تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 22

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1437 / 2016

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

22. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 538

Redaksiyon:
Abdullah Sert
Mustafa Eriş
Prof. Dr. Ömer Çelik (Mülk, Kalem, Hakka, İnsan, Nebe')
Dr. Murad Kaya (Meâric, Nuh, Cin)
Doç. Dr. Durak Pusmaz (Müzzemmil, Müddessir, Kıyâme)
Prof. Dr. Mehmed Bulut (Mürselât)

Tercüme:
(Arapça):İbrahim Tüfekçi
(Farsça):Y. Doç. Dr. Halil Baltacı

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-348-7

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2016

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

سُورَةُ الْمُلْكِ

67- el-MÜLK SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur; 30 âyettir.
Adını, birinci âyetinde geçen «el-mülk» kelimesinden almıştır.
Ayrıca Tebâreke, Münciye, Mücâdele,
Mâni'a, Vâkiye adları ile de anılır.
Bu sûreyi her gece okuyanın,
pek büyük sevaba nâil olacağına ve
sûrenin fazîletlerine dâir hadisler vardır.

BİRBİRİ İLE ÂHENKTAR YEDİ GÖĞÜ YARATANDIR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

تَبَارَكَ الَّذٖى بِيَدِهِ الْمُلْكُۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌۙ ﴿١﴾
اَلَّذٖى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًاۜ وَهُوَ
الْعَزٖيزُ الْغَفُورُۙ ﴿٢﴾ اَلَّذٖى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۜ مَا تَرٰى فٖى
خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍۜ فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ
﴿٣﴾ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسٖيرٌ
﴿٤﴾ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاۤءَ الدُّنْيَا بِمَصَابٖيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطٖينِ
وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعٖيرِ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter.

2. O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak gâliptir, çok bağışlayıcıdır.

3. O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?

4. Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz *(aradığı bozukluğu bulmaktan)* âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.

5. Andolsun ki biz, *(dünyaya)* en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azâbını hazırladık.

"Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir." Arapçada "bereket" ister akli, ister maddî olsun nemâ yâni artma demektir. Bereketin Allah Teâlâ'ya nispet edilmesi O'nun zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde kendisinin dışındaki her şeyden yüce olmasından dolayıdır. Bir başka ifâdeyle bereket ziyâde ve fazlalık mânâsını ihtivâ etmektedir. Ziyâde ve fazla olmak da başkasından yüce ve üstün olmayı gerektirir. Nitekim ***"Onun benzeri hiçbir şey yoktur"*** (eş-Şûra,, 42/11) âyet-i kerîmesi de buna işâret etmektedir. Onun benzeri hiçbir şey yoktur demek vâcibu'l-vucud olduğu için

zâtında kemal sâhibi bulunduğu için sıfatlarında ve fiillerinde hiçbir benzeri yoktur demektir. Bu açıklama göz önüne alınınca *"Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız"* sözünün mânâsı gerçek olup bu durum temel mâhiyeti itibariyle değil, tâkat ölçüsünde ve gerektiği kadardır. Çünkü hakîkî yönüyle Allah'ın ahlâkı sâdece Allah Teâlâ'ya mahsustur. Hz. İsa (a.s.)'ın ölüleri diriltmesi Allah'ın ölüleri diriltmesi yanında ne mânâ ifâde edebilir. Çünkü onun ölülere can vermesi Allah Teâlâ'ya duâsı sâyesinde yine Allah'tandır. Şu hâlde Peygamberin gösterdiği mûcize, duâsının kabul edilmesi ve istidâdı nispetinde bir makbuliyete mazhariyeti demektir. Bu şekilde bir takdir ve değerlendirme yapıldığında bâzı müfessirlerin "zâtında ziyâde oldu" şeklindeki tefsirlerinin ne demek olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ'nın zâtında artması demek sâdece ve sâdece O'nun vâcibu'l-vücûd olması, fânilikten ve değişime uğramaktan münezzeh bulunmaktan yüce olması itibariyledir. Allah Teâlâ'nın mutlak mânâda müstakim olması, hakkında son derece kâmil olduğunu gösteren "tebâreke" sîgasının kullanılması ve azamet açısındandır. Bunun en son noktasında olduğunun haber verilmesi gibi hususlar ise bu tür sözlerin O'ndan başkası hakkında kullanılması câiz olmadığını gösterir. "Tebâreke" fiilinin "yetebâreku" şeklinde başka sîgalarının Allah Teâlâ hakkında kullanılması mümkün değildir. Bu fiilin âyette "ellezi" ism-i mevsulüne isnâd edilmesi mevsulden sonraki ifâde edilen hükmün kesin olduğuna işâret etmek içindir. Arapça dilbilgisi kurallarına göre ism-i mevsuller mârife kelimelerdir. Yâni bilinen şeyleri ifâde ederler. Kuşkusuz müminler bütün hükümranlığın Allah Teâlâ'nın elinde olduğunu biliyorlar. Fakat müminlerin dışındakilere gelince onlar da hükmen biliyor kabul edilirler. Çünkü bu konudaki kesin deliller ortada olduğuna göre aklı başında olan kimse için o konu bilinen şeyler konumunda demektir. Âyette yer alan "yed" kelimesi mecâzen tam kudret ve kâmil bir istilâ yâni kuşatma anlamını ifâde eder. Çünkü tam kudret ve kâmil mânâdaki kuşatma, etkilerini çoğunlukla elde gösterir. Meselâ "emir, yasaklama, bağlama ve çözme filanca kişinin elindedir" demenin bunun anlamı "o kişi bu konuda tam bir kudrete, genel hareket kabiliyetine ve geçerli bir hükme sâhiptir" demektir.

Hakîm Senâî şöyle der:

Onun "eli" kudretidir, "vechi" bekàsı
"Gelmesi" hükmüdür, "nüzûlü" atâsı
Onun "iki parmağı" kaderin hükmünü yerine getirmesidir
"İki ayağı" celâli ve kahrıdır.

Aynu'l-maânî isimli eserde denir ki; "yed" kudret ve güç demektir. Âlimlerin kanaâtine göre yed, hiçbir te'vil yapmadan ve nasıllığı üzerinde durmaksızın Allah Teâlâ'nın sıfatıdır.

*Keşfu'l-esrar'*da şöyle denilir: On sekiz bin âlemin mülkü onun eli altındadır.

"Mülk" tasarruf, saltanat anlamınadır. Kelimenin başındaki "el" takısı "istiğrak" yâni

mülk namına ne varsa hepsini kuşatma anlamı ifâde eder. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; Allah Teâlâ, kendisinin dışındaki herşeyden zâtı, sıfatı ve fiili itibariyle azimdir, yücedir, uludur demek olur. O'nun fiili öyle bir fiildir ki her meselede mutlak ve kâmil mânâdaki tasarruf gücü O'nun kudret elindedir. O'nun dışında başkasının elinde değildir. O emreder, yasaklar, verir, vermez, yaşatır, öldürür, aziz eder, zelil kılar, ihtiyaç içinde bırakır, zengin eder, hasta edip şifâ verir, yaklaştırır ve uzaklaştırır, ömür verir, harap eder, ayırır, birleştirir, keşfeder, mahrum bırakır. Bunların dışında O'nun daha birçok azîm işleri vardır. Bunlar O'nun ilâhî kudretinin eserleri, ezelî ve ebedî saltanatının tezahürleridir.

Bâzı âlimlere göre bereket, hayrın çokluğu ve devamı demektir. Bereketin Allah Teâlâ'ya nispet edilmesi kendisinden yarattıklarına çeşit çeşit hayırların bol bol kaynayıp, akması itibariyledir. Bir başka ifâde ile âyet-i kerîmenin mânâsı şu demektir: Bütün saltanat elinde olan Allah'ın hayrı çoğalmış, nimetleri ve ihsanı artmıştır. Bu tıpkı Allah'ın şu âyet-i kerîmesini andırır: ***"Allah'ın nimetini sayacak olsanız, sayamazsınız."*** (İbrahim,, 14/34)

Râğıb der ki: Bereket demek ilâhî hayrın her şeyde sâbit olması demektir. Buna göre "mübârek" demek sözünü ettiğimiz ilâhî hayrın içinde bulunduğu şey demektir. İlâhî hayır insanların hissedemeyeceği biçimde ve sayılmayacak derecede Allah Teâlâ'dan kaynaklandığına göre, gözle görülmeyecek şekilde fazlalık müşâhede edilen her şeye mübârek denmiştir. "Bu şeyde bereket vardır" denilmiştir. İşte bu ziyâdeliğe, rivâyet edilen bir hadis-i şerifte şöyle işâret olunmaktadır: *"Sadaka vermekle hiçbir mal eksilmez."* [1] Allah'ın ***"gökte burçları var eden, onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allah yüceler yücesidir"*** (el-Furkan,, 25/61) âyet-i kerîmesi, O'nun bu burçlar ve zikredilen ışık kaynakları vâsıtasıyla bizlere vermiş olduğu nimetleri bir hatırlatma niteliğindedir. "Tebâreke" sözünün geçmiş olduğu her yerde Allah'ın zikredilen hayırlar noktasında tek başına olduğuna dâir bir hatırlatma var demektir.

Kevâşi tefsirinde "tebâreke" kelimesinin mânâsı; "O, sonradan olan varlıkların sıfatlarından münezzeh ve yüce oldu" demektir şeklinde ifâde olunmaktadır. "B-r-k" harflerinden türeyen bütün kelimeler "sâbit oldu" anlamınadır.

Sehl (k.s.) bu âyeti şöyle anlar: Hükümranlık başkalarına benzemekten, evlâd sâhibi olmaktan ve zıtlardan münezzeh olan zâtın elindedir. O kendi gücü ve kuvveti ile mülkünde tasarruf eder; dilediğine onu verir, dilediğinin elinden de onu çeker alır.

Bâzılarının görüşüne göre Allah Teâlâ bununla peygamberliği kasdetmiştir. Yâni Allah peygamberlik vâsıtasıyla bunu gerçekleştirir. Peygamberlere uyanları aziz eder, onlara karşı gelenleri ise zelil eder.

Cafer (k.s.) der ki; Allah Teâlâ her şeyden bağını kesip de kendisine yönelene ya da hep kendisiyle olana bereket verir. Onu mübârek kılar. O kişi peygamberin vârisi ve halîfesidir. Nitekim böyleleri hakkında "bâreke aleyhi" yâni "Allah ona bereket verdi"

denilmiştir.

Kâşânî (k.s.) der ki; "Mülk," cisimler âlemi demektir. Nitekim melekût kelimesi ise nefisler âlemini ifâde eder. Bu nedenle Allah Teâlâ kendi zâtını, mülk âleminde kendi dilemesine göre tasarrufları itibariyle vasıflamış ve "tebâreke" demiştir. "Tebâreke," azametin son noktası olup yücelikte ve berekette fazlalığın ve artmanın nihâî noktasını ifâde eder. Yine Allah Teâlâ melekût âlemini, irâdesi gereği kendi emrine boyun eğdirmesi açısından tesbih kelimesini kullanmıştır. Tesbih, tenzih anlamınadır. Nitekim Allah ***"Herşeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şânı ne kadar yücedir"*** (Yâsin,, 36/83) buyurmaktadır. Burada her iki ifâde yâni *tebâreke* ve *subhâne* ifâdeleri kendilerine uygun olarak kullanılmışlardır. Çünkü azamet, artmak ve bereket cisimlere uygundur. Tenzih ise maddeden mücerred; yâni soyut olan varlıklara münâsiptir. Bu âyet-i kerîmede şuna da işâret olunuyor: Mâdem ki mülk Allah Teâlâ'nın elindedir. O hâlde O mâliktir. Yâni mülk sâhibidir. Onun dışındakiler ise memluktur. Yâni kendileri mülk sâhibi değil bizzat mülktürler. Şu hâlde her memlûkün mâlikine hizmet etmesi şarttır.

Bir kudsî hadis-i şerifte şöyle ifâde olunur: *"Ey dünya, Bana hizmet edene sen de hizmetkâr ol."* [2]

Onun hizmetini gör ki padişahlar sana hizmet etsinler
Onun hizmetçisi ol ki sultanlar sana köle olsun.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle demiştir: İnsanlık mülkü ayrı, kalplerin mülkü ayrı, ruhların mülkü ayrıdır. İnsanlık mülkü dünyada olur, ***"Dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve kendi aranızda övünme, mal ve evlâd çoğaltma yarışından ibârettir."*** (el-Hadîd, 57/20) âyeti bunun delilidir. Kalp mülkü âhirette olur, zira ***"Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler"*** (el-Mâide, 5/54) buyrulmuştur. Ruh mülkü ise hakîkat âlemindedir. ***"Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır"*** (el-Kıyâme, 75/22-23) âyetleri buna işârettir. Yolun azizlerinden biri şöyle diyor: Yarın kıyâmette onun ilm-i Kibriyâsı'ndan: ***"Bugün hükümranlık kimindir?"*** (el-Mü'min, 40/16) sesi yükselir. Ben, kalbimin bir köşesinden O'nun izniyle bir kapı açar, onun dertlerinden birisini çıkarır, kıyâmet ehline; "hükümranlık kimindir?"diye seslenirim. Eğer bunlardan birisi îtiraz ederse ona şöyle derim: "O, bizim gibi zayıf ve âciz varlıklara sâhipken yüksek sesle: "Bugün hükümranlık kimindir? diye soruyorsa, O'nun gibi Cebbâr bir sultana sâhip olduğumuz hâlde biz neden: "Bugün hükümranlık kimindir?" diye sormayalım. Onun bizim gibi kulları varsa, bizim de O'nun gibi Rabbimiz var."

Bu yapılan açıklamaların ışığında âriflerin gözbebeği **Bayezid Bistami** (k.s.)'un "Ya ilâhî benim mülküm senin mülkünden daha büyüktür" şeklindeki sözünün sırrı ortaya çıkmaktadır. Bistami bu sözüyle demiş oluyor ki, kulun mülkü kadim; yâni ezelîdir, Rabbın mülkü ise hadistir yâni sonradan olmadır. Ancak bu gerçeği iyi kavramalıdır.

Çünkü bu makam ayakların kayabilecek olduğu bir makamdır.

“Ve onun her şeye gücü yeter.” Yâni bir olan Allah’ın her şeye, her türlü makdûrâta, nimet vermeye,varlıkları bir hâlden diğer hâle geçirmeye ve başka şeylere gücü yeter. Bunlara son derece kadirdir ve bunları en uç noktasına kadar yapmaya gücü yeter. Sonsuz hikmete dayalı olan, irâdesi gereği dilediği gibi tasarrufta bulunur. Bu cümle daha önce geçen sıla cümlesine mâtuf olup o cümlenin mânâsını ifâde etmekte ve Allah Teâlâ’nın saltanat hükümlerinin son derece muazzam ve dakik işlerde cereyan ettiğini beyân etmektedir. Bâzı âlimlere göre “O’nun her şeye gücü yeter” demek, O’nun dilemesinin mümkün olan mâdum nesnelere taalluk etmesi demektir. Çünkü vâcip olan mevcûd kendi varlığı için başka bir şeye muhtaç değildir. Onun varlığının yok olması, ezelden ebede kadar mümkün değildir. Mümkinü’l-vücûd’un var edilmesi de murâd olunmaz. Çünkü bu tahsilu’l- hâsıl; yâni var olan şeyi bir daha elde etmek demektir. “Mâdûmu’l-münteni”in ise var edilmesi mümkün değildir. Çünkü Allah’ın dilemesi böyle bir mâdûma taalluk etmez. Allah’ın kudretinin mâdûma taalluk etmesi; yâni bağlanması, onu var etmek sûretiyle gerçekleşir. Mevcûd olana bağlanması ise onu dilediği şekilde; olduğu hâl üzere bırakmak ve bir hâlden diğer hâle geçirmek demektir.

Kâşânî’nin tefsirine göre âyet-i kerîmenin mânâsı şudur: O mümkinattan yok olan her şeye kadirdir. Onu dilediği şekilde var eder. Çünkü kudretin bir şeye yaklaşması o şeyi mümkün kılar. Zira kudret mümkün ile ta’lil edilir ve şöyle söylenir: “Şu nesne var edilebilir çünkü o mümkündür.”

et-Te’vilâtü’n-necmiyye’ye göre âyetin mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ zât, sıfat, isim ve fiillerinde azimdir, yücedir. O öyle bir Allah’tır ki mukayyed vücudlara taşan mutlak vücûdun saltanatı, O’nun mutlak dopdolu ve cömert elindedir. Onun mutlak hüviyeti her şeyde zâhirdir. O her şeye kadirdir.

اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًاؕ
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾

2. O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak gâliptir, çok bağışlayıcıdır.

“O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır.” Bu âyetten itibâren mülkiyetin bâzı hükümlerinin ve bir kısım kudret eserlerinin îzâhına başlanmaktadır. Buradaki “ellezi” ism-i mevsûlü, önce geçen ism-i mevsulden bedeldir. Buna göre âyet tilâvet olunurken bu ism-i mevsul üzerinde vakıf yapılmaz.

Ehl-i sünnete göre “mevt/ölüm” vücûdi bir sıfat olup tıpkı sıcaklık ve soğukluk gibi hayatın zıddıdır. “Hayat” da vücûdî bir sıfat olup nefsin üzerinde fazladan bir niteliktir. Hayat, ilim ve kudret sıfatlarından farklı olup nefsi bu iki sıfatla sıfatlanmaya uygun

hâle getiren bir özelliktir. **İbn Abbas** (r.a.)'dan şöyle bir açıklama rivâyet edilmektedir: "Ölüm ve hayat iki cisimdirler. Allah Teâlâ ölümü boz bir koç şeklinde yaratmıştır. Bu koç hangi şeye uğrarsa, hangi şeye onun kokusunu alırsa mutlaka ölür. Allah hayatı dişi ve boz bir at sûretinde yaratmıştır. Cebrâil'in ve peygamberlerin binmiş oldukları at işte bu attır. Bu atın her bir adımının boyu gözün aldığı mesâfe kadardır. Vücud yapısı itibariyle merkepten büyük katırdan küçüktür. Bu at herhangi bir şeyin yanından geçtiğinde veya kokusunu aldığında o şey canlanır. **Sâmirî**'nin kendisinden bir parça alıp da buzağıya attığı ve onu canlandırdığı at bu attır."

İbn Abbas'ın bu sözünü temsil ve tasvir kabilinden anlamak gerekir. Yoksa derinlemesine incelendiğinde hayat ve ölüm a'yan yâni nesne kabilinden değil, sıfat kabilindendir.

Bâzı âlimler derler ki, ölümün ve hayatın iki sıfat oluşu onların tıpkı nesneler gibi maddî biçimlerinin olması ile çelişmez. Çünkü ölüm ve hayat melekut âleminin yaratıklarındandır. Bunlardan herbirinin sözünü ettiğimiz âlemde misâlî sûretleri ve biçimleri vardır. Bu sûretlerle görülürler, müşâhede olunurlar. Mülk âleminden uzakta ve bedeninden sıyrılmış olan kimse onları bu biçimleriyle müşâhede eder. Nitekim bu görüşü Peygamber Efendimiz'in (s.a.) şu ifâdesi desteklemektedir: *"Beyaz bir koç biçiminde olan ölüm cennet ve cehennem arasında boğazlanır."* [3] Şüphe yok ki boğazlama vücudu olan varlıklarla ilgili bir husustur. Yine âhiret âlemi sıfat âlemidir. Yâni dünyada bâtınî olan her sıfat âhirette ister güzel ister çirkin olsun zâhirî bir sûrette ortaya çıkar. Mânâ özelliğinde olan hiçbir şey yoktur ki cisme ve tasvire bürünmüş olmasın. Şu hâlde İbn Abbas (r.anhümâ)'nın sözü bu şekilde yorumlanmalıdır. Biliyorum âlimlerin "hayat dişi bir at biçimindedir" şeklindeki sözleri "burak üçüncü bir hakîkattir, ne erkektir ne de dişidir" sözü ile çelişmektedir. Bâzı âlimler ölümün, hayat sıfatının ve hayatı kabul eden mahallin yok oluşundan ibâret olduğunu söylemişlerdir. Bir başka ifâdeyle ölüm ve hayat yokluk kabilindendir. Çünkü hayat hissetmek demektir. İsteğe bağlı ve nefes almak gibi istek dışı hareket etmek demektir. Ölüm ise bunların olması gereken kişide olmaması demektir. Nitekim **Keşşaf** sâhibi der ki: "Hayat, kendi varlığıyla hissetmenin olabilmesi, ölüm ise bunun olmaması demektir." *"Ölümü ve hayatı yaratmıştır"* âyetinin mânâsı işte bu hissettirici niteliğin yoktan var edilmesi ve yok edilmesi demektir. Bir başka ifâdeyle ölümün yaratılması demek herhangi bir canlının harekete ve kıpırdamaya son derece kadir iken zâhirinden ve bâtınından ruhun ışığının kesilerek ölüm eserinin var edilmesi demektir. O canlının hareketsiz bir biçimde cemâdat hâline getirilmesi demektir. Hayatın yaratılması da böyledir. Hayatın yaratılması demek herhangi bir varlığa ruh üflenerek bedenin zâhirî ve bâtınî ruhun ışığıyla aydınlanarak hayat eserinin var edilmesi ve o bedenin kendi irâdesiyle çeşitli hareketlere kadir hâle getirilmesi demektir. Bu melekenin yok olması o kişinin doğrudan doğruya yok olması demek değildir, aksine o bedende varlık şâibesi mevcuddur. Eğer böyle olmasaydı o kişi vücudi emri; yâni "ol" emrini kabul edebilecek bir mahal sayılmazdı. Bu nedenle yaratma fiilinin ölüme taalluku hayata taalluku kadar

doğrudur. İşte bu açıklama sâyesinde yokluk öyle bir hâldir ki mahlûk olamaz, çünkü mahlûk demek hadis; yâni sonradan olma demektir. Yokluğu mahlûk kabul etmek sonradan olma şeyi ezelî kabul etmek demektir. "Yokluk mahlûktur" denirse bununla sonradan olma şeyin ezelî olduğu -zorunlu olarak- söylenmiş olur. Bu ise bâtıldır şeklindeki itiraz ortadan kalkar.

Bâzı âlimlere göre Allah'ın ölümü yaratması demek, ölümün hayatın olmamasından ibâret bir olgu olması takdirine göredir. Buna göre "Allah ölümü yarattı" demek "ölümü takdir etti" demektir. Çünkü halketme fiili takdir etme mânâsına gelir. Nitekim kelime şu âyet-i kerîmede bu mânâda kullanılmıştır: ***"Yapıp takdir edenlerin en güzeli olan Allah pek yücedir."*** (el-Müminun, 23/14) "Yaratma fiilinin yoktan var etme mânâsına ölüme bağlanması, bu fiilin hayata bağlanmasına tebaiyetledir" şeklindeki bir açıklama da uzak bir ihtimal değildir.

Âyette ölümün hayattan önce zikredilmesi, ölümün mülk âleminde, zâti hayatın ise ârizi olmasından dolayıdır. Bir başka ifâdeyle ölüm, mülk âleminde hayattan önce var olmuştur. Çünkü bu dünyadaki bütün eşya ölü idiler; sonra kendilerine -tıpkı insan sperminde olduğu gibi- hayat verildi. Nitekim şu âyet-i kerîme buna işâret etmektedir: ***"Ey kâfirler siz ölü iken sizi dirilten Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda Ona döndürüleceksiniz."*** (el-Bakara, 2/28)

Bu sûredeki âyette ölümün hayattan önce zikredilmesinin bir diğer sebebi de onun kişiyi amele yöneltmesinin daha etkili, insanın nefsini yenmesinde daha yakın bir etken olmasından dolayıdır. Ölümü gözünün önünde tutan kimse mutlaka felaha erer. Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyururlar: *"Üç şey olmasaydı Âdemoğlu başını eğmezdi. Fakirlik, hastalık ve ölüm."* [4]

İrşad'da ifâde edildiğine göre âyetteki ölüm kelimesiyle kasdedilenin insana sonradan gelen ölüm olduğu, en yakın ihtimaldir. Hayat kelimesi ile kasdedilen de bu ölümden önceki ve sonraki sürülen hayattır. Çünkü âyetin devamında "sınamak için" ifâdesinin de belirttiği üzere bu iki nesne peşpeşe olarak ifâde edilmektedir. Çünkü ölümün ve hayatın göze alınması çağrısında bulunulması, insanların güzel amel yapmaları içindir. Kuşkusuz amel dünyevî hayat olmadan meydana gelemez. O hâlde önce hayat sonra ölüm sıralaması akla daha yakındır.

Bu âyet-i kerîmenin zâhirî ***"... öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen tanrılar edindiler"*** (el-Furkan, 25/3) âyet-i kerîmesinin zâhirine aykırıdır. Ancak bu âyet-i kerîmede geçen *hayat* kelimesiyle kasdedilen dünyevî hayattır. Çünkü aynı metin içerisinde yeniden dirilme ve kabirden çıkarma ifâde olunmaktadır. Tefsir usûlü kurallarına göre Kur'an'ın bâzı âyetleri diğer âyetlerini tefsir eder. Sonra bu sûrede geçen *mevt* ve *hayat* kelimelerinin başlarındaki "el" takısı, muzafun ileyhten bedeldir. Bu takdiri göz önüne alacak olursak âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: "Ey mükellef kullar! O ki hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için sizin ölümünüzü ve hayatınızı yaratmıştır." Çünkü mükellef

olmayanların ölümlerinin ve hayatlarının, mükellef olanların imtihan edilmesi için yaratılmasının herhangi bir mânâsı olamaz.

Âriflerden birisi der ki, ölüm ve hayat iki arazdır. Araz ve cevher ise Allah Teâlâ'nın yaratıklarıdır. Asıl hayat Allah Teâlâ'nın tecellî ederek verdiği hayat, asıl ölüm de O'nun kendini gizleyerek verdiği ölümdür. Hayat ve ölüm ârifler için dünyada hep birbirini takip eder durur. Perde kalktıkça ölüm de âriflerden kalkar ve onlar hiçbir perdeleme olmaksızın ebediyete kadar ayan beyân müşâhede hâlinde olurlar. Artık bundan sonra onların üzerine bir daha perde gelmez. İşte ***"Bilakis onlar diridirler"*** (Al-i, İmran, 3/169) âyetiyle onların bu hâline işaet edilmektedir.

"Ölümü ve hayatı yaratmıştır" demek; bâzılarını mücâhede ile öldürür bâzılarını da müşâhedeler ile yaşatır. Bir grup insanı kıdem satveleri sırtında fenâ sıfatıyla öldürürken bir grup başka insanı da bakâ nurlarının sırtında bakâ sıfatıyla yaşatır. Görünme anlamındaki tecellî ve gizlenme mânâsındaki istitar olmasaydı âşıkların şevki ortaya çıkmaz, şevkin derecelerindeki farklar kendini göstermez, âşıklar ve aşklarındaki dereceler meydana gelmezdi.

Sehl (k.s.) der ki; dünyada ölüm mâsiyet sebebiyledir. Âhirette ise hayat dünyada yapılan itâat nedeniyledir. **Cüneyd** (k.s.) der ki; cisimlerin hayatı mahlûktur. Nitekim "ölümü ve hayatı yaratmıştır" buyruğunda geçen yaratma budur. Allah Teâlâ'nın hayatı ise dâimîdir, süreklidir, hiçbir kesintiye uğramaz. Cenab-ı Hak, kesintiye uğramayan bu hayatı başlangıcı olmayan ezelde kendi veli kullarına vermiştir. Dolayısıyla bu kullar Allah Teâlâ kendilerini yoktan var etmezden önce O'nun ilminde diri idiler. Sonra Allah onları hayat sahnesine çıkardı da onlara mahlûkiyet hayatını ödünç olarak verdi. Sonra onları sırrında öldürdü. Allah'ın veli kulları vefattan sonra O'nun sırrında yer aldılar. Tıpkı daha önce Allah'ın sırrında oldukları gibi. Sonra Allah Teâlâ onlara ebediyet hayatını verdi ki onlar artık bu hayatla sonsuza kadar diridirler.

Vâsitî (k.s.) der ki, ezelde Allah Teâlâ zikrinde kimi ihyâ edecek olursa böyle bir kimse ebediyyen ölmez. Kimi de ezeldeki zikrinde öldürmüşse o kişi asla hayat bulamaz. Hayatta olan nice gafil kimseler vardır ki canlı olduklarının farkında bile değildirler. Buna ragmen nice ölüler de vardır ki öldüklerinin farkında değildirler.

"Hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için" ifâdesi yukarda geçen *"yaratmıştır"* fiili ile ilgilidir. Bu âyet-i kerîmenin zâhirî, Allah'ın fiillerinin kulların maslahatları ile muallel olduğunu ve Allah'ın fiillerini hep bir maksada yönelik olarak yaptığını göstermektedir. Nitekim Mûtezilenin kanâati de budur. Ehl-i sünnete göre ise bu âyet-i kerîme zâhirinin ifâde ettiği mânâya gelmemektedir. Tam tersine âyetin mânâsı şöyledir: "Allah Teâlâ bir fiil işler ve bu fiil öyle bir nitelikte olur ki, maslahatları gözeten bir kişi maslahata uygun bir iş yapsaydı bunu ancak bu maslahat ve bu amaç dışında yapmış olmazdı." Âyetteki "lâm" harfi aklen illet lamı fakat şer'an hikmet ve maslahat lamıdır. Âyette yer alan "eyyukum" mübtedâ, "ahsene" kelimesi onun haberi, "amelen" ise temyiz olup bu cümle sınama ifâde eden fiilin ikinci mef'ûlü yerine geçmiştir. Bu fiil herhangi bir harf-i cerr almadan müteaddi olmuştur. Çünkü şu anda

değilse bile sonucu itibariyle “ilim” mânâsını içermektedir. Eğer böyle olmazsa sınama fiili herhangi bir harf-i cerr almadan iki mef’ûle müteaddî olamaz, sâdece bir mef’ûl alır. Bu durum Arapça dilbilgisindeki meşhûr “ta’lik” kabilinden değildir. Ta’lik mef’ûlun kökünden getirilmemesini gerektirmektedir. Bâzı âlimlere göre burada birinci mef’ûl zikredilmiştir ki bu “küm” zamiridir, hâlbuki bu ef’al-i kulûba mahsustur. Burası ta’lik olmadığı gibi tazmîn de değildir. Tam tersine burada “deneme ve sınama”, ilim ve bilme mânâsına istiâre yoluyla kullanılmıştır. Dolayısıyla burada “deneme” hakîkî mânâsına değildir. Çünkü deneme ve sınama, işlerin sonuçlarını bilmeyen kimsenin yapabilecek olduğu bir şeydir. Allah’ın denemesi bu kabilden olamaz. Allah’ın sınaması, gaybda bilmiş olduğu bir şeyin kul üzerinde zuhûr edip ortaya çıkması anlamındadır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olacaktır: O ki hanginiz daha güzel davranacak diye size sizleri deneyen kimsenin yaptığı işlemin aynısını yapan ve bunun sonucunda ilminiz ve amelinizdeki farkılılıklarınıza göre çeşitli derecelerde sizlere mükâfât verecek olandır. Çünkü amel sâdece organların amellerine mahsus değildir. Bu nedenle Peygamber Efendimiz (s.a.) bu âyet-i kerîmeyi “hanginiz daha akıllı, Allah’ın yasaklarından daha çok korkan, Allah’a itâatte daha hızlı olacak diye sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır” şeklinde tefsir etmiştir. “Daha akıllı” ifâdesi; Allah katında aklı daha tam ve O’nun murâdını anlama açısından daha yetenekli anlamınadır. Çünkü her kalbin ve kalıbın kendine özel ameli vardır. Nasıl ki kalp kalıptan daha şereflidir, o zaman bunların amellerinde de durum aynı olacaktır. Neden böyle olmasın ki, kalbin ameli kullara vâcip olan mârifetullahtır. Bunun yolu da Allah’ın eşsiz yaratıkları üzerinde düşünmek, kafa yormak, Allah Teâlâ’nın gerek nefislere ve gerekse dış âleme dikmiş olduğu varlığına işâret eden alâmetler üzerinde iyiden iyiye düşünmektir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.) buyurur ki: *“Beni Yunus b. Metta’dan daha üstün tutmayınız. Çünkü onun için hergün yeryüzündeki tüm insanların ameline eşit bir amel semâya yükselirdi.”* [5] Âlimler derler ki semâya yükselen bu amel bir kimse organlarıyla her gün yeryüzündeki bütün insanların amellerine eşit amel işleyemeyeceğine göre zorunlu olarak kalbin ameli olup Allah’ın emri ve işi üzerinde tefekkürdür. Nitekim *İrşad*’da bu şekilde yer almaktadır.

Fakir (**Bursevi**) der ki: Herhalde Yunus (a.s.)’ın hâli gösteriyor ki onun yaptığı amel, kalbî bir amel olup kendi zamanındaki yeryüzünde yaşayan insanların amellerinden üstün olsa gerektir. Çünkü mukarreb kimselerin amelleri bunlardan birisidir ve bu yüzbin amele denktir. Hattâ ihsanların, şuhûd ve hulustaki farklılıkları, hesapsızdır. Bu nedenle Allah Teâlâ âyet-i kerîmede “ahsen” yâni en güzel şekilde ifâdesini kullanmaktadır. Çünkü bu ifâde, ibâresiyle mukarreblerin ahvâline işâret etmekte, işâretiyle de onların dışındaki ebrâra, kâfirlere ve münâfıklara işâret etmektedir. Çünkü insanın niyeti, dili ve organlarındaki hedefi itibariyle dünyadır. Böyle bir kimse niyet ve amelce kötü bir kimse olur ki bu durum kâfirlerin hâlidir. Bu niyet o kişinin dilinde âhirete, organları açısından dünyaya yöneliktir. Bu durum, niyet ve amelce kâfirden de kötüdür. Çünkü bu durum münâfıkların hâlidir. Üçüncü şık olarak niyet kişinin dilinde

ve organlarında âhirete yöneliktir. Böyle bir kişi niyetçe ve amelce iyi bir kişidir ki bu hâl ebrârın hâlidir. Dördüncü şıkta ise niyet insanın dilinde ve organlarında sırf Allah'ın rızasına yöneliktir. İşte amelce ve niyetçe en güzeli budur ki bu durum mukarreblerin hâlini ifâde eder. İşte en büyük maksad, bu "en güzel"i elde etmek olduğundan Allah Teâlâ "hasen" değil "ahsen"i zikretmiştir. Bu zikrettiğimiz nükte, âyetin işâretinden anlaşılan bir nüktedir, diğerleri de bunun gibidir.

Âyetin tefsiri hususunda şu açıklamayı yapan da doğru bir tespitte bulunmuştur: Sonra sizi dener, tecrübe eder. Yâni sizi imtihan eder, böylece bu teklif yurdunda hanginizin amel yönünden daha iyi olduğu, yâni hanginizin daha ihlâslı olduğu ortaya çıkar.

Amellerin en güzeli en ihlâslı olanıdır. En ihlâslı demek amelin sırf Allah için yapılmış olması demektir. En doğru olanı da sünnete uygun olmasıyla yâni şâri'den gelen yol üzere yapılmış olmasıyla mümkündür. Yapılan amel ihlâslı olup da doğru olmayacak olursa kabul edilmez. Bu nedenle Peygamber Efendimiz (s.a.) bir bedeviye: *"Kalk namaz kıl, çünkü sen namaz kılmış değilsin"* [6] buyurmuştur. Yapılan amel doğru yâni sünnete uygun fakat ihlâslı değilse yine kabul olunmaz. Bu nedenle Allah Teâlâ riyakârların ve münâfıkların amellerini *"hebaen mensura"* yâni saçılmış zerreler olarak (bk. Furkan, 25/23) nitelemiştir.

Âriflerden birisinin şu sözü de bizim bu açıklamalarımız yönünde anlaşılmalıdır: Güzel amel işlemek, o güzel ameli yaptıktan sonra unutmak ve Allah'ın fazl u ihsanını görmek, ihlâs mertebelerindendir. Çünkü ihlâs, Allah Teâlâ'nın esrarından büyük bir sırdır. Buna ancak havas denilen özel kimseler ulaşabilirler."

İrşad'da bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak şöyle denilir: Âyette deneme fiili ile birlikte ism-i tafdil sîgasının kullanılması; yâni daha güzel davranma şeklinde ifâdeye yer verilmesi, insanların amellerinin güzel ve çirkin şeklinde değerlendirilmesi itibariyle tamamına şâmildir. Yoksa ifâde sâdece güzel ve en güzel amelleri şümülüne alıyor diğerlerini dışarıda bırakıyor değildir. Bu şekilde bir ifâdenin kullanılmış olması, âyette sınama ve denemeden asıl maksadın ve murâdın, muhsinlerin dışındakilerde îman ve tâatın tahakkuk etmesiyle birlikte muhsinlerde ihsanın kemalinin ortaya çıktığına işâret etmek içindir. Çünkü bu sıfatın muhsin olan insanlarda ortaya çıkması, onu meydana getiren niteliklerin birbirini desteklemesi dolayısıyladır. Bundan yüz çevirmeye gelince, ilâhî fiillerin gâyesi dizisinde yer almak bir yana bu kavramın altına girmeleri bile mümkün değildir. Bu öyle bir ameldir ki onu yapan kişiden, herhangi bir düzeltme ve düzeltmeye çalışma olmaksızın, kendi kötü seçimi ile meydana gelmektedir.

Sonra âyetten maksad; "hanginizin amelinin diğerinin amelinden daha güzel olacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır" demektir. Şu hâlde **Secavendi**'nin *Aynu'l-maânî'*de "Burada geçen *eyyu* kelimesi *hemze* mânâsına gelir" demesinin herhangi bir savunulacak tarafı yoktur. Bu nedenle soru edâtı üzerinde herhangi bir fiili var kabul ederek "sizler mi daha iyi amel işleyeceksiniz yoksa sizden başkaları mı?" şeklinde anlamak mümkün değildir. Çünkü böyle bir tefsir insanla, melekler ve mümin cinler gibi başka yaratıklar arasında bir farklılık olacağı imajını vermektedir. Oysa âyette

kasdedilen bu değildir. Kur'an-ı Kerim'de *hasen* kelimesinin insana isnâd edilmesi, ameli en güzel olan kimsenin -bu kişi dış görünüm itibariyle insanların en çirkini olsa bile- en güzel kişi olduğunu, ameli en çirkin olan kişinin de -insanların en güzeli olsa bile- en çirkin kişi olduğunu göstermektedir.

Uzun boy değil doğru yol lâzımdır,
Yoksa kâfir de sûret bakımından bizim gibidir.

Cenab-ı Hak bu âyette *"ekseru amelen"* yâni hanginizin en çok amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır demiyor. Çünkü çirkin olduktan sonra çokluğun herhangi bir değeri yoktur.

Âlimler derler ki, hasen şerîat vâsıtasıyla kavranır. Yâni şerîatın güzel gösterdiği güzel, çirkindir dediği de çirkindir.

Bâzı âlimler âyetin bu kısmını: "O, hanginiz ölüm için hayatından daha güzelini alacak, hanginiz dünyada âhireti için en güzel hazırlığı yapacak diye sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır" şeklinde tefsir etmişlerdir.

Peygamber Efendimiz (s.a.) Abdullah b. Ömer (r.anhümâ)'ya: *"Hastalığın için sağlığından zaman ayırıp amel yaparak hazırlıkta bulun. İhtiyarlığın için gençliğinden, meşgul olacağın anlar için boş zamanından, ölümün için de hayatından zaman ayırarak hazırlık yap. Çünkü sen yarın isminin neye dönüşeceğini bilmiyorsun"* [7] buyurmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.)'e hangi müminin daha akıllı olduğu sorulur. O (s.a.) şöyle cevap verir: *"Müminlerin içinde en akıllısı ölümü en çok hatırında tutan ve ona en iyi biçimde hazırlık yapan kişidir."* [8]

Ölüme ve âhirete hazırlık, ihlâslı amellerin çokluğu ile olur. Bu ameller ister namaz, ister oruç, ister zekat, ister hac, ister benzerleri olsun farketmez. Ancak, namaz ve oruç gibi bâzı ameller diğer amellere göre farklılık arzedebilir. Meselâ namaz şâhid olunan bir miraç anlamınadır. Yine namaz nefsi kıran ve bedeni yoran nitelikte bir ibâdettir. Bu nedenle selef-i sâlih çok namaz kılarlardı. Hattâ aralarında bir gün ve gecede bin rekat vb. namaz kılan insanlar vardı. Oruç tutmak ve az yemek yemek de böyledir. Çünkü oruç tutmak ve az yemek, ilâhî hikmetin kalbe tecellî etmesine sebeptir. Bu nedenle seleften bâzıları ardarda oruç tutarlardı. Bunların arasında üç gün aç kalan insanlar vardı. Yine aynı zümre içinde yediden otuza hattâ kırk güne kadar aç kalanlar vardı. Kırk gün aç kalan kimseye en büyük hikmet kapısı açılır. Öte yandan oruçta ahlâkı güzelleştirme gibi bir özellik de vardır. Zira mefsedetlerin çoğunluğu yemekten ve içmekten kaynaklanır. Şu hâlde ey müminler birbirinizle yarış ediniz ve koşunuz. Zira nefis bir binektir, dünya ise yarış alanıdır. ***"(Hayırda) önde olanlar (ecirdede) öndedirler. İşte bunlar naîm cennetlerinde (Allah'a) en yakın olanlardır."*** (el-Vâkıâ, 56/10-12) Peygamber (s.a.) de şöyle buyurur: *"Müferridler herkesi geçmiş ve öndedir."* [9] Buradaki ifâdede yer alan *tefrid*, muvahhidin nefislerden ve çevreden nazarını çevirmesi ve mutlak âlemde hakkı müşâhede etmesidir. O hâlde seyr u sülûk şarttır. Bunun ardından zâtî hüviyet ile

vahdet semâsında uçmak gelir. Çünkü sonradan meydana gelmiş süflî evlerden ayrılmak ancak bununla hâsıl olur. Vücûb ve kıdem âlemine yükselmek bununla sağlanır. Allah Teâlâ'nın ihsanından bize kerîm olan yüzünü göstermesini dileriz. Çünkü O iyilik eden ve esirgeyendir ve O bir ve tek olarak mutlak gâliptir. Kulların kötü amelleri O'na hiçbir şey kaybettiremez. Dilediğini tevbe etmesi sebebiyle çok bağışlayıcıdır. Tevbe edeni bağışladığı gibi, Allah bizzat kendi ihsanı ile de bağışlayabilir.

Bâzı âlimler şöyle der: İnsanların ulular kişiler kendilerine aykırı hareket edildiğini öğrendiklerinde bu davranışı sergileyenleri helâk eder. Bundan dolayı Cenab-ı Hak kötü amel işleyeni tevbeye teşvik amacıyla aynı zamanda ğafûr yâni çok bağışlayıcı olduğunu ifâde buyuruyor. Tâ ki tevbe edecek kişiler: "Benim gibiler Allah'tan uzak olup ilişkiyi kestiği için hizmete ehil değildirler" demesinler. Şu hâlde kötülük yapanın günahlarını örten mağfiret sâhibi olan Allah nerede, toprak nerede? Allah Teâlâ kendisine güzelce yönelen kimseyi kabul eder. Nitekim bir hadis-i kudsîde Allah şöyle buyurur: *"Bana yürüyerek gelene ben koşarak gelirim."* [10]

اَلَّذٖى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۜ مَا تَرٰى فٖى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍۜ فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ﴿٣﴾

3. O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?

"O ki, birbiriyle âhenktar yedi göğü" daha önce geçmiş bir benzeri olmaksızın *"yaratmıştır."* Âyette yer alan "tıbakan" kelimesi "yedi gök" kelimesinin sıfatıdır. Sayıların sıfatları *"seb'a bakaratin simanin"* (bk. Yusuf, 12/43) âyetinde olduğu gibi muzafun ileyh olarak gelir, şeklindeki kural her zaman geçerli değildir. Ayrıca buradaki yer alan "tıbakan" kelimesini hâl olarak tahlil yapmak mümkündür. Çünkü yedi semâ bütün hepsine şâmil olmak üzere mârifedir. "Tıbakan" kelimesi masdar olup ism-i fâil mânâsınadır. Kelimenin sözlük mânâsı; yayılmış olan bir şeyi yine kendi misli olan bir başka şeye onu kapatacak biçimde kapamak demektir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; *"O ki üstüste gelerek birbirine mutabık olan yedi göğü yaratmıştır"* demek olur. Bu anlayışa göre bir semâ, diğer semânın tam üzerine uygun biçimde getirilmiştir. Her bir semânın kalınlığı beşyüz yıllık bir uzaklık demektir. Yine her semânın atmosferi diğerine değmemekte ve herhangi bir direğe de dayanmadığı gibi hiç dokunmamaktadır. Semâu'd-dünya dediğimiz bize en yakın olan gökyüzü, tutulmuş yâni suyu akmayan bir dalga mâhiyetindedir. İkinci semâ beyaz inciden, üçüncüsü demirden, dördüncüsü bakır veya sarıdan, beşincisi gümüşten, altıncısı altından, yedincisi ise kırmızı yakuttandır. Yedinci ile onun üzerindeki kürsü ve arş arasında nurdan denizler vardır.

Kâşânî der ki: Göklerin yaratılmasında mülk âleminin kemâlinin son noktası, o semâdan yaratılışça daha sağlamının, düzen açısından daha güzelinin ve birbirine

uyumluluk açısından daha uyumlu olanının görülmemesidir. Çoğunluğu oluşturan âlimlere göre yeryüzü bir küre gibi yuvarlaktır. Dünya semâsı bu küreyi her yanından, yumurtanın beyazının içindeki sarı kısmı kuşattığı gibi kuşatmaktadır. Yumurtanın sarısını yer küreye benzetecek olursak beyazı o küreyi kuşatan su mâhiyetindedir. Yumurtanın içindeki zar ise semâ mesâbesindedir. Ancak semânın yapısı yumurtanın yapısında olduğu gibi elips şeklinde değildir. Tam tersine yuvarlak bir yapıdır. Hattâ mühendislerden birisi demiştir ki, teorik olarak yeryüzü oyulsa ve bu oyuk oyula oyula derinlere inse bu delik yeryüzünün öbür noktasından dışarı çıkardı. Meselâ Endülüs topraklarından delik açılmaya başlansa bu açılan delik Çin topraklarından dışarı çıkardı.

İkinci semâ dünya ile kuşatılmıştır ve diğerleri içinde aynı şeyleri söylemek mümkündür. Nihâyet böylece gide gide her şeyi kuşatan arşa ulaşırız. Kürsü ise bunların içerisinde arşa en yakın olanıdır. Arşa nispetle kürsünün büyüklüğü çölün ortasına atılmış bir yuvarlak halka gibidir. Kürsü böyle olunca onun altındakileri varın siz hesap edin. Üzerinde bir semâ daha olan her semâ (gök), işte böylesi bir nispet ve oran dâhilindedir.

“Rahman’ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin.” Bu cümle dilbilgisi kuralları açısından yeni bir cümledir. Buradaki hitâb Peygamber Efendimiz (s.a.)’edir. Ya da bu hitâbın yöneltilmesine uygun olan herkesedir. Burada “Rahman’ın yaratması” ifâdesi zamir yerine getirilmiştir. Çünkü ifâdenin yukarıdan aşağıya doğru akışı göz önüne alınacak olursa “O ki birbiriyle ahenkdar yedi göğü yaratmıştır. O’nun yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin” denilecek iken zamir yerine açık isim getirilmiştir. Rahman’ın yaratmasından maksad da mahlûk yâni yaratık mânâsına olmak üzere semâvât yâni göklerdir. Buradaki izâfet *lam* mânâsına bir izâfettir. Böylece işâret olunmuş oluyor ki, Allah Teâlâ bunları kendi üstün kudretiyle bir rahmet ve ihsan olarak yaratmıştır. Aynı âyetin metninde yer alan “min” harf-i cerri âyette ifâde edilen olumsuzluğu pekiştirmek içindir. Buna göre âyetin mânâsı; “Allah’ın yarattıklarında yaratılış açısından herhangi bir farklılık, yaratmada bir sakatlık ve uygunsuzluk göremezsin. Tam aksine Allah’ın yaratması son derece mükemmel, düzgün ve uyumludur” demek olur.

Kâşânî ise âyet hakkında şunları söyler: Allah Teâlâ göklerin yaratılmasında uygunsuzluğun olmadığını ifâde buyurmuş, göklerin yayıldığını, yuvarlak olduğunu ve birbirine mutabık bulunduğunu, düzen ve uyumunun güzelliğini ifâde etmiştir. Âyetin içerisinde yer alan “tefâvüt” kelimesi, “fevt”ten türemedir. Çünkü birbiriyle mütefâvit; yâni uyumsuz olan şeyler düşünülecek olursa birinde olan şey diğerinde bulunmaz. Böylece biri diğerine uygun düşmez ve münâsip olmaz.

Râğıb’ın ifâdesine göre “tefâvüt” demek, vasıflarda farklılık demektir. Birbirinden farklı olan iki şeyden birisinin bir niteliği diğerini ortadan kaldırmakta ya da birisinde bulunan bütün nitelikler diğerinin niteliklerini yok etmektedir.

Bâzı âlimler “Rahmân’ın yaratması” kavramını, genel bir kavram olarak almışlardır.

Bunlara göre âyet-i kerîmede bütün yaratıkların kesinlikle uygunsuz olmadıkları ifâde edilirken böyle bir uygunsuzluğun görülüp görülemeyeceği sorulmaktadır. Çünkü gece gündüzden başka bir şeydir ve bu mesele sâdece gece ile gündüz noktasında da kalmayıp birbirine zıt ve ters olan her şeye uzanmaktadır. Bu soru sorulduktan sonra Allah bizâtihi kendisi, yaratıklarında ihtiyaç duyulacak herhangi bir eksiklik ya da ihtiyaç duyulmayacak luzumsuz herhangi bir fazlalık olmadığını ifâde ederek cevap vermiştir. Allah'ın bu cevabına göre bütün yaratıklar doğru ve düzgün olup kendilerini yaratanın âlim olduğunu göstermektedirler.

Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın her şeyi kuşatan rahmânî rahmetinin şümûlüne işâret etmektedir. Nitekim Cenab-ı Hakk'a hitâben: "Ey dünyanın Rahmânı ve âhiretin Rahîmi" denmiştir. Çünkü bütün varlıkların tamamı ister ulvî, ister suflî, ister nurânî, ister zulmânî, ister ruhânî, ister cismânî olsun Rahmân'ın nur ve rahmetinden yapı ve rızıklarının aslında herhangi bir uygunsuzluk olmamak üzere yaratılmışlardır.

"Gözünü çevir (de bak)" yâni gözünü semâyı görmek üzere göğe çevir ki ayan beyân bu gerçek sana belli olsun da kafanda herhangi bir kuşku kalmasın. *Rece'a* fiili hem lâzım ve hem de müteaddi olarak kullanılır. Mânâsı "başlangıç noktasına dönmek" demektir. Bu nokta ister mekânî, ister fiili, ister sözlü olsun farketmez. Yine bu dönüş kişinin ister zâtıyla dönüşü olsun, isterse parçalarıyla olsun, ister onun fiillerinden birisiyle olsun farketmez. Orada "hiçbir çatlak görecek misin" âyetin metninde yer alan "futûr" *Kamus*'ta ifâde edildiği üzere "fıtır" kelimesinin çoğuludur. Fıtır, *Tâcu'l-masadır*'da ifâde edildiği gibi "yarmak" anlamınadır. Buna göre âyetin mânâsı "gökte herhangi bir yırtık olmadığı için bak bakalım orada herhangi bir yarık ve çatlak görecek misin?" şeklindedir.

Kâşânî der ki, gökte herhangi bir çatlak olsaydı oradan meydana gelen bütün menfaatler yok olur giderdi. Sözünü ettiğimiz bu menfaatler kendi tabakalarına dağılmış veya bir kısmı ya da tamamı dağılmış olan yıldızların menfaatidir. Gökte bir yaratık olarak herhangi bir çatlak görülemeyeceğine göre Yaratıcı'nın bizâtihi kendisinde cismânî varlıkların özelliklerinden herhangi bir özellik haydi haydi olmayacaktır.

Yeryüzü bütün genişliği ile onun sofrasıdır.
Bu hân-ı yağmada dost da düşman da aynıdır.

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ﴿٤﴾

4. Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz *(aradığı bozukluğu bulmaktan)* âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.

"Sonra gözünü, tekrar çevir bak" ifâdesi şu mânâya gelir: "Gözünü bir kez daha çevir; gökyüzünde herhangi bir kusur ya da bozukluk var mı yok mu diye gözünü tekrar

çevirip göğe bak." Yâni eğer bir bakışta bulamazsan, bakışını bir daha tekrarla. Burada "ikinci kez bak" şeklindeki emirden maksad, bakışları tekrarlama ve çok bakma anlamınadır; yoksa bunun ikiyle sınırlanması anlamına değildir. Böyle bir kullanımın Arapçada örneği de vardır. Nitekim "lebbeyke ve sadeyke" denilir. Bu iki kelime de kullanım açısından ikil biçimindedir. Ancak maksad, yapılan çağrıya iki kez uymak değil, bir çok uyma ve ardarda bir çok yardımlar söz konusudur. Bu görüşümüzü destekleyen bir diğer husus da, ilerde belirtilecek olan gerçeklerin iki kez bakışla meydana gelmeyeceği gerçeğidir. Buna göre âyet-i kerîmede denmiş oluyor ki; gökyüzüne bir kez bak, sonra bakışını çevirdikten sonra bir kez daha bak, bu bakışların ne kadar çok olursa olsun tekrar tekrar bak bakalım bir çatlak görecek misin?

Hasan (rh.) bu âyet-i kerîmeyi şöyle anlamıştır: Eğer sen gözünü gökyüzüne çevirip kıyâmet gününe kadar ne kadar bakarsan bak gökyüzünde herhangi bir çatlaklık göremeyeceksin.

Vâsitî (rh.)'a göre "kerrateyn" (iki kere) ifâdesinden maksad; gökyüzüne bir kez kalben bir kez de basarınla; yâni gözünle bak. Çünkü göz ile olan bakış sâdece *'ayn* dediğimiz gözle gerçekleşir. Kısacası gökyüzüne tekrar tekrar bakılması ve fikrin çalıştırılması, gerçekleri tahkik etmeye yarayan araçlardandır. Gökyüzüne, orada çatlak ve yarık var mı diye bakmak mâdem ki sâdece insanın yorgunluğuna ve böyle bir eksikliği bulamamasına yol açıyor, şu hâlde burada herhangi bir yaratılış kusuru ve eksiklik olmadığı ortaya çıkmış oluyor. İmkânsız olan bir şeyi araştıran kimse ne kadar çok yorulacaktır!

"O göz âciz" zelil, uzak, aramış olduğu aybı ve kusuru bulmaktan mahrum olarak *"ve bitkin hâlde sana dönecektir."* Sanki gözün aşağılanmış ve zelil bir hâlde kovulmuş gibi gökyüzünden geri dönecektir. Âyetin metninde yer alan "yenkalib" kelimesi yukarda geçen emrin cevabı olarak -dilbilgisi kurallarına göre- meczumdur. "Hâsien" kelimesi basar kelimesinden hâldir. Kelime "uzaklaştı ve kaçtı" mânâsına gelen "hasee" fiilinden ism-i fâildir. Kelimenin bu mânâsı içinde "küçüklük ve zillet" anlamı da vardır. Kelimenin kullanılışı açısından Arapçada "hasee'l-kelbu" denilir ki "köpek korkusundan ve zilletinden oradan uzaklaştı" anlamına gelir. Uzaklaşan bu köpek, sanki bulunduğu yerden zillet içerisinde kovulmuş biçimde oradan uzaklaşmış olur.

Râğıb'ın ifâdesine göre "hasee'l-basaru" ifâdesi "göz hakîr bir biçimde baktığı yerden geri döndü" demek olur.

"Hasîr" ise gökyüzüne tekrar tekrar baktığı, uzun uzun göz gezdirdiği için "son derece yorgun" anlamınadır. Kelimenin kalıbı "faîl" şeklinde olup ism-i fâil mânâsınadır. Kelime "yorulmak" anlamına gelen "el-hasûr"dan türemedir. *Tâcu'l-masadır*'da ifâde edildiğine göre hasûr; gözün uzun mesâfeye çok bakmaktan dolayı hastalanması ve yara olması anlamına gelmektedir.

Râğıb'ın ifâdesine göre yorgun olan kimseye Arapçada "hâsirun ve mahsûrun" denilir. "Hasîr" kelimesinin verdiği izlenim, "kişinin kendi nefsi ve gücü ile yorulduğu" şeklindedir. "Mahsûr"a gelince bu kelime "kişinin kendini yorması" şeklinde değil

“yorgunluğun kişiyi yorması” anlamınadır. Âyette geçen “ve hüve hasîr” ifâdesi “hâsirun ve mahsûrun” anlamına gelebilir. Bu cümle “basar” kelimesinden hâl olabileceği gibi “hâsien” kelimesinde gizli olarak bulunan zamirden hâl de olabilir. Buna göre kelime içiçe girmiş mütedâhil hâller kabilinden olur. Bâzı âlimlere göre Allah’ın yaratmış olduğu yaratıklardan birisi hakkında insan mâdem ki böyle bir duruma düşüyor o zaman Allah Teâlâ’nın kemal, celâl ve cemâl sâhibi bir yaratıcı olarak ilmini araştırmakta acaba ne duruma düşer, varın siz hesap edin. Allah Teâlâ’nın herhangi bir mekâna inebileceğini veya herhangi bir kişi ile birleşeceğini söyleyebilen kimsenin durumunu da varın siz hesap edin. Böyle bir kişiye ***“cezâ ve azap olarak cehennem yeter; o ne kötü yerdir.”*** (el-Bakara, 2/206)

Zâtı herkesi hayrette bırakan Hakk’ı tesbih ederim.
Aklın kavrayışı O’nun kemâlinin künhüne varmaya yol bulamaz.
İlâhın kemâlinin künhüne bir bakış atsın diye,
Akıl bir ömür boyu “hâ” çeşmesi gibi gözlerini açtı.
Fakat ilâh kelimesinin ilk harfinin “elif”i
Sonunda aklın iki gözüne mil çekti.

et-Te’vilâtü’n-necmiyye’de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: Sen zâhirî gözünü eşyanın zavâhirine çevir, onun dış görüntüsüne bak. Bâtınî gözünle de eşyanın iç taraflarına bak. Bir başka ifâdeyle; sen hem basarını, hem de basîretini; yâni kalp gözünü birleştirerek eşyanın hem zâhirine hem de bâtınına bak. Bak bakalım, mevcûdatın her birinin kendi istidâdına göre her hak sâhibine hakkını verme noktasında herhangi bir çatlaklık görebilecek misin? Sonra gözünü bir kez daha çevir de bak. O göz hakir, yorgun, çatlaklığı göremeden, herhangi bir sakatlığı izleyemeden sana geri dönecektir. Nitekim **Huccetu’l-İslam İmam Gazzâli** (k.s.) şöyle der: Mümkinler içerisinde şu varlık âleminden daha güzel ve eşsiz olanı yoktur. Çünkü var olsaydı da Allah bunu ortaya çıkarmamış olsaydı bu cimrilik olurdu. Oysa Allah Teâlâ çok cömerttir. Yine böyle bir durum âcizlik olurdu, oysa Allah her şeye kadirdir. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyruluyor: ***“(Allah,) her şeye hilkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir.”*** (Tâhâ, 20/50)

Bâzı âlimlere göre mümkinat âleminde şu mevcûd âlemden daha zâhir olanı yoktur. Çünkü ortada iki mertebeden başka hiçbir mertebe yoktur. Birinci mertebede Hak vardır ve o kıdem mertebesidir. Âlem ise ikinci mertebede olup imkân ve hudûs mertebesindedir. Allah Teâlâ sonsuza kadar ne kadar yaratık yaratırsa yaratsın, bütün bu yarattıkları hep imkân mertebesi olan ikinci mertebede olacaktır.

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ

وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٥﴾

5. Andolsun ki biz, *(dünyaya)* en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azâbını hazırladık.

"Andolsun ki biz en yakın olan göğü kandillerle donattık." Bu âyet-i kerîme göklerin eksiklik şâibesinden uzak olduğunun beyân edilişinin ardından son derece güzel olduğunu ifâde etmektedir. Cümleye kasemle yâni yeminle başlanması, ifâde olunan cümlenin mânâsına son derece özen gösterildiğini ön plana çıkarmak içindir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; "Andolsun ki biz yeryüzüne ve insanlara en yakın olan gökyüzünü süsledik ve gâyet güzel kıldık" şeklindedir. Âyetin metninde yer alan "zeyn" kelimesi, "şeyn"nin yâni çirkinliğin zıddıdır. Aynı âyette yer alan "dünya" kelimesi ise "en yakın" anlamına olan "ednâ"nın müennesidir. Göğün diğer göklerden daha yakın olması mutlak anlamda değil, üzerini kapatmış olduğu yeryüzüne nispetledir. Çünkü aynı durum üzerindeki arşa oranla tam tersinedir. Yâni arşa en yakın olan gökyüzü dünyaya en yakın olan gökyüzünün tersine dünyaya en uzak olanıdır.

Burada yer alan "masâbîh", misbâh kelimesinin çoğuludur. Misbâh ise "kandil" anlamınadır. Bu kelimenin elif lâmsız olarak getirilmesi tâzim ve övgü ifâde etmek içindir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: "Andolsun ki biz en yakın olan göğü, geceleyin kandiller gibi ışık verip etrafı aydınlatan sâbit ve gezegen yıldızlarla süsledik." Bütün bunlar, dünyaya en yakın olan gökyüzünde kümelenmiş olarak görülmektedir. Oysa içlerinden bâzıları diğer göklerde yer almaktadırlar. Gökler şeffaf ve saf gök cisimlerinden oluştuğuna göre yıldızlar ister en yakın gökte ister başka semâlarda olsunlar mutlaka yeryüzüne en yakın olan semâda zuhûr edecekler ve oradan bizlere gözükeceklerdir. Her iki takdire göre de dünyaya en yakın olan semâ bu kandillerle süslüdür. Âyette yer alan "mesâbîh" yâni kandiller kelimesine gökteki ay da dâhildir. Çünkü ay geceleyin ışık veren en parlak yıldızdır. Allah Teâlâ yıldızları, dünyanın tavanı mesâbesinde olan semânın ziyneti kıldığına göre kullar da kandilleri ve lambaları, mescidlerin ve câmilerin tavanlarında süs hâline getirsinler. Zira hayırda israf diye bir şey olamaz. Haberlerde zikredildiğine göre Peygamber Efendimiz (s.a.)'in mescidi içinde gece olduğunda aydınlanmak üzere hurma dalları yakılıyordu. **Temim Dârî** (r.a.) Medine-i Münevvere'ye geldiği zaman beraberinde kandil, ip, yağ getirmişti ve bu kandilleri mescidin duvarlarına asmış ve yakmıştı. Peygamber Efendimiz (s.a.) buyurdular ki: *"Sen mescidimizi nurlandırdın, Allah Teâlâ da seni nurlandırsın. Allah'a yemin ederim ki şâyet benim kızım olsaydı onu seninle nikâhlardım."* [11] Peygamber Efendimiz (s.a.) bu ifâdelerinden sonra Temim Dârî'ye "Sirac" ismini verir. Böylece sirac ismi onun ön ismi olarak kalır. Ardından Hz. Ömer (r.a.), mescidde insanlar teravih namazında Übey bin Kâ'b'ın etrafında toplandıklarında bu kandilleri çoğaltır. Hz. Ali (k.v.), bu kandillerin mescidi süslediğini gördüğünde: "Mescidimizi nurlandırdın, Allah da senin kabrini nurlandırsın ey Hattab oğlu Ömer!" diye duâ eder.

Birisi yaşadığı bir olayı şöyle aktarır: Hâlife Me'mûn mescidlerde kandillerin

çoğaltılmasına dâir bir ferman yazmamı istedi. Ben ne yazacağımı bilemedim. Çünkü bana emredilen, benden önce yapılmış bir şey değildi. Ardından rüyamda istenen o yazıyı yazdığımı gördüm. Çünkü bu iş, geceleyin teheccüd namazına kalkanlar için bir ünsiyet sağlayacağı gibi, Allah'ın evlerinden karanlıktan kaynaklanan vahşeti uzaklaştırma faydası da olacaktı. Bu sebeple uykumdan uyandığımda hemen bu fermanı yazdım.

Bu âyet-i kerîmede insana ruh semâsından daha yakın olduğu için kalb semâsına doğru inen; mârifet, ilâhî ilimler, Rahmâni vâridat nurlarının süslerine işâret olunmaktadır.

"Bunları" kendileri ile yıldızların ifâde olunduğu bu kandilleri *"şeytanlara atış taneleri yaptık."* **Ebulleys**'in tefsirinde işâret olunduğu üzere "bu kandillerin bir kısmını atış taneleri yaptık." Âyette yer alan "rücûm" "recem" kelimesinin çoğulu olup "atışta kullanılan şeye" anlamındadır. Bunlar şeytanların kovulması ve uzaklaştırılması için atılır. Ya da bu kelime "recem"in değil "râcim"in çoğuludur. Tıpkı "sâcid" kelimesinin çoğulunun "sücûd" şeklinde gelmesi gibi. Âyette ifâde olunan "şeyâtîn" kelimesiyle kasdedilenler, cinlerin kâfirleridir. Bunlar, insanları nurdan zulümâta; yâni karanlıklara götürürler. Burada şeyâtîn kelimesi teksir yâni çokluk ifâde eden kip ile çoğullandırılmıştır. Bunun nedeni gerçekte bu şeytanların çok olmalarıdır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: Biz bu kandillere bir başka fayda daha verdik. O da bizzat yıldızların kendilerinin değil, onlardan kopan parlak göktaşlarının düşmanlarınıza atılmasıdır. Yıldızların kendilerinin atılmayışı, onların uzayda yörüngelerinde kendi hâline dönen birer kıta oluşlarından dolayıdır. Arkalarından bu parlak göktaşlarının atılmış olduğu şeytanların bir kısmı, bu nedenle ölürler. Bu taşlar diğer bir kısmının organlarından bâzılarını yaralarlar veya akıllarını bozarlar.

"Şihab" ateşten parlak bir alev kütlesidir. Buradaki anlamı, "yıldızdan ayrılan ateş şulesi yâni kütlesi" anlamınadır. İşte bu ateş kütlesine yıldız, misbah ve kevkeb ismi verilmiştir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; biz o yıldızlardan atış taneleri yaptık ki bu taneler işâret ettiğimiz ateş kütlesidir, demek olur. Ateş kütlesinin yıldızlardan ayrıldığı iddiâsını destekleyen hususlardan biri de **Selmân Fârisî** (r.a.)'den rivâyet olunan şu sözüdür: "Yıldızların bütünü kandil gibidir ve bunlar en yakın semâda, kandillerin mescidlerde asılı durduğu gibi asılı durmaktadır. Bunlar nurdan yaratılmışlardır." Bâzı âlimlerin kanaâtine göre bunlar meleklerin elleri vâsıtasıyla asılmışlardır. Bu sözü Allah'ın şu âyet-i kerîmesi de desteklemektedir: ***"Gökyüzü yarıldığı, yıldızlar döküldüğü...zaman insanoğlu (yapıp) gönderdiklerini ve (yapamayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlar."*** (el-İnfitar, 82/1-2) Çünkü yıldızların dökülmesi o yıldızları taşıyan meleklerin ölmesi ile olur. Bâzı âlimlere göre bunlar semâda birer delik mâhiyetindedirler. Bu görüşü, bâzı mükâşefe ehli âlimlerin, "yıldızlar bu şekilde gökyüzüne dikilmiş ve yerleştirilmiş değillerdir; onlar göğün latif damarları içerisinde olan nurların yansımasından ibârettir" yolundaki görüşleri desteklemektedir. Yıldızın düşmesi ve güneşin bir yerden diğer yere intikali gibi görülen gök olaylarının mâhiyetini hukemâ; yâni filozoflar kavrayamazlar; bunları ancak

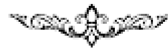
ehl-i sülûk bilebilirler.

Filozoflar derler ki: "Şühub" ateş parçalarından ibârettir. Bunlar yukarıya doğru çıkan buharların yükselmesi ve feleğin önünde olan ateşe bitişmeleri esnasında meydana gelirler. Bu makamın ne olduğu bütün ayrıntısıyla Saffat ve Hicr sûrelerinin baş taraflarında geçmişti. Şimdi orada söylediklerimizi yeniden söyleyecek değiliz. Görülen odur ki filozofların yaklaşımı, bu noktada ehl-i hakîkatin yaklaşımına yakındır. Onların yaklaşımlarının ne olduğu Sâffât sûresinde geçmişti. Gizli olan hakîkatleri en iyi Allah bilir. *"Ve onlara"* yâni şeytanlara *"alevli ateş azâbını hazırladık."* Yâni bu şeytanlara, dünyada kendilerini alevli ateşle yakmamızın ardından, âhirette tutuşturulmuş alevli ateşten meydana gelen cehennem azâbını hazırladık.

Âyetin metninde yer alan "saîr" ateş yakmak fiilinden "yakılmış" anlamına gelir. Bu nedenle kelimenin sonuna ta harfi getirilmemiştir. Saîr kelimesi yedi kat cehennem tabakasının dördüncüsünün adıdır. Bu yedi katı isimleriyle saymak gerekirse; "**cehennem**, **lezâ**, **hutame**, **saîr**, **sekar**, **cahîm** ve **hâviye**"dir. Fakat bütün bu isimlerden herbiri bir diğerinin yerine kullanılabilir. Meselâ bazen *nar* yerine saîr veya cehennem yahut bir başka isim kullanılabilir.

Cehennemin her tabakasında tevhid ehlinden, hristiyanlardan, yahudilerden, sâbiîlerden, mecûsîlerden, müşriklerden ve münâfıklardan âsîler yer alacaklardır. Âlimler şeytanların cehennemin yedi tabakasından herhangi birinde bulunacaklarından söz etmemişlerdir. Herhalde onlar şeytanları, insanları saptırma mertebelerine göre kısımlara ayırıyor olsalar gerektir. Böylece her kısım, kendisine tâbi olanlarla birlikte cehennemde yer alacaklar demektir. Buradan anlaşılıyor ki şeytanın cehennemde çeşitli tabakalarda yer almasının sebebi, o tabakadaki insanların cehenneme girmelerine sebep olmasıdır. Böylece kendisi saptığı ve başkalarını da saptırdığı için buna cezâ olarak çağrısına uyanlara eziyet olmak üzere şeytan taraftarlarıyla birlikte cehennemin altı tabakasında yer alacaktır. Nitekim Allah şöyle buyurur: ***"O gün günahkârların zincire vurulmuş olduğunu görürsün."*** (İbrahim, 14/49) Bu âyet-i kerîmeyi; "O gün günahkârların, şeytanlarıyla birlikte zincire vurulmuş olduğunu görürsün" şeklinde anlamak gerekir.

Bu âyet-i kerîmede nefsânî duyguların ve zulmânî fikirlerin şeytanlarına ve bunlara nasıl azap edileceğine işâret edilmektedir. Bu şeytanların azâbı; onları reddetmek, melekî ve rahmânî düşüncelerin galebesi ile onlardan yüz çevirmek sûretiyledir.

---

[1]. Tirmizî, Zühd, 17.
[2]. Bk. Deylemî, hadis no: 8064.
[3]. İbn Kesir, Tefsir, III, 200.
[4]. Bk. İbn Kesir, IV, 396.
[5]. Bk. Buhari, Enbiya 24, 25; Müslim, Fedail 166, 167.

[6]. Buhari, Ezan 95; İstizan 18; Eyman 15; Müslim, Salat 45, 46.
[7]. Buhari, Rikak 3; Tirmizi, Zühd 25.
[8]. Terğib, V, 199.
[9]. İbnü'l-Esir, Nihaye, III, 425.
[10]. Buhari, Tevhid 15, 50; Müslim, Tevbe 1; Zikr 1, 20-22; Tirmizi, Duâ 131; İbn Mace, Edeb 58; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 251, 413, 480, 482, 500.
[11]. Halebi, İnsanu'l-uyûn, II, 87.

NEREDEYSE CEHENNEM ÖFKESİNDEN ÇATLAYACAK!

وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٦﴾ إِذَا أُلْقُوا
فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ﴿٧﴾ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ۖ
كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلَىٰ
قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي
ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ
السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾

6. Rablerini inkâr edenler için cehennem azâbı vardır. O, ne kötü dönüştür!

7. Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.

8. Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: Size, *(bu azap ile)* korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi? diye sorarlar.

9. Onlar şöyle cevap verirler: Evet, doğrusu bize, *(bu azap ile)* korkutan bir peygamber gelmişti; fakat biz *(onu)* yalan saymış ve: Allah'ın bir şey gönderdiği yok; siz olsa olsa büyük bir sapıklık içindesiniz! demiştik.

10. Ve: Şâyet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, *(şimdi)* şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık! diye ilâve ederler.

11. Böylece günahlarını itirâf ederler. Artık *(Allah'ın rahmetinden)* uzak olsun, o alevli cehennemin mahkûmları!

Şeytanlardan ve onların dışında başkalarından *"Rablerini inkâr edenler için cehennem azâbı vardır."* Bunların inkârları ya ta'til ya da imsak sûretiyle olur. **Sa'dî Müftî** der ki: Kuvvetli olan ihtimal bu âyetteki inkâr edenlerin şeytanların dışındaki kâfirler olarak anlaşılmasıdır. Nitekim âyetin daha sonraki ifâdeleri buna işâret etmektedir. Sonra âyeti bu şekilde yorumlarsak tekrar şâibesi de ortadan kalkmış olur. "Cehennem azâbı" ifâdesinden maksad, cehennemin tabakalarından birisidir ki her tabaka ilgili olan kişiyi asık bir suratla ve korkunç bir yüzle karşılar. "Cehennem" kelimesi "asık yüz" ifâdesinden türemiştir. Burada Allah Teâlâ'nın azâbının ve intikamının kılıç, kamçı, sopa vb. herhangi bir bilinen araç vâsıtasıyla olmaması dolayısıyla alışılan ve bilinenlerin dışında olduğuna işâret edilmektedir. Tam tersine onun azâbı hiçbir zaman sönmeyecek olan ateşle olacaktır. Kâfirin bu azaptan kurtulmaya hiçbir ümidi olmaz *"O"* cehennem *"ne kötü dönüştür!"*

Bâzı âlimler “cehennem” kelimesinin “cihinnam” kelimesinden türediğini ifâde etmişlerdir, Cihinnam çok derin bir kuyu anlamınadır. Bu âyet-i kerîme, cehennemlik olanların Allah’ın cemâlinden ve cennet nimetinden uzakta kalacaklarına ve uzaklık ve Allah’tan kopukluk ateşi içinde yanacaklarına işâret etmektedir. Biz ise Allah’tan âfiyet dileriz.

Fethurrahman’da ifâde olunduğuna göre bu âyet-i kerîme cehennem azâbının orada ebedî kalacak kâfirlere mahsus olduğunu içermektedir. Rivâyette yer aldığına göre cehennemde azap çekilen dönemde öyle bir zaman gelirki cehennemin kapıları açılır ve şefâat cehennemi boşaltır. Bu âyet-i kerîmede yer alan ise bütün tabakaları ile olan cehennemdir. Yukarıdaki rivâyette kapılarının açılacağı ifâde olunan cehennem ise cehennemin en üst tabakasıdır. Çünkü bu tabaka âsîlerin yer alacağı tabakadır.

Bu açıklama aynı zamanda büyük mükâşefe ehli olan birisinin cümlesinde yer alan mânâ ile örtüşmektedir. O mükâşefe ehli şöyle der: Öyle bir zaman gelir ki cehennem bomboş kalır, içinde hiçbir kimse olmaz. Bunlar tevhid ehli olup da âsi olanlardır. Yine öyle bir zaman gelir ki cehennemin dibinde “cercir” biter. Cercir bakla demektir.

إِذَآ أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِىَ تَفُورُ ﴿٧﴾

7. Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.

İnkâr edenler *“oraya”* yâni cehenneme *“atıldıklarında, onun”* yâni bizzat cehennemin *“kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.”* Onlar cehenneme tıpkı odunun yanmakta olan büyük bir ateşe atıldığı gibi atılırlar. Âyet-i kerîmede “idhal” yerine “ilka” kelimesinin kullanılması, bu kişilerin hakir kişiler olduklarına, cehennemin de süflî bir yer olduğuna işâret etmektedir. Bu kişiler cehenneme atılırlarken seslerin en çirkini ve en fecisi olan merkep sesi gibi bir ses, bir uğultu işitirler. Bu, Allah’ın kendilerine gazabından dolayıdır. Cehennemin bu uğultusu onun korkunç ve çirkin sesidir. Nitekim Allah buna şöyle işâret buyurur: ***“Bunlar onun uğultusunu duymazlar.”*** (el-Enbiya, 21/102) Âlimlerin ifâdesine göre “şehiyk” göğüsten çıkan ses, “zefir” boğazdan duyulan sestir. “Şehiyku’l-himar” ifâdesi, merkebin en son tiz çıkardığı ses demektir. Zefir ise anırma esnâsında çıkardığı ilk sestir. Şehiyk nefes içeri çekilirken çıkarılan ses, zefir ise dışarı çıkarılırken oluşan sestir.

Cehennem bu esnâda alevinin ve ateşinin şiddetinden dolayı kazanın kaynaması gibi kaynayacaktır. Cehennem böylesine kaynarken cehennemlikler de tencerenin içinde kaynayan sudaki tanelerin aşağı yukarı hareketi gibi yukarı çıkıp aşağı ineceklerdir. Bu ateşin içinde asla belli sâbit bir noktada duramayacakladır. Âyette geçen fiilin masdarı olan “fevr” şiddetli kaynama demektir. Bu kelime ateş, tencere ve gazap hâllerinde kullanılır. Arapçada “fevvârâtu’l-mâ” denilir ki bu isim tencerenin kaynamasına benzetilmek sûretiyle kaynayan suya verilmiştir. Arapçada “fe’altu keza min fevrin”

denilir ki, “bu işi şu hâlin galeyânı esnâsında derhal yaptım” demektir. Nitekim *Müfredat*’ta bu şekilde yer almaktadır.

Bâzı âlimlere göre onların cehennemin uğultusunu işitmeleri, cehenneme atıldıkları esnâda olacaktır. Âyette yer alan “izâ” bunu ifâde etmektedir. “Ve hiye tefur” yâni “cehennem kaynarken” ifâdesinden anlaşılan ise bunun atıldıktan sonra gerçekleşeceği şeklindedir. Ancak içinde her ne varsa, onunla birlikte cehennem kaynıyorsa o zaman atılmadan işitebilirler. Buna göre “iza ulkû” ifâdesi “oraya atıldıkları zaman” şeklinde değil de “oraya atılmaları murâd edildiği zaman” şeklinde tevil edilir ya da “atılmaları yaklaştığında” şeklinde yorumlanabilir. Çünkü şehiyk sesi, cehenneme atılmadan önce işitilmeyi gerektirir.

تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ۖ كُلَّمَآ اُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَآ
اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾

8. Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: Size, *(bu azap ile)* korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi? diye sorarlar.

“Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak!” “Temeyyüz” birbirine benzeyen şeyler arasında kopma ve ayrılma anlamına gelir. “Gayz” gazabın en şiddetli hâlidir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı “cehennem onlara gazabının şiddetinden neredeyse paramparça olacak”, bir başka ifâdeyle “cehennem yapısı itibariyle neredeyse paramparça” veya “cehennem kâfirlere olan öfkesinin şiddetinden neredeyse parça parça olacak” demektir.

Burada istiâre-i tasrîhıyye vardır. Cehennemlikler vâsıtasıyla ateşin tutuşturulması ve onlara şiddetli bir etki ile zarar vermesi gazaba gelen bir kimsenin bir başkasına gazap etmesi ve ona zarar vermede aşırıya gitmesi hâline benzetilmiş ve *gayz* kelimesi bu kullanımdan alınarak istiâre yoluyla cehennem hakkında kullanılmıştır.

İmam der ki, herhalde burada yer alan mecâzın sebebi şu olsa gerektir. İnsan gazab ettiği zaman kalbindeki kan kaynamaya başlar ve mikdârı artar; sonra damarlar kan ile dolar ve nihâyet kalp parçalanacak gibi bir hâle gelir.

el-Münâsebat’ta denir ki, burada *tekâdu* kelimesinin başındaki ta’lardan birisinin hazfedilmesi iftirak ve ayrılık olacağına ve yine hızlı bir şekilde, neredeyse tam mânâsıyla kavranamayacak bir biçimde ittisâl ve bitişme olacağına işâret etmektedir. Bütün bunlar cehennemin efendisinin gazabı dolayısıyla olacaktır. Kıyâmet günü insanlar mahşere bin yular ile sürüklene sürüklene getirilirler. Her yularda yetmişbin melek olur, her bir melek o yulardan birisini çeker. Cehennem kininin şiddetinden meleklere baskın gelir ve insanların üzerine hücum eder. Bütün yularlar paramparça olur ve mahşer halkı kırılıp geçer. Cehennem şöyle der: Bugün andolsun ki Allah’ın rızkını yeyip de O’ndan başkasına kulluk edenden mutlaka intikam alacağım. Cehennemi bu insanlardan ancak ve ancak Peygamber Efendimiz (s.a.) alakoyar. Peygamberimiz

nûru ile cehennemin karşısına dikilir ve cehennem geri döner. Oysa cehennemin karşısında duramayan bu meleklerden herbirinin öyle bir gücü vardır ki bunlardan birisine yeryüzünü ve içindeki dağları yerinden sökmesi emredilse ve bunları yukarıya kaldırması istense hiçbir sıkıntı ve yorgunluk duymadan bunu yapabilecek güçtedir. Nitekim bunlar dünyada iken bir üfürükle cehennemi söndürürler. Bundan dolayı Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyururlar: *"Cehennem bana yaklaştırıldı ve ben cehennem ateşi sizi sarar korkusuyla ona üflemeye başladım."* [12] Bâzı âlimler derler ki cehennemin bu durumu, doğal olarak nur âlemine ve nefsin fıtratına aykırı olmasından dolayıdır. Böyle olmasının nedeni, cehennemin kininin ve öfkesinin nefislere ağır gelmesi amaçlandığı içindir. Tıpkı bâzı karakterlerin bâzılarına şiddetli bir biçimde nefret duymasının şiddetli bir düşmanlığa ve öfkeye, buna bağlı olarak da öfkenin şiddetli bir kine yol açması gibi.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu açıklamalardan ve diğer sahih haberlerin ifâdesinden ortaya çıkıyor ki cehennemin tıpkı diğer canlılar gibi kendine göre bir hayatı ve duyumsaması (şuur) vardır. Bu nedenle öteki canlılardan meydana gelen bir takım tepkiler cehennemde de görülmektedir. Şu hâlde bu gibi yerlerde ehlullah katında mecâz işlendiğini söylemeye ihtiyaç yoktur.

Ca'fer Tayyar (r.a.) şöyle anlatıyor: Bir gün yolda Peygamber Efendimiz (s.a.) ile birlikte bulunuyordum. Çok şiddetli bir susuzluk duygusuna kapıldım. Peygamber Efendimiz (s.a.) bunu öğrendi. Bizim hizamızda bir dağ vardı. Peygamber Efendimiz (s.a.) bana buyurdu ki: "Benim şu dağa selamımı ilet ve de ki, eğer içinde su varsa seni sulasın." Ben bu emir üzerine dağa gittim. Peygamber Efendimiz'in (s.a.) selamını ilettim ve: "Ey dağ!" diye seslendim. Dağ dile gelerek konuşmaya başladı: "Buyur ey Allah'ın peygamberinin gönderdiği elçi!" dedi. Ben de kendisine hikâyeyi olduğu gibi anlattım. Dağ: Selamımı Allah'ın rasûlüne ilet ve de ki: ***"Yakıtı insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının"*** (el-Bakara, 2/24) âyet-i kerîmesini işittim işiteli cehennemin yakıtı olan taşlardan olacağım korkusuyla ağlayıp durdum, bu nedenle bende su kalmadı dedi.

"Her ne zaman oraya" cehenneme kâfirlerden *"bir topluluk atılsa onun"* cehennemin *"bekçileri onlara"* bu topluluğa *"size korkutucu (bir peygamber) gelmemiş miydi? diye sorarlar."*

Fevc'den maksad kâfirlerden bir topluluktur. Zebânîler bunları savarlar. Bu zebânîler onlara cehennemden de daha öfkelidirler. Bu cümle cehennemin hâlinin beyân edilmesinin ardından içinde bulunacakların hâlini beyân etmek üzere getirilmiştir. Cehennemin bekçileri ki bunlar Mâlik ve yardımcısı zebânîlerdir. Bu bekçiler azarlama ve şiddet üslubu ile azaplarının üstüne bir azap daha olsun için, yangınları daha da artsın diye bunlara sorarlar. Bir başka ifâdeyle cismânî azapları üzerine bir de ruhânî azapları artsın diye sorarlar. Onlara şöyle derler: Ey fâcir olan kâfirler! Size dünyada iken Rabbinizden gelen âyetleri okuyan bir uyarıcı gelmedi mi? Sizleri bugünkü karşılaşma ile ilgili olarak uyarmadılar mı? İnzar ve iblağ ancak korkutma makamında

kullanılır ve *Tâcu'l-masadır*'ın ifâdesine göre bu fiiller iki mef'ûl alırlar.

قَالُوا بَلٰى قَدْ جَٓاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍۚ
اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾

9. Onlar şöyle cevap verirler: Evet, doğrusu bize, *(bu azap ile)* korkutan bir peygamber gelmişti; fakat biz *(onu)* yalan saymış ve: Allah'ın bir şey gönderdiği yok; siz olsa olsa büyük bir sapıklık içindesiniz! demiştik.

"Onlar şöyle cevap verirler:" İtirâf ederek *"Evet, doğrusu bize, (bu azap ile) korkutan bir peygamber gelmişti"* derler. Bunlar, Allah Teâlâ'nın peygamber göndermek sûretiyle kendilerinin ellerinden her türlü bahâneyi çekip aldığını itirâf ederler. Bu peygamberler, şu anda içine düştükleri durum hakkında onları uyarmıştır. Onlar şimdi hem bu uyarıyı hem de oraya cebriyecilerin iddiâ ettikleri gibi ilâhî takdîrin zorlamasıyla gelmediklerini itirâf ederler. Oraya kendi amelleri ve kendi arzuları ile gelmiş olduklarını, Allah Teâlâ'nın tercihinin bu olmadığını, Allah'ın bunun aksini emrettiğini ve emrine aykırı davrananı tehdid ettiğini itirâf ederler.

"Belâ" edâtı, olumsuz şekilde sorulan soruya olumlu cevap vermek için kullanılır. Burada görüldüğü üzere kâfirler cevap edâtı olan بَلٰى ile "korkutan bir peygamber gelmişti" cümlesini birlikte ifâde ediyorlar. Böylece onlar, itirâflarında bir mübâlağa ve pekiştirme yapmış oluyorlar. Ayrıca bu cümle, peygamberi tasdik mutluluğunu elden kaçırmalarından dolayı geçirdikleri iç yangısının şiddetini de ifâde etmiş oluyor. Ayrıca bu cümle ile onların kusurlu davrandıklarını beyâna bir giriş sağlanmış oluyor. Yâni bu topluluklardan her biri: "Bize gerçekten ya da hükmen bir uyarıcı peygamber gelmişti" diyecekler. "Hükmen" dememiz, İsrailoğulları peygamberleri örneğine göredir. Çünkü onlar, hükmen bir uyarıcı idiler. İtirafçılar, "bu peygamberler bizleri uyardılar, bizlere Allah'ın kendilerine indirmiş olduğu âyetleri okudular" diye itirâf edeceklerdir.

Ebû Hüreyre (r.a.)'ın rivâyetine göre Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *"Ben nezirim; yâni uyarıcıyım, ölüm ise değiştiricidir. Kıyâmet günü vaad edilen gündür."* [13]

"Fakat biz (onu)" yâni bu uyarıcının Allah Teâlâ tarafından gelen bir uyarıcı olduğunu *"yalan saymış ve Allah'ın"* kimseye hiç *"bir şey indirdiği yok; siz olsa olsa"* haktan uzak *"büyük bir sapıklık içindesiniz demiştik."*

Burada sözü geçen ifâde göz önüne alınacak olursa "günahlarında ısrarlı olan fâsıkın cehenneme girmemesi gerekir. Çünkü o, uyarıcı olan peygamberi yalanlamış değildir" şeklinde yapılabilecek bir itirâza şöyle cevap vermek mümkündür: Nakli deliller âsî olanların azap göreceklerini mutlak biçimde ifâde ediyorlar. Âyette yer alan *fevc* kelimesinden maksad, cehenneme atılanların bir kısmıdır ki bunlar yukarda işâret olunduğu üzere kâfirlerdir. Bu kâfirler peygamberlerin okuduğu âyetler hakkında

yalanlamalarında ileriye giderek dünyevî işlerle, şekle ve biçime âid hükümlerle meşgul olmaları sebebiyle inkârlarına devam ettikleri için peygamberlere dönerek: “Allah’ın size âyet indirmesi bir yana, Allah hiç kimseye hiç bir şey indirmiş değildir” dediler.

Bâzıları bu âyeti: “Allah hiç bir kitap indirmiş, hiç bir peygamber göndermiş değildir” şeklinde anlamışlardır ve bu insanlar peygamberlere dönerek: “Ey peygamberler topluluğu! Sizler Allah’ın kendinize âyetler indirdiği ve bu âyetlerle bizleri uyardığınız iddiâsıyla ancak ve ancak haktan ve doğrudan uzakta büyük bir sapıklık içinde olabilirsiniz” demişlerdir. Burada her insan grubuna kendi peygamberi gittiği için o peygambere inkârcıların “sen” diyecekleri yerde, “siz” dediklerinin ifâde edilmesi, yalanlamada ileri gittiklerinden, sapıtmakta devam ettiklerinden dolayı onların benzerlerine de bu hükmün şâmil kılınmasından dolayıdır. Nitekim “indirilen” genel olarak söylenmiş, “kime indirildiği” ise ifâde olunmamıştır. İşte bu durum da, verdiğimiz hükmü desteklemekte; yâni buradan ifâdenin genel bir mânâ ifâde ettiği anlaşılmaktadır.

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾

10. Ve: Şâyet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, *(şimdi)* şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık! diye ilâve ederler.

İlâhî kelâmı dinleyen ya da aklını çalıştıran kimselerden olmadıklarını itirâf ederek derler ki: *“ve şâyet”* dünyada *“kulak vermiş veya”* her türlü şey hakkında *“aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık.”*

“Aklını kullanmak” ifâdesi, aklın işitme duyusu gibi tevhîdin hucceti olduğuna delildir. Âyette önce “işitme” fiilinin kullanılmasının sebebi, öncelikle işitmenin gerektiğinden, sonra işitilenin akıl kullanılarak özümleneceğinden dolayıdır.

Sa’dî Müftî der ki: “Ve şâyed kulak vermiş...” âyet-i kerîmesi, îmânın iki kısmı olan taklîdî ve tahkîkî îmâna işâret ediyor olabilir. Tahkîki îman, istidlâli îmandır. Çünkü böylesi bir îman, ayan beyân tahkikten önce üzerinde düşünmeyi ve kafa yormayı gerektirir. Çünkü tahkîkî îman akılla değil keşifle hâsıl olur.

İşte bu kişiler “kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık şimdi şu alevli, ateşi tutuşturulmuş cehennem mahkûmlarının ve onların arkasından gidenlerin arasında olmazdık” derler. Arkasından gidilenler de şeytanlardır. Çünkü Allah Teâlâ yukarda geçen âyetlerden birinde; ***“Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azâbını hazırladık”*** (el-Mülk, 67/5) buyuruyordu. Sanki cehennemin bekçileri onlara kendilerini şiddetli bir azarlama yollu: “sizler peygamberlerin dillerinde okunan Rabbinizin âyetlerini işitmediniz mi? Bu âyetlerin mânâsını aklınızı çalıştırarak anlamadınız mı ki bu âyetleri yalan saydınız?” diye sorarlar. Onlar da; “şâyet kulak

vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık şimdi şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık" derler.

et-Te'vilâtü'n-necmiyye'de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: Şâyet biz kalp kulaklarımızla dinlemiş; ya da ruhlarımızın akıllarını kullanarak akletmiş olsaydık şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık. Fakat bizler mühürlü kulaklarımızla dinledik ve hasta, kilitli olan aklımızı kullandık derler.

فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾

11. Böylece günahlarını itirâf ederler. Artık *(Allah'ın rahmetinden)* uzak olsun, o alevli cehennemin mahkûmları!

Kendilerine itirâfları fayda vermeyince zorunlu olarak: *"Böylece günahlarını itirâf ederler."* Bilindiği üzere itirâf, herhangi bir şeyi bilgiye dayalı olarak ikrar ve kabul etmektir. *Aynu'l-maânî'*de "itirâf ederler" âyeti, "nefislerini mücrim bir nefis olarak bilirler" şeklinde tefsir olunmuştur. Böylece onlar, bütün güçlerini kötü amele yönelttiklerini ve onu tercih ettiklerini kabullenirler. Onların kötü amelleri; inkârları ve Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini yalan saymalarıdır. Bâzı âlimlerin ifâdesine göre âyette "zenb" yâni günah kelimesi tekil olarak getirilmiştir. Çünkü tekil çoğulun sağladığı ifâdeyi sağlayabilir. Zira kelime aza ve çoğa şâmil olan ism-i cins olması hasebiyle çoğul ifâde eder. Burada geçen "günah" kelimesiyle kasdedilen inkârdır. İnkâr her ne kadar çeşit çeşit olsa da yine de cürmün sonu ve cehennemde ebedî kalmayı gerektiren bir niteliği olması hasebiyle aynı durumda değerlendirilir.

"Artık (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun o alevli cehennemin mahkûmları!"

Âyette yer alan "suhkan" kelimesi, masdar olup te'kid ifâde etmektedir. Bu kelime ya zâid harfleri hazfedilen mezid ve müteaddî bir fiili te'kid etmektedir ki böylece takdir "ezhakahumullahu" şeklinde olur. Mânâsı: "Allah onları işledikleri günahları sebebiyle adamakıllı uzaklaştırsın" demek olur. Ya da bu te'kid, bu fiilin sonucu olan fiili te'kid eder. Yâni "Allah onları uzaklaştırsın ve onlar da uzak olsunlar" demek olur. Bâzı âlimlere göre bunlar gerçekten uzaklaştırılmışlardır. Bâzılarına göre de bu cümle bedduâ cümlesidir. Bedduâ olması durumunda bu cümle Allah tarafından kullarına onlara ne şekilde bedduâ edeceklerini öğretme amacıyla getirilmiştir. Nitekim tefsir kitaplarında bu açıklamalara rastlıyoruz. Bâzı âlimlere göre ise bu cümle Allah Teâlâ tarafından onlara yapılmış bir bedduâdır. Böylece Allah işâret ediyor ki, bedduâya muhatap olanlar böylesi bir bedduâya lâyıktırlar ve kendilerine uzak olmaları ve helâk olmaları şeklinde yapılan duâ mutlaka vaki olacaktır. Cehennem mahkûmlarından maksad ise şeytanlarla cehenneme giren kâfirlerdir. Burada Allah'ın hicap ehlini kurb cennetinden uzaklaştırıp ve bu'd cehennemine yaklaştıracağına işâret olunmaktadır.

---

[12]. Nesai, Küsuf 14, 19; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 351.
[13]. Deylemi, hadis no: 101.

HİÇ YARATAN BİLMEZ Mİ?

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾

وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ ۖ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾

أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ ۖ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾

12. Fakat daha görmeden Rablerinden *(azâbından)* korkanlara gelince, onlar için gerçekten hem bağışlanma hem de büyük mükâfat vardır.

13. Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; bilin ki O, kalplerin içindekini bilmektedir.

14. Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.

"Fakat daha görmeden Rablerinden korkanlara" yâni Rablerinin azâbından korkanlara *"gelince…"* Bu azap kıyâmet gününün, ölüm gününün ve kabir gününün azâbıdır. Bu azâbın gayb olması, şu an için gözlerinin göremeyeceği, kendilerinden gaib olan bir azap olması sebebiyledir. Onlar henüz bu azapları gözleriyle görebilmiş değillerdir. Âyeti bu şekilde tefsir etmek; yâni azâbın şu anda gözle görülen bir azap olmadığını söylemek mümkündür.

Bunun yanında âyeti "fakat daha Allah Teâlâ'dan uzak olarak; yâni O'nun azâbını ve âhiret ahkâmını görmemiş olarak Rablerinden korkanlara gelince…" şeklinde ikinci bir şekilde tefsir etmek de mümkündür.

Bir üçüncü şık olarak "fakat insanların gözlerinden uzak bir biçimde Rablerinden korkanlara gelince şeklinde" tefsir etmek de muhtemeldir. İnsanlardan uzak olmaları, münâfıklar gibi olmamalarındandır. Çünkü münâfıklar müminlerle karşı karşıya geldiklerinde ***"Biz îman ettik derler. Şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında ise: Biz sizinle beraberiz, biz onlarla sâdece alay ediyoruz derler."*** (el-Bakara, 2/14) Ya da bir başka tefsir biçimi olarak "kendilerine gizli olan şeyleriyle yâni kalpleriyle korkarlar" diye anlamak da mümkündür. Bu son takdirde "ba" harfi istiâne için olup "yahşevne: korkarlar" fiiline bağlıdır.

Rivâyet olunduğuna göre **Hz. Ebû Bekir Sıddık** (r.a.)'ın ağzından insanlar, Allah'tan şiddetli biçimde korktuğundan dolayı, kızarmış ciğer kokusu alırlardı. Peygamber Efendimiz (s.a.) de namaz kılarken göğsünden -tencerenin içinde suyun kaynaması esnâsında çıkardığı su sesi gibi- inleme sesi duyulurdu.[14]

"Onlar için gerçekten hem" bir *"bağışlanma ve hem de büyük bir mükâfat vardır."* Bu bağışlanma işledikleri bütün günahlara karşılıktır. Sevinç ve sürûrun kaynağı "verme" olduğu için Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede "onlar için büyük mükâfât vardır"

buyuruyor. Bu mükâfât Allah Teâlâ'dan bir ihsan olarak âhirette büyük bir mükâfât olacaktır. Bu aynı zamanda Allah'tan dünyada katlandıkları şiddetli elemlerini unutturacak bir ikram olacaktır. Bunun karşısında dünya lezzetleri hiç kalır. Bu ihsan, cennet ve cennet nimetleri olacaktır.

Demişlerdir ki; bahsedilen mükâfât, kişinin şiddet ve kötülüklerden emin olması, yâni korkanların, korktukları her şeyden güvende olmasıdır.

"Korkmayın!" hitâbı korkanların, takvâlıların müjdesidir,
Kim takvâ sâhibi olursa mübârek bir kuldur.
Havf ve haşyet akıllı kimselerin özelliğidir,
Akıllı olmayan kimse neden korksun?
Takvâlı kimse kurtuluşa erişir,
Zira kimin derdi varsa buna mukâbil derman da vardır.

Şu hâlde öncelikle aklı çalıştırmak gerekir ki bunun ardından buna bağlı olarak korku oluşsun.

Rivâyet edilir ki kisrâlardan birisi şöyle bir uygulama başlatmıştı. Bu hükümdar hükümdarların en akıllısı idi. Kendine yakın olanlardan birisini askerleri önünde içtimâ olduklarında arkasına yerleştiriyordu. Arkada duran bu kişi hükümdara "sen kulsun, sen kulsun, sen kulsun" diye tekrarlayıp duruyordu. Hükümdar da bu ifâdeyi her duydukça "evet, evet kulum, evet kulum" diyordu. İşte nefsinin hilelerini bilip de kalbiyle Allah'tan korkan kimsenin durumu da aynen böyle olur.

Mesruk der ki, korku ümidden öncedir. Çünkü Allah Teâlâ cennet ve cehennemi yaratmıştır. Sizler cehenneme yolunuz düşmeden cennete ulaşamazsınız. Allah: ***"İçinizden oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur"*** (Meryem, 19/71) buyurmaktadır.

Fudayl (k.s.) der ki: Sana "Allah'tan korkuyor musun?" diye sorduklarında sus. Çünkü sen "hayır" dersen büyük bir günah işlemiş olursun. Buna karşılık "evet" diyecek olursan Allah'tan korkan senin gibi olmaz. Görmez misin ki Allah Teâlâ İbrahim (a.s.)'ı kendisine dost edindiği zaman kalbine bir korku verdi. Nihâyet peygamberin kalbi çarpmaya başladı. O kadar çarptı ki havada kanat çırpan kuşun kanat sesinin duyulması gibi kalp çarpıntıları duyulmaya başlandı.

Fudayl'e sordular; "korku bakımından ulaştığın bu dereceyi neye borçlusun?" O da cevap verdi: "Günahların azlığına…"

Korkunun sebepleri vardır. İşin başı akl-ı selimdir. Sonra mâsiyet terkedilmek sûretiyle korkunun kemâline erilir. Mâsiyeti terketmek her ne kadar korkunun bir sonucu ise de kalp incelme noktasında mâsiyeti terketmek sûretiyle bir derece ve mertebe elde eder. Böylece kişinin korkusu artar. Kalbi katı olan kimse korku nedir bilmez. Çünkü onun aklı zayıftır ve mağluptur.

Derler ki akıl koca, nefis kadın, cisim; yâni vücûd ev gibidir. Akıl nefse gâlip olduğunda nefis vücudun maslahatları ile meşgul olur. Tıpkı kocasının emrine itâat eden

kadının ev işleriyle meşgul olduğu gibi. Böylece hem akıl hem nefis ve hem de ev düzelmiş olur. Buna karşılık nefis akla gâlip gelecek olursa nefsin bütün çabası kötü sonuç verir. Tıpkı kocasını emri altına alan kadının durumunda olduğu gibi. Bunun sonucu olarak da her üçünün durumu bozulur ve kötüye gider.

Şehvete tapan nefsine itâat etme!
Zira her saat başka bir kıbleye yönelir.
Kimin elbisesi temiz de huyu pis ise
Onun cehennemi için anahtara ihtiyaç yoktur.

وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ ۖ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾

13. Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; bilin ki O, kalplerin içindekini bilmektedir.

"Sözünüzü ister gizleyip, ister açığa vurun." Ey müşrikler, Peygamber (s.a.) hakkındaki sözlerinizi ister gizleyin isterse ona âşikâr edin…

İbn Abbas (r.anhümâ) der ki: Bu âyet-i kerîme müşrikler hakkında nâzil olmuştur. Müşrikler kendi aralarında bir takım şeyler konuşuyorlardı. Allah Teâlâ Peygamber Efendimiz'e onların konuştuklarını haber veriyordu. Bunun üzerine müşriklerden birisi diğerine "sözünüzü gizli söyleyin ki Muhammed'in Rabbi duyup da ne söylediğinizi ona haber vermesin" dedi. Bunun üzerine müşrikler hakkında "sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun" âyet-i kerîmesi nâzil oldu. İster gizlensin ister açığa vurulsun Allah Teâlâ bu sözleri mutlaka bilir. Sözlerin gizli olanı ve açığa vurulanı Allah Teâlâ katında, O'nun ilmi açısından eşittirler.

Bu âyet-i kerîmede yer alan emir, bir mükellefiyet bildirme emri olmayıp tehdid ifâde etmektedir. Âyette sözün gizlenmesinin açığa vurulmasından önce zikredilmesinin sebebi, müşrikleri rezil etmek ve ilk başta kaçınmış oldukları şeyin vuku bulduğuna işâret etmek, ayrıca Allah Teâlâ'nın ilminin bütün mâlûmâtı kuşattığına işâret etmek içindir. Müşriklerin gizledikleri ve açığa vurdukları, Allah Teâlâ'nın ilmi açısından eşit olmakla birlikte sanki onların gizlediklerini bilmesi açığa vurduklarını bilmesinden daha önceliklidir. Çünkü Allah Teâlâ'nın varlıklara dâir olan bilgisi, onların sûretlerini elde etme yoluyla değildir. Tam tersine her şeyin kendi başına varlığı, Allah Teâlâ'ya göre ilimdir. Ya da şöyle diyebiliriz: Sır mertebesi, açığa vurma mertebesinden önceliklidir. Zira açığa vurulan hiç bir şey yoktur ki, bu şey veya onun başlangıcı, kalpte gizlenmemiş ve çoğunlukla kendisine sırlar taalluk etmemiş olsun. Şu hâlde Allah'ın ilminin herhangi bir şeyin ilk durumuna bağlanması, onun ikinci durumuna bağlanmasından daha öncelikli olmuş olur.

"Bilin ki O, kalplerin içindekini bilmektedir." O, bütün insanların içlerinde

gizlediklerini, kalplerinde gizli olarak duran sırlarını kuşatmakta çok bilgi sâhibidir. Öylesine ki bu gizli olan şeyler nerdeyse kalpten hiç ayrılmayacak biçimde gizli bile olsa Allah Teâlâ bunu bilmektedir. O hâlde sizin kalbinize yapışık olanları bildiğine göre gizlice söyledikleriniz ve açığa vurduklarınız O'na nasıl kapalı kalabilir?

"Zâtu's-sudûr" ifâdesiyle, göğüs kafeslerinin içindeki kalplerin kasdedilmesi de mümkündür. Buna göre âyetin mânâsı; "O, kalpleri ve kalplerin durumlarını bilir. O'na kalbin sırlarından hiç bir sır gizli kalmaz" demek olur.

Kâşânî bu âyeti şöyle tefsir eder: O kalplerde olanı bilir. Çünkü kalplerde olan gizlilikler bizâtihî onun ilminin ta kendisidir. Şu hâlde kalpleri yaratan onları tesviye eden, sırlarının aynası olarak yoktan var eden yaratıcı, bu kalplerin gizliliklerini nasıl olur da bilemez?

Âyet-i kerîmede "zâtu's-sudûr" yerine çoğul olarak "zevâtu's-sudûr" denmemesinin sebebi, cinsin irâde edilmiş olmasından dolayıdır. Burada "zat", sâhip mânâsına gelen "zi"nin müennesidir. Âyet-i kerîmede mevsuf hazfedilmiş, sıfat onun yerine getirilmiştir. Şu hâlde âyet-i kerîmenin mânâsı; "O, kalplerde olan gizlilikleri bilir" şeklindedir. Bunlar, insanın kalbinde mevcûd olup insanı bâzı şeyleri yapmaya teşvik edici duygular ve bâzı şeyleri de yapmaktan engelleyen faktörlerdir. Âyet-i kerîmede kalpte bulunan bu duygular, kalbe yapışık ve yerleşik olarak gösterilmiştir. Bu tıpkı süte "zü'l-inâ" (kab sâhibi), annenin karnındaki yavruya da "zû batnihâ/anne karnının sâhibi" denmesi kabilindendir.

أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَۜ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾

14. Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.

Ey gizleyen ve açığa vuran! *"Hiç yaratan bilmez mi?"* Bütün her şeyi hikmetine uygun olarak yoktan var eden Yaratıcı, gizleneni ve açığa vurulanı hiç bilmez mi? Bu ifâdede yer alan soru istifhâm-ı inkârîdir. Allah Teâlâ'nın ilminin her şeyi kuşatamayacağına dâir kanâati ortadan kaldırmak için sevk edilmiştir. Âyetin metninde yer alan "men" kelimesi "ya'lemu" fiilinin fâilidir. Bu kelimenin aynı fiilin mef'ûlü olmak üzere mansup olması da mümkündür. Bu takdirde âid zamiri mahzuf olmuş olur. Dolayısıyla cümle: "Onu yaratan, hiç bilmez mi?" şeklinde takdir olunabilir.

"O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır."

"el-Latîf," her şeyi en ince ayrıntısına varıncaya kadar bilen demektir. Allah Teâlâ o derece latiftir ki kapkaranlık bir gecede kara bir kaya parçasının üzerindeki siyah karıncanın ayak izlerini bile bilir. O aynı zamanda eşyanın içini de bilir.

Kâşânî'nin tefsirine göre O, yarattığı her şeyin iç yüzünü ve dışa vuran durumunu kuşatmıştır ve hepsini bilmektedir. Hattâ o şey, Allah'ın katında gerçekte bâtınen ve

zâhiren neyse odur. Vücup, imkân, ıtlak, takyid arasında onun katında herhangi bir fark yoktur. Hüviyetin gizli kalması indî bir meseledir, hakîkat ise şahsiyetle ortaya çıkar.

Âyet-i kerîmede "latîf" kelimesinden sonra "habîr" kelimesinin zikredilmesi tekrar olmuyor mu şeklinde gelebilecek bir itiraza, tekrar olmaz şeklinde cevap vermemiz mümkündür. Çünkü **İmam Gazzali** (rh.) der ki: "el-Latif" ismine, maslahatları en ince ayrıntısına varıncaya kadar, kapalı noktalarından en hassas noktalarına kadar her şeyini bilen kimse lâyıktır. Bunu bilen kişi, sonra o maslahatı herhangi bir katılığa meydan vermeksizin rıfk ve yumuşaklıkla bundan yararlanacak olan kişiye ulaştırır. Herhangi bir fiilde *rıfk*, idrakte de *lütuf* bir araya geldiği zaman *latif* niteliği gerçekleşmiş olur. Bu söylediğimiz, ilimde ve fiilde ancak Allah Teâlâ için mükemmel biçimi ile tasavvur olunabilir. "el-Habîr" ise bâtınî haberlerin kendisinden gizli kalmadığı kişidir. Mülkünde ve melekûtunda herhangi bir şey cereyan etsin, herhangi bir zerre harekete geçsin veya sükûna ersin, herhangi bir nefis huzûrsuz olsun veya huzûra kavuşsun da bunun haberi O'nun yanında olmasın, bu mümkün değildir. "el-Habir","el-Alîm" mânâsınadır. Fakat ilim, bâtınî gizli kalmış noktalara izâfe edildiği zaman buna "hıbra" denir. Bu sıfatta bulunan kişiye de "Habîr" denilir.

Birisi anlatıyor: Bizler bir grup fakir insandık, ihtiyaç içine düşmüş ve aç kalmıştık. **İbrahim Havvâs** (k.s.)'a gittik. Ben kendi kendime dedim ki acaba bu şeyh benim ve bu fakirlerin hâllerini bilebilir mi? Şeyhle yüzyüze geldiğimizde bana dedi ki: "Bana gelmene sebep olan ihtiyacını Allah Teâlâ biliyor mu, bilmiyor mu? Bu ihtiyacını O'na arzetsene" Sonra sustu ardından şeyhin huzûrundan geri döndük. Eve geldiğimizde bize bir şey fetih olunmuş olduğunu müşâhede ettik. Kul sırrına Allah Teâlâ'nın vâkıf olduğunu, içinden geçen gizli duyguları O'nun bildiğini öğrendiğinde sâdece O'ndan istemekle yetinir. İsteğini O'na arzeder, kalbindeki ihtiyacını -dili ile telaffuz etmeksizin- O'na takdim eder.

Allah Teâlâ kullarına latîftir. Bundan dolayıdır ki onlara ihtiyaç duydukları şeyleri kolaylıkla nasip eder. Yediğimiz ekmek O'nun vermiş olduğu rızıklardandır. Kul yediği ekmek üzerinde düşünecek olsa o ekmeğin ekmek hâline gelinceye kadar kaç kişinin geceleri uykusuz kaldığını bilecektir.

O ekmek, ekmek hâline gelinceye kadar kimler emek sarfediyorlar, tarlayı süren, tohumu tarlaya atan, hasad eden, harmanda döven, dövülen ekini savuran, değirmende öğüten, öğütülen unu hamur yapan, hamuru pişiren insanların alın terleriyle ekmek hâline geliyor. Sonra bu ekmeğin ekmek hâline gelebilmesi için yukarda sıraladığımız işlerin yapımında kullanılan bir o kadar âlet ve edavât söz konusudur. Kara saban, taş, demir, ip, hayvan vb. sayısız başka bir çok âlet ve edevat. Bu söylediklerimizi Allah Tela'nın diğer nimetleri için de söylemek mümkündür. Yenilen, içilen ve giyilen her nimetin böyle birçok ön çalışması vardır. Bu işleri kul kendi başına yapmak zorunda kalsa bundan âciz kalırdı. Bilinmeyen yerlerde emânetleri muhâfaza ettiği gibi her madde içerisinde bir latife muhâfaza eden Allah'ı her şeyden tenzih ederim.

Görülmez mi ki Allah Teâlâ kesif ve yoğun bir unsur olan toprağı altının, gümüşün ve

bunların dışında diğer mücevherlerin bulunduğu kaynak olarak yarattı. Sedefi incinin, arıyı balın, ipek böceğini ipeğin kaynağı kıldı. Kulun kalbi de böyledir. Allah Teâlâ onun kalbini kendi mârifeti ve muhabbetinin mahalli ve kaynağı kıldı. Kulun kalbi bir parça etten ibârettir. Kalp bu maksad için yaratılmıştır. Bunun dışında başka bir gâye yoktur. O hâlde kula düşen kalbini Allah'tan başkasına bağlayarak kirletmemektir. Çünkü Allah Teâlâ kendisine vücudunun içinde bu kalbi vererek ona latif davranmıştır. Allah Teâlâ kendi nefsini latif ve kulun içinden geçenleri bilen habir olarak nitelemiştir. Mâdem ki ilâhî manzara budur. O hâlde kulun kalbini başka fikirlerden, başkalarını düşünmekten temizlemesi, çeşit çeşit mârifetlerle, bilgilerle ve sırlarla süslemesi, "el-Melik", "el-Aziz", "el-Ğaffar" olan Allah'ın tecellîsi ile kalbini parlatması, Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla dahası bizâtihî kendisiyle kalbini parlatması gerekir. Allah'tan bizlere ihsanda bulunmasını ve cemalini bizlere göstermesini dileriz.

---

[14]. Ebû Davud, Salat 157; Nesai, Sehv 18; Ahmed b. hanbel, el-Müsned, IV, 25, 26

YERYÜZÜNÜ SİZE
BOYUN EĞDİREN O'DUR

هُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِى مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ
رِزْقِهٖۜ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾ ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَٓاءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ
الْاَرْضَ فَاِذَا هِىَ تَمُورُۙ ﴿١٦﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَٓاءِ اَنْ يُرْسِلَ
عَلَيْكُمْ حَاصِبًاۜ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾

15. Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Şu hâlde yerin omuzlarında *(üzerinde)* dolaşın ve Allah'ın rızkından yeyin. Dönüş ancak O'nadır.

16. Gökte olanın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır.

17. Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran *(bir fırtına)* göndermeyeceğinden emin misiniz? İşte *(bu)* tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!

18. Andolsun ki, onlardan öncekiler de *(bunu)* yalan saymışlardı; ama benim karşılık olarak verdiğim azap nasıl olmuştu!

"Yeryüzünü" sizin menfaatleriniz için *"size boyun eğdiren O'dur."* Âlimler yeryüzünün boyut ve mikdarı hakkında ihtilaf etmişlerdir. **Mekhul**'den rivâyet olunduğuna göre dünyanın en uzak noktasıyla en yakın noktası arasındaki mesâfe beşyüz senelik yürüyüş mesâfesidir. İkiyüz yıllık mesâfe denizden ikiyüz yıllık mesâfe de kimsenin oturmadığı meskun olmayan mahallerin mesâfesidir. Seksen yıllık mesâfe Ye'cûc ve Me'cûc, yirmi yıllık bir mesâfe ise diğer yaratıkların yaşadıkları yerlere âiddir.

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre dünya yüzü okyanusun kuşattığı mesâfe olarak yirmi dört bin fersah uzunluğundadır. Sudan ülkesi on iki bin fersah, Rum memleketi sekiz bin fersah, acemlerin ve türklerin memleketi üç bin fersah, arapların ki ise bin fersahtır.

Abdullah b. Ömer (r.anhümâ)'dan rivâyet olunduğuna göre siyâhilerden hiçbir elbise giymeyenlerin dörtte biri bütün insanlardan daha fazladır. **Batlamyus** yeryüzünün çapını hesap edip çıkarmıştır. O yeryüzünün dıştan dışa çevre uzunluğunu yaklaşık olarak göstermiştir. Batlamyus'un, yeryüzünün ve uzayın konumlarının ayrıntılı deliller yardımıyla ispatında kullanılacak temel kurallardan söz ettiği bir kitabı vardır. Ona göre yer yuvarlağının dış çember uzunluğu yüz bin ve seksen bin istarbos uzunluğundadır. Bu

uzunluk yirmi dört bin mil demektir. Bu hesaba göre bu uzunluk sekiz bin fersah anlamına gelir ki bir fersah üç mil, bir mil üç bin mekki arşın uzunluğudur. Bir arşın üç karış, bir karış on iki parmak, bir parmak yanyana dizilmiş beş arpa boyudur. Herbir arpanın eni altı katır kılıdır. Buna göre bir istarbos dört yüz bin arşın demek olur. Batlamyus'a göre yer küresinin kalınlığı bir başka ifâdeyle çapı yedi bin altıyüz otuz mil uzunluğundadır ki bu da iki bin beşyüz kırkbeş fersah ve bir fersahın üçte biri demektir. Batlamyus'a göre yeryüzünün toplam alanı yüz otuz iki milyon altı yüz bin mil karedir. Buna göre ortaya çıkan değer fersah cinsinden iki yüz sekiz bin fersah demektir. [15]

Haride müellifi der ki, eğer bu ifâde olunan değerler gerçeği yansıtıyorsa -ölçme ve hesaplama sonucu elde edilmiş bile olsalar- bunlar Allah Teâlâ'nın bir vahyi ya da ilhamı demektir. Bu değerler aynı zamanda gerçeğe yakın olan değerlerdir. **Katâde**'nin ve **Mekhul**'un ifâdelerine gelince bu sözler bilinmezliği ortadan kaldırabilecek derecede kesin bir bilgi sağlamazlar.

Âyette geçen "zelûl" yumuşak, anladığı şeye son derece itâatkar ve boyun eğen demektir. İfâdenin kalıbı mubalâğa kalıbıdır; buna göre âyet-i kerîmede, "yeryüzünü size faydalı olan şeylere kolayca ulaşabilmeniz için kolayca boyun eğdiren O'dur" denmiş oluyor. Yâni, üzerinde kolay yürüyesiniz diye yeri yumuşak ve itâatkâr kıldı, demektir. Allah Teâlâ yer küreyi kayalık ve sert biçimde yaratsaydı üzerinde yürümek zor olurdu.

"Zelûlen" kelimesini göz önüne alarak âyet-i kerîmeyi; o yeryüzünü size yumuşak, bitki bitiren, üzerinde kuyular açmak, nehir ve su gözesi çıkarmak, bina yapıp, tahıl ekmek ve ağaç dikmek mümkün olacak şekilde yumuşak olarak yaratan O'dur. Eğer sert ve kayalık yaratsaydı bütün bunlar imkânsız olurdu. Yerküre yazın son derece sıcak kışın da bir o kadar soğuk olurdu. Böylece yerküre canlılara ve ölülere toplanma yeri olmazdı. Yine Allah Teâlâ yerküreyi içindekilerle birlikte sağa sola yalpalamasın diye sâbit dağlarla hareketsiz hâle getirmiştir. Eğer yeryüzü sağa sola çalkalanan çalkantılı bir yer olsaydı bizlere boyun eğdirilmiş yerküre olmazdı. Yerküre susan, hareketsiz ve sâkin olan kâmil bir insan görünümündedir. Yerkürenin kendisi ve taşıdığı gerçekler en yüce kalem ve güçlü melekler mukabilindedir. Kısacası Allah Teâlâ yerküreyi kendisinden yararlanılacak bir biçimde yaratmış ve dünyayı ovalara, dağlara, yaylalara ayırmış; yeryüzünde denizleri yaratmış, nehirler ve pınarlar akıtmıştır. Tuzlu ve tatlı sular yaratmış, ekin bitirmiş, ağaç yetiştirmiştir. Yeryüzünün bir kısmı toprak, bir kısmı taş, bâzı yöreler kumsal, bâzı noktaları çamur ve bataklık hâlindedir. Yeryüzünün bâzı yörelerinde yırtıcı hayvanlar ve yılanlar vardır. Bâzı yöreleri ise boştur. Bütün bunlar Allah Teâlâ'nın hikmetine uygun ve kudreti ile olmuştur.

Sehl (k.s.) der ki: Allah Teâlâ nefisleri zelil ve boyun eğer biçimde yaratmıştır. Her kim -nefsine muhâlefet ederek- onu kendine boyun eğdirecek olursa nefsini fitnelerden, belâlardan ve sıkıntılardan kurtarmış olur. Her kim de nefsini kendine boyun eğdirmez, kendisi nefsinin peşinden gidecek olursa nefsi kendisini boyun eğdirmiş ve helâk etmiş

olur.

Arapçada “dâbbetun zelûlun” ifâdesi, boyun eğme karakteri gâyet açık olan hayvan anlamınadır. Aynı kelime “zilûl” şeklinde de olabilir. Bu takdirde mânâsı zorluğun zıttı olarak kolaylık ve boyun eğme anlamına gelir. Zelûl kelimesi hangi nesneye sıfat yapılacak olursa “insana boyun eğen şey” anlamına gelir. Bu kelime zamme ile “zülûl” şeklinde okunduğunda izzetin zıttı olan düşüklük ve değersizlik anlamına gelir.

Râğıb der ki: *Zül* kahır sonucu meydana gelen durumdur, *zil* ise herhangi bir kahır olmaksızın zorluk görme ve yüz çevirme sonucu olur. **Beyhakî** her iki masdarın fiilinin ikinci babtan geldiğini söylemiştir. Nitekim *Muhtaru's-sıhah*'ta da aynı kanâat yer alır. *Kamus* müellifine göre *züll* ve *zill* zorluğun zıddıdır. Buna karşılık sâdece *züll* ise değersizlik anlamınadır. Zelûl kelimesi ism-i fâil mânâsınadır. Bu nedenle kelimeden müenneslik alâmeti atılmıştır. Oysa sıfatı olduğu arz kelimesi müennes-i semâîdir.

“Şu hâlde onun omuzlarında dolaşın.” Âyetin başındaki “fâ” harfi tertip ifâde eder. Yâni buna göre önce yeryüzü insanlara boyun eğecek biçimde yaratılmış, sonra onlara dolaşma emri verilmiş olmaktadır. Buradaki emir bâzı âlimlere göre mubahlık ifâde eder. Buna göre âyetin mânâsı; “yeryüzünün yörelerini dolaşın” demek olur. Başka bâzı âlimlere göre bu ifâde emir biçiminde ancak haberdir. Buna göre mânâ vermek gerekirse; “sizler yeryüzünün yörelerinde dilediğiniz yere yürürsünüz” demek olur.

“Menkibeyi'r- racul” demek “insanın iki yan tarafı” demektir. Şu hâlde yeryüzünün yöreleri omuzlara benzetilmiş olur. İnsanlar yeryüzünün yörelerinde ve etrafında yürüdüklerinde yerküreyi kuşatmış ve içinde ne kadar fayda varsa tüm faydalardan yararlanmış olurlar.

Râğıb'ın ifâdesine göre Arapçada “menkib” pazuların birleştiği nokta ve omuz demektir. İşte bu ifâde âyet-i kerîmede istiâre yoluyla yeryüzü için kullanılmıştır. Tıpkı “yeryüzünün sırtı” ifâdesinde olduğu gibi. Nitekim “sırt” kelimesi de aynı biçimde istiâre yoluyla “mâ terake alâ zahrihâ” ***“Eğer Allah yaptıkları yüzünden insanları (hemen) cezâlandırsaydı yeryüzünün sırtında hiçbir canlı yaratık bırakmazdı.”*** (Fatır, 35/45) âyetinde kullanılmıştır.

Bu âyet-i kerîmeyi “yeryüzünün omuzlarında dolaşın” anlamında anlayabileceğimiz gibi, “dağları üzerinde dolaşın” şeklinde anlamamız da mümkündür. Böylece göklere doğru yükselen dağlar insanların omuzlarına benzetilmiş olmaktadır.

Bişr b. Kab'ın bir câriyesi vardı. Bişr ona, “eğer bana yeryüzünün menakibi nedir, haber verecek olursan seni âzâd ettim gitti” der. Câriye “yeryüzünün menâkibi dağlarıdır” deyince hürriyetini elde eder. Bişr bu câriye ile evlenmek ister ve bu isteğini de Ebudderda'ya (r.a.) açar, Ebudderda ona: “şüpheli şeyleri bırak, şüphesiz olanları al” der.

Menakib kelimesi tezlil lâfzı gibidir. Ancak bu kelime mutlak olarak tezlil yâni boyun eğdirme anlamında değil devenin tezlili anlamınadır. Nitekim **Sa'dî Müftî**'nin *Havâşi*'sinde bu şekilde yer almaktadır. Zira devenin menkibi, onun organları içinde en narin olanı ve üzerine binen kimsenin ayağını oraya basması açısından en uygun yerdir.

Yeryüzü, yörelerinde yürümenin uygun olması bakımından zelil kılındığına göre orada olup da boyun eğdirilmeyen hiçbir şey kalmamış demektir. Böylece -menakib kelimesiyle dağların kasdedilmiş olabileceği takdirine binaen- sâdece dağların üzerinde gezip dolaşmanın yaklaşım itibariyle hangi bakış açısından ortaya çıktığı anlaşılmış olur. Fakat dağların içinde öyleleri vardır ki bunların üzerinde yol bulup yürümek imkânsızdır. Meselâ bizimle Ye'cuc ve Me'cuc arasındaki seddin bulunduğu dağ böyledir.

Bir hadis-i şerifte, âyetin metninde yer alan "menakib" kelimesiyle kasdedilenin, üzerinde insanın ayağının kaydığı, sağlamca basamadığı ve yol bulup ilerlemesi meşakkatli olan yerler olduğu belirtilmiştir. Buralar, nadir olduğu ve az bulunduğu için itibara alınmamıştır.

et-Te'vilâtü'n-necmiyye'de ifâde olunduğuna göre âyetin tefsiri şu şekildedir: Size insanlık toprağını boyun eğdirmiş olan O'dur. O hâlde insanlık toprağından ihtiyacınız olduğu kadar yukarılarından ve aşağılarından kendinize mubah olan cismânî lezzetlerden tadınız. Bedenlerinizin takviyesi, itâat ve ibâdetlerinizin sebeblerini hazırlama bakımından şerîatın hükmü budur. Böylece tamamen zayıf düşmemiş ve ibâdet edecek gücü kaybetmemiş olursunuz.

"Ve Allah'ın rızkından yiyiniz." Yâni yeryüzünde Allah'ın nimetlerinden olmak üzere tahıl, meyve vb. nimetleri araştırınız. Buradaki emir şâyet mubahlık ifâde eden emir ise bu takdirde rızık helâl olan şeyler olmuş olur. Buna karşılık cümle şeklen emir biçiminde fakat mânâ itibarı ile haber ise o zaman "onun rızkından yiyiniz" değil, "onun rızkından yersiniz" anlamına gelir. Bu takdirde rızık haram olan nesnelere de şâmil olmuş olur. Çünkü haram da –her ne kadar alması haram ise de- yine de onun vermiş olduğu rızıktandır.

"Dönüş ancak O'nadır." Yâni dirildikten sonra dönüş bir olan Allah'adır. O hâlde onun nimetlerine şükürde mubalağa ediniz. Arapçada "neşerallahu'l-meyyite neşran" şeklinde bu kelime müteaddî olarak kullanılır. Bu takdirde mânâsı; "Allah ölüyü ölümünden sonra diriltti" demek olur. Yine dilde "neşera'l-meyyitu binefsihî" şeklinde bir diğer kullanım daha vardır. Kısacası bu fiil hem lâzım ve hem müteaddi olur. Ancak ölen kişi Allah Teâlâ'nın diriltmesi olmaksızın kendi başına canlanamaz. Zira bu imkânsızdır.

ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَٓاءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِىَ تَمُورُ ۙ ﴿١٦﴾

16. Gökte olanın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır.

"Gökte olanın" yâni şu âlemi çekip çevirme görevi kendilerine yüklenmiş olan meleklerin ya da Allah Teâlâ'nın yeryüzünü size boyun eğdirdikten, burasının

yörelerinde yürümenize ve rızkından yemenize imkân hazırlamasının ardından bu nimetlere nankörlük ettiğiniz için *“sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz?”*

Gökte olanın Allah Teâlâ olması ihtimâli göz önüne alındığında bu kısmı “Allah Teâlâ’nın emri ve kazâsı” şeklinde te’vil etmek gerekir. Bu tıpkı Allah’ın şu âyet-i kerîmesinde olduğu gibidir: ***“O göklerde ve yerde tek Allah’tır.”*** (el-En’am, 6/3) Buna göre âyet-i kerîmenin takdiri; “göğün yaratıcı ve mâliki olan Allah’ın sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz?”

el-Es’ile’de şu açıklamaları buluyoruz: Allah Teâlâ’nın bu âyet-i kerîmede “semâda/gökte” ifâdesiyle “semâ” kelimesini özel olarak zikretmesinin sebebi, yeryüzündeki putların ilâh olmadıklarının bilinmesini sağlamak içindir. Yoksa Allah Teâlâ’nın herhangi bir cihette olduğunu vurgulamak için değildir. Çünkü herhangi bir cihette ve yörede bulunmak cismânî varlıkların sıfatıdır. Allah Teâlâ bu âyetiyle kendisinin göğün ve yeryüzünün “üstünde” olduğunu irâde etmiştir. Fakat onun “üstünde”liği cihet ve yön bakımından değil, kudret ve saltanat yönündendir. Üstelik Allah’ın “üstünde”liğine îman cihet yönünden üstünde oluşuna îman etmeyi gerektirmez. Bu, sâbit olan bir gerçektir. Bu gerçekler üzerinde ibretle bir düşün ve ehl-i sünnet ulemâsı gibi takvâ üzere olmaya çalış. Nitekim **İmam Şârânî** (k.s.)’un *el-Kibriytu’l-ahmer*’inde aynı açıklamalar yer almaktadır.

Duâda ellerin gökyüzüne neden açıldığı meselesine gelince; duâda eller gökyüzüne, orası bereket mahalli olmasından ve Kâbe’nin namaz için kıble olduğu gibi göğün de duânın kıblesi olmasından dolayıdır. Nitekim Allah’ın cenâbı da kalbin kıblesidir.

“Gökte olan” sözündeki zarfiyetin, arapların zannına uyularak ifâde edilmiş olması da mümkündür. Çünkü araplar Allah Teâlâ’nın gökte olduğunu zannediyorlardı. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: “Gökte olduğunu zannettiğiniz, oysa mekândan münezzeh olan o zâtın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz?”

*Fethurrahman’*da ifâde olunduğuna göre bu husus, bilgisini Allah’ın kendisine ayırmış olduğu müteşâbih olan hususlardandır. Biz buna olduğu gibi inanır, mânâsının ne demek olduğunu irdelemez ve bu konudaki bilgiyi Allah’a havâle ederiz.

“Sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz?” ifâdesi; siz içinde olduğunuz hâlde yeryüzünü altüst eder ve sizi tıpkı Karun’a yaptığı gibi yere batırarak kaybeder. Buna göre âyetin mânâsı: “Sizler Allah’ın sizi yere batırmayacağından emin misiniz?” demek olur.

Meşhûr olan görüşe göre bu gibi yerlerde “ba” harfi, fiile geçişlilik mânâsını kazandırmak içindir.

O zaman yer sarsıldıkça sarsılır.

Kamus’ta ifâde olduğuna göre “mevr” kelimesi, yeryüzünde çalkantı, akmak, hareket etmek anlamlarına gelir. Buna göre mânâ, “yeryüzü, daha önceleri boyun eğmiş ve sâkin iken şimdi çalkantı hâlinde gelip gitmeye, sarsılmaya başlar” demek olur.

Bâzı âlimlere göre âyet-i kerîmenin mânâsı; “Bir de bakarsınız ki yeryüzü sizi dibe geçirmiştir” şeklindedir. Bâzıları da şöyle der: “Yerin bir kısmı, insanları dibe batırmak

için açılmış, bir kısmı da dibe batanları azâba uğratmak üzere kapanıp kaynaşmıştır.”

اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَٓاءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًاۜ فَسَتَعْلَمُونَ
كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾

17. Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran *(bir fırtına)* göndermeyeceğinden emin misiniz? İşte *(bu)* tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!

“Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran (bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz?” Bu, bir başka yönden bir diğer tehdide geçiş ifâdesidir. Âyette yer alan “hâsıben” kelimesi, “gökten yağan taş” anlamınadır. Nitekim Allah Lût kavmine ve fil ashabına bu şekilde taş yağdırmiştı: Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; “gökte olanın üzerinize taş göndermeyeceğinden emin misiniz?” demek olur. Buna göre burada şu ifâde edilmek istenmiştir: Bu iki tehlikeden kurtulmak için size herhangi bir eman/güvence verildi mi? Mâdem ki size herhangi bir güvence verilmemiştir o hâlde şirkinizde devam etmenizin anlamı nedir?

“İşte” kesin olarak *“(bu) tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!”* Yâni tehdid edilip uyarıldığınız şeyi açıkça gördüğünüzde bu gerçek miymiş yoksa değil miymiş, şiddetli miymiş yoksa zayıf mıymış bileceksiniz. Uyarıldığınız tehdidi gördüğünüz zaman benim vermiş olduğum haberim de herhangi bir eksiklik ve aksaklık olmadığını, azâbımın şiddetli olduğunu ve onu savuşturacak herhangi bir engelin bulunmadığını bileceksiniz. Fakat o zaman bu bilgi size fayda vermeyecek.

Burhânu’l-Kur’an’da ifâde olunduğuna göre Allah, onları ilkin yere batırıvermekle tehdid etmiştir. Çünkü onlar yeryüzündedirler ve yeryüzü kendilerine gökten daha yakındır. Sonra gökten başlarına taş yağdırılmakla tehdid olunmuşlardır. Taş yağdırılma tehdîdinin daha sonra gelmesinin sebebi işte budur.

Fakir (**Bursevî**)’nin kanaâtine göre, gecenin ortasında bana verilen ilham ışığı altında diyebilirim ki, birinci âyet-i kerîme yorganın altında yatmak, seher vakti namaza kalkmamak ve Allah ile münâcata başlamamak Allah’tan gaflet ehline yere batırılmış olmak gibi bir cezâdır. Anlatılır ki âriflerden birisi teheccüd namazı kılmak üzere kalkar. Ancak üşüme hisseder ve çıplak olduğu için ağlamaya başlar. Allah Teâlâ tarafından kendisine şöyle nidâ olunur: “Biz seni uykudan uyandırdık ve kaldırdık, başkalarını ise uyuttuk. Sen şimdi bizim sana olan bu lütfumuzdan dolayı ağlıyorsun, öyle mi?” Bu cümle ile ona şöyle denmiş oluyordu: “Senin uykudan uyandırılman senin için bir nimet, gâfillerin uyutulmaları ise onlar için bir azaptır. Şu hâlde sen eriştiğin bu nimete şükret; çıplak kaldığın için sabırsızlık gösterip de şikâyette bulunma. Çünkü çıplaklık belâsı gaflet belâsından daha hafiftir.”

İkinci âyet-i kerîme ise gökten şiddetli bir yağmurun indiğine işâret etmektedir. Çünkü şiddetli yağmur teheccüd namazına kalkan kimsenin namaza durmasına, abdest alma ve

tahârette bulunmakla meşgul olmasına engel olabilir. Böylece şiddetli yağmur rahmet biçiminde bir gazap olmuş olabilir. Akıllı kimseye düşen vaktini zayi etmemek, meşguliyet gelip çatmadan boş vakitlerinin kıymetini bilmektir. Allah hem bizi ve hem de sizi gaflet uykusundan uyandırsın.

وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾

18. Andolsun ki, onlardan öncekiler de *(bunu)* yalan saymışlardı; ama benim karşılık olarak verdiğim azap nasıl olmuştu!

"Andolsun ki, onlardan öncekiler de" yâni Mekke kâfirlerinden önceki geçmiş milletlerin Nûh, Ad kavmi ve bunların benzerleri kâfirler de *"(bunu) yalan saymışlardı."* Buraya kadar direk olarak kâfirlere hitâb edilirken bu âyet-i kerîmede üçüncü şahıslara geçilmesi, onlardan yüz çevirmeyi ortaya koymak içindir. *"Ama benim karşılık olarak verdiğim azap nasıl olmuştu!"* Yâni onlara azap indirmek sûretiyle kendilerine karşı tepkim ve hareketlerini hoş karşılamayışım nasıl olmuştu? Bir başka ifâdeyle benim onlara karşı tepkim son derece korkunç ve feci olmuştu. Bu ifâde, sâdece onları yalanlamak için değil aynı zamanda kasem tekididir. Allah'ın kulunun yaptığına karşı tepkisi, o kula zor bir iş yapması ve korkunç bir fiilde bulunmasıdır. Bu âyet-i kerîmede aynı zamanda Peygamber Efendimiz (s.a.)'i tesellî, kavmini de tehdid etme özelliği bulunmaktadır.

---

[15]. Müellifin verdiği bu bilgiler, o dönemdeki coğrafî bilgilere dayanmaktadır.

ALLAH SİZE VERDİĞİ RIZKI KESİVERSE

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا
الرَّحْمٰنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾ أَمَّنْ هٰذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ
يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾
أَمَّنْ هٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ
﴿٢١﴾ أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾

19. Üstlerinde kanatlarını aça-kapata uçan kuşları *(hiç)* görmediler mi? Onları *(havada)* rahmân olan Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir.
20. Rahmân olan Allah'a karşı şu size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir? İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar.
21. Allah size verdiği rızkı kesiverse, size rızık verebilecek olan kimdir? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar.
22. Şimdi *(düşünün bakalım)*, yüz üstü kapanarak yürüyen mi *(varılacak)* yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?

"Üstlerinde kanatlarını aça kapata uçan kuşları (hiç) görmediler mi?" Yâni gâfil olup da bunları hiç görmediler mi? Burada geçen "ru'yet" kelimesi gözle görmek anlamınadır. Çünkü "ila" harf-i cerri ile geçişli olmaktadır. Buna karşılık kalp vâsıtasıyla görme fiiline gelince bu fiilin geçişliliği "fi" harfi cerriyle yapılır. Âyetin metninde yer alan "tayr" kelimesi, kuş cinsinin bütün türlerine verilen genel bir isimdir. Bu kelime ile ifâde edilen havada uçabilen kanatlı bütün kuşlardır. "Tayr" ve "tâir", tıpkı "rakb" ve "râkib" kelimelerinde olduğu gibi aslında çoğul anlam ifâde etmektedir. Ya da kelimenin masdarı kendi cinsine isim kılınmıştır. Eğer böyle takdir edecek olursak, mânâ itibariyle çokluk ifâde etmesinden dolayıdır. Kelime "sâffât" kelimesiyle sıfatlanmıştır *Müfredat*'ın ifâdesine göre ise bu kelime "tâir" kelimesinin çoğuludur.

"فَوْقَهُمْ /Fevkahum" lafzının, "görmediler mi" fiilinin zarfı olması mümkün olduğu gibi, "tayr" kelimesinden hâl olması da mümkündür. Bu takdirde âyetin mânâsı, "üzerlerinde kanatlarını açıp kapattıkları hâlde uçan kuşları hiç görmediler mi?" demek olur.

"صَافَّاتٍ /Sâffât" kelimesi "tayr" kelimesinden hâldir. Arapçada bu kelimenin masdarı olan "saff" insan, ağaç ve benzeri nesneleri doğru bir hat üzerinde hizaya getirmek

anlamınadır. Âyette yer alan “sâffât”; açılan ve kapatılan kuşların kanatlarıdır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; “üstlerinde uçtukları esnâda hava boşluğunda kanatlarını aça kapata uçan kuşları hiç görmediler mi?” demek olur. Çünkü kuşlar kanatlarını açtıklarında kanat tüyleri aynı hizada saf hâline gelmiş olur.

“يَقْبِضْنَ /Yakbıdne” fiili, “kanatlarını kapatarak” anlamındadır. Kuşların yan taraflarındaki kanatlarını kapattıklarını ifâde etmek üzere bu fiil kullanılır. Havada uçan kuş hareket edebilmek için zaman zaman böyle kanadını açıp kapatarak uçuşu gerçekleştirir. Burada kuşların zaman zaman kanatlarını kapattıkları anlamına gelen “yakbıdne” kelimesi, “kabidât” kelimesine tercih edilmiştir. Çünkü havada uçuş işlemi tıpkı suda yüzmek gibidir. Yüzme fiilinde nasıl ki aslolan insanın kolunu açıp kapatması ise uçma fiilinde de kanadın açılması ve kapatılmasıdır. Kanadın kapatılması uçma işleminin gerçekleştirilebilmesi için belirli zaman dilimleri ile olacaktır. Bu tıpkı suda yüzen insanın yaptığı hareket gibidir.

“Onları havada” rahmeti her şeyi içine alan ve kuşatan *“Rahman olan Allah’tan başkası tutmuyor.”* Cismânî karakterin gereğinin tam tersine kuşlar kanatlarını açıp kapatırken onları yere düşmekten Rahmân’dan başkası koruyup havada tutmuyor. Oysa cismânî karakterin gereği havada kanadını açıp kapatan kuşun yere düşmesidir. Rahman’ın rahmeti her şeyi o derece kuşatmıştır ki o kuşları şekil şekil, çeşitli özelliklerde yaratmış ve onları uçup havada yol alabilecek biçimde hazırlamıştır.

“Şüphesiz o her şeyi görmektedir.” Şüphesiz O, benzersiz yaratmayı, akıllara durgunluk verecek tuhaf şeyleri çekip çevirmeyi bilir. Âyetin metninde geçen “basîr” kelimesi; müşâhede eden, gören ve toprağın altındaki şey kendisine gizli kalmayan demektir. Toprağın içinde gizli bulunan şeyler Allah Teâlâ açısından bir vasıf ve nitelemeden ibârettir. Bu öyle bir vasıftır ki, görülen eşyanın sıfatlarındaki kemal bununla ortaya çıkar.

“Basar” sıfatı, -Kaderiye mezhebinin görüşünün aksine- Allah Teâlâ’nın ilmi üzerine zaid bir sıfattır. Kim bu sıfatı bilirse, bununla maksadın, O’nun murâkabesinin devamlı olduğunu, insandan çok hassas ve pek ince bir muhâsebe istendiği anlamına geldiğini bilir. Murâkabe, îmânın semerelerinden birisidir.

Padişahlardan birisinin, köleleri arasında kendisine daha yakın kıldığı ve daha değer verdiği bir kölesi vardır. Bu köle diğerlerinden ne daha güzeldir ve ne de daha çok kıymetlidir. Bu gerçeği görenler padişahın bu hareketini tuhaf karşılarlar. Günlerden bir gün padişah beraberinde arkadaşları ve köleleri olduğu hâlde çöle çıkarlar. Birden padişahın gözü uzaklarda bir dağa ilişir, bu dağ üzerinde kar vardır. Hükümdar bu dağın zirvesine sâdece bir kez bakmış sonra bakışlarını önüne eğmiştir. Bu gelişme üzerine o köle hükümdar kendisine bakmadığı, herhangi bir işârette bulunmadığı hâlde birden atını harekete geçirip mahmuzlar. Padişahla birlikte bulunan topluluk bu kölenin atını niçin böyle harekete geçirdiğini bilmezler ve buna bir anlam veremezler. Çok geçmeden

o köle beraberinde bir mikdar kar ile birlikte geri dönmüştür. Kendisine sorulur: "Hükümdarın canının kar istediğini nasıl anladın?" Köle cevap verir. "Çünkü o, karın bulunduğu zirveye baktı. Hükümdarların herhangi bir şeye bakışları boşuna olamaz." Bu cevabı duyan hükümdar orada bulunanlara dönerek: "İşte bu yüzden onu kendime yakın kılıyor ve sizlerden daha çok ona öncelik veriyorum" der ve sözüne şöyle devam eder: "Sizler kendi nefislerinizle meşgulsunuz. Oysa bu, benim ahvâlimi murâkabe edip gözetmekle meşguldur."

et-Te'vilatü'n-necmiyye'de yukardaki âyet-i kerîme şöyle tefsir olunur: Allah Teâlâ burada yaratılmış ulvi ruhların cesedlerden iki bin yıl daha önce uçtuklarına işâret ediyor. Bu ulvi ruhlar, ruhânî kanatlarını açarak, cismânî başlarını kapatarak, heyûlâni âlemden uçmaktadırlar. Bu ruhları "Hafîz" ismini kapsayan "Rahmân"dan başka hiçbir kimse tutamaz. Rahman olan Allah bu isimle o ruhları kudret semâsında tutar. O her şeyi görür. Garib olan eşyayı nasıl yaratacağını, acayip olan işleri nasıl çekip çevireceğini bilir.

أَمَّنْ هٰذَا الَّذ۪ي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِۜ
اِنِ الْكَافِرُونَ اِلَّا ف۪ي غُرُورٍۚ ﴿٢٠﴾

20. Rahmân olan Allah'a karşı şu size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir? İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar.

"Rahman olan Allah'a karşı şu size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir?"

Âyette yer alan " أَمَّنْ /emmen" kelimesinin aslı "em+men"dir. Burada "em" munkatıa olup "bel" kelimesi ile takdir olunmuştur. Anlam itibariyle bu kelime müşâhede ettikleri Allah'ın kudretinin eserlerinin acayip görüntülerini ortaya koyan uçma olayı üzerinde düşünmeyi terkettikleri için azarlama hâlinden zikredilen hususlarla onları susturmaya ve bu konuda daha da sıkıştırmaya geçmektedir. Âyetteki istifham, onların Rahmân'a karşı yardımcılarının kim olduğunu göstermelerine yöneliktir. Böylece bu istifham ile böyle bir yardımcıyı göstermekten âciz duruma düşeceklerini ortaya koyarak susturulmaları hedeflenmektedir. Âyette geçen " يَنْصُرُكُمْ /yensurukum" kelimesi "cünd" kelimesinin lafzı itibara alınmak sûretiyle sıfatı olmaktadır. " جُنْدٌ /Cünd" kelimesi ise "savaş için hazırlanmış ordu" demektir.

Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerîmenin mânâsı; "kimdir bu sizin zannınıza göre ilâhlarınızdan ve başkalarından olmak üzere sizlere azap ve âfet geldiğinde Rahmân'ın yardımını aşıp da size yardım edecek olan ordu ve askerler?" şeklindedir. "Size yardım edecek" kısmı "Allah Teâlâ'nın yardımı olmaksızın size yardım edecek" şeklinde olabileceği gibi, "Allah katından gelen azâba karşı size yardım edecek"

şeklinde anlamak mümkündür. Âyette yer alan "em" kelimesi munkatıa olabileceği gibi muttasıla da olabilir. Bunun karinesi, âyetin ifâde akışının delâleti üzere mahzuftur. Mânâ ise; "bu kâmil vasıflar ve her şeyi kuşatıcı kudret sâhibi olan Allah mı sizlere yardım edebilir? Sizleri yerin dibine batıvermekten, başınıza taş yağdığında sizleri helâk olmaktan O mu kurtarabilir? Yoksa işâret olunan şu ilâhlar mı?" Bu iddiâ ettiğiniz şeyler hakkında "sizin Allah'a karşı yardımcılarınız ve askerleriniz" ifâdesi kullanılabilir. Burada "Rahman" kelimesinin seçilmesi, Allah'ın gazabından kurtarıcı olanın, sâdece O'nun bu ismi olduğuna işâret olunmak içindir.

Kâşânî bu âyet-i kerîmeyi şöyle anlar: Ağyar denilen başkalarından yardım dilenen kişiler, hattâ organlar, âletler, kuvvetler ve kendisine tesir ve yardım nispet olunan bütün aracılar kimdir? Burada belirtildiğine göre, bunlar işte sizin Rahmân'a karşı yardımcınız ve ordularınızdır. Hadi bakalım onlar, Allah Teâlâ'nın tutmuş olduğu bâtınî ve zâhirî nimetleri salıversinler bakalım. Yahut onlar Allah'ın salmış olduğu mânevî ve sûrî nimetleri tutsunlar bakalım tutabilirlerse. Allah Teâlâ'nın takdir buyurmadığı şeyleri size verebiliyorlarsa versinler. Sizin için takdir buyurduğu ve başınıza gelen şeylere engel olabileceklerse olsunlar.

"İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar." Bunun mânâsı; gerçek onların zannetiği gibi değildir. Zanlarına göre kendileri, belâlardan sâdece Allah Teâlâ'nın koruması ile korunmuş değiller. Aksine bu belâlardan ilâhlarının muhâfazası ile korunmuşlardır. İşte bu zanları doğru değildir. Ya da ilâhlarının kendilerini Allah'ın azâbından koruduğu iddiâsı, büyük bir aldanma ve şeytan tarafından kendilerine verilen vesvese ve fahiş bir sapıklıktan başka bir şey değildir. Bu konuda onların genel olarak itibara alınacak herhangi bir delilleri yoktur.

Bu âyet-i kerîmede hitâb sîgasında gaip sîgasına dönülmesi, onların içinde bulundukları durumun kendilerinden yüz çevrilmeyi gerektiren bir durum olduğuna işâret etmek ve onların çirkinlikleri başkalarına açıklamak içindir. Zamir gelecek yerde "kâfirûn" şeklinde açık isim getirilmesinin sebebi ise, inkârları dolayısıyla kendilerini kınamak ve niçin aldanış içinde olduklarını onların gözlerinin önüne sermektir.

اَمَّنْ هٰذَا الَّذٖى يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُۚ بَلْ لَجُّوا فٖى عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾

21. Allah size verdiği rızkı kesiverse, size rızık verebilecek olan kimdir? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar.

"O" Rahman *"size verdiği rızkı"* yağmuru ve buna benzer rızkın ön sebepleri olan diğer sebepleri engelleyerek *"kesiverse, size rızkı verebilecek olan kimdir?"* Rızık mevcûd olsa veya çok ve kolayca ele geçirilebilir bir durumda bulunsa, insan yiyecek olduğu lokmayı ağzına koysa ve Allah o kimseden yutma kabiliyetini çekip alsa, bütün göklerde ve yerde bulunanlar o kişiye bu lokmayı yutturmaktan âciz kalırlar. Buna göre,

"men" kelimesi mevsûle olmak üzere, âyet-i kerîmenin mânâsı; ***"Şüphesiz rızık veren güç ve kuvvet sâhibi olan ancak Allah'tır."*** (ez-Zâriyât, 51/58) âyet-i kerîmesinin hükmü gereğince "rızkı veren Allah Teâlâ mıdır, yoksa sizleri rızıklandırdığını iddiâ ettiğiniz şu hakir, değersiz putlarınız mıdır?" şeklinde olur.

Bâzı müfessirlerin beyânına göre kâfirler, îmâna gelmekten ve Peygamber Efendimiz (s.a.)'e inanmaktan şu iki sebepten dolayı kaçınıp inad ediyorlardı:

a- Mallarına ve sayıca üstünlüklerine güvenmeleri

b- Putlarının kendilerine bütün hayırları ve nimetleri ulaştırdığına, bütün âfetleri kendilerinden savuşturduğuna inanmaları.

İşte Allah Teâlâ onların bu dayanaklarından birincisini *"Rahmâna karşı şu size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir?"* âyet-i kerîmesiyle, ikinci dayanaklarını da *"o size verdiği rızkı kesiverse size rızık verebilecek olan kimdir?"* âyet-i kerîmesiyle çürütmüş olmaktadır.

"Hayır onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar." Bu âyet-i kerîme, bu hâliyle ifâdenin akışının gerektirmiş olduğu mukadder bir cümleyi bize bildirmektedir. Daha açıkçası burada sanki bize şöyle söylenmektedir: Kâfirlerin susturulmaları ve delillerle âciz bırakılmaları, sonuç olarak onların hakkı tercih etmemeleri ve hakka boyun eğmemeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Tam tersine onlar inad, azgınlık ve nefrete dalmışlar, kibirlenmişler ve böbürlenmişlerdir. Bir başka ifâdeyle onlar haktan uzaklaşmışlar ve yüz çevirmişlerdir. Çünkü onlar, hakkın karşısında ve devam edegeldikleri bâtılın yanındadırlar. Arapçada "lecâc" kelimesi inadda devam etmek ve yasaklanan fiili durmadan yaparak inad içinde devam edip gitmektir. "Utuvv" kelimesi haddi ve sınırı aşmak demektir. "Nufûr" ise kaçmak anlamınadır. Bu âyet-i kerîme onları tahkir etmekte ve kendilerinin ***"âdeta arslandan ürküp kaçan yaban eşşekleri gibi (hâlâ) öğütten yüz çeviriyorlar"*** (el-Müddessir, 74/50) ifâdesiyle arslandan ürküp kaçan yaban eşşekleri gibi olduklarına işâret etmektedir. Yâni onlar aslandan, avcıdan, tuzak ipinden, okçudan veya çeşitli seslerden ürkerek kaçan yaban eşekleri gibidirler.

Kendisinde zan ve büyüklük olan kimsenin,
Hakkı, hakîkati dinleyeceğini zannetme!

اَفَمَنْ يَمْشِى مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِه۪ٓ اَهْدٰٓى اَمَّنْ يَمْشِى سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٢٢﴾

22. Şimdi *(düşünün bakalım)*, yüz üstü kapanarak yürüyen mi *(varılacak)* yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?

"Şimdi (düşünün bakalım) yüzüstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir yoksa doğru yolda düzgün (dimdik)" yere düşmekten, ayağı sürçmekten sâlim olarak *"yürüyen mi?"*

Bu âyet-i kerîme, müşrik ve muvahhid olan kimselerin durumlarını açığa çıkarmak üzere getirilmiş darb-ı mesel şeklindedir. Âyette yer alan "fâ" harfi, kâfirlerin kötü hâllerinden ortaya çıkan sonucu ifâde etmektedir. Hemzenin fâ'dan önce getirilmesi, hemzedeki -dilbilgisi kurallarına göre- başta gelme hakkından dolayıdır. Oysa mânâ göz önüne alındığında fâ harfi hemzeden önceliklidir. Hattâ hemzenin yerine "hel" soru edâtı getirilmiş olsaydı "hel men yemşî" denecekti. "Mükibben" kelimesine gelince, Arapçada "mükibb" yüzüstü yere kapanan, düşen kimse hakkında kullanılır. Bunun kök anlamı, "yere yüzüstü düşmek" demektir.

Kamus müellifinin ifâdesine göre "ekebbe" fiili lâzım ve müteaddîdir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; "Her an ayağı sürçen, yürüdüğü yol engebelli olduğundan ya da kendi kuvveti yerinde olmadığından attığı her adımda yüzüstü yere düşen kimse mi daha doğru ve kasdetmiş olduğu hedefe yürümektedir, yoksa doğru yolda dimdik yürüyen mi?"

Münâsebat isimli eserde denir ki: Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede yüzüstü kapanarak yürüyen kimse için "yol"dan sözetmiyor. Çünkü böyle bir kişi yola lâyık değildir. Yüzüstü kapanarak yürüyen kimse belki de bir ovaya rastlayabilir ancak bu rastlaması bir basîrete dayalı olarak değil tam tersine tesadüfendir. "Sırat-ı müstakîm" her tarafı düz, içinde hiçbir eğrilik ve inhirafın olmadığı yol demektir. Bâzı âlimlere göre âyetin metninde geçen "mükibb" kelimesi a'mâ yâni gözü kör mânâsına kinâye olarak kullanılmıştır. Çünkü gözü görmeyen kimse yolu tutamaz, tutmuş olduğu yolda da düşüp kalkar. Dolayısıyla böyle bir kimsenin, dimdik yürüyen ve gözü gören kimsenin aksine, yüzünün üstüne yürüdüğü yolda düşmesi mukadderdir.

Yakînî bilgi ve gören gözlerle din yolunda yürüyenle
İki gözü kör, kimsenin elinden tutmadığı
Zan ve tahminle telâş içinde yürüyen arasında
Fark olur elbet…

Katâde'ye göre burada yer alan "mükibb", Allah'ın dünyada mâsiyetler üzerinde yüzüstü süründürdüğü, âhirette de cehenneme atılmak üzere yüzüstü haşrettiği kâfirdir. Mümine gelince o, dünyada iken Allah'ın emri üzere istikamet sâhibi olan, âhirette de Allah'ın cennete koymak üzere iki ayağı üzere haşrettiği kişidir. Peygamber Efendimiz (s.a.)'e sorulur: "Kâfirler yüzüstü kapanarak nasıl yürürler?" Peygamberimiz (s.a.) şöyle cevap verir: *"Onları iki ayakları üzere yürüten yüzüstü kapanarak yürütmeyede kadirdir."* Burada Allah'ın kıyâmet günü insana, bugün gizlemiş olduğu hayrı ya da şerri göstereceğine işâret olunmaktadır.

Varlığında hangi huy gâlip gelmişse
O sûrette haşredilmen kaçınılmaz olur.

Kâşânî ise bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir ediyor: Süflî cihetlere yönelmek, hissî lezzetleri sevmek ve tabiî şeylere meyletmek sûretiyle baş aşağı yürüyen kimse mi varılacak yere daha iyi erişir, yoksa anlatılamayacak derecede tam istikamet sıfatlarıyla nitelikli olan tevhid yolu üzerinde dimdik yürüyen mi? Hicâb ile perdelenmiş ve dünyayı talep eden, hak yoldan yüz çeviren câhil kimse gaflet zulmeti vâsıtası ile utangaç yüzü üzere yüzüstü kapanır. Dünyayı terkeden, Mevlâsına yönelen, hak yolu basîretle gören, dünyayı terkeden ârif hem zâhiren ve hem de bâtinen hiçbir eğriliği olmayan tevhid yolunda yürür.

SİZİ YERYÜZÜNDE ÇOĞALTIP YAYAN O'DUR

قُلْ هُوَ الَّذٖىٓ اَنْشَاَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَلٖيلًا
مَا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذٖى ذَرَاَكُمْ فِى الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
﴿٢٤﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ اِنَّمَا
الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِۖ وَاِنَّمَٓا اَنَا نَذٖيرٌ مُبٖينٌ ﴿٢٦﴾

23. ***(Rasûlüm!)*** **De ki: Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O'dur. Ne az şükrediyorsunuz!**

24. De ki: Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O'dur; ancak O'nun huzûruna gelip toplanacaksınız.

25. «Doğru sözlü iseniz ***(söyleyin)*****, bu tehdid hani ne zaman** ***(gerçekleşecek)*****?» derler.**

26. De ki: O bilgi, ancak Allah'a mahsustur. Ben ise sâdece apaçık bir uyarıcıyım.

"(Rasûlüm!)" Ey yaratılmışların en fazîletlisi *"De ki:"* Ey kâfirler *"Sizi yaratan, size kulaklar, gözler ve kalpler veren O'dur."* Bir olan Allah Teâlâ'dır. "Sizi yaratan" ifâdesindeki "siz" kelimesinden maksad, âyetin ifâde akışının gösterdiği üzere kâfirlerdir. Bu ifâde akışı içine gafil insan da dâhildir. Yâni sizi bütün ilâhî hakîkatleri ve varlığa dâir gerçekleri kabul etmeye müsâid ve benzersiz şekilde yaratan O'dur. Sizi ilk baştan en güzel bir sûrete sokarak en güzel biçimde yaratmıştır. Sizlere işitme duyusu verdiği gibi, Allah'ın âyetlerini duyasınız ve gereğine göre amel edesiniz diye kulak veren de O'dur. Hattâ bütün mevcûdatın kendi dilleri ile ifâde ettikleri gaybî hitâbları işitesiniz diye işitme duyusunu veren de O'dur. Zira bütün bu varlıklar, insanoğlunun konuştuğu gibi konuşurlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz onların tesbihini anlayamazsınız."*** (el-İsra, 17/44)

Berz-cemher'e; "insanların en mükemmeli kimdir?" diye sorulur. Der ki: "İnsanların en mükemmeli işitme duyusunu fuhşiyâtı işitmek üzere kullanmayandır." Burada önce işitme duyusuna yer verilmesi bunun peygamberliğin şartını teşkil etmesinden dolayıdır. Bu nedenle Allah Teâlâ hiç kulakları işitmeyen, sağır peygamber göndermemiştir. Çünkü işitme duyusunun faydaları özellikle sâde insanlar için çok büyük ve önemlidir. Her ne kadar gözün faydaları havas dediğimiz seçkinler açısından daha büyük olsa bile. Çünkü işitme duyusu -kalbin kapısı açık olduğunda- ona yapılan hitâbın sonucu olarak çalışır. Görme ise ru'yet sonucu olur kuşkusuz. Hitâbı işitme görmeden daha

önceliklidir. Çünkü görme mertebesi tecellî mertebesi olup, işin en sonudur. Görülmez mi ki Peygamber Efendimiz (s.a.), peygamber olarak gönderilmeden önce İsrafil'in sesini işitmiş ama zâtını görmemişti. Peygamber olduktan sonra ise bütün melekleri görmüş, Miraç gecesi Sidre'de onlara imam olmuş hattâ keyfiyeti bilinmeksizin Allah'ı görmüştür. Böylece o (s.a.), vahiy mertebesinin ta kendisi olan "hitâb" mertebesinden vahyedenin mertebesi olan "tecellî" mertebesine yükselmiştir.

Sizi yaratan, size kulaklar veren, Allah'ın işlerine şâhid olan tekvînî âyetlerine bakasınız, Allah'ın bütün son derece mükemmel ve son derece kusursuz bir biçimde meydana gelen mazhariyetini göresiniz diye sizlere gözler veren, yine Allah'ın tenzîli ve tekvîni âyetlerinden görüp işittikleriniz üzerinde düşünesiniz böylece îman ve itâat basamaklarında yükselesiniz hattâ bununla kalbi vâridâtları, gaybî ilhamları kabul edesiniz diye size kalpler veren O'dur.

*Kamus'*ta ifâde olunduğuna göre "tefe'ud" yanmak demektir. "Fuad" kelimesi bu kökten türetilmiş ve kalbe fuâd denmiştir. Kelimenin çoğulu "ef'ide" şeklindedir.

Âyet-i kerîmede sâdece gözün, kulağın ve kalbin zikredilmesi ilim ve mârifetin bunlar vâsıtasıyla elde edilmesinden dolayıdır. Nitekim *Keşfu'l-esrar'*da bu şekilde açıklanmaktadır. Çünkü kalp tıpkı havuz gibidir. İşitme ve görme yoluyla elde edilen bilgiler kalp havuzunda toplanır.

"Ne az şükrediyorsunuz!" Bu organlarınızı yukarda geçen hususlarda kullanmayarak ne az şükrediyorsunuz. "Kalîlen" kelimesi gizli bir kelimenin sıfatıdır, "mâ" ise meziddir ve azlığı pekiştirmek üzere getirilmiştir. Buna göre âyetin mânâsı; "ne kadar az şükürle şükrediyorsunuz" şeklinde anlaşılabileceği gibi "ne kadar az zaman şükrediyorsunuz" şeklinde de anlaşılabilir. Bâzılarına göre buradaki "kıllet"; yâni azlık yokluktan ibârettir.

Sa'dî Müftî'ye göre burada kasdedilen azlık; -eğer hitâb sâdece kâfirleredir denecek olursa- yokluk anlamınadır. Eğer bu hitâb bütün herkesedir denecek olursa o zaman bildiğimiz anlamdadır.

Âriflerden birisi şöyle der:

Geçirsem bin yılı, rabbime secdede,
Bir günlük ihsanına şükredeyim diye
Bir yıl "bin" ay, bir ay "bin" gün ve ben secdede,
Bir gün "bin" an, bir an "bin" yıl... ödeyemem elbette…

Âlimlerden birisi der ki, kulağın şükür noktasındaki vazifelerinden birisi âlimlerden ve hikmet sâhibi kimselerden öğrenmek; nasîhata, akıllı kimselerin öğütlerine kulak vermek, hak ehlinin ve doğru yolda gidenlerin ardından gitmek, bid'at ve hevâ ehlinin sözlerini reddetmektir.

Gözün görevleri arasında ise mushaflara, din kitaplarına, müminlerin mâbedlerine, müslümanların gittikleri yollara; âlimlerin, sâlih kimselerin, fakirlerin ve miskinlerin

yüzlerine rahmet nazarıyla bakmak, muhsinlerin yaratılmışlara iltifatlarına; yakin ashabının, şevk, zevk ve şefkat erbabının bakışlarına bakmak ve bunların dışında hayırlı olan şeylere gözü çevirmek vardır.

Dil, şükür ve hamd içindir
Hakkı bilen kimse gıybet etmez
Kulak, Kur'ân ve nasîhat dinlemek içindir,
Bâtıl şeylere ve iftirâya kulak verme.
İki göz Allah'ın sanatlarını görmek içindir,
Kardeşinin ve dostunun ayıbına gözünü kapa.
Hayvanlar suskundur, insanlar konuşur,
Fakat lüzumsuz söz söyleyenler hayvanlardan da kötüdür.
İnsanoğlunu aklı ve konuşması belli eder,
Söz bilen papağan gibi nâdân olma.
Birisi hakkında kötü söz söylediğinde
Doğru söylemiş olsan bile sen kötü birisin.
Göz, ağız, kulak ne varsa hepsini sana verdi,
Eğer akıllıysan onun istemediğini dinleme.
Başını nimet verene şükürden çevirme ki
Kıyâmet günü âsîlerden olmayasın.

"Ef'ide" yâni kalplerin görevleri arasında ise Allah'ın celâli, kemali, cemali, ihsanları üzerinde düşünmek; O'ndan korkup ümitlenmek, O'nu sevmek, O'nunla buluşmaya özlem duymak, peygamberlerini ve velî kullarını sevmek, düşmanlarına buğz etmek, meseleler ve deliller üzerinde düşünmek, âile efradının ihtiyaçlarına önem vermek ve buna benzer başka faydalı şeyleri yapmaktır.

Kalbini cemâl nûruyla cilâla, parlat ki
Bütün kemâller sende hâsıl olsun.

قُلْ هُوَ الَّذِى ذَرَاَكُمْ فِى الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

24. De ki: Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O'dur; ancak O'nun huzûruna gelip toplanacaksınız.

Ey yaratıkların en mükemmeli, *"De ki: Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O'dur."* Yâni yeryüzünde sizi yoktan var eden ve çoğaltan O'dur. *Kamus*'ta ifâde olunduğuna göre "zerae" fiili tıpkı "ce'ale" fiili gibidir. Mânâsı ise "herhangi bir şeyi yarattı ve çoğalttı" demektir. Zürriyet kelimesi bu kökten türemektedir. Ne bir başkasıyla ortak olarak ne de başlı başına bağımsız biçimde hiç kimsenin değil *"ancak O'nun huzûruna gelip*

toplanacaksınız.” Bu toplanmanız cismânî olacaktır. Bir başka ifâdeyle O’nun huzûrunda toplanıp hesaba çekilmek ve amellerinizin karşılığını görmek üzere dirileceksiniz. Sizler berzah âlemine teker teker giderken, kıyâmet günü bir defada ve aynı anda diriltileceksiniz. Şu hâlde işlerinizi bu prensip üzere kurunuz. Allah Teâlâ âyet-i kerîmeyi *“ancak O’nun huzûruna gelip toplanacaksınız”* ifâdesiyle bitiriyor ve zikredilen bütün delillerin bu yargının isbâtı için beyân ediyor.

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾

25. «Doğru sözlü iseniz *(söyleyin)*, bu tehdid hani ne zaman *(gerçekleşecek)*?» derler.

Onlar aşırı inad ve böbürlenmelerinin bir sonucu olarak ya da âyetin devamının gösterdiği üzere alay olsun diye *“doğru sözlü iseniz (söyleyin), bu tehdid”* bu vaad edilen mahşerde haşrolma *“hani ne zaman (gerçekleşecek)? derler.”* Burada vaad edilen haşr “ancak onun huzûruna gelip toplanacaksınız” ifâdesiyle belirtilen haşırdır. Âyette yer alan “vaad” kelimesi, “vaad edilen” anlamınadır. Burada işâret olunan ve vaad olunan ise haşr yâni Allah Teâlâ’nın huzûrunda toplanmaktır. Bâzı âlimlere göre vaad edilen bu şey, kâfirlerin yere batırıverilmekle ve üzerlerine taş yağdırılmakla korkutulmalarıdır. Âyette gelecek zaman lâfzının seçilmiş olması ya maksadın kâfirlerin bu sözü ilerde söyleyeceklerini beyân olduğundan böyledir. Ya da onların, hem peygambere ve hem de müminlere hitâben “doğru sözlü iseniz” şeklinde hitâb etmelerinden dolayıdır. Çünkü müminler vaad noktasında ve bu vaadi ihtivâ eden âyetlerin okunması hususunda Peygamber Efendimiz’e ortak idiler. “Eğer” kelimesi ile ifâde edilen şart cümlesinin cevabı mahzuftur. Bizim takdir etmemiz gerekirse şöyle takdir etmek mümkündür: “Şâyet siz kıyâmetin geleceği ve Allah’ın huzûrunda toplanmanın gerçekleşeceğine dâir vermiş olduğunuz haberlerinizde doğru sözlü iseniz o zaman bunun vaktini beyân ediniz.”

قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاِنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢٦﴾

26. De ki: O bilgi, ancak Allah’a mahsustur. Ben ise sâdece apaçık bir uyarıcıyım.

Ey yaratıkların en âlimi *“De ki: O bilgi,”* yâni onun vaktinin bilgisi *“ancak”* her şeyi takdir eden, her şeyi planlayıp ayarlayan *“Allah’a mahsustur.”* Buna Allah’tan başka hiç kimse muttali olamaz. *“Ben ise sâdece apaçık bir uyarıcıyım.”* Bildiğiniz ve konuştuğunuz dilinizle size hitâb eden apaçık bir korkutucuyum. Hakkı ortaya çıkaran, vâkıayı apaçık gözlerinizin önüne seren bir uyarıcıyım. Size vaad edilen şeylerin kesin olarak gerçekleşeceği noktasında sizi uyaranım. Vaad edilen bu şeylerin ne zaman

meydana geleceği bilgisi ise uyarı görevlerimin arasında yoktur.

Yahya b. Muâz (r.a.) der ki: Allah ölümün ve kıyâmetin ne zaman olacağı bilgisini kullarından saklamıştır. Herkes, bu bilgi kendilerine kapalı olduğu hâlde O'nun emrine uymaktadır. Herkes O'nun emrinin öncesini ve emrinin neyle tamamlanacağını bilmemektedir. İşte *"o bilgi ancak Allah'a mahsustur"* âyet-i kerîmesinin mânâsı budur.

SİZE KİM BİR AKAR SU GETİREBİLİR?

فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سٖيٓـَٔتْ وُجُوهُ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَقٖيلَ هٰذَا الَّذٖى كُنْتُمْ
بِهٖ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِىَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِىَ اَوْ رَحِمَنَا
فَمَنْ يُجٖيرُ الْكَافِرٖينَ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ
وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتٖيكُمْ بِمَاءٍ مَعٖينٍ ﴿٣٠﴾

27. Ama onu *(azâbı)* yakından gördükleri zaman, inkâr edenlerin yüzleri kararacak ve *(kendilerine)*: İşte sizin isteyip durduğunuz budur! denecektir.
28. De ki: Allah beni ve beraberimdekileri *(sizin istediğiniz üzere)* yok etse veya *(öyle olmayıp da)* bizi esirgese, *(söyleyin bakalım)* inkârcıları yakıcı azaptan kurtaracak kimdir?
29. De ki: *(Sizi îmâna dâvet ettiğimiz)* O *(Allah)* çok esirgeyicidir; biz O'na îman etmiş ve sırf O'na güvenip dayanmışızdır. Siz kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz!
30. De ki: Suyunuz çekiliverse, söyleyin bakalım, size kim bir akar su getirebilir?

"Ama onu (azâbı) yakından gördükleri zaman, inkâr edenlerin yüzleri kararacak ve (kendilerine):" Burada âyetin başındaki "fâ" harfi fasîha olup iki cümlenin mukadder olduğunu ifâde etmektedir. Bu iki cümlenin başında şart edâtı bulunmaktadır. Bir başka ifâde ile burada sanki şöyle denmiş olmaktadır: O vaad edilen şeyler kâfirlere gelir. Onu gözleriyle ayan beyân görürler. İşte bu vaad edileni gördükleri zaman inkâr edenlerin yüzleri kararacak. Vâki olmayan yâni henüz gerçekleşmeyen bir husus kesin biçimde gerçekleşeceğinden dolayı sanki şu anda meydana gelmiş bir mesele mesâbesine indirilmiştir. Âyetin metninde yer alan "zülfeten/yakından" kelimesi " رَأَوْ /reav/gördüler" fiilinin mef'ûlünden hâldir. Çünkü burada " رَأَى /reâ" fiili gözle görme anlamı ifâde etmektedir. Nitekim ru'yetin kalp gözüyle değil de çıplak gözle görme anlamına olduğuna az yukarıda işâret olunmuştu.

" زُلْفَةً /Zülfeten" kelimesi ya muzaf takdir edilerek hâl yapılır; yâni yakınlık sâhibi anlamına " ذَا زُلْفَةٍ /zâ zülfetin" şeklinde anlaşılır. Ya da kelime masdar olarak alınıp ism-i fâil mânâsında olur. Bu durumda kelimenin mânâsı "muzdelifen" şeklinde ve "yaklaşmış olarak gördükleri zaman" anlamında olur. "Haşra yaklaşmak" haşir gününde kendileri için hazırlanan cezâya, azâba ve her şeye yaklaşmak demektir.

İnkâr edenlerin yüzlerinin kararması ise yüzlerine bir ümidsizliğin çökmesi ile kara leke ve horluğun gelmesi ile olacaktır. Burada özellikle "yüz"lerin zikredilmesinin

sebebi, sevincin ve üzüntünün yüzde ortaya çıkıp kendisini göstermesindendir. Âyette kâfirlerin yerine zamir getirilecek iken ism-i mevsûl yâni “ellezi” kelimesinin getirilmesi, onları inkârlarından dolayı kınamak ve neden üzüleceklerinin sebebini ifâde etmek içindir. İfâdeyi tam olarak anlayacağımız şekle getirirsek şöyle söylenebilr: Vaad edilenleri görmek, onların yüzlerini kötü bir hâle getirmiştir. Böylece onların yüzleri, kısas edilmek üzere katledilmeye götürülen kişinin ya da bir takım azaplarla yüzyüze kalan insanın yüzü gibi olmuştur.

Tâcu’l-masâdır’da zikredildiği üzere Arapçada “siyâet”, “sevindirdi” kelimesinin zıddı olarak “üzdü” anlamına gelir. Sonra bu fiil âyette mechûl olarak kullanılmıştır.

Kamus’ta açıklandığına göre “ سَآءَهُ /sâehû” demek, “birisine hoşlanmayacağı bir harekette bulundu” demektir. Bu hâliyle fiil müteaddî yâni geçişlidir. Ancak fiilin “çirkin oldu” mânâsına olmak üzere lâzım yâni geçişsiz olması da câizdir. Mânâsı “kötü ve çirkin oldu” demektir. Bâzı tefsir âlimlerine ve dil bilginlerine göre bu âyet-i kerîmedeki mânâ da işte bu anlamdır. Bu fiil aslında “yüz”lere değil, o yüzlerin sâhipleri olan insanlara isnâd edilmiştir. Mânâsı ise “onlar kötü ve çirkin oldular” demektir.

Gerçeği görmekten engellenmiş olan bâzı “mahcûbin,” ilk başta yaratılmayı itirâf etmekle birlikte yeniden dirilmeyi inkâr etmektedirler. Hiç kuşkusuz işte bunların yüzleri, inkâr ettikleri gerçeği gördüklerinde kötüleşecek, yüzlerine bir sıkıntı hâkim olacak ve ardından da kendilerine anlatılamayacak derecede elem verici bir azap gelecektir.

“Ve (kendilerine): İşte sizin isteyip durduğunuz budur! denecektir.” İşte bu kâfirlere cismânî ateşte yakılmalarından önce rûhâni ateşle azapları daha da artsın diye ve azarlanmaları için “işte sizin isteyip durduğunuz budur” denecektir. Buradaki “budur” şeklinde ifâde ettiğimiz “hâzâ” zamiriyle, kâfirlerin yakından görmüş oldukları azâba işâret olunmaktadır. “ تَدَّعُونَ /Teddeûn” kelimesinin anlamı; “dünyada istediğiniz; alay ve inkâr olsun diye acele ettiğiniz” demektir. Bu kelime “duâ” kelimesinden türetilerek “iftial” kalıbına sokulmuştur. Âyetin metnindeki “ba” harf-i cerri buna göre fiilin sılası olmaktadır. Arapçada; “دَعَا بِكَذَا” denir ki mânâsı; “birisi bir şeyi çağırdı, talep etti” demektir.

Bâzı âlimlere göre kelime “duâ” masdarından değil de “ دَعْوَى /da’vâ” masdarından türemiştir. Buna göre âyetin mânâsı; Sizler Peygamber (s.a.)’in ve müminlerin kıyâmet günü başınıza azap geleceğini zikretmeleri sebebiyle ölümden sonra dirilme; mahşere gelme ve azap olmayacağını iddiâ ediyordunuz. Bu son mânâya göre âyetin metnindeki “ba” harfi cerri sebep bildirmiş olmaktadır.

Nakledildiğine göre zâhidlerden birisi gecenin başında namaza durur. Namazında bu âyeti okur. Ardından aynı âyeti tekrar etmeye başlar. Nihâyet sabah namazı için ezan okununcaya kadar namazında ağlaya ağlaya bu âyeti tekrar eder durur. İşte bu olay, Allah Teâlâ’nın celâlini bilen âriflerin onun kahrını ve hâkimiyetini mülâhaza ettiği esnâdaki yapacağı muâmeledir.

❀

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِيَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِيَ اَوْ رَحِمَنَاۙ فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ
مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٢٨﴾

28. De ki: Allah beni ve beraberimdekileri *(sizin istediğiniz üzere)* yok etse veya *(öyle olmayıp da)* bizi esirgese, *(söyleyin bakalım)* inkârcıları yakıcı azaptan kurtaracak kimdir?

Ey yaratıkların en hayırlısı *"De ki: (Söyleyin bakalım)"* yâni bana haber verin bakalım, sizler bu iddiâ ettiklerinize gözlerinizle görmüşçesine güven içinde iseniz" demektir. Bâzı âlimlerin ifâdesine göre "görmek" haber vermenin sebebi olduğundan görme fiili ile haber verme mânâsı kasdolunmuştur. Bâzı âlimlere göre haber verme görme ile güçlenince, "haber ver" anlamına "eraeyte" kullanımı yaygınlaşmıştır.

"Allah beni ve beraberimdeki müminleri yok etse" yâni öldürse *"veya bizi"* ecellerimizi geri ertelemek sûretiyle *"esirgese, inkârcıları acı bir azaptan kurtaracak kimdir?"*

Burada öldürme fiilinin "helâk etme" fiiliyle ifâde olunması; kâfirlerin Peygamber Efendimiz (s.a.)'e ve müminlere "helâk olsunlar" diye bedduâ etmelerinden, onların felâketlere uğramalarını beklemelerinden, ardından da "Muhammed'in işi tamam olmaz, o kalıcı değildir, tam tersine yakında yok olup gidecektir" demelerinden dolayıdır.

İşte onlara deniyor ki; Allah beni ve beraberimdekileri yok etse ve böylece sizin düşündüğünüz hedef gerçekleşmiş olsa, ya da bizim ecellerimizi tehir etmek sûretiyle bizi esirgese ve böylece bizim maksadımız gerçekleşmiş olsa, o zaman bizler Allah'ın rahmeti yanında oluruz. İki güzellikten birini bekleriz. Ya helâk edilir cennete gideriz, ya da umduğumuz ve dilediğimiz üzere bizlere yardım olunur ve gâlip geliriz. Sizler de yaptıklarınızı yapmış olursunuz. Ancak bizim ölmemizde sizlerin ne gibi bir râhatı ve nasıl bir menfaati olacaktır. Allah'ın ifâde buyurduğu gibi sizin sonunuz azaptır.

Kamus'ta ifâde olunduğuna göre Arapçada " أجارَهُ /ecârahû" fiili, "birini kurtardı" anlamındadır. Âyette yer alan "azâb-ı elîm" ifâdesi ise "elemi çok şiddetli, elem verici azap" demektir. Bütün bu açıklamaların ışığı altında âyete mânâ vermek gerekirse; biz ister ölelim ister kalalım sizin başınıza o şiddetli elem verici azap geldiği zaman bu azaptan sizi hiçbir kimse kurtaramayacaktır. Asıl kurtuluş îmanda ve amel-i sâlihtedir.

Burada kâfirlerin yerine "onlar" şeklindeki zamirin getirilmeyip de bizzat "kâfirîn" şeklinde açıkça isimlerinin getirilmesi, aleyhine olmak üzere kâfirliklerinin tescil edilmesi ve neden bu azaptan kurtulamayacaklarının sebebinin ifâde buyrulması içindir.

Bâzıları şöyle bir soru sorarlar: Allah'ın peygamberleri ve müminleri helâk etmeyeceği bilindiği hâlde nasıl olur da âyette "Allah beni ve beraberimdekileri yok etse..." şeklinde bir ifâde kullanılmıştır? Bu soruya cevap olarak diyebiliriz ki; bu ifâdenin kullanılması, kâfirlere korku verilmesinde mubâlağa sağlamak içindir. Burada

sanki şöyle denmektedir: De ki bizler Peygamberler ve müminler olarak Allah'tan bizi günahımız sebebiyle hesaba çekeceği için korktuğumuza göre, sizler kâfir iken bu azâbın başınıza gelmesine kim engel olabilir? Sizler bu derece günah işlediğiniz hâlde neden korkmuyorsunuz? Buna göre "ehlekenâ" yâni beni ve beraberimdekileri yok etse fiilinin mânâsı "bize azap etse" şeklinde; "rahimenâ" fiilinin mânâsı da *Celâleyn Tefsiri*nde ifâde olunduğu gibi "bizleri bağışlasa" şeklindedir.

قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَاۚ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ ف۪ي
ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٢٩﴾

29. De ki: ***(Sizi îmâna dâvet ettiğimiz)*** **O** ***(Allah)*** **çok esirgeyicidir; biz O'na îman etmiş ve sırf O'na güvenip dayanmışızdır. Siz kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz!**

Ey yaratıkların en şefkatlisi *"De ki: (Sizi îmâna dâvet ettiğimiz) O (Allah) çok esirgeyicidir."* Yâni ibâdetine sizleri çağırmış olduğum Allah Teâlâ bütün nimetleri veren ve sizlere ulaştırandır. *"Biz"* bir olan *"O'na îman etmiş ve sırf O'na güvenip dayanmışızdır."* Çünkü biz biliyoruz ki O'ndan başka her şey ya nimettir ya da nimet görendir. Biz sizlerin inkâr ettiği gibi onu inkâr etmiyoruz. Burada "biz inandık" fiili, "O'na" anlamına gelen "bihi" kelimesinden önce getirilerek kâfirlere bir ta'rizdir. Çünkü "inandık" fiili, kâfirlerin zikredilmelerinin hemen ardından getirilmiştir. "Aleyhi tevekkelnâ" yâni "O'na güvenip dayanmışızdır" demek; biz bütün işlerimizi sizin yaptığınız gibi O'ndan başkalarına değil, sâdece O'na havâle etmişizdir. Oysa sizler kendi adamlarınıza ve mallarınıza güvenmektesiniz demek olur. Bizler ise Allah'tan başkasının kim olursa olsun kesinlikle herhangi bir fayda ve zarar veremeyeceğini bildiğimiz için sâdece O'na güvenmişizdir. Âyette "aleyhi" yâni "O'na" ifâdesinin "güvenme" fiilinden önce getirilmesi, kendisine güvenilme noktasında Allah'ın tek ve biricik olmasından dolayıdır.

Ey Mekke kâfirleri *"siz kimin"* bizim mi sizin mi *"apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında"* azâbı gördüğünüzde *"öğreneceksiniz."*

Âyette yer alan "men" kelimesi soru edâtı olabileceği gibi, ism-i mevsul de olabilir. Âyette yer alan "dalâlin mübîn"; yâni açık bir sapıklık ifâdesi "apaçık bir hatâ" anlamınadır.

Bu âyet-i kerîmeyi *et-Te'vilâtü'n-necmiyye* şu şekilde tefsir ediyor: Biz başkasına değil Allah'ın tam feyzine, her şeyi kuşatan lütfuna bütün benliğimizle güvenip dayanmışızdır. Sizler kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yâni kimin o nimetlerden kendisine verilmesini dileyerek O'na yöneldiğini ya da O'nu inkâr ederek kimin kendisinden yüz çevirmiş olduğunu yakında öğreneceksiniz.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَاۤؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاۤءٍ مَعِينٍ ﴿٣٠﴾

30. De ki: Suyunuz çekiliverse, söyleyin bakalım, size kim bir akar su getirebilir?

Ey yaratıkların en kerîm olanı *"De ki:"* haber verin bana, söyleyin bakalım *"suyunuz çekiliverse, size kim bir akar su getirebilir?"* Mekkelilerin suları o zaman iki kuyudan sağlanıyordu. Bunlar Zemzem ile Meymûn el-Hadramî kuyusu idi.

Âyette yer alan "ğavran" kelimesi, "asbaha" fiilinin haberi olmaktadır. Bu kelime masdar olup burada ism-i fâil anlamına kullanılmıştır. Buna göre âyetin mânâsı; "De ki söyleyin bakalım, suyunuz tam olarak yere çekilse ve toprağın derinliklerine inse size kim bir akarsu getirebilir" şeklindedir.

Bâzı âlimlere göre âyetin mânâsı şöyledir; de ki söyleyin bakalım suyunuz ellerinizdeki kovalar ulaşamayacak biçimde seviye itibariyle aşağıya inse herhangi bir yolla ulaşmanız mümkün olmasa size kim bir akarsu getirebilir. Nitekim âyette masdarın ism-i fâil olarak getirilmesi bu son anlamı çağrıştırmaktadır.

Arapçada "ğara'l-mâü" ifâdesi "su çekildi" demektir. *Müfredat* isimli eserde açıklandığına göre "ğavr" çökmüş yeryüzü ve toprak parçası anlamındadır. İşte burada denmiş oluyor ki: De ki söyleyin bakalım, suyunuz çekiliverse bu takdirde, bu zaafınıza karşılık size kim bir akarsu getirebilir. Âyette yer alan "maîn" kelimesi "cârin" yâni "akan" anlamındadır. Arapçada "ane'l-mau" ve "meane" kelimelerinin ikiside "cerâ"/"aktı" mânâsınadır. Ya da "göz önüne çıktı, alınması kolay oldu" demektir.

Bir başka ifâdeyle insan elinin kolayca ulaşabileceği bir durumda demektir. Kelime bu durumda, bey' kelimesinden mebî' kelimesinin türetildiği gibi göz anlamına gelen ayn'dan türemiş ve maîn olarak şekil almıştır. Buradaki âyetlerde "de ki" emrinin durmadan tekrar edilmesi, söylenecek olan sözü pekiştirme ve kendisine hitâb edilen kimsenin dikkatinin çekilmesi içindir. Allah'ın bunca nimetleri dururken neden nimet olarak suyu özellikle zikrettiği şeklinde gelebilecek olan bir soruya şu şekilde cevap vermek mümkündür: Su, mevcûd nimetlerin içerisinde -bulunduğunda- en değersizi, ama kaybedildiğinde en değerlisidir. Nitekim *el-Es'iletü'l-mukhame* isimli eserde bu şekilde açıklanmaktadır.

Bâzı eserlerde; bu son âyetin okunmasından sonra "Âlemlerin Rabbi olan Allah" denilmesi gerektiği söylenmiştir. **Zâhidî** tefsirinde zikredilmiştir ki; bir hoca talebesine "artık size kim bir akar su getirebilir?" âyetini öğretirken bu âyeti bir zındık işitti ve ona şöyle cevap verdi: "Mi'vel ve muîn (kazma ve kürek) ile..." Bu zındık geceleyin kör oldu. Hâtiften şöyle bir ses geldi: "Şimdi senin göz pınarlarının suyu batıp kayboldu. Söyle de yâni kazma ve kürekle onu geri getirsinler."

Allah'a ve O'nun nimetlerine karşı nankörce davranmaktan, Kur'an'a ve Kur'an âyetlerine hürmeti terketmekten O'na sığınırız. Çünkü eğer biz Allah'a ve nimetlerine nankörlük edip Kur'an ve âyetlerine hürmetsizlik edersek iki gözümüzdeki suyun çekilmesi ile cezâlandırılırız. Çünkü cezâ, yapılan günahın cinsinden takdir olunur.

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

Zelîl bir felsefeci, aşağılık bir mantıkçı,
O sırada mektebin yanından geçiyordu.
Bu âyeti duyduğunda hiç hoşuna gitmedi,
"Suyu kazmayla biz getiririz" dedi.
"Kazma ve belin darbesiyle,
Suyu yerin altından biz çıkarırız."
Gece uyudu ve uykusunda aslan bir adam gördü,
O adam buna bir tokat vurdu ve iki gözünü kör etti.
Dedi ki: "haydi ey şakî eğer doğruysan,
Kazmayla nur çıkar göz pınarlarından."
Felsefeci sabah kalktığında iki gözünü kör olmuş gördü,
Her iki gözünün feyiz nûru sönüp gitmişti.

Bir hadis-i şerifte şu ifâdeler yer alır: *Allah'ın kitabından otuz âyetlik bir sûre vardır. Bu sûre bir kişiye şefâat etmiş ve kıyâmet günü o insanı cehennemden çıkarıp cennete sokmuştur. Bu sûre "tebâreke" sûresidir."* [16]

et-Teysir isimli eserde şu ifâdeleri görüyoruz; Tebâreke sûresi otuz âyet, üç yüz otuz üç kelime, bin üç yüz yirmi bir harften ibârettir.

Bir başka hadis-i şerifte şöyle ifâde buyrulmaktadır: "*Ben her müminin kalbinde Mülk Sûresinin bulunmasını isterdim."* [17]

Peygamber Efendimiz (s.a.) her gece uyumak üzere yatağına girdiğinde Tebâreke sûresi ile Secde sûresini okumadan uykuya geçmezdi.[18]

Hazret-i Ali (r.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim Tebâreke sûresini okursa kıyâmet günü meleklerin kanatları üzerinde gelecektir ve yüzü Yusuf (a.s.)'ın yüzü gibi güzel olacaktır."

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan şöyle rivâyet olunuyor: Sahâbeden birisi kıl çadırını bir kabrin üzerine kurar, ancak buranın bir mezar olduğunu bilmemektedir. Bir de ne duysun, kabrin içindeki kişi Mülk sûresini okumaktadır. Çadırı kuran sahâbe Peygamber Efendimiz'e gelir. Ona: "Ey Allah'ın elçisi ben bilmeden çadırımı bir kabir üstüne kurmuşum, bir de ne göreyim, kabrin içindeki kişi Mülk sûresini okumuyor mu?" der. Peygamber Efendimiz ona: *"Mülk sûresi mâniadır yâni Allah'ın azâbına engel olan sûredir. Bu sûre munciyedir yâni Allah'ın azâbından insanı korur"* buyurur.[19]

İnsanlar Peygamberimiz (s.a.) döneminde bu sûreye "münciye" derlerdi. Sûrenin Tevrat'taki adı "mânia" yâni engelleyen ve İncil'deki adı da "vâkiye" yâni koruyandır.

İbn Mes'ud (r.a.) der ki: Kişinin kabirde iken baş tarafından kendisine birileri gelir ve o kişiye "sizin bu kabirde yatana ulaşmanıza imkân yoktur. Çünkü o geceleyin kalkar ve Mülk sûresini okurdu" denir. Sonra aynı kişiye kabrin içinden gelmeye çalışırlar gelmek isteyenlere; "bu kabirde yatana ulaşmanıza imkân yoktur. Çünkü o mülk sûresini

ezberlemiş ve içine doldurmuştu" denir. Kim geceleyin veya gündüzün bu sûreyi okursa çok amel ve hoş bir hareket yapmış olur.

Fakir (**Bursevi**)'nin kanaâtine göre hakîkat ehli nazarında Mülk sûresi kutbun sol tarafında olan ve şehâdet âlemine bakan imamın sûresidir. Bu gerçeğe "melikun nasi" ifâdesiyle işâret olunmuştur. Bu sûrenin baş tarafındaki sır, Yâsîn sûresinin sonundaki sır gibidir. Bu sır Allah'ın ***"herşeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir"*** (Yasin, 36/83) âyet-i kerîmesidir. Tebâreke sûresi işte bu sırrı taşıdığı için ölmek üzere olan kimseye okunur. Çünkü ölüm ânında mülk kabzolunur. Bu mülk ruhtan ibârettir ve o da Allah'ın elindedir.

Şimdi bir parça ölülerin kabirlerinde Kur'an okuyup okumadıklarından, namaz kılıp kılmadıklarından, ölümün ardından ilim öğrenip öğrenmediklerinden söz edelim.

İbn Abbas hadisi ölülerin kabirlerinde Kur'an okuduklarını bize gösteriyor. Bir başka rivâyet de **Süyûtî** (rh.)'nin **İkrime** (r.a.)'dan rivâyet etmiş olduğu şu ifâdedir. İkrime diyor ki: Mümine kabrinde okumak üzere bir mushaf verilir. **Said b. Cübeyr** (rh.)'den tahric edilen bir rivâyette o **Sâbit el Benânî**'nin kabrinden bir kerpiç tanesi düştüğünde onun kabrinde namaz kıldığını iki gözleriyle gördüğünü rivâyet ediyor. O zaman insanlar Sâbit el Benânî'nin kabrinden gelen Kur'an seslerini çok dinliyorlardı.

Hasan Basrî (k.s.) yine Said b. Cübeyir'den tahric ettiği bir rivâyette Said şöyle diyor: Bana gelen haberlere göre bir mümin öldüğünde Kur'an'ı ezberlememişse, onu korumakla görevli hafaza meleklerine bu kişiye kabrinde Allah kendisini âile fertleriyle birlikte yeniden diriltinceye kadar Kur'an okutması emredilir.

Yâfiî "Mâlik b. Dînâr'ın bir iki yaşında bir kızının daha Mâlik tevbe etmeden öldüğünü" rivâyet eder. Mâlik b. Dînâr vefat eden kızını rüyasında görür. Çocuk babaya: Ey babacığım ***"Îman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?"*** (Hadid, 57/16) der. Bu duyduklarına karşılık Mâlik b. Dînâr ağlamaya başlar ve ona: Ey kızcağızım! Sizler Kur'anı biliyorsunuz öyle mi? der. Kız: Ey baba! Bizler sizlerden daha bilgiliyiz, deyince bu görülen rüya ve ifâdeler Mâlik b. Dînâr'ın tevbe etmesine sebep olur.

İmam Şârânî, *el-Cevâhir*'de naklediyor. Allah ehli olan birisi şöyle der: Berzah âleminde bulunanlar arasında bâzı kimseler vardır ki Allah onların himmetlerinden kabirlerinde, dünyada iken en çok yaptıkları amellerini aynısıyla yapan bir kimse yaratır ve Allah o kulu hesabına yapılan bu ameli berzah âleminin sonuna kadar yazıp kaydeder. Nitekim Sâbit el Benânî için gerçekleşen de budur. Çünkü onlar kabirlerinde kendi biçimlerinde namaz kılan bir şahısla karşılaşırlar ve zannederlerki bu şahıs kendileridir. Oysa gördükleri bu kişi kendi himmetlerinden yaratılmış olan bir yaratıktır. Nitekim dünyada yaşayan insanlar için uyku ve yakaza hâlinde iken berzah ehli sûretinde görmüş oldukları şeyler de böylesi hayal edilen semboller ve misallerdir. Berzah âleminde bulunan herhangi bir kimsenin misali, rüyada görüldüğünde bu görülen şey ya o kişinin ve velinin himmetinden yaratılmış olan bir melektir ya da Allah'ın

insanların ihtiyaçlarından ve başka şeylerden dilediklerini yerine getirmek için yaratıp dikmiş olduğu bir sûretten ibârettir. Berzah âleminde evliyânın ruhlarının o âlemden dışarı çıkmaları imkânsızdır. Peygamberlerin ruhlarına gelince; onların ruhları dünyanın ve âhiretin varlığına yönlerini çevirmişlerdir.

Süyûtî (rh.) bâzı tahkik ehli kişilerden naklederek diyor ki: Peygamber Efendimiz (s.a.) miraç gecesi Mûsa (a.s.)'ı kabrinde kalkmış namaz kılarken göğün altıncı katında gördü. Orada Mûsa (a.s.)'ın ruhu bir beden sûretinde idi. Onun ruhunun bedeni ile irtibatı vardı. Bu bağ öylesine bir bağ idi ki o kabrinde namaz kılıyordu.[20]

Müminin ruhu da kendisi Refik-ı A'la'da iken bedenine iâde olunabilir. Bu iki durum arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü ruhların durumu bedenlerden farklıdır. Bâzı âlimler buna gökyüzündeki güneşi ve güneşin yeryüzündeki ışınlarını örnek gösterirler. Bu tıpkı Peygamber Efendimiz'in ruhunda olduğu gibidir. Çünkü herhangi bir kimse Peygamberimiz (s.a.)'e salât u selam getirdiğinde onun kabrinde ruhu cesedine geri verilir ve bu kesin biçimde devamlı olarak yapılır. Oysa Peygamberimiz'in ruhu ala-i illiyyinde yâni yücelerin yücesindedir. Cesedi ise kabrinden ayrılmamaktadır. Nitekim kendisinden bu meâlde hadisler vârid olmuştur.

İmam Gazali (rh.) der ki: Peygamber Efendimiz'in sahâbelerin ruhları ile birlikte âlemleri dolaşma özgürlüğü vardır. Bir çok evliyâ peygamber Efendimiz'i görmüştür.

Sadreddin Konevi (k.s.) der ki: Kim ki peygamberlerin ve evliyâların ruhları olan kâmil ruhlarla münâsebet ve iletişim kurarsa dilediği zaman onlarla bir arada olabilir ve ister uyanık ister uykuda vicdâni ve içten bir biçimde onlara yönelebilir.

---

[16]. Ebû Davud, Ramazan 10; Tirmizi, Sevabu'l-Kuran 9; İbn Mace, Edeb 52.

[17]. Müstedrek I, 565; İbn Hacer, Metalib, III, 391; Münziri; Terğib, III, 37.

[18]. Tirmizi, Sevabu'l-Kuran 9; Darimi, Fezailu'l-Kuran 19.

[19]. Tirmizi, Sevabu'l-Kuran 9.

[20]. Buhari, Cenaiz 69; Enbiya 31; Müslim, Fedail 157-158; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 120, 148, 248; V, 59, 362, 365.

سُورَةُ الْقَلَمِ

68- el-KALEM SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur, 52 âyettir.
«Nûn» sûresi diye de anılır.
Adını ilk âyetindeki «kalem» kelimesinden alır.

SEN ELBETTE YÜCE
BİR AHLÂK ÜZERESİN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ ﴿١﴾ مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍۚ ﴿٢﴾
وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍۚ ﴿٣﴾ وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظ۪يمٍ ﴿٤﴾
فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَۙ ﴿٥﴾ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Nûn. Kaleme ve *(kalem tutanların)* yazdıklarına andolsun ki *(Rasûlüm)*
2. Sen -Rabbinin nimeti sâyesinde- mecnûn değilsin.
3. Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır.
4. Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.
5. Yakında sen de göreceksin, onlar da.
6. Hanginizde delilik olduğunu.

"Nûn" yâni bu, "Nûn sûresidir." Ya da "nûn hakkı için" demektir. Bu sûre üzerine Allah, yaratıkların âdetleri üzerine, hükmün isbâtını pekiştirme uğrunda tekid yollu yemin ediyor. Böylece Allah, üzerine yemin edilen şeyin şânının yüce olduğunu da beyân etmiş bulunuyor. Eğer böyle anlamayacak olursak, Allah Teâlâ'nın yüce şânına bir başka şey üzerine yemin etmesi uygun olmadığı gibi, O'nun dışında herhangi bir nesnenin, "üstüne yemin edilecek şey" olması da doğru değildir.

"Nun" yazılış itibariyle bir harf; fakat okunuş açısından üç harftir. Peygamberimiz (s.a.); *"Kim Allah'ın kitabından bir harf okuyacak olursa ona bu harf nedeniyle bir hasene yazılır. Haseneler on katı yazılırlar. Ben elif-lam-mim bir harftir demiyorum. Tam tersine, elif bir harftir, lam bir harftir, mim bir harftir"* [21] buyurmuştur. Peygamber Efendimiz, "harf" ifâdesiyle telaffuz edilen harfleri kasdetmiştir. Dolayısıyla Allah'ın bir "nun" sözcüğüne karşılık otuz hasene vereceği umulur. Çünkü nun harfi telaffuz açısından başta bir nun, sonra vav ve sonra bir nun daha içerir.

Bâzı âlimlerin ifâdesine göre sûre başındaki bu "nun" harfi, Cenâb-ı Hakk'ın Nûr ismi ile Nâsır isminin anahtarı mesâbesindedir. Yâni Allah, müminlere olan yardım vaadi üstüne yemin etmiştir ki tıpkı bu; ***"müminlere yardım etmek bize düşer"*** (er-Rum, 30/47) ifâdesi gibidir.

Sehl (k.s.) der ki: Nun Allah'ın isimlerinden birisidir. "Elif-lam-ra", "ha-mim" ve "nun" sûrelerinin baş taraflarındaki âyetler bir araya getirildiğinde Allah'ın "er-

Rahmân" ismi ortaya çıkmaktadır. Bâzılarına göre "nun" Peygamber Efendimiz'in isimlerinden birisidir. Nitekim *Tekmile'*de bu şekilde kaydedilmektedir. Herhalde bu görüşü ileri süren âlim, Peygamber Efendimiz'in şu hadis-i şerifine işâret ediyor olsa gerektir: *"Allah'ın yaratmış olduğu ilk şey benim nûrumdur."* [22] Böylece "en-Nur" kelimesi, Peygamber Efendimiz (s.a.)'in ismi olmaktadır. Sûreyi bu şekilde açıkladığımızda acaba sûre başında bir tekrar meydana gelmiş olmuyor mu? Çünkü "nun" kelimesinden sonra gelen "el-kalem" kelimesi de Peygamber Efendimiz'in isimlerindendir. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: *"Allah'ın yaratmış olduğu ilk nesne kalemdir."* [23] O hâlde burada önce nun, sonra kalem zikredilmek sûretiyle tekrara gidilmiş olmuyor mu? diye sorulacak olursa buna şu şekilde cevap vermemiz mümkündür: İsimde farklılık o nesnelerin zâtlarında farklılık mesâbesindedir. Peygamber Efendimiz (s.a.), nûrâniyeti itibariyle "nur" olarak isimlendirilirken kalem sâhibi olması itibariyle de kalem olarak isimlendirilmiştir. Bu tıpkı Halid b. Velid'in (r.a.) kılıç sâhibi olması hasebiyle, "Seyfullahi'l-Meslûl: Allah'ın çekilmiş kılıcı" olarak isimlendirilmesine benzer.

Bâzı âlimlerin açıklamasına göre "nun" nurdan yapılmış bir yapraktır ya da bu kelime cennette bir nehrin ismidir.

Müfredat'ta ifâde olunduğuna göre nun büyük bir balıktır. Bu nedenle **İkrime** der ki: Bu âyet-i kerîmede Allah, kanı Nemrud'un okuna bulaşan balığın üstüne yemin etmektedir. Çünkü Nemrud okunu göğe doğru fırlattığında, havada asılı denizdeki bir balığın kanına bulaşır. Allah Teâlâ ise bu balığı, üzerine yemin etmek sûretiyle şereflendirir ve balık cinsinin etini boğazlanmaksızın helâl kılar. Çünkü boğazlanmadan eti helâl kılınan sâdece iki hayvan vardır; bunlar balık ve çekirgedir. Elmanın ve peynirin içindeki kurtlar da balık ve çekirge hükmündedirler. Çünkü bunlardan kaçınmak mümkün değildir. Fakat herhangi bir kimse bu kurtları özel olarak toplayıp da yemeye kalkışsa o zaman bunlar sinek, akrep ve mayısböceği hükmündedirler ve yenmesi helâl olmaz. Akıcı kanı olmayan her türlü haşere de bu hükümdedir. Bunların haram kılınmalarında insanın tiksinmesinden başka herhangi bir sebep yoktur. Eğer insan bunları yemekten tiksinmese yine de mekruh olur. Sözgelimi herhangi bir kişi bu kurtlardan iğrenmese onun yapısındaki kendine âid özelliğe bakılmaz. Çünkü sözünü ettiğimiz bu kurtlar -herkes tiksindiği için- iğrenç yaratıklar sınıfına dâhil olmuştur: O hâlde bunları yemek mekruh olur. Tıpkı herhangi bir kimsenin sümüğünü biriktirip de içmesinin mekruh olması gibi. Nitekim *İhyaü ulûmi'd-dîn'*de bu şekilde açıklanmaktadır.

Bâzı âlimler derler ki: Sûre başındaki "nun" kelimesiyle balık kasdediliyorsa o zaman bu iki kelime arasındaki ilişki birbirini seven iki nesne arasındaki ilişki gibi olur. Tıpkı "halîfe ve bin patlıcan" cümlesinde, patlıcan seven halîfe ile sevdiği patlıcanı zikrettiğimiz gibi.

Fakir (**Bursevi**)'ye göre nun kelimesi ile kalem kelimesi arasındaki ilişki kapalıdır. Bunu ancak hakîkat ehli olanlar kavrayabilir. Kanâatime göre o ilişki şudur: Her şeyden

önce balığın ciğeri cennet ehlinin gıdâsıdır. Cennettekiler bu gıdâyı yedikten sonra bedenlerinde ebedî bir hayat bulacaklardır. Nitekim kalem vâsıtasıyla da ruhların ebedî hayatlarını sağlayan ilimler yazılır. Bu nedenle Cebrâil'e ruh ismi verilmiştir. Çünkü o kalplerin ve ruhların hayatına sebep olan vahyi getirmekte idi. Böylece "nun" ve "kalem" kelimeleri su ve ilim gibi oldular. Nun ile kalem kelimesi arasındaki ilişkinin tam olduğu noktasında herhangi bir kuşku yoktur. Yukardaki ifâdeyi söyleyen ve kıyası dile getiren kimsenin o yaptığı kıyas bâtıldır, bâtılı söyleyen kimse câhildir. Bâzı âlimlere göre sûre başındaki "nun", Yunus (a.s.)'ın karnında hapsolunduğu balığın adıdır. Bu nedenle Allah Yunus (a.s.)'a "Zünnûn" ismini vermiştir. Bâzı âlimlerin görüşüne göre "nun" yeryüzü sırtında duran balığın adıdır. Bu balık süflî olan yeryüzü tabakasının en altındaki denizdedir. Adı Liyusa veya Yehmut'tur. *Aynu'l-maâni*'de kaydedildiğine göre bu balığın adı Lusiya veya Berhut'tur. Nitekim **Hz. Ali** (k.v.) bir beytinde o balığı dile getirerek şöyle söyler:

Nedir derdiniz neden bu sükût
Rabbim Allah yarattı "berhud".

Rivâyet olunduğuna göre Allah yeryüzünü yarattığı zaman yeryüzü geminin denizde sallandığı gibi sallanıyordu. Bunun üzerine Allah bir melek gönderir. Bu melek yeryüzüne inip toprağın içine girer ve yeryüzünü omuzlarına alır. Bu melek sonra iki elini çıkarır bunlardan birini doğuya, diğerini batıya uzatır. Sonra yedi kat yeri tutarak hareketsiz hâle getirir. Ancak söz konusu meleğin ayağını bastığı yer istikrarlı değildir. Bunun üzerine Allah cennetten kırkbin boynuz ve kırkbin ayağı olan bir öküzü yeryüzüne indirir. Yeryüzünü sırtında taşıyan meleğin iki ayağı bu öküzün sırtına basar, ancak yine meleğin iki ayağı o öküzün sırtında istikrarlı değildir. Bunun üzerine Allah cennetten yeşil bir yakut gönderir. Bu yakutun kalınlığı bin şu kadar yıllık yürüyüş mesâfesi kadardır. İşte bu yakut taşını öküzün sırtına koyar ve meleğin ayağı böylece istikrara kavuşmuş olur. Bu öküzün boynuzları yeryüzünün köşelerinden çıkmakta ve arşın altında kenetlenmektedir. Öküzün burun deliği denizin altındaki yeşil yakuttan iki deliktir. Öküz bir günde iki kez solunum yapmaktadır. İçine soluk aldığında denizlerde med, içine aldığı soluğu dışarı verdiğinde cezir olayları meydana gelmektedir. Ancak dünyayı boynunda taşıyan bu öküzün ayakları hâlâ istikrarlı değildir. Bunun üzerine Allah yedi yıllık kalınlıkta ve yedi yer kalınlığında bir levha yaratır. Ancak bu levhanın da istikrarı yoktur. Bunun üzerine Allah Berhud adında bir balık yaratır. Bu levha o balığın kanatları üzerine konulur. Bu kanat göklerin ve yerin kalınlığından kat kat daha fazladır. Bu balığın olduğu yere lânetli iblis gelir ve ona: "Allah senden daha büyük bir yaratık yaratmış değildir. Neden dünyayı sırtından kaldırıp atmıyorsun" der. Balık bunu daha düşünür düşünmez Allah burnuna bir halka geçirir ve bunu düşünmesine engel olur.

Bir başka rivâyette Allah Teâlâ bir böcek gönderir. Bu böcek balığın burnuna girer, oradan beynine ulaşır. Bunun üzerine balık Allah Teâlâ'ya yakararak bu böcekten

kurtulması için duâ eder. Allah da ona izin verir ve o hayvan balığın beyninden dışarı çıkar.

Kâ'b der ki: Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki balık o böceğe, böcek de o balığa bakıyor. Eğer sözü geçen balık dünyayı sırtından atmayı bir düşünecek olursa, böcek daha önce olduğu gibi tekrar burnundan beynine girecektir. Allah sözünü ettiğimiz bu yakuttan Kaf dağını sâbit hâle getirmiştir. Kaf dağı zümrüttendir, başı, yüzü ve dişleri vardır. Allah Teâlâ Kaf dağından yüce ve ulu dağları -tıpkı ağacı ağaç köklerinden bitirip uzattığı gibi- yükseltmiştir. **Vehb**'in iddiâsına göre balık ve öküz yeryüzünden denizlere dökülen suları yutmaktadır. Bu nedenle denizler kabarıp taşmamaktadır. Balıkla öküzün karnı içtikleri sudan dolayı dolduğunda kıyâmet kopacaktır.

Bâzılarının iddiâsına göre yeryüzü su üzerindedir. Su ise öküzün sırtındaki bir kaya parçası üzerindedir. Öküz ise keçeleşmiş bir şekildeki kum tabakasının üzerindedir. Bu kum tabakası balığın sırtındadır. Balık kasıp kavuran bir rüzgarın üstündedir. Bu rüzgar da karanlık perdesi üzerindedir. Karanlık perdesi ise bir toprağın üzerindedir. İşte burada mahlûkatın bilgisi sona erer. Artık bundan ötesini göklerde, yerde, bu ikisi arasında ve toprağın altında olanlar kendisine âid olan Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Bu haberler kişiyi dininde daha basîretli yaptığı gibi Rabbının kudretini daha çok tâzim etmesine ve O'nun insanı hayrette bırakan yaratma fiili karşısında daha fazla şaşırmasına yol açar. Eğer bu rivâyetler sahih ve doğru ise bunların yaratılması her şeye kadir olan Allah'a göre hiç zor değildir. Eğer bunlar ehl-i kitabın uydurması ve hikâyecilerin rivâyetleri ise bu takdirde bu rivâyetleri birer temsil ve teşbih olarak almak münker bir iş değildir. Nitekim *Hariydetü'l-acâib* isimli eserde bu şekilde ifâde olunmaktadır.

Bâzı müfessirler demişlerdir ki; "nûn" yerin yedi tabaka altında su üzerindeki bir balıktır. Balık, arzın ağırlığından bükülerek "nûn" şeklini almıştır. Karnı su ile dolmuş, başı doğudan, kuyruğu batıdan çıkmıştır. Balık bu ağırlıktan dolayı inlemek istediğinde Cebrâil (a.s.) ona öyle bir bağırmıştır ki balık bu sesin korkusuyla arzın ağırlığını unutmuş ve kıyâmet gününe kadar kımıldayamamıştır. Balık yerin ağırlığını taşıdığı hâlde inlemediği için âlemlerin Rabbi kendisine iki şeref bağışlamıştır. Birisi Allah'ın kendisine yemin etmesi; yâni âlemin Rabbinin yeminine mahal olmasıdır. İkincisi bıçağı onun boğazından uzak etmesidir. Zira diğer bütün hayvanları bıçakla boğazladıkları hâlde onu kesmezler. Böyle olunca bütün âlemdekiler bilsinler ki zorluk çekenlerin bu sıkıntıları boşa gitmez. Ey civanmerd! Her ne kadar balık arzın yükünü taşımaktaysa da mü'min de Allah'ın emânet yükünü taşımaktadır. ***"Onu insan yüklendi."*** (el-Ahzâb, 33/72) Bir balık arzın yükünü taşıdığı için cezâ bıçağından kurtulmuşsa, emânet yükünü taşıyan insanın ayrılık bıçağından emin olmasında şaşılacak ne vardır?"

"Kaleme yemin olsun." Kalem, kendisi ile yazı yazılan bir âlettir. Âyette kalem kelimesinin başında yer alan vav harfi birinci takdire göre kasem yâni yemin içindir, ikinci takdire göre ise atıf harfidir. Burada geçen kalem kelimesinden maksad iki

haberde yer aldığı üzere Levh-i Mahfuz'un kalemidir. Allah ilkin kalemi yaratmıştır. Sonra kaleme bir bakışla bakmış, kalem ortadan ikiye ayrılmıştır. Ardından Allah ona kıyâmete kadar olacak olan her şeyi yaz diye emretmiştir. Bu emir üzerine kalem Levh-i Mahfuz'a ecelleri, yapılacak amelleri, herkesin rızkını kaydetmiştir. İşte bu hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğine îman edilmesi gereken kaderin ta kendisidir. Sonra Allah kalemin ağzına bir mühür vurmuş ve artık konuşamaz olmuştur. Kalem bundan sonra artık kıyâmet gününe kadar konuşamayacaktır. Bu kalemin yapısı nurdan olup uzunluğu gökle yeryüzü arasındaki mesâfe kadardır. Allah kalemi yarattıktan sonra "nun"u yâni balığı yaratmıştır. Ardından yeryüzünü elips şeklinde balığın üstüne getirmiştir. Bunun üzerine suyun buharı yükselmiş ve o buhar tabakasından gökleri meydana getirmiştir. Nun kıpırdayınca yeryüzü de harekete gelmiş bunun üzerine yeryüzü dağlarla sâbitleştirilmiştir. Dağlar kıyâmete kadar yeryüzüne karşı hep övünüp duracaklardır. Bu açıklamalardan sonra kalemle nûn'un balık anlamına olan mânâsı arasındaki ilişki anlaşılmış olmalıdır.

Vâhidî'nin *el-Vasît* isimli eserinde naklettiği rivâyete göre Allah Teâlâ'nın yarattığı ilk şey kalemdi. Sonra "nûn"u yarattı ki bu da divit, mürekkep hokkasıdır. Kalem; olmuş, olmaya devam eden ve olacak şeyleri bu divitten yazmaktadır. Bu takdirde Allah Teâlâ divite ve nurdan olan kalem-i a'lâya yemin etmiştir. Nitekim **Kâşifî**'nin tefsirinde de böyle geçmektedir.

Bir diğer yemin yerde ve gökte kitaptan ve kelâmdan yazan kalem ashâbı üzerine edilmiştir. *Tıbyân*'da **İbn Heyzem** nakletmiştir ki "nûn" ağız, kalem ise dildir. Yazdıkları şeyler ise hafaza denilen kirâmen kâtibinin kulun işledikleri konusunda yazdıklarıdır, Allah Teâlâ bunlara yemin etmiştir.

Kamus'ta açıklandığına göre zâhid harflerden olan "nun" mürekkep hokkası ve balık anlamınadır.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre buradaki kalemden maksad, Kirâmen kâtibîn meleklerinin kalemleridir veya herhangi bir kalemdir. Allah, mürekkep hokkası ve kalem üzerine, pek büyük fayda sağladıkları için yemin etmektedir. Karşılıklı konuşma ve ifâde yoluyla ancak yüzyüze olan kimseler anlaşabilirler. Fakat yüzyüze olmayan kimseler, aynı çağda yaşamayanlar veya içinde bulunulan çağdan daha sonraki zamanlarda yaşayacak olanlar birbirleriyle ancak yazı yoluyla anlaşabilirler. Nitekim âlimlerden birisi bu anlamı ifâde etmek üzere şöyle diyor: Beyân/meramını ifâde etme iki şekilde olur.

Beyân-ı lisan/dil ile anlatım ve beyân-ı benân/parmak ucu vâsıtasıyla yazılı anlatım.

Benân beyânının üstünlüklerinden birisi de kalemle tesbit edilen şeylerin ilerdeki günlerde saklanabilmesi ve kalmasıdır. Lisanın beyânı ise avam denilen sâde insanların öğrendikleri bir beyân çeşididir. Kalemin Allah'ın kendisiyle yazı yazdığı bir âlet olması gibi bir özelliğinden başka hiç bir meziyeti olmasaydı, bu meziyeti bile kendisine yeterdi. Üstelik kaleme hürmet edilmelidir. Kaleme hürmet edilmesi gerektiğinden dolayı kalemin ucu açıldığındaki kırpıntılarına da hürmet etmeli onları

insanların basmayacağı yerlere dökmelidir. Eğer böyle yapılmazsa yapılacak bu yanlış hareket o kişiye bir takım elemler getirir.

Hikmet ehli bilginlerden birisinden nakledilir ki, dinin ve dünyanın işlerinin ana bel kemiği iki şeyle sağlanır. Bunlar kalem ve kılıçtır. Kılıç, mertebe itibariyle kalemin altındadır. Kalem olmasaydı din ayakta duramaz, insanların bu dünyadaki yaşantıları düzgün hâle gelemezdi.

Şâir şöyle der:

Kalem üstün kılıçtan, kılıç hizmetçi
Fayda yok korkutmaktan ve savaştan,
Böyle takdir etmiş ezelde yaratan ve demiş;
Kılıç emrinde kalemin, kılıç hizmetçi.

Bir başka şâir de şöyle söylüyor:

Kahramanlar yemin etmiş kılıçları üstüne,
Vaad etmişler ona kerem ve şerefi
Kalem demiş "benim öğünç, benim üstünlük"
Dünya durdukça...üstüme yemin eden Allah değil mi?

"Ve yazdıklarına andolsun ki.." Âyette yer alan "mâ" ism-i mevsuldür. Ona âid olan zamir ise mahzûftur. Bu fiilden türeyen "satır" kelimesi gerek yazı, gerek yere dikilmiş ağaç, gerek herhangi bir meydana toplanmış insan topluluğu olsun bir safta duran yazı, ağaç ve topluluk demektir.

"Yesturûn" fiilinin çoğul olarak getirilmesi, bununla kalemi kullananların dikkate alınmasından dolayıdır. Yâni onların çokluğu, fiilin çoğul zikredilmesiyle anlaşılmaktadır.

Âriflerden birisi şöyle der: Âyette geçen "nun" nûnu'z-zât, "el-Kalem" kalemu's-sıfat ve "ma yesturune" kelimesiyle kasdedilen ise ilâhî fiiller ve işlerdir. Onlar, bu fiilleri ve işleri kudret ve irâde kağıdına harf harf yazarlar.

Fakir (**Bursevi**)'ye göre bu âyet-i kerîmede zâtî cem' nûnuna yâni onun mürekkep hokkasına işâret vardır. Bu mürekkep hokkası, vücud (varlık) kitabının aslıdır. Varlık kitabı, "ümmül kitap" yâni ana kitaptır. Buna, âlemlerin nakşedilmiş maddelerinden meydana gelmiş olan mürekkebi bir araya topladığı için "nun" adı verilmiştir. Buna istersen ahadiyet mertebesinden ibâret olan nûnu'n-nokta/noktanın nûnu da diyebilirsin.

İmam **Hz. Ali** (k.v.) bir gün insanların huzûrunda bir hutbe îrâd eder. Konuşmasında vahdet tecellîsine girdiği için dudaklarından şu ifâdeler dökülür: "Ben hakkında kusur ettiğiniz Allah'ın ismiyle başlarım ibâresi olan Bismillah ibâresindeki "bâ" harfinin noktasıyım. Ben Levh-i Mahfuz'um, ben arşım, ben kürsüyüm, ben yedi kat gök ve yeryüzüyüm." Hz. Ali daha sonra kendine gelip de konuşma esnâsında tecellî eden

vahdet hâlinden çıkınca özür dilemeye başlar. Kulluğunu, zayıflığını ve Allah'ın ilâhî ahkâmı karşısında hakir birisi olduğunu itirâf eder.

*et-Te'vilâtü'n-necmiyye'*de ifâde olunduğuna göre "nun" harfi ile onun zâtına âid cem' ahadiyyetinde bir araya gelmiş icmâlî ilmine, "el-kalem" kelimesiyle esma-i vahdetindeki tafsîlî ilmine işâret olunmaktadır. Biz icmâlî ve rûhî ifâdesini nûna, tafsîli ve kalbi olanı kaleme nispet ederiz. Çünkü bu mürekkep hokkası, kendi içinde bütün harfleri ve harflerden bir araya gelmiş olan kelimeleri ihtivâ etmektedir. Tıpkı bir çekirdeğin mensup olduğu ağacın bütün karakter şifrelerini kapsadığı ve ayrıntılı karaktere sâhip olan ağacın tümüyle şifresinin küçücük bir çekirdekte toplandığı gibi. Allah kalem vâsıtasıyla mürekkep hokkasının içinde şifre mâhiyetinde saklı olan bilgilerin tamamını ayrıntılı bir biçimde kalp levhine yazar. Sen maksadı anladığına göre o hâlde bilmelisin ki Allah Teâlâ ahadiyette mevcûd olan icmâlî ilmi üstüne ve vâhidiyyette sâbit olan tafsîlî ilmi üstüne yemin etmektedir.

Bir başka ifâdeyle Allah mutlak zâtının ahadiyyeti ve cem' isimlerinin vâhidiyyeti üzerine yemin etmektedir. Çünkü ilim, ilim olması itibari ile onun zâtının aynıdır. Şu hâlde Allah Teâlâ şerefli kaleminin kadim mürekkep hokkasından aldığı mürekkeple yazmış olduğu bütün mücerred ve ulvî ilâhî harflerin bu harflerden mürekkep olan rabbânî ve dünyaya âid kelimelerin üstüne yemin etmektedir.

Nitekim büyüklerden birisi zıllî vücûd kitabının harflerini, kelimelerini, âyetlerini ve sûrelerini beyân ederken şöyle diyor: Gaybî işlerin harfleri âlî harflerdir, ilmi değişmez ayınların kelimeleri tamdır, rûhî ve misâlî hakîkatlerin âyetleri müteâl âyetlerdir, gaybî ve hissî sûretlerin sûreleri kâmil sûrelerdir. Gerçek varlık kitabına gelince onun kitabının harfleri mücerred, zâtî, ahadî, esmaî harflerdir. Kelimeleri vâhidî, sıfâtî isimlerdir. Âyetleri vâhidî, ef'âlî isimlerdir. Sûretleri eserî ve mazharî isimlerdir. Bütün bunlar apaçık bir kitaptır.

Nitekim büyüklerden birisi aynen şöyle söyler: "Kalem" tafsîlî ilimdir, "nun" icmâlî ilimdir. Bu görüntü hâlindeki harfler kalemin tafsîlî olup mürekkep hokkasındaki mürekkebin içinde şifre mâhiyetinde bulunmaktadır. Mürekkep o kabın içinde bulunduğu sürece tafsîlî bilgileri kabul etmez, ama oradan kalemin ucuna intikal ettiğinde onun vâsıtasıyla levh üzerinde harfler ayrıntılara dökülür ve harfler vâsıtasıyla ilim sonsuza kadar ayrıntıya geçer. "Nun" kelimesiyle ifâde olunan icmâlî ilme gelince, harf hâlindeki nun yarım dâire biçiminde olup gözle görülmektedir. Fakat o nunun diğer yarısı gözle görülmeyip aklen var olduğu kabul olunmaktadır. Nun'un ortasındaki nokta ise zâtî dâirenin tamamlanmasının murâd edildiğine işâret etmektedir. Bu zâtî dâire ise varlık mürekkebinin kabıdır. Bu nedenle nun harfi dâirevî harflerden olmuştur. Buna, dâirevi harf nun harfidir demek de doğrudur. Çünkü nunun gözle görülen yazı hâlindeki yarısı mahlûkat âleminin mürekkebinin kabı mesâbesindedir. Aklen var olduğu farzedilen kalan yarısı ise emir âleminin mürekkebinin kabıdır. Bu iki âlem arasındaki ayırıcı çizgi ise elif çizgisidir. Elif çizgisi iki yarım nun yuvarlağının arasındaki çizgidir. İşte bu çizgi berzah olup her şeyi içinde toplayan bir berzahtır. Burası ilâhî

sahifelerin ve çeşitli ilâhi kitapların bulunduğu yerdir. Bu kitapların hepsi, etrafı okyanuslarla kuşatılmış ve hakkında ***"biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"*** (el-En'am, 6/38) buyrulan kitaptan dağılmıştır. Bu kitap, bütün ilimleri ihtiva etmektedir. Aynı ilimleri "nun" mürekkebi de şifre hâlinde içinde bulundurmaktadır. Bu kitap yüz on dört sûreden oluşmaktadır. Nitekim "nun" o sûrelere uygun sayıyı ihtivâ etmektedir. Çünkü o, iki nun bir vav ve bir elif'ten oluşmaktadır. Bu da nun ismini meydana getirmektedir. Bu isim yüz on üç rakamını oluşturmakta, bu ismin delâlet ettiği tek nun harfi de bu sayıyı on dörde tamamlayarak yüz on dört rakamı bulunmaktadır. Bu bilgi, hassas bir bilgi olup başkalarının sözlerinde bunu bulmak çok nadirdir.

Kâşânî der ki: "Nun" nefs-i küllî, "el-kalem" akl-ı küllîdir. Birincisi kinâye babından kelimenin ilk harfiyle yetinme şeklinde, ikincisi ise teşbih bâbındandır. Çünkü insanın rûhunda aklî tesirle birlikte mevcûdâtın sûretleri nakış nakış canlanır. Tıpkı şekillerin kalem vâsıtasıyla levh üzerinde nakış nakış canlandığı gibi. "Ma yesturûn" cümlesi ile ilerde olacağı şekliyle kaderde belirlenmiş olan eşyânın sûretlerine, mâhiyetlerine, ahvâline ve bunların yazılmasına işâret olunmaktadır. Bu cümlede fâil ise mutevassıt akıl ve mukaddes ruhlardan olmak üzere bunları yazmakla görevli kâtiplerdir. Aslında hakîkî kâtip yâni yazan Allah'tır. Fakat bu yazım işi isimlerin huzûrunda olduğu için mecâzen isimlere nispet olunmuştur. Bu iki nesne ile bunlardan ortaya çıkan varlığın başlangıcı, ilâhi takdirin biçimleri, onun emrinin başlangıcı ve Allah'ın gaybının mahzeni üzerine yemin edilmiştir. Bu iki nesne üzerine yemin edilmesi bunların şerefli olmaları, tesir ve teessür mertebesinin başında her varlığı ihtivâ etmelerinden ve bunların üzerine yemin edilerek vurgulanılmak istenen gerçekle münâsebetlerinden dolayıdır. Bu iki nesne üzerine yemin edilerek vurgulanan gerçek ise şimdi ikinci âyette ifâde olunmaktadır.

مَآ أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾

2. Sen -Rabbinin nimeti sâyesinde- mecnûn değilsin.

Bu ifâde, yukarda geçen yeminin cevabıdır. "Bâ" harfi gizli bir fiile bağlıdır. O da "mâ"'nın haberindeki zamirden hâldir. "Mâ"nın haberi ise "mecnûn" kelimesidir, âmili ise olumsuzluk mânâsıdır.

Cünûn; nefis ile akıl arasındaki bir engeldir şeklinde târif edilebilir. Arapçada " جُنَّ فُلَانٌ /cünne fulânun" şeklinde ifâde edilen cümle "filancaya delilik geldi", "ona delilik isâbet etti" veya "nefsiyle aklı arasına engel olundu da aklı böylece başından gitti" denilir. Burada sanki şöyle denmektedir: Ey Muhammed! Delilik sende yoktur. Sen Allah'ın nimeti olan "nübüvvet" ve genel riyâset yâni başkanlık nimetlerinden istifâde etmiş olarak delilikten uzaksın. Bu ifâdelerle kasdedilen, Peygamber Efendimiz (s.a.)'in deli şeklinde uğramış olduğu iftirâdan uzaklaştırılmasıdır. Müşrikler onu

kıskandıklarından, düşmanlık beslediklerinden ve kibirlendiklerinden kendisine deli demişlerdi. Oysa onlar kesin olarak biliyorlardı ki Peygamberimiz'in aklı başındadır ve fikri tam olarak çalışmaktadır.

Ebû Hayyân der ki: " بِنِعْمَةِ رَبِّكَ /Bi nîmeti rabbike" ifâdesi yemin ifâdesidir. Cümlenin öznesi ile yüklemi arasına girmiştir. Bu kasemin özne ile yüklem arasına getirilmesi, söz konusu düşük vasfın yâni deliliğin Peygamber Efendimiz'de olmadığı hükmünü pekiştirmek ve ifâdeye güç katıp mübâlağa yüklemek için getirilmiştir. **Şeyh Necmüddin** *et-Te'vilâtü'n-necmiyye*'sinde aynı kanâate katılmış ve söz konusu ifâdenin yemin olduğunu söylemiştir.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamber Efendimiz Hz. Hatice (r.anha) vâlidemizi evde bırakarak Hira Nur dağına gider. Hz. Hatice eve geldiğinde eşini evde bulamaz. Daha sonra bir de ne görsün Peygamber Efendimiz çıkagelir; yüzü değişmiş, rengi uçup gitmiştir. Hz. Hatice (r.anha): "Neyin var?" diye sorunca Peygamberimiz (s.a.) ona Cebrâil (a.s.)'in kendisine indiğini ve kendisine ***"Rabbinin adıyla oku"*** (el-Alak, 96/1) dediğini haber verir.

Bu âyet-i kerîme, Kur'an-ı Kerim'den Peygamber Efendimiz'e inen ilk âyettir. Peygamber Efendimiz (s.a.) sözüne şöyle devam eder: Sonra Cebrâil beni alçak bir yere indirdi. Kendisi abdest aldı, ben de aynı şekilde abdest aldım. Sonra namaz kıldı ben de onunla birlikte iki rekat namaz kıldım. Sonra Cebrâil bana dönerek: "Ey Muhammed, namaz işte böyle kılınır" dedi. Peygamber Efendimiz (s.a.) bunları Hz. Hatice'ye anlattıktan sonra o, amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e gider. Varaka, Kureyş'in dinini terketmiş hristiyanlığa girmiştir. Hz. Hatice ona Peygamber (s.a.)'den duyduklarını anlatır ve bunun ne anlama geldiğini sorar. Varaka Hz. Hatice'ye, "Muhammed (s.a.)'i bana gönder" der. O da Peygamberimiz'i gönderir. Varaka, "Cebrâil sana herhangi bir kimseyi dine dâvet etmeni emretti mi?" diye sorar. Peygamber Efendimiz "hayır" deyince Varaka: "Vallahi eğer senin dâvet günlerinde sağ olursam sana mutlaka yardım edeceğim" der. Fakat Peygamber Efendimiz'in dâvete başlamasından önce vefat eder. İşte bu olay Kureyş kâfirlerinin dillerine düşer ve "o mecnûndur" derler.[24] Allah bu âyet-i kerîmede Peygamberin deli olmadığını yemin ederek ifâde eder. Yemin edilerek vurgulanan gerçekler sûrenin başından itibâren ilk beş âyette açıklanmaktadır.

İbn Abbas (r.anhümâ) der ki; ilk nâzil olan âyet " سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ /sebbihisme rabbike" (A'lâ, 87/1) âyetidir. Bu sûrenin ilk âyetleri ise ikinci inen âyetlerdir.

et-Te'vilâtü'n-necmiyye'de bu âyetler şöyle tefsir olunur: Sen ezelde olmuş olanlar hakkında ve ebediyete kadar olacak olanların bilgisi hakkında önü kapatılmış değilsin. Çünkü Arapçada "cin" kelimesi örtmek anlamına gelir. Cinlere cin denmesi kendilerini insanlardan gizleyebilmelerinden dolayıdır. Tam tersine sen olmuş bulunan her şeyi bilmektesin ve ilerde olacak olanlardan da haberdarsın. Peygamber Efendimiz'in her şeyi kuşatan bir ilme sâhip olduğunu, onun şu sözü bizlere göstermektedir: *"Cebrâil avucunu omuzumun üzerine koydu. Elinin serinliğini iki mememin ortasında*

hissettim. İşte o anda olmuş olanların ve olacak olanların bilgisine sâhip oldum." [25]

İmam Kuşeyri (k.s.) *Şerhu'l- esmai'l-husna* isimli eserinde der ki: Hak Teâlâ'nın kuluna olan yardımı, kulun kendi nefsine olan yardımından çok daha büyüktür. Allah peygamberi Hz. Muhammed'e, ***"onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını andolsun biliyoruz"*** (el-Hicr, 15/97) buyurmaktadır. Bu ifâdenin ardından Allah Peygamber Efendimiz'i ne ile tesellî ediyor ve kendisine yapılan eziyetlerin yükünü ne ile hafifletiyor bir bakalım: ***"Sen şimdi rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!"*** (el-Hicr, 15/98) Bu şu anlama gelmektedir: Sana yapılan herhangi bir kötülüğü duyup da bundan eziyet duyduğunda bizi övmenin verecek olduğu rahatlık, tesbih ve tenzihin sağladığı lezzet ve bizi zikretmenin verdiği huzûr ve itmînan ile uğradığın eziyetlerin sıkıntısından kurtulmaya bak. Çünkü bu sayılanlar (Allah'ı övgü, O'nu tenzih ve zikretmek seni rahatlatacak ve kafanı kâfirlere takmaktan kurtaracaktır. Peygamber Efendimiz, bu nasîhatı kabul edip Rabbinin emrine sarılınca O'nun yardımına ve kendisini düşmanlara karşı savunmasına nâil olmuştur. Peygamber Efendimiz'e "o mecnûndur" denilince Allah onun böyle olmadığını "nun ve'l-kalemi..." âyetleriyle yeminle ifâde buyurmuştur. Böylece Peygamber Efendimiz (s.a.)'in Rabbini tenzih etmesi sebebiyle kâfirlere kafasını takmamasını sağlamıştır. Ardından Allah peygambere "delidir" diye sataşanları tam on ayrı özellik sıralamak sûretiyle ayıplamıştır. Çünkü sûrenin devamında onuncu âyetten onbeşinci âyete kadar bu sıfatlar sayılarak ***"alabildiğine yemin eden aşağılık...o öncekilerin masalları der"*** âyetine kadar ona dil uzatanları ayıplamıştır. Böylece ortaya çıkıyor ki Allah'ın düşmanları savması ve kulunu müdâfaa etmesi, kulun kendini savunmasından ve düşmanları savmaya çalışmasından çok daha üstündür. Çünkü Allah Teâlâ'nın kâfirleri ayıplamış olduğu ifâdeler Kur'an âyetlerinde yer almaktadır ve kıyâmete kadar insanların dillerinde tekrar edilecektir.

وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍۚ ﴿٣﴾

3. Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır.

Onlardan görmüş olduğun çeşit çeşit şiddetlere göğüs germene, peygamberlik yüküne tahammül etmene karşılık *"hiç şüphesiz senin için"* büyük olmakla birlikte aynı zamanda hiç *"bitip tükenmeyen bir mükâfât,"* pek büyük bir sevap *"vardır."* Bu âyet-i kerîme tıpkı ***"bu (nimetler) bitmez, tükenmez bir lütuftur"*** (Hud, 11/108) âyet-i kerîmesi gibidir. Örnek âyetteki "gayru meczûz" ifâdesi eksilmeyen, kesilmeyen anlamınadır. Dolayısıyla bu âyetteki ifâde; "kesilmenin kendisine asla yol bulamadığı, kesilmesi asla söz konusu olmayan devamlı bir ücret" anlamını taşımaktadır.

Âyetteki "gayra memnûn" lafzının açıklanması sadedinde olmak üzere Arapçada ölüme "el-menûn" denmiştir. Çünkü ölüm, sayılı olan günleri eksiltmekte ve insana

gelecek olan imdâdı kesmektedir.

Denilmiştir ki: Peygamber Efendimiz (s.a.)'in ecri, tıpkı ümmetin ecri gibidir. Ümmetin ecri de kesin olarak eksilmeyecektir. Âyet-i kerîmenin mânâsı yukarda olduğu üzere "bitip tükenmeyen bir mükâfât" şeklinde olabileceği gibi, "senin başına kakılmak sûretiyle bulanmamış bir nimet" şeklinde olması da mümkündür. Çünkü sana verilecek olan mükâfât, amelinden dolayı senin alacak olduğun sevaptır. Yoksa daha ilk baştan, bir amele karşılık olmaksızın sana verilecek olan ihsan değildir. Çünkü *Keşşaf*'ta da ifâde edildiği üzere, ameller üzerine tamamlanacak olan ecirler yâni sevaplar değil fazîletlerdir.

Kâşifî demiştir ki; minnet koymadan; yâni Hak Teâlâ, arada olduğunda minnet edilmesi gereken bir aracı koymaksızın sana lütuf ve ihsanda bulunur.

Burada mükâşefât ve müşâhedât nurlarının sermedî oldukları için asla kesilmeyeceklerine işâret vardır. Ârif olan kişi her yerde şühûd mertebesinde yükselmeye devam edecektir ve bu şühûd asla kesilmeyecektir. Çünkü bu fetih ve feyz, başkasının değil ancak ve ancak Allah'ın katından gelmektedir. Kullarına ihsanda bulunan Allah'tır. Yoksa kulların bâzıları bâzılarına ihsanda bulunuyor değildir.

Bâzı âlimlere göre Peygamber Efendimiz (s.a.)'in erecek olduğu mükâfât, şefâatinin kabulü mükâfâtıdır. Onun şefâati ümmetinden büyük günah işlemiş kimselere karşı kesik olmayacaktır. Allah Peygamber Efendimiz'in, bütün ümmetinin hiç bir azap ve azarlama olmaksızın bağışlanacağı yolundaki ümidini boşa çıkarmaz.

Fakir (**Bursevi**)'ye göre Peygamber Efendimiz'in erecek olduğu mükâfât, Allah Teâlâ'dır. Çünkü O, Peygamber Efendimiz'in mâsivaya yâni Allah'tan başkasına yüz çevirmesine karşılık bir bedel mâhiyetindedir. Bu nedenle Peygamber Efendimiz'in dilinden şu duâ dökülmüştür:

اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الصَّاحِبُ فِى السَّفَرِ وَ الْخَلِيفَةُ فِى الْاَهْلِ

"Allah'ım sen yolculukta dostum ve âile fertlerim içerisinde vekilimsin." [26] Allah nimet verendir; nimetten kesilmiş, nimetten mahrûm olan değildir. Peygamber Efendimiz'in bu makamına Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in şu sözü işâret etmektedir. Peygamber Efendimiz kendisine; *"Ey Ebû Bekir, âile fertlerine ne bıraktın?"* dediğinde, "Âile fertlerime Allah'ı ve O'nun rasûlünü bıraktım" demiştir.[27] Şu hâlde Yüce Allah, fânî olan bir insan için onun nefsinden, çocuğundan ve malından daha önemlidir. Zira Allah Teâlâ'nın rızâsı en büyük mükâfâttır.

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾

4. Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.

“Ve sen elbette” boyutlarını hiçbir yaratığın kavrayamayacağı *“yüce bir ahlâk üzeresin.”* Bu nedenle sen kâfirler tarafından sana yöneltilen ve hiç bir beşerin tahammül edemeyeceği eziyetlere katlanmaktasın.

Âlimlerden birisi şöyle diyor: Rasulüm! Sen Allah’ın ahlâkı ile ve O’nun kelam-ı kadîminin ahlâkı ile ahlâklanmış olduğun ve O’nun kudsî yardımı ile desteklenmiş bulunduğun için kâfirlerin iftirâlarından etkinlenme, sana verecekleri eziyetlerden acı duyma. Çünkü sen, kendi kendine değil, Allah sâyesinde sabrediyorsun. Bu meâlde olmak üzere Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“Sabret! Senin sabrın da ancak Allah’ın yardımı iledir.”*** (en-Nahl, 16/127) Allah’tan daha sabırlı hiçbir kimse yoktur.

Âyette yer alan “alâ” harf-i isti’lâ ifâde etmektedir. Bu hâliyle âyet-i kerîme Peygamberimiz (s.a.)’in ahlâk-ı hamîdeyi nefsinde barındırdığını ve onun Allah Teâlâ’nın râzı olduğu amelleri gönüllü olarak yerine getirdiğini, nihâyet bu güzel ahlâk ve iyi amellerin onun açısından tabiî olan işler mertebesine yükseldiğini ifâde etmektedir. Bu sebeple Allah bir âyet-i kerîmede Peygamberi’ne şöyle hitâb eder: ***“Rasûlüm de ki: Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim.”*** (Sâd, 38/86) Bu âyette geçen “mütekellifin” ifâdesi dikkate alınarak âyete mânâ vermek gerekirse Efendimiz’e; “Ben ahlâkımdan size görünenler hususunda herhangi bir yapmacık davranış içinde değilim” diye söylemesi emrediliyor. Çünkü olduğundan başka türlü davranmaya çalışan ve yapmacık hareketlerde bulunan kimsenin büründüğü bu karakter uzun süre devam etmez. Tam tersine kişiye tekrar eski karakteri geri döner. İnsanın bir zâhirî; dışa vuran biçimi vardır. Herkesin çıplak gözle müşâhede edip görebileceği kendine âid bir şekli vardır. İnsanın bu dış şekli mülk âleminden olup sâdece bir şekilden ibârettir. İnsanın bir de bâtinî; yâni iç dünyaya âid şekli vardır. Bu iç dünyaya âid hâl ve gidişi, ancak kalpte bulunan basîret gözlemleyebilir. İşte bâtınî âleme âid olan bu şekil melekût âleminden olup bu şeklin adı da ahlâktır. Nasıl ki zâhirî biçimin, almış olduğu şekiller ve bulunduğu durum ve renkler itibariyle güzelliği veya çirkinliği vardır, aynen bunun gibi insanın bâtınî hâl ve gidişinin de şemâil ve tabîat bakımından mânevî bir güzelliği veya çirkinliği vardır. Bu sebeple âlimler yaratıkları, bazen mahmûd ve mezmûm, bazen de hasen ve kabih şeklinde kısımlara ayırırlar. Çoğu zaman *hasen* kelimesi kullanılır; fakat *mahmûd* anlamı kasdedilir. Çünkü ahlâk ismi olarak verilmeye lâyık olan, *mahmûd*dur. Bu âyette yer alan “ خُلُقٍ عَظِيمٍ /hulükun azîmun/yüce bir ahlâk” ifâdesi ile alâkalı olarak İmam Fahreddin Razi’nin ahlâk târifi bu kabildendir.

İmam Fahreddin Razi ahlâkı şöyle târif eder: Ahlâk nefsâni bir melekedir ki bununla bezenmiş olana güzel fiilleri yapmak kolay gelir. Güzel fiilleri yapmak ayrı şeydir, bunların yapılmasının insana kolay gelmesi ayrı şeydir. İşte “bu kolaylığın” meydana geldiği hâl ahlâktır. Ahlâka “hulük” denmesi, insanın içine yerleşmesi ve orada sâbit hâle gelip insanın yaratılmış olduğu hilkat ve karakter şeklini almasından dolayıdır. Her ne kadar ahlâkın, insanın içine yerleşmiş bir meleke hâlini alması için uzun bir çabaya

ve riyâzata ihtiyaç olsa da... Bu nedenle âlimler demişlerdir ki ahlâk, bir insanla birlikte bulunma ve onunla haşır neşir olmakla değişir ve -adamına göre- ya güzel ya da çirkin olur. Meselâ; çirkin ahlâk, kişinin birlikte bulunduğu arkadaşı ve haşır neşir olduğu kişinin hâline göre güzel olabilir. Nitekim bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: *"Kişi arkadaşının dini üzeredir. Sizler kiminle arkadaşlık ettiğinize iyi bakınız."* [28] Bir başka hadis-i şerifte şu ifâdelerle karşılaşıyoruz: *"Hevâ ve hevesine uyanlarla, bid'atçilerle birlikte düşüp kalkmayınız. Çünkü onların uyuz hastalığının eziyeti gibi eziyetleri vardır."* [29] Gerçek böyle olduğu için iyi kişilerle düşüp kalkmak güzel görülüp teşvik edilmiş, kötülerle arkadaş olmak çirkin görülüp yasaklanmıştır.

Ahlâkın iyi insanlarla arkadaş olmakla ve onlarla düşüp kalkmakla değiştiğini söylemiştik. Aynen bunun gibi ahlâk bir de sebebine sarılmakla değişir. Bu nedenle ruh doktorları ahlâk ilminde bir bölüm tertip etmişler ve orada rûhî yönden sağlıklı olanla ruhâni yönden marazî olan durumların neler olduklarını beyân etmişlerdir. Bu tıpkı insanların vücûdlarını tedâvî eden doktorların vücûd tedâvîsini çeşitli bölümlere ayırmaları ve her hastalığın sebebi ile tedâvisini ayrı ayrı beyân etmelerine benzer.

Allah, bu âyet-i kerîmede ahlâk anlamına gelen "huluk" kelimesini getirmiş ve bunu "azamet" yâni büyüklükle nitelemiştir. Tıpkı Kur'an-ı Kerim'i "azim" sıfatıyla nitelediği gibi. Böylece Allah, Peygamber Efendimiz'in ahlâkının bütün mekârim-i ahlâkı bir arada topladığına dikkati çekmiş olmaktadır. Peygamber Efendimiz (s.a.)'in ahlâkı içinde Nûh (a.s.)'ın şükrü, İbrahim (a.s.)'ın dostluğu, Mûsa (a.s.)'ın ihlâsı, İsmail (a.s.)'ın vaadinde durması, Yakup (a.s.)'ın ve Eyyub (a.s.)'ın sabrı, Davud (a.s.)'ın özür beyânı, Süleyman (a.s.) ve İsa (a.s.)'ın alçak gönüllülüğü ve bunun dışında diğer peygamberlerin güzel ahlâkları mevcuddur. Nitekim Allah bir âyet-i kerîmede bundan dolayı ***"İşte o peygamberler Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir, sen de onların yoluna uy!"*** (el-En'am, 6/90) buyurmuştur. Şimdi burada bir parça düşünelim. "Hidâyet"; yâni yola uymak mârifetullah değildir. Çünkü hidâyet taklidden ibârettir. Böyle bir hareket Peygamber Efendimiz'e lâyık bir hareket değildir. Peygamber Efendimiz daha önce geçen peygamberlerin yollarını taklid etmeyeceği gibi onların şerîatlerini de taklid etmez. Çünkü Peygamberimiz'in şerîati o peygamberlerin şerîatlerini yürürlükten kaldırmış olduğu gibi füru' konusunda onlardan tamamen farklıdır. Şu hâlde bu "uyma" fiilinden maksad; her bir peygamber diğerinde bulunmayan güzel bir ahlâka özel olarak sâhip olsa bile o peygamberlerin seçkin ahlâklarınının tümüne uymaktır. Peygamber Efendimiz'e mâdem ki bu emrediliyor, şu hâlde ona sanki, her bir peygamberde dağınık olarak bulunan bütün güzel ahlâkı kendi nefsinde toplaması emredilmiş gibi olmaktadır. Bu da pek yüce bir derece olup Peygamber Efendimiz (s.a.)'den önce geçen hiç bir peygambere nasip olmuş bir husus değildir. Şüphesiz Allah'ın Peygamber Efendimiz'i "büyük bir ahlâk üzere olmakla" nitelemesi boşuna değildir. Nitekim âriflerden birisi şöyle diyor:

Her peygamberin var ümmetine fazîleti,
Topladı Muhammed şahsında bütün fazîleti.

Peygamberimiz (s.a.), nazarî kuvvetinin gereği olarak ilimle, irfanla, takvayla ve ihsanla nitelenmiştir. İlmî kuvvetinin gereği olarak da Allah'ın hoşnutluğunu sağlayacak farz, vâcip veya müstehap olan güzel işlerden başka bir iş yapmamıştır. Peygamberimiz (s.a.)'den asla haram, müfsid veya mekruh şeyler sâdır olmamıştır. O âdetâ melek gibi bir insandı. Hattâ melekten daha yüce idi. Bütün buraya kadar anlattıklarımız aslında **Hz. Âişe** (r.anhâ)'nın kendisine Peygamber Efendimiz'in ahlâkının sorulması üzerine, soranlara verdiği şu cevapta özetlenmiştir: Hz. Âişe bu soruyu soranlara: *"Onun (s.a.) ahlâkı Kur'an'dan ibâretti"* demişti.[30] O, bu ifâdesiyle Peygamber Efendimiz'in Kur'an'da mevcûd olan üstün ahlâk ve güzel sıfatlarla ahlâklanmış olduğunu, Kur'an'ın yasak ettiği kötülük ve düşük sıfatlardan uzak olduğunu ifâde etmeye çalışmıştır.

Bir başka rivâyete göre bu soruyu soranlara Hz. Âişe (r.anhâ): "Sen Kur'an okumaz mısın?" demiş ve "kad efleha'l-müminûn" âyetini okumuştur. Hz. Âişe bu âyeti okumakla soruyu soran kişiye Müminûn sûresinin baş tarafındaki ilk on âyete bakmasını istemiştir. İşte Peygamberin ahlâkı budur. Bu ifâdede Hz. Âişe, cevabını dinleyenlere Peygamber (s.a.)'in yüce ahlâkına dikkat çekmekte, onun kalbî ahlâkın aslı olan îman, bedenî ahlâkın direği olan namaz, mâli ahlâkın başı olan zekat ve daha bu âyette sayılan diğer hasletleri nefsinde taşıdığını ifâde etmektedir.

Molla Câmi (rh.) *Silsiletu'z-zeheb* isimli eserde der ki:

[Hz. Muhammed] Kerâmetler deryâsı, bağış mâdeniydi
Onun cevheri, Kur'ân ahlâkıydı
Bir kimsenin ki ahlâkı Kur'ân olursa
İnsanların onu vasfetmeye imkânı olur mu?

et-Te'vilâtü'n-necmiyye'de deniyor ki: Peygamber (s.a.)'in ahlâkı Kur'an'dı. Hattâ Peygamber Kur'an'dı. Nitekim hakîkatleri bilen ârifin birisi aynı mânâda şu beyti söyler:

Ben Kur'an'ım, ben seb'u'l-mesâni
Ben rûhu'r-ruhum, değilim ruhu'l-evani

Muhammed b. Hakîm Tirmîzî (k.s.) buyurmuştur ki; Hz. Muhammed (s.a.)'in ahlâkından daha büyük ahlâka sâhip bir başka kimse yoktur. Zira o kendi istek ve irâdesinden el çekerek kendini tamamıyla Hakk'a bırakmıştır. **İmam Kuşeyrî** (k.s.) demiştir ki; o ne belâdan ne de atâ ve ihsandan uzak kaldı. Yine demişlerdir ki; onun, Allah'tan başka asla bir maksad ve maksûdu olmamıştır.

Nitekim **Cüneyd** (k.s.) der ki: Peygamberimiz (s.a.) iki kâinâtı cömertçe fedâ ettiği

için büyük bir ahlâk üzereydi.

Sınır yok büyüklüğüne, sayısız himmeti
Zamandan daha parlak en küçük himmeti

Ebu'l-Hüseyin Nuri (k.s.) der ki; Allah, Hz. Muhammed (s.a.)'in ahlâkının nurlarıyla sır perdesinden çıkıp tecellî ettiğine göre, onun ahlâkı nasıl olur da büyük olmaz.

Fakir (**Bursevi**)'ye göre, Peygamber Efendimiz'in ahlâkı yüce idi. Çünkü o "el-Azîm"in zuhûr ettiği yer idi. Bu nedenle el-azîm'in ahlâkı da azim yâni yüce olmuş oldu.

Şeyh-i Ekber (k.s.) hazretlerinin *Telkîhu'l-ezhân* isimli eserinde deniyor ki: Peygamber Efendimiz (s.a.), cevâmiu'l-kelim idi. Yâni ciltler dolusu kitapla anlatılacak bir gerçeği kısa ve veciz cümlelerle anlatabilirdi. Çünkü o -kendisinin ifâdesiyle- mekârim-i ahlâkı tamamlamak üzere gönderilmişti. Bu nedenle Allah ona; ***"Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin"*** buyurur. Onun bu özelliği, tıpkı sırat-ı müstakîm üzere olduğunun aynısıdır. Peygamberimiz (s.a.) buyuruyor ki: *"Allah'ın üç yüz altmış tane ahlâkı vardır. Her kim bu ahlâklardan birisini tevhid ile birlikte kendinde bulunduracak olursa cennete gider."* Bu ifâdeleri duyan Hz. Ebû Bekir (r.a.), "Ey Allah'ın elçisi, o ahlâklardan bende var mı?" diye sorar. Peygamber Efendimiz: *"Bunların tümü sende var ey Ebû Bekir! Bunlar içerisinde Allah'a en sevimli olanı cömertliktir"* diye cevap verir.[31]

Bu nedenle kişinin Hak ile olan ilişkilerinde en yüce ahlâkı, O'na teslim olmak ve O'ndan gelene râzı olmak iken, yaratıklarla ilişkilerinde de en güzel ahlâkı karşısındakini bağışlamak ve ona cömert davranmaktır. Peygamberimiz (s.a.) yukardaki hadiste o ahlâklardan söz ederken bunlardan birisinin "tevhid" ile birlikte bulunmasından söz ediyor. Çünkü bazen mekârim-i ahlâk ve îman, birlikte bulunabildiği gibi bazen kişide îman bulunurken ahlâk bulunmayabilir. Çünkü îmânın bizâtihi kendisi mekârim-i ahlâkı sağlamış olsaydı Allah mü'mine, "şöyle yap, böyle yapma" demezdi. Mekârim-i ahlâkın -her iki âlemde- insana verecek olduğu faydaları vardır. Nitekim Ebû Talip hakkında vârid olan haberlerden biz bunu anlıyoruz.

Büyüklerden birisi şöyle der: Peygamber (s.a.)'in ümmetinden olup da onun döneminde yaşayamamış olan kimselerden peygamberini görmek isteyen Kur'an'a baksın. Çünkü Kur'an'a bakmakla Peygamber (s.a.)'e bakmak arasında hiçbir fark yoktur. Sanki Kur'an, adı Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalip olan ete kemiğe bürünmüş bir sûrettir. Kur'an Allah'ın kelamıdır ve kelam O'nun sıfatıdır. Peygamberimiz (s.a.), sanki hakkın sıfatını üzerine bürünmüş gibidir. ***"Kim rasûle itâat ederse Allah'a itâat etmiş olur"*** (en-Nisa, 4/80) âyeti bu mânâya işâret etmektedir.

Bâzıları şöyle der: Peygamber (s.a.)'i görmek isteyen kimse onun sünnetine göre amel etsin. Özellikle onun sünnetinin yaşanmadığı mekânlarda buna göre amel etmeye çalışsın. Çünkü Peygamber Efendimiz'in öldükten sonraki hayatı, sünnetinin ihyâ edilip yaşanması ve yaşatılması demektir. Kim onun sünnetini yaşatacak olursa sanki o bütün

insanları yaşatmış gibi olur. Çünkü Peygamber Efendimiz, en tamam ve en mükemmel olmak kaydıyla bütün insanların şahsında toplanma yeridir.

Birisi şöyle der: Peygamberimiz (s.a.)'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra asla çirkin ahlâk kalmamıştır. Çünkü o hırs, hased, açgözlülük, cimrilik, korku ve benzeri kötü sıfatlar dâhil olmak üzere bütün kötü ahlâkın nerelerde kullanılacağını bizlere beyân etmiştir. Dolayısıyla her kim bu sayılan nitelikleri yukarda işâret olunan yerlere sarfedecek olursa bunların tümü mekârim-i ahlâka döner ve üzerlerine gelen kınama ve kötülemeden kurtulmuş olurlar.

Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.), safta yer almadan namaz kılan bir kimseye; *"Allah senin hırsını arttırsın bir daha böyle yapma!"* buyurmuştur.[32] Peygamber (s.a.) Efendimiz bir diğer hadis-i şeriflerinde: *"İki kişi hâriç hased; yâni kıskanma yoktur"* buyurmuşlardır.[33] Yine o *"Allah'ı çok çok zikrediniz"* buyurmuştur.[34] Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"Eğer îman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun"*** (Al-i, İmran, 3/175). Bir başka âyet-i kerîme şu şekildedir: ***"Kendilerine öf bile deme."*** (el-İsra, 17/23) Burada anne ve babaya öf demek kötü ahlâk olarak gösterilirken, bir diğer âyet-i kerîmede öf denmekte ve şöyle buyurulmaktadır: ***"Size de Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de öf (yuh) olsun."*** (el-Enbiyâ, 21/67), Bu konuda daha birçok âyet ve haber vardır. Allah bâzı ahlâklardan kaçınmayı emrederken bunu, o huyların kötü ahlâk olduğuna inanan ve Peygamber (s.a.)'in: *"Ben mekârim-i ahlâk'ı tamamlamak için gönderildim"* [35] hadis-i şerifinin mânâsını bilmeyen kimselere emrediyor. İnsanların içerisinde bilenler olduğu gibi bilmeyenler de vardır. Kâmil insan, âlemde, âlemin kendi sâyesinde yoktan var olduğu Allah'ın ahlâkından başka hiçbir şeyi görmez.

Keşfu'l-esrar'da bu âyetin tefsiri yapılırken şöyle deniyor: Cenâb-ı Hak, Peygamberimiz (s.a.)'e dünya metâının anahtarlarını teklif etti, ancak o, bunları kabul etmedi. Sonra onu miraç gecesi semâlara yükseltti ve kendisine bütün melekleri ve cenneti gösterdi ancak o, bunlara da dönüp bakmadı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı."*** (en-Necm, 53/17) Yâni o, sağa ve sola iltifat etmedi. İşte bunun üzerine Allah kendisine ***"Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin"*** (el-Kalem, 68/4) buyurdu.

Ey Civanmerd! O yüce kimsenin kadrini kim bilebilir? Onun izzetinin bidâyetine hangi düşünce erişebilir? Onunla birlikte giden yüz yirmi dört bin peygamberin dereceleri yıldızlar gibiydi. O (s.a.) gâib olduğunda peygamberlik nûrunu ondan aldılar. Zira güneş battığı zaman yıldızlar ışığını ondan alarak parlarlar. Fakat güneş doğduğunda yıldızlar onun ışığında kaybolurlar. Benzer şekilde diğer peygamberler de nûru O'nun nûrundan almışlardır, lâkin Hz. Muhammed (s.a.) sûret âlemine geldiğinde onlar da kayboldular.

Nitekim şâir şöyle der:

Güneşsin sen, padişahlar yıldız,

Doğdu mu güneş, silindi tüm yıldız.

Kaside-i Bürde şâiri de şöyle söyler:

Fark attı peygamberlere, yaratılış ve huyda,
Eremediler mertebesine, ilim ve keremde
Çünkü o güneş, onlar yıldız bu âlemde,
Ondan aldılar ışığı parladılar katran gecelerde.

"Seni ziyâret etmeyen akrabanı ziyâret et. Sana zulmedeni bağışla, sana kötülük edene sen iyilik et" [36] ifâdesinin işâret ettiği güzel huylar Peygamber Efendimiz (s.a.)'in ahlâkındandır. Çünkü o kendisi bizzat yapmadıkça ümmetine hiç bir şeyi emretmemiştir. Bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Bir mü'min güzel ahlâkı ile bütün geceyi namazla, bütün günü oruçla geçiren kimsenin ereceği dereceye erebilir."* [37]

Ali b. Mûsa Rıza kanalı ile **Hz. Ali**'ye dayanan bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: *"Güzel ahlâkı seçiniz. Çünkü güzel ahlâk hiç kuşkusuz cennete götürür. Kötü ahlâktan kaçınınız. Çünkü kötü ahlâk kuşkusuz cehenneme sürükler."* [38]

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ﴿٥﴾

5. Yakında sen de göreceksin, onlar da.

"Hanginizde delilik olduğunu," hanginizin delilik fitnesine mübtelâ olduğunu *"yakında sen de göreceksin onlar da."* Arapçada "absartuhu" yâni filancayı gördüm ve "basurtu bihi" onu idrâk ettim ve bildim şeklinde iki çeşit kullanım vardır. Çünkü "basar" hem vücudumuzda ki görme organımız olan göze ve hem de eşyayı kavrayan kalp gücüne denir. Göz için "basîra" kelimesi hemen hemen hiç kullanılmayacak derecede azdır.

Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; "Kıyâmet günü hak bâtıldan ayrılıp ortaya çıktığı zaman kimin deli olduğunu sen de bileceksin onlar da bilecekler" şeklindedir.

Kâşânî bu âyeti şöyle tefsir eder: Ölümle birlikte perde açıldığı zaman kimin mecnûn olduğunu sen de bileceksin onlar da. **Mukatil** der ki: Allah'ın bu ifâdesi Bedir azâbının meydana geleceği noktasında bir tehdiddir. **Kâşifî** şöyle der: Azap indiği zaman dîvânenin sen mi yoksa onlar mı olduğu kendilerine mâlûm olur.

Bu âyet-i kerîme Peygamber Efendimiz'e İslâm'ın ve müslümanların gâlip geleceklerine, düşmanlarından intikam alacaklarına dâir Allah tarafından yapılmış olan bir vaaddir.

Âyette yer alan “meftûn” kelimesi *fütûn* mânâsına gelmektedir. Fütûn ise Arapçada *cünûn* yâni delilik demektir. Bu tıpkı *meclûd* kelimesinin celâdet, *mâkûl* kelimesinin akıl mânâsına geldiği gibidir. Nitekim mâkûl kelimesi şu ifâdede akıl anlamına kullanılmıştır “Nihâyet onlar onun kemiğinde et, kalbinde de mâkûl bırakmadılar.”[39] Âyette yer alan “ba” harfi,”bihî dâun” yâni onda hastalık vardır cümlesinde olduğu gibi “ilsak”/bitişmek anlamınadır.

بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾

6. Hanginizde delilik olduğunu.

Âyet-i kerîmeyi *“hanginizde delilik olduğunu”* şeklinde anlamak mümkün olduğu gibi, “iki zümreden hangisinde; müminler zümresinde mi yoksa kâfirler topluluğunda mı delilik olduğunu yakında bileceksiniz” şeklinde tefsir etmek de mümkündür. Bir başka ifâdeyle “bu isme lâyık olacak sıfatın hanginizde bulunduğunu yakında bileceksiniz” denmiş olmaktadır. Bu takdirde âyetteki “ba” harfi “fi” anlamına olmuş olur. Âyetin hitâbına Peygamberimiz (s.a.)’in bütün ümmeti dâhildir. Şu hâlde “bunu sâdece Peygamber (s.a.) görmeyecek, sizler de peygambere tâbi olarak kimde delilik olduğunu göreceksiniz” denmiş olmaktadır. İfâde bu hâliyle **Ebû Cehil b. Hişam**’a, **Velid b. Muğire**’ye ve benzerlerine bir ta’riz niteliğindedir. Bu ifâde bu hâliyle tıpkı şu âyet-i kerîmeye benzemektedir: ***“Yarın onlar, yalancı ve şımarığın kim olduğunu bileceklerdir.”*** (el-Kamer, 54/26) Yâni, yarın onlar, Hz. Sâlih (a.s.)’ın mı yoksa kavminin mi yalancı ve şımarık olduğunu bileceklerdir.

---

[21]. Tirmizi, Fedailu’l-Kuran 16.

[22]. Bkz. İmam Leknevî, el-Âsâru’l-merfûa, s.43.

[23]. Acluni, I, 312.

[24]. Bk. İbn Sad, I, 194-196.

[25]. Ebû Davud, Tıb 12; Darimi, Rüya 12; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 368; IV, 66; V, 58, 378.

[26]. Müslim, Hac, 425.

[27]. Tirmizi, Menakıb 16; Darimi, Zekat 26.

[28]. Ebû Davud, Edeb 16; Tirmizi, Zühd 45; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 303, 334

[29]. Bk. Münavi, VI, 389.

[30]. Ahmed b. Hanbel, Müsmed, 24645.

[31]. Bk. Münavi, II, 482.

[32]. Buhari, Ezan 114; Ebû Davud, Salat 100; Nesai, İmâmet 63; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 39, 42, 45, 46, 50.
[33]. Buhari, İlim 15; Müslim, Müsafirin 268.
[34]. Deylemi, hadis no: 212.
[35]. Acluni, I, 244.
[36]. Ahmed, IV, 158; Taberî, Tefsir (A'raf 199)
[37]. Ebû Davud, Edeb 8; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 90.
[38]. bk. Terğib, IV, 186.
[39]. bk. Terğib, V, 449.

HAKİKATİ YALAN SAYANLARA BOYUN EĞME!

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِۖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾
فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ
حَلَّافٍ مَهِينٍۙ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍۙ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍۙ ﴿١٢﴾
عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍۙ ﴿١٣﴾ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَۜ ﴿١٤﴾ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ
اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٥﴾ سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾

7. Doğrusu Rabbin, kendi yolundan sapan kişiyi en iyi bilendir, hidâyete erenleri de en iyi bilen O'dur.

8. O hâlde, *(hakîkati)* yalan sayanlara boyun eğme!

9. Onlar isterler ki, sen yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar.

10. *(Rasûlüm!)* Alabildiğine yemin eden, aşağılık kimselere sakın boyun eğme.

11. Dâima kusur arayıp kınayan, durmadan lâf götürüp getiren,

12. İyiliği hep engelleyen, mütecâviz, günaha dadanmış,

13. Kaba ve haşin, bütün bunlardan sonra bir de soysuzlukla damgalanmış kimselerden hiçbirine,

14. Mal ve oğulları vardır diye *(sakın boyun eğme.)*

15. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman o, «Öncekilerin masalları!» der.

16. Biz yakında onun burnuna damga vuracağız *(kibirini kırıp rezil edeceğiz)*.

"Doğrusu Rabbin" iki dünya mutluluğuna götüren *"kendi yolundan sapan kişiyi,"* ebedî bedbahtlığa yönelik olan sapıklık çölünde yolunu kaybeden kişiyi *"en iyi bilendir."* İşte fayda ile zararı birbirinden ayıramayan, âyetin deyimiyle, "mecnûn", yâni deli budur. Bu kişi yararlı ile zararlıyı ayıramaz. Tam tersine zararı yarar sayıp emreder. Yararı da zarar görüp bundan uzak durur. *"Hidâyete"* onun yoluna *"erenleri de en iyi bilen O'dur."* Her türlü matlûbu elde edenleri, her türlü sakıncalı şeyden kurtulanları en iyi bilen O'dur. Bunlar akıllı kimselerdir. Allah Teâlâ bu iki zümreden her birine hak ettikleri cezâ ve sevâbı verecektir.

Bu âyet-i kerîmede, gerçekte mecnûn olanın Allah'a itâat edenin değil de O'na karşı gelenin olduğuna işâret vardır. Yine bu âyet-i kerîmede, dünya sevgisi ve onun şehvetlerine düşkünlük sebebiyle Mevlâ'nın huzûruna giden yolu bırakıp yolunu şaşıran sapığa ve inâyet-i ezelîye ve hidâyet-i ebediyenin nûru sâyesinde tevhid ve vahdet

yoluna giren kişilere işâret olunmaktadır.

Büyüklerden birisi şöyle der: "O hidâyete erenleri de en iyi bilendir" âyet-i kerîmesinin mânâsı; "O tevfika kabiliyetli olanları en iyi bilendir" şeklindedir. Şu hâlde beyân önderleri; yâni dini tebliğ ile açıklayan kişiler peygamberlerdir. Tevfikın ile hidâyete ermenin yaratıcısı ise, Hak Teâlâ'dır. Hâdî olan Allah Teâlâ hem beyân eder ve hem de tevfik nasîb eder. Mahlûk olan hâdi ise sâdece beyân eder. Hakîkatleri bilmeyen kimse zanneder ki; kul irşâd ve vaazda doğru söylerse, bu o irşâd ve öğüdü, dinleyenlerin gönüllerinde kabul için etkili olur. Buna karşılık sözünde doğru olmazsa bu söz kabule etki etmez. Oysa bu yargı tamamen dayanaksız bir vehimden ibârettir. Çünkü Allah'a peygamberlerden daha yakını, O'nun adına tebliğde daha doğru sözlüsü ve Allah'ın katından geleni kabulde daha sevimlisi yoktur. Çünkü onlar kalplerinde merhametin baskın olduğu kimselerdir. Bununla birlikte "kabûl", onları dinleyen insanlar arasında herkes tarafından gerçekleştirilmiş bir husus olmamıştır. Tam tersine tebliğinde doğru sözlü olan bir peygamber ***"doğrusu ben kavmimi gece gündüz (îmâna) dâvet ettim; fakat benim dâvetim, ancak kaçmalarını arttırdı"*** (Nûh, 71/5-6) demek durumunda kalmıştır.

Bu büyük görev ülü'l-azm peygamberlerin büyükleri tarafından yapıldığı hâlde, bu çağrı herkesçe kabûl görmediğine göre, buradan anlıyoruz ki, himmetin genel olarak dâvete muhatap olan kimselerin gönlünde bir etkisi vardır. Sonra dâveti duyan kişiler arasında bunu kabul eden kimsenin kabulü, tebliği yapan dâvetçi önderin himmetinin sonucu değildir. Bu kabul ancak ve ancak dâvete muhatap olan kimsenin kendi nefsindeki yeteneği, gücü sâyesindedir. Şöylesine ki; Allah onun ahlâkına, çağrıyı kabul etmesini gerekli kılan bir özellik ve maya vermiştir. Allah'ın bâzı insanlarda yaratmış olduğu ve ancak bunu kendisinin bildiği özel mizaçlar da aynen bu verdiğimiz örnekte olduğu gibidir. Bu nedenle Allah, yukardaki âyette "hidâyete erenleri de en iyi bilen O'dur" buyuruyor.

Şeyh Sâdî (k.s.) şöyle demiştir:

Söylediği yaptığına benzemese de
Âlimin sözünü can kulağıyla dinle
"Uyuyan uyuyanı nasıl uyandırsın?"
Böyle diyen iddiâcının söylediği yanlıştır
Öğüt duvara dahi yazılmış olsa
Kişinin ona kulak vermesi gerekir.

فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾

8. O hâlde, *(hakîkati)* yalan sayanlara boyun eğme!

Yukarıda yer alan gerçekler senin tarafından anlaşıldığına göre onlar tarafından yapılan “yakamızı bırak ki, biz de senin yakanı bırakalım” şeklindeki çağrılarına boyun eğmemeye devam et. Burada Allah, Peygamber Efendimiz’e kavmine karşı işi sıkı tutmasını emretmekte, böylece kâfirlerin sayılarının çok, müslümanların sayılarının az olmalarına rağmen onun kalbini takviye etmektedir. Çünkü bu sûre Kuran’da ilk inen sûrelerdendir. Âyet-i kerîme öte yandan âsî olan kimseye itâatın “isyan”, tağî/azgın kişiye uymanın “tuğyan”/azgınlık anlamına geldiğini göstermektedir.

وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾

9. Onlar isterler ki, sen yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar.

“Onlar isterler ki, sen yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar.” Bu âyet-i kerîmede yer alan “lev” temennî ifâde etmektedir. Aynı âyette geçen “إِدْهَانْ /iddihân” tıpkı “تَدْهِينْ/tedhîn” gibidir. Bu iki kelime, “دُهُونْ /dühün” masdarından türemiştir. Fakat kelime *yağ* anlamına gelen *dühün*den türemekle birlikte “yumuşaklık ve ciddiyetin bir yana bırakılması” anlamına kullanılmıştır. “Dühün” kelimesi yumuşaklığa, kolaylığa ve azlığa delâlet etmektedir.

Tâcu’l-masâdir’de kelimenin “dalkavukluk etmek” anlamına geldiği belirtilmektedir. Buna göre âyetin mânâsı; Onlar senin kendilerine bâzı hususlarda ve dâveti terk noktasında yumuşak davranmanı ve hoşgörülü olmanı isterler. Sen onlara yumuşak davrandığında onlar da seni kınamayı ve sana sataşmayı terkederek yumuşak davranacaklarını ifâde ederler.

Kâşifî şöyle der: Mekke müşriklerinin seni ataların dinine dâvet etmelerine izin verme. Onlara yumuşaklık göstermeni ve şirk konusunda serzenişte bulunmamanı isterler. Böylece onlar da sana yumuşak davranır ve senin dînine sitem etmez, dînini kınamazlar.

Âyetin başındaki “fâ” harfi, “tüdhinu” fiiline atıf harfidir. Böylece “yüdhinûn” kelimesi “lev” kelimesinin kapsamına dâhil olur. Bu nedenle “yüdhinûn” fiili, temennînin cevabı olarak nun harfinin düşmesiyle mansup olmamıştır. Bu fiil, gelecek zaman ifâde etmektedir.

“Yüdhinûn” fiilinin başındaki “fa” atıf harfi olabileceği gibi sebebiye de olabilir. Bu takdirde fiil “tüdhinu” fiilinin sonucu olmuş olur. Fiilin zamanı, gelecek zaman olabileceği gibi şimdiki zaman da olabilir. Bu takdirde mânâ; “Onlar senin yumuşak davranmanı isterler. Onlar şu anda senin yumuşak davranmanı umarak sana karşı yumuşak davranıyorlar” demek olur. Bu durumda tesebbüb temennî anlamında kullanılmış ve bir mübtedâ takdir edilmiş olur. Çünkü böyle bir takdir yapmazsak, temennî kapsamındaki tesebbüb gereği fiilin mansup olması gerekirdi.

Bâzı âlimler bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermişlerdir: Ey Muhammed! Sen onlara bâtınen uymadığın gibi zâhiren de uyma. Çünkü zâhiren uyma, bâtınen uymanın sonucudur. “Muhâlefet” için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Âyet-i kerîmeyi bu şekilde anlamaz ve Peygamberimiz (s.a.)’in kâfirlere içten içe uymadığını söylemeyecek olursak, bu çabucak zâil olan bir münâfıklık ve sona ermek üzere olan bir yağcılık demek olur. Kâfirlere gelince ahlâksızlıklara daldıkları, bukalemun gibi çeşitli renklere ve boyalara girdikleri, hevâ ve heveslerinin farklılığına, arzularının ve ümidlerinin değişikliğine uygun olarak çeşitli karakterler sergiledikleri için yağcılık yapıyorlar; senin de onlara yağcılık yapacağını umarak ahlâksızlıklarına ahlâksızlık katıyorlar.

Bâzı âlimlere göre “اَلْمُدَاهَنَةُ /müdâhene” dîni dünya karşılığında satmaktır ki bu, günahlardan sayılır. “اَلْمُدَارَاةُ /Mudârâ” ise dünyayı din karşılığında satmaktır ki bu da güzel hareketlerdendir.

Derler ki; “iddihân” lâyık olmayan kimseye karşı yumuşak olmak demektir. Dolayısıyla bu iş şu hâliyle “mudâra”yı emreden peygamber hadisine çelişik değildir. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyururlar: *“Tebliğ ile emrolunduğum gibi insanlara karşı mudârâ ile de emrolundum.”* [40]

İmam Gazzali (rh.) *İhya-ü ulumiddin’*inde der ki: “Mudârâ” ile “müdahene” arasında sabr ve tahammüle sevkeden faktör ve amaç açısından fark vardır. Eğer bir kimse dîni uğruna ümmetten geleceklere sabırlı olursa ve din kardeşinin ıslahı uğrunda tahammül gösterirse bu “mudâra”dır. Buna karşılık insan nefsine elde edeceği bir pay, şehvetlerini tatmin etme ve bulunduğu mertebeyi sağlama alma uğruna sabır ve tahammül gösteriyorsa bunun adı “müdâhene”dir.

Ebu’d-Derdâ (r.a.) der ki: “Biz bâzı insanların yüzlerine gülümsüyoruz oysa kalplerimiz onlara lânet okuyor.” İşte bu söz mudârayı açıklamaktadır. Mudara, insanın kötülüğünden korktuğu kişilere karşı sergilemiş olduğu bir davranıştır.

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ ﴿١٠﴾

10. ***(Rasûlüm!)*** **Alabildiğine yemin eden, aşağılık kimselere sakın boyun eğme.**

“Alabildiğine yemin eden” kimselerden hiçbirine mal ve oğulları vardır diye sakın boyun eğme.

Âyetin deyimiyle “hallâf,” yeminin değerini bilmediği ve inancının bozukluğu dolayısıyla yemin etmeye aldırmadığı için haklı ve haksız yere çok yemin eden kişi, demektir. Âyette kâfirlere itâatı yasaklayan nitelikler arasında özellikle “çok yemin etme” vasfına öncelik verilmesi, bu özelliğin kâfirlere itâat etmeyi yasaklama noktasında en etkili olmasından dolayıdır.

Keşşaf’ta şöyle denir: Yemin etmeyi alışkanlık hâline getirmiş kimse için âyetin bu ifâdesi yeteri kadar sakındıran bir ifâdedir. Bunun bir benzeri ***“yeminlerinizden dolayı***

Allah'ı iyilik etmenize, ondan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın" (el-Bakara, 2/224) âyet-i kerîmesidir.

Yukardaki "çok yemin eden" kavramına Allah'ın adından başka bir şey üzerine yemin etmek de dâhildir. Çünkü Allah'ın adından başka bir şey üzerine yemin etmek büyük günahlardandır. Âyetin deyimiyle "hılf"in aslı yemindir. Yemin bâzı kimselerin bâzılarından almış oldukları "hılf" yâni ahiddir. Sonra bu ahd ile her türlü yemin ifâde olunmaya başlanmıştır.

Âyetin içinde yer alan "مَهِينٍ /mehîn" aşağılık demektir. Gerek görüşü gerekse hareketleri hakir olan kimse için kullanılır. Bir kişinin aşağılık olmasının nedeni, Allah'ın azametini tanımayışından dolayıdır. Bu nedenle alabildiğine çok yemin etme niteliğinin hemen arkasından aşağılık sıfatı getirilmiştir. Mehânet; hakirlik ve değersizliktir. Bu kelime ile o kişinin "kezzâb" yâni çok yalancı olduğu kasdedilmiş de olabilir. Çünkü çok yalan söyleyen kimse, insanların nezdinde hakirdir.

هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾

11. Dâima kusur arayıp kınayan, durmadan lâf götürüp getiren,

Âyette yer alan "hemmâz" çok ayıplayan, çok kusûr bulan; insanların arkasından veya yüzlerine karşı ayıplarını söyleyen, onları ta'n eden kimse demektir.

Hasan (rh.) der ki: "Hemmâz," insanların karşısında avurtlarını gere gere konuşan kimse demektir. Âyet-i kerîmedeki bu kelime insanları ayıplayan, hak ehlini yaptıkları riyâzat, nefis mücâdelesi, inzivâya çekilme ve insanlardan uzakta kalmaları dolayısıyla kusurlayan kimseye işâret etmektedir. Bir hadis-i şerifte; *"Bir mü'min; çok ayıplayan ve çok lânetleyen bir kişi olamaz"* buyurulmaktadır.[41] Bir diğer hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz; *"Kendi ayıbı ile meşgul olmaktan insanların ayıplarını görmeye fırsat bulamayan kimseye ne mutlu"* buyurmuştur.[42] Bu şu demektir: Kendi nefsinin ayıbına bakan; kendisiyle meşguliyeti, başkasının ayıbına bakmasına ve onu ayıplamasına engel olan kimseye ne mutlu! Bu durum, kişinin Allah Teâlâ'ya isyân eden birisini gördüğünde işlediği bu mâsiyetten onu kaçındırması gerekmediği anlamına gelmez. Çünkü başkasını mâsiyetten sakındıran kişi, Allah'ın "münker"i yasaklama yolundaki emrine uymuş olmaktadır. Yoksa bu, kendini beğenip de bir başka kimsenin Allah nezdindeki değerini alaya aldığından değildir. Allah Teâlâ, her şeyin içyüzünü en iyi bilendir.

"Hemmâz", hâmiz kelimesinin mubalağalı ism-i fâilidir. Arapçada "hemz" birisini ayıplamak, birine vurmak, kırmak ve birinde kusur bulmak mânâlarına gelir. el-Mihmiz ve el-mihmâz, hayvanların dürtülmüş olduğu demir çubuğa denir ki bu da kelimenin içindeki dürtme, vurma ve kırma anlamlarına işâret etmektedir.

Bir bedeviye: "Sen fâreyi vurup dürtebilir misin?" diye sorulur. Bedevi, "onu kedi

vurup, yakalar” diye cevap verir. İnsanları hoşlanmadıkları şekilde anan, onların kusurlarını ortaya çıkaran, başkalarının bilmesini istemedikleri gizli noktalarını sır duvarını kırarak ele alan bir kimseye -insanlara eziyet kamçısıyla vurmuş olacağı düşüncesiyle- istiâre yoluyla “hemmâz” denmiştir.

Âyette yer alan “مَشَّٓاءٍ بِنَم۪يمٍ /meşşâin bi nemîm” ifâdesi; insanlara zarar veren, onların sözlerini birinden diğerine -aralarında bozgunculuk çıkarmak kasdıyla- koşarak nakleden kimse demektir. Çünkü “nemîm ve nemîme” Arapçada koşma, insanların sözlerini ispiyonculuk yaparak ortaya çıkarmak demektir. Bu fiil büyük günahlardandır. Buna karşılık nasîhat amacıyla insanların sözlerini nakletmek günah olmadığı gibi tam tersine vâciptir. Nitekim Mûsa (a.s.)’ın kavminden birisi âyetin diliyle şöyle der: ***“Ey Mûsa! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzâkere ediyorlar derhal (buradan) çık. İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim.”*** (el-Kasas, 28/20)

*Târifat’*ta “nemmâm” insanlarla konuşan, sonra onları kışkırtan, ortaya çıkarılmasını istemedikleri şeyi söyleyip ortaya döken kimse demektir. Söylenen ve nakledilen bu sözü ister hakkında konuşulan kişi, ister nakledilen kişi, isterse bir üçüncü kişi sevmemiş olsun farketmez. Yine bu söz, ister ifâdeyle, ister işâretle, isterse bu ikisinin dışında başka bir yolla ifâde edilmiş olsun farketmez. Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyururlar: *“Nemmâm cennete giremeyecektir.”* [43] Burada geçen “nemmâm” kelimesi, insanları ispiyon edip gammazlayan kimse demektir.

et-Te’vilâtü’n-necmiyye’de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: “Meşşâin bi nemîm” şu anlama gelir: Bu kimseler, ehl-i hakkın sözlerini bu şerefli insanlardan duyup ezberlerler. Sonra bu sözleri hicâb ehli olan câhillerin yanında anlatıp ardından ehl-i hakka gülerler. Üstelik naklettikleri bu sözlerin düşük ve alçak bir söz olduğunu iddiâ ederler.

مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَث۪يمٍۙ ﴿١٢﴾

12. İyiliği hep engelleyen, mütecâviz, günaha dadanmış,

“مَنَّاعٍ /Mennâ’” kelimesi “mâni’” kelimesinin mubalağalısıdır. Âyette yer alan “hayır” kelimesi *mal* anlamınadır. Buna göre “malı vermeyen, cimri olan kimse” denmiş olmaktadır. Ya da “مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ /menna’in li’l-hayri” demek “insanların hayra ulaşmasına engel olan” demektir. Bu durumda “hayır”dan maksad ise îman, itâat ve infak olur. İşârî mânâda “hayrı engelleyen” demek, sülûk erbâbının, mürşidlerin irşâdını almalarına engel olan kişi demektir. Âyette, kâfirlerin “neyi engelledikleri” zikredilirken “kimleri engelledikleri” ifâde olunmuyor.

Velid b. Muğira’nın on oğlu vardı. Velid onlara ve yakın akrabalarına “sizden kim Muhammed’in dinine uyacak olursa ben ona asla hiçbir yardımda bulunmayacağım”

derdi. Velid zengin bir kimse idi, kendisinin dokuz bin miskal gümüşü vardı. Taif'te bir bahçesi bulunuyordu.

"مُعْتَدٍ /Mu'ted" zulümde haddi aşan demektir. Bir başka ifâdeyle insanlara zulmetmek sûretiyle hem hakkı ve hem de haddi aşan demektir. Kelimenin bütün kötü ahlâkın tamamına hamledilmesi mümkündür. Çünkü kötü ahlâkın tümü, aslında orta yolun sınırının aşılması demektir.

et-Tevilatu'n-necmiyye'de bu kelime "şehvet denizine dalarak, yasakların karanlık okyanusları içerisinde kaybolarak nefsine zulümde haddi aşan" şeklinde tefsir olunmuştur.

"اَثِيمٍ /Esim" çok günahkâr demektir. Bu kelime, sevâbı giderici fiillere isim olarak kullanılmaktadır. **Kâşifî** bu kelimeyi "çok günah işlemiş, günahkâr; çok zarar vermiş, zarar görmüş, ziyankâr" olarak açıklamaktadır.

et-Tevilatu'n-necmiyye'de söz konusu kelime "kötü huylara eğilmek, reddedilmiş vasıfları istemek sûretiyle çok günah kazanmış kimse" olarak tefsir olunmuştur.

عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍۙ ﴿١٣﴾

13. Kaba ve haşin, bütün bunlardan sonra bir de soysuzlukla damgalanmış kimselerden hiçbirine,

"عُتُلٍّ /Utullin" kelimesi kaba, haşin ve katı demektir. Kelime etimoloji itibariyle herhangi bir şeyi sert ve katı biçimde sürmek fiilinden türemiştir. Kelimede cebir, zorluk ve sertlikle çekmek anlamları bulunmaktadır. **Kâşifî** buna sert yüz ve kötü huy anlamını verir.

Râğıb'ın ifâdesine göre bu kelime herhangi bir şeyi tam orta yerinden tutmak ve kahırla çekmek anlamınadır. Tıpkı devenin yularından tutulup sert biçimde çekilmesi örneğinde olduğu gibi.

Herhangi bir kimse başkalarıyla olan ilişkilerinde katı kalpli, haşin ve sert huylu olur, ruhâni sıfatları kabul etmeyecek biçimde katılaşmış bulunur ve hakkın karşısında yumuşamazsa, her türlü mâsiyeti işleme cesâretini kendinde bulur. *Kamus'*ta "el-utull" kelimesi çok yiyen, katı ve kaba kişi diye anlatılmıştır.

"Bütün bunlardan başka" yâni bu kişinin bütün çirkin yönlerinin sayılmasının ardından bir de âyetin deyimiyle o kişi "zenim"dir. Arapçada zenîm demek herhangi bir topluluktan olmadığı hâlde o topluluğa yapıştırılmış, onlardan olduğu iddiâ edilen, nesepçe o topluluğa katılan kişi demektir. Böyle bir kişi aslında o toplumun ferdi değildir. Şu hâlde "zenim" herhangi bir kimsenin kendisinden olduğunu iddiâ ettiği ve kendine evlâdlık edindiği kişi demektir. Böyle bir kişi gerçekte kendini evlâdlık edinen insanın oğlu değildir. Nitekim Allah bu konuda şöyle buyurur: ***"Ve evlâdlıklarınızı da***

öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibârettir.” (el-Ahzab, 33/4)

Râğıb’ın ifâdesine göre “zenim ve müznim” herhangi bir toplumda fazladan olan, gerçekte o toplumdan olmayan kişi demektir. Bir başka ifâdeyle herhangi bir topluma nispet olunan, onlardan olmadığı hâlde o topluma bağlanmış kişi demektir. Böyle bir kişi koyunlardaki iki “zeneme”ye benzediğinden dolayı bunu almıştır. Bu iki zeneme, koyunun kulağından ve boynundan aşağıya doğru sarkan küpeye benzer yumrucuklardır.

Keşşaf’ta ifâde edildiğine göre “zenim” kelimesi, zeneme’den türemedir. Zeneme koyunun derisinden küpe biçiminde sarkan et parçasıdır. Bu et parçası hayvanın boğazından aşağıya doğru sarkıtılmak sûretiyle salıverilir. Çünkü bu et parçası, asıl gövdeden olmayıp aşağıya doğru sarkan bir fazlalıktır.

Kamus’ta açıklandığına göre kelime “zeneme”den türeme olup devenin kulağından kesilen ve sarkıtılmaya bırakılan bir parçadır. Bu, develerin iyi cins olanlarına yapılan bir muâmeledir. **İbn Abbas** (r.anhüma)’nın ifâdesine göre âyette nitelikleri sıralanan kimsenin kim olduğu bilinmiyordu. Nihâyet “zenim” ifâdesi nâzil oldu. Böylece âyette kasdedilen kişinin boğazında *zenim* yâni küpe biçiminde et sarkıntısı olan kişi olduğu anlaşıldı. Bâzılarına göre koyun nasıl boğazının iki tarafında sarkan küpelerinden tanınıyorsa bu kişi de kötülüğü ile tanınıyordu.

el-Atbi der ki: Biz, Allah’ın Velid b. Muğîra’nın ayıplarını zikrettiği kadar başka hiç kimseyi vasfettiğini ve zikrettiğini bilmiyoruz. Bu durum ise Velid’e yapışan ve ondan asla ayrılmayacak olan kara bir lekedir.

Rivâyete göre Velîd on sekiz yaşında iken Muğîre “onun babası benim” diye iddiâda bulunmuş ve yanına almıştır.

Âyette yer alan “bütün başka da soysuzlukla damgalanmış” kimselerden olduğunun ifâde edilmesi, Velid’in bizzat kendisinin üvey babasının oğlu olduğunu iddiâ etmesinin ayıplarının en beteri ve çirkinliklerinin en çirkini olduğunu göstermektedir. Velid, Kureyş kabilesi içerisinde evlâdlık kabul edilmiş olan bir kişiydi. Kendisi Kureyş’in nesebinden ve aslından değildi. Muğîra, bu kişinin babalığını kendisi onsekiz yaşında iken üzerine alıp kabul etmişti.

Bu âyet-i kerîmede yer alan “bütün bunlardan başka” ifâdesi ***“sonra îman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine merhameti öğütleyenlerden olmaktır”*** (el-Beled, 90/17-18) âyetinin benzeridir. Çünkü bu âyette “sümme/sonra” kelimesi, zamanda sonralık değil, mertebede sonralığı ifâde etmektedir.

Bir hadis-i şerifte şöyle ifâde buyurulmaktadır: *“Hiçbir cevvaz, ca’zeri, utull ve zenim cennete giremeyecektir.”* [44] **Cevvâz**, mal yığan ve bunu kimselere vermeyen; **ca’zeri**, kaba ve haşin kimse; **utull** ise karnı geniş, çok yiyen, çok içen ve insanlara çok zulmedip ellerindekini alan kişidir. Bir başka hadis-i şerif şu şekildedir: *“Sizlere cennetlik olanları haber vereyim mi? Her zayıf ve hakir görülen kişidir. Bu kişi Allah Teâlâ üzerine yemin etse Allah onu yemininde hânis kılmaz. Sizlere cehennemlikleri*

haber vereyim mi? Bütün utull, cevvaz, müstekbir olanlar cehennemliktirler." [45]

Rivâyete göre Velid'in annesi birisi ile zinâ etmişti ve bu âyet-i kerîme nâzil oluncaya kadar bu gerçek bilinmiyordu. Buna göre "zenim" kelimesinin mânâsı; zinâdan meydana gelen çocuk, haramzâde, babası belli olmayan kimse demektir.

Şâir şöyle der:

Babası kim bilmez "zenim"
Anneyle zinâ etti "leim"

İmam Zâhid tefsirinde zikredilmiştir ki; Hz. Peygamber (s.a.) Kureyş topluluğunda bu âyeti Velid'e okuduğunda Velîd kendisi hakkındaki bütün ayıpları kabul etti. Fakat haramzâdeliği kabul etmedi ve şöyle dedi: "Ben Kureyş'in efendisiyim ve benim babam bilinen bir kimsedir. Muhammed (s.a.)'in asla yalan söylemediğini biliyorum. Ancak bu mühim işin aslını da nasıl ortaya çıkaracağımı bilmiyorum." Velid kılıcını çekerek annesinin yanına geldi, velhâsıl pek çok tehdidden sonra annesi itirâf etti ve şöyle dedi: "Senin babanın kadınlar konusunda iktidârı yoktu. Onun amcasının oğulları vardı ve mîrâsına göz koymuşlardı. Ben de bu konudaki hased ve kıskançlığımdan dolayı falanca köleyi ücretle tuttum, sen onun oğlusun" dedi. Kadının bu sözleriyle Velîd'in durumunun ortaya çıkması, onun Hz. Peygamber (s.a.)'e karşı düşmanlığının şiddetli ve kavgasının büyük olmasına sebep oldu. Bu konuda şöyle denilmiştir:

Müddeînin cürüm ve günahı annesinin fiilindendir,
Annesinin kabâhati onu zelîl etmiştir.

Ekseriyetle bir insanın mayası bozuksa ondan meydana gelen çocuk da bozuk olur. Bu gerçekten hareketle Peygamber Efendimiz (s.a.): *"Zinâ mahsûlu olan çocuk, onun çocuğu ve çocuğunun çocuğu cennete giremez"* buyurmuşlardır.[46] Nitekim *el-Keşşaf'*ta bu şekilde yer almaktadır. Bir başka hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.): *"Benim ümmetim aralarında zinâ çocukları yaygın olarak çoğalmadıkları sürece hayır üzeredir demektir. Eğer aralarında zinâ çocuğu ya da sarhoşlar çoğaldığında Allah o milletin tamamına azâbını gönderir"* buyurmuşlardır.[47] Bir başka hadis-i şerif ise; *"Zinâ mahsûlü çocuk üç kötünün en kötüsüdür"* şeklindedir.[48]

Rehavi *Şerhu'l-menar*'da der ki: Peygamber Efendimiz'in bu hadisi özel zinâ çocuklarıyla ilgili olsa gerektir. Çünkü biz öyle zinâdan doğma çocuklar görüyoruz ki nikâh neticesinde dünyaya gelen çocuklardan hem din ve hem de dünya işlerinde çok daha sâlih oluyorlar ve şâhidliklerinin kabul edilmesi, ibâdetlerinin kabule şayan olması, yargı makamlarına ve yönetici konumuna gelmelerinin sahih olması vb. gibi bütün kerâmetleri üstlenmeye lâyık oluyorlar. Şu hâlde bu hadis-i şerif genel olarak bütün zinâ çocuklarını kapsıyor olmasa gerektir.

Fakir (**Bursevi**) aynı kanâati paylaşmıyorum. Çünkü çocuğun emmiş olduğu süt

çocuğun karakterine etki ettiğine göre herhangi bir anneden süt emen çocuk ekseriyetle o kadının iyi veya kötü ahlâkı ne ise bundan etkilenmektedir. Şu hâlde zinâ etmiş olan bir kadından emen çocuğun durumunu varın siz hesap edin. Şu hâlde bir insanın zâhiren sâlih olmasına ve sûreten bâzı değerleri elde etmiş olmasına itibar yoktur. Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle der: *“Ben nikâhsız değil nikâhlı bir birleşmenin sonucunda dünyaya geldim.”* [49] Diğer bütün peygamberler ve evliyâ-yı kiram (k.s.) aynen Hz. Peygamber (s.a.) gibidirler. Zinâ bir yönden kâfirlikten daha çirkindir. Çünkü Allah ölüden canlı çıkarır. Yâni kâfirden mü’min yaratır. Fakat zâniden reşid yaratmaz. Zinâ çocuğu sûreten velâyet için elverişli olsa da gerçek velâyet için uygun olmaz.

İfâde olunduğuna göre bu âyet-i kerîme **Ahnes b. Şerik** hakkında nâzil olmuştur. Bu kişinin gerçek adı Übeyy idi. Kendisi Kureyş içinde yaşamakla birlikte Sakifli olup Mustalık oğullarından idi. Bu nedenle âyette Ahnes kasdedilerek “zenim” denmesi, bu kişinin nesebinden dolayı zemmedilmesinden değil, fakat kendisinin tanıtılmak istenmesinden dolayıdır. Bu bilgiyi ***Süheyli*** zikreder. ***İbn Atiyye***’nin görüşüne göre âyette yer alan “zenim” lâfzının zâhiri burada zikredilen sıfatları taşıyan bütün herkesin kasdedildiğini göstermektedir. Burada yer alan niteliklerle hitâb, zaman durdukça devam edip gidecektir. Özellikle müslümanların işlerini çekip çevirmeye görevli olan yöneticiler bu niteliklere muhatap olacaklardır.

*Fethu’r-Rahman’*da bu âyetler tefsir olunurken şu ifâdeler yer alıyor: Âyette yer alan bu tertib ancak ve ancak o nitelikleri vasfeden Allah’ın sözünde mevcuddur. Yoksa bu niteliklerin söz konusu kişide aynı tertib üzere bulunması gerekmez. Değilse kişinin, kaba ve haşin olma niteliğinden önce her türlü hayrı engelleme sıfatı ile sıfatlanmış olması gerekirdi. *Burhânu’l-Kur’an*’da ifâde olunduğuna göre “hallâf” yâni çok yemin eden sıfatından “zenim” sıfatına kadar dokuz sıfat sıralanmakta olup bunların arasına atıf vavı getirilmediği gibi yedinci sıfattan sonra da getirilmemiştir. İşte bu durum, vâvu’s-semâniye iddiâsının zayıf bir iddiâ olduğunun doğruluğunu göstermektedir.

اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾

14. Mal ve oğulları vardır diye *(sakın boyun eğme.)*

Bu ifâde yukarda geçen “*la tu’ti’*: itâat etme” fiiline bağlıdır ve bu ibârenin başında harf-i cerr mahzuftur. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; “o kişi çok mal sâhibi ve çocukları ile övünüyor diye sen ona itâat etme” demektir.

اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٥﴾

15. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman o, «Öncekilerin masalları!» der.

Bu cümle isti’nâfiye’dir. Ta’lîl yâni sebep bildirme yerinde kullanılmıştır. Bir başka

ifâdeyle şöyle denmektedir: Sen ona bizim kelâm-ı kadîmimizin âyetlerini okuduğun zaman o, “bunlar birer masaldan ibârettir bunları yalandan yere uydurmuşlardır” der. Nitekim, ***“Yine onlar dediler ki: Bu âyetler onun başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan öncekilere âid masallardır.”*** (el-Furkan, 25/5)

Süddî’nin anlayışına göre “esâtîrul evvelîn” demek, “esâciu’l-evvelîn” yâni öncekilerin secili, kâfiyeli sözleri demektir. Yâni onlar, bizim onlara vermiş olduğumuz mal ve evlâd nimetine âyetlerimizi inkâr etmekle karşılık verdiler. **Müberred** der ki: Nasıl *uhdûse* kelimesinin çoğulu *ahâdîs* geliyorsa, esâtîr kelimesi de ustûra kelimesinin çoğulu olarak gelmiştir. Nitekim bu hususu daha önce bu tefsirimizde pek çok yerde dile getirdik.

et-Tevilatu’n-necmiyye’ye göre bu âyet-i kerîmenin anlamı şöyledir: Riyâya ve süm’aya dayalı amel servetleri ve kendini beğenme ve böbürlenmeyle ârızalı hâl çocukları var diye alabildiğine hakîr ve aşağılık kimseye itâat etme. Ona hakîkatleri ve ince sırları taşıyan âyetlerimiz okunduğunda, “bunlar öncekilerin masallarıdır; bunlar geçmiş dönemlerde yaşayan sûfîlerin bâtıl ve hurafe sözleridir” derler.

سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾

16. Biz yakında onun burnuna damga vuracağız *(kibirini kırıp rezil edeceğiz)*.

Önce bu âyet-i kerîmede yer alan “senesimuhû” fiilini ele alalım. Bu fiil “vesm” kelimesinden türemedir. *Vesm* herhangi birşeyi dağlamak, herhangi bir nesneye işâret koymak anlamınadır. Aynı kökten yine dağlamak anlamıyla ilintili olarak ütüye “el-Miysem” denilmiştir.

Şimdi aynı âyette yer alan “el-Hurtûm” kelimesini ele alalım. Arapçada “burnun ön tarafı” ya da “ağız içinin alt ve üst kısmı” anlamına gelir. Nitekim *Kamus*’ta kelime bu şekilde açıklanmaktadır. Buna göre âyete mânâ vermek gerekirse; “Biz, adamakıllı hakîr ve zelîl olduğu için vücudunun en değerli yerine, orasını dağlamak sûretiyle tanınacak olduğu bir alâmet ve işâret vuracağız.” Âyette alâmet yeri olarak neden “burun” kelimesinin seçildiğine gelince, burun yüzde öne doğru bir çıkıntı şeklinde olduğu için hemen göze çarpan ilk organ olması açısından, insan vücudundaki en önemli ve değerli yerdir. Bu nedenle araplar burnu izzet, izzet-i nefis yeri olarak görmüşlerdir. Nitekim sırf bu anlayıştan dolayı, insanın izzet-i nefsine dokunacak şeyi kabul etmemesi anlamına burun kelimesinden türetilmiş “el-enefetü” kelimesini türetmişlerdir. Yine sırf bu anlayış nedeniyle arapların dilinde “buruna burun” tâbiri ile “o burnunu korudu” veya “filancanın burnu büyümüş” deyimleri yer almıştır. Araplar zillete düşmüş olan bir kişiyi ifâde etmek için yine burun kelimesinin içinde yer aldığı deyimleri kullanmışlardır. Sözgelimi “burnu kesik, burnu sürtüldü” deyimleri dilde kullanılır olmuştur.

Hz. Abbas (r.a.) develerinin yüzlerine dağlamak sûretiyle işâret vurmuştu. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.) ona; *“Dikkat ediniz ve iyi davranınız, sen koyacağın alâmeti hayvanların (yüzlerine değil) arka taraflarına vur”* buyurmuştur. [50]

Burun kelimesinin “el-Hurtûm” kelimesi ile ifâde olunması, kasdedilen kişiyi küçük düşürmek ve ona hakâret etmek içindir. Çünkü “hurtûm” kelimesi sâdece fillerde ve domuzlarda kullanılır. Benzetilme amacıyla seçilen hayvan ne kadar pis, ne kadar iğrenç olursa ifâdede sağlanan küçümseme ve hakâret dozu o derece güçlü ve sağlam olur.

Rivâyete göre Velid’in Bedir savaşı günü burnu yaralanır ve bu yaranın izi ömrünün sonuna kadar burnunda kalır.

el-Keşf müellifinin ifâdesine göre bu rivâyet zayıftır. Çünkü Velid Bedir savaşından önce ölmüştür. Burnuna hayatının sonuna kadar izi kaybolmayacak bir işâret koymuş değildir.

Râğıb İsfahânî’nin anlayışına göre âyet-i kerîmenin mânâsı “biz ona ömrü boyu asla silinmeyecek bir ar ve leke veririz” demektir. Nitekim *el-Keşşaf* yazarı aynı kanâattedir. Ona göre asla silinmeyecek bu leke, Allah’ın kendini büyük bir zillete düşürmesinden ibârettir. Âyetin bu mânâya alınmasının nedeni; insanın yüzünün vücudunda en değerli organı olmasından, burnunun ise yüzündeki en bâriz ve ön plana çıkan organı olmasından dolayıdır. Burun üzerine dağlama yapılarak işâret konulması, o kişinin zelil ve hakir kılınmasının son derece şiddetli olacağını vurgulamasından dolayıdır. Çünkü insanın yüzüne dağlama yoluyla bir işâret konulması orada çirkinlik sebebi olacağına göre, bunun, yüzdeki en bâriz bir organ olarak burna vurulması sonucunda yüzde meydana getirecek olduğu çirkinliği varın siz hesap edin!

el-Adbî der ki: Allah Velid’i çok yemin etmek, aşağılık ve hakir olmak, sürekli ayıplamak, lâf getirip götürmek, cimrilik ve zulüm yapmak, günahkâr olmak, kaba ve haşin bulunmak ve herhangi bir kabileye yanaşma ile niteliyor ki bu niteleme dünyada ve âhirette ondan asla ayrılmayacak bir ar ve lekedir. Nitekim **eş-Şâbi**’den “utullin” kelimesi hakkında rivâyet edilen tefsir bu mânâya işâret etmektedir. Şâbi’nin ifâdesine göre “utull” katı ve kaba, “zenim” kötülükten alâmeti olan ve koyunun tanındığı alâmet gibi bununla tanınan kişidir.

Bu âyetin tefsirini bâzıları şöyle yapmışlardır: Biz kıyâmet günü ona öyle bir çirkin işâret vururuz ki bununla diğer kâfirler arasında tanınır, onun yüzünü adamakıllı kapkara bir hâle çeviririz. Çünkü o, Peygamber Efendimiz’e düşmanlıkta son derece ileri gitmişti. Bu tefsire göre âyette yer alan el-Hurtûm kelimesi, mecazen yüz anlamına kullanılmış olmaktadır. Mecâzın yönü ise, bir cüz’ün (burun) zikredilmesi ve bununla bütünün (yüzün) irâde edilmesi kabilindendir.

et-Tevilatu’n-necmiyye’nin anlayışına göre âyet-i kerîmenin mânâsı; Biz onun isti’dâd hortumunu bu’d ve hicap ateşinin dağlaması ile dağlarız da nihâyetinde o, ilâhî nefhalarla ve rabbânî esintilerle damgalanmaz ve işâretlenmez.

[40]. İbn Hacer, Lisânü'l-mizan, s. 93.
[41]. Tirmizi, Birr 48; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 405, 416.
[42]. Münâvi, IV, 281.
[43]. Müslim, İman 168.
[44]. Ebû Davud, Edeb 8.
[45]. Buhari, Tefsir (68), 1; Müslim, Cennet 46.
[46]. Sehavi, s. 463.
[47]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 333.
[48]. Ebû Davud, Itak 12; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 311; VI, 109.
[49]. Beyhaki, Delâil, I, 174-175.
[50]. Bkz. Müslim, Libas 108; Keşşaf, Kalem 18. âyet.

ÂHİRET AZÂBI DAHA BÜYÜKTÜR

إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا
مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ
نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ اغْدُوا
عَلَى حَرْثِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٣﴾
أَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلَى حَرْدٍ قَادِرِينَ
﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾
قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا
ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا
إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿٣١﴾ عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ
﴿٣٢﴾ كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

17. Biz, vaktiyle «bahçe sâhipleri»ne belâ verdiğimiz gibi, onlara da belâ verdik. Hani onlar *(bahçe sâhipleri)*, sabah olurken *(kimse görmeden)* onu *(mahsûllerini)* devşireceklerine yemin etmişlerdi.

18. Onlar istisnâ da etmiyorlardı.

19. Fakat onlar daha uykudayken Rabbinin katından *(gönderilen)* kuşatıcı bir âfet *(ateş)* bahçeyi sarıverdi.

20. *(Ve hemen)* bahçe kapkara kesildi.

21. *(Beri tarafta ise)* onlar, sabah olurken birbirlerine seslendiler.

22. Mâdem devşireceksiniz, hadi erkenden mahsûlünüzün başına gidin! *(diye birbirlerine seslendiler.)*

23. Derken fısıldaşa fısıldaşa yola koyuldular.

24. Aman, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın! *(diye fısıldaştılar.)*

25. *(Evet, yoksullara yardıma)* güçleri yettiği hâlde, onları yardımdan mahrum etmek niyet ve azmi ile erkenden yola düştüler.

26. Fakat bahçeyi gördüklerinde: Mutlaka yolumuzu şaşırmış olmalıyız! dediler.

27. Yok yok, doğrusu biz mahrum bırakılmışız!

28. İçlerinden en mâkul olanı şöyle dedi: Ben size «Rabbinizi tesbih etsenize» dememiş miydim?

29. Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz *(kendi kendimize)* yazık etmişiz, dediler.

30. Ardından, kabahati birbirlerine yüklemeye başladılar.
31. *(Nihâyet)* şöyle dediler: Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermişiz.
32. Belki Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz *(artık)* Rabbimizi *(O'nun hoşnutluğunu)* arzuluyoruz.
33. İşte azap böyledir. Âhiret azâbı ise elbette daha büyüktür. Keşke bilselerdi!

"Biz bahçe sâhiplerini imtihan ettiğimiz gibi onları da imtihan ettik." Önce "imtihan ettik" anlamına gelen "belevnâ" fiilini ele alalım: Arapçada "beliye's-sevbu" denilir ki, "elbise yırtıldı" anlamınadır. Bu kökten olmak üzere "belevtuhû" fiili, "onu denedim, imtihan ettim" anlamına gelir. Çünkü elbiseyi deneyen kimse, onu deneye deneye sanki yırtmış gibi olmaktadır. İşte fiilin, "deneme ve imtihan etme" mânâsı buradan gelmektedir. Yine aynı kökten türeme "belâyâ" kelimesi vardır ki anlamı "denemeler" demektir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: Biz Peygamber (s.a.)'in duâsı nedeniyle Mekkelileri yedi yıl açlıkla ve kıtlıkla denedik. O hâle geldiler ki nihâyet açlıktan hayvan leşlerini, derilerini, kemiklerini ve kanlarını yemeye başladılar. Çünkü onlar azmışlar, haddi aşmışlar ve Allah'ın nimetlerine nankörlük etmişlerdi.

Mekkeliler, haberlerini bildikleri bahçe sâhiplerinin imtihan edildiği gibi imtihan olunmuşlardı. Bahçe anlamına gelen "cennet" kelimesinin başındaki elif-lam harfi ahd içindir. "Kemâ" lafzındaki "kef", mahzuf bir masdarın sıfatı olmak üzere mahallen mansuptur. Buradaki "mâ" ise masdariyet mâ'sıdır. Âyette yer alan "cennet" kelimesi bağ, bahçe anlamınadır. "Ashâbu'l-cennet" yâni bahçe sâhipleri, San'a halkından bir topluluktur. Bunlar üç kişi olup bahçe o üç kardeşin babalarına âiddi ve San'a kentine iki fersah uzaklıkta bulunuyordu.

Süheylî'nin kanaâtine göre bu bahçe, San'aya iki fersah uzaklıktaki Darvân bölgesinde bulunan bir bahçedir.

Fethu'r-Rahman'da ifâde olunduğuna göre bu bahçe, Yemen'de Darvân adında bir bağın adı idi. Söz konusu bahçenin sâhipleri, İsa (a.s.)'ın göğe yükseltilmesinden kısa bir süre sonra dünyaya geldiler. Bunlar cimri insanlardı. Babaları bu bahçeden bir yıllık azığını alır, kalan ürünleri fakirlere sadaka olarak verirdi. Meyve toplama zamanı geldiğinde fakirleri çağırır, oraktan arta kalan ekinleri, öbek altında kalanları, bağ bozumunda üzüm çubuklarında unutulan üzümleri, hurma ağaçlarının dibine düşenleri onlara bırakırdı. Fakirler de kendilerine bir çok şey toplarlar ve bunlarla uzun süre geçinirlerdi. Bu üç kardeşin babaları öldüğü zaman; "Eğer biz babamızın yaptığını yapacak olursak sıkışırız, bizler çoluk çocuk sâhibiyiz" dediler ve aralarında fakirlere bir şey vermeyeceklerine dâir yemin ettiler. İşte şimdi gelen âyet-i kerîme onların bu yeminlerini dile getirmektedir.

"Hani onlar sabah olurken, onu devşireceklerine yemin etmişlerdi." Burada geçen "aksemû" fiilinin başındaki "iz", yukarda geçen "belevnâ" fiilinin zarfı olmaktadır.

“Leyasrimunnehâ” fiilinin asıl kökü “sırâm”dır. Arapçada “sarm” kökü “hurmanın meyvesini koparmak” anlamına gelmektedir. Aynı kökten “saramehû” fiili, “meyveyi kopardı” demektir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; onlar gerek üzüm, gerek hurma olsun o bahçenin meyvelerini koparacaklarına, ekin ve benzeri şeylerin mahsûlünü toplayacaklarına yemin ettiler, demek olur.

“Musbihîn” kelimesi; daha henüz gecenin karanlığı bâkî iken, erkenden, sabaha girerlerken demektir. “leyasrimunne” fiili yukarıda geçen yeminin cevâbı olup ifâde, arapların söyleyiş biçiminin aksine gelmiştir. Eğer arapların söyleme biçimine uygun olarak gelseydi “nun” ile “lenasrimunne” yâni “bu bahçenin meyvelerini toplayacağımıza” şeklinde olurdu. “Musbihîn” kelimesi “leyasrimunne” fiilinin fâilinden hâldir.

وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾

18. Onlar istisnâ da etmiyorlardı.

Bir başka ifâdeyle onlar “inşâallah” demiyorlardı. “İnşâallah” ifâdesine, şart edâtı olduğu hâlde, “istisnâ” isminin verilmesi, sağlamış olduğu anlamın istisnâ anlamı olmasından dolayıdır. Çünkü insan; “inşâallah mutlaka çıkacağım” ve “çıkmayacağım ancak inşâallah çıkacağım” dediğinde, dilbilgisi bakımından aynı anlamı ifâde etmiş olur.

Yukardaki “lâ yestesnûn” cümlesi, müste’nefe yâni yeniden başlangıç cümlesidir veya hâlden sonra ikinci hâldir. Onların, âyette yer almayan gizli bir fiil üzerine yemin ettiklerinin ifâde edilmesi, maksadlarının mürüvvet erbâbı ve fütüvvet ashâbı nezdinde çirkin olmasından dolayıdır. Onların mahrûmiyetlerine, bir sebeb yeterli olduğu hâlde iki sebep gösterilmiştir. Bunlardan birincisi bu kişilerin, çirkin olan birşeyi yapmaya yemin etmeleri, ikincisi de “inşâallah” dememeleridir. Burada “istisnânın terki”nin onlardan hâl olarak getirilmesi ile, mahrûm olmalarında bu hareketlerinin ne kadar güçlü ve ne kadar temel bir sebep olduğuna işâret olunmaktadır. Ağır basan ihtimale göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: “Onlar fakirlerin hisselerini istisnâ edip ayırmıyorlardı.” Bir başka ifâdeyle, “onlar babalarının yaptığı gibi fakirlerin paylarını kendi paylarından ayırıp çıkarmıyorlardı.”

Ebû Hayyân’ın tefsirine göre âyet-i kerîmenin mânâsı; “onlar fakirlere ürün vermeyecekleri yolundaki kararlılıklarına istisnâ getirmiyorlardı” şeklindedir.

“İstisnâ” fiilini biraz açalım: Bu fiilin ana yapısı “bir şeyi iki kez tekrar etme” veya “bir şeyi ardarda iki şey hâline getirme” ya da “bir şeyi birbirine aykırı ve zıt iki şey hâline getirme” anlamlarına gelir. İstisnâ işlemi yapıldığında durum aynen böyledir. Çünkü insan cümle içinde herhangi bir nesneyi istisnâ ettiği zaman onu bir kez toptan ve bir kez de ayrıca zikretmiş olmaktadır. Örnek verelim: “Harace’n-nâsu: insanlar çıktı” dediğimizde bu insanların içerisinde Zeyd ve Amr da mevcuddur. Bu cümlenin

devamında eğer biz “illâ Zeyden” deyip istisnâ yapacak olursak, bir başka ifâdeyle “insanlar Zeyd hâriç çıktılar” dersek, Zeyd’i bir kez daha açıktan açığa zikretmiş oluruz. İşte böylece istisnâ kök yapısına uygun olarak ikili duruma işâret etmektedir.

Râğıb İsfahânî’nin îzâhına göre istisnâ; daha önce geçen genel anlamlı bir lafzın hükmünün kapsamından bir kısmını hüküm dışına çıkaran bir lafiz getirmektir. Ya da istisnâ; daha önce geçen genel anlamlı bir lafzın hükmünden yine o lafzın hükmünün tamamını hüküm dışına çıkarmaktır. Birinciye örnek olarak Allah’ın şu âyetini gösterebiliriz ***“De ki: bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum.”*** (el-En’am, 6/145) İstisnânın ikinci çeşidine ise şu cümleleri örnek verebiliriz: “Mutlaka şöyle yapacağım. İnşâallah”, “Kölem hür olsun. İnşâallah”, “Karım boş olsun. İnşâallah”

فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَٓائِمُونَ ﴿١٩﴾

19. Fakat onlar daha uykudayken Rabbinin katından *(gönderilen)* kuşatıcı bir âfet *(ateş)* bahçeyi sarıverdi.

Sarıverdi de orası meyveleri devşirilmiş gibi oldu.

Âyetin metninde yer alan “tâif” kelimesi, “kuşatıcı belâ” anlamınadır. Nitekim ***“derken onun serveti kuşatılıp yok edildi”*** (el-Kehf, 18/42) âyet-i kerîmesinde de kelime aynı mânâya kullanılmıştır. Bu âfet, kâfirlerin bahçesine gece indirilmiştir. Çünkü “tâif” yâni kuşatıcı belâ ancak gece meydana gelir. Sonra âyetin tercümesinde başta yer alsa bile Arapçasında sonda gelen “ve hum nâimûn: onlar uykuda iken” ibâresi de bu âfetin bahçelerine gece indiğine işâret etmektedir. Bu kuşatıcı belâ, o bahçeye gökten inmiş ve bahçeyi tamamen yakmıştı.

Râğıb İsfahânî’nin ifâdesine göre “tâfe” kelimesinin aslı olan “tavf” masdarı, herhangi bir şeyin çevresinde dönmek anlamınadır. Nitekim herhangi bir evi hırsızlardan korumak üzere bekçi tutulan kimse, bu görevini yerine getirirken o evin çevresinde dolaştığı için bekçi anlamına kendisine “tâif” denmiştir. Bu dönüp dolaşma anlamından yola çıkılarak cinlere, hayallere, hizmetçilere ve daha başka şeylere istiâre yoluyla hep “tâif” denmiştir. Allah’ın bu âyet-i kerîmede “tâfe” fiilini kullanması, kâfirlerin başlarına gelen belânın ta’riz yoluyla ifâde edilmesinden ibârettir.

“Onlar uykuda iken” ifâdesi, “Allah’ın takdirinin tahakkukundan habersizler iken” demektir. Ya da “bahçeye gelen o âfetin gerçekleşmesinden, ölümün kardeşi olan uykuda bulunduklarından dolayı gafil idiler” anlamındadır.

Uyku, insanın beynine yükselen buhar rutûbeti nedeniyle beyin sinirlerinin gevşemesi hâlidir. Uyku, Allah’ın insanın rûhunu öldürmeksizin almasıdır. Bir başka ifâdeyle Allah’ın, rûhun ışığının cesedin bâtınına değil zâhirine ulaşmasına engel olmasıdır. Bir

başka târife göre de uyku hafif bir ölüm, ölüm ağır bir uykudur. Bütün bu târiflerin tamamı doğru târiflerdir.

فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾

20. ***(Ve hemen)*** **bahçe kapkara kesildi.**

Âyet-i kerîmede yer alan "sarîm" kelimesi meyveleri toplanmış bahçe anlamınadır. Bu öyle bir bahçedir ki, orada meyve adına hiçbir şey kalmamıştır. Çünkü gökten inen ateş bu bahçeyi yakmıştır. "Orası meyveleri devşirilmiş gibi oldu" şeklinde tercüme ettiğimiz "fe esbehat ke's-sarîm" ifâdesi, bâzılarına göre; "o bahçe gece gibi oldu" şeklinde tefsir olunmuştur. Çünkü geceye Arapçada "sarîm" denmektedir. Buna göre âyetin bu kısmının mânâsı; "o bahçe gökten inen ateş vâsıtasıyla yakılıp kül hâline getirildiği için gece gibi kapkara kesildi" demek olur.

فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَۙ ﴿٢١﴾

21. ***(Beri tarafta ise)*** **onlar, sabah olurken birbirlerine seslendiler.**

"Musbihîn" ifâdesi, "onlar sabaha girerlerken" anlamında olup, dilbilgisi kurallarına göre kelime hâldir.

اَنِ اغْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾

22. Mâdem devşireceksiniz, hadi erkenden mahsûlünüzün başına gidin! ***(diye birbirlerine seslendiler.)***

"اِغْدُوا /İğdû" kelimesinin başındaki "en" en-i müfessiredir. Burasını "bi en iğdû" şeklinde masdariye olarak almak da mümkündür. Buna göre âyetin mânâsı; "erkenden günün ilk saatlerinde evden çıkınız anlamınadır.

"عَلٰى حَرْثِكُمْ", bahçenize ve tarlanıza anlamındadır.

Keşfu'l- esrâr'da belirtildiğine göre, bu bahçede hem ekin hem de üzüm ağacı vardı."

Fakir (**Bursevî**)'ye göre "hars" kelimesi ile mutlak ürün kasdedilmiş olabileceği gibi, özel olarak ekin de kasdedilmiş olabilir. Çünkü ekin, insanın hayatını devam ettirdiği en değerli nesnedir. "İğdû" fiili, âyet-i kerîmede yönelme ve isti'lâ anlamına geldiği için "alâ" harf-i cerriyle geçişli hâle getirilmiştir. *Kamus'*ta geçtiği üzere bâzı âlimlere göre fiil,"ğadâ aleyhi ğudven ve ğudveten" şeklinde sâdece "alâ" harf-i cerriyle geçişli olur.

Râğıb İsfahânî'nin ifâdesine göre âyette yer alan "hars" kelimesi, "tohumu tarlaya

atmak ve tarlayı ekine hazırlamak" anlamındadır. Arapçada ürüne "hars" denir. Nitekim tefsirini yaptığımız bu âyette yer alan "hars" kelimesi ürün anlamına gelir.

"اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ" ifâdesi, "sizler meyveyi kesmeyi, ürünü toplamayı istiyorsanız erkenden yola çıkın" anlamına gelir.

فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَۙ ﴿٢٣﴾

23. Derken fısıldaşa fısıldaşa yola koyuldular.

Yâni kendilerini hiç kimse duymasın ve aralarına hiç kimse girmesin diye gizlice ve alçak sesle kendi aralarında görüş alış-verişinde bulunmaya başladılar.

اَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌۙ ﴿٢٤﴾

24. Aman, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın! ***(diye fısıldaştılar.)***

Âyetteki "orada" ifâdesinden maksad "o bahçede" demektir. "Lâ yedhulennehâ" fiilinin başındaki "en" en-i mufessiredir. Çünkü "fısıldaşmak" anlamına gelen "tehâfüt" kelimesinde "kavl/konuşma" anlamı vardır. Buna göre "orada hiç kimse yanınıza girmesin" ifâdesi, "tehâfüt/gizli konuşma" fiilinin tefsiri olmuş olur. Bir başka ifâdeyle; "aralarında gizlice bu konuyu görüşmüşler" demektir.

"Miskin", hiçbir şeyi olmayan yoksul kimse demektir. Miskin, fakirden daha yoksul olan kimseyi ifâde eder. Yoksul kimsenin o bahçeye girmesinin yasaklanmasından maksad, oraya girmesine fırsat verilmesini yasaklamak anlamınadır. Bu tıpkı birisinin, herhangi bir kimseye "seni burada görmeyeyim" cümlesi gibidir. Çünkü yoksul kimsenin onların bahçelerine girmesi, yoksulun oraya girmesine fırsat verilmesi demektir. Tıpkı örnek cümlemizde, yasaklamayı getiren kimsenin yasak ettiği kişiyi görmesinin, o kimsenin huzûruna gelmesini gerektirmesi gibi. Şu hâlde bu ifâde, lâzımın zikri ve melzûm irâde edilmesi kabilinden mecaz-ı mürsel olmuş olur.

وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾

25. ***(Evet, yoksullara yardıma)*** **güçleri yettiği hâlde, onları yardımdan mahrum etmek niyet ve azmi ile erkenden yola düştüler.**

"Mahrum etmek" şeklinde tercüme ettiğimiz "hard" kelimesinin incelemesini yapmak gerekirse; kelime, "herhangi bir kimseyi hiddet ve kızgınlıkla yasaklamak ve engellemek" anlamınadır. Meselâ "nezele fulânun harîden" cümlesi, "filanca kimse insanlara karışmaksızın bir yere konakladı" anlamına gelir. Kelimenin bu şekilde

kullanılması, o kişinin kendini başkalarına karışmaktan engellemiş olduğundan dolayıdır. Yine "engelleme" anlamını yansıtan "haredeti's-senetu" cümlesi vardır ki anlamı "sene, yağmurunu engelledi, bu sene kurak gitti" anlamınadır. Yine devenin, sütünü engellemesi sebebiyle aynı fiil kullanılarak "haradeti'n-nâkatu" denir ki anlamı "deve sütünü kesti" demektir. "Hard" kelimesi ayrıca "gazap" anlamına da gelir.

"Kadirîn" kelimesi, "ğadev" fiilinin fâilinden hâl-i mukaddere'dir. Çünkü ehl-i hakka göre kudret fiil ile birlikte bulunur. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şu şekilde olur: Onlar sabahın ilk saatlerinde fakirlerin bahçelerinden bir şey almasını engelleyerek -zanlarınca- kendilerine fayda verebilecekleri ya da bahçelerindeki meyveyi devşirip ekinleri hasad edebilecekleri zannıyla, buna kadir olduklarını düşünerek çıktılar. Ancak bütün hasad ettikleri, faydasız şeylerden ve mahrûmiyetten ibâret oldu.

Keşşaf tefsirine göre; "onlar faydadan âciz ve sâdece faydasız şeyleri devşirmeye güçleri yeter hâlde çıktılar" şeklindedir. Yâni onlar, kendilerine fayda vermeye kadir olarak fakirleri mahrum etmek ve onları engellemek kararında oldular. Fakir düşmüş, malları elden çoktan gitmiş bir hâlde sabahleyin dışarı çıktılar. Onlar, faydasız şeylerden ve mahrûmiyetten başka hiç bir şeyi devşirmeye güçleri yetmez hâlde idiler. Çünkü onlar, fakirleri mahrum etmeyi istemişlerdi. Fakat bizzat kendileri mahrûmiyet ve meskenetle cezâlandırıldılar.

فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُٓوا اِنَّا لَضَٓالُّونَۙ ﴿٢٦﴾

26. Fakat bahçeyi gördüklerinde: Mutlaka yolumuzu şaşırmış olmalıyız! dediler.

Bir başka ifâdeyle bahçelerinin helâk olduğunu gördükleri zaman birbirlerine; "biz herhalde bahçemize giden yolu şaşırmış olmalıyız, bu yol bizim bahçemize giden yol değildir herhalde" dediler. Neticede bahçenin, bıraktıkları gibi olmadığını gördüler.

بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾

27. Yok yok, doğrusu biz mahrum bırakılmışız!

Yâni bahçelerine gelen felâket üzerinde derinden derine düşünüp de gerçeği tam olarak anladıklarında bu ifâdeyi kullandılar. Burada yer alan "bel" edâtı, daha önceki söyledikleri sözden ve görüşten vazgeçtiklerini ifâde etmektedir. Bir başka ifâdeyle onlar şöyle demiş oluyorlar: Bizler yolumuzu sapıtmış değiliz, tam tersine biz mahrum bırakılmış kimseleriz. Bizler bahçemizin sağlayacağı faydalardan mahrum bırakılmışız. Kötü niyetimiz sebebiyle kendimize zulmettiğimiz için, bahçemizden gelecek yararlara ulaşmamıza engel olundu. Kötü niyetimiz ise fakirleri bahçemizden mahrum bırakmamız ve fakirlerin hakkını vermemeyi istememizdir.

❀

قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾

28. İçlerinden en mâkul olanı şöyle dedi: Ben size «Rabbinizi tesbih etsenize» dememiş miydim?

"İçlerinden" görüşçe ya da yaşça *"en mâkul olanı" Keşşaf*'a göre; en âdili ve en hayırlısı *"şöyle dedi: Ben size; «Rabbinizi tesbih etsenize» dememiş miydim?"*

Âyette yer alan "evsat" kelimesini biraz açmak gerekirse şunları diyebiliriz. Bu kelime "fulanun min sitati kavmihi" cümlesinde "filânca kişi kendi kavminin ortasıdır" anlamında; "a'tinî min sitâti mâlike" cümlesinde ise "bana malının orta hâlli olanlarından ver" anlamında kullanılmıştır. Nitekim, ***"ümmeten vesatan" yâni orta (âdil) bir ümmet"*** (el-Bakara, 2/143) âyetinde de kelime benzer bir mânâda kullanılmıştır.

Kâşifî, evsat kelimesiyle ilgili şu açıklamayı yapar: "Onların akıl yönünden en fâzıl olanı veya yaşça en büyükleri ya da fikirce en doğru olanı" demektir.

Râğıb İsfahânî der ki: "Vasat" kelimesi; cimrilik ve israf gibi iki tarafı kınanmış olup cömertlik gibi bu iki kınanmış ucun ortasında bulunan şey anlamında kullanılır. Buna göre vasat kelimesi, ifrat (aşırı gitme) ve tefrit (geri kalmak) gibi iki olumsuz sıfatın arasındaki "orta yolu" ifâde etmek için kullanılır ve bununla övgü yapılır. "Adâlet yolunu tutmak" ve "orta yolu tutmak" ifâdeleri böyledir. Nitekim "ümmeten vesatan" ibâresi de bu anlamdadır. Bizim tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerîmedeki kullanım da yine bu anlamdadır. Bazen de kelime, hayır ve şer gibi bir tarafı iyi bir tarafı kınanmış şeylerde kullanılarak kinâye yollu "kötülük" kasdedilir. Tıpkı "vasatun beyne'r-ricâl" ifâdesinde olduğu gibi ki, bu cümleyle o kimsenin hayır ve iyilik sınırından çıkmış olduğuna dikkat çekilir.

"Rabbinizi tesbih etsenize" ifâdesi; "Rabbinizi tesbih ve tehlil ile zikredip kötü niyetlerinizden dolayı O'na tevbe etsenize" demektir. Aralarındaki bu mâkul kişi, bu nasîhatini onlara bu yanlış fiillerine karar verdikleri zaman yapmıştı. Onlara: "Allah'ı zikredin. O'nun günahkârlardan nasıl intikam aldığını hatırlayın. Bu kötü kararınızdan dolayı derhal Allah'a tevbe edin. O'nun intikamı daha başınıza gelmeden bu kötü niyetinize derhal son verin!" demek istemişti. Ancak onlar, bu nasîhatçiye karşı gelmişler ve onu ayıplamışlardı.

Bu âyet-i kerîme, günah işlemeye karar vermenin insanın sorumlu tutulmasını gerektiren bir husus olduğuna işâret etmektedir. Çünkü burada gördüğümüz gibi bahçe sâhipleri yoksulları engellemeye karar vermişler ve daha fiillerini gerçekleştirmeden cezâlandırılmışlardı. Bu âyet-i kerîmenin bir benzeri de; ***"İnkâr edenler, Allah'ın yolundan ve yerli, taşralı bütün insanlara eşit kıldığımız mescid-i haramdan (insanları) alıkoymaya kalkanlar (şunu bilmeliler ki) kim orada (böyle) zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı azaptan tattırırız."*** (el-Hac, 22/25) Şu âyet-i kerîme

de aynı işâreti taşımaktadır: ***“Gühanın açığını da gizlisini de bırakın.”*** (el-En’am, 6/120) Şu hâlde “azim” insanın herhangi bir fiili yapmaya yönelmesindeki gücünü ve bu hususta olan kararlılığını ifâde etmektedir. Tahkik ehli âlimlere göre; herhangi bir fiili yapmaya kesin karar veren kimse bundan dolayı sorumlu tutulur. Fakat bunun bir alt derecesi olan “hemm”, insanın herhangi bir fiili kasdetmesi ve ona yönelmesinin ağır basması anlamındadır. Bu ise bir sorumluluk gerektirmez.

قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾

29. Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz *(kendi kendimize)* yazık etmişiz, dediler.

Onlar, günahlarını itirâf ederek -ki günahın itirâfı tevbe sayılır-; *“Rabbimizi tesbih ederiz.”* Biz, Rabbimizi her türlü kötülükten ve eksiklikten tenzih ederiz. Özellikle bize yapmış olduğu şu cezâlandırmasından dolayı O’nu zâlim olmaktan tenzih ederiz. *“Doğrusu biz”* nefsimizin cimriliğine uyarak yoksul insanları mahrum bırakmak kasdımız sebebiyle *“zâlimlermişiz dediler.”* Bir başka ifâdeyle onlar, sanki şöyle söylemiş oldular: Biz, yaptığımız bu kötü davranıştan dolayı Allah’tan bağışlanma dileriz. Taşıdığımız bu kötü niyetimiz sebebiyle O’na tevbe ederiz. Çünkü biz, bahçemizin ürünlerinden yoksul insanların paylarını ayırmamayı, onlara vermemeyi istedik.

Onlar bu sözleri, başlarına azap gelmeden önce söylemiş olsalardı, o azâbın inmesinden kurtulurlardı. Fakat onlar bu itirâfı, Arapların deyimi ile “ba’de harâbi’l-Basra” yâni iş işten geçtikten sonra yaptılar.

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾

30. Ardından, kabahati birbirlerine yüklemeye başladılar.

“Yetelâvemûn” fiilinin kökü olan “levm” “kınamak” demektir. “Yetelâvemûn”; onların yaptıkları bu hareketten dolayı birbirlerini kınamalarını, bir başka ifâdeyle suçu birbirlerinin üstüne atmalarını ifâde etmektedir. Çünkü onlar, bu konuyu aralarında görüşürlerken kimisi “bu şekilde davranalım” diye teklif getirmiş, kimisi getirilen bu teklifin uygun olduğunu söylemiş, kimisi ileri sürülen görüşü hoş gördüğü için sessiz kalmış, kimisi de bunun uygun bir davranış olmayacağını söylemişti. Kimi diğerine “böyle böyle düşünüyordun” demiş, diğeri ona “sen de buna râzıydın” gibi sözlerle suçu birbirlerine atmışlardı.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿٣١﴾

31. ***(Nihâyet)*** **şöyle dediler: Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermişiz.**

Şöyle dediler; Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz haddi aşanlarmışız. Allah'ın koyduğu sınırı aşanlarmışız.

Yâni onlar, kendi günahlarını itirâf ettiler ve yüzlerini niyâza döndürdüler. "Bize eyvahlar olsun! Biz günah konusunda haddi aşanlardan olmuş, fakirleri mahrûm etmişiz" dediler.

عَسٰى رَبُّنَا اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣٢﴾

32. Belki Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz ***(artık)*** **Rabbimizi*****(O'nun hoşnutluğunu)*** **arzuluyoruz.**

"Belki Rabbimiz" -ki O'nun kereminden ümitvarız- *"bize"* tevbemizin ve günahımızı itirâfımızın bereketiyle *"bunun yerine",* bu helâk olan bahçemize bedel olarak *"daha iyisini verir. Çünkü biz Rabbimizi arzuluyor,"* O'nun affını umuyoruz, hayrını diliyoruz.

Âyette yer alan "ilâ" harf-i cerri ummanın ve arzu etmenin ulaştığı son noktayı göstermektedir. Burada "ilâ" harf-i cerri Rab kelimesinin önünde yer aldığına göre, "arzulanan"ın Rab olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Allah, onların ümid ve taleplerinin ulaştığı son noktadır. Veya burada "ilâ" harf-i cerrinin getirilmesi, fiilin "rücû: dönmek" mânâsını kendi bünyesinde içermesinden dolayıdır. Eğer böyle demeyecek olursak Arapçada meşhûr olan kurala göre "rağbet" kelimesi "fî" veya "an" harf-i cerleri ile geçişli olur. Yoksa âyette olduğu gibi "ilâ" harfi cerriyle geçişli olmaz.

Rivâyete göre söz konusu bahçenin sâhibi olan üç kardeş, kendi aralarında sözleşirler ve derler ki: "Allah, bize helâk olan bahçemizin yerine daha hayırlısını verirse babamızın yaptığının aynısını biz de yapalım." Peşinden Allah'a duâ ederler, yakarırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ o gece bunlara eski bahçelerinden daha iyi bir bahçe verir.

Âlimlerin ifâdesine göre Allah Teâlâ Cebrâil'e o yanmış olan bahçeyi yerinden söküp almasını ve Şam diyarında bitkisi az olan bir yere koymasını ve oradan bir bahçe alarak, onu getirip bu bahçenin yerine koymasını emreder.

İbn Mesud (r.a.) der ki: Bahçe sâhibi üç kardeş Allah'a samîmiyetle dönünce ve Allah onların sözlerinde sâdık olduklarını bildiğinden ellerindeki bahçelerine bedel olarak onlara daha hayırlı bir bahçeyi nasip etmiştir. Bu bahçeye "el-Hayevan" deniyordu. İçerisinde yetişen üzümün sâdece bir salkımını bir katır götürebiliyordu. **Ebû Hâlid Yemânî** der ki: Ben o bahçeye girdim, orada her bir salkımın ayakta duran esmer bir adam kadar olduğunu gözlerimle gördüm.

Muhakkikler demişlerdir ki; kim bir belâya müptelâ olur, malı menâlı telef olursa bu kimsenin iyi düşünmesi, bu belânın kendi yaptıkları sebebiyle indiğini bilmesi gerekir. Sonra günahını itirâf ederse Allah Teâlâ ondan aldıklarından daha iyi ve daha güzelini, "Bostân-ı Hayvân" ve "Bağ-ı Zarvân" gibi bahçeleri kendisine geri verir

Mevlânâ bu mânâdan haber vermekte ve şöyle buyurmaktadır:

Önce küpüm kırıldı sirkem döküldü
Zararım oldu diye söylenmedim
Sonra bunun arkasından bedel olarak
Yüz küp hâlis bal verdi ve beni mesrûr etti.

Katâde'ye bu üç kardeşin cennetlik mi yoksa cehennemlik mi oldukları sorulur. Katâde bu soruyu soran kişiye; "bana çok zor bir soru sordun" der.

Hasan (rh.)'e söz konusu üç kardeşin "Biz Rabbimizi arzuluyoruz" ifâdelerinin, onların cennetlik oldukları anlamına gelip gelmediği sorulur. Bunun üzerine Hasan (rh.), "bu sözün onların îmâna girdiklerini haber mi verdiğini yoksa bunun, sıkıntıya düştüklerinde müşriklerin ağızlarından dökülen sözler gibi mi olduğunu doğrusu ben ayırd edemiyorum" der. Böylece o, bu üç kardeş hakkında kesin bir hüküm vermeyip tevakkuf eder. Ancak çoğunluğu teşkil eden âlimlere göre burada hikâyesi anlatılan üç kardeş gerçekten tevbe etmişler ve Allah'a ihlâsla yaklaşmışlardır. Nitekim **Kuşeyri** de bu kanâattedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kanâatimize göre o üç kardeşin bu sözleri darda kalmış bir kimsenin o esnâda dudaklarından dökülüveren sözlerden ise Allah'ın, yanmış olan bahçelerini daha iyi bir bahçe ile değiştirmesi "istidrâc" kabilinden olur. Yok böyle değil de bir tevbe ve ihlâs neticesi değiştirilmişse bu cân u gönülden yapılmış tevbe ve ihlâsın sonuçlarındandır. Çünkü ihlâsın gerçekten hayret verici meyveleri vardır.

Şeyh Ebu'r-Rebi' Mâliki (rh.)'den rivâyet ediliyor: Köylerden birinde ünü dillerden dillere dolaşan sâliha bir kadın olduğunu işittim. Kadınları ziyâret etmek bizim âdetimizden değildi. Ancak bu sâliha kadının şöhretine sebep olan kerâmetini görmek için kendisini ziyâret etmemiz gerekti. Bu kadının adı Fıdda idi.

O sâliha hanımın kalmış olduğu köye inip orada konakladık. Bize bu kadının yanında bir koyun bulunduğu ve ondan süt ve bal sağıldığı anlatıldı. Biz, içerisine hiç bir şey konmamış birer yeni kap satın alarak o hanımın yanına gittik. Selam verdikten sonra: "Yanınızda bulunan koyunun bereketini görmek istiyoruz" dedik. Kadın o koyunu bize getirdi. Elimizdeki kaba sütünü sağdık. Bir de ne görelim, hem süt ve hem de bal sağmışız. Bunları içtikten sonra kendisine bu koyunun hikâyesini sorduk. Sâliha kadın; "olur anlatayım" dedikten sonra söze başladı:

Bir zamanlar bizim bir tek koyuncağızımız vardı. Biz fakir bir âile idik, hiç bir şeyimiz yoktu. Kurban bayramı gelip çatmıştı. Sâlih bir insan olan kocam bana, "bu koyunu bu mübârek günde keselim" dedi. Ben de kendisine; "bunu yapmayalım, koyunu kesmememiz için şerîat tarafından bize verilmiş ruhsat var. Allah bizim bu koyuna ne kadar ihtiyacımız olduğunu biliyor" dedim. Gel zaman git zaman günlerden bir gün

evimize bir misafir geldi, misafiri ağırlayacak hiçbir şeyimiz yoktu. Eşime: “Efendi, bu gelen misafirdir, kendisine ikram etmemiz bize emrolunuyor. Bu koyunumuzu al da kes, misafirimizi ağırlayalım” dedim. Ancak çocukların koyunun arkasından ağlayacağından korktuğumuz için eşime, koyunu evden uzağa duvarın arkasına götürüp orada kesmesini söyledim.

Eşim koyunu kesip kanını akıttığı sırada duvardan içeriye bir koyun sıçradı ve evin içerisine girdi. Ben, koyunun eşimin elinden kurtulmuş olabileceğini düşündüm ve korktum. Gerçek durumu gözlerimle görmek için dışarı çıktım. Bir de ne göreyim eşim boğazlamış olduğu koyunun derisini yüzmekle meşgul idi. Ona, “efendi çok tuhaf bir şey oldu” diyerek gördüklerimi anlattım. O, “herhalde Allah kestiğimiz koyunumuza bedel olarak bize daha hayırlısını gönderdi” dedi. Bizim koyunumuzdan sâdece süt sağılırken, misafire yaptığımız ikramın bir bereketi olarak bu yeni gelen koyundan hem süt ve hem de bal sağılmaya başlandı.

Sâliha kadın bize bu hikâyeyi anlattıktan sonra bize şöyle seslendi: “Evlâdlarım, bizim bu koyunumuz müridlerin kalbinde otluyor; onların kalpleri hoş olursa koyunun sütü de hoş oluyor. Onların kalpleri değişirse koyunumuzun sütü de değişiyor. O hâlde kalplerinizi hoş tutunuz.”

Yâfiî der ki: O sâliha kadın “müridler” kelimesiyle aslında kendini ve kocasını kasdediyordu. Fakat kasdı özel olarak kendisi ve kocası olduğu hâlde kendilerini gizlemek ve müridlerin kalplerini hoş tutmaya teşvik etmek için herkesi kasdediyormuş havası veren genel bir lafiz kullanmıştır. Çünkü kalplerin hoş tutulması ile nur, esrar, yaşama lezzeti gibi sevilen her türlü hoşluk Melik ve Ğaffar olan Allah’ın yardımıyla birlikte elde edilir. Buna göre burada verilmek istenen ana fikir şudur:

Eğer bizim kalbimiz temiz olursa kendi yanımızda mâlik olduğumuz şeyler de temiz olur. Şu hâlde sizler kalbinizi temiz tutun ki sizin yanınızda bulunan şeyler de size temiz olsun. Eğer gerçek böyle olmayıp tam tersine maksad bütün müridler olsaydı, sütün hoşluğu diğer koyunlardan olmuş olurdu. Karı-koca olarak onların kalplerinin kötü olması durumunda müridlerin kalplerinin temizliği onlara bir fayda vermez. Diğer taraftan bu iki kişinin kalpleri temiz olduğunda ise diğer müridlerin kalplerinin pis olması onlara bir zarar vermez.

كَذٰلِكَ الْعَذَابُۜ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

33. İşte azap böyledir. Âhiret azâbı ise elbette daha büyüktür. Keşke bilselerdi!

“İşte azap böyledir.” Bu bir isim cümlesidir. Cümlede haber daha önce mübtedâ daha sonra getirilerek bir kasr yapılmıştır. Azap kelimesinin başındaki elif-lam ahd içindir. Yâni azap Mekkelilere ve bahçe sâhiplerine dünyada verdiğimiz bu azap gibidir.

Keşfu'l-esrar'da âyet-i kerîme şöyle tefsir olunmaktadır: "İşte ben, ümmetinin zenginleri fakirlerine şefkat etmediği zaman aynen böyle yaparım. Onlara yağmuru yağdırmam, üzerlerine âfet gönderirim, ekinlerinden ve ticâretlerinden bereketi kaldırırım." Dolayısıyla bu ifâde, zekat ve sadakayı vermeyenlere, mallarının helâk edileceği ve üzerlerine bir şekilde bir azap indirileceği yolunda bir tehdidi dile getirmektedir.

Ey güzel dost kötülük yapma, kötülük görürsün
Kötü bir tohumdan iyi meyve meydana gelmez
Allah'ın mahlûkatına iyilik ulaştıran bir kimse
Her iki âlemde de iyilik görür.

"Âhiret azâbı ise elbette daha büyüktür" ve daha beterdir. Zira buradaki azap zeval bulur, oradaki oradaki bâkîdir."

"Keşke" bunun daha büyük olduğunu *"bilselerdi."* Böylece kendilerini o azâba sürükleyecek, atacak ve götürecek olan günahlardan kaçınmış olurlardı.

YOKSA ORTAKLARI MI VAR ONLARIN?

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ
كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ
فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ اِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ اَمْ لَكُمْ
اَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ اِلَى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾
سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ اَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ
اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾

34. Şu da muhakkak ki, takvâ sâhipleri için Rableri katında nimetleri bol cennetler vardır.

35. Öyle ya, *(Allah'a)* teslimiyet gösterenleri, *(o)* günahkârlar gibi tutar mıyız hiç?

36. Size ne oluyor? Ne biçim hüküm veriyorsunuz?

37. Yoksa size âid bir kitap var da, *(bu bâtıl inanışları)* onda mı okuyorsunuz?

38. Onda, beğendiğiniz her şey sizin için mutlaka vardır *(diye mi yazılı)*?

39. Yoksa, «Ne hükmederseniz mutlaka sizindir» diye sizin lehinize olarak tarafımızdan verilmiş, kıyâmet gününe kadar geçerli kesin sözler mi var?

40. Sor onlara: Bu iddiâyı onların hangisi savunacak?

41. Yoksa ortakları mı var onların? Sözlerinde doğru iseler, hadi getirsinler ortaklarını!

"Şüphesiz küfür" ve günahlardan *"sakınanlar için"* âhirette *"Rableri katında nimetleri bol cennetler vardır."* Burada "katında" şeklinde tercüme ettiğimiz "ınde" kelimesinin kullanılması, o nimete şeref katmak ve değerli olduklarını vurgulamak içindir. Çünkü âhirette Allah'tan başka hiç kimsenin ne gerçekten ve ne de sûreten mülkü yoktur. Bu nimetler sanki Allah katında hazır ve mevcuddur. Allah, o nimetler hakkında dilediği gibi tasarrufta bulunur. Âyeti bu şekilde anlamayacak olursak cennetin Allah'ın katında bulunuşu, mekân bakımından olur ki bu da imkânsızdır. Arapça dilbilgisi kuralları açısından "ınde" kelimesi, "muttakîn" kelimesinin bağlanmış olduğu "istıkrar" şibh-i fiilinin mâmûlüdür. Bunun, "lil muttakîn" ifâdesinde dikkate alınmış mahzuf bir kelimeden hâl olmak üzere o kelimenin mutaallakı olması da mümkündür. Bu sözcüğün, "cennât" kelimesinden hâl olması mümkün değildir. Çünkü ortada âmil yoktur. Tercîhe şayan olan görüşe göre "ınde rabbihim" ifâdesinin mânâsı, "O'nun

kutsal katının civârında” şeklindedir. Şu hâlde buradaki “katındalık”, cihetten ve yönden münezzeh olan makam ve mertebe itibariyle katındalıktır; yoksa mekân açısından değildir. Nitekim aynı durum şu âyet-i kerîmede de söz konusudur. ***“Takvâ sâhipleri cennetlerde ve ırmakların kenarlarında güçlü ve Allah’ın huzûrunda hak meclisindedirler.”*** (el-Kamer, 54/54,55) Şu hâlde sonuç olarak diyebiliriz ki Allah’a yakın olan kulların O’na bu yakınlıkları mânevî bir yakınlıktır. Yoksa burada mekânî bir yakınlık söz konusu değildir.

Râğıb İsfahânî der ki: “Inde” kelimesi yakınlık ifâde edilmek için kullanılır. Bu kelime bazen mekânî, bazen de itikâdi yakınlıklarda kullanılır. Meselâ kişi “ındî keza” yâni “benim yanımda şu kadar var” dediğinde böyle bir yakınlık söz konusudur. Bazen de aynı kelime mertebe ve mânâ itibariyle yakınlığı ifâde eder. Şu âyet-i kerîme buna örnektir: ***“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler, Allah’ın lutuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir hâlde rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar.”*** (Âl-i, İmran, 3/169-170) Nitekim yine aynı itibarla bir kısım meleklere, “el-melâiketü’l-mukarrabûn” ismi verilmiştir.

“Cennâtu’n-naîm”, dünya nimetlerinde olduğu gibi nimetin elden çıkma korkusunun yaşanmadığı, hayatı insana zehir eden olumsuzluklardan uzak ve içinde sâdece nimetlenme olan cennetler demektir. “İçinde sâdece nimetlenme olan” şeklinde nimetin cennete izâfe edilmesi izâfet-i lamiyye’den anlaşılmaktadır. Çünkü böylesi bir izâfet, muzâfun ileyhin sâdece muzâfa âidiyetini ifâde etmektedir.

أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾

35. Öyle ya, *(Allah’a)* teslimiyet gösterenleri, *(o)* günahkârlar gibi tutar mıyız hiç?

Kureyş’in ileri gelenleri, kendilerinin dünyadaki nasiplerinin bolluğuna ve müslümanların paylarının azlığına bakarak Allah’ın âhirette müslümanlara vaad ettiklerini duyduklarında şöyle dediler: Muhammed’in ve onunla birlikte bulunanların iddiâ ettikleri gibi eğer biz gerçekten yeniden dirilecek isek bizim durumumuzla onların durumu aynen bu dünyadaki durumlarımızdan farklı olmaz. Eğer farklı olursa yine de onlar bizden daha fazla nimete eremezler ve bizden üstün olamazlar. Onların olsa olsa gidebilecekleri en ileri nokta durumlarının bize eşitliği noktasıdır. İşte Allah, kâfirlerin bu sözünü bu âyet-i kerîme ile reddetmiş olmaktadır.

Âyetin başındaki “hemze” hemze-i inkâriye’dir. “Fâ” harfi ise ifâdenin gelişinin gerektirmiş olduğu mukadder ve önceden geçen bir cümleye bu cümleyi atfetmektedir. Biz o mukadder cümleyi de takdir ederek ifâdeye şöyle bir mânâ verebiliriz: Biz, hüküm vermede haksızlık yapıp da kurtuluşa erme ve derecelere ulaşma açısından müminleri kâfirler gibi tutarmıyız hiç?

“Günahkârlar” diye tercüme edilen “mücrimîn”den maksad, âyetin nüzûl sebebinin de işâret ettiği üzere kâfirlerdir. Gerçekten de kâfirler inkâr ve şirk günahını işlemiş olan en büyük mücrimlerdir. Yoksa günah işlemeyi genel anlamda değerlendirecek olursak “günah işlemek” –her ne kadar itâatkar müslüman fasık müslümanla bir değilse de- müslümanlıkla zıtlaşan ve onunla çelişen bir durum değildir.

Bu âyet-i kerîmede aklı başında olanlara bir öğüt ve gözü gören kimselere bir yasaklama vardır. Bu ifâdenin ardından âyetin akışı içinde yine kâfirlere hükümlerini reddetmeyi pekiştirme ve iyice arttırma açısından hitâb edilerek şöyle söyleniyor:

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾

36. Size ne oluyor? Ne biçim hüküm veriyorsunuz?

Bu ifâde, kâfirlerin hükümlerinin çok tuhaf olduğunu ve akla uzak bulunduğunu ifâde ederek böyle bir hükmün, aklı başında hiç bir kimseden çıkmayacağını vurguluyor. “Mâ lekum” lâfzında yer alan “mâ” mübtedâ olup ref mahallinde ve istifhâmiyedir. Bu harfin sağlamış olduğu istifham, istifhâm-ı inkâridir. Bu sualle, onların bu iddiâlarında kabûle şâyan ve kendisine değer verilebilecek bir yönün bulunabileceğinin inkârı sağlanmaktadır. “Lekum” ifâdesi ise haberdir. Bu açıklamalardan sonra âyete şöyle mânâ vermek mümkündür: Sizin elinize hangi delil geçti ki böylesine çirkin olan bir yargıya vardınız. Âhirette insanlara mükâfat verme yetkisi sanki size verilmiş de dilediğiniz hakkında canınızın istediği şekilde hüküm veriyorsunuz.

Âyette yer alan “keyfe” lâfzı “hangi durumda” demek olup “bilgili hâlde mi yoksa câhillik hâlinde mi bu hükmü veriyorsunuz?” anlamındadır. Bu takdirde “keyfe” lafzı *zarf* olur. Âyeti şöyle anlamak mümkündür: “Sizler bildiğinizden mi yoksa bilmediğinizden mi bu hükmü veriyorsunuz?” Bu duruma göre “keyfe” lafzı *hâl* olur.

et-Tevilatu’n-necmiyye’de âyet-i kerîmeye şöyle bir îzâh yapılır: Bizler şerîatın ahkâmı, tarikatın âdâbı ve hakîkatın sembollerinin gereğini yerine getirmeye çalışan ve bu hususta titizlik gösteren kimseleri şerîata, tarikata, hakîkata aykırı çirkin vasıflar kazanmış kötü ahlâklı kimselerle bir tutarmıyız hiç? Size ne oluyor ki, böylesine açık bir zulme (olabilir diye) hüküm veriyorsunuz ve böylesine çirkin bir sözü söyleyebiliyorsunuz.

اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾

37. Yoksa size âid bir kitap var da, *(bu bâtıl inanışları)* onda mı okuyorsunuz?

“Yoksa size âid” gökten inen *“bir kitap var da (bu bâtıl inanışları) onda mı okuyorsunuz?”*

Âyette geçen “tedrusûn” kelimesi: *Müfredat*’ta açıklandığına göre “derese’ş-şey’u” ifâdesi “herhangi bir şeyin iz ve eseri kaldı” mânâsınadır. “دَرَسْتُ الْعِلْمَ” “bilginin iz ve eserini, ezberleyerek aldım” demektir. İlmin eserinin alınması onu okumaya devam etmekle sağlandığı için, “sürekli okuma” fiili âyette “ders” kelimesiyle ifâde olunmuştur.

إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾

38. Onda, beğendiğiniz her şey sizin için mutlaka vardır *(diye mi yazılı)*?

“Beğenmek” şeklinde tercüme edilen “tahayyerûn” fiili Arapçada “tahayyuru’ş-şey’i ve ihtiyâruhu” sözü, “herhangi bir şeyin en iyisini almak” demektir.

Râğıb İsfahânî’nin açıklamasına göre âyette geçen fiilden türeyen “ihtıyar” kelimesi, “yapılması hayırlı olan şeyi talep etmek” demektir. Bazen -özünde hayırlı olmasa bile- insanın kendine göre hayırlı gördüğü şeyi seçmesine de “ihtiyâr” denir.

Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: “O kitapta hayırlı gördüğünüz ve arzuladığınız her şey mutlaka vardır diye mi yazılı?” Âyette yer alan “inne”nin aslı “enne”dir. Çünkü kâfirlerin okuduklarının sorulduğu şey, bu elif ve nûn ile başlayan cümledir. Şu hâlde burası dilbilgisi kuralları açısından, müfred mahallinde gelmiş cümle hâlindeki mef’ûldür. Cümle mef’ûl olduğuna göre böyle bir cümlenin başındaki elif ve nun esreli okunmaz. Ancak elif ve nun, lâm ile getirildiğinde esre okunur. Çünkü lâmu’l-ibtida “enne” ve cümlesinin başına gelmez. Dolayısıyla burada yer alan lâm, ibtida lâmı olup “inne”nin ismi üzerine dâhil olmuştur.

Bu îzâh dikkate alınarak âyet-i kerîmeye anlam vermek gerekirse şöyle söylenebilir: Yoksa size âid bir kitap var da bu bâtıl inanışları onda mı okuyorsunuz? Bu kitapta; “canınızın istediği sizin olacaktır, isyankâr tıpkı Allah’a itâat eden gibi olacaktır, hattâ ondan daha da iyi olacaktır diye mi” yazıyor? O hâlde eğer siz söylediğiniz sözlerde doğru kişiler iseniz bu kitabı getirin bakalım.

Burada okunan şeyin ***“sonradan gelenler içinde ona iyi bir nam bıraktık, bütün âlemlerden Nûh’a selam olsun”*** (es-Saffat, 37/78-79) âyetinde olduğu gibi bunun hikâye şeklinde olması mümkündür. Eğer böyle olursa, elif ve nûn’un esre okunduğu yerlerden birisiyle karşı karşıyayız demektir. Çünkü bu takdirde elif ve nûn müfred makamında gelmemiş, aksine Allah o cümleyi olduğu şekilde bizlere hikâye etmiştir.

Bu iki açıklama arasındaki farka gelince; birinci açıklama, kâfirler tarafından okunmuş olduğu sorulan şey, Allah’ın hitâb ettiği kimselere nispet ettiği cümledir. İkinci açıklama, sözcükleri ile birlikte Allah’ın hikâye ettiği cümledir.

“Onda” şeklinde tercüme ettiğimiz “fîhi” sözcüğüne gelince; birinci açıklama biçiminde bu “fîhi” kelimesi olmadan cümle olamaz. Çünkü herhangi bir yazar, kitabına, insanları onu okumaya teşvik maksadıyla “bu kitap şöyle şöyledir” şeklinde yazacaktır.

Sâdî Müftî der ki: "Fîhi" ifâdesindeki zamiri kitabın yerine almayabiliriz. Çünkü zâhir olan bu zamirin, ifâdenin akışından anlaşılan "kıyâmet günü" yerine kullanılmış olmasıdır.

اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَۚ ﴿٣٩﴾

39. Yoksa, «Ne hükmederseniz mutlaka sizindir» diye sizin lehinize olarak tarafımızdan verilmiş, kıyâmet gününe kadar geçerli kesin sözler mi var?

Âyette yer alan "aleynâ" kelimesi, yeminler anlamına gelen "eymân" kelimesinin sıfatıdır. Gelecek "bâliğatun" kelimesi de aynı şekilde sıfattır. Buna göre; "eymânun aleynâ" ifâdesi, "bizimle ilgili yeminlerle pekiştirilmiş sözler" anlamına gelmektedir.

"بَالِغَةٌ", doğrulukta ve pekiştirilmekte en son noktaya varmış demektir. Çünkü kalitenin ve sağlamlığın en uç ve en son noktasına varan her şey Arapçada- "bâliğun" şeklinde vasıflandırılır. Arapçada "li fulânin aleyye yemînun" ifâdesi, bir başkasına kefil olunduğunda ona verilen söze uyulacağına dâir yemin edildiğinde söylenilir.

Bu açıklamalar doğrultusunda âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilebilir: Yoksa biz size garanti mi verdik. Ya da sağlam bir yeminle yemin mi ettik ki, sizin nezdinizde bizim üzerimize yeminlerle pekiştirilmiş bir söz hâsıl oldu.

"اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ" ibâresindeki "ilâ" harf-i cerri, "leküm" ifâdesinde mukadder olan bir kelimeye bağlıdır. Bir başka ifâdeyle burada şöyle denmiş oluyor: "Yoksa sizin lehinize olarak, verdiğimiz sözden çıkmayacağımıza dâir, kıyâmet gününe kadar geçerli kesin bir söz mü var? Bundan dolayı o gün biz sizi hakem mi tâyin edeceğiz de sizin hükmettiğiniz şeyleri size vereceğiz?" Veya "ilâ" harfi, yukarda geçen "bâliğat" kelimesine bağlıdır. Yahut aynı "ilâ" harfi, "eymânun" kelimesi ile ilişkilidir. Bu durumda; o güne kadar ulaşan, o güne varan ve herhangi bir yemin ile pekiştirilmiş olduğu sorulan mesele, kâfirlerin hakem tâyin edilmesi ve Allah'ın onların hükmüne uymasıdır.

"اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ" ifâdesi, yukarda yapılan yemînin cevâbıdır. Çünkü "اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا" ifâdesi, "اَمْ اَقْسَمْنَا لَكُمْ" yâni daha önce geçtiği üzere "biz size yemin mi ettik?" takdirindedir.

سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَعِيمٌۚ ﴿٤٠﴾

40. Sor onlara: Bu iddiâyı onların hangisi savunacak?

"Sor onlara: Bu iddiâyı; bu hiçbir aklın kabul etmeyeceği akıl dışı hükmü, *onların*

hangisi savunacak?" "Savunacak" şeklinde tercüme ettiğimiz "za'îm" kelimesi, "bir şeyi, bir işi düzeltmek üzere ortaya çıkan kişi" demektir. Tıpkı insanların işlerini ıslah etmek üzere bir topluluğun önüne geçen öndere "zaîm" dendiği gibi. "Bi zâlike" kelimesi, "zaîm" kelimesine bağlıdır. "Zaîm" ise bir başka açıklamaya göre "herhangi bir iddiâyı ileri süren ve onu desteklemek üzere delil getiren kimse" demektir.

Râğıb İsfahânî'nin yaptığı açıklamaya göre; "zaîm" kelimesi ya "kefâlet" anlamına gelen "zeâmet"ten türemiştir, ya da "söz" anlamına gelen "za'm"den türemiştir. Arapçada "za'm", yalana ihtimâli olan bir söz iddiâ etmek demektir. Bu nedenle, insanın yalan söylemesinin muhtemel olduğuna inanıldığı için başkasına kefil olan kişiye ve bir topluluğun liderine Arapçada "zaîm" denmiştir.

اَمْ لَهُمْ شُرَكَٓاءُۚ فَلْيَاْتُوا بِشُرَكَٓائِهِمْ اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾

41. Yoksa ortakları mı var onların? Sözlerinde doğru iseler, hadi getirsinler ortaklarını!

"Yoksa" bu sözü söylerken kendilerine katılan ve onların gittikleri yolda giden *"ortakları mı var onların? Sözlerinde"* bu iddiâlarında *"doğru iseler, hadi getirsinler ortaklarını!"*

"Bi şürekâihim" ifâdesinin başındaki "ba" harfi, ta'diye yâni fiili geçişli yapmak içindir. Bu harfin musâhabe için olması da mümkündür. Âyette *"iddiâlarında doğru iseler"* dendi. Bu ifâde, "hiç değilse bir başkasını taklîden olsun iddiâlarında doğru iseler hadi getirsinler ortaklarını" demektir. Bir başka açıdan burada şöyle denmiş olmaktadır: *"Size ne oluyor, nasıl hüküm veriyorsunuz"* âyetinde ifâde olunduğu üzere, iyi ile kötünün bir olacağı yolundaki görüşlerini isbat noktasında onların akli bir delilleri olmadığı gibi, ellerinde okudukları bir kitap mâhiyetinde naklî delilleri ve yeminle güçlendirilmiş ahidleri de yoktur. Ayrıca aklı başında olan kimselerden bu görüşe katılan hiç bir kişi de mevcûd değildir ki onu taklîd etsinler. Gerçi taklîd, eteğine sarılanı iflâh etmez, ama onların taklîd edeceği kimse de yoktur. Böylece ortaya çıkıyor ki, onların iddiâ ettikleri şey, her yönden bâtıldır, geçersizdir.

Bu âyet-i kerîmede işâret olunuyor ki: Herhangi bir hükme varmak isteyen kimseye düşen, bilgisi olmadığı hususta gücünün yettiği kadar doğruyu araştırmaktır. Zira insan, araştırmaksızın herhangi birşeye hüküm verirse bu hüküm hatâdan hâlî olmaz. Misal olarak açık bir arâzîde kıblenin neresi olduğunu bilmediği hâlde namaza duran bir kimseyi düşünelim. Bu kişi, kıbleyi araştırarak namaza durmuşsa -kıblenin tesbitinde hatâ bile etmiş olsa- kılmış olduğu namaz sahihtir. Aynı kişi kıblenin neresi olduğunu araştırmaksızın namaza durmuş olsaydı -kıbleye doğru durmuş olsa bile- kılmış olduğu namaz sahih değildir. Şu hâlde gerekli araştırma yapılmadan verilen herhangi bir hüküm hatalı sayılacağına göre, bir şey hakkında, apaçık delillerin aksine hüküm vermek ne

demektir, varın siz hesap edin.

KUR'AN'I YALAN SAYANI BANA BIRAK!

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطٖيعُونَۙ ﴿٤٢﴾
خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ
سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنٖي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدٖيثِۜ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ
حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَۙ ﴿٤٤﴾ وَاُمْلٖي لَهُمْۜ اِنَّ كَيْدٖي مَتٖينٌ ﴿٤٥﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ
اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۚ ﴿٤٦﴾ اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾

42. O gün incikten açılır ve secdeye dâvet edilirler; fakat güç getiremezler.

43. Gözleri horluktan aşağı düşmüş bir hâlde kendilerini zillet bürür. Halbuki onlar, sapasağlam iken de secdeye dâvet ediliyorlardı *(fakat yine secde etmiyorlardı)*.

44. *(Rasûlüm!)* Sen bu sözü *(Kur'an'ı)* yalan sayanı bana bırak *(kendini üzme)*. Biz onları, bilmedikleri bir yönden yavaş yavaş azâba yaklaştırıyoruz.

45. Onlara mühlet veriyorum. Doğrusu benim fendim çok sağlamdır!

46. Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da bu yüzden onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?

47. Yahut gaybın bilgisi onların nezdinde de, onlar mı *(istedikleri gibi)* yazıyorlar?

"O gün incikten açılır." Arapça dilbilgisi kurallarına göre "gün" anlamına gelen "yevm" kelimesi, "hatırla" mânâsındaki mukadder bir "üzkür" fiili ile mansuptur. Baldır anlamına gelen "sâk" kelimesi, "açılır" demek olan "yükşefu" fiilinin fâili yerindedir. Baldırın açılacağı günden maksad, kıyâmet günüdür. Bir başka ifâdeyle burada şöyle denmiş oluyor: "İşlerin şiddetlendiği ve konuşmanın zor olduğu o günü hatırla."

"Baldırın açılması" anlamına gelen "keşfu's-sâk" ifâdesi, o gün yaşanacak zorluk ve korkuları mecâzî yolla dile getirmek içindir; yoksa ortada ne baldır vardır, ne de açılma.

Bu ifâde tıpkı, cimri bir kimsenin mecâzî yolla "eli bağlı" şeklinde anlatılması gibidir; oysa burada da ne el söz konusudur ne de bağlanma. Bu, cimriliğin sâdece mecâzî yoldan anlatımından ibârettir. Cimriye "eli bağlı" dendiğinde, cimri kimseye harcama nasip edilmeyişi, eli bağlanan kimsenin durumuna benzetilmiş olmaktadır. Dolayısıyla âyette "keşfu's-sâk" ifâdesiyle kıyâmet günü mahşere gelen kimsenin hâli, tıpkı tesettürlü, erkeklerin arasına hiç çıkmamış, ama bu açıdan sıkıntıya düşmüş bir

kadının durumuna benzetiliyor. Şimdi böyle bir kadının son derece korkunç, akıllara durgunluk veren bir sıkıntıya düştüğünü ve bu yüzden canını kurtarmak üzere kaçmak, paçasını sıvamak zorunda kalmasını kafamızda canlandıralım. Diğer taraftan bu kadının daha önce evinden hiç dışarı çıkmadığını ve ziynet yerlerini mahremlerinden başka hiçbir kimseye açmadığını düşünelim. Şimdi bu kadın, başı öyle bir belâya giriyor ve korkusundan ne yapacağını öyle şaşırıyor ki, içine düştüğü dehşet nedeniyle aklı başından gidecek gibi oluyor ve canını kurtarmak için paçalarını sıvayıp kaçmaya çalışıyor. İşte âyette, kıyâmet günü mahşere gelen o bedbaht insanlar hakkında, bu kadın hakkında kullanılan ifâdeler sözkonusu edilerek onların durumu yansıtılmış oluyor. Burada ifâdeler kullanılırken kelimelerin yapılarında herhangi bir tasarrufta bulunulmuyor. Asıl tasarruf cümlenin yapısında yapılıyor. Dolayısıyla “baldırın açılması”, kıyâmet günü işlerin zorlaşması ve ağırlaşmasının istiâre-i temsiliyye yoluyla anlatımından ibârettir.

Molla Fenari *Fatiha Sûresi Tefsiri’*nde der ki: “Kâfirlerin baldırlarının açılması”, kıyâmet gününün dehşetinden büyük ve zor durumların ortaya çıkması demektir. Araplar “baldırın açılması” tâbirini cümlelerinde kullanırlar. Meselâ savaş şiddetlendiği ve zorlandığı zaman “savaş baldırını açtı” derler. Şiddetli bir sıkıntıya düşüp bundan kurtulmak için büyük bir çaba harcamak gerektiğinde araplar “paçanı sıva” derler. Nitekim ***“baldır, baldıra dolaşır”*** (el-Kıyâme, 75/29) âyet-i kerîmesinde de durum aynı şekildedir ki âyetin mânâsı, “kâfir ve günahkârların ölüm anında dehşetli korkular ve büyük işler birbirine karışır” demektir.

Şimdi “baldır” anlamına gelen “sâk” kelimesini biraz yakından ele alalım. Arapçada “sâku’ş-şey’i” dendiği zaman bununla “herhangi bir şeyi ayakta tutan asıl” kasdedilir. Meselâ ağacın gövdesine “sâku’ş-şecer” denir. Yine insanı ayakta tuttuğu için insanın bacaklarına ve baldırına da “sâku’l-insan” denilir. Çünkü ağacın gövdesi onun aslıdır; dallar ise bu asıl gövdeden kaynaklanmakta olup ancak gövdeye bitişik olarak ayakta durabilirler.

Bu açıklamalar ışığında âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilebilir: O gün her işin aslı ortaya çıkar; her şeyin gerçek yüzü ve asılları zuhûr eder. Öylesine ortaya çıkar ki bu gerçekler, artık herkes için ayan beyân olur.

Âyette “sâk” kelimesinin elif-lam’sız olarak nekre getirilmesi, birinci açıklama tarzımıza göre kıyâmet gününün korkunçluğunu vurgulamak içindir. Çünkü kıyâmet günü öyle bir gündür ki o gün akıllara durgunluk veren, dehşetli, hiç benzeri görülmemiş bir durum cereyan eder. İkinci yaptığımız açıklamaya göre ise kelimenin nekre getirilmesi ta’zim ifâde etmek içindir.

“Ve” kâfirlerle münâfıklar *“secdeye dâvet edilirler.”* Onların secdeye dâvet edilmeleri, dünya hayatında bunu terkettikleri için onları kınama, azarlama ve bu konuda kusurlu davrandıklarından dolayı onları üzmek içindir. Yoksa bu dâvet, kendilerine herhangi bir mükellefiyet ve kulluk yükümlülüğü yöneltildiği için değildir. Çünkü kıyâmet gününde böyle bir mükellefiyet yükleme sözkonusu olmayacaktır. Nitekim bu

hükmün benzeri ilerde başka yerlerde de gelecektir.

“Fakat” secde etmeye gerçek güçleri ellerinden çıkıp gittiği, secdenin sebep ve âletleri sağlam olmadığı için *“onu yapmaya güç yetiremezler.”*

Bu âyet-i kerîme, kâfirlerin o gün secde etmek isteyeceklerine, fakat bunu başaramayacaklarına işâret etmektedir.

İbn Mes’ud (r.a.)’dan rivâyet olunuyor: O gün kâfirlerin belleri tutulur. Bir başka ifâdeyle onların belleri eklemsiz bir biçimde kemikleşir. Eğilip doğrulma esnâsında artık bükülmez ve oldukları hâl üzere devamlı ayakta kalıverirler. Böylece dünyada iken secde etmediklerinden dolayı pişmanlıkları ve iç yangınları artar da artar. Bir hadis-i şerifte ifâde olunduğuna göre, *“onların belleri sanki sırtlarında demir çubuk varmış gibi tek bir tabaka hâlinde kalır.”*

Haberde gelmiştir ki; kâfir ve münâfıkların sırtları öküzün boynuzuna benzer bir kemik hâlinde olur.

Ebû Burde’nin **Ebû Mûsa** (r.a.)’dan rivâyetine göre Ebû Mûsa, Peygamberimiz (s.a.)’in şöyle buyurduğunu işitmiştir: *“Kıyâmet günü geldiği zaman her kavmin önünde dünyada iken kendisine taptıkları şeyler şekillendirilir ve her topluluk taptıkları o şeylere doğru giderler. Ancak ehl-i tevhid, oldukları yerde kalırlar. Kendilerine neden yerlerinde kaldıkları sorulur. Derler ki: İnsanlar gittiler, ancak dünyada iken bizim görmeden kendisine tapmış olduğumuz bir Rabbimiz var. Onlara sorulur: Gördüğünüz zaman Rabbinizi tanıyabilirmisiniz? Tevhid ehli der ki: Evet tanırız. Kendilerine sorulur: Görmediğinize göre Rabbinizi nasıl tanıyacaksınız? Onlar cevap verirler: Rabbimize hiçbir şey benzemeyeceğinden dolayı onu tanıyacağız. Bu cevap üzerine önlerindeki perde açılır ve Allah’ı görürler. Görür görmez de hemen O’nun huzûrunda secdeye kapanırlar. Ancak sırtları ineğin boynuzu gibi olan insan toplulukları oldukları yerde kalakalırlar. Allah Teâlâ’ya secde etmek isterler; fakat bunu başaramazlar. Allah’ın ifâde buyurduğu gibi, secdeye dâvet edilirler fakat güç yetiremezler. Allah Teâlâ insanlara şöyle seslenir: Ey kullarım! Başlarınızı kaldırın, Ben sizden her birinize bedel olarak yahûdilerden ve hristiyanlardan bir kişiyi cehenneme attım.”* [51]

Ebû Burde sözüne şöyle devam eder: Ben bu hadisi Ömer b. Abdulaziz (rh.)’e rivâyet ettim. Ömer bana; “bu hadisi sana babanın rivâyet ettiğine kendisinden başka hiçbir ilâhın olmadığı Allah’a yemin eder misin” dedi. Ben de kendisine üç kez yemin edince şöyle dedi: “Tevhid ehlinden bana bundan daha sevimli gelen, hiç bir hadis işitmiş değilim.”

Molla Fenari (rh.)’in *Fatiha Tefsiri’*nde bizlere şunları aktardığını görüyoruz: Hak Teâlâ kıyâmet günü insanlara tecellî eder ve; “her ümmet dünyada iken tapmış olduğu ne ise ona uysun” buyurur. Aralarında münâfıkları da olduğu hâlde bu ümmet olduğu yerde kalır. Allah, bu ümmete bundan önce tecellî etmiş olduğu sûretlere en yakın olan sûrette tecellî eder ve “ben sizin rabbinizim” der. Onlar; “biz senden Allah’a sığınırız, biz rabbimiz bize gelinceye kadar burada beklemedeyiz” derler. Allah Teâlâ onlara;

“sizinle rabbiniz arasında onu tanıyacak olduğunuz bir alâmet var mıdır” diye sorar. Onlar “evet” diye cevap verince Allah, onların kendisini tanıyacakları bir sûrete bürünür. Bunun üzerine onlar; “sen bizim rabbimizsin” derler. Allah onlara secde etmelerini emreder. Dünyada iken Allah’a secde eden herkes secdeye kapanır. Dünyada iken sâdece gösteriş için kendisine secde eden kimselerin sırtlarını Allah bakır bir tabaka hâline getirir. Bunlar her secde etmek istediklerinde tepe üstü yere yıkılırlar. İşte *“o gün baldır açılır ve secdeye dâvet edilirler. Fakat güç yetiremezler”* âyet-i kerîmesinin mânâsı budur.

Molla Fenâri yine şöyle söyler: Amel terâzisinin iki kefesi birbirine eşit olan kişiler A’raf’ta bulunurlar. Onlar bir cehenneme bakarlar bir de cennete. Kendilerinin amel terâzilerinin kefesini ağır bastıracak ve bu iki yurttan birisine girmelerini sağlayacak herhangi bir amelleri yoktur. İşte insanlar o gün secdeye dâvet olunduklarında, kıyâmet günü mükellefiyet adına bâki kalan sâdece bu secde emri olacağından, onlar hemen secdeye kapanırlar. Böylece amel terâzilerinin kefesi ağır basar ve cennete girerler.

Denilmiştir ki; o gün büyük bir nur görünür ve bütün insanlar secdeye kapanırlar.

Bu îzâha göre “baldırın açılması” -bâzı âlimlerin kanâatlerine göre- ilâhî bir tecellîden ibârettir. Dolayısıyla “o gün baldır açılır” âyet-i kerîmesinin mânâsı; “o gün büyük bir nur açılır ve insanlar ona secdeye kapanırlar” demektir. Nitekim *Keşfu’l-esrar*’da bu şekilde kayıtlıdır. Bu gün hakkında **Ebû Hüreyre** (r.a.)’ın Peygamber Efendimiz’den rivâyet etmiş olduğu bir hadis-i şerif şöyledir: *“Allah o gün zâlimden mazlûmun hakkını alır. Artık hiç kimsenin yanında hakkı alınmamış bir zulüm kalmaz. Nihâyet Allah Teâlâ süte su katıp da sonra onu satandan sütü sudan ayırmasını ister. Bu kişi kendisine verilen görevi bitirdiği zaman bir seslenici gelir ve herkese şöyle seslenir: Bütün yaratıklara hitâb ediyorum, herkes duysun! Her kavim dünyada iken tapmış olduğu ilâhlarının peşinden gitsin. Herkes dünyada iken Allah’ı bırakıp da taptığı ne ise onun ardından yürüsün. Allah’ı bir kenara bırakıp da herhangi bir şeye tapan kimsenin önüne o ilâhı şekillendirilir. Allah Teâlâ meleklerden birisini bir aziz şekline, bir diğerini de Meryem oğlu İsa şekline getirir. Aziz şeklinde olana yahudiler, Meryem oğlu İsa şeklinde olana da hristiyanlar tâbi olurlar. Sonra bunları ilâhları cehenneme sürükler. İşte Allah’ın haklarında* ***“Eğer onlar birer tanrı olsalardı oraya (cehenneme) girmezlerdi. Halbuki hepsi (tapanlar da tapılanlar da) orada ebedî kalacaklardır.”*** (el-Enbiya, 21/99) *buyurduğu kimseler bunlardır. Bu emirden sonra orada aralarında münâfıklar olmak üzere sâdece müminler kalınca, Allah onlara şöyle buyurur: İnsanlar gittiler, sizler de ilâhlarınızın peşinden gidiniz. Dünyada iken taptığınız şeyin ardından yürüyünüz. Onlar şöyle söylerler: Allah’a yemin ederiz ki bizim Allah’tan başka hiç bir ilâhımız yoktur. Bizler dünyada iken O’ndan başkasına tapmıyorduk. Bu ifâdelerinden sonra Allah onları oldukları yerde bırakır ve dilediği kadar kalır. Sonra onlara bir daha gelir ve şöyle der: Ey insanlar, insanlar gittiler sizler de ilâhlarınıza, dünyada iken taptığınız şeylere tâbi olunuz. Onlar; Allah’a yemin ederiz ki bizim Allah’tan başka hiçbir ilâhımız yoktur. Biz*

dünyada iken O'ndan başkasına tapmazdık, derler. İşte bu söz üzerine onlara sâk açılır, Allah onların, kendisini rableri olarak bilecekleri şekilde azametiyle tecellî eder. Bu tecellîyi gören müminler derhal yüzleri üzerine secdeye kapanırlar. Her münâfık da tepe üstü yere yıkılır. Onların sırtları sığırın boynuzu gibi kaskatı olmuştur. Sonra cehennemin önüne sırat köprüsü kurulur." [52]

Allah'ın başka bir şekle dönüşmesi meselesi âlimlerin üzerinde görüş birliği ettikleri hususlardandır. Bu Allah'ın ilâhî sıfatlarının eserlerindendir. Bu tıpkı, Cenab-ı Hakk'ın rüyada insan sûretinde görülmesine benzer. Yoksa Allah zâtı itibariyle herhangi bir sûrete bürünmekten ve buna benzer başka şekiller almaktan münezzehdir.

Bu âyet-i kerîme "teklif-i mâ lâ yutak" yâni insanın gücünün yetmeyeceği şeylerle mükellef tutulmasının câiz olduğuna işâret etmektedir. Kaderiye mezhebi bu kanâatte değildir. Dolayısıyla bu âyet, kaderiye mezhebine karşı bir delil teşkil etmektedir. Nitekim *Es'iletü'l-mukhame*'de bu şekilde açıklanmaktadır. Fakat şu noktanın da bilinmesi gerekir: Teklif-i mâ lâ yutak'dan maksad, normal olarak muhal olan şeylerdir. Gözü görmeyen bir kişiyi Mushaf'a bakmakla yükümlü tutmak gibi. Bu şekilde bir yükümlü tutmanın câiz olduğu noktasında âlimler arasında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Teklif-i mâ lâ yutak'tan kasdedilen bir diğer anlam ise muhâl-i ârızi'dir. Meselâ Ebû Cehil'e îman teklif etmek, böylesi bir teklif-i mâ lâ yutak'tır. Çünkü Ebû Cehil'in îmâna gelmesi, ortaya çıkan bir ârız sebebiyle imkânsızdır. Sözkonusu bu ârız ise, Allah'ın onun îman etmeyeceğine dâir vermiş olduğu haberdir. Eşari'ler mâ lâ yutak ile teklifi câiz görürlerken Mûtezile mezhebi buna cevaz vermez.. Muhâl-i âdi ile muhâl-i arizî'nin dışında birde muhâl-i akli vardır. Bu zâtı itibariyle imkânsız olan şey demektir. Sözgelimi kadim'in yok edilmesi, muhal-i akli çeşidindendir. Böyle bir teklifle yükümlü kılınacağını hiçbir kimse câiz görmemiştir.

خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ
وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

43. Gözleri horluktan aşağı düşmüş bir hâlde kendilerini zillet bürür. Halbuki onlar, sapasağlam iken de secdeye dâvet ediliyorlardı *(fakat yine secde etmiyorlardı)*.

"Gözleri horluktan aşağı düşmüş bir hâlde, kendilerini zillet bürür." Burada "hâşi'aten" kelimesi "yud'avne" fiilinin mef'ûlünden hâldir. "Ebsâruhum" kelimesi "hâşiaten" kelimesinin fâili olmak üzere merfûdur. Huşû' yâni ürperip korkmanın gözlere nisbet edilmesi, korkunun etkisinin gözlerde ortaya çıktığından dolayıdır. Yoksa insanın diğer organları da korku duyar, zillet içinde olur. Aslında huşû' duyan, insanın kalbidir. Çünkü kalp korkunun başlamış olduğu; ilk hissedildiği noktadır.

Ebu'l-Leys der ki: Müslümanlar başlarını secdeden kaldırdıkları zaman yüzleri kar

gibi bembeyaz olur. Allah'a secde edemeyen yahûdî, hristiyan ve münâfıklar onları gördükleri zaman üzülür, kederlenir ve yüzleri kapkara kesilir. Nitekim âyetin devamı bu gerçeği dile getirmektedir: *"Gözleri horluktan aşağı düşmüş, kendilerini rezil ve rüsvay eden bir zillet bürümüştür."* "Bürümüştür" şeklinde tercüme ettiğimiz "rahk" kelimesi, "bir şeyin bir başka şeyi bürümesi, kuşatması" anlamına gelir. Dolayısıyla cümle bu hâliyle "gözlerin huşû duyması" ifâdesinin ne anlama geldiğini sanki açıklar gibidir.

Züll ve zillet masdarlarından türemiş olan "zelil" kelimesi, hor ve hakîr anlamınadır.

"Halbuki onlar" dünyada iken *"sapasağlam iken de"* mükellefiyet ifâde eden bir çağrı ile, *"secdeye dâvet ediliyorlardı (fakat yine secde etmiyorlardı)."* Âyette zamir kullanılarak "ona" denilecek iken bunun yerine açık biçimde "secdeye" ifâdesinin kullanılması, çağrıya güç katmak içindir. Veya "secde" kelimesiyle namaz kasdedilmiştir. Ya da üçüncü bir ihtimal olarak namazın içindeki secdeler kasdedilmiş de olabilir. "Secdeler"in özel olarak zikredilmesi, tâatların en büyüğü olmasındandır.

Bâzı âlimlerin anlayışına göre, "onlar Allah'ın dâvetiyle secdeye ***"haydi Allah'a secde edip O'na kulluk edin"*** (en-Necm, 53/62) âyetinde olduğu gibi açık biçimde, ya da ***"namazı kılın"*** (en-Nisa, 4/77) âyetinde olduğu gibi üstü kapalı biçimde dâvet olunuyorlardı. Çünkü namaza dâvet, aslında secdeye dâvet demektir. Onlar, -yukarda geçtiği üzere- Allah'ın açık veya üstü kapalı dâvetiyle secdeye çağrıldıkları gibi, Peygamber Efendimiz'in *"kulun rabbine en yakın olduğu hâli secde hâlidir, o hâlde çokça duâ ediniz"* [53] hadîs-i şerifinde olduğu gibi açıkça çağrılırlar. Âlimler hadisin metninde yer alan " çokça duâ ediniz" ifâdesini "çokça secde ediniz" şeklinde tefsir etmişlerdir. Peygamber Efendimiz (s.a.)'in secdeye üstü kapalı çağrısı da vardır. Meselâ o (s.a.); *"Beş vakit namazı kılınız, ramazan orucunu tutunuz, mallarınızın zekatını veriniz, size emrettiği zaman itâat ediniz ki rabbınızın cennetine giresiniz"* buyurmuştur.[54] Peygamber Efendimiz'n bu şekilde açık ve zımnî secde dâvetinin yanında onlar, her çağda yaşayan ilim adamlarının çağrısı ile de secdeye çağrılırlar.

Secdeye dâvetin en büyüğü, müezzinlerin ezânı ve namaz için ikâmetleridir. Çünkü onların "hayye ale's-salah/haydin namaza!" sözleri hiç kuşkusuz bir çağrıdır. Müezzinlerin bu çağrılarına, Allah'ın ***"Allah'ın dâvetçisine uyun"*** (el-Ahkaf, 46/31) âyet-i kerîmesine sarılmak sûretiyle -kerhen değil- gönül hoşluğuyla uyanlara ne mutlu!

Âyet-i kerîmede onların -dünyada iken- secdeye dâvet edilme hâlleri "sapasağlam iken" şeklinde ifâde olunuyor. Bu şu demektir: Onlar dünyada iken secdeye dâvet olunduklarında organları sapasağlam, eklemleri her türlü hastalık ve sakatlıktan uzak idi. Dolayısıyla onlar secdeyi edâ edebilecek ve kendilerine yapılan bu çağrıyı en güçlü biçimde yerine getirebilecek durumda idiler. Fakat bu dâvete olumlu cevap vermiyorlar ve bundan yüz çeviriyorlardı. Âyette olumlu cevap vermeme ve dâvetten yüz çevirmeden söz edilmiyor. Çünkü bu anlam, âyetten açıkça anlaşılabilecek durumdadır.

Onlar sağlıklıydılar ve onu yerine getirmeye güçleri vardı. Fırsatı kaçırdılar, bugün artık ellerinde hasret ve nedâmetten başka bir şey yoktur.

Saâdet topunu meydana sürmek istersen
Elindeki fırsatı kaçırma
Fırsat azizdir eğer kaçarsa
Hasret dişleriyle elini çok ısırırsın.

Bu âyet-i kerîme farz olan namazları kılmayanlara ya da cemâatle namaza iştirak etmeyenlere tehdid mâhiyetindedir. Nitekim adamın birisi Peygamber Efendimiz'e: "Ey Allah'ın elçisi, Allah'a duâ buyur da cennette seninle birlikte olmamı bana nasip eylesin" der. Peygamber (s.a.) bunu isteyen kişiye: *"Sen de çok secde ederek bana yardımda bulun"* [55] buyurur.

Selef-i sâlihîn, içlerinden herhangi birisi cemâatle namazın ilk tekbirini kaçıran kimseyi üç gün, cemâati tam olarak kaçıranı da yedi gün tesellî ederlermiş.

Ebû Süleyman Darâni (k.s.) der ki: Ömrüm boyunca tam yirmi yıl hiç ihtilâm olmadım. Sonra Mekke-i Mükerreme'ye girdim, orada bir hatâ işledim ve hemen o gece ihtilâm oldum. Bu olayı anlatan Ebû Süleyman Dârâni'nin hatâsı, yatsı namazının cemâatini kaçırmış olmasıydı.

Şeyh Ebû Tâlib el-Mekkî eseri *Kûtü'l-kulûb*'da der ki: Cemâatle namaz kaçırılmamalıdır, buna devam mutlaka şarttır. Özellikle insan ezanı duyduğunda ya da evi câmiye komşu olduğunda cemâati kaçırmamalıdır. Bir kişinin evinin câmiye komşu sayılmasının en son sınırı, evi ile câmi arasında yüz evin bulunmasıdır. İnsanın namazını kılacağı en uygun câmi, en yakın olan câmidir. Ancak insan namaza giderken daha çok adım atmış olmak niyeti ile daha uzaktaki câmiye gidiyorsa bu takdirde, o câmi de en uygun câmi niteliğini kazanır. Yine uzaktaki câmide namaz kıldıran imamın durumu da o câmiyi daha elverişli hâle getirebilir. İlim ve fazîlet sâhibi bir imamın arkasında namaz kılmak daha güzeldir. Uzaktaki câmiyi tercih ettiren sebeblerden bir diğeri de, -uzak bile olsa- insanın, Allah'ın evlerinden herhangi birini, içinde namaz kılarak mâmur hâle getirmeyi kasdetmesidir.

Said b. Müseyyeb (rh.) der ki, her kim beş vakit namazı cemâatle edâ ederse yeryüzünü ve denizleri ibâdetle doldurmuş sayılır.

Ebu'd-Derdâ (r.a.), Allah adına yemin ederek O'na sevimli olan amellerin üç tane olduğunu söyler. Bunlar; sadaka vermek, cemâatle namaza giderken adım atmak ve birbirine dargın olan iki kişinin arasını bulmaktır.

Bu âyet-i kerîmede şu hususlara işâret olunmaktadır: Hicab kaldırılacak; ancak perdelenmiş mahrum kişiler enaniyet hicabı içinde kalacaklarından sıkıntıya düşecekler. Fenâ-fillâha dâvet edilecekler ama dünyaya ve onun şehvetlerine meylettikleri için fıtrî istidâdlarının bozukluğu dolayısı ile bunu başaramayacaklar. Gözlerinin nûrânî gücü gittiği için zelil, hor, hakir ve şaşkın olacaklar. Bu yüzden kendilerine hicab zilleti gelecek. Çünkü onlar, istidâdları varken lezzetleri ve şehvetleri terkederek fânîlik secdelerine dâvet olundular, onlar ise gaflet uykusunda uyudular, mizaçlarının nefsâni

illetleri ve heyûlânî hastalıkları ve istidâdlarının bozukluğu dolasıyla o çağrılara boyun eğmediler…

فَذَرْن۪ي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَد۪يثِۜ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ
لَا يَعْلَمُونَۙ ﴿٤٤﴾

44. ***(Rasûlüm!)*** **Sen bu sözü** ***(Kur'an'ı)*** **yalan sayanı bana bırak** ***(kendini üzme)*****. Biz onları, bilmedikleri bir yönden yavaş yavaş azâba yaklaştırıyoruz.**

"(Rasûlüm!) Sen bu sözü (Kur'an'ı) yalan sayanı bana bırak (kendini üzme)." Âyette yer alan "men" lafzı, mütekellim zamirine atfedildiği için mansubtur ya da bu kelime mef'ûlü ma'ah'tır. Ancak ifâdede herhangi bir zaâfiyete yol açmayacağından dolayı atıf imkânı olduğu için bu görüş tercihe şâyân değildir.

Kâfirlerin âhiretteki durumları yukarda anlatıldığı gibi olduğuna göre o zaman sen bu Kur'an'ı yalan sayan kişiyi bana bırak, beni onunla başbaşa bırak. Sen o kâfirin durumu sebebiyle kalbini meşgul etme, o kâfirden alınacak intikam hususunda bana tevekkül et. Çünkü ben onun lâyık olduğu azâbı ve neye tahammül edeceğini iyi bilirim. Onun meselesinde ben sana yeterim.

Âyette yer alan "zernî" cümlesini araplar cümlelerinde kullanarak "zernî iyyâhu" derler ve bu ifâdeyle "sen o kişiyi bana bırak, ben o kişi hakkında sana yeterim" mânâsını kasdederler.

Fethu'r-Rahman'da denir ki: Ortada açıkça yapılacak bir tehdîde herhangi bir engel olmadığı hâlde "bu sözü yalan sayanı bana bırak" ifâdesi, daha özel bir tehdid anlamı içermektedir. "Bana bırak" sözü arapların "filancayı bana bırak" sözü gibidir. Araplar bu ifâdeyi kullandıklarında; "onu ben cezâlandıracağım" demiş olurlar. Âyette yer alan "el-Hadis"ten maksad, Kur'an-ı Kerim'dir. Aslında, insana gerek uykuda gerek uyanıkken işitme veya vahiy cihetinden ulaşan her söze "hadis" denir.

"Biz onları bilmedikleri bir yönden derece derece (azâba) yaklaştırıyoruz." "Yaklaştırma" anlamındaki "istidrâc" kelimesi; Arapçada "birisi bir başkasını kademe kademe indirip sonunda bir tehlikenin ortasına düşürdü" mânâsı anlaşılır. *Tâcu'l-masâdir*'de belirtildiğine göre; Allah kulunu kendi gazab ve cezâsına derece derece, azar azar yakınlaştırır.

Buna göre âyetin mânâsı şöyle olabilir: Sen bu sözü yalan sayanı bana bırak, biz onları peyderpey, kendilerine ihsan ederek, sağlıklı durumlarını devam ettirerek ve onlara verdiğimiz nimeti arttırarak azâba yaklaştırıp sonunda düşürürüz. Herhangi bir kimsenin azâba istidrâcı, o kişinin azar azar yaklaştırılması ve peyderpey ona doğru kaydırılması demektir.

"Bilmedikleri bir yönden" ifâdesi, onların bu istidrâcı hissetmedikleri bir yönden demektir. Buradaki istidrâc, -yukarda işâret olunduğu üzere- onlara nimet verilmesidir.

Çünkü onlar, verilen bu nimeti kendilerinin müminlere tercih edildikleri ve üstün tutuldukları şeklinde yorumlamışlardır. Oysa söz konusu bu durum, onların helâk olmalarının sebebidir. Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: *“Allah Teâlâ’nın günah işlemeye devam eden bir kuluna nimet verdiğini görürsen bil ki o kişiye Allah istidrâcta bulunmakta; onu azâba yavaş yavaş yaklaştırmaktadır.”* Peygamberimiz, bu sözün arkasından bu âyet-i kerîmeyi okumuştur.[56]

Emiru’l mü’minin (r.a.) der ki: Kime dünyalık bol bol verilir de o kişi bununla kendisine tuzak kurulduğunun farkına varmazsa aklından zoru var, demektir.”

Rivâyet edildiğine göre İsrailoğullarından bir kişi: “Ya Rabbi, sana ne kadar isyan ediyorum! Beni niçin cezâlandırmıyorsun?” diye yakarır. Allah, zamanın peygamberi vâsıtasıyla o kişiye şu cevabı verir: *“Ona de ki ben sana ne kadar çok cezâ verdim, ama sen onların cezâ olduğunun farkında değilsin. Gözünün donukluğu, kalbinin katılığı benim tarafımdan sana yöneltilmiş bir istidrâc ve cezâdır.”*

Mükâşefe ehlinden birisi şöyle der: Kişinin kendisine ilim verilip amelden mahrum bırakılışı ya da kendisine amel nasip edilip ihlâstan mahrum bırakılışı, o kişi açısından ilâhî bir aldatmaca ve tuzaktır. Kendisinde bu sıfatların olduğunu anlayan kişi, bilsin ki aldanmakta ve tehlike sınırında bulunmaktadır.

İlâhî aldatmaca ve tuzağın en gizlisi, içtihad ehli olup te’vile sapanlara kurulan tuzaktır. Her müçtehidin içtihâdında isâbet ettiğini ve insanları basîret ve kesin bir ilim ile hakka çağırdığını düşünen ve buna inananlar aynı tasnif içindedir. Bunun gibi Allah’ın havâssa olan tuzak ve aldatmacası kapalıdır. Çünkü Allah, onların hâllerini bâkî kılar, kendilerini kerâmetlerle destekler, oysa bu kişiler kötü ahlâk üzeredirler. Dışardan baktığında insan bunların, içinde bulundukları hâlden lezzet duyduklarını ve delil gösterme makamında Allah’a hücûm ettiklerini görür. Oysa bu kişiler, kendileri için öbür dünyada ne gibi bir azâbın hazırlandığının farkında değillerdir. Biz, Allah’tan âfiyet dileriz.

Âriflerden birisi der ki: İnsan nimet içinde iken kendisi aleyhinde kurulan tuzak, belâ ve musîbet içinde iken kurulan tuzaktan çok daha gizlidir. Aklı başında olan bir kimsenin, hiçbir hususta Allah’ın tuzağından kendini güvende hissetmemesi gerekir. Zâhirî ya da bâtinî bir nimete ermiş olan kimseye kurulan en hafif tuzak, kişinin içinden bu nimete lâyık olduğu düşüncesini geçirmesi ve erdiği bu nimetlerin kendisine ikram edilmek üzere yaratılmış olduğunu düşünmesidir. Böyle bir kişi içinden: “Allah bu nimetlere muhtâc olmadığına göre bunlar lâyık olma açısından benim nimetlerimdir” şeklinde düşündüğünde işte bahsedilen tehlikeye düşmüş olur. Böyle düşünceler âriflerden tahkik mertebesine ermemiş birçok kimsenin aklından geçer. Burada yanlışlık şu noktadan kaynaklanmaktadır: Allah her türlü nesneyi -asıl itibariyle- insanlar kendisine hamdederek tesbih etsinler diye yaratmıştır. Kulların bu nimetlerden yararlanmalarına gelince bu yararlanma birinci gâyeye tâbi olarak gerçekleşmektedir.

Tahkik ehli olanlardan birisi şöyle diyor: İnsanın herhangi bir düşünme ve fikrî faaliyeti olmaksızın içinde bulduğu bilgi, Allah’tan vâsıtasız olarak gelmiş olan bilgidir.

Fakat böylesi bir bilginin Allah'tan geldiğini ancak kâmil insanlar anlayabilir. Fetih makamı sâhibi kişi, çok ince bir teraziye muhtaçtır. Zira Allah'tan gelen fütûhâtta bazen gizli bir tuzak ve istidrâc olabilir. Böyle bir tuzak ve istidrâc sözkonusu olduğundan dolayıdır ki Allah Kur'an-ı Kerim'de iki çeşit tuzağa "berekât" ve "azap" kelimeleri ile işârette bulunuyor. Böylece o akıllı kişilerin, ulaştıkları "fetih" ile ferahlık duymamaları îkâzında bulunmuş oluyor. Zira Allah fetihle ilgili olarak şöyle buyuruyor: ***"O (peygamberlerin gönderildiği) ülkelerin halkı inansalar ve (günahtan) sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık fakat yalanladılar. Biz de ettikleri yüzünden onları yakalayıverdik."*** (el-A'raf, 7/96) Bir başka âyet-i kerîmede de şöyle buyruluyor: ***"En nihâyet üzerlerine azâbı çok şiddetli bir kapı açtığımız zaman bir de bakarsın ki onlar orada şaşkın ve ümitsiz kalmışlardır."*** (el-Mü'minun, 23/77)

Âd kavminin söylemiş oldukları sözün üzerinde bir parça düşünelim. Onlar Kur'an'ın ifâdesiyle şöyle diyorlardı: ***"Nihâyet onu vâdilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce: Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur, dediler."*** (el-Ahkaf, 46/24) Ne var ki, Ad kavminin bu değerlendirmelerine âyetin devamında şu şekilde cevap verildiğini görüyoruz: ***"Hayır! O sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acı azap bulunan bir rüzgardır."*** (el-Ahkaf, 46/24)

Şunu bilmek gerekir ki; insana edebini artırıp terakkî etmesi için verilen her "fetih", Allah tarafından gelen bir tuzak değildir. Aksine bu, O'ndan gelen bir yardımdır. Kula insanlar tarafından yöneltilen hâl, keşif ve ikbal ise böyle değildir. Bu çeşit fetihten kaçınmak gerekir. Çünkü bu, insanın yersiz bir şekilde ve acele ile yapmış olduğu talebin neticesidir. Böyle bir fetih, insanı âhirete iki eli bomboş bir biçimde götürür. Biz Allah'tan lütuf niyâz ederiz.

Ebu'l-Hüseyin (r.a.) der ki: İstidrâca muhatap olan kimse, sekr/sarhoşluk hâlindedir. Sekir hâlinde olan kişiye mâsiyet fecâatinin elemi, ancak bu hâlden ayıldığında ulaşabilir. Sekr hâlinde olan kimseler, bu sarhoşluklarından ayıldıklarında işledikleri günahın elemi kalplerine ulaşır. Bundan büyük bir üzüntü duyarak asla gönül huzûru bulamazlar. İstidrâca gelince; o lezzetlerde tesellî aramak, nimetlerin tadını almaya çalışmak, o nimetlerin altında yatan sıkıntıları unutmak ve Allah'ın hilim ve sabrına güvenerek aldanmaktır.

Ebû Said el-Harraz (k.s.) der ki: İstidrâc "yakin"i elden kaçırmak demektir. İstidrâca muhatap olan kimse; bâtınının faydalarını kaybeden, zâhiri ile meşgul olan, -minneti gözden kaçırdığı için- nefsinin gayret ve çabalarını çok gören kişidir.

Âlimlerden birisi der ki: İstidrâc vâsıtası ile cezâ bilinir ve gazaptan korkulur. İntibah ile ise nimet bilinir ve Allah'a yakınlık umulur.

وَأُمْلِى لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِى مَتِينٌ ﴿٤٥﴾

45. Onlara mühlet veriyorum. Doğrusu benim fendim çok sağlamdır!

“Onlara mühlet veriyorum.” Yâni ben onların ömürlerini uzatarak, ecellerini geriye bırakarak onlara mühlet veriyorum ki, bununla kendilerine hayır ve iyilik murâd edildiğini zannederek daha çok günah kazansınlar. *“Doğrusu benim fendim”* yâni onları azapla yakalayıvermem *“çok sağlamdır.”* Çok şiddetlidir. Buna asla dayanılamaz ve hiçbir şeyle savuşturulamaz.

Doğrusu benim cezâm/azâbım çok muhkem/metindir, hiçbir şey onu uzaklaştıramaz. Yine benim yakalamam çok kuvvetli/çetindir, kimse ona tâkat getiremez.

Keşşaf tefsirinde şöyle bir açıklama görüyoruz; Allah ihsanını ve insanlara fırsat vermesini, yukarda *istidrâc* şeklinde isimlendirdiği gibi, “keyd” olarak da isimlendirmektedir. Nimete ve mühlete “keyd” denmesi bunların, hile ve tedbir şeklinde olmasından dolayıdır. Çünkü verilen bu nimet ve mühlet sonuç olarak kişinin helâke yuvarlanmasına sebep oluyor. Böyle bir tuzağın “sağlam” şeklinde nitelenmesi, Allah Teâlâ’nın ihsânının helâke sebep olmaktaki etkisinin gücünden dolayıdır.

Âlimlerden birisi şöyle der: “Keyd”, kendisine tuzak kurulan kişi için faydalı olan şeyin açığa çıkarılması, zararlı olanın da gizlenmesi demektir.

Müfredat’ta açıklandığına göre “keyd” bir çeşit hîledir. Keydin iyisi de, kötüsü de vardır. Kelimenin kötü anlamda kullanılması daha yaygındır. İstidrâc ile mekr de böyledirler. Keyd kelimesinin iyi anlamda kullanılmasına şu missal verilebilir: ***“İşte biz Yusuf’a böyle bir tedbir öğrettik (kidnâ); yoksa kralın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı.”*** (Yusuf, 12/76) Bâzı âlimler “keyd” kelimesi ile azâbın kasdedildiğini söylemişlerse de doğru olanı; keyd’in, “sonu azâb olan mühlet verme” anlamında olduğudur.

Ta’rifât adlı eserde bu kelime târif edilirken şöyle deniyor: Keyd, bir başkasına gizlice zarar verme isteğidir. Bu, insanlar tarafından yapılırsa “kötü hile” adını alırken Allah tarafından yapıldığında ise, insanların amellerine karşılık vermek için haklı bir tedbirdir.

أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾

46. Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da bu yüzden onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?

“Yoksa sen onlardan” dünyaya âid tebliğ, irşâd, dâvet, îman ve ibâdet konusunda *“bir ücret istiyorsun da”* bunun için *“onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?”*

Bu âyet-i kerîme yukarda “em lehum şurekâ” diye başlayan kırk birinci âyetin üzerine mâtuftur. Âyetin mânâsına gelince; “sen onlardan mâlî bir külfet istiyorsun da bu yüzden onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?” demektir.

Borç şeklinde tercüme edilen “mağram” kelimesi ile “kasdedilen mâli bir

yükümlülük"tür. Arapçada "mağram", "insanın herhangi bir kusuru olmaksızın malına gelen zarar" demektir. "Muskalûn" kelimesi, "ağır bir yük altında tutulmak" anlamınadır. Buna göre âyete şöyle mânâ verilebilir: "Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da bu yüzden ağır bir borç altında kaldıklarından dolayı mı senden yüz çeviriyorlar?" Bir başka ifâdeyle; sen onlardan dünyevî bir ücret istiyor değilsin. Onların ellerinde yüz çevirmelerini ve kaçmalarını haklı gösterecek, sığınabilecekleri herhangi bir mâzeretleri yoktur.

أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾

47. Yahut gaybın bilgisi onların nezdinde de, onlar mı *(istedikleri gibi)* yazıyorlar?

"Yahut ğaybın bilgisi" yâni levh-i mahfuz veya görünmeyen bilinmeyen şeyler *"onların nezdinde de onlar mı"* müminlerle kâfirlerin birbirlerine eşit olacaklarına dâir verdikleri hükmü *"yazıyorlar?"* ve bundan dolayı mı senin bilgine ihtiyaç duymuyorlar.

---

[51]. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 407; Terğib, V, 352.

[52]. Bk. Terğib, V, 370-371.

[53]. Müslim, Salat 215; Nesai, Mevakit 35; Tatbik 78; Tirmizi, Deavat 118; Amed b. Hanbel, el-Müsned, II, 421.

[54]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 251, 262.

[55]. Müslim, Salat 225; Ebû Davud, Tatavvu 22; Nesai, Tatbik 79; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 386, 400, 437, 445, 454.

[56]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 145; Münavi, I, 354.

BALIK SÂHİBİ
YUNUS GİBİ OLMA!

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِۢ اِذْ نَادٰى وَهُوَ

مَكْظُومٌۜ ﴿٤٨﴾ لَوْلَٓا اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٥٠﴾

48. Sen Rabbinin hükmünü sabırla bekle. Balık sâhibi *(Yunus)* gibi olma. Hani o, dertli dertli Rabbine niyâz etmişti.
49. Şâyet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı o, mutlaka, kınanacak bir hâlde ıssız bir diyara atılacaktı.
50. Fakat ardından, Rabbi onu seçti *(vahiy verdi)* ve onu sâlihlerden kıldı.

“Sen Rabbinin” onlara mühlet verme ve senin onlara karşı zaferini geciktirmesi *“hükmünü sabırla bekle.”* Can sıkıntısı çekmede ve kavmine âcilen cezâ verilmesi isteğinde *“balık sâhibi (Yunus) gibi olma,”* acele etme ve gönül darlığına düşme. *“Hani o, gamla dolu olarak”* balığın karnında لَآ اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنّ۪ي كُنْتُ مِنَ الظَّالِم۪ينَ ***“Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim, gerçekten ben zâlimlerden oldum”*** (el-Enbiyâ, 21/87) şeklinde *“Rabbine niyâz etmişti;”* Allah’a duâ edip yalvarmıştı.

Âyette yer alan “mekzûm” kelimesi, “gamla dopdolu” anlamındadır. Arapçada bu kelimenin “dopdolu” anlamına geldiği şu kullanımından anlaşılmaktadır: “Kezame’s-sıkâe” dendiğinde bundan, o kişinin su dağarcığını ağzına kadar doldurduğu ve ağzını sıkı bir şekilde bağladığı anlaşılır. Bu kelime, Kur’an-ı Kerim’de başka bir yerde: “وَالْكَاظِم۪ينَ الْغَيْظَ” şeklinde kullanılmaktadır ki,***”O takvâ sâhipleri… öfkelerini yutarlar”*** (Al-i, İmran, 3/134) anlamındadır. Peygamber Efendimiz de bu kelimenin geçtiği bir hadislerinde şöyle buyururlar: *“Her kim -yapmaya imkânı varken- öfkesini yutarsa Allah onun kalbini güven ve îmanla doldurur.”* [57]

“Gamla dolu olarak” şeklinde tercüme edilen “وَهُوَ مَكْظُومٌ” ifâdesi, dilbilgisi kurallarına göre hâl cümlesi olup yasak bunun üzerine odaklanmıştır. Çünkü bu ifâde, “can sıkıntısı ve kızgınlık”tan ibârettir. Nitekim böyle olduğu, ***“Zünnûn’u da (Yunus’u da) zikret; hani o öfkeli bir hâlde geçip gitmişti”*** (el-Enbiya, 21/87) âyet-i kerîmesinde de açıkça belirtilmektedir. Bu bakımdan yasaklık, aynı âyette yer alan “nidâ/sesleniş” üzerine odaklanmış değildir. Çünkü nidâ güzel görülmüş bir hareket olduğundan âyette “kime nidâ edildiği” açıkça zikredilmemektedir.

Dilbilgisi kurallarına göre “iz” edâtı, mahzûf bir muzâftan dolayı mansubtur. Buna göre âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilebilir: “Rasûlüm! Senin hâlin Yunus (a.s.)’ın gam

ve kederle dopdolu olarak Allah'a duâ ettiği hâli gibi olmasın." Bir başka ifâdeyle; "Yunus (a.s.)'ın göstermiş olduğu kızgınlık, tahammülsüzlük sende bulunmasın; yoksa sen de onun başına gelen musîbete uğrarsın."

Bilindiği üzere Yunus (a.s.)'ın uğradığı belâ balığın kendisini yutması ya da buna benzer diğer sıkıntılar idi. Yûnus (a.s.) kavminin eziyetine sabretmediği ve izn-i ilâhî olmadan kavminden ayrıldığı için balığın karnında mahpus olmuştu.

Bâzı âlimler, bu âyet-i kerîmeyle alâkalı şöyle bir îzâh yapmaktadırlar: Sen, Rabbinin saîd olanın saâdeti, şakî olanın şekâveti, kurtuluşa erenin kurtuluşu ve helâk olanın helâk oluşu şeklinde tecellî eden hükmünü sabırla bekle. Nefsinin sıfatları kendisini istîlâ ettiğinden, Rabbının hükmüne perdelenerek gazab ve yanılmanın galebe çaldığı balık sâhibi Yunus (a.s.) gibi olma. Çünkü o, bu kızgınlığının sonucu olarak kudsî makamdan tabîat makamına iâde edilmişti de, nefis makamındaki süflî tabîat balığı onu yutmuştu ve o balığın karnında cenîn olmakla imtihân edilmişti.

لَوْلَٓا اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّه۪ لَنُبِذَ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾

49. Şâyet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı o, mutlaka, kınanacak bir hâlde ıssız bir diyara atılacaktı.

"Şâyet Rabbinden ona bir nimet" bir rahmet *"yetişmemiş"* ulaşmamış *"olsaydı o mutlaka kınanacak bir hâlde"* Allah'ın rahmetinden koğulmuş olarak balığın karnından çıkarılıp *"ıssız"* ağaçsız *"bir diyara atılacaktı."*

Allah'ın nimetinden ya da rahmetinden maksad, Yunus (a.s.)'a tevbeyi nasip etmesi ve yaptığı tevbeyi kabul buyurmasıdır.

"Atılacaktı" şeklinde tercüme edilen "nubize" fiili, "herhangi bir şeyi az önem verildiği için kaldırıp atmak" anlamınadır. Ağaçsız kara parçası olarak tefsir edilen " اَلْعَرَٓاءِ /el-'Arâ" kelimesi ise **Râğıb İsfahânî**'nin açıklamasına göre "üzerinde bitki örtüsü bulunmayan yer" anlamınadır.

"Kınanacak bir hâlde" diye tercüme edilen "mezmûm" kelimesi, "Allah'ın rahmetinden; ikram ve ihsanından koğulmuş" anlamındadır. Fakat Allah Yunus (a.s.)'a merhamet etmiş ve onu "kınanmış olarak" değil de vücud bakımından "hasta olarak" balığın karnından çıkarmıştır. "Kınanacak" anlamına gelen "mulîm" kelimesi, "elem"den türemiştir ki, "birisi birisine kınanacak bir şey getirdi ve onu kınanacak bir hâle soktu" demektir. Burada insanın aklına şöyle bir soru takılabilir: Burada "mezmûm" kelimesi "mulîm" kelimesi ile tefsir edilmektedir. Oysa "mulîm" kelimesi, ***"Yunus kendini kınayıp dururken onu bir balık yuttu"*** (es-Saffat, 37/142) âyetinde yine bu olay anlatılırken Yunus (a.s.)'ın içinde bulunduğu hâli ifâde etmek üzere kullanılmaktadır. Yapılan bu tefsire şu şekilde cevap verilmiştir: Balığın yuttuğu esnâda Yunus (a.s.)'ın kendisini kınaması, balığın karnından çıkarıldığı zaman kendisini

kınamasını gerektirmez. Çünkü ifâdenin ileriye doğru akışı, böyle bir anlayışa izin vermiyor. Çünkü “levlâ” edâtının cevabı olarak “olmadığı” ifâde edilen husus, Yunus (a.s.)’ın kıyıya atılmış olduğu değil, “kınanmış” bir şekilde atılmış olduğudur. Çünkü biz biliyoruz ki Yunus (a.s.), balığın karnından kıyıya “kınanmış” olarak değil “övülmüş” olarak çıkarılmıştır.

فَاجْتَبَيهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾

50. Fakat ardından, Rabbi onu seçti *(vahiy verdi)* ve onu sâlihlerden kıldı.

“Fakat ardından Rabbi onu seçti (vahiy verdi) ve onu” terkedilmesi daha evlâ olan bir fiili işlemekten korumak sûretiyle kâmil olan *“sâlihlerden kıldı.”*

Âyetin başında yer alan “fectebâhu” fiili, mukadder bir fiil üzerine mâtuftur. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olacaktır: Şâyet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı o kınanmış olarak ıssız bir diyara atılacaktı. Fakat Rabbının nimet ve rahmeti ona yetişti. Allah onu rahmetine garketti. Tevbe etmeyi nasip kılarak onu kendine yaklaştırdı. Ona âyetlerini yeniden vahyetmeye başladı. Kendisini yüzbin veya daha çok kişiye peygamber olarak göndermek sûretiyle kendine yakın olma lütfunda bulundu.

“Seçti” şeklinde tercümesi yapılan “ictebâ” fiilini açıklamak gerekirse şunları diyebiliriz. Arapçada “جَبَيْتُ الْمَآءَ /cebeytu’l-mâe” dendiğinde “suyu bir havuzda topladım” anlamı ifâde edilmiş olur. Bu sebeple, suyu bir arada toplayan havuza -kelimedeki bu toplama anlamının bir yansıması olarak- “câbiyye” denmiştir. “Seçme ve süzme yoluyla bir araya toplanma”ya -yine kelimedeki “toplanma” anlamı gözönüne alınarak- “ictibâ” denmiştir. Böylece bu kelimeye “seçti” anlamının hangi bakış açısı dikkate alınarak verilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bâzı âlimlere göre açıklamasını yaptığımız bu fiilin anlamı “seçti” değil de, Yunus (a.s.)’ın balığın kendisini yutmasından önce peygamber olmadığı kanaâtine göre “haber verdi” biçimindedir. Kerâmeti ve irhası (Peygamberlerin nübüvvet öncesi gösterdikleri hârikulâde olaylar) inkâr edenlerin yukarda işâret ettiğimiz birinci görüşü; yâni “seçti” anlamını tercih etmeleri şarttır. Çünkü Yunus (a.s.)’ın, balığın karnında hapsolması ve orada ölmemesi -eğer bir kerâmet değilse- mûcize olmak zorundadır. Bu olay mûcize ise, o takdirde bu durum Yunus (a.s.)’ın sözünü ettiğimiz olaydan önce peygamber olmasını gerektirir.

Rivâyete göre bu âyet-i kerîme, Uhud savaşı esnâsında Peygamberimiz (s.a.), savaştan kaçanlar aleyhine bedduâ etmeyi düşündüğü bir esnâda nâzil olmuştur. Bu rivâyete göre âyet-i kerîmenin Medine döneminde inmiş olduğu ortaya çıkar. Bâzılarına göre ise âyet-i kerîme Peygamber Efendimiz (s.a.)’in Sakîf kabilesi aleyhine bedduâ ettiği esnâda nâzil olmuştur.

Bu vesileyle Allah Teâlâ Peygamberimiz’e “sabret ve bu duâya devam et; zira işler

sabırla iyi olur” buyurmuştur.

İşler sabırla güzel olur
Mutluluk ve huzûr sabırla gelir
Dar bir girdabın içine düşersen
Sabret, zira sabır genişliğin anahtarıdır.

Âyet-i kerîme sabrın fazîletine işâret etmektedir. Yine bu âyet, terki evlâ kabilinden olan fiillerin peygamberlerde görülebileceğini beyân etmektedir. Yoksa Yunus (a.s.), “mulîm” yâni kınanmış olarak nitelenmezdi. Yine bu âyet-i kerîme, Allah’ın tevfikının, O’ndan gelen bâtinî bir nimet olduğuna işâret etmektedir. Yine bu âyet, salahın ancak ictibâ ehli kimselerin ulaşabileceği bir derece olduğuna işâret ediyor. Biz bu âyet-i kerîmeden kulun fiilinin Allah tarafından yaratılmış olduğu gerçeğini anlıyoruz. Çünkü “onu sâlihlerden kıldı” ifâdesi bize gösteriyor ki sâlih olma olgusu ancak ve ancak Allah’ın kılmasıyla ve yaratmasıyla gerçekleşmektedir. Kulun sâlih olmakta her ne kadar “fiili kazanmak” ve “cüz’i irâdesini o fiile yöneltmek” gibi bir rolü varsa da, sâlihlik derecesini yaratan ve nasib eden Allah’tır. Mûtezile mezhebi “sâlihlerden kıldı” biçimindeki ilâhî ifâdeleri bazen “sâlih olduğunu haber verdi” şeklinde, bazen de “ona lütfetti o da sâlih insan oldu” şeklinde te’vil edip burada bir mecaz olduğundan söz etmektedirler. Oysa sözde aslolan mecâzî anlam değil hakîkî anlamdır.

---

[57]. Ebû Dâvud, Edeb 3.

NEREDEYSE SENİ GÖZLERİYLE DEVİRİVERECEKLERDİ

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ
وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

51. O inkâr edenler Zikr'i *(Kur'an'ı)* işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle deviriveceklerdi. Hâla da *(kin ve hasedlerinden:)* «Hiç şüphe yok o bir delidir» derler.
52. Oysa o *(Kur'an)*, âlemler için ancak bir öğüttür.

"O inkâr edenler Zikr'i (Kur'an'ı) işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle deviriveceklerdi."

Âyette yer alan "in" kelimesi in-i muhaffefe'dir; zira ilerde gelen "lâm" böyle olduğuna delildir. "Yüzlikûn" kelimesi, "ayağını kaydırdı, devirdi" anlamındadır. "Lemmâ" edâtı -dilbilgisi kurallarına göre- zarf olup "yüzlikûn" fiilinin mansûbudur. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: O inkâr edenler, besledikleri şiddetli düşmanlık nedeniyle, sana gözlerinin ucuyla ve kızgın bakışlarıyla âdetâ ayaklarını kaydıracakmış gibi bakarlar. Bunu daha ziyâde Kur'an'ı dinlerken yaparlar. Çünkü Kur'an'ı dinlerken sana daha şiddetli bir kin ve kıskançlık duyarlar.

Araplar böylesi ifâdeleri günlük hayatlarında kullanırlar. Sözgelimi "nazara ileyye nazaran yekâdu yasraunî" derler. Yâni "adam bana öyle bir bakış baktı ki, neredeyse beni yere yıkacaktı." Bir başka ifâdeyle, eğer adamın bu bakışı ile insanı yere yıkması mümkün olsaydı bunu yapardı.

Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: O inkâr edenler, zikri işittikleri zaman neredeyse sana nazar değdireceklerdi. *Keşfu'l-esrar'*da ifâde olunduğuna göre âlimlerin çoğu, âyetin bu son mânâya geldiğini söylemişlerdir. Rivâyete göre araplardan Esedoğulları içinde göz değdiren, nazarları etkili kimseler varmış. Arapçada 'ayyân, mi'yân ve ayûn kelimelerinin tümü "nazarı değen kişi" mânâsını ifâde eder. Böyle kimselerden birisinin, herhangi bir şeye gözünün değmesini istediklerinde onu üç gün aç bırakırlar, sonra da o şey ile aç kalan kişiyi başbaşa bırakırlardı. Aç kalan kişi, "Allah'a yemin ederim ki, bundan daha güzelini hiç görmedim" der ve nazar değmesini istedikleri şey bu söz üzerine hemen yere yıkılırdı. Nazarı keskin kişilerden birisi, semiz bir deveye ya da sığıra bakar ve ona göz değdirirdi. Ardından câriyesine; "ölçek âletini ve dirhemi al, bana şu hayvanın etinden kes de getir" derdi. Câriye ölçeği almaya yönelir yönelmez nazar ettiği o hayvan yere yıkılır ve hemen boğazlanırdı.

Kısacası gözü değen kimseler herhangi bir şeyin yanından geçip de "bugün bunun bir

benzerini daha görmedim" dediğinde mutlaka nazarı değer ve o baktığı şeyin helâk olmasına yol açardı. Kureyş kabilesinin kâfirleri, böylesine gözü değen kişilerden birisinden Peygamberimiz (s.a.) hakkında, "onun benzerini görmediğim gibi, getirmiş olduğu delillerin mislini de görmüş değilim" şeklinde söylemesini istemişlerdi. Böylece Hz. Peygamber'e nazar değdirmiş olmayı istiyorlardı. Böylece cemâl güneşi, o kötü bakışın tesiriyle bu âlem sahasından yok olsun, gitsin. Allah Teâlâ, rasûlünü onların şerrinden korumuştu.

Hâfız der ki:

Üns meclisinin huzûru var, dostlar bir araya gelmiş
Göz değmesin, "Ve in yekâdu"yu okuyun ve kapıyı kapatın.

Kâşifî, âyetteki "innehû le mecnûn" ifâdesini; doğrusu bu adamı cin ele geçirmiş, yâni o bir cinlidir ve bu cin ona tâlim ediyor, şeklinde îzâh etmektedir.

Hasan Basrî (k.s.) der ki: Göz değmesinin ilacı tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerîmeyi okumaktır.

el-Esraru'l-muhammediyye isimli eserde ifâde edildiğine göre; bu âyetin herhangi bir kağıda yazılıp rukye olarak taşınması, okunan suyu ile tüm vücûdun yıkanması ve yine okunmuş suyunun içilmesi durumunda nazar değmesini savuşturma özelliği vardır.

Bir hadis-i şerifte *"göz haktır"* yâni gözün başkalarına değmesi haktır buyurulmuştur.[58] Âlimlerin ifâdesine göre nazar, herhangi bir şey kemaline erdiği zaman değer. Her kâmil olan şeyi, Allah'ın kaza ve kaderi gereği bir bozulma izler. Takdir-i ilâhi, göz değmesinden sonra ortaya çıktığı için bu takdir, nazara izâfe edilmiştir.

Yakup (a.s.) Mısır'a giden oğullarına güzellik, güç, boy-bos verildiği ve hepsi bir babanın oğlu oldukları için kendilerine nazar değmesinden korkmuş ve şöyle demişti: ***"Oğullarım! (şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin."*** (Yusuf, 12/67) Yakup (a.s.) oğullarına nazar değmesin diye şehrin giriş kapılarına dağılmalarını istemişti.

Peygamber (s.a.) torunları **Hz. Hasan** ve **Hüseyin**'i göz değmesinden korumak için;

"أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَّةٍ"

derdi. *"Her şeytan ve zehirli hayvandan, her kem gözden Allah'ın tam kelimelerine sığınırım."* Peygamberimiz (s.a.) bu duânın, ardından: "İbrahim, İsmail ve İshak peygamber de böyle yaparlardı" buyururdu.[59]

Ubâde b. Sâmit (r.a.) anlatıyor: Bir gün sabahleyin Peygamberimiz (s.a.)'in huzûruna girdim. Çok şiddetli ağrılar içinde kıvranıyordu. Aynı günün akşamına doğru tekrar ziyâretine geldiğimde sıkıntılarından kurtulmuştu. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurdu: "*Cebrâil bana geldi ve rukye yaptı: Allah'ın adıyla, sana eziyet veren herşeyden, her kem göz ve her kıskançtan şifâ diliyorum. Allah sana şifâ versin, dedi. Ben de o*

sıkıntılarımdan kurtuldum." [60]

Rukye, kişinin bir başkasını Allah'a sığındırması, okuması ve o esnâda sığındırdığı kimseye üflemesidir. Âlimlerin ifâdesine göre Arapça dışında başka bir dil ile rukye yapılacak olursa ve ne ile yapıldığı bilinmezse bu mekruhtur. Herhalde bu mekruhluk, içerisinde sihir veya küfür bulunacağı endişesinden dolayı görülmüştür. Buna karşılık Kur'an-ı Kerim'den birşey okunarak veya duâ ile yapılan rukyede herhangi bir sakınca yoktur. Nitekim **Matrızi**'nin eseri *el-Muğrib*'de bu şekilde ifâde olunmaktadır.

Göz değmesi sâdece insanlara mahsus bir şey değildir. Tam tersine cinler arasında da göz değmesi vardır. İfâde olunduğuna göre cinlerin gözleri okların sivri uçlarından daha keskindir.

Ümmü Seleme (r.anhâ)'nın rivâyetine göre Peygamberimiz (s.a.) onun odasında yüzü sapsarı kesilmiş, hasta bir câriye görür. Onlara, "bu câriyeye rukye yapın, çünkü ona nazar değmiş" buyurur.[61] Peygamber Efendimiz, burada "nazar" ifâdesiyle cinlerin nazarını kasdediyordu. Nitekim *Şerhu'l-masâbih* isimli eserde de böyle yer almaktadır.han

Bir hadis-i şerifte Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle buyururlar: *"Takdir-i ilâhînin önüne herhangi bir şey geçseydi bu göz olurdu."* [62] Yâni Allah'ın kazasının ve kaderinin hâricinde herhangi bir helâk edici ya da zarar verici bir şey tasavvur olunabilseydi bu, göz olurdu. Böylece Peygamberimiz (s.a.), Ümmü Seleme'ye o câriyeye şiddetli bir şekilde zarar veren şeyin, kendisine isâbet eden nazar olduğunu beyân etmiş olmaktadır.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurur. *"Göz insanı kabre, deveyi tencereye koyar."* [63]

Göz değmesine engel olan şeyler vardır. Bunlardan birisi **Hz. Osman** (r.a.)'dan rivâyet edilen şu olayda anlatılır: Hz. Osman gürbüz bir çocuk görür ve bu çocuğa nazar değmemesi için çenesinin çukurunu karartın der.

İfâde edildiğine göre, tarlalara ve üzüm bağlarına hayvan başı kemikleri asılması bu kabildendir. Sözünü ettiğimiz şeylerin göz değmesine engel oluşları şöyle gerçekleşir: Kem göz önce o asılan nesnelere isâbet eder. Böylece bu gözün kem bakışı kırılmış olduğundan daha sonra bakılan şeye etki edemez.

Göz değmesine şifâ olan hususlardan birisi de temiz bir kap içerisinde bulunan suya;

عَبَسَ عَابِسٌ بِشِهَابٍ قَابِسٍ رَدَدْتُ الْعَيْنَ مِنَ الْمَعِينِ عَلَيْهِ وَاِلَى اَحَبِّ النَّاسِ اِلَيْهِ

duâsını, ***"gözünü çevirde bir bak bir bozukluk görebiliyor musun"*** (el-Mülk, 67/3) âyetini, Fatiha, Âyetel-Kürsi ve altı şifâ âyetini okuyarak bu suyu hastaya içirmek ve onunla bütün vücûdunu yıkamaktır.

Sözünü ettiğimiz altı şifâ âyeti şunlardır:

وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ

1- ***“Mümin olan kavmin kalplerine şifâ versin.”*** (et-Tevbe, 9/14)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا
فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ

2- ***“Ey insanlar! Size rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifâ, müminler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.”*** (Yunus, 10/57)

فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ

3- ***“Onda insanlar için bir şifâ vardır.”*** (en-Nahl, 16/69)

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

4- ***“Biz Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifâ ve rahmettir. Zâlimlerin ise yalnızca ziyanını arttırır.”*** (el-İsra, 17/82)

وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ

5- ***“Hastalandığım zaman bana şifâ veren O’dur.”*** (eş-Şuara, 26/80)

قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ

6- ***“O inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifâdır.”*** (Fussilet, 41/44)

Göz değmesi için tedâvi yöntemlerinden birisi de, gözü değen kişiden boy abdesti ya da namaz abdesti almasını istemek ve ondan dökülen bu su ile göz değmesine uğrayan kimsenin boy abdesti almasını sağlamaktır.

Denildiğine göre göz değmesi şu şekilde gerçekleşir: Herhangi bir şeye bakan, baktığını güzel bulur da Allah’a dönmez ve Allah’ın yarattığı o şeydeki ilâhî sanatı görmezse, Cenab-ı Hak gaflet içinde bakanın işlemiş olduğu bu yanlışlık sebebiyle o eşya üzerinde bir hastalık meydana getirir. Allah Teâlâ’nın yapmış olduğu bu imtihânın gâyesi, hak yolda yürüyenin “bu Allah’tandır” demesini, hak yolu tutmayan kişilerin de başka şeyler söylemesini sağlamaktır. Böylece bahsedilen o hastalığa, o nesneye bakan kişi sebep olduğu için, o şahıs bundan sorumlu tutulur.

Bâzıları göz değmesini şöyle açıklarlar: Nazarı değen kişinin gözünden zehirli bir güç çıkarak göz değen kişiye ulaşır. Bu sebeple o kişi helâk olur ya da hastalanır. Nitekim bâzı yılanların gözlerinde de böyle bir güç olduğundan söz edilmiştir.

*el-Esraru’l-muhammediyye’*de denir ki: Zehirli yaratıklar, içlerinde taşıdıkları kötü enerjik yapıları ile başkalarına etki ederler. Bunlar düşmanlarıyla karşı karşıya

geldiklerinde, bu kötü yapılarından bir gazap enerjisi çıkar. Bunların ruhları, başkalarına zarar verici habis bir biçim alır. Sözünü ettiğimiz bu zehirli yaratıklar içerisinde yapısı o derece şiddetli ve gücü o derece fazla olanlar vardır ki, ana karnındaki yavrunun düşmesine bile etki edebilirler. Bunların içerisinde karşısındaki düşmanın gözünü kör edebilecek güçte olanları da vardır. Yine ruhlarındaki habisliğin ve başkalarına etki eden habis yapılarının şiddeti dolayısı ile -hiç dokunmaksızın- sâdece bakmak sûretiyle insanlara etki edenleri vardır. Bu etkinin oluşması için, bir vücuddan diğerine herhangi bir dokunmanın bulunması şart değildir. Hattâ bu hayvanlar içerisinde, -dokunma olmaksızın- sırf düşmanıyla karşı karşıya gelip ona bakarak onu etkisi altına alanlar bile vardır. Nitekim bâzı yılan çeşitleri vardır ki bunlar gözlerini insana diktikleri zaman insan derhal ölüverir. İşte yukarda sözünü ettiğimiz zararlı hayvanlar, bu cinstendir.

Nazar değmesi aklen de mümkündür. Bâzı insanların gözlerinden görünmeyen, latif cevher/enerji çıkması ve karşısındaki kişiye ulaşarak, ağız, burun ve kulak gibi organlarının deliklerinden girerek kişiye zarar vermesi aklen uzak değildir. Ruhlar, içlerinde taşıdıkları cevherleri/özleri ve mâhiyetleri itibariyle farklı farklı olduklarına göre, onların taşıdıkları bu cevher ve mâhiyetin sonuç ve etkileri açısından da farklı olmaları imkânsız değildir. Şu hâlde bâzı ruhların, yukarda sözünü ettiğimiz biçimde başkaları üzerinde etkili olma özelliği taşımaları aklen mümkündür. Yaptığımız bu açıklamalarla; göz değmesini inkâr eden ve “nazar değmesi diye bir şey yoktur. Çünkü bir vücudun bir diğer vücuda etki etmesi aklen mâkul değildir. Bir vücud, diğerine ancak ona dokunmak sûretiyle etki edebilir. Oysa nazar değdiği iddiâ edilen durumlarda böyle bir vücud teması yoktur. O hâlde sâdece gözle bakmak sûretiyle bir vücûdun diğerine etki etmesi mümkün değildir” diyen kimselere gerekli cevap verilmiş olmaktadır.

Ümmetin çeşitli mezheblerden aklı başında kimseleri, göz değmesini redd ve inkâr da etmiyorlar. Bâzı ruhlar, bir diğerine etki etmek için onunla karşı karşıya gelmeye bile muhtaç değildir. Aslında ruhun o kişiye yönelmesi ve benzeri yollarla birinin diğer bir şahsa zarar vermesi mümkündür. Hattâ gözü hiç görmeyen a’mâ bir kimseye herhangi bir şey anlatıldığı durumlarda o a’mânın ruhu, anlatılan o şeyi görmeksizin etki edebilmektedir. Zehirli olan hayvanlar bir kimseyi soktuklarında, bu ısırmalarının ardından öldürüldükleri takdirde, ısırmalarının ısırdıkları insan üzerindeki etkisi hafiflemektedir. Çünkü cesed almış olduğu zehirin keyfiyetine göre biçim almakta ve kaymaya müsâid hâle gelmektedir. İnsanı ısıran o canlı hayatta olduğu sürece, onun ruhu, hava ile ruhunu karıştırmak sûretiyle daha da güçlenmekte ve ısırdığı şeyi daha şiddetli bir şekilde kendine doğru çekmektedir.

Cahız der ki: Fars ve Hint ilim adamları, Yunanlı doktorlar, Arapların dâhîleri, Mûtezile mezhebinden deney yapan kişilerle mesleğinin erbâbı kelamcılar yırtıcı hayvanların gözlerinin önünde bir şey yemeyi hoş görmezlerdi. O hayvanların gözlerindeki yemeye karşı olan iştah düşkünlük sebebiyle nazarlarının değeceğinden

korkarlardı. Çünkü o esnâda bu hayvanların içlerinden çok düşük seviyede bir buhar çözülür. Bu buhar, o hayvanların gözlerinden ayrılarak insana ulaştığı esnâda insanı eksik hâle getirir ve hasta eder diye düşünürlerdi. Onlar yine nazar değer korkusu ile hizmetçilerin gözleri önünde herhangi bir şeyi yiyip içmezler ve tadına bakmazlardı. Kendilerine tâbi olan kimselere, yemeğe başlamadan önce sofranın etrafında köpek ve kedi varsa onların önlerine bir şey atmalarını; dikkatlerini başka tarafa çekmelerini isterlerdi. İşte bu açıklamalar sâyesinde Peygamber Efendimiz'in şu hadis-i şerifini daha iyi anlayabiliyoruz: *"Herhangi bir kimse bir insanın veya hayvanın gözü önünde bir şey yer de ona da vermezse çâre ve tedâvisi olmayan bir hastalığa tutulur."*

Şu hâlde rukyenin faydası şudur: Ruh, o rukye sâyesinde belli bir iletişim sağlayıp güçlendiğinde, üfleme ve tükürme yoluyla yardım dilendiğinde, o ruh, kötü ruhlardan ve bozuk nesnelerden kaynaklanan etki ile yüzyüze gelir; güçlendiği için de o etkiyi ortadan kaldırır.

Özet olarak söylemek gerekirse; rukye şirk koşma anlamı taşımayan bir şeyle yapıldığında meşrudur. Fakat gözden sakınmak gerekir. Herhangi bir şeyi görüp de beğenen müslümanın "Maşâallah! Bârekallah..." demesi ***"yaratıcıların en güzeli olan Allah yücedir."*** (el-Mü'minun, 23/14) âyetini okuması gerekir. Bu âyet-i kerîmeden sonra "Allahım! Onu mübârek kıl" demesi uygundur. Çünkü müslüman, bereketle duâ ederse kuşkusuz- mahzûrlu olan şeyleri başka tarafa çevirir.

Gözü değdiği bilinen kişilerin -zararlarını savuşturmak maksadıyla- insanların içine girmelerine engel olunur. Âlimlerden birisi şöyle der: Devlet, gözü değen kişiye evinden çıkmamasını emreder. Eğer fakir ise geçimini temin edecek kadar kendisine yardım edilir ve insanlara zarar vermesine engel olunur.

Derler ki; gözü değdiği bilinen kişi bulunduğu bölgeden sürgün edilir. Ancak sürgüne gönderilmek ve hapse konulmaktansa evinden ayrılmamasının istenmesi ihtiyâta daha uygundur. Bu açıklamalar ışığında cüzzamlı kimselere ne yapılacağı hususu da ortaya çıkmış olmaktadır. Bu nedenle bâzı yörelerde onlar için özel yerler tahsis edilmiştir ki insanlarla haşır neşir olmasınlar da onlara bir zarar vermesinler.

Câhız diyor ki: Dünyada en çok tuhafıma giden üç hayvan vardır: Birincisi, baykuşlardır. Onlar, kendilerini çok güzel zannedip nazar değer korkusu ile gündüzleri dışarı çıkmazlar. *Hayâtu'l-hayevân* isimli eserde deniyor ki: Baykuş kendisini hayvanların en güzeli olarak düşündüğü ve gördüğü için ancak geceleri dışarı çıkar. Tuhafıma giden ikinci hayvan, turna kuşudur. Bu kuş yere sâdece bir ayağıyla basar. İki ayağıyla bastığında yeryüzünün batacağından korkar. Bu korkusu sebebiyle sâdece bir ayağına dayanır. Üçüncü hayret uyandıran hayvan ise nehir kenarlarında yaşayan ve adına "mâliku'l-hazîn" denen leyleğe benzer bir kuştur. Bu kuş, su tükenir de susuzluktan ölürüm korkusuyla kana kana su içmez. Baykuş'un durumunda, kendini beğenmenin ne kadar kötü olduğuna işaret vardır. Turna kuşunda yersiz korkunun övülmesine işâret vardır. Son örnek ise bizlere hırsın kötülüğünü göstermektedir. Şu hâlde aklı başında olan kimse, akılsız olanlardan ibret almalıdır. Mes'ûd ve bahtiyar

kişi, başkasından kendine öğüt çıkaran ve her şeyden bir işâret almasını bilendir.

Allah'tan bizlere tam bir basîret nasîb ve ihsân etmesini diliyoruz.

Kâfirler, Peygamberimiz (s.a.)'in durumuna şaşkınlıklarının zirvesinde; Kur'an'ın eşsiz ilmi güzelliklerini bilmeyişin doruğunda olduklarından ve insanları Kur'an'dan uzaklaştırmak istediklerinden dolayı *"hâlâ da hiç şüphe yok o"* Peygamber (s.a.) *"bir delidir derler."* Onlar -yukarda ifâde ettiğimiz gibi şaşkınlık ve cehâlet içinde olmasalar- Peygamber Efendimiz'in, insanların en akıllısı olduğunu bilirlerdi.

Onların bu sözleri, ***"Dediler ki: Ey kendisine Kur'an indirilen (Muhammed)! Sen mutlaka bir mecnûnsun"*** (el-Hicr, 15/6) sözlerine benzemektedir. Nitekim **Velid b. Muğire** Peygamber (s.a.) için "o, kendisine bâzı şeyler öğretilmiş deli" der, bu sözüyle, "Ona cinlerden birisi geliyor ve bunları ona o cin öğretiyor" demek isterdi. Aslında onların bu aslı esası olmayan hükümlerinin kaynağı, Hz. Peygamber (s.a.)'den işittikleri sözlerdi.

Şimdi, onların bu iddiâları ve yargıları, Peygamber Efendimiz'in şânının yüceliği ve burhanının açıklığı bildirilerek reddediliyor ve şöyle buyruluyor:

وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

52. Oysa o *(Kur'an)*, âlemler için ancak bir öğüttür.

Arapça dilbilgisi kurallarına göre bu son âyet, bir önceki âyette geçen "yekulûn: derler" fiilinden hâl olmaktadır. Bu cümle, onların sözlerinin son derece geçersiz olduğunu ifâde ile böylesine ağır bir sözü ağızlarına alabilme cesâretlerinden dolayı işitenleri hayrete düşürmeyi amaçlamaktadır. Bir başka ifâdeyle burada şöyle denmektedir: Hâlâ inadla "hiç şüphe yok o bir delidir" derler. Oysa onun getirdiği Kur'an, gerek insan, gerek cin bütün âlemlere gönderilmiş bir öğüttür, bir uyarıdır. Herkese dinlerine dâir muhtaç oldukları hususları beyân eden bir kitaptır. Şu hâlde kendisine böylesine bir kitap indirilen Hz. Muhammed (s.a.) nerede, onun hakkında ileri sürülen "deli olduğu" iddiâsı nerede? Oysa Hz. Peygamber (s.a.), Kur'an'ın bütün sırlarını bilmekte ve içinde yer alan tüm gerçeklerden haberdar bulunmaktadır. Bir başka ifâdeyle Kur'an, onun aklının mükemmelliğine ve şânının yüceliğine delâlet eden delillerin ilkidir. Ona eksiklik isnâd eden kişinin bu iddiâsı, kendisinin câhillik ve deliliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü "fazîleti ancak erbabı bilir" diye bir söz vardır. Nitekim şâirin şu beyti de aynı mânâyı yansıtmaktadır:

Göz değilse sağlam, olursa ama,
Der: "Sabah oldu mu?" Şaşma buna!

"Öğüttür" şeklinde tercüme edilen "zikir" kelimesinden maksad bâzı âlimlere göre

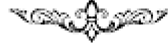
"şeref ve fazîlet" demektir. Bu görüşü Allah'ın ***"doğrusu o sana ve kavmine bir öğüttür."*** (ez-Zuhruf, 43/44) ifâdesi desteklemektedir.

Bu âyet-i kerîmede ayrıca "ilham"a işâret vardır. Çünkü kitap; sâhibine, ona inanan ve ardından gidene bir öğüttür. O kitabın etkileri kıyâmet gününe kadar bâkî kalacaktır.

Bâzı âlimlere göre âyetteki "o" zamiri Peygamber Efendimiz (s.a.)'e âiddir. Bu takdirde "zikir", Peygamber (s.a.) olmuş olur. Peygamber'in âlemlere bir zikir olmasında ise hiç kuşku yoktur. Yine bu âyet-i kerîmede Peygamber Efendimiz'in ümmetinin efendileri ve dinin umdesi olan şahıslara işâret vardır.

Ey cümle âlemin şerefi seninle,
Âlemin gözünün ışığı seninledir.

Kalemi ve onun yazdıklarını yaratan Allah'ın yardımıyla, Kalem sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[58]. Muvatta, Ayn 1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 447.

[59]. Buhari, Enbiya 10; Ebû Davud, Sünnet 20; Tirmizi, Tıb 18; İbn Mace, Tıb 36; Ahmed b.Hanbel, el-Müsned, I, 236, 270.

[60]. Ahmed b.Hanbel, el-Müsned, V, 323.

[61]. Buhari, Tıb 35; Müslim, Selam 59.

[62]. Müslim, Selam 42.

[63]. Ebû Nuaym, Hılye c.7, s.90

سُورَةُ الْحَاقَّةِ

69- el-HÂKKA SÛRESİ

Mekke'de nâzil olan bu sûre, 52 âyettir. Adını, ilk âyetindeki «el-hâkka» kelimesinden almıştır. «Hâkka»ya değişik mânâlar verilmiştir. «Hak» kökünden geldiği için, hepsinde hak ve hakîkat mânâsı vardır. Daha çok «kıyâmet» mânâsı verilmektedir.

NEDİR O HÂKKA?
NEDİR O GERÇEKLEŞECEK OLAN?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَٓاقَّةُۙ ﴿١﴾ مَا الْحَٓاقَّةُۚ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحَٓاقَّةُۜ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ
ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾ فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾
وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِر۪يحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍۙ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ
لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍۙ حُسُوماً فَتَرَى الْقَوْمَ ف۪يهَا صَرْعٰىۙ كَاَنَّهُمْ
اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍۚ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. el-Hâkka, gerçekleşecek olan;

2. Nedir o Hâkka? *(Evet)* nedir o gerçekleşecek olan?

3. Gerçekleşecek olanın *(kıyâmetin)* ne olduğunu sen nereden bileceksin?

4. Semûd ve Âd kavimleri, kapılarını çalacak felâketi *(kıyâmeti)* yalan saymışlardı.

5. Semûd'a gelince: Onlar pek zorlu *(bir sarsıntı)* ile helâk edildiler.

6. Âd kavmi ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler.

7. Allah onu, ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki *(eğer orada olsaydın)*, o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş hâlde görürdün.

8. Şimdi onlardan arda kalan bir şey görüyor musun?

"el-Hâkka" Bu kelime, kıyâmetin isimlerinden birisidir. Söz konusu kelime "hakka-yehıkku"dan türemiştir. Bu fiilin anlamı; "vâcip ve sâbit" oldu demektir. Kıyâmete "hâkka" denmesi, onun gelmesinin vâcip olmasından ve vukû bulmasının sâbit olmasından dolayıdır. Bununla alâkalı olarak diğer bir âyet-i kerîmede, ***"Kıyâmet vakti de gelecektir; bunda şüphe yoktur"*** (el-Hac, 22/7) Bu âyette "kıyâmetin gelmesi" şeklindeki cümlede "gelme" fiilinin kıyâmete isnâd edilmesi, hakîkî bir isnaddır.

Râğıb İsfahânî *Müfredat'*ta, kıyâmete neden "el-Hâkka" dendiğini açıklarken, kıyâmet gününün, yapılan amellere karşılıklarının verileceği gün olmasını dikkatlere sunmaktadır. Râğıb'ın bu açıklamasına göre kıyâmete "hâkka" denmesi, hakîki isnâd değil, mecâzî isnâd olur. Tıpkı "filancanın günü oruçludur" dendiğinde, mecâzen o kimsenin gününü oruçla geçirdiğini ifâde etmek gibi.

❀

مَا الْحَاقَّةُ ﴿٢﴾

2. Nedir o Hâkka? *(Evet)* nedir o gerçekleşecek olan?

"Nedir o Hâkka?" Bu cümlenin aslı "nedir o?" şeklinde olmalıdır. Bir başka ifâdeyle; "onun durumunda ve sıfatında olan hangi şeydir?" denmiş olmaktadır. Çünkü "mâ" soru edâtı ile sıfat ve durum sorulur. Şu hâlde zâhir bir kelime (el-Hâkka), "muzmer" yâni zamir yerine konulmuş ve bununla kıyâmet gününün korkunç bir gün olduğu vurgulanmak istenmiştir. Nitekim böyle bir üslubun Arapçada benzeri mevcuddur. Sözgelimi "Zeydun mâ Zeydun" denir ki bununla "Zeyd ne Zeyd'dir" denmek istenir ve böylece Zeyd'in şânının yüce olduğu vurgulanmış olur.

Arapça dilbilgisi kurallarına göre birinci el-Hâkka mübtedâdır. "Me'l-hâkka" ifâdesindeki "mâ" mübtedâ, el-Hâkka onun haberidir ki bu, birinci mübtedânın cümle hâlinde haberini teşkil eder. İki cümle arasındaki rabt ise, mübtedânın kendi lâfzı ile aynen tekrar edilmesidir. Bu ve benzeri cümlelerin dilbilgisi açısından tahlilinde âlimlerin îzâhı böyledir. Ancak mesele derinlemesine tahkik edildiğinde doğrusu, soru edâtı olan "mâ"nın, kendisinden sonra gelen cümleye haber olmasıdır. Çünkü burada cümleden elde edilen fayda, kıyâmet gününün eşi benzeri olmayan bir gün olduğunu ve ondan bahseden haberlerin korkunç bir haber olduğunu vurgulamaktır. İşte "mâ"nın haber olması bunu ifâde eder. Çünkü "mâ" edâtını beyân değil de haber olarak aldığımızda cümleden anlaşılan mânâ; "eşi benzeri olmayan durum, işte hâkka'nın ta kendisidir" şeklinde olur. Nitekim "mâ"nın mübtedâ, "el-Hâkka"nın haber olması hâlinde de aynı mânâ anlaşılır. Bu açıklamalar *İrşad'*da da aynı şekildedir.

❀

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٣﴾

3. Gerçekleşecek olanın *(kıyâmetin)* ne olduğunu sen nereden bileceksin?

Âyette yer alan "أَدْرَى/edrâ" fiili, "bilmek" anlamına gelen "dirâyet" masdarından türemektedir. Arapçada "derâ" ve "دُرِيَ بِهِ/ düriye bihi" ifâdeleri "bildi" anlamına gelir. Âyette yer aldığı şekliyle "أَدْرَاهُ بِهِ/edrâhu bihi" demek "onu ona bildirdi" demektir. Bu fiil kendi kendine mef'ûl alabildiği gibi, "bâ" harf-i cerri ile de geçişli olabilir; ancak fiilin "bâ" harf-i cerri ile geçişli olması daha yaygındır. Cümlenin tahliline gelince; "mâ" mübtedâ, "edrâke" ifâdesi cümle hâlinde onun haberidir. Burada tahlili tersine çevirmek yâni "mâ"yı haber, "edrâke"yi mübtedâ olarak kabul etmek mümkün değildir.

Yukardaki açıklamaların ışığı altında âyete; "Ey Muhammed! Sana Hâkka'nın ne olduğunu bildiren nedir?" şeklinde mânâ vermek mümkündür.

"Me'l-hâkka" ifâdesi de mübtedâ ve haberden oluşan bir cümle olup, "edrâ" fiilinin

ikinci mef'ûlüdür. Cümle bütün hâlinde, kıyâmetin korkunçluğunu ve fecâatini pekiştirmektedir. Çünkü o, kıyâmetin mahlûkatın bilgilerinin çerçevesinin dışında bir olgu olacağını haber vermektedir. Bir başka ifâdeyle kıyâmetin durumunu ne kadar büyük olduğunu, onun korkunçluğunun ve şiddetinin boyutlarını açıklamaktadır. Bu boyut, algılama gücü ne kadar olursa olsun hiç kimsenin aklının eremeyeceği, vehminin ve hayalinin ulaşamayacağı boyuttadır. Buna göre kıyâmet bütün bu kavrama ve algılardan çok daha büyük ve korkunç olacaktır. Bunu ifâdeye dökerek bildirmek mümkün değildir.

Âlimlerden birisi şöyle der: Peygamber Efendimiz (s.a.) kıyâmetin kopacağını her ne kadar biliyorsa da; nasıl kopacağını tam olarak bilmiyordu. Efendimiz'in kıyâmeti hakkıyla bildiği, ancak âyette başkalarına işittirmek üzere kendisine "Hâkka'nın ne olduğunu sana ne bildirdi" şeklinde sorulmuş olması da ihtimâl dâhilindedir.

et-Tevilatu'n-necmiyye'de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: Cenab-ı Hak "el-Hâkka" ifâdesiyle her şeyi yok eden vâhidiyyet aynasında ıtlak, ıtlâki ve ahadî tecellîsine işâret etmektedir. Nitekim bu gerçeği belirtmek üzere Allah; ***"Bugün hükümranlık kimindir? Kahhar olan tek Allah'ındır"*** (el-Mü'min, 40/16) buyurur ki şu anlama gelir: Bugün hükümranlık, mutlak zâtı örten taayyünât zulmetlerinin tamamını ahadiyyet nurlarının saldırıları ile yok eden kahhâr Allah'ındır. Kendisine "hâkka" diye isim verilmesi; zâtında sâbit ve nefsinde tahakkuk edişinden dolayıdır.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾

4. Semûd ve Âd kavimleri, kapılarını çalacak felâketi *(kıyâmeti)* yalan saymışlardı.

"Semûd" Sâlih peygamberin kavmi *"ve Âd"* Hud peygamberin kavmi *"Karia'yı"* kıyâmeti *"yalan saymışlardı."*

Sâlih peygamberin kavmi olan "Semûd" kelimesi "semd" kelimesinden türemedir. Semd; az su anlamına gelmektedir.

Hûd kavminin ismi olan "âd" kelimesi ise kabile adıdır. Bu kelime *Kamus*'ta ifâde edildiği üzere "engel olan" anlamına gelmektedir.

"el-Kària" kelimesi kıyâmetin isimleri arasında geçer. Kıyâmete "karia" denmesi, insanlara vurmasından dolayıdır. Bir başka ifâdeyle kıyâmete karia denmesi, o günün çeşit çeşit korku ve fecâatlerle insanlara vurmasından dolayıdır. Yâni kıyâmet günü, bu korkularla insanlara vuruyormuşçasına onların başlarına gelecektir. Gökyüzü yarılarak ve çatlayarak, yeryüzü ve dağlar birbirine çarpılıp darmadağın edilerek, yıldızlar söndürülerek ve dağılarak bu olay gerçekleşecektir.

Âyette "el-Hâkka" kelimesine dönecek zamir yerine "el-Kària" kelimesinin getirilmesi, kıyâmetin içerisindeki "vurma" anlamına daha fazla delâlet etme ve onun

şiddetini daha net belirtme maksadıyladır. Çünkü “karia” kelimesinde, “hâkka” kelimesinde olmayan bir anlatım ve vurgulama gücü vardır. Konuyu biraz daha açmak gerekirse Arapçada, “karia” kelimesinin çoğulu kullanılarak “esâbethum kavâriu’d-dehr” denilir ki anlamı “zamanın korkunç olayları ve şiddetleri o insanların başlarına geldi” demektir. Kelime içindeki “vurma” anlamı, bu örnek cümlede kendini göstermektedir. Bir başka misâl: Cinlerden ve insanlardan duyulan korku esnâsında okunduğu için Kur’an âyetlerine “kavâriu’l-Kur’an” denilmektedir. Bu âyetlere söz konusu ismin verilmesi, Allah’ın azametinin zikri ile mü’minlerin kalplerine vurarak, sâdece Cenab-ı Hakk’ın rahmetinden ve himâyesinden meded dilemelerini, dikkatlerini o yöne yönlendirmelerini sağlamaktır. Bunlar; âyete’l-kürsi ve benzeri âyetlerdir.

Tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerîme aynı zamanda Mekke kâfirlerinin kalplerine öldükten sonra dirilmeyi ve mahşere gelmeyi yalan saydıkları için korku salmaktadır.

فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾

5. Semûd’a gelince: Onlar pek zorlu *(bir sarsıntı)* ile helâk edildiler.

“Semûd’a gelince:” Semûd kavmi arap idiler. Yerleşim merkezleri Şam ile Hicaz arasındaki Hicr denilen mevki idi. Şam’dan hacca gidenler, gidip-gelirken orasını görürler. *“Onlar pek zorlu (bir sarsıntı)”* şiddet açısından diğer bütün çığlıkların sınırını aşan *“korkunç bir sesle helâk edildiler.”* Yâni dinî gerçekleri yalan saydıkları için Allah onları helâk etti. Burada helâk edilme işlemi ifâde edilirken “kimin helâk ettiği” değil sâdece “helâk edilme olayı” vurgulanmıştır. Çünkü âyetin sevkinden maksad; onları kimin helâk ettiği; yâni fâil değildir; zira onları helâk eden fâil bellidir. Kendilerini helâk eden ses -yukarda işâret olunduğu üzere- şiddet açısından diğer bütün seslerden daha fazla, daha korkunç idi. Öyle ki, bu sesin ardından yeryüzü sarsıldı ve herkesin kalbi korkudan tir tir titredi. Bu açıklama ile birlikte: ***“Bunun üzerine onları o (gürültülü) sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü dona kaldılar”*** (el-A’raf, 7/78) âyet-i kerîmesi ile, ***“onları da sabaha çıkarlarken o korkunç ses yakaladı”*** (el-Hicr, 15/83) âyet-i kerîmesi arasında varmış gibi gözüken çelişki ortadan kalkmaktadır. Zira her iki âyet-i kerîme de aynı hâdiseden bahsetmektedir.

Tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerîme ile hakîkî ilimlerden nasîbini almayıp sadece zâhir ilmiyle yetinen kimselere işâret edilmektedir. Çünkü onlar “az” bir şeyin bilgisine sâhiptirler. Tıpkı Semûd kavminin “az bir suyun” sâhipleri olmaları gibi. Onlar, bâtınî ilim sâhiplerinin, sülûk yolundan yürüyerek fâni olduklarını inkâr ettiklerinde Allah kendilerini bu’d ve ihticab ateşinin yıldırımı ile helâk etti. Artık onların -zâhiren bir salahları olsa bile- bâtında salahları yoktur. Çünkü onlar gerçek sâlihlerden herhangi bir sâlih kişiye tâbi olmamışlardır ve nefsin fesadı içerisinde kalmışlardır.

وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾

6. Âd kavmi ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler.

"Âd kavmi.." Onların yurtları Ahkaf'ta yâni Umman-Hadramut-Yemen arasındaki kumluk bölgede idi. Âd kavmi de arap kökenli idiler. Yaratılıştan iri yapılı kimselerdi. En uzun boylu olanları yüz arşın, en kısa olanları altmış, orta boylu olanları ise yüz ile altmış arşın arası idi. Kafaları kubbe gibi idi. Âd kavminin zaman itibâriyle Semûd kavminden daha önce yaşadığı hâlde âyette onlardan sonra zikredilmesi, aşırı sapıklardan bahsedildikten sonra onlardan daha aşırı sapıkların bahsine bir yükselme, bir geçiş olması içindir.

"Uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile helâk edildiler." Âd kavminin helâk edildiği fırtına batı rüzgarı idi. Bunu Peygamberimiz (s.a.)'in şu hadislerinden anlıyoruz: *"Ben sabâ rüzgarı ile zafere ulaştım. Âd kavmi ise batı rüzgarı ile helâk edildi."* [64]

"Uğultulu" diye tercüme edilen "sarsar" kelimesi esme esnâsında şiddetli ses çıkaran rüzgar, fırtına demektir. Ya da "sarsar" soğuğu ile bütün bitki ve ekinleri yakan çok şiddetli soğuk demektir. Çünkü Arapçada "sırr" kelimesi şiddetli soğuk anlamınadır. Kelimenin ses çıkarmak; şahin, çakırdoğan ve benzeri hayvanların sesi anlamları da vardır.

Azgın, biçiminde tercüme edilen "âtiyeh" kelimesi, "esme esnâsında haddi ve sınırı aşan" anlamına gelir. Bu kelime bize şöyle bir tablo çiziyor: Sanki Âd kavmini helâk eden bu rüzgar, kendisini bir depoda hapseden bekçilerine karşı gelmiş, tüm gücüyle oradan çıkmaya çalışmış ve bekçiler onu zaptedip tutamamışlar.

Rüzgarlar Mîkâîl'in emri altındadırlar, onun izniyle eser, onun izniyle kesilirler. Mikâîl'in -tıpkı ölüm meleği Azrâîl'in yardımcıları olduğu gibi- yardımcıları vardır. Rivâyet olunduğuna göre önceleri rüzgarlar belli bir mikdarda esiyorlardı. Ancak Allah'ın Âd kavmine gazabı şiddetlenince üzerlerine artık kontrolden çıkmış şiddetli bir rüzgar esmeye başladı. Bu nedenle de o rüzgara "atiye" ismi verildi.

Âyet-i kerîmeyi şu şekilde anlamak da mümkündür: Âd kavmi uğultulu, kendilerine doğru gelen bir fırtına ile helâk edildiler. Onlar o fırtınayı, bir binânın arkasına saklanmak, bir dağa sığınmak veya bir çukura gizlenmek gibi bir yolla savuşturmaya imkân bulamadılar. Çünkü bu fırtına onları bulundukları ve gizlendikleri yerden söküp alıyor ve helâk ediyordu.

سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا
صَرْعٰى كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾

7. Allah onu, ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki

***(eğer orada olsaydın)*, o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş hâlde görürdün.**

"Allah onu ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti." "Musallat etti" şeklinde tercüme edilen "teshir" kelimesi, "herhangi bir şeyi zorla belli bir yöne sevketmek, sürmek" anlamındadır. "Musahhir" ise herhangi bir fiili yaptıran ve buna izin veren kimsedir. Buna göre âyet-i kerîme: "Allah yukarda anlatılan rüzgarı, her şeye boyun eğdiren kendi kudreti ile Ad kavmi üzerine musallat etti" mânâsına gelmektedir. Akla gelen ilk ihtimale göre bu cümle, diğer bir sıfatı ifâde etmektedir. Bu cümleye, isti'nâfiye/balangıç demek de mümkündür. Bu takdirde rüzgarların bir astronomi olayı ve karşılıklı etkileşim nedeniyle olduğu yolundaki yanlış kanâat ortadan kalkmış olmaktadır. Rüzgarlar, atmosferde meydana gelen olaylar olsa bile yine de Allah'ın buna uygun sebepleri yaratması ve takdiri ile eserler. Bu durumda yine Allah Teâlâ'nın "musallat kılmış olması"ndan dışarı çıkmış sayılmazlar.

"Husûmen" kelimesi hâsim kelimesinin çoğuludur. Bu kelime "musallat kıldı" anlamındaki "sahhara" fiilinin mef'ûlü olan "rüzgar" kelimesinden hâldir. Allah burada tekil olarak kullanılan şiddetli rüzgar ifâdesine çoğul bir lafızla hâl getirmektedir. Bunun sebebi, rüzgarın o gece ve gündüzlerde esmesi bakımından çok olmasıdır. Bâzı âlimlere göre "husûmen" kelimesi hâl değil, daha öncesinin sıfatıdır.

Bu açıklamalardan birinci yâni kelimenin hâl olması ihtimaline göre âyetin mânâsı; "Allah ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerlerine bu rüzgarı musallat etti ve kendilerini helâk etti" demek olur. Böylece rüzgarın ardarda esmesi, yaralanmış hayvanın yarasını ardarda dağlayan dağlayıcının fiiline benzetilmiş ve o harekette canlandırılmış olur. Hayvanın yarasını dağlayan kimse -bilindiği gibi- o yarayı kanı tamamen kesilinceye kadar ardarda dağlar. Eğer âyetin mânâsı birinci ihtimaldeki gibi olursa, bu takdirde mukayyed bir kelime mutlak anlamda kullanılmış olur. Çünkü "hasım", herhangi bir şeyi ardarda dağlamak demektir.

Tâcu'l-arûs'ta husûm kelimesinin "kesip koparmak ve devamlı kızgın ateşte dağlamak" demek olduğu kaydedilir.

"Husûmen" kelimesine "herhangi bir şeyi dağlamak sûretiyle kanı kesmekten" türeme olarak "kesmek" anlamı verilebileceği gibi "nâhisât" yâni "katı" anlamı da vermek mümkündür. Buna göre âyet şu anlama gelir: Allah her türlü hayrı kesen, kökünden yok eden ya da Âd kavminin kökünü kazıyan rüzgârı ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerlerine musallat etti.

Kısaca ifâde etmek gerekirse söz konusu rüzgarların üç özelliği vardır:

1- Peşpeşe esmeleri

2- Her türlü iyiliği kesmeleri, üzerine estikleri şeyin bereketini kökünden yok etmeleri,

3- Ad kavminin kökünü kazımalarıdır.

Bu rüzgarlara "husûmen" denmesi "hâsimât" yâni kesici olmalarından ya da hayvanın yarasını ardarda dağlayan kimseye benzetilmelerinden dolayıdır. "Hâsim" kelimesi

sözlükte kesmek, kökünü kazımak anlamına gelir. Bundan dolayı düşmanın emellerine ulaşmasını kesmesinden dolayı kılıca “husâm” denmiştir.

Âd kavminin helâk edildiği yedi gece, sekiz gün kocakarı soğuklarının başladığı Şevval ayının son sekiz günüdür ki çarşamba günü sabahtan başlar. Bâzılarına göre Safer ayının son haftası içerisinde çarşamba güneş batımına kadar olan süredir ki Çarşamba o ayın son günü olmuş olmaktadır. **İbn Abbas** (r.a.), Peygamberimiz (s.a.)’e nispet ettiği bir sözde şöyle der: Safer ayının son Çarşamba günleri –âyette ifâdesini bulduğu üzere- uğursuzluğu devamlı olan günlerdir.

Bu yedi güne “acûz” yâni kocakarı günleri denilmesinin bir hikâyesi vardır. Rivâyete göre Âd kavminden bir kocakarı o fırtına günlerinde toprağa gömülü evinde gizlenerek kendini rüzgardan saklamaya çalışır. Âd kavmine gelen o felâket rüzgarı bu kadını sekizinci günü saklandığı yerden söküp çıkararak helâk eder. Bâzılarına göre bu günler kocakarı günleri değil “âcizlik” günleridir. Bir başka ifâdeyle isimlendirme buradan gelmektedir. Bu günler çok soğuk ve şiddetli esintili kış mevsiminin son günleridir. Birinci hikâyeyi esas alanlar o günlerdeki soğuklara “berdü’l-acûz” yâni “kocakarı soğuğu” derken, ikinci açıklamayı esas alanlar o soğuklara “berdü’l-acz” yâni “âcizlik soğuğu”; yâni insanı acziyet içinde bırakan soğuk derler.

Ravdatu’l-ahbar isimli eserde anlatıldığına göre kocakarının birisi oğullarını evlendirmek ister. Yedi oğlu vardır. Çocuklar annelerine, herbiri için bir gece olmak kaydıyla şu soğuklar geçinceye kadar yedi gün sabırlı olması tavsiyesinde bulunurlar. Yaşlı anne çocuklarından gelen bu isteği kabul eder ancak; yedinci gün gelip çattığında ömrü sona erer ve ölür. İşte bu olay üzerine o günlere “eyyâmu’l-acûz” yâni “kocakarının günleri” ismi verilmiştir. Bu günlerin her birinin ayrı ayrı isimleri vardır.

1- Birinci güne *Kamus*’ta da işâret edildiği üzere “es-Sınn” denir.

2- İkincisine -*Kamus’*un işâret ettiği üzere- “es-Sanber” denilir. Sanber, soğuk rüzgar demektir.

3- Üçüncüsünün adı “el-Veber”dir.

4- Dördüncü günün adı “el-Muallil”dir.

5- Beşinci günün adı -*Kamust*a işâret edildiği üzere- “Mutfiü’l-Cemr”dir. Bu isim beşinci günün veya dördüncü günün adı olabilir. Bâzılarına göre bu isim “Mukfiü’z Zu’n”dur. Bunun anlamı -içinde kadın olsun veya olmasın- devenin üzerine konulan ev biçimindeki hevdeci uzatan demektir.

6- Altıncı günün adı, *Kamus*’ta da işâret edildiği üzere- “Âmir”dir.

7- Sonuncu günün ismi ise “Mu’temer”dir.

Nitekim şâirin biri bu yedi acûz gününü şu beytinde dizelere dökmüştür:

Kış dedi: Acuz günlerimize, “sona er!”
Erdi sona Acuz günlerimiz: Sınn, Sanber, bir de ekle Veber
Amir, kardeşi Mu’temer, Muallil ve Mutfiu’l-Cemr
Gitti kış kaçarak geriye, geldi kanımızı ısıtan bahar.

Kevâşi tefsirinde der ki: Sekizinci güne isim verilmemesinin sebebi, esen uğultulu, azgın rüzgarın Âd kavmini helâk edişinin bu günde gerçekleşmiş olmasıdır. *Aynu'l-maânî*'de ifâde edildiğine göre sekizinci günün adı Mükfiu'zu'n'dır. Yine **Kevâşi** tefsirinde şu açıklamaları görüyoruz; Bu günlere "acûz günleri" isminin verilmesi Âd kavminin, başlarına gelen belâyı savmaktan âciz kalmalarından dolayıdır. Sekizinci güne isim verilmemiştir. Çünkü onlar sekizinci günde helâk olmuşlardır. Âlimlerden bâzılarının ifâdesine göre -her ne kadar azâbın başlangıç günü olsa da- birinci günün ismi verilmemiştir. Çünkü o günün gecesi zikredilmiş değildir. Şu hâlde zikredilmeyen geceye tâbi olarak birinci günün ismi verilmemiştir. Zira tarih -günlerle değil- gecelerle ifâde olunur. Bu açıklamaya göre "sınn", o sekiz günün ikinci günü ve geceleri zikredilen günler itibariyle ilk günü olmuş oluyor.

Fakir (**Bursevî**)'nin kanaâtine göre âyette zikredilen sayının sırrı şu olsa gerektir: İnsanoğluna nispetle dünyanın ömrü âhiret günleri ölçüsüyle yedi günden ibârettir. Sekizinci gün geldiğinde kıyâmet kopacak ve herşey helâk olacaktır. Sonra "yedi gece" ifâdesinde yedi ilâhi sıfatı örten yedi beşerî sıfata işâret vardır. Bu ilâhî sıfatlar; hayat, ilim, irâde, kudret, sem'i, basar ve kelam sıfatlarıdır. "Eyyam/günler" kelimesi ise tabîatın sekiz sıfatını ortaya koyan günlere işâret etmektedir ki bunlar; gazap, şehvet, hikd/kin, hased, buhul, cübn, ucb ve aç gözlülük sıfatlarıdır. Bu sıfatlar Hakk'a dâir işleri ve Hakk'ın hayır ve iyilik gibi hükümlerini kesen sıfatlardır. Bir başka ifâdeyle söylemek gerekirse bu sıfatlar, her türlü hayrı ve iyiliği kesmekte ve onlara engel olmaktadır.

Kâşânî der ki: Başkalarına böbürlenen, zındıklık ve tevhid noktasında her şeyi mubah görerek şerîatin sınırlarını aşan Âd kavmine gelince onlar, tabîatın donukluğu ile buz gibi olan nefis hevâsının rüzgarı ile helâk edildiler. Onları helâk eden rüzgar, içinde şevk harâreti ve aşk yakıcılığı olmadığı için buz gibi idi. Bu rüzgar onları helâk vâdilerine sürükledi. Allah onların üzerine yedi gayb mertebesini musallat etti. Bu mertebeler, -gaybdan ve onlar için günler mesâbesinde olan zâhirî sekiz sıfattan mahrum oldukları için- gece hâline geldi. Bu sözünü ettiğimiz günler mesâbesindeki sıfatlar; vücud, hayat, ilim, kudret, sem', basar ve tekellüm sıfatlarıdır. İşte gece konumundaki bu kötü sıfatlar, onlardaki bu iyi sıfatları –açığa çıkanıyla ve gizli kalanıyla- kesip köklerini kazıdı.

"Öyle ki" Ey Muhammed! Ya da görmek ve basîret sâhibi olmak şanından olan ey herkes *"sen o kavmi"* Âd kavmini *"bu süre içerisinde"* o gün hazır olursan *"içi boş hurma kütükleri gibi yere serilmiş ölüler görürsün."*

"Bu süre içerisinde" şeklinde tercüme edilip âyette "fîhâ" biçiminde yer alan zamir ya "o kavmi helâk eden rüzgarın estiği yerlerde" anlamınadır; ya da "bu gecelerde ve günlerde" anlamınadır. **Ebû Hayyân,** zamire daha yakın oldukları ve açıkça zikredildikleri için bu ikinci ihtimâli tercih etmiştir.

Âyette yer alan "sar'a" kelimesi "ölüler" anlamına olarak daha önce geçen "kavm" kelimesinden hâldir. Çünkü buradaki görme fiili -kalben değil- "çıplak gözle görme"

anlamındadır. Arapçada “sarî’ “, “masrû’ “ mânâsında kullanılır ve “yere atılmış, düşmüş” demektir. Çünkü sar’, tarh yâni atmak mânâsına gelmektedir. Nitekim Âd kavmi de o rüzgarla helâk edildiği için ölmüş olarak yere atılmışlardır.

“Hurma kütükleri” ifâdesine gelince, bu ifâdenin başındaki “kâf” harfi hâl makamındadır. Bu kelime, ya “kavm” kelimesinden hâldir, ki bu görüş, bir zilhâlden iki hâlin gelebileceğini ifâde eden âlimlerin görüşüne istinâdendir. Ya da bu kelime, “sar’â” kelimesindeki niyete alınmış zilhâlden hâldir ki bu da, bir zilhâlden iki hâl gelemeyeceğini ifâde eden âlimlere göredir.

Bu açıklamalara göre âyetin mânâsı; “Sen o kavmi bu süre içinde içi boş hurma kütükleri gibi yere serilmiş ölüler olarak görürsün” demektir. “Hurma” mânâsına gelen “nahl” kelimesi, yapısı itibariyle lafzan müfred ama anlam açısından ism-i cins olarak çoğuldur.

“İçi boş” şeklinde tercüme edilen “hâviye” kelimesinin aslı “havâ”dır. Bu kök Arapçada “boşluk” anlamına gelir. Nitekim karnı boş olan kimsenin bu durumunu ifâde etmek için bu kökten türeme “hevâ batnuhu mine’t-taâm” denilir. Tekrar âyetin mânâsına dönecek olursak; “Sen o kavmi bu süre içerisinde, içinde hiç bir şey olmayan, boş hurma kütükleri gibi görürsün” demek olur. Bir başka ifâdeyle; Âd kavmi boylu-boslu, -sanki içi boş, dalsız hurma kütükleri gibi- iri kıyım ölüler olarak yere serilmişlerdir. Onların boş hurma kütüklerine benzetilmeleri, bedenlerinin ruhsuz ve cansız olmalarından dolayıdır.

Rivâyete göre onları helâk eden rüzgar, ağızlarından vücudlarının içine girmiş, içlerinde ne varsa hepsini gerilerinden dışarı çıkarmış, bunun üzerine içi boş hurma kütükleri hâline gelmişlerdir. Bu âyet-i kerîme, onların vücudlarının ne kadar iri olduğuna işâret etmektedir. Zâten, kendileri de Kur’an’ın ifâdesiyle; ***“Bizden daha kuvvetli kim var”*** (Fussilet, 41/15) diyorlardı. Bu âyet-i kerîme aynı zamanda esen rüzgarın, onların bedenlerini çürüttüğüne ve yukarda anlatıldığı şekilde hurma kütüklerine döndüklerine işâret etmektedir. Ayrıca burada, nefis ehlinin gerçek hayatı olmayan birer ölü mesâbesinde olduklarına dâir işâretler buluyoruz. Çünkü nefis ehli olan kimseler, Allah ile değil kendi nefisleriyle kaimdirler. Nitekim ***“onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir”*** (el-Münafikun, 63/4) âyetinde, bu gibi kimseler hakkında “hurma kütükleri gibi” ifâdesi kullanılmaktadır. Yâni onlar dış görüntüleri biçim itibarı ile güçlüdürler. Ancak onların ne mânâları, ne de hayatları vardır. Hayatları itibar edilecek bir hayat olmadığı gibi, varlıkları da hakîkî bir varlık olamaz. Çünkü hakîkî bir hayat ve varlık, ancak Allah sâyesinde olur. Dolayısıyla bu âyet-i kerîmede, aynı zamanda nefse, onun sıfatlarına, bunların içinin boş olduğuna ve bakâsının olmayacağına işâretler vardır. Çünkü bakâ ancak ve ancak ruhun feyzi ile olur. Bir başka ifâdeyle üzerine ruhun rutûbetinden serpintiler gelen kişi, Allah’ın izniyle hayat kazanır ve ilâhî sıfatları kabul edebilecek bir konuma gelir. Eğer böyle olmazsa ölür ve bozulur.

❀

فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾

8. Şimdi onlardan arda kalan bir şey görüyor musun?

Buradaki soru, istifhâm-ı inkârî'dir. Yâni soru şeklinde gelmiş ama mânâsı; "görmüyorsun" biçimindedir. Âyette yer alan "bâkıye", bakıyye kelimesi gibi isim olup vasıf değildir. Sonundaki "ta" harfi, kelimeyi isme çevirmek içindir. Buradaki "min" harf-i cerri zâidedir. "Bâkıye" kelimesi "görüyorsun" anlamına gelen "terâ" fiilinin mef'ûlüdür. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Sen onlardan geriye kalan hiç bir şey görüyor değilsin. Küçük-büyük, erkek-dişi onlardan mü'min olmayan, inanmayan hiç kimseyi göremezsin." "Bâkıye" kelimesinin mahzuf bir mevsûfun sıfatı olarak düşünülmesi de mümkündür. Bu gizli mevsuf "nefis" kelimesidir. Buna göre âyetin mânâsı; "Nefislerden arda kalan bir şey görüyor musun?" şeklinde olacaktır. "Bâkıye" kelimesini, "bakâ" anlamında masdar olarak almak da mümkündür. Tıpkı "kâzibe" ve "tâğiye" kelimelerinin masdar olarak alınmalarının mümkün olması gibi. "Bakâ" herhangi bir şeyin ilk hâli üzere sâbit olması, öylece devam etmesi demektir. Zıddı "fenâ" kelimesidir.

Muhakkak zaman içinde şahlara lâyık nişânlarıyla
Tahta kurulan pek çok padişah geldi
Kahr-ı İlâhî tarafından kazâ rüzgârı esince
Hepsi toprak oldular, hattâ o topraktan dahi eser kalmadı.

Aklı başında olan kişiye gereken, çalışıp çaba göstermektir; tâ ki dünyada ikinci bir ömürle adı bâki kalsın. Nitekim Allah Teâlâ, dostu İbrahim (a.s.)'ın sözünü bizlere aktarırken buna şöyle işâret eder: ***"Bana sonra gelecekler içinde, iyilikle anılmak nasip eyle.***" (eş-Şuara, 26/84) Üstelik gerçek ve bâki olan bir hayat, ancak ilâhi tecellî ve âkıbete dönük küllî feyiz ile elde edilebilir.

Bizler Allah'tan isimlerinin, sıfatlarının ve vücûb-i vücûdu hürmetine üzerimize feyzini ve bereketini bol bol akıtmasını dileriz.

---

[64]. Müslim, Sahih, II, 617; Buhari, Sahih, V, 109.

O GÜN HESAP İÇİN HUZÛRA ALINIRSINIZ

وَجَٓاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِۚ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ
رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾ اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَٓاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي
الْجَارِيَةِۙ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَٓا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴿١٢﴾ فَاِذَا نُفِخَ
فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌۙ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً
وَاحِدَةًۙ ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُۙ ﴿١٥﴾ وَانْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَهِيَ
يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌۙ ﴿١٦﴾ وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَاۜ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ
يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌۜ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾

9. Fir’avun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler halkı *(Lût kavmi)* hep o günahı *(şirki)* işlediler.

10. Böylece Rablerinin peygamberlerine karşı geldiler, O da onları pek şiddetli bir şekilde yakalayıverdi.

11. Şüphesiz, su bastığı vakit sizi gemide biz taşıdık;

12. Onu sizin için bir ibret ve öğüt yapalım ve belleyici kulaklar onu bellesin diye.

13. Artık Sûr’a bir defa üflendiği,

14. Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman,

15. İşte o gün olacak olur *(kıyâmet kopar)*.

16. Gök de yarılır ve artık o gün o, çökmeye yüz tutar.

17. Melekler onun *(göğün)* etrafındadır. O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz *(melek)* yüklenir.

18. *(Ey insanlar!)* O gün *(hesap için)* huzûra alınırsınız; size âid hiçbir sır gizli kalmaz.

“Fir’avun” yâni Hz. Mûsa’nın karşısındaki Fir’avun. Burada sâdece Fir’avun’un ismen zikredilmesi, onun aşırı biçimde kendini yüce görmesi ve kibirlenmesinden dolayıdır. *“Ondan öncekiler”* yâni Âd ve Semûd kavimleri dışında ondan önce yaşayan kâfirler *“ve altı üstüne getirilen beldeler halkı”* yâni Lût kavmi ve köyleri *“hep o günahı/şirki işlediler.”* O hatâyı, şirk günahını işleyegeldiler.

Bu âyette önce Fir’avun’un sonra da ondan öncekilerin zikredilmesi, tahsisten sonra ta’mîm kabilindendir. Âyetteki “men” mevsûledir. “Kabl/önce” kelimesi, “ba’d/sonra”

kelimesinin zıddıdır. Kırâat imamlarından **Ebû Amr**, **Yakup** ve **Kisâî** âyetteki “kablehû” kelimesini “kıbeluhû” şeklinde okumuşlardır. Bu takdirde kelimenin mânâsı; “Fir’avun ve onunla birlikte bulunan Kıptiler ve Mısırlılar” demek olur.

Altı üstüne getirilen beldelerden maksad, yukarda işâret edildiği üzere Lût kavmidir. Yâni o kavmin yaşadığı köylerin halkıdır. Çünkü bu kelime, daha önce geçen “Fir’avun ve ondan öncekiler” ifâdesine atfedilmektedir. “Mü’tefikât” kelimesini incelemek gerekirse; Arapçada “أَفَكَهُ عَنِ الشَّيْئِ/efekehû ani’ş-şey’i dendiğinde “filanca falanı o şeyden çevirdi” mânâsı kasdedilir. “أُوتُفِكَتْ اَلْبَلْدَةُ بِاَهْلِهَا/U’tufiket el-beldetu bi ehlihâ” dendiğinde ise “falan belde, halkı ile birlikte altüst edildi” demek istenir. Allah da, Lût kavminin yaşadıkları yerleri onların başlarına geçirdiğinden kendilerine “mu’tefikât” yâni “altı üstüne getirilen beldeler” halkı denilmiştir. Şu hâlde onlar, yere batırılmak sûretiyle “munkalibât” olmuşlardır. Lût kavminin yaşadığı beş adet köy idi. Bunların isimleri; Sa’be, Sa’de, Amra, Düma ve Sedum’dur. Sedum köylerin en büyüğü idi. Bu ifâde de, ta’mîmin ardından –sözü tamamlamak için- tahsis kabilindendir. Çünkü Lût kavmi, dünyada kendilerinden önce hiçbir kimsenin işlemediği o, çirkin fiili işlemişti.

“Hatâ” şeklinde tercüme edilen “hatîe” kelimesinin başındaki “ba” harf-i cerri, mulâbese ve fiile geçişlilik sağlamak içindir. Birinci ihtimal budur. Buna göre âyetin mânâsı; “Fir’avun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler halkı hep o hatâyı veya gafleti yahut büyük hata olan fiilleri işleyegeldiler” demektir. O büyük hatânın içerisinde, öldükten sonra dirilmeyi ve kıyâmeti inkâr etmek de vardır. “Hatîe” kelimesi, birinci anlama göre -tıpkı âkıbet gibi- masdardır. Son iki takdire göre mahzûf bir mevsûfun sıfatıdır. Arapçada “hatıe” kalıbı nisbet ifâde eder. Fakat daha öncelikli ihtimâl, bunun mecâz-ı aklî olduğu şeklindedir.

فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾

10. Böylece Rablerinin peygamberlerine karşı geldiler, O da onları pek şiddetli bir şekilde yakalayıverdi.

“Böylece Rablerinin peygamberlerine karşı geldiler.” Yâni her ümmet, kendi peygamberine, işledikleri kötü fiili kendilerine yasakladığı esnâda karşı geldi. Âyette tekil olarak yer alan “rasul” kelimesi burada çoğul anlamındadır. Zira Arapçada “feûl” ve “feîl” kalıplarında gelen kelimeler için müzekkerlik ve müenneslik ile tekillik ve çoğulluk aynıdır. Bu âyet-i kerîmede çoğul olan ümmet ile yine çoğul olan peygamberler karşı karşıya getirildiğinde, birinci çoğulu oluşturan tekler, karşı gruptaki çoğulu oluşturan teklerle karşı karşıya gelir. Bir başka ifâdeyle burada “her ümmete bir peygamber” kasdedilmiş olur. Şu hâlde buradaki izâfet “ahd” için değil cins için olmuş olur.

“Bunun üzerine O da” Allah Teâlâ da *“kendilerini şiddetli bir şekilde”* şiddetli bir

cezâ ile *“yakalayıverdi.”* Yâni her kavmi diğer kâfirlere vermiş olduğu cezâdan daha şiddetli bir cezâ ile cezâlandırdı. Veya insanlar nezdinde bilinen cezâ mikdârının üzerinde daha şiddetli bir cezâ ile cezâlandırdı. Çünkü onların işlemiş oldukları günahlar, çirkinlikte diğer kâfirlerin günahlarından daha fazla idi. Nûh (a.s.)’ı yalanlayan kâfirler suda boğuldular. Onlar, Nûh (a.s.) ile birlikte gemiye binenlerin dışında kalan tüm yeryüzü halkı idi. Allah, Lût kavminin yaşadığı kasabaları yeryüzünden söktükten sonra bu işle memur kıldığı melekleri vâsıtası ile o kasabaları rüzgarın sırtına bindirdi. Sonra o bölgenin altını üstüne getirdi. Üzerlerine taş yağdırdı ve o bölgeyi kötü kokulu, iğrenç bir suya batırdı. Bu öyle bir koku idi ki yeryüzünde bir benzeri daha yoktu. Fir’avun’u ve askerlerini de Kızıldeniz veya Nil nehrinde boğdu. İşte Allah’a karşı gelen her ümmet, işledikleri çirkin amelleri uyarınca cezâlandırılmış ve yaptıkları amellere uygun karşılıkları bulmuşlardır.

Bu âyet Kureyş kâfirlerini korkutmakta ve Peygamber Efendimiz (s.a.)’i yalan saymalarının kötü âkıbetine karşı onları uyarmaktadır. Öte yandan bu âyet-i kerîmede akıl sâhiplerinin akıllarını başlarına getirecek ibretli nasîhatler vardır.

“Şiddetli bir şekilde” olarak tercüme edilen “râbiye” kelimesi, “bir şey arttı” anlamına gelen “rebâ eş-şey’u-yerbu” fiilinden türemiştir. Nitekim fâize de, fâiz yiyenin para verdiği kişiden verdiğine karşılık daha fazla almasından dolayı bu kelimeden türeme olarak “ribâ” denmiştir.

إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَآءُ حَمَلْنَاكُمْ فِى الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾

11. Şüphesiz, su bastığı vakit sizi gemide biz taşıdık;

“Şüphesiz” Ey insanlar! Tufan esnâsında bilinen şekliyle kalmayıp *“su bastığı vakit”* yâni normal sınırları aşıp kabardığında, her şeyin üzerini beş yüz arşın yükseklikte kapladığında, bâzılarına göre dünyanın en yüksek dağını on beş arşın aştığında *“sizi gemide”* yâni Nûh’un gemisinde *“biz taşıdık.”*

Biz yukarda bu âyeti tefsir ederken “tağâ: kabarma” fiilini “suyun normal sınırları aşması” şeklinde tefsir etmiştik. Âyetin bu kısmına; “şüphesiz su kabardığında; yâni kendisini tutmakla görevli olan melek ile ilişkilerinde sınırı aştığında ve artık melek onu kontrol edemez hâle geldiğinde sizi gemide biz taşıdık” şeklinde anlam vermek mümkündür. İşte suyun normal sınırları aşması veya kendini gözetleyen bekçiye isyan etmesi, Nûh kavminin çeşit çeşit inkâr ve günahlarda ısrarlı olmalarından ve Allah’ın Nûh (a.s.)’a vahyettiği hükümleri yalanlamada aşırı gitmelerinden dolayıdır. Bu hükümlerin arasında kıyâmetin hâlleri de vardır. İşte bu küfür, inkâr ve yalanlamada aşırıya kaçmaları nedeniyle Allah onlardan, kendilerini suda boğmak sûretiyle intikam almıştır.

Âyette yer alan “hamelnâkum: sizi taşıdık” ifâdesinin anlamı; “sizler babalarınızın sulbünde iken babalarınızı taşıdık” şeklindedir. Dolayısıyla sizler de ferd ferd o gemide sanki taşınmış gibisiniz. Bu ifâdede, “taşıma” sâyesinde insanlara yapılan iyiliğe dikkat

çekilmektedir. Çünkü insanların babalarının boğulmaktan kurtulmaları, onların dünyaya gelmelerine sebebtir.

Âyette "câriye" kelimesi, Nûh'un gemisi anlamında kullanılmıştır. "Câriye" akıp giden anlamına gelir. Nûh'un gemisine bu ismin verilmesi, geminin su üzerinde akıp gitmesinden dolayıdır. Onların gemi içinde taşınmalarından maksad ise, tufan günleri bitene kadar suyun üstünde yükseltilmeleri ve tutulmalarıdır. Yoksa sırf gemiye yükseltilmeleri değildir. Nitekim âyetteki "fî" harf-i cerri bunu ifâde etmektedir. Çünkü "fî", "taşımak" anlamına gelen "haml" kelimesine değil aksine mahzuf bir kelimeye bağlıdır. O mahzuf kelime de "taşıma" fiilinin mef'ûlünden hâldir. Buna göre âyet-i kerîmenin anlamı şöyle olur: Sizleri suyun üzerine kaldırdık. Bizim emrimizle su üzerinde akıp giden gemilerde olmak üzere sizleri koruduk ve sizi suda boğmaksızın ve yakmaksızın muhâfaza ettik. Bu âyet-i kerîmede o kâfirlerin kurtuluş kaynaklarının sırf Allah'ın koruması olduğuna, geminin ise sâdece şeklî bir sebep bulunduğuna uyarı ve dikkat çekme vardır.

لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَآ أُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴿١٢﴾

12. Onu sizin için bir ibret ve öğüt yapalım ve belleyici kulaklar onu bellesin diye.

"Onu" yâni müminleri kurtarmaktan ve kâfirleri suda boğmaktan ibâret olan o fiili *"sizin için bir ibret",* yaratanın kudretinin ve hikmetinin kemaline, kahrının gücüne, rahmetinin genişliğine bir delil *"ve öğüt yapalım ve belleyici kulaklar onu bellesin diye."*

Kâşifî der ki: O gemiyi sizin için, mü'minlerin kurtuluşu ve kâfirlerin helâk olması konusunda bir nasîhat ve ibret kıldık."

Keşfu'l-esrâr'da denilir ki: Dünya var oldukça bunu geride bir hâtıra olarak bıraktık.

"Onu yapalım" şeklinde tercüme edilen "linec'alehâ" fiilindeki zamir âyetin devamında yer alan ve "bellemek" fiilinin delâlet etmiş olduğu fiil ve hikâyeye delâlet etmektedir.

Bu ümmetin ilk nesli Nûh'un gemisini görmüştür. Geminin yapıldığı tahtalar Cûdî dağı üzerinde idiler.

"Bellesin" şeklinde tercüme edilen "تَعِيَهَا/te'ıyehâ" fiilinin anlamı "korusun, muhâfaza etsin" demektir. Bu fiilin masdarı olan "وَعْيٌ/va'y" bir kimsenin bilgiyi tutması ve koruması demektir. Arapçada "وَعَيْتَ الشَّيْءَ فِى نَفْسِكَ / va ayte'ş-şey'e fî nefsike" dendiğinde "sen o şeyi nefsinde muhâfaza ettin" denmiş olur. Yine "وَعَيْتُ مَاقُلْتَهُ/va aytu ma kultehu" derlerki anlamı "senin dediğin şeyi ben belledim" demektir. Bu kelime Peygamberimiz (s.a.)'in bir hadislerinde şöyle yer alır: *"Hayatta hiçbir hayır yoktur. Bundan konuşan âlimle, duyduğunu belleyen kişinin yaşantısı müstesnâdır."* [65]

Aynı kelimeden türeme “اَلْاِيعَا/el-îa” insanın bir şeyi herhangi bir kap gibi bir nesnede nefsinin dışında muhâfaza etmesidir. Sözgelimi “اَوْعَيْتُ الْمَتَاعَةَ فِى الْوِعَاءِ/ev’aytu’l-meta’a fi’l-vi’âi” dendiğinde “ben herhangi bir şeyi kabın içinde muhâfaza ettim” denmiş olur. Peygamber Efendimiz’in **Esma bint-i Ebi Bekr** (r.a.)’ya söylemiş olduğu şu ifâdede de aynı fiil yer almaktadır: *“(Ey Esma!) Sen tutma; yâni cimrilik etme, yoksa Allah da senden keser. Sen gücün yettiği kadar ver.”* [66]

Aynı kelime şâirin beytinde şu şekilde dizelerde yer alır:

Geçse de uzun zaman, bâkî kalır hayır
En kötüsü; “kötülüktür”, tutma onu, ayır!

“Belleyen kulak” ifâdesine gelecek olursak bunun anlamı; öyle bir kulak ki ezberlemesi gereken şeyi anarak ve üzerinde düşünerek ezberleyen ve onunla ameli terketmek sûretiyle zâyî etmeyen demektir. Demişlerdir ki; âyette kulak kelimesine sıfat olarak getirilen “el-va’y” (bellemek) kelimesi aslında kulağın fiili değil kalbin fiilidir. Fakat kulaklar duydukları sözleri, bunları belleyecek olan kalplere iletirler. İşte bu ilişkiden dolayı kulaklar, kalplere âid sıfatlarla sıfatlanmışlardır.

Eğer kulağında casus gibi bilgi toplama gayreti olmasaydı
Akıl sultanına haber nasıl ulaşırdı?

Kulak kelimesi ile ona sıfat olan kelimenin elif-lâmsız ve -çoğul yerine- tekil getirilmesiyle belleyen kulakların azlığına işâret edilmek içindir. Yine -az olmakla birlikte- bu gibi kimselerin büyük kalabalıkların kurtuluşuna sebep olacaklarına ve onların nesillerinin devam ettirileceğine işâret olunmaktadır. Bu şu demektir: Nûh (a.s.)’ın kıssasını belleyen kimse bunu ancak insanlara hatırlatmak, onları kurtuluşa erdirici îmâna teşvik etmek ve kendilerini alçaltıcı küfre karşı korumak için yapacaktır. İşte bu hareket, yukarda işâret edilen kurtuluşa ve neslin devamına sebep olacaktır.

Keşşaf tefsirinde şu satırları görüyoruz: Tek bir kulak Allah’tan gelenleri öğrendiği ve aklettiği zaman o bir tek kulak Allah’ın katında mahşeri bir kalabalık gibidir. Onun dışındaki başka kulaklara ise -yer gök arasını doldursalar bile- aldırış edilmez, önem verilmez.

Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyururlar: *“Allah’ın kendisine öğrenen bir kalp verdiği kimse kurtuluşa ermiştir.”* [67]

Peygamberimiz (s.a.) bu âyet-i kerîme indiği esnâda **Hz. Ali’**ye der ki: *“Ey Ali! Âyette yer alan «belleyen kulağı» senin kulağın olarak kılmasını diledim.”* Hz. Ali der ki: “Peygamber Efendimiz’in bu temennîsinden sonra artık hiçbir şeyi unutmadım; zâten unutmam da mümkün değildi”. Çünkü İmam Ali ilâhî sırları muhâfaza eden bir kişiydi.[68]

Hz. Ali bir sözünde şöyle der: Ben fıtrat üzere dünyaya geldim, erkenden İslâm'a girdim ve herkesten önce hicret ettim. Bir rivâyete göre Peygamber Efendimiz (s.a.) Hz. Ali'nin kulağını tutarak "âyette işâret edilen kulak işte bu kulaktır" demiştir. Bu rivâyeti **en-Nakkaş** zikreder.

Her ne kadar nasîhat edenin yüz türlü arzusu varsa da
Öğüt almak için önce işiten bir kulak gerekir
Gaybden haber alan kulaklar olmasaydı
Hiçbir müjdeleyici gökten vahiy getiremezdi.

Bâzı âlimlerin ifâdesine göre âyette işâret edilen kulak, Allah'ın ezelde hitâbını işittirdiği kulaklardır. Bunlar belleyen kulaklardır. Kendilerine hak olarak yapılan bütün hitâbı ezberleyen kulaklardır.

Hz. Ebû Hüreyre (r.a.)'a bir gün, "Sen ne kadar çok hadis rivâyet ediyorsun. Senin dışındakiler ise senin kadar rivâyet edemiyorlar, bunun sebebi nedir?" diye sorulur. O şöyle cevap verir: "Muhâcirler ve Ensar kendi mallarıyla ve işleriyle meşgul olurlarken ben zavallı bir fakir olarak Peygamberimiz (s.a.)'den ayrılmazdım. Günlük azığım ile kanâat ederdim. Peygamberimiz (s.a.) bir gün *«Bir kimse ben sözümü bitirene kadar elbisesini yayar sonra toplarsa benim her söylediğimi öğrenecektir»* buyurdu. Ben de üzeri siyah-beyaz çizgili elbisemi yaydım o sözünü bitirinceye kadar göğsüm üzerine topladım. İşte o andan itibâren Peygamber Efendimiz'in hiçbir sözünü unutmadım." Bu ifâde güzel sözün karşı tarafta etkili olacağına, muhataba fayda vereceğine işâret etmektedir. Yoksa Ebû Hüreyre'nin duyduklarını ezberlemesi için Peygamber (s.a.)'in ona -tıpkı Hz. Ali'ye yaptığı gibi- sâdece duâ etmesi yeterli olurdu.

فَإِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ۙ ﴿١٣﴾

13. Sur'a bir üfürüş üfürüldüğü zaman,

"Sur'a bir üfürülüş üfürüldüğü zaman.." Bu ifâde ile, kıyâmeti yalan sayanların helâk edilmesi sûretiyle şanının büyüklüğünün beyân edilmesinin ardından bizzat kıyâmetin kendisinin beyân edilmesine ve nasıl kopacağının açıklanmasına başlanıyor. Üfürülmek şeklinde tercüme edilen "nefh" insanın nefesi/havayı ağzından dışarıya göndermesi demektir. Âyette yer alan "sûr", Allah'ın emriyle İsrafil'in içine üfürecek olduğu, göklerden daha geniş nurdan boynuzdur. Sûra üfürüldüğü zaman öyle bir büyük ses meydana getirir ki insanlar bu sesi duyduklarında çığlık atarlar ve sonra -Allah'ın dilediği kimseler hâriç- derhal ölürler.

Arapça dilbilgisi kurallarına göre -âyette de yer aldığı üzere- müphem olan masdarlar her ne kadar fâilin yerine gelemezler ise de ifâdeyi pekiştirmek için getirilirler.

Sözgelimi Arapçada “duribe darbun” (bir vuruş vuruldu) denmez. Çünkü bu ifâde, fiilin anlamına daha fazla bir anlam katmıyor. Ancak şu kadar var ki âyette “nufiha/üfürüldü” fiilinin “nefhatun” masdarına isnâd edilmesi uygun düşmüştür. Çünkü burada yapılan üfürülüş -müphem yâni belirsiz ve mücerred bir üfürülüş değil- “bir kez olmak” gibi bir nitelikle kayıtlıdır. Burada yer alan üfürülüşten maksad ise ardından hiçbir canlının canlı kalamayacağı, mutlaka ölecek olduğu sura yapılacak ilk üfürülüştür. İşte bu ilk üfürülüş esnâsında biraz sonra ondördüncü âyette geleceği üzere yeryüzünün ve dağların “kaldırılması, birbirine çarpılması” ifâdelerinin işâret ettiği üzere bütün âlem yıkılıp harap olacaktır.

*Keşşaf’*ta şöyle deniyor: Eğer bir kişi çıkar da “sura iki kez üfürülecektir, burada neden bir kez üfürüleceğinden söz ediliyor?” diye soracak olursa buna şöyle cevap vermemiz mümkündür: Sura öyle bir üflenecek ki o esnâda bu üfürülüş iki kez değil sâdece bir kez yapılacaktır. Bir başka ifâdeyle; o büyük olayın meydana gelmesi -sura üfürülmenin ardından değil- bizâtihi üfürülme olayıyla birlikte meydana gelecektir. Sura üfürülmenin büyük bir olay olması, sura üfürülmüş olmasından değil ona sâdece bir kez üfürülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Allah bu olaya “vâhide/bir” ifâdesiyle işâret buyurmaktadır.

*Keşfu’l-esrâr’*da ifâde edildiğine göre âyette “vâhide/bir” kelimesinin zikredilmesi, ifâdeye pekiştirme gücü katmak içindir. Çünkü üfürme zâten ancak bir kez olur.

وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٤﴾

14. Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman,

“Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp” yâni sırf ilâhî bir kudret ile veya yer sarsıntısı, fırtına esmesi gibi bir şeyin aracılığı ile havaya kaldırılıp *“birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman.”* Yukarda âyeti tefsir ederken yeryüzünün deprem veya fırtına nedeniyle yerinden sökülüp havada uçuşacağından söz ettik. Çünkü rüzgar esme gücü sâyesinde yeryüzünü ve dağları önüne katıp havada sürükleyecektir. Tıpkı Âd kavminin yeryüzü gibi olan vücudlarını ve hevdeçleri ile birlikte dağ gibi olan develerini önüne katıp, havalandırıp sürüklediği gibi demektir.

Âyette yeryüzünün ve dağların birbirine çarpılmasından söz ediliyor. Bu şu demektir: Bir bütün olarak yeryüzü ile tüm dağlar silsilesi havaya kaldırılmalarının ardından iki grub hâlinde birbirine bir kez olmak kaydıyla çarpılacaktır. Bu öyle bir çarpma olacaktır ki artık onun tekrarına ve ikinci bir kez yapılmasına ihtiyaç kalmayacaktır. Bunun sonunda yeryüzü darmadağın olup akıp giden kum yığınına dönecek ya da toz duman hâline gelecektir. Âyeti böyle anlamayıp işin zâhirine göre konuşacak olursak o zaman “dekke” fiilinin “dekekne” şeklinde çoğul olarak yeryüzüne ve dağlara isnâd

edilmesi gerekir. Böyle bir ihtimal, -âyette ifâde edilenin aksine- dağların ve yeryüzünün birbirine bir kez değil bir çok kez çarpacağı izlenimini verir. Bu âyetin bir benzeri, ***“İnkâr edenler göklerle yer bitişik bir hâlde iken bizim onları birbirinden kopardığımızı... görmediler mi?”*** (el-Enbiya, 21/30) âyetidir ki, burada da fiil tesniye olarak “kânetâ” şeklinde gelmiş, ama çoğul olarak “kunne” şeklinde getirilmemiştir.

Âyette yer alan ve çarpma anlamına gelen “dekk” masdarı, “dakk” masdarından daha güçlü bir anlam ifâde eder. *es-Sıhah*’ta ifâde edildiğine göre dekk, dakk demektir. Arapçada birisi bir şeye vurup onu kırdığında durum bu fiille ifâde edilirken “dekkehu” denilir ki anlamı “o kişi o şeyi kırdı ve yerle bir etti” demek olur.

Müfredat’ta ifâde olunduğuna göre “dekk”, toprağı yumuşak yeryüzü parçası demektir. Arapçada “دُكَّتْ الْجِبَالُ دَكًّا/dukketil cibâlu dekken” denildiğinde “dağlar, toprağı yumuşak yeryüzü hâline getirildi” anlamı kasdedilmiş olur.

فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾

15. İşte o gün olan olur.

“İşte o gün” yâni o esnâda *“olan olur.”* Âyette yer alan “el-Vâkıa” kıyâmetin isimlerinden birisidir. Kıyâmete bu ismin verilmesi kopacağının kesin olmasından dolayıdır. İşte bu itibarla kıyâmeti ifâde eden “vâkıa” kelimesine “vakaat” yâni “vukû buldu” fiili isnâd edilmiştir. Âyet-i kerîmenin anlam; “mâdem ki durum bundan ibârettir; size vaad edilen kıyâmet kopmuş ve kıyâmet çığlığı olan o büyük musîbet başınıza o gün gelmiştir” demektir. Bu ifâde, yukarıda geçen “sura üfürüldüğü zaman...” âyetinin cevabıdır. “Yevmeizin” kelimesi “izâ” kelimesinden bedel olup tekrar edilmesi kelamın uzun olmasından dolayıdır. Her ikisinin âmili ise “vakaat” fiilidir.

وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾

16. Gök de yarılır ve artık o gün o, zayıftır.

“Gök de yarılır” yâni Allah’ın murâd ettiği büyük iş için meleklerin inmesi dolayısıyla gökyüzü yarılır. Nitekim bu gerçek bir başka âyet-i kerîmede şu ifâdelerle dile getirilir: ***“O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir”*** (el-Furkan, 25/25) Biz yukarıda “gökyüzü meleklerin inmesi için yarılacak” demiştik. Ancak, gökyüzünün yarılması o günün şiddeti sebebiyle de olabilir. Bu ifâde, yukarda geçen “vakaat” fiiline mâtuftur.

“Ve artık o gün o” gök *“zayıftır.”* Yırtılmaya, kaynaşmaya müsâid olmakla birlikte, sıkı ve sağlam iken şimdi -çözülmüş ip gibi- zayıftır, sarkıktır, kuvveti düşüktür. Âyette

“zayıf” anlamına gelen “vâhiye” kelimesinin aslı; “vehâ’l-binâu-yehî-vayhen” şeklindedir. Bunun anlamı “bina çok zayıf oldu” demektir. *Kamus*’un ifâdesine göre “وَهٰى/vehâ” fiili “yırtıldı, yarıldı, herhangi bir şeyin bağı gevşek oldu” anlamlarına gelir. *Müfredat*’ın ifâdesine göre ise “vehy” deriyi, elbiseyi ve benzeri şeyleri yırtmak, yarmak anlamınadır.

وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَاۜ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌۜ ﴿١٧﴾

17. Melekler onun etrafındadır. O gün Rabbinin arşını bunların da üstünde sekiz *(melek)* yüklenir.

“Melekler onun” göğün *“etrafındadır.”* Melekler yâni melek olarak bilinen yaratıklar demektir. “Melek” kelimesi “melâike” kelimesinden daha geniş kapsamlıdır. Görülmez mi ki; “mâ min melekin illâ ve huve şâhidun” ifâdesi “mâ min melâiketin illâ ve huve şâhidun” ifâdesinden daha geniş anlamlıdır. “Etrafında” şeklinde tercüme edilen “ercâ” kelimesi “recâ” kelimesinin çoğuludur. Bu ifâde hâldir. Aynı kelimenin, kendisinden önceye atfedilmiş olması da mümkündür. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: O gün meleklerin sâkin bulundukları gök yarılır, melekler göğün etrafina sığınırlar.

Âlimlerin ifâdesine göre meleklerin göğün etrafinda bulunmaları bir anlık bir süre ile sınırlı olacaktır, sonra öleceklerdir. Melekler sûra ilk üfürüldüğü esnâda öleceklerdir.

Bâzı âlimlere göre, ***“Sura üflenince, Allah’ın diledikleri müstesnâ olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir”*** (ez-Zümer, 39/68) âyet-i kerîmesinde istisnâ edilenler işte bu melekler ve benzerleridir.

Molla Fenari *Fatiha sûresi tefsiri*nde der ki: Gök zayıfladığı zaman melekler göğün etrafina inerler. Oradan yeryüzü sâkinlerini büyük bir kalabalık hâlinde görürler. Yeryüzündeki insanlar sayı itibariyle bulundukları gerçek sayılarının kat katıdır. Melekler -bu kadar büyük olmalarına rağmen daha önce böyle bir manzara görmedikleri için- Allah’ın onların aralarına inmiş olabileceğini düşünürler ve dünyadakilere sorarlar: “Aranızda Rabbımız var mı?” Melekler “biz Rabbımızı tesbih ederiz aramızda yoktur, O gelecektir” derler. Bu ifâde üzerine melekler yeryüzünün etrafında yuvarlak bir halka hâlinde insan ve cin âlemini kuşatmış olarak saf tutarlar. İşte dünyaya en yakın göğün sakinleri bunlardır. Allah birincileri kabzettikten sonra ikinci göğün sakinleri inerler. Kendi gezegenleri ateşe atılır. Katiba dedikleri yıldız işte bu yıldızdır. Onların sayısı dünyaya en yakın gökyüzü sakinlerinin sayısından daha fazladır. Bunlar onlara sorarlar: “Rabbımız aranızda mı?” Melekler birden korkuya kapılırlar ve derler ki: “Biz Rabbımızı tesbih ederiz o bizim aramızda değildir, O gelecektir.” Bu ifâdeden sonra birinci grup meleklerin yaptığı gibi yaparak onların arkasında yuvarlak olarak ikinci bir saf tutarlar, sonra üçüncü göğün sakinleri iner. Onların “Zühre” ismindeki

yıldızları ateşe atılır. Allah onları sağ tarafına alır. Yaratıklar derler ki: "Sizin aranızda Rabbımız var mıdır?" Melekler "biz Rabbımızı tesbih ederiz, O bizim aramızda değildir, O gelecektir" derler. Karşılıklı konuşmalar böyle bir gökten sonra diğeri arasında devam eder gider. Nihâyet yedinci göğün sakinleri inerler. Onlar bütün bu zamana kadar inenlerin tamamından daha fazla yaratığı görürler. O yaratıklar meleklere şu soruyu sorarlar: "Aranızda Rabbımız var mıdır?" Melekler cevap verirler: "Biz Rabbımızı tesbih ederiz, Rabbımız geldi ve onun bize olan vaadi mutlaka yerine getirilir" derler. Sonunda Allah Teâlâ buluttan gölgeler içinde onların sol cenahlarına iner. O'nun gelmesi her şeyin mâliki olan bir hükümdarın gelmesi gibidir. Çünkü Allah, kendisinin din gününün sâhibi olduğunu ifâde buyuruyor. İşte o gün bu gündür. Bundan dolayı Allah Teâlâ, kendisine "melik/hükümdar" ismini vermiştir. Melekler O'nun huzûrunda bütün yaratıkları çepeçevre kuşatmış olarak yedi saf hâlinde saf tutarlar. Yaratıklar cehennemi feveran hâlinde gördüklerinde; dünyada iken böbürlenen zorbalara karşı gayz ve kin içinde olduğunu müşâhede ettiklerinde tümü birden -gördükleri şeyin azametinden dolayı korku içinde- cehennemden kaçarlar. İşte bu en büyük korkudur. Ancak o büyük dehşet gününün kendilerini tasalandırmayacağı bir zümre vardır ki onlar bundan müstesnâdırlar. ***"Melekler kendilerini şöyle karşılar: İşte bu size vaad edilmiş olan (mutlu) gününüzdür."*** (el-Enbiya, 21/103) âyetiyle işâret olunan bu zümre, peygamberler ve başlarına herhangi bir azâbın gelmesinden emin olan kimselerdir. Ne varki peygamberler, ümmetlerinin başına birşey gelecek diye korku duyacaklardır. Çünkü Allah, onları yaratıklara karşı merhamet ve şefkat hisleriyle yaratmıştır. Peygamberler bu konuda "sellim sellim: selâmette ol, selâmette ol" diyeceklerdir. Allah yaratıklarından güven içinde olacaklara mahşerdeki mertebelerine uygun olarak üstünlükte ve derecede birbirinden farklı nurdan minberler dikilmesini emredecektir. İşte güven içinde olacak kişiler bu minberlere sevinç içinde oturacaklardır. Bu olay, Hak Teâlâ'nın oraya teşrif etmesinden önce olacaktır. İnsanlar cehennemden kaçmaya başladıklarında karşılarında saf tutmuş melekleri bulacaklar ve melek duvarını aşamayacaklardır. "el-Melik" olan Hak Teâlâ'nın engelleme görevini üstlenen melekler, insanları mahşere gitmeleri için oradan kovacaklardır. Cehennemden kaçmaya çalışan insan grubundan her ümmete kendi peygamberi "Geri dönünüz! Geri dönünüz!" diye çağrıda bulunacaktır. Ya da bu geri dönme emrini onlar birbirlerine vereceklerdir. Bu ifâdeyi Allah Kur'an'da bizlere şöyle naklediyor: ***"Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp, çağrışma gününden, arkanıza dönüp kaçacağınız günden korkuyorum. Sizi Allah'tan (onun azâbından) kurtaracak kimse yoktur."*** (el-Mü'min, 40/32,33)

Fakir (**Bursevî**)'nin kanaâtine göre:

1- Âyette yer alan "vâhiye"den maksadın, göğün "sâhira" adındaki dümdüz ve bembeyaz mahşer meydanı üzerine düşeceğine,

2- Meleklerin göğün etrafına inmesi olayının, sûra ikinci üfürülüşle insanların kabirlerinden kalkacakları gün olmayacağına,

3- Sûra birinci üfürülüş esnâsında zikrediliyor olsa da âyetin devamında yer alan "arşın ve yerin taşınması" ifâdelerinin gösterdiği üzere, bunların sûra ikinci kez üfürüldüğü zaman olacağına,

4- "Meleklerin inmeleri"nin anlamının, insanları kovma, savma ve benzeri anlama geldiğine işâret olunmaktadır. Nitekim Allah şöyle buyurur: ***"Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çerçevesinden çıkıp gitmeye gücünüz yetiyorsa çıkıp gidin. Ancak, siz (oradan) büyük bir güçle çıkıp gidebilirsiniz"*** (er-Rahman, 55/33) Bu âyet de: "Ey insanlar siz kaçmaya yeltendiğinizde karşınızda benim yardımcılarımı bulacaksınız, benim onlar üzerinde bir otoritem vardır" demek olduğuna işâret etmektedir.

"O gün" yâni kıyâmet günü *"Rabbinin arşını bunların da üstünde"*; yâni etrafta bulunan meleklerin de üstünde ya da sekiz meleğin de üstünde *"sekiz (melek) yüklenir."*

Âyette yer alan "arş" dokuzuncu felektir. Arş büyük bir cisimdir. Onun büyüklüğünü ancak Allah Teâlâ bilebilir. Çünkü arş etrafa ve çevreye oranla vücuddaki kalp gibidir. Kalp ise -Allah'ın geniş kılması nedeniyle- en geniş organdır. Nitekim bir hadis-i şerifte bu şekilde ifâde buyurulmuştur. Zâten geniş olduğu için de Rahman'ın arşı olmuştur. Daha önce geçen ifâdelerin ardından burada arşın zikredilmesi, arşın arş olarak göğün ve yeryüzünün aksine bir cisim olmasından dolayıdır. Onun için arş fânî olup yok olmayacaktır. Sonra arşın başka bir yönü daha vardır ki o ilerde gelecektir.

Ali b. Hasan (r.a.)'dan rivâyet olunduğuna göre Allah'ın yarattığı nesnelerin dördüncüsü arş olmuştur. Allah arştan önce sâdece üç nesne yaratmıştır: Bunlar hava, kalem ve nurdur. Sonra Allah arşı çeşitli nurlardan yaratmıştır. Bu nurların arasında yeşil nur vardır ki yeşillik, yeşilliğini bu nurdan almıştır. Arşın yaratıldığı nurlardan birisi de sarı nurdur. Bütün sarılıklar, sarılıklarını bu nurdan almışlardır. Arşın yaratıldığı bir diğer nur da kırmızı nurdur. Bütün kırmızılıklar, kırmızılıklarını bur nurdan almışlardır. Arşın yaratıldığı nur mayasında bir nur da beyazdır. Bu nur, nurların nûrudur ki gündüzler ışığını bu nurdan almışlardır.

Büyüklerden birisi şöyle der: Nurlar dört olup birbiri arasında dört mertebe hâlindedir. Nurlar tabîat mertebesinde siyah, nefis mertebesinde kırmızı, ruh mertebesinde yeşil, sırr mertebesinde ise beyaz nur/ışık verir.

Arşı taşıyan meleklerin üzerinde veya sekiz meleğin üzerinde o gün sekiz meleğin daha olacağından söz ediliyor. Yâni arşı o melekler kendi nefisleri üzerinde taşıyacaklardır. Taşınacak olan şeyin illâ taşıyıcıların üzerinde olması gerekmez. Taşınan nesne taşıyanın elinde veya cebinde de olabilir. Şu hâlde âyette yer alan "fevkahum: üzerlerinde" ifâdesi ile "yevmeizin/o gün" kelimeleri "yahmilu/taşır" fiilinin zarfıdır. Birinci takdire göre zâhir olan odur ki "fevkahum" ifâdesi "semâniye" kelimesinden hâldir. Halin zülhâlden önce gelmesi, zülhâlin nekre (elif-lamsız) olmasından dolayıdır.

Peygamber (s.a.)'den rivâyet olunduğuna göre bugün arşı taşıyan meleklerin sayısı dörttür. Kıyâmet günü Allah bu melekleri ikinci bir dört melekle takviye edecek ve

böylece sayıları sekize ulaşacaktır.

Âlimlerden birisi şöyle der: Sonradan eklenecek olan dört melek dört mezhep imamına işâret etmektedir. Bunlar Ebû Hanife, İmam Şafii, Mâlik ve Ahmed'dir. Çünkü bu dört imam bugün şer'in taşıyıcılarıdırlar. Kıyâmet günü olduğunda şer' arşa dönecektir. Şerîat anlamına gelen *şer'* sözcüğü tersinden okunduğunda *arş* diye okunur ve böylece o dört imam -hükmen- arşın taşıyıcısı olacaklardır. Bâzı rivâyetlerde sekiz meleğin ayaklarının yedi kat yerin dibinde olacağı, arşın başları üzerinde bulunacağı ve onların başları öne eğik biçimde Allah'ı tesbih ederek arşı taşıyacakları ifâde olunuyor.

Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle naklediyor: *"Bana arşın taşıyıcıları olan meleklerden söz etmeme izin verildi. O meleğin kulak yumuşağından omuzuna kadar olan mesâfe kuş uçuşu ile tam yediyüz yıllık mesâfedir. Melek arşı taşırken nerede olursam olayım seni tesbih ederim» der."* [69]

Yahya b. Selam der ki: Bana gelen haberlere göre bu meleğin ismi "zükıll"dir. **Hasan Basrî** (k.s.)'dan rivâyet olunduğuna göre âyette yer alan "semâniye/sekiz" kelimesinden maksad sekiz bindir. **Dahhak**'tan rivâyet olunduğuna göre arşı taşıyan melekler sekiz saftır. Bunların sayılarını Allah'tan başka hiç kimse bilmez.

Fakir (**Bursevi**)'ye göre; en uygun görüş birinci görüştür. Çünkü böylesi Allah'ın azametine ve heybetine en uygun olanıdır. Ayrıca Allah Teâlâ'nın kudretini ortaya koyar. Çünkü dört rükün, Kâbe'nin dört rüknü gibidir. Kalbin rükünleri de dörttür. Zira kalbin sağında ruh ve sırr, solunda nefis ve tabîat vardır. Zâhir ve bâtın itibarıyla buradan sekiz bin sayısı elde edilir. Çünkü elif bir sayısını tafsil edip ayrıntısını gösterir. Şöyle ki eliften sonra tafsilat olmaz, ancak iki kat itibariyle olabilir. Bu işin gerçeğini ancak Allah bilir. "Hâ Mîm el-Mü'min" sûresinin baş taraflarında bu makama âid bâzı gerçekler geçmişti. Şimdi onları burada bir kez daha tekrar etmiyoruz.

et-Tevilâtü'n-necmiyye'de şöyle ifâde olunuyor: Bu âyette zâtî ve gaybî sekiz sıfatı taşıyan zât arşına işâret olunmaktadır. Bu sıfatlar "zevâtu's-sıfat"ı taşıma ile vasfedilen mefâtihûl-gayb/gaybın anahtarlarıdırlar. Sıfatlar, zuhûratu's-sıfat'ı taşırlar.

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾

18. O gün Allah'a arzolunacaksınız. Size âid hiçbir sır gizli kalmaz.

"O gün Allah'a arzolunacaksınız." Sorgulanacak ve hesaba çekileceksiniz. Burada "sorgulanma ve hesaba çekilme" olayı - durumlarını bilebilmesi için askerin sultana arzolunması olayına benzetilerek- "arzolunma" fiili ile ifâde olunuyor. Arapçada askerler sultanın önünden geçtiklerinde ve sultan onların durumlarına baktığında bu olayın ifâdesi için âyette geçen fiilin kökünden olmak üzere "arzu'l-cünûd: askerin geçişi" denilir. Buradaki hitâb tağlîb yoluyla, kadın erkek bütün herkesedir.

Rivâyete göre kıyâmet günü üç arz olacaktır. Bunlardan iki tanesi özür beyân edip

delil getirme ve azarlama arzı olacaktır. Üçüncüye gelince bunda amel defterleri açılacaktır. Kurtuluşa eren kitabını sağ tarafından, helâk olacak olan ise sol tarafından alacaktır. Sözünü ettiğimiz “arzolunma” sûra ikinci kez üfürülmenin ardından olduğu hâlde, burada anlatılmasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü Arapçada “yevm/gün” kelimesi geniş bir zamanın ismidir. Bu zaman dilimi içerisinde hem sûra birinci ve ikinci üfürülme, hem bütün canlıların ölmesi, hem yeniden mahşere gelme, hem hesaba çekilme ve cennetlik olanların cennete, cehennemlik olanların cehenneme girmeleri gerçekleşecektir. Dolayısıyla bu “yevm” kelimesinin sayılan tüm olaylara zarf olması uygundur. Bu tıpkı Arapçada söylendiği üzere: “ci’tü ‘âme kezâ: filanca yıl geldim” cümlesinde olduğu gibidir. Bu cümlede haber veren kimsenin gelme olayı -yılın bütün vakitlerinde değil- belli bir vaktinde olduğu gibi ve bunda bir çelişki düşünülmediği gibi âyette de herhangi bir çelişki yoktur.

İtikâdî sapık mezheplerden Müşebbihe mezhebine göre arşın taşınması ve Allah’a arz olunmamız, Allah’ın arş üzerinde mevcûd olduğu ve o hâliyle taşındığı şeklinde yorumlanmıştır. Buna şu şekilde cevap verilmiştir: Âyette, Allah’ın azametinin vurgulanması için, dünyadaki sultanların hüküm vermek üzere ortaya çıktıkları gündeki durumlarına benzetilmek sûretiyle temsili bir ifâde kullanılmıştır. Şu hâlde Allah’ın bir bulut gölgesi içerisinde gelmesinden maksad, O’nun emrinin ve hükmünün gelmesidir. Tahavvul hadisine gelince bu hadis, Allah’ın, sıfatlarının mertebesi içerisinde zuhûr etmesi şeklinde yorumlanmıştır. Bu konuda herhangi bir tartışma olamaz. Aslında Allah zâtında cismânî bütün sıfatlardan münezzehtir.

“Size âid hiçbir sır gizli kalmaz.” Bu cümle, “arz olunacaksınız” fiilinin mef’ûlünden hâldir. Burada yer alan “minkum” ifâdesi, aslında “hâfiyetun” kelimesinin sıfatı idi. Fakat arada fâsıla olduğu için öne alınmış ve böylece hâle dönüşmüştür. Âyetin mânâsı: “Sizler Allah’a, kendisine hiçbir sırrınız gizli kalmaksızın arz olunacaksınız” demektir. Allah her türlü sırrı bildiğine göre buradaki arz olunma sırf insanların durumlarının açığa çıkarılması ve adâletteki titizlik sebebiyle olacaktır. O gün sırlar insanlara gizli kalmayacaktır. Nitekim âyette; ***“Gizlenenlerin ortaya döküldüğü günde insan için ne bir güç ne de bir yardımcı vardır”*** (et-Tarık, 86/9-10) buyrulmaktadır.

*Keşşaf’*ta ifâde olunduğuna göre “hâfiye” kelimesinin anlamı; “dünyada iken Allah’ın örtmesi sebebiyle gizli kalan sırlarınız ve hâlleriniz” demektir. “Sır ve serira”, gizli tutulan ve başkalarına söylenmeyen şey demektir. Kıyâmet günü müminlerin hâlleri ortaya çıkınca onların sevinçleri artacak, başkalarının ahvâli açıklandığında ise onlar üzülüp utanç duyacaklardır. Bu âyet-i kerîmede -kıyâmet günü bütün herkesin önünde rezâlete yol açacağı için- günah işlemekten insanları men etme ve bunları engelleme unsuru vardır.

Kalbin öyle bir durumda olması gerekir ki kalp bir tabağa konup da insanların arasında dolaştırılacak olsa içinde sâhibini utandıracak ve rezil edecek bir unsur olmamalıdır. Bu, ihlâs ve samîmiyet ehli kimselerin sıfatıdır.

---

[65]. Deylemi, hadis no: 7891.
[66]. Buharî, Zekat, 1434; Müslim, Zekat, 1029.
[67]. Bk. Münavi, II, 54.
[68]. İbn Kesir, IV, 413.
[69]. İbn Kesir, IV, 414.

KİTABI SAĞ TARAFINDAN VERİLENLER

فَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾
اِنِّى ظَنَنْتُ اَنِّى مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾
فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا
اَسْلَفْتُمْ فِى الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

19. Kitabı sağ tarafından verilen: Alın, kitabımı okuyun;
20. Doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zâten biliyordum, der.
21. Artık o, hoşnut kalacağı bir hayat içindedir.
22. Yüce bir cennette,
23. Meyveleri sarkmış.
24. ***(Onlara denir ki:)*** **Geçmiş günlerde işlediklerinize** ***(iyi amellerinize)*** **karşılık, âfiyetle yeyin, için.**

"Kitabı sağ tarafından verilen der ki:" Bu âyet önceki âyetteki arz olayının ayrıntılı bir şekilde açıklanması mâhiyetindedir. Âyette yer alan "men" mevsûledir. Kitap kelimesiyle kasd olunan, hafaza melekleri tarafından yazılan ve içerisinde en ince ayrıntısına kadar insanın yapmış olduğu ameller bulunan vesikadır. Bu kitabın insana "sağ tarafından" verilmesi o kişinin tâzîme lâyık bir kişi olduğunu vurgulamak içindir. Çünkü Arapçada sağ, mübârek ve uğurlu sayılır. Âyette sağ anlamına gelen "yemin" kelimesinin başındaki "bâ" harf-i cerri "fî" anlamınadır. Veya "bâ" ilsak içindir ki, en uygun olan açıklama da budur. Kitaplarını sağ tarafından alacaklardan maksad, "ebrâr"; yâni iyi amel işleyen kullardır. "Mukarrabin"e gelince; onların Allah katında belli bir mertebeleri olduğundan kitapları olmayacağı gibi, hesaba da çekilmeyeceklerdir.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivâyete göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: *"Bu ümmet içinde kitabı sağından verilecek ilk kişi Ömer b. Hattab olacaktır. Onun, güneşin ışınları gibi ışığı olacaktır. Kendisine «Ebû Bekir nerede» diye sorulur. O şöyle cevap verir: «Heyhat melekler onu çoktan cennete götürdüler.»"* [70]

Fakir (**Bursevî**)'ye göre herhalde bu, Hz. Ömer'e bütün Kureyşlilerin yüzüne müslüman olduğunu ilan ederek Daru'l-Erkam'dan kılıcını çekip de çıkmasının mükâfâtı olsa gerektir. Onun kılıcı sâyesinde -o gün- İslam ortaya çıktı. Allah ondan ve onun gelmesinden hoşnud oldu.

Peygamber Efendimiz (s.a.) yanında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman bulunduğu hâlde Uhud dağı sallanınca Uhud'a hitâben: *"Sakin ol ey Uhud! Çünkü senin*

üzerinde bir peygamber, bir sıddık ve iki şehid bulunuyor” buyurmuştur.[71] İşâret ettiğimiz üzere o esnâda Uhud dağı üzerinde Peygamberimiz (s.a.), Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman bulunuyordu. Bu hadis-i şerif, Hz. Ebû Bekr'in mertebesinin diğerlerinin mertebesinin üzerinde bulunduğuna işâret etmektedir. Çünkü “sıddîklık” mertebesi, peygamberlik mertebesinden hemen sonra gelir.

Kitabını sağ tarafından alacak olan kişi sevinçle ve gönül huzûruyla “Alın kitabımı okuyun!” der. Çünkü kendisine kitabı sağ tarafından verilince kendisinin cehennemden kurtulmuş ve cenneti elde etmiş olanlardan olduğunu anlar. Elde ettiği bu derece ile başkaları da sevinsin diye onu onlara açmak ister.

“Alın kitabımı okuyun” yâni ey âile ferdlerim, yakınlarım ve arkadaşlarım işte kitabım, alınız ve onu okuyunuz der.

Tibyân'da gelmiştir ki; bu kitap amellerin yazıldığı kitaptan başkadır. Onda cennet müjdesi vardır. Hafaza meleklerinin yazdığı Allah ile kulu arasındaki bu kitabı hiçbir kimse ne görmüş ne de okumuştur.

Bir haberde şöyle ifâde olunur: Müminin güzel amelleri kitabının dışına, kötü amelleri ise içine yazılmıştır. Bunları kendisinden başka hiç kimse görmez. Mümin amel defterini eline aldığında ve açtığında içerisinde “kötü amellerini bağışladım, kitabını kapat” ibâresinin yazıldığını görür. Bunun üzerine onu kapatınca amel defterinin dışında “bu amelleri senden kabul ettim” ifâdesinin yer aldığını müşâhede eder. Böylece duymuş olduğu aşırı sevinçten dolayı “ey arkadaşlarım alın kitabımı okuyun” der. *Aynu'l-maânî*'de böyle ifâde edilmektedir.

Âyette yer alan “kitabî: benim kitabım” kelimesi “oku” anlamına gelen “ikra” kelimesinin mef'ûlüdür. Âyetteki ifâdenin aslı “alın kitabımı okuyun kitabımı” demektir. Burada birinci kitap kelimesi, ikinci kitap kelimesi onun yerine geçtiği için hazfedilmiştir. Bunun benzeri şu âyet-i kerîmedir: ***“Getirin bana üzerine bir mikdar erimiş bakır dökeyim.”*** (el-Kehf, 18/96)

“Kitâbiyeh” kelimesinin sonundaki “ha” harfi, okuma esnâsında vakf, istirahat ve sekt içindir. Bu nedenle, “ha” harfi kırâat esnâsında durulduğunda okunurken geçildiğinde okunmaz. Nitekim sekt harfi olan “ha”da da durum aynıdır. Çünkü bu harf, harekeyi korumak için getirilir. Bir başka ifâdeyle, üzerinde durulan kelimenin son harekesini korumak üzere getirilir. Zira bu harf olmasa, durulma esnâsında hareke düşer. İşte bu harf, durma esnâsında okunur. Zira geçme hâlinde buna ihtiyaç kalmaz. Bu nedenle “ha” harfinin durma esnâsında yerinde kalması, ama geçerken düşürülmesi gerekir. Ancak yedi kırâat imamı, -geçme hâlini durma yerinde uygulayarak ve ilk imam mushafın yazısına uyarak- bu harfin dururken de geçerken de yerinde kalacağı noktasında fikir birliği etmişlerdir. Çünkü bu harf, mushafta geçtiği her yerde sâbittir. Bunlar, bu sûredeki “kitâbiyeh, hisâbiyeh, mâliyeh, sultâniyeh” kelimeleri ve Karia sûresindeki “mahiyeh” kelimeleridir. Bu kelimelerden mushafta sâbit olanlar mutlaka lâfzan sâbit olmak zorundadır. Ancak kırâat imamı Hamza, üç kelime sonundaki “ha”yı Kur'an okunurken geçme esnâsında düşürmüştür. Bunlar; “mâliyeh, sultâniyeh ve mâhiyeh”dır.

Durma esnâsında ise kural gereği bunları tekrar ortaya çıkarmıştır. “Kitâbiyeh ve hisâbiyeh” kelimelerinde ise temel kurala göre amel etmemiş, hem dururken hem de geçerken iki vechi cem’ etmiş olmak için isbât edip göstermiştir. Bu açıklamadan ortaya çıkan şudur: Vasl hâlindeki genel kuralı bozmamak için vakfı tercih etmek müstehaptır. Çünkü vasl hâlinde o harfin isbatı, mushaftaki resm-i hattâ itibarla olmaktadır.

Kamus’ta “hau’s-sekt” (sekt ha’sı), harekenin beyân edilmesi ya da harfin açığa çıkarılması için gelen ha’dır şeklinde târif edilmektedir. Sözgelimi “mâhiyeh” ve “hâ hunah’ta olduğu gibi. Sekt ha’sında temel kural, onun üzerinde durulmaktır, vakıf niyetiyle vasledilmiş de olabilir. Bu “ha” ancak sâkin olabilir; onun harekelenmesi hatadır. Çünkü harekeli bir harfin üzerinde durmak câiz değildir. Sekt ha’sı Kur’an’da yedi yerde geçer. Bunlar; “ لَمْ يَتَسَنَّهْ /***henüz bozulmamış***” (el-Bakara, 2/259), “ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ /***onların yoluna uy***” (el-En’am, 6/90), “ كِتَابِيَهْ /***kitabımı***” (el-Hâkka, 69/19), “ حِسَابِيَهْ /***hesabım***”, (el-Hâkka, 69/26), “ مَالِيَهْ /***malım***” (el-Hâkka, 69/28), “ سُلْطَانِيَهْ /***gücüm (saltanatım)***” (el-Hâkka, 69/29), “ مَا هِيَهْ **/mahiyeh”** (el-Karia, 101/10)’dir.

“el-Kadiyeh”, “haviyeh”, “semâniyeh”, “aliyeh”, “daniyeh” kelimeleri ve benzerlerindeki tâ harfi müenneslik içindir. Bunlar üzerinde durulduğunda hâ sesi çıkarılarak durulurken, geçildiğinde hâ şeklinde okunarak geçilir.

إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾

20. Doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zâten biliyordum, der.

Âyette yer alan “hisab” kelimesi “muhâsebe: hesaba çekilme” anlamındadır. Muhâsebe; kulların -hayır ve şer- amellerinin âhirette karşılıklarının verilmesi için sayılması demektir. Âyette denmiş oluyor ki; Ben ilâhî hesab divanında hesabımla karşılaşacağımı, âhirette hesaba çekileceğimi kesin olarak biliyordum ve bundan kesinlikle emindim. Beni hesaba çekeceklerini bildim ve buna îmân ettim, bu duruma hazır ve âmâde oldum.

Râğıb İsfahânî, asıl anlamı zannetmek/sanmak olan “zann” kelimesinin nasıl olup da kesin bilgi anlamına geldiğini şöyle açıklamaktadır: “Zan” Arapçada herhangi bir emâre yardımıyla elde edilen bilgi demektir. Bu bilgi güçlendiği zaman insanda bilgiye yol açar, çok zayıf olduğunda ise “tevehhüm” sınırını aşamaz. Böylece, “yakîn; yâni kesin bilgiye de zan denilir. Çünkü zan, yakînî doğurur” diyen kişinin ne demek istediği daha açık ortaya çıkmaktadır.

“Zann” kelimesinin “ilim” kelimesi ile tefsir edilmesi, öldükten sonra dirilme (ba’s) ve hesaba çekilmenin îmân edilmesi gereken hususlardan olması ve “yakîn” olmadıkça îmânın da gerçekleşmemesinden dolayıdır.

Sa’dî Müftî der ki: Yukarıda yapılan açıklamalar bence tartışmalıdır. Çünkü

mukallidin îmânı geçerlidir. Âlimler, zıddına ihtimâlin olmadığı zann-ı galibin îman için yeterli olduğunu söylemişlerdir.

Öte yandan âyette yer alan “hesab” kelimesi ile -hesaba çekilmek değil de- hesabın kolayca verilmesi anlamı da olabilir. Mümin -korku ile ümid arasında bulunması gerektiği için- hesabını kolayca vereceği noktasında kesin bir kanâat ve güven taşımaz. Bu açıdan “zann” fiili yerli yerince kullanılmış olmaktadır. Buna göre âyette şu mânâ kasdedilmiş olur: Ben dünyada iken işlemiş olduğum hatâlar dolayısıyla hesabımın şiddetli ve münâkaşalı geçeceğini zannetmiştim. Oysa şu anda Allah Teâlâ benden bu korktuklarımı gidermiş ve içine düşecek olduğum sıkıntımı dağıtmış bulunuyor.

Fakir (**Bursevî**)’nin kanaâtine göre **Sa’dî Müftî**’nin yapmış olduğu bu açıklama Kur’an’ın zâhirinden dönme anlamına gelir. Çünkü Kur’an’da bir çok yerde “zann” yakin; yâni kesin bilgi anlamında kullanılmıştır. Buna şu âyetler örnek verilebilir; ***“Allah’ın huzûruna varacaklarına inananlar: Nice az sayıda bir birlik Allah’ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir dediler.”*** (el-Bakara, 2/249) ***“Davud kendisini denediğimizi bildi de Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah’a yöneldi.”*** (Sâd, 38/24) Yâni Davud (a.s.), bu konudaki güçlü alâmetlerle bizim kendisini denediğimizi kesin bir biçimde anladı ve bildi demektir. Bilginin “zann” ile ifâde olunması herhalde zannın, insanın kalbinden ayrılmayan ve kafasının içinden geçen şeyleri zedelemediğine işâret edilmek içindir. Nitekim nazarî ilimler insanın içinden geçen fikirlerden hâlî değildir. Bir başka ifâde ile burada “zann” kelimesi, istidlâli yâni delil üzerinden giderek elde edilen bilgi anlamında olmak üzere istiâre yoluyla kullanılmıştır. Çünkü delil yardımıyla elde edilen bilgi, delilin götürmüş olduğu kanâat noktasında hatâ edildiğinde bir takım vesveselerden ve zihinden geçen düşüncelerden hâlî değildir. Buna karşılık zorunlu olarak elde edilen bilgi ile keşif yoluyla ulaşılan bilgi, böylesi düzensiz gidişten uzaktır.

Keşşaf’ta ifâde olunduğuna göre “zann” ilim makamında tutulmuştur. Çünkü zann-ı galib âdet ve hükümlerde ilim makamına kaimdir. Arapça bir cümlede: “Ben kesinmiş gibi zannediyorum ki durum şundan şundan ibârettir” denilir.

فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾

21. Artık o, hoşnut kalacağı bir hayat içindedir.

“Artık o” yâni kitabı kendisine sağ tarafından verilen kişi *“hoşnud kalacağı bir hayat içindedir.”*

“Yüce bir cennette.” Çünkü bu cennet gökte olacağından mekânı yüksekte olacaktır. *“Meyveleri sarkmış”*

“Hayat” olarak tercüme edilen “ıyşe” bir çeşit yaşama demektir. “Ayşe, meaş ve

maıyş” kelimleri de aynı anlamdadırlar. Bâzı âlimlerin ifâdesine göre “a-y-ş” kökü, “ıyş” şeklinde okunduğunda sonuna “tâ” harfi getirilir, tıpkı âyetteki “ıyşetun” kelimesinde olduğu gibi. “Ayş” canlılara özel bir hayat demektir. Bu hayat, normal bilinen hayattan daha özel bir yaşama biçimidir. Çünkü “hayat” kelimesi hayvan hakkında kullanıldığı gibi şahin, doğan ve melek gibi varlıklar hakkında da kullanılır. Bu kökten türetilen bir kelime daha vardır ki, insanın yaşamasını kendisiyle temin ettiği için buna “maıyşet” denmiştir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) “ayş” kökünü bir hadis-i şeriflerinde kullanarak şöyle buyurmuşlardır: *“Allahım! Âhiret hayatından başka hayat yoktur.”* [72]

“Hoşnud” anlamına olmak üzere âyette yer alan “radıyeh” kelimesi ile kasdedilen, “orada yaşayan kişinin kendisinden râzı olacağı bir hayat” anlamıdır. Çünkü bu kelime sîğa nisbeti şeklindedir. Zira nisbetler ikiye ayrılır. Birisi harfle nisbettir. Meselâ Mekkeli ve Medineli dediğimizde harf ile nisbetten söz etmiş oluruz. Bir de sîğa nisbeti vardır. “Lâbin: süt veren” ve “tâmir: hurması olan” kelimelerinde olduğu gibi. İşte “ıyşetun radiyetun” ifâdesi bu kabilden olabilir. Veya “rıza” kökü “ıyşe” kelimesinin zamirine isnâd edilmiştir ki bu da o hayatı süren kişidir. Dolayısıyla burada isnâd-ı mecâzî olmasından söz edilebilir. Bu iki takdirin sonucunda çıkan anlam; “sürülecek hayatın kendisinden hoşnud olunacak bir hayat olduğu”dur. “عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ/Iyşetun radiyetun” ifâdesini “kendisinden hoşnud olunan hayat” şeklinde tefsir eden âlimin ifâdesi de yine bizim yaptığımız açıklamada düğümlenir. Yâni sürülecek olan o hayat, bolluk ve genişlik nedeniyle sanki içindeki bu bolluktan ve hoşnutluktan -mecâzen- râzıdır veya hayatın kendisi râzı olunan bir hayattır. Bu tıpkı “مَاءٌ دَافِقٌ/mâun dâfikun” ifâdesinin “مَاءٌ مَدْفُوقٌ/mâun medfûkun: dökülen, fışkıran su” anlamına gelmesi gibidir.

et-Tevilatu’n-necmiyye’de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunur: Artık o kişi hoşnud ve âfiyet içinde olarak bulanık olmayan, kaçınma musîbetlerinden uzak bir hayat sürer. O, hürmet ve haşmete yakın, kirlerden arınmış beğenilen bir hayattadır.

Bu hayatın kendisinden hoşnud olunacak hayat olması, şu üç temel unsuru içine almış olmasından dolayıdır. Bunlar:

1- Hayatın her türlü bulanıklık ve kirden saf, duru bir menfaat oluşu,

2- Sürekli ve bir gün zeval ile kesintiye uğrayacağının beklenmemesi,

3- Ondan râzı olan kişiyi yüceltmesi ve ona orada devamlı ikram edilmesi.

Eğer bu hayat böyle anlatılan gibi olmazsa, o zaman karşı tarafı alaya alma ve istidrâc niteliğinde olur.

Kitabı kendisine sağ tarafından verilecek olan kimsenin sürecek olduğu hayat yukarda sıraladığımız üç temel unsuru kapsayan bir hayattır. Dolayısıyla bu şekilde sürülecek olan hayat, kendisinden hoşnud olunacak hayattır.

فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾

22. Yüce bir cennette.

İbn Abbas (r.a.) der ki: Kitabı sağ tarafından verilen kimseler yaşarlar, ölmezler. Sıhhatlidirler, hasta olmazlar; nimetlenirler ve ebediyen fakirlik görmezler. Bu kimseler yükseklerde olan cennetlerde hayat sürerler. Çünkü cennetler göktedirler. Cehennem ise -cennetin aksine- alçaktadır. Çünkü o yerin dibindedir.

Kitabı sağ taraftan verilecek kimseler yüksek cennetlerde olabilecekleri gibi yüksek derecelerde veya yüksek binalarda ya da ağaçları yüksek cennetlerde de olabileceklerdir. Bu takdirde "âliye/yüksek" kelimesi, asıl olması gereken kimsenin dışında cari sıfatlardan olur. Buna göre kelime, "ıyşe" kelimesinden bedel olur. Bunun, "ıyşe râdiye" ifâdesine bağlı olması da mümkündür. Buna göre; "kitabı sağ tarafından verilecek kimse hoşnud bir hayatı yüksek cennetlerde sürer" denmiş olur.

قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾

23. Meyveleri sarkmış.

Âyette yer alan "قُطُوفُهَا/kutûfuhâ" kelimesi "kıtf" kelimesinin çoğuludur. Arapçada "kıtf", koparılan ve hızlıca daldan devşirilen meyve, demektir. "Katf" ise masdardır.

Sa'dî Müftî'nin ifâdesine göre; "katf" kelimesinin içerisinde "hız ve sürat" anlamı olduğu tartışılır. **İbnu'ş-Şeyh** der ki; sür'at mânâsı her şeyi bir seferde koparma niteliğinden anlaşılmaktadır. *Kamus*'un ifâdesine göre; "kıtf" salkım demektir. Ayrıca bu kelime dalından koparılmış meyvenin adıdır. Şu hâlde "burada ister üzüm, ister başka meyve olsun devşirilen bütün meyvelere bu kelime tağlip yoluyla isim olarak verilmiştir" demeye ihtiyaç yoktur.

"دَانِيَةٌ/Dâniye" kelimesi "dünüvv" masdarından türemiş olup anlamı "yakınlıktır." Âyetteki anlamı ise "kendisini isteyenlere yakın meyveler" demektir. Yâni onların salkımları elin ulaşacağı yakınlıktadır.

Bu meyveler yemek isteyenlere öyle yakın olacaktır ki ayakta duran, oturan ve yatan hiç yorulmadan ona ulaşabilecektir. Bâzı âlimlere göre; "meyveleri yakın" ifâdesiyle kasdedilen, olgunlaşması gecikmeyen meyveler demektir. Cennetteki kişi meyveyi ağzına yaklaştırdığında -dünya meyvelerinin aksine- meyveler kendiliklerinden o kişinin ağzına yaklaşacaklardır. "Dünya meyvelerinin aksine" dedik, çünkü dünyada meyvelerin koparılmaları ve devşirilmeleri çoğunlukla insana yorgunluk verir. Yine dünya meyveleri el uzatılmadan yenmez.

Fakir (**Bursevî**)'ye göre cennetin ağaçları insanın sûretindedir. Bir başka ifâdeyle insanın aslı (kökü) başıdır ve insanın başı yukarıdadır, ayakları ise insanın dallarıdır, dalları da aşağıdadır. Cennet ağaçları tıpkı insanın durumu gibidir, kökü yukarda, dalları aşağıya doğru sarkıktır. Bu nedenle cennet meyvelerini koparan insan bunu koparırken herhangi bir yorgunluk duymaz. Üstelik cennet nimeti ondan yararlanan

kişinin irâdesine, tâbidir. O kişi cennette hiçbir meşakkat ve yorgunluk duymaksızın o meyvelerden dilediği gibi yararlanır.

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا اَسْلَفْتُمْ فِى الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

24. ***(Onlara denir ki:)*** **Geçmiş günlerde işlediklerinize** ***(iyi amellerinize)*** **karşılık, âfiyetle yeyin, için.**

(Onlara denir ki:) Dünyada *"geçmiş günlerde işlediklerinize (iyi amellerinize) karşılık"* kolayca, hiç yutkunma zorluğu çekmeden *(âfiyetle yiyin, için)*. Bu âyet-i kerîmenin başında gizli bir "يُقَالُ/yukalu: denilir" fiili vardır. Yirmi birinci âyette hayattan yararlanan kişiden tekil olarak söz edilirken burada "yiyiniz, içiniz" şeklinde çoğul bir ifâdenin getirilmesi anlam itibariyledir. Âhirette mükellefiyet ifâde eden bir emrin olmayacağının zorunlu sonucu olarak "yiyiniz, içiniz" emri, mubahlık ve nimetin sunulması; yâni ikram anlamını ifâde eder. Çünkü âhiret mükellefiyet yurdu değildir. Burada -görüldüğü gibi- yemekle içmek bir arada kullanılmıştır. Çünkü bunlardan birisi diğerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bunlar birbirlerinden ayrılmadıkları için birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle âyette -başka yerlerde zikredildiği hâlde burada- elbise giyme fiili anılmamıştır. Kitabı kendisine sağ taraftan verilecek olan kişilere; "cennetin yiyeceklerinden ve meyvelerinden yiyiniz ve içeceklerini içiniz" şeklinde söylenir.

"Âfiyetle" şeklinde tercüme edilen "هَنِيئًا/henîen" kelimesi, yeme ve içmenin sıfatıdır. Çünkü Arapçada -dilbilgisi kurallarına göre- masdar aynı zamanda ikil de olabilir. Kelime "yemek âfiyetle yenildi, boğazdan yemek kolayca aşağıya indi" demektir. Türkçede meşhûr olan pişirilmiş et anlamına gelen "yahni" bu kökten türemedir. Acemler bu kelimeyi noktalı hâ ile söylerler.

*Mesnevî'*de şöyle gelmiştir:

Şu keçi ise öğle öğününde
Muzaffer padişah için yahni olur.

"Âfiyetle" anlamına gelen "henâet" kelimesinin yeme ve içmeye isnâd edilmesi mecaz olup anlama mubalağa katmak içindir. Çünkü aslında bu, yeme ve içmeye değil yenilen ve içilene isnâd olunur. Nitekim Arapçada su içen kişiye "henîen" denilmesi bundan dolayıdır. Bunu diyen kişi muhatabına "âfiyetle ve sıhhatle iç" demiş oluyor. Çünkü herhangi bir şeyi kolayca yiyip ve içebilen kişi çoğunlukla sağlık ve âfiyet sebebiyle bundan bir lezzet ve haz duyar.

"İşlediklerinize karşılık" şeklinde tercüme edilen kısım "daha önce işlemiş olduğunuz sâlih amellerinize karşılık" şeklinde anlaşılmalıdır. Ya da "onların bedeli olarak veya o amelleriniz sebebiyle yiyin, için" şeklinde anlamak da mümkündür. Aynı fiilin kökü

olan “islâf” sözlük açısından; insanın tekrar kendisine hayır şeklinde döneceğini ummuş olduğu şeyi önden göndermesi demektir. Bu tıpkı “ikraz: başkasına borç verme” gibidir. Nitekim aynı fiil, “eslefe fî kezâ” şeklinde kullanılır ki anlamı “filanca filan hususta parasını önden vererek selem akdi yaptı” demek olur.

Bu yeme ve içme, geçmiş günlerde işlenilen amele karşılıktır. Bundan maksad dünyada iken geçmiş günler demektir. **Mücâhid**’in tefsirine göre geçmiş günlerden maksad oruç günleridir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: “Sizler özellikle sıcak yaz mevsimlerindeki oruç günlerinde sırf Allah rızâsı için yemeden ve içmeden nefsinizi alıkoymanıza karşılık bugün yiyin, için.” Bu anlam, en uygunudur. Çünkü, bir kelâm-ı kibarın beyânıyla, mükâfât mutlaka yapılan amelin cinsinden ve ona uygun olmalıdır. Burada “şâhid olunuz” yahut “dinleyiniz” denmemiş; doğrudan doğruya kendilerine amellerinin karşılığı verilmiştir. Nitekim şu âyetlerde de verilen karşılığın, yapılan amelin cinsinden olduğunu görüyoruz: ***“Onlar bugünleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz.”*** (el-A’raf, 7/51), ***“De ki: Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz.”*** (Hud, 11/38) Verilecek karşılığın, yapılan amelin cinsinden olduğunu gösteren buna benzer daha bir çok âyet-i kerîme vardır.

Büyüklerden birisi bir gece rüyada görülür. Kendisini rüyâda gören sorar: “Allah sana nasıl davrandı?” O zât cevap verir: “Rabbım bana rahmetiyle muâmele etti. Ey yemeyen kişi ye! İçmeyen kişi iç! dedi. Ama, «Ey geceyi Kur’an okuyarak bölen ye! Ey savaş günü sebat gösterip savaştan kaçmayan kişi iç!» demedi. Çünkü bu hikmetin gereği değildir.”

Rivâyete göre Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Ey benim dostlarım, sevdiklerim! Size dünyada iken uzun uzun baktım, içeceklerden uzak durduğunuzdan dolayı dudaklarınız çatladı. Gözleriniz çukura kaçtı, karınlarınız içe çekildi. Artık bugün nimetlerin içinde olunuz, geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık âfiyetle yiyiniz, içiniz.”

Bu âyet-i kerîmede amellerden, sebeblerden ve illetlerden hâlî olan “ezelin günleri”ne işâret vardır. Bir başka ifâdeyle burada şöyle deniyor: Allah’ın sizlere ezelde önceden vermiş olduğu “inâyet” sebebiyle “visal” nimetinden yiyiniz, “feyz” şarabından içiniz. Çünkü sizler bu inâyet sâyesinde Hak ile birlikte her türlü ahvâlde ayakta kalabildiniz.

Güzel âkıbete nâil olmak ne rindlik ne de zâhidliktedir
İşi Hakk’ın inâyetine bırakmak en iyisidir.

---

[70]. Deylemi, hadis no: 16.

[71]. Buhari, Fedailu’s-sahâbe 5, 7; Ebû Davud, Sünnet 8; Tirmizi, Menakıb 17, 18;

Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 112; V, 331.
[72]. Buhari, Menâkıb, 3795; Müslim, Cihad, 1804.

KİTABI SOL TARAFINDAN VERİLENE GELİNCE

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾
وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَا أَغْنَى
عَنِّي مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾
ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا
فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحُضُّ
عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣٤﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾
وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ﴿٣٧﴾

25. Kitabı sol tarafından verilene gelince, o: Keşke, der, bana kitabım verilmeseydi de,
26. Hesabımın ne olduğunu bilmeseydim!
27. Keşke onunla *(ölümümle)* her iş olup bitseydi!
28. Malım bana hiç fayda sağlamadı;
29. Saltanatım da benden *(koptu)*, yok olup gitti.
30. Onu yakalayın da, *(ellerini boynuna)* bağlayın;
31. Sonra alevli ateşe atın onu!
32. Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun!
33. Çünkü o, ulu Allah'a îman etmezdi,
34. Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi.
35. Bu sebeple, bugün burada onun candan bir dostu yoktur.
36. Gıslîn'den *(kanlı irinden)* başka yiyeceği de yoktur.
37. Onu ancak günahkârlar yer.

Kendisine hakâret olsun diye "*Kitabı sol tarafından verilene gelince, o:"* Ey mahşer halkı "*Keşke, der"* bütün günahlarımı toplayan şu *"kitabım bana verilmeseydi."*

Kitabın sol taraftan verilmesinin o kişiye hakâret anlamına gelmesi, sol tarafın uğursuz kabûl edilmesinden dolayıdır. Öte yandan hakâret olsun diye verilmesi, kişinin sol elinin arkasına doğru bükülerek kitabının kendisine verilmesinden ve onu bu eliyle alacak olmasından, ayrıca içerisindeki kendine âid çirkin amellerini görecek olmasından dolayıdır. Bu kişi mahşer halkına, duymuş olduğu üzüntü, iç yangısı ve içinde hissettiği korku ile böyle seslenecektir. İşte bu korku, vücûd eleminden daha

şiddetli olan rûhî bir elemi ifâde eder. Amel defterini sol taraftan alacak olan kişinin bu temennîsi, aslında bir imkânsızı temennîdir.

وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾

26. Hesabımın ne olduğunu bilmeseydim!

Bu kişi uğrayacak olduğu kötü âkıbeti görünce *"hesabımın ne olduğunu bilmeseydim"* der. Keşke bugün hesabım nedir bilmeseydim, zira ondan azap ve mihnetten başka elde edeceğim bir şey yoktur.

Âyette yer alan "ma" istifham; yâni soru edâtıdır; ancak mevsûle olması da mümkündür.

يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾

27. Keşke onunla *(ölümümle)* her iş olup bitseydi!

"Keşke o" işime ve hayatıma *"kesin bir son verici olsaydı"* da ben karşılaşmış olduğum şeylerle karşılaşmasaydım.

"Keşke" şeklinde tercüme edilen "yâ leyte" ibâresi, temennînin tekrarı ve duyulan iç yangısının yeniden ifâdesi mâhiyetindedir. Bir başka ifâdeyle; kitabını sol tarafından alan kişi "keşke bu tatmış olduğum ölüm benim hayatıma ve işime son verseydi" diyecektir. Her ne kadar "ölüm" kelimesi âyette zikrediliyor değil ise de söz gelimi zikredilmiş hükmündedir. Böylece ölmeyi temennî eden kişi; "keşke tatmış olduğum bu ölüm hayatıma son verseydi de bir daha dirilmeseydim" diyecektir. Bunu, kitabını görüp incelediği zaman temennî edecek ve ölüm hâlinin devam etmiş olmasını dileyecektir. Ayrıca hesaba çekilmek için yeniden diriltilmiş olmayı, orada karşılaşmış olduğu utanç verici durumla ve kötü âkıbetle yüzyüze gelmemeyi temennî edecektir.

"Leytehâ" kelimesindeki zamirin "ölüm"e gitmesi mümkün olduğu gibi, kitabını sol tarafından alan kişinin müşâhede edecek olduğu "hal"e gitmesi de mümkündür. Bu anlamı dikkate alarak mânâ vermek gerekirse: "Keşke şu hâl, benim işimi bitiren hâl olsaydı" der ve bu hâl ile karşılaşmaktan ise hayatını bitiren ölümü temennî eder. Çünkü karşılaştığı o hâlde ölümden daha acı bir durum bulur ve ölümü tercih eder. Oysa dünyada iken en hoşlanmadığı ölümdür. Nitekim bu anlamı şâir şu şekilde şiirleştirir:

Karşılaşma onunla -dilerim- ölümden beter!
İstersin ölmeyi, görünce onu, oysa ölüm en beter.

مَٓا اَغْنٰى عَنّ۪ى مَالِيَهْۚ ﴿٢٨﴾

28. Malım bana hiç fayda sağlamadı;

"Malım" yâni dünyada bana âid olan mallarım ve taraftarlarım *"bana hiçbir fayda vermedi."* Yâni dünyadaki mal ve taraftarlarım âhiret azâbını benden savuşturmadı. Âyette yer alan "mâ" bu anlama göre "nâfiye/olumsuzluk" mâ'sıdır. Cümlenin mef'ûlü mahzûftur. "Mâliyeh" kelimesindeki "mâ" mevsuledir. "Lâm" ise harf-i cerr olup yâ-i mütekellimin başına gelmiştir. Böylece bu ifâde kalıbı taraftarlar gibi herkese şâmil olmuştur. Çünkü kelime, eğer yâ-i mütekellime muzâf bir isim olarak kabul edilecek olursa o zaman taraftarlara şâmil olmaz, sâdece malı kapsar.

Keşşâf tefsirinin anlayışına göre "mâ ağna" ifâdesindeki "mâ" inkâr anlamı taşıyan soru edâtıdır. Buna göre âyetin mânâsı; "Dünyada iken sâhip olduğum zenginlik şimdi bana burada hangi faydayı sağlar ki? Ömrümü onun uğrunda fedâ edip tükettim" demektir. Bir başka ifâdeyle; "Dünyadaki zenginliğim bana fayda vermedi, gördüğüm azaptan hiçbir şeyi savuşturmadı" demektir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Mâliyeh" kelimesi zâhire göre "mal" kelimesi olup ya-i mütekellime muzaftır. Buna göre âyetin mânâsı; "Dünyada iken toplamış olduğum mallarım buradaki azâbıma karşılık bana hiç fayda vermedi, tam tersine beni âhiretten alakoydu. Bana fayda vermesi bir yana üstelik zarar verdi" demek olur. Böylece bu mânâ, şu âyetlerdeki mânâ ile de uyumlu düşer: ***"Kazandıkları şeyler de Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da onlara hiçbir fayda vermez."*** (el-Câsiye, 45/10) ***"Düştüğü zaman da malı kendisine hiç fayda vermez."*** (el-Leyl, 92/11), ***"Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi."*** (Tebbet, 111/2) Buna benzer daha bir çok âyeti zikretmek mümkündür. Şu hâlde tefsir âlimlerinin ekserisinin burada umûmi bir mânâ olduğu yolundaki kanâatleri, aynı zamanda Kur'an âyetlerinin beyân ettiği zâhirî anlamlardan da bir dönüşü ifâde etmektedir.

هَلَكَ عَنّ۪ى سُلْطَانِيَهْۚ ﴿٢٩﴾

29. Saltanatım da benden *(koptu)*, yok olup gitti.

Râğıb İsfahânî'nin ifâdesine göre âyet-i kerîmede yer alan "sultan" kelimesi ile aynı kökten olan "saltanat", herhangi birşeyin üzerinde -o istemese de- zorla otorite imkânı demektir. Nitekim bu anlayıştan hareketle sultana "sultan" ismi verilmiştir. Nitekim bu kelime, ***"Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine (hakkını alması için) yetki (sultan) verdik"*** (el-İsra, 17/33) âyetinde de benzer mânâda kullanılmıştır. Kelimenin kök yapısındaki "otorite" anlamından dolayı Arapçada "hüccet/delil" kelimesine sultan denilmiştir. Delil kelimesine "sultan" denilmesi, delîl getirilen konuda kalplere yapılan hücumdan ve orada bırakılan tesirden dolayıdır. Fakat delilin bu şekilde kalplere

tasallut ve tesiri, daha çok müminlerin hikmet ve ilim ehli olanlarına mahsustur.

Âyette yer alan "heleke annî sultaniyeh" ifâdesindeki "sultan" kelimesi ile yeryüzündeki sultanların kasdedilmiş olması ihtimâli de vardır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; "Benim mülküm, insanlar üzerindeki hâkimiyetim ve otoritem yok oldu. Ben artık fakir ve zavallı bir insan olarak kaldım." Ya da; "Sığınacak olduğum huccetimi; yâni delilimi kaybettim" demektir. Nitekim **İbn Abbas** (r.a.) âyette yer alan "sultâniyeh" kelimesini bu şekilde anlamıştır. Ona göre âyetin mânâsı; "Dünyada iken insanlara karşı ileri sürmüş olduğum huccetim yâni delilim bugün burada geçersiz oldu" demektir.

Bu son mânâ tercihe şayandır. Çünkü kitabı kendisine sol tarafından verilecek olan kişilerin dünyada hükümdar olmaları şart değildir. Tam tersine dünyada iken bedbaht olmaya aday ne kadar günahkâr varsa onların tamamı amel defterlerini sol taraflarından alacaklardır.

Fakir (**Bursevî**)'ye göre "*Malım bana hiçbir fayda vermedi*" âyeti her şeyden önce bir ta'riz olduğunu gösteriyor. Bu ta'riz yâni dokundurma, Kureyş'in ileri gelenlerinden ve servet sâhibi olanlarından Velid ve benzeri kimseleredir.

Âyetin mânâsının; "Bugün gücüm ve âletler üzerindeki tasallutum, kayboldu. Artık gücümü ibâdetler sahasında kullanmaktan âciz hâle geldim" şeklinde olması da mümkündür. Çünkü her bir kişinin -dünyada iken- kendi nefsi, malı ve organları üzerinde bir otoritesi vardır. Ancak kıyâmet günü bu elinden çıkıp gidecek, kendi nefsine herhangi bir fayda sağlamaktan âciz olacaktır.

خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾

30. Onu yakalayın da, *(ellerini boynuna)* bağlayın;

Allah o gün, kendisine azap etmekle memur olan cehennem zebânîlerine: *"Onu yakalayın da (ellerini boynuna) bağlayın,"* kendisine hiç mühlet vermeyin, diyecektir. Yâni âsî olan kişiyi Rabbi için yakalayın, diyecektir. Bir başka ifâdeyle; o âsînin iki elini boynuna bir bağ ve demir ile bir araya getirin; bağlayın, diyecektir. Onu götürünüz, onun cesedini muhkem sarınız ki hareket edemesin, diyecektir.

Bağlayın şeklinde tercüme edilen "ğullû" kelimesi, "غُلَّ فُلَانٌ/ğulle fulânun" kökünden türemedir ki mânâsı; "filâncanın boynuna ya da eline zincir vuruldu" demektir. Arapçada bu kökten türeme olarak "اَلْغُلُّ/el-ğull" kelimesi, insanın elini boynuna bağlayan ve kafasının hareket etmesine engel olan demirden bukağı demektir.

Fıkıh kitaplarında ifâde olunduğuna göre insanın kölesinin boynuna böylesine zincir vurması mekruh görülmüştür. Çünkü herhangi bir kimsenin boynuna zincir vurmak cehennemliklere verilecek cezâlardandır. Zamanımızın fıkıh bilgini derki: Bu zamanda kölenin efendisi, kölesinin kendinden kaçacağı korkusunu taşıyorsa onun boynuna zincir

vurabilir. Nitekim *el-Kübra* isimli eserde bu şekilde yer alır. Ancak takyid yâni bağlayarak kontrol altına almak mekruh görülmemiştir. Çünkü bu, isyan eden ve kaçanlara karşı müslümanların öteden beri uyguladığı bir yöntemdir.

ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾

31. Sonra alevli ateşe atın onu!

Âyette cehennem anlamına gelen "cahîm" kelimesinin fiilden daha önce zikredilmesi, burada bir tahsis; yâni "atılma yerinin sâdece cahîm/cehennem olması" anlamını ifâde eder. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; "Siz onu ancak ve ancak cahîme atın, oraya sokun, başka yere atmayın, kendisini sâdece orada yakın, o en büyük ateştir" demek olur. Böylece kendisine verilecek olan cezâ, işlemiş olduğu mâsiyete uygun düşmüş olur. Çünkü o, insanlara karşı böbürleniyor ve kendini onlardan büyük görüyordu.

Sa'dî Müftî der ki: Bu cezâ -dünyada iken- kendini insanlardan büyük gören ve böbürlenenlere mahsusdur. Ancak Sâdî Müftî'nin bu ifâdesi -bize göre- tartışmalıdır. Kendisine verilecek cevap yukarda geçmiştir.

ثُمَّ فِى سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾

32. Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun!

Söz konusu zincir, ateşten olup içiçe geçmiş düzgün halkalardan ibârettir. Kelimenin başındaki "fî" harf-i cerri "sokunuz" anlamına gelen "feslukû" fiiline bağlıdır. Buradaki "fâ", kelimenin ilerde gelecek olan fiile bağlanmasına engel değildir.

"Arşın" anlamındaki "zirâ'" kelimesi, demirden veya ağaçtan yapılmış ölçü âletidir. *Müfredat*'ta yer aldığına göre zirâ', -aslında- elimizin orta parmak ucundan dirseğe kadar olan kısmının adıdır. Ancak zirâ' kelimesi ile elin bilinen bu kısmı değil, ölçülen kısım ifâde olunur.

"Yetmiş" şeklinde tercüme edilen "seb'ûn" kelimesi "zirâ'" kelimesi ile birlikte cer mahallinde olup daha önce geçen "silsile" kelimesinin sıfatıdır. Daha sonra gelen "zirâ'an" kelimesi ise temyizdir.

"فَاسْلُكُوهُ/Feslukûh" fiilinin kökü olan "silk" kelimesi, herhangi bir kimseyi ip, bağ ve başka bir şeyle bağlayıp bir yere sokmak demektir. Âyetin başında yer alan "sümme" edâtı zamanda sonralık değil, elini boynuna bağlamak, cehenneme atmak ile zincire vurarak bununla birlikte cehenneme sokmak cezâsı arasındaki şiddet açısından sonralığı ifâde etmektedir. Bir başka ifâdeyle buradaki "sümme" edâtı, korkutma makamının gereği olarak akla gelebilecek mühlet verme mânâsını hüküm dışına çıkarmaktadır.

Çünkü azâbın farklı farklı olmasıyla korkutma uygun değildir.

İbn Şeyh der ki: Âyetteki "sümme/sonra" ve "fa" harfleri eğer "sokunuz" anlamındaki "üslükûh" cümlesini atıf için alınacak olursa bu durumda iki atıf harfinin bir cümlede bir arada bulunmuş olması ve ikisinin de bir tek mâtuf üzere gelmiş olması icab eder. Oysa bu -dilbilgisi açısından- uygun değildir. O hâlde "sümme" edâtı ile muzmer bir kelimenin yine muzmer bir kelimeye "huzûhu" ifâdesinden önce atfı gerekir. Bu söylediklerimizin ışığı altında âyete anlam vermemiz gerekirse; cehennem meleklerine denilir ki: Onları yakalayınız, bağlayınız sonra cehenneme atınız. Sonra o meleklere denilir ki: Onları uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurunuz ve bu zincirle birlikte cehenneme atınız. Böylece "fa" bir "mâkulu/söyleneni" diğer mâkul üzerine atfetmiş olur ve aynı zamanda takib mânâsı ortaya çıkar.

"Sümme" edâtı, bir sözün diğer söz üzerine atfı olup aynı zamanda son verilen cezânın öncekine oranla daha şiddetli ve daha korkunç olduğunu gösterir. Ayrıca emredilen yakalama, elini boynuna bağlama, cehenneme atma ve bu nitelenen zincirle sokma konusunda emredilenlerin birbirini takip ettiğini gösterir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Zincirleri vücudlarına dolayarak, her taraflarını kuşatarak onları cehenneme atarız. Bu zincirler arasında günahkâr olan kişi bitkindir, sıkışmıştır ve onun hiçbir hareket imkânı kalmamıştır.

Âyette "silsile/zincir" kelimesinin, "silk" kelimesinden önce ifâde edilmesi, tıpkı "cahim/cehennem" kelimesinin, atmak, anlamına gelen "tasliye" kelimesinden önce zikredilmesi gibidir. Böyle ifâde olunması; âyette bir ihtisas olduğuna ve kâfirlerin çeşit çeşit azaplarla azap göreceklerine işâret etmek içindir. Bir başka ifâdeyle söylemek gerekirse Allah zebânîlere şöyle emir verecektir: O kâfirleri cehenneme sokarken mutlaka bu zincir içinde sokunuz. Çünkü böylesi bir cezâ cehennemde kâfirleri bitkin hâle getiren diğer yerlerin içinde en korkuncudur. Sonra vurulacak oldukları zincirin yetmiş arşın kılınması, o zincirin gerçek boyunun ifâde edilmesi için değil uzun olduğunun vurgulanması içindir. Nitekim ***"Onlar için ister af dile, ister dileme. Onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek"*** (et-Tevbe, 9/80) âyet-i kerîmesinde de "yetmiş kez" ifâdesinden maksad, tam olarak sayıyı bildirmek değil, bunların çok olduğunu vurgulamaktır. Dolayısıyla bu ifâde "yedi, yetmiş ve yedi yüz" kelimelerinin çokluk ifâde etmek üzere arap dilinde yaygın bir biçimde kullanılmasından dolayıdır. Böylece onların, zincirlere vurulmuş olarak uzun müddet kalacakları kinâye yoluyla ifâde edilmiş olmaktadır. Kâfirin zincir içerisinde kaldığı süre ne kadar uzarsa çekecek olduğu çile de o kadar şiddetli ve dayanılmaz olacaktır.

Sa'dî Müftî der ki: Zâhir olan; yâni ağırlıklı olan ihtimal buradaki ifâdenin yetmiş arşın biçiminde normal sayıyı göstermesi, bir başka ifâdeyle âyetin ifâdesinin zâhirine hamledilmesidir.

Bâzı tefsir âlimlerine göre "zirâ'" bizim bilmiş olduğumuz arşındır. Bu âlimlere göre biz, bildiğimiz ve ellerimizle kullanageldiğimiz bir nesne ile Allah'ın hitâbına muhatap olmaktayız.

Hasan (k.s.) der ki: Bu âyet-i kerîmede yer alan "zirâ'"ın ne olduğunu ancak Allah bilir. **Kâ'b** ise şöyle der: Dünyanın bütün demirleri bir araya toplansa âyette yer alan zincirin bir halkasına denk olamazlar. Bu zincirdeki halkalardan birisi dünyadaki dağlardan herhangi birinin üzerine konsa o dağ tıpkı kurşun gibi erir.

Sözünü ettiğimiz bu zincir o gün kâfirin ağzından girer, gerisinden çıkar, fazlası da boynuna ve bütün vücuduna dolanır. Böylece kâfir, o zincir yardımıyla şeytanına yaklaştırılmış olur.

Fakir (**Bursevî**)'ye göre; bu ifâdeden anlaşılan söz konusu durumun kâfirin azâbı olmasıdır. Çünkü -hadislerden öğrendiğimize göre- kâfirin vücûdu üç günlük yürüyüş mesâfesi kadar büyütülecek ve ağzındaki bir tek azı dişi Uhud dağı kadar olacaktır.[73] Peygamberimiz (s.a.)'den rivâyet olunduğuna göre o şöyle buyurur: *"İnsan başı büyüklüğünde bir taş ya da şu büyüklükte bir taş -Peygamberimiz (s.a.) orada bulunanlara bir taş gösterir- gökten yere düşse -bu ikisi arası beşyüz yıllık bir mesâfedir- gece yeryüzüne çökmeden önce o taş gökten yeryüzüne iner. Bu taş sözünü ettiğimiz zincirin başından sökülüp atılsa yerin dibine ulaşmadan önce kırk yıl mesâfeyi kat'eder."* [74]

Peygamber Efendimiz'in hadislerini şerheden âlimlerin ifâdesine göre hadiste geçen "silsile" kelimesinin başındaki "el" ahd (bilinen bir zincire işâret) içindir. Dolayısıyla âlimler, hadiste geçen "silsile" kelimesi ile tefsirini yapmış olduğumuz bu âyette yer alan "silsile" kelimesine işâret edilmiş olduğunu söylemiş olmaktadır.

Rivâyet olunduğuna göre gencin birisi günlerden bir gün cemâatle sabah namazını kılmak üzere câmiye gidip bir şeyhin arkasında namaza durur. Şeyh namazında el-Hâkka sûresini okumaya başlar. Sûrenin "onu yakalayın da bağlayın, sonra da onu ancak cehenneme atın" âyetlerini okumaya başladığında genç bir çığlık atarak yere düşer ve bayılır. Şeyh namazı tamamladığında "kim bu" diye sorar. Derler ki: Bu sâlih ve Allah'tan korkan bir gençtir. Kendisinin yaşlı bir annesi vardır ve kendisinden başka çocuğu da yoktur. Bunun üzerine şeyh: "Kaldırın onu! Taşıyıp annesine götürelim" der. Orada bulunanlar şeyhin emrini yerine getirirler. Annesine ulaştıklarında anne birden korkuya kapılır ve çocuğunun üzerine kapanır. Sonra orada bulunanlara "oğluma ne yaptınız" diye sorar. Onlar, "Biz ona hiçbir şey yapmadık. Kendisi cemâate gelmişti. Kur'an'dan dehşet verici bir âyet işitince onu dinlemeye dayanamadı. Bu bizim yüzümüzden değil, tamamen Allah'ın emriyledir" derler. Bunun üzerine anne: "Hangi âyet o, okuyun da ben de duyayım" der. Bu istek üzerine şeyh aynı âyeti okumaya başlar. Şeyhin okuduğu âyetler gencin kulağına geldiğinde genç bir nârâ daha atar ve bu nârâ ile birlikte -Allah'ın emri gereği- ruhu bedeninden ayrılır. Anne de bu manzarayı görünce cansız yere serilir.

et-Tevilâtu'n-necmiyye'ye göre "silsile" kelimesi kişinin kötü ahlâkının, düşük vasıflarının, zulmâni tabîatının çokluğuna işâret etmektedir. Zira bütün bunlar kıyâmet günü azap zincirleri, tardedilme/kovulma, hicab/mahrûmiyet bağları olacaktır.

إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِۙ ﴿٣٣﴾

33. Çünkü o, ulu Allah'a îman etmezdi,

"Çünkü o…" Burada sanki "neden o böyle şiddetli bir azapla azap görüyor" diye bir soru soruluyor ve bu soruya Allah tarafından cevap veriliyor: *"Ulu Allah'a îman etmiyordu."* Allah Teâlâ'nın büyüklük ve yücelik ile vasfedilmesi, büyüklüğe sâdece O'nun lâyık olduğuna işâret etmek ve büyüklüğü kendi nefsine izâfe eden kimsenin en büyük cezâya çarpılacağına işâret etmek içindir.

وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۜ ﴿٣٤﴾

34. Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi.

Âyette geçen "حَضّ/hadd" kelimesi, "herhangi bir fiili hırs ile yapmaya teşvik etmek" demektir. **Râğıb İsfahânî**'nin ifâdesine göre "hadd" tıpkı "hass" gibi birisini harekete geçirmek anlamındadır. Ancak "hass" herhangi bir kimseyi sevkederek ve yürüterek gerçekleşirken "hadd" böyle olmaz. "Hadd" aslında sözlük anlamı olarak "hayvanları bol otlu ve sulu olan yere sevketmek" demektir. Bu açıklamalar ışığında âyetin mânâsı; "O kimse -kendi malından vermesi ve dağıtması bir yana- ne âile fertlerini ve ne de başkalarını fakiri yedirmeye teşvik etmez" demektir. Buna göre âyetteki "taâm" kelimesinden maksad bizzat yemeğin kendisi olmakla birlikte kelime içerisine "i'tâ" ya da "bezl" fiili gizlenmiş olur. Çünkü teşvik ve harekete geçirme aslında isimlere taalluk etmez, tam tersine bunlar fiillere bağlanır. Yemek yoksula, kendisinin yemeğe nisbeti olması açısından izâfe olunmuştur. Âyete şu şekilde mânâ vermek de mümkündür: "Onlar âile ferdlerini ve başkalarını fakiri yedirmeye teşvik etmezler." Buna göre "taam" kelimesi, isim olarak "it'am: yedirmek" yerine kullanılmış olur. Bu tıpkı "atâ: verilen şey" kelimesinin "i'tâ: vermek" fiilinin yerine kullanılması gibi olur. Şu hâlde, bu son duruma göre kelime mef'ûlüne izâfe edilmiş olur.

Âyette bizâtihî "yedirme" fiilinin değil de "yedirmeye teşvik"in zikredilmesinin bir maksadı vardır. Bununla, teşviki terkeden kişi âyette belirtilen derekeye düşerse, bizâtihi yedirme fiilini terkeden kişinin durumunun acaba nasıl olacağının bilinmesi ve mukayese edilmesi kasdedilmiştir. Bir başka ifâdeyle; fakiri yedirmenin terkedilmesinin, şiddetli cezâya çarptırılma açısından çok daha şiddetli ve beter olduğu belirtilmiştir.

Âyette fakirlerin mahrum bırakılması, inkâra karine kılınmıştır. Çünkü Allah, fakirin yedirilmesini teşvik edilmemesini bir önceki âyetteki Allah'a inanmamaya atfetmiştir. Bu atıf, fakiri yedirmeyi teşvik etmeme fiilinin büyük bir cürüm ve günah olduğuna

işâret etmektedir. Bu nedenle Peygamber Efendimiz (s.a.), *"Cimrilik küfürdür, kâfir ise cehennemdedir"* [75] buyurmuşlardır. Âyette iki fiilin; yâni Allah'a inanmama fiili ile yoksulu doyurmaya teşvik etmeme fiilinin özel olarak zikredilmesi, inkârın inanç sahasında fiillerin en çirkini, cimriliğin de kötü ahlâk alanında hareketlerin en iğrenci olduğundan dolayıdır. Âyette yapılan atıf, yoksulları mahrum bırakmanın, kâfirlerin vasıfları olduğuna delâlet etmesi içindir. Nitekim bu hususa işâret etmek üzere başka bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: ***"Ortak koşanların vay hâline! Onlar zekatı vermezler, âhireti inkâr edenler de onlardır."*** (Fussilet, 41/6, 7)

Yukardaki ifâdeden kâfirlerin şerîatın furû ahkâm ile muhâtap oldukları anlamına gelmez. *Aynu'l-maânî* isimli eserde deniyor ki: Bu âyetten dolayı **İmam Şâfi** kâfirlerin furû ahkâm ile mükellef oldukları hükmünü çıkarmıştır. Oysa bu bizim mezhebimizce doğru değildir. Çünkü herhangi bir kimsenin mükellef tutulması, bu konuda verilen emirle mümkün olur. Oysa şerîatın furûu konusunda -kâfirlere yönelik- herhangi bir emri yoktur. Üstelik tefsirini yaptığımız bu âyette önce îman daha sonra furû ahkâmdan birisi zikrolunuyor. Bizim mezhebimiz de bu yöndedir.

İbn Şeyh der ki: Tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerîme kâfirlerin furû ahkâm ile mükellef kılındığına delildir. Kâfirler furû ahkâm ile şu anlamda mükelleftirler: Onlar namaz kılmak, zekat vermek, çirkin hareketlerden ve yasaklardan vazgeçmek gibi furû ahkâma sarılmadıkları için cezâlandırılacaklardır. Yoksa kendileri kâfir oldukları hâlde kendilerinden bu fiilleri yapmaları isteniyor değildir. Çünkü kâfirler furû ahkâm ile bu anlamda mükellef değillerdir. Çünkü onların fiil ehliyetleri yoktur. Fiil ehliyetinin dayandığı temel odak noktası ise yapıldığında sevabı haketmektir. Oysa kâfirlerin amellerine verilecek sevap yoktur. Kâfirde hak ehliyetinin bulunması, fiil ehliyetinin de bulunmasını gerektirmez. Nitekim konu, usûl-i fıkıhta bu şekilde ifâde olunur.

Kısaca ifâde etmek gerekirse; kâfirler, furû ahkâm ile -cezâlandırılma açısından- mükelleftirler, bunun dışında mükellef değildirler.

Rivâyet olunduğuna göre **Ebu'd-Derdâ** (r.a.) fakirleri düşündüğünden hanımını çorbasını çoğaltması için teşvik ederdi ve: "Allah'a îman ederek zincirin yarısını üzerimizden sıyırdık. Şimdi fakirleri yedirerek ve yedirmeyi teşvik ederek diğer yarısını neden çıkarıp atmayalım?" derdi.

Koca bir belâyı bir arpa def'eder
İşittim ki bir asâ Oc'u[76] *öldürmüştür*
Allah'ın mahlûkatına iyilik ulaştıran bir kimse
Her iki âlemde de iyilik görür.

فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَمِيمٌۙ ﴿٣٥﴾

35. Bu sebeple, bugün burada onun candan bir dostu yoktur.

"Bu sebeple, bugün" kıyâmet günü *"burada"* bu mekânda ki orası yakalanma ve bağlanma yeridir *"onun candan dostu yoktur."* Candan dost şeklinde tercüme edilen "حَمِيمٌ/hamîm" kelimesi; gerek nesep gerek sevgi yönünden insana yakın olan, insanı koruyan ve savunan, insanın başına bir iş geldiğinde bundan üzüntü duyan kişi demektir. Kâfirlerin dostları ise kendilerini korur gibi görünecek ancak kendilerinden kaçacaklardır. Nitekim bir âyet-i kerîmede buna şöyle işâret olunuyor: ***"Dost, dostu sormaz."*** (el-Meâric, 70/10)

Aynu'l-maânî'de "hamîm" kelimesi "kendisine kalbi yanan yakın" şeklinde tefsir olunmuştur. Böylece kelimenin "hamîmu'l-mâ"dan türediğine işâret edilmiştir. **Kâşânî**'nin tefsirine göre âyetin mânâsı; "Bu yüzden bugün burada onun –kendisi, kendisinden kaçtığı için- candan dostu yoktur. Kendisi, kendisinden kaçtığına göre başkaları neden ondan kaçmasın..."

Bu son âyet, kâfir hakkında zebânîlere söylenen sözlerin tamamlayıcısı niteliğindedir. Böylece kâfirin Allah'ın rahmetinden mahrum olacağı bildirilmiş ve yakalanması için zebânîler teşvik edilmiş olmaktadır.

وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾

36. Gıslîn'den *(kanlı irinden)* başka yiyeceği de yoktur.

"Gıslîn'den başka yiyeceği de yoktur." Kamus'ta ifâde olunduğuna göre "ğıslîn" elbise ve benzeri nesnelerin yıkanmasından meydana gelen kir demektir. Ayrıca ğıslîn cehennemlik olan kimselerin derilerinden akan şey demektir. Kelimenin, kendi bedenlerinden çıkan sarı renkli irin ve cerahat anlamı da vardır. Ğıslîn cehennemin şiddetli sıcağıdır veya cehennemde bir ağacın adıdır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: "Onlar için cehennemliklerin kirinden, ateşin harâretinin tazyikiyle bedenlerinden akan irinden ve kandan başka yiyecek yoktur."

Rivâyet olunduğuna göre bu ğıslinden bir damlası yeryüzüne düşecek olsa insanların bütün yaşantıları bozulur ve altüst olur.

İfâde edildiğine göre cehennemin çeşitli tabakaları ve her tabakanın kendine göre yiyeceği ve içeceği vardır. Bu âyet ile ***"onlar için kuru dikenden başka yemek yoktur"*** (el-Ğaşiye, 88/6) âyeti arasının ne şekilde telif edileceği ilerde gelecektir. Ğıslîn kelimesi aslında "ğısl" kökünden türemedir. Kelimenin sonundaki ya ve nun harfleri zâiddir. **Kevâşi** tefsirinde ifâde olunduğuna göre "nûn" zâid değildir. Ğıslîn cehennemde bir ağacın adıdır ve bu yiyecek cehennemliklerin yiyecekleri içerisinde en kötü ve en iğrenç olanıdır.

Bu âyette yer alan istisnâ, yiyecek anlamına geldiği hâlde "taam" kelimesini içeceklere de şâmil kabul edersek muttasıl olur. Nitekim ***"Biliniz ki Allah sizi bir***

ırmakla imtihan edecek kim ondan yerse (içerse) benden değildir” (el-Bakara, 2/249) âyetinde içeceğin yiyeceklere dâhil olduğunu görüyoruz: Âlimler bu âyette “lem yet’amhu” ifâdesini “kim ondan tatmazsa” şeklinde tefsir ederek gerek yenilecek gerek içilecek herşeyin tadına bakmak şeklinde tefsir etmişlerdir.

لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِؤُنَ ﴿٣٧﴾

37. Onu ancak günahkârlar yer.

Bu cümle -dilbilgisi kurallarına göre- yukarda geçen “ğıslîn” kelimesinin sıfatıdır. Ğıslin’in “ekl/yemek” şeklinde ifâde olunması, âyette “taam/yemek” kelimesinin zikredilmesi itibariyledir. Buna göre âyetin mânâsı; “Bu ğıslini günahkâr olan müşriklerden başkaları yemezler” şeklindedir. Nitekim **İbn Abbas** (r.a.)’dan böyle rivâyet olunmuştur. Bâzıları, onlarla hakkı bir yana bırakıp bâtıl üzere yürüyenler ve Allah’ın koymuş olduğu sınırları aşanlar kasdedilmiştir, demişlerdir. “Günahkârlar” şeklinde tercüme edilen “el-hatıûn” kelimesi, “hatie’r-reculu” kökünden türemedir ki anlamı; “bilerek hatâ işledi, günaha girdi” demektir. Bu kökten türeyen “hatı’”, doğru hareket etmeyen ve bunu bile bile kasden yapan, demektir. Aynı kökten türeyen “muhtı’” ise herhangi bir günahı kasdetmeden işleyen, doğruyu yapmak isterken kasdı olmadan yanlışı yapan kişi demektir. Nitekim “bir müçtehid hatâ da edebilir, isâbet de edebilir” dediğimizde “hatâ” kelimesiyle bu son mânâyı kasdetmiş oluruz. *Aynu’l-maânî*’de ifâde olunduğuna göre âyetteki “hatıûn” kelimesiyle “tevhid yolunu şaşıranlar” kasdedilmiştir.

et-Tevilatu’n-necmiyye’de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: Onlar organlarının miskinlerini sâlih ameller, sâdık sözler ve saf hâller ile doyurmaya teşvik etmezler. Onların bugün kendilerine yardım edecek, kendileri ile kaynaşacak candan dostları yoktur. Çünkü insan ile candan dost olup kaynaşacak olan sâdece amellerdir ve hâllerdir. O kimsenin kendi zavallı nefsi için çirkin fiillerinin kirinden başka yiyeceği bir şey yoktur. Bu yiyeceği yiyecek olanlar da; ancak rûhun ve kalbin amellerini bırakıp aşanlar, nefsin hevâ ve hevesinin peşinde koşanlar, cismânî şehvetlerin ve hayvânî lezzetlerin ardından gidenlerdir.

---

[73]. Müslim, Cennet 44; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 328, 334.

[74]. Tirmizi, Cehennem 6; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 197.

[75]. Bk. İhya, IV, 1940.

[76]. Oc; Hz. Âdem zamanında doğup Hz. Mûsa zamanına kadar yaşayan çok uzun boylu bir adamın ismidir. Üç bin beş yüz sene yaşadığı söylenen bu kişi, Hz. Musâ’nın asâsından aldığı darbe neticesinde ölmüştür. (Lugatnâme-i Dehhuda)

O,
ÂLEMLERİN RABBİ TARAFINDAN
İNDİRİLMİŞTİR

فَلَآ اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ اِنَّهُ لَقَوْلُ
رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾
وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾
وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾
ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾
وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾
وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَاِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾
فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

38, 39. Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki,
40. Hiç şüphesiz o *(Kur'an)*, çok şerefli bir elçinin sözüdür.
41. Ve o, bir şâir sözü değildir. Ne de az îman ediyorsunuz!
42. Bir kâhin sözü de değildir *(o)*. Ne de az düşünüyorsunuz!
43. *(O)*, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.
44. Eğer *(Peygamber)* bize atfen bâzı sözler uydurmuş olsaydı,
45. Elbette onu kıskıvrak yakalardık.
46. Sonra onun can damarını koparırdık *(onu yaşatmazdık)*.
47. Hiçbiriniz buna mâni de olamazdınız.
48. Doğrusu o *(Kur'an)*, takvâ sâhipleri için bir öğüttür.
49. İçinizde *(onu)* yalan sayanlar bulunduğunu şüphesiz bilmekteyiz.
50. Muhakkak o, kâfirler için bir iç yarasıdır.
51. Ve o, gerçekten kat'î bilginin ta kendisidir.
52. O hâlde, ulu Rabbinin adını yüceltip noksanlıklardan tenzih et.

"Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki…" Âyette "lâ uksimu" ifâdesi yer almaktadır. Zâhirine bakılacak olursa; "yemin ederim" anlamı değil, "yemin etmem" anlamı verilmek gerekir. Ancak burada "lâ" edâtı sâdece anlamı pekiştirmek için getirilmiştir. Bu nedenle âyetin mânâsı; "yemin ederim" şeklinde anlaşılmalıdır. Ancak bâzı âlimler bu cümleyi olumsuz olarak tefsir etmişler; yâni âyete "yemin etmem" mânâsı vermişlerdir. Bunu söylerken de, "üzerine yemin edilen husûsun

çok açık olduğu ve bu konuda yemin etmeye gerek bulunmadığı" gerekçesini dile getirmişlerdir. Bâzı âlimlere göre "lâ uksimu" cümlesi iki cümledir. Birincisi; "lâ: hayır" cümlesidir, ikincisi ise "uksimu: yemin ediyorum" cümlesidir. Buna göre birinci cümlenin anlamı; "yalanlayanların söyledikleri sözler, doğru değildir. Çünkü onlar bâtıl ve çürük sözlerdir"; ikinci cümlenin anlamı ise "o hâlde ben yemin ediyorum" şeklindedir.

Gördükleriniz ve görmedikleriniz ifâdesine gelince; bu büyük bir yemindir. Çünkü burada şümûl ve ihâta yoluyla dünyada ne varsa tümünün üzerine yemin edilmiş olunuyor. Zira dünyada ne kadar nesne varsa mutlaka bu iki kısımdan birine dâhil olup ya görülen ya da görülmeyen nesnedir. "Görülenler" dünyada müşâhede edilenler, "görülmeyenler" ise gâib olanlardır. Dolayısıyla bu iki kavramın içine dünya, âhiret, cisimler, ruhlar, insan, cin, mahlûkat, yaratıklar, zâhirî ve bâtinî nimetler ve bunların dışında üzerlerine yemin edilmeye lâyık ne varsa tümü dâhildir. Zira eşya arasında üzerine yemin edilmeye lâyık olmayan şeyler de vardır.

Kâşânî'nin ifâdesine göre; görülen ve görülmeyenden maksad gerek zâhir gerek bâtın bütün varlık âlemidir. **İbn Ata**'ya göre; görülenden maksad Allah'ın kudretinin eserleri, görülmeyenden maksad ise O'nun sırlarıdır. **Şeyh Necmeddin**'in ifâdesine göre; görülenlerden maksad müşâhede olunanlar, zâhirî gözlerle görülüp hissedilenlerdir. Görülmeyenlerden maksad ise ancak bâtinî gözlerle görülebilen gaybî şeylerdir ki bunlar ismî ve zâti mazâhir (görüntüler)dir.

el-Huseyn'in açıklamasına göre; görülenler Allah'ın meleklerine gösterdikleri kalem ve levh-i mahfuz gibi şeylerdir. Görülmeyenler ise bilgisini kendisine sakladığı, hakkında kalemin oynamadığı şeylerdir ki bunları melekler de bilmezler.

Allah'ın yaratıklara göstermiş olduğu sıfatları, onlara göstermiş olduğu fiilleri ve kendilerine açıkladığı bilgisi, kendi nefsine sakladıklarına oranla dünyaya ve âhirete nisbetle bir zerre gibidir. Eğer Allah Teâlâ bilgisini kendisine sakladığı şeyleri ortaya çıkaracak olsa, bütün yaratıklar, -onları taşımak bir yana- bunların karşısında erirlerdi.

Şeyh Ebû Talip el-Mekki (k.s.) *Kutu'l-kulub* isimli eserinde der ki: Herhangi bir kul Allah'ı bilen, O'nu anlayan, O'nun sözlerine kulak veren ve O'nu müşâhede eden kimse seviyesine yükseldiğinde Allah başkasına gâib olan şeyleri ona bildirir. Başkasının görmediği şeyleri ona gösterir. Nitekim Allah, "gördüklerinize ve görmediklerinize yemin ederim" buyuruyor.

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾

40. Hiç şüphesiz o *(Kur'an)*, çok şerefli bir elçinin sözüdür.

O elçinin sözü hak sözdür ve tıpkı Allah'ın söylediği söz gibidir. Çünkü bu elçi ***"arzusuna göre konuşmaz."*** (en-Necm, 53/3) Bir başka âyette de şöyle buyrulur: ***"Ve***

eğer müşriklerden biri senden aman dilerse Allah'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver, sonra onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır." (et-Tevbe, 9/6)

Keşfu'l-esrar'da şöyle denir: Allah bu âyet-i kerîmede sözü, "şerefli bir elçinin sözü" diyerek Peygamberimiz (s.a.)'e izâfe ediyor. Çünkü bu ifâde içerisinde yer alan "rasûl" kelimesi, onun Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu gerektirir. Şu hâlde onun okumuş olduğu sözün onu gönderen yaratıcının sözü olduğu, kendisinin sâdece Rabbı adına tebliğ eden bir peygamber olduğu -kendiliğinden- ortaya çıkar. Şu hâlde buradaki izâfet, bir başka ifâde ile sözün peygamberle bağlantısı, o sözün sâdece tebliğ bakımından peygambere âid olduğuna işâret eder. Çünkü peygamberin fonksiyonu, -kendiliğinden birşey ortaya koymak, icad etmek değil-, kendisini gönderenin sözünü tebliğ etmek, aktarmaktır. Sonra Kur'ân-ı Kerim'de bazen "kavl/söz" kelimesi, "kırâat/okumak" anlamına gelir. Sözgelimi ***"Ey îman edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- cünup iken de -yolda olan müstesnâ- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın"*** (en-Nisa, 4/43) âyet-i kerîmesinde "ne söylediğinizi" ifâdesi "namazınızda ne okuduğunuzu" şeklinde anlaşılmalıdır.

Âyette bahsedilen "Allah'ın katında çok şerefli bir elçi"den maksad, Peygamber Efendimiz'dir. Bundan maksadın o olduğuna delil, "rasûl" kelimesinin biraz sonra gelecek âyette "şâir" ve "kâhin" şeklinde karşılanmış olmasıdır. Zira bu âyet-i kerîme Peygamber Efendimiz'in ne bir şâir ve ne de bir kâhin olmadığını ortaya koymak ve ispat etmek için sevkedilmiştir. Müşrikler Cebrâil için şâir ve kâhin demediklerine göre buradaki "rasûl"den maksad Peygamber Efendimiz olur. Bâzı âlimler bunun Cebrâil olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre âyetin mânâsı; "Hiç şüphesiz o çok şerefli bir elçinin; yâni Cebrâil'in sözüdür. Şâir ya da kâhin olduğunu iddiâ ettiğiniz ve ileri sürdüğünüz Muhammed'in sözü değildir" demek olur. Bu takdirde âyetin sevkinden maksad, -yukarda olduğu gibi Peygamber Efendimiz'in şâir ve kâhin olmadığını ispat değil- Kur'an'ın gerçek bir kitap olduğunu ve onun Allah'ın katından indirilme bir kitap olduğunu ispat olmuş olur. Kısacası; Kur'an-ı Kerim gerçekten Allah'ın kelamıdır. Allah Teâlâ onu levh-i mahfuzunda ortaya çıkarmıştır. Kur'an aynı zamanda, Cebrâil tarafından göklerden yere indirilmiş ve peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.)'e okunmuş olması bakımından Cebrâil'in sözüdür. Öte yandan bu kitap Seyyidü'l-mürselin Hz. Muhammed (s.a.)'in de sözüdür. Çünkü bu kitabı insanlara okuyan, insanları ona îman etmeye çağıran ve bu kitabı kendi peygamberliğine delil olarak gösteren odur.

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾

41. Ve o, bir şâir sözü değildir. Ne de az îman ediyorsunuz!

“Ve o” bazen sizlerin iddiâ ettiği gibi *“bir şâir sözü değildir.”* Kur’an’a ve onun Allah’ın kelamı olduğuna ya da Peygamber (s.a.)’e ve onun Allah’ın katından gönderilmiş bulunduğuna *“ne kadar az inanıyorsunuz.”* Âyette yer alan “az”lıktan maksad, azlık değil yokluktur. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; “Siz hiç inanmıyorsunuz” demektir. Bu ifâde, insanın ziyâretine hiç gelmeyen bir arkadaşına dönüp de “bizi ne de az ziyârete geliyorsun” demesine benzer.

Fakir (**Bursevî**)’ye göre âyet-i kerîmede yer alan îman azlığı, müminlerin azlığı dikkate alınarak söylenmiş de olabilir. Buna göre; “siz ne kadar az inanıyorsunuz” demek, “sizin içinizde inananlar ne kadar azdır” anlamındadır. Buna benzer âyetleri de aynı şekilde tefsir etmek mümkündür.

وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ ۜ قَليلًا مَا تَذَكَّرُونَ ۜ ﴿٤٢﴾

42. Bir kâhin sözü de değildir *(o)*. Ne de az düşünüyorsunuz!

Bazen de iddiâ ettiğiniz gibi *“o bir kâhin sözü de değildir.”* Burada “kavl” kelimesinin tekrar zâhir isim olarak zikredilmesi, onların hak olan Kur’an ve sâdık olan peygamber hakkındaki yalan sözlerini iptal ve çürütme noktasındaki mübâlağa ve abartı maksadıyladır. Yoksa bu ikinci âyette “kavl/söz” yerine onu ifâde eden bir zamir kullanılabilirdi.

Âyetteki “kâhin” kelimesiyle kasdedilen; gelecek zamanda olacak şeyleri haber veren, sırları bildiğini, gaybın bilgisini mütâlaa ettiğini iddiâ eden insandır.

*Keşfu’l-esrar’*da ifâde olunduğuna göre kâhin; kendisinin cinlerden hizmetçileri bulunduğunu ve kendisine bir çeşit vahiy getirdiklerini iddiâ eden kimsedir. Kehânet Peygamberimiz (s.a.)’den sonra ortadan kalkmıştır. Çünkü cinler gökteki sırları dinlemekten men olunmuşlar ve bu hareketi yapmalarına engel olunmuştur.

Râğıb İsfahânî *Müfredat* isimli eserinde der ki: Kâhin, bize geleceğe âid haberleri bildiren “arrâf” gibi, bir çeşit zan ile geçmişte gizli kalmış haberleri haber veren kişidir. Bu iki sanat bazen doğru, bazen yanlış zanna dayalı oldukları için Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: *“Kim bir arrâfa veya kâhine gelir de onun dediğini tasdik ederse Allah’ın Muhammed’e indirdiğini inkâr etmiş sayılır.”* [77]

İbn Melek’in *Şerhu’l-meşârık* isimli eserinde ifâde olunduğuna göre arrâf; çalınan bir şeyi veya kaybolan nesnenin yerini insanlara haber veren kimsedir. Kâhin ise; gelecekte olacakları haber verendir. *es-Sıhah*’a göre arrâf ile kâhin aynı anlamadır.

“Ne de az düşünüyorsunuz?” yâni ne kadar az düşünüyorsunuz ya da ne kadar az zaman düşünüyorsunuz. Bir başka ifâdeyle, siz aslında hiç düşünmüyorsunuz.

Kâşifî demiştir ki; çok az öğüt alıyorsunuz, yâni öğüt alıcı değilsiniz. *Keşfü’l-esrâr*’da şöyle gelmiştir; çok az öğüt kabul ediyorsunuz, az öğüt buluyorsunuz. *Tâcü’l-masâdir*’de belirtildiğine göre “tezekkür”; zikretmek, söylemek, hatıra getirmek, öğüt

almak, müennes bir kelimeyi müzekker yapmak gibi anlamlar ifâde eder.

Bâzı âlimlerin ifâdesine göre; âyette yer alan “az îman”dan maksad, onların dilleri ile inkâr etmelerine rağmen gönüllerinden gerçeği bilmeleri ve buna îman etmeleridir. Yoksa hiç inanmamaları değildir. Başka bâzı âlimlerin ifâdesine göre âyette geçen “îman” ile kasdedilen şer’i îman ise, bunun azlığı yokluğu demektir. Buna karşılık o kelimeden kasdedilen lugat anlamında inanmak ise bunun azlığından maksad bildiğimiz azlık demektir. Çünkü onlar aslında akrabaları ziyâret, hayır işlemek, iffetli olmak ve benzeri Kur’an’da yer alan bâzı ahkâma inanıyorlardı. Allah’ın birliği, hakkaniyeti, öldükten sonra dirilme vb. başka ahkâmı ise yalanlıyorlardı. Âyette yer alan “az düşünme” ifâdesi hakkında da aynı şeyler söylenebilir.

Derler ki: Peygamber Efendimiz’in şâir olmadığının vurgulanmasıyla birlikte “îman”ın zikredilmesi, kâhin olmadığı ile birlikte “düşünme”nin ifâde edilmesi, Kur’an’ın herhangi bir şiire benzemediğini, inadcıdan başka hiç kimsenin inkâr edemeyeceği açık hususlardan biri olmasından dolayıdır. Şu hâlde, îmânı terketmeye herhangi bir mâzeret yoktur. Bu sebepledir ki, kâfirler îmânı terkettikleri için azarlanmışlar ve bu hareketleri tuhaf karşılanmıştır. Oysa Peygamber Efendimiz’in kâhin olmadığı ifâdesi böyle değildir. Çünkü bu, Peygamber Efendimiz’in durumunun incelenmesine, Kur’an’ın kâhinlerin metodlarıyla çelişen anlamlarının anlaşılmasına ve kâhinlerin sözlerinin mânâsının bilinmesine bağlıdır. Kâhin, kaybolan şeyleri göstermek ve insanın bilgisinden uzak olan şeylerin haberlerini bildirmek için var olduğunu söyler. Zaman zaman doğru söyleyebilir, ama çoğu zaman yalan söyler. Üstelik yapmış olduğu bu hareketlere karşılık bir ücret alır. Kâhinin alış verişi sâdece kendisine soru soran insanlarla sınırlıdır. Oysa Peygamber Efendimiz’in karakteri içinde bu sayılan kâhin özelliklerinden hiçbiri yoktur.

Kısaca ifâde etmek gerekirse; kâhin kendisine şeytanların gelip göğün olaylarından bir şeyler haber verdiği bunları insanlara bildiren kişidir. Peygamber Efendimiz’in söylediği sözlere gelince; bu sözler şeytanları kınamakta ve onların kötü nesneler olduklarını ifâde etmektedir. Şu hâlde Peygamber Efendimiz’e ağzından çıkan sözleri şeytanların dikte ettirdiğini söylemek nasıl mümkün olur? Çünkü onlar, içerisinde kendilerinin kınandıkları ve hakârete uğradıkları sözleri getirmezler. Hele hele kendilerine lânet yağdıran ve sataşan kimseye hiç getirmezler. Öte yandan Peygamber Efendimiz’in ağzından çıkan sözler, kâhinlerin ağzından çıkan anlamlarla çelişmektedir. Çünkü onlar, ahlâkı güzelleştirmeye dâvet etmezler. İnanç sistemini düzeltme ve dünya ile âhirete dâir amelleri yapma çağrısında bulunmazlar. Oysa Peygamber Efendimiz’in ağzından çıkan sözlerin anlamı bambaşka bir doğruluk ve güzelliktedir. Eğer Mekkeliler Kur’an’ın mânâları ile kâhinlerin ağızlarından çıkan sözler üzerinde düşünselerdi, Hz. Peygamber’in kâhin olduğunu asla söylemezlerdi.

Burhanu’l-Kur’an’da ifâde olunduğuna göre “şiir” kelimesi “inanmıyorsunuz” sözü ile birlikte zikredilmiştir. Çünkü Kur’an-ı Kerim’in şiir; Peygamber (s.a.)’in de şâir olduğunu söyleyen kimse Kur’an âyetlerinin kimilerinin uzun kimilerinin kısa olduğunu,

harflerinin bâzılarının hurûf-i mukattaa, bâzılarının böyle olmadığını gördükten sonra hâlâ bu iddiâda bulunuyorsa, bunu kâfir olduğundan ve îmânı az olduğundan yapıyordur. Çünkü şiir, vezinli/ölçülü ve aynı zamanda kafiyeli bir sözdür.

Kâhin kelimesinin "düşünmek" kelimesi ile birlikte aynı âyette zikredilmesinin de aynen şâir meselesinde olduğu gibi özel bir sebebi vardır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'i kehânet ve Hz. Muhammed (s.a.)'i kâhin kabul eden kişi, kâhinlerin sözleri üzerine düşünmeyen, kafa yormayan kişidir. Çünkü kâhinlerin sözleri, içinde mânâları olmayan bir takım seci'lerden ve insan tabîatının hoşlanacağı söz kalıplarından ibârettir. Kâhinlerin sözleri arasında Allah'ın zikri hiç geçmez.

Ebu's-Suûd *el-İrşad'*da der ki: Sen iyi biliyorsun ki onların bu sözleri kesinlikle düşünceye dayanan bir söz değildir. Yâni bâzı âlimlerin Kur'an ile şiir ve kehânet arasındaki farkları açıklamaları doğru ve isâbetli değildir. Çünkü düşünmek için "inâbe" yâni Allah'a dönmek şarttır. Nitekim Allah ***"Allah'a yönelenden başkası düşünüp ibret almaz"*** (el-Mü'min, 40/13) buyurmaktadır. Kâfir ise "inâbe: Allah'a dönme" ehlinden değildir. Yine Allah; ***"ancak akl-ı selim sâhipleri düşünüp anlar"*** (Âl-i, İmran, 3/7) buyurmaktadır. Kuşkusuz herhangi bir şeyin gâyet açık olması, o şey üzerinde derinden derine düşünme ile çelişmez. Bundan dolayı değil midir ki Allah; ***"Allah'tan başka bir tanrı mı var? Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz"*** (en-Neml, 27/62) buyurmaktadır. Oysa Allah'ın ulûhiyyetine olan deliller her gözü gören kişi için gâyet açıktır, kafası çalışan herkes için hattâ göz kamaştıracak kadar açıktır. Üstelik onların ifâdelerinden ortaya çıkıyor ki Peygamber Efendimiz'in kâhin olmadığı noktasında mutlaka düşünmek ve kafa yormak gerekir. Çünkü kâhinlik genelde şâirliğe oranla daha kapalı bir husustur. İlim ise her şeyi bilen Allah'ın nezdindedir.

تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾

43. *(O)*, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.

"(O) âlemlerin Rabbi tarafından" saîd/iyi insanları terbiye etmek, onları müjdelemek ve bedbaht olanları uyarmak için Cebrâil'in dili üzere *"indirilmiştir."* Âyette, anlam iyice pekişsin diye mef'ûl yerine "tenzil" masdarı getirilmiştir. Kur'an'ın mutlu olan insanları müjdelemek ve bedbahtları uyarmak maksadıyla indiğini şu âyetlerde görmekteyiz: ***"(Rasûlüm!) Onu ruhu'l-emin (Cebrâil) uyarıcılardan olasın diye apaçık arap diliyle senin kalbine indirmiştir."*** (eş-Şuara, 26/193-195); **"Rasûlüm! Biz seni ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."** (el-Furkan, 25/56)

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِۙ ﴿٤٤﴾

44. Eğer *(Peygamber)* bize atfen bâzı sözler uydurmuş olsaydı,

"Eğer o" şâirlerin uydurdukları gibi *"bize atfen bâzı sözler uydurmuş olsaydı"*; Hz. Muhammed (s.a.) şâyet sizin iddiâ ettiğiniz gibi, bizim söylemediğimiz bir şeyi söylediğimizi iddiâ etseydi... Nitekim bir başka âyette aynı anlama gelmek üzere şöyle buyrulur: ***"Yahut «onu kendisi uydurdu!» mu diyorlar? Hayır onlar îman etmezler."*** (et-Tur, 52/33)

Âyette yer alan "ba'z/bâzı" kelimesi, -uydurulan sözlerin çoğu bir yana- azının bile onun cezâlandırılmasına sebep olacağına işâret etmektedir. İftirâya "tekavvül" denmesi, zorlanarak söylenen bir söz olmasından dolayıdır. Çünkü kelime zorlanma ve tekellüf ifâde eden bir kalıpta ifâde edilmiştir. *Keşşaf* müellifi **Zemahşerî**'nin ifâde ettiğine göre "tekavvül", söz uydurmak demektir. Çünkü söz uydurmada, uyduran kişi açısından bir tekellüf ve bir zorlama vardır. Uydurulmuş olan sözlere "ekavîl" denmesi, bu sözleri tahkir ve aşağılamak içindir. Çünkü -Arapçada- "üf'ûle" kalıbı hakir şeylere ve tuhaf nesnelere isim vermede kullanılır. Meselâ; insanın tuhaf karşılayacağı şeye, bu kalıp kullanılarak "u'cûbe" denmiştir. Yine insana gülünç gelen şeylere aynı kalıpta "udhûke" denilmesi de bundan dolayıdır. "Ekavîl" ukvûle kelimesinin çoğuludur. Bu da -her ne kadar lugat açısından nakli sâbit değilse de- "kavl" kökünden türemedir. Ukvûle aslında kullanılan bir ifâde biçimi değildir. Fakat kelimenin uf'ûle kalıbının çoğulu şeklinde gelmesi, söylenen sözün hakir bir söz olduğunu ifâde etmek için yeterlidir. Nitekim bu görüşü, "bu kelime akvâlin çoğulu değildir" açıklaması da destekler. Böyle olması "üç söz"den daha aşağıda uydurulan sözlere cezâ verilmeyeceği sonucunu doğurmaz. Çünkü burada "ekavîl" akvâl mânâsınadır; yoksa onun çoğulu anlamına değildir. **İbnü'ş-Şeyhin** *Havâşî'*sinde yer aldığına göre akavîl, akvâl kelimesinin çoğuludur. Akvâl de kavl kelimesinin çoğuludur. Tıpkı "en'âim" kelimesinin "en'âm"'ın, "en'âm"'ın da "ni'am" kelimesinin çoğulu olması gibi.

لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِۙ ﴿٤٥﴾

45. Elbette onu kıskıvrak yakalardık.

Sa'dî Müftî'nin ifâdesine göre burası tıpkı "elem neşrah leke" ifâdesinde Allah nasıl ***"biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?"*** (el-İnşirah, 94/1) buyururken önce icmal olarak "sen" dedikten sonra ayrıntıya girip "göğsünü" buyurmuş ise burada da aynı durum söz konusudur. Yâni önce "sağ taraf" icmalen söylenmiş sonra da tafsilata girilerek "sağ kol" kasdedilmiştir.

ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾

46. Sonra onun can damarını koparırdık *(onu yaşatmazdık)*.

Yâni; sonra da onun boynunu vurmak sûretiyle kalbinden akciğerine giden damarını koparırdık. Sözünü ettiğimiz bu damara "niyat" denilir. Kalbin kendisi ile bağlı olduğu damar olduğu için bu damar kesildiğinde insan ölür.

Müfredat'ta açıklandığına göre âyette bahsedilen "el-vetîn", karaciğeri besleyen ana damardır ki bu damar koptuğunda insan ölür. Allah Teâlâ burada; "biz elbette onun sağ elini yakalardık, sonra da onu helâk ederdik" ya da "onun boynunu vururduk" buyurmamıştır. Aksine burada kullanılan ifâdeler, dünya hükümdarlarının çok kızdıkları şahısları öldürmek için yaptıkları en korkunç uygulamanın anlatımıdır. Dünya hükümdarları, cezâlandıracak oldukları kişiyi cellâda teslim ederler. O da kişinin sağ elini tutar, onu kılıca baktırır ve boynunu vurur. Eğer cellâd kişinin kafasını enseden vurmak isterse, bu sefer sol elini tutar. Eğer boynunu gerdanlık kısmından vurmak isterse onu kılıca baktırır yâni kılıçla yüzyüze getirir. İşte bu, boynu vurulmak üzere hapse atılmış olan kimsenin uğradığı cezâdan daha şiddetlidir. Çünkü bu cezâ çeşidinde kişi, sağ eli tutulmuş bir hâlde kılıca bakmaktadır. Bu nedenle âyette -sol el değil de- özellikle sağ el zikredilmiştir.

Müfredat'ta "onun sağ elini yakalardık" ifâdesinin anlamı; "biz onu engellerdik ve savuştururduk" şeklinde verilmiştir. Yâni "engellenme ve savuşturulma" mânâsı sağ elin tutulması ifâdesiyle karşılanmıştır. Tıpkı birisine, "filâncayı sağ elinden tut" dendiği gibi.

Bâzı âlimlerin ifâdesine göre âyetteki "yemin" kelimesi "kuvvet" anlamındadır. Buna göre âyetin mânâsı; "eğer o bize atfen bâzı sözler uydurmuş olsaydı, biz de gücümüzle ve kudretimizle ondan intikam alırdık" demek olur. Bâzı âlimlere göre âyetteki "bâ" harf-i cerri zâidedir. Buna göre âyetin mânâsı; "eğer o bize atfen bâzı sözler uydurmuş olsaydı elbette biz onun sağ elini tutar, onun konuşacak gücünü ve kudretini elinden alırdık" demek olur. Böylece "kuvvet" mânâsı, "yemin" kelimesiyle karşılanmış olur. Çünkü her şeyin kuvveti sağ tarafındadır. Bu açıklamaya göre ifâde; mahallin zikredilip hâlin kasdedilmesi kabilinden mecâz-ı mürsel olur. Veya melzum zikredilmiş ve lazım kasdedilmiş olur.

فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾

47. Hiçbiriniz buna mâni de olamazdınız.

Ey insanlar *"sizden hiçbiriniz de buna"* bu katle ya da o söz uydurana yaptığımıza *"mâni olamazdınız."* Bunu ondan savamazdınız. Âyetteki "hâcizîn" lafzı "ahad" kelimesinin sıfatıdır. "Ahad" kelimesi, olumsuz edattan sonra geldiği için genel anlam

ifâde eder. Bu nedenle Türkçeye tercüme edilirken “hiç biriniz” şeklinde tercüme edilmiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz’in şu hadis-i şerifinde de olumsuzdan sonra gelen kelime yine umum ve genellik ifâde eder: *“Ganimetler siyah başlı, bizden başka hiç kimseye helâl değildir.”* [78]

Âyetteki “ahad” kelimesi mübtedâ olarak merfudur. “Min” zâide olup olumsuzluğu pekiştirir. “Minkum” ise cümlenin haberidir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: “Sizden hiçbir topluluk o katledilen kişiye veya onun katledilmesine ve helâk edilmesine mâni olamazdı.” “Helâk edilme” mânâsını, “sonra da onun can damarını koparırdık” âyetinin anlamından çıkarıyoruz. Bir başka ifâdeyle “hiç kimse o söz uyduranın alakonulmasına ve kendisinden katlin savuşturulmasına engel olamazdı.” Bu ifâde, Benî Temim araplarının Arapçalarına uygun olarak söylenmiş bir ifâdedir. Çünkü Beni Temim “mâ”yı bilmezler.

Âyetteki “hâcizîn” kelimesi -Hicazlıların diline göre- “mâ”nın haberidir ve herhalde en uygun cümle tahlili de bu olsa gerektir. Buna göre “mâ”, “leyse”ye benzeyen “mâ” olmuş olur. “Min ahadin” lafzı “mâ”nın ismi, “hâcizîn” ise mansub olmak üzere haberidir. “Minkum” kelimesi, zülhalinden önce gelen hâldir. Aslında bu kelime, “ahadin” kelimesinin sıfatıdır.

Bu âyet-i kerîme bize işâret ediyor ki; Peygamber Efendimiz (s.a.), eğer kendi nefsinden bir şey söyleyecek veya Allah ‘ın vahyettiklerine bir harf ekleyip ya da eksiltecek olursa, Allah onu -katında insanların en değerlisi olduğu hâlde- cezâlandıracaktır. Şu hâlde bâzı sapık fırkaların yaptıkları sapıklıklar gibi Allah’ın kitabından herhangi bir şeyi değiştirmeye kalkan ya da kendi kafasından bir şey söylemeye yeltenen kimselerin ne tür cezâ alacaklarını varın siz hesab edin.

وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾

48. Doğrusu o *(Kur’an)*, takvâ sâhipleri için bir öğüttür.

“Şüphesiz o” Kur’an *“takvâ sâhipleri için”* şirkten ve dünya sevgisinden sakınanlar için *“bir öğüttür.”* Çünkü müttakî kimse -müşrik olanın aksine- bu Kur’an’dan öğüt alır ve ondan yararlanır. Dünyaya meyleden ve dünya sevgisi kendisine baskın gelen kimse ise Kur’an’ı yalan sayar ve ondan yararlanmaz.

İbn Mes’ûd’un, “Kur’an’dan öğüt alınız” ifâdesi, “ona saygı gösteriniz” anlamındadır.[79] Zira herhangi bir şeyden öğüt almanın, ona saygı göstermekle yakın alâkası vardır.

وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾

49. İçinizde *(onu)* yalan sayanlar bulunduğunu şüphesiz bilmekteyiz.

Yâni ey insanlar! Sizin içinizde Kur'an-ı Kerim'i yalan sayanlar olduğunu biz bilmekteyiz. Onların bu yalan saymalarının karşılığını biz vereceğiz. **İmam Mâlik** (rh.) der ki: "Bu ümmete bu âyetten daha şiddetli ve ağır gelen bir âyet yoktur." Bu âyet-i kerîmede aynı zamanda ilhamı yalan sayanlara da işâret olunmaktadır. Onlar da vahyi yalan sayanlara mülhaktırlar. Çünkü vahiy ve ilham Allah'ın katından gelmektedir. Fakat hicâb ehli olanlar, nûru görmezler.Onlar, tıpkı gözleri kör olan kimseler gibidirler. Nûru göremediklerine göre onu nasıl kabul edebilirler ki?

وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾

50. Muhakkak o, kâfirler için bir iç yarasıdır.

"Şüphesiz o" Kur'an, onu yalan sayan *"kâfirler için,"* Kur'an'ı tasdik eden müminlerin sevaplarını aldıklarını müşâhede ettiklerinde *"bir iç yarası olacaktır."* Ayrıca kâfirler, müminlerin dünyada devletlerini gördüklerinde de bu iç yangısını hissedeceklerdir. Âyetteki "hû" zamirinin Kur'an yerine "yalanlama" masdarına gitmesi de mümkündür. "Yalanlama" anlamı ise "mükezzibîn: yalanlayanlar" ifâdesinden anlaşılmaktadır.

وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾

51. Ve o, gerçekten kat'î bilginin ta kendisidir.

Yâni hakkında hiç kuşku olmayan yakînin ta kendisidir. "Hak" ve "yakin" kelimeleri, aynı mânâya gelen iki sıfattırlar. Bunlardan birinin diğerine izâfe edilmesi, bir şeyin yine kendi nefsine izâfe edilmesi gibidir. Bu tıpkı "habbu'l-hasid/ekin dânesi" ifâdesi gibidir. Böyle bir şeyin yine kendi nefsine izâfesi, mânâyı pekiştirmektedir. Çünkü "hak", kendisine kuşkunun bulaşmadığı değişmez sâbit bir kavramdır; "yakin" de aynen böyledir.

Râğıb İsfahânî'nin *Müfredat*'ında ifâde olunduğuna göre "yakin" mârifet ve dirâyetin üzerinde olarak ilmin sıfatıdır. Arapçada ilme'l-yakin, ayne'l-yakin ve hakka'l-yakin ifâdeleri vardır. Bu kavramların arasında bir takım farklar vardır. Ancak bu farklar bu kitapta başka yerlerde îzâh olunmuştur. Söz konusu kavramlar arasındaki farklar *el-Fusus*'ta Vakıa sûresinin sonunda geçmiştir, dileyenler oraya bakabilir.

İmam'a göre bu âyet-i kerîmenin mânâsı; "O Kur'ran hakk-ı yakindir." Bir başka ifâdeyle; "O Kur'an haktır, içerisinde hiçbir bâtıllık yoktur. Yakindir, içinde hiçbir kuşkuya mahal yoktur." Sonra bu iki vasıftan birisi diğerine, mânâya pekiştirme kazandırmak için izâfe olunmuştur.

Zemahşeri der ki: "Hakka'l-yakin" tıpkı "o hakkıyla âlimdir" sözüne benzer. Âyetteki bu ifâdeyle, Kur'an hakkında yapılmış mükemmel bir açıklama ve îzâh kasdedilmektedir.

Kâşânî tefsirinde "hakka'l-yakin" ifâdesi "mahda'l-yakin ve sırfe'l-yakin" şeklinde karşılanmıştır. Bu tıpkı "huve'l-âlimu, hakka'l-âlimu, cidde'l-âlimu/o hakkıyla âlimdir" ifâdesinde olduğu gibidir. Bir başka ifâdeyle "o âlimin özüdür, hakîkatidir, içerisine başka bir şey karışmamıştır" demektir.

Cüneyd Bağdadi (k.s.) şöyle der: Hakka'l-yakin, kulun kendisiyle hakkın mârifetini elde ettiği şeydir. Bu, kulun, gayb âleminin sırlarını, görülen şeyleri müşâhede ettiği gibi ayan beyân müşâhede etmesi, gizli kalan sırlara vâkıf olması ve onları doğru biçimde haber vermesi demektir. Nitekim Sıddîk-ı Ekber (r.a.)'de bu hâl gerçekleşmiştir. O, Peygamber Efendimiz'in hakîkatini müşâhede ettiğinden dolayı Efendimiz (s.a.); *"Nefsin için ne bıraktın ey Ebû Bekir?"* diye sorduğunda o, "Allah'ı ve Rasûlü'nü" cevâbını vermiştir.[80]

Böylece o, hakkı gerçek anlamda idrak etmiş olduğunu, Allah'tan başka herşeyden kalben ilişkisini kestiğini ve onunla birlikte sıdka vakıf olduğunu haber vermektedir. Bu ifâde üzerine Peygamberimiz (s.a.) ona bunun "nasıl olacağını ve kendisine neyin işâret ettiğini" sormamıştır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.) onun doğruluğunu ve doğrulukta zirveye tırmanmış bulunduğunu biliyordu.

Peygamber Efendimiz (s.a.) Hârise'ye; *"nasıl sabahladın ey Harise?"* diye sorduğunda o, "gerçek bir mümin olarak sabahladım" şeklinde cevap vererek îmânının gerçek îman olduğunu haber vermiştir.[81] Peygamber Efendimiz (s.a.), kendisine bu soruyu, onun gönlünde davasının büyüklüğünü bulduğu için sordu. Sonra da kendisi hakkında neden böyle hüküm verildiğini haber verdiği için sordu. O cevabı aldıktan sonra da "gerçeği bildin, devam et" buyurdu. Yâni îmânın hakîkatine giden yolu bilmişsin; artık bu yoldan îmânın hakîkatine ulaşıncaya kadar yürümeye devam et" dedi. Peygamber Efendimiz, Hz. Ebû Bekir'in hâlini ise kendisinden haber istemeksizin kapalı görüyordu ve davasında doğru olduğunu biliyordu. İşte bu hakka'l-yakin makamıdır. Yakin ise şüpheyi ortadan kaldıran bilginin adıdır. Bu nedenle Allah Teâlâ'nın ilmi "yakin" ile vasıflandırılamaz.

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

52. O hâlde, ulu Rabbinin adını yüceltip noksanlıklardan tenzih et.

Allah Teâlâ'nın ism-i azimini zikrederek, bir başka ifâdeyle "subhanallah" diyerek onu tesbih et. Böylece Allah'ı, hakkında uydurulmuş iftiralara rızâ göstermekten tenzih et. Yine sana vahyettiklerine şükür olmak üzere O'nu tenzih et. Âyetteki "sebbih/tesbih et" fiilinin mef'ûlü mahzuftur. "Bismi" kelimesindeki "bâ" harf-i cerri "istiâne/yardım

dileme" ifâde eder; tıpkı "daraptuhu bi's-sevt: ona kamçı yardımıyla vurdum" cümlesinde olduğu gibi. Burası, fiilin harf-i cerr yardımıyla ikinci mef'ûlü olur. "Azim" kelimesi ise "isim" kelimesinin sıfatıdır.

"Azîm" kelimesinin "rabbike"nin sıfatı olması da mümkündür. Bu görüşü Peygamber Efendimiz'den rivâyet olunan şu haber desteklemektedir: Bu âyet-i kerîme nâzil olduğu zaman Peygamber Efendimiz: *"Bu son âyeti rükûunuzda okuyunuz"* [82] buyurmuştur. Bu sebeple âlimlerden bir grup bunu namazlarında okumuşlardır. Nitekim *Fethu'r-Rahman*'da bu şekilde yer almaktadır.

*et-Tevilatu'n-necmiyye'*de ifâde olunduğuna göre âyetin mânâsı şöyledir: Sen herhangi bir müsemmâyı Rabbının ismine benzetmekten Rabbını tenzih et ve O'nu takdis et. Zira hak ve zevk ehli nezdinde isim müsemmânın aynısıdır.

Kâşânî'ye göre âyetin mânâsı şöyledir: "Allah'ı tenzih et. Bütün isimleri kuşatan ism-i azamına başkalarını bulaştırmaktan O'nu uzak tut." Bir başka ifâdeyle; "senin şühûdunda nefsinden veya kalbinden herhangi bir kırıntı bulunmasın. Yoksa enâniyet rü'yeti ile ya da innîniyet rü'yeti ile mahrum kalırsın. Bunun sonunda da Allah'ı tesbih eden değil, O'nu birilerine benzeten durumuna düşersin."

Hz. Ömer bin el-Hattab şöyle anlatıyor: Mekke günlerinde -daha ben müslüman değilken- günlerden bir gün Peygamber (s.a.)'in karşısına dikilmek üzere dışarı çıktım. Ancak beni geçmiş ve mescide varmıştı. Oraya varıp arkasında durdum. O, Hâkka sûresini okumaya, ben de Kur'an'ı dinlemeye başladım. Kendi kendine; "bu adam Kureyş'in dediği gibi şâirmiş" dedim. Nihâyet kırkıncı âyete varıp *"hiç şüphesiz o çok şerefli bir elçinin sözüdür"* kısmından itibâren aşağıya doğru okudu. Kırk üçüncü âyete ulaşınca "o âlemlerin rabbı tarafından indirilmedir" ifâdesini okudu. Ardından da sûreyi sonuna kadar okuyup bitirdi. Bu vesileyle Allah benim kalbimi İslamla şereflendirdi.[83]

Allah'ın yardımıyla Hâkka sûresi sona erdi.

---

[77]. Terğib, IV, 438.
[78]. ????
[79]. İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 153.
[80]. Tirmizi, Menakıb 16; Darimi, Zekat 26.
[81]. Üsdû'l-gâbe, I, 425.
[82]. Ebû Davud, Salat 147; İbn Mace, İkame 20; Darimi, Salat 69; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 155.
[83]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 17, 18.

سُورَةُ الْمَعَارِجِ

70- el-MEÂRİC SÛRESİ

Mekke'de nâzil olan bu sûre 44 âyettir.
Adını üçüncü âyetindeki «el-Meâric» kelimesinden almıştır. Meâric, «ma'rec»'in çoğulu olup «yükselme dereceleri» demektir.

ONLAR,
O AZÂBI
UZAK GÖRÜYORLAR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَاَلَ سَٓائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍۙ ﴿١﴾ لِلْكَافِر۪ينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌۙ ﴿٢﴾ مِنَ اللّٰهِ
ذِي الْمَعَارِجِۜ ﴿٣﴾ تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ
خَمْس۪ينَ اَلْفَ سَنَةٍۚ ﴿٤﴾ فَاصْبِرْ صَبْراً جَم۪يلاً ﴿٥﴾ اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ
بَع۪يداًۙ ﴿٦﴾ وَنَرٰيهُ قَر۪يباًۜ ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Birisi, inecek azâbı istedi!
2. *(O)*, inkârcılar içindir. Onu savacak hiç kimse yoktur.
3. *(O)*, yükselme derecelerinin sâhibi olan Allah katındandır.
4. Melekler ve Rûh *(Cebrâil)*, oraya, mikdarı *(dünya senesi ile)* elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar.
5. *(Rasûlüm!)* Şimdi sen güzelce sabret.
6. Doğrusu onlar, o azâbı *(ihtimalden)* uzak görüyorlar.
7. Biz ise onu yakın görmekteyiz.

"Birisi, inecek azâbı istedi!". "سَاَلَ/Seele/istedi" fiili Arapça'da "suâl" kökündendir. Suâl, çağırma, sorma ve talep anlamınadır. Arapça'da "دَعٰى بِكَذَا" dendiğinde "filanca filanca kişiyi çağırdı ve talep etti" demektir. Yine bu anlama gelmek üzere Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur: ***"Orada güven içinde (canlarının çektiği) her meyveyi isterler."*** (ed-Duhân, 44/55) Bu âyet-i kerîmede "isterler" mânâsına gelen fiilin Arapça'sı "يَدْعُونَ/yed'ûne" kelimesidir. Yâni "onlar cennette canlarının çektiği her meyveyi isterler" demektir. Bu durumda âyetin mânâsı "isteyenin biri, -istese de istemese de- mutlakâ inecek olan azâbı istedi" olur. Bir başka ifâdeyle "o kişi azâbın inmesini istedi" demektir.

Arap dilinde, benzer fiilin bir diğer benzer fiile ve zıd fiilin başka bir zıd fiile hamledilmesinde çok yaygın bir genişlik vardır. Çünkü âyette yer alan "seele" fiili "deâ" fiilinin benzeridir. Bu fiil "bâ" harf-i cerri ile müteaddî olur. "Seele" fiili, bâ harf-i cerri ile geçişli olan "deâ" fiiline benzediği için burada bâ harf-i cerri ile

müteaddî olmuştur. Yoksa burada “ba” harf-i cerrinin getirilmesi, tazmin yoluyla geçişli yapma kabilinden değildir. Nitekim *Keşşâf* müellifi **Zemahşerî** bu şekilde iddiâ etmektedir. Fakat böyle tazmin yoluyla geçişli olması söz konusu değildir. Çünkü Zemahşerî’nin Nahl sûresinin tefsirini yaparken açıkça ifâde ettiği üzere, **tazmin** iki mânânın toplamını bir fiile vermek demektir. Hâlbuki bizim ele aldığımız âyet-i kerîmede “seele” fiili ile “deâ” fiilinin mânâlarının bir araya toplanmasında herhangi bir fayda yoktur. Zira bu iki fiilden biri diğerini gereksiz kılmaktadır. Çünkü mânâları aynıdır.

Âyette işâret edilen “isteyen biri”nden maksad rivâyetlere göre **İbn Abbas** (r.a.)’dır. Cumhûrun tercihine göre bu kişi İbn Abbas (r.a.) değil Abduddar oğullarından **Nadr b. Hâris**’tir. Nadr b. Hâris inkâr ve alay yollu, “Allah’ım eğer bu âyetler senin katından gelen âyetler ise bizim başımıza gökten taş yağdır; ya da bize elem verici bir azap indir” demişti.

Âyet-i kerîmede azâb için, “vaki olmuş, inmiş” denilip “سيقع/seyekau: inecek, gelecek” denilmemiştir. Bunun sebebi, azâbın geleceğinin kesinliğini göstermektir. Bu azâbın dünyadaki hâli Bedir gününün azâbıdır. Zira Nadr b. Hâris Bedir günü katledilmiş idi. Âhiretteki şekli ise cehennem azâbıdır.

Rivâyet olunur ki Muâviye, Sebe halkından bir kişiye:

“–Senin kavmin ne kadar câhilmiş, başlarına bir kadını getirmişler” deyince o kişi Muâviye’ye;

“–Senin kavmin benim kavmimden çok daha câhilmiş. Çünkü onlar Peygamber (s.a.) Efendimiz’e kendilerini hakka çağırdığı zaman: «Eğer bu âyetler Sen’in katından gelen hak âyetler ise o zaman başımıza gökten taş yağdır» demişlerdi de: «Eğer bu âyetler Sen’in katından inen hak âyetler ise o zaman bizi o hakka hidâyet eyle!» dememişlerdi” diye cevap vermiştir.

Bâzı âlimlerin ifâdesine göre âyet-i kerîmede yer alan “sâil” yâni isteyen kişi, Peygamber (s.a.) Efendimiz’dir. O (s.a.) kâfirlerin azaplarının tezden başlarına gelmesini istemiş ve Cenâb-ı Hakk’ın kâfirleri ağır bir cezâ ile cezâlandırmasını, Hz. Yusuf (a.s.) zamanındaki kıtlık seneleri gibi kıtlık çekmelerini dilemişti.[84]

Şöyle de denilmiştir: Allah’ın “isteyen istedi” şeklindeki ifâdesi, onların bu bilinen isteklerini hikâye etmektedir. Bu tıpkı; ***“Sana kıyâmeti sorarlar.”*** (Nâziat, 79/42), ***“«Doğru iseniz bu vaad (azap) ne zamandır?» diyorlar.”*** (Yunus, 10/48) âyet-i kerîmeleri ve buna benzer diğer âyetlerdeki sorular gibidir. Çünkü kâfirlerin üzerlerine ineceği bilinen azap bu azaptır. Yoksa Nadr b. Hâris’in istemiş olduğu şey değildir. Buna göre âyetteki “seele” fiili “istedi, talep etti” anlamına değil de gerçek kendi anlamına; yâni “araştırma, sorma ve açıklama isteme” anlamınadır. Çünkü kâfirler, Peygamber (s.a.) Efendimiz ve sahâbîlerine, bu azâbın ineceğini inkâr etmiş olmak ve alay etmek için “bu azap kime inecek ve ne zaman inecek” şeklinde sorular soruyorlardı.

Âyette yer alan “bâ” harf-i cerri, “seele” fiilinin birlikte kullanılmış olduğu “an” harf-i cerri anlamınadır. Bunun Kur’ân-ı Kerim’de benzeri de vardır. Nitekim Allah şöyle buyurur: ***“Bunu bir bilene sor!”*** (el-Furkan, 25/59). Bu âyet-i kerîmede de “bâ” harf-i cerri, “an” harf-i cerri yerine kullanılmıştır. Çünkü âmil olan bu harflerin bir kısmının diğeri yerine kullanılması, âlimlerin ittifakla kabul ettikleri hususlardandır.

İmam Vâhidî’nin ifâdesine göre âyette yer alan “ba” harf-i cerri mânâyı pekiştirmek için te’kid olsun diye getirilmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de böyle bir uygulamanın benzeri vardır. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: ***“Hurma dalını kendine doğru silkele ki üzerine taze, olgun hurma dökülsün.”*** (Meryem, 19/25). Bu açıklamaya göre âyet-i kerîmenin mânâsı; “isteyen biri inen azâbı istedi” şeklinde olur.

لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ﴿٢﴾

2. ***(O)*** **inkârcılar içindir. Onu savacak hiç kimse yoktur.**

Yâni inkârcı kâfirlerin üzerine inecek azaptır. Burada “kâfirîn” kelimesinin başındaki “lâm” harf-i cerri “alâ” anlamınadır. Nitekim bunun da Kur’ân-ı Kerîm’de benzeri vardır. Allah şöyle buyurur: ***“Eğer kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz.”*** (el-İsra, 17/7). Buna göre “kendinize” ifâdesi kendi aleyhinize anlamına olur. Ya da “bihim” anlamınadır. Buna göre âyetteki lam “ba” anlamına olur. ***“Hâlbuki onlara ancak, dini yalnız O’na has kılarak ve hanifler olarak Allah’a kulluk etmeleri emrolunmuştu.”*** (el-Beyyine, 98/5) âyet-i kerîmesindeki “li-ya’budû” ifâdesini “bi-en ya’budû” şeklinde anlamak gerekir.

Veya “lam” harf-i cerri kendi mânâsına kullanılmıştır. Yâni “o söz konusu azap onların başına inkârları sebebiyle indi” demek olur. Her üç takdirde de harf-i cerrin müteallakı (bağlı olduğu kelime) “vâkıun” kelimesidir.

Âriflerden birisi der ki: Bu, çirkin amelleriyle baş başa bırakılacaklarını ve asla azâba uğramayacaklarını zanneden emel ve yalancı zan sâhiplerinin vasfıdır.

مِنَ اللّٰهِ ذِى الْمَعَارِجِ ﴿٣﴾

3. ***(O)*****, yükselme derecelerinin sâhibi olan Allah katındandır.**

O azâbın vakti geldiği ve hikmet-i ilâhî, vuku bulmasını gerektirdiğinde gerçekleşiverir.

“Dereceler sâhibi” şeklinde tercüme edilen *“Zi’l-Meâric”* ifâdesi, Allah Teâlâ’nın sıfatıdır. Çünkü bu ifâde, *“فَالِقُ الْاِصْبَاحِ/Sabahı açan”*, *“جَاعِلُ الَّيْلِ سَكَنًا/Geceyi dinlenme vakti kılan”* ve benzerlerinde olduğu gibi Cenâb-ı Hakk’ın izâfet terkibi şeklindeki

isimlerindendir.

"el-Meâric" kelimesi "ma'rac" kelimesinin çoğuludur ve "çıkma, yükselme yeri" mânâsınadır.

Râğıb İsfahânî'nin ifâdesine göre Arapça'da "el-Urûc", yukarıya yükselmek demektir. Aynı kökten türeyen "meâric" ise yükselme dereceleri anlamınadır. "Zi'l-Meâric" ise "Allah âlemden yücedir" mânâsına gelir.

"Meâric" kelimesinden murâd, biri diğerinin üzerinde olan dokuz felektir. Bunlar yedi semâ, Kürsî ve Arş'tır.

تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْس۪ينَ اَلْفَ سَنَةٍۚ ﴿٤﴾

4. Melekler ve Rûh *(Cebrâil)*, oraya, mikdarı *(dünya senesi ile)* elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar.

Sâdece inmek ve yukarı çıkmakla görevli *"Melekler"* Müheymin melekleri ve benzerleri bu hükümden müstesnâdır. Çünkü meleklerin içerisinde gökten hiç inmeyenler olduğu gibi yeryüzünden asla semâya yükselmeyen melekler de vardır.

"Ve ruh" yâni Cebrâil... Cebrâil diğer meleklerden üstün bir meziyete sâhip olduğu ve fazîletli bulunduğu için ayrıca zikredilmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın şu sözünde de aynı şey olmuştur: ***"O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve ruh (Cebrâil) her iş için iner dururlar."*** (el-Kadr, 97/4). Meleklerin inişi bir âyette, semâya yükselişi de diğer bir âyette zikredilmiş oldu.

Melekler ve Cebrâil, Allah Teâlâ'nın emrinin inmiş olduğu noktadan O'nun Arş ve emirlerinin inmeye başladığı noktaya çıkarlar. Bu âyeti, Hz. İbrahim'in ***"Ben Rabbime gidiyorum."*** (es-Saffat, 37/99) ifâdesi gibi anlamalıdır. Orada da İbrahim (a.s.) "Rabbime gidiyorum" derken "Rab'bımın bana gitmemi emrettiği yere gidiyorum" demiş olmaktadır. Meleklerin Arş'a yükselmeleri, Rabbe yükselmeleri olarak kabul edilmiştir. Çünkü Arş, Rahmânî sıfatların tecellî ettiği makamdır. Allah'ın ahkâmı Arş'tan inmeye başlar. Melekler Âdemoğlunun amellerini alıp Allah'ın dilediği yere inerler. **Sehl Tüsterî** (r.a.) şöyle der: "Melekler ve Rûh, Âdemoğlunun amellerini Allah'a yükseltirler." Rûh o esnâda bu amellere nezâret eder.

"Mikdarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar." "Fî", harf-i cerri *"ilâ"* gibi *"ta'rucu"* fiiline bağlıdır. Bu elli bin yıl, insanların saydıkları sene cinsindendir. Nitekim bunu Allah bir başka âyet-i kerîmede ***"Sonra "bütün işler" sizin sayageldiklerinize göre bin sene tutan bir günde O'nun nezdine çıkar."*** (es-Secde, 32/5) şeklinde ifâde buyurmaktadır. Bu son ifâdelerin -dilbilgisi açısından- tahliline gelince; "hamsîne" kelimesi kâne'nin haberidir. Bu teşbîh-i beliğ kabilindendir. Bu ifâdenin teşbihsiz olan aslı; "Melekler ve ruh oraya mikdarı elli bin sene olan bir günde yükselip çıkarlar" demektir.

Bu âyet-i kerîmenin hakkıyla anlaşılabilmesi için bir mikdar ön bilgi vermek gerekir. Şunu ifâde etmemiz yerinde olur: Burçlar, şu Farsça beyitte ifâde edildiği gibi on iki adettir:

Hamel/Koç, Sevr/Boğa, Cevzâ/İkizler, Seretân/Yengeç ve Esed/Aslan.

Sünbüle/Başak, Mîzân/Terazi, Akrep, Kavs/Yay, Cediy/Oğlak Delv/Kova ve Hût/Balık.

Arşî deverân, terazi burcundan başlar ve balık burcuna kadar gider. Allah Teâlâ orada semâvî ruhları ve Arş'ın içinde belirgin hâle gelen küllî ve aslî sûretleri yaratmıştır. Her burcun kendine âid husûsî bir günü vardır. Sözünü ettiğimiz altı burcun -ki bunlar Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova ve Balık burçlarıdır- yirmi bir bin yıllık bir süreleri vardır. Oğlak burcundan Başak burcuna kadar hüküm itibariyle elli bin yıllık bir süre vardır. Başak burcunun süresi yedi bin senedir. Bu, Âhiret haftalarından bir haftadır. Bu sözünü ettiğimiz Başak devrinin başında, Allah Teâlâ'nın ilâhî emriyle ve orada kendisine yapılan bir vahiyle/ilhamla insan nevi zuhûr etmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.) sözünü ettiğimiz yedi bin yıllık periyodun son bin yılında gönderilmiştir. Başak burcu ile âhiret hayatına âid olan terazi burcu arasında gönderilmiştir. Zira on iki burç dönmesini tamamladığında hüküm terazi burcuna geçer ki o da büyük kıyâmet zamanıdır.

Bu durumda Muhammedî devletin dünyaya âid olan ilk bin kefesini ele almışız demektir. Öbür kefe ise âhiret ve haşr içindir. Bir başka ifâdeyle sözünü ettiğimiz bu neş'et yâni doğuş, terazi burcunun ikinci bin yılının yarısında olacaktır. Aynı burcun ikinci ve son yarısı ise âhiret için dirilmeye tahsis edilmiştir. Bu nedenle kıyâmetin kopmasına ve bin yıldan sonra beş yüz yıl daha uzanmasına dâir gelen haberler vardır. Bu beş yüz yıl ikinci teraziden ikinci bin yılın ilk yarısıdır. Şerîat âlimlerinden birine göre dünyanın sınırı bunu aşmayacaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.) dünyanın âhiretle kaynaştığı zamanda gönderilmiştir. Bu tıpkı günün başlangıcı olan sabah vaktinden güneşin doğduğu ana kadar olan zaman gibidir.

Peygamber (s.a.) Efendimiz'in peygamber olarak gönderildiği zaman dünya ile âhiretin birbirine karıştığı zamandır. Bu tesbit, O'nun gönderilmiş olduğu zaman ile kıyâmetin kopması zamanı göz önüne alınarak yapılmıştır. Nitekim fecrin doğumundan sonra yavaş yavaş ışık artmaktadır. Âhiret ahkâmı da Peygamber (s.a.) Efendimiz'in peygamber olarak gönderilmesi anından itibâren ortaya çıkmaya başlamıştır ve bu ahkâm güneşin batıdan doğma ânına kadar azar azar artıp çoğalacaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.) bu gerçeğe şöyle işâret buyurmuşlardır:

"Benim peygamber olarak gönderilişimle kıyâmetin gelişi, aynı şartlarda yarışan ve neredeyse biri diğerini geçecek olan iki yarış atı gibidir." [85]

Bir başka hadis-i şerifte yine Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyururlar:

"Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki yırtıcı hayvanlar insanlarla konuşmadıkça, kişiye kamçısının ucu ve ayakkabısının bağı konuşmadıkça, uyluğu kendisinden sonra âilesinin ne yaptığını haber vermedikçe kıyâmet kopmaz!" [86]

Yine bunun gibi; -sahih haberlerde yer aldığı üzere- insanların çoğu âhir zamanda cansız varlıkların, bitkilerin ve hayvanların konuşmalarını duyacaklardır.[87]

"Yevm/Gün" kelimesinin çeşitli mertebe ve hükümleri vardır. *"Gün"* vardır, tıpkı bir an gibidir. "Ân", kısa zaman dilimidir ve bütün her şey aslında "an"lardan uzanıp gider. Nitekim ***"O her an bir iştedir."*** (er-Rahman, 55/29) âyet-i kerîmesi buna işâret etmektedir. Yalın olarak bir zaman parçasına "yevm/gün" denmesi, iş ve faaliyetin o zaman diliminde meydana gelmiş olmasından dolayıdır. İşte bu, en küçük ve en ince zaman dilimidir. Her devirde geçerli olan şey, mutlakın mukayyed içerisinde yâni zaman diliminin gün tâbiri içerisinde ifâdesinden ibârettir.

Yine *"gün"* vardır bin sene gibidir, bu ilâhî gündür ve âhiret günüdür. Nitekim Cenâb-ı Hak buna şöyle işâret eder: ***"Muhakkak ki Rabbinin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin sene gibidir."*** (el-Hac, 22/47). Allah bir başka âyet-i kerîmede ise şöyle buyurur: ***"Sonra (bütün bu işler) sizin saya geldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar."*** (es-Secde, 32/5)

"Gün" vardır elli bin sene gibidir ve yine *"gün"* vardır cennet ehlinin günleri gibi sonu yoktur ve en büyük günün, yanında durulacak bir sınırı yoktur. Bizim üzerinde durduğumuz bu gün ise mikdarı elli bin yıl olan bir gündür. Bu gün miraç günüdür, bu gün aynı zamanda kıyâmet günüdür.

Fütûhât'ta şöyle denir: Esmâ-i ilâhiyyeden her bir isim, bu isimle ilgisi bulunan özel bir gündür. Kur'ân'da bu günlerden ikisinden bahsedilmiştir. "Yevmü'r-Rabb" bin senedir ve "Yevmü zi'l-mi'râc" elli bin senedir.

Her bin sene, bir devredir. Bu bin sene içinde dünya ehli için küçük kıyâmet kopar. Bu kıyâmet; ahkâm, şerîat, çeşitli sûret ve nefislerin değişmesi ile meydana gelir. Her yedi bin sene de insan gibi husûsî bir nevi için bir devirdir. Ve her elli bin sene de bir devirdir. Bu süre içerisinde büyük kıyâmet kopar, âlem ve âlemde yaşayanlar fenâ bulurlar. Meleklerin -Allah Teâlâ'nın ahkâmını uygulamak ve verdiği emirleri yerine getirmek için- yeryüzünden göğe yükselmeleri, gökten yeryüzüne inmeleri son altı burç süresinde gerçekleşir. Bu altı burç Koç, Boğa, Oğlak, Yengeç, Aslan ve Başak burçlarıdır. Bu altı burcun süresi yukarda işâret olunduğu üzere elli bin yıldır.

Her ne kadar "urûc" kelimesi hakîkatte yükselmeyi isteyen kimse için kullanılsa da, âriflere göre meleklerin gökten yere inmeleri için de kullanılabilir. Zîrâ Allah Teâlâ'nın her varlıkta bir tecellîsi ve husûsî bir vechi vardır, bununla onu muhâfaza eder. Allah Teâlâ mekândan münezzeh olduğu için meleklerin inmeleri de, çıkmaları da dâimâ Hakk'a doğru olmaktadır. Mâdem ki her oluş O'na varmaktadır, o hâlde süfliyâtta/aşağılarda olsa bile bu bir urûc/yükselme'dir. Çünkü Allah Teâla Aliyyü'l-a'lâ/Yücelerin en yücesi'dir. Bu ise devamlı bir yücelik sıfatıdır.

Meleklerin kanatları, kuşların aksine, uçmak için değil inmek için yaratılmıştır. Bu da ibret alınması, her varlığın acziyetini bilmesi ve Allah Teâlâ'nın kendine verdiği kuvvetin üzerinde bir tasarrufta bulunamayacağını bilmesi içindir. Melekler herhangi bir yere inmek istedikleri zaman kanatlarını kullanarak inerler. Yükselmek istediklerinde

ise normal tabîatları gereği yukarı yükselirler. Kuşlar ise bunun tam aksinedir. İşte meleklerin yukarı yükselmeleri ve aşağı inmeleri bu şekilde olur. Yâni Allah Teâlâ'nın ahkâmını dilediği şekilde icrâ etmek, ilminin ve hikmetinin gerektirdiği şekilde emrini yerine getirmek için inmeleri uzun bir günde olur. Bu günün uzunluğuna Peygamber (s.a.) Efendimiz'in şu hadisleri delâlet etmektedir:

"Altına ve gümüşe sâhip olup da bunların hakkını vermeyen kimseler var ya işte kıyâmet günü sâhip oldukları o altınlar ve gümüşler ateşten levhalar hâline getirilecektir. Sonra iyice kızgınlaşsın diye cehennem ateşine sokulacaktır. Ardından bu levhalarla sâhibinin yanı, alnı ve sırtı dağlanacaktır. Bu plakalar her soğuduğunda yeniden cehennem ateşine sokularak kızdırılacak ve aynı azâb devam edecektir. Bu iş, uzunluğu elli bin sene olan bir günde gerçekleşecektir. Nihâyet Allah kullarının arasında hükmünü verecek ve her kul gideceği yolu görecektir, ya Cennet'e veya Cehennem'e." [88]

Yâni kulun altın ve gümüş biriktirmekten başka herhangi bir günahı yoksa veya günahı var da Allah Teâlâ affetmişse Cennet'e giden yolu görecektir. Bu vasıfta bir mü'min değilse o zaman Cehennem'e gidecektir.

Rivâyet olunduğuna göre kıyâmetin elli adet durağı vardır. Allah Teâlâ bu duraklardan her birinde kuluna dinine dâir iş ve hareketlerden herhangi biri hakkında soru sorar. Kul eğer cevap veremeyecek olursa bu duraklardan her birinde bir gün durur. Bu gün ilâhî bir gün olup süresi bin yıldır, sonra bu günlerin geceleri yoktur; yâni cennetlikler için söz konusu günler sonsuza kadar hep gündüz gibidir, cehennemliklerin zamanları ise sonsuza dek gece gibidir. Çünkü nûr ehline zulmet, zulmet ehline de nûr yoktur.

Burada akıllı olan kimseye bir hatırlatma ve öğüt vardır: Eğer Kıyâmet gününün başı elli bin sene olursa acaba sonu ne kadar olacaktır.

Sonra bu uzunluk mü'min ve itâatkâr kişi hakkında değil, kâfir ve isyankâr hakkındadır. Nitekim **Ebû Saîd Hudrî** (r.a.) şöyle rivâyet eder:

Ashâb-ı kirâm bir gün Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'e:

"–Elli bin senelik bir gün! Bu gün ne kadar da uzun!" diye hayretlerini ve endişelerini dile getirmişlerdi.

Fahr-i Kâinât Efendimiz (s.a.):

"–Canımı elinde tutan Allah'a yemin ederim ki o gün mü'mine hafifletilir. Hattâ ona, dünyada kıldığı bir farz namazdan daha hafif gelir!" buyurdular.[89]

Burada Peygamber (s.a.) Efendimiz'in namazı örnek vermesi, adedin sırrı ile alâkalı başka bir yöne işâret etmektedir. O da şudur; kâfir namazı kılmayıp zâyî etmişti. Namaz ise aslında elli vakittir. Şu hâlde kâfir sanki her bir namaz için bin sene azap görecektir. Bu sırdan dolayı kıyâmet günü kâfir sâdece secdeye dâvet edilecek,[90] başka bir şeye değil.

Bu günün bu derece uzun olması ve meleklerin Arş'a bu süre içerisinde yükselmeleri, âlemin en alt noktasıyla Arş'ın duvarlarının en üst noktası arasında elli bin senelik mesâfe olmasını gerektirmez. Çünkü maksad, âlemin en alt noktası ile Arş arasındaki

uzunluğu vermek değil, asıl maksad o günün uzunluğunun vurgulanması, meleklerin bu kadar uzun bir gün zarfında Arş'a yükselip oradan indiklerinin ifâde edilmesi, Allah Teâlâ'nın emrini oradan alıp mahalline tekrar tekrar tebliğ ettiklerinin vurgulanmasıdır. Yoksa meâricin uzunluğunun beyân edilmesi değildir. Çünkü yerin merkezi ile semânın en dibi arasında, beş yüz yıllık bir mesâfe vardır. Yedi kat göğün her bir katının kalınlığı da yine beş yüz yıllık bir süredir. Böylece toplamını alacak olursak Arş'a kadar dokuz bin sene eder. Yâni zâhirî bir bakışla bu kadar eder. Hakîkatte ise daha fazladır, hattâ ilerde işâret edileceği üzere tasavvur edilen her sayıdan çok daha ziyâdedir.

Kürsî ile Arş arasında, diğerlerinin arasındaki kadar mesâfe vardır diyen kimsenin görüşü de temelsizdir. Çünkü sahih bir hadiste şöyle buyrulur:

"Şüphesiz Cennet'te Allah'ın kendi yolunda cihâd edenlere hazırladığı yüz derece vardır ve her bir derece arasında gök ile yeryüzü arasındaki kadar mesâfe vardır." [91]

Şu hâlde cennetin avlusu demek olan Kürsî ile cennetin tavanı mesâbesindeki Arş arasında, beş yüz yıllık bir sürenin yüzle çarpımı kadar bir uzaklık söz konusu olacaktır ve bu uzaklığın başlangıcı Kürsî'nin yerinden Arş'ın alt tabakasına kadar olacaktır. Böylece toplam elli bin yıl eder. Bunu düşünürsen onun sözünün birçok yönden doğru olmadığını anlarsın:

1. Burada maksad âlemin en alt noktasından en üst noktasına kadar olan uzunluğu beyân etmektir ve bu uzunluğun elli bin yıl olduğunu ifâde etmektir. Yoksa cennetin avlusundan tavanına kadar olan sürenin bildirilmesi değildir. Çünkü iki Arş arasında zikrettiği mesâfe, âlemin en alt noktasına oranla bu mikdardan açık bir şekilde daha fazladır. Şu hâlde maksad hâsıl olmuyor.

2. Peygamber (s.a.) Efendimiz'in semâ ile yer arasındaki mesâfeyi anlatırken verdiği temsil ile murâdı, tam olarak mesâfenin tesbîti değil, sırf genişliğini ve sâdece Allah'ın bilebileceği şekilde ne kadar uzun sürdüğünü beyân etmektir. Çünkü makam bunu gerektirmektedir.

3. Karşı tarafın nakletmiş olduğu hadis-i şerif, bu derecelerin sonuncusunun nihâyetinin, Arş'ın en alt derecesine ulaştığını göstermez. Tam tersine hadis bu hususta sükût ediyor. Şu hâlde bu mikdarın onun zikrettiğinden çok daha fazla olması mümkündür. Çünkü mücâhidlerin erişecek oldukları tabakalar birbirinden farklıdır. Her ne kadar cennetin tavanı Rahman'ın Arş'ı ise de ondan kasdedilen zirvesidir ve bu zirve terkîb âleminin kendisine ulaştığı son noktadır. Burası Miraç gecesi, Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'in ayağını basmış olduğu noktadır. Kürsî'nin tümseği olan Cennetin en alt tabakası ile Arş'ın tümseği olan en üst tabakası arasındaki mesâfenin herhangi bir sınırı yoktur. Nitekim bu ilerde inşâallah A'lâ Sûresi'nde gelecektir.

Âyet-i kerîme hakkında, hikmet ehlinin işâret ettiği bu tatmin edici beyânlar ortaya konduktan sonra sen artık tartışma ve cedel ehlinin ortaya attıkları dedi-koduları bir kenara bırak! Bu dedi-kodular ve temelsiz sözler şunlardır:

1. Allah Teâlâ'nın *"yevm/gün"* kelimesinden maksadı bu Meâric'in yükseklik ve uzunluğunu temsil ve hayal metoduyla ifâde etmektir. Yükseklikten maksad şudur: Eğer bu mesâfenin kat'edilmesi mümkün olsaydı; ancak dünya seneleri ile elli bin yılda gerçekleşebilirdi.

Buna şöyle cevap verilir: Âyetin temsil şeklinde algılanması, Meâric'in göklerden başka bir şeyle tefsir edilmesi ile ortaya çıkar ki bu da maksada aykırıdır.

2. ***"Melekler ve ruh Allah'ın arşına, mikdarı elli bin yıl olan bir günde yükselirler."*** Yâni eğer böyle bir şey farzedilseydi, insanın kat'ettiği dünya günlerinden elli bin senede yükselirlerdi. Bu da meleklerin çok yüksek bir sür'ate ve çok büyük bir uçma kuvvetine sâhip oldukları içindir.

Farsça ifâde edecek olursak: "Eğer insanoğlundan birisi dünyadan meleklerin işlerinin görüldüğü melekler âlemine gitmek, seyr etmek istese, melekler insanoğlunun elli bin senede gittiği mesâfeyi bir günde giderler."

Buna şöyle cevap verilir: Meleklerin yürüyüşleri bir "an"lıktır. Melekler en uç zirveden en aşağıya bir anda ulaşabilirler, onların yürüyüşlerinin bizim bildiğimiz bir gün ile takdir edilmesi açık ve net değildir.

3. Âyet-i kerîmede yer alan *gün*, dünya günlerinin ilk gününden son bitim gününe kadar olan süreden ibârettir ve bu süre elli bin yıldır; fakat hiç kimse ne kadar yılın geçtiğini ve geriye ne kaldığını bilmemektedir, bunu sâdece Allah bilmektedir.

Buna şöyle cevap verilir: Dünya günleri gâyet açık biçimde bu sayıdan daha fazladır. Nitekim târihle meşgul olanlar bunu bilir. Bana göre bu günler, senenin günleri mikdarı ile üç yüz altmış bin senedir. Nitekim bu gerçeğe şu söz işâret etmektedir: "İnsanın ömrü âhiret haftalarıyla bir haftadır." Nitekim biz bunu daha önce ilgili yerde ifâde etmiştik.

4. *"Yevm"* kelimesinden maksad dünya günlerinden herhangi bir gündür. O günde emir, yerlerin en alt tabakasından, göklerin en üst noktasına yükselir ve bunun mikdarı elli bin yıldır. Secde Sûresi'nde zikredilen ve bin yıl olduğu söylenilen "gün" ise, Allah'ın emrinin gökten yere inmesi ve yerden de göğe yükselmesi itibariyledir. İnmenin süresi beş yüz ve yukarı çıkmanın müddeti de beş yüz yıldır, bunların ikisinin toplamı bin eder.

Buna şöyle cevap verilir: Bu görüş, *"Tambura bir nağme daha eklemek"* kabilindendir. Yâni bir yanlışa bir yanlış daha ilâve etmektir. Mesâfenin daha uzun olması için urûcu, yerlerin en altından başlatmışlardır. Açıktır ki bununla maksad tamamlanmamaktadır.

5. Burada kasdedilen, amelleri yazan hafaza meleklerinin her gün Âdemoğlunun amellerini alarak Allah Teâlâ'ya yakın olan mahalle ve onun ikramına yakın olan noktaya götürmeleridir. Bu nokta gökyüzüdür ve meleklerin oraya çıkarma süresi -şâyet çıkan kişi melek değil de başka biri olsaydı- dünya seneleriyle elli bin yıllık bir mesâfedir. Hâlbuki melek yeryüzünün en alt tabakasından bir başka ifâdeyle Cenâb-ı Hakk'ın emrinin ulaştığı en son noktadan yine onun emrinin en son ulaştığı nokta olan

yedinci göğün en uç noktasına bir günde çıkmaktadır. Eğer bu mesâfeyi Âdemoğlu katetmeye kalkışsaydı tam elli bin yılda ulaşabilecekti.

Buna şöyle cevap verilir: Burada da daha öncekinde olduğu gibi "gün"ü melekler hakkında takdir etme durumu söz konusudur. Bununla birlikte yükselmeyi sâdece amelleri çıkarma şeklinde alarak bir grup meleğe hasretmek, eksikliktir. Çünkü amelleri alıp götüren sâdece hafaza melekleridir. Âyet-i kerîme ise mutlaktır, onlara şâmil olduğu gibi onların dışında Müdebbirât'tan olan diğer meleklere de şâmildir.

6. "Yevm" kelimesinin başındaki "fî" harf-i cerri, bir önceki âyette geçen "vâkı'" kelimesine bağlıdır. Bundan maksad da kıyâmet günüdür. Buna göre âyetin mânâsı; "Azap öyle bir uzun günde olur ki bu günün mikdârı dünya seneleri ile elli bin yıldır" şeklindedir.

Buna şöyle cevap verilir: Bu görüş, çâresizlik ve bilgi darlığının bir göstergesidir. Çünkü zarfın "ta'rucu" fiiline bağlanması durumunda da kıyâmet gününün irâde edilmiş olmasına -daha önce geçen takdirimizden anlaşılacağı üzere- herhangi bir mânî yoktur.

Eğer "Niçin Allah Teâlâ böyle bir yerde yüce zâtını, "dereceler sâhibi" diye vasıflandırdı?" diye sorarsan derim ki: Meleklerin, feleklerin katlarına yükselmeleri ve oradan aşağıya inmelerinin ilâhî bir emir gereği olduğunu vurgulamak ve buna dikkat çekmek içindir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Allah yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır, ferman bunlar arasından inip durmaktadır. Böylece Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz."*** (et-Talak, 65/12). Allah Teâlâ'nın dostlarına lütuflarda bulunması ve düşmanlarına kahrını göndermesi de onun emrindendir. Burada aynı zamanda kâfirleri, melekler vâsıtasıyla gökten inecek cezâdan sakındırma vardır. Nitekim önceki kavimlerden peygamberlerini yalanlayanların üzerine böyle cezâlar inmişti. Aynı şekilde burada kâfirler, Kıyâmet günü uzun bir hesaba sebep olacak günahlardan alıkonulmak istenmektedir. İşte bu makamda benim yazabildiklerim bunlardan ibârettir. Gerçek ilim, Allâm olan, her şeyi hakkıyla bilen Allah Teâlâ'nın katındadır.

et-Te'vilâtü'n-necmiyye'de, "zi'l-Meâric"e şu mânâ verilir: "Melekler, şehvet ve lezzet ehline mertebe mertebe ve derece derece yükselerek azâb ederler. Onların nefislerinin derecelerinden kalplerinin derecelerine yükselirler ve oradan da sırlarının derecesine çıkarlar ve bu sır derecesinden de ruhlarının derecesine yükselirler ve onlara her mertebede bir öncekinden daha şiddetli bir biçimde azap ederler."

"Ta'rucu" ifâdesi hakkında ise şöyle denir: Rûhânî düşünceler, özellikle Cibril düşüncesi rûh, Allah Teâlâ'nın günlerinden olmak üzere mikdarı elli bin senelik bir günde yükselir. Bunlar, hepsinin mânâsını kendisinde toplayan "Allah" isminin ihatası altında olan İlâhî isimlerin günleridir.

Kâşânî'ye göre "Zi'l-Meâric" demek dereceler demektir. Bu dereceler ***tabîat*** makamından itidal içerisinde ***mâdenler*** makamına yükselmektir. Mâdenler makamından ***nebât*** (bitki) makamına, sonra o makamdan ***hayvan*** makamına, oradan da ***insan*** makamına, birbiri üzerine konulan intikal basamaklarında derece derece yükselmektir.

Daha sonra intibah, yakaza, tevbe ve inâbe ile sülûk mertebelerine yükselmektir ve bu mertebelerden sülûk ehlinin işâret etmiş olduğu yakîn mertebelerine ve sayılamayacak derecede çok olan zât ve fiillerde fânîlik mertebelerinde kalbin kaynaklarına ulaşmaktır. Çünkü Allah Teâlâ'nın her sıfat karşısında bir derecesi vardır ve her makamın karşısında bir derece yaratılmıştır. Sıfatlar fena makamına ulaşır. Sıfatlarda fânîlik makamında ***melekler*** yeryüzü ve gökyüzü güçlerinden soyutlanarak ***yukarı yükselirler***. İnsanın vücûdunda ve rûhundan zâtî huzûra yükselirler. Bu zâtî huzûr büyük kıyâmette her şeyi bir araya getirir. Büyük kıyâmet öyle bir günde olur ki bu günün mikdarı ***elli bin yıldır***. Bu gün, zâtı ulvî olan ve yüce dereceler sâhibi Allah Teâlâ'nın günlerinden bir gündür ve bu günler ezelden ebede kadar olan altı sermedî gündür.

"Sonra (bütün bu işler) sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde onun nezdine çıkar." (es-Secde, 32/5) âyet-i kerîmesinde yer alan bin güne gelince bu gün her şeyi planlayan Rabbın günlerinden bir gündür. Allah Teâlâ bugünün ölçüsüyle azâbını tâyin buyurmuştur. Ve yine Cenâb-ı Hakk'ın: ***"(Rasûlüm!) onlar senden azâbın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah vaadinden asla dönmez."*** (el-Hac, 22/47) âyet-i kerîmesinde verilen vaadin yerine getirilmesi bu günle olmaktadır. Öte yandan Cenâb-ı Hakk'ın; ***"Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra (bütün bu işler) sizin saya geldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde onun nezdine çıkar."*** (es-Secde, 32/5) âyet-i kerîmesinde ifâdesini bulan "düzenleme" yine bu günle takdir olunur. Bu gün haftanın son günüdür. Bu hafta, dünyanın Peygamber (s.a.) Efendimiz'in nübüvveti ile son bulan ömrünün müddetidir. Bu dünyanın ömrü hakkında Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Eğer benim ümmetim istikamet (doğru yol) üzere olurlarsa kendilerine bir gün, eğer istikamet üzere olmazlarsa yarım gün ömür verilecektir."* [92] Yine Peygamber (s.a.) Efendimiz işâret ve orta parmağını göstererek *"Ben ve kıyâmet, bu ikisi gibi olduğumuz hâlde ben peygamber olarak gönderildim"* yâni birbirimize bu kadar yakınız, buyurmuşlardır.[93] İşte bugün, rubûbiyet ve tedbir (her işin düzenlenip yönetilmesi) günlerinden bir gündür. Ülûhiyyete âid günün mikdarı Allah'ın isimleri ile olan rububiyyetin başlangıcı mikdarı kadardır. Bu isimler rububiyyetin içinde mevcuddur. Bu günler yedi isim içindedir, bu isimler; "*el-Hayy*", "*el-Alîm", "el-Kadir", "el-Murid*", *"es-Semî"*, *"el-Basir"*, *"el-Mütekellim"* isimleridir. Bu yedi ismin diğer rab isimlerine oranla mutlak rablığa dâir özellikleri vardır. Öteki rab isimleri bunların altında toplanmıştır ve rubûbiyeti cihetiyle diğer benzerlerinin her biri zâtî tecellî ile mukayyeddir.

Bu zikredilen *"yevm/gün",* dünya günleri nasıl yedi ise dünyanın ömrü de ilâhî günler cinsinden yedi gündür. Sözünü ettiğimiz bu ilâhî günler dünya günlerinin ilâhî isimlerin adedi ile çarpımından meydana gelmiştir. Bu da kırk dokuz senedir, son senesi ise Allah'ın günlerinin biri olan ellinin başlangıcıdır ki o da büyük kıyâmet günüdür.

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ﴿٥﴾

5. *(Rasûlüm!)* Şimdi sen güzelce sabret.

Ey Muhammed! Sakın feverân etme! Allah'tan başka hiç kimseye şikâyette bulunma! Çünkü azap, meleklerin ve Cebrâil'in yükseklere çıktığı o uzun süre zarfında gerçekleşecektir.

Hasan Basrî (r.a.)'ten rivâyet olunduğuna göre âyette yer alan "cemil", zâhiren güzel davranmak yâni; mücâmele etmek demektir. **İbn Bahr**'ın anladığına göre sabr-ı cemil acele etmeden sıkıntının dağılmasını beklemektir. Buradaki ifâde yukarda geçen "istedi" fiili ile alâkalıdır. Çünkü kâfirler azâbı, alay ettiklerinden, inatlarından ve vahyi inkâr etmelerinden dolayı istemişlerdi. İşte bu durum Peygamber (s.a.) Efendimiz'i rahatsız eden hususlardandı. Veya azâb, duyulan bu rahatsızlıktan, yardım ve zaferin gecikmiş olmasından dolayı istenmişti.

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ﴿٦﴾

6. Doğrusu onlar, o azâbı *(ihtimalden)* uzak görüyorlar.

"Şüphesiz onlar" Mekkeliler *"bunu"* bu gelecek azâbı, kendi görüşlerine göre *"uzak görüyorlar."* Bir başka ifâdeyle bu azâbı başkalarına havâle etmek yoluyla kendilerine gelmeyecek düşüncesiyle kendilerinden uzak görürler. Nitekim onlar -Kur'ân'ın diliyle-: ***"Sahi biz ölüp de bir toprak ve kemik yığını hâline gelmişken, mutlaka yeniden diriltileceğiz öyle mi?"*** (el-Mü'minun, 23/82), ***"şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?"*** (Yasin, 36/78) diyorlardı. Bunun için o gelecek azâbın başlarına gelmesini istiyorlardır. Bu kâfirlerin kendilerinden uzak görmelerinin sebebi, o azâbı hak ettiklerini bilmeyişleri idi. Onların bu hâli, hasmından gelecek tehlikeyi reddeden ve bunu imkânsız gören kimsenin ona, "bu uzak" demesine benziyordu.

وَنَرٰيهُ قَرِيبًا ﴿٧﴾

7. Biz ise onu yakın görmekteyiz.

"Biz ise onu", kâfirlerin, istîdâdlarına uygun olarak o azâbı hak ettiklerini bildiğimiz için *"yakın görmekteyiz."* Yâni bunun yakın olduğunu bilmekteyiz. Aynı şekilde bu azâb bizim kudretimiz açısından kolaydır ve bunun gerçekleştirilmesi bize uzak değildir, imkânsız da değildir. Bu iki âyette geçen "uzaklık"tan maksad imkân açısında uzaklık, "yakınlık"tan maksad ise yine imkân açısından yakınlıktır.

Sehl (rh.) der ki: *Onlar* kendileri hakkında takdir buyurulmuş olan ölümü, yeniden

dirilmeyi, hesaba çekilmeyi *uzak görürler*. Çünkü onların uzun emelleri vardır. Hâlbuki *biz bunları yakın görürüz*. Çünkü olacak olan her şey yakındır. Uzak ise, asla olmayacak olan şeydir. Şöyle bir söz vardır: Dünya, geçmiş ömrü ile geride kalan yılları açısından ikiye yırtılmış ve iki parçasını sâdece bir tek ipin birbirine bağladığı bir kumaş gibidir. Dikkat edin, işte bu ip artık kopmuştur. Şâirin birisi bu ifâdeyi mısrâlarında şöyle dile getirir:

Bak dünyaya ve yüküne! Şimdi söyle bana,
Günle kaybolan gölge değil mi dünya!
Hepimiz ağaç altındaki yolcu gibiyiz.
Gölge gittiğinde ağacın altından çabucak kalk, yola koyul!

Bir başka şâir de aynı anlamda şu mısrâları seslendirir:

Bak cilvesine kaderin, ne tuhaf oturmaktasın,
Kucağına dünyanın. Ve yol almaktasın,
Gidişin benziyor suları yaran vapura,
Benziyorsun oturan ama kalbi uçuşan yolcuya.

---

[84]. Buhârî, Tefsir, (44), 2; Müslim, Münafikin 40; *Müsned*, I, 380, 431, 441.
[85]. Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, XII, 468/9756.
[86]. Tirmizî, Fiten, 19/2181; Ahmed, III, 83.
[87]. Bkz. Müslim, Fiten, 79-82.
[88]. Müslim, Zekât, 24.
[89]. Ahmed, III, 75; Beyhakî, *Şuab*, I, 556/355; Heysemî, X, 337.
[90]. el-Kalem, 42-43.
[91]. Buhârî, Cihâd 4, Tevhîd 22; Nesâî, Cihad 18; *Müsned*, II, 335, 339
[92]. Sehâvî bu rivâyet için "Aslı yoktur" der. bkz. *el-Makâsıdü'l-hasene*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1405, I, 693.
[93]. Buhârî, Rikâk, 39; Müslim, Cum'a, 43.

O GÜN GÖKYÜZÜ
ERİMİŞ MÂDEN GİBİ OLUR

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَآءُ كَالْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾
وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾ يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِى
مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ
الَّتِى تُـْٔوِيهِ ﴿١٣﴾ وَمَنْ فِى الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ﴿١٤﴾
كَلَّا إِنَّهَا لَظَى ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِلشَّوَى ﴿١٦﴾ تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ
وَتَوَلَّى ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَى ﴿١٨﴾

8. O gün gökyüzü, erimiş mâden gibi olur.
9. Dağlar da atılmış yüne döner.
10. Dost, dostu sormaz.
11. Birbirlerine gösterilirler *(fakat herkes kendi derdindedir)*. Günahkâr kimse ister ki, o günün azâbından *(kurtuluş için)*, oğullarını,
12. Karısını, kardeşini,
13. Kendisini koruyup barındıran tüm âilesini
14. Ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye olarak versin de, tek kendini kurtarsın.
15. Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o *(cehennem)* alevlenen bir ateştir.
16. Derileri kavurup soyar.
17. Yüz çevirip geri dönen,
18. *(Servet)* toplayıp yığan kimseyi *(kendine)* çağırır!

"O gün gökyüzü erimiş mâden gibi olur." Erimiş mâden anlamına gelen "اَلْمُهْلَ/el-mühl", demirin ve benzeri mâdenlerin ateşte yavaş yavaş ve tedrîcen erimeleri sonucunda geride bıraktıkları cürûf anlamınadır. Veya katı olduğu için yavaş yavaş akan zeytinyağı tortusu anlamınadır.

İbn Mes'ud (r.a.) göre "mühl", renkli olan erimiş gümüş gibidir. Ya da siyahlıkta katran ve zift gibidir. Âyette yer alan *"yevm"*, yukarıda geçen ve yakın anlamına gelen "karîben" kelimesine bağlıdır. Buna göre âyetin mânâsı; Biz ise onu yakın görmekteyiz. Göklerin erimiş mâden gibi olduğu o günde mümkün görmekteyiz. Bir başka ifâdeyle bu mümkünlük o gün ortaya çıkacaktır. Yoksa mümkünlüğün bizâtihî kendisinin herhangi bir günle sınırlı olması diye bir şey yoktur.

Veya *"yevm"* kelimesi daha sonra gelen muzmer/gizli bir kelimeye bağlıdır. Buna

göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: Gök erimiş mâden gibi olduğu o gün, târife sığmayacak hâller ve korkular olur.

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾

9. Dağlar da atılmış yüne döner.

"اَلْعِهْنُ/el-Ihn" kelimesi, renkli ve boyanmış yün demektir. Nitekim aynı ifâde bir başka âyet-i kerîmede şöyle yer alır: ***"İnsanların ateşin etrâfını sarmış pervaneler gibi olduğu, dağların da atılmış renkli yüne dönüştüğü gündür (o karia)"*** (el-Karia, 101/4-5).

"el-Ihn" kelimesinin bilhassa ifâde edilmesinin sebebi, içerisindeki renkten dolayıdır. Nitekim aynı gerçek bir başka âyet-i kerîmede şöyle dile getiriliyor: ***"Gök yarılıp da kızarmış yağ renginde gül gibi olduğu zaman"*** (er-Rahman, 55/37). Buna göre üzerinde durduğumuz âyet-i kerîmenin mânâsı; dağlar çeşitli renklerde olan atılmış yün gibi olur. Çünkü dağlar çeşitli renklerdedir. Nitekim bu gerçeği Cenâb-ı Hak şöyle vurgular: ***"Görmedin mi Allah gökten su indirdi, onunla renkleri çeşit çeşit meyveler çıkardık, dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık)."*** (Fatır, 35/27). İşte dağlar, parçalanıp boşlukta uçurulduğunda, rüzgârın uçurduğu atılmış renkli yünlere benzeyeceklerdir.

*Keşfü'l-esrâr'*da denir ki: Dağlar ilk değiştiğinde akan kum gibi olacaklardır. Sonra atılmış renkli yünlere dönecekler, ardından da toz duman hâline geleceklerdir.

وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾

10. Dost, dostu sormaz.

Yâni hiçbir akraba diğerinin hâlini sormaz ve onunla konuşmaz. Çünkü her bir akraba kendi canının derdine düşmüş, kendisi ile meşguldür. Akrabalar arasında durum bu olduğuna göre birbiriyle akrabalık bağı olmayan yabancıların durumu ne olacaktır varın siz hesap edin!

"Hamîm: Yakın akraba, dost" kelimesinin elif-lâmsız olarak getirilmesi, genellik ifâde etmesi içindir. Yâni hiçbir dost, hiçbir dostunu sormaz!

يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾

11. Birbirlerine gösterilirler *(fakat herkes kendi derdindedir)*. Günahkâr kimse

ister ki, o günün azâbından *(kurtuluş için)*, oğullarını,

"Birbirlerine gösterilirler". Bu bir cümle-i isti'nâfiyedir, yâni yeni bir cümle başlangıcıdır. Burada sanki şöyle denmiştir: "Akrabaların birbirlerinin hâlini sormaması ve birbirleriyle konuşmaması tabiîdir. Belki birbirlerini göremeyecekleri için soramayacaklardır. Birbirlerini göremeyeceklerine göre hâllerini nasıl sorsunlar?" İşte bu âyet-i kerîmeyle kafalarda oluşabilecek böylesi bir soruya cevap verilmiş oluyor ve deniyor ki: "Onlar birbirlerine gösterilirler". Bu fiilde birinci zamir, *"yakın akraba"* kelimesinden birinciye, ikinci zamir de ikinciye gitmektedir. Her iki zamirin de çoğul getirilmesi, *"yakın akraba"* kelimesinin umûmî olmasından dolayıdır. Yâni bütün akraba ve yakınlar buna dâhildir, sâdece iki akraba değil!

Tâcu'l-masâdır'da şöyle denir: "*«Yubassarunahum/birbirlerine gösterilirler»* fiilinin kökü olan "tebsîr", görmek, müşâhede etmek, tanıtmak ve açıklama yapmak mânâlarına gelir. Bu fiil, ikinci mef'ulünü "bâ" harf-i cerri ile alır, bu harf-i cerr bazen hazfedilebilir. Bizim üzerinde durduğumuz âyet-i kerîmede işte "ba" harf-i cerri böylesine hazfedilmiştir." Yâni *"yubassarunahum"* fiili ikinci mef'ûle tad'îf ile geçişli olmuştur. Birinci mef'ûl ise fâil yerine getirilmiştir. Arapça'da yaygın ve bilinen husus, bu fiilin ikinci mef'ûlünü harf-i cerr yardımı ile almasıdır. Ancak bu harf-i cerr bazen hazfedilebilir. Meselâ fiil, mef'ûlün bih'e nisbet edildiğinde harf-i cerr hazfedilir. Burada da durum bu kabildendir. Bu durumda mânâ şöyle olur: Akrabalar akrabalarına gösterilirler, yâni onlar kendi akrabalarını görürler, birbirlerine gizli kalmazlar. Hallerini ve hatırlarını sormalarına tek mânî, herkesin kendi canının derdine düşmüş olmasıdır. Kıyâmet günü hiçbir mahlûk yoktur ki arkadaşı ve yakınının gözü önünde olmasın! Kişi; babasını, kardeşini, akrabalarını ve aşîretini görür fakat onlara hâllerini ve hatırlarını sormaz ve kendileriyle konuşmaz. Çünkü kendisi kendi canının derdine düşmüş ve kendisiyle meşgul olmaktadır.

İbn Abbas (r.a.) der ki: Bir an birbirlerini tanırlar, sonra artık tanımaz olurlar.

"Günahkâr" yâni kâfir; bâzı âlimlere göre günahkâr herkes, *"o günün azâbından kurtulmak için"* başlarına gelen azaptan kurtulmak için. Bir başka ifâdeyle zikredilen o günde başlarına gelen azaptan kurtulmak için... Âyette o gün anlamına gelen *"yevmeiz"* terkibi aslında "yevmiiz" şeklindedir. Çünkü *"azâb"* kelimesi kendisine izâfe edilmektedir. Böyle okunması kelimenin gayr-ı mütemekkin izâfesinden dolayıdır.

"Oğullarını" bu kelimenin aslı "beniyne" şeklindedir ancak sonundaki "nun" harfi, kelime izâfete girdiğinden dolayı düşmüştür. Bu kelimenin çoğul olarak getirilmesi, insanların oğullarının çok olmasını istemelerinden ve buna rağbet etmelerinden dolayıdır.

وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾

12. Karısını, kardeşini,

"Eşini" yâni beraber olduğu hanımını, *"kardeşini"* yâni kendisine yardımcı olan ve arka çıkan kardeşini... Bu cümle isti'nâfiye cümlesidir. Cümle her günahkârın o gün kendi canıyla meşgul olacağını ifâde etmek için getirilmiştir ve her günahkârın kendi başının derdine düşme noktasında işi; en yakın akrabasını, kalbiyle kendilerine en çok bağlı olduğu âile üyelerini fedâ etme noktasına vardıracağını beyân etmek için getirilmiştir. Artık bu kişi o kadar sıkışmıştır ki, -en yakın akrabalarıyla meşgul olmak ve onların durumlarını sormak bir yana- başına gelecek azaptan kurtulmak için onları fedâ bile edebilmektedir. Burada sanki şöyle bir soru sorulmaktadır: Mâdem ki insanlar kendi akrabalarının hâllerini ve durumlarını sorabilmek imkânı içindedirler, o hâlde neden sormazlar? İşte bu soruya şöyle cevap verilmiş oluyor: O günün azâbından kurtulmak için o oğullarını, eşini, kardeşini, kendisini koruyup barındıran soyunu, sopunu... hepsini fedâ etmeyi ister.

وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ ﴿١٣﴾

13. Kendisini koruyup barındıran tüm âilesini

Soyunu, sopunu. Burada kullanılan *"fasîle"* kelimesi, aslında insanın cesedinden ayrılan bir parça et anlamınadır. Yakın ana-babalara ve evladlara "fasîle" denmesi, çocuğun anne-babadan kopan bir parça mesâbesinde olmasından dolayıdır. Çocuk ebeveynden ayrılan bir parça olunca, ebeveyn de çocuktan ayrılmış iki parça olurlar. İşte bu bakış açısı nedeniyle soy-sopa, "fasile" denmiştir. Âyet-i kerîmede yer alan "fasile" kelimesinden maksad, insanın yakın baba ve ecdâdı ile kendisine en yakın aşîretidir.

"Îvâ" kelimesi kök olarak "birisine katılmak ve başkasına sığınmak" mânâsınadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bir başka yerde aynı kelime bu anlama kullanılmaktadır: ***"Yusuf'un yanına girdiklerinde öz kardeşini yanına aldı."*** (Yusuf, 12/69) İşte bu âyet-i kerîmede de "آوَى/âvâ" fiili, "kardeşini kendi nefsine kattı, zammetti" mânâsına gelir. Tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerîmede yer alan *"تُؤْوِي/tu'vî"* kelimesi ise "kişinin neseb yönünden soyu sopu ya da şiddet ve sıkıntı esnâsında kendilerine sığındığı soyu, sopu" mânâsınadır. Farsça ifâdesiyle: "Dünyada ona kendi nezdinde yer veren, yâni onun sığınağı olan kendi âilesini (akrabası)…" demektir.

وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ يُنْجِيهِ ﴿١٤﴾

14. Ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye olarak versin de, tek kendini

kurtarsın.

"Ve" insanlardan-cinlerden ve bütün yaratıklardan olmak üzere *"yeryüzünde kim varsa hepsini fedâ etmeyi ister, tâ ki kendisini kurtarsın."* Fedâ etmek demek, insanın karşılığında bir şeyler vererek başına gelecek olan belâdan kendini kurtarması demektir. *"Men: Kim varsa"* kelimesi tağlîb ifâde eder. *"Sümme yüncîh"* cümlesi yukarıda geçen *"yeftedî/fedâ eder"* cümlesine mâtuftur. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: "Her günahkâr oğullarını, eşini ve yeryüzünde kim varsa hepsini fedâ etmek ister. Sonra da yaptığı bu fedâkârlığın kendisini kurtarmasını temennî eder."

"Sümme/sonra" kelimesi, kurtuluşun uzak bir ihtimal olduğunu vurgulamak için getirilmiştir. Yâni o günahkâr kişi, bütün bu sayılan şeylerin elinin altında olmasını, kendisi için onları fidye olarak verip o günün azâbından kurtulmayı ister. Fakat heyhat!.. Onun bu hareketinin kendini kurtarması ne kadar uzak bir ihtimaldir!

Bu âyet-i kerîme, nefsin boyasıyla boyanmış ruh *mücrim*ine işâret etmektedir. Çünkü o firâk ve ihticâb gününün azâbının korkunçluğundan kurtulmak için kalb *oğullarını* ve sıfatlarını, nefis *zevcesini*, sır *kardeşini* ve *kabilesini* yâni kendine tâbi olanları, kendi yanında yer alanları ve kendi insanlığının arzında *ne varsa tüm* rûhânî ve cismânî güçleri *fedâ etmeyi sonra da bu hareketinin kendini kurtarmasını temennî eder.* Fakat istidâdının bozuk ve vaktin geçmiş olması sebebiyle yapacağı bu fedâkârlık kendini kurtarmaz.

كَلَّاۜ إِنَّهَا لَظٰىۙ ﴿١٥﴾

15. Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o *(cehennem)* alevlenen bir ateştir.

"Kella" kelimesi, o günahkâr kimseyi, sevgi ve merhamet ümîd etmekten engellemek ve her şeyi fidye olarak verebilse bile bunun kendisini kurtarmayacağını açıkça beyân etmek içindir. Yâni onun temennî ettiği gibi olmayacaktır. Çünkü o, günah işlemekten dolayı meydana gelen zulmânî yapısı ile azâba lâyık olmuştur, o azaptan kurtulacak değildir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Allah Teâlâ Kıyâmet günü Cehennem ehlinin azâbı en hafif olanına: «Ne dersin, şu anda dünya dolusu altının olsa, onları (şu azaptan kurtulmak için) fidye olarak verir miydin?»*[94] *diye sorar. Kâfir: «Evet!» der. Bunun üzerine ona: «Sen Âdem'in sulbünde iken Ben senden bundan daha hafif bir şey istemiştim; o da Bana hiçbir şeyi şirk koşmaman idi."* [95]

Kurtubî'den şöyle nakledilir: *"Kellâ"* kelimesi, caydırma anlamına geldiği gibi "hakkan: gerçekten" mânâsına da gelir. Burada her iki yön de mümkündür. İkinci takdire göre cümle "yüncîhi" ifâdesinde biter ve o kelime üzerinde vakıf yapılır. Buna göre "kellâ", "yüncîhi" kelimesini izleyen ikinci cümle olmuş olur. Ancak tahkik ehli âlimler "kellâ"nın birinci takdîre uygun olduğunu söylüyorlar. İşte bundan dolayı **İmam Secâvendî** "kellâ" kelimesi üzerine vakf-ı mutlak işâreti koymuştur.

“Çünkü o ateş”. Azâb kelimesinin zikredilmesiyle kendisine delâlet edilen ateş. Bundan maksad da cehennemdir. *“Hâlis alevdir.” “Lezâ/hâlis alev”* kelimesi, cehennem için özel isimdir. Aynı zamanda cehennemin ikinci derekesine verilen bir isimdir. Dumansız hâlis alev mânâsına gelen “el-Lezâ”dan alınmıştır. Saf ateş olduğu için harâreti çok kuvvetlidir ve bu sebeple son derece yakıcıdır.

Cümleyi tahlil edecek olursak “lezâ”, “inne”nin haberidir. Mânâsı cehennem bu isimle isimlendirilmiştir, demektir. Bu lezâ kelimesi ile hâlis alev de kasdedilmiş olabilir. Bu takdirde kelime hiçbir te’vile gitmeksizin haber olur.

Kâşifî’nin dediği gibi; “Doğrusu günahkârın fidye verdiği şey, cehennem ateşinin hâlis bir alevinden başkası değildir.” *Keşfü’l-esrâr*’da gelmiştir ki: “O alevli bir ateştir.”

نَزَّاعَةً لِلشَّوٰى ﴿١٦﴾

16. Derileri kavurup soyar.

Burada “نَزْع/nez’”kelimesi geçmektedir. “Nez’” bir şeyin, yerinden çekilmesi ve sökülmesi demektir. *“شَوٰى/Şevâ”* ise uçlar, yâni el, ayak gibi kaybedildiğinde insanın ölümüne yol açmayan organlar demektir. *“Nezzâaten”* kelimesinin mansûb olarak gelmesi, meselenin korkunçluğunu ve dehşetini vurgulamak içindir. Bu durumda mânâ şöyle olur: *“لَظٰى/Lezâ”* ile, insanın vücûdunun etrafında mevcûd olan organlarını çeken ve şiddetli harâreti sebebiyle kazandığı yakma gücü sâyesinde onları yerinden söken ateşi kasdediyorum. Bu uzuvlar daha sonra tekrar eski hâline gelir ve bu azâb böylece ebediyyen devam edip gider.

Şevâ, uzuvlar mânâsına geldiği gibi “şevât” kelimesinin çoğulu olarak baş derisi anlamına da gelebilir. Buna göre ateş, kâfirlerin başlarının derisini çekecek, tamamen söküp kafataslarını derisiz bırakacak, soyacaktır. Çünkü kâfirler organlarıyla yeryüzünde ezâ ve cefâ etmek üzere çaba sarfediyorlardı ve reis, önder olan âzâları ile haktan yüz çeviriyorlardı. Bu önder âzâları başlarında bulunuyordu ve bunların başında bilhassa kafalarında çalıştırmadıkları akılları vardı.

تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰى ﴿١٧﴾

17. Yüz çevirip geri dönen,

Hakk’a ve O’u tanımaya *“arkasını dönen”*. *“Edbera”* fiili, yönelmek anlamına gelen “akbele” fiilinin tam tersidir. *“Yüz çeviren”* yâni Allah’a itâattan yüz çeviren. Çünkü Allah’ın buyruklarına dönüp bakmayan kimse O’na yüzünü çeviriyor demektir.

وَجَمَعَ فَاَوْعٰى ﴿١٨﴾

18. ***(Servet)*** **toplayıp yığan kimseyi** ***(kendine)*** **çağırır!**

Hırsla ve dünya sevgisi ile *“mal toplayıp yığan kimseyi (kendine) çağırır!”* Alevli cehennemin böylesi kimseleri çağırmasının mânâsı, o tür kişileri kendisine doğru çekmesi ve kendine getirmesidir. İfâde bu hâliyle cehennemliklerin cehenneme getirilmelerinin mecâzî yoldan anlatımıdır. Sanki cehennem onları çağırmış da onlar da orada hazır olmuşlardır.

Kâşifî şöyle demiştir: “Alevler yükselir, kâfiri, mıknatısın demiri kendine çektiği gibi yüz senelik veya iki yüz senelik mesâfeden kendine çeker.”

Cehennem onlara “Bana gel, bana gel ey kâfir, ey münâfık, ey zındık! Senin yerin benim!” diye seslenir. Ya da âyete şöyle mânâ vermek mümkündür: Cehennem kâfirleri ve münâfıkları fasih bir lisân ile isimleriyle çağırır, sonra da onları kuşun taneyi kapması gibi birden kapıverir. Allah Teâlâ’nın cehenneme konuşma kâbiliyeti vermesi mümkündür, tıpkı kâfirlerin derilerine, ellerine ve ayaklarına konuşma kâbiliyeti verip de bu organların o kişilerin işledikleri günahı ifâde etmeleri gibi.[96] Nitekim Allah aynı konuşma yeteneğini ağaçta da yaratmıştır.[97]

Âyet-i kerîmeyi şöyle anlamak da mümkündür; Cehennemin zebânîleri o kâfirleri çağırır. Bu takdirde cehennem kelimesinin başındaki “zebânî” kelimesi hazfedilmiş olur veya burada böyle bir hazften söz etmeden, ifâdede isnâd-ı mecâzî vardır, deriz. İsnâdın yönüne gelince, çağıran zebânînin fiili, kendisine çağrılan cehenneme isnâd edilmiş olur.

*et-Te’vilatü’n-necmiyye’*de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: Kim, şerîata uygun ve tabîata muhâlif davranarak Hakk’a yönelmekten yüz çevirir, âhirete yönelme ve dünyaya sırt çevirmekten yüzünü dönerse onu cehennem kendine çağırır.

Kâşânî ise şöyle diyor: İnsanın nefsi cehenneme uygun bir hâle geldiği için nefis kendiliğinden cehenneme sürüklenir. Zîrâ şöyle bir kâide vardır: Cins dâima kendi cinsine doğru meyleder ve akar. “*Lezâ*”, süflî tabîatın ateşidir, bu ateş ancak Hak’tan, kudsî makamdan ve nur âleminden yüz çeviren, yüzüyle zulmet kaynağına doğru dönen ve zulmânî, süflî, fânî cevherin sevgisini tercih eden kimseyi kendine çağırır. Böyle bir kimse, yapısı gereği tabiî ateşin maddelerine doğru kendiliğinden çekiliverir ve ateş onu çağırıp kendine çeker. Çünkü böyle bir tabîat ve nefis, o ateşle aynı cinsten olmuştur. Dolayısıyla onun yüreklere hâkimiyet kuran rûhânî nârı ile yanar. Böyle bir kimsenin o ateşten kurtulması nasıl mümkün olur! Çünkü kendisini tabîatın çağırıcısı taleb etmektedir ve isti’dad ve kâbiliyetin diliyle onu kendine çağırmaktadır.

Ateş, bir de dünya hırsı ve muhabbetiyle *mal toplayıp yığan* kimseyi kendine çağırır. Böyle bir kimse dünya malını bir kabın içerisine doldurup orada depo etmiştir. Topladığı ve depoladığı o malın zekâtını ve üzerine vâcip olan haklarını edâ etmemiş, din ile meşguliyetten uzak durmuş, mal elde etmesi sebebiyle böbürlenmiştir. Onun bu hareketleri yapmasının sebebi, beslediği uzun emel ve Allah’ın kullarına karşı şefkat

duygusundan yoksun oluşudur. Eğer böyle bir karakterde olmasaydı, dünya malını biriktirmezdi, tam tersine onu dağıtırdı.

Âyette *“biriktirme”* ile *“arka dönme”* ve *“yüz çevirme”* fiillerinin birlikte kullanılmaları, cimriliğin çirkinliğini, cimri olan kimsenin hasisliğini ve değersizliğini vurgulamak içindir. Şu hâlde bir mümine böyle bir karakter uygun değildir. Bir hadis-i şerîfte şöyle buyrulur: *“Kıyâmet günü Âdemoğlu âdeta bir kuzu gibi getirilip Allah Teâlâ’nın huzûrunda durdurulur. Allah Teâlâ ona:*

«–Sana (hayat, sıhhat, âfiyet, âzâ gibi sayısız nimetler) verdim, (evlâd, hizmetçiler, mal, makâm gibi) bol bol ihsanlarda bulundum, (Kitap indirmek ve Peygamber göndermek gibi) büyük in’âmlarda bulundum. Peki, bütün bunlara mukâbil sen ne yaptın?» buyurur. Kul:

«–Yâ Rabbi, bana lutfettiğin malları topladım, onları üretip artırdım ve olduğundan daha fazla bir hâlde geride bıraktım. Beni dünyaya gönder [98] *de onların hepsini Sana getireyim.» der. Allah Teâlâ:*

«–Bana, önceden gönderdiğin sâlih amelleri göster!» buyurur. Kul yine:

«–Yâ Rabbi, bana lûtfettiğin malları topladım, onları üretip artırdım ve olduğundan daha fazla bir hâlde geride bıraktım. Beni dünyaya geri gönder de onların hepsini Sana getireyim.» der. O, âhiret için hiçbir sâlih amel işlememiş bir kuldur ve derhal Cehennem’e götürülür.” [99]

Bir başka rivâyette şöyle nakledilir: Peygamber Efendimiz (s.a.) bir gün avucunun içine tükürür ve parmağını bunun üzerine koyarak şöyle buyurur:

“Allah -azze ve celle- şöyle buyuruyor: «Ey Âdemoğlu! Sen nasıl olur da Beni âciz bırakabileceğini düşünürsün?! Hâlbuki Ben seni, tükürük damlası kadar bir sudan yarattım ve sana en güzel bir şekil verip her yönden mütenâsip kıldım. Yeryüzünde süslü elbiseler içinde, ayaklarını yere sertçe vurarak kibir ve azametle yürüdün. Mal biriktirip kimseye vermedin. Can boğaza gelince, “Tasadduk ediyorum” diyorsun. Artık sadaka verme vakti nerede kaldı!»” [100]

et-Te’vilatü’n-necmiyye’de şöyle buyrulur: Cehennem, rûhânî ahlâk ve rahmânî vasıflardan müteşekkil insânî kemâlâtı kendinde toplayan, ancak bunları sâdık, âşık, muhabbet ehli, irşad, tâlim ve sülûk yoluna müştâk tâliplere infak etmeyen kimseleri kendine çağırır.

---

[94]. el-Mâide, 36; Yûnus, 54; er-Ra’d, 18; ez-Zümer, 47; el-Meâric, 11-14.
[95]. Buhârî, Rikâk 51, 49; Müslim, Münâfikîn, 51-53; *Müsned*, III, 127, 129, 218.
[96]. en-Nûr, 24; Yâ-sîn, 65; Fussılet, 20-21.
[97]. Bkz. el-Kasas, 30; Müslim, Fiten, 79-82.
[98]. Bkz. es-Secde, 12; el-En’âm, 27-28; el-Arâf, 53; el-Mü’minûn, 99, 103-111; eş-

Şuarâ, 94-102; Fâtır, 36-37; ez-Zümer, 55-59; el-Mü'min, 10-12; eş-Şûrâ, 44-45.

[99]. Tirmizî, Kıyâmet, 6/2427. Krş. Müslim Zühd, 16.

[100]. Ahmed, IV, 210. Ayrıca bkz. İbn-i Mâce, Vasâyâ, 4; Hâkim, II, 545/3855.

İNSAN,
PEK HIRSLI (VE SABIRSIZ)
YARATILMIŞTIR

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعاًۙ ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاًۙ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ
الْخَيْرُ مَنُوعاًۙ ﴿٢١﴾ إِلَّا الْمُصَلّ۪ينَۙ ﴿٢٢﴾ اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ
دَٓائِمُونَۖ ﴿٢٣﴾ وَالَّذ۪ينَ ف۪ٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌۙ ﴿٢٤﴾ لِلسَّٓائِلِ
وَالْمَحْرُومِۖ ﴿٢٥﴾ وَالَّذ۪ينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدّ۪ينِۖ ﴿٢٦﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ
مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۚ ﴿٢٧﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍۚ ﴿٢٨﴾
وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَۙ ﴿٢٩﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوم۪ينَۚ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ
فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ ﴿٣١﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ
رَاعُونَۖ ﴿٣٢﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَٓائِمُونَۖ ﴿٣٣﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ
عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَۜ ﴿٣٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَۜ ﴿٣٥﴾

19. Gerçekten insan, pek hırslı *(ve sabırsız)* yaratılmıştır.
20. Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır, feryat eder.
21. Ona imkân verildiğinde ise pinti kesilir.
22. Ancak şunlar öyle değildir:
23. Namaz kılanlar, ki onlar namazlarında devamlıdırlar *(ihmal göstermezler;)*
24. Mallarında, belli bir hak tanıyanlar;
25. İsteyene ve *(isteyemediği için)* mahrum kalmışa
26. Cezâ *(ve hesap)* gününün doğruluğuna inananlar;
27. Rablerinin azâbından korkanlar,
28. Şüphesiz Rablerinin azâbı*(na karşı)* emin olunamaz;
29. Irzlarını koruyanlar
30. Ancak eşlerine ve câriyelerine karşı müstesnâ; çünkü onlar kınanmaz;
31. Bundan öteye *(geçmek)* isteyenler ise, onlar taşkınların ta kendileridir.
32. Emânetlerine ve ahidlerine riâyet edenler;
33. Şâhidliklerini *(dosdoğru)* yapanlar;
34. Namazlarını koruyanlar;
35. İşte bunlar, cennetlerde ağırlanırlar.

“Gerçekten insan” yâni insan cinsi *“çok hırslı ve sabırsız yaratılmıştır.”* “Helû” kelimesi hele’ kökünden gelen “hâli’” kelimesinin mübâlağalı hâlidir. Bu kök, insanın başına istemediği bir şey geldiğinde kendisini tutamayacağı bir biçimde sabırsızlık ve sızlanma ile harekete geçmeyi ve eline bir iyilik geçtiğinde aynı hızla içine kapanarak bundan hiç kimseye vermemeyi ifâde eder. Çok hızlı yürüyen deveye “helvâ’” denir. Dördüncü bâbdandır. **İbn Abbas’**ın ifâdesine göre üzerinde durduğumuz bu kelimeyi yine en güzel biçimde Cenâb-ı Hak şimdi gelecek âyette tefsir etmiştir.

إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاً ﴿٢٠﴾

20. Kendisine fenâlık dokunduğunda sızlanır, feryâd eder.

Yâni insanoğlu kendisine bir kötülük dokunduğunda, fakir düştüğünde veya hastalandığında ya da buna benzer başka bir sıkıntıya girdiğinde hemen sızlanır, feryâd eder. Sızlanma ve feryâd etme anlamını ifâde eden kelime, *“cezûan”*dır. Bu kelime “cez’” kökünden türemedir. Mânâsı, “insanoğlu böylesi bir sıkıntıya düştüğünde, kaderi bilmediği için feryâdı basar” şeklindedir. Bu kök, sabır kökünün tam zıttıdır.

İbn Ata der ki: *Helû’* diye nitelenen kişi, elinde varken bundan râzı olan, elinde olmadığında öfkelenen kimsedir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *“İnsanda bulunan (huy)ların en kötüsü, hırslı bir cimrilik ve şiddetli bir korkaklıktır.”* [101] Yâni keder ve üzüntü veren bir cimrilik ve kalbi çıkaracak gibi olan korkaklık.

Âriflerden birisi şöyle diyor: Nefislerin, hastalığı hoş görmeyişlerinin sebebi, bunun kendilerini Allah Teâlâ’ya hakları olan mükellefiyetleri edâdan alıkoymasıdır. Çünkü hayvânî ruh, bir elem hissettiğinde, mükellefiyetleri edâ eden cesedi idâre edemez. Âriflerin nefislerinin, ölümü çirkin görmeyişinin sebebi ise ölümde Allah’a kavuşmanın bulunmasıdır. Şu hâlde ölüm, âriflerin gözünde bir nimet ve bir ihsandır. Bu sebeple Peygamber Efendimiz (s.a.), ölümü seçip seçmeme husûsunda muhayyer bırakılınca ölümü tercih etmiştir.[102]

وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعاً ﴿٢١﴾

21. Ona imkân verildiğinde ise pinti kesilir.

“Ona imkân” yâni zenginlik ve başka şeyler *“verildiğinde ise pinti kesilir.”* Yâni başkalarına vermemekte, malını elinde tutmakta aşırı davranır. Çünkü o kısmeti (Allah’ın kullarına taksîmâtını) ve vermenin fazîletini bilmemektedir. Cimriliğin artmasında, insanın sağlık içinde olmasının bir katkı ve payı vardır. Çünkü zengin,

hastalandığı zaman vücudu sağlam iken vermediği şeyleri verebilir. Bu sebeple sağlık esnâsında verilen sadaka daha fazîletlidir.[103]

Lübâb'da **Mukàtil**'den nakledilir ki *"Helû'"*, Kaf Dağı'nın ardındaki bir canlıdır. Her gün yedi ovanın otunu yer ve yedi denizin suyunu içer. Soğuk sıcak dinlemez sabrı yoktur, her gece "yarın ne yiyeceğim" diye endişe eder. İşte Allah Teâlâ insanı sabırsızlık ve rızık endişesi husûsunda bu hayvana benzetti.

İnsandan başka hangi canlı varsa
Midesi dolunca artık endişe etmez
İnsan sâdece doymanın peşinde değildir
Tokluk baş üstüne, doyduğu hâlde yine de rızk endişesine düşer
Kerîm olan Allah'ın sofrasından her gün rızkından
Bütün ömrü boyunca az çok demeden yer durur
İşte bu şekilde hırsı ve emeli yüzünden
Ekmekten başka bir şey düşünmez olur.

Âyet-i kerîmede sıralanan üç vasıf, "sabırsızlık", "sızlanma" ve "cimrilik", dilbilgisi kuralları bakımından hâl-i mukadderedirler. Çünkü bunlarla kasdedilen, kendilerine bağlı olan kınanma ve cezâdır. İşte bunlar, insanın mükellef tutulduğu; irâde ve tercihiyle yaptığı şeylerdir. Bu mükellefiyet de insanın bülûğ çağına ermesinden sonra gerçekleşecektir. Veya bu üç vasıf, muhakkakadır. Yâni insanın kendileriyle birlikte yaratıldığı tabiî ve fitrî vasıflardır. **Mütenebbî** bunu şöyle ifâde eder:

Nefsin mayasında yoğruldu zulüm illeti,
Zulmetmiyorsa insan, vardır -bil ki- bir illeti.

Bunların fitrî ve cibillî olması, ahlâk kitaplarında zikredilen tedâvi yöntemleriyle tedâvi edildiklerinde insandan ayrılmayacakları mânâsına gelmez. Çünkü bu kötü huylar tıpkı suyun soğukluğu gibi bir şeydir. Nasıl ki sudaki soğukluk sıfatı suyun ayrılmaz bir vasfı ve yapısını oluşturan yapı taşlarından birisi değildir. Tam tersine o soğukluk, suda Cenâb-ı Hakk'ın sonradan yaratması ve ona bu karakteri vermesi ile mevcuddur ve bu karakter, eğer dilerse Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğu başka sebeplerle sudan ayrılabilmektedir. (İşte kötü huylar da istenirse insandan aynen bu su örneğinde olduğu gibi ayrılabilir.)

Burada şöyle bir soru insanın aklına takılabilir: İddiâ edildiği gibi bu kötü sıfatlar insanın mayasında yoğurulmuş olarak mevcûd ise neden ana kucağında bebek iken insanoğlu sabırsız ve hırslı olmuyor. Hâlbuki o zaman da böyle sabırsız ve hırslı olması gerekirdi. Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Evet, insan ana kucağında meme emerken de sabırsızdır ve hırslıdır. Dikkat edilince görülmez mi ki ana kucağındaki bebek memeye nasıl saldırıyor? Nasıl hırsla emiyor ve bir yeri acıdığında nasıl hemen

ağlıyor ve elinde tutmuş olduğu bir şey elinden alınmak istendiğinde nasıl olanca gücüyle buna engel olmaya çalışıyor!

Râğıb İsfahânî der ki: "Acaba insanın kötü ahlâkla yoğrulmuş olarak yaratılmasındaki hikmet nedir? Biz bu soruya şöyle cevap veriyoruz: Şehvetin yaratılması, şehvet kendisine doğru çektiğinde insanın nefsine engel olması, şeytan mâsiyetleri süsleyip güzel gösterdiğinde onunla harbetmesi ve böylece Allah Teâlâ'nın sevabını ve cennetini hak etmesi içindir."

Yâni insanoğlunun mayasına nasıl şehvet konulmuşsa, onun yapısına mânî olacak akıl da konulmuştur. Böylece Allah Teâlâ tarafından, doğru yolu gösteren işâret, insanın bünyesine yerleştirilmiştir.

Âriflerden birisi şöyle diyor: İnsanın yapısındaki cimrilik, yaratılıştan gelen bir husustur. Bu özelliğin insandan sökülüp atılması mümkün değildir fakat Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla bu vasıf çalışmaz hâle getirilebilir, bundan daha ileri de gidilemez. Bu sebeple Allah Kur'ân-ı Kerim'inde şöyle buyurur: ***"Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."*** (el-Haşr, 59/9). Görüldüğü üzere Allah bu âyet-i kerîmede insanın nefsinde cimriliğin var olduğuna dikkat çekiyor, ancak kul Allah Teâlâ'nın ihsanı ve rahmeti sâyesinde o cimrilikten korunabilir.

Allah insanoğlunun sabırsız ve hırslı yaratıldığını ifâde ediyor. Bütün bunların kaynağı şudur: İnsanoğlu kendi varlığını Allah Teâlâ'dan almıştır, insan yaratılış itibariyle vermeye değil, almaya müsâid yaratılmıştır. İnsanın gerçek yapısı, tasaddukta bulunma veya bir başkasına bir şey vermeyi sağlamaz. Bu sebeple bir hadis-i şerifte *"Sadaka delildir"* buyurulmuştur.[104] Bu hadis-i şerif: "Sadaka, insanın nefsinin cimriliğinden kendini korumuş olduğuna delildir" demektir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu hususta meşhûr bir nükte vardır: Âlimlerden birisi suya düşer ve nerdeyse boğulmak üzeredir. Orada suyun kenarında bulunanlardan birisi:

"–Sultanım ver elini!" diye seslenir. Bunun üzerine ona:

"–Öyle deme, elini vermez. Çünkü o vermeye değil, almaya alışıktır. Tam tersine ona, al elimi de!" diye ikazda bulunur.

Âlimlerden birisi şöyle der: Öfke, açgözlülük, hırs, korkaklık, cimrilik, kıskançlık insan ve cinde doğuştan gelen vasıflardır. İnsanda doğuştan gelen bir vasfın, o vasıfla mevcûd olan zâtı yok olmadıkça; yâni insan ölmedikçe yok edilmesi imkânsızdır. Bu sebeple Peygamber Efendimiz (s.a.) bu vasıfların kullanılabileceği yerler göstermiştir. Meselâ şöyle buyurmuştur: *"Ancak şu iki kişiye hased edilir."* [105] Yine Peygamber Efendimiz (s.a.), câhiliyyet gayretleri için değil, Allah için öfkelenmeyi emretmiştir.[106] Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur: ***"Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa kendilerine "öf" bile deme, onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle!"*** (el-İsra, 17/23). Sonra "öf" diyeni medheder: ***"Size de, Allah'ı bırakıp***

tapmakta olduğunuz şeylere de öf olsun!” (el-Enbiya, 21/67). Allah Teâlâ önce ***“Onlardan korkmayın”*** buyururken, hemen âyetin devamında ***“Benden korkun”*** (Al-i, İmran, 3/175) buyurmaktadır. Kâmil insanlar bu sıfatları iyi bir şekilde kullanırlar. Birçok derviş, Allah Teâlâ bu sıfatları çalışmaz vaziyette bırakıp durdurduğunda bunların kendilerinden zâil olduğunu zannederler, hâlbuki durum böyle değildir.

Fakîr (**Bursevî**) şöyle derim: Bu açıklamalardan, ***“Şüphesiz nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.”*** (Yusuf, 12/53) sözünün sıhhati anlaşılmış olur, isterse bu nefis, -daha önce Yusuf Sûresi’nde gördüğümüz üzere- peygamberlerin nefsi olsun!

Kısaca ifâde etmek gerekirse, yukarda işâret ettiğimiz vasıfların ve sıfatların aslı kök olarak herkesin mayasında mevcuddur. Bu da, insanoğlu nefsi ile muhârebe edebilsin diye böyledir. Zira insanın yücelmesi ve terakkî etmesi ancak nefsiyle mücâdele etmesiyle mümkündür. Terakkî ise ölüme kadar devam eder. Aynı şekilde, o sıfatların asıllarının mevcûd olması üzerine kurulu olan savaş devam edecektir. Nefsin karakteri, çokça kötülükleri emretmektir, fakat onun bu tesiri, nâkıs olan insanlarda göründüğü gibi kâmil insanlarda görünmez. Bunu iyi anla!

Kâşânî der ki: Nefis, tabîatı itibariyle şerrin kaynağı ve pisliğin sığınağıdır. Çünkü o zulümât/karanlıklar âlemindendir. Kim nefsine kalbi ile meyledecek olur ve cibilliyeti ile yaratılışının gereği kendisine gâlip gelirse, o zaman o kimse, süflî işlere uygun bir hâle gelir ve aşağılık vasıflarla sıfatlanmış olur. Bu kötü vasıfların en düşükleri ise **“kendisine bir kötülük dokunduğunda sızlanır, feryâd eder”** âyet-i kerîmesinde işâret edilen korkaklık ve cimriliktir. O kişinin aşağılık sıfatlarla vasıflanmasının sebebi, bedenin kendine uygun şeyleri sevmesi, kişiyi şehvet ve lezzetlere sürüklemesidir. Korkaklık ve cimrilik, insanın kalbini varlık mertebelerinin en alt tabakasına çektiği için en aşağılık vasıflardır.

et-Te’vilatü’n-necmiyye’de şöyle buyrulur: Bu âyet-i kerîmede, ilâhî feyzi kabûle istidâdlı olan insanın an be an daha da *aceleci davrandığı*na, kemâle ulaşma noktasında *sabırsızlık gösterdiği*ne işâret edilmektedir. Çünkü insan sülûk yolunda devam ederken ilâhî isimlerden birisiyle alâka kurar, onun hakîkatine erer ve onunla ahlâklanır, sonra başka bir isme yönelir. Bu hâl, sülûkü esnâsında bütün esmâ-i ilâhiyye ile ahlâklanıncaya kadar böyle devam eder. *Kendisine bir şer;* yâni yolda zuhûr eden bir fetret/durgunluk *isâbet ettiğinde sızlanır, feryâd eder*, sağa sola gitmeye başlar ve tedirgin olur. Bilmez ki yolda meydana gelen bu fetret, onun sülûkünün sür’atlenmesine sebep olacak, seyrini kuvvetlendirecektir. *Kendisine bir hayır geldiğinde*, yâni zâtî mevhibe ve ilâhî isimlerden gelen ihsanlara nâil olduğunda ise *bunlardan lâyık olan kişilere vermez, talep edenlere karşı cimri davranır.*

إِلَّا الْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾

22. Ancak namaz kılanlar böyle değildir.

Namaz kılanlar ve bundan sonra zikredilecek vasıfları taşıyanlar, 19. âyette geçen **"insan"** kelimesinden istisnâ edilmektedirler. Zira "insan" kelimesi cins ismi olduğu için çoğul mânâsınadır. Bu istisnâ, devamlılık yönüyledir. Yâni aşağılık sıfatlar üzere yaratılan insanlar, bu hâlleri üzerine devam ederler ancak namaz kılanlar ve aşağıda zikredilecek vasıfları taşıyanlar böyle değildirler. Çünkü onlar bu tabîatlarını değiştirmişler ve onların zıdlarıyla sıfatlanmışlardır.

اَلَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ﴿٢٣﴾

23. Ki onlar namazlarında devamlıdırlar ***(ihmal göstermezler;)***

"Hüm/onlar" zamirinin öne alınması, burada verilen hükmü kuvvetlendiriyor ve işiten kişinin zihnine iyice yerleşmesini sağlıyor. Tıpkı "هُوَ يُعْطِى الْجَزِيلَ/O bol veriyor" dediğinde, o kişinin bol bol verdiğini güçlü bir şekilde vurgulamayı kasdetmen gibi.

"Onlar namazlarında devamlıdırlar." Çünkü onları namazlarından hiçbir şey alıkoyamaz ve onlar namazlarını edâ etmeye devam ederler. Nitekim Peygamber (s.a.) Efendimiz'in şöyle buyurduğu rivâyet olunur: *"Amelin en üstün olanı -az da olsa- devamlı olanıdır."* [107]

Hz. Âişe (r.anhâ) der ki: Peygamber (s.a.) Efendimiz'in ameli devamlı idi.[108] Namaza devam etme vasfının, diğer güzel hasletlerden evvel zikredilmesinin sebebi, Peygamber (s.a.) Efendimiz'in şu hadis-i şeriflerinde haber verdikleri fazîlettir:

"Allah Teâlâ'nın ümmetime ilk farz kıldığı şey beş vakit namazdır. Onların amellerinden ilk kaldırılacak olan da beş vakit namazdır. Yine ilk hesaba çekilecekleri ibâdet de beş vakit namazdır…" [109]

Eğer kulun namazları düzgün olursa felâha erip kurtulur. Eğer namazları bozuk olursa o zaman da kaybeder ve hüsrâna uğrar.

Yine namaz, sonuna kadar riâyet edilmesi ve herhangi bir zarûret sebebiyle terkedileceğinde en son bırakılması gereken bir ibâdettir. İnsan hastalandığında orucu tehir edebilir; ama namazı edemez. Ancak teyemmüm almaya ve îmâ ile namaz kılmaya gücü yetmezse o zaman tehir edebilir. Bu sebeple Allah Teâlâ burada zikrettiği güzel hasletleri yine namazla sona erdirmiş ve: ***"Onlar namazlarını muhâfaza edenlerdir"*** buyurmuştur.

Peygamber (s.a.) Efendimiz'in en son vasiyetleri de yine; *"Namaz, namaz! Bir de emriniz altındaki kişiler(in haklarına riâyet ediniz!)"* olmuştur.[110]

Âyet-i kerîmede Salâtu'n-nefs'e, salâtü'l-kalbe, salâtü's-sırr'a, salâtu'r-rûh'a ve salâtu'l-hafiyy'e işâret vardır.

Salâtu'n-nefs; insanın nefsini şerîata muhâlif olan şeylerden tezkiye etmesi, temizlemesidir.

Salâtü'l-kalb; dünyaya, onun şehvetlerine ve süslerine meyletmekten kalbi tasfiye etmektir.

Salâtü's-sırr; sırrı hak etmeden yüce makamlara ve değerli mertebelere heveslenmekten geri çekmektir.

Salâtu'r-rûh; Rabbânî mükâşefeler, rahmânî müşâhedeler ve hakkânî muâyenelerle gerçekleşir.

Salâtu'l-hafiyy ise Hak'ta fânî ve Hak ile bâkî olmakla hâsıl olur. Kâmil insanlar, bu namazların hepsine devam ederler.

وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ﴿٢٤﴾

24. Mallarında belli bir hak tanıyanlar *(da müstesnâdır)*.

Yâni Allah Teâlâ'ya yaklaşmak için ve insanlara şefkatleri sebebiyle kendilerine zorunlu gördükleri farz zekât ve üzerlerine vazife kıldıkları sadakadan muayyen bir nasîb.

لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾

25. İsteyene ve *(isteyemediği için)* mahrum kalmışa.

Kendisinden *"isteyen"* ve dilenen kişi için malından muayyen bir mikdar ayıranlar da müstesnâdır.

Bir günlük azığı olan kişinin dilenmesi helâl değildir. Onun bu hâlini bile bile kendisine veren kimsenin hükmüne gelince, esas kâideye göre o da günaha girmiştir. Çünkü isteyen kimseye, haram olan bir iş husûsunda yardımcı olmuştur. Fakat o kişi verdiği şeyi hibe sayabilir. Zengin birine hibede bulunmak günah değildir. Sâili güzel bir üslupla geri çevirme hakkı da vardır. Meselâ "Allah Teâlâ size fazlından ihsân eylesin!" diyerek onu güzelce geri çevirebilir.

*"Mahrum"*a da bir pay ayırırlar. Burada ya utandığından veya Cenâb-ı Hakk'a tevekkül ettiğinden istemeyen, başkalarının da kendisini zengin zannettiği ve bu sebeple mahrum kalan kimse kasdedilir.

Bu âyet-i kerîmede sâlih amel ve sâdık hâller sermâyesinden hâsıl olan hakîkat ve mârifet *mallarına* da işâret vardır. İşte bunlarda, *isteyen kişi için belli bir hak vardır.* Yâni sülûk ve nefisle cihâda kâbiliyetli kişi için. Hakîkat ve mârifet ehlinin bu kişiye feyz akıtması ve onu Hakk'ı talep etmeye irşâd etmesi gerekir. *Mahrum* ise âile, çoluk-

çocuk ve onların ihtiyaçlarıyla meşguliyet sebebiyle acziyet dünyasına atılmış ve oraya düşmüş kişidir. Hakîkat ve mârifet ehli, bu tür insanları da tesellî etmeli, Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti ve mağfireti ile kalplerini hoş etmeli ve Allah Teâlâ'nın kereminden ve feyzinden mahrum kalmamaları için şerefli nefeslerinin bereketinden üzerlerine akıtmalıdır.

وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِۙ ﴿٢٦﴾

26. Cezâ *(ve hesap)* gününü tasdik edenler;

Yâni amelleriyle bu tasdiklerini ortaya koyanlar. Zira onlar âhiret sevabını arzulayarak mâlî ve bedenî ibâdetlerde kendilerini yorarlar. Bu hareketlerinden onların cezâ gününü tasdik ettikleri anlaşılır. Sâdece kalp ve lisân ile yapılan tasdik -her ne kadar ebediyyen cehennemde kalmaktan kurtarsa da-, yukarıda zikredilen kötü sıfatları tabîat hâline getirmiş kimselerden müstesnâ kılmaz.

Kâşânî bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir eder: Burhânî yakîn veya îmânî îtikad ehlinden *âhiret ve meâdın hâllerini tasdik edenler.* Onlar da orta yolu tutmuş olan kalp erbâbıdır.

وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۚ ﴿٢٧﴾

27. Rablerinin azâbından korkanlar,

Fazîletli amelleri olduğu hâlde onları eksik görerek ve Cenâb-ı Hakk'a tâzimde bulunarak kendileri için korkanlar.

Kâşifî şöyle buyurur: "Allah'tan korkmanın alâmeti, günahlardan ve nehyedilen şeylerden kaçınmaktır."

Hasan Basrî (rh.) şöyle buyurur: "Mü'min, hasenelerinin kabul edilmemesinden korkar."

Âyetteki *"min âzâbi rabbihim"* kısmının öne alınmasının, Allah Teâlâ'nın **"Yalnız benden korkun!"** [111] emrine imtisâlen hasr için olduğunu kabul etmek, gâyet güzel bir tevcihtir. Bu takdîmin takviye/kuvvetlendirme için olması da câizdir.

اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍۚ ﴿٢٨﴾

28. Şüphesiz Rablerinin azâbı*(na karşı)* emin olunamaz;

Allah'ın onlara olan azâbı, kendisinden emin olamadıkları bir azaptır.

Bu son âyet, ara cümledir. Bir kimse itâat ve gayrette ne kadar ileri giderse gitsin, Allah Teâlâ'nın azâbından emin olmaması, aksine korku ve ümid arasında yaşaması gerektiğini bildirir. Zira hiç kimse âkıbetinin ne olacağını bilemez.

Kâşânî şöyle der: *"Rablerinin azâbından korkanlar"*. Yâni seyr u sülûke yeni başlayıp da kalp nûru ile nefs makamından geçip ileri doğru giden; o makamda durmayan korku ehli. Veya Kalp makamında mahrûmiyet ve hicap (perdelenme) azâbından ya da Müşâhede makamında telvinden korkan sâlikler. Çünkü bir kalıntı kaldığı müddetçe perdelenmekten emin olunamaz. Tıpkı Cenâb-ı Hakk'ın *"Rablerinin azâbına karşı emin olunamaz"* buyurduğu gibi.

Burada bahsedilen *"azâb"*ın bir çeşidi de insanın kendini beğenmesidir. Çünkü bu, insanı helâk eden ve hicâb ateşiyle ıkâb cehennemine düşüren illetlerdendir. Allah Teâlâ'dan âfiyet dileriz.

وَالَّذٖينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَۙ ﴿٢٩﴾

29. Irzlarını koruyanlar

"Ferc": Kadın ile erkeğin cinsiyet uzuvları; yâni ön kısımları edeben ferc kelimesiyle ifâde edilmiştir. "İnsanın edebi zehebinden daha hayırlıdır." *"li furûcihim"* deki harf-i cerr, *"hâfizûn"* kelimesine bağlıdır. İşte bu kimseler edep yerlerini zinâdan korur ve haram kimselere dokunmaz, gâyet iffetli davranırlar. Çünkü edep yerinin korunması, "iffetli olmak"tan kinâyedir.

اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومٖينَۚ ﴿٣٠﴾

30. Ancak eşlerine ve câriyelerine karşı müstesnâ; çünkü onlar kınanmazlar;

Âyette yer alan *"alâ"* harf-i cerri, nahv kitaplarında ifâde edildiği üzere "min" anlamınadır.

"Zevceleri", nikâhlı hanımları; *"veya ellerinin sâhip oldukları"*, hayz ve nifastan temizlenmiş, istibrâ müddetlerindeki temiz, helâl vakitlerinde câriyeleri.

Câriyelerden bahsedilirken, cansız varlıklar için kullanılan *"mâ"* harfi kullanılmıştır. Bunun sebebi, ya köle oldukları için akılsız varlıklar yerine konmaları veya eksiklik göstergesi unûset/dişiliğe sâhip olmalarıdır.

"Sağ elin mâlik olması" şeklindeki bir ifâdenin getirilmesi, burada edep yerlerini koruyanlardan kasdın erkekler olduğunu gösteriyor. Her ne kadar korunma kadınlar için de gerekli ise ki onlar için daha fazla gereklidir. Kadın efendiler, her ne kadar erkek köleleri bulunsa da onlara karşı ırzlarını korumaları lâzımdır. Mesele kadın efendilerin ırzlarını korumaları olunca, sâhip oldukları kölelerin kölelikleri değil erkek oluşları

önem arzeder.

"İşte onlar" yâni edep yerlerini koruyanlar, zevce ve câriyelerine karşı ferclerini korumadılar diye *kınanmazlar*, şer'an ayıplanmadıkları gibi dünyada ve âhirette bundan dolayı hesaba çekilmezler. Onlar, serzenişte bulunma makâmında değillerdir.

Bu ifâdeler şunu hissettiriyor: İffetini muhâfaza etmeyenlere sıkıntı olarak kınayanların kınaması bile yeter; acaba azâp nasıl olur!

فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾

31. Bundan öteye *(geçmek)* isteyenler ise, onlar taşkınların ta kendileridir.

Kendisi için burada zikredilenlerden başkasını talep eden varsa ki o da nikâh ve "câriyeye sâhip olmak"tan başka yolla istifâde etme arzusudur. Aynı anda nikâhlanılabilecek hür kadınların sayısı dörttür, câriyeler için ise herhangi bir sınır yoktur.

İşte bu sınırdan daha ötesine taşanlar Cenâb-ı Hakk'ın koymuş olduğu *sınırları aşanlar*ın ta kendileridir, bunlar düşmanlıkta zirveye çıkmış, son noktaya varmışlardır. Çünkü "âdûn/haddi aşanlar" kelimesi, "Adâ" fiilinden gelmektedir. Bir kimse zulümde haddi aştığında: "Ona düşmanlık etti" mânâsında bu fiil kullanılır.

Erkekler ve hayvanlarla cinsî münâsebette bulunanlar ile zinâ edenler buna dâhildirler. El ile tatmin olanların da buna dâhil olduğu söylenmiştir.

Rivâyete göre Araplar yolculuk esnâsında elleriyle tatmin olurlardı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kimin evlenmeye gücü yetmezse oruca başvursun!"* [112] Bu ifâdeden bâzı Mâlikî âlimleri elle tatmin olmanın haram olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.) evlenmekten âciz olan kimseye şehveti kesen orucu tavsiye buyurmuştur. Eğer elle tatmin olmak mubah olsaydı, ona yönlendirmek daha kolay olurdu. Bir grup âlim ise bunu mubah görmüşlerdir. El ile tatmin Hanbelîler ile bâzı Hanefîlere göre şehveti teskin etmek için câizdir.

el-Hulâsa isimli eserin rivâyetine göre, oruçlu olan bir kimse tenâsül uzvuyla oynayarak boşalırsa kendisine kazâ gerekir, keffâret gerekmez. Bu fiil, -eğer kişi şehvetini tatmin etmek için yaparsa- Ramazan hâricinde de helâl değildir. Ama şehvetini teskin etmeyi kasdederse umarım herhangi bir vebal altına girmez.

Bâzı *Buhârî* hâşiyelerinde deniyor ki: El ile tatmin Kitâb ve Sünnet'in hükmü gereği haramdır. Allah Teâlâ *"Onlar, eşlerinin ve câriyelerinin dışındakilere karşı edep yerlerini koruyanlardır. Bundan ötesini isteyenler ise taşkınların ta kendileridir"* buyurmaktadır. Yâni zâlimdirler, helâl sınırını aşıp harâm bölgesine geçenlerdir.

Beğavi der ki: Bu âyet-i kerîme el ile tatmin olmanın haram olduğuna delildir.

İbn Cüreyc der ki: İbn Ata'ya istimnâyı sordum, bana şöyle dedi:

“–Ben, elleri hâmile gibi şiş olarak mahşere sevkedilecek kimseler olduğunu işittim, zannediyorum onlar, bu elleriyle tatmin olanlardır.”

Said bin Cübeyr’den rivâyet olunduğuna göre o şöyle demiştir: “Allah Teâlâ geçmişte, tenâsül uzuvlarıyla oynayan bir topluma azap etmiştir.”

Bunu yapana, -bâzılarının dediği gibi- tâzir cezâsı gerekir. Ebû Hanife’ye ve Ahmed bin Hanbel’e göre zinâya sapma korkusu taşıyan kişinin el ile tatmini mubahtır. Yine kişinin hanımının ve câriyesinin eliyle tatmin olması da mubahtır. Fakat **Kâdî Hüseyin** bunun kerâhetle birlikte mubah olduğunu söylemiştir. Çünkü bu, “azil/dışarıya boşalma” mânâsına gelir.

Tatarhâniyye isimli eserde şöyle geçer: **Ebû Hanife** der ki: “Öyle zannediyorum ki bu hareketi yapan, ancak başa baş kurtarabilir.”

Fakîr (**Bursevî**) derim ki: Kişi şehvetini teskin etmek zorunda kaldığı zaman tenâsül uzvunu bir taşla dövmelidir. Nitekim bâzı sâlih ve muttakîler, cinsî arzuları galeyâna geldiğinde, nefislerini zinâ ve benzeri günahlardan korumak için böyle yapmışlardır. Hak, kendisine uyulmaya daha lâyıktır. Hak, nebevî irşâd ile amel etmektir ki o da **oruç** tutmaktır. Daha da zor durumda kalırsa, yukarıda zikrettiğimiz şeyi yapmak, vera’ ve takvâ ehlinin fiillerine daha uygun ve daha yakındır.

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٣٢﴾

32. Emânetlerine ve ahidlerine riâyet edenler;

“Emânet” kelimesi, cins isimdir. İnsana koruması için emânet olarak verilen her şeydir. Bunlar ister Bârî Teâlâ tarafından verilen dînî emânetler, yâni şerîat ve hükümler olsun, ister halk tarafından verilen vedîa ve emânetler olsun. Kelimenin “emânât” şeklinde çoğul gelmesi, emânetlerin çeşitli olması sebebiyledir.

Aynı şekilde ***“ahd”*** kelimesi de hem Allah Teâlâ’nın ahdine, hem de insanların ahdine şâmildir. Ahd, insanın Allah için ya da O’nun kulları için kendi nefsinde kuvvetli bir karar ve söz vermesi, kendini o işi yapmaya bağlaması demektir. Bu kelime söz verene de söz verilene de muzâf olabilir. Burada fâile ve mef’ûle izâfe edilmesi câizdir.

Cüneyd (k.s.) şöyle buyurur: ***Emânet***, uzuvları muhâfaza etmek; ***ahd*** ise kalbin devamlı Allah Teâlâ ile birlikte ve tevhîd üzere olmasını sağlamaktır.

“Riâyet” bir şeyi koruyarak ve ıslâh ederek yapmak, yerine getirmek demektir. Rasûlullah Efendimiz (s.a.), kendisine güvenildiğinde hıyânet etmeyi, konuşunca yalan söylemeyi, ahidleşince gadri/sözde durmamayı ve dâvâlaşırken fücûru/haktan sapmayı münâfiğın vasıflarından saymıştır.[113]

Eğer ateşten emin olmak istersen,
Emânet kàidesini terk etme!

Verdiğin her söze vefâ göster,
Hakk'ın senden istediği ibâdetleri yerine getir.

Büyüklerden birisi şöyle der: Kim ki emânet sıfatıyla sıfatlanır ve sırları saklayabilirse, ölülerin sözlerini, çektikleri azâbı ve tattıkları nimetleri duyar. Tıpkı dilleri olmadığı için hayvanların, kabirde yatanların çektikleri azâbı işitmeleri gibi. Aynı şekilde, emânetle vasıflanan kişi, dünyada uzuvlarının kendisine söylediği sözleri de işitir. Zîrâ onlar canlıdırlar, konuşurlar ve zâten bu sebeple de Kıyâmet Günü şâhidlik yapmaları istenecek ve onlar da şâhidlikte bulunacaklardır.[114] Şâhidliği de hiç şüphesiz ancak âdil ve kendisinden râzı olunan kimseler yapabilirler.

et-Te'vîlâtü'n-necmiyye'de deniyor ki: Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede göklere, yere ve dağlara teklif edilen *emânet*e işâret ediyor. Bu emânet, mazhariyetin kemâli ve ilâhî müşâbehetin tamamıdır. Yine bu âyet-i kerîmede ***"Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), «Evet, Rabbimizsin…»."*** [115] şeklinde bahsedilen mîsâk ve *ahd*e işâret edilmektedir. Bu ahde *riâyet*, şerîata muhâlif ve nefsin hevâsına uygun olan şeyleri yapmamakla gerçekleşir.

Âriflerden biri bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsîr eder: Onlar, *emânetlerine;* yâni Cenâb-ı Hakk'ın fıtrî olarak kendilerine tevdî ettiği aklî mârifetlere ve ezelde kendilerinden almış olduğu *ahidlerine riâyet ederler*, fıtratlarını tabiî perdeler ve nefsânî heveslerle kirletmezler.

وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾

33. Şâhidliklerini *(dosdoğru)* yapanlar;

*"*بِشَهَادَاتِهِمْ*/şâhidliklerini"* kelimesindeki bâ, *kâimûn* kelimesine bağlıdır. Bu, ister tâdiye/geçişlilik, isterse mülâbeset/yakın münâsebet yoluyla olsun farketmez. Bu kelimenin çoğul getirilmesi de şâhidliğin çeşit çeşit oluşundan dolayıdır. Yâni onlar şâhidliklerini adâletle yerine getirenler, insanların haklarını ihyâ için bunu vaktinde edâ edenlerdir. *"Şâhidliği yapmak"*tan murâd, aleyhine şâhidlik edeceği kimse ister yakını, ister uzağı, ister şerefli, ister alt tabakadan biri olsun hâkimlerin yanında bu vazifeyi adâletle îfâ etmektir. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"(Şâhidlik yapacağın hâdiseyi) güneş gibi net olarak bildiğin takdirde şâhidlik yap, yoksa bırak!"* [116]

*"Şâhidliği adâletle yapma"*nın, aslında *"emânetlere riâyet"* vazifesine dâhil olduğu hâlde burada husûsî olarak bir daha zikredilmesi, fazîletini açıkça ortaya koymak içindir. Çünkü şâhidliğin yerine getirilmesinde, hakların ihyâsı ve sıhhate kavuşturulması söz konusudur. Gizlenmesi ve yapılmaması hâlinde ise hakların zâyî edilmesi ve iptali vardır.

el-Eşbâh isimli eserde deniyor ki: Eğer hak, şâhidliğin dışında başka bir yolla yerine

geliyorsa veya kadı fâsık ise ya da kabul edilmeyeceğini biliyorsa kişinin şâhidliğini gizlemesi câizdir.

Fethu'r-Rahmân isimli eserde şöyle denir: Bir şeye şâhid oluvermek, farz-ı kifâyedir. Başka kimse yoksa o şâhidliği yerine getirmek farz-ı ayn'dır. Şâhidlik sebebiyle dâvâcıdan ücret almak, ittifakla helâl değildir. Dâvâcı, şâhidlik yapmasını ister ve şâhid de kadıya yakın olursa, onun yanına yürüyerek gitmesi gerekir. Eğer yarım günlük mesâfeden daha uzak ise şâhidlik yapmak üzere gelmediği takdirde günaha girmez. Çünkü zarara uğrayacaktır. Şâhid yürüyebilecek durumda iken dâvâcı onu kendi hesabından herhangi bir binite bindirecek olursa, o şâhidin şâhidliği kabul edilmez. Ama yürüyemeyecek durumda olduğu için bindirdiyse bunda herhangi bir sakınca yoktur. **Ebû Hanife** (r.a.)'e göre şâhidlik konusunda müslümanın zâhiren âdil görülmesi; yâni büyük günahları işlemeyip küçüğünde ısrarlı olmaması, iyiliklerinin günahlarından fazla bulunması yeterlidir, ancak had ve kısasta bu kadarı kâfi değildir. Ayrıca şâhidin gizlice araştırılması gerekir. Hasım taraf şâhidi itham edecek olursa hâkim o şâhid hakkında gizli soruşturma yaptırır. Ebû Hanîfe'nin **iki büyük talebesi**ne göre ise bütün hak davalarında hâkim, şâhidleri gizli ve açık olarak araştırır. Fetvâ da bu görüşe göre verilmektedir.

Bâzı âlimler âyette geçen "şâhidlik" kavramına tevhid şâhidliğinin de dâhil olduğunu söylemişlerdir. Nitekim **Sehl** (rh.) âyet-i kerîmeyi şöyle anlamıştır: Onlar "Lâ ilâhe illallah" şehâdetiyle şâhidlik ettikleri husûsu muhâfaza ederler, fiilleri, sözleri ve hâllerinden hiçbir şeyle O'na şirk koşmazlar.

Kâşânî ise bu âyet-i kerîme hakkında şöyle der: Onlar ilimdeki şâhidlerinin gereği ile amel ederler. Şâhid oldukları bütün şeylerin hükmünü de yerine getirir ve şâhidlikleri sâdece şâhidleri olan ilmin hükmüne göre sâdır olur, başka değil.

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾

34. Namazlarını koruyanlar;

"عَلَى صَلَاتِهِمْ/*namazlarını"* kelimesinin *"*يُحَافِظُونَ*/muhâfaza ederler"* fiilinden önce getirilmesi, -dilbilgisi kuralları açısından- bir ihtisâs ifâde eder ve şuna delâlet eder: Onların muhâfazaları ve titizlikleri sâdece namazlarınadır, bunun dışındaki dünya işlerine ulaşmaz. Yâni onlar namazlarının şartlarına riâyet ederler, farzlarını, sünnetlerini, müstehablarını ve âdâbını tam ve mükemmel olarak yerine getirirler. Günah işlemek sûretiyle namazlarını boşa çıkmaktan muhâfaza ederler.

Daha evvel zikredilen *"namaza devam ederler"* ifâdesi namazların bizâtihî kendileriyle ilgili iken burada zikredilen *"muhâfaza",* namazların hâlleriyle alâkalıdır.

Müfredât isimli eserde deniyor ki: Bu âyet-i kerîmede onların, namazların vakitlerine, rükünlerine riâyet ederek ve güçleri yettiğince namazlarını kılarak onları muhâfaza

ettiklerine dikkat çekilmektedir. Çünkü namaz onları, Cenâb-ı Hakk'ın ***"Muhakkak ki, namaz hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar."*** [117] âyet-i kerîmesinde ifâde buyurduğu bir koruma ile muhâfaza eder.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kim namazını muhâfaza ederse, kıldığı o namaz kendisi için kıyâmet günü bir nûr, delil ve kurtuluş olur. Kim de namazını muhâfaza etmezse bu takdirde o namaz kendisi için nûr, delil ve kurtuluş olmaz. Böyle birisi kıyâmet günü Kârun, Fir'avun, Haman ve Übey b. Halef ile birlikte olur."* [118]

Übey b. Halef, Peygamber (s.a.) Efendimiz'in Uhud Gazvesi'nde mızrakla boynundan vurduğu heriftir. Bu yaradan sonra kendisi Mekke yolunda ölmüştür. Übey, Ebû Cehil'den daha katı ve daha azgındı. Zâten kendisinin Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'in eliyle öldürülmüş olması da bunu açıkça göstermektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.) kendi eliyle ondan başkasını öldürmemiştir.

Bâzı âlimler burada yer alan *"muhâfaza"* kelimesini "namaza devam"a da teşmil etmektedirler. Nitekim ***"Namazlara ve orta namaza devam edin!"*** (el-Bakara, 2/238) âyet-i kerîmesinde zâhir olan mânâ budur. Bu da bir hükmün önce husûsî, sonra da umûmî olarak bildirilmesi kabilinden olur. Böylece emirlerin faydası insanlara daha fazla dokunmuş olur. Bir de îmandan sonra kulun edâ etmesi gereken ilk şeyin ve -yukarda geçtiği üzere- yine ondan sonra en çok riâyet edilip herhangi bir zarûret sebebiyle bırakılacağında en son terkedilmesi gereken şeyin namaz olduğu hissettirilmiş olur. Demişlerdir ki: "Farz olanlara devam etmek, nâfileleri de korumaktır."

Velhâsıl, *"salat/namaz"* kelimesinin tekrar zikredilmesi ve medh u senâ edilen mü'minlerin bu konunun başında ve sonunda namazı muhâfaza etme ve ona devam etme sıfatlarıyla vasfedilmeleri, namazın fazîletine ve diğer itâat çeşitlerinin hepsinden üstün olduğuna delâlet etmektedir.

Cenâb-ı Hakk'ın medh ü senâ ettiği mü'minlerin sıfatları zikredilirken, her birinin başına ayrı bir *"ellezîne"* getirilmesinin sebebi, farklı sıfatların farklı zâtlar yerine konmak istenmesinden dolayıdır. Böyle yapılarak bu sıfatların her birinin başlı başına ayrı bir mevsufa izâfe edilmeye lâyık olduğu, bunun da taşıdıkları değerden ileri geldiği vurgulanmıştır. Aynı şekilde bir sıfat, diğerini tamamlayan bir unsur hâline getirilmemiştir.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme gösteriyor ki; atıftan anlaşılan muğâyeret/ayrılık, zâtî değildir. Tam tersine îtibârîdir. Çünkü herkes bilir ki namazına devam edenler ayrı bir zümre, namazlarını muhâfaza edenler de başka bir zümre değildir. Bunlardan asıl maksad müminleri, Peygamber (s.a.) Efendimiz zamanında sâhip oldukları güzel ahlâk ve rızâ-i ilâhîye uygun ameller sebebiyle medh ü senâ etmektir. Bu âyet-i kerîmede ayrıca kıyâmet gününe kadar müminlerden bu sıfatları ihyâ eden kimselere teşvik ve buna muhâlif davranacak olanlara da bir sakındırma mânâsı vardır.

Burhanü'l-Kur'ân isimli eserde deniyor ki: "Müminlerin vasfedildiği ve medh u sena edildikleri bu vasıflar, Mü'minun sûresinde de geçmektedir ancak orada müminlerin

sıfatları sayılırken en son ***“namazlarına devam ettikleri”*** (el-Mü’minun, 23/9) ifâde buyurulurken bu sûrede buna ek olarak, ***“onlar şâhidliklerini doğru yapanlardır”*** ifâdesi getirilmiştir. Çünkü bu ifâde, *“onlar emânetlerine ve ahidlerine riâyet edenlerdir”* ifâdesinden sonra gelmektedir. Şâhidliğin yapılması ise -dâvâcı taraf hakkını elde edebilmek için buna ihtiyaç duyduğunda- yerine getirilmesi gereken bir emânettir. Şâhidlik Mü’minun sûresinde de zikredildi, bu sûrede ise ayrı bir hususiyet olarak biraz daha fazla açıklandı. Bu sûrenin bir hususiyeti de *“salat”* kelimesinin tekrar edilmesidir. Önce *“ille’l-musallîn ellezîne hum alâ salâtihim dâimûn”* denilerek 23. âyette ifâdesini bulmuş, daha sonra ise bu âyet-i kerîmede *“vellezîne hüm alâ salâtihim yuhâfizûn”* buyrulmuştur.”

Kâşânî der ki: Onlar kalb *namazlarını* ki o da murâkabedir, *muhâfaza edenlerdir.* Veya onlar nefis *namazını muhâfaza edenlerdir* ki bu mânâ da âyetin zâhirinden anlaşılmaktadır.

Fethu’r-Rahman isimli eserde şöyle deniyor: Kırâat imamları *“salat”* kelimesinin burada ve En’am sûresinde tekil olduğunda ittifak etmişlerdir. Mü’minûn sûresinde daha evvel geçen kırâat ise bunun aksine çoğuldur. Çünkü bu Meâric ve En’am sûrelerinde, Mü’minun sûresinde bahsedilen şeylerin hepsi bulunmamaktadır. Mü’minun sûresinde önce müminlerin pek mühim vasıfları zikredilmiş, sonra da onların büyük mükâfâtları zikredilmiştir. Böylece namaz kelimesinin orada çoğul olması daha uygun düşmüştür. Bu sebeple kırâat imamlarının ekserisi orayı çoğul okumuşlardır. Bunun dışındaki yerlerde bu durum söz konusu olmadığı için oralarda kelimenin tekil gelmesi daha münâsip olmuştur.

أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾

35. İşte bunlar, cennetlerde ağırlanırlar.

“İşte bunlar”, yâni yukarıda zikredilen üstün sıfatlarla bezenmiş olanlar *“cennetlerde”* ebedî sevap ve sermedî mükâfat ile *“ağırlanırlar.”* Bu cennetlerin kıymetini takdir edebilmek ve nasıl olduğunu hakkıyla idrak edebilmek mümkün değildir. Yâni gelecekte böyle olacaklardır. Fakat âyet-i kerîme bu ikrâmı sanki şu anda oluyormuş gibi anlatmaktadır.

Bu son cümle -dilbilgisi kuralları açısından- ikinci haberdir veya *“mükramûn”* haberdir, *“fî cennâtin”* o kelimeye bağlıdır. *“Fî cennâtin”*, âyet sonlarındaki fâsılalara riâyet için *“mükramûn”* kelimesinden önce getirilmiştir. Ya da *“fî cennâtin”* muzmer bir kelimeye bağlıdır. O da haberdeki zamirden hâldir. Yâni “Onlar cennetlerde oldukları hâlde ikrâm olunurlar,” demektir.

[101]. Ebû Dâvûd, Cihâd, 21/2511; Ahmed, II, 302, 320.

[102]. bkz. Buhârî, Meğâzî, 83-84; Ahmed, VI, 126.

[103]. Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'e bir adam geldi ve:

"–Ey Allah'ın Rasûlü! Hangi sadakanın sevabı daha büyüktür?" diye sordu. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurdu:

"–Sıhhatin yerinde ve cimriliğin üzerindeyken, fakir düşmekten korkup daha zengin olmayı ümid ederken verdiğin sadakanın sevabı daha büyüktür. Bu işi can boğaza gelip de: «Falana şu kadar, filana bu kadar!» demeye bırakma! Zâten o mal vârislerinden şunun veya bunun olmuştur." (Buhârî, Zekât, 11; Vasâyâ, 17; Müslim, Zekât, 92)

[104]. Müslim, Tahâret, 1.

[105]. Buhârî, İlim, 15; Müslim, Müsâfirîn, 268.

[106]. Bkz. Müslim, İmâret, 54.

[107]. Bkz. Buhârî, Rikâk, 18; Müslim, Müsâfirîn, 216; Ebû Davud, Tatavvu 27; Nesai, Kıble 13; İbn Mace, Zühd 28; *Müsned*, II, 350; V, 219.

[108]. Bkz. Buhârî, Savm 64, Rikâk, 18; Müslim, Müsâfirîn, 217; Ebû Davud, Tatavvu 27; *Müsned*, IV, 109; VI, 43, 55, 174, 189.

[109]. Ebû Nuaym, *Hilye*, V, 233; Heysemî, I, 288.

[110]. Bkz. Ebû Dâvûd, Edeb, 123-124/5156; İbn-i Mâce, Vasâyâ, 1; *Müsned*, I, 78; III, 117; VI, 290, 311, 315, 321; Beyhakî, *Şuab*, VII, 477.

[111]. en-Nahl, 51. Krş. el-Bakara, 40.

[112]. Buhârî, Savm 10; Ebû Davud, Nikâh 1; Nesai, Sıyam 43; İbn Mace, Nikâh 1; Darimi, Nikâh 2.

[113]. Buhârî, İman 24; Müslim, İman 107-108.

[114]. en-Nûr, 24; Yâ-sîn, 65; Fussılet, 20-21.

[115]. el-A'raf, 172.

[116]. Bkz. Hâkim, IV, 110/7045; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, XIII, 349/10469.

[117]. el-Ankebut, 29/45.

[118]. Ahmed, II, 169. Krş. Dârimî, Rikâk, 13.

O GÜN KABİRLERİNDEN FIRLAYA FIRLAYA ÇIKARLAR

فَمَا لِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ
عِزِينَ ﴿٣٧﴾ اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾
كَلَّا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ فَلَا اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ
وَالْمَغَارِبِ اِنَّا لَقَادِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلٰى اَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ
بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ
الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ
اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذٰلِكَ
الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

36. *(Rasûlüm!)* O kâfirlere ne oluyor ki, sana doğru koşuyorlar.

37. Bölük bölük sağından ve solundan.

38. Onlardan her biri Naîm cennetine sokulacağını mı umuyor?

39. Hayır *(hiç ummasınlar!)* Şüphesiz biz onları, kendilerinin de bildikleri şeyden yarattık *(fakat ibret almadılar, îmâna gelmediler)*.

40. Şu hâlde *(işin gerçeği)* öyle *(umdukları gibi)* değil! Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki, bizim gücümüz yeter.

41. Şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye *(kâdiriz)*. Ve kimse bizim önümüze geçemez.

42. Ama sen onları *(şimdilik)* bırak da, tehdid edildikleri günlerine kavuşuncaya dek dalsınlar, oynayadursunlar.

43. O gün onlar, sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, kabirlerinden fırlaya fırlaya çıkarlar.

44. Gözleri horluktan aşağı düşmüş ve kendileri zillete bürünmüş bir hâlde. İşte bu, onların tehdid edilegeldikleri gündür!

"O kâfirlere ne oluyor ki"; yâni o kâfirlere ve burada zikredilen güzel sıfatlarla bezenmekten mahrum kalmış insanlara ne oluyor ki?

"Ma" istifham-ı inkârîdir, bir şeyin yanlışlığını vurgulamak için sorulan sorudur. Mübtedâ olarak merfu'dur, *"li'llezîne keferû"* ifâdesi onun haberidir. *"Lam"* harf-i

cerri, Hz. Osman'ın cem edip çoğalttığı Mushaf'a uyarak *"ellezîne"* kelimesine bitiştirilmeden ayrı yazılmıştır.

Fethu'r-Rahmân'da ifâde olunduğuna göre "Kırâat imamlarından Ebû Amr bu kelime üzerinde vakfedilebileceğini söyler. Bir başka kırâat imamı olan Kisâî, Ebû Amr'ın aksine "lâm" üzerinde değil, "elif" üzerinde durulabileceği kanâatindedir. O, Nisa sûresindeki ***"fe mâ li hâulâi"***, Kehf sûresindeki ***"mâ li hâze'l-kitâbi"***, Furkan sûresindeki ***"mâ li hâze'r-Rasûli"***, bu sûredeki *"fe mâ lillezîne"* âyetlerinde hep lam üzerinde değil elif üzerinde vakfetmeyi uygun görmüştür. Onun dışındaki kırâat imamları ise Kur'ân'ın orjinal nüshasının hattına uyarak Kisâî'nin aksine lam üzerinde vakfetmişlerdir. **İbn Atıyye** şöyle der: "Bâzıları yukarıda sayılan âyetlerin hiçbirinde lâm üzerinde durulmayacağını söylerler. Çünkü o bir harf-i cerdir ve mecrûrun bir parçasıdır." Tabiî bu söylediklerimizin tümü Kur'ân okuyan kişinin zarûret hâlinde nefesi kesildiğinde nerede vakfedeceği konusundadır. Ama bir kişi, böyle bir durum olmadığı hâlde bahsettiğimiz yerlerde durmak isterse bu mümkün değildir."

"Sana doğru koşuyorlar;" yâni onlara ne oluyor ki senin etrafını çeviriyorlar. Âyette yer alan *"muhtı'îne"* kelimesinin kökü "çabuk yapmak" anlamına gelir. Buna göre âyetin mânâsı "onlara ne oluyor ki boyunlarını sana doğru uzatarak, gözlerini senin tarafına doğru çevirerek hızla koşup geliyorlar?" şeklinde olur.

عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾

37. Bölük bölük sağından ve solundan *(sana doğru koşuyorlar)*

"عِزِينَ/*Izîn"* kelimesi, "dağınık dağınık" anlamınadır. Yâni bölük bölük, grup grup, çeşitli fırkalar hâlinde halka oluşturarak.

"Izîn" kelimesi "ızetün" kelimesinin çoğuludur. Arapça'da "ızet" insan topluluğu demektir. Bu kelimenin aslı, "azv" kökünden "ızvet"tir ki bu da herhangi bir kabileye mensûbiyet ve intisab mânâsınadır. Burada âyette bu kelimeler seçilerek öyle bir tablo oluşturuluyor ki Peygamber (s.a.) Efendimiz'e yaklaşan topluluklardan her biri bir başka kabîleye mensupmuş gibi bir manzara ortaya çıkıyor. Bu mensubiyet ya başka bir kavmin çocuğu olmak ya da başka bir kavme arka çıkmak şeklindedir. Şu hâlde onlar kendi içlerinde dağılmış durumdadırlar.

Müşrikler Peygamber (s.a.)'in çevresinde ve bölük bölük bir dâire oluşturuyorlardı. Onun söylemiş olduğu sözleri alaya alıyorlar ve diyorlardı ki: *"Eğer bunlar, -Muhammed'in dediği gibi- cennete girerlerse biz onlardan daha önce gireriz."* İşte bu sözleri üzerine gelen âyet-i kerîme nâzil oldu:

اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍۙ ﴿٣٨﴾

38. Onlardan her biri Naîm cennetine sokulacağını mı umuyor?

"Onlardan" o sana doğru koşuşanlardan *"her biri",* îman etmeden, içerisinde hiçbir gam ve keder bulunmayan, sırf nimetlerden ibâret olan *"Naîm cennetine sokulacağını mı umuyor?"*

Âyette ummak anlamına "*tama'*" kelimesi kullanılmaktadır. *Tama',* insan nefsinin herhangi bir şeye doğru -ona karşı istek duyduğu için- meyletmesi demektir. *Tama'*ın ekserisi nefsin hevâ ve hevesinden kaynaklanır.

كَلَّاۜ اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

39. Hayır *(hiç ummasınlar!)* Şüphesiz biz onları, kendilerinin de bildikleri şeyden yarattık *(fakat ibret almadılar, îmâna gelmediler)*.

Hayır mânâsına gelen *"kellâ"* kelimesi, onların bu besledikleri boş tamahlarını reddetmek ve boşa çıkarmak içindir. Bir başka ifâdeyle onlara: "Bırakın bu tamahı, vazgeçin böylesi sözlerden" denmiş oluyor. Hayır, sizin umduğunuz şekilde değildir, kâfirler için cennete gitmeye yol yoktur.

Eğer: "Onlar bu sözü alay etmek için söylüyorlar, bu durumda cenneti umdukları nasıl söylenebilir?" denirse buna şöyle cevap verilir: "Allah Teâlâ o kâfirlerin hâllerini çok iyi bilmektedir. Belki de onların içinde cennete gideceğini uman kimseler vardı. Eğer böyle değilse, onların reddedilmesinden maksad, bâzı zayıf kimselerin "acaba doğru mu söylüyorlar" şeklinde kapılabileceği vehmi ortadan kaldırmaktır.

Âyette "yedhulu" yâni girmek fiilinin değil de *"yudhale: girdirilmek ve sokulmak"* fiilinin kullanılmasının bir sebebi vardır. Onların "eğer bunlar -Muhammed'in dediği gibi- cennete girerlerse biz onlardan önce gireriz" ifâdesi reddedildiğine göre ilk bakışta "yedhulu" yâni gireceklerini mi umuyorlar denmesi gerekirdi. İşte böyle söylenmemekle işâret olunuyor ki cennete giren mutlaka Cenâb-ı Hakk'ın oraya koyması ve meleklere emriyle girecektir ve bu kâfirler cennete girmelerine sebep olacak şefâatten mahrum kalacaklardır. Yine işâret olunuyor ki "girme" fiili gerek ihbârî ve gerek inşâî olarak her iki durumda da sâdece kendilerinden râzı olunan, îmanları ve itâatları sebebiyle Allah Teâlâ'nın katında ağırlanacak olan kimseler için kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Erkek olsun kadın olsun her kim de mümin olarak sâlih ameller işlerse işte onlar cennete girerler." (en-Nisa, 4/124)

"Girin cennete, artık size korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz." (el-A'raf, 7/49)

Cennetler çok olmasına rağmen burada cennet kelimesinin elif-lamsız nekre

getirilmesi, kâfirlerin bütün cennetlerden kovulacağına işâret etmek içindir. Cennetin “naîm” şeklinde vasfedilmesi, her cennetin nimetle dolu olduğuna ve naîm cennetinin rahatlığından kovulan kimsenin cehennemin kederine düşeceğine işâret etmek içindir.

“Küll/hepsi” kelimesinin getirilmesi, kâfirlerin arasından, yukarıda zikredilen alaylı sözlerinin ardından îman edecek, Allah’a ve Peygamberi’ne itâat edecek kimseler bulunursa, bunların cennete girmeyi ummaya haklarının olduğuna ve îman etmeyenler kim olursa olsun tamamının burada reddedildiğine işâret etmek içindir.

“Şüphesiz biz onları bildikleri şeyden yarattık.” Bu ifâde ***“Andolsun ilk yaratılışı bildiniz.”*** (el-Vâkıa, 56/62) âyet-i kerîmesinde söylenen sözlerin aynısıdır. Bu ifâde, yeni bir cümle başlangıcıdır. Bu sebeple kırâat imamı **es-Secâvendî,** yukarıdaki *“kellâ”* kelimesinin üzerine, cümle o noktada tamam olduğu için vakf alâmetlerinden “ta” harfini koymuştur.

Bu cümle aynı zamanda, daha sonra gelecek öldükten sonra dirilmeyi ve amellerin karşılığını almayı inkâr etmeleri, Peygamber (s.a.)’i ve ona inen vahyi alaya almaları, cennete gireceklerini alaylı bir üslupla iddiâ etmeleri sebebiyle küfre girdikleri için kendilerini helâk etmeye, yerlerine başka bir kavim getirmeye Allah Teâlâ’nın kâdir olduğunu beyân etmeye bir giriş için de getirilmiş olabilir. Zîrâ Cenâb-ı Hakk’ın onları -bildikleri üzere- önce meniden, sonra kan pıhtısından, sonra bir çiğnem etten yaratmaya olan kudreti, daha sonra yukarda sıralananları yapmaya da kadir olduğuna bir delildir. Nitekim aşağıda kırkıncı âyette yer alan *“felâ uksimu”* âyetindeki “fâ-i fasîha” da bunu açıkça ifâde etmektedir.

et-Tevilatü’n-necmiyye’de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: “*Biz onları* ebedî düşmanlık sebebiyle celâl ve kahır eli olan sol elimizle ezelî bedbahtlıktan *yarattık.* Onlar nasıl olur da ebedî muhabbet sebebiyle celâl ve lütuf elimiz olan sağ elimizle yarattığımız saâdet ehlinden kişilerin mekânı olan *cennete girebilirler.* Çünkü böyle bir durum ilâhî hikmete ve sermedî irâdeye aykırı olur.”

Menî ve çamura itibar yoktur. Çünkü herkesin aslı menî ve çamurdandır. Asıl itibar edilmesi gereken, Allah Teâlâ’ın seçmesi ve kişinin mârifetteki husûsiyetidir. Kim Allah Teâlâ’yı tanır, mârifete ererse O’nun civârında yerini alır. Çünkü o kişinin toprağı gerçekte cennet toprağındandır, rûhu melekûtun nûrundandır. Kim de Allah Teâlâ’yı tanımazsa O’ndan uzakta kalır. Çünkü böyle bir kimse gerçekte nâr/ateş âlemine mensuptur. Herkes zâten kendi aslına döner.

فَلَآ أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ ﴿٤٠﴾

40. Şu hâlde *(işin gerçeği)* öyle *(umdukları gibi)* değil! Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki, bizim gücümüz yeter.

“Fe lâ uksimu”. Daha evvel de benzerleri geçtiği gibi bu ifâde *“Yemin ederim ki”*

mânâsına gelir. **Kâşifî** şöyle demiştir: “Kâfirlerin dediği gibi değildir. Yemin ederim ki...”

“Doğuların ve batıların Rabbi” “Doğu” ve “batı” kelimelerinin çoğul getirilmesinin sebebi, bunlarla senenin her günü meydana gelen doğu ve bâtının kasdedilmesi olabilir. Buna göre yaz ve kış mevsimlerinde her birinin yüz seksen doğusu ve bir o kadar da batısı olur.

Doğuların Rabbidir ki güneşi vardır ve onu her gün başka bir noktadan doğdurur. Batıların Rabbidir, güneşinin bir yolu vardır ve her gün bir başka noktadan batar.

Veya murâd, bütün yıldız ve gezegenlerin doğu ve batılarıdır. Zira onlardan her birinin ufuk dâiresinde farklı doğma ve batma noktaları vardır.

Ya da doğudan maksad her peygamberin dâvetinin ortaya çıkışı, batıdan maksad ise vefat etmesidir.

Veya murâd, hidâyetlerin ve Cenâb-ı Hakk’ın inâyetinden mahrûmiyetlerin çeşitleridir.

عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْۙ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾

41. Şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye *(kâdiriz)*. Ve kimse bizim önümüze geçemez.

“Gücümüz yeter, kâdiriz” ifâdesi, yukarıda geçen yeminin cevabıdır. Yâni *“Doğuların ve batıların Rabbine yemîn olsun ki şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye Bizim gücümüz yeter.”* Normalde kelime “onları değiştirmeye” şeklinde olması gerekirken, ilk mef’ûl olan *“hum: onlar”* zamiri, mâlum olduğu için hazfedilmiştir. *“Hayran”* kelimesi ise ikinci mef’ûldür ve “sâdece İslâm’a girip zâhiren teslim olanlardan daha fazîletli, daha üstün mü’minler getiririz” mânâsına gelir. Zira müşriklerde hiç hayır yoktur ki müşriklerden daha hayırlı bir kavim getirileceği ifâde edilsin! Yâni “işledikleri cinâyetler sebebiyle biz onları bir çırpıda helâk etmeye ve yerlerine onların sıfatlarında olmayan kimseler yaratmaya kadiriz.” Bu tebdil gerçekleşmemiştir, Allah Teâlâ bunu, îman etsinler diye tehdîd olarak zikretmiştir. Bâzılarına göre Cenâb-ı Hak o kâfirlerin yerine ensâr ve muhacirleri getirmiştir.

“Ve kimse bizim önümüze geçemez.” Yâni eğer biz yukardaki tebdili dilersek kimse bu konuda bizi yenip buna mâni olamaz. Fakat yüksek hikmetlere dayalı olan irâdemiz, onlara verilecek cezânın tehir edilmesini gerektirmiştir. Diğer bir ifâdeyle, kimse bizim önümüze geçemez, bir işi irâde ettiğimizde artık onu izhar etme husûsunda kimse bize mâni olamaz.

Bâzıları da “âciz bırakamaz” mânâsı vermişlerdir. Zira bir şeye ulaşmak üzere gayret ederken başkası tarafından geçilen kimse acze düşmüş demektir.

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذ۪ي يُوعَدُونَۙ ﴿٤٢﴾

42. Ama sen onları *(şimdilik)* bırak da, tehdid edildikleri günlerine kavuşuncaya dek dalsınlar, oynayadursunlar.

"Bırak onları" kendi hâllerine bırak! Şu anda ya da sürekli, *"tehdid edildikleri günlerine";* yâni sûra ikinci kez üfürüldüğünde dirilecek oldukları güne *"kavuşuncaya",* o günle karşılaşıncaya ve o günü ayan beyân görünceye *"kadar dalsınlar"* yâni bâtılları içinde oyalansınlar. Bu bâtıl hareketlerinden birisi de yukarda anlatılan sözleridir.

Dünyalarında kendilerine fayda vermeyen şeylerle meşgul olmak sûretiyle *"oynayadursunlar."* Bu esnâda sen de kendine emredilen şeylerle meşgul olursun. Bu kelime bir önceki kelimedeki emrin cevabıdır, onlar için bir tehdîd ve azarlamadır. Tıpkı Cenâb-ı Hakk'ın; ***"Dilediğinizi yapın, şüphesiz O, yaptıklarınızı görmektedir."*** [119] buyuruğu gibi. Bu âyet-i kerîme daha sonra kâfirlere karşı kılıç kullanmaya izin veren âyetle neshedilmiş, hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

"Yevmehum/günleri". Bu Sûr'a ikinci üfürüşle meydana gelen yeniden dirilme günüdür. Bu günün onlara izâfe edilmesi, o günün bütün yaratıkların günü olmasından dolayıdır. Kâfirler de o yaratıklardandır. Ya da kıyâmet günü azap açısından kâfirlerin, sevab açısından da müminlerin günüdür. Sanki o iki gündür, biri kâfirlerin ve biri de müminlerin.

Tehdîd edildikleri şeklinde tercüme edilen fiil, âyette "يُوعَدُونَ" şeklinde yer almaktadır. Bu fiilin kökü "va'd"dır, ***"Bu va'd (tehdid) ne zaman gerçekleşecek?"*** (Yasin, 36/48) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi. Bu kelimenin "الأيعاد: korkmak" kökünden gelmesi de mümkündür.

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعاً كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَۙ ﴿٤٣﴾

43. O gün onlar, sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, kabirlerinden fırlaya fırlaya çıkarlar.

"O gün" kelimesi, yukarda geçen *"onların günleri"*nden bedeldir, bu sebeple dirilme gününe hamledilmiştir. Âyette yer alan *"ecdâs"* kelimesi "cedes" kelimesinin çoğulu olup kabir anlamınadır. *"Sirâan"* kelimesi *"yahrucûne"* kelimesinin fâilinden hâldir ve "serî'" kelimesinin çoğuludur, tıpkı "zarîf" kelimesinin çoğulunun "zırâf" olması gibi. Anlamı ise; o gün onlar sanki çağırıcıya ve onun sesine doğru koşarlar ki bu çağırıcı İsrafil (a.s.)'dır. Daha evvel geçtiği üzere bir kayanın üzerinden seslenecektir.

"Sanki onlar dikili bir şeye koşuyorlarmış gibi" ifâdesi fâilin ikinci hâlidir.

“Nusub”, dikilen ve Allah Teâlâ dışında kendisine tapılan her şeydir. **İbn Ömer** (r.a.)’dan rivâyete göre *“nusub”*, avın takıldığı ağdır ki sâhibi ona doğru koşar. “Ensâb” kelimesinin tekilidir. Nitekim nusub kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de başka bir âyette şöyle yer alır: ***“...dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı.”*** (el-Mâide, 5/3). Arapların kendisine taptıkları ve üzerinde hayvan boğazladıkları taşlar vardı.

Ahfeş, “nasb” kelimesinin çoğulu olduğunu söyler, “rehn” ve “rühûn” gibi, “ensâb” da cem’u’l-cem yâni çoğulun çoğuludur.

“Koşuyorlar” kelimesi “îfâz/acele etmek” kökünden gelir. Aslı müteaddî bir fiildir, yâni “onu önce hangisi selamlayacak diye koşuyorlar” demektir. Bu ifâdede “câhilî hâlleri sebebiyle müşrikleri ayıplama ve cehâletlerini zikrederek onları hafife alma” söz konusudur. Çünkü onlar bu cehâletleriyle, hiçbir fayda ve zarar veremeyen şeylere koşmayı âdet edinmişlerdir.

خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذٖى كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

44. Gözleri horluktan aşağı düşmüş ve kendileri zillete bürünmüş bir hâlde. İşte bu, onların tehdîd edilegeldikleri gündür!

“Gözleri horluktan aşağı düşmüş vaziyette” ifâdesi, *“koşuyorlar”* fiilinin fâilinin hâlini bildirmektedir, *“Gözleri”* kelimesi de mecâz-ı isnâdî yoluyla onun fâilidir. Yâni burada “huşû” yâni korku, insanın bütün benliği ile hissettiği bir vâkıa iken bunun âyette sâdece göze isnâd edilmesi, tesir ve eserinin insanın gözünde ortaya çıkmasından dolayıdır. Buna göre âyetin mânâsı; onların gözleri zelil ve aşağı düşmüştür, azapla karşılaşmayı bekledikleri için başlarını kaldıramazlar.

“Kendilerini zillet kaplamış bir hâlde” ifâdesi de yine *“koşuyorlar”* fiilinin fâilinin hâlini bildirmektedir. Yâni onları şiddetli bir zillet kaplamış ve büyük bir alçaklık, hakîrlik ve düşkünlük bürümüş olduğu hâlde koşarlar.

“İşte bu”, dünyada iken peygamberlerin dilleri ile *“vaîd/tehdid edilegeldikleri”,* onların da yalanladıkları, kendisinde korkunç hâdiselerin meydana geleceği *“gündür.”*

Vaîd kelimesinin tekrar olduğu vehmine kapılmamalıdır. Çünkü daha evvel zikredilen “vaîd”, o an ve devamlı yapılan bir tehdid iken, bu âyetteki vaîdin geçmişe âid olduğu başındaki “kâne” fiilinin delâletiyle anlaşılmaktadır.

Âyette yer alan *“zillet”* kelimesi enâniyetin zilletine işâret etmektedir. Çünkü kâfirler kabirlerinden çıktıkları gün, bâtınî hâllerine münâsip olan sûretlere doğru koşacaklardır. Enâniyet/benlik sâhibi olan kimseler, en çirkin sûretlerde olacaklardır. Çünkü içleri ve dışları değişime uğrayacaktır. Nitekim, *“ben ondan daha üstünüm.”* (el-A’raf, 7/12) dediği zaman aynı şey iblisin de başına gelmişti. Nasıl ki İblis kurb/yakınlık makamından kovulmuş ve uzaklık zilleti kendisini kuşatmış ise onun gibi

olan insan da aynı âkıbete uğrayacaktır. Bu sebeple selef-i sâlihîn, kötü ahlâktan dolayı gözyaşı yerine kan ağlamışlardır. Bilhassa da enâniyeti çağrıştıran “taayyün”ün izlerinden dolayı… Çünkü hakîkî tevhid, kulun kendi nefsinden fânî olması ve Rabbıyla bâkî olmasıdır. Eğer bu söylediğimiz elde edilmemişse, o kulda hâlâ nâsût âleminden, kendi benliğinden kalıntılar var demektir. “Her kap içinde bulunanı dışarıya sızdırır.” Vücûd kabından nefis yerine hakk sızdıranlara ne mutlu! Allah Teâlâ’dan bana ve sizlere bu nimeti ikrâm eylemesini niyâz ederim.[120]

---

[119]. Fussılet, 40.

[120]. İç ve dış âlemlerin yaratıcısı olan Cenâb-ı Hakk’ın yardımı ile Meâric sûresinin tefsiri, 10 Şevvâl 1116 tarihinde sona erdi.

سُورَةُ نُوحٍ

71- NUH SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur; 27 veya 28 âyettir.
Hz. Nûh'un ilâhî elçi olarak gönderilişi ve
mücâdeleleri anlatıldığından sûre bu ismi almıştır.

KEŞKE BİLSEYDİNİZ!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِنَّٓا اَرْسَلْنَا نُوحاً اِلٰى قَوْمِه۪ٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ
اَل۪يمٌ ﴿١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۙ ﴿٢﴾ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ
وَاَط۪يعُونِۙ ﴿٣﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ لَا يُؤَخَّرُۢ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar, diye Nûh'u kendi kavmine gönderdik.

2. Nûh şöyle dedi: Ey kavmim! Şüpheniz olmasın ki, ben sizi, apaçık uyaran bir kimseyim.

3. Allah'a kulluk edin; O'na karşı gelmekten sakının ve bana itâat edin ki,

4. Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vâdeye kadar tehir etsin *(muâhaze etmeden yaşatsın)*. Bilinmeli ki Allah'ın tâyin ettiği vâde gelince, artık o ertelenmez. Keşke bilseydiniz!

"Şüphesiz biz Nûh'u, kendilerine elem verici" tufan, suda boğmak gibi bu dünyada; ya da âhiret azâbı gibi daha ilerde *"bir azap gelmeden önce kavmini uyar, diye onlara gönderdik."* Bu âyetin başında yer alan *"erselna"* fiilindeki "nâ" zamîri bir başka ifâdeyle azamet nûnunun sırrı daha evvel defalarca geçmişti.

Cümlenin başında yer alan *"erselna"* fiilinin kökü olan "irsal" -imsak yâni tutmak- anlamının zıddı olarak "göndermek" anlamına gelir. Bu gönderme "teshîr" yâni emrine âmâde kılma biçiminde olur. Rüzgâr ve yağmurun gönderilmesi gibi. Veya seçilmiş insanların gönderilmesi şeklinde olur. Rasûllerin gönderilmesi gibi. Ya da "tahliye" yâni önünü açma ve engel olma durumunu ortadan kaldırma biçiminde olur. Şu âyet-i kerîmede olduğu gibi: ***"(Rasûlüm) görmedin mi? Biz kâfirlerin üzerine kendilerini iyice (isyankârlığa) sevkeden şeytanları gönderdik"*** (Meryem, 19/83).

Katâde der ki: Allah Nûh (a.s.)'ı bir adadan gönderdi ve Hz. Nûh kavmine bu adadan gitti. Nûh'un asıl adı Abdulğaffâr (a.s.) idi. Kendisine Nûh denmesi çeşitli sebeblere dayandırılmaktadır. Bâzılarına göre nefsine çok ağladığından bu ismi almıştır. Bâzılarına göre Nûh kelimesi Süryânîce bir kelime olup anlamı sâkin olan, yerleşen kişi demektir. Çünkü yeryüzü kâfirlerin pisliğinden temizlendiğinde Hz. Nûh (a.s.) oraya yerleşmiştir.

Nûh (a.s.) bâzılarına göre peygamberler arasında kendisine şerîat verilen ilk

peygamberdir ve o peygamberlerin içinde -çoğunluğun görüşüne göre- ülü'l-azm peygamberlerin ilkidir. Ayrıca şirke karşı uyarıda bulunan ilk peygamber Nûh (a.s.)'dır. Zira kavmi putlara tapıyordu. Yine o, ümmeti azap gören ilk peygamberdir.

O Şeyhu'l-mürselîndir; yâni peygamberlerin en yaşlısı ve uzun ömürlüsü. Kırk yaşında iken peygamber olarak gönderilmiştir. Peygamber olduğunda yaşının üç yüz elli veya dört yüz seksen olduğu da söylenmiştir. Kavmi arasında dokuz yüz elli sene kalmıştır. Tufandan sonra doksan yıl daha yaşamıştır. Tefsirle uğraşan bâzı âlimlerin ifâdesine göre bu âyet-i kerîme işâret ediyor ki Nûh (a.s.) bütün yeryüzü halkına peygamber olarak gönderilmemiştir. Çünkü Allah Teâlâ *"kavmine"* buyuruyor. Bütün yeryüzü sâkinlerine gönderilseydi, "bütün insanlara gönderdik" veya Cenâb-ı Hakk'ın dilediği buna benzer bir ifâde kullanılırdı. Tıpkı Rasûlullah (s.a.) Efendimiz hakkında: ***"Biz seni ancak bütün insanlara gönderdik!"*** (Sebe, 34/28) buyrulduğu gibi. Yine Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in şu ifâdesinden de bunu anlıyoruz: *"Önceden bir peygamber sâdece kendi kavmine gönderilirdi, ben ise tüm insanlara gönderildim."* [121]

Burada herhangi bir kimsenin aklına şöyle bir soru takılsa ve dese ki: "Nûh (a.s.) bütün insanlığa gönderilmediğine göre bütün herkes onun emrine aykırı olmuş ve kendisine âsî olmuş olmaz. Buna bağlı olarak da helâk edilme bedduâsını hak etmez. O hâlde Nûh (a.s.) bütün insanları kasdederek bu sûrenin âyetinde ifâde edildiği biçimiyle neden bütün kâfirler hakkında: ***"Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden gezip dolaşan hiç kimse bırakma"*** şeklinde bedduâ ediyor. Bu soruya şöyle cevap verilmiştir:

"Muhtemeldir ki onun zamanındaki kâfirlerin nefisleri aynı seciyye ve yaratılış üzere idi. Dolayısıyla bu helâk bedduâsına bu açıdan lâyık oldular."

Ancak bu açıklamanın tartışılabilir tarafları vardır. Çünkü *İnsânü'l-uyûn* isimli eserde Peygamber (s.a.) Efendimiz'in *"her peygamber sâdece kendi kavmine gönderiliyordu"* hadis-i şerifi açıklanırken şöyle deniyor: Her peygamber kendi zamanındaki tüm insanlara; ya da o insanlardan hâssaten bir topluluğa gönderiliyordu. İşte Nûh (a.s.) birinci gruptan idi. Zira o kendi zamanında yeryüzünde ne kadar insan varsa onların tamamına peygamber olarak gönderilmişti ve sonra kendisine o insanların içerisinden sâdece gemide olanların îman ettiği haber verilmişti. Bunlar da kırkı erkek, kırkı kadın olmak üzere seksen kişi idi. Ya da *Avârif* isimli eserin ifâdesine göre dört yüz kişi idi. Bâzılarına göre dört yüz kişinin hepsi insan değil, insan ve başka yaratıklar ile birlikte dört yüz idiler. Şu hâlde yukardaki seksen sayısı ile dört yüz sayısı arasında -bu açıdan- herhangi bir zıtlık yoktur.

İşte Nûh (a.s.)'a sâdece gemidekilerin îmân edeceği haber verilince onların hâricindekilerin azâb ile köklerinin kazınması için bedduâ etti. Böylece kendisine îman edenler hâriç olmak üzere yeryüzünde ne kadar insan varsa tümünü helâk eden tûfan gerçekleşti. Eğer Nûh (a.s.) bütün insanlara gönderilen bir peygamber olmasaydı, putlara tapma husûsunda kendisine muhâlefet eden o insanlara bedduâ etmezdi. Bunu Cenâb-ı Hakk'ın; ***"Biz bir peygamber göndermedikçe (kimseye dünyada) azap***

edecek değiliz” (el-İsra, 17/15) âyet-i kerîmesinden anlıyoruz. Bâzı tefsir âlimlerinin Nûh (a.s.)'ın Kabil oğullarına gönderildiği yolundaki ifâdeleri bizim yukarda söylediklerimizle çelişmez. Çünkü Kabil oğulları o zamanlar yeryüzünde yaşayan insanların ekserisini teşkil ediyor olabilir.

Sâbittir ki Nûh (a.s.) rasullerin ilkidir. Yâni putlara tapan insanlara gönderilen rasullerin ilkidir. Çünkü putlara tapma hareketi ilk olarak onun kavmi arasında meydana gelmiştir. İşte bundan dolayı Allah Nûh (a.s.)'ı kavmini bu yaptıklarından vazgeçirsin, bunu yasaklasın diye onlara göndermiştir. İşte bu mülâhaza göz önüne alındığında ilk peygamberin Âdem (a.s.) olması ile, ilk rasûlün Nûh (a.s.) olduğu ifâdesi birbiriyle çelişmez. Çünkü Cenâb-ı Hak, Âdem (a.s.)'ı kendi çocuklarına Allah'a îman etsinler ve O'nun şerîatını kendilerine öğretsin diye gönderdi.

Eğer, “Nûh (a.s.) bütün yeryüzündeki herkese peygamber olarak gönderildi ise o zaman Peygamber (s.a.) Efendimiz'in risâletiyle aynı seviyede olur?” denirse şöyle derim: “Nûh (a.s.) bütün yeryüzüne peygamber olarak gönderildi ancak kendi zamanındaki yeryüzü halkına gönderildi. Hâlbuki Peygamber Efendimiz (s.a.) hem kendi zamanındakilere; hem de daha sonra kıyâmete kadar gelecek bütün insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Şu hâlde bu açıdan ikisi arasında bir eşitlik söz konusu değildir.” Böyle bir açıklama yapıldığı zaman şu soru da düşer, anlamsız kalır: “Tufandan sonra yeryüzünde sâdece müminler kaldı. O zaman Nûh (a.s.)'ın risâleti de umûmî oldu. Hâlbuki siz diğer peygamberlerin umûmen bütün insanlara gönderilmediğini söylemiştiniz. Bunu nasıl îzâh edersiniz? Yine hafız **İbn Hacer**'in bu suale verdiği şu cevap da düşer: “Tûfândan sonra meydana gelen bu umûmîlik, Nûh (a.s.)'ın gönderilişinin aslî vasıflarından değildir. Bilâkis tûfandan sonra zuhûr etmiştir. Peygamber Efendimiz Muhammed (a.s.)'ın risâletinin umûmîliği ise bunun aksine tâ baştan beri öyledir.”

“Kavmini uyar.” Puta taptıkları için onları cehennem azâbıyla korkut ki şirk koşmaya son verip sâdece Allah Teâlâ'ya îman etsinler!

“Kavmini uyar” cümlesinin başındaki *“en”* kelimesi, *“göndermek”* fiilinde “kavl/söylemek” mânâsı olduğu için müfessiredir. Bu “en”in masdariyye olması da câizdir. Bu takdirde başındaki harf-i cerr hazfeldilmiş olup fiil doğrudan doğruya bu “en”i kendisine mef'ûl olarak almıştır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; “Sen onları uyar diye gönderdik” demek olur. Bu takdirde en'in sılası emir olur, bu tıpkı ***“ve (bana) hanif (Allah'ın birliğini tanıyıcı) olarak yüzünü dine çevir; sakın müşriklerden olma, diye (emredildi).”*** (Yunus, 10/105) âyet-i kerîmesinde olduğu gibidir.

Âriflerden birisi der ki: Peygamberler ve veliler kurb/yakınlık dereceleri bakımından birbirlerinden farklı farklıdırlar. Bâzıları celâl nûrundan, bâzıları cemâl nûrundan, bâzıları azamet nûrundan, bâzıları da kibriyâ nûrundan çıkmışlardır. Cemâl nûrundan çıkanlar kavimlerine bast ve üns vermişlerdir, Azamet nûrundan çıkanlar kavimlerine heybet ve celâl vermişlerdir. Nûh (a.s.) Allah Teâlâ'nın azamet nûrunun mişkâtı/kandili idi. Bu sebeple Cenâb-ı Hak onu kavmine uyarmak üzere göndermiştir. Kavmi ona isyan

ettiğinde ise onları kahrı ile yakalamıştır.

Nûh (a.s.) kendilerine Cenâb-ı Hakk’ın katından, Tûfan ve boğulma gibi âcil, âhiret azâbı gibi daha sonra gelen elem verici bir azap gelmeden önce kavmini uyarsın diye gönderilmiştir. Bunun sebebi kendilerinde asla kıyâmet günü sığınacakları herhangi bir bahâne kalmasın diyedir. Nitekim Allah bunu bir başka âyet-i kerîmede şu şekilde ifâde buyurmaktadır: ***“(Yerine göre) müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah’a karşı bir bahâneleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sâhibidir.”*** (en-Nisa, 4/165)

“Elîm” kelimesi ya elem verici ya da mubâlağa ifâde ederek “müteellim/çok ızdırap veren” mânâsınadır. Elem ise cismânî ve rûhânî olmak üzere ikiye ayrılır, ikincisi ise daha şiddetlidir.

Âyetin tam bu noktasında sanki birisi şöyle bir soru sormaktadır: “Peki Nûh (a.s.) kavmine gidince ne yaptı?” İşte ikinci âyetten itibâren bu soruya cevap verilerek şöyle denir:

قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾

2. Nûh şöyle dedi: Ey kavmim! Şüpheniz olmasın ki, ben sizi, apaçık uyaran bir kimseyim.

Nûh (a.s.) onlara şefkat ettiğini ve hayırlarını istediğini göstermek ve gönüllerini hoş etmek için (ey benim kavmim) diye hitâb etti. *“Şüpheniz olmasın ki, ben sizi,”* küfrün ve isyanın âkıbetinden *“apaçık uyaran birisiyim.”*

“Nezir: uyaran” kelimesinin aslı “münzir” şeklindedir. Nûh (a.s.) uyarıcı olmakla birlikte müjdeci de olduğu hâlde burada sâdece uyarıcı olarak ifâde edilmesinin sebebi şudur: Uyarmak, dâvetin tesirli olması açısından “müjdelemekten” daha güçlüdür. Çünkü insanların çoğu önce kahredileceği korkusuyla, ardından mükâfat arzusuyla itâat ederler. İnsanların az bir kısmı kemâl ve cemâle duyduğu mahabbet sebebiyle itâat eder.

Fakîr (**Bursevî**) derim ki: Zâhir olan şudur ki işin başı inzar yâni uyarmaktır. Nitekim Cenâb-ı Hak, Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz’e indirmiş olduğu ilk âyetlerden birinde şöyle buyurmaktadır: ***“Kalk ve insanları uyar.”*** (el-Müddessir, 74/2). Müjdeleme ise işin ikinci kısmıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“(Ya Muhammed!) müminleri müjdele!”*** (el-Bakara, 2/223) Şu hâlde uyarı kâfirlere, müjde ise müminlere yöneliktir. Her ne kadar îman etmeleri şartı ile kâfir oldukları hâlde onlara da müjde verilmesi mümkün ise de müjde müminlere mahsustur. Kâfirler ise inkâr hâlinde ancak ve ancak alaylı bir müjdeyi hak ederler. Cenâb-ı Hakk’ın şu sözünde olduğu gibi: ***“Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azâbı müjdele!”*** (et-Tevbe, 9/34)

اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ وَاَطٖيعُونِۙ ﴿٣﴾

3. Allah’a kulluk edin; O’na karşı gelmekten sakının ve bana itâat edin ki,

“Allah’a kulluk edin” ifâdesi yukarda geçen “nezir” ifâdesine bağlıdır. Şu hâlde âyetin mânâsı “Allah’a kulluk edin diye şüphesiz ben sizi apaçık uyaran birisiyim” demek olur. Allah’a kulluk kalplerin ve uzuvların fiillerinden olmak üzere bütün vâciplere, tüm menduplar şâmildir.

“O’na karşı gelmekten sakının” ifâdesi ise bütün yasaklanmış fiillerle mekruhların tümünden kaçınmayı içine almakta ve ifâde etmektedir.

“Bana itâat edin” ifâdesine gelince bu ifâde bütün emredilen, yasaklanan, itikada ve amele dâir tüm hususlarda Allah’a itâat emrini içermektedir.

et-Tevilatü’n-necmiyye’de şöyle deniyor: *“Bana itâat edin”* demek; ahlâkımda, sıfatlarımda, fiillerimde, amellerimde, sözlerimde ve hâllerimde bana itâat edin demektir.

“Peygambere itâat etmek” her ne kadar Cenâb-ı Hakk’a kulluk ve O’ndan korkma emrinin içerisine dâhil ise de bunun cümle içinde ayrıca husûsî olarak zikredilmesi, bu emri tekid ve iyice yerleşmesini sağlamak içindir.

Bâzı âlimlere göre *“itâat edin”* şeklindeki emrin aslı “etîûnî” şeklinde yâ harfi ile olup “bana itâat edin” anlamınadır. Allah burada Nûh (a.s.)’a, önceki cümleye uygun olarak “O’na itâat edin” demesini emretmiyor. Yâni “itâat” fiili Allah’a değil de Nûh (a.s.)’ın şahsına isnâd olunuyor. Çünkü peygambere itâat, -aslında- Allah’a itâat demektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“Kim rasûle itâat ederse Allah’a itâat etmiş olur.”*** (en-Nisa, 4/80) Mâdem ki onlar peygambere itâatla emronuluyorlar şu hâlde peygamberin “bana itâat edin” demeye hakkı vardır. Aynı şekilde zâten insanların icâbeti de zâhirde peygambere oluyor.

يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا
جَٓاءَ لَا يُؤَخَّرُۢ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

4. Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vâdeye kadar tehir etsin *(muahaze etmeden yaşatsın)*. Bilinmeli ki Allah’ın tâyin ettiği vâde gelince, artık o ertelenmez. Keşke bilseydiniz!

“Bir kısım günahlarınızı” demek, bâzı günahlarınızı demektir. Bunlar da daha evvel câhiliye devrinde işlenenlerdir. Çünkü bir kural vardır: İslam kendisinden önceyi siler, temizler. Müslüman olduktan sonra işlenen günahlar ise böyle değildir. Çünkü o günahlar sebebiyle insanlar hesaba çekileceklerdir ve îman etme sebebiyle o günahlar

bağışlanacak değildir. Bu sebeple Allah Teâla "bâzı" kelimesini kaldırarak "günahlarınızı bağışlasın" buyurmamıştır. Çünkü bu ifâde geçmiş ve gelecek bütün günahların mağfiretini ihtivâ etmektedir. Bâzı âlimlere göre "bâzı günahlar" ifâdesinden maksad îman öncesi dönemde işlenen günahların -hepsi değil- bir kısmıdır. Bunlar da kul haklarıyla ilgili olmayan günahlardır.

"Ve sizi" katledilmek, suda boğulmak, ateşte yakılmak ve benzeri helâk olmanıza ve kökünüzün kazınmasına yol açacak cezâlardan ve ukubetlerden koruyarak *"belli bir süreye kadar ertelesin!"*. Onların inancına göre bu sebeplerden biriyle helâk edilen kimse eceliyle ölmüş değildir. İşte onların bildikleri üzere Cenâb-ı Allah kendilerine hitâb ediyor. Burada Allah Teâlâ, îmânın onların ecellerini arttıracağını söylemek istemiyor. Nitekim bâzı tefsirlerde böyle kayıtlıdır.

"Belli bir süreye kadar" yâni Allah Teâlâ'nın katında takdir olunmuş muayyen bir süre demektir. *"Ecel"*; herhangi bir şey için konulmuş müddet demektir.

*el-İrşad'*da ecel şöyle târif olunur: Bu ecel, küfür ve isyân üzere kalmaları hâlinde takdir edilen ecellerinden sonra Cenâb-ı Hakk'ın onlara, îman ve itâat şartıyla takdîr buyurmuş olduğu en son süredir. "Ecel" kelimesinin, "müsemmâ/muayyen" diye vasıflanması ve tehirlerinin îman ve itâate bağlanması, onların, -eğer Allah'a îman etmezlerse- aşamayacakları başka bir ecellerinin daha olduğunu açıkça ifâde etmektedir. Nitekim şimdi gelen: *"Allah'ın takdir ettiği süre"*den maksad budur.

"Allah'ın takdir ettiği süre" ki o da küfür üzere kaldığınız takdirde Allah Teâlâ'nın sizin için takdir buyurmuş olduğu eceldir. Bu da uzak ve kesin olan *"Ecel-i müsemmâ"*nın zıddına yakın, muallak/bir şeye bağlı ve kesin olmayan eceldir. Burada "ecel" kelimesi Allah Teâlâ'ya isnâd edilmiştir. Çünkü ecelin sebeplerini takdir eden ve yaratan O'dur. ***"Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler."*** (el-A'raf, 7/34) âyet-i kerîmesinde ecelin insanlara nisbet edilmesi ise buna mübtelâ olacak ve bununla karşılaşacak olanların insanlar olması sebebiyledir.

Allah'ın takdir ettiği süre *gelince* sizler hâlâ küfür üzerinde bulunursanız *"o geri bırakılmaz."* O hâlde eceliniz gelmeden önce îmâna ve itâata koşunuz ki o ecelin şartı gerçekleşmesin. Bu şart ise sizlerin küfür üzere devam etmenizdir. Şu hâlde o inkâr durumundan çıkınız ki eceliniz gelmesin ve ecel-i müsemmâya ertelenme şartı gerçekleşsin ve böylece ecel-i müsemmâya kadar tehir edilip yaşama şansını elde edesiniz. Şu hâlde tehir edilecek ecel, îman ile şarta bağlanmış olan eceldir. Kaçınılması gereken ecel ise küfür üzere kalma şartına bağlanmış olan eceldir. Şu hâlde iki cümle arasında şart birliğinin olmamasında bir çelişki yoktur.

Buradaki ecel kelimesi ile *"kendilerine elem verici bir azap gelmeden önce"* cümlesinde ifâdesini bulan "azâb"ın gelme vakti de kasdedilmiş olabilir. Çünkü bu azap vakti kesin olarak belirlenmiş bir eceldir.

"Keşke" bir şey *"bilseydiniz"* hemen size emredilene koşardınız veya ecelin -geldiği zaman- hiç tehir ve ihmâl edilmeyeceğini bilirdiniz.

Bu söz işâret ediyor ki; onlar dünya sevgisine daldıkları ve onun lezzetlerinin

peşinden koştukları için ilmin sebeplerini ve onu elde edecek araçları ellerinden kaçırmışlar ve neticede sanki ölümden bile şüphe edecek duruma gelmişlerdir.

Önden ve arkadan ecel geldiği gün
Şüphe yok ki sana bir nefes bile vermez
O an sana hiç kimseden bir yardım gelmez
Bütün hevâ ve hevesini yel alır gider.

---

[121]. Buhârî, Teyemmüm 1; Salat 56; Müslim, Mesâcid 3; Darimi, Salat 111.

NE ZAMAN DÂVET ETTİYSEM AYAK DİREDİLER

قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَاۤئِي إِلَّا
فِرَارًا ﴿٦﴾ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ
وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ﴿٧﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ
جِهَارًا ﴿٨﴾ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿٩﴾ فَقُلْتُ
اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴿١٠﴾ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ﴿١١﴾
وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ﴿١٢﴾
مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾

5. *(Sonra Nûh:)* Rabbim! dedi, doğrusu ben kavmimi gece gündüz *(îmâna)* dâvet ettim;

6. Fakat benim dâvetim, ancak kaçmalarını arttırdı.

7. Gerçekten de, *(îmâna gelmeleri ve böylece)* günahlarını bağışlaman için onları ne zaman dâvet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, *(beni görmemek için)* elbiselerine büründüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler.

8. Sonra, ben kendilerine haykırarak dâvette bulundum.

9. Sonra, onlarla hem açıktan açığa hem de gizli gizli konuştum.

10. Dedim ki: Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır.

11. *(Mağfiret dileyin ki,)* üzerinize gökten bol bol yağmur göndersin,

12. Mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın, size bahçeler ihsan etsin, sizin için ırmaklar akıtsın.

13. Size ne oluyor ki, Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz?

14. Hâlbuki, sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır.

Nûh (a.s.), kavmini dâvette olanca gayretini sarfettikten, onları uyarma uğrunda gerekeni tam olarak yaptıktan, bütün çâre ve yolları tükettikten sonra Rabbine seslendi. Hâlbuki Rabbi, bu uzun müddet içinde kavmi ile arasında cereyan eden konuşmaları çok iyi biliyordu. İşte Nûh (a.s.) Rabbine seslenerek: *"Ey benim Rabbim! dedi, doğrusu ben kavmimi gece-gündüz"* îmâna ve itâata *"dâvet ettim."* Yâni ben onları hiç gevşeklik göstermeden, vazîfemi hafife almaksızın îmâna ve itâata çağırdım. *"Gece gündüz"* kelimeleri, *"dâvet ettim"* fiilinin zarflarıdır, yâni dâvetin ne zaman olduğunu haber verirler. Bu iki kelime ile dâvetin devamlılığı ifâde edilmiş olmaktadır. Zîrâ

zaman tümüyle bunların içindedir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denir: "Geceleri onların evlerinde, gündüzleri onların meclislerinde…"

Nûh (a.s.) geceleyin tek tek her birinin kapısına gelir ve kapıyı çalardı. Ev sâhibi içerden "kim o" diye sorar, Nûh (a.s.) da "Ben Nûh'um. «La ilâhe illallah» de!" buyururdu.

فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ﴿٦﴾

6. Fakat benim dâvetim, ancak kaçmalarını arttırdı.

et-Tevilatü'n-necmiyye'de şöyle denir: Fakat benim dâvetim ancak onların bana, dînime ve üzerinde bulunduğum yola uymaktan kaçmalarını arttırdı.

"Firâr etmek, kaçmak" kelimesi, *"lem yezidhum"* fiilinin ikinci mef'ûlüdür çünkü bu fiil iki mef'ûl alır. Meselâ Arapça'da "zâdehullahu hayran" denilir.

"Artırma" fiili, "dâvet" kelimesine isnâd edilmektedir. Hâlbuki arttırma aslında Allah Teâlâ'nın fiilidir. Buna rağmen "dâvet"e isnâd edilmesi, arttırmaya dâvetin sebep olmasından dolayıdır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; Allah dâvet esnâsında dâvet edilen kişinin tercîhini dâvet edilen konudan çevirmek sûretiyle onların kaçışlarını arttırmıştır.

وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا
ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ﴿٧﴾

7. Gerçekten de, *(îmâna gelmeleri ve böylece)* günahlarını bağışlaman için onları ne zaman dâvet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, *(beni görmemek için)* elbiselerine büründüler, ayak direditler, kibirlendikçe kibirlendiler.

et-Te'vîlatü'n-necmiyye'de şöyle denir: Ben onları emredilenin meydana gelmesi sonucunu doğuran irâde olmaksızın ne zaman dâvet ettiysem parmaklarını kulaklarına tıkadılar. Emir irâdeden soyut olunca emredilenin meydana gelmesi zorunlu olmaz. Hâlbuki irâde ile birlikte olan emir böyle değildir. Çünkü o takdirde emredilenin vuku bulması kaçınılmaz olur.

"Parmaklarını kulaklarının üzerine koydular" yâni dâveti duymamak için kulaklarını kapattılar. "Parmakları kulakların üzerine koymak" ifâdesi, hâdisenin kinâye yolu ile anlatımıdır ancak hakîkî mânâya alınmasına da herhangi bir mâni yoktur. Yâni dâveti duymamak için parmaklarını kulak deliklerine sokmuşlardır.

"Elbiselerine büründüler", elbiselerini başlarına çektiler. Büründüler şeklinde

tercüme edilen fiilin aslı "ğışâ"dır ve "örtü" demektir. Aslında bir şeyi yukardan sarıp kaplamak mânâsına gelir. İçinde örtmek mânâsı olduğu için bu mânâya kullanılmıştır. Âyette geçtiği şekliyle "istağşev", örtmeyi istemek demektir fakat burada "talep" mânâsı kasdedilmiş değildir. Sâdece bürünmek ve örtmek mânâsı kasdedilmiştir. Talep sîğası olan sîn ile gelmesi mubâlağa içindir.

"Siyâb" kelimesi, "sevb"in çoğuludur. Elbiseye sevb, denilmesi "dönme" anlamından gelmektedir. Çünkü iplik kendisi için takdir edilen ve tasarlanan kumaş deseni hangisi ise o desen ve şekle dönmektedir. Bu durumda mânâ şöyledir; Onlar elbiselerine o derece sıkı bir biçimde büründüler ki sanki elbiselerinden gözleri ve diğer âzâlarıyla birlikte bedenlerinin bütün cüzlerini örtmesini istediler ki Nûh (a.s.)'ı görmesinler. Çünkü onu görmekten hoşlanmıyorlardı. Bâtıl yolda olan hak yolda olanı görmekten hoşlanmaz, zira ikisi arasında tam bir zıtlık mevcuddur. Mütevâzı, mü'min ve ehl-i sünnet kişiler karşısındaki kibirli, kâfir ve bid'atçi kimseleri de buna kıyâs et!

Veya onlar, Nûh (a.s.) kendilerini tanıyıp da dâvet etmesin diye elbiselerine büründüler.

Fakîr (**Bursevî**) derim ki bu ikinci mânâ isâbetli değildir. Çünkü Nûh (a.s.)'ın yaptığı dâvet -daha önce işâret ettiğimiz üzere- yeryüzünde bulunan erkek dişi herkese şâmil idi. Şu hâlde dâvet etmek için tanıma şartı yoktur. Kâfirin mümine benzeyeceği yolundaki düşünce ise reddedilir. Çünkü mümin olanlar azın azı idiler ve onlar her hâl ü kârda bilinen kişilerdi. Diğer taraftan, elbiseye bürünmek, kişiyi daha fazla dâvete muhatap kılardı. Zira bu hareketiyle firâr ehlinden olduğu hemen anlaşılırdı. Çünkü o zamanlar örtünmek yoktu.

Bâzıları derler ki: Buradaki "bürünme" mecâzî anlamda onların çağrıyı dinlemeye ve o çağrıyı bütün benlikleriyle kabule meyil etmemeleri demektir. Çünkü böyle olan bir kimse başkasının söyleyecek olduğu sözü dinlemez.

"Ayak dirediler." Yâni onlar inkâr ve mâsiyetler üzerine kapanıp bunda ısrar ettiler.

Kûtü'l-kulûb isimli eserde şöyle denir: *"Israr"*, insanın kalbi ile ne zaman günah işlemeye kadir olursa onu yapmaya karar vermesi demektir. Ya da işlemiş olduğu günahtan pişmanlık duymaması ve tevbeye yanaşmaması demektir. En büyük ısrar günah kazanma uğruna gösterilen çaba ve gayrettir.

Tâcu'l-masâdır'da şöyle geçer: Israr, bir şey üzerinde durarak kulağını ona vermektir.

Bir merkebin kulaklarını kısıp yakalamak ve ısırmak için vahşi eşek sürüsüne saldırmasına da ısrâr denir. İşte bu hâl için kullanılan fiil, istiâre yoluyla kâfirlerin inkâr ve mâsiyete yönelme ve dalmalarını anlatmak için kullanılmıştır. Kâfirlerin küfre ve mâsiyete yönelmeleri merkebin, vahşî merkep sürüsüne -onları yakalamak ve ısırmak üzere- saldırmasına benzetilmiştir. Günah işleme olayının hiçbir çirkinliği olmasa, sâdece eşeğe benzetilme durumu bile insanı günah işlemekten alıkoymaya yeterli bir caydırıcı unsurdur. Bir de bu durum eşeğin, çiftleşmek için bir sürüye saldırıp onları ısırması ve kovalaması gibi en çirkin hâline benzetilirse acaba nasıl olur!

Onlar, bana uymak ve itâat etmekten çok şiddetli bir biçimde *"kibirlendikçe kibirlendiler",* bu hususta kendilerini büyüklenme tuttu. Çünkü onlar; ***"Sana düşük seviyeli kimseler tâbi olup dururken biz sana îman eder miyiz hiç!"*** (eş-Şuara, 26/111) dediler.

Âriflerden birisi şöyle der: Kim mâsiyet işlemekte ısrar ederse bu hâli onun dalâlette devam etmesine sebep olur. Neticede o kişi çirkin amellerini güzel görmeye başlar. Onları güzel görünce de böbürlenir ve Allah'ın dostlarına karşı kendini üstün görür. Artık bundan sonra o insanların nasîhatlerini kabul etmez.

Sehl (k.s.) der ki: Günahta ısrar kişide kibir meydana getirir. Kibir cehâleti, cehâlet bâtılda haddi aşmayı, bu kalp kasvetini, kalp kasveti nifâkı, nifak ise küfrü doğurur.

ثُمَّ إِنِّى دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿٨﴾

8. Sonra, ben kendilerine haykırarak dâvette bulundum.

Yâni ben onları açıktan dâvet ettim, onların mahfillerinde âşikâre, yüksek sesle çağırdım. *"Cehr/açık açık"* kelimesi, herhangi bir şeyin, görme ya da işitme organına aşırı bir şekilde zuhûr edip, ortaya çıkması demektir.

ثُمَّ إِنِّى أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿٩﴾

9. Sonra, onlarla hem açıktan açığa hem de gizli gizli konuştum.

Bu âyet-i kerîme kâfirleri dâvetin, -bir önceki âyette bütün vakitlerde yapıldığını zikrettikten sonra- bütün hâllerde işlendiğine işâret etmektedir. Yâni onları tekrar tekrar, bir daha bir daha muhtelif şekillerde, çeşitli üsluplarla dâvet ettim. "Sümme/sonra" kelimesi dâvet şekillerinin çeşitliliğini ifâde etmek için getirilmiştir. Açıktan dâvet, gizli dâvetten daha zordur. İkisini birleştirmek ise birini yapmaktan daha zordur.

"İlan" ise gizli söylemenin zıddıdır. Araplar şöyle derler: "Filancaya gizlice bir şey fısıldadım". Yâni kimseye sezdirmeden ona gizlice bir söz söyledim. "Cehr" kelimesi, başkası da duyacak şekilde açıktan bir söz söylemek demektir.

"Sümme/sonra" kelimesinin terâhî; yâni dâvet şekillerinden birisinin zaman itibariyle diğerinden sonraya bırakıldığını ifâde etmek için kullanılmış olması da mümkündür. Nûh (a.s.) onlara önce nasîhat ederek başlamış, sonra gizlice dâvet etmiştir. Onlar ise dört şekilde karşılık vermişlerdir: Kulak tıkamak, elbiseyle başlarını örtmek, günahta ısrarlı olmak ve kibirlenmek. Bundan sonra Nûh (a.s.) ikinci olarak açık dâvete başlamıştır. Bu da tesirli olmayınca bu kez her iki usûlü birden kullanmaya başlamış; yâni açık dâvetle gizli dâveti iç içe yapmıştır. Onlarla toplu olarak konuştuğu gibi, her biriyle tek tek gizlice de konuşmuştur.

Bâzıları şöyle tefsir ederler: "Onlardan bâzılarına âşikar ettim; yâni yüksek sesle söyleyip dâvet ettim. Diğer bâzılarına ise sessizce söyledim."

Bâzı tefsirlerde şöyle deniyor: Nûh (a.s.)'a kavmi o derece eziyet etti ki bunu anlatmak mümkün değildir. İşi o dereceye vardırdılar ki, bir günde defalarca dövüyorlardı. Nûh (a.s.)'ın sabrı taştı ve Allah'tan kendisini, kavminin gözünden gizlemesini diledi. Sözünü işitmelerini fakat kendini görüp de herhangi bir zarar vermeye fırsat bulamamalarını niyâz etti. Allah Teâlâ da bunu kendisine nasîb etti. Bunun üzerine Nûh (a.s.) kavmini bu şekilde bir süre Hakka dâvet etti. Fakat yine îman etmediler. Bunun üzerine Nûh (a.s.) Cenâb-ı Hak'tan kendisini yine eski hâline getirmesini niyâz etti. İşte *"onları açıktan dâvet ettim ve iyice gizlenerek dâvet ettim"* ifâdesi bunu anlatmaktadır.

Kâşânî şöyle der: *"Sonra ben onları açık açık dâvet ettim."* Yâni tevhid makamından indim, onları akıl makamına ve nur âlemine dâvet ettim. Sonra onlara zâhirî mâkulleri; yâni görülen ve aklen kavranan şeyleri açıkladım. Aklen kavranan şeylerle bâtınî sırlara ulaşabilmeleri için kalp makamında bâtınî sırları *gizlice söyledim.*

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴿١٠﴾

10. Dedim ki: Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır.

Dâvetin ardından onlara, ölüm gelip de fırsatı kaçırmadan daldığınız küfür ve mâsiyetlere tevbe etmek sûretiyle nefsinizin iyiliği için Rabbinizden mağfiret dileyin. *"Çünkü O"* tevbe edenleri *"çok bağışlayıcıdır."* Günahları sanki hiç yokmuş gibi, siler. Allah Teâlâ'nın ezelde çok bağışlayıcı olması, bağışlamanın takdir olunduğu vakitte onu murâd etmesi demektir. Bağışlanmanın takdir edildiği vakit ise bağışlanacak olan kişinin yeryüzü sahnesinde yerini aldığı vakittir. *Keşfu'l-esrar*'da "kâne"nin sıla olduğu ve mânânın "O mağfiret edicidir" şeklinde olduğu ifâde edilir.

Ruzbihân Baklî (r.a.) şöyle buyurur: "Allah Teâlâ ezelde Gaffâr idi. Kullarını, kendisine muhtaç olduklarını ve kulluktaki kusurlarını itirâf ile Allah'tan gâfil kalarak zâyî ettikleri günlerine nedâmet ile ezelî gufrânını görmeye dâvet etti.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kime istiğfar nasib olunursa bu kimsenin bağışlanmasına hiçbir mâni kalmaz. Çünkü Allah Teâlâ; «Rabbinizden mağfiret dileyin, çünkü o çok bağışlayıcıdır»* buyuruyor" [122]. Bu sebeple **Hz. Ali** (r.a.) şöyle derdi: "Eğer Allah bir kula istiğfârı ilhâm etmiyorsa, ona azap etmeyi murâd ediyor demektir."

Âlimlerden birisi şöyle der: Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Kullarım içinde en sevdiklerim, benim sevgimle birbirlerini sevenler, kalpleri mescidlere bağlı ve seher vakitlerinde istiğfar edenlerdir. Yeryüzündeki insanları cezâlandırmayı murâd ettiğimde

işte bu kullarımın hatırına onları bırakır, kendilerinden cezâyı uzaklaştırırım."

"el-Gaffâr" sıfatı, *"el-Gafûr"*dan daha fazla ve kuvvetli bir mânâ ifâde eder. O "el-Gâfir"den gelir. "Gafr" kökü, "örtmek, bir şeyi kapatmak" anlamına gelir. Bu sebeple başı koruyan savaş âletine "miğfer" denir. Çünkü o başı örter. Allah'ın "mağfiret"i ise affettiğinde günahları, -kullarının tevbesi ve itâatleri ile değil de- sırf kendi ihsanı ve rahmeti ile örtmesidir. Tevbe ve itâat ise sırf kulluk ve Allah Teâlâ'ya olan ihtiyâcımızı arzetmek içindir. Nitekim bir haberde şöyle gelmiştir:

"Bir kulum, bana şirk koşmamak şartıyla dünya dolusu günahla bile gelse Ben onu o kadar mağfiretle karşılarım!" [123]

Rivâyet ederler ki; yaşlı bir adam genç birisiyle hacca gider. İhrâma girdiği zaman "Lebbeyk Allahümme lebbeyk" der. Kendisine "la lebbeyk" yâni senin icâbetini kabul etmedik, denir. Bunun üzerine genç o yaşlı kişiye: "Bu cevabı duymuyor musun?" diye sorar. Yaşlı: "Ben bu cevabı yetmiş yıldır işitiyorum." der. Genç: "O hâlde niçin kendini yoruyorsun?" diye sorunca yaşlı adam ağlayarak: "Başka hangi kapıya sığınayım ki?" der. Bunun üzerine ona: "Seni kabul ettik!" denir.

Herkes tâat ve ibâdet yapar, miskin ise niyâzda bulunur
Âcizleri tesellî edenin kapısına gel
Çıplak dallar gibi el kaldıralım
Artık böyle yapraksız kalmayalım.

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ﴿١١﴾

11. ***(Mağfiret dileyin ki,)*** **üzerinize gökten bol bol yağmur göndersin,**

Âyette yağmur yerine *"semâ/gök"* kelimesi kullanılıyor. Nitekim şâirin birisi şöyle der: "Semâ (yağmur) halkın arâzîsine indiği zaman..." Bâzıları burada muzâfın hazfedildiğini, mânânın "semânın suyu" şeklinde olduğunu söylerler.

"Midrar" demek kuvvetle akan ve dökülen demektir. Yâni ansızın ve birbiri ardınca sizin üzerinize yağmur indirir.

"İrsal/gönderme" kelimesi, "inzâl/indirme" kelimesine göre daha kuvvetli bir mânâ ifâde eder. Nitekim *"midrâr"* kelimesi de mubâlağalı ism-i fâildir ve "mif'âl" kalıbındadır. Arapça'da bu kalıptan gelen isimlerde müzekkerlik ve müenneslik eşittir. Nitekim "raculün ev imraatün mi'tar/çok koku süren erkek veya kadın" denir.

"Yürsil/göndersin" kelimesi, hazfedilmiş bir şartın cevâbıdır. Yâni "eğer siz Rabbınızdan mağfiret dilerseniz O da size yağmuru gönderir."

Nahv âlimlerine göre bu gibi yerlerde gelen fiil emrin cevâbında gelmiş kabul edilir. Burada o emir "mağfiret dileyin" emridir. Burada ibârede bir musâmaha ve rahatlık vardır, bu da maksadın gâyet açık bir biçimde anlaşılıyor olmasındandır.

Nûh (a.s.)'ın kavmi bir bahâne ileri sürerek oyalanıyorlar ve şöyle diyorlardı: "Eğer biz hak üzere isek bu hakkı nasıl olur da terk ederiz. Eğer bâtıl üzere isek, bâtıl üzerinde uzun zaman kaldıktan sonra şimdi Allah bizim tevbemizi nasıl kabul eder?" Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara geçmiş günahlarını silip yok edecek ve kendilerine fayda sağlayacak şeyi emretmektedir. O da istiğfardır. Bu sebeple Allah onlara âcil ve peşin gelir vaad etmektedir. Çünkü bu vaad edilen şeyler, mağfirete nisbetle onların kalplerine daha tesirli ve nefislerine daha sevimlidir. Zira nefis çok hırslıdır, peşin olanı sever. Bu sebeple Allah Teâlâ bu vaadleri yukarıdaki emrin cevabı olarak getirmiş, *"Rabbinizden mağfiret dileyin ki üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin…"* buyurmuş, "sizi mağfiret etsin" diye mağfireti cevap olarak getirmemiştir. Bunu da insanlar o vaadlere rağbet ederek iz ve bereketinden mağfiret hâline kıyâs edilecek şeyleri müşâhede etsinler, diye yapmıştır.

Allah'a ibâdet ve itâatle meşgul olmak, hayır kapılarının açılmasına sebep olur. Günahla meşgul olmak da ilâhî kahır sebeplerini ortaya çıkararak âlemin harâbına yol açar.

Rivâyete göre Nûh (a.s.)'ın kavmi tekrar tekrar dâvet almalarına rağmen peygamberlerini yalanlayınca Allah yağmurlarını kesmiş; kırk yıl; bâzı rivâyetlere göre yetmiş yıl kadınlarının rahimlerini kısırlaştırmıştır. Kendilerine "eğer îman ederlerse Allah Teâlâ'nın onları bollukla, bereketle rızıklandıracağını ve içinde bulundukları sıkıntılı durumu uzaklaştıracağını vaad etmiştir.

Fakîr (**Bursevî**) derim ki; hikmete uygun olan söz budur. Çünkü Allah Teâlâ kullarını, kendisine dönmeleri için hayırla da şerle de imtihan eder. Kureyş kabilesini görmüyor musun, Allah onları, -Peygamber (s.a.)'in duâsı ile- Yusuf (a.s.)'ın kıtlık seneleri gibi yedi sene kıtlık içinde bıraktı ki içinde bulundukları şirkten dönsünler. Fakat onlar bu çağrıya kulak vermediler.

وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنٖينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَاراً ﴿١٢﴾

12. Mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın, size bahçeler ihsan etsin, sizin için ırmaklar akıtsın.

Yâni bunları size ulaştırsın, oğullar ve mallarla size güç versin. Nitekim Allah aynı konuda bir başka sûrede şöyle buyurur: ***"Ona tevbe edin ki üzerinize göğü (yağmuru) bol bol göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın."*** (Hûd, 11/52) *"Size"* ağaçlı ve meyveli *"bahçeler versin"* orada bu bahçeleri bitkilerle süsleyen, kurumaktan koruyan, kalplere ferahlık veren ve nefisleri sulayan, akan *"nehirler akıtsın".* Aslında zâhire göre "cennat" ve "enhar" kelimelerinin âyette mallar ve oğulların çoğaltılmasından önce getirilmeleri uygun olurdu. Çünkü bahçeler ve nehirler, yağmur göndermeyle alâkalı şeylerdir. Ancak onların geri bırakılması âyet başlarındaki ses uyumunu sağlamak bir de

bunlardan her birinin başlı başına ilâhî bir nimet olduğunu vurgulamak içindir.

Bir adam **Hasan Basrî** (k.s.)'a gelir ve kuraklıktan şikâyette bulunur. Hasan Basrî ona; "Allah'a istiğfâr et" der. Bir başkası gelerek fakir olduğundan, bir diğeri neslinin azlığından, bir başkası tarlasının verimsizliğinden şikâyette bulunur. Hasan Basrî gelenlerin tümüne istiğfâr etmelerini söyler. Bunun üzerine Rabi' b. Subayh şöyle der:

"–Sana insanlar geldiler, çeşit çeşit şikâyetlerde bulundular ve senden farklı farklı ilaçlar istediler. Hâlbuki sen gelenlerin tümüne istiğfârı tavsiye ettin!" deyince Hasan Basrî tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerîmeyi okur.

Fethu'r-Rahmân'da şöyle denir: Bu sebeple yağmur duâlarında istiğfar meşrû kılınmış/emredilmiştir. İstiskâ, yağmur talep etmek için husûsî bir şekilde yapılan duâdır. Toprak kuraklaşıp, yağmur azaldığında yağmur duâsına çıkmak âlimlerin ittifakıyla sünnettir. Ebû Hanife ve öğrencileri zimmîlerin yağmur duâsına çıkmalarına izin vermezler. Diğer üç mezhebin imamına göre ise zimmîler yağmur duâsına çıkabilirler. Fakat müslümanlarla birbirlerine karışmazlar ve bu iş için husûsî bir gün tâyin etmezler. Bu hususta bâzı tafsilât, Bakara sûresinde geçmişti.

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾

13. Size ne oluyor ki, Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz?

Bu cümle, onların Allah Teâlâ için bir vakar ummamalarına sebep olan şeyi inkâr (yadırgama ve tenkid) anlamını ifâde etmektedir. "Recâ/ummak", itikad yâni zannetmek anlamınadır. Çünkü recâ; ancak inanmak ve itikad etmekle olur. Bunun en alt derecesi ise zan'dır.

Bu yaptığımız açıklamalara göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: Sizin için ne gibi bir sebep meydana geldi ki Cenâb-ı Hakk'a îman ve itâatta bulunarak Allah'ı tâzîm ve yüceltmeyi gerektiren azametine inanmıyorsunuz? Bu konuda sizin elinizde bahâne uydurabileceğiniz herhangi bir sebep bulunmamaktadır. "Size ne oluyor ki ümid etmiyorsunuz; yâni Allah'ın azamet ve yüceliğini tanımıyorsunuz, îtikâd etmiyorsunuz; hattâ O'nun fermanını yerine getirmemekten korkmuyorsunuz?"

Keşfü'l-esrâr'da şöyle deniyor: Buradaki "recâ", korku; "vakâr" ise azamet mânâsınadır. Buna göre denmiş oluyor ki sizin elinizde hangi sebep mevcûd ki Allah'ın azametinden korkmuyorsunuz?

İbn Abbas (r.a.) bu âyet-i kerîmeyi şöyle anlamıştır: Size ne oluyor ki Allah'tan gelecek cezâdan korkmuyorsunuz ve O'ndan gelecek sevabı -kendisine tâzimde bulunmak sûretiyle- ummuyorsunuz?

*et-Tevilatü’n-necmiyye’*de âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: Size ne oluyor ki Allah Teâlâ’nın ism-i a’zamından kendi katında sizi vakarlı kılacak şeyleri istemiyor ve bu vasıfları kazanmıyorsunuz? Hâlbuki her bir ismin anlamını gerçekleştirerek bunu ahlâkınızda yansıtabilirsiniz. Böylece ona dâhil bütün isimlerle ahlâklanmanız sebebiyle onun mazhar ve tecellîgâhı olabilirsiniz.

وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا ﴿١٤﴾

14. Hâlbuki sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır.

Âyette yer alan ve “merhaleler” şeklinde tercüme edilen “etvâr” kelimesini biraz açalım. Arapça’da “فَعَلَ كَذَا طَوْرًا بَعْدَ طَوْرٍ/peş peşe, birbiri ardınca şöyle yaptı” ve “ عَدَى طَوْرَهُ/haddi ve sınırı aştı” gibi kullanımları vardır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; Size ne oluyor ki Allah için bir vakar ummuyor sunuz? Hâlbuki siz içinde bulunduğunuz hâle bütünüyle zıd olan bir durumdasınız. Yâni sizler Cenâb-ı Hakk’ın sizi yarattığını ve merhale merhale hâlden hâle geçirerek yoktan var ettiğini biliyorsunuz. Allah sizi önce unsurlar hâlinde yarattı. Sonra gıdâ hâline dönüştürdü, ardından bir karışım hâline geldiniz, sonra sperm, ardından kan pıhtısı, sonra bir çiğnem et, daha sonra kemik, et hâline geldiniz. Bunların ardından Allah Teâlâ sizleri başka bir şekle soktu. Bunları yapan, tam bir kudret ve ihsân sâhibi bir varlığın azametini takdirde bile bile kusurlu davranmak, aklı olan birisinin hemen hemen yapacağı bir iş değildir.

Bâzı âlimlere göre bu ifâde şu âyet-i kerîmede zikredilen yedi kademeye işâret etmektedir:

“Andolsun ki biz insanı, çamurdan bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe hâline getirdik. Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden alakayı bir parçacık et hâline soktuk; Bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik. Bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratılışla insan hâline getirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.” (el-Mü’minun, 23/12-14) İşte bu hâller, birbirini takip eden düzenli yedi aşamadır. Her birisi kendinden öncesinden daha şereflidir, bu kademelerde insanın hâli ise hep bir öncekinden daha güzeldir.

Senin yüzün gibi bir put Keşmir’de bile yapılmamıştır,
Memlekette senin boyuna benzer bir servi dikilmemiştir.
Eğer senin resmini Âzer’in putu önünde yapsalardı,
Âzer’in putu utancından yüz üstü düşerdi.

Bâzı âlimlere göre: *“Sizi türlü merhalelerden geçirerek yarattı”* âyetinin mânâsı sizi çocuklar, gençler ve yaşlılar olarak yarattı, demektir.

Başka bâzı âlimlere göre ise, bâzılarınızı uzun, bâzılarınızı kısa boylu, kiminizi zayıf, kiminizi güçlü olmak üzere çeşitli şekil ve huylarda yarattı, demektir. Nitekim şu âyet-i kerîme bu gerçeğe işâret etmektedir: ***“Onun delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır.”*** (er-Rum, 30/22)

Başka bâzı âlimlere göre Allah’ın insanları türlü merhalelerden geçirerek yaratması şöyle olmuştur. Önce onlardan ahd ve mîsâk alması için Âdem’in sırtından zürriyetlerini çıkardığı zaman, ardından İbrahim (a.s.) insanları hacca çağırınca (bu dâveti işitmeleri için), ardından Peygamber (s.a.) Efendimiz’e gece yolculuğu yaptırıldığı İsrâ Gecesi olmak üzere insanları çeşitli merhalelerde yaratmış ve Miraç gecesi Peygamber (s.a.) Efendimiz’e onları göstermiştir.

Mârifet ehli bir âlim âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir ediyor: Allah sizi çeşitli merhalelerden geçirerek yaratmıştır. Önce sizi ehl-i mârifet kılmış. Sonra ehl-i mahabbet kılmış, ardından ehl-i hikmet yapmıştır. Bunun ardından sırasıyla ehl-i tevhid, ehl-i şevk, ehl-i aşk, ehl-i gınâ, ehl-i bakâ, ehl-i hizmet ve ehl-i müşâhede yapmıştır. Sonra kudsî ruhlar için ceberrut nûrundan bir merhale daha yaratmıştır. Melekût nûrundan ârif ve hidâyete ermiş akıllar, kurbet mâdeninden şevk duyan kalpler, cennet toprağından sıddıyk olan kimselerin vücudları merhalelerini yaratmıştır. Her merhale gayb âlemindeki kendi mâdenine ve husûsî yerine dönecektir.

---

[122]. Bkz. Beyhakî, Şuab, VI, 294; Heysemî, X, 149.
[123]. Müslim, Zikir, 22.

YERYÜZÜNÜ SİZİN İÇİN BİR SERGİ YAPMIŞTIR

أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقاًۙ ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ
فِيهِنَّ نُوراً وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجاً ﴿١٦﴾ وَاللّٰهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ
نَبَاتاًۙ ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجاً ﴿١٨﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ
لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطاًۙ ﴿١٩﴾ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلاً فِجَاجاً ﴿٢٠﴾

15. Görmediniz mi, Allah yedi göğü birbiriyle ahenktar olarak nasıl yaratmış!
16. Onların içinde ayı bir nûr kılmış, güneşi de bir çerağ yapmıştır.
17. Allah, sizi de yerden ot *(bitirir)* gibi bitirmiştir.
18. Sonra sizi yine oraya döndürecek ve sizi yeniden çıkaracaktır.
19. Allah, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır.
20. Tâ ki onda geniş yollar edinip dolaşabilesiniz diye,

Ey kavmim *"görmediniz mi?"* Buradaki soru edâtı, muhâtabı sorulan hususta ikrâr ve kabûle sevketmek içindir. *"Rü'yet/görmek"* ise burada bilmek mânâsınadır. Belki onlar ehlinden duymak sûretiyle bu gerçeği biliyorlardı. Veya "görmek" mânâsınadır. Buna göre maksad Allah'ın mükemmel ilmine ve eşsiz kudretine delâlet eden yaratmasındaki hârika gerçekleri müşâhede etmektir.

"Allah yedi göğü birbiriyle ahenktar olarak", Mülk sûresinde geçtiği üzere bir kısmını diğeriyle uyumlu olmak üzere üst üste *"nasıl yaratmıştır."* Cenâb-ı Hak insanları öldükten sonra tekrar dirilteceğine ve kendisinin muazzam bir kudret sâhibi olduğuna dâir delillerin peşinden insanların kendi nefislerinden deliller getirdi. Çünkü insanın nefsi kendisine en yakın olan nesnedir. Bunun peşinden de şimdi dış dünyadan deliller getiriyor.

وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُوراً وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجاً ﴿١٦﴾

16. Onların içinde ayı bir nûr kılmış, güneşi de bir çerağ yapmıştır.

"Ay'ı onların içinde bir nur" yâni gecenin karanlığında yeryüzünü aydınlatan bir nur yapmıştır. Ay, dünyaya en yakın semâda olduğu hâlde burada bütün yedi kat göğe nisbet edilmiştir. Zira bütün semâlar şeffaftır, hiçbiri gerisinde olanı kapatmaz. Dolayısıyla bütün semâlar sanki bir tek semâ imiş gibi görülür. Bunun zorunlu sonucu ise; bu

semâlardan herhangi birinde olan şeyin hepsinin içindeymiş gibi olmasıdır. Ayrıca **İbn Abbas, İbn Ömer, Vehb b. Münebbih** (r.a.) güneş, ay ve yıldızların yüzlerinin semâya doğru, sırtlarının ise yeryüzüne dönük olduğu kanâatindedirler. *"Sirâc"*/kandil kelimesinin seçilmiş olması da bunu gerektirir. Çünkü sirac demek, ışığı yukarıya doğru yükselen kandil demektir. Zâten böyle olmasaydı güneş, harâretinin şiddetinden yeryüzünde ne varsa hepsini yakardı. Allah Teâlâ güneşi yeryüzündekilere ve göktekilere bir nur ve bir kandil kılmıştır. Buna göre cümlenin devamı; "Güneşi de onların içinde bir kandil yapmıştır" şeklinde takdir edilmelidir. Ancak cümlenin baş tarafı buna delâlet ettiği için burada hazfedilmiş, zikredilmemiştir.

"Güneşi de bir kandil yapmıştır" Güneş dördüncü semâdadır. Bâzı âlimlere göre beşinci semâdadır. Abdullah b. Amr b. el-As (r.a.) der ki: Güneş kışın dördüncü gökte, yazın yedinci göktedir. Dördüncü gökten ya da dünyaya en yakın semâdan aydınlatmış olsaydı güneşin harâretinin karşısında hiçbir şey duramaz buna hiçbir şey dayanamazdı. Nitekim *Mesnevî*'de şöyle geçer:

Şu dünyayı aydınlatan güneş
Azıcık yakınlaşsa her şeyi yakar kavurur.

"Sirâc/kandil" kelimesi teşbih-i beliğ kabilindendir. Yâni burada denmiş oluyor ki; "Güneşi de bir kandil gibi sabahleyin gecenin karanlığını gideren ve dünya halkına ışığı altında yeryüzünü gösteren bir kandil gibi yapmıştır. Dünya halkı -evlerinde kandilin ışığında her şeyi gördükleri gibi- güneşin ışığı ile görmek istedikleri her şeyi müşâhede ederler. Hâlbuki ay bu durumda değildir. O sâdece genelinde bir nurdan ibârettir.

Hz. Peygamber (s.a.)'e, böyle kandil olması cihetiyle denilmiştir ki; "Yeryüzünden küfür ve nifak karanlığını senin nûrun kaldırmıştır."

Gönül gözünün ışığı, rûhun kandili Allah Rasûlüdür
Ki din mumu, onun ahkâmının güneşinden parlar
Bu zulmet diyarında eğer onun şerîati bir kandil yakmasaydı
İnsan tuğyan karanlığından nasıl kurtulurdu.

Kandil, insanların nezdinde kendisine benzetilen güneşle "benzetme yönü" göz önüne alındığında -ki bu yön gecelerin karanlığını gidermedir- güneşten daha çok bilinir. Çünkü insanlar kandili geceleri kullanırlar. Burada şöyle bir ifâdeye yer yoktur: Ay'ın ışığı yeryüzüne yönelik olarak güneşten alınmadır ve ay ışığı tıpkı kandil'in ışığı gibidir. Şu hâlde ayın kandile benzemesi güneşin ona benzemesinden daha evladır ve yine güneşin kandile benzetilmesi en üstünün (burada güneş) en aşağıya (burada kandil) benzetilmesi kabilindendir.

Sadrettin Konevi *Şerhu'l-erbaîn* isimli eserinde şöyle diyor: Ziya; nûrun zulmetle yâni karanlıkla imtizaç etmesi yâni kaynaşmasıdır. Ayın kendi zâtında güneşle

kaynaşabilecek bir vasfı yoktur ki ay ile güneşten sızan şeye ziya densin. Bu nedenle Allah Teâlâ kandile benzetilen güneşi değil de ayı nur ismiyle isimlendirmiştir. Çünkü nur hiçbir cihetin bulunmadığı mübârek ağaçtan yükselmektedir. O ise, bütün isimleri ve sıfatları toplayan Hazret'tir.

وَاللّٰهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾

17. Allah, sizi de yerden ot *(bitirir)* gibi bitirmiştir.

Yâni Allah sizi hayret verici bir bitirme ile ot gibi bitirmiş ve hayret uyandırıcı bir biçimde yoktan var etmiştir. Bunu babanız Âdem'i topraktan yaratmak sûretiyle ya da herkesi -topraktan biten bitkiden oluşan meniden yaratmak sûretiyle- yeryüzünden yaratmıştır.

Burada meydana getirme hâdisesi istiâre sanatıyla "inbât" yâni bitirme fiili ile ifâde olunmuştur. Çünkü o fiil insanın sonradan yaratıldığını ve topraktan meydana geldiğini en iyi gösteren fiildir. Çünkü insanlar bitki olsalardı -kaçınılmaz olarak- bitkiler gibi sonradan yaratılmış olacaklardır.

Âyette "inbad" yerine "nebat" kelimesi getirilmiştir. Çünkü bu kelime "enbetekum" fiilini te'kid eden masdardır, zâit harfleri atılmıştır. Bu kelimeye ism-i masdar da denilir. İsm-i masdar olduğunu daha sonra gelen kelime göstermektedir, o da "yuhricukum ihracen" ifâdesidir.

Bâzı âlimlere göre "nebaten" kelimesi masdar değil hâldir.

Âyet-i kerîmede böylece insanın bir yönden (başlangıcının ve oluşumunun topraktan olması, bitkinin gelişmesi gibi gelişmiş olması yönünden) bitki olduğuna işâret olunmaktadır. Her ne kadar insanın bitkiden fazla özellikleri bulunsa da bu yönleriyle ona benzemektedir.

Arapçada "nebat" demek, ister ağaç gibi gövdeli ister gövdesiz olsun yerden çıkan şey demektir. Fakat halkın örfünde bitki, yerden çıkan ve gövdesi olmayana denir. Dahası bütün halkın katında bitki, hayvanların yediği şeye denir.

Mârifet ehli olanlardan birisi der ki: "Allah sizi yerden bir ot bitirir gibi bitirmiştir" âyet-i kerîmesinin mânâsı; vücûdunuzun gelişmesine yarayan gıdâlarınızı yeryüzünden çıkarmıştır demektir. Tıpkı bitkilerin toprak vâsıtasıyla su ile geliştikleri gibi... Şu hâlde bu varlığın gıdâsı ve gelişmesi, yaratılmış olduğu nesneden olmaktadır.

ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾

18. Sonra sizi yine oraya döndürecek ve sizi yeniden çıkaracaktır.

"Sonra sizi" öldüğünüzde içine defnedilmek sûretiyle *"yine oraya döndürecek ve"*

dirilme ve haşr olunma esnâsında *“sizi yeniden”* oradan *“çıkaracaktır.”* Bunda hiç kuşku yoktur. Allah bunu dostlarını mükâfatlandırmak, düşmanlarını hesaba çekmek için yapacaktır.

Âyette “sonra sizi yine oraya döndürecek ve sonra sizi yeniden çıkaracaktır” denilmiyor. “Döndürme” fiili ile “yerden çıkarma” fiili arasına “sümme”/sonra kelimesi değil de “ve” kelimesi getiriliyor. Böylece yerden çıkarılmak ile kabre döndürülmenin sanki aynı şeymiş gibi oldukları gösteriliyor. Şu hâlde bunların birinin mutlaka meydana gelmesi, diğerinin ise böyle olmaması mümkün değildir.

*et-Tevilâtü’n-necmiyye’*de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: Allah Teâlâ beşeriyet toprağınızdan ahlâk ve sıfat bitkilerini çıkarmıştır. Sonra sizi “fena”dan sonra “baka” ile toprağa yeniden geri çevirecektir. Bunu tabîatınızla ve tabiî meylinizle değil, Allah’ın istediği şekilde beşerî ahkâmınıza tekrar dönme yoluyla yapacaktır. Yâni Allah Teâla sizi çıkaracak, bir başka ifâdeyle sizi ızhar edecek, âlemde kendiniz, kendi gücünüz ve kudretinizle değil, Allah’ın murâdına uygun tasarruf yapmaya kâdir hâle getirecektir.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًاۙ ﴿١٩﴾

19. Allah, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır.

“Allah yeryüzünü sizin için” menfaatiniz için *“bir sergi yapmıştır.”* Burada *“Allah”* ism-i celîli, ta’zim ve teberrük için zikredilmiştir. Burada geçen *“arz”* kelimesi, Mülk sûresi ile diğer başka sûrelerde beyân edilmişti. *“Bisât”,* yaygı ve döşek gibi geniş bir sergi hâlinde yaratmıştır. Sizler orada evinizdeki sergilerin üzerinde rahatça gezip dolaştığınız gibi dolaşmaktasınız.

Ebû Hayyân der ki: Bu âyetin zâhirinden anlaşılan yeryüzünün küre biçiminde değil de dümdüz olduğudur.

Sa’dî Müftî der ki: “Ebû Hayyân, «âyetin zâhiri» dedi. Zira müfessirlerin tefsir ettikleri üzere buradaki teşbihin, üzerinde gezinmek yönüyle olduğu söylenmiştir.”

Daha önce birçok defa geçtiği üzere yeryüzünün küre biçiminde olması orada ekin ekilmesi, ağaç dikilmesi ve buna benzer faaliyetlerin yapılmasına mânî değildir. Çünkü yeryüzünün dâiresi çok büyüktür. Bu tıpkı güvercin yumurtasıyla deve kuşu yumurtası arasında ortaya çıkan farka benzer.

لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾

20. Tâ ki onda geniş yollar edinip dolaşabilesiniz diye,

Gezip dolaşmak şeklinde tercüme edilen *“li teslukû”* fiili “sulûk” kökündendir. Bu

kökün anlamı herhangi bir yere girmek demektir. Bu fiil sokmak mânâsına gelen “silk” kökünden değildir.

“Geniş yol” şeklinde tercüme edilen *“ficâc”* kelimesi “fecc” kelimesinin çoğuludur. Burada âyette “yol”anlamı ayıklanarak “geniş” anlamı bırakılmıştır, böylece kelime yol anlamına gelen “sebil” kelimesine sıfat yapılmıştır. Bâzı âlimlerin ifâdesine göre “ficac” kelimesi iki dağ arasındaki geçit anlamına gelir.

Müfredat’ta açıklandığına göre; “fecc” iki dağın arasında kalan yarıktır, kelime geniş yol mânâsına da kullanılır. *“Min”* kelimesi daha öncesine bağlıdır. Çünkü âyetin daha öncesinde yol tutmak ve edinmek anlamına gelen “ittihaz” mânâsı vardır. Buna göre âyetin mânâsı: “Tâ ki sizler yeryüzünden yollar edinesiniz de gelirken ve giderken o yollara giresiniz” demektir. Yukarda *“minhâ”* kelimesinin daha önce geçen “ittihaz” mânâsına bağlı olduğunu söylemiştik. Ya da bu kelime *“sübül”* kelimesinden hâl olan gizli bir şibh-i fiile bağlanmış da olabilir. Buna göre âyetin mânâsı: “Tâ ki yeryüzünde geniş yollarda gezip dolaşasınız” demektir. Bu kelime eğer daha sonra gelecek olsaydı o zaman onun sıfatı olacaktı.

Yeryüzünün, gezip dolaşmak için döşenip yayıldığının söylenmesi, orada uyumak, dinlenmek, ekin ekmek, ağaç dikmek ve benzeri diğer faaliyetlerin yapılmayacağı mânâsına gelmez.

Yeryüzünün yollarına girmek ve orada yol tutunmak cismânî olabileceği gibi rûhânî de olabilir. Cismânî olduğunda, hedefe ulaştıran “eynilik/eredelik” hareketiyle olurken, rûhânî olduğunda yine maksada ulaştıran “keyfilik/nasıllık” hareketiyle olur. Bu iki sülûkun her birinin çok büyük faydaları vardır. İlim talebi, haccetmek, ticâret yapmak ve bunun dışında başka şeyler için şuraya buraya gitmek cismânî sülûke örnek olurken muhabbet, mârifet, ünsiyet ve benzerlerini kazanmak diğerine örnek teşkil eder.

Kâşânî bu âyeti şöyle tefsir eder: Allah sizin için beden küresini sergi yapmıştır ki onun geniş duyu yollarına giresiniz, geniş açıklıklarından giresiniz ya da beden arzı cihetinden ruh semâsının yollarından geçerek tevhide ulaşasınız.

Emîru’l-Mü’minîn Ali (r.a.) şöyle der: “Bana semânın yollarını sorabilirsiniz. Çünkü ben o yolları yeryüzünün yollarından iyi biliyorum.” Hz. Ali bu semâ yolları ifâdesiyle insanı kemale götüren zühd, ibâdet, tevekkül, kadere rıza ve benzeri makamları, hâlleri kasdetmektedir. Bu sebeple Peygamber (s.a.) Efendimiz’in Mîrac’ı bedeniyle olmuştur.

ZÂLİMLERİN ANCAK HELÂKİNİ ARTTIR

قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِى وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُٓ اِلَّا
خَسَارًاۚ ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًاۚ ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا
تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًاۚ ﴿٢٣﴾ وَقَدْ اَضَلُّوا
كَثِيرًاۚ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾ مِمَّا خَطِيَٓئَاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا
نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْصَارًا ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ
عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ
وَلَا يَلِدُوٓا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِمَنْ دَخَلَ
بَيْتِىَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

21. *(Öğütlerinin fayda vermemesi üzerine)* Nûh: Rabbim! dedi, doğrusu bunlar bana karşı geldiler de, malı ve çocuğu kendi ziyanını arttırmaktan başka işe yaramayan kimseye uydular.

22. Onlar da, büyük hileler, büyük desiseler kurdular!

23. Ve dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved, Suvâ, Yeğûs, Ye'ûk ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!

24. *(Böylece)* onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar. *(Rabbim!)* Sen de bu zâlimlerin ancak şaşkınlıklarını arttır!

25. Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular, ardından da ateşe sokuldular ve o zaman Allah'a karşı yardımcılar da bulamadılar.

26. Nûh: «Rabbim! dedi, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!»

27. «Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör *(insanlar)* doğururlar *(yetiştirirler)*.»

28. «Rabbim! Beni, ana-babamı, îman etmiş olarak evime girenleri, îman eden erkek ve îman eden kadınları bağışla, zâlimlerin de ancak helâkini arttır.»

"Nûh dedi ki" ifâdesi, Nûh (a.s.)'ın Rabbine yakarışının hikâye edildiği âyetten buraya kadar epey zaman geçtiği için tekrar edilmiştir. Buradaki *"dedi ki"* cümlesi, yukarıda geçen *"dedi ki"*'den bedeldir. Bu sebeple başına atıf harfi getirilmemiştir. Buna göre âyetin mânâsı; Nûh Rabbine yakararak dedi ki: *"Ey benim Rabbim, bunlar bana isyan ettiler."* Yâni bana olan isyanlarına devam ettiler. Öğüt ve hatırlatma ile

irşada ne kadar çok gayret ettimse de emrime muhâlefet etmeye devam ettiler *“de malı ve çocuğu kendi ziyanını arttırmaktan başka işe yaramayan kimseye uydular.”* Yâni onlar, malları kendilerini şımartan evlâdları kendilerini yalancı dünya aldanışına sevkeden önderlerine uymaya devam ettiler. Böylece o mal ve evlâdlar onların âhirette daha fazla hüsrana uğramalarına sebep oldu ve böylece o önderler, ziyân ve hüsranda insanlara birer örnek hâline geldiler. O kişilerin bu şekilde vasıflanması işâret ediyor ki onlar önderlerine mal ve evladları vâsıtasıyla toplumda elde ettikleri itibardan dolayı tâbi oluyorlar. Çünkü onlar, mal ve evlâdda, peşinden gitmeyi haklı kılacak bir gerekçe müşâhede ediyorlar. Nitekim Kureyş kabilesi de aynı gerekçe ile şöyle demişlerdi: ***“Bu Kur’an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?”*** (ez-Zuhruf, 43/31) Bu sözleriyle onlar, zenginliği, kişinin peşinden gitmeyi gerektiren bir sebep yaptılar. Âyet-i kerîmedeki bu ifâde, mal ve evlâdın artmasının çoğu zaman rûhânî helâke sebep olduğuna, önce dinde sapıklığı doğurup, sonra da yakînden saptırdığına işâret etmektedir.

İbn Şeyh der ki: Bu âyetin nazmından anlaşılan; onların mallarının ve çocuklarının bizâtihi kayıp ve ziyân olduğu anlaşılıyor. Malın ve evlâdın çoğalması, onların ziyânlarının artması demektir ve aslında durum -gerçek hayatta- aynen böyledir. Çünkü mal ve evlâd şükretmek ve hayır yollarına sarfetmek sûretiyle insanı ebedî saâdete götüren menfaatler cümlesindendir. Ancak mal ve evlâd insanı azgınlık ve gurura, o nimetleri veren Hakk’a karşı nankörlüğe götürdüğü zaman, âhirette ebedî azâba vesile hâline dönüşür. Böylece mal ve evlâd sırf zarar gibi olur. Çünkü dünya, âhiretin yanında yok hükmündedir. Kim dünyada mal ve evladdan faydalanacak olursa âhiret saâdetini kaybeder. Böyle bir kişi tıpkı tatlıdan yapılmış zehirli lokmayı yiyip de ölen kişi gibi olur. Çünkü bu lokma o ölen açısından sırf bir helâktir. Çünkü götürdüğü âkıbetin yanında faydasının bir kıymeti yoktur.

Hep kâr ve mal düşüncesindesin,
Hâlbuki ömür sermayesi pâyimâl oluyor, sen gaflettesin!

وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾

22. Onlar da, büyük hileler, büyük desiseler kurdular!

“Bunlar da” son derece *“büyük hileler, desiseler kurdular.”* Bu cümle yukarda geçen *“men”* kelimesinin sılası üzerine atfedilmiş bir cümledir. Çünkü büyük hile ve desiseler, ancak büyüklerin yapabileceği bir şeydir. Fiilin çoğul getirilmesi, *“men”* kelimesinin mânâsı itibârendir. Arapça’da el-mekr gizli hile ve desise demektir.

Keşfü’l-esrâr’da şöyle denir: Lügatte “el-mekr” zirveye ve en üst dereceye çıkmış hile ve desise demektir. “Allah’ın mekri” şeklinde Cenâb-ı Hakk’a izâfe edildiğinde ise anlamı Allah Teâla’nın tedbir ve planlamasını gizlemesi mânâsına gelir.

Âyette yer alan *“kübbâr”* kelimesi, şeddesiz olarak “kübâr” okunmuştur; ancak birinci okunuş tarzı daha beliğ, mânâ îtibâriyle daha güçlüdür, o da “el-kebir”den daha beliğdir. Tıpkı tuvvâl, tuvâl ve tavîl kelimeleri gibi.

Onların “büyük hile ve desiseleri”nden kasıd, insanları dinden engelleme hususunda tuzak kurmaları, Hz. Nûh (a.s.)’a eziyet etmeleri için kandırmalarıdır.

İbn Şeyh der ki: Mertebeler içinde tevhid mertebesi en büyüğü olunca, onu engelleme ve şirki emretme günahı da günahların en büyüğü olmuştur. Bu sebeple Allah Teâla onu büyük hile ve desise olarak vasfetmiştir.

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ
وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾

23. Ve dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved, Suvâ, Yeğûs, Ye’ûk ve Nesr’den asla vazgeçmeyin!

O liderler, önderler kendilerine tâbi olanlara ve düşük seviyedeki kimselere *“sakın ilâhlarınızı bırakmayın”* yâni onlara ibâdeti kesinlikle bırakmayın. Nûh’un Rabbine ibâdet etmeye kalkmayın *“hele Ved, Suva, Yeğus, Ye’ûk ve Nesr’den asla vazgeçmeyin dediler!”*

Hile ve desise kurdular anlamına gelen “mekeru” fiilini yirmibirinci âyette yer alan “uydular” fiiline atfeden âlimlere göre bu âyette yer alan “dediler” fiilinin anlamı onların bâzısı bâzısına dedi şeklindedir. Yâni herkes birbirine böyle diyordu.

Bu son âyette sıralanan put isimlerinden son ikisinin başında -yeuk ve nesr- nefy harfi olan “lâ” harfi bulunmuyor, çünkü yapılan tekid nihâyetine ermiş ve maksadın tek tek her biri olduğu, toplu olarak umûmu kasdedilmediği anlaşılmış oldu. Buna göre mânâ: “Siz bilhassa bu putlara ibâdeti bırakmayın” demektir. Bu ifâde hassın âmma atfı kabilindendir. “İlâhlarınız” ifâdesine bunlar da dâhil olduğu hâlde husûsî olarak tekrar zikredilmişlerdir. Çünkü burada onların en büyük putları idi. Bu putlar onlardan aynen Araplara intikal etmiştir. “Ved”, Dûmetü’l-Cendel’deki Kelp kabilesinin putunun adı idi, bu sebeple Araplar Kelp kabilesine “Abdü Ved” demişlerdir.

Râğıb’ın ifâdesine göre ved bir put olup bu ismi ya ona tapanların kendisine sevgi beslemelerinden ya da kendisiyle Allah Teâla arasında bir sevgi bağı olduğuna inanmalarından dolayıydı.

Süvâ, Yemen’deki Hemdan kabilesinin putu idi.

Yeğûs, Mezhıc kabilesinin putu idi. Bu sebeple araplar mezhiclilere abdi yeğus derlerdi.

Yeûk; Murâd kabilesinin, putu idi. Murâd, kabilenin babası idi, kabilenin babasına murâd denmesi onun temerrüd etmesinden; yâni başkaldırmasından dolayı idi.

Nesr, Himyerlilerin putu idi. Himyer, Yemen’deki Sanâ’nın batısında bir yerin

ismidir.

Bu putların sâdece isimlerinin Araplara intikal ettiği de söylenmiştir. Onlar da bu putların benzerlerini yapıp onlara tapmaya başlamışlardır. Çünkü bu putların bizâtihî kendilerinin eskiden beri kalmış olması ve Arapların ellerine geçmiş bulunması uzak bir ihtimaldir. Bu nasıl mümkün olabilir ki! Çünkü Nûh tûfânı zamanında dünya harap olmuştu. Nûh (a.s.) da gemisine bu putları koymuş olamazdı. Çünkü o zâten bunlarla mücâdele etmek ve onları ortadan kaldırmak için gönderilmişti?! Şu hâlde olan şuydu: Tufan yukarda adı geçen putları Cidde sâhilinde yere gömmüştü ve bunlar orada gömülü bulunurken nihâyet Arap müşriklerinden puta tapma âdetini ortaya atan o mel'un kişi bu yere gömülü putları yerden çıkarmıştır.

Bunun benzeri bir rivâyet şudur: Âdem (a.s.) çeşitli dilleri çamura yazıp pişirmişti. Yeryüzüne Nûh tufanı geldiği zaman o yazılı levhalar toprağa gömüldü. Sonra her kavim o yazılı tabletlerden birini bulup o dille yazmaya başlarlar. İsmail (a.s.)'ın eline de Arapça'nın yazıldığı kitâbe geçmişti.

Bir diğer rivâyete göre yukarda sıralanan isimler sâlih kimselerin isimleridir. Bu sâlih insanlar Âdem ile Nûh (a.s.) dönemleri arasında yaşamışlardır.

Bir başka rivâyete göre bunlar Âdem (a.s.)'ın evlâdları idi. Onlar ölünce insanlar buna çok üzüldüler. Kabirlerinin etrafında toplandılar ve neredeyse oradan ayrılamayacak duruma geldiler. Bu hâdise Bâbil topraklarında meydana geldi. Şeytan onların yaptıklarını görünce bir insan kılığına bürünerek aralarına girdi, onlara:

"İster misiniz sizlere onların heykellerini yapayım da baktığınızda onları hatırlarsınız, özleminizi giderir, onlarla teberrük edersiniz!" dedi. Onlar evet, yap deyince, şeytan bu insanlara onların tunç, kurşun, bakır, tahta ve taştan heykellerini yaptı. Bu yapılan heykellere o insanların isimleri verildi. Vakit geçip de o zamanki baba, oğul ve oğlun oğlu pozisyonunda olan nesil yeryüzünden silinince şeytan onlardan sonra gelene: "Sizden öncekiler bu putlara tapıyorlardı" dedi. Bunun üzerine Araplar Mihlail b. Kaynan döneminde putlara tapmaya başladılar sonra, puta tapıcılık câhiliye dönemindeki Araplar arasında bir gelenek hâlini aldı.

Araplar arasında bu geleneğin yayılması, ya o melun şeytanın bu putları -yukarda geçtiği üzere- ortaya çıkarması ile ya da Amr b. Luhay'ın tesiri ile oldu. Bu Amr b. Luhay cinlere uyarak Kâbe'ye ilk defa put diken kişidir. Cin kendisine: "Cidde'ye git oradan Nûh ve İdris peygamberler zamanında ibâdet edilen ilâhları getir. Bunlar ved, süva, yeğus... isimli putlardır" dedi. Amr b. Luhay Cidde'ye gidip oradan bu putları Mekke'ye getirdi ve insanları ona tapmaya çağırdı. İşte Araplar arasında putlara tapma hâdisesi böylece yayıldı.

Amr b.Luhay üç yüz kırk sene yaşadı, oğlunun, oğlunun, oğlunun, oğlundan olmak üzere bin savaşçıyı gördü. Kendisi ve oğlu Beytullah'ın idâresinde beş yüz sene kaldılar, sonra Beytullah'ın yönetimi Kureyş'e geçti. Onlar Mekke'de bir beş yüz sene daha kaldılar. Böylece Beytullah'ta bin sene putlar bulundu.

İmam Şârânî der ki: "Putların ibâdete konulmasının asıl sebebi eski âlimlerden gelen

kuvvetli bir tenzih gücüdür. Çünkü eski âlimler Cenâb-ı Hakk'ı tenzih edip her şeyden uzak gördüler ve bunu bütün halka emrettiler. Bâzılarının ta'tîl; yâni Cenâb-ı Hakk'ın hiçbir şey yapmadığı düşüncesine kapıldığını gören bir kısım âlimler insanlar için putlar yaptılar. İpek elbiseler, süs ve mücevherlerle o putları süslediler, sonra o putlara secde ederek ve başka yollarla tâzimde bulundular. Böylece insanların akıllarından çıkıp giden Hakk'ı hatırlamalarını hedeflemişlerdi. Ancak o âlimler bilmiyorlardı ki Allah'ı hatırlatmak için bir ibâdet ortaya koymak ancak Allah Teâlâ'nın izniyle câiz olabilirdi."

Süheylî der ki: Bu eski isimlerin Araplara hintliler kanalıyla mı yoksa şeytan vâsıtasıyla mı geçtiğini bilmiyorum. Rivâyet edildiğine göre Hintliler Nûh (a.s.)'dan sonra putlara tapmaya başladılar. Şeytana gelince Nûh (a.s.)'dan sonra ilk câhiliyye döneminde insanlara puta tapmayı onlar mı ilham ettiler bilmiyorum.

Tekmile'de denir ki: Takî b. Mahled rivâyet ediyor: Yukarda âyette sayılan isimler Âdem (a.s.)'ın kendi zürriyetinden gelen oğullarıydı. Yeğus, onların içinde en büyüğü idi. Bu isimler Süryânice isimlerdir. Sonra bu isimler Hint halkına ulaştı, onlar da yedi yıldız biçiminde olduğunu iddiâ ettikleri putlarına bu isimleri verdiler. Cinler onlarla bu putların içeresine girip konuşuyorlardı. Böylece Hintliler kendileriyle konuşan bu putlara bağlandılar. Sonra bu putları Arapların arasına Mudar oğlu İlyas oğlu Kam'a oğlu Amr b. Luhay yaydı. İşte Arap topraklarına bu âdet Amr sâyesinde gelmiştir.

Bâzılarının ifâdesine göre Ved erkek; Suva kadın; Yeğus aslan; Yeuk at, Nesr de kartal sûretinde idi. Kartala nesr denmesi, avının etini parçalaması ve koparmasından dolayıdır. Çünkü Arapçada "nesr" kökü, eti koparmak, parçalamak demektir.

Tevilatü'n-necmiyye bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir eder: Bunlar da büyük hileler, desiseler kurdular ve sakın ilâhlarınızı bırakmayın dediler. Bu ilâhlar kadın biçiminde tasarlanmış veddü'n-nefs (nefis veddi), erkek biçiminde şekillenmiş süvâu'l-hevâ, aslan şekline bürünmüş yeğusu'ttabia, at şeklinde biçimlenmiş yeuku'ş-şehve (şehvet yeuk'u), kartal biçiminde şekillenmiş nesrü'ş-şerah (aç gözlülük nesr'i) ismindeki ilâhlardır.

Kâşânî'nin anlayışına göre ise "sakın ilâhlarınızı bırakmayın" demek, hevâ ve hevesinizle kendinizi kaptırdığınız mâbudlarınızı bırakmayınız. Şehvetlerinizle kendisine ibâdet ettiğiniz ve çok sevdiğiniz beden Vedd'ini, nefis Süvâ'ını, ehl ü ıyâl Yeğûs'unu, mal Yeûk'unu ve hırs Nesr'ini sakın bırakmayın!

وَقَدْ اَضَلُّوا كَثِيراً وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾

24. ***(Böylece)*** **onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar.** ***(Rabbim!)*** **Sen de bu zâlimlerin ancak şaşkınlıklarını arttır!**

"Onlar" yâni o liderler, Müslümanların hâricindeki birçok insanı saptırdılar. Veya

putlar o insanları saptırdı. Şu âyet-i kerîmede olduğu gibi: ***"Çünkü onlar (putlar) insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular.***" (İbrahim, 14/36)

Putların saptırmasını ifâde eden fiilin, -sanki putlar akıllı şeylermiş gibi- canlı ve akıllı insanlar fiil kalıbında getirilmesi, onların cansız nesneleri ilâh kabul etmelerinden ve bunları akıllı insanlara verilen sıfatlarla anmalarından dolayıdır.

"Sen de" şirk koşmak sûretiyle *"zâlim olan insanların sâdece şaşkınlıklarını arttır!"* Çünkü şirk en büyük zulümdür. Zulüm, "bir şeyi lâyık olduğu yerinden başka bir yere koymak" demektir. Acaba en değersiz bir yaratığı ve ona tapmayı, Bir ve Samed olan Hâlık Teâlâ Hazretleri'nin ve O'na ibâdetin yerine koymaktan daha kötü bir şey olabilir mi?

"Zâlimlerin ancak şaşkınlıklarını arttır" cümlesi yukarda yer alan ***"ey rabbim bunlar bana isyan ettiler"*** (Nûh, 21) ifâdesi üzerine mâtuftur. Sanki: "Ya Rabbi onlar bana karşı geldiler sen de zâlimlerin sapıklığını arttır" denmiş oluyor.

Veya bu ifâdeler, nakledene âiddir, kendisinden nakledilene değil. Yâni Nûh'un değil, Allah Teâlâ'nın kelâmıdır. Nûh bu iki sözden her birini -birini diğerine atfetmeksizin- söylemiştir. Allah da sözlerinden birisinin başına "dedi" lafzını koyarak, diğerini de "dedi" lafzına bedel olan vav ile atfederek söylemiştir. Böylece bu âyette, dilbilgisi kurallarına aykırı olan "inşâî" cümlenin, "ihbârî" cümleye atfı gerçekleşmemiş olur.

Bu cümlenin mukadder bir cümleye atfedilmiş olması da mümkündür. O mukadder kelimeyi şöyle takdir edebiliriz: "Nûh dedi ki: Ey Rabbim onlar bana isyan ettiler sen de onları yardımsız bırak ve bu zâlimlerin şaşkınlıklarını arttır." Böyle bir takdir yaptığımız zaman cümle, kendisinden nakledilen Nûh (a.s.)'ın sözü olur.

"Dalâl" kelimesinden maksad, zâyî etme ve helâk olmadır. Buradaki dalâletten kasıd, tuzak ve dünya menfaatlerinin yok olmasıdır. Yoksa dini sapıklık ve kayıp değildir. Bunu ifâde edelim ki şöyle bir itiraz yöneltilmesin: "Nûh (a.s.) onları ancak sapıklıktan çevirmek üzere peygamber olarak gönderildi. Böyle bir peygamber nasıl olur da Allah Teâlâ'ya kavminin sapıklığını artması için duâ edebilir! Çünkü böyle bir duâ kavminin küfrüne rızâ mânâsı taşır. Böyle bir durum ise peygamberler hakkında câiz değildir."

Bu itirâza şöyle cevap vermek de mümkündür. Bu duâ kendisine: "Şu âna kadar îman edenlerden başka artık kavminden kimse îman etmeyecek" diye vahyedildikten sonra olmuştur. Mahzurlu olan, küfrü güzel görerek küfre rızâdır.

Yukarıdaki duânın bir benzeri Mûsâ (a.s.)'ın şu duâsıdır: ***"Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver (ki îman etsinler)"*** (Yunus, 10/88). Her kim inkârı huy hâline getirmişse -Allah kendisinden intikam alsın diye- böyle bir kimsenin küfür üzere ölmesini istemek küfür değildir. Buna göre üzerinde durduğumuz âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: "Ey Rabbım! Sen o zâlimlerin sapıklık ve azgınlıklarını arttır ki cezâları da artsın. Nitekim bu açıklamamızı destekleyen başka âyetler mevcuddur:

"İnkâr edenler sanmasınlar ki kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır. Onlara ancak günahlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz, onlar için

alçaltıcı bir azap vardır." (Al-i, İmran, 3/178)

"Ben istiyorum ki sen hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın, zâlimlerin cezâsı işte budur." (el-Mâide, 5/29)

Âlimler derler ki; Nûh (a.s.) babalarının ardından oğullarını ve torunlarını tam yedi nesil îmâna dâvet etti. Ancak onların îmâna geleceklerinden ümidini kesince kendilerine bedduâ etti.

مِمَّا خَطِيٓئَاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْصَارًا ﴿٢٥﴾

25. Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular, ardından da ateşe sokuldular ve o zaman Allah'a karşı yardımcılar da bulamadılar.

"Bunlar hatâları yüzünden suda boğuldular" Yâni Nûh kavminin günahları ve doğruya muhâlif amelleri yâni küfür ve isyanları sebebiyle boğuldular. "Mâ", câr ile mecrûr arasında zâiddir ve "hatâları sebebiyle" ifâdesinin öne alınmasıyla oluşan hasr mânâsını tekid etmektedir. Bu da şuna delâlet eder ki onların tûfân ile boğulmaları başka bir şey için değil, sâdece hatâ ve günahları sebebiyledir. Bu mânâ da müneccimlerin: "Tufân astronomik durumların bir gereği olarak meydana gelmiştir" gibi sözlerini yalanlamaktadır. Bu tür sözler, âyet-i kerîmenin sarih mânâsına muhâlif olduğu için küfürdür.

Âyette belirsizlik ifâde eden "ma" kelimesinin fazladan getirilmiş olmasında mânâyı pekiştirmeden başka bir fayda daha vardır. O da o kâfirlerin işledikleri hatânın büyük bir hatâ olduğunu vurgulamaktır. Buna göre âyetin mânâsı; "Bunlar o muazzam ve büyük hatâları yüzünden suda boğuldular" şeklinde olur.

Âyette yer alan "mâ" kelimesinin zâid olduğu kanâatini taşımayan âlimler bunu nekre olarak kabul etmişler ve "hatîâtihim" kelimesini ondan bedel yapmışlardır.

"Hatîât" kelimesi, "hatîe" kelimesinin çoğuludur. Kırâat imamlarından **Ebû Amr** bu kelimeyi kesret lafzı ile "hatâyâhum" şeklinde okumuştur. Çünkü burada onların hatâ ve günahlarının çokluğundan bahsedilmektedir. Tam bin sene küfür ve inkâr içinde kalmışlardır. (Dolayısıyla ifâde de bu mânâya uygun olmalıdır.) Arapça dilbilgisi kurallarına göre "hatîât" cem-i müennes sâlim'dir. Bu tip çoğullar, elde herhangi bir karine olmaksızın on sayısından daha fazlaya delâlet etmez.

er-Rızâ'nın ifâdesinden zâhir olan odur ki cem-i sâlimlerle, cem-i teksirler azlığa ve çokluğa bakılmaksızın mutlak olarak "çokluk" ifâde eder. Şu hâlde bu iki çoğul biçiminin ikisi de -gerek az olsun gerek çok olsun- mutlak olarak "çokluk" ifâde ederler. Bu sebeple âlimler derler ki: Bu iki çoğul kalıbı -çokluğun azı ve çoğu- ifâde etme bakımından ortak kalıplardır. Bu görüşü savunan âlimler görüşlerine: ***"Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri yazmakla tükenmez."*** (Lokman, 31/27) âyet-i kerîmesini

delil olarak gösterirler. Bu âyet-i kerîmede yer alan “kelimât” ifâdesi cem-i müennes sâlim olduğu hâlde on kadar çokluğa değil, ifâdede görüldüğü üzere sonsuz çokluğa delâlet etmektedir.

“Boğuldular.” Dünyada günahları sebebiyle tûfânla boğuldular, başka bir sebepten değil. Bu ifâdede, bütün günah işleyen insanları günahtan vazgeçirip uzaklaştırma mânâsı vardır.

“Ateşe atıldılar” ateş anlamına gelen “nar” kelimesinin elif-lâmsız getirilmiş olması ya ateşin büyüklüğünü ve korkunçluğunu vurgulamak, ya da Cenâb-ı Hakk’ın, işlemiş oldukları inkâr ve küfür sebebiyle onlara buna uygun bir çeşit ateş hazırlamış olduğunu ifâde içindir. Buna göre bu âyet-i kerîmede yer alan “nar” yâni ateşten maksad ya kabir azâbıdır ya da doğrudan doğruya cehennem azâbıdır. Kabir azâbı olduğunda bu azap suda boğulmalarının ardından gelecek azaptır. Onlar her ne kadar suyun içinde olsalar da boğulmanın ardından kabir azâbını yanma biçiminde göreceklerdir. Çünkü suda ya da ateşte ölen veya yırtıcı hayvan veya kuşların yemiş olduğu kimseler kabirde azap gören kimselerin gördükleri azâbın aynısını göreceklerdir.

Dahhâk’ın şöyle dediği rivâyet olunur: Onlar bir yandan bedenleri ile suda boğulurlarken diğer yandan ruhlarıyla yanıyorlardı. Böylece onlar hem suda boğulma hem de ateşte yakılma açısından her iki azâbı birleştirmiş oluyorlardı. Nitekim aynı mânâyı şâir mısralarında şu şekilde yansıtır:

Topludur yaratıklar ayrıdır bazen dostum!
Bak olaylara! Şöyledir bazen, böyledir bazen.
Şasırma! -dostum- eşlik ediyorsa zıd, zıdda
Nasıl toplamış Allah -baksana- ateşle suyu bir kapta!

Bu ateşten maksad cehennem azâbı da olabilir. Bu açıklamaya göre onların suda boğulmalarının hemen ardından cehennem ateşine atılmış olduklarının ifâde edilmesi cehenneme atılacakları zamanın yakın olmasından, hiç kuşkusuz gerçekleşecek olmasından ve suda boğulma ile cehenneme atılma zamanının birbirine -âdeta- bitişik olmasından dolayıdır. Nitekim şu ifâde bize bu gerçeği yansıtmaktadır: *“Kim ölürse onun kıyâmeti kopmuş olur.”* [124]

Öte yandan âyette yer alan ve ateş anlamına gelen “nar” ya yarım ateştir -ki bu ateş berzah âleminde ruhlar içindir-, ya da tam ateştir, bu da hem ruhlar ve hem de cesedler için mahşerden sonradır. Nimetlerle dolu naîm cennetlerine girmeyi, cehenneme atılmaya kıyasla!

“Kendileri için Allah’tan başka yardımcılar bulamadılar.” Yâni onlardan hiçbiri kendisini kahır ve intikamla cezâlandıran zâta karşı yardımcı olacak birini bulamadı. Bu ifâdede onların Allah Teâlâ’yı bırakıp da kendilerine başka ilâhlar edinmiş olmalarına bir ta’riz ve bu taptıkları ilâhların onlara yardım etmeye kadir olamayacağına işâret vardır. Ayrıca bu ifâde kendileri ile alay anlamını taşımaktadır.

Âyette yer alan "min dûnillâh" ifâdesi, "ensâr" kelimesinden hâldir. Bu cümle isti'nafiye olarak Allah'ın sözüyle Hz. Nûh'un duâsının kabul edildiğine işâret etmekte, Peygamber (s.a.) Efendimiz'le onun ashabını tesellî etmektedir. Ayrıca O'na isyan edip karşı geleni azap ve azâb sebepleriyle korkutmaktadır.

وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾

26. Nûh: «Rabbim! dedi, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!»

"Nûh" güçlü emâreleri gördükten ve Cenâb-ı Hakk'ın vermiş olduğu haberi aldıktan sonra onların hidâyet yolunu seçecekleri noktasında tam bir ümitsizliğe düşmesinin ardından *"dedi ki: Ey Rabbim, yeryüzünde"* Sana ve Senin katından gelenlere îman etmeyerek *"kâfir olanlardan, hiç kimse bırakma!"* Yâni onların köklerini kazımak sûretiyle kendilerini helâk eyle.

Bu cümle kendisi gibi daha önce geçen bedduâ cümlesi üzerine mâtuftur. Bundan önceki *"günahları sebebiyle…"* cümlesi, bu iki bedduâ cümlesi arasına girmiş mu'teriza cümlesidir. Böylece ilk başta onların başlarına gelen suda boğulma ve cehennem ateşinde yanma musîbetinin kendilerine ancak Nûh (a.s.)'ın saymış olduğu günahlar sebebiyle gelmiş olduğu vurgulanmaktadır. Yine bununla onların helâk olmayı hak edişlerinin işledikleri günahlar sebebiyle olduğuna işâret edilmektedir. Çünkü onların suda boğulmala ve yakılmaları, Nûh (a.s.) ile kendileri aralarında geçen bir takım sözl ve hareketler tarzında anlatılmaktadır. Eğer böyle olmasaydı, bedduâ cümlelerinin ardından bunlar zikredilirdi.

Âyette yer alan "deyyâr" kelimesi, genel olumsuzluk ifâde eden kelimelerdendir. Meselâ Arapçada; "ma bi'd-dâri deyyârun ev deyyûrun/evde kimse yok" denilir. Deyyâr kelimesi "devr" ya da "dâr" kelimesinden türemiştir. Aslı "deyvâr" şeklindedir ancak seyyid kelimesinin aslı nasıl değiştirilerek seyyid hâline getirilmişse burada da aynı işlem yapılmıştır. "Deyyâr" kelimesi birinci yapılan açıklamaya göre âyete şu mânâyı katıyor: "Ey Rabbim yeryüzünde oraya buraya gidip gelen ve dolaşan hiç bir kâfir bırakma." İkinci açıklamaya göre âyetin mânâsı; "Ey Rabbim yeryüzünde evlere inen ve evlerinde kalan kâfirlerden hiç kimseyi bırakma."

Bâzı âlimler "deyyâr" kelimesinin deveran kökünden gelmiş olabileceğini kabul etmezler ve şöyle derler: Bu kelime deveran; yâni gezip dolaşma kökünden türemiş olsaydı, yeryüzünde -bırakalım insanları- hiç bir cin ve şeytan kalmazdı. Hâlbuki mânâ bu değildir. Âyetin asıl mânâsı: "Ey Rabbım yeryüzünde evlerde sakin olan ne kadar kâfir varsa onların insan olanlarını helâk et" demek olur.

Fakîr (**Bursevî**) derim ki; bu itirâzın cevâbı kolaydır. Çünkü Nûh (a.s.)'ın bedduâsından maksadı dâvetine muhâtap yeryüzünde gezen kişilerdir. Buna göre cinler ve şeytanlar bu bedduânın kapsamı dışında kalırlar. Çünkü Nûh (a.s.) hem insanlara

hem de cinlerle şeytanlara gönderilmiş peygamber değildi.

"Deyyâr" kelimesi dâr kelimesinden fa'âl vezninde türemiş bir kelime değildir. Böyle olsaydı "deyyâr" yerine, "devvâr" denilmesi gerekirdi. Çünkü "dâra" kelimesinin aslı "devere"dir. Kelimenin vâvı elife dönüştürülmüştür. Kelimenin ortasındaki vav harfi şeddelenince sahih vâv ile "devvâr" şeklini alır. Çünkü vav'ın ya'ya dönüşmesi için herhangi bir sebep yoktur.

إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾

27. «Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör *(insanlar)* doğururlar *(yetiştirirler)*.»

"Çünkü sen onları" tümden veya bir kısmını küfür üzerine *"bırakırsan",* helâk etmezsen, onlar *"kullarını"* hak yoldan *"saptırırlar."* Bu ifâde Nûh (a.s.)'ın onlar hakkında neden bedduâ ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bedduâ, nefsin gazab, hevâ ve heveslerine gâlip gelmesinden kaynaklanmaz. Aksine dini endişelerden ve dine düşkün olmaktan kaynaklanır.

Bâzı âlimlere göre *"senin kullarını"* ifâdesiyle "senin mü'min kullarını" mânâsı kasdedilmektedir. Bu ifâde hissettiriyor ki lâyık olan, "Sen'in îman ehli kulların" ifâdesini kullanmaktır.

Ancak bu tesbit tartışmalıdır, çünkü âyette kasdedilen; "onlar senin kullarını senin yolundan saptırırlar" mânâsıdır. Bu tıpkı: ***"Allah yolundan alıkoyanlar"*** (en-Nisâ, 4/167) âyet-i kerîmesinde olduğu gibidir. Bu mânaya şu hâdise delâlet etmektedir: Nûh (a.s.)'ın kavminden bir kişi çıkar oğlunu eline alır, Nûh (a.s.)'a giderdi. Ona Nûh'u göstererek: "Bu adamdan sakın, bu yalancının biridir. Benim babam da beni bu adamdan sakındırmış ve aynen böyle nasîhatte bulunmuştu" derdi. Böylece baba ölür, küçük çocuk babasından aldığı bu terbiye ile yetişirdi.

"Sâdece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar". Ahlâksız olarak tercüme edilen "fâcir" kelimesinin kökü "fecr" kelimesidir. Bu kök herhangi bir şeyi genişçe yarmak anlamınadır, nehri tıkayan şeyi ortadan kaldırıp önünü açmaktır. Fücûr kelimesi bu kökten dindarlığın örtüsünü yarmak demektir.

Âyette yer alan *"keffar"* kelimesi "küfür ve küfran" kelimesinin mubalağalısıdır. **Râğıb**'ın ifâdesine göre "keffâr", "kefûr" kelimesinden daha mübâlağalı bir anlam ifâde eder. Kefûr nimete nankörlükte mübâlağa anlamını taşır. Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerîmeye anlam vermek gerekirse: "Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar ve peşlerinden ancak ahlâksızlık yapacak, inkâr edecek nesiller gelir. Şu hâlde uygun olanı, onların yeryüzünden silinip yok edilmesidir. Bu konudaki bilgi Sana âiddir."

Nûh (a.s.) onları ergenlik çağına girdikten sonra alacakları sıfatlarla yâni fâcirlik ve

kâfirlikle niteliyor, şu hâlde bu niteleme bir mecaz-ı mürseldir. Sonra bu son “sâdece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar” cümlesi, “belki de ilerde onların nesillerinden îman edecek kimseler çıkabilirdi, şu hâlde Nûh (a.s.)’ın onların köklerinin kazınması, yeryüzünden silinmeleri yolunda yapmış olduğu bedduâ yanlış değil mi?” şeklindeki itirâza bir cevap teşkil etmektedir. Nûh (a.s.) yaptığı bu bedduâyı Allah Teâlâ’nın kendisine indirmiş olduğu vahye dayanarak yapmıştır. Çünkü Hûd sûresinde yer alan şu âyet-i kerîme bunun apaçık bir delilidir: ***“Nûh’a vahyolundu ki: Kavminden îman etmiş olanlardan başkası artık (sana) asla inanmayacak.”*** (Hud, 11/36)

Burada ikinci bir itiraz daha gelse ve dense ki; “Nûh (a.s.)’ın bu bedduâsı yukarda işâret edilen Hûd sûresindeki vahiyden sonra olmuşsa yapılan bu açıklamaya bir itirâzımız olamaz; ama bu vahyin bedduâdan önce geldiğini bilmiyoruz”. Böyle bir itirâza şöyle cevap vermek mümkündür: Zâhir olan şudur ki, bu gibi bedduâlar, işin en sonunda, âleme ibret olacak bir cezânın geleceğine dâir emâreler zuhûr ettikten sonra yapılır.

“Yılan ancak yılan doğurur” derler. Bu çoğunlukla böyledir. Yine bundan hareketle: “Kişinin aslı güzel oldu mu onun nesli de iyi olur” derler. Yine bunun gibi; “Çocuk babasının sırrıdır” denir. Bâzıları bu atasözünü şöyle açarlar: Çocuk büyüdüğü zaman babasının vasıflarını öğrenir ya da babasının huyundan huy çalar, hattâ normal biri, başkasıyla beraber olur ve onun karakterinden -hayır veya şer- mutlaka alır, ondan müteessir olur.

Fakîr (**Bursevî**) derim ki; bu sözün anlamı gerek cemal, gerek celâl babada ne varsa, oğulda da aynısı var, demektir. Bazen babada dışa vuran bir cemal sıfatı olur ve bu sıfat oğulda gizli bulunur. Sözgelimi Âdem’in oğlu Kâbil’de durum böyleydi. Kâbil’de babasında gizli bulunan celâl sıfatı ortaya çıkmıştı, Hâbil’de ise durum tam tersine idi, işte kıyâmete kadar baba ile oğulun birbirine bazen uydukları bazen de uymadıkları görülecek ve bu böylece devam edip gidecektir.

Büyüklerden birisi şöyle der: Kıyâmet günü halk şefâat talebinde bulunduklarında Nûh (a.s.) onlardan özür dileyip bunu yapamayacağını söyleyecektir. Nûh’un bunu söylemesi, kavmine yapmış olduğu bedduâ içerisinde geçen “onlar sâdece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar” ifâdesi yüzünden olacaktır, yoksa onlara yapmış olduğu bedduâdan dolayı değil.

Bu âyet-i kerîme işâret ediyor ki Nûh (a.s.)’ın bedduâsı, emâreleri gördükten sonra idi. Çünkü kendilerini bin seneye yakın bir süre tecrübe etmiş ve içlerinden kâfir ve ahlâksızdan başka hiç kimse çıkmamıştı. Bâzılarının iddiâ ettiği gibi Nûh (a.s.)’ın bu bedduâsı vahye dayalı olarak yapılmış olsaydı o zaman onun özür beyân etmesi gerekmezdi.

Nitekim **Kâşânî** bu konuda şöyle der: “Nûh (a.s.) kavmini îmâna çağırmaktan bıkıp usandı, artık tahammülü kalmadı ve duymuş olduğu öfke kendisine hâkim oldu. Bunun ardından kavmini yerle bir etmesi ve kahretmesi için Rabbine bedduâda bulundu. Nûh (a.s.) zâhir-i hâle göre hüküm vermiş ve kendisine küfrün, inkârın baskın geldiği

nasipsiz kimsenin ancak yine kendisi gibi kâfir ve nasipsiz insan doğuracağına hükmetmişti. İmandan mahrum, habis ve onun karanlık heyetinde, sûretinde yetişen nefsin özü olan menî ancak kendi misli ve benzeri ne ise onu doğurur.

Bu tıpkı tohuma benzer, tarlaya atılan tohum ancak yine kendi sınıfı ve kendi karakterinde biter. İşte Nûh (a.s.) böylesi bir akıl yürütmüş ancak çocuğun babasının sırrı olduğu gerçeğini dikkatten kaçırmıştı; yâni çocuğun hâli umûmiyetle babanın bâtınına uyardı. Belki de kâfir, istidâdı bâki, fıtratı saf ve fıtrî kâbiliyetine göre aslında temiz olabilirdi. Kâfirin zâhirine, o zamanki âdetler, babalarının dini, içinde yetiştiği kavminin gelenekleri hâkim olmuş olabilirdi. Dolayısıyla o kâfir, bu kavmin arasında zâhiren onların dinlerini seçmiş ama bâtını itibariyle teslim olmuş bulunabilirdi. İşte böyle bir kâfir, nurlu hâli üzere mü'min doğurabilir. Bu tıpkı İbrahim (a.s.)'ın kâfir olan babasının İbrahim (a.s.) gibi bir peygamberi dünyaya getirmesine benzer. Şu hâlde bu zulmânî ve gazap heyetinden böyle bir doğumun olması kaçınılmazdır. O zulmânî ve gazap heyeti, o kişinin bâtınına baskın gelmiş ve o hâlde kişiyi perdelemiştir. İşte Nûh (a.s.)'ın oğlu Kenân'ın maddesi böyle bir maddedir ve o hâlinin günahına bir cezâdır."

Burada Nûh (a.s.)'ın kavmine yapmış olduğu bedduânın vahye dayalı olmadığını gösteren delillerden birisi de Peygamber (s.a.) Efendimiz'in Hz. Ömer'i şiddette Nûh'a, Ebû Bekir'i ise yumuşaklıkta İbrahim (a.s.)'a benzetmesidir.[125]

Âriflerden birisi: ***"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"*** (el-Enbiya, 21/107) âyet-i kerîmesi hakkında şöyle der: Bu âyet-i kerîme çok latif ve ince bir îkâz taşır. Çünkü bu âyet-i kerîme Peygamber Efendimiz (s.a.) bir kavme bir ay süreyle bedduâya başladığı zaman inmiştir. Hâlbuki Peygamber (s.a.) Efendimiz'in bedduâsı, Cenâb-ı Hakk'ın dînine gösterdiği ihtimam ve herkesin O'na itâat etmesini istemesi sebebiyle idi. Buradaki îkâzın mânâsı şudur: "Ben seni çok kınayan ve lânet eden biri olarak göndermedim, Ben seni ancak rahmet olarak gönderdim" Yâni kendilerine bedduâ ettiğin bu gibi kimselere merhametli olasın diye gönderdim. Burada sanki şöyle denmiş oluyor: "Şâyed senin yaptığın bedduâ duâ şeklinde değiştirilecek olursa onlar için daha hayırlı olur. Çünkü sen onlar için Bana duâ ettiğin zaman belki ben duânı kabul eder ve neticede onları Bana itâat etmeye muvaffak kılarım. Böylece onlar bana itâat ettiği için, senin de gözlerin aydın olur. Buna karşılık sen onlara lânet eder, bedduâ edersen, Ben senin bu bedduânı kabul ederim. Ancak keremim sebebiyle onları ancak, azgınlıkları iyice artıp yeryüzündeki fesatları çoğalınca yakalarım. Bütün bunlar senin onlara bedduân sebebiyle olur. Bu durumda sanki sen, kendilerini yakalamamıza sebep olan azgınlıklarını arttırmalarını emretmiş gibi olursun. İşte Peygamber Efendimiz (s.a.) Cenâb-ı Hakk'ın kendini terbiyesi sebebiyle bu gerçeği göz önüne almış ve buna dikkat etmiştir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Beni Rabbim terbiye etti ve benim terbiyemi çok güzel yaptı."* [126]

Peygamber Efendimiz (s.a.) bu âyetin inmesinin ardından şöyle duâ etmeye başlamıştır: *"Allah'ım benim kavmimi bağışla; çünkü onlar bilmiyorlar."* [127] Bunun ardından Peygamber Efendimiz (s.a.) bir gece akşamdan sabaha kadar namaz kılmış ve

namazında şu âyeti okumuştur: ***“Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarındır (dilediğini yaparsın); eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sâhibisin.”*** (el-Mâide, 5/118) [128] Bu âyetin üzerine başka bir şey ilave etmiyordu. Peygamber Efendimiz’in bu hâli nerede, bundan önce Rı’l, Zekvân, Usayye kabileleriyle “Allah’ım filancayı Sana havâle ettim, ya Rabbi filancayı Sana havâle ettim” diye Kureyş’in ileri gelenlerine yaptığı bedduâ nerede! O hâlde bunu bil ve bu hususta Peygamberine ittibâ et! Hidâyet Allah’tandır.

Mârifet ehlinden biri şöyle der: “Hz. Nûh (a.s.), kavminden incindiğinde onların helâk olmaları için bedduâ etti. Mustafâ (s.a.) ise kavminden incindiğinde şefkatle: “*Allah’ım, kavmimi hidâyet eyle! Zira onlar bilmiyorlar*.” buyurdu.

Şunu bil ki; belli bir kâfire bedduâ etmek câiz değildir. Çünkü biz onun sonunun nasıl olacağını bilmiyoruz. Ancak mutlak anlamda kâfirlere, fâcirlere bedduâ edilebilir. Peygamber Efendimiz (s.a.), toplanıp mü’minlerin üzerine gelen kabilelere bedduâ etmiştir.[129] İşte kâfirlere yapılacak bedduâda esas kâide budur.

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

28. «Rabbim! Beni, ana-babamı, îman etmiş olarak evime girenleri, îman eden erkekleri ve îman eden kadınları bağışla, zâlimlerin de ancak helâkini arttır.»

“Ey Rabbim beni” günahlarımı -ki onlar evlâ olanı terk şeklinde sâdır olanlardı-, *“anamı, babamı”* yâni onların günahlarını *“mümin olarak evime girenleri”* bana ya da Âdem’den kıyâmet gününe kadar *“îman eden erkekleri ve îman eden kadınları bağışla, zâlimlerin de ancak helâklerini arttır.”*

Nûh (a.s.)’ın babasının adı Melik b. Müteveşlih ya da Melik b. Müttûşelh idi. Bâzıları ise Medduşelh şeklinde olduğunu söylerler. Annesinin adı ise Semha b. Anuş idi, Nûh’un annesi ile babası mümin idiler. **İbn Abbas** (r.a.) der ki: Nûh’un Âdem’den kendisine kadar babaları arasında kâfir olan hiç kimse yoktu.

İşrâku’t-tevârîh isimli eserde der ki: Nûh’un annesi Kasûs binti Kabil idi.

Keşfu’l-esrar’da ifâde edildiğine göre Nûh’un annesinin adı Heycel binti Lâmûs İbn Müteveşlih idi. Dolayısıyla Nûh’un annesi babasıyla amca çocukları oluyorlardı. Bu ikisi İdris (a.s.)’ın dini üzere müslüman idiler. Bâzıları âyette yer alan “anamı-babamı” ifâdesinden maksadın Âdem ile Havvâ olduğunu söylemişlerdir.

“Mümin olarak evime girenler” ifâdesinden maksad evime girenler olduğu gibi bâzılarına göre mescidime girenler, demektir. Çünkü mescid her ne kadar bir yönden Allah’ın evi ise de aynı zamanda ehlullahın evidir. Bâzı âlimlere göre âyetin mânâsı “Benim gemime mümin olarak girenleri bağışla” şeklindedir. Çünkü Nûh’un gemisi her türlü ihtiyacı bulundurma, insanları soğuktan, sıcaktan vb. şeylerden koruma açısından

ev gibi idi.

Nûh (a.s.)'ın "mümin" olarak evime girenleri bağışla, ifâdesi ile kendi karısı Vâile ve oğlu Ken'an hüküm dışına çıkmış oluyor. Ancak Nûh (a.s.) oğlunun çıkmasına ancak ***"Ey Nûh o asla senin âilenden değildir."*** (Hud, 11/46) diye vahyedildikten sonra karar vermiştir.

"Mü'min erkek ve kadınlar" Denilmiştir ki murâd ümmet-i merhûmedir.

Nûh (a.s.)'ın duâsında bir nokta dikkati çekiyor. Nûh (a.s.) önce kendisine nesep ve din bakımından bitişik olan akrabalarına duâ ediyor. Çünkü onlar kendisinin duâsına daha lâyık ve bu hususta daha önceliklidir. Bu duâ bütün mümin erkeklere ve mümin kadınlara teşmil ediliyor. Bir hadiste şöyle geçer: *"Kabirdeki ölü imdad dileyen ve suda boğulmakta olan bir kişiye benzer. Kabirdeki kişi gerek babadan, gerek kardeşten, gerek herhangi bir dosttan kendisine gelecek duâyı bekler. Böyle bir duâya kavuştuğunda bu bütün dünyadan ve dünyadaki herşeyden kendisine daha sevimli gelir. Allah kabirde olanları yeryüzündeki kişilerin duâları sebebiyle dağların en yükseğine çıkarır. Sağ olan insanların ölülere olan hediyesi onlar hakkında istiğfar dilemektir."* [130]

Bu âyette geçen "tebâr" kelimesi, helâk ve onları kırma anlamınadır. Sâdece çetin bir helâk… "Tebar" kelimesinin kökü olan "tibr", ince altın parçaları demektir.

Bundan önce: ***"Sen de bu zâlimlerin sâdece sapıklıklarını arttır"*** buyruluyordu. Bu ifâde aynı âyette yer alan ***"onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar"*** ifâdesinden sonra geliyordu. Şimdi bu âyette *"zâlimlerin de ancak helâklerini arttır"* buyruluyor. Bu cümle *"yeryüzünde kâfirlerden gezip dolaşan hiç kimse bırakma"* ifâdesinden sonra geliyor. Şu hâlde her bir yerde, oranın gerektirdiği ve mânâsına uygun ifâdeler getirilmiş oluyor.

Anlaşıldığı kadarıyla Nûh (a.s.) "kâfirler", "zâlimler" ifâdeler ile kendi zamanında mevcûd olan yeryüzünün doğusunda ve batısında yaşayan insanları kasdetmişti ve arzusu Cenâb-ı Hakk'ın onları helâk etmesi idi. Allah Teâlâ peygamberinin bu duâsını kabûl buyurdu ve onların tümünü tufan göndererek suda boğdu. Bâzı müneccimlerden nakledilen, "Nûh (a.s.) sâdece Arap yarımadasını kasdetti, tufan sâdece burada yaşayanlar üzerine gönderildi, bunun dışında dünyanın diğer yerlerindeki insanlara değil" yolundaki ifâdeleri âyetin zâhirine ve âlimlerin tefsirlerine muhâliftir. Ayrıca bu söz tarihçilerin şu sözüne de muhâliftir: "İnsanlar tufandan sonra ürediler, çoğaldılar yeryüzünün doğusuna ve batısına yayıldılar. Bütün bu insanlar Hz. Nûh'un gemiye almış olduğu müminlerden türediler."

Burada yer alan ifâde açıkça gösteriyor ki herhangi bir zâlim zulmünü açıktan açığa yapar, bunda ısrarlı olur ve hiçbir nasîhat kendisine fayda vermezse; kendisi, yardımcıları ve avanesi bedduâyı hak ederler.

Rivâyete göre tufanda boğulanlarla birlikte çocukları da boğulmuşlardır. Ancak onlar cezâlandırılmak için değil, -canlarından daha değerli olan çocuklarının helâki gösterilerek- babaların ve annelerin azâbı şiddetlensin diye boğulmuşlardır. Peygamber

Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Onlar bir helâkla helâk olurlar fakat niyetlerine göre farklı farklı diriltilirler."* [131]

Hasan Basrî'ye bu durum sorulmuş o da şöyle cevap vermiştir: Allah o çocukların günâhsızlığını biliyordu. Onun için onları hiçbir azap çekmeksizin helâk etmiştir. Nice çocuk vardır ki suda boğularak, ateşte yanarak ve başka yollarla helâk olmuştur.

Rivâyete göre Allah Teâlâ tufandan kırk veya yetmiş sene önce onların kadınlarının rahimlerini kısırlaştırmış, erkeklerinin sulblerini kurutmuştur. Dolayısıyla tufana maruz kaldıklarında aralarında hiçbir çocuk ve mecnûn yoktu. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Kavmine gelince peygamberleri yalancılıkla itham ettiklerinde onları suda boğduk ve kendilerini insanlar için bir ibret yaptık"*** (el-Furkan, 25/37) Dolayısıyla çocukların ve delilerin Allah'ın elçilerini yalanlamış olabilecekleri düşünülemeyeceğine göre onlar tufan esnâsında yoklardı.

el-Es'iletü'l-mukhame'de deniyor ki; Nûh kavminin çocukları günahsız yere helâk edilmişlerse bundan Cenâb-ı Hakk'ın rab oluşuna ne gibi bir zarar gelir. Allah Teâlâ ***"Allah Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah'a kim bir şey yapabilecektir"*** (el-Mâide, 5/17) buyurmuyor mu?

Fakîr (**Bursevî**) derim ki: Âyetin zâhirinden anlaşıldığı kadarıyla Nûh tufanında babalar ve annelerle birlikte çocuklar da helâk olmuşlardır. Çünkü Nûh (a.s.) ***"Sâdece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar"*** (Nûh, 27) diyerek o çocukları anne ve babaları ile aynı sınıfta ifâde ediyor. Zira ilerde inkâra sapacak ve ahlâksız olacak kişi şu anda kâfir ve fâcir hükmündedir. Bu sebeple Nûh (a.s.) mutlak olarak bütün kâfirlerin helâk edilmesi için bedduâ etmiştir. Çünkü bu kâfirlerin bir kısmı asâleten (analar-babalar), bir kısmı da onlara tâbi olarak bu bedduâyı hak etmişlerdi. Yine Nûh (a.s.) mümin erkeklerin ve mümin kadınların kurtuluşu için umûmî ve husûsî olarak duâ etmiştir. Çünkü günahı bağışlanacak olan kişi hiç şüphesiz tufandan kurtulacaktır.

İkrime, **İbn Abbas** (r.a.)'dan rivâyet ediyor: İbn Abbas gece Kur'ân-ı Kerim okur da (dikkat çekici) bir âyete rastlarsa bana: "İkrime yarın bu âyeti bana hatırlat" derdi. Bir gece bu âyeti: ***"Ey Rabbim, beni anamı... bağışla"*** âyetini okudu ve "İkrime, bu âyeti bana yarın hatırlat" dedi. Ertesi gün bu âyet-i kerîmeyi kendisine hatırlattım. İbn Abbâs (r.a.) bunun üzerine şöyle buyurdu:

"–Nûh (a.s.) kâfirlerin helâki için bedduâ, müminlerin mağfiret olunmaları için duâ etmiştir. Kâfirlere olan bedduâsı kabul olunmuş onlar helâk edilmişlerdir. Bunun gibi müminlere yaptığı duâsı da kabul olunmuş ve Allah Teâlâ mümin erkek ve kadınları onun duâsı sebebiyle bağışlamıştır."

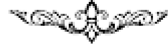
Rivâyet olunduğuna göre sahâbelerden birisi şöyle der: Müminlerin kurtuluşa ermeleri üç şeye bağlıdır: Bunlar Nûh'un duâsı, İshâk'ın duâsı ve Hz. Muhammed'in (s.a.) şefâatidir. Burada kasdedilenler günahkârlardır.

et-Tevilatü'n-necmiyye'de bu son âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: Ey Rabbim beni, akl-i küllî, nefs-i küllî'den olan ana-babamı, ruh ve kalpten mümin olarak evime

gireni, rûhânî güçlerden mümin erkekleri, îman nûru sebebiyle ruhun ve kalbin nûru altındaki nefislerden mümin kadınları bağışla. Kâfir nefis ve zâlim hevesi, ruh ve kalpte fânî olmak sûretiyle helâk et. Bu te'vile göre Nûh (a.s.)'ın bedduâsı onlar için bir duâ olmuş olur.

Kâşânî ise bu âyeti şöyle tefsir eder: Ey Rabbım beni bağışla! Tevhidde fânî olmak sûretiyle beni, kalbimin ana-babası mesâbesinde olan nefsimi ve ruhumu, mümin olarak evime girenleri yâni; tevhid-i ilmîye inanarak kuds hazretindeki makamıma girenleri, îman eden ruhları ve nefislerini nûrunla ört. Onları tevhidde fenâ makamına ulaştır. Nefislerinin zulmeti sebebiyle nur âlemine ulaşmaktan perdelenerek nasiplerini eksilten zâlimlerin de, onları bahr-ı heyûlîde boğmak ve perdelerini artırmak sûretiyle ancak helâklarını arttır.

Böyle tefsir ettiğimizde ise -açıkça görüleceği üzere- yukarda *et-Tevilatü'n-necmiyye* sâhibinin dediği gibi duâ değil bedduâ etmiş olur.[132]

---

[124]. Ziyâd bin Abdullah en-Nümeyrî'nin sözüdür. Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 267.
[125]. Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, I, 383; Heysemî, VI, 86.
[126]. Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I, 12.
[127]. Beyhakî, *Şuab*, II, 164/1447. Krş. Buhârî, Enbiyâ, 54.
[128]. Nesâî, İftitâh, 79; Ahmed İbn-i Hanbel, V, 156.
[129]. Bkz. Buhârî, Meğâzî, 29.
[130]. Bkz. Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, X, 300/7527; Deylemî, no: 6323. Zehebî "münkerin cidden" ifâdesini kullanarak çok zayıf olduğuna dikkat çekmiştir.
[131]. Müslim, Fiten, 8.
[132]. Nûh Sûresi, bütün fetihler elinde olan Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla 24 Şevvâl 1116 Çarşamba günü tamamlandı.

سُورَةُ الْجِنِّ

72- CİN SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur, 28 âyettir. Cinlerin Kur'an dinleyip hidâyete geldikleri anlatıldığından, sûre bu ismi almıştır. Rasûlullah Efendimiz (s.a.), amcası Ebû Talip ve eşi Hz. Hatice'yi kaybettikten sonra Tâif'e gitmiş, orada çirkin davranışlarla karşılaşmıştı. Bu sıralarda Kureyş müşrikleri de müslümanlara karşı düşmanlıklarını iyice arttırmış bulunuyorlardı. İşte Tâif dönüşünde nâzil olarak Rasûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'e tesellî veren bu sûre, yalnız insanların değil, cinlerin de Kur'an'a tâbi olduklarını bildiriyor, İslâm'ın muzafferiyetini müjdeliyordu.

RABBİMİZE ASLA ORTAK KOŞMAYACAĞIZ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ اُوحِىَ اِلَىَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا
عَجَبًاۙ ﴿١﴾ يَهْدِى اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِهٖۜ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَدًاۙ ﴿٢﴾
وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًاۙ ﴿٣﴾ وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ
سَفِيهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًاۙ ﴿٤﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى
اللّٰهِ كَذِبًاۙ ﴿٥﴾ وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ
فَزَادُوهُمْ رَهَقًاۙ ﴿٦﴾ وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًاۙ ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. *(Rasûlüm!)* De ki: Cinlerden bir topluluğun *(benim okuduğum Kur'an'ı)* dinleyip de şöyle söyledikleri bana vahyolunmuştur: Gerçekten biz, hârikulâde güzel bir Kur'an dinledik.

2. Doğru yola ileten *(o Kur'an'a)* îman ettik. *(Artık)* kimseyi Rabbimize asla ortak koşmayacağız.

3. Hakîkat şu ki, Rabbimizin şânı çok yücedir. O, ne eş ne de çocuk edinmiştir.

4. Doğrusu bizim beyinsiz olanımız *(iblis veya azgın cinler)*, Allah hakkında pek aşırı yalanlar uyduruyormuş.

5. Hâlbuki biz, gerek insanlar gerekse cinler Allah hakkında asla yalan söylemezler, sanmıştık.

6. Şu da gerçek ki, insanlardan bâzı kimseler, cinlerden bâzı kimselere sığınırlardı da, onların taşkınlıklarını artırırlardı.

7. Onlar da sizin sandığınız gibi, Allah'ın hiç kimseyi tekrar diriltmeyeceğini sanmışlardı.

"(Rasûlüm!)" Ey Muhammed! Kavmine *"De ki: Cinlerden bir topluluğun"* üçten ona kadar bir grubun *"onu"* Kur'an'ı veya Tâ-hâ sûresini ya da İkra'/el-Alak sûresini *"dinleyip de şöyle dedikleri bana vahyolundu",* vahiy yoluyla bana bildirildi, Allah Teâlâ'nın bildirme yoluyla bana haber verildi.

Vahy, bir şeyi gizlice bildirmek, demektir. Böyle bir hâdisenin Peygamber Efendimiz'e haber verildiğinin bizlere bildirilmesinin faydası; Peygamber Efendimiz'in hem insanlara hem de cinlere peygamber olarak gönderildiğini, şirki yasaklamak ve

tevhidi teşvik etmek üzere gönderildiğini beyân etmektir. Çünkü cinler isyankâr olmalarına ve Peygamber (s.a.) Efendimiz'le aynı cinsten olmamalarına rağmen îman ettilerse, tabîat îtibâriyle daha uyumlu ve Allah Rasûlü (s.a.) ile aynı cinsten olan insanoğlu nasıl olur da îman etmez?

Cinlerin sâdece "dinledikleri" ifâde edilmiş, neyi dinledikleri cümlenin sonrasından anlaşıldığı için zikredilmemiştir.

"Müstemi': dinleyen" kelimesi herhangi bir şeyi kasden ve dinlediği şeye kulak vererek bunu yapan kimse demektir. Aynı kökten sâmi' ise herhangi bir kasdı olmaksızın tesâdüfen kulak misafiri olan ve dinleyen kimse demektir. Her "müstemi'" aynı zamanda sâmi'dir, ama bunun aksi doğru değildir.

"Nefer", üç ilâ on kişi arasındaki insan topluluğu demektir. *Kamus*'un ifâdesine göre "nefer", sayıları ondan daha az olan erkekler topluluğu demektir, "nefîr" gibi. Çoğulu "enfâr" şeklinde gelir.

Müfredât'ta ifâde olunduğuna göre "nefer" savaşa gönderilmeleri, meydana çıkmaları mümkün olan birkaç erkekten ibârettir.

"Cin" kelimesi, "cinnî"nin çoğuludur. Tıpkı rûmî kelimesinin çoğulunun rûm şeklinde gelmesi gibi. **İbn Abbas** (r.a.)'nın rivâyetine göre Peygamber Efendimiz (s.a.) bir grup sahâbeleriyle Ukâz panayırına gider. Onlar Nahle'de iken sabah namazı vakti gelir ve Peygamber Efendimiz (s.a.) ashabına sabah namazını kıldırmaya başlar. İşte tam bu esnâda cinlerden bir grup yanlarına gelir. Cinler Peygamber (s.a.) Efendimiz'in ağzından Kur'an'ı duyunca dinlemeye koyulurlar.[133]

Bu rivâyet Peygamber (s.a.) Efendimiz'in o esnâda cinleri görmediğine bir delildir. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.) eğer onları görmüş olsa bu hâdisenin bilgisi vahye isnâd edilmezdi. Çünkü müşâhede ile bilinen gerçeğin isbatı vahye dayanmaz. Aynı şekilde Peygamber Efendimiz (s.a.) cinlerin gelip Kur'an'ı dinlediklerini farketmemişti. Kendisi Kur'an'ı onlar için okumamıştı. Onların gelişi, Peygamber Efendimiz'in Kur'an okuduğu vakitlerden denk gelmiş ve onlar da bunu dinlemişlerdi. Cenâb-ı Hak da bunu haber vermişti. Bu konuda Ahkâf sûresinde tafsîlât geçmişti, burada tekrar etmeyeceğiz.

Cinler ince cisimler olup meleklerin ve insanların şekline benzemezler. Onlar insanlar gibi akıllı yaratıklardır. İnsanların gözlerinden gizlidirler, onlara görünmezler. Onlarla ancak mûcize sâhibi kişiler konuşabilirler. Ama cinler peygamberlerin hâricindeki insanlara vesvese verebilirler. Yapılarına ateş ya da hava özelliği hâkimdir. Birinci şıkka şu âyet-i kerîme işâret etmektedir: ***"Cinleri de öz ateşten yarattı."*** (er-Rahman, 55/15)

Meşhûr kâideye göre çeşitli maddelerden mürekkep olan cisimler bilindiği üzere birçok unsurlardan meydana gelmiştir. Meydana geldiği unsurlardan ateşin ağır bastığı cisimler -cinlerde olduğu gibi- nârî'dir. Unsurlarından havanın ağır bastığı nesneler ise -kuşlarda olduğu gibi- havâî'dir. Yine yapısında suyun baskın geldiği cisimler -balıklarda olduğu gibi- mâî'dir. Yapı taşlarında toprağın ağır bastığı -insanlar ve yeryüzünde yaşayan diğer hayvanlar gibi- canlılar ise türâbî'dir.

Filozofların ekserisi dış âlemde cinlerin var olabileceğini inkâr ederler ancak onların ilk dönem mensuplarından büyük bir grup cinlerin varlığını kabul eder. Öte yandan peygamberleri tasdik eden çeşitli din ve meslek erbâbı da çoğunluk itibariyle aynı görüşü taşırlar.

Kâşânî der ki: "Varlık âleminde güçlü ve yeryüzünde yaşayan bir takım "nefisler" vardır. Bunlar canavarların, hayvanların nefislerinin kalınlığında, yoğunluğunda ve idrâk kıtlığında onlarla aynı değillerdir. Bunlar insanların nefislerinin biçiminde insan nefsinin biçimlerini ve yeteneklerini de taşımazlar. Bu, kendilerine yeryüzü karakterinin gâlip hâle geldiği kesif cisimlere bağlanmamaları içindir. Bunlar mücerred nefislerin saflığında ve letâfetinde de değillerdir. Bundan maksad ulvî âleme bitişme imkânlarının olmaması, bâzı semâvî cisimlere birleşme ve tecerrüd imkânı bulamamalarıdır. Buna imkân bulsalardı kendilerine hevâî veya nârî veya duhânî karakterlerin duruma göre gâlip geldiği latif unsurlara bitişmek sûretiyle semâvi cisimlere bağlanabileceklerdi. İşte bu nefislere bâzı filozoflar "es-suvar el-muallaka/asılmış, bağlanmış sûretler" derler.

Bunların bizim ilmimiz ve idrakimizin cinsinden ilimleri ve idrakleri vardır. Bunlar tabîatları ve yapıları itibariyle semâvi melekûta yakın olduklarından o âlemin bâzı gaybî bilgilerini alabilmektedirler. Şu hâlde bu sözünü ettiğimiz nefislerin semâya yükselmeleri ve orada cesedden soyutlanmış nefislerin sözlerini dinleyerek kulak hırsızlığı yapmaları uzak bir ihtimal değildir. Üzerinde durduğumuz bu nefisler, semâvi güçlere oranla daha zayıf ve yeryüzü sâkini oldukları için bunlar bu güçlerden etkilenirler. Dolayısıyla bu tesirle onların seviyesine yükselmemeleri ilimlerinin boyutuna erememeleri için taşlanırlar. Onların dumansal cisimleri, yıldızların alevleriyle yanmaları ve tutuşmaları, böylece helâk olmaları ya da semâvi ufka yükselmelerinin engellenmesi inkâr olunamaz. Açıklamasını yaptığımız bu ruhlar, imkân dışı şeyler değillerdir, bunların varlığını keşif ve ıyan sâhibi sâdık peygamberler ve evliyâ haber vermişlerdir. Bilhassa Peygamber Efendimiz (s.a.) bu konuda en mükemmel bilgiyi veren kişidir."

Onlar, insan vücudundaki muhayyile, vehm, tefekkür gücü, nazarî ve amelî akıl gücü ve bâtında gizlendikleri için insan vücûdunun cinleri denilen bütün bâtınî melekelerden müteşekkil nefsânî kuvvetlerdir.

يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ﴿٢﴾

2. Doğru yola ileten *(o Kur'an'a)* îman ettik. *(Artık)* kimseyi Rabbimize asla ortak koşmayacağız.

Kur'an'ı dinleyen cinler kendi topluluklarına döndükleri zaman kavimlerine: ***"Gerçekten biz"*** hakka, doğruya, din ve dünya işlerinde salâha ileten ***"harikulâde***

güzel bir Kur'an", peygamberin dilinde okunan bir kitâb ***"dinledik"*** de ona îman ettik, derler.

"Harikulâde" şeklinde tercüme edilen *"aceben"* kelimesi mubalağalı ism-i fâil olan "acîb" mânâsına gelen bir masdardır. Masdar daha çok mubalağa ifâde etsin, daha çok ve kuvvetli bir mânâ versin diye acîb yerinde kullanılmıştır. "Acîb", benzerlerinin şeklini aşan, onların şeklinden ve benzerliğinden çıkan anlamınadır. Buna göre âyetin mânâsı: "Gerçekten biz hakka ileten; mânâsının inceliği, sözlerinin dizilişindeki güzelliği açısından insanların sözlerine benzemeyen, son derece eşsiz ve güzel bir Kur'ân dinledik" demektir.

Baklî ise: "Eşsiz bir berekete sâhip olan bir Kur'an dinledik" şeklinde tefsir eder.

Cinlerin bu sözlerinde onların lisan ehli olan, konuşan mahlûklar olduklarına işâret edilmektedir.

Tâbiînden **Ayzâr bin Hurays** anlatıyor: Ben Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'ın yanında idim. Birden bir adam çıkageldi ona dedi ki: Biz bir yolculukta idik, birden kanlar içinde kıvranan yaralı bir yılana rastladık. İçimizden birisi başındaki sarıktan bir parça keserek o yılanın yarasını sardı ve oraya toprağa defnetti. Akşam olup da istirâhata çekildiğimizde cinlerin dişilerinden en güzeli iki kadın yanımıza geldi. Bize "Amr ile ilgilenen hanginiz?" diye sordu, kadınlar bu soruları ile; "o yılanı toprağa defneden hanginiz" demek istiyorlardı. Biz de o iki kadına bunu defnedeni gösterdik. Dediler ki: "O görmüş olduğunuz yılan, Peygamber (s.a.) Efendimiz'den Kur'an dinleyen en son cin idi. Kâfir cinlerle müslüman cinler arasında bir savaş yapılmakta idi. İşte toprağa defnettiğiniz o yılan bu çatışmada öldürülmüş idi. Eğer siz dünyada bizden bu hareketinizin karşılığını almak istiyorsanız onu vermeye hazırız."

Bizler ise: "Hayır biz bunu sırf Allah rızası için yaptık" dedik. O iki kadın cin: "Çok güzel yapmışsınız" dediler ve çekip gittiler.

Denilir ki; yılana sarığından bez keserek saran kişi Saffân b. Muattal el-Murâdî ismindeki sahâbî idi. Bu kişi aynı zamanda münâfıkların Hz. Âişe'ye iftirâ attığı ifk hâdisesinde iftirâya uğrayan sahâbîdir. Vefât eden cin ise Amr b. Hâbir idi. Allah ona rahmet eylesin!

"Rüşde, yâni doğruya ve hakka iletiyor". Peygamber (s.a.) Efendimiz de: *"«Ey Allah'ım! Bana rüşdümü ilham et!» de!"* buyurmuştur.[134] Peygamber (s.a.) Efendimiz bana rüşdümü ilham et, derken din ve dünya açısından maslahatlarım ve çıkarlarım ne ise bana onları göster demiş oluyordu. Dolayısıyla bu kavramın içerisine tevhid ve Allah'ı eksik sıfatlardan tenzih de girmektedir.

"Rüşd" ün hakîkati, Allah Teâlâ'ya vâsıl olmak, erişmektir. Bâzı âlimlere göre, gufl kalıbında rüşd, "gayy/eğrilik" kelimesinin zıddıdır. Hem dünyevî hem de uhrevi işler için kullanılır. "Zeheb" kalıbındaki "raşed" ise sâdece uhrevi işler için kullanılır.

"Ona" Kur'ân'a *"îman etik"*. Ona îman etmenin zarûrî neticesi onu getiren Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'e de îman etmektir. Bu sebeple bir şâir şöyle demiştir:

Onun dâvetine insanlar ve cinler dâhildir.
Kıyâmete kadar her cinsten ümmeti vardır
Sultan O'dur diğer mahlûkât onun çocuğu
Padişahlar padişahı O'dur, diğer mahlûkât onun askeri.

"Artık kimseyi" bu günden sonra, bir başka ifâdeyle hakkı öğrendikten sonra *"Rabbimize asla"* Kur'an'da ifâde edilen tevhide dâir işâretler uyarınca *"ortak koşmayacağız."* Bir başka ifâdeyle; bizler mevcûdâttan hiçbir kimseyi îtikâdımızda Rabbimize ortak koşmayacağız, O'ndan başkasına asla tapmayacağız. Çünkü îmânın tamama ermesi ancak şirkten ve küfürden uzak kalmakla olur. Nitekim **İbrahim** (a.s.) şöyle diyordu: ***"Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."*** (el-En'am, 6/78)

Kur'an'ın mûcize ve eşsiz bir kitap olması, kendisine îmânı gerektirir. Yine Kur'an'ın hakka ileten bir kitap olması, şirki kökünden söküp atmayı ve bütünüyle Allah Teâlâ'nın dinine girmeyi gerektirir. Şu hâlde *"gerçekten biz hakka ileten harikulâde güzel bir Kur'ân dinledik"* âyet-i kerîmesi topluca *"ona îman ettik, artık kimseyi Rabbimiz'e asla ortak koşmayacağız"* âyetinin sebebi kılınmıştır. Bu sebeple "asla ortak koşmayacağız" anlamına gelen ifâde fâ harfi ile atfedilecek iken vav harfi ile atfedilmiştir.

وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًاۙ ﴿٣﴾

3. Hakîkat şu ki, Rabbimizin şânı çok yücedir. O, ne eş ne de çocuk edinmiştir.

"Enne" harfi ile başlayan bu cümle ve bunu izleyen cümleler hep aynı durumda mahallen mansubdur. Bu cümleler birinci âyette geçen "dinledi" fiiline mâtufturlar ve Peygamber Efendimiz'e vahyedilen şeyler arasındadır. Peygamber (s.a.) Efendimiz'e vahyedilen -hikâye yolu ile- cinlerin bizâtihi kendi sözleridir. Şu hâlde burada sanki şöyle denilmiş oluyor: "De ki bana şöyle şöyle ve şu sözler vahyolundu." Bu yapılan açıklamaya göre "«Enne» ile başlayan cümleler yâni beşinci âyette yer alan ***"asla yalan söylemezler sanmıştık"***, altıncı âyette yer alan ***"şüphesiz insanlardan bâzı kimseler cinlerden bâzı kimselere sığınırlardı da onların azgınlıklarını arttırırlardı"***, sekizinci âyette yer alan ***"doğrusu biz cinler göğü yokladık fakat orasını sert bekçilerle alevlerle doldurulmuş bulduk"*** âyetleri ve bunlara benzeyen diğer ifâdeler eğer yukarda geçen cümleye atfedilecek olursa bu yanlıştır. Çünkü bunlar Peygamber Efendimiz'e (s.a.) vahyedilmiş hususlardan değildir. Bunlar cinlerin kendileri hakkında verdikleri haberlerden ibârettir" biçimindeki itiraz temelsiz kalmış olur.

Yukardaki cümleyi "enne" ile değil de "inne" ile okuyan âlimler cinlerin sözlerinden sonra gelen hikâye cümlelerini bu sözlere atfetmektedirler. Bu açıklama tarzı daha ağır

basmaktadır. Çünkü bu takdirde bütün o ifâdeler, açıkça cinlerin sözleri arasına girmiş olur.

Fetha ve kesre okumayla alâkalı başka îzâhlar da yapılmıştır. Ama akla en yakın olanı bizim yaptığımız tefsirdir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; subhanekeyi okurken de "ve teâlâ ceddük" dediğimiz gibi, "Rabbimizin azameti yücedir" demek olur. Yüceliğin azamete isnâd edilmesi, mânâya mübâlağa katmaktadır. Bu mübâlağa mânâsı "جَدَّ فُلَانٌ فِى عَيْنِى" ifâdesinde gâyet bâriz biçimde kendini gösterir. Filancanın benim gözümdeki gücü ve otoritesi büyüktür, demektir. Çünkü mülk ve saltanat azametin en son sınırıdır.

"Ceddü" kelimesi "ğınâ/zenginlik" anlamına da gelebilir. Bu takdirde kelime baht, devlet, dünyevî nasipler anlamına gelir. Kelime ister mülk ve sultan anlamına kullanılsın, isterse zenginlik anlamına kullanılsın, farketmez. Çünkü Arapçada "ced", azamet anlamına geldiği gibi babanın babası ve annenin babası "dede" anlamına ve nasip, baht, talih anlamına da gelir. Kelimenin bu kök anlamını aynı kökten türeyen "رَجُلٌ مَجْدُودٌ/şanslı adam" deyiminde görebiliyoruz. Allah'ın saltanatı, ezelî ve zâtî zenginliği, dünya hükümdarları ve zenginlerin bahtına benzetilmiş ve buna istiâre yoluyla ced ismi verilmiştir.

"O ne eş ne de çocuk edinmiştir." Bu cümle Allah Teâlâ'nın şânının yüceliğini beyân eden bir cümledir. Burada sanki şöyle bir soru sorulmaktadır: "Allah Teâlâ'nın şânı neden çok yücedir?" Bu soruya âyette şöyle cevap veriliyor: "Çünkü O edinmemiştir." Yâni zâlimlerin dedikleri gibi, yüceliğinin kemalinden dolayı, ne bir eş ne de bir kız çocuğu seçmemiştir.

Cinler Kur'anı dinleyip de tevhîde ve îmâna erince cinlerin kâfirlerinin inançlarındaki hatâları görebildiler. Bu hatâlar Allah'ı bir eş edinme ve çocuk sâhibi olma noktasında yaratıklarına benzetme idi. Onlar Cenâb-ı Hakk'ı tâzim edip azameti, saltanatı ya da zenginliği dolayısı ile böylesi eksik sıfatlardan tenzih ettiler. Çünkü eş kendisine duyulan ihtiyaçtan dolayı, çocuk, çoğalmak ve neslin devamını sağlamak için edinilir. Bunlar ise sonradan yaratılmış olmanın alâmetlerindendir. Öte yandan Allah açısından bunları düşünebilmek, tasavvur ve idrak sınırlarının dışındadır. Çünkü herhangi bir kimse nasıl olur da Allah Teâlâ'dan bir parça olur ve bir cins altında birleşebilir ve nasıl olur da Allah altındaki bir sınıftan kendine eş edinir ve kendi nev'ine denk olan bir nev'den çocuk edinir. Hristiyanlar Mesih İsa Allah'ın oğludur, yahudiler; Uzeyr Allah'ın oğludur, bâzı Arap müşrikleri; melekler Allah'ın kızlarıdır, demişlerdi. Mesih İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiâ edilecek olursa bu sakat iddiânın sonucuna göre Meryem'in de Allah'ın karısı olması gerekir. Bu sebeple Allah'ın eşi anlamına âyette "sâhibe" kelimesi kullanılmıştır. Yâni bir başka ifâdeyle çocuk, babanın eşi olan bir annenin olmasını gerektirir.

Burada "sâhibe/eş" kelimesi ile nefse, "veled/çocuk" kelimesi ile kalbe işâret ediliyor. Böylece ruh, nefis ve çocuk açısından bir eş ve baba gibi oluyor. Aslında o her türlü alâka ve ilişkiden mücerreddir. Rûhun bedene bağlanması, Cenâb-ı Hakk'ın

kudretini ortaya koymak ve O'nun zâtını her türlü sıfatlardan kemâle erdirmek içindir.

وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًاۙ ﴿٤﴾

4. Doğrusu bizim beyinsiz olanımız *(iblis veya azgın cinler)*, Allah hakkında pek aşırı yalanlar uyduruyormuş.

Câhil olanımız saçma sapan şeyler söylüyormuş. *"Sefîyhunâ/câhil, beyinsiz olanımız"* kelimesi ile kasdedilen iblistir ya da cinlerin azgınlarıdır. Sefîh kelimesi ile cins kasdedilmektedir. Âyetin zâhirinden anlaşılan iblis'in de cinlerden olduğudur. Nitekim Allah bu konuda bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyurur: ***"Hani biz meleklere: Âdem'e secde edin demiştik; iblis hâriç olmak üzere onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi Rabbinin emrinden dışarı çıktı."*** (el-Kehf, 18/50)

"Sefîh" kelimesinin kökü olan "sefeh"; -*Kamus*'un işâret ettiği üzere- ağırbaşlılık anlamına "hılm", hafiflik veya bunun zıddı ya da cehâlet anlamına gelir. **Râğıb İsfahânî**'nin ifâdesine göre; "sefeh", bedende hafiflik anlamınadır. Bu kelime akılda, dini işlerde ve âhirete dâir konularda noksanlıktan dolayı hafif meşreplik anlamında kullanılmıştır. Sefeh kelimesi ile âyet-i kerîmede kasdedilen dindeki sefehtir ki bu âhirete dâir bir sefehtir. Nitekim **Râğıb**'ın *Müfredât*'ında bu şekilde yer almaktadır.

"Allah hakkında" anlamına gelen *"عَلَى اللّٰهِ/alallahi"* ifâdesi yukarda geçen "يَقُولُ /yekûlu" fiiline bağlıdır. Bu fiil "ala" harfi cerri almıştır. Çünkü o beyinsiz takımının Allah hakkında söyledikleri O'nun lehine değil, aleyhine idi.

Âyette yer alan ve *"saçma sapan şeyler"* şeklinde tercüme edilen "شَطَطًا" kelimesi zulümde ve başka konularda haddi aşmak anlamınadır.

Müfredat'ta açıklandığına göre "şatat" kelimesi uzaklıkta ifrâta kaçmak, aşırıya gitmektir. Yâni o beyinsiz takım Allah Teâlâ hakkında şatat söylüyorlarmış. Yâni onlar Allah hakkında haddi aşan, doğrudan uzak sözler söylüyormuş, demektir. Ya da şatat demek haktan son derece uzak olduğu için bizâtihi kendisi saçma sapan olan söz demektir. Onların söyledikleri sözün masdarla vasfedilmesi, anlama mübâlağa katmak içindir. *"Saçma sapan söz"*'le kasdedilen Cenâb-ı Hakk'a eş ve çocuk isnâd etmektir.

Âyet-i kerîme işâret ediyor ki: Bilgisi ile amel etmeyen âlim kimse, câhil hükmündedir. Çünkü iblis ilim ehli idi ama bu ilmiyle amel etmeyince, beyinsiz, câhil olarak nitelenmiştir. Dolayısıyla onu taklîd etmek câiz değildir. Câhile ve o hükümde olan birisine uymak doğrudan doğruya şeytana uymak demektir. Şeytan ise ateşe çağırır. Çünkü ondan yaratılmıştır.

وَاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۙ ﴿٥﴾

5. Hâlbuki biz, gerek insanlar gerekse cinler Allah hakkında asla yalan söylemezler, sanmıştık.

Bu cümle onların en sefihlerin; yâni beyinsizlerini taklidlerinden dolayı bir özür beyânıdır. Yâni onlar şöyle demiş oluyorlar: Bizler zannetmiştik ki; hiç kimse ebediyyen Allah'a karşı iftirâ etmez. Bu sebeple biz o beyinsizlerin sözlerine uyduk ve Allah'ın bir eşi olabileceği, çocuğu bulunabileceğine inandık, ama Kur'an'ı dinleyip de Kur'an sebebiyle hak önümüzde apaçık ortaya çıkınca anladık ki, onlar Allah'a karşı iftirâ ediyor, yalan söylüyorlarmış.

Âyette yer alan *"keziben"* kelimesi masdar olup *"tekûle"* fiilini te'kid etmektedir. Çünkü o da bir çeşit sözdür.

Âyette insan anlamına gelen *"ins"* kelimesi ile rûhânî güçlere, cin ile ise tabiî kuvvetlere işâret olunmaktadır.

Kâşânî der ki: "Hâlbuki biz gerek insanlar, gerekse cinler" demek, hâlbuki biz zâhirî duyular insi ile bâtinî kuvvetler cinnînin Allah hakkında asla yalan söylemeyeceğini zannetmiştik de gözün Allah'ın şeklini, rengini, kulağın O'nun sesini işitebileceği vehmine kapıldık. Vehm'in ve hayalin O'nu vehmedebileceği ve kendi aslî sûretine uygun olarak -gerçekten- hayalinde canlandırabileceğini zannetmiştik. Bunu ruhun nûruyla aydınlanmadan ve doğru yolu bulmadan önce zannediyorduk, sonra Rûhu'l-Kudüs vâsıtası ile kalbe vârid olan vahiy yoluyla anladık ki biz onu idrak noktasında hiçbir şeye mâlik değiliz. Onun ne bir şekli, ne bir rengi, ne bir sesi vardır. O vehme ve hayâle sığmaz. Allah'ın kelamı; fikir, tahayyül, akli kıyaslar, vehmi öncüller ve hayallerden beslenen bir hayal, fikirden alınmış kelam cinsinden bir kelâm değildir. Allah cins, nev' ya da sınıf veya şahıs olarak yaratıklar kabilinden değildir. Nasıl olur da onun bir eşi ve çocuğu olabilir.

وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًاۙ ﴿٦﴾

6. Şu da gerçek ki, insanlardan bâzı kimseler, *(câhiliyyet döneminde)* cinlerden bâzı adamlara sığınırlardı da, onların taşkınlıklarını arttırırlardı.

"يَعُوذُونَ/sığınıyorlardı" kelimesinin kökü olan "avz" başka birisine ilticâ etmek ona yapışmak mânâsınadır. Bu âyet-i kerîme gösteriyor ki, cinlerin de insanlar gibi kadınları vardır. Çünkü -âyetin ifâdesine göre- onların adamları olduğunu anlıyoruz. Bu sebeple onların da üredikleri söylenmiştir. Fakat tıpkı iblisin ve zürriyetinin görülmediği gibi onlar da görülmezler. Tefsir âlimleri şöyle derler: Araplardan yolculuğa çıkan bâzı kimseler ıssız bir çölde gecelemek zorunda kalınca ve başına bir şey geleceği korkusuna kapılınca -cinleri ve onların büyüklerini kasdederek- "şu vâdînin efendisinin kavmi içindeki beyinsizlerin şerrinden onun kendisine sığınıyorum" der böylece sabaha kadar güven içerisinde geceyi geçirdiğini zannederdi. Cinler de bu sığınma duâsını

duyunca kibre kapılırlar ve “insanların ve cinlerin efendisi olduk” derlerdi. İşte *“onların azgınlıklarını arttırırlardı”* ifâdesinin mânâsı budur.

“Onların azgınlıklarını arttırırlardı” cümlesi yukarda geçen *“sığınırlardı”* cümlesine mâtuftur. Fiilin di-li geçmiş zaman kipinde getirilmesi, tahakkuk ifâde etmesi, bunun mutlaka gerçekleştiğini bildirmek içindir. Bu kullanım mânâya şöyle bir renk katıyor: İnsanlardan olan ve sığınan kişiler, cinlerin azgınlıklarını, kibirlenmelerini ve sefihliklerini artırdılar, bu gerçekleşti.

“Rehak” kelimesi çeşitli mânâlara gelir. Beyinsizlik, şer ve zulüm yapmak bunlardandır.

Âkâmu’l-mercân isimli eserde deniyor ki: İşte böylece cinler kendi isimleri ile hükümdarlarının isimlerine sığınan kimselerin bu isteklerini karşılıyorlar. Çünkü kendilerine tâzim ettikleri kimselerin isimleri ile sığınılmaktadır. Böylece onlar için başkanlık, insanlar üzerinde şeref hâsıl oluyor. Bu da onları, insanlara istedikleri bâzı şeyleri vermeye sevkediyor. Onlar -aslında- biliyorlar ki insanlar kendilerinden daha şerefli ve mertebece daha büyüktürler. Fakat insanlar kendilerine boyun eğince ve kendilerine sığınınca onlar insanların en büyükleri mesâbesinde olmuş oluyorlar. Çünkü insanların küçükleri büyüklerine boyun eğdiğinde ve büyükler onların ihtiyacını giderdiğinde hangi konumda oluyorsa onlar da aynı konuma gelmiş oluyorlar.

Bu âyete şöyle bir mânâ vermek de mümkündür: Şüphesiz insanlardan bâzı erkekler, cinlerden bâzı erkeklere sığınırlardı da cinler kendilerine sığınan bu insanların sapıklıklarını arttırırdı. Yâni onları saptırır ve böylece kendilerine sığınmalarına yol açarlardı. İnsanlar cinlere sığınıp da kendilerini güvende hissedince bunun cinlerden kaynaklandığını zannettiler. Böylece şeytanlara itâata daha çok yöneldiler ve onların verdikleri vesveseleri daha çok benimseyerek kabul ettiler. Âyete böyle mânâ verilince “fâ” harfi haberlerin tertibini ifâde etmek için getirilmiş olur. Arttırma fiilinin insanlara ve cinlere isnâd edilmesi sebebiyet itibâriyledir.

Kerdem b. Ebi Saib el-Ensari (r.a.)’dan rivâyet olunuyor. O diyor ki bir gün babamla birlikte Medine’ye bir ihtiyacımızı görmek üzere yola çıktık. Bu Peygamber (s.a.)’e Mekke’de peygamberlik verildiği ilk zamanlardaydı. Geceyi geçirmek üzere bir koyun çobanına vardım. Gece yarısı olunca bir kurt gelip sürüden bir kuzu kaptı. Çoban: “Ey vâdînin idârecisi! Komşunu gözet” dedi. O esnâda bizim göremediğimiz bir ses: “Ey kurt! Onu serbest bırak” dedi. Bunun üzerine kuzu gelip sürüye katıldı. Kuzunun üzerinde herhangi bir diş izi yoktu. İşte bu hâdise üzerine Allah Teâlâ Mekke’de Peygamber Efendimiz’e: ***“Şüphesiz insanlardan bâzı kimseler cinlerden bâzı kimselere sığınırlardı da onların azgınlıklarını arttırırlardı”*** âyet-i kerîmesini indirdi.[135]

Mukatil der ki: Cinlere ilk sığınanlar Yemen’den bir topluluktur. Bunların ardından Hanife kabilesi cinlere sığınmışlardır. Sonra bu gelenek Araplar arasında yayılıp gitmiştir. İslam dini gelince insanlar Allah’a sığınmaya başladılar. Bunun üzerine cinler insanların yakasını bıraktılar.

Ali b. Ebi Talip (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet olunur: Herhangi bir vâdîye yolun düşer de orada yırtıcı hayvanlardan korkarsan şöyle duâ et: *"Aslanın şerrinden Danyal'a ve kuyuya sığınırım."* [136] Hz. Ali bu sözü ile **Beyhaki**'nin *eş-Şuab* isimli eserinde yapmış olduğu rivâyete işâret ediyor: Danyal bir gün kuyuya atılır. Üzerine de yırtıcı hayvanlar bırakılır. Ancak oraya atılan hayvanlar Danyal'ı yiyecekleri, parçalayacakları yerde onu yalamakta ve kuyruk sallamaktadır. Danyal'ın yanına bir elçi gelir ona "Ey Danyal" diye seslenir. Danyal, "sen kimsin?" diye sorunca o: "Ben Rabbinin elçisiyim, beni yiyecekle birlikte sana gönderdi" der. Bu cevap üzerine Danyal: ***"Kendisini zikredeni unutmayan Allah Teâlâ'ya hamdolsun"*** der.[137]

İbn Ebi'd-Dünya rivâyet ediyor: Buhtunnasr iki aslanı kızdırır, kışkırtır ve onları bir kuyuya atardı. Bundan sonra Danyal'ı getirirler ve onu da bu aslanların üzerine kuyuya atarlardı. Ancak aslanlar Danyal'a hiçbir zarar vermezlerdi. İbn Ebi'd-Dünya bundan sonra kıssanın devamını zikreder.

Danyal, yırtıcı hayvanlarla imtihan edildiği için Allah Teâlâ bu hususta ona sığınmayı, güç yetmez şerleri defetmeye bir vesile kılmıştır. *Hayâtü'l-hayavân* isimli eserde böyle kaydedilir. Bu hikâyeden anlaşılıyor ki; Allah'tan başkasına sığınmak genel olarak meşrudur, fakat tevhid dâiresinden çıkmamak ve meydana gelen tesirin Allah'tan geldiğine inanmak şartıyla...

Kâşânî bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir eder: *"Şüphesiz insanlardan bâzı kimseler, cinlerden bâzı kimselere sığınırlardı."* Yâni şüphesiz zâhirî güçler, bâtınî güçlere dayanırdı ve bunlarla kuvvet bulurdu. *"Onların azgınlıklarını arttırırlardı"*: Vehmî sâikler, şehevî ve gadabî dürtüler ve nefsânî düşünceler ile haramlara dalmayı ve yasaklanmış fiilleri yapmayı artırırlardı.

وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًاۙ ﴿٧﴾

7. Onlar da sizin sandığınız gibi, Allah'ın hiç kimseyi peygamber olarak göndermeyeceğini *(veya tekrar diriltmeyeceğini)* sanmışlardı.

"Gerçekten onlar da" insanlar da ey cinler! *"Sizin sandığınız gibi Allah'ın hiç kimseyi asla peygamber göndermeyeceğini sanmışlardı."* Bu cümle cinlerin mü'minlerinin Kur'an'ı dinledikten sonra kavimlerine döndüklerinde onları uyarmak üzere kâfir cinlere söyledikleri cümledir. Ancak onlar müslüman cinlerin bu söylediklerini yalanladılar. Bu son cümle Allah Teâlâ'nın kâfirlere hitâbı da olabilir. Bu takdirde Allah kâfirlere: "Ey kâfirler sizlerin zannettiğiniz gibi cinler de Allah'ın hiç kimseyi asla peygamber göndermeyeceğini sanmışlardı.

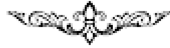
"Allah'ın hiç kimseyi asla peygamber göndermeyeceği" ifâdesi "zanne" fiilinin iki mef'ulü yerine geçmiştir. Birincisi Kûfeli gramer âlimlerinin görüşleri üzere amel ettirilmiştir. Çünkü "zanentüm" fiilinin başındaki "mâ", masdariye harfidir. Bu "ma"dan

sonra gelen fiil masdar ile te'vil edilir. Fiil amel yönünden masdardan daha güçlüdür.

Zâhire göre "ba's"dan murâd bir kişinin peygamberlik vazifesiyle gönderilmesidir. Bir başka ifâde ile burada denmiş oluyor ki: Gerçekten onlar da Allah Teâlâ'nın Hz. İsa'dan, ya da Hz. Mûsa'dan sonra hiç kimseyi peygamberlik vazîfesiyle göndermeyeceğini, onunla kullarına delil ikame etmeyeceğini sanmışlardı. Sonra bu insanlara peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.) gönderildi. Onlar ona îman ettiler. Ey cin topluluğu sizler de insanların yaptıkları gibi yapınız.

Bâzı âlimlere göre "ba's" ile ölümden sonra kıyâmetteki yeniden diriliş kasdedilmiştir. Bu durumda mânâ: "Onlar, Allah Teâlâ'nın, ölümden sonra hesâba çekmek ve karşılığını vermek üzere hiç kimseyi diriltmeyeceğini sanmışlardı" şeklinde olur.

Fakîr (**Bursevî**) derim ki: Bu âyet-i kerîmede gerek insan gerek cinlerden gaflet ehline işâret vardır. Bu gâfiller Allah Teâlâ hakkında kötü zan beslemekte ve şöyle demektedirler: *"Allah hiç kimseyi gaflet uykusundan uyandırmaz, tersine onu o lezzetlere dalmış şehvetlere gömülmüş hâlde bırakır."* Hâlbuki bunlar bilmezler ki; Allah kabirlerde mutlak olarak insanları diriltecek, cesedlerini yeniden canlandıracak, kalplerine ve ruhlarına ebedî hayatı bahşedecektir. Çünkü uykuda olanlar, şuurları olmadığı için uyanık olan kimselerin durumlarını bilmezler. Bu ifâde; yâni Allah'ın gaflet uykusuna dalanları bu uykudan uyandırmayacağı iddiâsı Cenâb-ı Hakk'a âcizlik isnâdı anlamına gelir. Hâlbuki Allah her şeye kadirdir.

---

[133]. Buhari, Ezan 105; Tefsir (72), 1; Müslim, Salat 149; Tirmizi, Tefsir (72), 1.
[134]. Tirmizî, Deavât, 69/3483.
[135]. Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, XIX, 191.
[136]. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 308, no: 347.
[137]. Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, II, 481/1277.

BİZ ALLAH'I
ÂCİZ BIRAKAMAYACAĞIZ

وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاۤءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَد۪يدًا وَشُهُبًاۙ ﴿٨﴾
وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِۜ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا
رَصَدًاۙ ﴿٩﴾ وَاَنَّا لَا نَدْر۪ٓي اَشَرٌّ اُر۪يدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ
رَبُّهُمْ رَشَدًاۙ ﴿١٠﴾ وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَۜ كُنَّا طَرَٓائِقَ
قِدَدًاۙ ﴿١١﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًاۙ ﴿١٢﴾
وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِه۪ۜ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّه۪ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا
رَهَقًاۙ ﴿١٣﴾ وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَۜ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُو۬لٰٓئِكَ
تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًاۙ ﴿١٥﴾
وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّر۪يقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَٓاءً غَدَقًاۙ ﴿١٦﴾ لِنَفْتِنَهُمْ
ف۪يهِۜ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّه۪ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًاۙ ﴿١٧﴾

8. Doğrusu biz *(cinler)*, göğü yokladık, fakat onu sert bekçilerle, alev huzmeleriyle doldurulmuş bulduk.

9. Hâlbuki *(daha önce)* biz onun bâzı kısımlarında *(haber)* dinlemek için oturacak yerler *(bulup)* oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor.

10. Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murat edildi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi?

11. Gerçekten biz, -kimimiz sâlih kişiler, kimimiz ise bunlardan aşağıda olmak üzere- türlü türlü yollar tutmuştuk.

12. *(Artık)* şu gerçeği şüphesiz anladık ki, biz yeryüzünde bulunsak da Allah'ı âciz bırakamayacağız, başka yere kaçmakla da elinden kurtulamayacağız.

13. Doğrusu biz, o hidâyeti *(Kur'an'ı)* işitince ona îman ettik. Kim Rabbine îman ederse, artık ne bir *(ecrinin)* eksikliğe uğratılmasından ne de haksızlık edilmesinden korkar.

14. İçimizde, *(Allah'a)* teslimiyet gösterenler de var, hak yoldan sapanlar da var. Teslimiyet gösteren kimseler, doğru yolu arayanlardır.

15. Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır.

16. Şâyet doğru yolda gitselerdi, onlara bol su verirdik.

17. Bu hususta kendilerini denememiz için. Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse,

***(Rabbin)* onu gitgide artan çetin bir azâba uğratır.**

“Doğrusu biz (cinler), göğü yokladık,” yâni meleklerin konuştukları ya da haber verdikleri şeyleri, kâhinler arasında yaymak için göğe ulaşmak istedik. “Yoklamak” şeklinde tercüme edilen “lems” kelimesi istiâre yoluyla “herhangi bir şeyi talep etmek için dokunmak” mânâsında kullanılmıştır. İstiâre şuradan kaynaklanmaktadır: Herhangi bir şeyi talep etmek, ona dokunmaya, ona el değdirmeye benzetilmiştir. Böylece elle dokunmak ile talep etmek fiillerinden her biri o şeyin hâli hakkında bilgi edinmeye vesile kılınmış, benzetme böylece sağlanmıştır. Bu benzetme sağlandıktan sonra talep etme hâdisesi dokunma fiili ile ifâde olunmuştur.

Râğıb İsfahânî der ki: Dokunma anlamına gelen “lems”; cildin dış yüzeyi ile herhangi bir şeyi kavramak ve algılamak demektir. Bu tıpkı “mess: temas etme”ye benzer, işte talep etme fiili insanın cildinin dış yüzeyini dokundurarak o şey hakkında bilgi edinme ile ifâde olunmuştur.

*Keşfu’l-esrar’*da bu kelimenin aynı anlamda kullanıldığını gösteren şöyle bir hadis yer alır: Adamın biri Peygamber (s.a.) Efendimiz’e: “Ey Allah’ın Rasûlü! Benim karım, kendisine dokunanın elini geri çevirmez” der.[138] Adam bu ifâdesiyle, kendisinden bir ihtiyaç talebinde bulunanın elini boş çevirmediğini ifâde ederek karısının malını zayi ettiğinden şikâyet etmektedir.

“Fakat onu sert/güçlü bekçilerle”, koruyan, geleni geri çeviren meleklerle, *“alev hüzmeleriyle doldurulmuş bulduk.”* Âyette zikredilen güçlü bekçilerden maksad meleklerdir. Bunlar gökyüzüne gelenleri geri kovmaktadırlar. *“Haras”* bekçi anlamınadır. *“Şedîden: güçlü”* kelimesi çoğul değil tekildir. Çünkü çoğul olsaydı “şidâden” denirdi. *“Bekçilerle doldurulmuş”* ifâdesi *“vecednâ”* fiilinin mef’ûlünden hâldir. Bu yaptığımız tahlil “vecedna” fiiline biz bulduk ve tesadüf ettik mânâsı verilirse böyledir. Fakat bu fiili ef’âl-i kulubdan kabul edersek o zaman “güçlü bekçilerle doldurulmuş” ifâdesinin bu fiilin ikinci mef’ûlü olduğunu söylemek zorunda kalırız. Bu takdirde âyetin mânâsı; “Doğrusu biz (cinler), göğü yokladık ve orasını güçlü bekçilerle, alevlerle doldurulmuş bildik” şeklinde olur. *“Şühüb/alevler”,* daha önce geçen “hares” kelimesi üzerine mâtuftur ve dilbilgisi yönünden tahlili aynen onun gibidir. Bu kelime *“şihâb”* kelimesinin çoğuludur. Şihâb demek, yıldızların ateşinden kopmuş şûle demektir. Bu kelimeyi daha evvel incelemiştik.

وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِۜ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا

رَصَدًاۙ ﴿٩﴾

9. Hâlbuki *(daha önce)* biz onun bâzı kısımlarında *(haber)* dinlemek için oturacak yerler *(bulup)* oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor.

"Halbuki, (daha önce) biz onun" göğün *"bâzı kısımlarında (haber) dinlemek için"* bekçisiz ve alevsiz *"oturacak yerler (bulup) oturuyorduk"* ve o noktalardan kâhinlere vermek üzere haber dinleme emelimize nâil oluyorduk.

Bu âyeti: "Biz göğün bâzı kısımlarında gözetleme ve dinlemeye uygun yerler bulup oturuyorduk" şeklinde anlamak mümkündür. "Dinlemek için" anlamına gelen "li's-sem'i" ifâdesi, oturuyorduk anlamına gelen "nek'udu" fiiline bağlıdır. Birinci açıklama tarzını göz önüne alarak âyete mânâ vermek gerekirse, biz onun bâzı kısımlarında dinlemek için oturuyorduk demek olur. Ya da oturmanın sıfatı olan gizli bir kelimeyi esas alarak bir başka anlam daha vermek mümkündür. Buna göre; biz onun bâzı kısımlarında kulak vermek için oturacak yerler bulup oturuyorduk.

Bu âyet-i kerîme *Keşfu'l-esrar'*da şöyle tefsir olunmuştur: Biz göğün bâzı kısımlarında gökten haberler dinlemek için oturacak yerler bulup oturuyorduk ve cinlerden her bir cinnin gökte kendine özel bir kapısı vardı ve ilgili cin o kapıdan göğü dinliyordu.

*Buhari'*de yer alan hadislerden birinde **Hz. Âişe** Peygamber (s.a.) Efendimiz'in şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor: *"Melekler bulutlara inerler ve gökte takdir buyurulan şeyleri söylerler, şeytanlar ise kulak hırsızlığı yapıp onlardan bâzı şeyleri duyarlar ve bunları kâhinlere bildirirler. Kâhinler de kendi kafalarından onların yanına yüz tane yalan katarlar"* [139]

Fakîr (**Bursevî**) derim ki; göğe kulak verip kulak hırsızlığı yapma ile bulutlardan kulak hırsızlığı yapma şeklindeki haberleri uzlaştırmak mümkündür. Şöyle ki: Melekler bazen bulutlara inerler ve orada konuşurlar. Başka zaman da gökte konuşurlar. Şeytanların cisimleri latif olduğu için kısa bir süre içerisinde göğe çıkmalarına engel herhangi bir durum yoktur. Çünkü onların yapıları ya nârî veya hevai veya duhanidir. Bu sebeple onlar ateş ve hava kürelerini geçerken onlardan etkilenmezler. Etkilenebilecekleri kabul edilse bile onların göğe çıkışları bu takdirde istidrâc kabilinden olur. Her şeyde Allah'ın bir hikmeti ve sırrı gizlidir.

"Fakat şimdi" bu zamanda ve Peygamber (s.a.)'in gönderilmesinden sonra o oturaklardan herhangi birinde oturup da *"kim dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor."* "Rasad" kelimesi herhangi bir şeyi gözetlemek için hazırlanmak demektir. Buna göre cinler demiş oluyor ki; fakat şimdi kim dinlemek isterse kendini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor ve bu sebeple o alev huzmesi onu taşlayarak dinlemekten uzaklaştırıyor.

"Şihâb/alev huzmesi" kelimesinin başına bir muzaf koymak ve âyeti bu şekilde anlamak da mümkündür. Buna göre âyetin mânâsı; fakat şimdi kim dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir alev huzmesi sâhibi buluyor ve o kendilerini ellerinde bulunan alev huzmeleriyle taşlamak üzere gözetleyip bekliyor. Bu takdirde "şihab" kelimesi ile

kasdedilen melekler olmuş olurlar.

“Rasad” kelimesini -dilbilgisi kurallarına göre- mef’ulün leh/sebeb bildiren tümleç olarak kabul etmek mümkündür.

Bu âyet-i kerîmede şöyle bir işâret görüyoruz: Tabiî güçler, kalbin semâsına girmek istiyorlar ve kalbî melekî ve rahmânî düşünce bekçileriyle dopdolu buluyorlar. Bu düşünceler âdeta birer bekçi olup nefsânî ve şeytânî düşüncenin yollarını gözetleyip bekliyorlar ve onların ardından Rabbın nûruyla aydınlanmış kalp nûrunun ateşiyle onlara hücum ediyorlar.

Şeytanların alev huzmesi ile taşa tutulmaları Peygamber (s.a.) Efendimiz’in peygamber olarak gönderilmesinden önce idi. Fakat onun peygamberliğinden sonra şeytanların göğü dinlemeleri ve kulak hırsızlığı yapmaları çoğaldı ve bu iş o kadar arttı ki artık insanların ve cinlerin dikkatini çeker oldu. Bunun ardından insanlar, ilâhî vahye dayalı peygamber sözünü, göktekilerin sözlerini kulak hırsızlığı yaparak dinleyen şeytanların sözlerinden beslenen kâhinlerin sözleri ile karıştırmasınlar diye göğe kulak vermek ve kulak hırsızlığı yapmak kökünden engellendi. Bu söylediğimiz gerçeğe, “fakat orasını güçlü bekçilerle, alevlerle doldurulmuş bulduk” ifâdesi işâret etmektedir. Çünkü bu ifâde sonradan olanın kemal ve çokluk olduğuna delâlet etmektedir. Bir başka ifâde ile gökyüzünün bekçilerle ve alev huzmeleri ile doldurulmuş olduğudur. Bu durumda onlar: “Biz orada bekçilerden ve alev huzmelerinden uzak oturacak yerler buluyorduk, hâlbuki şimdi oturulacak bütün yerler doldurulmuş” demiş oluyorlar. Cinler bu gerçeği görünce: “Bu, Cenâb-ı Hakk’ın yeryüzündekiler için dilemiş olduğu yeni bir durumdan başka bir şey değildir” demişlerdir. İşte bu sebeple şu onuncu âyetteki ifâdeyi dile getirmişlerdir:

وَاَنَّا لَا نَدْرٖٓي اَشَرٌّ اُرٖيدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًاۙ ﴿١٠﴾

10. Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murat edildi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi?

“Bilmiyoruz” gökyüzü bizden korunmak sûretiyle *“yeryüzündekilere kötülük mü murâd edildi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı”* maslahatlarına daha uygun salah mı *“diledi.”*

Bu âyet-i kerîmede yer alan “istifham/soru”, gökyüzünün kendilerine kapatılmasındaki hikmeti anlamaktan âciz olduklarını göstermek için getirilmiştir. Bâzıları, “Belki de tereddüdlerinin sebebi, gökten haber dinleyip kâhinlere bildirmekte bir fayda olduğunu zannetmeleridir” demişlerdir. Ancak şu durum bu görüşün yanlışlığını ortaya koymaktadır. Onlar semâdan aldıkları haberleri ifsâd için yalan ile karıştırıyorlardı. Böyle bir şeyin hayır olabileceğini nasıl zannedebilirler!

Şerrin değil de hayrın Allah Teâlâ’ya nisbet edilmesi Kur’an’a has çok değerli

edeplerdendir. Nitekim şu âyet-i kerîme ve benzerlerinde de aynı edep mevcuddur: ***“Hastalandığım zaman bana şifâ veren O’dur.”*** (eş-Şuara, 26/80)

İntisâf isimli eserde şöyle deniyor: Cinlerin inançlarına göre hidâyet ve dalâlet tümüyle Cenâb-ı Hakk’ın yaratmasıyladır. Onlar -âyette görüldüğü üzere- “yoksa Rableri onlara hayır mı diledi?” diyerek hayrı ve iyiliği Allah Teâlâ’ya nisbet ederek, “yeryüzündekilere kötülük mü murâd edildi” şeklinde söyleyerek kötülüğün fâilini gizli tutarak büyük bir terbiye, edep örneği sergilediler. Böylece onlar kendi şahıslarında inançla edebi, terbiyeyi birleştirmiş oldular.

وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا ﴿١١﴾

11. Gerçekten biz, -kimimiz sâlih kişiler, kimimiz ise bunlardan aşağıda olmak üzere- türlü türlü yollar tutmuştuk.

“Gerçekten biz -kimimiz sâlih kişiler-” yâni kendileri hakkında ve başkalarıyla olan münâsebetleri noktasında salâh-ı hâl ile hâllenmiş kişileriz. Ya da kötü ruhların, nefislerin gereği olan fesâda değil; selim fıtratın gereği olan hayra uygun biçimde hayırlı kişileriz. Âyette “bizden” anlamına gelen “مِنَّا/minna” ifâdesinin öne alınmasıyla sağlanan kasr, onların iddiâlarından ibârettir. Yâni onlar bu ifâdeleriyle sanki başkalarının sâlih oluşlarını itibara almıyor gibiler.

Âyette yer alan “الصَّالِحُونَ/es-Sâlihun” kelimesi mübtedâ, “minna” kelimesi de öne alınmış haberdir. Bu cümle daha önce geçen “inne” edâtının haberidir. “es-Sâlihun” kelimesinin fâil olması, câr ve mecrûrun da -mübtedâya dayandığı için- zarf mecrasında tahlil edilmesi mümkündür.

“Kimimiz ise bunlardan aşağıda olmak üzere” yâni kimimiz sâlih olma bakımından bunlardan daha aşağı bir topluluktur. Bu son kısımda “mevsuf” hazfedilmiştir. Çünkü bu mevsufun “min” ile yapılan tafsîli anlatımda hazfedilmesi -dilbilgisi kurallarına göre- câizdir. İşte bundan dolayı Araplar “مِنَّا ظَعَنَ وَمِنَّا أَقَامَ/Bizim içimizde seferde olan olduğu gibi ikamet edenler de vardır.” şeklinde cümle kurarlar ve “مِنَّا فَرِيقٌ ظَعَنَ وَمِنَّا فَرِيقٌ أَقَامَ/Bizden bir grup sefer etmiştir, bir grup da yerinde kalmıştır” mânâsını kasdederler. Âyette yer alan “دُونَ/dun” zarftır.

Sâlih olanlardan daha aşağı seviyede olanlar ise salâh-ı hâl açısından yukarda zikredilenlere göre orta seviyede olanlardır. Bunlar ne îmanda ne de takvâda kâmil olmayan kimselerdir. İşte bu tefsirini yaptığımız ifâdeler cinlerin Kur’an’ı dinlemeden önceki hâllerini yansıtmaktadır. Nitekim şimdi gelecek olan; *“Türlü türlü yollar tutmuştuk”* ifâdesi bu durumu yansıtmaktadır.

Cinlerin Kur’anı dinledikten sonraki hâllerine gelince bu; on üçüncü âyetle başlayan ***“doğrusu biz hidâyeti işitince ona îman ettik...”*** ifâdelerden on dördüncü âyette yer

alan ***“içimizde bizden müslüman olanlar da var sapanlar da var”*** âyetlerinde yer almaktadır.

“Biz değişik ve çeşitli yollardaydık” ifâdesinin anlamı; biz Kur’an’ı dinlemeden önce değişik ve çeşitli yolları tutan, muhtelif mezheplere sâhip kimselerdik demektir. Veya hâllerin farklılığı açısından yollar gibiydik. Bu son ifâde yukarda, zikredilen taksimi beyân etmektedir. Yollar anlamına gelen “طَرَآئِقَ/tarâika” kelimesinin başına bir muzaf takdir ettik. Çünkü şahıs olarak kişilerin yol olmaları imkânsızdır.

Âlimlerin ifâdesine göre cinlerin Kaderiye, Mürcie, Havâric, Ravâfiz, Şia ve Ehl-i Sünnet’e mensub olanları vardır.

Râğıb’ın *Müfredat’ı*nda “tarâik” kelimesi hakkında şu açıklamalara rastlıyoruz: Yol anlamına gelen “tarik” kelimesinin çoğulu “turuk”tur, “turuk”un çoğulu ise “taraik”tir. Zâhir olan şudur ki “taraik” kelimesi, “tarikat” kelimesinin çoğuludur. Tıpkı kaside kelimesinin çoğulunun kasaid geldiği gibi.

“Türlü türlü yollar tutmuştuk” ifâdesi cinlerin dereceler bakımından birbirlerinden farklı farklı olduğuna işâret etmektedir. Bu tıpkı; ***“onlar Allah katında derece derecedirler.”*** (Al-i, İmran, 3/163) âyet-i kerîmesinde anlatıldığı gibidir.

Yol anlamına gelen “tarik” kelimesi hakkında bilgi vermemiz gerekirse; tarik insanın ayaklarını bastığı şey demektir. İşte bu anlam istiâre yoluyla insanın hayatta tutmuş olduğu -ister iyi ister kötü- her türlü yola isim olarak verilmiştir.

Yan yana duran hurma ağaçlarının oluşturduğu sıraya, uzayıp gitmesi açısından yola benzediği için “tarikatun mine’n-nahli” denilmiştir.

Âyette yer alan “قِدَدًا/kıdeden” kelimesinin tekili olan “اَلْقَدُّ/el-Kaddu”, herhangi bir şeyi uzunlamasına kesmek ve dilmek demektir. Bu sebeple insanın boyuna “kadd” denilmiştir. Âyette yollar anlamına gelen “taraik” kelimesinin “kıded” kelimesi ile vasıflandırılması, o yolların parça parça ve birbirinden dağınık olduğuna delâlet etmesi içindir.

*Kamus’*un ifâdesine göre el-Kaddu kökünden türeyen “el-Kıddetü”, her birinin eğilimi birbirinden ayrı olan insan topluluğu demektir. Buna göre âyet-i kerîmede yer alan “كُنَّا طَرَآئِقَ قِدَدًا” demek: “Bizim içimizde eğilim ve istekleri birbirinden apayrı çeşitli fırkalar vardır” demektir.

Kâşânî ise bu âyet-i kerîmeyi şöyle anlıyor: *“Gerçekten biz kimimiz sâlih kişiler”*: Gerçekten bizim içimizde hayatın nizâmını, bedenin salâhını planlayan güçler gibi sâlih olanlar var. *“Kimimiz ise bunlardan aşağıda”* Kimimiz ise vehim, gazab, şehvet, nefsin arzularına uygun olarak hareketler ile ifsad edicidir. Ayrıca tabiî ve nebâtî güçler gibi orta hâlli olanlar var. Bizler çeşitli yollara ayrılmışız, her bir yol ve yönelişin, Cenâb-ı Hak tarafından belirlenen ve kendisine havâle edilen faaliyeti var.

Bâzı tefsir âlimlerine göre “es-Sâlihûn” kelimesi ile kasdedilen; hayırda öne geçenlerdir. “Bunlardan aşağıda olanlar” ise; mekân itibariyle onlardan daha aşağı derecede olanlardır. “el-Muktesıdûn” ise iyi amel ile kötü ameli birbirine

karıştıranlardır. “Nefislerine zulmedenlere” gelince bunlar; *“türlü türlü yollar tutanlar”*ın zümresine dâhildirler. Şu hâlde bu ifâde tahsisten sonra tâmim kabilindendir. Âyette yer alan ve “daha aşağı” şeklinde tercüme edilen “dun” kelimesi, “bundan başka” anlamına da gelebilir. O zaman son zikredilen iki kısım, kendisine zulmedenlerin içine girmiş olur.

وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِى الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًاۙ ﴿١٢﴾

12. *(Artık)* şu gerçeği şüphesiz anladık ki, biz yeryüzünde bulunsak da Allah’ı âciz bırakamayacağız, başka yere kaçmakla da elinden kurtulamayacağız.

Âyette yer alan ve “zannettik” anlamına gelen “ظَنَنَّا/zanennâ” ifâdesi, bildik anlamınadır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şu anda biz Allah’ın âyetleri üzerinde düşünerek ve istidlal yaparak anladık ki... Şu hâlde burada “zan”, “yakinen ve kesin bilmek” anlamınadır. Çünkü îman zan ile meydana gelmez. Sonra biz biliyoruz ki onların maksadları arkadaşlarını da îmâna teşvik etmek ve bulundukları durumdan kaçınmalarını sağlamaktır. Bu da zanla değil, bilgiyle olur. Nitekim Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle buyururlar: *“Ben apaçık bir uyarıcıyım”* [140]

“Biz yeryüzünde bulunsak da Allah’ı âciz bırakamayacağız.” Yâni biz yeryüzünün hangi köşesinde olursak olalım, Allah’ı âciz bırakamayacağız. Burada yer alan “فِى الْاَرْضِ /fil ardi” ifâdesi “نُعْجِزَ/nu’cize” fiilinin fâilinden hâldir.

“Başka yere kaçmakla da onu asla âciz bırakamayacağız.” Kaçmak anlamına gelen “هَرَبًا/heraben” kelimesi “لَنْ نُعْجِزَ/len nu’cize” fiilinin fâilinden hâldir. Ona göre âyetin mânâsı şöyle olur: “Bizler yeryüzünden göğe, denizlere ve kaf dağına kaçsak bile Allah’ı âciz bırakamayacağız veya bizler, Allah Teâlâ hakkımızda herhangi bir şeyi yapmayı dilediğinde O’nu yeryüzünde âciz bırakamayacağız gibi, yeryüzünden kaçmayı dilediğimizde de O’nu asla âciz bırakamayacağız. Şu hâlde bir yerden bir başka yere kaçmakla kaçmamak -onun elinden kurtuluşumuzu sağlama bakımından herhangi bir işe yaramayacağı açısından- birbirine eşittir.”

Âyette “yeryüzü” kelimesinin zikredilmesi, olanca genişliği ve düzlüğüne rağmen Allah Teâlâ’dan kaçma ve elinden kurtulmaya yaramayacağına işâret için olabilir.

وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِه۪ۜ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّه۪ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا
وَلَا رَهَقًاۙ ﴿١٣﴾

13. Doğrusu biz, o hidâyeti *(Kur’an’ı)* işitince ona îman ettik. Kim Rabbine îman ederse, artık ne bir *(ecrinin)* eksikliğe uğratılmasından ne de haksızlık

edilmesinden korkar.

“Doğrusu biz, o hidâyeti” en doğru yola ileten Kur’an’ı *“işitince”* hiç tereddüd ve tehir etmeden *“ona îman ettik. Kim Rabbine”,* O’nun indirmiş olduğu hidâyete *“îman ederse, artık ne bir eksikliğe”*; mükâfatta bir eksikliğe *“uğratılmasından ne de haksızlık edilmesinden korkar.”*

“فَلَا يَخَافُ” ifâdesi, “فَهُوَ لَا يَخَافُ” takdirindedir. Şu hâlde bu takdire göre cümle mübtedâ ya da haber olur. Bu sebeple başına “fa” harfi gelmiştir. Eğer böyle olmasaydı fa’sız olarak “lâ yehafu” denmesi gerekecekti. Fiilin merfû olmasının ve başına “fâ” harfinin getirilmesinin vâcip oluşu, “müminin âhirette kesin biçimde kurtuluşa ereceğine ve kurtuluşun insanlar içinde sâdece ona has olduğuna” işâret etmek içindir.

“رَهَقًا/Rehekan” kelimesi ile âyete şöyle bir mânâ katılmış oluyor: Rabbine îman eden kişi, kendisine herhangi bir zilletin gelmesinden de korkmaz veya kim Rabbine îman ederse ne sevabının eksikliğe uğratılmasından ne de zulme ve haksızlığa uğrayacağından korkar. Kişi hakkının eksilmeyeceğinden ve herhangi bir zulme uğramayacağından korkmazsa onların karşılığını alamayacağından da korkmaz. Bu âyet-i kerîme işâret ediyor ki Cenâb-ı Hakk’a îman eden kişinin, zulümden kaçınması lâzımdır. Nitekim Peygamber (s.a.) Efendimiz bu konuda şöyle buyurur: *“Mümin, insanların can ve malları konusunda kendisine güvendiği kimsedir.”* [141] *Nitekim* **Vâsıti**’nin şu sözü çok anlamlıdır: “Îmânın hakîkati başkalarına güven verir. Her kim başkalarının şüphe ederek korktuğu bir kişi ise o kişi îmânın hakîkatine erememiş demektir.”

وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾

14. İçimizde, *(Allah’a)* teslimiyet gösterenler de var, hak yoldan sapanlar da var. Teslimiyet gösteren kimseler, doğru yolu arayanlardır.

“İçimizde, (Allah’a)” Kur’an’ı dinledikten sonra *“teslîmiyet gösterenler de”* müslüman olanlar da *“var, hak yoldan sapanlar da var.”* Yâni îman ve itâat demek olan hak yoldan sapanlar da var.

Hak yoldan sapanlar anlamına gelen “اَلْقَاسِطُ/el-Kâsıt”, zulmeden demektir. Çünkü zulmeden kimse haktan sapmış demektir. Aynı kökten türeme “اَلْمُقْسِطُ/el-Muksıt” ise âdil demektir. Çünkü muksıt hakka dönmüş demektir. Bu fiil değişik bir kullanıma sâhiptir. “قَسَطَ/kasata” dendiğinde zulmetti, hak yoldan ayrıldı anlamına gelirken “اَقْسَطَ/aksata” dendiğinde âdil oldu, bâtıl yoldan hak yola döndü anlamını ifâde eder. **Muâviye**’nin fırkasına yaygın olarak “el-Kâsıt” ismi verilmiştir. Aynı kelime **Hz. Ali**’ye hitâben bir hadis-i şerifte yer alır: *“Sen nâkisûn, kâsitûn ve mârikûn ile çarpışacaksın.”* [142]

Bu kelimelerin ne demek olduğuna gelince “nâkisûn”, Hz. Âişe (r. anhâ) yanında yer alan ve Hz. Ali’ye karşı çarpışan kimselerdir. Onların “nakisun” ismini almaları bey’atı

bozmuş olmalarından dolayıdır. Çünkü nâkis kelimesinin kökü bozmak anlamına gelir. Bu kimseler -bilindiği üzere- Hz. Âişe'yi yanlarına aldılar ve onu **"Asker"** ismindeki bir deveye bindirerek Basra'ya götürdüler. Bu sebeple o hâdiseye **"Cemel Vakası"** ismi verildi.

"Kâsıtûn"a gelince; bunlar da Muâviye'nin yanında yer alanlardır. Bunlara "kâsıtun" denmesi, hak olan halîfe ile savaşa tutuşarak zulmettikleri ve adâletten ayrıldıklarından dolayıdır. Bu hâdiseye de **"Sıffin Günü"** adı verilmiştir.

"Mârikûn" ile kasdedilen ise Hâricilerdir. Çünkü onlar Allah'ın dininden çıkmışlar, Allah'ın Peygamberinin halîfesi ile savaşmayı helâl kabul etmişlerdir. "Mârikûn" kelimesinin kökü, çıkmak demektir. Bunlar Abdullah b. Vehb er-Râsî ve "Zi's-südeyye" lakabı ile meşhûr olan Harkus b. Züheyr el-Beceli'dir. Bu hâricilerin katıldığı hâdiseye ise **Nehrevan günü** denir. Nehrevan Irak'ta Bağdad'a dört fersah mesâfede bir yerin adıdır.

"Teslimiyet gösteren kimseler," Bizim yaptığımız gibi Allah'ın emrine boyun eğen, itâat eden kimseler…

Sa'dî Müfti der ki: Bu hitâb ve söz, cinlerin sözü olabileceği gibi Allah Teâlâ'nın Peygamber (s.a.) Efendimiz'e yapmış olduğu hitâb da olabilir. Çünkü âyetin devamı buna işâret etmektedir.

"İşte onlar" yâni İslâm'a girenler *"doğru yolu arayanlardır."* "Araştıranlar" kelimesinin kökü olan *"et-taharrî"*, aslında gerek söz gerek fiil olsun daha uygun ve daha elverişli olanı talep etmek demektir. Aynı âyette yer alan *"raşed"* kelimesi ise *Kamus'*un işâret ettiği üzere doğru yola girmek, doğru yolu bulmak demektir. Buna göre denmiş oluyor ki: İşte onlar, büyük bir lütfa nâil olarak hak ve doğru yola girmişlerdir. Bu yol onları sevap yurduna ulaştırır. Doğrunun, doğru ve hak yolun araştırılması ifâdesi, mecâzî bir ifâdedir. Aradaki alâka ise sebebiyettir.

Bu ifâdeye şöyle bir mânâ da verilebilir: "Onlar, doğru yolda yürümeye ve bu yoldan maksadlarına ulaşmaya karar vermişlerdir."

Bu ifâdeler bize gösteriyor ki cinler, yaptıkları amellere karşılık sevap alacaklardır. Çünkü âyette sevabın sebebi ve onu gerektiren şeyler zikrediliyor. Bunun açıklaması daha önce geçmişti.

وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿١٥﴾

15. Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır.

"Hak yoldan sapanlara gelince" yâni hidâyet yolundan ayrılanlar ise *"onlar cehenneme odun olmuşlardır."* Burada yer alan ve "odun" şeklinde tercüme edilen *"hatab"*, ateşi tutuşturmak için hazırlanan şey demektir. Bu anlam göz önüne alınırsa âyet-i kerîmede şöyle denmiş oluyor: Haktan sapanlar ise tıpkı insanların kâfirleriyle

cehennem ateşi tutuşturulacağı gibi o cinlerle de tutuşturulur.

Rivâyet olunur ki **Haccâc,** Saîd b. Cübeyr'i katletmek istediği zaman kendisine: "Benim hakkımda ne dersin?" diye sorar. Said: "Sen kâsıtsın" der. Orada bulunanlar Said'in Haccac'ı adâletle vasfettiğini zannederek, "Adam ne güzel söyledi" derler. Bunun üzerine Haccac onlara dönerek: "Ey câhiller! Adam beni kâfir, câhil yaptı" der ve yukardaki âyet ile ***"sonra kâfir olanlar (hâlâ putları) Rableri ile denk tutuyorlar."*** (el-En'am, 6/1) âyetlerini okur.

Bâzıları yukarda Said'in sözü diye naklettiğimiz sözü bir kadının söylediğini ifâde ederler. Nitekim *es-Sıhah'*ta böyle yazılıdır. Bu sözün önce Said sonra kadın tarafından söylenmiş olma veya birbirine benzeme ihtimâli mevcuddur.

وَأَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا ﴿١٦﴾

16. Şâyet doğru yolda gitselerdi, onlara bol su verirdik.

"Şüphesiz onlar doğru yolda" İslâm ümmetinin gittiği yolda *"gitselerdi"*. Bu cümlenin başında yer alan "en", "enne"nin şeddesiz olanıdır. Bu cümle yukarda geçen *"istemea/dinledi"* fiiline mâtuftur. Buna göre âyet-i kerîmeye mânâ vermemiz gerekirse; Allah vahyetti ki, cinler veya insanlar ya da her iki zümre birden İslam milletinin tâbi olduğu doğru yol üzere gitselerdi *"onlara bol su verirdik."*

لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾

17. Bu hususta kendilerini denememiz için. Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse, *(Rabbin)* onu gitgide artan çetin bir azâba uğratır.

"Bu hususta", kendilerine su vermemiz ve genişlik sağlamamız hususunda Allah'a nasıl şükredecekler diye *"kendilerini denememiz için"* onlara bol su verirdik. Su vermek anlamına gelen fiilin kökü olan "el-İskà" ile "Saky" aynı anlamadır.

Râğıb İsfahânî'nin ifâdesine göre, saky ve sukya herhangi bir kimseye içmek üzere su vermek demektir. İska ise herhangi bir kimseye, dilediği şekilde alması için suyu hazırlamak demektir. Nitekim Arapça'da: "eskaytuhu nehran" denir ki anlamı onu nehre götürdüm, demektir. İska kelimesi belagat ve anlam ifâde etme bakımından daha ileridir.

"Gadekan" kelimesi bol demektir. Suyun bu kalıptaki bir kelimeyle sıfatlanması, bolluğunun mubâlağalı bir biçimde vurgulanması içindir. Bu tıpkı âdil olduğu mubâlağalı olarak vurgulanmak istenen kişi için "رَجُلٌ عَدْلٌ/tam mânâsıyla âdil adam" ifâdesinde olduğu gibidir.

Sayılamayacak kadar nimet varken bilhassa suyun zikredilmesi, onun zenginliğin aslı

oluşundan ve Araplar arasındaki değerinden dolayıdır. Mâdem ki hayatın aslı sudur, o hâlde Allah Teâlâ onu bollaştırmıştır.

Hz. Ömer (r.a.) şöyle der: “Nerede su varsa orada ot olur, nerede ot varsa orada mal olur, nerede mal varsa orada fitne olur.”

Bu durumda mânâ şöyledir: Onlar doğru yolda gitselerdi, biz onlara dünyada çok mal, rahat bir hayat ve bol rızık verirdik.

Farsça ifâde edecek olursak; “Elbette onlara kıtlık senesinden sonra bol su verirdik, yâni rızıklarını genişletirdik.”

Bu âyet-i kerîme bize gösteriyor ki cinler yerler, içerler fakat yemeleri ve içmeleri konusunda ayrıntılı hükümler vardır. Bunlar tefsirimizde daha önce geçmişti.

Mârifet ehli birisi şöyle der: Âyette yer alan “doğru yolda gitmek” ifâdesiyle kasdedilen, Peygamber (s.a.) Efendimiz’in sünneti üzere hareket etmek ve sâlih kimselere meyletmektir. “İskâ” kelimesiyle kasdedilen ise onların kalplerine muhabbet suyunun bol bol akıtılmasıdır.

“Onları bu hususta imtihan edelim diye.” Yâni nasıl şükredeceklerini ortaya çıkarmak için bol su verme ve hayatı genişletme konusunda onları imtihân edelim diye. Tıpkı ***“Belki dönerler diye onları iyilik ve kötülüklerle imtihan ettik.”*** (el-A’raf, 7/168) âyet-i kerîmesinde olduğu gibidir.

Veya “onları su ve mâl husûsunda imtihan edelim diye…” Bu iki mânâ da aynı kapıya çıkar.

Kâşifî demiştir ki; onları bu hayatta, şükür vazifelerini nasıl yaptıkları konusunda imtihan ederiz.

Bu âyet-i kerîmede rûhânî rızıkla rızıklanan, mânevî gıdâ ile gıdâlanan kimsenin de bu almış olduğu rızka ve gıdâya şükretmesi gerektiğine dâir işâretler görüyoruz. Mânevî rızık ve gıdâ alanların bu şükürleri; çeşitli itâat, ibâdet ve birçok hizmetler sunmakla olacaktır.

“Kim Rabbinin zikrinden”, O’na ibâdetten veya O’nun verdiği öğütten ya da O’nun vahyinden *“yüz çevirirse Rabbin onu çetin”* çok zor *“bir azâba sokar.”* Bu azap, azap görene öyle baskın, öyle gâlip gelir ki kişi o azâba asla dayanamaz.

Bu âyette *“azâb”* kelimesi bir masdarla “saaden” şeklinde vasfedilmektedir. Kelimenin masdarla vasfedilmesi mübâlağa ifâde eder, mânâya kuvvet katar.

“يَسْلُكْهُ/Yeslukhu/onu sokar.” Arapça’da “سَلَكْتُ الْخَيْطَ فِى الْاِبْرَةِ/iğneye iplik taktım” ifâdesi “seleke” ile kullanılır. Yâni kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse Cenâb-ı Hak onu çetin bir azâbın içine koyar. Diğer bir âyet-i kerîmede aynı kelime kullanılarak şöyle buyrulur: **“مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ/*Sizi* şu yakıcı ateşe sokan nedir?”** (el-Müddessir, 74/42) Cin Sûresi’ndeki âyette harf-i cerr hazfedilmiş ve mef’ûl fiile bitiştirilmiştir.

Kişinin hak yoldan yüz çevirmesi, bu yolu “tasdik etmemek, buna inanmamak” şeklinde ise çekecek olduğu azâbı ebedî olacaktır. Böyle değilse ve mağfiret de olunmamışsa o zaman işlediği cürüm kadar olacaktır.

Tefsir âlimlerinin ifâdesine göre âyette yer alan ve azap kelimesine sıfat olarak getirilen “saaden” kelimesi, cehennemdeki bir dağın ismidir. Günahkâr olan kimse bu dağa elini veya ayağını koyduğunda uzuvları derhal eriyecektir. Elini veya ayağını oradan çektiğinde ise eski hâline dönecektir.

Bâzı âlimlere göre “Saad”, cehennemde pürüzsüz düz bir dağın adıdır. **Velid b. Muğîre** kırk sene bu dağa çıkma, tırmanma cezâsına çarptırılacaktır.[143] Bir taraftan da dağın zirvesinden zincirlerle çekilecektir. Tam tepeye çıktığında yeniden dağın eteğine yuvarlanacaktır. Ardından tekrar dağa tırmanması emredilecek ve böylece ebediyete kadar kendisine azâb edilecektir.

---

[138]. Ebû Dâvûd, Nikâh, 3; Nesâî, Talâk, 34.

[139]. Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 6.

[140]. Buhârî, Rikâk, 26, İtisam, 2; Müslim, Fedail, 16.

[141]. Tirmizî, İman, 12; Nesâî, İman, 8; İbn Mâce, Fiten, 2; Ahmed bin Hanbel, II, 206, 215, 379; III, 154.

[142]. Hâkim, III, 150/4675. Zehebî bu rivâyetin sahih olmadığını söylemiştir.

[143]. Bkz. el-Müddessir, 17.

BEN ANCAK RABBİME YALVARIRIM

وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَداًۙ ﴿١٨﴾ وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ
اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَداًۜ ﴿١٩﴾ قُلْ اِنَّمَٓا اَدْعُوا رَبّ۪ي
وَلَٓا اُشْرِكُ بِه۪ٓ اَحَداً ﴿٢٠﴾ قُلْ اِنّ۪ي لَٓا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَراًّ وَلَا رَشَداً
﴿٢١﴾ قُلْ اِنّ۪ي لَنْ يُج۪يرَن۪ي مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَداًۙ
﴿٢٢﴾ اِلَّا بَلَاغاً مِنَ اللّٰهِ وَرِسَالَاتِه۪ۜ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ
لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَداًۜ ﴿٢٣﴾ حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ
فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ اَضْعَفُ نَاصِراً وَاَقَلُّ عَدَداً ﴿٢٤﴾ قُلْ اِنْ اَدْر۪ٓي
اَقَر۪يبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبّ۪ٓي اَمَداً ﴿٢٥﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا
يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِه۪ٓ اَحَداًۙ ﴿٢٦﴾ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ
مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِه۪ رَصَداًۙ ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَداً ﴿٢٨﴾

18. Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O hâlde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın *(ve kulluk etmeyin)*!

19. Allah'ın kulu, O'na yalvarmaya *(namaza)* kalkınca, neredeyse onun etrafında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi.

20. *(Rasûlüm!)* De ki: Ben ancak Rabbime yalvarırım ve O'na kimseyi ortak koşmam.

21. De ki: Doğrusu ben *(kendi başıma)* size ne zarar verme ne de fayda sağlama gücüne sâhibim.

22. De ki: Gerçekten *(bana bir kötülük dilerse)* Allah'a karşı beni kimse himâye edemez, O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam.

23. *(Benim yaptığım)* ancak Allah katından olanı, O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Artık kim Allah ve Rasûlü'ne karşı gelirse, bilsin ki ona, *(kendi gibilerle birlikte)* içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.

24. Sonunda, tehdid edilip durduklarını *(azâbı, kıyâmeti)* gördükleri zaman, kim yardımcı olma bakımından daha güçsüz ve sayıca daha az imiş, bileceklerdir.

25. De ki: Tehdid edilegeldiğiniz *(azap)*, yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar, ben bilmem.

26. O bütün görülmeyenleri bilir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz;

27. Ancak, *(bildirmeyi)* dilediği peygamber bunun dışındadır. Çünkü O, bunun

önünden ve ardından gözcüler salar,

28. Ki böylece onların *(peygamberlerin)*, Rablerinin gönderdiklerini hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin. *(Allah)* onların nezdinde olup bitenleri çepeçevre kuşatmış ve her şeyi bir bir saymıştır *(kaydetmiştir)*.

"Mescidler şüphesiz Allah'ındır." cümlesi, yukarıda geçen *"اسْتَمَعَ/istemea/dinledi"* fiili üzerine mâtuftur. Mânâsına gelince bana vahyolundu ki mescidler -bilhassa Mescid-i Haram- Allah Teâlâ'ya ve O'na ibâdete mahsustur. Bu sebeple oraya Allah'ın evi anlamında "Beytullah" denmiştir. *"Mescidler"* ifâdesiyle kasdedilen namaz kılınması ve Allah'ın zikredilmesi için yapılmış yerlerdir. Mescidler kavramına, semâvî dinlere mensup insanların binâ ettikleri kilise, manastır, müslümanların câmileri gibi bütün mâbedler dâhildir.

Bizim yaptığımız bu tanım, bâzı mescidlerin çeşitli sebeplerle başkalarına izâfe edilmesi ile çelişmez. Bilindiği üzere bâzı mescidler onları yapana izâfe olunur. Mescid-i Rasûlullah gibi. Bâzı mescidler ise bulundukları mekâna izâfe edilirler. Beyt-i Makdis gibi. Bunların dışında başka sebeplerle de mescidler başkalarına izâfe edilebilir.

Saygı gösterilme açısından yeryüzündeki mescidlerin en büyüğü Mekke'deki Mescid-i Haram'dır. Sonra Medine'deki Peygamber (s.a.) Efendimiz'in mescidi, ondan sonra da Beytü'l-Makdis mescidi gelir. Bunun ardından cuma kılınan câmiler, sonra mahalle mescidleri, ardından da çarşı mescidleri, son olarak ise evlerdeki mescidler gelir.

"O hâlde" oralarda *"Allah ile birlikte kimseye kulluk etmeyin!"* Yâni Allah'ın dışında hiç kimseyi ibâdet esnâsında O'na ortak koşmayın. Cenâb-ı Hakk'a ortak koşmak bu kadar kınanan bir fiil olursa kulluğu ve ibâdeti bir başkasına tahsis etmek ne kadar kötü bir şeydir; varın siz hesab edin!

Kâşifî âyeti şöyle tefsir eder: Mescidlerde, Hıristiyanların kiliselerinde, Yahudilerin havralarında Mesih ve Üzeyir'i ulûhiyetle zikrettikleri gibi veya müşriklerin Beytü'l-Harâm'ın çevresinde yaptıkları gibi Allah'la birlikte başka birinin adını zikretmeyiniz. Demişlerdir ki bu mescidlerden maksad, Hazret-i Seyyidü'l-Mürselîn'in mescidi olan "bütün yeryüzü"dür. Zîrâ Rasûlullah Efendimiz (s.a.); *"Yeryüzü benim için mescid ve temizlik vâsıtası kılındı. Onun için ümmetimden birine namaz vakti nerede gelirse hemen oracıkta namazını kılıversin!"* buyurmuşlardır.[144] Şimdi, hiçbir ibâdethânede Allah'la birlikte başka birisinin adını zikretmek güzel olmaz.

Gönlü Allah zikri dışında başka bir şeyle sevindirme,
O'nun zikriyle birlikte bir başkasının zikrini yapma!

Âriflerden biri şöyle der: Allah Teâlâ, ortaktan uzak olduğunu bildirdi. Çünkü O'nun ortağı "yok"tur. Allah Teâlâ ise vardır. Şu hâlde Allah kendisine hiçbir zaman

gelemeyecek olan “yokluk”tan da uzak olduğunu beyân etmiştir. Çünkü O, zâtı itibariyle vâcibu’l-vücûd; yâni var olması zarûrî, yokluğu düşünülemeyen varlıktır. Allah Teâlâ yaratıklarla birliktedir ama yaratıklar Allah ile birlikte olamaz. Allah onları bilir fakat onlar Allah Teâlâ’yı bilemezler. Onlar mekân, zaman, hâl olarak nerede olurlarsa olsunlar Allah Teâlâ kendileri ile birliktedir; ama onlar Allah Teâlâ ile birlikte olamazlar. Onlar Allah’ı tanımazlar ki O’nunla birlikte olsunlar! Eğer onlar -îman yolu ile- Allah’ı tanısalar tıpkı yanında oturanın -söz gelimi- Zeyd olduğunu bilen fakat onu göremeyen kör gibidirler. Böyle bir kimse yanında oturanı göremez ama görmüş gibidir. Hâlbuki müşâhede ehli böyle değildir. Onların ilâhî basîretleri vardır. Allah ile olup Allah’a kulluk eden kimse, Allah ile olup yaratıklara kulluk eden kimse gibi değildir. İşte; *“Allah ile birlikte kimseye kulluk etmeyin”* âyetinin mânâsı budur.

“Secdelere gelecek olursak, her ne kadar onlar Allah için yapılıyor ise de zâhiren bakıldığında hep Allah’tan başkasına doğru yapılır. Çünkü Cenâb-ı Hakk’ın bulunduğu bir cihet yoktur. Tam tersine O her şeyi kuşatmıştır. Bir kulun yaptığı bütün secdeler muhakkak Allah’tan başka cihete yapılmış olur. Bir kulun, Hz. Âdem’e yapılan secdeler gibi Allah’ın emriyle O’ndan başkası için yaptığı secdeler ise makbuldür. Bir de Cenâb-ı Hakk’ın emri olmaksızın yapılan secde vardır. İşte bu secde makbul değil, yasaktır. Söz gelimi putlara yapılan secde bu kabildendir. Mescidler Allah’ı tâzim etmek için yapılmıştır. Nasıl ki kıble edep için tâyin edilmiştir. Câmiler de aynı şekilde tâzim için yapılmışlardır.

Kâ’bü’l-Ahbâr’ın şöyle dediği rivâyet olunur: Ben Tevrat’ta Allah Teâlâ’nın şöyle dediğini buluyorum: “Yeryüzünde benim evlerim mescidlerdir. Herhangi bir müslüman, abdestine îtinâ gösterip güzelce alır, sonra mescide gelirse Allah Teâlâ’yı ziyârete gelmiş demektir. Ziyâret edilenin kendini ziyârete gelene ikramda bulunması boynunun borcudur.” Bundan dolayıdır ki; “mescide giren kimse Allah’ı ziyârete niyet eder” demişlerdir.

Mârifet ehli birisi şöyle diyor: “Kalp mescidleri O’nun tecellîsini ziyârete gelenlere mahsustur. Şu hâlde kalplerde Allah’ın dışında başka birinin zikrinin yer alması uygun değildir.”

Bir başkası şöyle der: Kazurattan/pislikten pak ve saf olan kalp mescidleri Allah’a; O’nun zâtî, sıfâtî, ismî tecellîlerine mahsustur. O hâlde Allah ile birlikte cüzi isimlerden hiç kimseye kulluk etmeyin. Yâni kalp mescidlerinizi orada sâdece Allah’ın ism-i azamının tecellî etmesi için temiz tutunuz.

İbn Ata der ki: Senin mescidlerin, üzerlerine secde etmekle emrolunduğun uzuvlarındır. O uzuvları yaratıcısından başkasına eğme, alçaltma! Bu uzuvlar; yüzün, iki elin, iki diz kapağın ve iki ayaklarındır. Secdenin bu kemikler üzerine yapılmasındaki emrin hikmeti şudur: Burada adı geçen âzâlar hareketin kaynak noktasıdırlar. Yürürken ve tutarken bunlar açılıp kapandıkları için aynı zamanda eklem yerleridir. Yürüme bu uzuvlarla gerçekleştiği gibi günah işleme, şehvetleri tatmin etme de yine bu uzuvlarla yapılır. İşte bütün bunlardan dolayı Allah kefâret için; günahlar silinsin ve temizlensin

diye bu uzuvlarla secdenin yapılmasına hükmetmiştir.

وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾

19. Allah'ın kulu, O'na yalvarmaya *(namaza)* kalkınca, neredeyse onun etrafında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi.

"Allah'ın kulu" yâni Peygamber Efendimiz (s.a.) *"O'na ibâdete kalkınca"*. Bu cümle de vahyedilen cümlelerdendir. Yâni denmiş oluyor ki: De ki cinlerden bir topluluğun ... dedikleri ve Allah'ın kulu ona ibâdete kalkınca neredeyse onun etrafinda keçe gibi birbirlerine geçecek oldukları bana vahyolundu.

"Abdullah: Allah'ın kulu" ifâdesiyle Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz kasdedildiği için "Abdullah" ismini onun isimleri arasına almışlardır. Çünkü her ne kadar o, "cem'" hâlindeyken O'nun mazharı ise de "fark" hâlinde İsm-i A'zam'ına izâfe edilen hakîkî kul idi.

Eserlerde gelmiştir ki Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'e hiçbir isim Abdullah isminden daha güzel gelmemiştir. Zira hiç kimse ibâdet ve ubûdiyeti yerine getirme husûsunda onun gibi bir kudrete sâhip olamamıştır. Şüphesiz bu isim Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'e, meleklerin menzillerine doğru yükseldiği vakit verilmişti ki ***"Münezzehtir O (Hâlik-ı Kudret) ki, kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini mübârek kıldığımız Mescidi Aksa'ya yürüttü."*** (el-İsrâ, 17/1) âyeti gelmiştir. Yine Kur'ân'ın feleklerin derecelerinden indirilmesi esnâsında kendisine bu isim verilmişti. ***"Hayır ve bereketi nihâyetsizdir o zâtın ki, Furkân'ı kulu üzerine indirdi."*** (el-Furkan, 25/1).

O kul, sevgilinin kulluğunun alâmeti ve nişanıdır
O bütün kullardan daha makbuldür.
Onun, kulluğuna öyle yol verdiler ki
Bu yolu hiçbir padişah görmemiştir.

Peygamber (s.a.)'in "Abdullah" olarak zikredilmesi, onun kıyâm ve ibâdetinin gerektirdiği kulluk ve tevâzuuna işâret etmek içindir. Çünkü bu ifâdede sanki Peygamber Efendimiz (s.a.) kendisinden bahsetmektedir. İfâdenin takdiri şudur: "De ki bana vahyolundu ki ben namaza kalktığımda cinlerden bir tâife neredeyse etrafımda keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi." Buraya kadar yaptığımız açıklama âyetin "enne" şeklinde okunmasına göredir. Buna karşılık kırâat imamlarından **Nafi**'in ve **Ebû Bekr**'in kırâatini esas alırsak o zaman muktezâya/kıyâma ve ibâdete işâret ettiği anlaşılır.

Burada Kureyşlilere bir târiz de vardır. Çünkü onlar çocuklarına "Abduvedd", "Abduyeğus", "Abdumenaf", "Abduşems" vb. isimler veriyorlar ancak "Abdullah" ismini vermiyorlardı. Gerçi aralarında "Abdullah" ismini verenler var idiyse de bu

kelimenin taşımış olduğu mânâ göz önüne alınmaksızın mücerred olarak bir isimlendirmeden ibâretti.

Allah'ın kulunun ibâdete kalkmasından maksad -daha önce geçtiği üzere- Nahle'de sabah namazını kılmak üzere ibâdete kalkmasıdır. *"Neredeyse"* cinler *"onun etrafında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi."* Âyette yer alan "libed" kelimesi, "kırbe, kırab" kelimelerinde olduğu gibi "libde" kelimesinin çoğuludur. Mânâsı ise bir kısmı diğerine geçmiş, yâni birbirine yapışmış, birbiriyle terkib hâline gelmiş; keçelenmiş şey demektir. Kelimenin kök yapısındaki bu anlam dolayısı ile, aslanın iki omuzu arasındaki sık kıllı yelesine bu kelimeden türeme "libdetü'l-esed" demişlerdir. Bu durumda mânâ şöyle olur: "Allah'ın kulu O'na ibâdete kalkınca, cinler neredeyse onun etrafında birbirlerine gireceklerdi." Meydana getirdikleri bu izdiham ve üşüşmeden dolayı neredeyse Peygamber (s.a.) Efendimiz'in üstüne düşeceklerdi. Çünkü onun ibâdetini gördüklerinde, okuduğu âyetleri işittiklerinde sahâbe-i kirâmın kendisine uymak üzere namaza kalktıklarını gördüklerinde, Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte kıyamda, ka'dede ve secdedeki hâllerinin müşâhede ettiklerinde çok hayret etmişlerdi. Çünkü onlar daha önce benzerini hiç görmedikleri ve işitmedikleri bir şeyi görmüşler ve işitmişlerdi.

"İnne" kırâatına göre ise bu ifâdeler cinlerin ağızlarından çıkan ifâdeler olur. Bu takdirde "kâdû" kelimesindeki isim -yukarda açıkladığımız gibi- "cinler" değil de namazda Peygamber (s.a.) Efendimiz'e uyan sahâbeleri olur.

Fakîr (**Bursevî**) derim ki; "inne" ve "enne" kırâatlerine göre burada anlaşılması zor bir nokta var. Çünkü âyetten maksad şâyet tefsir âlimlerinin kanâati üzere **İbn Abbas'**ın kanâati gibi ise o zaman izdihâmın herhangi bir mânâsı olamaz. Çünkü cinler Nahle bölgesinde nihâyet bir grup hâlinde yedi veya dokuz kişi idiler. Şu hâlde nahle gibi geniş bir mekânda hem de okuyan kişinin yakın olması dolayısıyla böylesine az bir topluluğun izdiham oluşturması hiç akla uygun gelmiyor. Cinlerin oluşturdukları asıl izdiham **İbn Mes'ûd**'un rivâyet ettiği üzere Nahle'den döndükten sonra Hacûn mevkiinde olmalıdır. Şu hâlde burada kaçınılmaz olarak şöyle demek zorundayız: Cinler bir tek yönden durmadan Peygamber Efendimiz'e yaklaştıkça yaklaştılar, üst üste yığıldılar, neredeyse izdihamdan keçe gibi olacaklardı. Ya da topluluk anlamına gelen "nefer" kelimesinde mecaz vardır deriz. Fakat o zaman bâzılarının yaptığı gibi sayıları şu kadardı diye kesin rakam vermek mânâsız olur.

Şâyet âyetin mânâsı; **İbn Mes'ûd** (r.a.)'ın kanâati gibidir, dersek daha önce Ahkaf sûresinde geçtiği üzere bu olay müşâhede yoluyla olmuştur, demek zorunda kalırız. Bu takdirde gözle müşâhede edilen bir hâdisenin sûrenin başında geçtiği üzere vahiy yoluyla bildirilmesi anlamsız olur ve yine öte yandan o esnâda Peygamber (s.a.) Efendimiz'in beraberinde sahâbesinden az bir grup vardı, hattâ yanında *İnsanu'l-uyûn* isimli eserde yer aldığı üzere **Zeyd b. Hârise**'den başka hiç kimse yoktu. Bu takdirde ise izdihamdan söz etmek anlamsız kalır. Murâdını en iyi bilen Allah Teâlâ'dır.

❀

قُلْ اِنَّمَا اَدْعُوا رَبّى وَلَا اُشْرِكُ بِهِ اَحَدًا ﴿٢٠﴾

20. ***(Rasûlüm!)*** **De ki: Ben ancak Rabbime yalvarırım ve O'na kimseyi ortak koşmam.**

Bu daha önce benzerini yapmadığım bir şey değil, hayret uyandıracak ve çirkin görülecek bir hareket de değil. Yahut bana düşmanlığı gerektirecek bir hâl de değil. Bu benim hâlim, sizin hâliniz de aynen böyle olsun.

قُلْ اِنّى لَا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾

21. De ki: Doğrusu ben ***(kendi başıma)*** **size ne zarar verme ne de fayda sağlama gücüne sâhibim.**

Burada sanki şöyle denmiş oluyor: De ki ey müşrikler! Ben ne fayda vermeye ne zarar vermeye, ne saptırmaya ne de doğru yola iletmeye mâlikim. Bütün bunlar benim elimde değil, tam tersine Cenâb-ı Hakk'ın elindedir. Zarar veren, fayda veren, doğru yola ileten ve sapıklığa sevkeden sâdece O'dur. Bu âyet-i kerîmede "zarar- fayda, eğrilik-doğru yol" kavramlarından birinci gruptan "zarar" ikinci gruptan ise "doğru yol" zikredilerek diğer ikisi zikredilmiyor. Bunun sebebi, birisi zikredildiğinde kendi zıddını çağrıştırmış olması ve mânâ bakımından herhangi bir kaybın bulunmamasıdır. Şu hâlde bu âyet-i kerîmede **"ihtibak"** sanatı vardır. Yâni mukâbili kendisine delâlet eden lâfızlar hazfedilmiştir.

et-Tevilâtü'n-necmiyye'de şöyle deniyor: Peygamber Efendimiz (s.a.), "Abdullah" diye Allah'a izâfe edilmesi itibârı ile kimseye ne bir zarar ne de fayda vermeye mâlik değildir". Nitekim Allah şöyle buyurur: ***"Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin, bilakis Allah dilediğine hidâyet verir ve hidâyete girecek olanları en iyi O bilir."*** (el-Kasas, 28/56) Fakat hak ve mutlak varlığı itibariyle Peygamber Efendimiz (s.a.) zarar verebilir, doğru yolu gösterebilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin."*** (eş-Şûra, 42/52)

Kâşânî bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir ediyor: De ki doğrusu ben size ne bir zarar vermeye ne de doğru yola iletme gücüne sâhibim. Sapıklığa düşürmek, hidâyete erdirmek Cenâb-ı Hak'tandır. Eğer o bana yetki verirse sizler benim nûrumla doğru yola, hidâyete erersiniz. Şâyet vermezse sapıklığınız içinde kalmaya devam edersiniz. Benim sizi hidâyete girmeye zorlama gücüm yoktur.

قُلْ اِنّى لَنْ يُجيرَنى مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِه مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾

22. De ki: Gerçekten *(bana bir kötülük dilerse)* Allah'a karşı beni kimse himâye edemez, O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam.

"De ki: Gerçekten", emrine karşı gelirsem ve kendisine şirk koşarsam *"Allah'a",* O'nun kahrına ve azâbına *"karşı"* kurtuluş dilediğim takdirde *"beni kimse himâye edemez",* beni kimse kurtaramaz. Ya da O bana hastalık vermek veya beni öldürmek ya da bunların dışında başka bir musîbet vermek gibi kötülük takdir ettiğinde buna karşı beni hiç kimse kurtaramaz.

Bâzı âlimler bu ifâdenin tevhidde ihlâsa delâlet eden bir lâfız olduğunu söylerler. Çünkü "tevhid" demek insanın bakışlarını yalnız Hakk'a çevirmesi demektir. Bu da ancak Cenâb-ı Hakk'a dönerek, O'nun dışında herkesten yüz çevirip, başkasına değil, sâdece O'na dayanarak meydana gelir.

"Ve O'ndan başka bir sığınak bulamam."

"مُلْتَحَدًا: *sığınak".* Arapça'da "اَلْحَدَ فِي دِينِ اللّٰهِ وَالْتَحَدَ فِيهِ" tâbirleri kullanılır, bunun anlamı "filânca Allah'ın dininden başka şeye meyletti. Filanca filan şeyden yüz çevirdi" anlamınadır. Sığınağa "multehad" denilmesi, sığınan kimsenin oraya meyletmesinden dolayıdır. Bu durumda mânâ şöyle olur: "De ki gerçekten Allah'a karşı beni kimse himâye edemez ve sıkıntılar esnâsında O'ndan başka hiçbir sığınak, varacak barınak ve meyledecek yer bulamam." Şu hâlde O'ndan başka hiçbir barınak ve sığınacak hiçbir kucak yoktur. Bu son ifâde aynı zamanda Peygamber (s.a.) Efendimiz'in kendisi için hiçbir şeye gücünün yetmediğini beyân etmektedir. Bundan önce ise başkalarının işini görmekten âciz olduğu beyân edilmişti. Şu hâlde Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle demiş oluyor: Ben kendi nefsim hakkında hiçbir şeye mâlik olmadığıma göre acaba sizin için herhangi bir şeye nasıl mâlik olabilirim!

إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللّٰهِ وَرِسَالَاتِهِ ۚ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ
جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ ﴿٢٣﴾

23. *(Benim yaptığım)* ancak Allah katından olanı, O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Artık kim Allah ve Rasûlü'ne karşı gelirse, bilsin ki ona, *(kendi gibilerle birlikte)* içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.

İlk cümle, bir önceki âyette geçen *"mâlik değilim"* fiili üzerine mâtuftur. Çünkü "tebliğ" irşad ve fayda demektir. Bu iki cümle arasında geçen cümleler ise Peygamber (s.a.) Efendimiz'in kendine dahi gücünün yetmeyeceği anlamını vurgulayan parantez arası cümledir. Dilbilgisi kuralları açısından atfedilen cümle ile kendisine atıf yapılan cümle arasına uzunca bir fasıla girmesinin herhangi bir sakıncası yoktur.

Burada yer alan istisnâ ise Peygamber Efendimiz'in kendisini "tebliğci" olarak nitelemesindeki mubalağayı yansıtmak içindir. Böylece gösterilmiş oluyor ki onların

kendisine düşmanlıkta sırt sırta vermeleri sebebiyle o, gücünün yetmiş olduğu tebliği bırakacak değildir. *“Minallahi”* ifâdesi kendisinden hemen önce geçen *“belağan”* ifâdesinden sıfattır. Yukardaki cümlenin “la emliku” fiilinden istisnâ olduğunu söylemiştik, bunun yanında bu cümle “mültehaden” ifâdesinden de istisnâ olabilir. Buna göre denmiş oluyor ki: “Ben Cenâb-ı Hakk’a karşı herhangi bir sığınak bulamam, ancak beni göndermiş olduğu şeyleri tebliğ yapabilirim.” Bu takdirde istisnâ yukardaki gibi “muttasıl” değil de “munkatı’” olmuş olur. Çünkü tebliğ Allah’a karşı bir sığınak değildir. Tebliğ Allah adına ve O’nun yardımıyla, başarıya eriştirmesiyle yapılacak bir husustur.

“Onun gönderdiklerini” şeklinde tercüme edilen “risâlâtih” kelimesi yukarda geçen *“belağan”* kelimesine atfedilmiştir ve kelimenin başında muzaf gizlidir, bu da belağ kelimesidir. Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerîmeyi anlamlandıracak olursak; “De ki ben sizin için ancak Allah’tan olan tebliğe ve O’nun benimle göndermiş olduğu risâlete mâlik olabilirim. Yâni şu anda ben Allah adına tebliğ yapıyorum ve -sözü ona nisbet ederek- “Allah şöyle buyuruyor” diyorum. O’nun benim vâsıtamla gönderdiği mesajları, üzerine hiçbir ekleme ve içinden hiçbir eksiltme yapmadan size tebliğ ediyorum.”

Sa’dî Müftî der ki: “Allah’tan tebliğ”den maksad Peygamber (s.a.) Efendimiz’in herhangi bir vâsıta olmaksızın O’ndan almış olduğu şeyler olabilir. “Risâlâtih” kelimesi ile de yine Cenâb-ı Hak’tan -bu kez- bir vâsıta aracılığıyla aldıkları kasdedilmiştir.

“er-Risâle” kelimesi ile kasdedilen Allah’ın peygamberini tebliğ etmekle görevli kıldığı emir, hüküm ve hâllerdir. Yoksa kelime masdar mânâsına değildir. Zâhir olan şudur ki bundan maksad Cenâb-ı Hakk’ın katından olan tebliğ ve risâlettir. Risâlet kelimesinin âyette çoğul olarak *“risâlât”* şeklinde getirilmesi Peygamber (s.a.) Efendimiz’e gönderilen emir ve hükümlerin çokluğundan dolayıdır.

“Kim Allah’a ve Rasûlüne”, tevhidi emretmesi konusunda *“isyan ederse”* yâni Allah’ın ve Peygamber’in tevhid emrine ve çağrısına uymayacak ve Allah’a ortak koşacak olursa, *“şüphesiz onlara içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.”* Yukardaki cümleyi tefsir ederken Allah’a ve Rasûlü’ne isyanın “tevhid” konusunda olduğunu ifâde ettik ve oraya tevhid kelimesini getirdik. Çünkü âyetin akışı ve ele aldığı konu tevhid konusudur. Bu tefsirimiz umumi mânâdaki âyetin şümûlünü daraltıp tevhide tahsis etmeye uygundur. Burada Mûtezile mezhebinin “müminlerin âsî olanları cehennemde ebedî kalacaklardır” şeklindeki görüşlerini destekler mâhiyette herhangi bir dayanak mevcûd değildir.

“İçinde ebedî kalacakları” ifâdesindeki zamir ya ateştir, bu takdirde ateşin içinde ebedî kalacakları söz konusudur. Ya da Cehennem’dir. Bu takdirde cehennem içinde ebedî kalmaları söz konusudur. “Onların” çoğul getirilmeleri ve “ebedî kalacakları” şeklinde söylenmesi “men”in mânâsı göz önüne alındığı içindir. *“Ebeden”* kelimesiyle kasdedilen sonu olmayan demektir. Bu kelimeyle, “Hulûd ifâdesiyle sonsuzluk değil, uzun bir süre kasdedilmiştir” iddiâsı defedilmiş olmaktadır. Âyette hem “hâlidîne

fîhâ/orada ebedî kalırlar" ifâdesi, hem de "ebeden/sonsuza kadar" ifâdesi kullanılmıştır. Bu da âyette "uzun süre"nin değil "sonsuzluk"un kasdedildiğini tekidli bir şekilde ortaya koymaktadır.

حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾

24. Sonunda, tehdid edilip durduklarını *(azâbı, kıyâmeti)* gördükleri zaman, kim yardımcı olma bakımından daha güçsüz ve sayıca daha az imiş, bileceklerdir.

"Sonunda tehdid edilip durduklarını gördükleri zaman" Bu cümle kâfirlerin Peygamber (s.a.)'in etrafında bulunan müslümanları ne zamana kadar zayıf göreceklerini ve sayılarını ne zamana kadar az bulacaklarını ifâde eden bir cümledir. Çünkü onlar müslümanları görünce: "Bunlar bize oranla kocaman bir dağdaki çakıl mesâbesindeler" diyorlardı. İşte onların bu anlayışlarına karşılık, bu âyet-i kerîmede şöyle denmiş oluyor: "Onlar bu inanışları ve anlayışları üzerlerine âhirette vaad olundukları çeşit çeşit azâbı görünceye kadar devam ederler. Ama başlarına o azâb gelip çattığı zaman *"kim yardımcı olma bakımından daha güçsüz ve sayıca daha az imiş bileceklerdir."* Yâni onlar kimin daha zayıf, kimin sayısının daha az olduğunu, bunların müminler mi yoksa kendileri mi olacağını yakında bileceklerdir.

Bâzı âlimler "tehdid edilip durdukları" azâbın, Bedir günü kâfirlerin karşılaştığı azap olduğunu söylemişlerdir. Her ne olursa olsun bu âyet-i kerîme gösteriyor ki kâfirler dünyada ve âhirette -sayıları çok olsa bile, vücudça güçlü bile bulunsalar- yardımsız kalacaklardır. Çünkü kâfirlerin dostu yoktur. Müminler ise her iki âlemde -sayıları az bile olsa, vücudça zayıf bile bulunsalar- yine de yardıma mazhar olacaklardır. Çünkü Allah Teâlâ onların yardımcısıdır. Bir tek kimse eğer hak üzere ise o kendi başına büyük bir topluluktur. Çünkü onun yardımı Arş'tan iner de iner.

Hâfız şöyle demiştir:

Feleğin kendi feyziyle su verip keskin kıldığı kılıç
Ordunun yardımı olmadan dünyayı ele geçirir.

قُلْ اِنْ اَدْرٖٓي اَقَرٖيبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبّٖٓي اَمَدًا ﴿٢٥﴾

25. De ki: Tehdid edilegeldiğiniz *(azap)*, yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar, ben bilmem.

Bu âyette yer alan ve "uzun süre" anlamına gelen "emed" kelimesi aslında yakın bir süreye de söylenir. Ancak âyette "yakın" kelimesinin karşısında kullanıldığından anlaşılıyor ki burada "uzun süre" anlamınadır. Arapça'da bu "emed" kelimesinin

yanında yine süre anlamına gelen bir de “zaman” kelimesi vardır. Bu iki sözcük arasındaki farka gelince “emed” herhangi bir sürenin son sınırı anlamınadır, “zaman” ise genel anlamlıdır. Hem başlangıç, hem de son sınır anlamına kullanılır.

Bu açıklamalarımızın ışığı altında âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse: “Size vaad edilmiş olan azap mutlaka bir gün gelip çatacaktır. Fakat bunun vaktine gelince, ben bunun ne zaman gerçekleşeceğini bilmiyorum. Çünkü Allah Teâlâ bunun vaktini bizlere beyân etmemiştir. Zira onu gizlemekte bir maslahat görmüştür.” Bu cümle, müşriklerin tehdid edildiklerini duyduklarında, bunu alaya almak ve inkâr etmek için “bu tehdid ne zamanmış!” diye söylemiş oldukları söze bir cevap mâhiyetindedir.

Burada şöyle bir soru sorulsa: “Peygamber Efendimiz (s.a.) işâret parmağı ile orta parmağını göstererek *«Benim peygamber olarak gönderilmemle kıyâmet arasında işte şu iki parmağım kadar bir zaman vardır»* buyurduklarına göre kıyâmetin yakında kopacağını biliyorlardı. O hâlde burada nasıl olur da *«Bunun yakın mı yoksa uzun bir süre mi olduğunu ben bilmiyorum»* diyebilir?” diye sorsa, bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: “Kıyâmetin kopmasının yakınlığından maksad dünyanın ömrünün geçmiş ömrüne göre daha az kalmış olduğudur. Bu kadar bir “yakınlık” bilinen bir husustur. Fakat kıyâmetin filan gün filan saatte meydana geleceği şeklindeki yakınlığı ise bilinmemektedir. Ancak şu vardır: **“Her gelecek yakındır.”** Bu sebeple Allah şöyle buyurur: ***“Allah’ın emri gelmiştir artık onu istemekte acele etmeyin.”*** (en-Nahl, 16/1) Bir başka âyet-i kerîmede ise aynı mânâda şöyle buyurulmaktadır: ***“Allah’ın onları, sanki günün ancak bir saati kadar kaldıklarını zanneder vaziyette yeniden diriltip toplayacağı gün aralarında birbirleriyle tanışırlar.”*** (Yunus, 10/45) İşte bu, önceden geçmiş insanlar için “ölmek” sûretiyle, daha sonra gelen nesiller için bizâtihi “kıyâmetin vukuu” ile gerçekleşecektir. Nitekim Nûh (a.s.) da kavmini tufan ile tehdid etmişti, fakat onların bir kısmı bu tufanı bizzat yaşarken bir kısmı da tufandan önce, “ölüm tufanı” ve “bela denizi”ne düşmüş, orada boğularak helâk olmuştur.

Mârifet ehli birisi şöyle der: *“Tehdid edilegeldiğiniz şey yakın mı yoksa uzak mı ben bilmem”* demek şu demektir: “De ki; küçük kıyâmette meydana gelmekle tehdid edildiğiniz sûrî fena ve zorunlu tabiî ölüm, Allah’ın dirilme esnâsında olacak olan büyük ateşine girme, yakın mı yoksa uzak mı ben bilmem. Çünkü Allah’ın bu husustaki takdirini bilmiyorum. Ya da Allah’ın irâdi ölüm, hakîkî fenadan oluşan büyük ölüm ateşine ne zaman gireceğinizi, bunun uzak mı yakın mı olduğunu ben bilmiyorum. Çünkü istîdad kuvvetine vakıf değilim. Onun için bu hemen mi olur yoksa Allah buna belli bir zaman sınırı mı koymuştur ben bunu bilmem.”

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖ اَحَدًاۙ ﴿٢٦﴾

26. O bütün görülmeyenleri bilir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz;

“O gaybı” bir başına *“bilendir.”* Yâni insanların duygularına ve hislerine kapalı olan bütün her şeyi tek başına bilen O’dur. Bu cümle daha önceki âyette yer alan Peygamber Efendimiz’in ***“kıyâmetin ne zaman kopacağını yakın mı uzak mı olduğunu bilmediği”*** hükmünü tekrar başka kelimelerle ifâde eden bir cümledir.

“Sırlarına kimseyi muttali kılmaz”, bildirmez. Buradaki “fâ” Cenâb-ı Hakk’ın gaybı bilmekte mutlak olarak tek başına olmasının ardından tehdîd ifâde ederek bu hükmün geldiğini göstermektedir. Şu hâlde gaybı sâdece o bildiği için bunun sonucu olarak gaybına tam olarak hiç kimseyi sırdaş etmez ve durumu gâyet açık bir biçimde hiç kimseye açmaz. Bir başka ifâdeyle yaratıklarından hiç kimsede gayb hakkında “ilm-i yakîn” (gözüyle görmüşçesine kesin bilgi) meydana getirecek bir açılım yapmaz.

إِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًاۙ ﴿٢٧﴾

27. Ancak, *(bildirmeyi)* dilediği peygamber bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar,

“Ancak, bildirmeyi dilediği”, seçip beğendiği bir *“peygamber bunun dışındadır.”* “İrtizâ”, beğenilmek, makbul olmak, beğenilen bir şeyi almak demektir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; “O gaybını kimseye göstermez ancak bunu seçtiği ve kendisinden râzı olduğu peygamberine gösterir. O peygamberin risâletine dâir bâzı gaybî bilgileri açar.” Peygambere verilen bu gaybî bilgi ya onun risâlet prensibleri ile ilgilidir. Ya da risâletin rükünlerine ve ahkâmına dâirdir. Peygamberin peygamberliğinin doğruluğunu gösteren bir takım mûcizeler, peygamberlik prensibleri meyanında birinciye örnektir. Risâletin rükünleri ve ahkâmına örnek olarak mükelleflere emredilen şer’î mükellefiyetlerin tamamını, mükelleflerin nasıl amel edeceklerini ve bunlara karşılık âhirette hangi karşılığı bulacaklarını, yine risâlete dayalı olarak âhiret ahvâlini sayabiliriz. Bu âhiret ahvâli cümlesinden olmak üzere kıyâmetin kopması, yeniden dirilme ve bunun dışında açıklanması peygamberlik vazifesi olan gaybî bilgiler de peygamberlere verilebilir. Buna karşılık yukarda sıraladığımız peygamberlik vazifesi ile ilgili her iki gaybî yöne girmeyen, kıyâmetin ne zaman kopacağı meselesi gibi gaybî hususları Allah asla hiç kimseye açmaz. Üstelik kıyâmetin ne zaman kopacağının beyân edilmesi peygamberlik mihverinin üzerinde dönmüş olduğu teşrîi hikmete aykırıdır.

Yukarıdan beri sıralanan açıklamalar ve âyet-i kerîme, evliyânın keşfe dâir kerâmetleri olmayacağını göstermez. Çünkü keşif mertebelerinin en son ve üst sınırının peygamberlere âid oluşu, onun altında yer alan mertebelerden herhangi bir mertebede onların dışında hiç kimsenin yer alamayacağını gerektirmez. Hiç kimse evliyânın kâmil bir keşif açısından peygamberlerin mertebesinde olabileceklerini iddiâ etmez. Çünkü bu keşfi; kâmil, sarih ve açık bir vahiyle hâsıl olmuş ve o peygamber gaybe dâir bu bilgiyi vahiy kanalıyla ve Hak’tan bilgi almak sûretiyle elde etmiştir. Şu hâlde âyette yer alan

“peygamber” kavramı içerisine, onun vârisi olan kimse de dâhildir.

Cüneyd (k.s.) anlatıyor: Bir gün yanıma tanımadığım bir hristiyan genç geldi oturdu ve bana: Ey şeyh! Peygamber (s.a.)’in; *“Müminin firasetinden korkunuz. Çünkü o Allah’ın nûruyla bakar”* [145] hadisinin mânâsı nedir? dedi. Ben kafamı öne eğdim sonra kaldırıp: “Müslüman ol! Müslüman ol, senin İslâm’a girme vaktin gelmiş” dedim ve genç İslâma girdi. Cüneyd’in o gencin İslam’a girme vaktinin geldiğini bilmesi ya firaseti yoluyladır ya da onun dışında keşif çeşitlerinden her hangi bir keşif yoluyladır.

Gaybın sırlarının ancak seçilip beğenilen peygambere verilmesinden anlıyoruz ki kâhinler ve yıldızlara bakanlar bu hükmün dışındadırlar. Çünkü onlar, peygamberler ve evliyâ gibi “seçilen ve beğenilen kimseler”den değillerdir. Onların verdikleri haberler, ilham ve keşif yoluyla elde edilmiş haberler değildir. Tam tersine onların haberleri emâre, zan vb. yollarla elde edilmiş haberlerdir. Bu sebeple onların ekserisi ancak yalancı çıkarlar.

Her kim “ben cinlerin bana verdiği haberlerden haber aktarıyorum” derse kâfir olur. Çünkü nasıl insanlar gaybı bilmezlerse cinler de onu bilemezler. Daha önce geçtiği üzere artık bugün kâhinlerin haber alma yolları kesilmiştir. Artık kıyâmete kadar bir daha kâhinlik olmayacaktır. Çünkü şeytanlar göğe çıkmaktan men olundular.

İbn Şeyh der ki: Allah ilmini kendisine saklamış olduğu gaybın bilgisini ancak râzı olduğu peygambere bildirir. Ancak bilgisini sâdece kendine ayırmadığı gaybî bilgileri peygamberlerin dışında olanlara bildirebilir. Bu ya peygamberler vâsıtasıyla olur ya da bu bilgiye götüren delililer, öncü bilgiler vâsıtasıyla olur veya Allah Teâlâ’nın bâzı veli kullarına ilerde olacak bir takım gaybî bilgileri melek vâsıtasıyla kalbine ilham etmesiyle olur. Cenâb-ı Hakk’ın bu âyet-i kerîmedeki murâdı; “Gaybî bilgilerden hiçbir şeyin bilgisini peygamberlerinin dışında hiç kimseye bildirmeyeceği” değildir. Çünkü açıktır ki Allah gaybe dâir bâzı bilgileri peygamberlerinin dışındaki kimselere vermiştir. Nitekim Fir’avun’un kâhinlerinin kendisine Mûsa adında birinin çıkacağını, iktidarının ve saltanatının bu kişi eliyle elinden çıkacağını haber verdikleri, tarihte meşhûrdur. Yine bâzı kâhinlerin bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed’in peygamber olarak gönderileceğini daha onun ortaya çıkmasından önce haber verdiklerini biz biliyoruz. Hâlbuki bu, o zamanlar -Peygamber Efendimiz henüz gönderilmediği için-gaybe dâir bilgilerdendi. İşte bu kâhinler verdikleri bu haberlerde doğruyu söylüyorlardı. Bütün dinlerin ve inanışların mensupları “tâbir” ilminin doğru bir ilim olduğunda, tâbircinin gelecekte meydana gelecek bir takım hâdiseleri haber verdiğinde ve bu haberinde doğruyu söylüyor olabileceğinde görüş birliği içindedirler.

Bu âyet-i kerîmenin bir benzeri şu âyettir: ***“…Allah sizleri gaybe muttali kılacak da değil ve lâkin Allah ona Rasullerinden dilediğini seçer...”*** (Al-i, İmran, 3/179)

“Çünkü O, bunun”, kendisinden râzı olunan peygamberin *“önünden ve ardından gözcüler salar”,* arkasından gözetleyiciler, muhafızlar sevkeder, koyar. “Rasad”, *Kamus* müellifinin ifâdesine göre gözetleyici demektir. Bu kelime *Müfredat*’ın işâret ettiği üzere hem kişi ve hem de topluluk için kullanılabilir. Âyet-i kerîme yukarıda

geçen istisnâdan anlaşılan mânâyı daha da açığa çıkarmak ve yerleştirmek için bunun nasıl olduğunu yâni râzı olduğu peygamberine bu bilgiyi nasıl verdiğini açıklamaktadır. Burada şöyle denmek isteniyor: “O gaybını kimseye göstermez, ancak seçip beğendiği bir peygamber bunun dışındadır. Allah Teâlâ peygamberine gaybından herhangi bir bilgi verirken onu dört bir yanından şeytanların taarruzundan korumak üzerek koruyucu melekleriyle sarar, çevreler. Çünkü kendisine peygamberliğine dâir gaybî bilgiler vermektedir.” Yâni Cebrâil risâlet ile indiğinde onunla birlikte muhâfız melekler iniyordu. Bu melekler cinlerin Cebrâil’in ağzından vahyi duymalarına, bunu işbirliği içinde oldukları kâhinlere vermelerine, kâhinlerin de o vahyi Peygamber Efendimiz’den daha önce insanlara açıklayıp insanların ilâhî mesaj konusunda kafa karışıklığına uğramalarına mânî oluyorlardır.

Kâşânî bu âyeti şöyle tefsir eder: “Ancak seçip beğendiği bir peygamber bunun dışındadır.” Yâni seçip beğendiği, ilk fıtratta hazırladığı peygamber, kudsî kuvvet peygamberinden seçip süzdüğü peygamber bundan müstesnâdır. *“Çünkü onun önünden ve arkasından gözetleyiciler koyar”.* Bir başka ifâdeyle onun ilâhî tarafından ve arkasından yâni bedeni tarafından kendisini koruyan gözetleyiciler koyar. Allah tarafından koyduğu gözetleyici Ruhu’l-Kudus/Cebrâil’dir, melekûtî ve rabbânî nurlardır. Beden yönünden konulan gözetleyici ise bütün itâat ve ibâdetlerinden elde edilmiş olan nûrânî heyetler ve üstün melekelerdir. Bunlar kendisini cinlerin çarpmasından korudukları gibi onun yakînî bilgilerine, kudsi mânâlarına, gaybî vâridatına ve gerçek keşiflerine cinlerin vesvese, vehim ve hayallerinin karışmasına mânî olur, onu korurlar.

لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى
كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

28. Ki böylece onların *(peygamberlerin)*, Rablerinin gönderdiklerini hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin. *(Allah)* onların nezdinde olup bitenleri çepeçevre kuşatmış ve her şeyi bir bir saymıştır *(kaydetmiştir)*.

İlk cümle, yukarda geçen *“yesluku/koyar”* fiiline bağlıdır. Yâni bir nevi o gözetleyicilerin hangi maksadla peygamberin etrafına konulmuş olduklarını ifâde etmektedir. Çünkü bu bilgiden maksad; tebliğe dâir ve fiil ile vücud bulan bilgidir.

Âyette yer alan “en”, “enne”nin şeddesiz olanıdır.

“İblâğ”, ulaştırmak, eriştirmek demektir.

“رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ/Rablerinin gönderdikleri” ifâdesi, seçilmiş ve beğenilmiş peygambere açıklanması murâd edilen gaybe dâir bilgilerden ibârettir. Bunların “risâlât” şeklinde çoğul getirilmesi, sayılarının çok oluşundan dolayıdır. Yine aynı âyette yer alan *“ebleğu”* fiilinin fâili ya “gözetleyiciler” anlamına gelen “rasat” kelimesidir ya da “seçip beğendiği kimse” anlamına gelen terkibdir. Birinci ihtimâle göre âyetin mânâsı

şudur: "Allah Teâlâ seçip beğendiği o peygamberinin her yönünden gözetleyiciler koyar. Tâ ki; o gözetleyicilerin Rablerinin vahyini cinlerin kapıp kaçmalarından, kendi sözleri ile karıştırmalarından uzak bir biçimde sağlam olarak peygamberine tebliğ ettiklerini bilsin... ve bu bilgi ardından mükâfât getiren bir bilgi olsun." Allah Teâlâ'nın böyle bir bilgisi, bilfiil var olana bağlı olarak hâsıl olan bir bilgidir. Bunun bir benzeri şu âyet-i kerîmede geçmektedir: ***"Andolsun ki içinizden cihad edenlerle, sabredenleri bilinceye ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi imtihan edeceğiz."*** (Muhammed, 47/31) Hem tefsirini yaptığımız hem de örnek verdiğimiz iki âyette asıl gâye birincisi için tebliğ ikincisi için cihaddır. Bu iki hâdiseyle alâkalı olarak Cenâb-ı Hakk'ın ilminden bahsedilmesi, Allah Teâlâ'nın tebliğ ve cihada ne kadar îtinâ gösterdiğini ortaya çıkarmak ve bu iki harekete mükâfât hazırladığına işâret etmek, ayrıca bunları kuvvetli bir şekilde teşvik etmek, bunlardan geri durmaktan kaçındırmak içindir.

İkinci ihtimali göz önüne alırsak bu takdirde yirmi yedinci âyette geçen "peygamber" kelimesi tekil iken bu âyette tebliğ fiilinin neden çoğul getirildiği sorusuyla karşılaşırız. Bu soruya cevap olarak rasûl kelimesinden önce geçen "men" kelimesinin mânâsının hem tekil hem çoğul olabileceği kuralından söz ederiz. Nitekim daha önce geçen iki zamirin ikisi de yine "men" kelimesinin lafzı gözetilerek tekil getirilmiştir. Bu açıklamalardan sonra ikinci ihtimale göre âyete mânâ vermek gerekirse; "O gaybını kimseye göstermez, ancak seçip beğendiği bir peygamber bunun dışındadır. Onun önünden ve arkasından gözetleyiciler koyar. Tâ ki o seçilip beğenilen peygamber, bilsin ki kendilerine Rabbinin mesajları vahyedilen ve kendi ümmetlerine gönderilen önceki peygamberler, o vahiyleri cinlerin kapıp kaçmalarına ve karıştırmalarına izin verilmeksizin tebliğ etmişlerdir. Çünkü Allah o peygamberlerin de etrafına gözetleyiciler koymuştur.

"Allah" o gözetleyicilerin ya da o peygamberlerin *"nezdinde bulunan*", olmuş ve olacak *"her şeyi kuşatmış ve her şeyi tek tek saymıştır",* hesaplamıştır. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın hiç bir şeye muhtaç olmadığını belirtmek için sevkedilmiştir. Buna göre âyetin mânâsı; "Böylece onların, Rablerinin gönderdiği şeyleri hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin ve aslında Allah onların tümünü, ne hâlde bulunduklarını bütünüyle kuşatmıştır ve bütün ayrıntısına varıncaya kadar son derece ayrıntılı bir bilgiyle olmuş ve olacak her şeyi tek tek saymıştır. Şu hâlde bunca bilgiye sâhip olan Allah nasıl olur da onların yanındakileri kuşatamaz!"

Kâsım der ki: Allah bütün herşeyi yoktan var etmiş sonra da teker teker saymıştır.

İbn Abbas (r.a.) bu âyeti şöyle anlar: Allah yarattığı her şeyi saymış ve yarattığının sayısını teker teker bilmiştir. Onun bilgisinden hiçbir şey hattâ bir zerre ve hardal ağırlığında hiçbir şey gizli kalamaz.

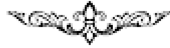
Kâşifî demiştir ki; maksad O'nun ilminin kemâli ve bu ilmin bütün mâlûmata olan taallukudur. Yâni mâlûm olan hiçbir şey, mutlak bir sûrette O'nun ilim dâiresinin dışında değildir.

Her iki âlemde bilinecek ne varsa
Onun her şeye şâmil olan ilminden gizli değildir.

Âyette yer alan *"adeden"* kelimesi dilbilgisi kurallarına göre temyiz olur. Bu tıpkı "وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا" yâni; ***"Biz yeryüzünü kaynak kaynak fışkırttık."*** (el-Kamer, 54/12) âyet-i kerîmesindeki "uyunen" kelimesine benzer.

İfâdenin aslı şöyledir; Allah her şeyin sayısını saymıştır. Bu ifâdeden çıkan sonuç Allah Teâlâ'nın eşya hakkındaki bilgisinin külli ve toptan bir bilgi olmadığını, aksine cüz'î ve ayrıntılı bir bilgi olduğunu beyân etmektir. Çünkü saymak anlamına gelen "ihsâ" masdarı ile bazen icmâlî yâni toptan bir bilgi kasdedilir. Nitekim ***"Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız."*** (İbrahim, 14/34) âyet-i kerîmesinde durum böyledir. Yâni siz bırakın ayrıntıya girmeyi topluca bile Allah'ın nimetlerini sayamazsınız demektir. Burada nimetin topluca sayılması anlamı "ihsâ" kökünden kaynaklanıyor. Çünkü hesap yapan bir kişi belli bir sayıya, meselâ on, yüz, bin gibi muayyen bir rakama ulaştığında o sayıyı unutmasın diye yanına, ihsâ kökünden türeyen "hasâ: çakıltaşı" koymaktadır. Böylece o on, yüz, bin gibi belirlemiş olduğu muayyen rakamı bu çakıl taşıyla muhâfaza etmekte ve böylece belirlediği rakamın üstüne başka rakamlar getirerek hesabını tamamlamaktadır. İşte bu "ihsâ" kökünden anlıyoruz ki İbrahim Sûresi'ndeki bilgi ayrıntılı değil toplu bilgidir.

Bu âyet-i kerîme ile "mâdumun «şey» olmadığına" delil getiriliyor. Çünkü mâdum yâni olmayan, eğer şey (nesne) olsaydı o zaman eşya sonsuz olurdu. Cenâb-ı Hakk'ın eşyânın sayısını saymış olması, onun sayısının sonsuz olmamasını gerektiriyor. Çünkü sayı ancak sonu olan nesnelerde olur. Şu hâlde eğer biz "mâdum şey'dir" dersek bu takdirde sonlu ile sonsuzu bir araya getirmiş oluruz, bu da imkânsızdır. Şu hâlde yukarda işâret edilen tenâkuz ve zıtlığın ortadan kaldırılması için, "mâdumun şey olmadığını" kesin bir biçimde söylememiz gerekiyor. Nitekim **İbn Şeyh**'in *Havâşî'*sinde bu şekilde kayıtlıdır.[146]

---

[144]. Buhârî, Teyemmüm, 1.
[145]. Tirmizî, Tefsîr, 15.
[146]. Lütuf ve ihsân sâhibi Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla Cin sûresinin tefsiri, 7 Zilkâde 1116 Salı günü ikindi vakti bitti.

سُورَةُ الْمُزَّمِّلِ

73- el-MÜZZEMMİL SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur; 10, 11 ve 20. âyetlerinin Medine'de nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. 20 âyettir. Sûre, adını, ilk âyetindeki «el-müzzemmil» kelimesinden almıştır. «Müzzemmil», örtünüp bürünen demektir.

GECELERİ KALK
NAMAZ KIL

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُۙ ﴿١﴾ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَل۪يلًاۙ ﴿٢﴾ نِصْفَهُٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ
قَل۪يلًاۙ ﴿٣﴾ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْت۪يلًاۜ ﴿٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Ey örtünüp bürünen *(Rasûlüm)*!
2. Birazı hâriç, geceleri kalk namaz kıl.
3. *(Gecenin)* yarısını *(kıl)*. Yahut bunu biraz azalt,
4. Ya da çoğalt ve Kur'an'ı tane tane oku.

"Efendimiz bir gece örtüsüne bürünmüş uyuyordu."[147] Bunun üzerine kendisine örtünmeyi bırakması ve ibâdete yönelmesi, uykuya teheccüd namazını tercih etmesi emrolundu.

İbn Abbas (r.a.) der ki: Cebrâil O'na (s.a.) ilk kez geldiğinde korktu ve kendisini cin çarpmış olabileceğini zannetti. Hira-Nur dağından titreye titreye hanımı Hz. Hatice'nin evine döndü ve "beni örtünüz" dedi. İşte elbisesine bürünüp yattığı esnâda tekrar Cebrâil aleyhisselâm geldi ve "Ey bürünen" diye kendisine seslendi. **İkrime**'ye göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: "Ey büyük görevi üstlenen kişi!" İkrime'nin âyete bu mânâyı vermesi "el-Müzzemmil" kökünün, taşımak anlamına da gelmiş olmasından dolayıdır.

Süheylî ise şöyle der: "el-Müzzemmil" Peygamber (s.a.)'in bilinen meşhûr isimlerinden birisi değildir. Bâzıları bu kanâate varmış ve bu kelimeyi onun isimlerinden saymışlarsa da bu doğru değildir. Aksine "müzzemmil" Peygamber (s.a.)'in kendisine hitâb edildiği andaki hâline göre türetilmiş bir kelimedir. Nitekim "el-Müddessir" ismi de aynen böyledir.

Peygamber (s.a.)'e bu isimle hitâb edilmesinin iki faydası vardır: Bunlardan birincisi ona latifedir. Çünkü Araplar karşılarında hitâb ettikleri kişi ile latife yapmak ve karşısındaki kişiyi kınamadıklarını hissettirmek istediklerinde bu kişiye bulunmuş olduğu hâli ifâde eden fiilden türeme bir isim verirlerdi. Buna Peygamber (s.a.) Efendimiz'in Hz. Ali'ye söylemiş olduğu "Yâ Ebâ Türâb" sözünü örnek olarak verebiliriz.

Bir gün **Hz. Ali** ile Peygamberimizin kızı Hz. Fâtıma karşılıklı olarak birbirlerine öfkelenmişler, Hz. Ali dışarı çıkıp toprağın üzerine yatarak uykuya dalmıştı. İşte bu

esnâda Peygamber Efendimiz (s.a.) onun başucuna gelerek kendisine “قُمْ يَا اَبَا تُرَابٍ”; yâni “kalk ey toprağa bürünen”[148] diye seslenmişti. Bu seslenişiyle Peygamber (s.a.) bir yandan kızına öfkelenen Hz. Ali’yi kınamadığına işâret etmiş, diğer yandan da kendisine latifede bulunmuştu.

Yine Peygamber (s.a.) Efendimiz’in uyumakta olan **Hz. Huzeyfe’**ye; “قُمْ يَا نَوْمَانُ”, *“kalk ey uyuyan”* [149] demesi de bu konuya başka bir örnektir. Bu hitâba muhatap olan Hz. Huzeyfe o esnâda uyumakta idi. Peygamber (s.a.) Efendimiz bu sözüyle bir yandan Huzeyfe’ye latifede bulunmuş, diğer yandan kendisini azarlayıp kınamadığını ifâde etmek istemiştir.

İşte Allah’ın Hz. Peygamber (s.a.)’e “Ey bürünen” diye hitâb etmesi bir latife ve ünsiyet kurma ifâdesidir. Böylece Peygamber (s.a.)’e kendisini azarlamadığı hissettirilmiş olmaktadır.

İkinci faydasına gelince; bu da geceleyin örtüsüne bürünüp uyuyan herkese gece namazına kalkmaları ve Allah Teâlâ’yı zikretmeleri için bir tenbih, bir uyarıdır. Çünkü -burada olduğu gibi- herhangi bir fiili işlemekte olan kimse o fiilden türetilen bir isimle anılır ve buna muhâtap olursa o fiili yapan başkaları da aynı şekilde o hitâba muhâtap olurlar.

*Fethurrahmân’*da şöyle deniyor: “Ey bürünen ve benzeri” ifâdelerde olduğu gibi Peygamber (s.a.)’e özel olarak gelen hitâb aynı zamanda onun ümmetine de yapılmış genel bir hitâbdır. Bu emrin ümmetine değil de, Hz. Peygamber’e mahsus olabilmesi için emrin genel olmadığına ve peygambere özel olduğuna delil bulunmalıdır. Bu görüş **İmam Ahmed**’in, **Hanefi** ve **Mâliki** âlimlerinin görüşleridir. **Şâfiî** âlimlerinin ekserisi ise bu kanâatte değillerdir. Onlara göre herkese şâmil olduğuna dâir bir delil olmadıkça peygambere yapılan özel hitâblar sâdece onu bağlar ve o hitâbda yer alan isteklerin bütün müminlere şâmil olması için özel bir delil gerekir.

Peygamber (s.a.)’in ümmetinden bir tek ferde olan hitâbı acaba başkalarına da şâmil midir? Bu soruya **Şafii ve Hanefi** âlimleri ile ekserî âlimler “hayır” şeklinde cevap vermişlerdir. Buna karşılık Hanbelî âlimlerinden **Ebu’l-Hattâb,** “eğer bu hitâb bir cevabın sonucunda gelmişse bütün ümmete şâmil olur, eğer böyle değilse şâmil olmaz” diye cevap vermiştir.

قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَليلًاۙ ﴿٢﴾

2. Birazı hâriç, geceleri kalk namaz kıl.

“Gecenin birazı hâriç olmak üzere kalk” öyle bürünüp örtünme, uyuma. Bu hâli bırak daha iyi olanı yap, gece namaza kalk.

“Gece” anlamına gelen “leyl” kelimesinin mansup olması zarf olduğu/vakit bildirdiği

içindir. Her ne kadar gece içinde meydana gelen olay bütün geceyi kapsıyor ise de gece yine de zarftır. Kelimenin başında “fi” harf-i cerri hazfedilmiş ve fiil doğrudan doğruya “leyl” kelimesine bağlanmıştır ve böylece kelime mansup olmuştur.

Çünkü harf-i cerrin ameli fiilde olamaz. Nasb ref’den daha yakındır, bundan dolayı bâzı âlimler “leyl” kelimesinin kullanılıştaki zâhirî duruma bakarak “mef’ul” olduğunu söylemişlerdir. Nitekim; ***“فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ/Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun.”*** (el-Bakara, 2/185) âyeti ile, ***“لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ/Arşın sâhibi Allah, kavuşma günüyle korkutmak için kullarından dilediğine irâdesiyle ilgili vahyi indirir.”*** (el-Mü’min, 40/15) âyet-i kerîmeleri de aynı durumdadır. Nitekim ve benzeri yâni; “kim kadir gecesini ihyâ ederse...”[150] gibi ifâdeler de aynı şekildedir. Çünkü “ihyâ” -her ne kadar zâhiren gece üzerinde görünüyorsa da- fakat maksad namazı ihyâ etmek ve geceleyin Allah’ı zikretmektir. Gecenin/leylin sınırı güneşin battığı andan fecrin doğduğu ana kadar olan zaman dilimidir.

Âriflerden biri şöyle der: Allah habibi ile münâcâtı istedi ve ona gecenin ortasında kalkması için seslendi. Derler ki, geceleyin namaza kalkmak ve Allah Teâlâ’ya münâcâtta bulunmak dünyadan değildir. Tam tersine cennettendir. Çünkü zevk ehli bu iki fiilden almış oldukları tadı dünyanın tadına benzetmiyorlar.

نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ﴿٣﴾

3. *(Gecenin)* yarısını *(kıl)*. Yahut bunu biraz azalt,

“(Gecenin) yarısını (kıl).” Burada yarısı anlamına gelen “nısfehû” kelimesi “gece”nin, istisnâdan geri kalan kısmından bedel-i küldür.

Yarım anlamına gelen “nısf” kelimesi herhangi bir şeyin iki şıkkından birisi demektir. Buna göre âyetin mânâsı; “Ey bürünen, gecenin yarısında kalk” demek olur. Az bir kısmı istisnâ edilen gecenin “yarı” kelimesiyle ifâde edilmesi namaz kılınan kısma son derece önem verildiğini ortaya koymak, bunun fazîletine işâret etmek ve geceleyin namaz kılmanın -sevabın çokluğu açısından- gecenin çoğunda namaz kılmak mertebesinde olduğunu vurgulamak içindir. Uzunluk açısından birbiriyle eşit oldukları hâlde gecenin ibâdetle geçirilen yarısına oranla ibâdetsiz geçirilen diğer yarısının “az” olarak nitelenmesi mümkündür. Çünkü ibâdetsiz geçirilen yarı, fazîlet ve şeref açısından öbür yarıya eşit değildir. Çünkü itibar kemmiyyete değil, keyfiyyetedir.

Bâzı tefsir âlimlerine göre âyette gecenin yarısının “az” olarak gösterilmesi ibâdetle geçirilen kısma nisbeten değil de gecenin tamamına nisbetendir. Çünkü aksini düşündüğümüzde; birbirine eşit olan iki yarımdan birinin diğerinden daha az olduğunu söylemiş oluruz. Böyle bir düşünce tarzının faydadan uzak olduğunu ve âyetin zâhirine uymadığını söylemek zorundayız. Nitekim *İrşad*’da bu şekilde kayıtlıdır.

“Yahut bunu biraz azalt.” Yâni ibâdetle geçirecek olduğun yarı süreyi üçte bire kadar eksilt. Bir başka ifâdeyle; bu süreyi gecenin yarısına varmayacak şekilde eksilt.

أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ﴿٤﴾

4. Ya da çoğalt ve Kur’an’ı tane tane oku.

“Ya da çoğalt!” Yâni ibâdetle geçirecek olduğun, “yarım” üzerine biraz artış yaparak ibâdet süresini tüm gecenin üçte ikisine çıkar. Bütün bu tefsirlerden ortaya çıkan anlam; Peygamber (s.a.) Efendimiz’in gecenin yarısını veya bundan daha azını ya da daha çoğunun ibâdetle geçirme noktasında muhayyer olduğudur. Bir başka ifâdeyle burada Peygamber (s.a.)’e şöyle denmiş oluyor: Adına gece denilen belli bir süreyle sınırlı zaman diliminde onun çok az bir kısmı hâriç, namaza kalk bu süre gecenin yarısı olabilir; ya da bu yarıdan birazını eksilt veya söz konusu yarı üzerine biraz daha ekle.

Bâzı âlimlere göre bu muhayyerlik gecelerin uzunluğu ve kısalığı göz önüne alınarak verilmiş bir muhayyerliktir. Gece ile gündüzün süresi birbirine eşit olduğunda gecenin yarısı ibâdetle geçirilirken, geceler kısa olduğunda bu süre biraz eksiltilecek, tersine uzun günlere rastladığında biraz arttırılacaktır.

Zikredilen bu gece ibâdeti esnâsında *“ve Kur’an’ı tane tane oku.”* Yâni onu sükûnet içerisinde harflerini iyice ayırt ederek tane tane oku. Öyle bir okuyuşla oku ki, onu dinleyen harflerini sayabilme imkânını kendinde bulsun.

Bu nedenle **İbn Mes’ûd** (r.a.) Kur’ân’ın aceleyle okunmasını yasaklamış ve “Kur’an okurken hedefiniz o sûrenin sonu olmasın” demiştir. Bir başka ifâdeyle; okuyucu ve onunla birlikte bulunan kimse âyetlerin mânâları ve hakîkatleri üzerinde düşünebilsin diye Kur’an’ı tane tane okumalıdır ki, Allah’ın zikri ile ilgili bir âyete geldiğinde O’nun azametini, celâlini hissetsin. Müminlere yönelik bir vaad veya bir tehdîd âyetine vardığında okuyan kişinin kalbinde ümid ve korku duyguları gelişsin. Ayrıca Kur’an’ın nazmı bozuk ifâdelerden uzak kalsın...

Âyette yer alan “tertîl” kelimesinin kökü olan “retel” herhangi bir şeyin düzgün olması ve düzgün biçimde dizilip intizâma girmesi demektir. **Zemahşerî**, *Keşşaf”*da bunu şöyle açıklıyor: “Kur’an’ı tertîl üzere okumak demek, harflerini belirterek, harekelerinin hakkını vererek ağır ağır ve acele etmeden okumak demektir.” Böyle okunmalıdır ki âyetler papatyanın çiçeği misali insanın ağzına düzgün bir biçimde dizilmiş seyrek dişlere benzesin. Yine Kur’an’ın tertîl üzere okunması demek sesi titretmemek ve çabucak aceleyle okumamak demektir. Nitekim **Hz. Ömer** (r.a.) şöyle der: En kötü yürüyüş çok süratli olanı, en kötü okuyuş ise hızlı ve çabuk olanıdır. Bu öyle bir aceledir ki, okunan Kur’an âyetleri insanın ağzında üstüste çıkmış sık dişler gibidir.

Kur’an’ın “tertîl” üzere okunması emri, insana gece namaz kılma emrinin Peygamber

(s.a.)’in bir mikdar âyeti -az da olsa- öğrendikten sonra indiği izlenimini veriyor. İlerde beşinci âyette gelecek olan, ***“biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz”*** âyet-i kerîmesinin gelecek zaman kipi ile gelmesi Kur’an’ın henüz nâzil olmayan kısmı itibariyledir.

Öte yandan bu emir -âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre- bütün ümmete şâmildir. Çünkü Kur’an’ın tertîl üzere okunması herkes için önemlidir. Buna göre emir “vücub” ifâde eder. Nitekim âyetteki te’kid bunu göstermektedir. Ya da “nedb”; yâni mendubiyet ifâde eder.

Peygamber (s.a.) Efendimiz okurken “bismillâh” ile “rahmân” ve “rahîym” kelimelerini uzatırdı. Bismillâh ile Rahmân kelimelerinin bir elif mikdarı uzatılmaları medd-i tabiîdir. Son kelime olan “Rahiym” kelimesine gelince bunun sonundaki “sükûn” ârızi olduğundan buna medd-i ârız denip üç vecih/üzere okunması câizdir. Bunlar; “tûl”, “tavassut” ve “kasr” biçimleridir. Medd-i ârizilerde tûl, üç elif mikdarı, mutavassıt iki elif mikdarı ve kasr ise bir elif mikdarı çekilerek okunur.

Peygamber (s.a.) Efendimiz Kur’an’ı indirildiği gibi gâyet güzel okurdu. Onun tecvidi; harfleri mahreçlerinden çıkararak ve her harfe “cehr, hems, ve lîn” gibi sıfatlarının hakkını vererek okumak sûretiyle olurdu. Ve Peygamber (s.a.) Kur’an’ı okurken kesinlikle “tekellüf”e kaçmazdı. Tekellüf; Kur’an’ın okunması esnâsında harfleri çıkarırken kendini zorlamak, sıfatlarını belirtirken aşırılığa kaçmaktır. Tertîl ise aşırı derecede uzatmaktan kaçınmak, “hadr”da, harfleri birbirine sokup karıştırmaktan uzak durmaktır. Bir başka ifâdeyle; âyetleri okurken, -okumanın hızından dolayı- bâzı harf ve kelimeleri diğerlerine dürmek ve dolamaktan kaçınmaktır. Söylemek istediğimizi bir örnekle anlatmak gerekirse; Kırâat, beyazlık mesâbesindedir, eğer bu beyazlık az olursa esmerleşir, çok olursa bu takdirde bembeyaz benekli alaca hastalığı gibi olur. Normal okumanın üstündeki okuma, okuma sayılmaz. Bütün bu açıklamalardan anlaşılıyor ki; tecvîd yâni Kur’an’ın güzel okunması üç şekildedir. Bunlar;tertîl, hadr ve tedvîr’dir.

Tertîl; Kur’an’ı ağır ağır tane tane acele etmeden okumaktır. *Kamus*’ta tertîl kelimesi açıklanırken şöyle deniyor: Arapçada “رَتَّلَ الْكَلَامَ تَرْتِيلًا” dendiğinde “filanca sözü çok güzel tertib etti” demek olur. Yine aynı kökten türeme; “تَرَتَّلَ فِيهِ” dendiğinde; filanca yavaş yavaş okudu demektir. Bu okuyuş, kırâat imamlarından **İmam Verş**, **Asım** ve **Hamza**’nın tercihidir. Peygamber (s.a.) Efendimiz’in şu ifâdesi Kur’an’ın tertîl üzere okunacağı görüşünü teyid eder. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: *“Kim Kur’an’ı üç günden daha az bir sürede okuyacak olursa o kişi bu kitabı anlamamış demektir.”* [151]

Kûtu’l-kulûb isimli eserde şöyle deniyor: Kırâat çeşitleri içinde en üstünü Kur’an’ı tertîl üzere okumaktır. Çünkü bu okuyuş çeşidinde âyetlerin mânâları üzerinde iyiden iyiye düşünme, derinlemesine kafa yorma vardır.

Tertîlin ve Kur’an’ı düşüne düşüne okumanın en üstün olduğu yer ise namazda olanıdır.

İbn Abbas (r.a.) der ki: “Bakara sûresini tertîl ile üzere düşüne düşüne kırâat etmek

benim için bütün Kur'an'ı çabucak okuyup hatmetmekten daha sevimlidir."

Peygamber (s.a.) Efendimiz'in "bismillâhi'r-rahmâni'r-rahiym" ibâresini yirmi kez okuduğu; her seferinde bir mânâ elde ettiği ve her kelimede bir ilim olduğunu söylediği rivâyet olunur.

Büyüklerden birisi şöyle derdi: Mânâsını anlamadığım, gönlümün içinde olmadığı hiç bir âyetten sevap beklemem.

Selef âlimlerinden birisi herhangi bir sûreyi okuduğunda gönlü onunla olmazsa o sûreyi tekrar okurmuş.

Âlimlerden birisi şöyle der: Her âyetin altmış bin anlamı vardır. Bu anlamlardan geride kalanları ise daha fazladır.

Mâlik b. Dînâr şöyle der: Kul gece teheccüde kalkar ve emrolunduğu biçimde Kur'an'ı tane tane okursa Cebbâr olan Allah ona yaklaşır. O büyükler biliyorlardı ki, kalplerinde buldukları incelik, tat, fetih ve nurlar Allah'ın kalplerine olan yakınlığı sâyesindedir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kıyâmet günü Kur'an okuyan kişi getirilir ve cennetin ilk basamakları üzerinde durdurulur. Kendisine, denilir ki: Oku ve yüksel, dünyada tertîl üzere okuduğun gibi tertîl üzere oku. Çünkü senin merteben, mevkiin okuyacağın son âyetin yanındadır."* [152]

Kur'an'ın indirilmesinden amaç içindeki hakîkatleri anlamak ve muhtevâsı ile amel etmek olduğu için Kur'an'ın okunuşunu dinlemek namazda farz, namaz dışında mendub görülmüştür. Kur'an'ı okuyanın bir ecri/sevabı, dinleyenin iki ecri vardır. Çünkü o hem Kur'an'ı dinliyor ve hem de susuyor. Ya da iki kulağı ile dinliyor, oysa okuyan sâdece bir dil ile okuyor. Kur'an'ı dinleyen kimse farzı edâ ediyor demektir. Bu nedenle, "Kur'an'ı dinlemek, okumaktan daha sevaptır." demişlerdir.

Molla Câmî, *Silsiletü'z-zeheb*'de şöyle demiştir:

Cismânî hislerini Kur'ân için sarfet
Rûhânî kuvvetlerini Kur'ân'a vakfet
Kalbini mânâsına, dilini lafzına ver
Gözünü yazısına, noktalarına ve duraklarına havâle et
Kulağını onun mücevher dolu mâdenine tut
Aklını onun sırlarının hazinelerinden doldur
Onu okurken eğri büğrü okuma
Harflerinin mahrecini yerine getir.

Kırâat çeşitlerinin ikincisi olan "hadr"a gelince; bu Kur'an'ı sür'atle okumak demektir. Rivâyete göre bu ümmet içinde sâdece dört kişi Kur'an'ı kıldıkları namazın bir rekatinde okuyup hatmetmişlerdir. Bunlar **Hz. Osman b. Affan, Temîm Dârî, Said b. Cübeyr ve Ebû Hanife** hazretleridir. **Hemser b. Minhal** Kur'an'ı bir ayda doksan kez okuyup hatmederdi, anlamadığı yerler olursa döner bir kez daha okurdu. **Ebu'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Sâdân b. Betenî** bir günde dört hatim indirirdi.

Şeyh Ebû Medyen'in arkadaşları arasında ileri gelenlerden olan **Şeyh Mûsa Sidrânî**'nin menkıbeleri arasında yer aldığına göre Şeyh Mûsâ'nın bir gün ve gecede yetmişbin hatimlik virdi vardı. Bu sözün anlamı şudur: Bir gün ve gece yirmi dört saattir. Şu hâlde her oniki saatte otuzbeş bin hatim yapılıyor demektir. Çünkü bu süre ya kırk üç sene dokuz aya uzanır ya da daha fazlasına. Birinci takdire göre bir gün ve gece seksen yedi seneye ve altı aya tekabül etmiş olur. Böylece her gün ve gecede iki hatim yapılmış demektir, bunlardan biri gündüz ve diğeri de gece hatmidir, nitekim âdet bu şekildedir.

Yukardaki sözü şu şekilde yorumlamak da mümkündür. Yukarda işâret edilen süre daha az olabilir. Zira Kur'an okuyan bunu daha hızlı okumuş olabilir. Hadr kırâat biçimi kırâat âlimlerinden **İbn Kesir**'in, **Ebû Amr'**ın ve **Kâlûn**'un tercih ettikleri okuma türüdür.

Tedvire gelince; bu, tertîl ile hadr arası orta hızda bir okuma tarzıdır. Bu okuyuş tarzı **İbn Âmir** ve **Kisâî**'nin tercih ettikleri okuyuş türüdür. Bu üç okuma çeşidi Kur'an'ı okurken harfleri uzatmanın ölçüsünde tasavvur edilir. Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Nice Kur'an okuyanlar vardır ki Kur'an onlara lânet eder"* Bu hadis-i şerif, Kur'an'ın lafızlarını ya da mânâlarını bozan veya onunla amel etmeyen kimselerin durumunu belirtmektedir. Bu da kırâat esnâsında "lahn"e bağlıdır. Lahn; celi/açık ve hafi/gizli çeşitlerine ayrılır. Açık lahn lafza ârız olan ve mânâyı bozan hatâdır. Bu çeşit hatâda Kur'an'ı okuyan kimse bir harfin yerine bir başka harfi okur. Sözgelimi; "sâlihât" yerine "tâlihât" demek gibi. Yine ister mânâ değişmiş olsun, isterse değişmesin esre okunacak bir harfi, ötre veya üstün okumak bu türden bir hatâdır. "أَنَّ اللهَ بَرِيٓءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ" (et-Tevbe, 9/3) âyetindeki "rasûluhû"yu, "rasûlihî" okumak da buna örnektir.

Hafi/gizli lahne gelince; kurallara ve okuma esnâsında örfe uymamak demektir. İhfâ ve idğâmı, izhâr ve kalbi terketmek, kalın okunması gerekeni ince, ince okunması gerekeni kalın okumak, çekilmemesi gerekeni çekmek, çekilmesi gerekeni de çekmemek, gizli lahn örnekleridir. Kuşkusuz gizli lahn çeşidi sonunda şiddetli azâbı gerektiren farz-ı ayn değildir. Bunda sâdece tehdîd ve cezâ korkusu söz konusudur.

Âlimlerden birisi şöyle der: Gizli lahn ancak mâhir Kurrâ'nın fark edebileceği lahn çeşididir. Ra'ların tekrar edilmesi, nunların tınılanması, ince okunması gereken yerde lam'ların kalın, kalın okunması gereken yerlerde râ'ların ince olarak okunması bunlara örnektir.

Bu çeşit lahnda bunları işleyene azap verileceği düşünülemez. Çünkü bunu herkesten istemekte meşakkat vardır. ***"Allah hiç bir nefse taşıyamayacağı yükü yüklemez."*** (el-Bakara, 2/286)

Tarikat-ı Muhammediyye şerhlerinden birinde şöyle deniyor: Köylülere, bedevilere, koca karılara, köle ve câriyelere; "tecvidsiz namaz kılmak câiz değildir" demek fitne çıkarmaktır. Çünkü onlar tecvidi beceremezler ve namazı temelli bırakırlar. Şu hâlde

onlara vâcib olan, lafzın ve mânânın doğru çıkabileceği ve kalp huzûru ile ihlâsı temin edecek kadar tecvid öğretmektir.

Okurken sürat ve acele etmekten uzak dur
Tertil üzere okurken ve onu teemmül ederken zevk duy
Ses ve lehçe/teganni ile Kur'ân okumak için,
Kalbinin huzûru/himmeti dağılırsa, bu o kimse için lânettir.
Güzel okuma arzusu aklını mânâdan alıp götürürse
Mütekellim olan Allah seni unutur.
Gece gündüz, para ve gümüş, emir, hoca ve arkadaş için
Kim Kur'ân okursa bu, o kimse için lânettir.
Himmetinin tamamını sâdece lafza, harfe ve söze sarf edersen
Bu da senin için lânettir.
Senin eğri fikrinden dolayı ömür sermâyen
Sâdece mahrece riâyet yolunda harcandı gitti
Bütün o güzel hayatını
Yedi ve on kırâat okuma üzerine sarf ettin
Allah kelâmından bu şekilde ne okudunsa
Kalbinin kıblesi Allah'tan başkasınadır
Bu durum lâneti mucip, kovulmaya esastır
Bundan uzak duran kimse ne iyidir
Lânetin mânâsı nedir? Kovulmaktır,
Hoşnutluk makamlarından uzaklaşmaktır
Allah'tan bir kıl ucu kadar geri kalan
Uzaklık makamında aşağı iner
Her ne kadar bu kimse mutlak mel'ûn değilse de
Allah'tan uzaklığı kadar lânetlidir.

Rivâyet edildiğine göre **İmran b. Husayn** bir gün Vakkas'a uğramıştı, Kur'an okuyor sonra da dileniyordu. İmran bu hareketi bir musîbet sayarak; "إِنَّ لِلّٰهِ وَإِنَّآ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ/***Biz Allah içiniz ve O'na döneceğiz"*** der ve sözlerine şöyle devam eder: Ben Peygamber (s.a.) Efendimiz'in; *"Her kim Kur'an okursa bununla Allah'tan istesin. Çünkü ilerde Kur'an okuyup bununla insanlardan isteyecek topluluklar gelecektir"* [153] dediğini işittim der. O hâlde Kur'an okuyana herhangi bir şey vermek, mâsiyete; yâni günaha yardımcı olmak demektir. Bu tıpkı insanların omuzlarına basa basa mescidde dolaşarak dilencilik yapan kimsenin durumuna benzer.

Kur'an okumanın bir diğer âdâbı ise gerek gece, gerek gündüz uykusundan uyandığında misvak kullanmaktır. Bir rivâyette; "misvak kullanmak sûretiyle ağızlarınızda *Kur'an'ın yollarını hoş tutunuz"* denilmiştir. Misvak kullanıldıktan sonra kılınan namaz misvak kullanılmaksızın kılınan namazdan yetmiş kat daha fazîletlidir.

Kûtu'l-kulûb isimli eserde denilmektedir ki; Kur'an'ı açıktan sesli olarak okumada yedi şeye niyet ve riâyet etmelidir:

1- Kur'an'ı emredilen tertîl üzere ağır ağır, tane tane okumak,

2- Teşvik edildiği şekilde Kur'an'ı sesi güzelleştirerek okumak. Nitekim Peygamber (s.a.) Efendimiz bu konuda şöyle buyururlar: *"Seslerinizle Kur'an'ı güzelleştiriniz"*, *"Kur'an'ı teğannî ile/güzel sesle okumayan bizden değildir"* [154] Bu hadiste yer alan "teğanni" kelimesinden maksad sesi güzelleştirmektir. Kelimenin bu şekilde açıklanması, ihtiyaçsızlık ve yeterlilik anlamında yapılacak yorumdan daha iyi ve daha uygundur.

3- Kelimeler üzerinde iyiden iyiye düşünmek ve taşıdıkları mânâları anlayıp kavramak için Kur'an âyetlerini güzelce can kulağıyla ve uyanık bir kalb ile dinlemek. Çünkü bu durum ancak sesli okuma sırasında söz konusu olur.

4- Sesi yükseltmek sûretiyle şeytanı kovmak ve bastıran uykuyu kaçırmak;

5- Kur'an'ı sesli okununca uyuyan uyandırılıp Allah'ı zikretmesi sağlanmış, böylelikle uyuyan bir kalbin ihyâ edilmesine vesîle olunmuş olur.

6- Gafil ve boş biri, sesli Kur'an okuyan birini görünce, gayrete gelip dine hizmet yolunu tutabilir. Böylece, birine iyilik ve takvâ yolunda yardım etmiş olunur.

7- Kur'an'ı sesli okumak sûretiyle tilâveti çoğaltmak ve gece ibâdetini devam ettirmek.

İşte insanın Kur'an'ı bu niyetlerle sesli okuması daha fazîletlidir. Çünkü böyle yaparsa okumanın yanında daha birçok amel de işlemiş olur. İnsanın ameli ancak niyetlerinin çokluğu sâyesinde efdal olur. Peygamber (s.a.) Efendimiz'in sahâbîleri bir yerde toplandıkları zaman mutlaka içlerinden birisinin Kur'an'dan bir sûre okumasını isterlerdi.

Terğib şerhinde şöyle denilmektedir: Bilginler Kur'an okurken lahn: yâni makam yapma konusunda ihtilaf etmişlerdir. **İmam Mâlik** ve **âlimlerin çoğu** Kur'an'ın öngördüğü huşûdan insanı çıkaracağı ve anlaşılır olmaktan uzaklaştıracağı için Kur'an'ı makamla okumayı mekruh görmüşlerdir. Buna karşılık **İmam Ebû Hanife** ve seleften bir grup bilgin, konuyla ilgili hadisleri göz önüne alarak bunu mubah kabul etmişlerdir. Onlara göre Kur'an okurken yapılacak olan makam, kalbin rikkatine/incelik ve merhametine, Allah korkusunun yayılmasına sebep olur.

Âmidî'nin *Ebkâru'l-efkâr* isimli eserde belirttiğine göre Kur'an okunurken sesin güzelleştirilmesi ve süslenmesi ağır ağır okuma haddinden çıkmadıkça müstehap olur. Buna karşılık Kur'an okuyan kişi aşırıya kaçar ve bir harf ekler ya da gizlerse o zaman bu okuyuş harâm olur.

Mârifet ehli âlimlerden birisi bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir eder: "Rettil" "oku" demektir. Tilâvet kökü Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde tebliğ etme anlamına gelmektedir. Buna göre âyetin mânâsı; sen Kur'an'ın ahkâmını âhirete yönelmekten sapmış isyankâr nefislere tebliğ et, demek olur. Bunlar avamdırlar ve bu yapılan tefsir "zahr" kabilindendir. Nitekim Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle buyururlar: *"Hiçbir*

âyet-i kerîme yoktur ki onun Mevla'ya yönelen kalp sâhipleri için bir zâhiri, bir bâtını, bir sınırı, başlangıcı ve mânâlarının tafsilâtı olmasın." Nitekim Kur'an âyetlerinin tafsil olunduğunu Allah bizlere bildirmektedir: ***"(Bu) bilen bir kavim için âyetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır."*** (Fussilet, 41/3) İşte bu mânâları hisseden kimseler "havas" dediğimiz kimselerdir ve bu verilen mânâ bâtın kabilindendir. Kur'an'ın hakîkatlerinin anlaşılması, onun sırlarının hizmetkârları içindir. Bu sır hizmetçileri müşâhede aynında helâk olan, muayene bahrına dalan kimselerdir. Bunlar "ahassu'l-havass" dediğimiz kimselerdir. İşte bu açıklama Kur'an'ın haddi kabilindendir. Kur'an kendi sırlarını insanlıklarından fânî olmuş onun lâhûtîliğinde bâkî olan tertemiz ruhlu kimselere açar.

---

[147]. İbn Kesir, IV, 434
[148]. Buhari, salat 58
[149]. Müslim, cihad 99
[150]. Bk. Münavi, VI, 39
[151]. Tirmizi, kırâat 13; İbn Mace, ikame 178; Müsned, II, 164, 165, 189, 193, 195
[152]. Tirmizi, sevabu'l-Kuran 18; Darimi, fedailu'l-Kuran 1
[153]. Tirmizi, fedailu'l-Kuran 20; Müsned, IV, 432, 433
[154]. Buhari, tevhid 44

BÜTÜN VARLIĞINLA O’NA YÖNEL

إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا
وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ
رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا
هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا
جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾
إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾
يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ﴿١٤﴾

5. Doğrusu biz sana *(taşıması)* ağır bir söz vahyedeceğiz.

6. Şüphesiz gece kalkışı, *(kalp ve uzuvlar arasında)* tam bir uyuma ve sağlam bir kırâata daha elverişlidir.

7. Zira gündüz vakti, sana uzun bir meşguliyet var.

8. Rabbinin adını an. Bütün varlığınla O’na yönel.

9. O, doğunun da bâtının da Rabbidir. O’ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse yalnız O’nun himâyesine sığın.

10. Onların *(müşriklerin)* söylediklerine katlan ve onlardan güzellikle ayrıl.

11. Nimet içinde yüzen o yalancıları bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.

12. Hiç şüphesiz bizim nezdimizde *(onlar için hazırlanmış)* bukağılar, yakıcı bir ateş,

13. Boğazdan geçmez bir yiyecek ve elem verici bir azap vardır.

14. O gün *(kıyâmet günü)* yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar çöküntü ile akıp giden kum yığınına döner.

“Doğrusu biz sana (taşıması) ağır bir söz vahyedeceğiz.” Âyette “vahyedeceğiz” şeklinde tercüme edilen kelimenin aslı “üzerine atacağız” anlamına gelen “سَنُلْقِي عَلَيْكَ” ifâdesidir. ‘Vahiy’ yerine bu ifâdenin seçilmiş olması, âyetin devamında yer alan “ağır söz” ifâdesinden dolayıdır. Bu “ağır söz” mükellefler üzerine ağır gelen, bir takım meşakkatli yükümlülükleri içeren Kur’an-ı Kerim’dir. Öte yandan Kur’an-ı Kerim kadimdir, sonradan yaratılmış değildir. Hâdis; yâni sonradan yaratılmış olan şey kadimin etkisi altında erir. Ancak Peygamber (s.a.) gibi “müeyyed/desteklenmiş” olanlar bu hükümden müstesnâdırlar.

Aslında “sikal/ağırlık” cisimlerle ilgili bir kavramdır ve onlarda söz konusudur. Ancak daha sonraları cismin dışında mânâlar; yâni kavramlar için de kullanılmaya başlanmıştır. Bâzı âlimlere göre buradaki ağırlık, vahyin alınması esnâsındaki ağırlıktır. Nitekim Peygamber (s.a.) Efendimiz’e: “Vahiy sana nasıl geliyor?” diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: *“Zaman zaman bana çan sesi gibi gelir. O bana en ağır olan vahiy çeşididir. Benden o hâl geçer geçmez meleğin söylediğini iyice bellemiş olurum. Bazen melek bana insan sûretinde görünür ve benimle konuşur. Ben de söylediğini iyice bellerim.”* [155]

Hz. Âişe (r. anhâ) der ki: “Ben Peygamber (s.a.)’i soğuğu çok şiddetli günde kendisine vahiy gelirken gördüm. O hâl geçince alnından şapır şapır ter akıyordu.”

Kâşifî demiştir ki; “ifâde edildiği gibi vahyin nüzûlü esnâsında Hz. Peygamber (s.a.) eğer bir devenin üzerinde ise devenin ayakları iki büklüm olur, çökerdi. Eğer Peygamber arkadaşlarından birinin dizine dayanmış olsaydı, bu kimse ayağının kırılmasın korkardı. Bu hâldeyken Efendimiz’in yüzü gül yaprağı gibi kızarırdı.

Çiçek bahçesindeki gül gibi kızarırdı.

et-Te’vilâtü’n-necmiyye sâhibi bu âyet-i kerîmeyi şöyle anlar: Taşınan yükün ağırlığı o yükü taşıyacak olan kişinin latifliği oranındadır. Kuşkusuz Peygamber Efendimiz (s.a.) peygamberlerin içinde ahlâkça en latif olanı, mizacı ve tabîatı itibariyle en doğru olanı, rûhâniyet ve rahmâniyet itibariyle en mükemmeli, fıtrat ve yetişme itibariyle en üstünü, kabiliyet ve yetenek itibariyle en şumüllü olanı idi. İşte bu sebeblerle Kur’an-ı Kerim, emir, yasak, ahkâm ve şerîatleri kapsayan diğer semâvi kitaplar arasında -Peygamberimizin fıtratının latifliği ve rahmetinin herkese şâmil olması nedeniyle- “ağır” olmakla özel kılınmıştır.

Bu *“şüphesiz biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz”* cümlesi *“ey bürünen, gecenin birazı hâriç olmak üzere kalk”* emri ile bunun sebebi mâhiyetinde olan altıncı âyet yâni *“gerçekten gece ibâdete kalkan kişinin hem külfeti daha çok hem de sözü daha etkilidir”* âyet-i kerîmesi arasında mu’teriza cümlesidir. Bununla Peygamber (s.a.)’e getirilen “gece namazı yükümlülüğü” hafifletilmek istenmiştir. Bir başka ifâdeyle Peygamber (s.a.)’e vahyedilecek olan sözlerin “ağır” olmakla nitelenmesi bu teklifin Peygamber (s.a.)’e nispetle hiç yok mesâbesinde olduğu ima edilmek istenmiştir. Peygamberimize getirilen yükümlülük zor ve daha meşakkatli olduğuna göre âyetlerde gelen diğer mükellefiyetler ve yükümlülükler kolay olacaktır.

Keşşaf’ta deniliyor ki: Allah bu âyet-i kerîmeyi araya koymakla mükellef kıldığı gece namazının Kur’an’da yer alan zor mükellefiyetler cümlesinden olduğunu vurgulamak istemiştir. Çünkü gece uyku, istirahat ve sükûnet vaktidir. Şu hâlde geceyi ihyâ edecek olan kimse mutlaka kendi tabîatıyla zıtlaşacak, nefsi ile mücâdele etmek durumunda kalacaktır. Her kim bu mükellefiyete kendini alıştırırsa bunlar o kişiye ağır gelmeyecektir.

Fakîr (**Bursevî**)’nin kanâatine gelince Müzzemmil sûresi Peygamber (s.a.)’in peygamber oluşunun ilk yıllarında indirilmiş olan sûrelerdendir. *“Şüphesiz biz sana*

ağır bir söz vahyedeceğiz” ifâdesi vahyin geride kalan süresine işâret etmektedir. Çünkü bu âyetin harfleri -idğam yapılan nun ile tenvin nunlarını da katacak olursak- yirmi iki harftir. Âyetin başında yer alan “sin” harfi gelecek zamana delâlet eder. Böylece harflerin toplamı geride vahyin ne kadar daha süresi kaldığına işâret etmektedir.

Bu âyette Kur’an-ı Kerim “ağır bir yük” olarak gösterilmektedir. Çünkü Peygamber (s.a.) Efendimiz, en yüce ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir. Kuşkusuz herhangi bir şey ne kadar mükemmel ve toplayıcı ise o derece daha ağırdır. Asıl murâdını en iyi bilen Allah’tır. Öte yandan sözün “ağır” olması, kesif, ağır nefisler açısındandır. Çünkü böylesi nefisler hicap/mahrûmiyet içindedirler ve hakkı kavramaktan uzaktırlar. Buna karşılık latif ve hafif nefisler açısından durum böyle değildir. Bu nefisler hafiftir ve latiftir. Bu nedenle mükellefiyetlerin yorgunluğu kâmil olan nefisler için bu kaldırılmıştır. Onlar ibâdetleri -külfet duymama, ibâdetin zevkine varma ve tadını alma noktalarında- günlük yapageldikleri meşgaleler şeklinde hissederler.

إِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ اَشَدُّ وَطْـًٔا وَاَقْوَمُ قِيلًاۜ ﴿٦﴾

6. Şüphesiz gece kalkışı, *(kalp ve uzuvlar arasında)* tam bir uyuma ve sağlam bir kırâata daha elverişlidir.

“Şüphesiz gece kalkışı,” Gerçekten gece sıcak yatağından ibâdete kalkan kişinin hem külfeti, hem ağırlığı daha çoktur. Âyette yer alan “nâşie” kelimesi geceleyin sıcak yatağını terkedip ibâdete kalkan kişi demektir. Kelimenin yapısında “kalkmak” anlamı vardır. “Nâşie” kelimesinin başında mahzuf bir mevsuf vardır.

Geceleyin yatağından kalkıp ibâdet eden kişi, yukarda işâret edilen külfet ve zorluğu hisseder. Çünkü geceleri ibâdete kalkan nefis gündüz aynı ibâdeti yapan nefisten daha çok baskı ve ağırlık hisseder. Şu hâlde mutlaka geceleri ibâdete kalkmak gerekir. Çünkü ibâdetlerin en üstünü insanın nefsine en ağır gelenidir. Âyette yer alan “el-vat’u” basılmış demektir. Kulun üzerine basınçla basan ise kula olanca ağırlığıyla çöken gece ibâdetidir. Şu hâlde geceleyin ibâdet eden kul gündüzleri ibâdet eden kuldan daha çok basınç ve baskı altındadır.

Bu âyet-i kerîmeye yukardaki verdiğimiz anlamın yanında şöyle bir anlam vermek de mümkündür: *“Geceleri ibâdete kalkan nefis daha çok sâbit ve daha istikrarlıdır.”* Bu mânâya göre âyet, ibâdet için neden gecenin tercih edildiğini ve gece namazına kalkmanın neden emredildiğini açıklamaktadır. Allah Teâlâ geceyi insanları örtüp rahata kavuşturan dinlenme vakti, gündüzü çalışıp maişetlerini kazanma vakti kılmıştır. Şu hâlde gündüzleri insanlar ibâdet etmek için ayaklarını belli bir noktada sâbitleştiremezler, ibâdet için müsâid vakit bulamazlar. *(Kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyum, sağlam bir kırâat için daha elverişli bir durum vardır.* Söz daha doğru ve

güzel anlaşılır, geceleyin sesler diner, hareketler sona erer, bu bakımdan Kur'an daha güzel okunur, daha güzel anlaşılır.

Yâni sakin bir sesle, dil ile kalbin beraberliğinde Kur'ân okumak, en doğru okumadır. Dil okurken kalp de tefekkür eder.

Gece âleme sessizlik çöktü, talebini almada acele et,
Zira gündüzün ses ve gürültüsü hâlvethâneyi teşviş eder, bozar.

Âyette yer alan "nâşiete'l-leyli" ifâdesiyle "kıyâmu'l-leyl/gece namazı" kasdedilmiş olması da mümkündür. Bu durumda "nâşie" kelimesi -yukarda açıkladığımız üzere- ism-i fâil değil, masdardır. Tıpkı "âfiyet" kelimesinin "afv" anlamına gelmesi gibi, yaptığımız bu tefsir habeşçeye uygundur. Çünkü onlar herhangi bir kimse kalktığı zaman araplar gibi "kâme" değil de "neşee" demektedirler.

Veya yukardaki ifâde ile geceleyin başlanılan ibâdet de kasdedilmiş olabilir. O zaman da âyette yer alan "vat'en" masdar olur. Çünkü gece kalkmak ve ibâdet etmekten her biri, insana gündüz kalkıp ibâdet etmekten daha ağır gelir. Buna göre âyette yer alan "eşeddu vat'en" ifâdesi; gece namazı, namaz kılan üzerine gündüz namazından daha ağır ve daha çetindir, demek olur ve bundan dolayı da daha fazîletli olmuş olur.

Yâni zorluk ve sıkıntı bakımından daha çetindir, zira uyku ve rahatlığın terki, nefse gâyet meşakkatli ve ağır gelir.

"Nâşiete'l-leyl" ifâdesi ile gece saat ve anları kasdedilmiş de olabilir; çünkü gecenin anları an be an, peşpeşedir. Yâni gecenin birbiri peşinde meydana gelen anları gündüzün anlarından daha ağırdır. Fakat **İbn Abbas** (r.a.) "nâşie" kelimesini yatsı vaktinden sonraki zamanla kayıtlamıştır. Ona göre yatsıdan önce olan zaman dilimi "nâşie" değildir. Buna karşılık **Hz. Âişe** (r. anhâ) ise "nâşie"yi uykudan sonraki vakit olarak belirtmiştir. Dolayısıyla bir kimse uyumadan kalkar da ibâdet ederse bu "nâşie" sayılmaz.

Kûtu'l-kulûb isimli esere göre "nâşie"; kişinin iki ı'şâ (akşam-yatsı) arası ikinci şafak kayboluncaya kadar namaz kılması demektir. İkinci şafak güneşin battığı ufukta kızıllığın kaybolmasından sonra beliren beyazlıktır. Bâzılarına göre "nâşie" gecenin karanlığı anlamınadır.

Çünkü gecenin karanlığı batı ufkunda güneş ışınlarından arda kalan son güneş ışınlarıdır. Güneş yer kürenin en yüksek dağlarını aşıp kaf dağının arkasına dolaştığında tekrar doğudan yükselmek üzere dolaşır. İşte yatsı namazı için müstehap olan vakit budur. Bu gece virdlerinden ilk virdin sonuncusudur. O vakitte namaz kılmak "nâşietü'l-leyl/gecenin saatleri"dir. Çünkü bu saatler gecenin başlangıç saatleridir.

Kırâat imamlarından **İbn Âmir, Ebû Amr** âyette yer alan "vat'en" kelimesini "muvâfakat" anlamına gelen "muvâtae" kökünden olmak üzere "vitâen" şeklinde okumuşlardır. Buna göre yukarıda geçen "nâşie" kelimesini "en-nefsü'n-nâşie" şeklinde tefsir edersek âyetin mânâsı; geceleyin ibâdete kalkan nefis gündüz ibâdete kalkandan

daha şiddetli bir basınç hisseder; çünkü onun kalbi lisanına uygundur demek olur.

"Nâşie" kelimesini "kıyam/kalkmak" ya da "ibâdet" veya "saat ve ân" şeklinde tefsir edecek olursak bu takdirde âyetin mânâsı; o anlar, ibâdet veya kıyam daha şiddetlidir çünkü ibâdete kalkan kulun kalbi diline muafıktır, uygundur ya da kalbi kendisinden murâd olunan huşu ve ihlâsa uygundur demek olur.

Hasan (rh.) bu âyeti şöyle tefsir eder: Geceleyin ibâdete kalkmak sır ile aleniyet arasında daha büyük bir uygunluğa sâhiptir. Çünkü kul geceleyin halkın gözlerinden uzaktadır.

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾

7. Zira gündüz vakti, sana uzun bir meşguliyet var.

"Zira gündüz vakti, seni bekleyen uzun bir meşguliyet" işlerini yapman için dönüp dolaşman söz konusudur. Yâni gündüzde senin için suda yüzen kimsenin su içinde sağa sola kulaç atması gibi bir meşguliyet vardır. O hâlde sen gündüzleri ibâdet için boş vakit bulamazsın. Bu nedenle geceye sarıl ve geceleri ibâdet et. Bu ifâde; kulun kendi içinde gece namazına çağırıcının beyânından sonra kendi dışından bir başka çağırıcının beyânıdır.

Râğıb İsfahânî "sebhan" kelimesini açıklar ve suda ya da havada hızla yol almak anlamına geldiğini ifâde eder. Kelimenin istiâre sanatıyla yıldızların gökte kendi yörüngelerinde yol almaları anlamına kullanıldığını da ifâde eder. Nitekim böyle bir kullanıma şu âyeti örnek verebiliriz: ***"Her biri bir yörüngede yüzerler."*** (Yasin, 36/40) Aynı kelime yine istiâre yoluyla atların koşması anlamına kullanılır. Nitekim böyle bir kullanım Kur'an-ı Kerim'de; ***"yüzdükçe yüzenlere"*** (en-Nâziat, 79/3) âyet-i kerîmesinde yer almaktadır. İşte bu kullanımlardan biri de üzerinde durduğumuz bu âyet-i kerîmedir. Burada kelime -yine istiâre ile- insanın sür'atle işine gitmesi anlamına kullanılmıştır. Zira Allah; *"çünkü senin için uzun bir meşguliyet vardır"* buyurmaktadır.

Bâzılarına göre bu âyet-i kerîmenin mânâsı şudur: Eğer sen geceleyin herhangi bir şeyi kaçırmışsan gündüz onu telafi edeceğin boş bir zaman vardır. Gündüzün bu boş zamanda onu telafi et ki, Rabbın'a olan münâcâtından elde edeceğin paydan hiçbir şey eksilmesin. Bu tefsir Peygamber (s.a.) Efendimiz'in şu hadisine uygun düşmektedir: *"Kim uyur da günlük hizbini veya ondan bir kısmını okuyamaz ve onu sabah namazı ile öğle namazı arasında okursa kendisi için onu sanki gece okumuş gibi sevap yazılır."* [156]

Meşâyıh-i kiram şöyle der: Sâdık mürid günlük virdlerinden herhangi birini kaçırdığında -bir ay sonra bile olsa- onu kazâ etmesi uygun olanıdır. Tâ ki nefis tenbelliğe alışmasın. Vird Peygamber (s.a.)'den ve onun hayırlı ümmetinden bizlere

kadar gelen şeylerdendir. Herhangi bir kimsenin virdi yoksa onun havass/seçkinlere âid özel bir vâridi/kalbe doğan ilham, feyiz ve bereketi yoktur.

*Kûtu'l-kulûb'*da şöyle denir: Herhangi bir kimse günlük virdlerinden herhangi birini kaçırdığında -hatırladığında- onun mislini/benzerini yerine getirmesi müstehabtır. Ancak bunu kazâ yollu yerine getiremez. Çünkü kazâ ancak kaçırılan farzlarla ilgilidir. Fakat bunu telâfî ve nefsi riyâzata alıştırmak ve böylece dâimâ azimetleri yapmak kabilinden yerine getirsin tâ ki nefsi ruhsatlara alışmasın.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلاًۜ ﴿٨﴾

8. Rabbinin adını an. Bütün varlığınla O'na yönel.

"Rabbinin adını an." Gece ve gündüz hangi şekilde olursa olsun tesbih, tehlil, hamd, namaz ve Kur'an okuyarak, ilim öğrenerek Rabbinin adını an. Özellikle sabah namazının ardından güneşin batmasından önce ilim tahsil et; çünkü bu iki vakit "fetih" ve "feyz" vaktidir. Allah'ı sürekli biçimde zikretmek mukarrabînin vazifelerindendir. Bu zikir ister kalben, ister dille, ister organlarla olsun farketmez. Bunun gibi zikrin ayakta, otururken, yan yatarken yapılmış olması da farketmez.

Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle buyurur: *"Kim bunu elde ederse cennete girer"* [157] hadisteki kasdedilen Allah'ın adının zikridir. Allah, ismi anılmak sûretiyle zikredilir. Bu nedenle Allah şöyle buyurur: ***"Bunu unuttuğun takdirde Allah'ı an."*** (el-Kehf, 18/24)

Zikir ve unutmak -aslında- kalbin sıfatlarındandır. Zikredilen sevgili, kalpte tecellî ettiği zaman zikir ve zikredenlerden ikisi de fânî/yok olurlar. Nitekim benim şeyhim ve senedim -Allah ruhunu şad eylesin- **İmam Konevî**'nin *Fâtiha sûresinin tefsirine* dâir yazmış olduğu şerhinde şöyle der: Her kim mecâzî isimlerle -Allah'ın kendisine fırsat verdiği kadarıyla- meşgul olup buna devam ederse hiç kuşkusuz kendisiyle, meşgul olduğu o isim arasında bir "sır" meydana gelir ve onun ruhu -Allah'ın inâyet ve ihsânı sâyesinde- meşgul olduğu kadar o isimle bir "münâsebet" kurar. Kul ile o isim arasındaki sözünü ettiğimiz bu "münâsebet" -meşguliyetin kuvvet ve mükemmeliyyetine göre- güçlü olur ve kemâle ererse o kul ile, o ismin gerçek mânâsı arasında "bu meydana gelen münâsebet vâsıtasıyla" bir münâsebet doğar. Bu münâsebet o ilişkinin gücü ve kemali oranındadır. Kul ile Allah Teâlâ'nın hakîkî ismi arasında meydana gelen bu ikinci münâsebet kemal derecesine ulaştığında Hak Teâlâ kendi lütuf ve ihsanı ile tecellî eder. Böylece kul ile Hak Teâlâ'nın arasında bir başka münâsebet doğar. Bu münâsebet, ikinci münâsebetin gücü ve kemal derecesi mikdarınca doğar. Çünkü kul bu münâsebet sebebiyle içindeki kutsiyeti kirlere gâlip gelir ve kul kutsiyet âlemine münâsip hâle gelir. Bu uygunluğu kendisindeki kir, pasın kalkması oranındadır. İşte o anda Hak Teâlâ o ismin yer tuttuğu mertebe ne ise o mertebenin üzerinden kuluna

istidâdı oranında tecellî eder ve o kulu üzerine ilâhî ve kevnî ilim, mârifet ve sırları boşaltır. Bunu ya genel yönden ve mertebeleri birbiri peşinden getirmek sûretiyle ve vâsıta, sebep, araç, mânevî ve sûrî maddeleri ardarda sıralamak sûretiyle yapar, ya da özel yönden arada hiçbir vesile olmaksızın, bir başkası bulunmaksızın yapar veya bir üçüncüsü her ikisini birden harekete geçirerek yapar. Çünkü onun vechi/zatı ya budur ya da şudur. Bu ikisinin dışında aralarındaki cem nisbeti dışında bir başkası yoktur.

Bâzıları bu âyeti şöyle anlarlar: Kur'an okumayı ya da namaz kılmayı arzuladığında "bismillâhirrahmânirrahiym" de.

Kâşânî ise aynı âyeti şöyle tefsir eder: *"Rabbinin adını an":* Rabbinin ki -O sensin- adını an yâni nefsini tanı ve O'nu zikret. Nefsini unutma yoksa Allah da seni unutur. Nefsinin hakîkatini tanıdıktan sonra onu kemâle eriştirmek için çaba sarfet.

"Bütün varlığınla O'na yönel." Yâni ibâdet ederek, niyyetinde ihlâslı olarak ve bütün benliğinle Rabbine yönel, kendini O'na ver. Nitekim aynı mânâya Allah şöyle buyurur: ***"Sen 'Allah' de sonra onları bırak."*** (el-En'am, 6/91)

Yâni nefsini Allah'tan başkasını düşünmekten uzaklaştır, tamamıyla yüzünü ona çevir.

Gönlünü ona bağla ve ondan başkasından bağını kopar
Ondan başka ne varsa sür çıkar kalbinden.

Bu âyet-i kerîme, Peygamber (s.a.) Efendimiz'in; *"İslamda ruhbanlık ve tebettül yoktur"* [158] hadis-i şerifine aykırı değildir. Çünkü hadis-i şerifte tebettül; nikâhtan uzak durmak/evlenmemek anlamındadır. Nitekim kelimenin kökünde var olan "kesilmek, uzak kalmak" anlamından dolayı bâkire olan Hz. Meryem'e (r.a.) "Meryem Betûl" denmiştir. Bunun anlamı erkeklerden uzak kalan, nikâhlanmayan ve bunu arzu etmeyen Meryem demektir. Nikâhtan uzak kalmak ve nikâhlanmamak yasaktır. Çünkü Allah Teâlâ; ***"sizden bekâr olanları evlendirin."*** (en-Nur, 24/32) buyurmuştur. Aynı konuda Peygamber (s.a.) Efendimiz ise şöyle buyurur: *"Evleniniz, çoğalınız çünkü ben kıyâmet günü diğer ümmetlere karşı sizinle övünürüm"* [159]

Evlenmiş olduğu hâlde Peygamber Efendimiz'in kızı **Hz. Fatıma Zehrâ** (r.anhâ)'ya "Betûl" denmesi ise; onun -nikâhtan yüz çevirdiği için değil- Allah'tan başka ne varsa hepsinden ilişkisini kesmesi noktasında İsrail oğulları kadınlarının efendisi olan Hazreti Meryem'e benzemesinden dolayıdır.

Bâzı âlimlere göre âyette "tebettül" denilecek yerde "tebtîl" denmesinin sebebi şudur; Bir kere "tebtîl" fiilinin dili geçmiş zaman kipi olan "bettele", "tebettele" anlamınadır. Mânâları aynı olduklarından âyet sonlarındaki ses uyumunu sağlamak için "tebettül" yerine "tebtîl" kelimesi getirilmiştir. Çünkü Kur'an, nazmı/kelimelerin dizilişi bakımından erişilmez güzelliktedir.

Âlimlerden biri şöyle der; İnsanın bütün benliğini her şeyden soyutlayarak Peygamber (s.a.) Efendimiz'in kendi nefsini soyutlama derecesine erişmesi mümkün değildir. O (s.a.), kendisini Allah'ı murâkabeden çevirecek, O'ndan başka herşeyden ilişkisini

kesmesine engel olacak bütün engellerden nefsini soyutlamıştır, ama başkaları Peygamber (s.a.)'in bu seviyesine erişemeyeceği için, âyette "tebettül" yerine "tebtîl" denmiştir. Bu açıklamanın ışığı altında âyette kelimelerin dizilişi "ihtibak" kabilindendir deriz. Bu tıpkı; Allah'ın: "وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًا **/*Allah, sizi de yerden ot bitirir gibi bitirmiştir.*"** (Nûh, 71/17) âyet-i kerîmesinde olduğu gibidir. Bu âyette ifâdenin takdiri; "اَنْبَتَكُمْ مِنْهَا اِنْبَاتًا فَنَبَتُّمْ نَبَاتًا/Allah sizi yerden ot bitirir gibi bitirmiştir ve siz de yerden ot gibi bittiniz" şeklindedir. İşte bizim üzerinde durduğumuz bu âyet-i kerîmede de takdir aynıdır. Bir başka ifâdeyle: Sen O'na bütün varlığınla yönel ki, O da kendisinden başkasından seni tamamen ayırıp koparsın. En uygun olan takdir: Sen bütün varlığınla O'na yönel, Rabbın da seni yöneltsin. Çünkü "tebtîl" yâni yöneltme Allah'ın fiilidir. Kul için tebtîl ancak Allah'ın yardımı sâyesinde meydana gelir.

et-Te'vilâtü'n-necmiyye'ye göre âyetin tefsiri şöyledir: "Rabbinin adını an"; yâni kendi sıfat ve fiillerinden fânî olarak Rabbinin adını an. "Bütün varlığınla O'na yönel" yâni; zâtından soyutlanarak ve O'nun zâtını bâki görerek bütün varlığınla O'na yönel.

"Tebettül"; yâni O'na yönelmek -sâdece zâhiren olursa- dünya yönelişi olur. Bu kınanmış bir tebettüldür. İhlastan yoksun, bâzı yalınayak ve çıplak kimseleri bu kısma örnek verebiliriz. Bunlar zâhiren kendilerini fakir gösterirlerken, içlerindeki hırslarını gizlerler.

Tebettül bazen de sâdece "bâtınî" olur. Bu övülmüştür. Zengin peygamberler ve evliyâ bu gruptandırlar. Bunlar bâtınî olarak dünyadan ilgilerini kesmişlerdir. Çünkü onların içinde asla dünya sevgisi yoktur. Zira irâdeleri, Allah'ın irâdesine tâbidir. Allah onlar için mülk, devlet ve saltanat murâd etmiştir. **Süleyman, Yusuf, Davud, Eyyub, İskender** ve başkaları gibi...

"Tebettül" bir de hem zâhiren ve hem de bâtınen olur. Peygamberlerin ve evliyânın ekserisi böyledir.

Tebettül kimi zaman insanlardan yüz çevirerek olur. Bu da sâdece zâhirî olur. İnsanların kalplerini cezbetmek ve hediye elde etmek için dağların başında ve mağaraların içinde ibâdete çekilen kişiler buna örnektir. Bazen de -zâhiren değil- bâtınî olur. İrşad ehli buna örnektir. Peygamberlerin geneli ve bâzı evliyâ bu gruba örnek teşkil ederler. Çünkü halkı irşâd etmek için onların aralarına girmek şarttır.

Kimi zaman da hem zâhiren hem de bâtınen olur. Uzleti tercih eden ve insanların olmadıkları yerlerde oturmayı isteyen bâzı evliyâ buna örnektir.

Âlimlerden biri şöyle der: Allah'a yürümek tebettül ile olur. Bu şu demektir: Allah'a yönelmek O'nu zikretmekle, hevâ ve hevese aykırı hareket ederek Allah'tan başkasından yüz çevirmekle olur. -Allah kula can damarından daha yakın olsa bile- misafirden kendisine sefere çıkılan Allah'a doğru mânevî hareketle yapılan sefer yolculuk budur. Çünkü talib ile matlub ayna ile birlikte hazır olan sûrettir. Fakat aynanın yüzü pas tutmuş olduğu için, orada sûret tecellî etmez. Ayna ne zaman parlatılırsa yüzünde sûreti tecellî eder. Ne sûretin aynanın yüzüne taşınması ile ne de aynanın sûretin tarafına

doğru hareketi ile... fakat hicabın zevâli ile tecellî eder. Hicap, kulun gözündedir yoksa Allah nûru ile tecellî eder. Basiret ehline gizli kalmaz, mahalle göre tecellîden tecellîye fark olsa da... Bu nedenle Peygamber (s.a.) şöyle buyururdu: *"Allah tüm insanlara tecellî eder. Ebû Bekr'e ise özel olarak tecellî eder."* [160]

Avamın tecellîsi birçok aynada bir tek hâlde, sûretin tecellîsi gibidir. Havass'ın tecellîsi ise bir tek sûretin bir tek aynada tecellîsi gibidir. Peygamber (s.a.)'in sözü buna işâret eder: *"Benim Allah ile bir vaktim vardır"* Bu tecellînin bu vakitte sâdece Peygamber (s.a.)'e mahsus olduğu o vakitte başkasına tecellî etmediği gâyet açıktır.

Fakîr (**Bursevî**)'nin kanaâtine göre tam bu noktada kapalı bir durum vardır. O da şudur; Peygamber (s.a.) Efendimiz Allah'ı zikir noktasında bütün vakitleri kullanıyor olduğuna göre, iki âyetin ifâde ettiği üzere herşeyden ilişkisini kesip dâimâ Allah Teâlâ ile başbaşa bulunduğuna göre nasıl oluyor da "çünkü gündüzde senin için uzun bir meşguliyet var" âyet-i kerîmesinin ifâde ettiği üzere gündüzde meşguliyeti olabiliyor? Herhalde bu sorunun bir kaç yönden cevabı olsa gerek.

1- Âyet-i kerîmede sürekli olarak zikrin ve tam anlamıyla Allah Teâlâ'ya yönelmenin O'ndan başka herşeyden ilişkiyi kesmenin emredilmiş olması "ruhsat"tan "azimet"e doğru bir terakkînin ifâdesi olsa gerek. Nitekim kâmil olan kimselerin durumu bunu gerektirir.

2- Gündüzün meşgul olmak vâcip kabilinden değildir. Peygamber (s.a.) Efendimiz bu emir karşısında, çalışıp hareket etmeye karşılık tevekkülü tercih edebilir ve böylece bütün vakitlerini zikre tahsis etmiş olur.

3- Bir insanın zâhiren işle güçle meşgul olması, Allah'ı murâkabeden kendini kesmesi anlamına gelmez. Nitekim Allah şöyle buyurur: ***"Onlar ne ticâret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoyamadığı insanlardır."*** (en-Nûr, 24/37) Bir başka âyet-i kerîmenin anlamı şöyledir***: "Ancak şunlar öyle değildir: Namaz kılanlar ki onlar namazlarında devamlıdırlar.***" (el-Meâric, 70/22-23)

4- Bu emir, çeşitli durum ve şahıslar göz önüne alınarak verilmiş olabilir. Öyleleri vardır ki işle, bâzıları vardır ki Allah'ı zikirle meşguldür. Meramını en iyi bilen Allah'tır.

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَك۪يلًا ﴿٩﴾

9. O, doğunun da bâtının da Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse yalnız O'nun himâyesine sığın.

"O, doğunun da bâtının da Rabbidir." O doğunun, bâtının ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir, yaratıcısıdır, sâhibi ve mâlikidir.

*Keşfu'l-esrâr'*da ifâde olunduğuna göre bu âyet-i kerîmede kışın ve yazın "doğu" ile

“batı” yön olarak kasdedilmektedir.

“O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.” Bu cümle Allah’ın rabliğini ifâde eden O’nun dışında ne varsa tümünün ilâhlığını ortadan kaldıran bir cümledir. *“Öyleyse”* dinî ve dünyevî hayatın güzel ve yararlı olabilmesi için *“O’nun himâyesine sığın.”* O’nu vekil edin. Âyetin başındaki “fa” tertîb ifâde etmektedir. Bunun gereği; ilâhlık ve rablik yalnız Allah’a mahsus olduğuna göre sen de sâdece O’nu kendine vekil edin, O’na güven ve dayan, böylece dinin de dünyan da güzel olur, sen de rahat edersin, demektir.

*et-Tevilâtü’n-necmiyye’*de deniyor ki; O, isim ve sıfatların taayyün perdesinden mutlak zâtın doğusunun ve isimlerle sıfatların batısının Rabbidir. Çünkü bunlar sıfatların perdeleri ile perdelenmiştir. Onlar yâni o perdeler ise zât perdeleridir ve bütün mevcûdatta müteayyin/belirgindir. “O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde O’nu vekil edin” yâni sen nefsini O’nun için herşeyden hattâ mecâzî olan varlığından soyun ve soyutla.

O’nun hakîkî varlığını senin mecâzî varlığının yerine koy. Bu uğurda yol alırken tıpkı müridin şeyhine dediği gibi ol! Müridin biri şeyhine: “tecrid üzere hacca gitmek istiyorum” der. Şeyh ona: “Nefsini tecrid et/dünyevî şeylerden uzak tut, sonra dilediğin yere git” der.

İmam Kuşeyrî (rh.) şöyle der: Allah Teâlâ kullarının durumlarına hükmedendir. Onlar hakkında dilediği şekilde muâmelede bulunur. Herhangi bir kulun işini güzel bir kasıtla üstlenmek istediğinde onu bütün meşguliyetlerden korur ve başkasına muhtaç etmez. Bu nedenle kul ondan dilemiş olduğu ihtiyaçlarını çok görmez. Çünkü bilir ki Mevla’sı ona yeter, kâfîdir. Bu nedenle demişlerdir ki: Tevekkül halısı üzerinde insanın ıyâlinin çok olması tevhîdin alâmetlerindendir.

Mümşâd Dîneverî der ki: Benim, adamın birisine borcum vardı. Gecelerden birinde bu borcu kendime dert edindim, göğsüm daraldı. Birden birisinin bana -sanki- şöyle dediğini duydum; “Sen bu mikdarı aldın, almak senden vermek bizden” sonra kendime geldim. Önüme borcumu ödeyeceğim bir kapı açılmıştı. Artık bu olaydan sonra kasap ve bakkal borcu derdi, hiç çekmedim.

Kuşeyrî devamla şöyle der: Şunu bil ki; insan, yaratıklardan herhangi birini kendine vekil ederse o vekil kendisinden ücret ister, malına ihânet edebilir, yaptığı işlemlerde hatâ edebilir ya da kendini vekil eden kişi açısından en doğru ve en isâbetli tercihin hangisi olduğu noktasında yanılabilir. Oysa Allah Teâlâ’yı vekil eden kimse böyle olumsuzluklarla karşılaşmaz. Allah kendisine ecir verir, emellerini gerçekleştirir, onu över. En hassas durumunda ona lütfu ile muâmele eder. Öte yandan Allah’ı vekil eden kimsenin onun farzlarını yerine getirme ve tüm gerekli diğer işlerde kendi nefsine karşı Allah’ın vekili olması ve bu uğurda gece-gündüz nefsi ile mücâdele etmesi gerekir. Hem de bu mücâdelede bir an bile gevşeklik göstermemesi ve bir lahza bundan geri kalmaması gerekir.

Zerrûkî (rh.) der ki: “Vekil” isminin özelliği ihtiyaçların ve başa gelen musîbetlerin gelmemesi demektir. Her kim rüzgârdan veya yıldırımdan ya da benzeri bir musîbetten

korkacak olursa Allah'ı kendisine vekil edinsin. Çünkü Allah ondan her türlü kötülüğü savacak, karşısına hayr ve rızkın kapılarını açacaktır.

وَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾

10. Onların *(müşriklerin)* söylediklerine katlan ve onlardan güzellikle ayrıl.

"Onların söylediklerine katlan" Kureyş'in Allah hakkında, senin ve Kur'an'ın hakkında söyledikleri içinde hiçbir hayır olmayan hurafe ve hezeyanlarına sabret. Kureyş, Allah hakkında onun ortağı, eşi ve çocuğu olduğu iddiâsında bulunurlarken Peygamber (s.a.) Efendimiz hakkında onun sihirbaz, şâir, kâhin ve mecnûn olduğunu ileri sürmüşler. Kur'an için ise bunun eskilerin masalları ve benzeri lâflar etmişlerdi.

"Onlardan güzellikle ayrıl." Bu ifâde yukarda sabrı tavsiye eden emri pekiştiren bir ifâdedir. Yâni; kalbinle hevâ ve hevesinle onlardan ayrılmak, onları idâre etmek, onlara karşı durmamak ve işlerini rablerine havâle etmek sûretiyle onları güzelce terket. Nitekim bunu âyetin devamı çok güzel şekilde ifâde ediyor.

Râğıb İsfahânî "terketmek" şeklinde tercüme edilen "hecr" kelimesini şöyle açıklıyor: "Hecr ve hicran"; bir insanın başkasından beden veya diliyle ya da kalbiyle ayrılması demektir. Allah Teâlâ'nın, "onlardan güzellikle ayrıl" ifâdesi bu üç çeşit telkînin üçüne de delâlet edebilir. Bu âyet-i kerîme onlara iltifatla muâmele yönünün araştırılmasıyla birlikte mümkün mertebe bu üç ihtimale delâlet etmektedir. Hikmet sâhibi bilge kişiler şöyle derler: Bir fırsatını buluncaya kadar düşmana karşı -onu idâre ederek- silahlan:

İki dünyanın da rahatı şu iki kelimenin tefsirinden ibârettir:
Dostlara iltifat etmek, düşmanlarla iyi geçinmek.

وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾

11. Nimet içinde yüzen o yalancıları bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.

"Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları bana bırak." Onların durumlarını bana havâle et. Çünkü ben onlara karşı sana yeterim. Daha önce Kalem sûresinde bu kısım açıklanmıştı.

Yalanlayıcılar anlamına gelen "Mükezzibîn" kelimesi mef'ûlü meah olarak mansub olabilir. Buna göre âyetin mânâsı; "sen beni onlarla başbaşa bırak" demektir. Nitekim âyetin zâhirî mânâsı budur. Ancak bunun yanında "vav", atıf harfi olarak almamız da mümkündür. Eğer böyle tefsir yapacak olursak âyetin mânâsı; sen beni hikmetimin gereği olarak yapacağım şeyle başbaşa bırak, seni ve Ku'an'ı yalanlayanları bırak. Bu

son tefsir dil bilgisi kuralları açısından daha uygundur. Çünkü mef'ûlü meah olarak mansub olması, fiil lazım/geçişsiz olduğunda söz konusudur. Oysa burada fiil müteaddidir.

"Üli'n-ni'me" ifâdesine gelince, bunun anlamı nimetlenme içerisinde yüzenler demektir. Bu, "mükezzibîn/yalanlayıcılar" ifâdesinin sıfatıdır. Yalanlayıcılar ise Kureyş'in ileri gelenleridir. Onlar Kureyş toplumunda lüks ve refah içinde yaşayan bir kesimdiler. Özellikle Muğîre oğulları böyleydi.

"Na'met", huzûr bulmak, refaha kavuşmak, "ni'met" bolluk ve nimet içerisinde olmak anlamınadır. "Nu'met" ise sevinç demektir. "Tena'um" içerisinde yumuşaklık ve hoşluk olan yiyecek ve giyecek maddelerini kullanmak demektir.

Bu son âyet-i kerîme işâret ediyor ki kınamaya konu olan, nimet ve rızkın bizâtihi kendisi değildir. Tam tersine asıl kınanan şey şükretmeden o nimetten istifâde etmektir. Peygamber (s.a.) Efendimiz Hz. Muâz (r.a.)'ı Yemen'e vâli olarak gönderirken kendisine; *"Nimetler içinde yüzmekten sakın. Çünkü Allah'ın kulları nimetten istifâde edemiyorlar"* [161] demiştir. Bu ifâde fakirleri tesellî etmektedir. Çünkü onlar cennete zenginlerden beşyüz yıl önce gireceklerdir.

"Ve onlara biraz mühlet ver." Mühlet kelimesinin kökü olan "mehl" sükûnet ve yavaşlık anlamınadır. "Onlara biraz mühlet ver" demek onlara biraz süre tanı acele etme, çünkü Allah onlara âhirette azap edecektir. Zira dünya ömrü kısadır, ahiret gelecektir ve her gelecek yakındır. Âyetin devamındaki âhiret azâbını beyân eden ifâdeler buradaki görüşlerimizi desteklemektedir. **Taberî** der ki: Bu âyet-i kerîmenin inmesiyle Bedir savaşının patlak vermesi arasında kısa bir zaman dilimi vardır. Bu nedenle âyetin Medenî; yâni Medine'de inmiş olduğu söylenmiştir.

إِنَّ لَدَيْنَآ أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾

12. Hiç şüphesiz bizim nezdimizde *(onlar için hazırlanmış)* bukağılar, yakıcı bir ateş,

"Hiç şüphesiz" âhirette bizim yanımızda âsiler için hazırlamış olduğumuz azap âletleri ve araçları mevcuddur. "Ledeynâ" kelimesine bizim bu şekilde verdiğimiz mânâ bâzı âlimlerin "bizim ilmimizde ve takdirimizde..." şeklinde vermiş oldukları mânâdan daha iyidir. Çünkü bu arada âsiler tehdid edilmektedir. Şu hâlde azap araçlarının bilfiil mevcûd bulunuşu tesir bakımından daha etkilidir. Öte yandan bu âletler işlenen çirkin amellerin sûretleridir. Kuşkusuz Peygamber (s.a.)'in döneminde yaşayan kâfirler bu âletleri işledikleri kötü amellerle birlikte önden gönderdiler.

Âyetteki "enkâl" kelimesi "nikl" kelimesinin çoğulu olup anlamı -kaçacaklarından korku duyulduğu için değil- kendilerine azap ve hakâret olsun diye suçluların ayaklarından bağlandığı ağır bukağılardır. Bu cümle yukarda verilen emrin sebebini

ifâde etmektedir. Çünkü Allah’ın kendi nezdinde bulunan şiddetli azap verme sebeplerini sıralaması kâfirlerden intikam alma noktasında gücünü beyân etmesi hükmündedir. Kâfirler dünyada nimetlerden yararlanmakta ve hiçbir şeye aldırmamaktadırlar. Oysa güçlü olup âhirette intikam alacak olan Allah katında kâfirlerin nimetlenmelerinin tam tersi azap mevcuddur.

“Cahiym” büyük ateş demektir. *Keşşaf*’ta ifâde edildiğine göre cahiym; tutuşturulması ve harâreti çok şiddetli ateş demektir.

وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾

13. Boğazdan geçmez bir yiyecek ve elem verici bir azap vardır.

“Boğazdan geçmez bir yiyecek” Boğaza takılan, kayıp gitmeyen yiyecek demektir. Öyle bir yiyecektir ki ne mideye iner ve ne de boğazdan ağıza geri gelir, tıpkı diken ve zakkum gibi yiyeceklerdir. Bu ikisi dünyada iken kendilerini yiyen canlıları öldüren zehirli iki bitki türüdür. Yenmeleri çok iğrençtir. Dünyadaki diken ve zakkumu böyle olursa, acaba âhiretinki nasıl olur! Bu iki bitki cennetliklerin âfiyet içerisinde yemelerine karşılık olarak getirilmiştir. Kâfirler bu iki acı şeyi yemekle mükellef tutulacaklardır. Çünkü onlar dünyada iken Allah’ın nimetlerini yemişler, fakat bunlara karşı şükretmeyip nankör davranmışlardı.

“Ve elem verici bir azap vardır.” Bu bir başka azap çeşididir ve buna dayanmak mümkün değildir. Nasıl olduğunu kavramak da imkânsızdır. Nitekim âyette kelimenin elif lamsız “nekre” getirilmesi bunu göstermektedir. Bütün bunlar kâfirler için hazırlanmış ve konmuştur. Önceki âyette kâfirler için yakıcı bir ateş, boğazdan geçmez yiyecek gibi azap çeşitleri zikredildi. Burada tekrar azaptan bahsedilmesi bunların dışında diğer azap çeşitlerini ifâde etmesi içindir. Tefsir kitaplarında yer aldığına göre; bu âyet-i kerîme nâzil olunca Peygamber (s.a.) Efendimiz baygın olarak yere düşmüştür.

Rivâyet olunduğuna göre **Hasan Basrî** (k. s) bir gün oruçlu olarak akşam eder. Kendisine yiyecek getirilir ve bu âyet-i kerîme arz olunur. Hasan, yemeği getirene; “kaldır onu” der. Bu yemek ikinci gün tekrar Hasan’in önüne getirilir ve yine bu âyet-i kerîme arzolunur. Hasan yemeği getirene tekrar “kaldır onu” der. Üçüncü günde aynı şeyler tekerrür eder. Bu durum **Sâbit Benâni, Yezid Dabbî ve Yahya Bekkâ**’ya haber verilir. Bu kişiler Hasan Basrî’ye gelirler. Hasan un çorbasından yiyinceye kadar yanından ayrılmazlar.

Bil ki âhirette rûhânî azap üç çeşit olacaktır.

a- İnsanın arzu duyduğu şeylerden ayrı düşmesinden kaynaklanan iç yangısı

b- Çirkin fiillerin utancından kaynaklanan rezil rüsvaylık,

c- Sevilen şeylerin elden gitmesinden duyulan hasrettir.

Sonra bu azapların ardından cismânî ateşin insana verdiği azaplara sıra gelir. Bunlar hızy, hacle ve fâdıh’tır. Hızy; züll/zillet, hakâret/hakirliktir. Hacle; utanma, hayâdan

kaynaklanan şaşkınlıktır. Fâdıh da insanı rezil eden ve durumunu açığa çıkaran o günahkâr kişinin ayıbıdır.

يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ﴿١٤﴾

14. O gün *(kıyâmet günü)* yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar çöküntü ile akıp giden kum yığınına döner.

"O gün (kıyâmet günü) yeryüzü ve dağlar sarsılır;" yâni o gün Allah'ın heybeti ve azametinden kıyâmetin gelişine bir alâmet, Allah'ın isyankârları hesaba çekme hususundaki hükmünün başlamasına bir emâre olsun diye yeryüzü ve dağlar sarsılır.

Âyette dağların yeryüzünün bir unsuru ve parçası olmasına rağmen ayrıca zikredilmiş olması onların büyük cisimler ve yeryüzünün âdetâ kazıkları olmalarından dolayıdır. Yeryüzünün kazıkları böylesine sarsılırsa yeryüzünde hiçbir şey sâbit olarak kalmaz demektir. Öte yandan dağlar gibi yeryüzünün yüksek nesnelerinin sarsılması, küçük olanların sarsılmalarından daha bâriz olur ve böylesine yüksek nesnelerin sarsılması dolayısıyla yürekler korkudan ağızlara gelir.

"Dağlar yüksek ve sert olmalarına rağmen sarsılmanın şiddetinden *"akıp giden kum yığınına döner."* Âyette geçen "كَثِيبٌ/kesîb" kum yığını, kum tepeciği demektir.

"Mehîl" ise dağılıp etrafa saçılmış ve akmış kum yığını demektir. Eteğinden harekete geçirildiğinde tepesinden aşağıya doğru akmaya başlar. Çünkü bu yığını oluşturan dağlar, paramparça kum zerrecikleri gibi olmuşlardır. Bir başka âyette de dağların o gün atılmış yün gibi olacağı belirtilmiştir.(el-Karia, 101/5) Mehîl üzerine basılınca insanın ayağının altından kayar; artık parçaları birbirini tutmaz hâle gelir. Bunların parçalarının birbirinden ayrı ve dağınık olması akıcı olmalarını sağlamıştır ki bu, kum tanelerinin bir yerde yığılmış olmalarıyla çelişmez.

Dağların böyle akıp dağılan kum yığınına benzetilmesi bu özelliğin kendilerine âid bir hususiyet olmasından dolayıdır. Çünkü yeryüzü ilk sarsıntının ardından kendi bulunduğu mekânda istikrarlı biçimde kalacaktır. Bunu bize Allah'ın şu âyet-i kerîmesi göstermektedir: ***"(Rasûlüm!) sana dağlar hakkında sorarlar. Deki: Rabbim onları ufalayıp savuracak. Böylece yerlerini dümdüz bomboş bırakacaktır. Orada ne bir iniş ne de bir yokuş görebileceksin."*** (Tâhâ, 20/105-107) Özetle ifâde etmek gerekirse, Allah'ın ***"yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman..."*** (el-Hakka, 69/13-15) buyurduğu üzere o gün dağlar ve yeryüzü birbirine çarpacaktır. Bu çarpışın ardından dağlar kum yığınına döneceklerdir. Sonra rüzgar bu kum yığınlarını savuracak ve âdeta toz zerrecikleri hâline getirecektir. Buna karşılık yeryüzü olduğu yerde kalacak ve sonra daha önce geçtiği üzere başka bir hâle getirilecektir.

et-Tevilâtü'n-necmiyye bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir ediyor: "O gün yeryüzü ve

dağlar sarsılır”; yâni o gün beşeriyet arzı enaniyet dağları sarsılır. Enaniyet dağlarından her biri un ufak olup etrafa saçılmış kum yığınları gibi olur. Zâil olmasında ve etrafa dağılmasındaki hız nedeniyle itibârî olan nefsi beğenme olayı atılmış kumlara benzetilmiştir.

---

[155]. Buhari, bedu’l-vahy 2; bedü’l-halk 6; Müslim, fedail 87; Tirmizi, menakıb 7; Nesai, iftitah 37; Muvatta, messu’l-Kuran 7; Müsned, VI, 158, 163

[156]. Müsafirin 142; Ebud Davud, tatavvu 19; Tirmizi, cuma 56; Nesai, kıyamu’l-leyl 65; İbn Mace, ikame 177

[157]. Buhari, tevhid 12; şurut 18; Tirmizi, deavat 82; Müsned, II, 258-267

[158]. Bk. Müsned, III, 158-245

[159]. Nesai, nikâh 11; İbn Mace, nikâh 8; Müsned, III, 158, 245, 354; IV, 349, 351

[160]. Acluni, I, 285

[161]. Müsned, V, 243, 244

ÇOCUKLARI AK SAÇLI İHTİYARLARA ÇEVİRECEK O GÜNDEN SAKININ

إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ
رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾
فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ اَلسَّمَاءُ
مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ
إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

15. Nasıl Fir'avun'a bir elçi göndermiş idiysek doğrusu size de, hakkınızda şâhidlik edecek bir peygamber gönderdik.

16. Ama Fir'avun o peygambere karşı gelmiş, biz de onu ağır ve çetin bir şekilde muaheze etmiştik.

17. Peki inkâr ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz?

18. Gökyüzü bile onunla *(o günün dehşetiyle)* yarılacaktır. Allah'ın vaadi mutlaka yerine gelir.

19. İşte bu *(anlatılanlar)*, şüphesiz bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine *(varan)* bir yol tutar.

"Nasıl Fir'avun'a bir elçi göndermiş idiysek" Firavn'a gönderilen peygamber Hz. Mûsa (a.s.)'dır. Çünkü Harun (a.s.) Mûsa (a.s.)'ın yardımcısı ve ona tâbi idi. Harun (a.s.)'ın isminin burada zikredilmeyişi benzetme noktasında her hangi bir rolünün olmayışından dolayıdır. Âyette Fir'avun'un özel olarak zikredilmesi kendisinin nimet ve refah içerisindeki önderlerden ve böbürlenen azgın şımarıklardan olmasından dolayıdır. Allah Firavn'a Hz. Mûsa'yı gönderdiği gibi, Kureyş'e de Hz. Muhammed (s.a.)'i göndermiştir. Fir'avn ile Kureyş arasında bir benzerlik, ilgi ve ortak noktalar vardır.

Ey Mekkeliler! *"Doğrusu size de, hakkınızda şâhidlik edecek bir peygamber gönderdik."* Bu peygamber Hz. Muhammed (a.s.)'dır. Peygamber (s.a.) Efendimiz'in Mekkelilere peygamber olarak gönderilmiş olması kendisinin Mekkeliler dışında diğer insanlara peygamber olarak gönderilmesi ile çelişmez. Çünkü Mekke "ümmü'l-kurâ" yâni şehirlerin anasıdır. Onun için Mekkelilere gönderilen peygamber bütün dünya

halkına gönderilmiş demektir. Bu nedenle Allah kuruntu ve sebepsiz kuşku içerisinde olan bâzı kimselerin bu kuşkularının giderilmesi için Kur'an-ı Kerim'de; ***"Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."*** (Seb'e, 34/28) buyurmuştur.

"Şâhidlik edecek" ifâdesi ile kasdedilen mânâ, "bu peygamberin, sizin işlemiş olduğunuz inkâr ve isyâna kıyâmet günü şâhidlik edecek demektir. Hz. Peygamber'in bu şâhidliği sâdece size değil, ***"Her bir ümmetten bir şâhid getirdiğimiz ve seni de onlara şâhid olarak gösterdiğimiz zaman hâlleri nice olacak!"*** (en-Nisa, 4/41) âyetinde belirtildiği gibi diğer ümmetlere de olacaktır.

فَعَصٰى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَاَخَذْنَاهُ اَخْذاً وَبِيلاً ﴿١٦﴾

16. Ama Fir'avun o peygambere karşı gelmiş, biz de onu ağır ve çetin bir şekilde muaheze etmiştik.

"Ama Fir'avn" kendisine gönderdiğimiz *"o peygambere karşı gelmiş,"* kibirden ve nimet içerisinde yüzdüğü için kendisine göndermiş olduğumuz peygambere karşı çıktı. Bir başka ifâdeyle; Biz size peygamber gönderdik ve siz o peygambere karşı geldiniz. Nitekim bu durumu Allah'ın "size de şâhidlik edecek" ifâdesi dile getirmektedir. İşte siz gönderdiğimiz bu peygambere karşı çıktınız. Tıpkı Fir'avn'a bir peygamber gönderip de onun bu peygamberin peygamberliğini inkâr edip kendisine karşı gelmesi gibi... Son iki âyette Fir'avn ve rasûl kelimelerinin tekrar zikredilmesi onun isyanının ne kadar korkunç olduğunu ve bu karşı gelişin "Mûsa'ya karşı geliş" değil "rasûle karşı geliş" olduğunu vurgulamak içindir. Bu âyet-i kerîmede Fir'avn'un etrafında yer alan "ileri gelenler"in zikredilmeyişleri işâret ediyor ki onların her biri kendi isyanları açısından sanki birer Fir'avn gibidirler.

"Biz de" isyânı nedeniyle *"onu"* tahammül edilemeyecek, dayanılamayacak *"ağır ve çetin bir şekilde muâheze etmiştik."* "Ağır" diye tercüme edilen "وَبِيلاً/vebîl" kelimesi ağır ve sert demektir. Kelimenin kökündeki bu anlam dolayısıyla iri damlalı yağmura Arapçada "vabîl" derler. Bu son ifâde yukarda yapılan benzetmenin dışındadır. Amacı onların başına gelen kötü âkıbetin çâresiz olarak bunlarında başına geleceğine dikkat çekmektir.

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ اِنْ كَفَرْتُمْ يَوْماً يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيباًۗ ﴿١٧﴾

17. Peki inkâr ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz?

“Eğer inkâr ederseniz,” yâni inkâr üzere kalmaya devam ederseniz *“çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden”* o günün azâbından *“kendinizi nasıl koruyabileceksiniz?”* **İbn Şeyh**’in ifâdesine göre “nasıl koruyabileceksiniz?” ifâdesi yukarda geçen “peygamber gönderme ve peygambere isyan” olayının bir sonucudur. Zâhirden bakıldığında bu ifâdenin “peygamber gönderdiğimiz gibi” ifâdesinden öncelikli olduğu izlenimi uyanıyor. Ne var ki bu ifâde yukarda vurgulanan korkutma unsuruna ziyâdelik ve fazlalık katmak üzere geriye bırakılmıştır. Çünkü ***“Biz de onu ağır bir tutuşla yakalayıverdik”*** ifâdesinden anlaşılıyor ki isyan edenler aynen Fir’avn gibi hattâ daha fazla ve şiddetli biçimde yakalanıp cezâlanacaklardır. Bu anlatımın ardından “kendinizi nasıl koruyabileceksiniz” ifâdesi getirilince önceden verilen korkunçluğa yeni bir unsur daha katılmış olmaktadır. Bütün bu açıklamaların ardından sanki burada şöyle denmiş olmaktadır: Varsayın ki sizler dünyada Fir’avn ve benzerleri gibi yakalanıp, cezâya çarptırılmadınız. O zaman kendinizi, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden nasıl koruyabileceksiniz?

Âyette yer alan ve gün anlamına gelen “yevmen” kelimesi korkma fiilinin mef’ulüdür. Bu kelimenin zarf olması da mümkündür. Zarf olduğunda âyetin anlamı şöyle olur: Eğer siz dünyada inkâr edecek olursanız kıyâmet günü takvâ ve tevhidi nereden elde edeceksiniz. Bir başka ifâdeyle bu takvâ ve tevhide -iş işten geçtiği için- herhangi bir yol bulamayacaksınız. “Yevm” kelimesini “kefertum/inkâr ederseniz” fiilinin mef’ûlü yapıp o fiili inkâr etmek olarak alırsak yine durum değişmez ve âyetin mânâsı şöyle olur: Eğer siz kıyâmet gününü ve o günkü cezâyı inkâr edecek olursanız Allah Teâlâ’ya karşı nasıl takvâ içinde olacak ve O’nun cezâsından korkmuş olacaksınız.

O gün korkunçluğunun şiddetinden ve içinde cereyan edecek olan korkunç olayların fecâatinden dolayı çocukları ak saçlı hâle getirecektir. Dilbilgisi açısından “çocukları ak saçlı hâle getiren” ifâdesi yukarda geçen ve gün anlamına gelen “yevmen” kelimesinin sıfatıdır. Kılmak anlamına gelen “ca’l” kelimesinin gün kelimesine nispet edilmesi o günün şiddetinin abartılı biçimde anlatılmasını sağlamak içindir yoksa günün bizâtihî kendisinin elbette hiçbir etkisi yoktur.

Vildân kelimesi “velîd”in çoğuludur. Kelime aslında hem yeni doğmuş çocuklar için, hem de çocukluk döneminin daha sonraki zamanlarını yaşayanlar için kullanılır. Asıl bu olmakla birlikte bu kelime yeni doğmuş çocuklara verilen isimdir. “Şeyben” kelimesi ihtiyar, yaşlı demektir. Bu kelime “eşyeb” kelimesinin çoğuludur. Arapçada “şeyb” saçın aklığı, beyazlığı anlamınadır. Çocukların ihtiyarlatılması meselesi birkaç yönden açıklanmıştır:

1- Bâzı tefsir âlimlerine göre buradaki ifâde gerçek anlamında kullanılmıştır. Nitekim *Keşşaf*‘ta **Zemahşerî**’nin yaptığı açıklama bunu desteklemektedir. **Zemahşerî** şöyle diyor: Kitaplardan birisinde rastladığıma göre adamın biri kuzgun simsiyah saçlarla akşamdan yatağına girer. Sabah olduğunda saçı sakalı yandık otu gibi bembeyaz kalkar. Sebebini soranlara şöyle der: “Ben rüyamda kıyâmeti, cennet ve cehennemi gördüm. İnsanlar zincirler içerisinde ateşe sürükleniyorlardı. Gördüğüm bu manzaranın

korkunçluğundan dolayı sabahleyin yatağımdan kalktığımda gördüğünüz hâle geldim.

Ahmed ed-Devrâkî şöyle der: Komşularımızdan birisi genç yaşta ölmüştü. Bir gece kendisini rüyamda yaşlanmış hâlde gördüm. Ona: "Başından neler geçti diye sordum. Dedi ki: Bişr bizim kabristanımıza gömüldü, cehennem bir soluyuş soludu ki onun etkisiyle kabristandakilerin hepsinin saçları ağırdı". Yukardaki kıssada adı geçen Bişr, Bişr Mureysî lakabındaki kişidir. Mureys Mısır'da bir köydür. Bişr Mureysî, fıkıh ilmini kadı Ebû Yusuf'tan almıştır. Ancak kendisi kelam ilmiyle meşgul olmuş ve Kur'an-ı Kerim'in -ezelî değil- sonradan yaratılmış olduğunu iddiâ etmiş ve Bağdat'ta bir çok insanın yoldan çıkmasına sebep olmuştur.

Burada, "kıyâmet günü çocuklara elem ve zarar verilmesi câiz değildir. Tam tersine onlar mükellef olmadıkları için masumdurlar. Her türlü tehlikeden korunmuşturlar" şeklinde gelebilecek bir itiraza şöyle cevap vermek mümkündür: "Kıyâmet günü o günün heybeti ve korkusundan peygamberler topukları üzere yere çökeceklerine göre, onların dışındaki evliyâ, şeyh, genç ve çocuklar ne hâle gelir varın siz hesap edin. Bu âyet-i kerîmede bir mübâlağa vardır, o da şudur. Çocukların -yeni dünyaya geldikleri için insanlar arasında ihtiyarlığa en uzak kişiler oldukları hâlde- o günün dehşetinden saçları bembeyaz olacaksa, o zaman başkalarının saçları haydi haydi bembeyaz olacak demektir. Yukarda anlatılan kıssada durum yine aynıdır. Sırf rüya görmekle bir insan yaşlanırsa ayağının altından köklü dağların eriyip gittiğini uyanık iken gören kimsenin hâli acaba nice olur!?

2- Bu ifâde temsili bir anlatım olabilir. Şöylesine ki; o gün içinde taşıdığı korkunçluğun şiddeti açısından gam ve başına gelen musîbetlerin çokluğundan dolayı gençleri ihtiyarlatan zamana benzetilmiş olabilir. Bu meselenin aslı şudur: İnsanoğlunda kederler ve hüzünler çoğalıp birikince insanın gücü kuvveti zayıflar ve saçı sakalı süratle ağarmaya başlar. Çünkü üzüntünün çokluğu ruhun kalp içerisinde sıkışmasına yol açar. Bu sıkışma enerjinin sönmesine ve zaafına yol açıyor. Onun sönmesi ise gıdâya âid parçaların tam olgunlaşmadan kalması sonucunu doğurur. Bu da saçların beyazlaşmasına ve Allah'ın takdiri ile kişinin kolayca yaşlanmasına sebep oluyor. Tıpkı kalpte meydana gelen değişikliğin insanın cildinde değişikliğe yol açması gibi. İnsanın yaşlanması cildde nasıl sarılık sebebi oluyor, utanmadan dolayı yüz kızarıyorsa, bâzı elemler sonucu insanın cildi kararıyorsa bu da aynen öyle oluyor. İnsanın vücûdundaki kıllar vücûda tâbidir. Vücûdun değişmesi, onda meydana gelecek herhangi bir değişiklik tüylerin değişikliğe uğramasına yol açıyor. Buradan ortaya çıkıyor ki gam ve kederin çokluğu saç ve sakalın çabucak ağırmasına yol açıyor. Nitekim aynı konuyu şâir bir beytinde şöyle dile getirir:

Öyle musîbet ki bu, çocuklar yaşlandı!
Geldi başa. Dost dostu soramadı.

İhtiyarlayıp saçların ağarması kederlerin çokluğunun tabiî bir sonucu olduğu için onu

şiddetten kinâye yaptılar. Âyette yer alan ve gün anlamına gelen “yevm”in, çocukları ak saçlı ihtiyar yapması, o günün şiddetli bir gün olması demektir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Allah Teâlâ kıyâmet günü, Ey Âdem! der.”* Bu hitâba özel olarak Âdem’in muhatap olması onun bütün insanların aslı olmasından dolayıdır. *“Âdem cevap verir: Lebbeyk (buyur) her emrine hazırım bütün hayırlar senin elindedir, der. Allah: Cehennem ehlini çıkar gönder buyurur. Âdem sorar: “Cehennem ehlinin sayısı kaçtır. Allah Teâlâ: Her bin kişiden dokuzyüzdoksandokuz kişi cehennemliktir buyurur.* Peygamber (s.a.) devamla şöyle der: *“İşte o çocuğun ihtiyarladığı ve her hâmile kadının çocuğunu düşüreceği zamandır”.* [162]

İbnu’l-Melek şöyle diyor: Bil ki saçın ağarması ve doğum olayları -âyette anlatıldığı gibi- zâhirî üzerine anlaşılmamalıdır. Çünkü o gün ne hâmilelik olacaktır ve ne de küçük çocuk bulunacaktır. Şu hâlde burada geçen ifâdeler kıyâmet gününün çok korkunç olduğunun kinâye yoluyla anlatımından ibârettir. Bu âyetlerin anlamı şudur: Eğer o gün hâmile kadın ve çocukların bulunacağı varsayılacak olursa hâmileler -o günün korkunçluğundan- çocuklarını doğururlar. Çocuklar da birer ak saçlı ihtiyar olurlardı. İbnu’l-Melek’in bu açıklaması tartışmaya uygun bir açıklamadır. Nitekim üçüncü şıkta buna işâret olunacaktır. Peygamber (s.a.) daha sonra şu âyeti okudu: ***“İnsanları da -korkudan- sarhoş bir hâlde görürsün oysa onlar şaraptan sarhoş değillerdir fakat Allah’ın azâbı çok dehşetlidir.”*** (el-Hac, 22/2)

3- Bu âyet-i kerîmede yer alan *“çocukların ak saçlı ihtiyarlar hâline getirilmesi”* ifâdesi faraziyeden ibârettir. Buna göre âyetin mânâsı şudur: Kıyâmet günü öyle bir hâlde karşımıza çıkacaktır ki eğer o gün bir çocuk bulunsa kıyâmetin korkusu ve dehşetinden saçları bembeyaz olacaktır. Bu açıklama tarzı -her ne kadar tefsir âlimlerinin önde gelenlerinden sayılan bâzı müfessirlerin kanâati ise de- bize göre yerinde değildir. Çünkü böyle bir açıklama kıyâmet günü gerçekten çocukların olmayacağı bir gün izlenimini doğuruyor. Oysa sâbittir ki dünya hayatında iken çocuk olarak ölmüş birçok çocuk, o gün dirilecektir. Yine sâbit hususlardandır ki hâmile kadınlar hâmile olarak dirileceklerdir. O gün hem hâmile kadınlar olacak, hem de küçük çocuklar bulunacaktır. Evet, bu zümre cennete girdiklerinde otuzüç yaşında birer delikanlı olarak cennete gireceklerdir.

4- Âyetin ifâdesi o günün uzunluğunu vasfeden bir ifâde olabilir. Bu ifâde kinâye yoluyla o günün uzunluğunu vurgulamış olabilir. Şöyle ki; o gün öyle uzun bir gün olur ki çocuklar o gün beklemekten ihtiyarlığın ilk günlerine varmış ve saçları ağaracak çağa gelmiş olurlar. O gün hâlâ bitmemiş olur. Tam tersine o kadar uzar ki mikdarı ellibin seneye ulaşır. Bu süre o günün ne kadar uzun bir gün olduğunun kinâye yoluyla anlatımıdır. Yoksa “ellibin yıl” ifâdesi gerçek bir süre anlatımı değildir. Şunu demek istiyoruz: Bu ifâde Arapların misal verme yoluyla uzunluk anlatımı âdetlerindendir. Nitekim Araplar ebedîliği ve sürenin sonsuzluğunu şu ifâde ile dile getirirler: “ مَانَاحَتْ حَمَامَةٌ وَمَا لَاحَ كَوْكَبٌ وَمَا تَعَاقَبَتِ الْأَيَّامُ وَالشُّهُورُ/*Hiçbir güvercin ötmedi, hiçbir yıldız*

belirmedi, günler ve aylar birbirini kovalamadı.”

Bu âyet-i kerîmede insanın nefsine ve hevâsına; insanların nefislerinin kötü, çirkin, habis ve değersiz amel çocuklarına; amel çocuklarını yere yıkılmış fânî olmuş birer yaşlı ihtiyar hâline getirecek fânîlik kıyâmeti gününde Allah’tan uzak olacağına işâret edilmektedir.

اَلسَّمَآءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ ۜ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾

18. Gökyüzü bile onunla *(o günün dehşetiyle)* yarılacaktır. Allah’ın vaadi mutlaka yerine gelir.

“Gökyüzü bile onunla (o günün dehşetiyle) yarılacaktır.” Çünkü Allah Teâlâ sebepleri yaratandır. Dolayısıyla o günün şiddetini göğün yarılmasına sebeb kılabilir. Allah bugünün korkunçluğunu ifâde etmek için iki şey zikretmiştir. Bunlardan birincisi: “Çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek”, ifâdesi, ikincisi de: “Gökyüzü bile onunla yarılır” ifâdesidir. Gökyüzü bunca azamete ve kuvvetine rağmen o günün dehşeti sebebiyle yarılacaksa gökyüzünün dışındaki diğer yaratıkların ne hâl alacağını varın siz hesap edin. Âyetteki “ba” harfi sebeb bildirmektedir. Bu âyetin zâhirinden anlaşılan ihtimaldir.

Kamus’ta ifâde edildiğine göre “semâ” kelimesi bilinen gökyüzüdür ve müzekker olabilir. Âyetteki “bâ” harfinin “fi” anlamına kullanılması mümkündür. Nitekim **Mekkî,** *Kûtu’l-kulûb* isimli eserinde bu kanâate varmıştır. Çünkü o şöyle der: Amil olan harflerin bir kısmı diğerinin yerine geçebilir. Örnek olarak; “es-semâu munfatırun bih” ifâdesini zikredebiliriz. Bu; “es-semâu munfatırun fîh” demektir, yâni gök o gün yarılır anlamınadır.

Bâzı âlimlere göre “munfatırun bih” ifâdesindeki “bâ” harfi âlet ve istiâne anlamınadır. Tıpkı “فَطَرْتُ الْعُودَ بِالْقَدُومِ” yâni odunu keserle yardım, cümlesindeki “ba” harfinin âlet ve istiâne anlamına gelmesi gibi. Üzerinde durduğumuz âyete gelecek olursak; gökyüzü o günün dehşetinden ve şiddetinden yarılır demektir. Tıpkı herhangi bir şeyin kendisini yaran âlet vâsıtasıyla yarıldığı gibi.

Bâzı âlimlere göre; “ba” harfini âlet ve istiâne olarak almak Allah açısından uygun bir açıklama değildir ve semânın zâtına da münâsip düşmez.

“Allah’ın vaadi mutlaka yerine gelir.” Kesinlikle gerçekleşir. Âyetteki “hû” zamirinin mercii “Allah” kelimesidir. Zamir daha önce geçmiş olan ismin yerini tutar. Bu âyette her ne kadar Allah’ın ismi geçmiş olmasa da kendisi malum olduğu için merci Allah Teâlâ’dır. Âyetteki masdar “vaad” fâiline muzaftır. Yâni Allah Teâlâ’nın vaadi mutlaka gerçekleşir demek olur. Bir başka ifâdeyle Allah Teâlâ’nın vaadi kıyâmet günü vasfedilen o şiddet ve sıkıntılara uygun olarak mutlaka meydana gelecektir demek olur. Çünkü O vaadinden asla dönmez. Akıllı olan bir kimsenin bu noktada şüpheye

kapılması mümkün değildir.

"Va'duhû" ifâdesindeki zamirin merciinin Allah olduğunu söyledik. Bunun yanında zamirin merciinin "gün" kelimesi olması ve masdarın da mef'ûlüne muzâf olması mümkündür. Bu takdirde fâil yine Allah'tır ve ifâde içinde takdiren mevcuddur.

Cevherî'nin es-Sıhah isimli eserinde denir ki: el-Vaad hayır için de, şer için de kullanılır. Ancak cümlede bu kelimeler geçmezse hayır için "اَلْوَعْدُ وَالْعِدَةُ/el-va'd ve el-ıde" kelimeleri, şer için ise "اَلْاِيعَادُ وَالْوَعِيدُ/il-îâd ve el-vaîd" kelimeleri kullanılır.

إِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ إِلٰى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

19. İşte bu *(anlatılanlar)*, şüphesiz bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine *(varan)* bir yol tutar.

"İşte bu (anlatılanlar)," anılan musîbetleri anlatan âyetler *"şüphesiz"* nefsine iyilik dileyen Rabbine hazırlık yapmak isteyen kimseler için *"bir öğüttür."* Burada zikredilen musîbetleri anlatan âyetler bu sûrenin, "şüphesiz bizim yanımızda bukağılar ve büyük bir ateş vardır" ifâdeleriyle başlayan on ikinci âyetten bu âyete kadar olan kısımdır.

Âlimlerin ifâdesine göre Kur'an-ı Kerim muttakiler için öğüt, sülûk ehli için gidilecek yol, helâk olanlar için kurtuluş, bakıp görmek isteyenler için beyân, yolunu şaşırmışlar için şifâ, korkanlar için emân, müridler için ünsiyet, âriflerin kalpleri için nur, âlemlerin rabbi olan Allah'a giden yolu arzu edenler için bir hidâyet rehberidir.

"Artık" mükelleflerden *"kim dilerse Rabbine (varan)"* îmanla ve itâatle O'na yaklaştıran *"bir yol tutar."* Çünkü bu, Rabbin rızâsına ve kendine yakın olan makama ulaştıran bir yoldur.

---

[162]. Buhari, enbiya 7; tefsir (22), 1; rikak 45, 46; tevhid 32; Müslim, îman 379; fiten 116

ALLAH’A GÖNÜL HOŞLUĞUYLA ÖDÜNÇ VERİN

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ
الَّذِينَ مَعَكَۜ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ
فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِۜ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰىۙ وَاٰخَرُونَ
يَضْرِبُونَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِۙ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي
سَبِيلِ اللّٰهِۘ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُۙ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا
اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناًۜ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ
خَيْراً وَاَعْظَمَ اَجْراًۜ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

20. ***(Rasûlüm!)*** **Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını,** ***(bazen)*** **yarısını,** ***(bazen de)*** **üçte birini yatmadan** ***(ibâdetle)*** **geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da** ***(böyle yaptığını)*** **Rabbin elbette biliyor. Gece ve gündüzü** ***(içinde olup bitenleri iyiden iyiye)*** **ölçüp biçen ancak Allah’tır. O sizin, bunu sayamayacağınızı bildiği için, sizi bağışladı. Artık, Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki, içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah’ın lütfundan** ***(rızık)*** **aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler, diğer bir kısmınız da Allah yolunda çarpışacaklardır. O hâlde Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah’a gönül hoşluğuyla ödünç verin. Kendiniz için önden** ***(dünyada iken)*** **ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. Allah’tan mağfiret dileyin, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.**

“Rasûlüm!” Şüphesiz Rabbin *“senin ve seninle birlikte olan bir topluluğun”* sahâbîlerinin *“gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını (bazen de) üçte birini yatmadan (ibâdetle) geçirdiğini biliyor.”* “اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ” ifâdesi üçte ikiden daha azı demektir. “Ednâ” kelimesinin “en az” anlamına olmak üzere “el-ekall” anlamına kullanılması, “melzum”un zikredilip “lazım”ın kasdedilmesi kabilinden mecaz-ı mürseldir. Mecaz-ı mürsel olma ilişkisini şöyle yansıtmak mümkündür. İki şey arasında mesâfe birbirine yakın olduğunda açıklık ve sınır azalmış, uzak olduğunda ise çoğalmış olur. İşte bu anlayış mecaz-ı mürselin temelini oluşturmaktadır.

Rivâyet olunduğuna göre bu sûrenin başında Allah gece kalkmayı farz kılmıştı.

Peygamber (s.a.) ve ashabı bir yıl çok büyük meşakkatlere göğüs gererek geceleyin kalktılar ve ibâdet ettiler. Bu meşakkatlere, gece namazının farz olan mikdarının ne kadar olduğunu bilmediklerinden katlanıyorlardı. Hattâ sahâbenin ekserisi farz olan mikdarı kılma noktasında hataya düşerim korkusuyla bütün geceyi ibâdetle geçiriyordu. Böylece sahâbelerin ayakları şişti ve renkleri sarardı, soldu.

Bunun üzerine Allah sûrenin son kısmındaki "inne rabbeke..." diye başlayan 20'inci âyeti on iki ay tuttu, indirmedi. Nihâyet sûrenin sonundaki hafifletici hükümleri ihtiva eden 20'inci âyeti indirdi. Böylece teheccüd namazının aslı farz olarak kalmakla birlikte zikredilen mikdar nesh edilmiş/yürürlükten kaldırılmış oldu. Artık Müslümanlar, teheccüdü farz olmakla birlikte kolayına geldiği mikdarda kılma imkânına kavuşmuş oldu. Ardından bu farzlık da -beş vakit namazın farz olmasıyla birlikte- ortadan kaldırılmış oldu ve böylece -rivâyete göre- beş vakit namazdan fazla kılınan namaz, ziyâde namazlar olmuş oldu. "Nısfehû ve sülüsehû" ifâdeleri yukarda geçen "ednâ" kelimesi üzerine mâtuftur. Buna göre burada denmiş oluyor ki şüphesiz rabbin senin ve seninle birlikte olan sahâbe topluluğunun gecenin üçte ikisinden azında, yarısında ve üçte birinde kalktığınızı biliyor.

"مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ" ifâdesindeki "min" beyân edicidir. Öte yandan bu kelime gece namazının herkese farz olmadığını göstermektedir. Kısacası âyetin mânâsı; rabbin senin ve gece namazı hususunda sana uyan bir topluluğun gecenin üçte ikisinden biraz azı, yarısı ve üçte biri mikdarında kalktığınızı biliyor. Yukarda işâret edildiği üzere Peygamber (s.a.) Efendimiz'e uyan bu topluluk onun sahâbîleridir. Bu âyet-i kerîme aynı zamanda Peygamber (s.a.) Efendimiz'in sahâbilerine Allah'ın ihsanda bulunacağına bir vaad anlamına gelmektedir. Bu tıpkı herhangi bir kimsenin bir başkasına vaad etmek istediğinde "ben senin bana yaptıklarını biliyorum" ifâdesinde söylediği gibidir.

Kûtu'l-kulûb isimli eserde şöyle deniyor: Allah gece ibâdete kalkma hususunda Peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (a.s.)'la birlikte ashabını da anmış, yaptıkları işe mükâfât noktasında onları peygamberle birlikte zikretmiştir.

et-Tevilâtü'n-necmiyye'de bu konuda şöyle deniyor: Bu âyet-i kerîmede Allah kalb rasûlünün vaktin birçoğunda Allah'a yönelmesi ve kişinin nefsinden yüz çevirmesi dolayısıyla, tabîatın gecesinden sıyrılıp çıktığına işâret etmektedir. Ancak bu sıyrılıp çıkma çok az vakitlerde gerçekleşmemektedir. Bu da hicabı gerektiren bir hikmete mebnîdir. Çünkü hicab -denildiği üzere- bir rahmettir. Hicab olmasaydı kul ilâhı bilmezdi ve ayrıca kalb rasûlü ile birlikte bulunan rûhânî kuvvet organları ve carihaları tanımazdı.

"Geceyi ve gündüzü" yalnız bir olan *"Allah takdir eder"* Geceyle gündüzün takdirine, her ikisinin zamanlarının mikdarının ve vakitlerinin süresinin bilinmesine hiç kimsenin gücü asla yetmez. Âyette "Allah" isminin önce gelip ifâdenin bununla başlaması ayrıca "yukaddiru" kelimesinin bunun üzerine bina edilmesi takdir noktasında tek belirleyicinin Allah olduğuna işâret etmektedir.

"Ölçmek, hesaplamak; yâni Allah Teâlâ gece ve gündüzü ölçer, hesap eder ve onların

saatlerinin mikdarını bilir."

Râğıb İsfahânî âyette yer alan "takdîr" kelimesini; herhangi bir şeyin mikdarının beyân edilmesi olarak târif eder. Âyette yer alan "geceyi ve gündüzü Allah takdir eder" ifâdesi gecenin gündüz üzerine ve gündüzün de gece üzerine dürülmesine işâret etmektedir. Yâni gecenin gündüz üzerine katılması noktasında bir takım zaman aralıklarının geçmesi söz konusudur. İşte bu mikdarın ne olduğunu gece ile gündüz saatlerinin ne kadar olduğunu ve mâlum vakitte yapılacak ibâdetin hakkının nasıl yerine getirileceğini hiç kimsenin bilmesi mümkün değildir. Kısaca ifâde etmek gerekirse gece ile gündüz saatlerini hakkıyla bilen yalnız Allah Teâlâ'dır. Sizler bunu araştırarak, kafa yorarak, çalışıp çabalayarak bilebilirsiniz ancak bunda hata etmeniz mümkündür. Belki de tam olarak mikdarı bilemeyebilirsiniz de zikredilenden daha az bir zamanda ibâdete kalkarsınız. İşte bu anlayıştan dolayı âyetin devamında Allah şöyle buyuruyor:

"O" Allah *"sizin bunu sayamayacağınızı bildi de sizi"* mikdarı belli gece namazını terketmeye ruhsat vererek *"sizi affetti."*

"Sayamayacağınızı" ifâdesi vakitleri doğru ve gerçek olarak takdir edemeyeceğinizi ve asla vakitleri olduğu gibi zabt altına alamayacağınızı bildi de sizi affetti demektir. Netice olarak âyette zikredilen "tuhsû" fiilinin masdarı olan ihsâ; bir şeyin olabilecek her şeyini nihâyetine kadar bilmek ve saymak, demektir.

Râğıb İsfahânî "ihsâ" kelimesini sayarak elde etmek şeklinde açıklamaktadır. Bir rivâyette şu ifâdeler yer alır: "İstekıymû velen tuhsû/yâni doğru olunuz fakat bunu asla başaramayacaksınız."[163] Çünkü hak bir, bâtıl ise çoktur. Hattâ hak bâtıla oranla noktanın dâirenin diğer parçalarına oranı gibidir. Hak hedeften atılan mermi gibidir, bunun isâbet etmesi çok zordur.

Bâzı âlimler bu âyet-i kerîmeyi delil kabul ederek "teklif-i mâ lâ yutak/insanın gücünün yetmeyeceği şeylerle mükellef tutulması" olgusunun mümkün olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Onlar şöyle derler; Allah Teâlâ âyet-i kerîmede "len tuhsuhu/güç yetiremeyeceksiniz" buyurmaktadır. Sonra Allah insanları saatleri takdir ve o saatlerde ibâdete kalkmakla yükümlü tutmaktadır. Çünkü Allah "قُمِ الَّيْلَ" buyurmaktadır. Bu bakış açısına ve değerlendirmeye şu şekilde cevap vermek mümkündür: Bu âyet-i kerîmedeki "bunu başaramayacaksınız" ifâdesinden maksad yükümlülüğün zorluğuna işâret etmek içindir. Yoksa insanların bunu asla başaramayacaklarını söylemek değildir. Bu tıpkı birisine bakmak ağır gelen bir kişinin "ben filanca kişiye bakamıyorum" demesine benzer.

*et-Tevilâtü'n-necmiyye'*de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunur: Tabîat gecesinden hakîkat gündüzüne sülûk Allah'ın takdiriyledir, yoksa salikin kendi takdiri ile değildir. Allah kendisine vâsıl olma sülûkunun bu süresini takdir edemeyeceğinizi, mikdarını sayamayacağınızı bildi. Çünkü vusûl Allah Teâlâ'nın ihsanı ve rahmeti neticesidir, yoksa sizin sülûk ve seyriniz sonucu değildir. Nice sâlikler vardır ki yoldan geri kalmışlar ve gerisin geri dönmüşler, menzile ulaşamamışlardır. Nitekim şöyle

demişlerdir: “Her sülûk eden/tarikat yoluna giren hedefe vâsıl olmaz, her vâsıl olan da muttasıl olmaz, her muttasıl olan ise ayrılmaz değildir.”

İşte Allah sizin bunu sayamayacağınızı bildi de takdîr edilen kıyâmı terketmeniz konusundaki sorumluluğu tevbe edenden kaldırmak sûretiyle ruhsat vererek sizi affetti.

“Artık Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyunuz” yâni gecenin üçte biri vesaire diye takdir etmeden -isterse bir koyun sağımı bir süre kadar olsun- gece namazından size kolay geleni kılınız. Bu dört rekât olabildiği gibi iki rekât da olabilir.

Âyette “okuyunuz” buyrulmuş, “namaz kılınız” kasdedilmiştir. Yâni namazın içindeki bir cüz olan “okuma” zikredilmiş bununla namaz kılma fiili kasdedilmiştir. Böylece ortaya çıkıyor ki teheccüd namazı ihtiyari bir namazdır. Peygamber Efendimiz ve ashabına onu kılmak zor gelmiş ve bu âyetle neshedilmiştir. Daha sonra ise yukarda geçtiği üzere beş vakit namazı farz kılan âyetle bu âyetten anlaşılan vücûbun kendisi de neshedilmiştir.

Bu âyet-i kerîmede “gece namazı”nın öteki nâfile namazlara üstün olduğunu görmekteyiz. Çünkü bir zamanlar farz olup sonra farzlığı neshedilen nâfile namaz, hiçbir zaman farz kılınmayan nâfile namazdan daha üstündür. Nitekim âlimler: Aşure günü tutulan oruç ramazan orucu farz kılınmadan önce farz oruç olduğu için diğer oruçlardan daha fazîletlidir, demişlerdir.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *“Gece namazından kolayınıza gelen mikdarda kılınız, eğer uyku bastıracak olursa bu takdirde uyuyunuz.”*

İbn Abbas (r.a.) oturarak uyumayı çirkin görürdü. Peygamber (s.a.) Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur: *“Gece namazı kılınız. Çünkü bu sizden önceki sâlih kişilerin âdetlerindendir. Gece namazı sizin için Rabbinize yaklaşma vesilesi, günahlarınızın bağışlanması için bir araç, günahlardan yasaklayıcı bir unsurdur”* [164] Bu hadis-i şerif gösteriyor ki gece namazı daha önce geçen peygamberlere ve ümmetlere farz değildi. Tam tersine onlardan sâlih kişilerinin şiarı bir ibâdetti.

Peygamber (s.a.) Efendimiz bir başka hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur: *“Allah bütün katı kalpli, iri gövdeli, çok konuşan, sokaklarda bağıra bağıra yürüyen, geceleri leş gibi uyuyup gündüzleri merkep gibi çalışan, dünya işlerini bilip, âhiret işleri konusunda câhil olan kimseye buğz eder.”* [165]

Gece namazı konusunda müstehaplığın en asgarisi gecenin altıda biridir. Kişi isterse bu süreyi bir defada kalkıp namaz kılarak değerlendirir, isterse o sürenin bir kısmını namazla geçirip sonra bir süre uyur. Ardından ikinci kez kalkar kalan kısmını değerlendirir. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.) hiçbir zaman bütün geceyi sabaha kadar namazla geçirmemiştir. Tam aksine gecenin bir kısmında uyumuştur. Yine o (s.a.) bütün geceyi de sabaha kadar uykuyla geçirmemiştir. Tam tersine gecenin bir kısmında kalkıp namaz kılmıştır. Kişi hangi vird ile geceyi ihyâ ederse gece ehli arasındaki yerini alır ve bu kişinin gece ibâdet edenler arasında bir payı ve hissesi olur. Her kim gecenin ekserisini ya da yarısını ihyâ ederse ibâdetle geçirirse kendisine bütün geceyi ihyâ etmiş sevabı yazılır ve gecenin ibâdetle geçirmediği kalan kısmı o kişiye tasadduk

edilir. Nitekim *Kûtu'l-kulûb*'ta bu şekilde ifâde edilmiştir.

Bâzı âlimlere göre âyette yer alan "okuyunuz" emri -yukarda değindiğimiz gibi, "namaz kılınız" anlamına değil de- gerçekten Kur'an okumak anlamınadır. Böylece fiil kendi anlamında kullanılmış olur. Bu takdirde âyet-i kerîmenin mânâsı değişecektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Eğer size gece namazı ağır gelecek olursa onu terketmenize ruhsat verilmiştir. Bunun yerine herhangi bir namazda olmaksızın Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyunuz. Çünkü bu size ağır gelmez ve namaz dışında Kur'an okuyarak gece namazı sevabını elde edersiniz. Âyetteki emir nedb içindir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Herhangi bir kimse bir gecede yüz âyet okursa Kur'an onunla mücâdele etmez."*

Tıybî hadiste yer alan *"Kur'an onunla mücâdele etmez"* ifâdesi hakkında şöyle der: Kur'an okumak her insan için vâciptir. İnsan Kur'an okumazsa Allah onu hasmı olarak kabul eder ve Kur'an hüccet getirerek o kişiyi bu mücâdelede mağlup eder. Kişi ile mücâdelenin Kur'ana nispet edilmesi mecâzî bir ifâdedir. Peygamber (s.a.) Efendimiz'in bu ifâdesinden anlaşılan her gece yüz âyet mikdârı okumanın kişiye vâcip olduğu ve bu mikdârın kişiyi Kur'an'ın kendisine hasım olmaktan kurtaracağı hususudur.

Yine Peygamber (s.a.) Efendimiz bir başka hadislerinde şöyle buyurur: *"Her kim Bakara sûresinden her gece iki âyet okursa kendisine yeter."* [166] Bu iki âyetten maksad "Âmene'r-rasûlü" diye başlayan son iki âyettir. Bu iki âyetin yetmesi gece namazı yerine geçmesi ya da kişiyi her türlü kötülük ve şerden korumasıdır.

Peygamber (s.a.) Efendimiz bir diğer hadislerinde şöyle buyurur: *"Sizler geceleri Kur'an'ın üçte birini okumaktan âciz misiniz?"* Orada bulunanlar sorarlar: "Ey Allah'ın Rasûlü Kur'an'ın üçte biri nasıl okunur?" Peygamber (s.a.) Efendimiz cevap verirler: *"İhlâs sûresi Kur'an'ın üçte birine denktir."* [167] İşte bundan dolayı demişlerdir ki: İhlas sûresinin üç kez okunması bir hatim yerine geçer. Âyetlerin en uzunları en efdal olanlarıdır. Kişi zayıf düştüğünde sâdece kısa âyetleri okumakla yetinirse -sayıyı tutturduğu takdirde- aynı fazîleti elde eder.

Kutu'l-kulub isimli eserde âyetin işâreti hakkında şöyle deniyor: Nefsin, hevâ ve hevesin bulanıklıklarından duru olan kalbinizin içerisinde istidâdlarınıza uygun biçimde zuhûr edecek olan hakîkat, incelik, avârif ve maârifi muhâfaza ediniz, koruyunuz. Bunları ehli olmayan kişilere açmayınız. Sonra bunları sizin üzerinizde çirkin görürler ve sizi kâfir, zındık, mulhid ve ittihâdçılık ile suçlarlar. Çünkü bu hakîkat ve incelikler gizli kalmış ilâhî hususlardandır.

"Allah sizden hastaların, yeryüzünde Allah'ın fazlından" rızık *"aramak için yolculuk eden başkalarının"* Bu son cümle ruhsat ve hafifletmeye çağıran ve bir başka hikmeti açıklayan cümledir. Âyette yer alan "merzâ", "marîz" kelimesinin çoğuludur. Hastalık anlamına gelen "maraz" kişinin normal hâlinin dışına çıkması demektir. Burada kalpleri enâniyet perdeleri ile perdelenip, dünya sevgi ve tutkusuyla meşgul olarak hastalanmış hasta kalplilere işâret vardır. Çünkü bu kimselerin kalplerinde Kur'an'ın sırlarından ve hakîkatlerinden hiçbir şey zuhûr etmez.

Şeyh Senâyî'nin dediği gibi, eğer senin Kur'ân'dan bir harften başka bir nasibin yoksa bunda şaşılacak bir durum yoktur. Zira âmâ olan kimse güneşten sıcaklıktan başka bir şey bulamaz.

Mülk âlemi kavgadan kurtulup îmânı rahatça bulduğunda
Hazret-i Kur'ân gelini peçesini kaldırır.

Âyette yer alan "yadribûne" kelimesi ticâret, yolculuğa çıkmak anlamınadır. Buna göre burada denmiş oluyor ki; yeryüzünde Allah'ın fazlından rızık aramak için yolculuk eden başkalarının bulunacağını bildi. *"Allah'ın fazlından aramak"* kavramı içine "ilim" de dâhildir. Çünkü ilim kazançların en üstünüdür. Hayr muallimi olan Peygamber (s.a.) Efendimiz bu âyet indiği zaman sahâbilerle birlikte bulunuyordu. Şu hâlde âyetin içerisinde yer alan *"Allah'ın fazlı"* kelimesine ilim de dâhildir dediğimizde onlar Peygamberin yanından ayrılıp da nereye doğru ilim için yolculuğa çıkacaklardı? Bu soruya mâkul bir cevap vermemiz sûrenin son âyetinin Medine inişli olmasını söylememize bağlıdır. Bir başka ifâdeyle bu son âyetin Medine'de inmiş olması gerekir. Çünkü insanlar ilim öğrenmek üzere Mekke'den Medine'ye hicret ediyorlardı. Öte yandan bu yaptığımız açıklama ancak âyette geçen hitâbın özel olarak o dönemde bu âyete muhatap olan kimselere yönelik olduğunu ifâde ettiğimizde doğrudur. Buna karşılık eğer biz âyetteki hitâbı ikinci yüzyılda yaşayan kimselere yönelik olarak yorumlarsak bu hükmün varlığı insanları meşakkate sokar.

Ebû Zer'in (r.a.) şöyle dediği rivâyet olunmuştur: *"Bir ilim meclisinde hazır bulunmak bin rekât namaz kılmaktan, bin cenâzeye katılmaktan, bin hastayı ziyâret etmekten daha üstündür."* Kendisine: "Kur'an okumaktan da mı?" diye sorulduğunda o: "İlim olmadan Kur'an okumak hiç fayda verir mi?"[168] demiştir.

"Ve Allah yolunda" düşmanlarla *"savaşacak başkalarının bulunacağını bildi"*. "Allah yolu" ifâdesinden maksad cihad gibi, insanı Allah katında sevab ve ecre ulaştıracak herşey demektir. Bu sûre Mekke'de indiği ve henüz cihad farz kılınmadığı için Müslümanlara ilerde düşmanlarla savaşma izni verileceğine dikkat çekilmektedir. Allah bu âyette Allah yolunda cihad edenlerle, kendi ihtiyaç ve çocuğuna harcama yapmak üzere ve başkalarına ihsanda bulunmak için para kazanan kimselerin derecelerini bir tutmaktadır. Çünkü Allah bu iki zümreyi âyette bir arada zikretmektedir. Böylece anlıyoruz ki ticâret yapmak Allah yolunda cihad yapmak mesâbesindedir. **Abdullah b. Mesud** (r.a.)'tan rivâyet olunuyor: *"Kim ki Müslümanların şehirlerinden herhangi bir şehirde sabrederek sevabını Allah'tan bekleyerek bir mal getirir, o günkü fiyattan satacak olursa bu kişi Allah katında şehidlerden olur".*

"O hâlde ondan" Kur'an'dan *"size kolay geleni"* herhangi bir güçlüğe göğüs germeden *"okuyun."* Yukarda zikredildiği üzere mâdem ki gerçek budur ruhsata götürecek sebepler birbiriyle çelişmektedir. O hâlde meşakkatlere katlanmaksızın Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Birisi çıkar da "gece namazı tâbiîn neslinden

birçoklarına kolay geliyordu. Hattâ onlar fecrin doğumuna kadar geceleri namaz kılıyorlardı. **İmam Ebû Hanife**, **Said b. Müseyyeb**, **Fadl b. Ayyad**, **Ebû Süleyman Darani**, **Mâlik b. Dînâr** ve **Ali b. Bekkar** ve benzerleri bunlar arasında idiler. Ali b. Bekkar Şâmî şöyle demiştir: Kırk seneden bu yana fecrin doğuşuna üzülmekten başka hiçbir şeye üzüntü duymamışımdır. "Tâbiîn nesli böyle gece namazını kolay bulurlarken nasıl olur da bu namaz sahâbelere ağır gelir?" diye soracak olursa, bu soruya şu şekilde cevap vermek mümkündür: Sahâbeye ağır gelen gece namazına kalkıp onu kılmak değildi. Asıl ağır gelen farz olan mikdârı korumaktı. Sahâbîlere gece namazının ağır gelmesinde şaşılacak ve yadırganacak herhangi bir nokta da yoktur. Sonra onların aralarında **Hz. Osman** ve **Temîm Dârî** gibi (r.a.) gece namazının bir rekâtında bütün Kur'an'ı okuyup hatmedenler vardı.

Farz olan *"namazı kılın, zekâtı verin"* bâzı âlimlere göre âyette yer alan "zekât" kelimesiyle kasdedilen -yukarda işâret edildiği gibi- farz zekât değil "zekâtu'l-fıtr" denilen fitredir. Çünkü Mekke döneminde zekât-ı fıtırdan başka mükellefiyet yoktu. Zekât Mekke döneminden sonra farz kılınmıştır. Bu âyet-i kerîmeyi farz olan zekât olarak tefsir eden kişi sûrenin bu son kısmının Medine'de inmiş olacağını söylemiş olmaktadır. Bu âyetin Mekke'de âyetleriyle birlikte inmiş olduğunu söylersek bu takdirde; "hükmü inişinden sonraya kalan âyetlerden olduğunu kabul ederiz." Bu âyet-i kerîme Allah'ın peygamberine olan vaadini yerine getireceğine, dinini yerleştireceğine ve hâkim kılacağına hattâ zekâtın farz kılınıp edâ edileceği dönemlerin geleceğine işâret etmektedir.

"Allah'a güzel bir borç verin" "Borç verme" anlamına gelen "karz" sözlük anlamı itibariyle "bir çeşit kesme" demektir. Karşılığı geri verilmek şartıyla başkasına verilen mala "karz" isminin verilmesinin kelimenin bu kök yapısıyla yakın ilişkisi vardır. Çünkü başkasına verilen ödünç mal da insanın kendi malından kesilip ayrılan kısım demektir. Âyette yer alan "Allah'a güzel bir borç verme" kavramıyla kasdedilen, farz olan zekâtın dışında hayır yollarına yapılan harcamalardır. Çünkü bu karz da ödenmesi hususunda cayma olmayan farz gibidir. Bu âyet-i kerîme Allah rızası için en güzel şekilde borç vermeye teşvik etmektedir. Nitekim bu konuda Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle buyururlar: *"Gerçekten malda zekâtın dışında da hak vardır."* [169] Bu hak, insanın mallarının en iyisi, fakirlere en faydalı olanları arasından iyi niyetle temiz bir gönülle sâlih kimselerin muhtaçlarına yapılacak olan yardımdır. "Allah'a güzel bir borç verme" ifâdesinin zekâtın dışında diğer yardımlar şeklinde tefsir edilmesi şu anlayışa dayanmaktadır: Yukarda *"zekâtı verin"* emri ne şekilde olursa olsun zekâtın verilmesinden söz etmektedir. Burada ise: *"Allah'a güzel bir borç verin"* denmekte ve zekât meselesinde olduğu gibi mutlak olarak değil verilmenin "güzel" kelimesiyle sıfatlanması söz konusudur.

Âyette Allah rızası için harcamaya "borç verme" ismi verilmektedir. Bu bir "istiâre"dir. Kişinin harcamış olduğu fazlasıyla kendisine geri döneceği için yapılan harcamalara "borç verme" ismi verilmiştir. Bâzı âlimlere göre: "Allah'a güzel borç

verme”, ***“subhânellâhi ve’l-hamdu lillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber”*** duâsıdır ve **Hz. Ömer**’in ifâde ettiği gibi Allah yolunda harcamaktır. Ya da kişinin çoluğuna çocuğuna nafaka temin etmesidir. Bir hadis-i şerifte şu ifâdeler yer alır: *“Müslümanın kendi karnını, çoluk çocuğunun karnını doyurması kendisi için sadakadır.”* [170] Yâni iyi niyetle yapılan bu amele karşılık kişi Allah’tan ecir ve sevap elde eder.

Tam bu noktada ilk bakışta insana kapalı gelen bir konu vardır. O da şudur: **İmam Gazali** (rh.) **Kâdî Bâkıllânî**’nin: “Allah yolunda amel ederken kişinin hiçbir hedef ve amaç gütmediğini iddiâ etmesi küfürdür. Çünkü herhangi bir amaçtan münezzeh olmak ilâhî bir özelliktir. Bu özelliğe herhangi bir kimseyi ortak etmek düşünülemez. Herhalde şöyle söyleniyor: Kul yapmış olduğu bir amelle öyle bir dereceye ulaşır ki, onun bu ameli herhangi bir özel maksad için değil, sâdece Allah rızâsını hoşnutluğunu elde etmek ve O’nun emrine sarılmak için yapmıştır. Ancak bu söz ortada gizli bir amacın bulunacağından gafletin ifâdesidir. Bu maksad aslında açık bir maksaddır fakat yüce bir muraddır.

Fakir (**Bursevî**)’nin kanaâtine göre yukarıdaki değerlendirme “irâde ehli”ne karşı geçerli olabilir ama “irâdesi olmayan” kemal derecesini yakalamış “nihâyet ehli”ne göre ise geçerliliği olamaz. Çünkü onların hiçbir maksadı ve amaçları yoktur. Bu gurup insanların durumları hayret uyandırıcıdır. Onları ancak kendileri gibi olanlar ya da Allah’ın haklarında bilgi bahşettiği kimseler bilebilir.

“Kendiniz için önden gönderdiğiniz her” türlü *“hayrı”* ölüm esnâsında vasiyet etmek sûretiyle geriye bıraktığınız hayırdan *“Allah’ın yanında daha hayırlı ve daha büyük olarak bulacaksınız.”*

*Keşfu’l-esrâr’*da bu kısım şöyle tefsir olunuyor: Kendiniz için önden gönderdiğiniz her hayrın sevabını dünya metâından daha hayırlı ve sevap itibariyle daha büyük bulacaksınız. Çünkü Allah mümine ecrini hesapsız verir.

“Ecir” ister dünyevî ister uhrevî insanın yaptığı amelinden kendisine -karşılık olarak- dönen şeye denir. Bir hadiste şöyle denir: *“Biliniz ki her mümin, daha önceden işlediği hayrı önüne almış; geride bıraktığına ise pişman olmuştur.”* [171] Yine Peygamber Efendimiz’den rivâyet edilen bir söz şöyledir: *“Bir kul öldüğünde insanlar “geriye ne bıraktı?” derler. Melekler ise; “önden ne gönderdi?” derler.”* [172]

Bir gün **Hz. Ömer** (r.a.) Bakî el-Garkad denilen Medine kabristanına uğrar. -Buraya el-Garkat’ denilmesinin sebebi orada Garkad ismindeki sincan dikeninin olmasından dolayıdır.

Hz. Ömer: “Esselâmu aleykum ey kabir ahalisi! Bizdeki haberler şöyle: Karılarınız -siz öldükten sonra- evlendiler. Geride bıraktığınız evlerinize oturuldu, mallarınız ise bölüşüldü.” Gâibten şöyle bir cevap geldi: “Ey Hattab oğlu bizdeki haberler de şöyle: “Önceden gönderdiklerimizi bulduk, Allah yolunda harcadıklarımızı kazandık, geriye bıraktıklarımızı ise kaybettik.” derler. Şâirin biri ne güzel söyler:

Gönder kendine -ölmeden- sâlih amel
Çalış! ebedîlik yolu; iyi amel!

Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ömer bir gün süt ve hurma karışımı bir yemek hazırlar. Tam o sırada bir fakir çıkagelir. Hz. Ömer yemeği alıp fakire verir. Orada bulunanlardan birisi: “Bu zavallı fakir onun ne olduğunu bilmez bile” der. Hz. Ömer: “Ama o fakirin Rabbi onun ne olduğunu iyi bilir” karşılığını verir. Hz. Ömer bu sözüyle sanki “Kendiniz için önden gönderdiğiniz her hayrı Allah’ın yanında daha hayırlı ve daha büyük olarak bulacaksınız” der gibidir.

Ey padişah, sen iyilik yap denize at
Eğer balık bilmezse Hâlık bilir.

“Allah’tan bağış dileyin” yâni Allah’tan her an ve hâlinizde günahlarınızın bağışlanmasını dileyin. Çünkü insan aşırılıktan çok az uzak kalabilir. Selef-i Sâlihiyn fecr doğana kadar namaz kılarlardı. Sonra sabah namazı girinceye kadar oturup istiğfar ederlerdi. İstiğfârın Kur’an’daki isimlerle yapılması müstehabtır. Meselâ şöyle denir:

أَسْتَغْفِرُ اللهَ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا

أَسْتَغْفِرُ اللهَ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

أَسْتَغْفِرُ اللهَ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا

رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ

وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ

“Estağfirullâh innehû kâne tevvâba, estağfirullaâh innallâhe ğafûr’ur-rahiym, estağfirullâh innehû kane ğaffâra, rabbi’ğfir verham ve ente hayr’ur-râhimiyn, vağfir lenâ verhamnâ ve ente hayru’l-ğâfiriyn”

“Şüphesiz Allah çok bağışlayandır.” Kendisine şirk koşulmasının dışında her günahı bağışlar. *“Çok esirgeyendir.”* Kötülükleri iyiliklere çevirendir.

Aynu’l-maâni’de bu son âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: *“Şüphesiz Allah çok bağışlayandır.”* Câhillerin ve kusur sâhibi olanların bu câhillik ve kusurlarını örter. *“Çok esirgeyendir”:* Câhillerle mal biriktirenlerin yüklerini hafifletir. Her kim Allah’ın çok bağışlayıcı olduğunu, hiç bir günahı büyük görmeksizin bağışladığını öğrenecek olursa istiğfarını çok yapar.

İstiğfar Allah’tan bağışlanmayı dilemek demektir. Eğer istiğfar inkisar/kırık bir gönül ile yapılacak olursa sahih ve doğru bir istiğfardır. Buna karşılık yapılan bağış dileme tevbe ile birlikte olursa bu kâmil/mükemmel bir istiğfardır. Eğer yapılacak istiğfar hem

inkisardan hem de tevbeden uzak olarak yapılırsa böyle bir istiğfar bâtıldır.

Herhangi bir kimse “seyyidu’l-istiğfar”ı yazar da ölmesi zorlaşan hastaya içirirse o ölmek üzere olan kimsenin dili çözülür, ölümü kolaylaşır. Bu defalarca denenmiştir. İşâret ettiğimiz seyyidu’l-istiğfarın metni şöyledir:

اَللّٰهُمَّ اَنْتَ رَبّى لَآ اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ خَلَقْتَنى وَاَنَا عَبْدُكَ وَاَنَا عَلٰى عَهْدِكَ
وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ. اَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، اَبُوءُ لَكَ
بِنِعْمَتِكَ عَلَىَّ وَاَبُوءُ بِذَنْبى فَاغْفِرْ لى فَاِنَّهُ لَآ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّآ اَنْتَ

“Allahumme ente rabbî. Lâ ilâhe illâ ente halaktenî ve ene abduke ve ene alâ ahdike ve va’dike mesteta’tu eûzu bike min şerri mâ sana’te ebûu leke binı’metike aleyye ve ebuu bizembi fağfirli innehu la yağ’firuzzunube illa ente” *“Ey Allah’ım! Sen benim rabbimsin Senden başka ilâh yoktur. Beni Sen yarattın, ben Senin kulunum. Ben gücümün yettiği kadar senin vaadin ve ahdin üzereyim. Yaptığımın şerrinden Sana sığınırım, Senin bana olan nimetini itirâf ederim. Günahımı itirâf ederim, beni bağışla. Şüphesiz Senden başka kimse bağışlayamaz”* [173] [174]

---

[163]. İbn Mace, tahâret 4; Darimi, vüdu 2; Muvatta, tahâret 36; Müsned, V, 277, 280, 282

[164]. Tirmizi, deavat 101

[165]. Deylemi, hadis no: 558

[166]. Buhari, meğazi 12; fedailu’l-Kuran 10, 27, 34; Müslim, müsafirin 255-256

[167]. Bk. Tirmizi, fedailu’l-Kuran 10

[168]. Acluni, I, 433

[169]. Tirmizi, zekât 27; Darimi, zekât 13

[170]. Munavi, V, 423

[171]. Bk. İbn Kesir, IV, 439

[172]. Iraki, Muğni, III, 233

[173]. Buhari, deavat 2, 16; Tirmizi, deavat 15; Nesai, istiaze 57; Müsned, IV, 122, 125

[174]. Allah’ın yardımı ve tevfiki ile Müzzemmil sûresi tefsiri sona erdi.

سُورَةُ الْمُدَّثِّرِ

74- el-MÜDDESSİR SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur; 56 âyettir. Sûre, adını ilk âyetindeki «el-müddessir» kelimesinden almıştır. «Müddessir», örtüsüne bürünen, sarınan demektir. Hz. Peygamber'e hitâb eden ilk âyet, Müzzemmil sûresinden önce nâzil olmuştur. Müzzemmil sûresinin 1. âyetindeki açıklamaya bakınız.

SÂDECE RABBINI BÜYÜK TANI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُۙ ﴿١﴾ قُمْ فَاَنْذِرْۙ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْۙ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ
فَطَهِّرْۙ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْۙ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُۙ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ
فَاصْبِرْۜ ﴿٧﴾ فَاِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِۙ ﴿٨﴾ فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَس۪يرٌۙ
﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِر۪ينَ غَيْرُ يَس۪يرٍ ﴿١٠﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Ey bürünüp sarınan *(Rasûlüm)*!
2. Kalk ve *(insanları)* uyar.
3. Sâdece Rabbini büyük tanı.
4. Elbiseni tertemiz tut.
5. Kötü şeyleri terket.
6. Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.
7. Rabbinin rızasına ermek için sabret.
8. O Sûr'a üfürüldüğü zaman var ya,
9. İşte o gün zorlu bir gündür.
10. Kâfirler için *(hiç de)* kolay değildir.

"Ey bürünüp sarınan (Rasûlüm!)" "Bürünüp, sarınan" diye tercüme edilen "müddessir" kelimesinin aslı, "mütedessir'dir. Arapçada "mütedessir" iç çamaşırı/şiar üzerine giyilen elbiseyi/disarı giyen kişi anlamınadır. "Şiar" ve "disar" şu hadis-i şerifte geçmektedir: *"Ensar şiar/iç çamaşırı diğer insanlar disar onun üstüne giyilen elbise gibidirler"* Bu âyet-i kerîmede velâyetin -insanın iç dünyasıyla ilgili olması açısından- "şiar/iç çamaşırı" gibi, peygamberliğin ise -dış dünya ile ilgili olması bakımından- "disar/dış elbise" gibi olduğuna işâret edilmektedir. Bu nedenle, Peygamber (s.a.) Efendimiz'e insanları uyarı "inzar" makamında -dış elbise anlamını da içeren- de-se-re kökünden türemiş olan "müddessir" kelimesi ile hitâb olunmuştur.

Cabir (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.) Efendimiz kendisine vahyin geldiği ilk anları şöyle aktarmaktadır: *"Ben Hira Nur dağında idim. Bana: "Ey Muhammed sen Allah'ın rasûlüsün!" diye seslenildi. Sağıma soluma baktım hiçbir şey göremedim. Üzerime baktığımda bir de ne göreyim! Seslenen melek gökle yer arasındaki bir tahta oturmuş duruyor. Korktum ve Hatice'nin yanına döndüm. Beni*

örtünüz, beni örtünüz, üzerime soğuk su serpiniz, dedim." [175]

Bunun üzerine Cebrâil indi ve "Ey bürünüp sarınan" dedi. Peygamber (s.a.) Efendimiz gökten inen melekten korkuya kapıldığı için bütün tüyleri diken diken olup ürperdiği ve vücudu titrediği için *"beni örtün, beni örtün"* demiştir. Çünkü O (s.a.) daha önce görmediği ve henüz aralarında bir kaynaşmanın meydana gelmediği bir şey görmüştü ve bunun bir cin çarpması olduğunu zannetmiş başına bir şey gelecek diye korkuya kapılmıştı.

Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: "Tedessür" yâni örtüye bürünme vahyin ardından meydana gelen ve hissedilen serinlikten, soğukluktan dolayıdır. Bu şöyle olur: Melek Peygamber (s.a.) Efendimiz'e herhangi bir bilgi ya da hükmü getirdiği zaman bunları insanın rûhuna bırakır. İşte bu esnâda insana ateş basar. İnsanın yüzünün rengi değişir, vücuddaki rutûbet/ter harâreti örtmek için bedenin yüzeyine çıkarlar. İşte bundan da ter meydana gelir. Ter vücuddan ateşi alıp götürdüğü zaman insanın mizacı sakinleşir ve ateş, söner. Gözenekler açılır ve vücud dışardan hava alır. Böylece dışardan gelen hava vücuda girer ve insanın mizacı serinler. Vücut serinleyip üşüyünce insanı bir titreme alır. Titreyen insan da vücudunu yeniden ısıtmak için giydiği elbiseleri arttırır.

Bâzı âlimler bu makamı yukarda zikredilenin dışında başka bir şekilde ifâde ederler. Nitekim *Keşfu'l-esrar* da ayrı bir anlatım olduğunu dile getirmektedir.

Keşfü'l-esrâr ve *Kâşifî tefsiri*nde gelmiştir ki Câbir b. Abdullah Hz. Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir: "Vahyin kesintiye uğradığı fetret zamanında bir yolda giderken ansızın gökyüzünden bir ses işittim. Yukarı baktım ve Hira Mağarası'nda bana gelen meleği gördüm. Yer ile gök arasında bir kürsü üzerindeydi. Onun heybetinin güç ve görüntüsünün azametinden beni bir korku sardı. Eve döndüm ve "beni örtünüz" dedim. Örtülerle üzerimi örttüler, ben bu hâlde düşünürken Hazret-i İzzet; "*Ey örtüsüne bürünen*" âyetini vahyetti.

Süheyl (rh.) der ki: Peygamber (s.a.) vahyin ilk indiği esnâdaki korkudan elbisesine bürünmüş bir hâlde, "beni örtünüz, beni örtünüz" dediğinde Rabbı kendisine: "Ey bürünüp, sarınan" dedi fakat kendisine: "Ey Muhammed, ey filanca" demedi. Bunun sebebi Hz. Peygamberin - Müzzemmil sûresinde geçtiği üzere- Rabbinden bir yumuşaklık ve letâfet hissetmesini sağlamaktı. "Ey bürünüp, sarınan" denmesinin bir başka faydası daha vardır. O da âyetin daha sonra gelen ifâdeleriyle başlangıç ifâdesinin birbirine benzeşmesi aynı ses uyumunu vermesidir. Baştaki "müddessir" kelimesi ile *"kalk ve uyar"* ifâdesi arasındaki müşakele benzerlik gizlidir. Ancak üzerinde iyiden iyiye düşünülür ve Peygamber (s.a.)'in; *"Şüphesiz ben çıplak bir uyarıcıyım"* [176] hadis-i şerifi iyice anlaşılırsa görülebilir. Peygamber (s.a.)'in "çıplak bir uyarıcı" ifâdesi ile kasdı; ciddi paçalarını sıvamış herhangi bir işe koyulmuş anlamınadır. Bunun da sebebi vardır, araplar arasında uyarıcılık yapan kimse eğer bu görevinde ciddiyse ve canla başla çalışıyorsa elbisesini üzerinden çıkarır bağırarak buna işâret ederdi. Böylece uyarma ve sakındırma işini daha da etkili bir hâle getirirdi.

"Çıplak uyarıcı" ifâdesinin bir başka hikâyesi daha vardır: Arap kabilelerinden birisi

düşmana esir düşer. Kendisini yakalayanlar elini kesip üstündeki elbiselerini çıkarırlar. Esir düşen bu kişi onların elinden kurtularak kavmine geri döner. Kendilerini bu düşman kavim konusunda uyarmaktadır ama çırıl çıplaktır. İşte bu olaydan sonra uyarmada ve korkutmada son derece kendisini yoran ve meşakkat sarfeden kimseye “enneziyrul uryan/çıplak uyarıcı” denmeye başlanmıştır. Buraya kadar anlattıklarımızdan sonra üzerinde durduğumuz âyet-i kerîmeye geri dönecek olursak ifâdenin önüyle arkasının birbirine nasıl benzeştiğini artık tesbit edebiliriz. Şu hâlde elbiseye bürünen kimseye “kalk ve uyar” denmesi “çıplak uyarıcı” mânâsından dolayı olmuş olur ve ifâde o anlamın tam karşılığı, onunla hem lafiz ve hem de mânâ itibâriyle ilgili olmuş olur.

قُمْ فَاَنْذِرْ ﴿٢﴾

2. Kalk, ve *(insanları)* uyar.

Yatağından *“kalk ve”* bütün insanları -inanmadıklarından- Allah’ın azâbına karşı *“uyar.”* Bütün insanları diye tefsir etmemizin sebebi, Peygamber (s.a.) Efendimiz’in bütün insanlara peygamber olarak gönderilmesinden dolayıdır. Onun dâvetinin ulaşmadığı, yaptığı uyarının kulaklara varmadığı hiçbir millet yoktur.

Peygamber (s.a.) *“uyarıcı”* olarak gönderilmesinin yanısıra ayrıca *“müjdeleyici”* olarak da gönderilmiş olduğu hâlde bu âyette yalnız “uyarma” görevi vurgulanmıştır. Çünkü noktalı “h” harfiyle”تَخْلِيَة/tahliye/kötülükleri terketme”, “تَحْلِيَة/tahliyeden/güzel huylarla süslenmekten” önce gelir. Ne demek istediğimizi açmak gerekirse insanlar, âsî idiler ve korkutmayı hak etmişlerdi. Onun için ilk etapta korkutma ile karşı karşıya kaldılar.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Peygamber (s.a.)’in mescidinde bulunuyordum. Tam onun baş ucunda iken Allah’a yönelmiş murâkabe hâlinde iken birden “kalk ve uyar” şeklinde bir hitâbla karşılaştım. Bu ilâhî hitâbın çarpıcı şiddetinden büyük bir titreme ve şaşkınlığa kapıldım. Birden bütün vücudumu bir titreme kapladı. Kendimin bu makamda zâhiren insanları uyarma görevi ile görevlendirildiğimi ve bu emri aldığımı zannettim. Çünkü insanların ekserisi Peygamber (s.a.)’in huzûrunda harem-i şerifte edebe aykırı davranışlarda bulunuyorlardı. Hattâ bir keresinde Peygamber Efendimiz’e yapılan bu edeb dışı hareketlere katlanamadığımdan dolayı şiddetli bir ağlama krizine kapıldım. Bunun üzerine bana; ***“İşte bunlar, Allah’ın kendilerini lânetlediği, sağır kıldığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.”*** (Muhammed, 47/23) denildi. Sonra Allah’tan gelen bir ilham sâyesinde anladım ki; ben sâdece kendi nefsime elçiyim ve kendi nefsimi tezkiye etmeye; nefsimin güçlerini ıslah etmeye memurum ve bu konuda Allah bana yardım edecektir.

وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾

3. Sâdece Rabbini büyük tanı.

Yâni yüceltmeyi sâdece Rabbine yap. Yüceltmek, Allah Teâlâ’yı inanç, söz, yücelikle nitelemek puta tapanların ve öteki zâlimlerin söylediklerinden Allah’ı tenzih etmek demektir.

Rivâyet olunduğuna göre bu âyet-i kerîme nâzil olduğu zaman Peygamber (s.a.) Efendimiz; *“Allahu ekber”* der. Ardından eşi Hz. Hatice de “Allahu ekber” [177] der ve ferahlar. Peygamber (s.a.)’e gelenin bir vahiy olduğunu kesin biçimde anlar. Çünkü şeytan Allah’ı ululama/tekbiri emretmez. “Rabbini yücelt” emri içerisine namazların tekbirleri de -peygamberliğin ilk dönemlerinde namaz farz olmamakla birlikte- namaz tekbirleri dâhildir. Çünkü namaz bir takım duruşlardan ve vücudd hareketlerinden ibârettir. Bütün bunlar bir kayıtlama/belli bir mekânda yeralma demektir. Oysa Allah bütün belli bir mekânda yer tutmadan münezzehtir. Şu hâlde namazdaki bütün konum ve durumlar için tekbir getirmek gerekli olmuştur. Çünkü -sahih hadiste ifâde olunduğu üzere- *“Allah’ın zâtı namazda, kulun vechi/yüzü ile karşı karşıya bulunur.”* [178]

“Fekebbir/rabbini yücelt” âyetinin başındaki “fâ” ifâdenin taşımış olduğu “şart” mânâsı itibari iledir. Burada sanki şöyle deniyor: Hangi şey meydana gelirse gelsin sen Allah’ı yüceltmeyi O’nu tâzimle vasıflamayı bırakma.

Ya da ikinci âyetteki “kalk” emrinden maksadın Hz. Peygamberin Rabbını yüceltmesi ve şirkten tenzih etmesi olduğuna delâlet etmek için getirilmiş olabilir. Çünkü bilinmesi gereken ilk şey yaratıcıyı tanımak sonra O’nu zâtına lâyık olmayan şeylerden tenzih etmektir. Bu açıklama göz önüne alındığında “fa” yukarda söylediğimiz gibi “cezâiyye” değil, “ta’kibiyye” olmuş olur.

Bilmek gerekir ki; Allah’ın ululuk ve yüceliği kendi zâtı ile kaimdir ve kendisine bağlıdır, yoksa bir başkasının yüceltmesine bağlı değildir. Allah Teâlâ başkasının sonradan yüceltmesi ile yücelmekten çok büyüktür. Bu nedenle Peygamber (s.a.) Efendimiz, Mi’rac gecesi şöyle demiştir: *“Ben seni hakkıyla, lâyık olduğun gibi övemem. Sen kendini nasıl övmüşsen öylesin.”* [179] Şu hâlde kendi zâtını yücelten, öven Allah’ın bizâtihi kendisidir. O’nun övgüsü ezelden ebede kadar kadimdir, ezelîdir.

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾

4. Elbiseni tertemiz tut.

Yâni elbiseni temiz olmayan şeylerden muhâfaza ile necis olan şeylerden koruyarak temiz tut ve kirlendiğinde temiz su ile yıka. Çünkü temiz olan bir müminin -ister namazda ister namaz dışında- pis bir nesneyi üzerinde taşıması çirkindir. Bir de elbiseni kısaltmak sûretiyle yine temiz tut. Çünkü elbisenin uzun olması hâlinde etekleri

yollardaki pislikler üzerinde sürünür. Bu son mânâya göre "temizlemek" kinâye yoluyla "kısaltmak" anlamına kullanılmış olur. Çünkü elbiseyi temiz tutmak onun kısa tutulmasını gerektirir. Elbisenin kısa tutulması demek onu baldırların yarısına kadar ya da topuklara kadar uzatmak demektir. Çünkü Peygamber (s.a.) Efendimiz giymiş olduğu izârın uzunluğunu topuğuna kadar indiriyordu. Peygamber (s.a.) bundan daha aşağısına uzatanları, cehennem ateşiyle tehdîd etmiştir.

Hz. Ali Mürtezâ (r.a.)'a "elbiseni kısalt" buyurmuştur. Elbiseyi kısaltmak daha koruyucu, daha temiz ve daha kalıcıdır.

Bu emir, Peygamber Efendimiz'in (s.a.) kötü âdetleri terketmek ile ilgili vermiş olduğu ilk emirdir. Çünkü müşrikler elbiselerini necasetlerden korumazlardı.

Bu sözde iç temizliğinden dışın temizlenmesine geçiş vardır. Çünkü genelde içini temiz tutan kişi pisliklerden kaçınır ve her şeyde temizliği tercih eder. Çünkü bu din temizlik üzerine kurulmuştur ve cennete ancak temiz olanlar gireceklerdir. Allah temiz olan kulunu sever. Bir hadis-i şerifte şöyle denir: *"Kabı kacağı yıkamak, avluyu temiz tutmak zenginliğe sebebtir."* [180] Bir başka merfû hadiste şöyle buyurulur: *"Ağızlarınızı temizleyin; çünkü oralar Kur'an'ın yollarıdır."* [181]

Râğıb İsfahânî şöyle der: Temizlik iki çeşittir: 1- Vücut temizliği 2- Ruh temizliği. Temizlikle ilgili tüm âyetler bu iki tür temizlikle açıklanmalıdır.

"Elbiseni temiz tut" âyetinin anlamının; "Rûhunu ayıplardan uzak kıl veya *Kamus*'un işâret ettiği üzere kalbini temiz tut, ya da ahlâkını güzel kıl" şeklinde tefsir edenler olmuştur. **Hasan**'in tefsiri de "ahlakını güzel kıl" şeklindedir.

Bir haberde şöyle denir: Kâfirlere karşı bile ilişki içinde olsan ahlâkını güzel kıl; böylece iyilerin safına girmiş, orada yer almış olursun. "Elbiseni temiz tut" âyetine **el-Kevâşî** tefsirinde işâret olduğu üzere "amelini güzel kıl" şeklinde mânâ verenler olmuştur. Yine bu anlama gelmek üzere bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kişi içinde ölmüş olduğu iki elbisesi ile mahşere gelir."* [182] Yâni kişi kötü ve iyi amel elbiseleri ile mahşere gelir. Nitekim *Aynu'l-maânî* isimli eserde böyle söylenmektedir. İfâdenin devamında şöyle denir. Kişi elbisesi içinde yeniden dirilir. Bu *Kamus*'un da işâret ettiği üzere amelleriyle birlikte dirileceği anlamına gelmektedir.

"Elbiseni temiz tut" âyetine âile ferdlerini kendilerine öğüt vererek ve onları güzel terbiye ile terbiye ederek hatâ ve günahlardan uzak kıl, temizle; şeklinde tefsir edenler olmuştur. Araplar kişinin âile fertlerine elbise anlamına gelen "sevb ve libas" ismini verirler. Nitekim bu anlama gelmek üzere Allah karı-kocayı "elbise" kelimesi ile anlatıp şöyle buyurur: ***"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz."*** (el-Bakara, 2/187) buyurmuştur.

İbn Abbas (r.a.) tefsir etmekte olduğumuz bu "elbiseni temiz tut" âyet-i kerîmesini şöyle tefsir eder: "Elbiseni günah ve hıyânet üzere giyme. Onu iyi ve temiz olduğun hâlde giy. Nitekim *Fethu'r-Rahman*'da bu şekilde kayıtlıdır. Şâirin biri aynı anlama

gelmek üzere şöyle der:

Hamdolsun ne giydim elbisesini bir günahkârın
Ne işledim ihanet, şimdi yüzümü kapayayım.

Yukardaki beyitte günahkâr ve hâin kelimelerinin geçmesi bir sebebe bağlıdır. O da şudur; Hıyânet edenle günah işleyen kimseye "kirli elbiseli", sözünde doğru olan ile ahde vefa gösterenlere temiz elbiseli, denilirdi.

Nefahât'ta **Şeyh Ebu'l-Hasan Şâzelî**'den şöyle nakledilmektedir: Hz. Peygamber'i rüyada gördüm. Bana: "Ey Ali, elbiseni pislikten temizle ki, her nefeste Allah Teâlâ'nın yardım ve teyidinden faydalanabilesin." dedi. "Yâ Rasûlallah, elbisem hangisidir?" diye sordum. Buyurdu ki; "Allah sana beş hil'at giydirmiştir. Bunlar muhabbet, mârifet, tevhîd, îman ve İslam hil'atleridir. Allah Teâlâ'yı seven kimseye her şey kolay olur. Allah Teâlâ'yı tanıyıp anlayanın gözüne her şey değersiz görünür. Allah Teâlâ'nın birliğine inanan kimse ona hiçbir şeyi ortak koşmaz. Allah'a îman eden kimse her şeyden emin olur. İslam'la nitelenen kimse Allah'a isyan etmez. Eğer isyan etse istiğfar eder, özür diler. Özür dilerse Allah'ın fazlı ve ihsanıyla özrü kabul edilir. Sonra Şeyh buyurdu ki: Bütün bunlardan Allah'ın "*Elbiseni temizle*" buyruğunun mânâsını anladım.

Rûhânî sıfattan bir elbiseyi
Sana Allah'ın lütfu giydirdi
Elbiseni pislikten, gazap ve şehvetten uzak tut
Ki böylece temizliğinle meşhûr olasın.

وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿٥﴾

5. Kötü şeyleri terket.

Âyette yer alan "اَلرُّجْزَ/rucz" putlar demektir. "Terket" anlamına gelen "hecr" kelimesi Müzzemmil sûresinde açıklanmıştı. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: "Sen putlara tapmayı terket ve onlara yaklaşma." Nitekim Hz. İbrahim (a.s.) Kur'an'ın diliyle şöyle duâ ediyordu: ***"Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut."*** (İbrahim, 14/35)

Bâzılarına göre "rucz" azap anlamınadır. Buna göre âyetin mânâsı; azâba götüren günahları terkte sebat etmek sûretiyle azaptan uzak dur ve onu terket! Azâba götüren günahlara "rucz" denilmesi, sonuca sebebin isim olarak verilmesi kabilindendir. Peygamber Efendimiz'e (s.a.) "kötü şeyleri terket" şeklinde emir verilmesinden maksad bu uzaklaşma ve terketme fiiline devam et demektir. Çünkü Peygamber (s.a.) Efendimiz -zâten- putlara tapmaktan ve benzeri kötülükleri işlemekten uzaktı.

وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ ﴿٦﴾

6. Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.

Bir başka ifâdeyle verirken bunu çok görerek verme, ya da daha çoğunu talep ederek verme. Bu son anlamda âyet "istiğzar"ı yasaklamış olmaktadır. اِسْتِغْزَارْ/İstiğzar; insanın birine, karşılığında daha çoğunu verir ümidiyle bir şeyi bağışlamasıdır. Bu hareket câizdir. Bu anlamda Peygamber (s.a.) Efendimiz; *"İstiğzar yapan yaptığı bağıştan sevaba erer"* [183] buyurmuşlardır. Yâni bunu yapan kimse hibesinin karşılığına erer, denmiş olmaktadır. Bu kelimenin kökü olan "ğazâra" çokluk anlamınadır. Âyetteki yasaklama ya haramlık ya da tenzih ifâde eder. Haram olma durumu olduğu takdirde bu, Peygamber (s.a.) Efendimiz'e mahsustur. Çünkü Hz. Peygamber'in güzel ahlâk hususunda makamın ulviyetini koruması gerekir. Bundan dolayı zekat Peygamberin (s.a.) ümmetine helâl olurken -şerefinden dolayı- kendisine ve âile ferdlerine helâl kılınmamıştır.

Tenzih hükmüne gelince bu takdirde âyetteki yasaklık herkese yönelik olur. Yâni hem Peygamber (s.a.) Efendimiz'e hem de onun ümmetine yasaklık getirilmiş olur.

Bâzı âlimlere göre âyetteki "lâ temnun" kelimesi -verdiğini çok görmek anlamına değil de- başa kakmak anlamına gelen "minnet" kökünden türemiştir. Başa kakmak yapılan iyiliği yıkıp yerle bireder. Özellikle kişi yaptığı amel ile Allah'a karşı başa kakma fiilinde bulunup amelini çok görürse amellerinin tümü boşa gider. Çünkü amel, Allah'tan kula karşı bir minnettir, ihsandir. Nitekim Allah şöyle buyurur: ***"Sizi îmâna erdirdiği için asıl Allah size lutufta bulunmuştur."*** (el-Hucurat, 49/17) Bir kimse ömrü boyunca ibâdet ederek Allah'a şükretse -sayılamayacak kadar vermiş olduğu çeşitli nimetler bir yana- sâdece yaratılış nimetinin şükrünü edâ edemez.

وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿٧﴾

7. Rabbinin rızâsına ermek için sabret.

"Rabbin için sabret." Yâni Rabbinin hükmüne sabret, müşriklerin eziyetlerinden elem duyma. Çünkü tebliğe memur olan kimsenin insanların eziyetlerinden uzak kalması mümkün değildir. Fakat sabırla acı olan şey tatlıya dönüşür. Sıkıntılara katlanıp çaba göstermek insana zevk verir.

Tahammül insana önce zehir gibi görünür,
Fakat tabîatta yerleşince bal olur.

Mârifet ehli âriflerden biri şöyle der: Günah işlemeye karşı sabır, Allah'ın hükmüne

ve musîbetlere karşı sabır mertebelerinin tümünde sabrını "acaba başkaları ne der" düşüncesinden soyutla, uzak kıl. Nitekim Allah; ***"Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir."*** (en-Nahl, 16/127) buyurmaktadır.

Kâşânî sûrenin başından buraya kadar olan âyetleri şöyle tefsir eder: "Ey beden elbisesine bürünen ve onun sûretiyle perdelenen, bulunduğun durumdan ve tabîatın işleriyle uğraşmaktan kalk ve gaflet uykusundan uyan, kendine gel, uyar. Yâni nefsini, kuvvetlerini, senin dışındaki herkesi büyük bir azaptan uyar. *"Sâdece Rabbini yücelt."* Eğer herhangi bir şeyi yüceltip değerini tâzim edecek olursan Rabbini ta'zim et, sâdece onu yücelt. Senin gözünde Rabbinden başka hiç kimse büyük olmasın, Rabbinin dışındaki her şey kalbinde -Rabbinin kibriyâsını müşâhede ettiğin için- küçülsün. *"Elbiseni temiz tut."* Bâtınını /içini kötü huylardan, çirkin fiil ve kötü alışkanlıklardan, azâba götüren heyûlânî kirlerden temizle! *"Kötü şeyleri terket."* Yâni bâtınını maddî levâhiktan, fasık ve cismânî biçimlerden, zulmâni ve heyûlânî karaltılardan uzak kıl. *"Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma."* Bütün bunlardan soyutlanırken malı bir bedel beklentisiyle ve çok sevap alma ümidiyle verme. Çünkü bu nimeti vereni bir tarafa bırakarak nimetle perdelenmedir ve çok büyük bir kusurdur. Tam tersine sırf Allah rızası için ver. *"Rabbın için sabret."* Yaptıklarını -başka hiçbir şey uğruna değil- sâdece onun fazîletini elde etmek üzere sabrederek yap.

فَاِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِ ﴿٨﴾

8. O Sûr'a üfürüldüğü zaman var ya,

"O Sûr'a üfürüldüğü zaman" Âyette yer alan "nâkûr" üflenilen şey demektir. Bundan maksad sûrdur. Sûr İsrafil (a.s.)'ın kendisine iki kez üfleyecek olduğu boynuz biçimindeki bir nesnedir. Buna ilk üflendiğinde her canlı ölecek, ikinci üflendiğinde bütün canlılar dirilecektir. Kelimenin kökü olan "nakr" ses çıkarmak anlamınadır ve asıl sesin çıkmasına sebeb olan "vurma" anlamını ifâde eder. Bir başka ifâdeyle bir çeşit vurma sonucunda kendisinden ses çıkacaktır. Burada o vurmadan maksad üfürmedir. Çünkü üfürme boğazdan çıkan havaya bir çeşit vurma işlemidir. Buna göre âyetin mânâsı:"Sûr'a üfürüldüğü zaman" demek olur. Âyetin başındaki "fa" sebebiyye/sebeb bildiren fâ'dır. Bir başka deyişle "fâ" harfinden sonrası yâni sûr'a üfürülme "fâ" harfinden öncesine sebeb teşkil etmektedir, ama bunun aksı mümkün değildir. Şu hâlde "fa" sebeb bildiren lâm mânâsınadır. Burada âdetâ şöyle denmiş olmaktadır: Ey Muhammed! Sen onların aralarında bulunurken onların verecek oldukları eziyetlerine sabret. Çünkü onların önlerinde korkunç bir gün var. Onlar o gün, eziyetlerinin, sen de buna sabrının karşılığını göreceksiniz.

فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ﴿٩﴾

9. İşte o gün zorlu bir gündür.

Bunun anlamı; iş kâfirlere azap ve kötü hesap açısından zor gelir. O gün böylesine zor bir gündür. Bu ifâde sûra üfürülme gününe işâret etmektedir. Bu günün böylesine zor bir gün olduğuna; ***"kâfirler için de pek çetin bir gündür o."*** (el-Furkan, 25/26) âyet-i kerîmesi de işâret etmektedir. Burada sanki şöyle denmiş olmaktadır: O sura üfürülme günü kâfirler için zor bir gündür.

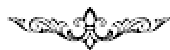

عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿١٠﴾

10. Kâfirler için *(hiç de)* kolay değildir.

Âyette yer alan "kolay değildir" anlamına gelen "ğayru yesir" ifâdesi o günün zor bir gün olacağını pekiştirip ve güçlendirmektedir. Eğer bu son ifâde kullanılmış olmasa idi o günün zorluğu -belki- bir yönden zor olmakla birlikte bir başka yönden zor olmayacağı ihtimalini ifâde etmiş olurdu. Şimdi bu pekiştirme getirilince o günün kâfirlere hiçbir yönden kolay olmayacağı ifâde edilmiş olmaktadır. Bu ifâde aynı zamanda bu günün müminlere kolay olacağına da işâret etmektedir. Burada kasdedilen gün, bütün herkesin yeniden canlanacak olduğu sur'a ikinci üfürüş günüdür. Çünkü bütün kâfirlere zorluğu söz konusu olan bu ikinci üfürüştür. Sura birinci üfürüldüğü esnâda canlı olan herkes içindir. Rivâyetlerde yer aldığına göre surda bütün ruhların sayısı kadar delik vardır ve ruhlar sura ikinci kez üfürülme esnâsında bu deliklerde toplanacaklar ve tam üfürülme gerçekleştiğinde her bir delikten bir ruh çıkıp âid olduğu ve alındığı cesedine geri dönecektir. Böylece o cesed Allah'ın izniyle canlanacaktır. Nitekim Peygamber (s.a.) Efendimiz bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: *"Nasıl rahat olayım ki! Sura üfürecek melek suru ağzına almış üfürülmesi için ne zaman emir verilecek diye bekliyor."* Kendisine; "o gün biz nasıl davranacağız, ne yapacağız? diye sorulduğunda Peygamber (s.a.) Efendimiz: *"Hasbunallah ve ni'mel vekil/Bize Allah yeter, o ne güzel vekildir"* [184] deyiniz cevabını vermiştir.

Kâşânî bu âyet-i kerîmeyi şöyle anlıyor: *"Sur'a üfürüldüğü zaman"* yâni dirilmiş olan bedene üfürülür ve kişiyi azâba götürecek ve cehenneme sürükleyecek kötü hey'etler, biçimler ya da sevap kazandıracak ve kurtuluşa erdirecek güzel sûretler oraya nakşedilir. Bu günün mahcuplara (mahrumlara) zor bir gün olacağı hiç kimsenin gizlisi, saklısı değildir. Her ne kadar o günün mahcuplar dışındakilere kolay bir gün olacağı gizli olsa da. Ancak keşif ve ıyan ehli olup tahkik derecesine ermiş olanlara bu da gizli ve saklı değildir.

---

[175]. Buhari, tefsir (74), 1, 3, 4; (96), 1; Müslim, îman 255, 257; Tirmizi, tefsir (47), 1; Müsned, III, 306
[176]. Buhari, rikak 26; itisam 2; Müslim, fedail 16
[177]. Kurtubi, XIX, 62
[178]. Bk. Buhari, salat 33, 38; Müslim, zühd 74
[179]. Müslim, salat 222; Ebû Davud, vitr 5
[180]. Deylemi, hadis no: 4285
[181]. Deylemi, hadis no: 6733
[182]. Kurtubi, XIX, 63
[183]. İbn Hacer, Kâfi, IV, 516
[184]. Tirmizi, kıyâme 8; tefsir (39), 7; Müsned, I, 326; III, 7; IV, 374

SEN BİLİYOR MUSUN SEKAR NEDİR?

ذَرْن۪ي وَمَنْ خَلَقْتُ وَح۪يداًۙ ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالاً مَمْدُوداًۙ ﴿١٢﴾
وَبَن۪ينَ شُهُوداًۙ ﴿١٣﴾ وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْه۪يداًۙ ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ
اَز۪يدَۗ ﴿١٥﴾ كَلَّاۜ اِنَّهُ كَانَ لِاٰيَاتِنَا عَن۪يداًۜ ﴿١٦﴾ سَاُرْهِقُهُ صَعُوداًۜ ﴿١٧﴾
اِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَۙ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ ﴿٢٠﴾
ثُمَّ نَظَرَۙ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَۙ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَۙ ﴿٢٣﴾
فَقَالَ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُۙ ﴿٢٤﴾ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِۜ ﴿٢٥﴾
سَاُصْل۪يهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُۜ ﴿٢٧﴾ لَا تُبْق۪ي وَلَا
تَذَرُۚ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِۚ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَۜ ﴿٣٠﴾

11. Tek olarak yarattığım o kimseyi bana bırak!
12. Kendisine geniş servet ve
13. Gözü önünde duran oğullar verdiğim,
14. Kendisi için *(nimetleri önüne)* serdikçe serdiğim *(o kimseyi bana bırak!)*
15. Üstelik o *(nimetlerimi)* daha da arttırmamı umuyor.
16. Asla *(ummasın)*! Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır.
17. Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım!
18. Zira o, düşündü taşındı, ölçtü biçti.
19. Canı çıkasıca, ne biçim ölçtü biçti!
20. Sonra, canı çıkasıca tekrar *(ölçtü biçti)*; nasıl ölçtü biçtiyse!
21. Sonra baktı.
22. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.
23. En sonunda, kibirini yenemeyip sırt çevirdi de:
24. «Bu *(Kur'an)* dedi, olsa olsa *(sihirbazlardan öğrenilip)* nakledilen bir sihirdir.
25. Bu, insan sözünden başka bir şey değil.»
26. Ben onu sekara *(cehenneme)* sokacağım.
27. Sen biliyor musun sekar nedir?
28. Hem *(bütün bedeni helâk eder, hiçbir şey)* bırakmaz, hem *(eski hâle getirip tekrar azap etmekten)* vazgeçmez o.
29. İnsanın derisini kavurur.
30. Üzerinde ondokuz *(muhafız melek)* vardır.

❀

Âyette yer alan “vahîden” ifâdesi ya “zernî” fiilindeki “ya” harfinden hâldir. Böyle olursa âyetin mânâsı; “Sen tek başıma yarattığım kişi ile beni yalnız bırak! Ben intikam almakta ona yeterim” denmiş oluyor. Ya da “halaktu” fiilindeki “tâ” harfinden hâldir. Bu durumda âyetin mânâsı birazcık değişir ve şöyle olur: “Sen bir başıma yarattığım, yaratılışında hiç kimseyi kendime ortak etmediğim o kişiyle Beni yalnız bırak.” Bir üçüncü ihtimal olarak “vahîden” kelimesi mahzuf bir âidden (zamirden) hâl de olabilir. Bu takdirde âyet-i kerîmenin mânâsı sen malı ve çocuğu olmamak üzere bir başına yaratmış olduğum o kişiyle Beni yalnız bırak şeklinde olmuş olur. Bu âyet-i kerîme **Velid b. Muğiyra** hakkında inmiştir. Ona kavmi arasında “vahid/tek” denilirdi. Çünkü kavmi onu itibar ve malda eşsiz zannederlerdi. O da kendi kendine övünür, “Ben tek oğlu tekim. Araplar arasında benim hiç bir benzerim olmadığı gibi babam Muğiyre’nin de hiçbir benzeri yok” derdi. İşte onun bu sözüne karşılık Allah kendisiyle alay etmek için hakâret olsun diye ona “vahid/tek” ismini vermiştir. Nitekim bunun benzeri başka âyetlerde mevcuddur. Allah şöyle buyurur: ***“Tat bakalım hani sen kendince üstündün, şerefliydin!”*** (ed-Duhan, 44/48)

Velid b. Muğiyre’ye “vâhid” denilerek hem alaya alınmış hem de övgü maksadıyla kullanılan kelime mal ve çocuk itibariyle “vahid/yapayalnız” olması ve baba ve nesepçe “vahid/yapayalnız” olması açısından onun kötülenmesine çevrilmiştir. O baba ve nesepçe yapayalnız idi. Çünkü Velid b. Muğiyre âyetin deyimi ile “zenim” idi. “Zenim” herhangi bir kavme mensup olmadığı hâlde o kavimden kabul edilen “yanaşma” demektir. Nitekim “zenim”in ne demek olduğu daha önce geçmişti. Ya da “vahid” kelimesi ile velid’in kötülük, habislik ve aşağılıkta biricik olduğu kasdedilerek kınanması ve kötülenmesi kasdedilmiş olabilir.

وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًاۙ ﴿١٢﴾

12. Kendisine geniş servet ve

Nitekim Velid b. Muğiyre’nin Mekke ile Taif arasında çeşit çeşit malları vardı. **Nuri**’nin ifâdesine göre kendisinin bir milyon dinar/altını vardı.

وَبَنِينَ شُهُودًاۙ ﴿١٣﴾

13. Gözü önünde duran oğullar verdiğim,

“Benîne şuhûden” gözü önünde duran oğullar demektir. Bir başka ifâdeyle bakıp bakıp ferah duyduğu Mekke’de onunla birlikte yaşayan oğullar verdiğim demektir. Velid’in oğulları; ellerindeki nimetler bol hizmetçileri çok oldukları için ticâret veya

çalışmak üzere Mekke'den babalarının yanından ayrılmazlar, buna ihtiyaç duymazlardı.

"Benîne şuhûden" ifâdesini çeşitli mahfil ve toplantı yerlerinde toplum içinde önde gelen kimseler olduklarında, itibar sâhibi bulunduklarından dolayı kendisiyle birlikte bulunan oğullar şeklinde tefsir etmek de mümkündür. Velid b. Muğiyre'nin on tane oğlu vardı. Bunların üçü; Halid, Hişam, Umara müslüman oldular. Tefsir bilginlerinin ifâdesi bu yoldadır. Muhaddislerin ifâdesine göre Velid'in oğlu Velid müslüman olurken yukarda işâret edilen Umâra ya Bedir savaşında ya da Habeşistan'da Necaşi eliyle kâfir olarak katledildi. **Süheyli** (rh.)'ın ifâdesine göre Velid'in müslüman olan çocukları Hişam, Velid, "Seyfullah" lakâbını alan Hâlid b. Velid'dir. Bu üç oğulun dışındakiler ise câhiliye dini üzere öldüler. Bunların isimlerini burada anmıyoruz.

وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًاۙ ﴿١٤﴾

14. Kendisi için *(nimetleri önüne)* serdikçe serdiğim *(o kimseyi bana bırak!)*

Kendisine riyaset/başkanlık verdiğim geniş bir mevki sağladığım ve bunun sonucu olarak nimetimi tamamladığım kimseyi bana bırak. Çünkü mal ile mevkiin bir elde toplanması dünya ehli nazarında kemal mertebesinin ta kendisidir. Bu nedenle kendisine Kureyş'in reyhanı denilmiştir. Reyhan bilindiği üzere hoş kokulu bir bitkidir. Kureyş'in reyhanı ise çocuk ve maldır.

et-Tevilâtü'n-necmiyye bu âyet-i kerîmeden şöylesi işâretler çıkarıyor: Burada Velid b. Muğiyre ile kötülük, zulüm, cevr, cehâlette biricik olan nefse ve onun kötü amel ve mallarının çokluğuna, kötü ahlâkının sağladığı cins cins servete, onun ardına takılan düşük aşağılık pis tâbilerinin oğullarına, onun hakkın emirlerine ve yasaklarına baş kaldırmış nefis sâhipleri nezdindeki servetine, saltanatına riyasetine ve mertebesine işâret olunuyor. Bu âsî nefisler zulmânî tabîat güçleridir. İşte buradan deniyor ki: Beni onunla başbaşa bırak. Çünkü ben onun üzerine gizli olan Ebû Bekr'i, Ruh olan Ömer'i, sır olan Osman'ı ve kalb olan Ali'yi musallat ederim. Tâ ki onlar rûhâniyetlerinin nûru ile nefsâni karanlıkları yok edip ortadan kaldırır. Onların amellerini değiştirirler, arkalarından giden oğullarını, taraftarlarını katlederler, saltanatlarını dürerler, servetlerinin gelmiş olduğu kapıyı tıkarlar.

ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيدَۗ ﴿١٥﴾

15. Üstelik o *(nimetlerimi)* daha da arttırmamı umuyor.

"Üstelik o" kendisine verdiğim mal ve çocuk üzerine *"daha da arttırmamı umuyor."* Âyette yer alan "sümme" onun bu tamahını ve hırsını "istib'ad/uzak görme"

"istinkâr/hoş görmeme" ifâde etmektedir. Bu istib'ad iki sebebe dayanmaktadır. Ya kendisine verilenler çoktur ve son noktaya ulaşmıştır artık, daha arttırılması mümkün değildir. Bir başka ifâdeyle; kendisine verilen oğullar ve nimetler normal olarak onun gibilere verilenin en son noktasıdır. Ya da ikinci bir ihtimal olarak daha fazlasını umması nimete ve nimeti verene karşı nankörlük ile çelişmektedir. Çünkü nimetle nimeti verene nankörlük etmek bu günden itibâren artık bir arada bulunmayacaktır. Bir başka ifâdeyle küfür ile daha fazla nimet verme ve nimetlenme artık bu günden itibâren bir arada bulunmayacaktır.

كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾

16. Asla *(ummasın)*! Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır.

"Asla" bu ifâde onun boş arzusu ve hırsını red, nâfile ve asılsız olan ümidini kesmeyi ifâde etmektedir. Dolayısıyla bu ifâde mânâ bakımından daha öncesine bağlı olup "O, nimetleri daha da artıracağını umuyor öyle mi, asla. *Çünkü o bizim âyetlerimize karşı son derece inatçıdır."* İnatçılık herhangi bir şeye muhâlefet ederek karşı çıkmaktır. "O son derece inatçıdır" ifâdesi daha önce geçen kısmın sebebini bildirmektedir. Çünkü nimeti veren yaratıcının âyetlerine karşı inatçılık etmek -ki bu âyetler apaçık Kur'an âyetleridir- ve bunca mükemmel ve tam nimetlere karşı nankörlük etmek bütün bunlardan tam olarak mahrum kalmaya sebebtir. Verilen ise istidrâc kabilinden şeylerdir. Âyette "li âyâtinâ" ifâdesinin mânâ bakımından bağlı olduğu "ânîden/inatçı" kelimesinden önce zikredilmesi tahsis ifâde etmektedir. Onun diğer hususlarda inadını bırakıp da yalnız Allah'ın âyetlerine karşı inatçılık göstermesi elden kaçırılan şeyin ne kadar büyük bir kayıp olduğunu göstermektedir.

Rivâyete göre Velid b. Muğiyre bu âyet indikten sonra fakirleşmeye devam etmiş ve sonunda fakir olarak ölmüştür.

Büyüklerin nasîhatına kulak vermeyen kimse
Pişmanlık parmağının başını çok ısırır.

سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا ﴿١٧﴾

17. Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım!

Râğıb İsfahânî; âyette yer alan "se urhikuhu" fiilinin yapısı hakkında bilgi verir. "Rehikahû el emru" demek herhangi bir iş bir kimseyi kapladı, kuşattı, baskı altına aldı demektir. Aynı kökten olmak üzere "erhaktus salate" ifâdesi kullanılır. Bunun anlamı namazı geciktirdim, tâ ki diğer namazın vakti geldi demektir. Şu hâlde kelimenin

yapısında bir "kuşatma, kaplama, baskın gelme" anlamı vardır.

Yine âyette yer alan "saûd" zor tümsek, dik ve sarp yokuş demektir. Bu ifâde istiâre yoluyla her türlü meşakkat ve zorluğun aşılması için kullanılmaktadır. Bâzı tefsir bilginlerine göre "saûd" "feûl" ölçüsünde fakat "fâil" anlamındadır. Bu takdirde durum mahalle hâlin ismi verilmesi kabilinden olmuş. Yokuşa meşakkat ismi verilmiş ya da "saûd" "mef'ûl" mânâsınadır. Bu takdirde kelime -mecazen değil de- gerçek anlamında kullanılmış olur. Buna göre âyetin mânâsı: Ben onu umduğu fazlalığa karşılık istemese de zorlu dik bir yokuşu çıkmakla yükümlü tutacağım demek olur. Öylesine zor olacak ki kendisini her yönden şiddetli bir meşakkat sarıp bürüyecek. "İrhak" herhangi bir kimseye büyük bir meşakkatli işi görmesi yükümlülüğünü yüklemek demektir. Öylesine ki o kimseyi her yönden meşakkat ve şiddet sarıp bürüyüverir.

İmam Gazali der ki: "Kişinin yükümlü tutulacağı sarp yokuş öyle bir hâldir ki insan onu yapmaya koyulduğunda -sonunda ölmese bile- canı çıkacak gibi olur." Bu ifâde kişinin dayanılamayacak derecede zor bir azapla yüzyüze geleceğinin temsilî bir anlatımından ibârettir.

Yukarıdaki ***"sarp bir yokuşa sürülme"*** ifâdesini mecâzî olarak almak mümkün olduğu gibi gerçek anlamına yorumlamak da mümkündür. Nitekim Peygamber (s.a.) Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyururlar: *"Saûd" cehennemde ateşten bir dağdır. Azap çeken kişi o dağa yetmiş senede çıkar. Sonra tekrar aşağıya yuvarlanır ve ebediyete kadar böylece azap görür"* [185]

Yâni onun tepesine gidilemez. Onu ateşten zincirlerle çekerler. Önden çeker, arkadan ateşten gürzlerle vururlar ve bu böyle devam eder. Bu sûretle yetmiş senede tepeye ulaşır, sonra yeniden bu şekilde aşağı düşer ve başa geri döner.

Hadisteki "harif" kelimesi senenin sonu demektir. Bu mevsimde meyveler olgunlaşıp devşirildiği için senenin sonuna da harîf denilir. Bütün yıl demektir. Nitekim "sûrî illet/şeklî sebeb, tam illettir; yâni tam sebebtir" denilmesi de böyledir.

Bu nedenle *Kâmus'*ta denir ki: "Harif yaz ile kış arasındaki üç aydır. Bu ay içinde meyveler toplanır. Peygamber Efendimiz'den gelen bir başka hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kişi cehennemde o yokuşu çıkmakla yükümlü tutulur ve oraya elini her koyduğunda eli erir. Oradan kaldırdığında ise tekrar eski hâlini alır. Ayağını bastığında ayağı erir, kaldırdığında ayak eski hâlini alır."* [186]

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾

18. Zira o, düşündü taşındı, ölçtü biçti.

Bu ifâde yukarıdaki tehdidin sebebini açıklamakta ve o kişinin neden bu azâbı hak ettiğini beyân etmektedir. Bu beyâna göre onun azâbı hak ediş sebebi, Kur'an-ı Kerim hakkında ne söyleyeceğini ölçüp, biçip üzerinde düşünmesidir.

Yâni; o Kur'an hakkında ne diyeceğini iyice düşündü. Kur'an'a hangi noktadan saldıracağını derinlemesine düşündü ve kendi içinde ne diyeceğini ve nasıl diyeceğini planladı ve söyleyeceklerini hazırladı.

فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۙ ﴿١٩﴾

19. Canı çıkasıca, ne biçim ölçtü biçti!

Bu ifâde ile yukardaki planlamayı yapan kişinin plânlamasının ve amaçladığı hedefe varmasının şaşılacak, hayret uyandıracak bir şey olduğu vurgulanmaktadır. Varmış olduğu hedef ise kahrolası Kureyş'in amaçlamış olduğu hedeftir. Aynı ifâdeyi "hayret" ifâdesi olarak almak mümkün olduğu gibi, onların bu yaptıklarını alaya alma yoluyla övgü ifâdesi olarak almak da mümkündür ki bu onların: "Kur'an'ın bir sihir olduğu ifâdelerinin son derece dolaşık, karışık ve düşük olduğu" yolundaki sözleridir. Ya da "kahrolası ne biçim ölçtü, biçti" ifâdesi onların kendi ağızlarından çıkan ifâdenin bir anlatımı olmuş olabilir. Bu takdirde onların bu sözü nakledilerek kendileri alaya alınmış olur. Ya da Kur'an'ı takdir edip büyük görerek hayretle karşıladıkları hikâye edilmiş olur. Bu takdirde onların sözlerinin arap dilinde benzerleri olduğunu görüyoruz. Araplar; "Allah kahretsin! herif ne kadar cesâretli, Allah rezil edesice! Nasıl da şâir" derler. Onlar bu sözleriyle bedduâ ettikleri kişinin ne kadar cesur ve ne kadar şâir olduğunu bu sıfatlarda ne kadar ileri gittiğini vurgulamış olurlar ve hasedlerinden o kişiye bedduâ ederek gerçeği ifâde etmiş olurlar. İşte burada "kahrolası ne biçim ölçtü, biçti" ifâdesinde de hased ve kıskançlıktan gerçeği ifâde etmiş olabilirler. Nitekim bu konuda ***"Allah onların canlarını alsın nasıl bu hâle geliyorlar?"*** (el-Munafikun, 63/4) âyetini tefsir ederken geniş bilgi vermiş bulunuyoruz.

Rivâyete göre Velid bir gün Peygamber (s.a.)'e uğrar. Rasûlullah (s.a.) o esnâda *"Hâ.Mim es-Secde"* sûresini okumaktadır. Bâzı tefsir kitaplarına göre, *"Ha.Mim el-Mü'min"* sûresinin baş taraflarını okumaktadır. Velid, Mahzum oğullarına; "Vallahi az önce Muhammed'den öyle bir söz işittim ki o, ne bir insan sözü ve ne de bir cin sözüdür. Onun kendine has bir tatlılığı ve bir güzelliği, kabûle şayan bir özelliği vardır. O ağacın dalları meyveli, kökü ise bol sulu ve bereketli bir topraktadır".[187] Velid bu sözüyle Kur'an'ı taze ve yaş bir ağaca benzetmektedir. Bu ağaç bol sulu bir toprağa kök salmış, göğe doğru yükselen dalları meyvelerle dolmuştur. Velid bu sözünde ağacın dalları ve köklerinden söz etmektedir. Dalları meyveye durmuş, bol sulu, bereketli bir toprağın derinlerine kök salmıştır. O bu benzetmeyi hayal gücünü çalıştırarak yapmıştır.

Kâşifî demiştir ki; onda başka hiçbir sözde olmayan tatlılık ve lezzet, başka hiçbir kelamda bulunmayan tazelik ve ferahlık vardır. Onun en yücesi küllî saâdetlerle yüklü yüksek meyve dalları, en aşağısı ise fazîletler ve hikmet damarlarıdır/kökleridir.

Velid sözüne şöyle devam eder: "Vallahi o Kur'an üstündür. Ona üstün gelinemez."

Bu sözler üzerine Kureyş: “Vallahi Velid dininden çıkıp bir başka dine girmiş; “Vallahi Velid bu kavmin ileri gelen başkanı olduğu için bütün Kureyş ona uyarak saf değiştirecek” derler. Bu söz üzerine Velid’in kardeşinin oğlu Ebû Cehil; “Ben onu hâllederim”der. Gidip üzüntülü bir şekilde Velid’in yanında oturur ve onu kızdıracak ve öfkelendirecek şeyler söyler.

“Kureyşliler; onların yiyeceklerinin fazlasından nasiplenmek için, senin Muhammed’in sözlerini beğendiğini, onu büyük gördüğünü ve ona senâda bulunduğunu söylüyorlar” dedi. “Eğer böyleyse, Kureyş bir araya gelir, sana yetecek yiyeceği temin eder, böylece onların yiyeceğine ihtiyacın kalmaz.” Velîd Ebû Cehil’den bu sözü işitince öfkelendi ve şöyle dedi: “Sen bilmez misin? Ben mal ve evlâd bakımından Kureyş’ten daha zenginim. Muhammed’in ashâbı ise daha kendi karnını doyuramıyor, fakr ü zarûretten rahat yüzü görmüyorlar. Bunlardan yiyeceğin arttığına hattâ başkalarına verdiklerine nasıl inanırsın?” Sonra her ikisi kalkıp Kureyş meclisine gittiler. Velîd şöyle dedi: “Siz Kureyşsiniz ve biliyorsunuz ki bu Muhammed’in şânı ve risâleti Araplar arasında yayılmaktadır. Hac mevsimi yakındır, Araplar gelip onun durumunu sorduğunda onlara ne cevap vereceksiniz?”

Velid onlara şöyle söyler: “Siz Muhammed’in deli olduğunu iddiâ ediyorsunuz. Hiç onun boğulduğunu gördünüz mü? -Araplar şeytanın deliyi boğduğuna ve onu çarptığına inanırlardı. Onun kâhin olduğunu söylüyorsunuz, onu kâhinlik yaparken hiç gördünüz mü? Onun şâir olduğunu iddiâ ediyorsunuz onu şiir söylerken hiç gördünüz mü? Onun yalancı olduğunu iddiâ ediyorsunuz hiç onun yalan söylediğini müşâhede ettiniz mi?” Araplar bu soruların hepsine “hayır” diyorlardı. Daha sonra araplar; “öyleyse o ne? onun hakkında ne diyorsun?” dediler. Velid düşündü ve: “O sâdece bir sihirbazdır, görmez misiniz kocayla karısının, çocuklarının ve dostlarının arasını ayırıyor. Onun söyledikleri sihirden başka birşey değil. Bunu Babil’lilerden naklediyor” der. Bunun üzerine toplantı yeri sevinçle çalkalanır. Oradakiler Velid’in dediklerini beğenerek, ondan râzı ve hoşnud bir şekilde oradan dağılırlar.

ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ ﴿٢٠﴾

20. Sonra, canı çıkasıca tekrar *(ölçtü biçti)*; nasıl ölçtü biçtiyse!

Bu ifâde, kötüleme husundaki mübâlağaya taaccup için tekrar edilmiştir. “Sümme” edâtı ise ikinci kez yapılan bu bedduânın birinciden daha ileri olduğunu ifâde etmek için getirilmiştir. Onun hakkında lâyık olan ancak bu bedduâ cümlesidir. Bundan sonra gelen “sümme” ise -aslına uygun olarak- zaman yönünden öncelik ve sonralık ifâde etmesi içindir.

ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾

21. Sonra baktı.
Sonra o, Kur’ana bir kez daha baktı ve üzerinde düşündü.

ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾

22. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.
“Sonra suratını astı.” Yüzünün rengi değişti: Çünkü o Kur’an’da sataşacak hiç bir nokta bulamamış ve ne diyeceğini bilemeyecek hâle gelmişti. *“Kaşlarını çattı”* ifâdesi yukarda geçen “suratını astı” ifâdesine tâbidir.

Sa’dî Müftî der ki: Burada zâhir olan odur ki “abese” ve “besera” fiilden her birinin birbirine aykırı bir anlamı olsa gerektir. Buna göre “abese” yüzünü ekşiltti, suratını astı, “besera” ise kötülükten gözleri arası büzüldü. Yâni kaşlarını çattı, yüzü simsiyah kesildi anlamınadır. Nitekim **Halebî** kelimeleri bu şekilde açıklar. **Râğıb İsfahânî**’nin ifâdesine göre “besera”; herhangi bir şeyi daha zamanı gelmeden acele ile istemek anlamınadır. Nitekim bu fiil Arapçada; “اَبْسَرَ الرَّجُلُ حَاجَتَهُ” şeklinde kullanılır ki “filanca kişi ihtiyacını zamanından önce talep etti” anlamında kullanılır. Buna göre âyette yer alan “abese ve besera” fiilleri zamanından önce ve vakti gelmediği hâlde filanca kişi yüzünü ekşitti demektir.

ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾

23. En sonunda, kibrini yenemeyip sırt çevirdi de:
Sonra o hakka arkasını döndü ve ona uymaktan kibirlendi.

فَقَالَ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾

24. «Bu *(Kur’an)* dedi, olsa olsa *(sihirbazlardan öğrenilip)* nakledilen bir sihirdir.
“Ve” haktan yüz çevirmesinin ardından dedi ki: Bu sâdece Muhammed’in söyledikleri yâni Kur’an (*öteden beri nakledile gelen)* başkalarından rivâyet edilen ve öğrenilen *(bir sihirdir.)* Yoksa Muhammed’in kendi başına yapmış olduğu sihir değildir. Arapça “اَثَرْتُ الْحَدِيثَ/esertü’l-hadîse” denilir ki ben hadis naklettim, rivâyet ettim demektir. “اَثَرَهُ اَثَرًا /Aserahu eseran” ifâdesi ise herhangi bir kavmin vefatından sonra onlardan rivâyette

bulundum demektir. Kelimenin kök yapısı ve aslı budur. Sonra kelime kimden olursa olsun rivâyet etmek anlamına kullanılmaya başlanmıştır. Yine bu kökten türeme: "Hadîs me'sûr" denilir ki anlamı halefin/sonradan gelenlerin seleften/öncekilerden naklettikleri söz, "اَدْعِيَةٌ مَأْثُورَةٌ/ed'ıye me'sûra" ifâdesi de büyüklerden rivâyet edilen duâlar demektir.

Herhagi bir hikmete dayalı olarak sihri öğrenmeye ruhsat verilmiştir. Fakat bunun gerçek olduğuna inanmak ve sihir yapmak küfür sayılmıştır. Nitekim yukarda işâret ettiğimiz hikmet gereği şöyle bir söz vardır:

Öğrendim şerri değil gâyem şerr, isterim korunmak,
Öğrenmezsen halkın şerrini, âkıbetin bilki şerre uğramak

Sihrin ne demek olduğu ve bununla ilgili diğer söylenecek şeyler daha önce ilgili yerlerde geçmişti.

إِنْ هٰذَٓا اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِۜ ﴿٢٥﴾

25. Bu, insan sözünden başka bir şey değil.»

Bu cümle daha önce yukarıda geçen cümleyi te'kid etmektedir. Bu nedenle başında atıf harfi yer almamıştır. Velid bu sözü serkeşlik ve inadından dolayı söylemiştir. Yoksa inanarak dile getirmiş değildir. Çünkü yukarıda geçen ve Kur'an'ın "insan ve cinlerin sözü olmadığı" yolundaki ikrarı bunu göstermektedir. Velid burada yer alan "beşer" kelimesiyle Yesâr, Cebr ve Ebû Fukeyhe'yi kasdetmektedir. Bu üç kişiden ilk ikisi Fars diyarından Mekke'ye gelmiş köleler idiler. Peygamber (s.a.) Efendimiz onların yanlarında otururdu. Sonuncusu olan Ebû Fükeyhe ise Bizans'lı bir Rum olup Yemame'de bulunan Müseylimetü'l-Kezzâb tarafından zaman zaman Mekke'ye gönderilirdi.

سَاُصْل۪يهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾

26. Ben onu sekara *(cehenneme)* sokacağım.

Sekar kelimesini cehennem olarak tefsir ettik. Çünkü **Cevherî**'nin *es-Sıhâh*'ında'ında Sekar kelimesinin cehennemin isimlerinden birisi olduğu kaydediliyor.

İbn Abbas (r.a.) ise Sekar'ın cehennemin altıncı tabakası olduğunu söyler. Arapçada; "Sekarathu eşşemsu" denir ki anlamı "güneş filancaya eziyet ve elem verdi" demektir. Cehenneme sekar denmesi içinde bulunan kimseye elem ve acı vermesinden dolayıdır. Bu âyette yer alan "seuslîhi sekar" ifâdesi daha önce onyedinci âyette geçen "seurhikuhû saûden/ben onu sarp bir yokuşa süreceğim" ifâdesinden bedel-i iştimaldir.

İster sakar onun misli olup içine giren aynı şiddette karşılaşmış olsun isterse saud cehennemde bir dağın adı olsun farketmez. Çünkü sekar bunların her ikisini de içine almakta kapsamaktadır.

وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُۜ ﴿٢٧﴾

27. Sen biliyor musun sekar nedir?

“Sen sekar’ın ne olduğunu bilirmisin?” Bunun anlamı; sekar’ın hangi vasıfta olduğunu sana bildiren şey nedir? demektir. Bir başka ifâdeyle sekarın mâhiyeti akılların kavrama kapasitesinin dışındadır. Bu ifâde sekar’ın durumunu tâzim etmektedir.

لَا تُبْقٖى وَلَا تَذَرُۚ ﴿٢٨﴾

28. Hem *(bütün bedeni helâk eder, hiçbir şey)* bırakmaz, hem *(eski hâle getirip tekrar azap etmekten)* vazgeçmez o.

“Hem bırakmaz hem vazgeçmez o” Bu ifâde yine sekarın vasfını ve hâlini beyân etmektedir. Ayrıca aynı içinde zımnen bulunan ve kendini gösteren vaadi yerine getirme anlamına gelir. Sekar’ın ne olduğunu sen bilir misin? Sekar içine atılan herşeyi yakmak sûretiyle helâk eder, helâk edince de helâk olmuş olarak bırakmaz. Tâ ki helâk olan o şey yeni bir yaratılışla eski hâline gelir. Bu sefer sekar onu ikinci kez yeniden helâk eder ve böylece bir döngü sürüp gider. Nitekim bu sekar’ın işleyişi tıpkı şu âyet-i kerîmede Allah’ın belirttiğine benzemektedir: ***“Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hâle geldikçe, derilerini başka derilerle değiştiririz ki acıyı duysunlar.”*** (en-Nisa, 4/56)

Âyetteki “lâ tubkî” ifâdesine, ”hiçbir şeye acımaz” anlamını vermek de mümkündür. Buna göre âyetin mânâsı; sekar içerisine atılan hiçbir şeye merhamet etmez, onu helâk etmemiş bırakmaz. Tam aksine içine atılan herşey kesin olarak yok olmuş demektir. Çünkü sekar, Cebbar olan Allah’ın gazabından yaratılmıştır.

Bâzı âlimlere göre de âyetin mânâsı; sekar hiçbir şeyi canlı bırakmaz, ölü de bırakmaz şeklindedir. Bu tıpkı Allah’ın; ***“Şurası muhakkakki kim Rabbine günahkâr olarak varırsa, cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür ne de yaşar!”*** (Tâhâ, 20/74) âyet-i kerîmesine benzemektedir.

لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِۚ ﴿٢٩﴾

29. İnsanın derisini kavurur.

Kavurur şeklinde tercüme edilen "levvâha" kelimesini açmak gerekirse Arapçada; "lâhat ennâru eşşey'e" denilirki anlamı ateş bir şeyi yaktı, kapkara etti demek olur. Yine Arapçada "lâhahu esseferu evi'l-ataşu" denilir ki anlamı yolculuk veya susuzluk filanca kişiyi değiştirdi anlamına gelir. Herhangi bir nesne, şâyet yağlı ise yandığında kararması da bu kelime ile ifâde olunur.

Aynı âyette yer alan "beşer" kelimesi "beşera" kelimesinin çoğuludur. Beşera demek insan derisinin dış yüzeyi demektir. Buna göre o sekar insanın cildinin dış yüzeyini değiştirip kapkara yapar demek olur. Bâzı tefsircilere göre ateş onların cildlerini yakar ve geceden daha kara bir hâle getirir demektir.

Burada; "lâ tubkî ve la tezer/hem bırakmaz, hem vazgeçmez" âyetleri göz önüne alındığında "ateşin insan derisini ne şekilde kararttığını anlatmak mümkün değildir" şeklinde gelebilecek bir itiraza şöyle cevap verilebilir: "Bu âyet-i kerîmede insanın külliyyen yok olacağına dâir herhangi bir belirti yoktur. Bununla birlikte eğer insan yok olacaksa bunun yüzünün kapkara kesilmesinden sonra yok olması da mümkündür"

Bâzı âlimlere göre "levvâha" görünmek, zuhûr etmek anlamında ism-i fâil olabilir, "beşer" kelimesi de beden derisi anlamına değil de insan anlamınadır. Âyetin mânâsı: "Sekar/cehennem insanlara görünür".

Nitekim: "O sekar insana beş yüz yıllık mesâfeden gözükür" denilmiştir ki bu tefsir Allah'ın: ***"Ve görene cehennem açık bir şekilde gösterildiği zaman"*** (en-Nâziat, 79/36) sözü gibi olmuş olur. Böylece cehennem beşyüz yıllık mesâfeden kâfire gözüktüğünde ona "semûmu/vücûdun içine işleyen azâbı" ve "harûru/sıcaklığı" ulaşır. Tıpkı mümine rüzgâr ve esintisinin beş yüz yıllık mesâfeden ulaştığı gibi.

عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾

30. Üzerinde ondokuz *(muhafız melek)* vardır.

Sekar'ın *"üzerinde ondokuz (muhafız melek) vardır."* Bu melekler sekarın işlerini görürler ve oraya girmiş olanlara hükmederler. Bunlar Mâlik ve onunla birlikte bulunan onsekiz melektir. Bu meleklerin gözleri çakan şimşek gibi, dişleri dokumacı tarağı gibidir. Saçları ayaklarına kadar uzanır, ağızlarından cehennemin alevi fışkırır. İki omuzları arası bir yıllık yürüyüş mesâfesi kadardır. Kalplerinden acıma ve merhamet duyguları tamamen sökülüp, alınmıştır. Her biri bir avucuna yetmişbin kişiyi alarak cehennemin dilediği noktasına atabilme gücüne sâhiptir.

Bâzı âlimlere göre bu "ondokuz" orada görevli meleklerin reisleri ve başkanlarının sayısıdır. Orada görevli olan meleklerin tümünün sayısına gelince Allah'ın şu âyetinde olduğu gibi bunu ancak kendisi bilir: ***"Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez."*** (el-Müddessir, 74/31) Bu önde gelen ondokuz tane meleğin sayılara sığmaz,

hesapsız yardımcılarının olması mümkündür. Mârifet ve mânâ erbâbı âlimler bu meleklerin sayıları hakkında bir takım görüş ve nazariyeler ileri sürmüşlerdir. Bunlardan bâzılarını şöylece özetlemek mümkündür:

1-"İnsan nefsinin nazarî ve amelî kuvveti açısından fesâdına sebeb olan şey hayvânî ve tabiî kuvvetlerdir. Hayvanî kuvvetler beşi zâhirî, beşi bâtinî olmak üzere ondur. Bunlara "şehvet" ve gazap"ı eklersek on iki eder. Tabiî kuvvetlere gelince bunlar câzibe, mâsike, hâdıma/hazmeden, dâfia/savuşturan, gâziye/gıdâ veren, nâmiye/büyüten, müvellide/doğuran kuvvetler olup yukarda işâret ettiğimiz tabiî ve hayvânî kuvvetlerin toplamı ondokuz eder.

İbn Şeyh der ki: Hayvanî kuvvetlerden maksad; hayvan, bitki ve mâden üçlüsü arasında sâdece hayvanlara âid güç ve kuvvetler demektir. Bu kuvvetler kendi arasında ikiye ayrılırlar:

a- Müdrike

b- Fâile.

Müdrike; müşâhede ve hıfz ile idrakta, kavramada payı olan güçlerdir. Bunlar beş bâtınî duyu organıdır. Böylece müdrike'nin sayısı on eder.

Fâile'ye gelince bunlar fiilde payı ve rolü olan güçlerdir. Bu güçler kendi arasında ya baise'dir ya da muharrike'dir. Bunlar iki adet olup şehvet ve gazaptır. Tabiî güçlere gelince bu güçler hayvana mahsus olmayan güçlerdir. Tam tersine bitkilerde de bu güçlerin varlığından söz edilir. Bunlar yedi tanedir. Üçü hizmet alan, dördü hizmet verendir. Hizmet alanlar; ğaziye/gıdâ veren, namiye/büyüten, müvellide/doğurandır. Hizmet edenler ise; cazibe/çeken, hadıme/hazmeden, masike/tutan ve dafia/kovan, savuşturan güçlerdir. Yukarda işâret ettiğimiz âfetlerin kaynağı bu ondokuz güç olunca cehennemdeki zebânîlerin sayısıda buna paralel olarak ondokuz olmuş oluyor.

Sa'dî Müftî der ki: Görüldüğü üzere sözünü ettiğimiz güçlerin isbâtında temel dayanak felsefi usullerdir. Biz fâil-i muhtar olan yüce yaratıcımızı bu tip şeylerden nefyeder, tenzih ederiz. Allah'ın kelamını bu şekilde tefsir etmekten kendimizi koruruz. Her ne kadar imam *Tefsir-i Kebir*'inde bunu zikretse ve ardından bâzıları kendine uysa da bu tür şeylerden tefsirde kaçınılmalıdır. Yine **Sâdî Müftî** şöyle der: "En doğru olan bunların bilgisini Allah'a havâle etmektir. Beşer aklı bu tür şeyleri kavramaktan âcizdir." Bu görüş ve değerlendirmeyi **İmam Süheyli**'nin *el-Emâlî* isimli eserinde söylediği şu tesbit reddetmektedir: "Zebânîlerin ondokuz adet olmasındaki bundan daha az ve daha çok bulunmamasındaki nükteye gelince, yemin ederim ki kitapta ve sünnetde bu nüktenin ne olduğuna dâir delil ve işâret mevcuddur. Fakat bunlar gizlenmiş sır gibidirler. Halk alışık olmadığı ve bilmediği şeyi hemen inkâr etmeye ve bunu tezyif edip çirkinleştirmeye çok meyillidir. Bu nüktelerin yayılması ve zikredilmesi kötü bir tevile yol açmak tehlikesinden uzak değildir. Çünkü insanların çoğunluğunun anlayış kapasitesi eksiktir. Böyle bir noktada insanlarda insaf duygusu gâyet azdır."

2- "Zebânîlerin sayısıyla ilgili bir diğer nazariye şudur: Cehennemin kapıları yedidir. Bu kapılardan altısı kâfirlere, birisi de fâsıklara mahsustur. Kâfirler cehenneme üç

sebebten girerler:
a- İnanmamak,
b- İkrarda bulunmamak,
c- amel etmemek.

Bu altı kapıdan herbiri üçe ayrılır ve bunların toplamı onsekiz eder. Fâsıklara gelince onlar için sâdece amel etmeme söz konusudur. Böylece cehennemin kapılarının toplamı ondokuz olmuş olur."

3- "Bir günün saatlerinin toplamı yirmidörttür. Bundan beşi beş vakit namaz içindir. Yirmidörtten beşi çıkardığımızda geriye ondokuz kalır. Bu ondokuz saat ibâdet dışında çeşitli azaplarla kişinin hesaba çekileceği işlere sarfedilmiş olan saatlerdir. Bir başka ifâdeyle namaz vakitleri olarak tahsis edilmiş olan beş saatin karşılığında -o vakte şeref katmak için- zebânî yaratılmamıştır. Bu tahsis müminlerin âsî olanlarından namaz kılanlara mahsus olması gerekmez. Nitekim **Sa'dî Müftî** *Havaşi'*sinde böyle ifâde olunur. Şu hâlde zebânîlerin sayısının ondokuz olması kaçınılmaz bir hâl alır. Bir başka teoriye göre Allah yeryüzünü nasıl dağlarla koruma altına aldıysa cehennemi de böylesine koruma altına almıştır. Bunlar yüzdoksan dağdır ve bu yüzdoksan dağın aslı ondokuzdur."

4- "Bir başka görüşe göre âlemin işini düzene koyanlar seyyar yıldızlardır ve bunlar yedi adettir. Süflî âlemi idâre ile görevlendirilen oniki adet de burç vardır. Bu burçlar o süflî âlemde etkindirler. Bunlar onlara tesir kamçısıyla vururlar ve onları çukurlarına düşürürler."

5- "Beşinci nazariye **İmam Secavendi**'nin *Aynu'l-maânî* isimli eserde dile getirdiği görüştür: Zebânîlerin sayılarındaki hikmetin ne olabileceği konusunda insanlar görüş beyân etmişlerdir. Oysa sayıların hikmeti ve illeti aranmaz. Çünkü dokuz bir ile başlayan tek sayıların en çoğudur. On ise onlu basamaktaki sayıların en azıdır. Böylece azın en çoğu ile, çoğun en azı bir araya getirilmiştir. Ondokuz sayısı bu iki grubu kendi bünyesinde toplamaktadır. Bu nedenle zebânîler ondokuz adet olmuşlardır"

6- "Bir başka görüş ise *Keşfu'l-esrar*'da dile getirilen görüştür. Buna göre "bismillâhirrahmânirrahiym" ifâdesi ondokuz harften oluşmaktadır. Zebânîler de ondokuz melektir. Şu hâlde bir mümin besmele çektiği zaman bunun herbir harfiyle bir zebânîyi savuşturmuş olur. Allah'ın rahmeti gazabının önüne geçmiştir. Burada *Keşfu'l-esrar*'daki açıklamayı daha henüz görmeden bu fakirin tesbit ettiği bir gerçeği yansıtalım. O da şudur: Besmelenin harfleri ondokuzdur.

(Besmele) On dokuz harftir fakat on sekiz bin âlem
Bütün feyzini ondan alır.

Besmele rahmet âyeti olduğuna göre kâfirler ve fasıklar bu âyet-i kabul etmiyorlar demektir. Çünkü onlar küfür ve mâsiyet yolunu tutmuşlardır. Allah besmeledeki her harfe karşılık gazabından ve celâlinden bir melek/zebânî yaratmıştır. Böylece zebâniyyi gazabının alâmeti, cennetin bekçisi hazini de rahmetinin alâmeti kılmıştır. Bu yaptığımız tesbiti Peygamber (s.a.) Efendimiz'in şu hadisleri doğrulamaktadır: *"Kâfire kabrinde*

doksandokuz adet ejder yâni büyük yılan musallat edilir. Bu yılanın ağzında mızrakların dişleri gibi dişler vardır. Bu dişler uzun hurma gibi uzundurlar, gözleri kan gibi kıpkırmızıdır. Ağzı ve karnı alabildiğine geniştir, insanı ve hayvanı yutar. Bunun sırrı kâfirin Allah'ı ve onun doksandokuz esma-i hüsnasını inkâr etmesidir. Böylece o kâfir -cehennem çukurlarından bir çukur olan kabrinde belâsını bulduktan sonra- doksandokuz adet ejderhanın kendisine musallat olmasını haketmiş olur. Cehennemde kendisine bu sayıda bir zebânînin musallat olması gerekmez. Dokuz sayısı kahr, hasr ve inkıraz sayısıdır. Çünkü cehennem ehlinden rahmet ve merhamet imdadı munkarız olmuş olur yâni yok olmuş olur." [188]

7- "Bir başka görüş *et-Tevilâtü'n-necmiyye'*de yer alan görüştür. Buna göre beşer nefsinin bozulması amel ve ilimine göredir. Bu'd/uzaklık, tard/kovulma, la'n/lânet, hicab/perde, ihticab/perdelenme, mahrûmiyet cehennemlerine giriş ilmin ve amelin durumuna göredir. Bunlar da beş bâtınî duyguların haricinde dokuz adettir. Bunlar hadis-i şerifte yer alan yedi organdır. Peygamber (s.a.) Efendimiz bir hadislerinde şöyle buyururlar: *"Ben yedi organ üzerine secde etmekle emrolundum"* [189] Bir diğeri ise beşerî tabîattır. Beşerî tabîat zâhir ve bâtına göre külle etki eden küllü içerisinde bulundurur. Beşerî tabîatın yerine kuvve-i gazabiyye ve şeheviyye'yi koymak da mümkündür. Böylece sayı ondokuz olmuş olur."

---

[185]. Tirmizi, Cehennem, 2576.
[186]. Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, V, 366.
[187]. İbn Kesir, IV, 443
[188]. Darimi, rikak 94; Müsned, III, 38
[189]. Buhari, ezan 134; Müslim, salat 230

RABBİNİN ORDULARINI, KENDİSİNDEN BAŞKASI BİLMEZ

وَمَا جَعَلْنَٓا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةًۙ وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً
لِلَّذِينَ كَفَرُواۙ لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ اٰمَنُٓوا
اِيمَاناً وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَۙ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ
فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلاًۜ كَذٰلِكَ
يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا
هُوَۜ وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

31. Biz cehennemin işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkârcılar için sâdece bir imtihan *(vesilesi)* yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye öğrensin, îman edenlerin îmânını arttırsın; hem kendilerine kitap verilenler hem müminler şüpheye düşmesinler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: «Allah bu misalle ne demek istemiştir ki?» desinler. İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir. Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez. Bu ise, insanlık için ancak bir öğüttür.

"Biz cehennemin işlerine bakmakla" orada bulunanlara azap vermekle *"ancak melekleri görevlendirmişizdir."* "Cehennemin işlerine bakmakla görevli" anlamına âyette "ashâbu'n-nâr" ifâdesi kullanılmaktadır. Bu ifâdenin anlamıyla Haşr sûresinde yirminci âyette yer alan "ashâbu'n-nâr" ifâdesi aynı anlama değildir. Orada Allah; ***"Cehennem ehli ile Cennet ehli bir olmaz."*** (el-Haşr, 59/20) buyurmaktadır. Şu hâlde Haşr sûresindeki "ashabun nar" cehennem ehli anlamına gelirken buradaki "ashabun nar" "cehennem işlerini görmekle yükümlü melek" anlamına gelmektedir.

*Keşfu'l-esrar'*da tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerîme; muzâaf takdir edilerek tefsir edilmiştir. Ancak bu tefsir âyetin anlamından uzaktır. Çünkü "ashâbu'n-nar" cehennemin bekçileri olan meleklerdir. Yoksa bunlar oradaki meleklerin bekçileri değillerdir. Cehennemin işine bakmakla sâdece meleklerin gönderilmesi orada azap gören insanlarla cinlerden ayrı bir cins olmalarını temin etmek içindir. Dolayısıyla bu melekler onlara asla merhamet etmezler ve hiç meyletmezler. Çünkü aynı cinsten olanın şefkat göstermesi daha çok muhtemeldir. İşte bu sebebten dolayıdır ki Peygamber (s.a.) Efendimiz bizlere merhamet etsin, diye bizim cinsimizden bir beşer olarak gönderilmiştir.

Cehennemin işlerini yürütmekle meleklerin görevlendirilmelerine bir başka sebeb onların yaratıklar arasında en güçlü, Allah'ın hakkı noktasında en doğru, onun için öfkelenme ve gazap noktasında en tavizsiz ve azap verme bakımından en güçlüsü olduklarından dolayıdır. Peygamber (s.a.) Efendimiz'den rivâyet edilen bir hadise göre bir meleğin kuvveti insan ve cin âleminin kuvveti kadardır. Bunlardan birisinin boynunda bir dağ olduğu hâlde tüm halkı önüne serip cehenneme atabilir, üzerlerine de dağı yığabilir.

Rivâyete göre ***"üzerinde ondokuz vardır"*** âyet-i kerîmesi nâzil olduğu zaman **Ebû Cehil** Kureyş'e dönerek: "Sizlerden her on kişi onlardan bir adamı tutmaktan âciz mi?" der. Bu söz üzerine Ebu'l-Esved, İbn Üseyd b. Kilde el-Cumahi söz alır –Ebu'l-Esved çok güçlü birisidir. O kadar güçlüdür ki bir deri üzerine bastığında bir topluluk gelerek iki ayağını o derinin üzerinden kaldırmak isterler de kaldıramazlar. Bunun üzerine gelenler ayağının altındaki deriyi çekmeye çalışırlar. Deri paramparça olur fakat Ebu'l-Esved'in iki ayağı bastığı yerden kıpırdamaz- "Ben onların onyedisine yeterim, siz de ikisinin hakkından gelin" der. İşte bu olay üzerine: *"Biz cehennemin işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir"* âyet-i kerîmesi nâzil olur. Böylece onlara şöyle denmiş olur: Biz cehennem işlerine bakmakla sizin cinsinizden olan insanları görevlendirmedik ki onları yenesiniz. Meleklere kim gâlip gelebilir, onların bir tanesi bütün yaratıkların ruhlarını almaya kadirdir. Bir tek melek yeryüzünü altüst edebilir.

Bütün insanlar bir meleği bile görmeğe tâkat getiremez, buna nasıl güç yetirecekler?

"Onların sayılarını da inkârcılar için sâdece bir fitne kıldık." Yâni biz o meleklerin sayılarını onları fitneye düşürecek ve inkâra saptıracak sayıda kıldık. Bu da ondokuz sayısıdır. Âyette eser ile "fitne" müessir "ondokuz" sayısı ifâde olunmuştur. Bir başka anlatımla fitne zikredilmiş bununla özel sayı ondokuz kasdedilmiştir. Böylece ondokuz sayısı ile fitne arasındaki sebeb-sonuç ilişkisi ve telâzum/ayrılmazlık alâkasına dikkat çekilmiştir. İfâdenin bu şekilde açıklanması sebebsiz değildir. Çünkü dilbilgisi kurallarına göre "ceale" fiili isim cümlesinin başına gelir. Kurallara göre bu fiilin ikinci mef'ûlünün birinciye hamledilmesi gereklidir. Yâni; bizim tefsirini yaptığımız âyet üzerinde düşünecek olursak "fitne/zebânîlerin sayısı" denkleminin doğru olması gerekir. Bu doğruluk ancak yukardaki yaptığımız tefsirin olmasına bağlıdır. Çünkü zebânîlerin sayısı -fitnenin bizâtihi kendisine değil- kâfirlerin fitneye düşmelerine sebebtir.

Öte yandan âyette sayının verilmesinden maksad bizâtihi zebânîlerin o muayyen sayıda olduklarını belirtmek değildir. Tam tersine asıl maksad bunu Kur'an-ı Kerim'de tesbit etmektir. Tesbit edilen bu hüküm cehennemde ondokuz tane görevli melek olduğu hükmüdür. Çünkü onlar ancak böylece fitneye düşerler. Zebânîlerin sayısını az gördükleri ve bu kadarcık az bir meleğin çok büyük yığınların işini üstlenmesini yadırgayıp uzak bir ihtimal gördükleri ve -yukarda anlatıldığı üzere- bu melekleri alaya aldıkları için fitneye düşerler. Şu hâlde bundan sonra gelen ve ehl-i kitabın kesin bilgi edineceklerine, müminlerin ise îmanlarının artacağını ifâde eden âyet-i kerîme bu

mihver üzere dönüp dolaşır.

“Tâ ki kendilerine kitap verilenler kesin bilgi edinsinler.” Bu cümle yukarda geçen “ceale/kıldı” fiiline bağlıdır. “li yesteykıne” fiilinin başındaki “sin” harfi talep ifâde eder. Buna göre âyetin mânâsı; Tâ ki kendilerine kitap verilenler Kur’an’da müşâhede ettikleri şeylerin kendi kitaplarında olanlara uygun olduğunu gördükleri için Peygamber (s.a.)’in peygamberliği ve Kur’an’ın doğruluğu sâyesinde kesin bilgi edinsinler...

*Aynu’l-maânî’*de şöyle deniyor: Yahudiler Peygamber (s.a.)’e cehennemin bekçilerini ve sayılarının kaç olduğunu sormuşlardır. Peygamber (s.a.) ondokuz olduğu cevabını vermiştir. Yâni iki defa iki elinin parmaklarını işâret etti, ikinci defa sağ elinin parmağını gizledi. (on dokuz sayısına işâret etti.)

“Îman edenlerin de îmânı artsın.” Ehl-i kitabın zebânîlerin sayısının ondokuz olduğunu kabûllerini ve böyle olduğunu tasdikleri neticesinde keyfiyet bakımından îmanları artar ya da onların bu konudaki îmanları diğer indirilen şeylere îmanlarına eklenince kemiyet bakımından, îman edenlerin de îmânı artmış olur.

“Hem de kendilerine kitap verilenler ve inananlar şüpheye düşmesinler.” Bu cümle yukarda geçen kesin bilgi ve îmânın artması olgularını pekiştiren bir cümledir. Çünkü herhangi bir hükmün varlığının ispat edilmesinden sonra onun zıddını inkâr etmek o şeyi isbatta çok daha güçlü bir ifâde tarzıdır ve aynı zamanda kesin bilgi sâhibi olanla mümine ârız olabilecek herhangi bir şüpheyi ortadan kaldırmada daha etkili bir anlatım şeklidir. Böylece o kişide daha sonra asla şüpheye düşmeyeceği şekilde kesin bir bilgi hâsıl olmuş olur.

Bu âyet-i kerîmede Allah müminleri şüphe noktasında ehl-i kitabla aynı safta tutmamaktadır. Çünkü âyette görüldüğü üzere Allah müminler için “lem yertabu/şüpheye düşmediler” ifâdesini kullanmıyor. Böylece Allah şüphenin olmaması noktasında her iki zümrenin birbirinden farklı olduklarını vurgulamış oluyor. Şöylesine ki; ehl-i kitabın şüpheye düşmemesi onun tam zıddı olan inkârlarından dolayıdır. Buna karşılık müminlerin şüphe etmemesi ise müminliğin gerektirmiş olduğu îmanlarından dolayıdır. Görüldüğü üzere her iki zümrenin şüphe etmeme noktasında aralarında ne kadar büyük fark vardır. Öte yandan müminler burada ism-i fâil şeklinde zikredilirlerken ehl-i kitap cümle hâlinde zikredilmektedir. Bilindiği üzere cümle “hudus/hareketlilik” ifâde etmektedir. Allah’ın iki zümreyi farklı ifâde biçimleriyle zikretmesi müminlerin îmanlarının artması ve kökleşmesinin ardından bunda sebat içinde olduklarına işâret etmek içindir.

“Kalplerinde hastalık” şekk/kuşku ya da nifak *“olanlar”* şekk ve nifaktan herbiri kalbin bâtınî hastalıklarındandır. Dolayısıyla Mekke’de nâzil olan bu âyet ilerde hicret sonrası Medine’de meydana gelecek olan şeyleri daha şimdiden haber vermektedir. Çünkü nifak/münâfıklık Medine’de ortaya çıkmış olan bir olgudur. Mekkeliler ise ya gerçekten mümindiler ya da yalanlayıcı/kâfir veya şüpheci idiler.

“Ve” yalanlamalarında ısrarlı olan *“inkârcılar: “Allah bu sayı ile misal olarak neyi murâd etmiştir? desinler”* Burada “kâfirlerin Allah bu sayı ile misal olarak neyi murâd

etmiştir sözleri nasıl olur da Allah'ın maksadı olabilir" şeklindeki bir soruya şöyle cevap vermek mümkündür. Buradaki "lam" âkıbet bildiren lâm'dır. Dolayısıyla ortada açıklanması güç çelişkili bir durum yoktur.

Âyette yer alan "meselen" "hâzâ" ism-i işâretinden temyiz ya da aynı kelimeden "ona benzer" anlamında hâl'dir. Bu tıpkı **"هٰذِهِ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ/o da size bir mûcize olarak Allah'ın şu devesidir."** (el-A'raf, 7/73) âyet-i kerîmesinde olduğu gibidir. Buna göre âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse verilen misalin uyandırdığı hayret gibi bu sayı ile Allah neyi murâd etmiştir. Ondokuz sayısına "mesel" denmesi istiâre sanatı yoluyladır. Burada ondokuz sayısı verilen misale benzetilmiştir. Bilindiği üzere misal dilden dile dolaşan garip sözlerdir. Ondokuz sayısıda böyle tuhaf bir sayıdır. Çünkü yirmi veya otuz gibi tam sayılardan değildir.

Âyetteki istifham, ondokuz rakamının Allah katından olduğunu inkârı ifâde eder. İnkârcıların düşünce tarzına göre eğer ondokuz Allah katından inme olsaydı, böyle eksik olmazdı.

İnkârcıların "Allah bu sayı ile misal olarak neyi murâd etmiştir?" ifâdeleri düştükleri fitnenin bir parçası olmakla birlikte sebeb bildirme açısından yalnızca bu söze yer verilmesi, sözün çirkinlikte ötekilerden ayrı bir yer tuttuğuna işâret etmek içindir.

"İşte böyle Allah dilediğini şaşırtır." "İşte böyle" şeklinde tercüme edilen "zâlike" kelimesi daha önce geçen "dalâl/sapıklık" mânâsına işâret etmektedir. Buna göre âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse; Allah Teâlâ Ebû Cehil ve arkadaşları gibi cehennemin bekçilerini inkâr eden kişilerden saptırmayı dilemiş olduklarını sapıklıkları içerisinde bırakır. Bu saptırma öncekinden daha aşağı ve daha hafif değildir. Allah bunu, kulun "ihtiyar"ını Allah'ın hakkı konuşan âyetlerini müşâhede ettiği esnâda sapıklık yönüne doğru çevirerek yapar. Şunu demek istiyoruz: Kuşkusuz Allah herhangi bir insanı ancak ezelî dalâletine göre sapıtır. Çünkü dalâletten/sapıklıktan ve kulun tercihini o yöne doğru çevirmesinden dalâletin sâbit ve değişmez olan varlığının gereğidir.

Muhammed (a.s.)'ın ashâbı gibi hidâyetini *"dilediğini de doğru yola iletir."* Bunların hidâyeti ise daha önce zikredilen hidâyetin misli gibidir. Bu hidâyet daha önceki hidâyetten daha aşağı bir derecede olamaz. Bunu da Allah, kul söz konusu âyetleri müşâhede ettiği esnâda "ihtiyarını/tercihini" hidâyet yönüne doğru çevirmek sûretiyle sağlar. İşin aslı şudur: Allah herhangi bir kula ezelî hidâyet gereği doğru yolu gösterir. Çünkü kulun doğru yolu tutması ve tercihini o yöne doğru kullanması kişinin ezelî hâllerinin gereğidir. Şu hâlde ebedî olan görülen âlemde aksi meydana gelmez.

"Rabbinin ordularını" yukarda zikredilen meleklerin de aralarında bulunduğu yaratıklarının tümünü *"kendisinden başkası bilmez."* Âyette yer alan ve ordular şeklinde tercüme edilen "cünud" "cünd" kelimesinin çoğuludur. Askerler demektir. Her topluluk ve her yaratık sınıfı, başlı başına bir "cünûd/ordular"dır. Bir hadis-i şerifte Peygamber (s.a.) Efendimiz: *"Allah'ın orduları vardır, bunlardan birisi de baldır"*

[190] buyurmuştur.

Mûsâ (a.s.) Cenab-ı Hak ile aralarında geçen konuşmada Rabbine semâda bulunan yaratıkların sayısını sorar. Allah: “Bunların sayıları oniki sıbt’tır. Her sıbt’ın sayısı toprak sayısı kadardır” der.

Esrar-ı Muhammediyye’de şöyle denir: Âlemde hiçbir ev ve zâviye yoktur ki orası Allah’tan başka kimsenin bilmediği şeylerle mâmur, dolu olmasın. Bu ifâdeyi destekleyen delil ise Peygamber (s.a.) Efendimiz’in hanımlarına evlerinde yalnız bulunduklarında da örtünmelerini, kişinin hanımı ile cinsel ilişkide bulunurken kendisinin ve eşinin anadan uryan çırılçıplak bir durumda üstlerinin açık bulunmamasını emretmesidir.

“Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez” âyet-i kerîmesi işâret ediyor ki Allah’ın zebânîlerin sayısını belli bir mikdarda tutmayı tercih etmesinde hikmetler vardır. Eğer böyle bir hikmet olmasaydı onun ordularının sayılara sığmaz şekilde olduğunun haber verilmesi faydasız olurdu.

Kâşânî bu tefsirini yaptığımız âyeti şöyle anlar: “Rabbinin ordularını” yâni O’nun askerlerinin sayısını nasıl, nice olduklarını ve gerçek yüzünü ancak o bilir. Çünkü O’nun ilmi bunların mâhiyet ve durumlarını tamamen kuşatmıştır.

et-Tevilâtü’n-necmiyye’de şöyle denir: “Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez”: Rabbinin ordularının bütün taayyünât askerlerini, esma-i cüz’iyye ve cüz’iyyetu’l-esmâ’ya göre mütenâhî ve sonsuz olmayan taayyünat ordularını cem eden hüviyetini kendisinden başkası bilmez.

Âriflerden biri şöyle der: Melekler derece derece yaratılmışlardır. Ruhlar vardır, onlar sâdece Allah’ı ta’zim etmekle meşguldürler. Bunun dışında onların âleme ve kendi nefislerine yönelik herhangi bir durumları yoktur. Allah’ın azameti onları kendilerinden geçirmiştir ve bu azamet onları kendilerinden tutmuş kendileriyle meşgul olmaktan alıkoymuştur. Bunlar o noktada hayran sarhoşturlar.

Ruhlar vardır yeryüzündeki tabiî cisimleri çekip çevirir idâre ederler. Sözünü ettiğimiz bu cisimleri idâre eden bu ruhlar o cisimlere mahsustur ve bunların bir kısmı diğerlerinin emri altındadır. Nitekim Allah şöyle buyurur: ***“Birbirlerine iş görmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık.”*** (ez-Zuhruf, 43/32) Öte yandan bir başka ruhlar daha vardır ki bunlar bizim maslahatlarımızı, menfaatlerimizi sağlamakla yükümlüdürler. Bu ruhlar bir çok tabakaya ayrılırlar, aralarında Cenab-ı Hak’tan vahyi getirmekle yükümlü olanlar olduğu gibi bunu vermekle yükümlü olanlar vardır. Kimileri rızkı dağıtmakla, kimileri ruhları almakla görevlidirler. Bâzıları ölüleri diriltmekle, bâzıları müminlere istiğfar ve duâ etmekle yükümlüdür. Kimi ruhlar kulların amellerine mükâfât olmak üzere cennette ağaç dikmekle görevlidir. Bunların arasında başka görevlerle görevli olan melekler de vardır. Bu meleklerin kendi aralarında mertebe farklılıkları vardır. İçlerinde en büyükleri ve büyük olanlar da vardır. Cebrâil Azrail’den, Mikâîl Cebrâil’den, İsrâfil Mikâîl’den daha büyüktür.

Bâzı âlimlere göre âyet-i kerîmede geçen “cünud/ordular” kelimesi ile kasdedilen

savaş için hazırlanmış olanlar değildir. Tam aksine bunlar a'la ve esfel âlemdeki zâhirî mülkü tertib etmek, düzene koymak içindir; çünkü göklerde de yerde de Allah'ın orduları olduğuna göre bunlar kiminle çarpışacaklar. Şu hâlde bu varsayım ihtimal dışına çıktığına göre geriye kala kala bu "ordular"dan maksad teshir orduları bir başka ifâdeyle görevli melek orduları olmuş olur. Çünkü âlemin tamamı birbirinin emrindedir ve bütün melekler bizim emrimize verilmişler, Allah'ın mahlûkat âlemini ellerine verdiği oniki meleğin emri ve kumandası altındadırlar. Bu oniki meleğin bulunduğu yer en uzak felektir. Âlemi idâre etmekle görevli olan oniki melekten herbiri herhangi bir şehrin sur duvarlarındaki burçlar gibi bir burçtadır ve orada bir tahtın üzerinde oturmaktadır.

Allah meleklerle levh-i mahfuz arasındaki perdeyi kaldırmıştır. Dolayısıyla bu melekler levh-i mahfuz'da kendi isi ve mertebelerini gösteren satırları görürler. Ayrıca Allah'ın kıyâmete kadar idâresini ellerine vermeyi dilediği şeyleri görürler. Bütün bunlar onların ruhlarında yazılıdır. Bunu korunmuş bir ilimle öğrenirler. Bu ilim değişmez ve değişikliğe uğramaz. Tıpkı bizim onların isimlerini ve durumlarını kalplerimizin levh-i mahfuz'la karşı karşıya gelmekten dolayı bildiğimiz gibi...

Öte yandan Allah bu görevli meleklerden her birine iki adet bekçi vermiştir. Bunlar aldıkları emirleri bu meleklerin emrinde olan meleklere iletirler. Her iki bekçi arasına bir sefir konulmuştur. Bu sefir o iki melek arasında gidip gelerek onların kendisine verdiklerini iletirler. Allah bu vâli mesâbesindekilere bekçi kıldığı meleklere ikinci felekte ev vermiştir. Onlar bu evlerde otururlar ve Allah onları oraya indirir. Bu evlerin bulunduğu yer yirmiikinci menzildir. Allah bunu Kur'an'da zikrederek oraya "menâzil" ismini verir. Allah şöyle buyurur: ***"وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ/Ay için de bir takım menziller tâyin ettik."*** (Yâsin, 36/39) Yâni kendi seyri ve yürüyüşü esnâsında biz ona menziller tâyin ettik. Ay her gün bu menzillerden birine iner ve sonunda en son yörüngeye varır. Sonra dönmesine yeniden başlar. Tâ ki insanlar ayın gökteki yol alışından güneşin seyrinden, yılların sayısını sayabilsinler, hesaplarını yapabilsinler.

Her şeyi Hak Teâlâ bize açık biçimde açıklamıştır. Bu menzillerde sözünü ettiğimiz melekler otururlar. Bu melekler felekleri yürütmekle görevli "vâli" meleklerin bekçileridirler. Öte yandan Allah bu meleklere yedi gökte birer vekil ve başkan tâyin etmelerini emretmiştir. Dolayısıyla her semâda bir başkan vardır. Tıpkı bu meleklerin birer bekçileri olduğu gibi. Bunlar orada kendilerine vâli meleklerin verdiği tâlimât gereği unsuri âlemlerin çıkarını gözetmek için tâyin olunmuşlardır. Ne demek istediğimizi Allah Kur'an'da şöyle özetler: ***"Böylece onları iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti."*** (Fussilet, 41/12)

Allah nakib olan bu yıldızların kütlelerini yuvarlak ve ışık verici kütleler olarak yarattı ve onlara kendilerine âid ruhlarını üfledi ve bunları yedi göğe indirdi. Her birini bir göğe bıraktı ve onlara: "Bu oniki vâlinin nezdinde bulunanları yirmisekiz hicab vâsıtasıyla ortaya çıkaracaksınız. Tıpkı vâli olan bu meleklerin levh-i mahfuz'dan

bilgileri aldıkları gibi... Öte yandan Allah bu yedi nakib melekten her birine içinde dönecek olduğu bir felek verdi. Tıpkı herhangi bir suvariye binmesi için at verildiği gibi. İşte böylece bu meleklerin kendilerine âid felekleri oldu. Onlar bu yörüngelerde yüzerler. Çünkü bunların hâdis olan âlemde tasarruf etme ve orayı gözetme yetkileri vardır.

Bunların kendilerine yardımcıları ve hizmetçileri vardır. Söz konusu hizmetçilerin sayısı bini aşkındır. Allah onlara birer binit vermiştir. Bunların ismi ise "eflak"dır, bunlar aynı zamanda o feleklerde yüzerler. Bu felekler de onlarla birlikte hergün bir kez olmak üzere memlekete doğru dönerler. Göklerin ve yerin mülkünden asla hiçbir şeyi kaçırmazlar. Böylece vâli melekler dönerler. Bu bekçi, nakib ve hizmetçi olanların tümü vâli meleklerin hizmetindedirler ve bunların tümü bizim emrimize verilmişlerdir. Çünkü bizler âlemin yaratılmasında en büyük amaç ve hedefiz. Allah şöyle buyurur: ***"O göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendi katında (bir lutfu olmak üzere) size boyun eğdirmiştir."*** (el-Câsiye, 45/13)

Şu hâlde feleklerin her gün bizim üzerimizde dönmelerinin sebebi vâli meleklerin mahlûkatın nelere ihtiyacı olduklarına bakıp eksikliklerini gidermeleri ve Allah'ın haklarındaki hükmü yerine getirmeleridir.

Allah'ın bu konudaki hükmü yerine getirilirken "yaratılışını dileyen" sıfatıyla olmakta yoksa "yaratılışını emreden" sıfatıyla olmamaktadır. Böylece vâli melekler çeşitli zamanlarda Allah'ın yaratıklar hakkındaki kaderini bir başka ifâdeyle takdirini yerine getirirler. Nitekim Allah bu işlerin yularını bu meleklerin eline vermiştir. Allah bunlardan kendine özel burcunda bırakmak istediğini orada bırakır ve mülkünün tahtındaki meskeninde oturtmak istediğini orada oturtur. Bekçi ve nakib olan meleklerden indirmeyi dilediğini kendi semâlarındaki özel menzillerine indirir.

Öte yandan Allah her gökte emre âmâde melekler tâyin eder ve onları tabaka tabaka kılar. Bunların içerisinde geceleri göğe yükselen, gündüzleri inen melekler vardır. Yine bunların içinde her sabah ve akşam aramızdan ayrılıp hakka yükselen melekler vardır. Bunlar bizim hakkımızda ancak en hayırlı ne ise onu söylerler. İçlerinde yeryüzünde bulunanlara istiğfar eden olduğu gibi ilâhî gayretin kendilerine galebe çalmasından dolayı müminler hakkında istiğfar edenler de vardır. Yeryüzünde bulunanlara istiğfar eden meleklere rahmetin galebe çaldığı melekler vardır. Bunların arasında şerîatleri ulaştırmakla görevli melekler olduğu gibi ölüm ve ilhamla görevli melekler vardır. İlham vermekle görevli olan melekler kalplere bilgileri ulaştıran meleklerdir.

Öte yandan bunların içinde rahimlerde Allah'a âid olanlara şekil vermekle yükümlü olanları vardır. Yine ruhları üflemekle, cehenneme girenlere şefâat etmekle yükümlü olanları vardır. Canlılara rızıkları ulaştıran, yağmuru yağdıran, saf saf dizilen, toplayıp süren, okuyup zikreden, taksim eden, gönderilen, şiddetle esen, söküp çıkaran, yavaşça çeken, yarış eden, yüzen, iş çeviren melekler vardır. Bu yüzden; ***"bizim her birimiz için bilinen bir makam vardır."*** (es-Saffat, 37/164) demişlerdir.

Şu hâlde âlemde Allah'ın meydana getirdiği hiçbir olay yoktur ki Allah o olayın

meydana getirilmesi için melek tâyin etmiş olmasın. Fakat vâli meleklerin emriyle bu iş meydana getirilmiştir. Şu hâlde onlar bu meleklerin otoritesi altındadırlar. Çünkü onlar Allah'ın has kullarındandır.

Diğer yandan avam dediğimiz kimseler bu meleklerin zâtı namına sâdece yıldızların kütleleri olan onların menzillerini müşâhede edebilirler. Buna karşılık bekçi (hicab), nakib (başkan) olan meleklerin zâtlarını müşâhede edemezler ama keşif ehli olanlara gelince onlar o melekleri bulundukları menzillerde ayan-beyân görürler.

Bilki Allah Teâlâ bu unsurî âlemde insanların kendi cinslerinden birer beşer başkan tâyin etmiştir. Bunlar ulvî âlemin misali olarak o insanların başlarına idâreci olarak geçmişlerdir. Bu idâreciler arasında peygamberler, halîfeler, sultanlar, padişahlar, kadılar vb. gibi tüm âlemde insanların işlerini üstlenen kimseler vardır. İşte bu yeryüzündeki yöneticileri olan kimselerin ruhları ile göklerde bulunan idâreci melekler arasında bir münâsebet vardır. Onlar şâibelerden uzak, ayıplardan ayrılmış adâleti bunlara verirler ve bu yeryüzü yöneticileri onlardan bu adâleti alırlar. Ancak herkes kendi yeteneğine göre alır. Yeteneği güzel ve güçlü olan bunu kendine gelen temiz ve temizleyici biçimiyle alır. Dolayısıyla o kişi adâletli vâli, fazîletli önder olur. Buna karşılık yeteneği düşük olan kimse bu tertemiz olguyu alır ve kendi düşük, çirkin ve zâlim kalıbına koyarak ona yeni bir biçim verir. Böylece o zâlim vâli, zâlim yönetici ve cimri bir kişi olur. Böyle olan bir kimse dışarda suçlu aramasın, bu kişi kınayacaksa kendi nefsini kınasın.

Biz buraya kadar âlemin yönetimini elinde bulunduranlarla mertebe sâhibi olanları özet hâlinde vermiş olduk. Yöneticilerin dışında yönetilenlere gelince bunların sayısını bilemeyiz. Bu zümrenin sayısının ne kadar olduğunu ancak Allah bilir. Allah'ın yeryüzünde melekleri vardır. Bunlar hiç göğe yükselmezler, gökyüzünde melekleri vardır bunlar da asla yeryüzüne inmezler. ***"Her biri kendi duâsını ve tesbihini bilmiştir."*** (en-Nur, 24/41) ve onlar bunu Allah'ın ilhamı sâyesinde öğrenmişlerdir. Nitekim **İmam Şârânî**'nin *Kitabu'l-cevâhir*'inde bu şekilde kayıtlıdır.

"Bu" sekar ve sıfatlarına dâir anlatılanlar *"insanlar için öğütten başka bir şey değildir."* Bunlar ancak birer öğüt, nasîhat ve onlara küfrün *"inkâr ve sapıklığın"* kötü âkıbetine dâir uyarıdır. Kur'an-ı Kerim aynı zamanda cinler için de öğüt olduğu hâlde âyette sâdece insanların zikredilmesi sebebsiz değildir. Çünkü öğütte asıl maksad insanlardır.

"Ve mâ hiye" âyetindeki "Hiye" zamirini biz yukarda sekar ve onun sıfatları şeklinde açıkladık. Buna karşılık aynı zamiri zebânîlerin sayısı anlamına "ıdde" şeklinde almak da mümkündür. Bu takdirde âyet-i kerîmenin mânâsı: Cehennemin bekçilerinin sayısı onlar için öğütten başka bir şey değildir. Tâ ki öğüt alsınlar ve Allah Teâlâ'nın ins ve cin âleminin kâfirlerinden sayılara sığmaz derecede kalabalıklara ve bir bu kadar sayıdaki âsîler topluluğuna azap vermeye kadir olduğunu bilsinler. Hattâ O'nun bu noktada yardımcılara asla ihtiyacı olmadığını öğrensinler demek olur. Çünkü Allah Teâlâ insanoğlunun gözünde bir tek kılı oynatsa, ya da vücûdundaki damarlardan

herhangi birine acı verse bu kula yeter. Allah Teâlâ'nın zebânîlerin sayısını belirtmesi ordularını yaratması belli bir hikmete dayalıdır. Yoksa O'nun bunlara ihtiyacı olduğundan değildir.

Âyetteki zamir için iki açıklama geçti. Bunların dışında aynı zamirin sekarın ahvâlini anlatan âyetlere gönderilmesi de mümkündür. Bu takdirde o âyetler aynı zamanda uyarıyı kapsadıkları için birer öğüt olmuş olurlar.

---

[190]. el-Meydânî, Mecmeu'l-emsâl, s. 15.

SİZİ
ŞU YAKICI ATEŞE
SOKAN NEDİR?

كَلَّا وَالْقَمَرِۙ ﴿٣٢﴾ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَۙ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ اِذَٓا اَسْفَرَۙ ﴿٣٤﴾
اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِۙ ﴿٣٥﴾ نَذ۪يرًا لِلْبَشَرِۙ ﴿٣٦﴾ لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ
يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَۜ ﴿٣٧﴾ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَه۪ينَةٌۙ ﴿٣٨﴾ اِلَّٓا اَصْحَابَ
الْيَم۪ينِۜ ﴿٣٩﴾ ف۪ي جَنَّاتٍۜ يَتَسَٓاءَلُونَۙ ﴿٤٠﴾ عَنِ الْمُجْرِم۪ينَۙ ﴿٤١﴾
مَا سَلَكَكُمْ ف۪ي سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلّ۪ينَۙ ﴿٤٣﴾
وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدّ۪ينِۙ ﴿٤٦﴾ حَتّٰٓى اَتٰينَا الْيَق۪ينُۜ ﴿٤٧﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْك۪ينَۙ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَٓائِض۪ينَۙ ﴿٤٥﴾

32. Hayır hayır *(öğüt almazlar)*. Aya andolsun ki,
33. Dönüp gitmekte olan geceye,
34. Ağarmakta olan sabaha andolsun ki,
35. O *(cehennem)* büyük musîbetlerden biridir:
36. İnsanlık için bir uyarıcıdır.
37. Sizden ileri gitmek ya da geri kalmak isteyen kimseler için.
38. Her nefis, yaptıklarına karşılık bir rehindir;
39. Ancak sağdakiler başka.
40. Onlar cennetler içindedir.
41. Günahkârlara uzaktan uzağa sorarlar.
42. Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?
43. Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik,
44. Yoksulu doyurmuyorduk,
45. *(Bâtıla)* dalanlarla birlikte dalıyorduk,
46. Cezâ gününü de yalan sayıyorduk,
47. Sonunda bize ölüm geldi çattı.

“Hayır, hayır” Bu ifâde sekarı inkâr eden kişiyi red ve azarlama anlamınadır. Bir başka ifâdeyle burada inkârcıya sekar’ı inkârdan uzak dur; çünkü o haktır, anlamınadır. Ya da hayır hayır anlamına gelen “kella” bir inkârdır ve olumsuzluk edâtıdır. Yâni sekarın anlatılması ve vasıfları onlar için birer öğüt değildir, anlamınadır. Bunların insanoğluna birer öğüt olması onların içinden bâzılarının bu öğütü almamaları ile çelişmez. O zaman -bu ikinci tefsire göre- sekarın anlatılması ve vasıfları onlar için

birer öğüt değildir. Onlar kötü tercihleri sâyesinde öğüt almaktan yüz çeviriyorlar. Görülmez mi ki Allah; ***“Böyleyken onlara ne oluyor ki öğütten yüz çevirmektedirler.”*** (el-Müddessir, 74/49) buyuruyor.

“Andolsun aya” âyette yer alan “vel kameri” üzerine yemin edilen nesnedir ve kasem vavı dolayısıyla mecrurdur. Yâni aya kasem olsun ki mârifet ve eceller o ayın vakitlerine bağlanmıştır.

Fethurrahman’da deniyor ki: Bu, aya şeref isnâdı yoluyla yapılan bir yemindir. Bu yemin aynı zamanda ayın çeşitli hareketleri noktasında Allah’ın kudret ve mûcizesi üstüne düşünmeye dâvet eden bir yemindir. Ayın sözkonusu olan bu hareketleri -çokluğuna ve değişik yörüngelerde bulunmasına rağmen- bir tek sistem üzere olup asla bozukluk göstermez.

Ebu’l-Leys’e göre “andolsun aya” ifâdesini “andolsun hilali yaratana” şeklinde anlamak gerekir.

وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ ﴿٣٣﴾

33. Dönüp gitmekte olan geceye,

“Döndüğü” ayrılıp gittiği *“zaman geceye”*. Âyette yer alan “edber” fiilinin kökü olan “idbar” gelmek, yönelmek anlamına gelen “ikbâl” kökünün zıddıdır.

وَالصُّبْحِ اِذَا اَسْفَرَ ﴿٣٤﴾

34. Ağarmakta olan sabaha andolsun ki,

“Ağardığı” ve açıldığı *“zaman sabaha”*… *Kamus*’ta sabah anlamına gelen “subh” kelimesi fecr ve günün ilk saatleri olarak açıklanmaktadır. Kelimenin çoğulu “asbah” şeklindedir. *Müfredat*’ta açıklandığına göre; “subh ve sabah” günün ilk saatleridir. Bir başka ifâdeyle sabah güneşin doğduğu tarafta ufkun kızardığı vakitlerdir. Âyette yer alan “iza” gelecek zaman ifâde eden bir zarftır. Bu kelimenin “iz” değil de “iza” olduğunda bilginler görüş birliğine varmışlardır. Çünkü kelime burada “gece” kelimesinden daha sonra kullanılmaktadır.

Açılma, parlama anlamına gelen “esfera” fiili ise, **Râğıb İsfahânî**’nin ifâdesine göre bunun kökü olan “sefer” örtüyü açmak, kaldırmak anlamınadır. Bu kelime “sarığın baştan, peçenin yüzden kaldırılması” örneklerinde olduğu gibi maddî şeylerde söz konusudur. “İsfar” renge mahsustur. Buna göre âyetin mânâsı; rengi ve yüzü açıldığı zaman sabaha...” demek olur.

Kûtu’l-kulûb’ta ifâde edildiğine göre; “fecr-i sânî” demek güneş şafağının açılması

demektir. Bu da kızıllığın altından güneşin beyazlığının parlaması anlamınadır. İşte bu güneşin batışının aksine ikinci şafak olur. Çünkü güneşin birinci şafağı yatsı vaktindeki şafaktır. Birinci şafak güneşin batımını izleyen kırmızılıktır. Bu kırmızılığın ardından bir beyazlık yayılır. İşte bu, gecenin ilk saatindeki ikinci şafak ve güneş ışınlarının son zerreleridir. Yukarda sözünü ettiğimiz beyazlığın ardından gecenin karanlığı gelir. Sonra olay tersine gerçekleşerek sabaha doğru yeniden ortaya çıkar. Güneşin doğması birinci şafakla başlar. Bu bir beyazlıktır, bu beyazlığın ardından bir kırmızılık başlar. İşte bu ikinci şafaktır ve gecenin sonundan kalan güneşin ilk ışık huzmeleridir. Bunun ardından güneş yuvarlağı doğar.

Fecre gelince fecir güneş ışınlarının en alt yörüngeden patlaması demektir. Güneş dünya yuvarlağı üzerinde zuhûr ettiği zaman önce dağlara, denizlere ve yüksek bölgeler ve tepelere vurur. Güneş ışınları oradan yayılarak enine doğru bütün dünyayı kaplar ve ortaya çıkar.

Kâşifî'nin bu âyeti anlaması daha değişiktir. Ona göre Allah'ın ay üzerine yemin etmesi demek, uyarıyı kabul eden ve ondan öğüt alan ve kendisini tâzim ile nasihatinden yararlanan saf kalbin üzerine yemin etmek demektir. Geceye yapılan yemin ise nefsin karanlığının gecesi üzerine yapılan yemindir. Gecenin dönüp gitmesi demek, ruhun nûrunun kalp üzerine doğması ve parlaması sâyesinde kalpten karanlığın çekilip gitmesi demektir. Böylece o nur parladığı zaman sabah olur ve karanlık bütünüyle kalpten uzaklaşmış olur. İnsan kalbi nurlanır. Bundan dolayı sekar ve onun musîbetlerinin zikredildiği yerde ayın, gecenin ve sabahın zikredilmesinin ne kadar güzel olduğu ortaya çıkar. Çünkü sekar, tabîata ve nefis cehennemine işâret etmektedir.

إِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِۙ ﴿٣٥﴾

35. O *(cehennem)* büyük musîbetlerden biridir."

Sekar büyük belâ ya da musîbetlerden biridir. Sekar büyüklükte tektir, eşsizdir, benzeri yoktur. Âyetin bu ifâdesi Arapçadaki "filanca kişi erkeklerden birisidir" ifâdesindeki mânâ ile aynıdır. Bu mânâ karşıdaki muhatap sekarı inkâr ediyorsa böyledir. Şâyet o kişi cehennemdeki zebânîlerin sayısını inkâr ediyorsa o zaman âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: "Zebânîlerin sayısı en büyük delillerdendir ve Allah'ın Âdem (a.s.)'dan kıyâmete kadar cin ve insanlardan bütün âsîleri kahretmeye kadir olduğuna bir uyarıcıdır. Çünkü Allah onlara azap verme noktasında bu kadar az bir sayıyı kullanmaktadır. İşte bu bir uyarmadır. Bu iki ihtimalin dışında âyete muhatap Allah'ın âyetlerini inkâr eden kişi olursa âyet-i kerîmenin mânâsı; o sekar Allah'ın en büyük âyetlerinden birisidir" demek olur.

نَذِيرًا لِلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾

36. İnsanlık için bir uyarıcıdır.

"İnsanlık için uyarıcıdır" ifâdesi, yukarda geçen cümlenin temyizi olup onu açıklamaktadır: "O sekar Allah'ın cehennemliklere azap vermek için yaratmış olduğu büyük musîbetlerden birisidir." İşte bu "nezîr" ifâdesinin temyiz olarak mansup olması doğru bir takdirdir. Bu tıpkı "hiye ihde'n-nisâi afâfen/filanca kadın iffetli olması bakımından kadınlardan biridir" cümlesinde olduğu gibidir. "Nezîr" tıpkı "nekîr" ifâdesi gibi masdardır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı o sekar, uyarıcı olmak bakımından büyük musîbetlerden biridir, denmiş olmaktadır.

لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ ﴿٣٧﴾

37. Sizden ileri gitmek ya da geri kalmak isteyen kimseler için.

Bu ifâde yukarda geçen "beşer" kelimesinden bedeldir. Çünkü beşer kelimesinin başındaki "lam" burada da yeniden ifâde olunmuştur. "Minkum" ifâdesi önce geçen "men" kelimesinden hâldir. Bu açıklamaların ışığı altında âyetin mânâsı şöyle olur: "O sekar içinizden hayra, cennete ve itâata koşan ve koştuğu için de Allah'ın kendisine hidâyet eylediği ya da bunu istemeyip ma'siyet işleyerek bu yarıştan geri kalan ve kaldığı için de Allah'ın yolunu şaşırdığı kimseler için bir uyarıcıdır.

Bu âyet-i kerîme, kulun kazancının rahmet ve mahrûmiyeti elde etmede rolünün olduğuna işâret etmektedir.

*et-Tevilâtü'n-necmiyye'*de bu kısım şöyle tefsir olunuyor: "Allah Teâlâ tertemiz şerîat "ay"ının nûru, kapkaranlık tabîat "gece"sinin zulmeti ve tabîatın karanlığına gâlip geldiği esnâda bembeyaz hakîkat "sabah"ı üzerine yemin ediyor ki: "Ordular" bu büyük külli mertebelerden birisinin dışa vuran mezâhiri/görüntüleridir. Bu külli mertebeler ya ehl-i şerîat, ya ehl-i hakîkat, ya da ehl-i tabîattır. "Neziyran lil beşer" ifâdesine gelince biz yukarda sıralanan üç külli mertebeyi insanoğlu uyanıp kendine gelsin, inzâr ehlinden olmaktan kaçınsın diye üç mertebeye hasrettik, üç mertebe olarak kısıtladık, sizlerden dileyenler şerîat makamına koşsun ya da tabîat makamına geri kalsın diye... Hakîkat mertebelerin en yücesi olduğu ve oraya kâmil insanlardan uyarılara tam kulak verenler ulaşabildiği için bu makam zikredilmemiştir." Hakîkat ehlinin şerîat makamına doğru koşanlar sınıfina dâhil olması da mümkündür. Çünkü hakîkat ehli ile şerîat ehlinden herbiri -aralarında ileriye doğru koşma bakımından bir fark, seyirde bir farklılık, koşmada bir ayrıcalık olmakla birlikte- ileriye doğru koşanlardandır. Kısacası "isti'dad" ehli kalp, ruh, sırr makamına doğru kemalat, hayrat, fezaili kazanmak sûretiyle ilerlemişlerdir. Bunların dışında olanlar ise bedene onun arzularına ve lezzetine meyletmek sûretiyle geri kalmışlardır ve bunun sonucu olarak tabîat çukuruna

düşmüşlerdir.

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾

38. Her nefis, yaptıklarına karşılık bir rehindir;

Gerek insan gerek cin mükellef olan *"her nefis yaptıklarına karşılık bir rehindir."* Allah katında amellerine karşılık durdurulup alıkonulur. Bâzı tefsir kitaplarında ifâde olunduğuna göre âyetin mânâsı şöyledir: Her nefis kazanmış olduğu kötü ameller sebebiyle Allah'ın katında rehin tutulur. Rehin, herhangi bir alacaklı şahsın birisine vermiş olduğuna karşılık ondan almış olduğu şey demektir. Mürtehin ise rehin verilen malı alan alacaklı kişi demektir. Buna göre âyetin mânâsı üzerinde düşünecek olursak her mükellefin nefsi Allah katında onun kendisine yüklemiş olduğu mükellefiyetler -ki bunlar sırf Allah hakkıdır- sebebiyle rehin tutulmuş, alıkonulmuştur. Eğer mükellef o yükümlülükleri kendisine vâcip kılındığı biçimiyle edâ etmiş olursa boynunu kurtarır, nefsini temize çıkarır. Eğer bunu yapmamışsa nefsi Allah'ın katında rehin olarak alıkonulmuş olur.

Bâzı âlimlere göre âyette yer alan "rehine" kelimesi rehn mânâsına isimdir. Tıpkı "şetîme" kelimesinin "şetm" anlamına isim olduğu gibi. Buna göre kelime sonundaki "ta" kelimenin vasıflıktan isimliğe nakledildiğini gösteren bir alâmet olmuş olur.

*Fethurrahman'*da ifâde edildiğine göre kelimenin sonundaki "ta" mubalağa ifâde etmek ya da kelimeyi müennes hâle getirmek için eklenmiştir. Yoksa insan veya benzeri bir mânâya gelsin diye getirilmemiştir. Bu âlimlere göre "rehîne" kelimesi sıfat değildir. Eğer böyle olsaydı "rehin" denmesi gerekirdi. Çünkü "fâil" vezni -burada- ism-i mef'ûl anlamınadır. Bu kalıp bu anlama geldiğinde sonuna "ta" harfi gelmez. Tam tersine müzekkerliği ve müennesliği farklı yazılmaz aynı şekilde kalır. Ancak kelimenin anlamı "ism-i fâil" anlamına olduğunda o zaman müennese sıfat olursa sonuna "ta" harfi getirilir. Tıpkı "إِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ" âyetindeki "karibun" kelimesinde olduğu gibi.

Râğıb İsfahânî şöyle diyor: Âyetteki "rehine" kelimesi ism-i fâil mânâsınadır yâni her nefis kazandıklarına karşılık Allah'ın katında rehine tutulacaktır. Bâzılarına göre ise bu kelime ism-i mef'ûl mânâsınadır. Bu takdirde âyetin anlamı; her nefis önden gönderdiği amelinin karşılığında rehin tutulmaktadır. Buna göre şöyle bir düşünce söz konusudur; Rehin alacaklı nezdinde tutulup hapsedildiğine göre istiâre yoluyla hapsedilen kimseye de "rehin" ismi verilmiş olur.

إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ﴿٣٩﴾

39. Ancak sağdakiler başka.

Bu ifâde yukarda geçen "her nefis" ifâdesinden istisnâ edilmiştir. Sağdakiler anlamına gelen "ashabu'l-yemiyn" mümin olanlardan sâlih amel işleyenlerdir. Yâni onlar -borcuna karşılık rehin veren kimsenin borcunu ödemek sûretiyle verdiği rehnini kurtardığı gibi- güzel ameller işleyerek boyunlarını azaptan kurtaran kimselerdir.

Kâşânî bu âyetleri şöyle anlıyor: Her nefis amelleriyle Allah'ın katında rehindir, amellerinin ondan ayrılması mümkün değildir. Çünkü amellerinin hey'eti kendilerini kuşatmıştır. Fiillerinin etkileri üzerlerindedir ve amelleriyle fiilleri kendilerini asla bırakmaz. Bu amellerin onlardan ayrılması mümkün değildir. Ancak cesedi hey'etlerinden soyulup sıyrılan fitrat makamını elde eden ve böylece boyunlarını rehin olmaktan kurtaran mutlu "ashabu'l-yemiyn" böyle değildir.

فِى جَنّٰاتٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴿٤٠﴾

40. Onlar cennetler içindedir sorarlar;

Burada sanki şöyle gizli bir soru vardır: Sağdakilerin durumu nasıl olacaktır. İşte bu soruya âyette: "Onlar cennettedirler". Cennât kelimesinin elif-lamsız nekre gelmesinin işâret ettiği üzere o cennetler öyle güzeldir ki gerçek mâhiyeti anlaşılmaz, nitelikleri vasfedilemez. Cennet kelimesinin çoğul olarak zikredilmesinden maksad ise, müminlerden her birinin o cennetlerden birisine nâil olacağını ifâde etmek içindir.

عَنِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾

41. Günahkârlara uzaktan uzağa

Arapçada "tefaul" vezni/kalıbı "işteşlik" anlamına geldiği gibi burada olduğu üzere normal düz anlama da gelir. İşte burada âyetin mânâsı "karşılıklı soruyorlar" şeklinde değil de sâdece "soruyorlar" şeklindedir. Buna göre âyetin mânâsı; onlar günahkârlara hâllerini sorarlar demektir. Âyette -görüleceği üzere- soruya muhatap olanlar hazfolunmuşlardır. Çünkü onlarla sorulan şey aynıdır ve âyetin devamı bunların kim olduğunu göstermektedir.

مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ ﴿٤٢﴾

42. Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?

Rivâyete göre Allah Teâlâ cennetlikler cennette iken günahkârları onların gözleri önüne getirir. Onlar cehennemlikleri cehennemde iken görüp dururlar ve hâllerini sorarlar: *"Sizi şu sekara sokan nedir?"* Âyette yer alan "seleke" kelimesi "gitmek"

anlamına gelen "sülûk" kökünden değil girdirmek, sokmak anlamına gelen "silk" köküdendir.

Burada şöyle bir soru akla takılabilir: "Cennetlikler onların durumlarını bildikleri hâlde bunu onlara neden soruyorlar!" Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: "Onları azarlamak, üzmek ve Allah'ın kitabında anlatmış olduğu şeyler dinleyenlere öğüt olsun diye soruyorlar" diyebiliriz.

قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾

43. Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik,

"Onlar" günahkârlar soranlara cevap olmak üzere *"derler ki: Biz namaz kılanlardan değildik."* Yâni Allah'ın üzerimize farz kıldığı namazları edâ edenlerden değildik. Bizim namazın farziyyetini ikrar etmeyişimiz ve onu kılmayışımız dolayısıyla sekara girdik.

وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾

44. Yoksulu doyurmuyorduk,

Buradaki "yoksulu doyurmamak" yoksulu doyurmayı inkâra devam anlamınadır. Yoksa yoksulu doyurmaya devamı inkâr anlamında değildir. Öte yandan âyetteki "doyurma" vâcip olan doyurmadır; yoksa farz olmayan namaz ve yoksulu doyurma dolayısıyla -bunlar terkedildi diye- Allah'ın azâb etmesi câiz değildir. Onlar: ***"Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız?"*** (Yâsin, 36/47) diyorlardı. Onlar karınlarını doyurmak sûretiyle miskin ve fakirlere merhamet etmiyorlardı -daha önce geçtiği üzere- onların doyurulmasına teşvik de etmiyorlardı.

Âyette yer alan ifâde, cimriliği kınamakta ve kâfirlerin hesaba çekilme konusunda dinin furûâtı/ayrıntılı hükümler konusunda muhatap olduklarına delâlet etmektedir.

et-Tavzîh'de ifâde olunduğuna göre; kâfirler îman, ukûbât/cezâlar ve muâmelât ile -âlimlerin görüş birliği ile mükelleftirler. İbâdetlere gelince; onlar yine âlimlerin icmâî ile âhirette hesâba çekilme noktasında ibâdetlerle yükümlüdürler. Çünkü Allah yukarda "sizi şu sekara sokan nedir?" buyurmaktadır.

İbâdetlerin edâsının vâcipliği noktasında ise kâfirlerin mükellef olup olmadıkları âlimler arasında ihtilaflıdır. Bizim ulemâmızdan Irak âlimleri kâfirlerin edânın vücûbiyeti açısından mükellef olduklarını söylemişlerdir. Buna karşılık bizim diyarımızın âlimleri buna olumsuz cevap vermişler ve kâfirlerin ibâdetleri edâ etmelerinin vâcip olmadığını söylemişlerdir.

Bâzı tefsirlerde şöyle denmektedir: Bir Hanefi âlimi buna şöyle bir açıklama

getirebilir: Yukardaki ifâdeler, yâni “namaz kılanlardan değildik, yoksulu doyurmuyorduk” cümleleri onların hayrı kazanmakta kusurlarına müminlerden namaz kılıp, zekat verenlerin ulaştıkları mükâfâtlardan mahrum kalmalarına teessüf, üzüntü ve iç yangısı ifâde eden cümlelerdir. Bu cümlelerden kâfirlerin “îmandan önce amelle yükümlü oldukları” sonucunu çıkarmak gerekmez.

وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَٓائِضِينَۙ ﴿٤٥﴾

45. *(Bâtıla)* dalanlarla birlikte dalıyorduk,

“Bâtıl” kelimesinden maksad; Peygamber (s.a.) Efendimizle onun sahâbîlerini kınamak, gıybet etmek ve “o şâirdir” veya “sihirbazdır” ya da “kâhindir” vb. şekilde sözler söylemekdir.

Dalmak anlamına gelen “havz” kökü aslında ne olursa olsun mutlak olarak herhangi bir şeye başlamak anlamınadır. Ancak daha sonra örfte bâtıla, çirkine ve insanı ilgilendirmeyen şeylere dalmak anlamına kullanılır olmuştur.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *“Kıyâmet günü insanların en çok günahla mahşere geleni Allah’a isyana en çok dalanları olacaktır.”*

وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِۙ ﴿٤٦﴾

46. Cezâ gününü de yalan sayıyorduk,

“Cezâ” din *“gününü de yalan sayıyorduk”* kâfirlerin -içinde sonsuz belâlar dehşetler olmakla birlikte- âhiret gününe cezâ günü demeleri bu günün en belâlı gün olmasından ve onların bu günde hesaba çekileceklerinden dolayıdır. Bundan önceki âyetlerde diğer musîbetlerin hepsi geçmişti. Şimdi onların -işledikleri tüm cinâyetlerin içinde en büyüğü olan- din gününü inkâr cinâyetleri en sona bırakılmıştır. Çünkü kıyâmeti yalan saymak ve inkâr etmek küfürdür. Yukarda geçen üç husus fasıklıktır, işte bu en büyük cinâyetin en sona bırakılması bu günahın çok büyük bir günah olduğunu vurgulamak ve çirkinden daha çirkine doğru bir derecelendirme ve aşama aşama yükselme ifâde etmek içindir. Kâfirler sanki şöyle demiş oluyorlar: Bütün bunlardan sonra biz din gününü de yalan sayıyorduk. “Din gününün yalan sayılmasının geriye bırakılmasının bir başka sebebi ise onların bunu yalan saymalarının yukarda sıralanan öteki cinâyetlerine bitişik olduğunu beyân ve bu cinâyetlerinin kendilerinin de ifâde ettikleri gibi hayatlarının sonuna kadar sürüp gittiğini ifâde etmek içindir.

حَتّٰٓى اَتٰينَا الْيَقِينُۜ ﴿٤٧﴾

47. Sonunda bize ölüm geldi çattı.

"Sonunda bize yakiyn" yâni ölüm ve ölümün ön belirtileri *"geldi çattı."* "Ölüme", "yakiyn/kesin bilgi" denmesi onun geleceği kesin olup hiç kuşku olmamasından dolayıdır.

"Bize ölüm ve onun mukaddimeleri geldi, bu hâl üzere öldük."

Burada şöyle bir soru gündeme gelebilir: "Kâfirler cehenneme girişlerinin sebebini sıralarken herbiri bu dört günahın dördünü de işleyerek cehenneme girmiş olduklarını mı kasdediyorlar; yoksa bâzıları bâzı günahlardan, bâzıları da başkalarından dolayı cehenneme girmiş olabilirler mi? Ben bu soruya, "her iki ihtimal de vâriddir" şeklinde cevap verebilirim. Nitekim *Keşşaf*'ta da böyle ifâde edilmektedir.

Bu âyet-i kerîme onların "tabîat sekarı"ında yer almaları yukarda saydığımız rezail ve kötü fiillerden dolayı olduğuna işâret etmektedir.

HÂLA ÖĞÜTTEN YÜZ ÇEVİRİYORLAR?

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِع۪ينَۜ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ
مُعْرِض۪ينَۙ ﴿٤٩﴾ كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌۙ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍۜ ﴿٥١﴾
بَلْ يُر۪يدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفاً مُنَشَّرَةًۙ ﴿٥٢﴾ كَلَّاۜ بَلْ لَا
يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَۜ ﴿٥٣﴾ كَلَّٓا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌۚ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُۜ ﴿٥٥﴾
وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

48. Artık şefâatçilerin şefâati onlara fayda vermez.

49. Böyle iken onlara ne oluyor ki, *(hâla)* öğütten yüz çeviriyorlar?

50. Yaban eşekleri gibi

51. Arslandan ürküp kaçan

52. Daha doğrusu onlardan her biri, kendisine, *(önünde)* açılmış sahifeler *(ilâhî vahiy)* verilmesini istiyor.

53. Hayır! Aslında onlar âhiretten korkmuyorlar.

54. Asla *(düşündükleri gibi değil)*! Bilsinler ki bu, gerçekten bir ikazdır!

55. Dileyen ondan *(düşünüp)* öğüt alır.

56. Bununla beraber, Allah dilemeksizin onlar öğüt alamazlar. Sakınılmaya lâyık olan da O'dur, mağfiret sâhibi de O'dur.

Artık "şefâatçilerin şefâati onlara fayda vermez." Yâni peygamberler, melekler ve başkalarının, onlara şefâat etmek üzere farz-ı muhal bir arada toplanmaları mümkün olsa, onlara fayda vermez. Bu âyetten maksad; yukarda sıralanan kişilerin onlara şefâat edecekleri ve şefâatlerinin de kabul edilmeyeceği değildir. Çünkü kıyâmet günü şefâat izne ve şefâat edilecek kişinin şefâate uygun olmasına bağlıdır. Eğer şefâat kendisine izin verilen kişiden şefâate uygun olan şahsa yapılacak olursa bu kabul olunur. Kâfire gelince o şefâate uygun değildir ve kendisine şefâat edilmesine izin verilmeyecektir. O hâlde kıyâmet günü kâfir için ne şefâat vardır ve ne de fayda söz konusudur.

Bu âyet-i kerîme o gün müminlerin âsîlerine şefâat edileceğine ve bunun kendilerine fayda vereceğine delildir. Çünkü böyle olmasaydı o gün kâfirlere şefâatın fayda vermeyeceğinin ifâde edilmesi boşuna ve anlamsız olurdu.

İbn Mes'ud (r.a.); "Melekler, peygamberler, şehidler, sâlih kullar ve bütün müminler şefâat ederler. Cehennemde sâdece sıralanan dört grup kalır" der ve yukarda zikredilen ***"namaz kılanlardan değildik, yoksulu doyurmuyorduk, bâtıla dalanlarla birlikte***

dalıyorduk, din gününü de yalan sayıyorduk." âyetlerini okur.

İbn Abbas şöyle der: Şüphesiz Hz. Muhammed (a.s.) üç kez şefâat eder. Sonra melekler, ardından peygamberler, daha sonra babalar, sonra oğullar hep şefâat ederler. Bunun ardından Allah; "Benim rahmetim kaldı" buyurur ve kendisine cennetin haram kılındığı kişilerin dışında hiç kimseyi cehennemde bırakmaz. Cehennemliklerden birisi cennetliklerden birine: "Ey filanca beni tanımıyor musun? Ben sana bir yudum su veren adamım" der. Bir diğeri: "Ben sana abdest suyu verenim" der. Bir başkası: "Ben sana bir lokma yedirdim". Bir diğeri: "Ben sana elbise, hırka giydirdim" der. Cennetlik olan da ona bu söz üzerine şefâat eder ve onu -ya cehenneme girmeden önce ya da girdikten sonra- cennete sokar.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾

49. Böyle iken onlara ne oluyor ki, *(hâla)* öğütten yüz çeviriyorlar?

Âyetin başındaki "fâ" harfi hiçbir sebebe bağlı olmaksızın onların Kur'an'dan yüz çevirmelerini Kur'an'a dönmeyi, ondan öğüt almayı gerektiren yalanlayıcıların kötü durumlarına bağlamaktadır. Buna göre âyette şöyle denmiş olmaktadır: "Yalanlayıcıların âhiretteki durumu bu olduğuna göre Kur'an'a yönelmeyi gerekli kılan delillerin güçlülüğüne, ona îmâna götüren alâmetlerin sağlamlığına rağmen, Kur'an'dan niçin yüz çeviriyorlar."

Onlara ne ulaştı ki bu şekilde bir öğütten yüz çeviriyorlar. Derler ki yüz çevirme Kur'an'ı inkâr etmekle ve hükümlerine uymamakla olur.

كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾

50. Sanki onlar yaban eşekleri gibidir.

Âyette yer alan "humur" "himar" kelimesinin çoğuludur. Bu bildiğimiz eşşek anlamınadır, himar aynı zamanda vahşi yaban eşşeği de olur ve âyette kasdedilen de budur. Aynı âyette yer alan "müstenfira" kelimesi "kaçmak" anlamına "nefera"dan türemiştir. Hacıların Arafat'tan inmesi anlamına gelen "nefer'ul-hac" kökünden türemiş değildir. Şu hâlde burada kâfirlerin aslandan kaçan yaban eşşeklerine benzetildiğini görüyoruz.

Zemahşerî şöyle der: Sanki onlar kendi nefislerinden kaçmayı isteyen eşşeklerdir. Çünkü onlar nefislerine hücûm etmişlerdir. Bu takdirde fiilin kalıbındaki "sin" harfi talep mânâsına gelmiş ve fiil kendi kalıbında olmuş olur.

فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾

51. Arslandan kaçan.

Âyette yer alan "kasvera" aslan demektir. Çünkü vahşi eşşekler aslanı gördüklerinde var güçleriyle kaçarlar. Kasvera kelimesi kahr ve galebe çalmak anlamında olan "kısr" kökünden türemiştir. Aslanın bu ismi alması ormandaki diğer vahşi hayvanlara üstün olmasından ve onları kendi gücü altında ezmesinden dolayıdır.

İbn Abbas (r.a.)'ın ifâdesine göre "kasvera" Habeş dilinde aslan anlamınadır. Bâzılarına göre "kasvera" yaban eşşeklerini avlayan okçu grubun adıdır.

Kâşifî demiştir ki, aslandan, avcıdan, tuzak ipinden, okçudan veya çeşitli seslerden ürkerek kaçtılar.

Kâfirler, Kur'an'dan yüz çevirme içinde bulunan öğütleri dinlememe ve ondan köşe bucak kaçma noktasında kendilerini korkutan şeylerden var güçleriyle kaçan eşşeklere benzetilmişlerdir. Yâni nasıl ki yaban eşekleri onlardan kaçar, bunlar da Kur'ân'ı dinlemekten kaçarlar. Zira dinleyecek kulağa, öğüt kabul edecek kalbe sâhip değildirler.

Mesnevî'de işâret edildiği gibi:

Bu kavim nerede onlara haber vermek nerede?
Cansız olandan kim can bekler?
Eğri büğrü görüşler, eski anlayışlar
Düşünceye yüz türlü kötü hayal getirirler
Sır, sırrı bilenden başkasına eş olmaz
İnkârcının kulağında bulunan sır, sır değildir.

Onların bu benzetilmelerinde kınanmış oldukları ve durumlarının ne kadar çirkin olduğunun vurgulandığı gâyet açıktır. Bir başka ifâdeyle kâfirlerin yaban eşşeklerine benzetilmeleri aynı zamanda aptallıklarına bir işârettir. Yaban eşşeklerinin herhangi bir şeyden korktuklarında kaçtıkları gibi bir kaçış ve koşmayı bir başka hayvanda görmek mümkün değildir. Herhangi bir kimse birisini ağır biçimde küçümsemek ve en rezil bir şekilde kötülemek isterse onu eşşeğe benzetir.

Rivâyet edilir ki âlimlerden birisi büyük bir câmide halka vaaz ve nasîhat ediyordu. Etrafında kalabalık bir cemâat vardı. Eşşeğini kaybeden ahmak birisi bunu gördü ve vâize: "Ben bir eşşek kaybettim, cemâate bir soruver, belki aralarından birisi onu görmüştür" diye bağırdı. Vâiz ona:"Otur yerine ben onu sana göstereyim" dedi. Adam oturdu, birden vaaz dinlemekte olanlardan birisi yerinden kalktı ve dışarı çıkmaya koyuldu. Vaiz o adama: "Al bunu çünkü o senin eşşeğindir" dedi. Belli ki o vâiz bu sözü, üzerinde durduğumuz âyetten esinlenerek söylemiştir. Çünkü yerinden kalkıp giden kişi melik ve allâm olan Allah Teâlâ'nın öğüdünden kaçıyordu.

❀

بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفًا مُنَشَّرَةًۙ ﴿٥٢﴾

52. Daha doğrusu onlardan her biri, kendisine, *(önünde)* açılmış sahifeler *(ilâhî vahiy)* verilmesini istiyor.

Bu cümle ifâdenin akışının gerekli kıldığı mukadder bir cümle üzerine atfedilmiştir. Burada sanki şöyle denmektedir: Onlar inad ve kibirlerinden dolayı bu öğütle yetinmez ve râzı olmazlar. Aksine onların herbiri kendi önlerine açılmış ve okunan sahifeler verilmesini ister. Onların bu istekte bulunmalarının sebebi şuydu: Ebû Cehil b. Hişam, Abdullah b. Ümeyye ve arkadaşları Peygamber (s.a.) Efendimiz'e: "Bizlerden her birimize gökten bir kitap getirmedikçe ya da âlemlerin rabbinden filanoğlu filancaya başlığı ile başlayan, içinde sana uymamızı emreden yâni: "Ey filanca! Muhammed'e uy o benim katımdan sana gönderilen elçidir" yazısı yazılan açılmış kağıtlar getirmedikçe senin ardından asla gitmeyeceğiz" dediler. Tıpkı: ***"Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız."*** (el-İsra, 17/93) dedikleri gibi.

Âyette yer alan "imriun" *Kamus*'un ifâdesine göre insan ya da erkek demektir. "Müneşşera", "suhuf" kelimesinin sıfatıdır. Suhuf ise kitap anlamında olan sahîfe'nin çoğuludur.

Tâcu'l-masâdır'da ifâde olunduğuna göre "müneşşera" kelimesi çokluk ifâde etmesi için şeddeli kılındı.

كَلَّاۜ بَلْ لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَۜ ﴿٥٣﴾

53. Hayır! Aslında onlar âhiretten korkmuyorlar.

"Hayır!" Bu ifâde onların önceki âyette belirtilen: "önlerine açılmış sahifeler" verilmesi isteklerini red anlamı taşımaktadır. Çünkü onlar bunu hidâyete erip doğru yolu bulmak için değil, inad ve kibirlerinden istemişlerdir.

"Aslında onlar âhiretten korkmuyorlar." Çünkü dünya sevgisine dalıp gitmişlerdir. Onlar -kendilerine istedikleri gibi sahîfeler verilmediği için değil- âhiretten korkmadıkları için öğütten yüz çeviriyorlar.

كَلَّا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌۚ ﴿٥٤﴾

54. Asla *(düşündükleri gibi değil)*! Bilsinler ki bu, gerçekten bir îkazdır!

"Hayır! Hayır!" Bu ifâde ise onların öğütten yüz çevirmelerini reddir. *"O"* zikr veya Kur'an *"bir öğüttür."* Yâni nasîhattir. "Tezkire" kelimesindeki tenvin, tâzim ifâde eder.

Buna göre âyetin mânâsı o Kur'an yeterli ve güzel, fasih bir öğüttür.

Burhanü'l-Kuran'da belirtildiğine göre; o Kur'an hakkı hatırlatan bir "tezkir"dir. Bu kelimenin seçilmeyip yerine "tezkire" getirilmesi âyet sonlarındaki ses uyumunun sağlanması içindir.

فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُ ﴿٥٥﴾

55. Dileyen ondan *(düşünüp)* öğüt alır.

"Artık" kabre girmeden önce Kur'an'dan öğüt almayı *"dileyen ondan öğüt alır."* Yâni Kur'an'ı gözünün önüne diker. Onun sebebiyle dünya ve âhiret mutluluğunu elde eder. Çünkü o her iki mutluluğu sağlayacak bir kitaptır.

وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

56. Bununla beraber, Allah dilemeksizin onlar öğüt alamazlar. Sakınılmaya lâyık olan O'dur, mağfiret sâhibi de O'dur.

"Ama onlar ancak Allah dilerse öğüt alırlar." Zikri sırf istemekle öğüt almazlar. Nitekim yukarda geçen "artık dileyen ondan öğüt alır" âyetinin zâhirinden anlaşıldığı üzere sırf dilemeleriyle öğüt almazlar. Çünkü kulun fiillerinde kendisinin dilemesinin ve irâdesinin hiçbir etkisi yoktur.

Öğüt alma fiilinin "yezkurûne" şeklinde çoğul getirilmesi, ya "kâfirler"in kasdedilmesinden dolayıdır; ya da mânânın genelliği göz önüne alınmıştır. "Kâfirler" kasdedilmiş olabilir; çünkü ifâde kâfirleri konu almaktadır. Anlamın genelliği de göz önüne alınmış olabilir çünkü ifâdenin bütün mükellefleri kapsaması kasdedilmiş olabilir.

"اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ" yâni Allah dilemedikçe ifâdesine gelince; bu, yukarda geçen sebep ya da hâllerden istisnâ-i müferrağdır. Bu tahlilden hareketle şöyle söylenebilir: Onlar Allah'ın dilemesi hâli hâriç, hiçbir sebeble ya da hiç bir hâlükarda öğüt almazlar. Bu âyet-i kerîme kulun fiillerinin kendi irâdesi ile değil, sırf Allah'ın dilemesiyle gerçekleştirdiğini açık bir şekilde hükme bağlamaktadır.

Aynu'l-maânî'de şöyle denir: "فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُ" âyet-i kerîmesi kulun kulluğunu gerçekleştirmesi için kendisine imkân verildiğini ve bu konuda muhayyer bırakıldığını hükme bağlamaktadır. Buna karşılık "اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ" âyeti ise Allah'ın uluhiyyetinin gerçekleştirilmesi için O'nun kudretinin devreye girmesi noktasında muhayyerlik ifâde etmektedir.

"Sakınılmaya lâyık olan da O'dur" Allah'tır. Allah, cezâsından sakınılmaya, kendisine inanılıp itâat edilmeye lâyık olandır. *"Bağışlamaya ehil olan da O'dur."* Yâni kendisine inanıp itâat edeni bağışlamaya ehil olan O'dur. Bâzı âlimlere göre

“takvâ” kulun Allah’ın dışında herşeyden kendini soyutlaması, uzak durmasıdır. Kim takvâda âdâba riâyet ederse o “ehlü’l-mağfira” yâni bağışlanmaya ehil hâle gelir.[191]

[191]. Müddessir sûresinin tefsiri Allah’ın yardımı ile sona erdi.

سُورَةُ الْقِيٰمَةِ

75- el-KIYÂME SÛRESİ

Mekke'de nâzil olan bu sûre, 40 âyettir. Adını, ilk âyetinde geçen «el-kıyâme» kelimesinden almıştır.

O GÜN İNSAN
KENDİ KENDİNİN ŞÂHİDİDİR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ ﴿١﴾ وَلَٓا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ اَيَحْسَبُ
الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ ﴿٣﴾ بَلٰى قَادِر۪ينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ﴿٤﴾
بَلْ يُر۪يدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُۚ ﴿٥﴾ يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِۜ ﴿٦﴾ فَاِذَا
بَرِقَ الْبَصَرُۙ ﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُۙ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُۙ ﴿٩﴾
يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّۚ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَۜ ﴿١١﴾ اِلٰى رَبِّكَ
يَوْمَئِذٍۨ الْمُسْتَقَرُّۜ ﴿١٢﴾ يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَۜ ﴿١٣﴾
بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِه۪ بَص۪يرَةٌۙ ﴿١٤﴾ وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذ۪يرَهُۜ ﴿١٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Kıyâmet gününe yemin ederim.

2. Kendini kınayan *(pişmanlık duyan)* nefse yemin ederim *(diriltilip hesaba çekileceksiniz)*.

3. İnsan, kendisinin kemiklerini biraraya toplayamayacağımızı mı sanır?

4. Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski hâline getirmeye gücümüz yeter.

5. Fakat insan önündekini *(kıyâmeti)* yalanlamak ister.

6. «Kıyâmet günü ne zamanmış?» diye sorar.

7. İşte, göz kamaştığı,

8. Ay tutulduğu,

9. Güneşle ay biraraya getirildiği zaman!

10. O gün insan, «Kaçacak yer neresi!» diyecektir.

11. Hayır, hayır! *(Kaçıp)* sığınacak yer yoktur!

12. O gün varıp durulacak yer, sâdece Rabbinin huzûrudur.

13. O gün insana, ileri götürdüğü ve geri bıraktığı ne varsa bildirilir.

14. Artık insan, kendi kendinin şâhididir.

15. İsterse özürlerini sayıp döksün.

"Kıyâmet gününe yemin ederim" Âyetin başındaki "lâ" harfi kasemi güçlendirmek

için getirilmiştir. Başına geldiği şeyi güçlendirmek için gelen "lâ" harfi -aslında olumsuz anlamına gelmekle birlikte- olumsuzluk ifâde etmez. Nitekim şâir şöyle der:

Leylâyı hatırladım, sardı benliğimi bir ateş
Kalbim parçalanacaktı az kalsın, oldum Mecnûn'a eş!

Bu şiirin metninde "kalbim parçalanacaktı, şeklinde tercüme edilen kısım -âyette olduğu gibi- "lâ yenkatıu/parçalanmayacaktı" şeklinde olumsuz biçimde yer almaktadır. Ancak âyette olduğu gibi burada da "lâ" harfi olumsuzluk değil, "pekiştirme" ifâde etmektedir.

Bir başka görüşe göre âyetteki "lâ" olumsuzluk ifâde etmektedir. Ancak bu olumsuzluk yeminle ilgili değil, kendisinden haber verilen şeyle ilgilidir. Bir başka ifâdeyle üzerine yemin edilen hususu; büyük bir gün olacağını vurgulamak içindir. Sanki şöyle denmiş olmaktadır: Ben kıyâmet günü üzerine yemin etmiyorum, bu yeminimle kıyâmet gününün büyüklüğünü gereği şekilde yüceltmiş olmuyorum. Çünkü kıyâmet günü bundan daha fazlasına lâyıktır.

Bir üçüncü görüşe göre ise âyetteki "lâ" yeminden önceki cümleyi olumsuz yapmak ve reddetmek için gelmiştir. Bu son takdire göre ifâde sanki şöyledir: Kâfirler öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmişler ve kendilerine: "La/hayır, durum böyle değil" denilmiş ardından: "Kıyâmet gününe yemin ederimki..." şeklinde devam edilmiştir. Bu tıpkı şu ifâde gibidir: "Hayır, vallahi öldükten sonra dirilme haktır"

Hangisi takdir olunursa olunsun kıyâmet günü öldükten sonra dirilmenin gerçekliği üzerine yapılan yeminlerde daha fazla söze gerek kalmayacak kadar bir ifâde gücü vardır.

Bâzı âlimlerin yaptıkları ve "buradaki lâ yemini olumsuz hâle çevirmektedir. Çünkü kıyâmet günü öldükten sonra dirilmek gâyet açık olarak bellidir" şeklindeki tefsirleri üzerine yemin edilen nesnenin -burada kıyâmet- belli olması ve onun şânının yüceltilmesi dolayısıyla ifâdeye uygun düşmüyor.

Muğiyre b. Şu'be (rh.) der ki: "Kıyâmet, kıyâmet diyorlar oysa herkesin kıyâmeti kendi ölümüdür." **Alkame** günlerden bir gün bir cenazeye katılır, cenaze toprağa verilince: "İşte bu adamın kıyâmeti koptu" der. Nitekim bu anlamda şâirin biri şöyle der:

Dünyadan çıktım, koptu kıyâmetim
Taşındı cenazem, erken bitti seyâhatim!

وَلَآ أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾

2. Kendini kınayan *(pişmanlık duyan)* nefse yemin ederim *(diriltilip hesaba çekileceksiniz)*.

Aynu'l-maâni isimli eserde ifâde olunduğuna göre herhangi bir şeyin üzerine yemin etmek, o şeyin büyüklüğüne ya da ondaki yaratılış inceliğine ve nimetin azametine dikkat çekmek içindir. Her iki âyette kasemin tekrar edilmesinin sebebi, üzerine yemin edilen olgulardan her birinin yemin için gâye olduğuna ve başlı başına bir yemin hedefi bulunduğuna dikkat çekmek içindir. Çünkü bu iki âyette üzerine yemin edilen her olgu böylesi özel bir amacı gerektirecek üstünlükte, nitelikte bir olgudur.

Âyette yer alan ve "kınayan" şeklinde tercüme edilen "levvâme" kelimesinin kökü "levm"dir. Levm insanın meydana gelen kusurlarından dolayı kendini kınaması, demektir. "Nefs-i levvâme"den maksad, nefs-i emmâre ile mutmainne arası mertebede yer alan nefis demektir. Nefs-i levvâme'nin iki yönü vardır:

Nefs-i levvâme bir yönüyle nefs-i emmâreye bakar. Bu "vechu'l-İslâm/İslâm'ın yüzü" tarafıdır. Eğer nefs-i emmâreye bu açıdan bakacak olursan İslâma uymayı terkettiği, muhâlefete devam ettiği için bu nefsi kınarsın. Yine nefsi geçmiş günlerde amelleri itâatları elden kaçırdığı ve yapmadığı için, zulmânî ve hayvânî otlaklarda otladığı için kınarsın.

Nefs-i levvame'nin bir de nefs-i mutmainne'ye bakan yönü vardır. İşte bu yön vechü'l-îman/îman yönüdür. Bu açıdan mutmainne'ye baktığında onun nûru ile nurlanırsın, boyasıyla boyanırsın ve yine o nefsi kendisinden meydana gelen kusurlardan dolayı ve üzerindeki mahzurlar sebebiyle kınarsın. İşte bu nefis "itmi'nan" makamına kavuşuncaya kadar kendi kendini kınamaya ve bu kınamasını kendi üzerine yöneltmeye devam eder. Bu nedenle sözünü ettiğimiz nefis Allah'ın üzerine kasem etmesini hak etmiş bir nefistir. Allah Teâlâ o nefsin üzerine yemin ederek öldükten sonra dirilme mahşere gelme ve yeniden canlanmayı pekiştirmiş oluyor.

Kâşânî der ki: Allah Teâlâ bu âyette kıyâmet ile nefs-i levvâme'yi, üzerlerine yemîn etmek sûretiyle bir arada zikrediyor. Böylece Allah nefs-i levvâme ile kıyâmetin şânını yüceltmiş ve aralarında bir uyum olduğunu vurgulamış oluyor. Çünkü nefs-i levvâme kıyâmeti tasdik eden, vuku bulacağını kabul eden ve onun için hazırlık yapan nefistir. Çünkü bu nefis kusurlu kaldığı, hayırları işlemekten geri durduğu için sonsuza dek kendini kınayan nefistir. Böyle bir nefis iyi ameller yapsa bile hayırda daha fazla yapmaya düşkün olduğu ve iyi amelleri yapmayı çok istediği için bunlardan geri kaldı diye kendini kınar. Çünkü bu nefis yaptıklarının karşılığını alacağına inanmaktadır. Hayırdan geri kaldı, diye kendini kınayan nefis hata eder de bâzı fırsatları kaçırır ve gaflete ve nisyana düşerse o zaman kendini ne kadar kınar varın siz hesab edin.

Âyette yer alan kasemin cevabı mahzûftur. Bu cevabın ne olduğunu bundan sonra gelen üçüncü âyet-i kerîme bize işâret etmektedir.

أَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ ﴿٣﴾

3. İnsan, kendisinin kemiklerini biraraya toplayamayacağımızı mı sanır?

Oysa o diriltilecektir. Âyette yer alan "insan" kelimesiyle insan cinsi kasdedilmektedir. Şu hâlde buradaki isnâdın herkese, bütün insan cinsine yapılması bir başka ifâdeyle insanoğlunun, Allah'ın, kemiklerini öldükten sonra toplayamayacağını sanması bâzı insanların bu zannı taşımaları dolayısıyladır. Âyetin başındaki "hemze" böyle bir zannı inkâr etmek, kabule şayan olmadığını vurgulamak ve çirkin olduğunu ifâde etmek içindir.

Âyette yer alan "عِظَامْ/ızâm", "عَظْمْ/azm" kelimesinin çoğuludur. Azm/kemik, canlının etlerinin üzerinde tutunduğu ana iskelet demektir. Bu kelime aynı zamanda büyük ve yüce anlamına gelen "aziym" kelimesinin çoğulu da olabilir. Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse; öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden insanoğlunun bu inkârı ve "bizim çürümüş kemiklerini asla toplayamayacağımızı ifâde eden" sözü bütün bunlar boş zanlardır. Çünkü biz o kemikler darmadağın olduktan, çürüdükten, dağılıp toprağa karıştıktan ve rüzgârlar alıp o tozları uzak bölgelere uçurduktan ve denizlere attıktan sonra -insanoğluna dünyada yaptıklarının karşılığını vermek için- onları toplayıp bir araya getireceğiz.

Rivâyet edilir ki müşrik **Ahnes b. Şureyk**'in akrabası müşrik **Adyy b. ebi Rabia** -bu iki müşrik hakkında- Peygamber (s.a.) Efendimiz: "Ya Rabbi iki kötü komşumun haklarından gel[192] demiştir. Bir gün Peygamber (s.a.) Efendimiz'e: "Ey Muhammed bana kıyâmeti anlat, ne zaman kopacak ve nasıl olacak?" diye sorar. Peygamber (s.a.) Efendimiz adama kıyâmetin nasıl kopacağını, o gün neler olacağını anlatır. Adyy: "O günü gözlerimle görsem yine inanmam" der. Yâni o günü gözlerimle görsem, gözlerime bile inanmam der. Sözüne devamla: "Allah bu çürümüş kemikleri toplayacak bir araya getirecek öylemi? der". Bu rivâyet ışığı altında âyette yer alan ifâde bu inkârcının sözü üzerine söylenmiş olmalıdır. Bu tıpkı Yâsin sûresindeki; ***"Şu çürümüş, ufalanmış kemikleri kim diriltecek dedi."*** (Yâsin, 36/78) âyetindeki soruya benzer.

Bâzı âlimlere göre bu soruyu soran kişi "izam/kemikler"i zikretmiş ancak bununla insanı kasdetmiştir. Çünkü kemikler bedenin kalıbıdır, yaratıklar ancak düzgün durduğunda durabilirler.

Bu inkâr cümlesi, söz konusu inkârın şüpheden kaynaklandığını göstermektedir. Bu şüphe ise sâdece bâzıları için söz konusudur. Allah Teâlâ bütün insanları yeniden diriltmeye kadirdir. Aklı başında, düşünen ve düşündüklerinden sonuçlar çıkaran kimseler için bunda şüphe edilecek hiç bir yan yoktur.

بَلٰى قَادِرِينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ﴿٤﴾

4. Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski hâline getirmeye gücümüz

yeter.

Burada yer alan “belâ” olumsuzdan sonra zikredilen ve olumlu anlam veren bir tasdik edâtıdır. Burada tasdik edilen olgu ise Allah’ın o kemikleri bir araya getireceği ve toplayacağı olgusudur.

Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse: Küçük ve ince olmalarına rağmen biz insanoğlunun el ve ayak kemiklerini bir araya getirir, toplarız. Şu hâlde durum böyle olunca büyük kemikleri nasıl toplamayalım?

Âyette parmak ucu anlamında “benân” kelimesi kullanılmıştır. Arapçada el ve ayak parmakları anlamında “sülama” kelimesi de kullanılmaktadır. Bu kelime bir hadiste aynı anlama kullanılmıştır. Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle buyurmuştur: *“İnsanların el ve ayaklarının parmaklarındaki her bir küçük kemik için üzerine güneşin doğduğu her günün sadakası vardır.”* [193] Yâni insanların el ve ayak parmaklarındaki her bir küçük kemik için gerek söz gerek fiil ve gerekse mal cinsinden hangisi olursa olsun bir sadaka vardır.

Kamus’ta “benân” kelimesi parmaklar ya da bunların uçları olarak açıklanmıştır. **Râğıb Isfahânî**’ye göre parmaklara, “benân” denmesi insanın arzu ettiği şeyleri bunlarla yapabilmesinden dolayıdır. Bu açıklamaya göre “benân” kelimesinin kökü, yapmak, yerine getirmek anlamını ifâde eder. İşte bu anlamdan dolayıdır ki “biz onun parmak uçlarını bile derleyip eski hâline getirmeye kadiriz” âyet-i kerîmesinde özellikle parmak uçları zikredilmiştir. ***“Vurun onların bütün parmaklarına”*** (el-Enfal, 8/12) âyetinde ise parmakların seçilmesinin nedeni kâfirlerin bunlarla -İslama karşı- çarpışmalarından, kendilerini bunlarla savunmalarından dolayıdır.

Üzerinde durduğumuz, onun parmaklarını -ki bu “benân” o parmakların ucudur ve parmağın iskeletinin son bulduğu noktadır- toplamaya bir araya getirmeye kadiriz. “Benân”, kelime yapısı itibariyle tekil fakat anlam itibariyle çoğuldur. Bu kelimede iki yön vardır. Birisi ‘küçüklük’, diğeri de ‘uç’ olmasıdır. Bu iki yönden hangisine bakacak olursak matlup olan husus öncelikle sâbit olur. Bu nedenle âyette özel olarak zikredilmiştir.

Öte yandan âyette “ızâm/kemikler”in zikredilmesi kulun gerek güzel gerek çirkin büyük amellerine “benân/parmak uçları”nın zikredilmesi ise yine güzel ve çirkin olmak üzere küçük amellerine işâret etmek içindir. O hâlde Allah bu amellerden her birini bir araya toplayacak ve karşılığı ne ise onu kula verecektir.

بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُ ﴿٥﴾

5. Fakat insan önündekini *(kıyâmeti)* yalanlamak ister.

Âyette yer alan ve kötülük etmek anlamına tercüme edilen “yefcuru” fiilinin kökü olan “el-fecru” herhangi bir şeyi genişçe yarmak demektir. Aynı kökten türeyen ve içinde

aynı anlam ruhunu barındıran “el-fücûr” ise dindarlık perdesini yarmak, yırtmak demektir. Bâzı âlimlere göre “el-fücûr” kökü yarmak anlamına değil, meyletmek anlamınadır. el-Kâzib/yalan söyleyen, el-mükezzib/yalanlayan, el-fâsık/fasık olan kişilerden her biri fâcirdir; yâni haktan yüz çevirendir. Nitekim bir bedevi **Hz. Ömer** hakkında: “Allah’ım o fücur işlemişse onu bağışla” demiştir ki “yalan söylemişse onu bağışla” demektir.

Sa’dî Müftî’nin yaptığı tahlillerin sonucuna göre âyetin anlamı; insan bütün irâdesini haktan yana meyletmek için kullanır demektir. **Ebû Hayyân**’ın incelemesine göre âyette yer alan “bel” kelimesi önceki hükme atıfta bulunup onu iptal etmek için değil, ondan başka bir hükme intikal etmek için getirilmiştir. Buna göre mânâ: “Fâcir insan gelecek kıyâmeti devamlı yalanlamak ister” şeklinde olur.

Bâzı âlimlere göre yukardaki âyet daha önce geçen “insan zan mı ediyor” fiiline mâtuftur. Buna göre “bel” ya daha önce geçen azarlamayı bir yana bırakarak ikinci bir azarlamaya geçişi ifâde etmektedir. Ya da bu sorudan sonra intikal edilen olumlu bir cevabı ifâde etmektedir. Bu ihtimal daha beliğ ve daha uygundur. Bütün bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse; tam tersine insanoğlu gelecek zamanda günahlarına devam etmeyi istiyor, bunlardan vazgeçmek istemiyor, denmiş olmaktadır.

Âyette yer alan “emâm/ön” kelimesi gelecek zamanı ifâde etmektedir.

Râğıb İsfahânî’nin ifâdesine göre; âyetin mânâsı insanoğlu günahına devam ve onu işlemek için hayat istiyor, yaşamayı arzu ediyor şeklindedir.

Bâzılarına göre bu âyetin anlamı: İnsan günah işlemek istiyor ve yarın tevbe ederim diyor, sonra da bunu yapmıyor. Böylece yapmış olduğu bu hareket, -söz verip yerine getirmediği için- fücûr oluyor.

Kâşifî demiştir ki; yeniden yaratılma ve hesap verme konusunda önünde duran şey hakkında insan yalan söylemek ister.

Bu âyet-i kerîmede mahcub/mahrum olan insanın fiil yapmadan önce inanç ve niyeti ile önündeki zamanlarda günah işlemek istediğine ve yerinde belirtildiği üzere bunu sorumluluk getiren azmi ile yaptığına işâret edilmektedir.

يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ ﴿٦﴾

6. «Kıyâmet günü ne zamanmış?» diye sorar.

Burada ki soru, kıyâmetin ne zaman kopacağını öğrenmek için değil, inanmadığını, uzak gördüğünü ifâde eden bir husustur. Sanki bu âyet önceki âyetin açıklanması için sorulan bir sorunun cevabı mâhiyetindedir. “İnsanoğlu haktan uzaklaşıp günah işlemek istediğinde ne yapıyor?” şeklindeki soruya: “Kıyâmet ne zamanmış diye alay eder” şeklinde cevap verilmiş olunuyor.

Yahut bu cümle bir önceki âyette geçen “insan” kelimesinden hâl de olabilir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur. “İnsanoğlunun öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmesi bu meselenin kendi kafasında karışmasında ve öne sürülen iddiânın doğruluğuna delil bulunmayışından değildir. Tam tersine insan “kıyâmet ne zamanmış” diyerek günaha devam etmek istiyor.

İşte bu inkâr, insanoğlunun yaratılışı gereği şehevi arzularına meylettiğini, öldükten sonra dirilme olgusunun hayatı zehir ettiğini göstermektedir. Şu hâlde kuşkusuz insan bu gerçeği inkâr edecek ve onu ikrardan yüz çevirecektir.

“İnsan kendisinin kemiklerini toplayamayacağımızı mı sanıyor” (el-Kıyâme, 75/3) âyeti, ortada bir şüphe ve cehâlet olduğunu gösteriyor. Üzerinde durduğumuz bu; fakat “insan ileriye doğru dâimâ kötülük etmek ister” âyet-i kerîmesi ise insandaki şehvete ve gerçekleri göz ardı etmeye delâlet etmektedir. O hâlde bu iki âyet iki ayrı şahıs açısından gerçekleri ifâde etmektedir.

Üzerinde durduğumuz âyette mahcub/perdeli olan insanın zulmânî nefsi sebebiyle mahrum olduğu için “kıyâmet ne zamanmış” diye sorduğuna ...her saat, her lahza hattâ her göz açıp kapama esnâsında -ifnâ/yok edici, ibkâ/durdurucu tecellîlerin ardarda gelmesi dolayısıyla- kıyâmetin gerçekleştiğini göremediğine işâretler vardır. Nitekim bu tecellîlerin ardarda zuhûr ettiği ve her an kıyâmetin gerçekleştiği şu âyet-i kerîmede vurgulanmaktadır: ***“Hayır onlar yeni bir yaratma hususunda şüphe içindedirler.”*** (Kaf, 50/15)

فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ﴿٧﴾

7. İşte, göz kamaştığı,

Yâni gözün hayretle seyirdiği, kıyâmetin dehşetinden korkarak hareket ettiği ifâdesi insanın şimşeğe bakıp da dehşete düşmesinden alınmadır. İşte bu kullanım daha sonraları gerçekte şimşeğe bakıp da hayrete düşme olmasa bile her türlü hayrete düşme fiillerinde kullanılır olmuştur.

وَخَسَفَ الْقَمَرُ ﴿٨﴾

8. Ay tutulduğu,

Işığı kaybolduğu... Bâzı âlimlere göre “hasf” kökü noksanlık anlamınadır. Bu kök hem vasıf ve hem de zâtlarda kullanılır. Bu âyet-i kerîmede aya tapanlara bir red vardır. Çünkü ay eğer -kendisine tapan kişilerin iddiâ ettikleri gibi- şâyet ilâh olsaydı. Kendisini savunurdu, ay tutulması olayı olmaz ve ışığı gitmezdi.

Fethurrahmân’da ay ve güneş tutulması anlamına husûf ve küsûf kelimelerinin anlamı

aynıdır. Yâni husûf ve küsûf demek ışık veren iki kaynaktan birisinin ya da bir kısmının ışığı gitti, çekildi, kayboldu demektir.

Salâtu'l-küsûf/küsûf namazı müekked bir sünnettir. Güneş ya da ay tutulduğunda insanlar namaza sığınırlar. Güneş tutulması namazı iki rekâtlı nâfile bir namazdır. Küsûf namazını insanlara cuma imamı kıldırır, namazda kırâat uzatılır. İmam kırâatını açıktan yapmaz ve bu namazda hutbe yoktur.

Ay tutulması namazında ise insanlar bir araya toplanmazlar, herkes namazını evinde kılar ve bu namaz diğer nâfile namazlar gibi iki rekat olarak kılınır.

وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ﴿٩﴾

9. Güneşle ay bir araya getirildiği zaman!

Peygamber (s.a.) den rivâyet edildiği üzere ışıklarının gitmesi noktasında *"bir araya getirildiği zaman"* demektir.

Bu âyeti şöyle anlamak da mümkündür. Güneş ve ay batıdan doğma noktasında bir araya getirildiği; yâni eşit kılındığı zaman ya da güneş ve ay kendilerine tapanlara bir hasret, iç yangısı olsun diye cehenneme atıldıkları zaman... "el-Kamer/ay" kelimesinin iki kez tekrar edilmesi sebepsiz değildir. Çünkü Allah bundan önceki âyette ayın tutulduğundan söz ederken bu âyette güneş ve ayın bir araya getirilmesinden bahsetmektedir.

Kâşânî bu son âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir eder: "Göz kamaştığı": Ölümün korkusundan belererek dehşete kapıldığı ve hayrete düştüğü, "ay tutulduğu" akıl nûrunun kendisinden gitmesi dolayısıyla kalp ayının tutulduğu, "güneş ve ay bir araya getirildiği zaman" ruh güneşi ile kalp ayı bir araya getirilip her ikisi aynı şey hâline dönüştürülerek beden batısından doğduğu zaman bunların ikisi için -hayat durumunda olduğu gibi- iki rütbe itibar olunamaz, tam aksine ikisi bir tek ruh olmakta bir araya gelmiş olurlar.

يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّ ﴿١٠﴾

10. O gün insan, "Kaçacak yer neresi!" diyecektir.

"O gün" bu olayların meydana geleceği gün, kıyâmeti inkâr eden *"insan"* umutsuz bir şekilde "kaçış nereye diyecek." Çünkü o gün insan kendisine kaçma fırsatı verebilecek hiç bir alâmet göremez. İnsanın "kaçış nereye" şeklindeki bu ifâdesi -sözgelimi- Zeyd'in bulunuşundan ümidini kesen kimsenin "Zeyd nerede?" demesine benzer. Zeyd'in gelmesinden ümidini kesen kimse de âyette olduğu gibi onu ele geçirebileceği alâmetleri bulamadığı için böyle demektedir.

Sa'dî Müftî'nin ifâdesine göre bu sözü gerçek anlamına almamıza ve "kâfir gerçekleri gördüğünde hayrete düştüğü için dünyadaki zannına göre böyle söylemiştir" şeklinde yorum yapmamıza engel herhangi bir şey yoktur.

كَلَّا لَا وَزَرَ ﴿١١﴾

11. Hayır, hayır! *(Kaçıp)* sığınacak yer yoktur!

"Hayır hayır!" Bu söz kâfirin kaçmayı ve bunu temennî edişini reddir. **Sa'dî Müftî**'nin ifâdesine göre kâfirin yukardaki ifâdeyi ümitsizliğe düşen bir insanın sözü biçiminde söylemesi ve âyetin bu şekilde tefsir edilmesi uygun değildir. Çünkü o zaman herhangi bir "talep" olmayacaktır. Sonra "kellâ/hayır" sözü Allah'ın sözüdür, yoksa o kâfirin sözü değildir. Bâzı âlimlere göre bu "kellâ" insanın kendi kendine hitâben söyleyecek olduğu bir ifâde biçimi olabilir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir.

"Hiç bir sığınacak yer yoktur." "Sığınma yeri" anlamına gelen "vezera" kelimesi istiâre yoluyla "dağ" kelimesinden alınmıştır. Çünkü -Arapçada- "el-vezer" geçit vermez yüce dağ anlamınadır. Önce bu anlama gelen kelime daha sonra insanın kendisine sığındığı ve korunduğu herşeye isim olarak verilmeye başlanmıştır. Kelimenin bu yapısına işâret için **Zemahşeri'**nin belağatından şöyle örnek bir cümle alalım: " اُتْلُ عَلٰى كُلِّ مَنْ وَزَرَ: كَلَّا لَا وَزَرَ" yâni günahkâr olan herkese bu "kellâ lâ vezer" âyetini oku. "Vezer" sığınak, dağ anlamına gelirken, "vizir" günah anlamınadır. Nitekim şâirin biri bu kelimeyi beytinde kullanarak şöyle der:

Yemin ömrüne, gence yok -dostum- sığınak!
Yaşlanmak ve ölüm. Yok -karşısında- barınak.

Şâir demek istiyor ki ölüm ve yaşlanmaktan kaçıp sığınılacak herhangi bir sığınak yoktur. Çünkü bunların her birisi emr-i ilâhîdir. Hükme bağlanmış bir olaydır ve takdir edilmiş bir kaderdir. Bu kader hiç kuşkusuz insanı gelip bulacaktır.

اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ﴿١٢﴾

12. O gün varıp durulacak yer, sâdece Rabbinin huzûrudur.

Yâni kulların karar kılacakları yer sâdece Allah Teâlâ'dır. Bir başka ifâdeyle; onlar ancak Allah'ın kendilerine emir buyurduğu hesap makamına yönelebilirler. Bu âyete şöyle bir mânâ vermek de mümkündür: "Onların işlerinin duracak olduğu son yer, Allah Teâlâ'nın hükmüdür." Çünkü mülk, saltanat o gün sâdece Allah'ındır. Bu âyet ***"Kuşkusuz dönüş Rabbinedir."*** (el-Alak, 96/8), ***"Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir."*** (en-Necm, 53/42), ***"Siz de O'na döneceksiniz."*** (Yâsin, 36/83) âyetleri

ile aynı anlamı taşımaktadır. Bir başka ifâde ile siz de O'na döneceksiniz. Çünkü o gün Allah'tan başka ne bir hükümran ve ne de bir mâlik vardır. Ya da Allah'ın dilemesine döneceksiniz. Allah'ın dilemesi onların istikrar bulacakları noktadır. Ve Allah dilediğini cennete, dilediğini cehenneme koyacaktır. Yaptığımız bu tefsire göre üzerinde durduğumuz âyet-i kerîmede yer alan "müstekarr" kelimesi mekân ismi olmuş olur.

يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ ﴿١٣﴾

13. O gün insana, ileri götürdüğü ve geri bıraktığı ne varsa bildirilir.

"O gün insana önden yapıp yolladığı" gerek hayır gerek şer olsun amelleri *"ve geride bıraktığı"* hayır veya şer yapmadığı *"şeyler haber verilecek."* O gün insana ister itâatkâr, ister fâcir/günahkâr olsun herkese amellerinin tartılması esnâsında amellerin sunulması ve hesâba çekilme sırasında önden yapıp yolladığı ve geride bıraktığı şeyler haber verilecek. Haber verecek olan Allah'tır veya O'nun emriyle görevlendirilmiş melektir ya da O'nun açacak olduğu amel defteridir.

Gerek hayır, gerek şer kişinin önden gönderdiği amelleri kendisine haber verilecek ve hayır göndermişse karşılığında sevap alacak, şer göndermişse cezâya çarptırılacaktır.

Geriye bıraktığı yâni yapmadığı ameller de hayır olsun, şer olsun kendisine haber verilecektir. Yapmadığı, geriye bıraktığı hayır yüzünden cezâlandırılacak, şer yüzünden sevaba nâil olacaktır.

Üzerinde durduğumuz bu âyet-i kerîmeyi şöyle anlamak da mümkündür: O gün insana önden gönderdiği; yâni hayatında iken malından tasadduk ettiği şeylerle geriye bıraktığı veya vakfettiği ya da vasiyet ettiği şeyler haber verilecektir.

Bir başka ihtimale göre; o gün insana amelinin başı ve sonu haber verilecektir.

Şeyhü'l-İslâm Abdullah Ensârî (k.s.) buyurmuştur ki: Günahı cür'etle, cesâretle önden gönderirsin, malı da hasretle geride bırakırsın. Günahı tövbeyle yok et, hiçbir şey geride kalmasın. Malı da sadaka ile önden gönder ki hepsinin sevabı sana kalsın.

Malını önden gönderirsen iyi olur
Göndermezsen arkasından hasretle bakarsın.

Bir hadis-i şerifte Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Sizden her birinizle rabbiniz mutlaka konuşacaktır. Kendisi ile rabbi arasında hiçbir tercüman ve hiçbir perde olmayacaktır. Kişi sağa bakacak orada sâdece daha önce yapıp gönderdiklerini görecek. Sola bakacak orada da yapıp gönderdiklerini görecektir. Sonra önüne bakacak yüzüne doğru olan cehennemden başka bir şey görmeyecektir. O hâlde yarım hurma ile de olsa sadaka vererek cehennemden korununuz"* [194]

بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِه۪ بَص۪يرَةٌۙ ﴿١٤﴾

14. Artık insan, kendi kendinin şâhididir.

Artık insan kendi kendinin şâhidi olacak, yaptıklarına bizzat kendisi şâhidlik edecektir. Nitekim bu mânâyı âyette yer alan “alâ” kelimesi ifâde ettiği gibi, ilerde gelecek olan hâl cümlesi de belirtmektedir. İnsanoğlunun “besâra” ile vasıflandırılması isnadda mecazdır. Tıpkı ***“Mucizelerimiz onların gözleri önüne serilince bu apaçık bir büyüdür dediler.”*** (en-Neml, 27/13) âyetinde, âyetlerin ebsâr ile vasıflandırıldığı gibi.

Bu âyet-i kerîmedeki “basiyra” kelimesi şâhid olarak tefsir edildiği gibi, aynun basiyra/gören göz şeklinde tefsir edilmesi de mümkündür. Buna göre âyetin mânâsı artık insan kendi kendinin gören gözüdür şeklinde olmuş olur. Bir başka ihtimal olarak “zu basiyra” şeklinde anlamak da mümkündür. Buna göre artık insan kendi kendine karşı basîret sâhibidir demek olur. Bir başka ihtimale göre “basiyra” kelimesinin sonundaki “ta” harfi mübâlağa ifâde etmek içindir. Bu tıpkı “âlim” kelimesi yerine mübâlağa ifâde etsin diye “alleme” dendiği gibidir.

Bu âyetin başındaki “bel” terakkî, aşağıdan yukarıya doğru yükselme ifâde eder. Buna göre âyete mânâ vermek gerekirse; insanoğluna o gün amelleri bildirilir. Hattâ başkasının bildirmesine, başkasının şâhidlik yapmasına gerek yok, çünkü insan o gün bütün hâllerini ayrıntısıyla bilir, kendi nefsine karşı kendisi şâhidlik edecektir. İnsanın organları bütün yaptıklarını dile gelerek anlatacaklardır.

Kâşânî bu âyet-i kerîmeyi şöyle anlamıştır: “Artık insan kendi kendinin şâhididir”, apaçık bir huccettir, beyyinedir, ilmi ile birlikte yazılan amellerinin hey’etinin bakası için, bunların kendi zâtında yerleşmesi, sıfatlarının kendi azâlarının sûretlerine dönüşmesi için kendi nefsi üzerine şâhiddir. O hâlde insanın dışardan bir başkasının haber vermesine artık ihtiyacı yoktur.

Orada dur! İsrafil’in sûrunun darbesi geldiğinde
Güzel sûretin kaybolur, çirkin sîretin âşikâr olur.

وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذ۪يرَهُۜ ﴿١٥﴾

15. İsterse özürlerini sayıp döksün.

Yâni; insan kendi nefsine karşı şâhiddir. Organları, aleyhine şâhidlik edecek ve onların şâhidlikleri kabul olunacaktır. İnsan mâzeret olarak kendisinden kabûlü mümkün olan bütün mâzeretleri öne sürse ve bu mâzeretleriyle -sözgelimi- “ben yapmadım” veya “şu sebebten yaptım” ya da “ben işlemedim” veya “bir engel çıktı” ya da “fakirdim, çoluk çocuğum vardı”. Ya da “filancadan korkmuştum” veya “filanca kişinin

verecek olduğu şeylere tamah etmiştim" vb. faydasız ve geçersiz mâzeretler ileri sürse bile bunların hiçbiri kabul edilmeyecektir.

Bu kadar mâzeret bulup bahâne uydurmana, bu kadar hîle yapmana gerek yok, zira benim bildiğimi sen de biliyorsun, yaptıklarını bildiğini de ben biliyorum.

Bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermek de mümkündür: İnsanoğlu kendisini savunmak için bütün mâzeretleri öne sürse bile kendisine yaptığı amelleri haber verilir. Çünkü o gün savunup müdâfaa etmesinin hiçbir değeri yoktur. Zira o gün hakkın ortaya çıkacağı ve gerçekleşeceği gündür.

Âyette yer alan "meâzîr" kelimesi "mâ'zira" kelimesinin ism-i cem'idir. Bâzılarına göre bu kelime "mi'zâr" kelimesinin çoğuludur. Mi'zar Yemenlilerin dilinde "örtmek" anlamına gelir. Buna göre âyetin mânâsı; artık insan kendi kendinin şâhididir, yaratıklara karşı perdesini indirse bile... yâni dünyada iken günah işleme esnâsında diğer yaratıklara karşı gizlense kendisini örtse bile... İşte insanın günah esnâsında kendini gizleyişi ona hiç fayda vermeyecektir. Çünkü insanın kendi üzerinde kendi nefsinden olma bir şâhidi vardır. Ayrıca hafaza meleklerinden şâhidler de vardır.

Keşşâf'ta kelimenin setr/örtmek anlamına gelmesi şöyle açıklanır: Çünkü perde, perdenin arkasına gizlenen şeyin görülmesine engel olur. Tıpkı mâzeret beyânının, günahkârın cezâlandırılmasına engel olması gibi.

---

[192]. Kurtubi, XIX, 93

[193]. Buhari, sulh 11; cihad 72, 128; Müslim, müsafirin 84; zekat 56; Ebû Davud, tatavvu 12; Müsned, II, 316, 328

[194]. Buhari, rikak 49; tevhid 24, 36; Müslim, zekat 67; Tirmizi, kıyâme 1; İbn Mace, muk. 13; Müsned, IV, 256

VAHYİ ÇARÇABUK ALMAK İÇİN DİLİNİ KIMILDATMA

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ﴿١٦﴾ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ ﴿١٧﴾
فَاِذَا قَرَاْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ ﴿١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ﴿١٩﴾ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ
الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ ﴿٢١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ اِلٰى رَبِّهَا
نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾
كَلَّا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾
وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾

16. *(Rasûlüm!)* onu *(vahyi)* çarçabuk almak için dilini kımıldatma.
17. Şüphesiz onu, toplamak *(senin kalbine yerleştirmek)* ve onu okutmak bize âiddir.
18. O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et.
19. Sonra şüphen olmasın ki, onu açıklamak da bize âiddir.
20. Hayır! Doğrusu siz, çarçabuk geçeni *(dünya hayatını ve nimetlerini)* seviyor,
21. Âhireti bırakıyorsunuz.
22. Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır.
23. Rablerine bakacaklardır *(O'nu göreceklerdir)*.
24. Yüzler de vardır ki, o gün buruşacaktır;
25. Kendilerinin, bel kemiklerini kıran bir felâkete uğratılacağını sezeceklerdir.
26. Artık gözünüzü açın! Ne zaman ki can köprücük kemiğine dayanır,
27. «Tedâvi edebilecek kimdir?» denir.
28. *(Can çekişen)* bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlar.
29. Ve bacak bacağa dolaşır.
30. İşte o gün sevkedilecek yer, sâdece Rabbinin huzûrudur.

"(Rasûlüm) Onu" Kur'an'ı *"çarçabuk almak için"* daha vahyi alamadan elinden kaçar korkusuyla acele ile Kur'an'ı ezberine almak için -Cebrâil Kur'an'ı henüz okumakta ve sana vahyetmekte iken- *"dilini kımıldatma."*

اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ ﴿١٧﴾

17. Şüphesiz onu, toplamak *(senin kalbine yerleştirmek)* ve onu okutmak bize âiddir.

"Şüphesiz" Kur'an'ın mânâlarından hiçbirinin sana kapalı kalmayacağı biçimindeki vaadimizin gereği olarak "onu" senin kalbinde "toplamak ve okutmak" yâni senin dilinde okutmayı sağlamak "Bize âiddir." Öyle ki sen dilediğin zaman Kur'an'ı okuyabilirsin.

"Kur'an" kelimesi "kırâat/okumak" anlamına masdardır ve kelime bizim üzerinde durduğumuz bu âyet-i kerîmede mef'ûlüne muzâaftır. "Kırâat" ise bir takım harfleri ve kelimeleri bir araya getirip tertil içinde birbirine katmak demektir. Arapçada her "toplama, bir araya getirme"ye "kırâat" denmez. Söz gelimi bir kimse belli bir kavmi bir araya getirdiği zaman -Arapçada- "kara'tul kavme/kavmi bir araya getirdim" denmez. Bu iş anlatılırken "karae" kökü kullanılmaz.

فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ﴿١٨﴾

18. O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et.

Kur'ân'ın kırâatini Cebrâil'in diliyle sana aktarıp tamamladığımız zaman sen de onu okumaya başla.

Tefsirini yaptığımız bu son âyet-i kerîmede "kırâat/okuma" işinin "nûn-ı azamete" yâni "biz" zamirine izâfe edilip "okuduğumuz" şekilde söylenmesi Peygamber (s.a.) Efendimiz'in vahyi alırken teennî/yavaş ve yumuşak hareket etme noktasında mubâlaga ifâde etmesi içindir.

"Onun okunuşuna uy" demek; Cebrâil okumasını bitirdikten sonra hiç ara vermeksizin hemen okumaya başla" demektir.

İbn Abbas (r.a.) bu âyeti şöyle tefsir eder: Biz onu senin kalbinde topladığımız ve oraya yerleştirdiğimiz zaman onunla amel et. **Vâsıtî** (rh.) ise âyette yer alan "Kur'an'ın toplanması"nın gizlice, okunmasının ise alâniyyet anlamına geldiğini ifâde eder.

ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ﴿١٩﴾

19. Sonra şüphen olmasın ki, onu açıklamak da bize âiddir.

Yâni Kur'an'ın mânâlarına ve hükümlerine dâir anlamakta zorluk çektiğin noktaları açıklamak Bize âiddir.

Kapalı ve zor anlaşılan sözleri açıklayan şeye "beyân" denilir. Çünkü beyân söylenilen sözdeki kasdedilen mânâyı ortaya çıkarır.

Âyette yer alan "sümme/sonra" kelimesi, beyânın -amel etmeye ihtiyaç vaktinden

sonraya değil- hitâb vaktinden sonraya tehir edilmesinin câiz olduğuna delildir. Eğer beyân gereğince amel için buna ihtiyaç duyulduğu esnâda yapılmayacak olursa buna “teklif-i ma la yutak/insanın gücünün yetmeyeceği şeylerle mükellef tutulması” denir.

Müfessirler der ki: Peygamber (s.a.) Efendimiz vahyi alırken Cebrâil ile birlikte âyetleri okumaya başlar, her ikisinin okuması birbirine karışırdı. Peygamber (s.a.) Efendimiz kendisine vahyedilen âyetleri çabucak ezberlemek için ve daha ezberlemeden kaçırıveririm korkusuyla Cebrâil’in işini tamamlamasını beklemezdi. İşte bunun üzerine gönlünü ve kulağını ona vererek susması emredildi. Tâ ki Cebrâil vahyini tamamlamış olsun. Nitekim bu konuda Allah bir başka âyette şöyle buyurur: ***“Sana O’nun vahyi tamamlanmazdan önce Kur’anı (okumakta) acele etme.”*** (Tâhâ, 20/114) Sonra da onda iyice derinleşene kadar onu inceleme işine devam et.

Âriflerden biri şöyle der: Bu âyet-i kerîmede herhangi bir vâsıta aracılığıyla Allah’tan bilgi almanın mümkün olduğuna işâret etmektedir. Bu âyet-i kerîmede Allah âdetâ şöyle buyurmaktadır: Sen o vahyi Cebrâil’den alırken sanki sâdece ondan öğreniyormuş gibi davran, arada hiçbir vâsıta olmaksızın bizden direkt olarak almış olduğun vahiyle Cebrâil’in karşısına çıkıp onunla yarışa kalkma. Tahkik ehli olan büyük âlimler vâsıtasız olan bu yöne “el-vechu el-hâs/özel yön” diyorlar. Felsefeciler bu yönü kabul etmezler, onlar derler ki: “Hak ile mevcudat arasında sebeplerin ve vâsıtaların dışında başka bir irtibat ve ilişki yoktur.” Şu hâlde felsefeciler herhangi bir insanın; “bunu bana rabbim vâsıtasız haber verdi” demesini kabul etmezler. Oysa onlar verdikleri bu hükümde hatâ ediyorlar. Çünkü her mümkün olan yaratığın hak ile olan ilişkisi mümkün olma açısından iki yönden olur: Bunlar

a- Cihetü’l-vahdet,

b- Cihetü’l-kesret yönleridir.

Cihetü’l-vahdet’in vâsıtasız olması gerekir. İşte bu yöne el-vechu’l-has denir. Cihetü’l-kesret ise vâsıta iledir. Buna “el-vechu’l-âm” denir. Peygamber (s.a.) Efendimiz cihetü’l-vahdet noktasında yaratıkların en mükemmeli idi. Çünkü onun kesret ahkâmı ve bunun mümkünlüğü tamamiyle vahdetü’l-hak’ta yok olmuştu ve o ahkâm-ı vücûb’u Allah’tan vâsıtasız alıyordu. Bir başka ifâdeyle el-vechü’l-has’tan alıyordu. Hak Teâlâ’nın Peygamber Efendimiz’e haber vermeyi dilediği şeyler onun kalbine doğuveriyordu.

Cihetü’l-vasait yâni el-vechü’l-âm’dan kendisine Kur’an’a muhatap olanların içinde bulundukları hâllerin gereğine uygun olarak lafızlar ve ibâreler şeklinde kelam geldiği zaman Peygamber (s.a.) Efendimiz bunları hemen nutka söze dökmeye kalkışıyordu. Çünkü o bu vahyedilenleri vâsıtasız olarak aldığı için mânâ itibariyle biliyordu. Böylece rûhânî tenezzül/indiriliş sebebiyle mizacında karşılaşmış olduğu şiddetten ve ruhunda yer eden sıkıntıdan ruhunu hafifletmek ve ferahlığa kavuşturmak istiyordu.

İnsan tabîatı mizaç ile melekî ruh arasındaki farklılıktan dolayı sıkıntı duyar. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ Peygamber (s.a.) Efendimiz’e bildirmiş oluyor ki; sen Kur’an’ı bizden -mânâ itibariyle- vâsıtasız olarak almış olsan bile bizim onu sana bir

kez de vâsıta cihetinden indirmemiz birçok faydaları içermektedir. Böylece biz Kur'an'a muhatap olan insanların anlayış ve kavrayış yeteneklerini gözetmiş olmaktayız. Kur'an'a muhatap olan insanların hakka irtibatları ancak ve ancak tertib ve vâsıtalar zinciri ile olmaktadır. Nitekim halkın ekserisine göre zâhir olan gerçek de budur.

O hâlde halk Allah Teâlâ'dan ancak bu cihetten (vâsıtalar ciheti) gelenleri anlayabilir. Kur'an'ın bir kez de vâsıtalar cihetiyle vahyedilmesinin bir başka faydası, senin kalbine indirilen mânâların bu mükemmel ibâre elbiselerine bürünmesini ve harf harf, kelime kelime zuhûr edip ortaya çıkışını öğrenmen ve görmendir. Böylece sen Kur'an'ın bâtınî kemâlâtı ile zâhirî kemâlatını bir araya getirmiş ve görmüş olursun. Böylece senin rûhâniyet ve cismâniyetin tecellî etmiş olur. Ardından bu tecellîler senden ümmetine geçer ve onlardan herbiri bu gerçekten kendi hissesini, payını ilim ve amel açısından almış olur.

"Onu çarçabuk almak için dilini kımıldatma" âyet-i kerîmesi bir ta'lim ve te'dib ifâde etmektedir. Önce bu âyette var olan ta'limi ele alalım. Ta'lim, âyet-i kerîmede cihetü'l-vahdet'in insanların ekserisine kapalı olduğuna dâir yapılan işârettir. Şu hâlde insanların çoğunluğu Allah'tan kendi hâllerine uygun cihetten bir şey geldiğinde onu anlarlar. Onların hâllerine uygun olan cihet ise cihetü'l-vesâit/vâsıtalar, cihetü'l-kesret ve cihetü'l-imkâniyettir.

Te'dibe gelecek olursak bunu da şöyle açmak mümkündür. Allah'tan vahyi getiren Cebrâil'dir. Onun Allah'tan getirmiş olduğu vahiyleri daha o tamamlamadan mırıldanmaya çalışmak bir acele ve Cebrâil'e ihtiyaç duymama izlenimini verir. Bu da hiç kuşkusuz edebi ihlal anlamı taşır. Hele hele bu yapılan mürşid bir muallime karşı olursa...

Buraya kadar anlattıklarımızdan anlaşılıyor ki Allah Teâlâ'nın *"onu çarçabuk almak için dilini kımıldatma"* ifâdesi âyetin akışı içinde araya "istitrad/konu, söz değişikliği" yoluyla vaki olmuştur. Peygamber (s.a.) Efendimiz'in -daha önce geçtiği üzere- her vahyin inişi esnâsında acele etmesi âdetiydi. Allah bu sûreyi başından onbeşinci âyetine kadar indirinceye dek bunu yasaklamadığı ve bu konuda öncekilerde olduğu gibi acele davrandığı için bu hareket onaltıncı âyetle yasaklanmış oluyor. Bunun ardından söz, insanlara hitâb şeklinde başlanılan konuyu tamamlamaya dönüyor. Bu üslûp herhangi bir hocanın şu uygulamasına benzer: Hoca talebesine bir konu anlatır, talebe derse yakışmayacak bir şeyle meşgul olmaktadır. Hoca ona: "aklını bana ver ve söylediğimi anla" der ve sonra da konuyu tamamlar.

Fakir (**Bursevî**)'nin kanaâtine göre burada ifâdeler arasındaki ilişki noktasında bana çok latif bir yön gözüktü. O da şudur: Allah Teâlâ bu *"şüphesiz onu çarçabuk almak için dilini kımıldatma"* âyet-i kerîmesinden önce kemiklerin toplanmasından zâhiru'l-vücud/dış dünyanın erkanı dağılmış unsurların bir araya toplanmasından söz ediyor. Sonra Kur'an'ın toplanmasına ve bâtınu'l-vücud/bâtınî âlemin esası olan Kur'an parçalarının toplanmasına geçiyor ve bunun ardından, "insan kendisinin kemiklerini

toplayamayacağımızı mı sanıyor” âyetinin ardından *“şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize âiddir”* buyuruyor. Böylece “cem’” ile “cem” bir araya toplanmış oluyor. Bu sırrı keşfettiğim için Allah’a hamdolsun.

Eski Râfizî fırkalarından bir grup -Allah onlara fırsat vermesin- bu konu karşısında şaşırdılar ve âyette yer alan kelimeler arasındaki münâsebeti yakalayamadılar. Bundan dolayı bu Kur’an değiştirilmiş, tebdil edilmiştir. Kur’an’da fazlalık vardır ve eksiklik vardır gibi iddiâlarda bulunmuşlardır.

*et-Tevilâtü’n-necmiyye’*de üzerinde durduğumuz bu âyetlerle ilgili şu açıklama yer alıyor: Bil ki “şey’iyyet” isminin verilmesinin mümkün olduğu her nesne mülktür ve melekut’tur. Çünkü Allah; ***“Her şeyin melekûtu elinde olan Allah’ın şânı ne kadar yücedir.”*** (Yâsin, 36/83) buyuruyor. Kur’an-ı Kerim eşyânın en şereflisi ve en mükemmelidir. Kur’an’ın da bir mülkü ve bir melekûtu vardır. Onun mülkü; zâhirî ahkâmı ve şerîatleridir. Bu ahkâm ümmetin çıkarlarıyla ilgili olan, mâli ve bedenî ibâdetler ve cinâyetlerle ilgili hususlarla vasiyyet ve benzeri hükümlerdir. Kur’an’ın melekûtuna gelince; bunlar içindeki ilâhî sırlarla lâhûtî gerçeklerdir. Bu sırlar ve bu gerçekler ümmetin havasının ve ahassu’l-havassının bâtınları ile ilgilidir. Hattâ bunlar ahassu’l-havas’ın hulâsâsı olan mükâşefât, gizli müşâhedât ve rûhânî muayenât ile ilgilidir. Kur’an’ın içindeki mülkten ve melekuttan herbirinin bir müdrekatı vardır. Onlar sâdece bunlarla kavranılır. Vicdana ve zevke âid gerçekleri ibârelerin dilleri ifâde edemez. Çünkü bu gerçekler işâretlerin işâret edemeyeceği gerçeklerdir. Allah’ın; “onu çarçabuk almak için dilini kımıldatma” ifâdesi ilerde gelecek olan bâtın ve hakîkatlerin sırlarının zâhirî lisan ile ifâde edilemeyeceğine işâret etmektedir. Bir başka ifâdeyle bu bâtınî sırlar ve gerçekler ibârelerin yardımıyla ifâde edilemeyecek gerçeklerdir. Bunların görüntüsü Kur’an’ın mülkü ile melekûtunu bir araya toplar. Peygamber (s.a.) Efendimiz Kur’an’ın mülkünün zâhirine ve melekûtunun bâtınına tâbi olmaktadır. Bizler de Allah’tan kendimizi her an ve zaman dilimi içinde Kur’an’a uyanlardan eylemesini dileriz.

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾

20. Hayır! Doğrusu siz, çarçabuk geçeni *(dünya hayatını ve nimetlerini)* seviyor,

“Hayır!” Bu söz, sözün başlangıcındaki ifâdenin tamamlanmasına dönüştür. Ey Âdemoğulları âhiret işi sizin zannettiğiniz gibi değildir.

“Dogrusu siz, çarçabuk geçeni” peşin olanı; yâni dünyayı “*seviyorsunuz.”*

وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ ﴿٢١﴾

21. Âhireti bırakıyorsunuz.

Onun için çalışmıyor; hattâ onu inkâr ediyorsunuz. *et-Tevilâtü'n-necmiyye*'de bu son kısım şöyle anlaşılmıştır: "Siz peşin olanı seviyorsunuz" yâni siz dünya nimetini seviyorsunuz, "âhireti bırakıyorsunuz" yâni âhiretin gizli nimetini bırakıyorsunuz. Bu her iki âyetteki hitâb Peygamber (s.a.) Efendimiz'in ümmetinedir.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾

22. Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır.

Âyette yer alan ve "ışıl ışıl parıldayacaktır" şeklinde tercüme edilen "nâdıra" kelimesinin kökü olan "en-nadratü" insan derisinin tâzelik ve güzelliği anlamınadır. Parıl parıl parıldayacak olan yüzlerdeki bu pırıltı nimete ermenin bir eseri ve izi olacaktır. "Nadır" kelimesi her türlü nesne arasında yumuşak ve taze olan demektir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şudur: O gün öyle yüzler vardır ki muhlis, samîmî müminlerin yüzleridir. O yüzler kıyâmet koptuğu gün, parlak ve ışıl ışıl olacaktır. Onların üzerinde nimetin vermiş olduğu parlaklık, tazelik görülecek, müşâhede olunacaktır. Nitekim Allah bu gerçeği bir başka âyet-i kerîmede şöyle dile getirir: ***"Onların yüzünde nimetlerin sevincini görürsün"*** (el-Mutaffifin, 83/24)

اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾

23. Rablerine bakacaklardır *(O'nu göreceklerdir)*.

"Rablerine bakacaklardır." Bakmak anlamına gelen "nazar" gözün (basar) ve basîretin herhangi bir şeyi kavramak ve görmek için ona çevrilmesi demektir. "Yüzlerin bakması" tâbirinden maksad ise yüzlerde bulunan gözlerin bakması demektir. Bu ifâde mahallin zikredilmesi ve hâllin/orada bulunanın, kasdedilmesi kabilinden mecaz-ı mürsel olur. Bu yapılan açıklama ehl-i kâlin açıklamasıdır. Buna karşılık bir de ehl-i hâl'in açıklaması vardır. Onlara göre bakmak sâdece göze mahsus değildir. Eğer böyle denecek olursa gözlerin Allah'a bakmasını açıklamak da zor olur. Çünkü Allah bundan münezzehtir. Şu hâlde yüz ve gözlerin bakması şeklinde değil de, şöyle anlamak uygundur: O zaman bâtın zâhire dönüşecektir, zâhir olan da bütün cüzleriyle basara dönüşecek ve böylece hak basar ile müşâhede olunacaktır. Tıpkı dünyada basîretle müşâhede olunduğu gibi. Âhiret ise letâfet âlemidir. Bu nedenle âhirette kalıbın ve zâhir cesedin hiçbir hükmü yoktur. Asıl hüküm kalb ve âzâlar biçiminde zuhûr eden rûhadır.

Ârif bir zâta sordular ki: "Allah yoluna hangi taraftan gidilir?" Dedi ki: "Senin tarafından değil, kendinden geçtiğinde bütün cihetler artık yol olur." Sıddıklarla yürüyenler ve onların yolunu izleyenler için bu yolda kalbe gitmekten başka atılacak

adıma izin yoktur.

Yukarda yaptığımız açıklamaların ışığı altında âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse; yüzler O'nun dışındaki hiçbir şeyi farkedemeyecek derecede O'nun güzelliğini incelemeye dalarak apaçık bir şekilde Allah'ı keyfiyetsiz ve cihetsiz olarak görürler. Böylesi yüzlerin yaratıcısına bakarken pırıl pırıl parlaması haklarıdır.

Mü'minin misâli şâhin kuşuna benzer. Şâhini yakalayıp padişahın koluna lâyık hâle getirmek için bir müddet gözünü bağlar, ayağına bağ vurur, karanlık bir yere koyar ve eşinden ayırırlar. Birkaç gün aç bırakır, onu zayıf ve nahîf hâle getirirler. Vatanını unutur, kendi fıtratını terk ederek sonunda gözünü açar, önünde bir mum yakarlar, onun için davula vururlar ve önüne bir parça et koyarlar. Padişahın kolunu onun karar kıldığı bir yer hâline getirirler. Şâhin kendi kendine "mum gözümün önündedir, davulun sesi musiki olarak kulağımdadır, kuş eti yemeğim olarak önümdedir ve padişahın kolu mekânımdır. Bu âlemde bana yapılan bütün bu ikramlara kim sâhip olmuştur ki?" der.

Bu temsilde olduğu gibi mü'min kula dostluk elbisesi giydirirler, muhabbet şarabı içirirler ve şâhine yaptıkları gibi muâmele ederler. Bir müddet kabrin dört duvarında alıkoyarlar, tutmayı elinden yürümeyi ayağından, görme kudretini gözünden alırlar. Bir zaman bu sıfatla kaldıktan sonra ansızın kıyâmet davulunu çalarlar, kul başını topraktan dışarı çıkarır, gözünü açar ve cennet nûrunu görür. Dünyayı unutur, vuslat şarabını içer ve cennet sofrasına oturur. Şâhin gözünü açtığında kendini padişahın kolunda bulması gibi, kul da gözünü açtığında kendini "mak'ad-ı sıdk"ta görür. Sultanın selâmını işitir, onun didârını müşâhede eder, tûbâ, zülfâ ve hüsnâ arasında mutlu ve mesrûr bir şekilde Hakk'ın cemâl ve celâlini seyreder."

Bu söylediğimiz gerçek bütün hâl ve şartlar için vârid değildir. Tâ ki bu yüzlerin Allah dışında başka birçok şeye bakması ile çelişmiş olsun. En uygun açıklama tarzı bu "ilâ rabbihâ/rablerine" ifâdesinin öne alınması bir ihtimam ve âyet sonlarındaki ses uyumunu gözetmek içindir. Yoksa yüzlerin Allah'tan başka cennetteki birçok şeye bakmayacağını ifâde etmek için değildir. Çünkü herhangi bir şeyi birçok hâlin içinde bir hâl ile kayıtlamak delilsiz bir kayıtlamadır ve medh yâni övgü makamı ile çelişir. Bu övgü makamı bütün ahvâli gerektirir. Ayrıca bu açıklama "yüzler vardır ki o gün ışıl ışıl parıldayacaktır" âyet-i kerîmesine uygun değildir. Çünkü bu âyet bütün ahvâli ihtivâ etmektedir. Biz yukardaki iddiâyı kabul etsek bile oradaki ihtisas (yâni yüzlerin sâdece Allah'a bakacağı) iddiâdan ibârettir. Çünkü Allah'a bakmanın yanında O'nun dışında başka şeylere bakış aslında "bakış" sayılmaz. Tam tersine o yok mesâbesindedir, tıpkı bu "Zeyd var ya cömert odur" ifâdesinde anlatılan gibidir.

Fakat cennet ehlinden Allah'ın zâtının ebediyyen kendilerine tecellîsini kazanan kimseler olacaktır. Bu öyle bir tecellî olacaktır ki artık Allah'ın hicâba girmesi gibi bir durum olmayacaktır. Bunun karşısında mükemmel insanlar için bir istikrar da olmayacaktır. İşte bu nimete Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle işâret eder: *"Cennetlik olanlardan öyle bir zümre vardır ki Rab onların karşısında kendini gizlemez ve perdeye bürünmez."* [195] Öte yandan Peygamber Efendimiz (s.a.) bu gerçeği duâlarında

dile getirir ve şöyle derdi: "*Senden kerim olan vechine ebediyyen ve dâima bakma lezzetini nasip etmeni dilerim, darra-i madarra ve fitne-i mudille olmaksızın*" [196] Darra-i mudırra: Tecellîden sonra Allah'ın tekrar hicabın, perdenin gerisine saklanması demektir. Ya da, tecellînin ardından perdenin inmesini gerektiren bir sıfattaki tecellî demektir. Fitne-i mudille ise ilim ve şühûdda halel ya da noksanı doğuran her türlü şüphe demektir.

Rivâyet ederler ki evtâdın her birinin virdi şu cümledir: "Herkes cenneti arzular, âşığın ise senin didârını görmekten başka arzusu yoktur." Pîr-i Tarîkat demiştir ki ârifin cennetten nasibi semâ', şarab ve dîdâr olmak üzere üç şeydir. Semâ' hakkında: ***"Artık onlar bir bahçede neşelenirler."*** (Rûm, 30/15) buyurmuştur. Şarap hakkında: ***"Rableri onlara tertemiz bir içki içirir."*** (el-İnsan, 76/21) gelmiştir. Dîdârını müşâhede konusunda ise: ***"Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır (O'nu göreceklerdir)."*** (el-Kıyâme, 75/22-23) buyrulmuştur. Semâ etmede kulağın, şarapta dudağın ve müşâhede etmede gözün nasibi vardır. Semâ vecd ehline, şarap âşıklara Hakk'ın didârı ise muhiblere hastır. Semâ ferah ve rahatlığı arttırır, şarap dili açar, dîdâr sıfat elde eder. Semâ matlûbu elde eder, şarap sırrı açığa çıkarır, dîdâr ise ârifi ferd eder ve vahdete ulaştırır. Semâ için yedi uzvu kulak yapmak, sâkî O olduğu için bütün şarabı içmek, O'nun dîdârı için de her bir kılı göz yapmak gerekir.

Bütün ehl-i sünnet âlimleri üzerinde durduğumuz ve tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerîmeden, müminlerin Allah'ı keyfiyetsiz ve herhangi bir biçimle sınırlamasız olarak görecekleri sonucunu çıkarmışlardır. O hâlde bunda herhangi bir zarar yoktur gibi vb. ifâdeler ve te'vilin doğru olmadığı ortaya çıkıyor.

Zemahşeri'nin âyette yer alan "Rablerine bakacaklardır" ifâdesini "bekleme ve umma" anlamına kinâye olarak alması ve açıklaması isâbetli değildir. Zemahşeri bu âyete şöyle mânâ veriyor: "Onlar tıpkı dünyada olduğu gibi nimeti ve keremi ancak Rablerinden beklerler. Rablerinden başka hiç kimseden korkmazlar ve birşey ummazlar." Zemahşeri'ye şöyle cevap vermek mümkündür: Herhangi bir sözü kinâye anlamına almayı gerektirecek bir sebep yok iken gerçek anlamını bırakıp kinâyeli anlama almak ve yorumlamak uygun değildir. Üzerinde durduğumuz âyet-i kerîmede ifâdeyi gerçek anlamından çıkarıp kinâyeli anlama çevirecek herhangi bir gerekçe yoktur. Öte yandan sahih hadisler bu sözü gerçek anlamında almamızı gerektirecek ifâdelerle yüklüdür. Nitekim Peygamber (s.a.) Efendimiz bir hadislerinde şöyle buyururlar: *"İki cennet vardır, bunlar gümüştendirler, içlerindeki kap kacak ve herşey gümüştendir. Başka iki cennet vardır bunlar altındandırlar, kap kacak ve içindeki her şey altındandır. Bu cennette bulunanlar ile Rablerine bakışları arasında sâdece ridâu'l-kibriyâ vardır. Bu ridâu'l-kibriyâ Rabbin yüzündedir."*

Mûtezile mezhebi âlimleri derler ki: Hadiste geçen rida buna bürünenle Rabbe bakanlar arasında bir hicap teşkil etmektedir. Bundan dolayı Allah'ı görmek mümkün değildir. Mûtezile'ye cevabımız ise şudur: Cennette bulunanlar o ridayı giyenden

mahrum oluyorlar fakat hicaptan mahrum olmuyorlar. Çünkü buradaki “vecih/yüz” kelimesinden maksad Allah’ın zâtıdır. Ridâu’l-kibriyâ’dan maksad ise kâmil ve ilâhî hakîkatleri toplayacak biçimde bulunan kuldur.

Kibriyâ ridâsı nefsin mazharıdır, bir mazhar olmaksızın zâtı ise müşâhede etmek muhaldir. Şu hâlde ridâ kibriyâdır ve onun kibriyâya izâfeti beyân içindir. Kibriyâ Allah’ı bilen âlimlerin akıllarının giymiş olduğu O’na âid ridâdır. Aslında ortada gerçekte hiçbir ridâ yoktur. Hicap rütbesi sonuna kadar bâkîdir. Bu rütbe mazhar rütbesidir, bu rütbe ayna gibidir. Buna karşılık Peygamber (s.a.) Efendimiz’e; *“Miraç gecesi Rabbını gördün mü?”* şeklinde yöneltilen bir soruya O’nun: *“Rabbım bir nurdur onu nasıl görebilirim?”* [197] şeklinde vermiş olduğu cevabı ne şekilde anlamamız gerektiği hususuna gelince Peygamber (s.a.)’in kasdettiği şudur: Mücerred nûru görmek mümkün değildir. Bir başka ifâdeyle Allah Teâlâ’yı zâtı mazâhir/dış görünüş ve nisbetlerle izâfetlerden mücerred olması hasebiyle görmek ve kavramak mümkün değildir. Buna karşılık mezâhir ve mertebelerin hicabının gerisinden idrâk etmek ise mümkündür.

Mûtezile mezhebi içerisinde bu âyet-i kerîmede yer alan “bakmak” kelimesini, “beklemek” şeklinde tefsir eden âlimler vardır. Bu bilginler aynı âyette yer alan “ilâ” kelimesini “nimet” anlamında müfred/tekil bir isim olarak almışlar ve yine aynı âyette yer alan “rabb” kelimesine muzaaf olduğunu söylemişlerdir. Buna göre o terimin anlamı/rabbının nimetleri şeklini almış olur. Nimet anlamına aldıkları “îlâ” kelimesinin çoğulu ise “âlâ” şeklindedir. Buna göre âyetteki “nâzıra” kelimesi “muntazıra/bekleyen” anlamına alınmış olur. Mûtezile’nin bu anlayışına göre âyet-i kerîmenin mânâsı “rablerine bakacaklardır” şeklinde değil, “yüzler vardır o gün Rablerinin nimetini bekleyeceklerdir” şeklinde olmuş olur.

Mûtezile’nin bu yaklaşımına şöyle cevap verilmiştir: Beklemek kelimesi -ister gerçek mânâsı kasdedilsin ister mahallin zikri ve hâlin irâde edilmiş olması yoluyla “göz” kasdedilmiş olsun- “yüz”e isnâd olunmaz. “Yüz” kelimesinin “zat” ve “şahsın bütünü” şeklinde tefsir edilmesi zâhire de aykırıdır. Öte yandan “nâzıra” kelimesini “muntazıra” şeklinde alsak ve “ilâ” kelimesini harf-i cerr kabul etsek bile, “muntazıra” kelimesi “ilâ” ile müteaddi olmaz . “İlâ” kelimesini -Mûtezile’nin iddiâ ettiği gibi- “nimet” şeklinde kabul etmek bu makamda akla aykırıdır. Çünkü “intizar/beklemek” elem verici hususlardan sayılır. Oysa cennet nimeti cennetlik olanların karşılarında hazırdır. Yukardaki anlayış akla aykırı olduğu gibi nakle de aykırıdır. Çünkü Peygamber (s.a.) Efendimiz’in şu hadis-i şerifi yukarda yapılan açıklama ile çelişmektedir: *“Cennetliklerin derecesi en düşük olanları bahçelerine, eşlerine, nimetine, hizmetçilerine ve koltuklarına bin yıllık bir mesâfeden bakanlardır. En üstünleri de Allah’ın yüzüne sabah akşam bakanlardır.”* [198] Bu hadisin ardından Peygamber (s.a.) Efendimiz; “yüzler vardır ki o gün ışıl ışıl parıldayacaktır, Rablerine bakacaklardır” âyet-i kerîmesini okudu. Görüldüğü üzere Peygamber (s.a.) Efendimiz “bakma”yı “gözle bakma, görme” şeklinde tefsir etmektedir. Buradan anlaşılıyor ki karşı görüşte

olanlar kendi şahsi görüş ve hevâlarına uymaktadırlar.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamber (s.a.) Efendimiz ayın ondördüncü gecesi aya baktı ve: *"Siz şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz. Onu görmek için izdihamdan dolayı birbiriniz üzerine yığılmayacak (birbirinize sormayacaksınız)"* [199] dedi. Yâni: "O nerede, bana gösterin" demeyeceksiniz, tam tersine herkes Rabbını kendi başına görecek."

Hadiste yer alan "birbiriniz üzerine yığılmayacaksınız" anlamına gelen kelime, "size bir haksızlık gelmez" anlamına gelecek şekilde min harfinin şeddesiz olarak okunması ile meydana gelen "lâ tezamûne" şeklinde de rivâyet edilmiştir. Bu son durumda kelimenin kökü "daym" şeklinde olup bu kök zulüm anlamına gelmiş olur. Buna göre hadis-i şerifin anlamı şöyle olmuş olur: "Allah'ı bir kısmınız görüp, bir kısmınız görmemek sûretiyle haksızlığa uğratılmayacaksınız. Aksine onu görmekte hepiniz eşit olursunuz."

Bu hadis-i şerif, tüm ümmetin kabûl ettiği meşhûr bir hadis-i şeriftir. Görüldüğü üzere yukarıdaki hadiste Allah'ın görülmesi ayın görülmesine benzetiliyor. Bu benzerlik sâdece görüşteki netlik açısındandır. Yoksa görülen diğer görülene benzetiliyor değildir. Buradan ortaya çıkıyor ki müminler Allah'ı, keyfiyetsiz, kemiyetsiz ve herhangi bir örnek olmaksızın göreceklerdir. Rablerini gördükleri zaman, içinde bulundukları nimeti unutacaklardır. Mûtezile taraftarlarına yazık, onlar ne kadar da sapıklar!

Mâlik b. Enes (r.a.)'ya: "Yüzler vardır rablerine bakacaklardır" âyet-i kerîmesi hakkında: "Bâzıları bunu Rablerinin sevabına bakacaklardır" şeklinde anlıyorlar. Siz ne dersiniz? diye sorarlar. Mâlik b. Enes: "Yalan söylüyorlar, onlar Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne ne diyecekler?: ***"Hayır! onlar şüphesiz o gün Rablerinden (O'nu görmekten) mahrum kalmışlardır."*** (el-Mutaffifin, 83/15) "İnsanlar Allah'a gözleriyle bakacaklar, eğer kıyâmet günü müminler rablerini görmeyecek olsalardı kâfirlere "mahrûmiyet" ile azap edilmezdi" dedi.

el-Ikdu'l-ferid yazarı şöyle der: "Bunun dışında başka bir şeye inanan bid'atçıdır, zındıktır. Bu, istenilene şâhidlik etmekte bid'at ehlinin iddiâsını reddetmektedir. Allah'ı görmek en büyük lezzettir. O hâlde müslümanlar ondan nasıl mahrum olurlar. Bu diyar lezzet diyarıdır. Şu hâlde müminin cennet nimetleri içerisinde en büyük gayret ve himmeti Allah'a kavuşma nimeti olmalıdır. Çünkü bunun dışındakiler behîmî/hayvanî ve herkes için müşterek olan nimetlerdir."

Âriflerden biri şöyle der: Bu âyet-i kerîme bize gösteriyor ki cennettekiler Allah Teâlâ'ya "sahv" ve "bast" hâlinde bakacaklardır. Çünkü -âyette geçen- "nadra/parlamak", "bast" hâlinin emâreleridir. Bu hâlde bulunan kişilere ne dehşet ârız olur ve ne de hayâ ederler. Zâten dehşeti ve hayâyı hissedecek olsalar yaşantıları boğazlarına dikilir. Dahası onlar Allah'ı sırf celâl vasfı ile müşâhede edecek olsalar O'nun satvelerinden daha ilk satvede helâk olurlardı. Onlar Allah'ı üns hâlinde nûru ile görürler, hattâ Allah'ı yine kendisi vâsıtasıyla görürler. İşte bu noktada ârifin bütün

vücûdu göz olur ve sevdiğini bütün varlığı ile görür. Bu gözler Hakk'ın tecellîsinden istifâde eden gözlerdir. Bundan dolayı onlar Allah'ın nefsinden onun nefsine bakış elde ederler. Böylece âşık ile mâşuk arasındaki birlik sırrı ortaya çıkmış olur. Rü'yet/görmek görenin baki olmasını gerektirir. Bu özellik sıfat âleminin gerekli özelliklerindendir. Kulun hakkın varlığında fânî ve helâk olması daha mükemmeldir. Tıpkı bu helâk oluş zât âleminin gerektirdiği özelliklerden olduğu gibi.

Nasrâbâdî (k.s.) der ki: İnsanlar arasında rü'yeti talep edenler ve Allah'a iştiyak duyanlar vardır. Bunların arasında Allah'ın, kendilerini görmesiyle yetinecek olan ârifler vardır. Onlar; "bizim görmemiz ve bakmamızda bir illet/kusur vardır. Allah'ın görmesi ve bakması ise illetsizdir. Bereketi daha mükemmel, faydası daha çok şümûllüdür" derler.

Bâzı âlimler şöyle derler: ***"Biz ona şahdamarından daha yakınız."*** (Kaf, 50/16) âyet-i kerîmesindeki "kurb/yakınlık" halkın Hakk'ı idrak etmelerine engel olan yakınlıktır. Tıpkı havanın -insanın gözüne yakınlığından dolayı- gözle görülemeyişi, suya dalındığında -yakınlıktan dolayı- suyun görülemeyişi gibi. Suya dalan insan su içinde gözünü açtığında gözü suya yakın olduğu için suyu göremediği gibi... Hak Teâlâ da insana kendi nefsinden daha yakın olduğu için kendisi görülememektedir. Ayrıca uzak ve zâtı yüce olduğu için de görülememektedir. Zâten bir söz vardır: "Toprak nerde, rabların rabbı olan Allah nerde?" Fakat kul Rabbını görmek istediğinde Allah kendisi uluvviyyetinden iner, kulunu ise yüceltir. Böylece görülmesini sağlar, dolayısıyla kul Rabbini yine O'nun vâsıtasıyla görmüş olur. Bu nedenle Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: *"Sizler şu güneşi ve ayı -yörüngelerinde yol alırlarken uzaklık ve yakınlık noktasında orta bir hâlde bulunurlarken- gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz."* [200]

Son derece yakınlık, "hicap" olduğu gibi, son derece uzaklık da hicaptır. Herkes Rabbini dünyada iken görür; fakat onun rab olduğunun farkına varamaz. Ârif ile böyle olmayan kimseler arasında fark vardır. Farz edelim ki kalbine birisiyle karşılaşma duygusu geldi ve sen karşılaşacağın o kişiyi zâtı ile tanımıyorsun. Bu kişi senin karşına gelip selam verdi. Fakat sen adamı tanımadın ama onu görmüş oldun. Tıpkı ülkesinde kılık değiştirip gezen hükümdar örneğinde olduğu gibi. Kılığını değiştiren hükümdarı bir çok insan görür fakat tanımaz. Sonra onların içerisinde "hayatta şu ana kadar sultanı görmek nasip olmadı, onu görmek ve kendisine bakmak istiyorum." diyen kişi de böyledir. Halbuki o kişi sultana kaç kez bakmıştır; fakat ona baktığı esnâda gözü görmemektedir. Böyle bir insanın hicabı/perdelenmesi ne kadar şiddetlidir. Öte yandan -varsayalım ki- ona baktı. Belki de bu bakışını derinlemesine yapamaz, herhangi bir şeye bakandan bakana -gözünün keskinliği ve zayıflığına göre- fark vardır. Bu nedenle derler ki: İnsanlar, kendisinde hiçbir eksiklik olmayan hak yaygı ve sergisinde oldukları hâlde şühûd noktasında birbirlerinden farklıdırlar. Çünkü onlar kendi hakîkatlerini müşâhede ediyorlar. Eğer insanlar zâtın aynını müşâhede edebilselerdi fazîlette birbirlerine eşit olurlardı.

Âriflerden biri şöyle der: Yaratıklar Allah Teâlâ'ya en yakın komşudurlar. Bu ifâde insanlara verilecek müjdelerin en büyüklerindendir. Çünkü komşunun komşu üzerinde meşrû ve mâruf; yâni bilinen hakları vardır. Bunları Allah'ı bilen âlimler bilirler. O hâlde her müslümanın ölüm esnâsında bu ilâhî komşuluk noktasında hazır bulunması gerekir. Kişi can verirken Hak Teâlâ'dan -O'nun meşru kıldığı ölçülere göre- komşunun komşudan almayı hak ettiği şeyleri talep ettiği noktada bulunması gerekir. Nitekim Allah Teâlâ peygamberi Hz. Muhammed (s.a.) Efendimiz'e; ***"(Muhammed!) Rabbim! (onlar hakkında) adâletinle hükmünü ver... dedi"*** (el-Enbiya, 21/112) buyurur. Bunun anlamı: Ey rabbim! Sen onlar hakkında bize teşri' buyurduğun ve gereğine göre amel ettiğimiz hak ile hükmünü ver. Tâ ki kerem-i ilâhînin gereği olan hiçbir şeyi inkâr etmeyelim, demek olur. Bu ifâde, Allah Teâlâ'ya ihtiyaç bildiren boyun eğmeyi ve onun karşısında zelil olmayı belirten bir ifâdedir.

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾

24. Yüzler de vardır ki, o gün buruşacaktır;

Çok asık, kapkaranlık olacak, üzerlerinde sevinç adına zerre olmayacaktır. Bu yüzler kâfir ve münâfıkların yüzleri olacaktır.

Râğıb İsfahânî âyette yer alan "bâsire"nın kökü olan "el-besr"in herhangi birşeyi daha vakti gelmeden önce acele elde etmeyi istemek anlamına geldiğini söyler. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: 'Yüzler vardır ki o gün asık olacaktır' âyet-i kerîmesinde ifâde edilen surat asma ölümden önce olmayacaktır. Burada neden ölümden önceymiş gibi zikrediliyor?" Bu soruya bir kaç şekilde cevap verilmiştir. Bâzıları; "bu surat asmanın haber verildiği ifâdesi daha vakti gelmeden önce haber verilmekte ve söylenmektedir" demişlerdir. Başka bâzıları; "Bu ifâde onların cehenneme götürülmeden önceki hâllerine işâret etmektedir" demişlerdir. Âyette yer alan "el-besr" kelimesi bütün bunlara dikkat çekmektedir. Bunlarla daha sonra başlarına gelecek olanların tümünün zorlama mesâbesinde cereyan ettiğine; vaktinden önce kendilerine yapılanlar mesâbesinde cereyan edeceğine dikkatlerimizi çekmektedir. Nitekim bu söylediklerimize bundan sonra gelecek olan yirmi beşinci âyet delâlet etmektedir.

تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾

25. Kendilerinin, bel kemiklerini kıran bir felâkete uğratılacağını sezeceklerdir.

"Bilirler ki" yâni ilgili kişiler ortaya çıkan işâret ve emârelere göre umarlar ki *"bel kemiklerini kıracak bir musîbete uğratılacaklar."*

Müfessir **Ebû Hayyân** ve **et-Tıybî** âyette yer alan "tazunnu/bilirler" kelimesini

“kesin bilgi” (yakıyn) anlamına almışlardır. Bu açıklama -bâzılarının zannettiği gibi- az sonra gelecek olan en el-masdariyye/masdar en’i ile çelişmez. Çünkü masdariyet “en”i sırf tahakkuk ve kesinlik bildiren fiilden sonra gelmez. Buna karşılık “zan” fiilinden sonra ya da ilim ve bilgi mânâsını veren fiilden sonra masdariyet en’i, şeddeli enne ve şeddesiz en gelebilir. Nitekim **er-Rızâ** bunu açıkça söyler.

Âyette yer alan “fâkıra” bel kemiğini kıran büyük bir musîbet demektir. Kelimenin yapı ve kökünde var olan “kırma” anlamından dolayı hiçbir şeyi olmayan yoksula -Arapçada- “el-fakîr” denmiştir. “Fakr” insanın bel kemiğini kırmak demektir. Fakirlik de insanın bel kemiğini kırar, onu başkalarına muhtaç bırakır. Fakîre “bel kemiği kırık” denmesi, onun şiddetli bir ihtiyaç içinde bulunması ve hiçbir şeye tahammül etmeye gücünün olmamasından kinâye anlatımıdır. Biz âyete geri dönersek yukarda zikredilen asık suratlı münâfık ve kâfirler -tıpkı parlak yüzlü olan müminlerin kendilerine her türlü hayrın yapılmasını umdukları ve bekledikleri gibi- kendilerine verilecek cezâyı beklerler. Bunu iki âyetin birbirine mukabil olarak getirilmesinden çıkarıyoruz. Çünkü karşı karşıya zikredilen iki âyetin anlamca gereği budur.

Bâzıları şöyle demiştir: En doğrusu şudur ki belâ, Rabbü’l-erbâb’ın müşâhedesinden perdeli olmaktır.

Cihânda ayrılıktan daha kötü bir belâ ve musîbet yoktur.

*et-Tevilâtü’n-necmiyye’*de bu âyet ve devamı şu şekilde tefsir olunur: ***“Yüzler vardır ki o gün ışıl ışıl parıldayacaktır, Rablerine bakacaklardır.”*** Rablerinden başkasına bakmayacaklardır. Çünkü onlar bu günde dünyadan yüz çevirmişler ve Allah’a yönelmişlerdir. “Yüzler de vardır ki o gün asık olacaktır. Bilirler ki bel kemiklerini kıracak bir musîbete uğratılacaklar”: Bugün dünyaya yönelmeleri ve Allah Teâlâ’dan yüz çevirmeleri sebebiyle amellerine uygun bir karşılık olarak bel kemiklerini kıracak bir musîbete uğratılacaklarını bilirler.

Bâzı âlimlere göre ***“yüzler vardır ki o gün ışıl ışıl parıldayacaktır”*** âyet-i kerîmesinin mânâsı; yüzler vardır kuds nûru ve nur, sürur, ebedî nimet âlemine bitişme sebebiyle aydınlandığı için pırıl pırıl parıldayacaktır. Yüzler de vardır ki o gün asık olacaktır. Yâni hey’etlerinin çirkinliği ve üzerlerinde bulunan cahîm, ateşin zulmeti/karanlığı ve orada gördükleri korkunç durum ve kötü komşu nedeniyle asık olacaklardır.

كَلَّآ إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾

26. Artık gözünüzü açın! Ne zaman ki can köprücük kemiğine dayanır,

“Hayır, hayır” sizler dünyayı âhirete tercih etmekten vazgeçin, önünüzde ölüm var. Ona karşı dikkatli olun, bu ölüm sizinle dünya arasındaki ilişkiyi keser.

“Can ne zaman köprücük kemiklerine dayanır” Köprücük kemiğine dayanacak olan

can, ruhtur. Her ne kadar daha önce ruh/can diye bir kelime geçmemişse de maksad odur. Burada olduğu gibi herhangi bir cümle içerisinde daha önce geçmeyen bir kelime yerine zamir kullanılması Arapçada rastlanılan hususlardandır. Söz gelimi Araplar "erselet/gönderdi" derler ve bununla; "yağmur geldi" demek isterler. Arapların konuşma tarzlarında hemen hemen fâil olan kelimeden -burada semâ- bahsettiklerini duyamazsın.

Üzerinde durduğumuz âyete gelelim. Burada Allah şöyle demiş oluyor: Nefs-i nâtıkâ; yâni insan ruhu göğsün üst kısımlarına bir başka ifâdeyle sağdan ve soldan göğüs kafesi üzerinde bulunan kemiğe ulaştığında artık vakit hırıltının çöktüğü vakittir. Bâzı âlimler şöyle derler: Her insanın iki adet -sağlı sollu- göğüs kafesi boşluğu vardır. Ancak âyette kelime "ikil" değil de çoğul getirilmiştir çünkü tek tek fertler itibara alınmıştır.

Rûhun göğsün üst tarafına çıkması, ulaşması demek, kişinin artık şifâ bulmayacağının kinâye yoluyla anlatımı demektir.

Bu açıklamalardan sonra âyet-i kerîmeye bir kez daha mânâ vermek gerekirse şöyle denilebilir: "Ruh hulkûme yükseldiğinde ve Allah'ın yükselmesini irâde ve emir buyurduğu yere sevkedildiğinde..."

وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ﴿٢٧﴾

27. «Tedâvi edebilecek kimdir?» denir.

Yâni "rukye ile tedâvi edip o kişiyi kurtarabilecek kim?" denilir. Rukye şifâ sağlayacak ta'viz demektir. Söz gelimi; "bismillahi erkîke/Allah'ın adı ile sana rukye yapıyorum" demek bir ta'vizdir.

Bu açıklamaya göre âyetteki "soru" ya "talep" mânâsına, ya da "inkâr" anlamınadır. Talep anlamına alacak olursak; can vermekte olan o kimsenin etrafında yer alan insanlar sanki onu tedâvi edecek bir doktor, bu işlerden anlayıp kendisine rukye yapabilecek bir kişi aramakta ve bu nedenle "bu hastayı tedâvî edebilecek kim" demektedirler. İstifhâmın inkârî olabileceğini de söyledik. Bu takdirde âyetin mânâsı: "Yeis hâlindeki ölümü yaklaşmış olana kim rukye yapabilir?" şeklinde olur ki, hiç kimse rukye yapamaz demektir. Âyetin zâhirî mânâsı da budur.

Nitekim **Râğıb İsfahânî** bu âyeti şöyle anlar: Can köprücük kemiklerine dayandığında "rukye yapabilecek kim?" denilir. Böylece o kişiye rukye yapıp kendisini kurtarabilecek ve tekrar hayata döndürebilecek hiç kimsenin olamayacağına dikkat çekilmektedir. Yapılan bu tefsir şâirin şu mısralarda ifâde ettiği anlama işâret ediyor gibidir:

Tırnağını geçirdi mi ölüm yakana bir kez,
Fayda vermez hiçbir muska bu kez.

Yukardaki beyitte “temime/boncuk” kelimesi geçmektedir. Araplar çocuklarına -göz değmesinden korktuklarından dolayı- bu boncukları takarlardı. Ancak bu âdet bâtıl bir inanıştır. Çünkü Peygamber (s.a.) Efendimiz; *“kim temime takarsa Allah’a ortak koşmuş olur”* [201] buyururlar. İşte yukardaki dizelerin yazarı olan şâir de bu mânâyı kasdetmiştir.

Üzerinde durduğumuz ve tefsirini yaptığımız âyette yer alan “tedâvi edebilecek kim” ifâdesinin biz ölmek üzere olan kişinin etrafını çevreleyen kimselerin sözü olduğunu söyledik. Bunun yanında bu ifâde ölüm meleklerinin sözü de olabilir. Melekler “sizlerden hanginiz; rahmet melekleri mi yoksa azap melekleri mi bu kişinin ruhunu vücudundan alıp yukarılara götürecek?” diye birbirlerine sorarlar. Bu takdirde âyette yer alan “raak” ifâdesi “er-Rukyy/yukarı yükselmek” kökünden türemiş olur. “Rahmet melekleri” ifâdesi ilerde gelecek âyette “o tasdik etmedi ve namaz kılmadı” ile çelişmez. Çünkü âyetteki zamir “insan cinsi”ne gider. Şu hâlde ölmek üzere olan kimsenin mutlaka cehennemliklerden olması kesin olarak belirmez.

Kelbî der ki: “Kişi ölürken başucunda ölüm meleği ile birlikte yedi rahmet meleği ve yedi azap meleği bulunur. Kulun ruhu köprücük kemiklerine dayandığında melekler “bunun ruhunu göğe kim çıkaracak” diye birbirlerine bakarlar.” İşte âyette yer alan: *“ve kıyle men raâk”* ifâdesinin anlamı budur.

İbn Abbas (r.a.) der ki: Melekler kâfire yaklaşmaktan hoşlanmazlar ve ölüm meleği “bu kâfirin ruhunu göğe kim çıkaracak” diye sorar.

وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾

28. ***(Can çekişen)*** **bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlar.**

Ölüme yaklaşmış, can çekişmekte olan kişi ölüm meleğini gördüğü zaman başına gelenin; sevimli dünyadan ve onun değersiz metâını kazanma uğrunda değerli ömrünü harcadığı nimetlerinden ayrılış vaktinin geldiğini kesin olarak anlar.

Allah ölmek üzere olan kişinin bu anlayışı ve bilgisini “zann” kelimesi ile ifâde ediyor. Bu ifâde anlamlıdır. Çünkü insanoğlunun ruhu bedeninde bulunduğu sürece insan dâimâ hayatı arzular. İnsanoğlu bu dünya hayatını çok sever ve bu hayattan ümidini kesmez. Dolayısıyla insanın kesin ölüm vakti geldiğine dâir bilgisi ve kanâati oluşmaz. Tam tersine yaşamayı ummaya dâir zann-ı galibi olur.

İmam Fahreddin Razi der ki: Bu âyet-i kerîme bize gösteriyor ki ruh kendi başına kâim bir cevherdir ve insan bedeninin ölümünden sonra kâimdir. Çünkü Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede “ölüm” için “firak/ayrılık” ifâdesini kullanıyor. Firak, ancak beden öldükten sonra ruhun baki kalmasıyla mümkündür. Çünkü firak ve visâl sıfattır. Sıfat mevsufun varlığını gerektirir.

Şâfiî âlimlerinden **el-Müzeni**, İmam Şafii ile bir hâtırasını şöyle aktarıyor: İmam

Şafii ölüm döşeğinde iken huzûruna girdim. Ona: "Nasıl oldun ey imam" diye sordum. Şafii: "nasıl olacağım? vakit dünyadan göçme, dostlardan ayrılma, kötü amelimle karşılaşma, ölüm şerbetini içme, Allah'a varma vaktidir. Bilmiyorum ruhum cennete mi gidecek ki onu tebrik edeyim, yoksa cehenneme mi varacak ki onu tesellî edeyim" dedi ve ardından şu mısraları okudu:

Kalbim katılaşıp, daraldı mı yollarım,
Affına umudumu yaptım merdiven
Büyük göründü gözüme günahlarım
Affınla karşılaştırdım o, büyük herşeyden.

Bir başka şâir de bu konuda şu beyti söylemiştir:

Bu ayrılık başka ayrılık, yok hiç benzeri
Ümit yok kavuşmaya, kim birleştirir bizleri.

Bir hadis-i şerifte Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle haber verirler: *"Kuşkusuz kul ölümün sıkıntıları ve sekerât/sarhoşluğuna uyum sağlar. Kulun mafsalları birbirine selâm verir ve "esselamu aleyke, ben senden, sen benden kıyâmet gününe kadar ayrılıyoruz"* [202]

Şeyh Sâdî şöyle demiştir:

Ecel eli göç davuluna vurdu
İki gözüm başa vedâ ediniz.
Ey avucum, elim, bileklerim, kollarım
Birbirinize vedâ ediniz
Düşmanımın istediği ölüm geldi başıma kondu
Ey dostlarım siz dikkat ediniz:
Ömrüm bilgisizlik içinde gelip geçti.
Ben dikkat edemedim, siz böyle olmaktan sakınınız.

Yahya b. Muâz (rh.) şöyle der: Cenâze kabre girdiği zaman kabrinin köşesinden dört melek zuhûr eder. Bunlardan birisi baş ucunda diğeri ayak ucunda üçüncüsü sağında, dördüncüsü solunda dikilirler. Baş ucundaki melek; "Ey Âdemoğlu biçilen ömür yok oldu ve dağılıp gitti, emeller zayıfladı" der. Sağ tarafında duran melek: "Mallar gitti, ameller kaldı" der. Soluna dikilen melek: "İşler gitti, geriye veballer kaldı" der. Ayak ucunda duran ise: "Kazancın helâlden ise ve dünyada iken Allah'ın hizmeti ile meşgul idiysen ne mutlu sana!" der.

❀

وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِۙ ﴿٢٩﴾

29. Ve bacak bacağa dolaşır.

Yâni onun bir bacağı öteki bacağına dolaşır. Ölüm endişesi esnâsında onun üstüne eğilir. "Dolaşır" şeklinde tercüme edilen "iltifâf" bacakların bir arada toplanması ve bir diğeri üzerine eğilmesi demektir.

Âyet-i kerîmeyi bu şekilde tefsir etmek mümkün olduğu gibi, dünyadan ayrılmanın şiddeti, âhirete yönelmenin şiddeti ile birbirine karışır, şeklinde anlamak da mümkündür. Öte yandan "bacak" diye tercüme edilen "sâk" şiddet anlamını ifâde etmek için bir benzetmedir. Mecâzî mânâda benzetme yönü şudur: İnsanın başına aniden güç bir durum gelince onunla baş edebilmek için insan hemen paçalarını sıvar ve gayrete gelir. Öte yandan -Arapçada- şiddetli işe "sâk" denilir. Şöyle ki; o şiddetin zuhûru, ortaya çıkması gayrete gelmenin, paça sıvamanın ortaya çıkmasını gerektirir. Nitekim Kalem sûresinde "يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ/*o gün incikten açılır"* (el-Kalem, 68/42) âyet-i kerîmesinde gerekli açıklama geçmişti.

Saîd b. Müseyyeb "ve bacak bacağa dolaşır" âyet-i kerîmesiyle kasdedilenin, insan öldüğünde kefenlenen iki bacağı olduğunu söyler.

اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُۜ ﴿٣٠﴾

30. İşte o gün sevkedilecek yer, sâdece Rabbinin huzûrudur.

Yâni o gün sevk, başkasına değil, sâdece Allah'a ve O'nun hükmünedir. Bir başka ifâdeyle; insanoğlu o gün Allah'ın hükmünden başka hiçbir hükmün olmayacağı yere sevkedilecektir.

Âyette yer alan "el-Mesâk" mimli masdar olup mânâsı sevketmek demektir. Kelimenin başındaki elif ve lam muzâfun ileyhten ivazdır. Buna göre burada kasdedilen "insanın sevkedilmesi" olur.

---

[195]. Hakim Tirmizi, Nevadiru'l-usûl, I, 101.

[196]. Nesai, sehv 62; Müsned, V, 191

[197]. Müslim, îman 291; Tirmizi, tefsir (53), 7; Müsned, V, 157, 171, 175

[198]. İbn Kesir, IV, 450

[199]. Buhari, Salat, 554; Müslim, Mesâcid, 633.

[200]. Buhari, mevakit 16; tevhid 24; Müslim, mesâcid 211-212; İbn Mace, muk. 13; Müsned, IV, 360, 365

[201]. Münavi, VI, 180

[202]. İbn Arrak, Tenzih, II, 375

İNSAN, KENDİSİNİN BAŞIBOŞ BIRAKILACAĞINI MI SANIR!

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰى ﴿٣١﴾ وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى
اَهْلِه۪ يَتَمَطّٰى ﴿٣٣﴾ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ﴿٣٤﴾ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ﴿٣٥﴾
اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾ اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ
يُمْنٰى ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ
الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴿٣٩﴾ اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى ﴿٤٠﴾

31. İşte o, *(Peygamber'in getirdiğini)* doğru kabul etmemiş, namaz da kılmamıştı.
32. Aksine yalan saymış ve yüz çevirmişti.
33. Sonra da çalım sata sata yürüyerek kendi ehline *(taraftarlarına)* gitmişti.
34. Lâyıktır *(o azap)* sana, lâyık!
35. Evet, lâyıktır sana *(o azap)* lâyık!
36. İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!
37. O, *(döl yatağına)* akıtılan meninin içinden bir nutfe *(sperm)* değil miydi?
38. Sonra bu, alaka *(aşılanmış yumurta)* olmuş, derken Allah onu *(insan biçiminde)* yaratıp şekillendirmişti.
39. Ondan da iki eşi, yâni erkek ve dişiyi var etmişti.
40. Peki *(bunları yapan)* Allah'ın, ölüleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi?

"İşte o" insan, Peygamber Efendimiz'in peygamberliği ve ona inen Kur'an gibi tasdik etmesi gerekeni *"(Peygamber'in getirdiğini) doğru kabul etmemiş"* tasdik etmemiştir. Âyette yer alan "lâ" burada "lem" mânâsınadır. Mâzi sîgası üzerine yapılacak tekrar güç katmak için getirilmiştir. Bunu şu şekilde ifâde etmemiz de mümkündür: "lâ"nın fiil-i mâzî üzerine gelip tekrar etmesi güzel bir ifâde, anlatım biçimidir. Söz gelimi araplar "لَاقَامَ وَلَا قَعَدَ/ne kalktı ne oturdu" derler. Arapçada "lâ" harfinin tek başına kullanıldığı yerler nâdirdir. Çoğunlukla bir "lâ"yı bir ikinci "lâ" izler. Söz gelimi Araplar şöyle derler: "لَازَيْدٌ فِي الدَّارِ وَلَا عَمْرٌو/Evde ne zeyd var ne de amr."

Üzerinde durduğumuz bu âyet-i kerîmeyi: "O insan malının zekâtını vermedi" şeklinde tefsir etmek de mümkündür. Ancak âyeti bu şekilde tefsir edecek olursak neden namazdan önce zekâta yer verildiğini açıklamamız gerekir. Çünkü Kur'an'ın âdet ve metodu dâimâ namaza zekâttan öncelik verildiği şeklindedir. Biz buna şöyle bir açıklama getirebiliriz: Mekke kâfirleri şiddetli ve güçlü bir zarûret anında miskinlere

yâni fakirlere hiçbir şey vermiyorlar, onların karınlarının doyurulmalarını teşvik etmiyorlardı. Âyette zekâta namazdan önce yer verilmesinin sebebi bu olabilir. Bir de " وَلَا صَلّٰى/namaz kılmadı" ifâdesinin sona getirilmesi -görüleceği üzere- âyet sonlarındaki ses uyumunu korumak için olabilir.

"Ve" kendisine farz kılınan *"namazı kılmadı."* Bu âyet-i kerîme kâfirlerin cezâlandırılmaları konusunda dinin fürû'/ayrıntılı hükümleri konusunda mükellef olduklarına delildir. Bir başka ifâdeyle; kâfir îmânı terk ettiği için cezâya ve kınanmaya müstahâk olduğu gibi, -dünyada iken namazı edâ etmesi farz değilse bile- onu terk ettiği için de cezâyı ve kınanmayı hak eder.

وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٣٢﴾

32. Aksine yalan saymış ve yüz çevirmişti.

"Aksine" ama Kur'an ve peygamber hakkında söylenenleri *"yalanladı ve arkasını döndü."* Allah ve peygamberine itâatten yüzçevirdi. Bu âyette yer alan "lakin" edâtı âyetten ilk anda oluşacak kuşkuyu bertaraf etmek içindir. Çünkü önceki âyette kâfirin tasdik etmediği ifâde buyuruluyor. Bu, o kişinin, peygamber ve Kur'anı yalan saymasını gerektirmez. Çünkü şek/şüphe; tasdik ile tekzib arasında bir noktadadır. Şu hâlde bu iki âyet birbirinin tekrarı olmuş olmaz.

ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِه۪ يَتَمَطّٰى ﴿٣٣﴾

33. Sonra da çalım sata sata yürüyerek kendi ehline *(taraftarlarına)* gitmişti.

"Sonra da" bununla iftihâr ederek, öğünerek *"çalım sata sata yürüyerek"* böbürlene böbürlene *"kendi ehline"* âilesine veya arkadaşlarının yanına *"gitti."*

Böbürlendi şeklinde tercüme edilen "yetemettâ" "matâ" kökünden türemedir. Bu kök uzatmak anlamına gelir. Uzatma ile böbürlenme arasındaki anlam ilişkisine gelince; böbürlenen kişi adımlarını uzatarak yürür. Bir başka ifâdeyle eğer bir insan böbürlene böbürlene yürümek istiyorsa, adımlarını açarak yürümek zorundadır. Böylece adım uzatmak kinâye yoluyla böbürlenmek anlamına kullanılmış olur. "Yetemettâ" fiili -yukarda işâret ettiğimiz gibi- "matâ" kökünden türemiş olabileceği gibi, sırt anlamına gelen "el-metâ" kökünden de türemiş olabilir. Sırt ile böbürlenme arasındaki anlam ilişkisini açmak gerekirse; böbürlenen kişi yürürken sırtını geriye doğru eğer ve o şekilde kasılarak hareket eder. Nitekim bir hadis-i şerifte Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle buyururlar: *"Ümmetim böbürlenerek yürüdüğü, kendilerine Farslılar ve Romalılar hizmet ettiği zaman onlar kendi aralarında birbirlerine düşerler."*

❀

اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۙ ﴿٣٤﴾

34. Lâyıktır *(o azap)* sana, lâyık!
Sana yaklaşsın 'o azap' çünkü sen lâyıksın.

❀

ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۜ ﴿٣٥﴾

35. Evet, lâyıktır sana *(o azap)* lâyık!
Sonra yine sana yaklaşsın 'o azap' zira sen lâyıksın. Sonraki âyet bir önceki âyeti pekiştirmek, güçlendirmek için tekrarlanmıştır. "اَوْلٰى لَكَ" ifâdesi "yazık sana" yerinde kullanılmıştır. Bu ifâde "yakınlık" anlamına gelen "el-velyü" kökünden türemiştir. Kasdedilen -yukarda işâret olunduğu üzere- o kâfirin hoşlanmadığı şeyin başına gelmesi için bedduâdır. Bu ifâdeyi açacak olursak burada şöyle denmiş oluyor: "اَوْلَاكَ اللّٰهُ مَا تَكْرَهُهُ /Hoşlanmadığın şeyi Allah başına getirsin" "leke" kelimesinin başındaki "lam" zaiddir. Tıpkı: ***"Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin (azâbın) bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecektir."*** (en-Neml, 27/72) âyetindeki gibi.
*Kâmûs'*ta bu kelime şöyle açıklanır: "Evlâ leke" bir tehdiddir. Mânâsı; Allah ona belâsını verecek şeyi yaklaştırsın demektir. Ya da bu ifâde "daha lâyık" anlamına bir isimdir. Buna göre âyetin mânâsı: "Helâk senin için herşeyden daha lâyıktır" şeklinde olur.
Kâşifî âyeti şöyle açıklamıştır: (Ey Ebû Cehil) Sana çetin bir ölüm lâyıktır, sonra kabirde çetin bir azap lâyıktır, sonra kıyâmetin şiddeti lâyıktır ve sonra cehennemin ebedî azâbı lâyıktır.
Bu âyet-i kerîme nâzil olduğunda Peygamber (s.a.) Efendimiz Bathâ'da Ebû Cehil'in elbisesinin yakasını tuttu. Onu bir ya da iki kez silkeledi ve göğsüne bir yumruk vurarak: ***"Sana yaklaşsın o azap çünkü sen lâyıksın. Sonra yine sana yaklaşsın o azap zira sen lâyıksın"*** (el-Kıyâme, 75/34-35) âyetlerini okudu. Bunun üzerine Ebû Cehil Peygamber Efendimiz'e (s.a.): "Beni tehdid mi ediyorsun ey Muhammed! Ne sen, ne de Rabbin, bana hiç bir şey yapamazsınız. Çünkü ben bu vâdînin en şerefli adamıyım"[203] dedi. Ancak daha sonraları Bedir günü Allah Teâlâ, Ebû Cehil'i en kötü bir biçimde yere serdi ve onu en fenâ bir şekilde gebertti. Bedir savaşı günü Afrâ'nın iki oğlu onu mızraklarıyla olduğu yere mıhlayıp geberttiler. **İbn Mesud** (r.a.) da çarçabuk cesedinin yanına varıp işini bitirdi. Peygamber (s.a.) Efendimiz şöyle diyordu: *"Her ümmetin bir Fir'avn'ı vardır. Bu ümmetin Fir'avn'ı ise Ebû Cehil'dir."*

❀

أَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾

36. İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!

Yâni, kendi hâline bırakılıp hayat süreceğini, kendisine hiçbir mükellefiyet yüklenmeyeceğini, yaptığının karşılığını görmeyeceğini mi sanıyor? Bâzı âlimlere göre bu âyet-i kerîmenin mânâsı: "İnsan, kabrine terk edileceğini ve bir daha dirilmeyeceğini mi sanıyor?" Âyette yer alan "südâ" başıboş anlamına gelir. Arapçada bu kök; " أَسْدَيْتُ اِبِلى اِسْدَاءً/Develerimi başıboş bıraktım" şeklinde kullanılır. Yine aynı kökün şu şekilde kullanımları vardır: İhtiyacını karşılayıp yerine getirmediğin zaman: أَسْدَيْتُ حَاجَتِى وَسَدَيْتُهَا/İhmal etmek, yerine getirmemek anlamına kullanılır.

İnsanın bu zannını inkâr; yâni yerinde görmemenin tekrar edilmesi bir yandan insanın yeniden dirilmeyi inkâr ettiğinin tekrarı, diğer yandan ise öldükten sonra dirilmenin sahih olduğuna delili içerir. Biraz açarsak; insanı mükellef; yâni sorumlu tutmadan kendisine güç vermek, bir takım âletler bahşetmek ve bâzı işleri yapabilme imkânını vermek, iyilikleri emredip kötülükleri yasaklamak ve gerçeğin bu olduğunu iddiâ etmek; "Allah Teâlâ'nın çirkin amellere râzı olduğunu söylemek" demektir. Bu da mümkün değildir ve böyle bir husus Allah Teâlâ'nın hikmeti ile bağdaşmaz. Şu hâlde dünyada mutlaka mükellefiyetler olacaktır. Yükümlülük getirmek kerîm ve rahîm olan Allah Teâlâ'ya ancak, îman edip sâlih amel işleyenlerle yeryüzünde fesat çıkaranları birbirinden ayırması, muttakileri günahkârlarla bir tutmaması ve her insana çabaladığının karşılığını vermesi durumunda lâyıktır. Yapılan işin karşılığını vermek bazen dünyada olmayabilir. Şu hâlde mutlaka öldükten sonra dirilmek ve kıyâmetin kopması kaçınılmazdır. Dünya mücâzât/yapılan amellere karşılık verme yeri değildir. Çünkü dünya dar bir alandır.

Büyüklerden birisi şöyle der: Her kim amellerinin ve ahvâlinin sonuçlarını bu dünyada acele ile isterse edepsizlik etmiş, dünya imtihanının hakîkatine uymayan bir şekilde muâmele etmiş olur.

اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى ﴿٣٧﴾

37. O, *(döl yatağına)* akıtılan meninin içinden bir nutfe *(sperm)* değil miydi?

Bu son cümle yukarda zikredilen zannın çürük olduğuna ve temelsiz bulunduğuna dâir gelmiş bir cümledir. Bu cümlenin yaklaşımı ve odak noktası şudur: Kâfirler öldükten sonra yeniden dirilmeyi uzak bir ihtimal görünce Allah Teâlâ bunun olabileceğine yaratılışın başlangıcını delil göstermektedir.

İbn Şeyh der ki: Bu âyet-i kerîme öldükten sonra dirilmenin doğruluğuna yapılan ikinci bir delil getirmedir. Âyetin başındaki "istifhâm/soru" azarlama anlamınadır.

Bu âyette geçen “nutfe” az olsun çok olsun saf su demektir. “Menî” ise erkeğin ve kadının suyudur. Yâni bu sudan herhangi bir canlı yaratılmamıştır. Hâmilelik ancak bu iki suyun karışımından meydana gelir.

“Yumnâ/atılan” ifâdesi, “menî” kelimesinin sıfatıdır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; insan rahime akıtılan ve dökülen menînin içinden bir nutfe değil miydi? “Yümnâ” kelimesindeki dökülme ve akıtılma anlamından dolayı Mekke yakınlarındaki kurban kesilen mahalle bu kökten türeme olarak “mina” adı verilmiştir. Çünkü oraya hacılar tarafından kesilen kurbanların kanları dökülmektedir. Bütün bunların ışığı altında âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse; insan değersiz, tiksinti veren az bir sudan ibâret değil miydi? Bu nedenle insan az bir sudan ibâret olduğu için âyette yer alan “nutfe” kelimesi ile “menî” kelimeleri nekre olarak getirilmiştir. Allah bu ifâdesiyle ilkin insanın değersizliğine ve ikinci olarak da kendisinin kudretinin kemaline dikkatleri çekmektedir. Çünkü böylesine basit bir su parçasını, düzgün, organları tam bir insan hâline getirmiştir.

Bilginlerden birisi âyet-i kerîmede yer alan “yumnâ/akıtılan” kelimesinin insanın ne kadar hakir ve aşağılık bir hâlde olduğuna işâret etmek için getirildiğini söylemiştir. Burada sanki şöyle denilmektedir: İnsanoğlu necaset çıkan bir yere akıtılan menîden yaratılmıştır. Böyle bir varlığın Allah’ın emrettiği ve yasakladığı hususlarda O’na itâat etmeyip isyânda bulunması Allah’a karşı gelmesi ona nasıl yakışır? Ancak Allah Teâlâ bu mânâyı bizim ifâde ettiğimiz gibi açıktan açığa değil, semboller kullanmak sûretiyle ifâde etmiştir. Nitekim Allah’ın asıl gâyesi Hz. İsa ve Meryem’in tuvâlete gittiklerini, öteki insanlar gibi büyük abdestlerini yaptıklarını ifâde etmek iken O yine bu gerçeği semboller kullanmak sûretiyle bizlere ifâde etmiştir. Nitekim söz konusu olgu âyet-i kerîmede ifâdesini şöyle buluyor: ***“Meryem oğlu Mesih ancak bir rasûldür, ondan önce de (birçok) rasûller gelip geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi.”*** (el-Mâide, 5/75)

ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى ﴿٣٨﴾

38. Sonra bu, alaka *(aşılanmış yumurta)* olmuş, derken Allah onu *(insan biçiminde)* yaratıp şekillendirmişti.

“Sonra o” menî beyaz iken, kırk gün sonra Allah’ın kudreti ile *“alaka (aşılanmış yumurta)”* kırmızı, donuk, katı bir kan pıhtısı oldu. *“Derken Allah onu (insan biçimine) koydu.”* Nitekim aynı gerçeği Allah bir başka âyet-i kerîmede şöyle ifâde buyuruyor: ***“Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık.”*** (el-Mü’minûn, 23/14)

Bu üzerinde durduğumuz âyet-i kerîme “sonra o bir kan pıhtısı oldu” ifâdesi az önce geçen “elem yeku/o akıtılan meninin içinden bir nutfe değil miydi?” âyeti üzerine mâtuftur. Çünkü insanın atılan menîden bir nutfe olduğunu kabul etmek, onu o hâle

getirenin varlığını kabul demektir. Buna göre ifâdeyi takdir edecek olursak; insanoğlu nutfe hâlindeydi, sonra alaka/kan pıhtısı hâline geldi.

“Derken Allah onu biçime koydu.” Yâni bir diğer kırk gün daha geçtikten sonra onu organları birbirinden ayrılıp fark edilmeye elverişli et parçası hâline soktu. Bu et parçasını organların birbirinden ayrıldığı kemik hâline getirdi. Bunu kemikleri dimdik yaparak sağladı, sonra o kemiklerin üzerine yaratılışını, biçimini güzel gösterecek kuvvetini kullanabileceği et giydirdi ve bu vücûda ruh üfledi. *“Ve”* ona *“şekil verdi.”* Vücûdunu düzgün hâle getirdi, yaratılışını mükemmel kıldı.

Müfredat’ta ifâde olunduğuna göre; “onun yaratılışını ilâhî hikmetin gerektirdiği biçimde yaptı. Bir başka ifâdeyle ilâhî hikmetin gereğine uygun olarak onun vücûdunu düzgün hâle getirdi.

Bâzı âlimlere göre âyette yer alan “sevvâ” kelimesinin kökü olan “tesviye” ve ta’dil, insanın vücûdunda bulunan çift organlardan birini diğerine eşit olarak yarattı, demektir.

فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۜ ﴿٣٩﴾

39. Ondan da iki eşi, yâni erkek ve dişiyi var etmişti.

“Ondan da” insan cinsinden veya menîden *“iki cinsi, erkek ve dişiyi var etti.”* yarattı. Bu yaptığımız tefsire göre âyette yer alan “ceale” fiili “haleka/yarattı” anlamınadır. Bu nedenle fiilin bir mef’ûl alması ile yetinilmiştir, o mef’ûl de “zevceyni/iki cins” kelimesidir. Âyette yer alan “zeker/erkek” ve “unsâ/dişi” kelimeleri az önce geçen zevceyn kelimesinden bedeldir. Bu ikisinin gizli bir fiilin mef’ûlü olmaları da mümkündür. Bilindiği üzere âyet başında geçen “fa” ta’kib ifâde eder. Birbirini takip eden iki ifâdenin birbirinden farklı olması kural gereğidir. Burada bu kurala göre önceki âyetteki: *“Allah onu biçime koydu ve şekil verdi”* ifâdesiyle “ondan iki cinsi erkek ve dişiyi var etti” ifâdelerinin birbirinden ayrı olmaları gerekir. Herhalde; “Allah onu biçime koydu ve şekil verdi ifâdesi iki cins arasındaki ayırımı yapabilmeye elverişli bir yaratılış aşaması olsa gerektir. Bu otuzdokuzuncu âyet ise yâni: “Ondan iki cinsi erkek ve dişiyi var etti” ifâdesine gelince bu da gerçek hayattaki eşler arasında var olan ayırımı ifâde etmiş olsa gerektir.

اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِـيَ الْمَوْتٰى ﴿٤٠﴾

40. Peki *(bunları yapan)* Allah’ın, ölüleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi?

“Peki (bunları yapan)” bu eşsiz yaratışı gerçekleştiren şânı yüce Allah’ın *“ölüleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi?”* Akla göre tekrar diriltmek ilk defa yaratmaktan

daha kolaydır. Çünkü aslî unsurlar ve ana madde -ki o kuyruk sokumundaki kemiktir- mevcuddur.

Rivâyet edilir ki Peygamber (s.a.) Efendimiz bu âyeti okuyunca, Allah'ı diriltmeye muktedir olmamaktan tenzih etmek ve bunun olacağını isbat için, "سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ بَلٰى/seni tenzih ederiz ey Allah'ım! Evet muktedirsin" derdi.[204] Bir başka rivâyette ise: "Belâ vallâhi! Belâ vallâhi!"[205] derdi.

İbn Abbas (r.a.) şöyle der: سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلٰى/A'lâ sûresini okuyan -ister imam olsun, ister cemâat- "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلٰى" desin. لَٓا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ/Kıyâme sûresini okuyan sûrenin sonuna vardığında -ister imam olsun ister cemâat- "سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ بَلٰى" desin.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Sizden herhangi birisi* وَالتّ۪ينِ وَالزَّيْتُونِ*/Tîn sûresini okuduğu zaman sûrenin sonundaki "*اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِم۪ينَ***/Allah hüküm verenlerin en üstünü değil midir"** (Tin, 95/8) *âyetini okuduğunda, "* بَلٰى وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكَ مِنَ الشَّاهِد۪ينَ***/evet Allah'ım! Sen hâkimler hâkimisin ben buna şâhid olanlardanım"*** desin.[206]

*Kıyâme sûresini okuyup da, "*اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْـِۧيَ الْمَوْتٰى***/peki onun ölüleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi?"*** *âyetini bitirince "*سُبْحَانَكَ بَلٰى*/Seni tenzih ederiz, evet"* desin.

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا*/Mürselât sûresini okuyup da "*فَبِاَيِّ حَد۪يثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ***/Onlar ondan sonra hangi söze inanacaklar"*** *âyetini bitirdiğinde de "*اٰمَنَّا بِاللّٰهِ*/Allah'a îman ettik."* [207] desin.

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ'nın dünya ehli ölülerini dünyadan yüz çevirmek âhirete ve Mevla'ya yönelmek sûretiyle dirilttiğine, ölü nefisleri üzerlerine kalplerin nurlarını salarak canlandırdığına, zâlim ve kâfir nefislerin zulmeti/karanlığı altındaki ölü kalpleri rûhun, sırrın ve hafînin nûru ile dirilttiğine işâretler vardır. Kim Allah'a âcizlik isnâd ederse O'nu inkâr etmiş olur. Bizler Allah'tan bizleri korumasını ve güzel bir âkıbet nasip etmesini diliyoruz.[208]

---

[203]. Bk. İbn Kesir, IV, 451
[204]. İbn Kesir, IV, 452
[205]. Bk. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 296
[206]. Bunu namaz dışındaki okuyuşlarda yapmalılar.
[207]. Ebû Davud, salat 150; Tirmizi, tefsir (95)
[208]. Allah'ın yardım ve inâyetiyle Kıyâme sûresinin tefsiri sona erdi.

سُورَةُ الْاِنْسَانِ

76- el-İNSAN SÛRESİ

Mekke'de veya Medine'de nâzil olduğuna dâir rivâyetler vardır; 31 âyettir. Adını ilk âyetinde geçen "el-insân" kelimesinden almıştır. "Hel etâke", "ed-Dehr", "el-Ebrâr" ve "el-Emşâc" isimleri ile de anılır.

BİZ İNSANI KATIŞIK
BİR NUTFEDEN YARATTIK

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ ح۪ينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـٔاً مَذْكُوراً ﴿١﴾
اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍۗ نَبْتَل۪يهِ فَجَعَلْنَاهُ سَم۪يعاً بَص۪يراً
﴿٢﴾ اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّب۪يلَ اِمَّا شَاكِراً وَاِمَّا كَفُوراً ﴿٣﴾ اِنَّٓا اَعْتَدْنَا
لِلْكَافِر۪ينَ سَلَاسِلَا۬ وَاَغْلَالاً وَسَع۪يراً ﴿٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?

2. Gerçek şu ki, biz insanı katışık bir nutfeden *(erkek ve kadının dölünden)* yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini işitir ve görür kıldık.

3. Şüphesiz biz ona *(doğru)* yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör.

4. Doğrusu biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.

"Hel etâ" şeklinde başlayan ifâde, bir yandan "istifhâm-ı takrir/kabul ettirme sorusu", diğer yandan "takrib/yaklaştırma" anlamı ifâde eder. Arapçada soru anlamı ifâde eden "hel" edâtı "kad" anlamına da gelebilir. Nitekim burada o anlamdadır. Bu açıklamalar ışığında ifâde; "e hel etâ" yâni "kad etâ/mutlaka geldi" takdirindedir. İfâde bu şekle gelirken "hel" edâtından önceki "elif" hazfedilmiştir. Çünkü elif ancak istifham olduğunda ifâdede yer alır. "Hel" edâtı "kad" anlamına geldiğinde istifham edâtı ya lafzen ya da takdîren mevcuddur. Ki böylece "takrir/kabul ettirme" anlamı istifham hemzesinden, "takrib/yaklaştırma" anlamı da "kad" edâtından anlaşılmış olsun.

"Kad" edâtı mâziyi hâle yâni şimdiki zamana yaklaştırmak için getirilir. Öte yandan bu âyet-i kerîmede her ne kadar istifham hemzesini takdir etmiş olsak da istifham anlamı kasdedilmiş değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın soru sorması muhaldir. Zira soru bilinmeyen bir şeyin öğrenilmesi için sorulur. Allah Teâlâ ise "bilmediği bir şeyi sormaktan" münezzehtir. O hâlde bu ifâdenin mutlaka "ihbar/haber verme" ifâdesi olarak alınması gerekir. Nitekim böylesi ifâdelerin arap dilinde benzerleri vardır. Söz gelimi herhangi bir kimseye: "Ben sana öğüt verdim mi?" dediğinde maksadın hitâb ettiğin kişiye öğüt verdiğini itirâf ettirmektir; yoksa soru sormak değildir. Ayrıca "hel" inkâr anlamına da gelebilir. Sözgelimi herhangi bir kimseye dönüp de "bunun benzerini hiç kimse yapabilir mi?" diye sorsan burada da kasdın soru sormak değildir. Tam

tersine ona “senden başka hiç kimse yapamaz” şeklinde itirâf ettirmektir.

Âyette bahsedilen süre, yakın bir zamandan önceki süreydi. “İnsan” şeklinde yer alan kelimeden maksad insan cinsidir; yoksa Hz. Âdem değildir. Bundan maksadın insan cinsi olduğunu ikinci âyette yer alan “nutfe” kelimesinden anlıyoruz. Çünkü Âdem (a.s.) nutfeden yaratılmamıştı. Öte yandan cins ile kasdedilen Hz. Âdem’in kendi oğulları olabileceği gibi bütün insanlık da olabilir. İkinci takdirde Hz. Âdem’in oğulları insan cinsi içerisine “tağlib” yoluyla dâhil olur. Yahut “burada –mecâzen- ba’z kısım zikredilmiş, kül kasdedilmiştir” diyebiliriz.

Şimdi âyetteki “حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ/zamandan bir süre” ifâdesini ele alalım. Burada zaman anlamına kullanılan kelime; “hıyn” kelimesidir. Bu kelime ile, -ister uzun ister kısa- bütün zamanlar için kullanılması mümkün, belirsiz bir mutlak vakit, belirsiz bir zaman dilimi kasdedilir.

Müfredât’ın açıklamasına göre; “hıyn” herhangi bir şeyin ulaştığı ve meydana geldiği vakit demektir. Bu vakit mübhem, belirsiz bir vakittir. Hıyn kelimesi ile hangi vaktin kasdedildiği “muzâf ileyh”i ile belli olur. Tıpkı; ***“وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ/Hâlbuki artık kurtulma zamanı değildi”*** (Sâd, 38/3) âyetinde olduğu gibi.

“Hıyn” kelimesini ecel, belli bir süre, meniyye/ölüm, saat, mutlak zaman şeklinde tefsir eden âlimler, bütün bunları, yaptıkları dil araştırması neticesinde bu kelimeye izâfe edilen kelimeler yardımıyla bulmuşlardır.

Arapçada “dehr” uzun zaman demektir. Buraya kadar yaptığımız açıklamaların ışığı altında âyet-i kerîmenin mânâsı; “insanın üzerinden, henüz kendisinin anılmaya değer bir şey olmadığı uzayıp giden bir zaman dilimi geçti” demek olur. Bu süre, insanoğlunun ana karnında kaldığı dokuz aylık süredir. Bu süre kişinin ana karnında yer almasıyla başlar ve -**İbn Abbas** (r.a.)’nın kanâati üzere- zikredilen bir şey oluncaya kadar devam eder.

Âyetteki “لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا” cümlesi yukarda geçen “hıyn” kelimesinin sıfatıdır. İnsanoğlu o dönemde anılmaya değer hiçbir şey değildi. Hattâ insan olarak asla anılmayan unutulmuş bir “şey” idi. Babalarının sulbünde bir “nutfe” idi. İnsanoğlunun “nutfe” hâlinde bulunması ile “insan olarak anılmaya değer bir yaratık” olması arasında belli sınırlı bir zaman süreci vardır. Aynı insanoğlunun “âlemu’l-ervahta/ruhlar âleminde” geçirmiş olduğu bir ön dönemin olması, insanın bedenlenmediği ve cisimler âlemine çıkmadığı sürece yaratılışta “anılmaya değer bir şey olması”nı gerektirmez.

Rivâyet olunur ki; ya Hz. Ebû Bekir es-Sıddık ya da Hz. Ömer (r.a.), bir kişinin bu âyet-i kerîmeyi okuduğunu işitir. Bunu işiten Ebû Bekir veya Ömer ağlamaya başlar ve şöyle der: “Keşke bu noktada tamam olsaydı.” Bu ifâdesiyle o, insanın “anılmaya değer bir şey olmadığı” dönemde kalmasını, yaratılmamasını ve yükümlülüklerle mükellef tutulmamasını temennî ediyordu.

Bu âyetteki istifhâmın “istifhâm-ı takriri” olup öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kimseyi bunu ikrara yönelttiğini söylemiştik. Burada Allah Teâlâ âyete muhâtap olan

kişiye âdetâ; “evet insanoğlunun üzerinden anılmaya değer hiç bir şey olmadığı şu konuşulan zamana yakın bir zaman geçmiştir” şeklinde bir itirâf yaptırmak istiyor. Bu kişiye şöyle denmek isteniyor: “Bir zamanlar anılmaya değer hiç bir şey değilken daha sonra onu yaratan varlığın kendisini -öldükten sonra bir kez daha- diriltmesi ve kendisine hayat vermesi nasıl olur da imkânsız olur?!”

Kâşânî üzerinde durduğumuz bu âyeti şöyle anlar: İnsanoğlu, Allah’ın ilminde anılmaya değer bir şey idi. Hattâ “asıl itibariyle” anılmaya değer bir şeydi. Çünkü insanın ruhu kadimdir. Fakat aynı insan, yaşayan insanlar ve varlıklar arasında anılmaya değer bir şey değildi. Çünkü o, gayb âleminde bulunuyor ve şehâdet âleminde bulunan kimseleri hissetmiyordu.

*et-Tevilâtü’n-necmiyye’*de şu satırları görüyoruz: Bil ki, insanoğlunun bir ilmî ve gaybî sûreti, bir de aynî ve görünen sûreti vardır. İnsan bu iki sûret ve biçimiyle Allah katında ezel ve ebedde anılmaya değer olmuştur. Allah’ın ilminden zerre mikdârı bir şey gizli kalmaz. Çünkü O’nun ilmi ezelî ve ebedî olup, eşya henüz yokluktan varlık âlemine çıkmadan, dünya sahnesinde ve varlık âleminde yerini almadan bütün eşyayı kuşatmıştır. Bütün yaratıklar “yokluk sessizliği”nde “yok” iken O yaratıkların tümünü yaratmıştır. O’nun kendine âid olan ilmi, eşyayı aynı ile, zâtı ile bilmesini gerektirir. Çünkü eşyâ O’nun isim ve sıfatlarının dışa vuran görüntüleridir.

Buraya kadar aktardıklarımızdan sonra âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse: “İnsanın üzerinden Hakk’a nisbetle -unutulmuş bir hâlde bulunduğu- belli bir zaman geçmiş değildir. İnsanoğlu kendi sûretinde yaratılmış iken, Allah’a nisbetle mevcûd ve O’nun katında müşâhede ediliyor iken, nasıl olur da Allah açısından insanın anılmaya değer bir şey olmadığı ve unutulmuş bir hâlde bulunduğu bir zaman dilimi geçebilir?” Âyetin başında yer alan “hel” -mârifet ilminden ve hikmet-i ilâhîden nasibi olmayanların söylediklerinin aksine- istifhâm-ı inkâridir.

İmam Cafer Sâdık (rh.) bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir etmiştir: Ey insanoğlu! Allah’ın seni anmadığı, zikretmediği bir vakit senin üzerinden acaba hiç geçmiş midir?

إِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢﴾

2. Gerçek şu ki, biz insanı katışık bir nutfeden *(erkek ve kadının dölünden)* yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini işitir ve görür kıldık.

“Gerçek şu ki, biz insanı”, insanın, bedenini *“katışık bir nutfeden yarattık.”* Bu âyet-i kerîmede “insan” kelimesinin açıkça ifâde edilmesi, yerine zamir kullanılmaması, “ikrar”ı artırmak içindir. Nutfeden yaratılan insanoğlu kırkıncı gününde “aleka/aşılanmış yumurta” ve sekseninci gününde “mudğa/bir çiğnem et” hâline gelir. Yüz yirminci günde ise ruh üflenir. Nitekim babaları Hz. Âdem’in çamurdan yaratılışı da aynı süreçten geçmiştir. Allah Teâlâ Âdem’i Mekke ile Tâif arasına bırakmış ve

orada kırk sene kalmıştır. Sonra onu, "حَمَإٍ مَسْنُونٍ/şekillenmiş kara balçıktan" yaratmış ve bundan sonra bir kırk yıl daha orada kalmıştır. Ardından "salsal/kuru çamur"dan yaratmış ve bir kırk yıl daha orada kalmıştır. Böylece Âdem'in yaratılışı yüz yirmi senede tamamlanmıştır. Ardından Allah, **Dahhak**'ın **İbn Abbas** (r.a.)'dan rivâyet ettiği ifâdede yer aldığı üzere ona ruh üfürmüştür. Âdem'in yaratılışında geçen seneler onun çocuklarında "gün" şeklinde cereyan etmiştir.

Bâzı âlimler, bu sûrede geçen birinci "insan" kelimesi ile Hz. Âdem'in ikincisi ile de çocuklarının kasdedildiğini söylemişlerdir. Bu açıklamaya göre âyette yer alan "hıyn" mikdârı bilinmeyen uzun bir zaman dilimi olur. Ancak birinci tefsir; yâni her iki yerdeki insan kelimesinin "insan cinsi" olduğu yolundaki yorum daha ağır basmaktadır. Çünkü âyetin sevkinden maksad; insanoğluna yaratılışının keyfiyetini hatırlatmaktır. Çünkü insanoğlu başta anılmaya değer hiç bir şey olduğunu ya da sonunda anılmaya değer bir şey olduğunu, hakir ve değersiz bir sudan yaratıldığını hatırlamıyordu. İşte âyet bunu hatırlatmak için getirilmiştir. Tâ ki -daha önce geçtiği üzere- insan öldükten sonra dirilmeyi uzak bir ihtimâl görmesin.

"Emşâc" kelimesini ele alacak olursak bu kelimenin anlamı -tercümede gösterildiği üzere- "katışık ve karışık" demektir.

Âyet-i kerîmede "nutfe" kelimesi müfred/tekil getirilirken, ona sıfat olan "emşâc" kelimesi çoğul getirilmiştir. Bunun bir sebebi olmalıdır. Çünkü kural; mevsuf tekil ise sıfatın da tekil olması yolundadır. Burada mevsuf tekil, sıfat çoğul getirilmiş ama kuralın dışına çıkılmamıştır. Çünkü "nutfe" kelimesinden maksad, ana rahminde birbirine karışan kadınla erkeğin sularıdır. Herbirinin kendilerine özgü özellikleri vardır. Bu iki sudan her birinin rengi, inceliği, kalınlığı birbirinden farklıdır. Ayrıca farklı özellik ve yapıdadır. Çünkü erkeğin suyu; beyaz ve katıcadır. Bu suda "bağlama" gücü vardır. Kadının suyu ise sarı ve incedir, bunda da "bağlanma" gücü vardır. İşte bu iki sudan çocuk yaratılır. Bunların hangisinin özelliği diğerine baskın gelirse doğacak çocuk ona "benzer" olur. Çocuktaki sinir, kemik ve güç babanın suyundan; et, kan ve saç annenin suyundan oluşur. Nitekim Peygamber Efendimiz'den bize kadar ulaşan merfû hadislerden bunu anlıyoruz. Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Dünyaya gelen hiçbir çocuk yoktur ki onun nutfesi üzerine, alındığı çukurun toprağı serilmemiş olsun. Bu iki nutfeden herbiri diğerine karışmış durumdadır."*

Hasan Basrî (rh.) bu "katışık"lığı menînin hayız kanıyla karışması tarzında anlamıştır. Ona göre kadın hâmile kaldığı zaman hayzı durur ve kan meni ile karışır. Nitekim *Kamus* müellifi de bu kanâate varmıştır. Çünkü o eserinde "nutfetun emşac" ifâdesini kadının suyu ve kanı ile karışmış nutfe, menî şeklinde ifâde etmiştir. Buna göre kadın ve erkeğin suyu ile kadının kanı birbirine karışmış olmaktadır.

Râğıb İsfahânî ise "nutfetun emşâc" ifâdesine daha farklı bir açıdan yaklaşmış, bunun Allah'ın o nutfede yarattığı çeşitli güçler anlamına olduğunu söylemiştir. Bu güçlere şu âyetlerde işâret olunmaktadır: ***"Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargahta nutfe hâline getirdik. Sonra***

nutfeyi alaka yaptık, peşinden alakayı bir parçacık et hâline soktuk. Bu bir parçacık eti kemiklere çevirdik, bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratılışla insan hâline getirdik." (el-Mü'minun, 23/12-14) O zaman "katışık" şeklinde tercüme ettiğimiz "emşâc" kelimesinin anlamı **Katâde**'nin ifâde ettiği üzere "renk ve tavırlar" şeklinde olur.

*et-Tevilâtü'n-necmiyye'*de bu âyet-i kerîmeler şu şekilde anlaşılıyor: "Gerçek şu ki biz insanı katışık bir nutfeden yarattık": Gerçek şu ki biz insanı fâiliyet kuvveti nutfesi ile katışık olan kabiliyet kuvveti nutfesinden yarattık. Bir başka ifâdeyle; biz insanı fâile bağlı el-feyzü'l-akdes nutfesi ile kâbile bağlı el-feyzü'l-mukaddes nutfesinden yarattık. Bu ifâdede yer alan el-feyzü'l-akdesu'z-zâti erkeğin suyu mesâbesinde, el-feyzü'l-mukaddesu'l-esmâi ise kadının suyu mesâbesindedir.

"Onu imtihan edelim diye.." İmtihan etmek anlamına gelen "nebtelîhi" ifâdesi "halakna/biz yarattık" fiilinin fâilinden hâldir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Biz insanı kendisini imtihan etmeyi ve -ilerde geleceği üzere- mükellefiyetlerle denemeyi murâd ederek katışık bir nutfeden yarattık. Tâ ki bizim ilmimiz ezeldeki ilmimizde onun durumuna "icmâlen/toptan" taalluk ettiği gibi, bu dünyada da "tafsîlen/ayrıntılarıyla" durumuna taalluk etsin ve insanların içinde bâzılarının ilâhî mesajı kabul ya da red durumları ile mes'ûd ya da şakî olma durumları ortaya çıksın diye.

Bu yüzden *"onu işitir ve görür kıldık."* Tâ ki insanoğlu tenzîlî âyetleri işitebilsin ve tekvînî âyetleri de müşâhede edebilsin, görebilsin. İnsana "işitme ve görme gücü"nün verilmesi, imtihanın bir başka ifâdeyle imtihan irâdesinin sonucu gibidir. Bu nedenle ifâde, âyet başında yer alan "halakna/yarattık" fiili üzerine "fa" harfi ile atfedilmiştir. Burada sanki şöyle deniyor gibidir: "Biz insanoğlunu mükellef kılmayı dileyerek yarattık ve ona mükellefiyetine ve imtihana tâbi tutulmasına uygun şeyler verdik. Bunlar işitme ve görme duyusu ile birlikte diğer anlama ve ayırdetmeye yarayan araçlardır. Görüldüğü üzere bu âyette "akıl" zikredilmiyor. Çünkü maksad; akla yardımcı olan ve kemale erdiren araçları zikretmektir. Aklın birinci yolu da -bahtiyarlığa ermiş yaratıkların ekserisi için- işitme duyusu sonra da görme duyusudur. İşte bu iki duyunun ardından akıl, anlayacaklarını anlar. Bu âyet-i kerîmede görme ve işitme duyuları için *semî'an basîran* şeklinde "mubalağa" sîgasının seçilmesi Allah Teâlâ'nın insana ihsânının mükemmel olduğuna ve ona nimetini tam verdiğine işâret etmek içindir.

*et-Tevilâtü'n-necmiyye'*de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: *"Biz insanı işitir ve görür kıldık"* Yâni biz insanı işitilebilecek bütün şeyleri işiten, görülebilecek bütün şeyleri gören bir yetenekte kıldık. Bu tıpkı şu kudsî hadiste yer alan gerçeği ifâde ediyor gibidir: *"Ben o kulumun kulağı ve gözü olurum. Benimle işitir, benimle görür."* [209] Bu durumda olan bir insan artık duyulabilecek olan şeyleri kaçırmaz, görülebilecek nesneleri de gözünden kaçırmaz. Ey zavallı, bunu çok iyi anla.

Ebû Osman el-Mağribi (k.s.) der ki: Allah Teâlâ insanları dokuz çeşit şeyle imtihan etmiştir. Bunlardan üçü fitneye düşürücüdür. Bunlar insanın gözü, kulağı ve dilidir. Üçü inkârcı hakîkati gizleyicidir. Bunlar ise insanın nefsi, hevâ ü hevesi ve düşmanı olan

şeytandır. Üçü de mü'mindir, onlar da aklı, ruhu ve kalbidir. Allah kulunu yardımı ile destekler, ona güç verirse aklı kalbine gâlip gelip ona hâkim olur, nefis ve hevâsını esir alır. Böylece nefis ve hevâ hareket imkânı bulamazlar. Nefis ruhla, hevâ akılla ünsiyet peydâ eder. O zaman da Allah'ın ***"Allah'ın sözü ise zâten yücedir"*** (et-Tevbe, 9/40) ve ***"Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın"*** (Enfâl, 8/39) beyânlarında yer aldığı üzere Allah'ın kelimesi en yüce olur.

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿٣﴾

3. Şüphesiz biz ona *(doğru)* yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör.

"Şüphesiz Biz O'na yolu gösterdik." Bu ifâde yukarda yer alan ve insana bir kısım duyular verildiğini ifâde eden cümlelerin üzerine ve arkasına getirilmektedir. Bu son âyet-i kerîme, insana neden işitme ve görme yeteneği verildiğinin sebebini ifâde eder gibidir. Bir başka ifâdeyle; insana zâhiren ve bâtınen duyu organlarının verilmesi ve insanın bu yeteneklerle bezenmiş olarak yaratılması hidâyet verilmesinden, bir başka ifâdeyle kendisine doğru yolun gösterilmesinden öncedir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı: Biz insana doğru yolu gösterdik. Âyetler indirmek ve bu yollara giden delilleri dikmek sûretiyle insana hayır, şer, kurtuluş ve helâk yollarını öğrettik, demek olur. Bu tıpkı ***"Ona iki yolu (doğruyu ve eğriyi) göstermedik mi?"*** (el-Beled, 90/10) âyet-i kerîmesinin anlamını çağrıştırmaktadır. O âyet-i kerîmede Allah: "Biz insana hayrın ve şerrin yolunu beyân ettik" demiş oluyor. Çünkü o âyette yer alan "necd" kelimesi; açık ve yüksek yol demektir.

Tefsirini yaptığımız bu âyetteki "hidâyet" kavramından maksad, -bâzı tefsir kitaplarında yer aldığı üzere- "arzulanan hedefe ulaştırıcı delâlet" değil, sâdece "yol göstermek"ten ibârettir.

*"İster şükredici olsun, ister nankör." İrşad'*da bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: Biz, -ister şükredici olsun, ister nankör-, insanoğluna istediğine ulaştırıcı yolu tutma gücü ve buna ulaşmasına fırsat verdik. Bu son "ister şükredici olsun, ister nankör" cümlesi, yukarda geçen ve "insan"a giden "o" zamirinden hâldir. Bu cümle, yukarda bahsi geçen "insan"ın hâlini ayrıntısıyla aktarmaktadır. Çünkü insan kelimesi "hallere delâlet" itibariyle ayrıntısızdır. Dolayısıyla insanın doğru yolu tutması inkâr hâlinde mi yoksa îmanlı olduğu hâlde mi olacaktır, bu bilinmemektedir. İşte şimdi getirilen ayrıntı cümlesiyle ortaya çıkıyor ki, insana doğru yolun gösterilmesi, her iki hâl için de söz konusudur. Tevhid sâhibi olan şükredici insanla, nankör insandan herbiri içindir. Çünkü şükrün başı; nimeti bahşedeni ikrar ve tanımak demektir. Küfrün başı ise nimeti vereni inkâr etmektir. Arapçada "şakiru'n- ni'meti/nimete şükreden" ve "kâfiru'n-ni'meti/nimete nankörlük eden" deyimleri kullanılır.

Râğıb İsfahânî'nin ifâdesine göre "kefûr" hem "kâfiru'n-ni'meti/nimete nankör" ve

hem de “kâfiru’d-dini/dini inkâr eden” anlamına kullanılır.

Âyette “immâ” edatlarının “taksim” için olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda “zülhal” olan “insan” kelimesi, mutlak kabûl edilir ve mâhiyete delâlet eden lafız olarak yorumlanır. Dolayısıyla “immâ” edâtının başına geldiği kelimelerden herbiri “insan” için bir kayd olur. Bu iki kısımdan herbiriyle yapılan kayd ile bir bölüm oluşturulmuş olur. Bir başka ifâdeyle; insanların bir kısmı doğru yolu tutmak sûretiyle “şâkir/şükredici”, bir kısmı da ondan yüz çevirerek “kefûr/nankör” olmuş olur.

Âyette “şükreden” anlamında ism-i fâil kalıbıyla “şâkir” kelimesi kullanılırken “nankörlük” eden anlamında mubâlağa kalıbıyla “kefûr” denilmiştir. Bu kalıbın getirilmesinin sebeblerinden birincisi, âyet sonlarındaki ses uyumunu gözetmektir. Bir başka faydası ise; insanın herhangi bir şekilde nankörlükten -çoğu kez- uzak kalamayacağına işâret etmek içindir. Cezâlandırılacak olan nankörlük, ifrad derecesine varmış, aşırıya kaçmış nankörlüktür. İnsanlardan “şekûr/çok şükreden” ise azdır. Bu nedenle âyet-i kerîmede “immâ şekûran/çok şükredici ve immâ kefûran/çok nankör” denmediği gibi, “immâ şâkiran/şükredici ve immâ kâfiran/nankör” de denmedi. Kısaca ifâde etmek gerekirse; şükreden anlamına gelen “şâkir” ve çok nankör anlamına gelen “kefûr” ifâdeleri, sevaba eren ile cezâya uğrayan kelimelerinin kinâye yoluyla anlatımıdır. Sırf küfrân: nankörlük cezâlandırılmayı gerektirmediği için, cezâlandırılacak insanın, küfran kelimesi ile kinâye yoluyla anlatılması doğru değildir. Buna karşılık sırf şükür, insanın sevaba ermesinin sonucudur. Allah Teâlâ’nın bu konuda vaadi vardır. Şu hâlde sevaba ermek mubalağa sîgası ile değil mutlak şükür ile ifâde olunurken, cezâlandırılmak ise küfran kelimesinin kökü ile değil, mübâlağalı olanı ile karşılanmıştır. Bütün bunlar Allah Teâlâ’nın rahmetinin genişliği ve O’nun rahmetinin gazabını geçmesinin gereğidir.

Kırâat imamlarından **Ebû Semmâk** “immâ” kelimesini “emmâ” şeklinde okumuştur. Bu kırâat güzel bir kırâattır. Âyetin bu okunuşa göre mânâsı; “insanın şükredici olması bizim onu buna muvaffak kılmamızladır. İnsanın nankör olması ise kendisinin yapmış olduğu kötü tercih sonucudur” demek olur.

*et-Tevilâtü’n-necmiyye’*de bu son âyet-i kerîme şöyle anlaşılmıştır: *“Şüphesiz biz ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun, ister nankör.”* Biz insanoğlunu cemâl vasıflarıyla vasıflı yed-i yumnâ’ya bağlı şükür yolunu, ya da celâl sıfatlarıyla sıfatlı yed-i yusrâ ile ilgili küfür yolunu tercih edip tutması noktasında muhayyer bıraktık. Artık insanoğlunun bir kısmı kendi ezelî hakîkatleri ve istidâdı gereği olarak şükür yolunu, bir kısmı da ezelî hakîkat ve kabiliyetlerinin gereği küfür yolunu tercih eder. Nitekim bir haberde şöyle buyurulmuştur: *“Ben aldırış etmem. Şunlar da cehennemliktir, ben onlara da aldırmam”* yâni övgü ve yergi bana âid değil onlara yöneliktir.

Allah Teâlâ bu iki grubu zikrettikten sonra onların peşinden tehdid ve vaadi getirip şöyle buyuruyor:

❀

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾

4. Doğrusu biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.

“Doğrusu biz,” kendilerine doğru yolu gösterdiğimiz ferdlerden *“kâfirler için”* kendisiyle cehenneme sürüklenecekleri *“zincirler,”* kaçmalarından korkulduğu için değil, hakâret ve işkence için bağlandıkları *“demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.”* Yâni âhirette onlara bu sayılanları hazırladık. “Hazırlamak” anlamına kullanılan “أَعْتَدْنَا” kelimesinin kökü olan “إِعْتَادْ” herhangi bir şeyi hazır etmek demektir ki, sonunda, ihtiyaç duyulduğu esnâda mevcûd bir hâle gelmiş olur.

*Keşfu’l-esrar’*da bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunuyor: Biz cehennemde kâfirler için demir zincirler hazırladık. Her bir zincirin boyu yetmiş arşın uzunluğundadır.

Zincir anlamında kullanılan kelime âyette “selâsil” olarak geçmektedir. Bu kelimenin tekili; “silsile” şeklindedir. Fiil olarak bu kök; “teselsele” şeklinde kullanılır ki anlamı “herhangi bir şey harekete geçti” demektir. Kelime kullanıldığında insana bir gelip gitme, bir teselsül imajı vermektedir. İşte bu lafızdaki gelip gitme imajı aynı şekilde dikkatleri kelimenin mânâsına çekmektedir. *Kamus*’un açıklamasına göre “selsele” kelimesi, herhangi bir şeyi bir başka şeye bitiştirmek demektir. “Silsile” ise demirden ve benzeri maddelerden dâire şeklinde yapılmış zincir anlamındadır.

“Ağlâl” kelimesi “gull” kelimesinin çoğuludur. “Ğull” ise birisine işkence etmek üzere onun boynuna vurulan demir halka demektir. Bu kelimenin ayrıntılı açıklaması “el-Hakka” sûresinde geçmişti.

“Sa’îr”, kâfirlerin kendisiyle yakıldığı ateş demektir. Yâni orada öyle bir ateş yakılmıştır ki kâfirleri devamlı onda yakarlar.

Kâfirlerin zincirlere vurularak cehenneme sürüklenmeleri, Hakk’a boyun eğmemelerinden; boyunlarına demir halkalar geçirilerek hakârete uğramaları, Allah’a karşı tevazu içinde olmamalarından; cehennemde yakılmaları ise Allah korkusu ateşi ile yanmamalarından dolayıdır.

Bu âyet-i kerîmede şu işâretler yer almaktadır: Allah Teâlâ, haktan mahcûb olup halkla meşgul olan kimselere zâhiren dünya sevgi ve arzusuna bağlanma zincirleri, bâtınen dünyayı arzulama ve isteme engelleri ve demir halkaları ve bu’d/uzaklık, tard/kovulma ve lânet ateşi hazırlamıştır.

Yukarda kâfirle müslüman topluca sıralanırken önce müslüman sonra kâfir zikredildi. Oysa bu âyette o sıraya uyulmayarak önce kâfire verilecek cezâdan bahsedilmektedir. Bunun sebebini şu şekilde açıklamak mümkündür: Öncelikle yukarıdaki maksad bir sıralama değil, müminle kâfiri birlikte zikretmektir. Öte yandan uyarıya öncelik verilmesi daha önemli ve daha faydalıdır. Ayrıca böyle yapıldığında ifâdeye müminler zikredilerek başlanmış ve yine müminler zikredilerek tamamlanmış olur ki, bu daha güzeldir. Üstelik müminlerin anlatımında daha geniş bir tafsilat olacaktır. Onun için müminlerin hâlinin öne alınıp tafsilatıyla anlatılması belkide ilâhî ifâdenin iki başındaki

etkileşimi bozabilecekti. Bu nedenle müminlerin durumu sona alınmış ve bundan sonra gelen âyetten itibâren aktarılmaya başlanmıştır.

---

[209]. Buhari, Rikak 38.

BİZ, ÇETİN VE BELÂLI BİR GÜNDEN KORKARIZ

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ
بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا
كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا
وَأَسِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾ إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾

5. İyiler ise, kâfûr katılmış bir kadehten *(cennet şarabı)* içerler.

6. *(Bu,)* Allah'ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır.

7. O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak verdikleri sözü yerine getirirler.

8. Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.

9. «Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.»

10. «Biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimizden *(O'nun azâbına uğramaktan)* korkarız» *(derler)*.

"Şüphesiz iyiler…" Bu ifâde, kâfirlerin kötü hâllerinin beyân edilmesinin ardından şükreden müminlerin iyi hâllerinin anlatımına başlanma cümlesidir. Âyetin başında müminlerin "ebrâr/itâat edenler" kelimesi ile ifâde edilmeleri, onların Allah katında ulaşmış oldukları ikram ve kerâmeti ne ile hak ettiklerine işâret etmek içindir. "Ebrâr", "berr" ya da "bârr" kelimelerinin çoğuludur. "Berr" veya "bârr" ise yaratıcısına itâat eden kul demektir.

Hasan Basrî (rh.); Berr kelimesinin "küçük bir karıncaya bile eziyet etmeyen ve içinde kötülük gizlemeyen kişi" demek olduğunu ifâde etmiştir. Nitekim şâirin biri bu kelimeyi Hasan Basrî'nin ifâde ettiği anlamda beytinde şöyle kullanmıştır:

İstersen kemâl, eziyet etme! Hattâ karıncaya,
Canın tatlıysa...o da böyle. Nasıl dayansın acıya!

Müfredat'ta "el-berr" kelimesi, "el-bahr/deniz" kelimesinin zıddı olarak açıklanmaktadır. Bu müellife göre kelimeden "tevessu'/genişlik" anlamı tasavvur olunmuş, bundan da hayır ve hasenatta genişlik anlamı türetilmiştir. Bu anlama gelmek üzere "بَرَّ الْعَبْدُ رَبَّهُ" ifâdesi kullanılır olmuştur ki anlamı "kul Rabbine itâatte geniş

davrandı”. “Kul Rabbine geniş bir biçimde itâat ve ibâdet etti demektir. Bu itâat, hem itikadı ve hem de farz ve nâfile amelleri ihtivâ eder.

Sehl (rh.) der ki: Bu âyet-i kerîmede yer alan “el-ebrâr”dan maksad, Peygamber Efendimiz (s.a.)’in daha hayatlarında iken kendilerine cenneti müjdelemiş olduğu on sahâbîsinin ahlâkı ile ahlâklanan kimselerdir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurur: *“Allah Teâlâ’nın üç yüz altmış tane ahlâkı vardır. Bunlardan herhangi birini tevhid ile birlikte şahsında gerçekleştiren kişi cennete girer.”* Bu ifâde üzerine orada bulunan Hz. Ebû Bekir (r.a.), Peygamber (s.a.) Efendimiz’e dönerek; “Bu saydığınız ahlâklardan bende hiç var mı ey Allah’ın Rasûlü?” diye sorar. Peygamber Efendimiz bu soruya: *“Bunların hepsi sende mevcuddur ey Ebû Bekir ve bunlar içerisinde Allah’a en sevimli olanı ise cömertliktir”* diye cevap verir.[210]

“Kâfûr” suyu *“katılmış bir kadehten”* cennette *“içerler.”* “Yeşrabûn/içerler” kelimesinin kökü olan “şurb” ister su olsun, ister başka nesne olsun sıvı olan her şeyi almak ve içmek anlamındadır. Yukarda işâret edilen “ebrâr” bu kâfûr karışımı kadehten ya itâatkarlarda olduğu gibi daha baştan içmeye başlarlar ya da müminlerin cehennemde azap görenleri örneğinde olduğu gibi -başta olmasa bile- sonunda, -adâlet hükmü gereği- içerler.

Onlar, içinde şarap olan cam kadehten içerler. “Kadeh” şeklinde tercüme edilen “ke’s” şarabın bizâtihi kendisine de denebilir. Eğer kasıd bu ise o zaman burada mahal zikredilmiş, bununla hâl kasdedilmiştir ki bu bir mecazdır. Burada kasdedilen ise çoğunluk âlimlerin kanaâtine göre “kadeh” değil, “şarap”tır. **Dahhak** şöyle der: Kur’an’da geçen bütün “ke’s” kelimeleri ile “şarap” kasdedilmiştir. Bu açıklamaların ışığı altında “ke’s” kelimesinin başındaki “min” harf-i cerri birinci açıklamaya göre ibtidâiye/başlangıç ikinci anlama göre teb’ıziye/kısım bildiren min veya beyâniye/beyân edici mindir.

Allah’ın yaratmasıyla bu şarabın veya kadehin karışımı “kâfur” suyudur.

Öncelikle “karışım, katılmış” anlamına gelen “mizac” kelimesini ele alalım. Arapçada “mizac”, herhangi bir içeceğe karışan şey demektir. Aynı “karışma” anlamını kelimenin bir başka kullanımı olan; “mizacu’l-beden” terkibinde de görmekteyiz. Bu deyimle insanın bedeninde yer alan ve onun yapısını teşkil eden safra, siyah kan, balgam, kırmızı kan ve bunlara uygun diğer keyfiyetler kasdedilir.

“Kâfur” kelimesi ile kasdedilen, kâfur suyudur. Kâfur, cennette makam-ı Muhammedî’de bir pınarın adıdır. Diğer pınarların suları kâfur beyazlığında, onun kokusunda ve onun soğukluğundadır; ama kâfur tadında değildir. Biz “kâfur” kelimesini Arapçada başına, türkçede sonuna “su” getirerek, “kâfur suyu” şeklinde tefsir ettik. Çünkü kâfurun bizâtihi kendisi içilmez. Nitekim bu çeşit ifâdelerin Kur’an’da benzerleri vardır. Meselâ Allah şöyle buyuruyor: ***“Bana demir kütleleri getirin. Nihâyet dağın iki yanı arasını aynı seviyeye getirince (vâdiyi doldurunca) «üfleyin (körükleyin)» dedi. Artık onu kor hâline sokunca «getirin bana üzerine bir mikdar erimiş bakır dökeyim» dedi.*** (el-Kehf, 18/96)

İşte bu âyet-i kerîmede de aynen kâfur örneğinde olduğu gibi “kor hâline” değil de “kor gibi” şeklinde anlamak gerekiyor.

Kâfur, güzel koktuğu için ölülere ve kefenlere sürülen meşhûr kokunun adıdır. Kâfur kelimesi “örtmek” anlamına gelen “küfür” kökünden türemedir. Çünkü kâfur eşyayı güzel kokusuyla âdetâ örtmektedir.

*Kamus’*un beyânına göre kâfur bilinen bir kokunun adıdır. Hindistan dağlarında yetişen bir ağaçtan elde edilir. Bu ağaç bir çok insanı gölgeleyecek derecede büyüktür. Kaplanlar bu ağacı çok severler. Kâfur ağacının tahtası beyaz ve yumuşaktır. Reçine ve zamk biçiminde olan kâfur kokusu ağacın içinde bulunur. Kâfur çeşit çeşittir ve rengi kırmızıdır; ancak buharlaştırılmak sûretiyle beyazlaşır. Öte yandan kâfur, cennette bir pınarın adıdır.

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾

6. *(Bu,)* Allah’ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır.

“Bu,” Kafur *“Allah’ın”* ebrâr *“has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır.”* Bir kaynaktır. “Kaynak” anlamına gelen “عَيْنًا” kelimesi yukarda geçen “kâfur” kelimesinden bedel olup anlamı; “akan pınar” demektir. İçindeki suyun akıcı olmasından dolayı su kaynağına da “اَلْعَيْنُ” denilir. Bu, su kaynağının biçim itibariyle akan suya benzemesinden ve içinde suyun akıp gitmesinden dolayıdır.

Burada “Allah’ın kulları”ndan maksad, yukarda işâret olunduğu üzere müminlerin ebrârıdır. “İbâdullâh” şeklinde Allah’ın ism-i azamına yapılan şereflendirme izâfeti, daha çok müminlere hastır. Bir başka ifâdeyle Allah Teâlâ ism-i a’zamına müminleri izâfe eder. Tıpkı kendi zamirine izâfe edip “ya ‘ıbâdî/ey benim kullarım” buyurduğu gibi. Zira Allah Teâlâ’nın rablık/rubûbiyet hakkını en iyi o mümin kullar gözetirler. Bunu gözetmeyen ise sanki O’nun kulu değildir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamaya göre mânâ; “müminler, içerisine kâfur karıştırılmış şarap içerler” demektir. Çünkü bu şarap kâfurla karıştırılmıştır. Bu ibâre tıpkı; “شَرِبْتُ الْمَاءَ بِالْعَسَلِ/içine bal karıştırılmış su içtim” ibâresi gibidir. “Kâfur karıştırılmış şarap” ifâdesi, şarabın lezzetinin fazlalığının kinâye yoluyla anlatımıdır. Buna göre âyet-i kerîmede işâret olunuyor ki; Allah’ın mukarreb gurubundan güçlü kulları, içine hiç şarap katılmamış “halis kâfur içeceği” içeceklerdir. Âyetteki “yeşrebu bihâ” ifâdesi -”ba” harf-i cerri “min” anlamına olduğundan- “yeşrebu minhâ” demektir. Çünkü amil olan harf-i cerler birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Nitekim âyette; ***“bulutlardan suyu indirdik”*** demektir. (A’râf, 7/57). **Şeyh el-Mekki** *Kutu’l-kulûb* isimli eserinde böyle söylemektedir.

*“Akıttıkça akıtırlar…” Müfredât’*ta belirtildiğine göre bu fiilin kökü olan “el-fecr”, herhangi bir şeyi genişlemesine yarmak demektir. Buna göre âyetin mânâsı; “Müminler, o kâfur pınarını istedikleri yere gâyet kolay bir şekilde akıtırlar. Pınar onlara karşı

diretmez, bilakis kuvvetle ve akar durur" demektir. Çünkü cennette nehirler, ağaç ve diğer nimetler gibi cennet halkına boyun eğerler.

Âyette yer alan "tefcîran" ifâdesi "kolaylıkla akmak" anlamını içeren fiili pekiştiren bir masdardır.

et-Tevilâtü'n-necmiyye'de şu açıklamalar yer almaktadır: Allah "ebrâr" kelimesiyle ihlâsa ermiş ve erdirilmiş olan ve bütün isimleri içine alan İsm-i A'zam feyzine erişmiş bulunan kullarına işâret etmektedir. *"el-Bâsıt"* ismi ile kendilerine tecellî eden Rab'leri onlara, muhabbet kadehi ile içine yakîn serinliğinin kâfuru karıştırılmış temiz aşk şarabından içirmiştir. İçtikleri bu şarab, Allah'ın taşkın rahmeti ve şümûllü nimetinin bir tecellîsi olarak onların ruh, sır ve kalp nehirlerinde kaynamakta, coşup akmaktadır.

Kâşânî şöyle demektedir: "Ebrâr" olanlar, âsar ve ef'âl hicâbından çıkıp kurtulmuş ama sıfatların hicâbıyla perdelenmiş iyi kullardır. Ancak onlar, burada durmaz; bilakis sıfatlar âleminde kalmakla birlikte zât'ın aynına yönelirler. Bunlar, sülûk yolunda orta yolu tutanlardır. Bunlar, sıfatların güzel muhabbet kadehinden içerler. Ancak bu içecek katıksız değildir; bilakis onların bu içeceklerine zâtî muhabbetin lezzetinden karıştırılmıştır. İşte karıştırılan bu şey, kâfuriyetin aynısı olup yakîn serinliğinin tadını veren, nûrânîliğin beyazlığını sağlayan, şevk harâretiyle yanıp tutuşmuş kalpleri ferahlandıran ve takviye edip kuvvetlendirendir. Çünkü kâfurda serinletme ve ferahlandırma özelliği olduğu gibi, o aynı zamanda beyazdır. Kâfur, Allah'ın tertemiz kullarının içtiği bir pınardır. Bu kulların özelliği şudur ki; bunlar, zât-i vahdet ehlidirler ve bunların sevgileri sıfatlara değil Zât'ın kendinedir. Bunlar kahır ile lutfu, rıfk ile şiddeti, nimet ile belâyı, şiddet ile rahatlığı birbirinden ayırmazlar. Bilakis bunların sevgileri –yukarıda bahsedildiği üzere- birbirine zıt olan müsbet ve menfi hâllerle birlikte istikrarlıdır. Hem nimette hem yoklukta, hem rahatlıkta hem sıkıntıda, hem rahmette hem de zahmette aldıkları lezzetleri devam eder. Nitekim şâirin biri bu mânâyı şu şekilde dizelere döker:

Gönlüm kâm alır yardan; ister sevsin ister etsin cefâ
Tatlıdır içtiğim şarap; ister olsun bulanık ister saf,
Tevekkül ettim herşeyde Yâr'a; haykırırım bunu dünyaya
Dilerse yaşatır beni, dilerse alır öbür dünyaya.

Zât-ı vahdet ehli olan kulların durumu yukardaki gibidir. Buna karşılık "ebrâr" makamındaki kulların durumuna gelince onlar, Allah Teâlâ'yı *el-Mun'im*/nimet veren, *el-Latîf*/lutufta bulunan, *er-Rahîm*/rahmet sâhibi sıfatlarıyla sevdikleri için Allah kendilerine el-Kahhar/kahreden, *el-Mübteli*/imtihan eden, *el-Muntakım*/intikam alan sıfatlarıyla tecellî ettiğinde muhabbet ve lezzetleri kalmaz. Tam tersine onlar bu tür şeylerden hiç hoşlanmazlar. "O pınarı fışkırtıp akıtırlar." Çünkü onlar bu pınarın kaynağıdırlar. Orada ne ikilik ve ne de gayrılık vardır. Böyle olmasaydı o, enaniyyet ve ikilik hicabı ve karanlığı için kâfur olmazdı.

Bâzı âlimler şöyle derler: Onların dünyada iken hâlleri birbirinden farklı olduğu için âhiretteki içecekleri kaynakları da farklı olmuştur. Herkes kendi hâline uygun kaynaktan su içer. Bu pınar hayâ pınarı olduğu gibi sabır, vefa yahut bunun dışında başka bir pınar da olabilir.

Öte yandan şarap; ya nefsâni-şeytânidir, ya cismânî-rahmânidir, veya ruhâni-rabbânidir. Nefsâni-şeytâni şarap, dünyada iken fâsıkların içtikleri şaraptır. Bunu içmek haramdır. Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: "Herhangi bir kul şarap kadehini eline aldığında Allah'a îman kula çağrıda bulunup: «Bu şarabı benim üzerime sokma; çünkü ben onunla birlikte aynı kapta bulunamayız» der. O kul bu çağrıya kulak tıkayıp şarabı içerse, îman kendisinden uzaklaşır ve kırk sabah ona geri dönmez. Bundan sonra o kul yine tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul eder. Ama eğer aklından bir şey eksilirse, o eksilen şey bir daha geri gelmez." [211]

Cismânî-rahmâni şaraba gelince bu âhiret yurdunda müminlerin içecek oldukları şaraptır. Bu, *"el-Vehhab"* yâni çok çok veren, bağışlayan Allah'tan kuluna bağış ve ihsandır. Ruhâni-rabbâni olan her iki dünyada muhabbet ve şevk ehlinin içtikleri şaraptır. Bu, kadehlerin içinde en leziz olanıdır.

Mevlana Celâleddin Rumi (k.s.) şarabı şöyle dile getirir:

Ey sâkî! Susamışım, olmuşum hasret şaraba!
Getir kadehi, çok görme, âşıklar erdi şaraba
Al dünyayı, al malını senin olsun; yeter bize aşk
Aşkta bulduk bağı, bahçeyi, beldeyi;.dönmek yok bir daha.

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْماً كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيراً ﴿٧﴾

7. O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak verdikleri sözü yerine getirirler.

Bu cümle isti'nâfiye/başlangıç cümlesidir. Burada sanki; "Onlar ne yapıyorlar ki bu üstün ve yüce rütbeye ulaşıyorlar?" denmekte ve bu soruya; "Onlar kendi üzerlerine yükledikleri adaklarını bile tam olarak yerine getiriyorlar. O hâlde Allah'ın kendilerine farz kıldığı namaz, zekat, oruç, hac ve diğerler ibâdetleri nasıl yerine getirmezler ki!" şeklinde cevap verilmektedir. Bu ifâde, onların üzerlerine gerekli şeyleri tam olarak edâ ettiklerini abartılı bir biçimde yansıtmaktadır. Zira -âyetin deyimiyle- herhangi bir şeyi "ifa etmek", o şeyi tam ve eksiksiz yerine getirmek demektir.

"Adak" olarak tercüme ettiğimiz "nezir" kelimesi, insanın mubah olan bir fiili Allah'ı tâzim etmek gâyesiyle kendi nefsine gerekli kılması demektir. Meselâ insan; "Allah rızâsı için şu kadar sadaka vermek üzerime borç olsun" dese veya başka bir şeyi adasa bu adak olur. Yine "hastam iyileşirse veya yitirdiğim şey bulunup elime verilirse şöyle

şöyle yapmak borcum olsun" demek de adaktır.

Âlimler, insanın itâat ve ibâdet cinsinden olmayan bir fiile sözünü bağlamasının adak olup olmayacağı husûsunu tartışmışlardır. Meselâ bir insan; "Filânca bu eve girerse şöyle şöyle yapayım" dese, acaba bu adak olur mu? Bâzıları bu sözün yemin mesâbesinde olduğunu söylerlerken, bâzıları adak kabilinden olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Denilmiştir ki; adak vaad gibidir. Ne var ki bu vaad kullardan kaynaklanırsa buna "adak" denir. Eğer Allah'tan geliyorsa o zaman bunun adı "vaad"dır. Bir şey yapmayı adamak, Allah Teâlâ'ya meşrû bir yakınlaşma vesîlesidir. Bu bakımdan adaklar ancak itâat cinsinden olan şeylerde sahihtir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyururlar: *"Allah'a itâati adayan kişi O'na itâat etsin. Allah'a isyan, adayan ise, O'na isyan etmesin."* [212]

Hârûn b. Ma'rûf şöyle der: Bana bir genç geldi ve: "Babam benim içki ile ilaç içmem için talakına yemin etti. Yâni bu ilacı içki ile birlikte içmezsen annen benden boş olsun, dedi. Ben de babamı alıp Ebû Abdullah'a götürdüm. Ancak o bu konuda babama ruhsat vermedi ve Peygamber (s.a.)'in *"her sarhoşluk verici şey haramdır"* [213] buyruğunu hatırlattı.

Doktorlar herhangi bir hastanın şifâya kavuşmasının şarap içmesine bağlı olduğu noktasında görüş birliğine varsalar, o hasta ortada -şaraptan başka bir ilaç varsa- o şarabı içemez. Buna karşılık şaraptan başka bir ilaç yoksa -bir görüşe göre- şarabı içip onunla tedâvi olabilir.

Şunu belirtelim ki; Allah Teâlâ'nın kuluna emrettiği bir şeye önem vermek, kulun kendi kendine gerekli kıldığı şeye önem vermekten çok daha mühimdir. Ama kimileri bunun tam tersini yapmaktadırlar. Çünkü onlar, Allah Teâlâ'nın emrettiği şeyleri hafife alıyor ve bu hususta gevşeklik gösteriyorlar. Söz gelimi üzerlerine farz olan namazı edâ etmiyorlar. Buna karşılık bâzı zor zamanlarında yapmış oldukları adaklarını hemen çabucak yerine getirmeye çaba sarfediyorlar. Oysa bu cehâletten başka bir şey değildir.

Kâşânî yukardan beri tefsir ettiğimiz âyetleri şöyle yorumlamaktadır: Allah'ın iyi kulları olan "el-ebrâr", ezel gününün sabahında Allah'a, "gerekli âlet ve sebepleri elde ettiklerinde istidâdlarının gizli bölmelerinde ve fıtratlarının gözle görülmeyen gizliliklerinde mevcûd hakîkat, mârifet, ilim ve fazîletleri ortaya çıkaracaklarına; tezkiye ve tasfiye ile bütün bunları fiiliyata dökeceklerine dâir vermiş oldukları ahidlerini" yerine getirirler.

"Ve şiddeti" korkunçluğu, azâbı *"her yere",* her bir yöreye, en uzak yerlere *"yayılmış olan bir günden"* kıyâmet gününden korkarlar. "Her yere yayılmış" anlamına gelen "mustetîran" ifâdesi, "istitâru'l-harîk/ateşin her yöreyi sarması" tâbirinden türemiştir. Kelimenin "fecr" lâfzına izâfesi de böyledir.

Kamus'un ifâdesine göre de "müstetîr", her yöreye yayılmış, her tarafı, kaplamış anlamındadır. Nitekim sabah aydınlığının ufkun her tarafına yayılması da yine bu kökteki yayılma anlamından türetilerek; "istitaru'l-fecr" deyimiyle karşılanır. "Fecrin istitârı,

“fecrin intisârı; yâni sabah aydınlığının ufukta yayılması” anlamındadır. “Yayılmak” anlamını ifâde etmede “istetâre” fiili sülâsi babdan “târe” fiilinden daha etkilidir; tıpkı “sefere çıktı” anlamını ifâde etmede “istenfera” fiilinin “nefera” fiilinden daha etkili olduğu gibi.

Kıyâmetin korkularına, yeri ve gökleri dolduracak derecede her yöreye yayılan şiddetlerine -bunlar bizâtihi hikmet oldukları ve doğrunun ta kendisi bulundukları hâlde- “şerr” denilmesi, bunların bu musîbetlere uğrayanlar açısından şerr ve kötülük olmalarından dolayıdır. Ancak bu ifâde, o günün hayrının da aynı biçimde yeri ve gökleri doldurmayacağı anlamına gelmez. Çünkü kıyâmet gününün zararlı ve şerr olabilecek durumları olduğu gibi sevindirici ve sevinçli hâlleri de vardır.

Sehl (rh.) der ki: Belâ ve musîbetler âhirette herkesin başına gelir. Kınanma ise özel olarak bâzı kimselerin başına gelir.

Öte yandan; “Onlar adaklarını yerine getirirler” ifâdesi, bu iyi kulların amellerini beyân etmekte ve onların omuzlarında bulunan bütün yükümlülükleri yerine getirdiklerini ifâde etmektedir. *“Ve şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarlar”* ifâdesi ise onların niyetlerini açığa vurmaktadır. Tâatlar ise ancak niyetlerle tamam olur. Bu bakımdan onlar, öldükten sonra yeniden dirilme ve cezâ gününe inanmakta ve bu günden çok korkmaktadırlar. İşte onlar, bu iki özelliği kendi şahıslarında bir araya getirdikleri için Allah onlara “ebrâr” ismini vermiştir.

Âriflerden birisi buradan şu işâretleri çıkarmaktadır: Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ hak yolda sülûk erbâbı kullarına işâret ediyor ve onların taleplerine dikkat çekiyor. Çünkü bu kimseler, kendi nefislerine çeşit çeşit riyâzatı, nefisle mücâhedeyi yüklemişler, uykuyu terketmişler, açlıkla bedenlerini helâk etmişler, susuzlukla ciğerlerini yakmışlardır. Bunlar başkalarının sözlerini duymamak için kulaklarını ezanlarla doldurmuşlar, gerçek sevgiliden başkasını görmeyelim diye gözlerini mâsivâya karşı kör etmişlerdir. Yine bunlar kalplerini, ezelî matlupları Allah’ın dışında başka sevgilere karşı mühürlemişlerdir. Nefislerini, kalplerinin üzerini karanlık durumlar istila etmesin diye Allah’ın kahır ve gazap sıfatının tecellî edeceği günden korkutmuşlardır. İşte bu karanlık durumların kalbi istilâ etmesi ise şerrin en yüksek zirvesidir. Bundan dolayı onlar, durmadan çalışıp çabalamışlardır; tâ ki Allah onları korktuklarından kurtarsın ve emniyet ve güven içinde olan haremine dâhil eylesin.

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ﴿٨﴾

8. Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.

“Onlar kendi canları çekmesine” ve buna ihtiyaç duymalarına *“rağmen yemeği yoksula”*; yâni hiçbir şeyi olmayan ve kazanmaktan âciz olan fakire, babası olmayıp

bülûğ çağına erişmemiş olan *“yetime ve esire yedirirler.”* Nitekim ***“Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça hayrın kemâline eremezsiniz”*** (Al-i, İmran, 3/92) âyetinde de benzer bir mânâya işâret edilmektedir.

Âyette yer alan “عَلٰى حُبِّه” ifâdesini, “canları yemeği çekmesine rağmen” şeklinde tefsir ettik. Bu âyet-i kerîmeyi; “onlar yemek yedirmeyi seve seve, yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. Bunu gönül hoşluğu ile yaparlar “şeklinde tefsir etmek de mümkündür. Bu takdirde “hubbihî” kelimesindeki zamir, yukarda olduğu gibi yemeğe değil, fiilin “masdar”ına râci olmuş olur. Nitekim; ***“ اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى/Adâletli olun! Bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış)tır”*** (el-Mâide, 5/8) âyetinde de “hüve” zamiri kendisinden önce geçen “Âdâletli olun” fiilin masdarına râcidir.

“‘Alâ hubbihî” ifâdesiyle ilgili üçüncü bir tefsir şekli de şöyledir: “Onlar, Allah Teâlâ sevgisi ile yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler” veya “onlar yemeği yoksula, yetime ve esire Allah sevgisi taşıdıkları hâlde yedirirler.” Aslında bir sonraki âyette geçen “Biz, sizi sırf Allah rızası için yediriyoruz” ifâdesine baktığımızda bu son yapılan îzâh, daha uygun bir tefsirdir. Şu hâlde âyette masdar mef’ûlüne muzâf kılınıp fâil ise terkedilmiştir. Buna göre onlar yoksulu, yetimi ve esiri sırf Allah Teâlâ’yı sevdikleri için yedirmiş oluyorlar. Diğer taraftan “hubbihî” kelimesinin fâiline muzaf kılınıp mef’ûlün terkedilmiş olması da mümkündür. Buna göre mânâ; “onlar yoksulu, yetimi ve esiri onları Allah Teâlâ yedirmeyi sevdiği için yedirirler” demek olur.

Âyette geçen “et-taam” kelimesi normalde içilecek şeylerin dışında yenilecek maddelerin ismidir. Ancak içilecek şeylere de “taâm” denir. Çünkü herhangi bir şeyi “ta’m etmek”, ister yenilen ister içilen şey olsun onun tadına bakmak demektir. Ancak “taâm” kelimesi her ne kadar genellik ifâde edip hem yenilecek hem de içilecek maddelere şâmil olsa da burada hususi anlamının kasdedildiği daha ağırlık kazanmaktadır.

Bilinmesi gereken şudur ki; tâatler şu iki noktada düğümlenir:

1- Allah’ın emrine itâat etmek. Nitekim *“onlar adakları yerine getirirler”* âyet-i kerîmesiyle meselenin bu yönüne işâret olunmaktadır.

2- Allah’ın yaratıklarına şefkat etmek. Nitekim *“onlar yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler”* âyeti ile de bu noktaya işâret olunmaktadır.

Âyet-i kerîmedeki “yemek yedirmek” ifâdesi bizzat yemek yedirmek olmasa bile muhtaçlara iyilikte bulunma ve ne şekilde olursa olsun onlara yardımcı olmanın kinâye yoluyla anlatımıdır. Ancak herhangi bir muhtaca karnını doyurmak sûretiyle iyilikte bulunmak ona yapılabilecek iyiliklerin en şereflisi ve en üstünü olduğu için “ihsan ve iyilik cinsi” bizzat “yemek yedirmek” iyilik ve ihsan ile ifâde edilmiştir. Nitekim **İbn Şeyh**’in *Havaşi’*sindeki açıklama bu şekildedir.

Ma’rifet ehli olan birisi bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir ediyor: Onlar mâli menfaatlerden nefislerini uzaklaştırırlar. Nefislerini ahlâksızlıktan özellikle cimrilik hastalığından tezkiye eder, temize çıkarırlar. Çünkü mal sevgisi perdelerin en kesîf ve

en kalınıdır. Onlar, başkalarını kendilerine tercih etme, kendileri ihtiyaç içinde yaşarlarken başkalarının eksiğini gediğini kapatma fazîletiyle nefislerini tasfiye edip temize çıkarırlar. Yahut onlar nefislerini cehâletin rezâletinden temize çıkarırlar. Allah sevgisi ve O'nu sevdikleri için, hikmet ve ahkâmdan oluşan rûhâni yemeği Allah Teâlâ'nın bu âyetinde zikredilen yoksula, yetime ve esire yedirirler.

Kâşânî (k.s.), âyette yer alan "miskin" kelimesi için; "sürekli biçimde beden toprağında sakin olan kimse" açıklamasını yapar.

Âyetteki "esir" kelimesine gelirsek; bu kelimenin kökü olan "esr" herhangi bir kimseyi iple bağlamak demektir. Nitekim esire bu sebebten dolayı "esir" denmiştir. Sonradan, yakalanmış ve gözlem altına alınmış herkese -iple bağlanmış olmasa bile- esir denmiştir. Buna göre âyetin mânâsı; onlar yemeği yoksula, yetime ve kendisine herhangi bir yardımı olmayan, yakalanmış ve çâresiz kalmış esire -hangi esir olursa olsun- yedirirler demek olur.

Peygamber Efendimiz (s.a.)'e esir getirilirdi. Onu bir müslümana teslim eder ve "buna iyi muâmele et, ihsanda bulun" buyururdu. Çünkü Daru'l-İslam'da devlet başkanı, kâfir esirler hakkında ya onları öldürmek veya serbest bırakmak yahud müslüman esirlerle değiştirmek yahut da köleleştirmek gibi bir karar alıncaya kadar bu esirleri yedirmek, kendilerine ihsanda bulunmak vâciptir. Çünkü yukarda sayılan dört şıktan birindeki öldürme hükmü, diğer üç durumda onları yedirme vücubiyeti ile çelişmez. Savaş esirinin şu veya bu şekilde cezâlandırılması, onun bir başka yönden daha cezâlandırılmasını gerektirmez. İşte bu mantıktan dolayıdır ki; kısas cezâsına çarptırılmış olan bir suçluya "katl/öldürme" cezâsı dışında bir başka işlemin yapılması uygun görülmemiştir.

"Esir" kelimesinden maksadın "mü'min esir" olması da mümkündür. Buna göre âyetin mânâsı; "onlar yemeği yoksula, yetime ve mümin esire yedirirler" demek olur. Mânâyı bu şekilde verdiğimizde "esir" kelimesinin kapsamına ister erkek ister kadın olsun bir kişinin kendi mülkiyeti altındaki köleleri de dâhil olur. Nitekim hapisteki insanın durumu da böyledir. Yâni o da yoksuldur ve yardıma muhtaçtır.

Bu münâsebetle, Peygamber Efendimiz (s.a.)'in, *"Borçlun senin esirindir, esirine iyilik et"* beyânıyla borçlu olan kimseye "esir" ismini verdiğini belirtelim. Bundan maksad; borcun vâdesinin uzatılması veya borcun bir kısmının ya da tamamının affedilmesi şeklindeki iyiliktir. Böyle bir hareket zâten kelimenin tam anlamıyla bir "ihsan"dır. Bir başka hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyururlar: *"Kim, darda kalan borçlusuna mühlet verir veya alacağından vazgeçerse Allah onu kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmayacağı günde arşının gölgesinde gölgelendirir."* [214] Yâni Allah Teâlâ onu kıyâmetin harâretinden, sıcaklığından korur.

Yine bu münâsebetle, Efnedimiz (s.a.)'in; *"Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Çünkü onlar sizin yanınızda esirdirler"* [215] hadisinden dolayı kadınların da kocalarının ellerinde esir olduklarını söyleyenler olmuştur.

Kamus'ta hadiste yer alan "el-'avâni/esir" kelimesi açıklanırken maksadın "kadınlar"

olduğu belirtilmiş, “çünkü onlar zulme uğrarlar ve yardım görmezler” denilerek kadınlara neden “esir” dendiğinin sebebi açıklanmıştır.

Kâşânî ise “esir” kelimesini “tabîatın kucağında mahbûs, nefsin sıfatları ile kayıtlı kimse” olarak açıklamaktadır.

et-Tevilâtü’n-necmiyye’de “Onlar yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler” âyeti şöyle tefsir edilmektedir: Onlar kendilerine sevdirilmiş olan ilâhî hikmet ve mârifet yemeğini sırr miskinine yedirirler. Çünkü sırr miskini ruhun hükmüne boyun eğme ve onun izzetinin altında zelil olmaya yakındır. Onlar bu yemeği sırr miskini ile birlikte kalp yetimine de yedirirler. Çünkü kalp yetimi çok eskiden beri yetimdir ve onun mekânı ruh babasındandır. Ayrıca onlar bu yemeği şerîatın ahkâm ve tarikatın âdâb ipleriyle kayıtlı olan organ esirlerine yedirirler.

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُر۪يدُ مِنْكُمْ جَزَٓاءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾

9. «Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.»

“Biz sizi sırf Allah rızâsı için yediriyoruz.” Size yedirdiklerimiz, Allah rızâsı için verilen yiyeceklerden başkası değildir.

Bu cümlenin başında gizli bir “derler” ifâdesi vardır. Bu cümle yukarda geçen “yedirirler” fiilinin fâilinden hâldir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Onlar lisan-ı hâl ile veya ağızlarından çıkan sözle: “Biz sizi Allah rızâsı için yediriyoruz” diyerek kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. Ancak yoksul, yetim ve esiri yedirirlerken dilleri veya lisan-ı hâlleri ile “Biz sizi Allah rızası için yediriyoruz” demeyi ihmal etmezler. Bunu, yapılan ikramın sadakayı boşa çıkaran ve âhirette alınacak mükâfâtı eksilten “başa kakma” şeklinde anlaşılmaması için söylerler.

Ne verirsen ver minnet etme
Minnet edeceğin bir şeyi asla verme
Minnet ya da ücret karşılığında ihsanda bulunmak
Mükâfat zamanında sevabın noksanlığına sebep olur.

Rivâyete göre **Hz. Âişe** (r. anhâ) herhangi bir eve sadaka gönderdiğinde elçisi geri geldiği zaman ona “ne dediler” diye sorarmış. Gelen elçi “duâ ettiler” dediğinde Hz. Âişe de onlara aynısıyla duâ edermiş. Tâ ki sadakanın sevabı Allah katında sırf kendisi için olsun.

Âyette geçen “el-vechu” kelimesinin sözlük anlamı “yüz” demektir. Bu kelimeyle “zat” ifâde olunur çünkü yüz, vücuddaki organların en şereflisidir. Bâzı âlimlere göre

“el-vechu”, “rıza” kelimesinin mecâzî yoldan anlatımıdır. Çünkü rızâ yâni hoşnudluk yüzden belli olur. Nitekim gazap ve kızgınlık da aynı şekilde yine yüzde ortaya çıkar.

Bu yaptıklarımıza karşılık *“sizden ne”* mal ve canla *“bir karşılık ne de”* dille *“bir teşekkür”* övgü ve duâ *“bekliyoruz.”* “Karşılık” anlamına bu âyet-i kerîmede “cezâ” kelimesi kullanılıyor. “Cezâ” ve “ecr” kelimeleri arasında fark vardır. “Ecr” ister dünyevî, ister uhrevi olsun yapılan amelin sevabından kişinin eline geçen şey demektir. Herhangi bir sözleşme veya akit mesâbesinde şeylerden elde edilen menfaatlere “ecir” denilir. Kısacası kişiye faydalı ve menfaatli olan şeylere sâdece “ecir” denir. “Cezâ” kelimesine gelince bu ister akidden isterse akid dışı başka yollardan elde edilsin ele geçen her türlü menfaate denir. Ayrıca faydalı ve zararlı her türlü karşılığa da “cezâ” denilir. Aynı kökten türeyen “el-mucâzât” kelimesi “el-mükâfat” demektir. Mükâfat ise, “bir nimete ona denk bir nimetle mukabelede bulunmak” demektir.

Âyetteki “şükûr” kelimesi masdar olup az önce de işâret edildiği üzere dil ile yapılan teşekkür ve duâ anlamındadır. Bu cümle, daha önce geçen cümleyi pekiştirmekte ve anlamını iyice yerleştirmektedir.

Kâşânî, “sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz” âyetini şöyle tefsir etmektedir: Sizden ne bir mükâfât ve ne de bir övgü bekliyoruz. Çünkü böyle bir beklenti Allah’tan yüz çevirmek ve O’ndan başkasından bir karşılık beklemek olacağı için “perdelenme” anlamına gelir.

et-Tevilâtü’n-necmiyye’de aynı âyet şöyle tefsir edilmektedir: Biz sizden dünyada zikr-i cemil; yâni bizi güzellik ve hayırla yâd etmenizi ve âhiret azâbından korunmamız için de bize duâ etmenizi beklemiyoruz. Çünkü âhiret sevâbı için kişinin yaptığı bir amel sırf Allah rızâsı için olmaz. Tam tersine bu, kişinin kendi nefsi için elde edeceği bir nasîb için olur. Halbuki Allah şöyle buyurmaktadır: ***“Her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibâdette hiçbir şeyi O’na ortak koşmasın.”*** (el-Kehf, 18/110) Peygamber Efendimiz de Rabbinden naklen şöyle buyurmuştur: *“Ben kendisine ortak koşulanlar içinde buna en ihtiyaçsız olanıyım. Kim bir amel işler de onda benimle birlikte başka birisini ortak ederse onu ortak ettiği ile başbaşa bırakırım.”* [216]

Kısacası; ihlâslı olan kulun ameli sâdece ve sâdece Allah içindir. Şu hâlde onun başkası üzerinde hiçbir hakkı yoktur. O hâlde yaptığı amelin karşılığını başkalarından nasıl dileyebilir ki!

Bu âyet-i kerîme, nasîhat isteyen kimseye iyi bir öğüttür. Çünkü başkalarına yemek yedirmek ve benzeri fiiller -başkalarından bir beklenti içinde olunarak ve nefsin bundan bir pay alması için yapılırsa- haramdır. Şu hâlde yapılacak iyilik, içerisine bir riya/gösteriş ve o iyiliği yapan kişinin nefsinin payı karışmaksızın sırf Allah rızası için yapılmalıdır.

Şâir ne güzel söyler:

Ey oğul Zeyd’in evinde çalışıyorsan

Amr’dan boşuna ücret bekleme.

إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْماً عَبُوساً قَمْطَرِيراً ﴿١٠﴾

10. «Biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimizden *(O’nun azâbına uğramaktan)* korkarız» *(derler)*.

“Şüphesiz Biz” yüzlerin ekşidiği *“çok sert bir günden”* o günün azâbından dolayı *“Rabbimizden korkarız (derler.)”*

Meâlde, âyetteki “yevmen ‘abûsen” deyimi “çok çetin, sert bir gün” şeklinde ifâde edildi. Aslında sözlük anlamı dikkate alınırsa buna “asık suratlı gün” demek gerekir. Şunu belirteli ki âyetteki bu isnâd, “fiilin zamanına isnâdı” kabilindendir ki mânâ; “içinde yüzlerin ekşidiği gün” şeklinde olur. Yâni o öyle bir gün ki hâllerin kötülüğünden dolayı yüzler ekşir. Rivâyete göre kâfirlerin yüzleri o gün gerçekten öyle asılacak, öyle buruşacaktır ki gözlerinden akacak yaş katran gibi simsiyah olacaktır. “Abûs”, insanın göğsünün daralmasından dolayı yüzünün ekşimesi demektir. “Abûs” kelimesine bir başka anlam daha verilmiştir ki buna göre “yevmen ‘abûsen” ifâdesi, “abûs arslana benzeyen gün” demek olur. Bu da o günün, gördüğü her şeye hiddetle ve şiddetle zarar vermek üzere saldıran, hücum eden çok şiddetli bir arslana benzediğini haber verir.

“Kamtarîr” kelimesi ile kasdedilen mânâ ise “çok sert, suratı asık ve şiddetli gün” demektir. Bu nedenle yoksullara, yetimlere ve esirlere yardım edip onları doyuranlar; “Biz size yaptıklarımızı ancak ve ancak Rabbimizin bizi bu vesileyle o günün şerrinden korumasını umduğumuzdan dolayı yapıyoruz; yoksa sizden bir mükâfât beklentisi içinde olduğumuzdan filan değil” demiş oluyorlar. Arapçada “vechun kamtarîrun” ifâdesi şiddetli asıklıktan dolayı kasılan yüz anlamınadır. *Keşşaf’*ta ise “el-Kamtarîr” iki gözü arası bir araya kasılmış, yüzü asık ve ekşi kimse demektir.

Hasan Basrî (rh.)’dan “kamtarîr” kelimesinin anlamının ne olduğu soruldu. Buyurdu ki; “o, ismi kendinden, kendisi de isminden çetin ve zor olan kıyâmet gününün ismidir.”

---

[210]. Bk. Münâvi, II, 482.

[211]. Deylemi, hadis no: 1151.

[212]. Buhari, Eyman 28, 31; Ebû Davud, Eyman 19; Tirmizi, Nüzur 2; Nesai, Eyman 27, 28; İbn Mace, Keffarat 16; Muvatta, Nüzur 8; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 36, 41, 224.

[213]. Buhari, Edeb 80; Ahkâm 22; Meğazi 60; Müslim, Eşribe 73-75.

[214]. Müslim, Zühd 74; Tirmizi, Bûyu 65; İbn Mace, Sadakat 14; Ahmed b. Hanbel,

el-Müsned, I, 327; II, 359; III, 427; V, 351, 360.
[215]. Ebû Davud, Menâsik 56; İbn Mace, Menâsik 84.
[216]. Müslim, Zühd 46.

NE YANA BAKARSAN BAK
ULU BİR SALTANAT GÖRÜRSÜN

فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُوراًۚ ﴿١١﴾ وَجَزٰيهُمْ بِمَا
صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيراًۙ ﴿١٢﴾ مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَآئِكِۚ لَا يَرَوْنَ فِيهَا
شَمْساً وَلَا زَمْهَرِيراًۚ ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلاً
﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيراۙ ﴿١٥﴾
قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيراً ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْساً كَانَ
مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلاًۚ ﴿١٧﴾ عَيْناً فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلاً ﴿١٨﴾ وَيَطُوفُ
عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَۚ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً ﴿١٩﴾ وَاِذَا
رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعِيماً وَمُلْكاً كَبِيراً ﴿٢٠﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ
وَاِسْتَبْرَقٌۘ وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍۚ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً ﴿٢١﴾
اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُوراً ﴿٢٢﴾

11. İşte bu yüzden Allah onları o günün fenalığından esirger; *(yüzlerine)* parlaklık, *(gönüllerine)* sevinç verir.

12. Sabretmelerine karşılık onlara cenneti ve *(cenetteki)* ipekleri lütfeder.

13. Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar; ne yakıcı sıcak görülür orada, ne de dondurucu soğuk.

14. *(Cennet ağaçlarının)* gölgeleri, üzerlerine sarkar; kolayca koparılabilen meyveleri istifâdelerine sunulur.

15, 16. Yanlarında, gümüş kaplar ve billûr kâselerle, gümüş beyazlığında *(billûr gibi)* şeffaf kupalarla dolaşılır ki, sâkiler bunu *(cennet şarabını)* ölçüsünce tâyin ve takdir ederler.

17. Onlara orada bir kâseden içirilir ki *(bu şarabın)* karışımında zencefil vardır.

18. *(Bu şarap)* orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir.

19. O insanların etrafında öyle ölümsüz genç nedîmler dolaşır ki, onları gördüğünde, etrafa saçılıp dağılmış inciler sanırsın.

20. Ne yana bakarsan bak, *(yığınla)* nimet ve ulu bir saltanat görürsün.

21. Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.

22. *(Onlara şöyle denir:)* Bu, sizin için bir mükâfattır. Sizin gayretiniz karşılığını bulmuştur.

“İşte bu yüzden” Allah’tan korkmaları ve O’ndan korunmaları sebebiyle *“Allah onları o günün şerrinden korur.”* Allah Teâlâ onları kıyâmet gününün kötülük, zorluk, dehşet ve azâbından muhâfaza eder. Sahih bir hadiste bizlere şöyle haber verilmektedir: *“Ömründe hiç sevap işlememiş bir adam âile fertlerine: «Öldüğüm zaman beni yakın. Sonra küllerimin yarısını karaya yarısını denize atın. Allah Teâlâ -eğer beni diriltmeye gücü yeterse- bana dünyada hiç kimseye azap etmediği şekilde azap etsin» der. Bu kişi öldüğünde âilesi, vasiyetine uygun olarak dediğini yapar. Allah karaya emreder, oradaki küllerini toplar. Sonra denize emreder, oradaki parçalarını toplar. Ardından; «Niçin böyle yaptın?” diye sorar. O kişi: «Senin korkundan ya Rab, Sen de bunu en iyi bilensin» der. Bu söz üzerine Allah Teâlâ, kendisinden bu denli korkması sebebiyle o kişiyi bağışlar.”* [217]

Hadiste yer alan “Allah eğer kadir olursa” ifâdesinin mânâsı; “Eğer O’nun kudreti ölüleri diriltme gününde benim vücûduma taalluk ederse diriltip azap etsin” takdirindedir. Fakat o zavallı kişi, âilesine vasiyet ettiği şekilde fânî olduğunda imkânsız zümresine dâhil olacağını, Allah’ın kudretinin ise muhâle yetişmeyeceğini zannetmişti. Böyle bir zan ise küfrü gerektirmez. “Küllerin karadan ve denizden toplanması” ifâdesi ise “kıyâmet günü bedeninin aslî parçalarının bir araya getirilmesi” şeklinde tefsir olunmuştur. Bahsedilen olayın berzah âleminde geçmesi de mümkündür. Çünkü -hak mezhebe göre- berzah hayatında insan ruh ve cesediyle sorguya çekilecektir.

Günahkârların çatık çehrelerine ve hüzünlerine karşılık *“onlara”* onların yüzlerine *“parlaklık ve”* kalplerine *“sevinç verir.”* “Nadra” kelimesi tazelik, güler yüz; “sürûr” kelimesi de kalplerde sevinç ve ferahlık olarak tefsir edilmiştir.

Müfredât’ta “lakkâ” kelimesinin kökü herhangi bir kimseyi “karşılamak” şeklinde açıklanmakta ve “وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا” âyeti örnek gösterilmektedir. *Tâcu’l-masâdir*’de ise kelime “bir şeyi bir kimsenin önüne yeniden getirmek” olarak îzâh edilmektedir.

وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَر۪يرًاۙ ﴿١٢﴾

12. Sabretmelerine karşılık onlara cenneti ve *(cenetteki)* ipekleri lutfeder.

İbâdet ve tâatların meşakkatlerine, nefislerinin kötü arzularını bir kenara atmanın ve haramlardan kaçınmanın zorluklarına ve malları fakirlere vermeyi tercih etmenin sıkıntılarına *“sabretmelerine karşılık onlara cenneti”* yâni diledikleri her nimeti yiyip içecekleri bahçeyi *“ve”* giyip süslenecekleri *“ipekleri lutfeder.”* Yâni ipekten cennet elbisesi giyerler. Onlardan her birine bunları, bir mükâfat ve karşılık olmak üzere verir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Sabır dört çeşittir. Birden başa gelen beklenmedik felâketlere karşı sabır, farzları edâ etmeye sabır, haramlardan kaçınmaya sabır ve*

musîbetlere karşı sabır.” [218]

Âyette yer alan “cennet” kelimesiyle kasdedilen; bütün ihsanları, tüm nimet ve ikramları içerisinde bulunduran her yönüyle saâdet yurdu olan cennet değildir. Eğer böyle olsaydı âyette “cennet”in zikredilmesinden sonra “ipek”ten bahsedilmesine ihtiyaç kalmazdı. Şu hâlde buradaki “cennet” lafzından maksad, -yukarıda da zikrettiğimiz üzere- “bahçe” olup bunun zikredilmesi, âyetin devamında “giyilecek” şeylerden bahsedilmesini gereksiz kılmaz. Sonra “bahçe”; yukarıda geçtiği üzere fakiri, yetimi ve esiri doyurup açlığa sabretme karşılığında getirilmiştir. Giyim eşyası olan “ipek” ise, çıplak kalmaya sabretme karşılığında mükâfât olarak verilmektedir. Çünkü insanın elindeki mallarını fakire, muhtaçlara vermeyi tercih etmesi, kendisinin aç ve çıplak kalmasına yol açar.

İbn Abbas (r.anhümâ)’dan rivâyete göre Peygamberimiz (s.a.)’in iki torunu Hz. Hasan ve Hüseyin (r.anhümâ) bir gün hastalanırlar. Peygamber Efendimiz beraberinde bir grup insanla bu iki torununu ziyârete gider. Orada bulunanlar Hz. Ali (r.a.)’a, *“çocukların için bir adakta bulunsan belkide şifâya kavuşurlar”* derler. Bu tavsiye üzerine Hz. Ali, Hz. Fatıma ve câriyeleri Fıtta, çocuklar hastalıklarından şifâya kavuşurlarsa Allah Teâlâ’ya yaklaşmak, O’nun rızasını kazanmak ve kendisine şükretmek için üç gün oruç tutacaklarına dâir adakta bulunurlar. Bu adaktan sonra çocuklar gerçekten sağlıklarına kavuşur. Hz. Ali, hanımı ve câriyesi oruca başlarlar; ancak evlerinde iftar edecek hiç bir şey yoktur. Bunun üzerine Hz. Ali, Hayberli bir yahudi olan Şimon’dan üç sâ’ mikdarı arpa borç alır. Bir sâ’ yaklaşık olarak normal bir erkeğin avucu ile dört avucu geçmez. Borç alınan bu arpadan bir sâ’ mikdarını Hz. Fatıma öğütüp un yapar. Bu undan ev halkının sayısı kadar yâni beş adet ekmek pişirir. Pişen bu ekmekleri iftar etmek üzere önlerine sofraya koyduklarında kapıda bir dilenci belirir. “Esselâmu aleykum ey Muhammed âilesinin ferdleri! Karşınızda müslümanların fakirlerinden bir yoksul duruyor. Beni yediriniz, doyurunuz ki Allah da sizi cennet sofrasından yedirip doyursun” der. Bu söz üzerine Hz. Ali, o fakiri kendilerine tercih eder. Sonra Hz. Ali’nin ağzından şu mısrâlar dökülür:

Ey Fatıma! Ey şeref timsali, îman abidesi!
Ey babası tüm insanlığın efendisi!
Görmez misin gelmiş kapıya yoksul,
Görmez misin kapımızda inler durur.
Allah’a yakarır, der ki: “Ben miskin”
Bize şikâyet eder derki: “Açım ben ve hazin.”

Bu beyitlere peygamber kızı Hz. Fatıma şu mısrâlarla cevap verir:

Emret amcaoğlu! Hem duyarım hem ederim itâat
Kınamam seni, demem “nerede rahat”

Doyurunca açı umarım sevap
Dilerim alsın bizi "ebrâr" ve alsın "cemâat."

Böylece Hz. Ali âilesi o akşamki iftarda sudan başka hiçbir şey tadamazlar ve oruçlu olarak ikinci güne başlarlar. Ertesi günü akşam olup da yiyeceklerini sofraya getirdiklerinde bu sefer kapıda bir yetim belirir. Onlara; "Esselamu aleykum! Ey Muhammed Âilesi! Muhacirlerden filancanın oğlu yetimim. Babam akabe günü şehid düştü. Beni doyurun Allah da sizi cennet sofrasından yedirip doyursun" der. Bu söz üzerine Hz. Ali şu beyti söyler:

Çocuklarıma değil tercihim, yönelirim Allah'a
Sabah ettiler aç açına arslan parçaları,
Ama gelen yetim, babası can vermiş Allah'a.

Ertesi gün akşam olup da yiyeceklerini önlerine koyduklarında -bu kez- kapıda bir esir belirir. Onlara; "Esselamu aleykum! Ey Peygamber âilesi! Karşınızda dikilen bir esirdir, beni yedirin ki Allah da sizi cennet sofralarından yedirsin" der.

Dördüncü günü sabaha erdiklerinde Hz. Ali oğlu Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i ellerinden tutar ve hep birlikte Peygamberimiz (s.a.)'e yönelirler. Efendimiz onları açlıktan civciv gibi tir tir titrerken görünce onlara, "Bu ne hâl! Bu ne felâket" der ve kalkıp onlarla birlikte yola koyulur. Eve ulaştıklarında kızı Fatıma'yı evin bir köşesinde açlıktan karnı sırtına yapışmış, gözleri içine çökmüş olarak bulur ve bu gördüklerine çok üzülür. İşte bu olay üzerine Cebrâil gelir ve; "Ey Muhammed! Allah Teâlâ seni ehl-i beytinin bu fazîleti sebebiyle kutluyor, tebrik ediyor" der ve ona bu sûreyi okutur.

Yaptığımız bu açıklamalardan âyette yer alan "el-ebrâr" kelimesinden maksadın sâdece "ehl-i beyt" olması gerekmez. Çünkü tefsir usûlünde şöyle bir kaide vardır: İtibar lafzın genelinedir; yoksa o lafzın inmesine sebeb olan özel şahıs ve durumlara değildir. Dolayısıyla ehl-i beytin dışında başkaları da, amel bakımından onlara ortak olmalarına göre bahsedilen "ebrâr" muhtevâsına dâhil olurlar.

Yukarda Hz. Ali ve Hz. Fâtıma ile ilgili anlatılan kıssanın, râviler yüzünden zayıf olduğu ileri sürülmüştür.[219] Ne varki bu kıssa âlimler arasında meşhûr olup çeşitli kitaplarda geçmektedir. Hadis âlimi **İmam Tirmizî** (rh.) bu kıssanın, tamamen hadis diye uydurulmuş bir söz olduğunu, bunun ancak ahmak ve câhil kimseler nezdinde bir değer ifâde edeceğini belirtmiştir. Öte yandan **İbnu'l-Cevzî** bu kıssayı hadis diye uydurulmuş sözlerin bir arada toplandığı *"el-Mevzûât"* arasında zikreder ve "Bu olayın uydurulmuş olduğunda hiç kuşku yoktur" der.

Öte yandan anlatılan kıssayı doğru kabul ettiğimiz takdirde bu rivâyet, şu an tefsirini yapmakta olduğumuz âyet-i kerîmenin Medine'de inmiş olmasını gerektirir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.), kızı Hz. Fatıma'yı Hz. Ali ile Medine döneminden Uhud savaşından sonra nikâhlamıştır. Oysa cumhur ülemâ, bu sûrenin Mekke'de inen

sûrelerden olduğunu söylemişlerdir.

Molla Fenâri, Fatiha sûresi tefsirinde büyük âlimlerden naklen İnsan sûresinin Medine’de inen sûrelerden olduğunu nakleder. Aynı kanâati **Mücâhid** ve **Katâde** de paylaşırlar. Onlara göre bu sûrede sâdece *“وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًاۚ/Onlardan hiçbir günahkâra veya nankörе itâat etme”* (el-İnsan, 76/24) âyet-i kerîmesi Mekke’de inmiştir. Nitekim **Hasan Basrî** ve **İkrime** de aynı kanâati ileri sürmüşlerdir. **el-Maverdi**’ye göre bu sûre Medine’de inmiştir. Ancak “فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ” diye başlayan yirmi dördüncü âyet bundan müstesnâdır çünkü bu âyet Mekke’de inmiştir. Bu sûrenin Medine’de inen sûrelerden olduğuna içinde yer alan “esir” kelimesi de delâlet etmektedir. Çünkü esir kavramı, Medine döneminde savaşı emreden ve cihada izin veren âyetlerden sonra ortaya çıkmıştır. Şu hâlde bu sûrede Mekke’de inen âyetler Medine’de inen âyetlerle birbirine eklenmiştir. Bir başka ifâdeyle bu sûre Mekke’de inmiştir; ancak içindeki Medine’de inen âyetler Mekke’de inen âyetlerden daha fazladır, diyebiliriz. Ağır basan görüşe göre bu sûreye Mekke değil, Medine’de inen sûre demek daha doğrudur. Dolayısıyla biz yukarda aktardığımız kıssanın doğruluğundan şüphe duymamaktayız. Gerçeği en iyi bilen ise ancak Allah’tır.

مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَآئِكِۚ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْساً وَلَا زَمْهَرِيراًۚ ﴿١٣﴾

13. Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar; ne yakıcı sıcak görülür orada, ne de dondurucu soğuk.

“Orada” cennette *“koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar.”* Görüldüğü üzere Allah mükâfâtlandırmayı, “koltuklara kurulmuş olma” şeklinde kayıtlamaktadır. Bu sebebsiz değildir. Çünkü insanın en rahat olduğu hâl -âyette ifâde edildiği gibi- bu hâldir. Dolayısıyla koltuklara kurulmuş olma hâlinin dışındaki hâller mükâfâta dâhil olmazlar. Âyetteki “koltuklar” şeklinde tercüme edilen “el-erâik” kelimesi, gelin odasına konulan sedirler demektir. Cennetteki koltuklar ise inciden ve yakuttandırlar. Bunlar altın, gümüş ve çeşit çeşit mücevherlerden yapılmış ipliklerle dokunmuştur.

“Orada” dünyada olduğu gibi *“ne yakıcı sıcak”* harâret ve *“ne de dondurucu soğuk görülür.”* Çünkü Arabistan arazisinde gâlip olan harârettir. Soğukluk ise Bizans ve Acem topraklarındadır. Bu âyet-i kerîmenin mânâsı; onlar cennette ne zarar verici sıcak ve ne de insana eziyet veren soğuk bir iklim içerisinde yaşamazlar. Buna göre âyetteki “görmezler...” diye başlayan cümle, yukarda işâret ettiğimiz cennet ikliminin kinâye yoluyla anlatımıdır. Âyetteki “zemherîr” kelimesi, şiddetli soğuk anlamındadır. Kelimenin yapısındaki bu şiddet mânâsından dolayı Arapça’da “اِزْمَهَرَّ الْيَوْمُ” dendiğinde “bugün çok şiddetli soğuk oldu” denmiş olmaktadır.

Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *“Cennetin havası mutedildir. Orada ne*

sıcak nede soğuk vardır.” Bir başka hadis-i şerif şöyledir: *“Cehennem Rabbine şikâyette bulundu ve «bir kısmım diğer kısmımı yedi, bana biraz nefes aldır» dedi. Bunun üzerine Allah cehenneme her yıl iki kez nefes alma izni verdi. Bunlardan birisi kışın dışarıya soluduğu nefestir, diğeri de yazın. İşte sizin kışın karşılaştığınız şiddetli soğuk cehennemin dışarıya verdiği birinci nefes, yazın en sıcak günlerde karşılaştığınız sıcaklık da dışarıya verdiği ikinci nefestir.”* [220]

İbn Abbas (r.a.)’dan şöyle rivâyet olunmaktadır: “Cennet ehli cennette bulunurlarken birden güneş ışığı gibi bir ışığın parladığını ve bahçeleri aydınlattığını görürler. Cennetlikler: «Ey Rıdvan! Rabbimiz -celle celâluhu- bize orada ne aşırı bir güneş ne de aşırı bir soğuk görürler buyurmuştu. Şimdi bu da ne oluyor» derler. Bunun üzerine Rıdvan onlara: «Bu o âyette işâret edilen güneş değildir, ay da değildir. Fakat bu ışık, Hz. Fatıma ve Hz. Ali (r.anhümâ)’nın ışıklarıdır. Onlar, bir kez güldüler de onların gülmelerinin nûrundan cennetler aydınlandı. Allah Teâlâ, İnsan sûresinin birinci âyetinden yirmi ikinci âyete kadar olan kısmı onların hakkında indirmiştir» der.”

Kâşânî üzerinde durduğumuz bu âyetleri şöyle tefsir etmektedir: “Orada ne aşırı bir güneş ne de aşırı bir soğuk görürler”: Yâni onlar, zât cennetinde o zâttan mahrum olmakla beraber, ona karşı şevk ateşinin güneşini görmezler. Yine onlar, yaratıkların yanında yer almanın doğurduğu zemherir soğuğunu görmezler. Çünkü –Yaratıcıyı unutup- yaratıkların yanında yer almak, çok şiddetli bir soğuk ve ezici bir ağırlıktır.

et-Tevilâtü’n-necmiyye’de aynı âyetler şöyle tefsir olunmaktadır: Onlar visâl cennetinde müşâhidi yok eden müşâhede güneşinin sıcaklığını görmezler. Öyle ki orada şühûd lezzetini duymazlar. Çünkü müşâhedenin tesiri ve baskısı müşâhidi bütün benliğiyle yok eder de onlar, mâbûd ve mahbûb olanı şuhud lezzetini duymazlar. Nitekim Peygamberimiz (s.a.), bir duâlarında bu mânâya şöyle işâret ediyor: *“Allahım! Bize senin müşâhede lezzetini nasip eyle! Bize hicap ve perde soğukluğunun zemheririni tattırma.”* [221]

وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾

14. *(Cennet ağaçlarının)* gölgeleri, üzerlerine sarkar; kolayca koparılabilen meyveleri istifâdelerine sunulur.

“(Cennet ağaçlarının) gölgeleri üzerlerine sarkar” Bu gölgeler, dört bir yandan cennete giren “ebrâr” kullara yakın bir hâldedir. Âyette bahsedilen “zılâl”, -tercümede gösterildiği üzere- güneş ışığının zıddı olan gölge olup bunun cennetliklere yakınlığından söz edilmektedir. Bu yakınlık, ya cennetliklerin yan tarafları veya üst tarafları itibariyle yakınlık olabilir. Gölge kelimesine bitişik olan zamir ise ya “cennet” kelimesine veya ağaçlar anlamındaki “eşcar” kelimesine döner. Her iki takdire göre de âyetin mânâsı doğal olarak değişir. Zamir “ağaçlar”a dönerse mânâ şöyle olur:

“Cennette ağaçların gölgeleri, ebrâr olan iyi kulların yakınlarına kadar yaklaşmış; bu ağaçlar onların üzerinde birer gölgelik hâlini almışlardır. Gerçi, cennette insanlara eziyet verecek derecede aşırı bir güneş yoktur ki onun ışınlarından gölgelenme ihtiyacını hissetsinler. Dolayısıyla bu ifâde, cennet halkının ne kadar çok nimet içinde yüzeceklerini ve ne derece mükemmel bir rahatlığı yaşayacaklarını beyân etmektedir. Çünkü, bilindiği üzere dünyada gölge, rahatlık içindir.

“Kolayca koparılabilen meyveleri istifâdelerine sunulur.” Yâni; cennet ağaçlarının meyveleri, onları yiyecek olanlara âmâde kılınmıştır. O meyveler ayakta duran, oturan ve uzanan için kolayca koparılabilecek bir hâle getirilmiştir. Bu cümle, yukarda geçen “dâniyetun/yakındır” kelimesinden hâldir. Buna göre âyetin anlamı “cennet ağaçlarının meyveleri cennetliklerin emirlerine âmâde olduğu hâlde gölgeleri de onlara yakındır” şeklinde olur. Sözkonusu cümle, yukardaki “dâniyetun/yakındır” kelimesi üzerine atfedilmiş de olabilir. Bu takdire göre mânâ şöyledir: “Cennet ağaçlarının gölgeleri cennetliklerin yakınlarındadır ve meyveleri de onların emirlerine âmâdedir. Âyetteki, “meyve” şeklinde tercüme edilen “kutûf” kelimesi, “kıtf” kelimesinin çoğulu olup “salkım” anlamındadır. Bu kökten türetilmiş olan “katafe” fiili de “meyveyi koparmak” mânâsını ifâde eder. Salkıma “kesip koparma” kökünden “kıtf” denmesi ise, üzüm salkımının olgunlaştığı zaman dalından kesilip koparılmasından dolayıdır.

وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا ۠لا ﴿١٥﴾

15. Yanlarında, gümüş kaplar ve billûr kâselerle dolaşılır.

Ebrâr, içmek istedikleri zaman *“yanlarında, gümüş kaplar ve billûr kâselerle”* şeffaf kupalarla *“dolaşılır.”*

Âyetteki “yutâfu” fiilinin kök anlamı, dolaşmak ve dönmek demektir. Nitekim bu anlamdan dolayı -ilerde geleceği üzere- evde dönüp dolaşan hizmetçiler için bu kökten türeyen “tâif” kelimesi kullanılmıştır.

Âyetteki “kupalar” şeklinde tercüme edilen “ekvâb” kelimesinin tekili olan “kûb”, emziği ve kulpu olmayan, üst kısmı yuvarlak olan su kabıdır. Üst tarafı yuvarlak olduğu için böyle bir kabın her yanından kolayca su içilebilir. İçerken şöyle veya böyle çevirmeye ihtiyaç duyulmaz. Âyette târif edilen kupa, bugün arap ülkelerinde hâlâ kullanılmaktadır.

Allah buraya kadar cennetliklerin yiyeceklerini, giyeceklerini ve meskenlerini beyân buyurdu. Burada da onların içeceklerini haber veriyor. Ancak, içmekte kullandıkları kapları, içeceklerinden önce zikrediyor. İçeceklerin dolaştırılması “meçhul” kip kullanılarak ifâde edilmektedir. Çünkü asıl maksad, bu içecekleri kimlerin dağıttığı değil, neyin dağıtıldığıdır. Nitekim aşağıda gelen âyetlerde “yetûfu aleyhim” ifâdesiyle kimlerin dolaştığı da biraz sonra zikredilecektir.

“Kavârîr” kelimesinin müfredi olan “karûra” kadeh ve şişe anlamındadır. *Kamus*’ta bu kelime “içinde şarap ve benzeri şeylerin bulunduğu kab” olarak târif edilmektedir.

قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾

16. Gümüş beyazlığında *(billûr gibi)* şeffaf kupalar ki, sâkiler bunu *(cennet şarabını)* ölçüsünce tâyin ve takdir ederler.

Bu kupalar, camın saflığı ve şeffaflığı ile gümüşün beyazlığını ve yumuşaklığını kendilerinde toplamışlardır. Bu kupaların içinde bulunan şeyler dışından görülürler. Bir önceki âyette geçen “kavârîr” kelimesi, burada tam fiil olarak kullanılan “kâne”nin fâilinden hâldir. Bu terkib, ifâdeye benzetmede mübâlağa gücü katmaktadır. Buna göre bu kupalar, gümüşten değil camdan oluşmuşlardır. Fakat bunun mânâsı âyette geçen kupaların gümüşten elde edilen billur kupalar olduğunu ifâde etmek değildir. Bilakis söylenmek istenen; bu kupaların billur/cam olduklarını ve bunların gümüşten olduklarını vurgulamaktır ki ifâde, teşbih-i beliğ kabilindendir. Zira bu kupaların temel yapım maddesi ne camdır ne de gümüştür. Nitekim **İbn Abbas** (r.anhümâ)’dan rivâyet edilen: *“Cennette olan şeylerin dünyada sâdece isimleri vardır”* sözü buna işâret etmektedir. Anlaşılan o ki; cennet kupaları -gerçekte- dünyadaki kupalardan, dünyanın billur ve gümüşünden tamamen farklıdırlar. Çünkü dünyadaki billur kupalar çabuk kırılıp yok olurlar. Oysa cennetteki billur kupalar böyle kırılmayı kabul etmezler. Dünya gümüşünün ana cevheri kesiftir, inceliği yoktur. Oysa cennetteki gümüş böyle değildir. Gerçi aralarında az çok benzerlik de yok değildir. Nitekim âyette bahsedilen kupalar beyazlık, duruluk, sağlamlık ve kalıcılıkta dünya gümüşüne benzetilmiştir. Şeffaflık ve berraklıkta ise billura benzetilmiştir. Bu kupaların gerçek yapısı, her ikisinden de farklı olmakla birlikte vasıflarını kendisinde bulundurur. Bu kadar bir benzerlik ise bunlara billur ve gümüş isminin verilmesinin doğru olması için yeterlidir.

İbn Abbas’tan rivâyet edilen bir başka bilgiye göre cennetin bütün toprağı gümüşten olup her bir kap kacağı o topraktan elde edilir. Bu sözden bir başka anlam daha çıkar ki o da şudur: Cennet kupaları gümüş ve billurdandır. Bilindiği üzere dünyada billurun ana maddesi kumdur. Cennet billurunun ana cevheri ise cennetin gümüşüdür. Allah Teâlâ, nasıl kesif kumu saf ve duru billura çevirmeye kadir ise, cennet gümüşünü de saf ve duru billura çevirmeye kadirdir. Dolayısıyla burada maksad, cennet billurunu dünya billuruna mukayese etmenin, gümüşü kuma mukayese etmek gibi olduğunu beyândır. Nasıl ki gümüşle kum kıymet bakımından birbirine mukayese edilemezse, dünya billuru ile âhiret billuru da mukayese edilemez. Nitekim **İbn Şeyh**’in *Havaşi’*sinde böyle geçmektedir.

Bâzı âlimler, âyette geçen “kâne” fiilinin -nâkıs ve “kavârir” kelimesinin de onun haberi olması mümkün iken böyle değil de- tam fiil sayılması, “bahsedilen billur

kupaların özellikle Allah'ın yaratmasıyla meydana geldiğine işâret etmektedir" derler. Bu îzâha göre, cennetteki kap kacaklar, bizâtihi Allah Teâlâ'nın kudretinin eseri olmak hasebiyle şereflendirilmiş olmaktadırlar. Buna göre ikinci kez gelen "kavârîr" kelimesi, birinciden bedel ve açıklamak üzere gelmiş olur. Buna göre âyetin mânâsı; "gümüşten yaratılmış öyle billurlar ki onların ölçüsünü kendileri takdir ederler."

Âyetteki "kadderûhâ takdîran" cümlesi, kendisinden önce geçen "kavârîr" kelimesinin sıfatıdır. Bu cümlede bahsedilen "billur kupaların, aralarında dolaştırılan ve o kupalardan içen kimselerce takdir edilmesi" ifâdesi şu anlama gelir: Onlar, bu kupaları önce kendi gönüllerince bir ölçü ve şekil altında tesbit ederler. Sonra bunların isteklerine uygun şekil ve mikdarlarda gelmesini isterler. Sonra da bu tespit ve isteklerine uygun olarak o kupalar kendilerine gelir.

Herhangi bir kaptan bir şey içecek olan insanın isteyebileceği en önemli şey, bunun "berraklık, saflık ve temizliği"dir. Allah Teâlâ işte bu özellikleri "billurdan" ve "gümüşten" kelimeleri ile ifâde etmiştir. İçilecek su kabında aranan bir diğer özellik ise şekil ve mikdardır. Bu özelliği de Allah "onları kendileri takdir ederler" ifâdesi ile belirtmiştir.

"Onları kendileri takdir ederler" ifâdesini bâzı âlimlere göre; "onları kendi iyi amelleri ile takdir ederler; onlar da bu takdire göre gelir" şeklinde anlamak da mümkündür.

Bâzı âlimlere göre "takdir ederler" fiilinin fâili, -yukarda işâret ettiğimiz gibi- "ebrâr" değil, onların arasında bu billur kadehleri dolaştıran hizmetçilerdir. Fâilin bu olabileceğine, on beşinci âyette yer alan "يُطَافُ عَلَيْهِمْ/onların etrafında dolaştırılır" ifâdesi delâlet etmektedir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı; "Hizmet etmek üzere dolaşanlar bu kupaların içindeki içecekleri -ne az ne çok, tamtamına- cennetliklerin susuzluklarını giderecek ve onları suya kandıracak mikdarda takdir ederler" demek olur. Böyle bir içecek, onu içen kimse için en lezzetli bir içecektir. Çünkü tam da onun ihtiyaç duyduğu mikdardadır. Zâten "itidâl"in iki ucu yâni hem ifrat ve hem de tefrit kınanmıştır. Nitekim **Mücâhid** bu âyeti; "لَا فَيْضَ فِيهَا وَلَا غَيْضَ/ne az ne de çok" şeklinde tefsir etmiştir. **Dahhak**'ın tefsirine göre ise; bu kupaların alacak olduğu içecek, onları dolaştıran hizmetçilerin avuçlarının mikdarı kadardır.

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾

17. Onlara orada bir kâseden içirilir ki *(bu şarabın)* karışımında zencefil vardır.

"Onlara orada" cennette *"bir kâseden"* şaraptan *"içirilir ki karışımında zencefil vardır."* Bu içeceği ya Allah ya da Allah'ın emriyle orada hizmet eden hizmetçiler içirir. Bu ifâde ile cennetliklere daha fazla bir ta'zim katılmaktadır. Çünkü -faraza- "

يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ/onlar bir kadehten içerler” denmiş olsaydı, bu ifâdede, âyette yer alan ifâde kadar bir “ta’zim” olmazdı.

Bahsedilen şarabın içerisine zencefil katılmıştır. Zencefil bir köke deniyor ki toprak altına doğru işleyip gider. Bitkisi kamışa ve hasır otuna benzer. Allah’ın bu ifâdesinden anlaşıldığına göre, içine zencefil katılmış içki, içerisine kâfur katılmış olandan başka bir şeydir. “Karışımında zencefil vardır” demek, “tadı zencefile benzeyen bir su içerler” demektir. İçine zencefil katılmış içecek, arapların en çok hoşlandıkları ve en lezzetli saydıkları içecekti. Çünkü böyle bir içecek, insanın dilini burar ve hazmı kolaylaştırır. Nitekim *Aynu’l-maânî*’de de böyle geçmektedir. Sözkonusu pınar “zencefil” ismi ile isimlendirilince -ve bunun insanın dilini burduğunu bildiğimize göre- bu içeceğin, insanın boğazından aşağıya kolayca akmayacağı ve kolayca yutulamayacağı izlenimi uyanmaktadır. İşte bu yanlış kanâati ortadan kaldırmak için Allah, aşağıda gelen on sekizinci âyette şöyle buyuruyor:

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾

18. *(Bu şarap)* orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir.

Bu isimlendirme, cennetin bekçisi ve ona tâbi olan meleklerin katındaki isimlendirmedir. Bu pınara “selsebîl” denmesi, insanın boğazından kolayca akıp yutulmasından dolayıdır. Bu pınara “selsebîl” isminin verilmesi taşıdığı sıfattan dolayıdır. Bâzı âlimler şöyle der: Bu pınara “selsebil” denilir ve o bu vasıfla vasıflandırılır. Yoksa bu, o pınarın özel ismi değildir. Bir başka ifâdeyle; “selsebîl” sıfattır, isim değildir. Eğer isim olsaydı o zaman gayr-ı munsarıf olurdu. Zira herhangi bir kelime özel isim olur, ayrıca müenneslik alâmeti taşırsa -bilindiği üzere- gayr-ı munsarıf olur. Oysa on kırâat imamından hiçbiri bu kelimeyi “tenvinsiz” yâni gayr-ı munsarıf şekilde okumamışlardır. Bir kısım âlimler, bu itiraza şöyle cevap vermişlerdir. Bu kelime gayr-ı munsarıftır; ancak bir pınarın adı olup müennesliği de mânevîdir. Dolayısıyla bu kelimenin gayr-ı munsarıf şartlarını taşımasına rağmen munsarıfmış gibi okunması, âyet sonlarındaki ses uyumunu gözetmek içindir.

el-Kevâşi tefsirinde şu açıklamalar yer almaktadır: Selsebîl, tekil bir lafızdır. Arapçada “şarabun silsel, silsâl ve selsebîl” terkibleri vardır. Bunun anlamı “boğazdan kolayca geçen içecek” demektir. Selsebîl tatlı ve berrak olduğu için boğazdan kolayca aşağıya geçen içeceğin adıdır. Bu nedenle “silsel” kalıbına fazladan “ba” harfi getirilmiştir. Bu harfin kelimenin bünyesine eklenmesi mânâya herhangi bir fazlalık katmadığı gibi kaldırılması da bir eksiklik ifâde etmez. Aksi takdirde “bâ” zâid harflerden olmazdı. Bâzı âlimlere göre ise “silsâl” kelimesi bünyesine “bâ” harfi eklenmiş ve o beş harfli bir kelimeye dönüşmüştür. Bunun maksadı, kelimenin kökündeki “akıcılık” ve “tatlılık” özelliğinin son derece yüksek olduğuna delâlet

etmektir.

İbn Mübârek (k.s.), -işâret yollu olarak- der ki: “Selsebîl” lafzı “sel-sebîlen”; yâni “sen Allah’tan O’na giden yolu iste” demektir.

İbn Şeyh şu açıklamayı yapar: Allah Teâlâ, “ebrâr”ın içeceklerinin karışımının önce “kâfur” sonra da “zencefil” olduğunu haber vermiştir. Çünkü insanların en önemli arzuları, mahşer sıcağı ile sırat köprüsünden geçmekten dolayı maruz kaldıkları yakıcı harârete karşılık soğuk bir şey almak ve serin bir iklime geçmektir. Cennetin çeşit çeşit nimet ve yiyeceklerinden nasiplerini aldıktan sonra bu kez canları iştah arttırıcı ve yedikleri şeyi hazmettirici içecekler almayı ister ve insan fıtratı onları içmekten lezzet duyar. Herhalde, zencefil karışımı olan içkinin kâfur karışımı olandan sonraya bırakılmasındaki bir hikmet de budur.

*et-Tevilâtü’n-necmiyye’*de bu âyetle ilgili şu açıklama yapılmaktadır: Allah “zencefil” kelimesi ile “vahdet şarabı”na işâret ediyor. Bu şarap, tevhid mefhumundan anlaşılan “kesret zencefili” ile karışıktır. Allah Teâlâ “selsebîl” kelimesi ile ise “kesret zencefili” karışmamış “saf vahdet şarabı”na işâret ediyor. Bu şaraba “selsebîl” denmesi, boğazdan aşağıya kolayca geçmesi sebebiyledir. Bu da o şarabın sâdeliği, arı duru oluşu ve berraklığından dolayıdır.

Bu konuda **Kâşânî** ise şöyle demektedir: Bu şarabın karışımı, iştiyak lezzeti zencefilidir. Çünkü onların şevkleri yoktur ki, içecekleri sırf katıksız zencefil olsun. Zira katıksız zencefil, onların vuslata ermeleri için gerekli olan taleb harâretinin en üst sınırıdır. Fakat onlar sıfatlar üzerinde yürüdükleri ve bunların tümünü elde etmeleri imkânsız olduğu için şevkleri değil iştiyakları vardır. Dolayısıyla böyle kimselerin muhabbetleri, talep harâretinin lezzetinden ayrı ve sâfî olamaz. Oysa “cem’u’z-zât”a dalanlarda bu muhabbet lezzeti saftır. Onların içecekleri, içine hiçbir şey karışmamış olan kâfur pınarıdır. Zencefil de cennette bir pınarın adıdır. Şevk harâreti ise muhabbet pınarıdır. Bu pınar, hicranla birlikte vahdet menbaından kaynaklanmaktadır. Bu pınara, suyu tatlı olup boğazdan aşağıya kolayca akması sebebiyle “selsebîl” ismi verilmiştir. Hakk’a talip olup visâl yolunu tutmuş olan âşıklar, aşklarının harâretinden müthiş bir zevk ve sarhoşluk içindedirler. Öyle ki, bunların aldıkları zevk, hiçbir şeyle kıyaslanamaz.

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا ﴿١٩﴾

19. O insanların etrafında öyle ölümsüz genç nedîmler dolaşır ki, onları gördüğünde, etrafa saçılıp dağılmış inciler sanırsın.

“O insanların” cennet ehli olan ebrârın *“etrafında öyle ölümsüz”* yâni tazelik ve güzellik hâlleri hiç değişmeyen, çocukluk hâlinde ebedî kalmış *“genç nedimler dolaşır ki,”* bu gençler hizmette çok daha seridirler. Âyette yer alan “vildân” kelimesi “velid”

kelimesinin çoğuludur. "Velid" ise doğumu üzerinden çok zaman geçmiş bulunmayan çocuk, genç demektir. Bu gençlerin ebediyen tazelikleri ve güzellikleri değişmez.

"Ölümsüz" şeklinde tercüme edilen "muhalledûn" kelimesi ya "küpe" anlamında "huld" kökünden türemiştir. Ya da *et-Tac'*da ifâde edildiği üzere "haled" kökünden türemiştir. Haled; ruh demektir. Eğer bu son kökten türediğini kabul edersek âyetin mânâsı; "etraflarında cisimleri olmayan rûhânî gençler dolaşır" şeklinde olur.

Ey görme kabiliyeti olan kişi! *"Sen onları gördüğün zaman"* güzelliklerinden, renklerinin saflığından, yüzlerinin parlaklığından, hizmet meclisinde çeşitli hizmetlerle oraya buraya, dağıldıklarından, hizmete koşarak cennetliklerin etraflarında koştuklarından dolayı onları *"etrafa saçılıp dağılmış"* parlak *"inciler sanırsın."*

"İnci" anlamına gelen "lü'lü'" kelimesinin çoğulu, "leâli" şeklinde gelir. Kelimenin kök yapısında "parlaklık" anlamı vardır. Bu kökten "tele'lee'ş-şey'u" ifâdesi, "herhangi bir şey pırıl pırıl parladı" demektir. İşte bu gençler, ebrâr'a hizmet ederlerken saçılmış incilere benziyorlar. Eğer bunlar, bir sıraya dizilip saf tutsalar herhangi bir ipe dizilmiş inciye benzerler. Ancak inci, sağa sola dağılmış hâlde iken ipe dizilmiş hâlinden daha güzel görünür. Çünkü dağılma hâlinde tanelerdeki beyazlık ve parlaklıktan dolayı bâzılarının ışığı diğerinin üzerine düşer. Dolayısıyla dağınık hâlde bulunan incilerin manzarası, ipe dizilmiş incilerin görünümünden daha farklı, daha güzel ve cezbedici olur.

Bâzı âlimlerin kanaâtine göre, bu dağılmış gençler cennetin çeşitli yerlerine dağılmış vaziyettedirler. Âyeti bu şekilde anlamak, onları "hizmet meclisine dağılmış" olmakla kayıtlamaktan daha güzeldir.

Buna karşılık cennetteki hûriler "اَللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ/gizlenmiş inci"ye benzetilmişlerdir. Çünkü onlar, hizmet eden gençler gibi etrafa yayılmazlar. Bilakis onlar, –âyet-i kerîmenin deyimiyle-; ***"odalar içinde sâhiplerine tahsis edilmiş hurilerdir."*** (er-Rahman, 55/72)

*Aynu'l-maâni'*de deniyor ki: Bu âyet-i kerîmeden anlaşılan şudur: Bahsedilen hizmetçi gençlerin dış görünüşlerine bakmak sûretiyle onlardan yararlanılacaktır. Bembeyaz deve kuşu yumurtalarına benzeyen hûriler ise böyle değildir. Bu hizmetçi gençler, yenilen yiyeceklerin ve içilen içeceklerin lezzet ortamına beyaz renkleri ve parlaklıkları ile ayrı bir güzellik katmaktadırlar. Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, cennette erkek erkeğe cinsel ilişki olmayacaktır. Bâzı kimselerin bunun olabileceği yolundaki görüşleri -kitabımızın çeşitli yerlerinde defalarca değindiğimiz ve açıkladığımız üzere- temelsiz ve reddedilmiş bir görüştür.

Bâzı âlimlere göre bu âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: "Etraflarında ölümsüz gençler dolaşır. Sen onları gördüğün zaman ipinden ayrılmış ve yerdeki örtü üzerine dağılmış birer inci zannedersin."

Rivâyete göre **Me'mun, Hasan b. Sehl**'in kızı **Buran'**la evlenip zifafa girdiği gece arap şâirlerinden **Ebû Nuvas**'ın bir beytini hatırlar. Ona bu beyti hatırlatan manzara,

altından dokunmuş halı ve üzerine dâru'l-hilafe kadınlarının saçmış oldukları incilerin manzarasıdır. Me'mun altın iplerle dokunmuş bu halı üzerinde oturmuş, etrafa saçılmış incilere bakmaktadır ve bu manzara hoşuna gider. Sonra: Allah! Allah! Şâir Ebû Nuvas sanki bu manzarayı görmüş de şu beyti okumuş, der ve sonra o beyti okur:

Taşan kabarcık küçük-büyük sanki,
Altın sarısı yerde saçılmış birer inci.

Bâzı âlimler "dağılmış", "ipinden kopup yere saçılmış" inci anlamlarına ek olarak bu kelimeyi; "sedefinden saçılmış, dağılmış inci" şeklinde de anlamışlardır. Bir başka ifâdeyle söz konusu âlimler, ebrâr'a hizmet eden o gençleri henüz sedefinden yeni çıkmış ve daha ip geçirmek üzere delinmemiş taze incilere benzetmişlerdir. Sedeften saçılmış inciler, yâni henüz kimsenin eli değmemiş gibi ter ü tâze, güzellik ve tazelikte herhangi bir kusuru ortaya çıkmamış inciler gibi... Çünkü inci, en güzel bu hâlinde görülür ve en çok bu hâlde iken su taşır.

Keşfu'l-esrar'da "vildanun muhalledûn/ölümsüz gençler" ifâdesi şu şekilde açıklanmaktadır: Bunlar, Allah Teâlâ'nın müminlere hizmet etmeleri için yaratmış olduğu genç erkeklerdir. Gilmân'a "vildân" denmesi bunların gençlerin sûretinde olmalarından dolayıdır. Kur'an'ın, muhataplarına onların bildikleri bir unsurla hitâb etmesi sebebiyledir. Şunu belirtelim ki; bu cennet gençlerine "vildan" denmiş olması onların cennette doğum sonucu meydana gelmiş olmalarını gerektirmez.

Aynu'l-maânî'de şu açıklama yer almaktadır: Bir kısım âlimlerin ifâdesine göre bu gençler, kâfirlerin çocuklarıdır. Cennete, cennetliklere hizmet etmek için konulmuşlardır. Bunlara "vildan" denmesi de bu görüşü destekler. Yoksa bunlar, cennette vuku bulan bir doğum olayı sonucu doğmuş değillerdir.

Lubâb müellifi şöyle demektedir: Vildân konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bâzıları vildânı Allah Teâlâ'nın herhangi bir doğum olmaksızın yaratmış olduğunu söylemişlerdir. Çünkü, bilindiği üzere cennette hiçbir doğum olayı olmayacaktır. Bu gençler,***"hizmetlerine verilmiş (kabuğunda) saklı inci gibi gençler etraflarında dönüp dolaşır"*** (et-Tur, 52/24) ifâdeleriyle haber verilen gençlerdir. Bu örnek âyetteki "lü'lü'ün meknûn" ifâdesi, "kabuğunda gizlenmiş ve henüz kendilerine hiç kimsenin eli değmemiş inciler" demektir.

Abdullah b. Ömer (r.anhümâ)'dan şöyle dediği rivâyet olunur: Cennette hiç kimse yoktur ki, hizmetine bin "gulâm/erkek hizmetçi" koşuyor olmasın. Bu gençlerden her biri efendisinin bir işiyle meşgul olmaktadır.

Rivâyete göre **Hasan Basrî** (rh.) bu âyet-i kerîmeyi okuyunca şöyle der: Sahâbe-i kiram Peygamber Efendimiz'e sorarlar: "Ey Allah'ın Rasûlü! Cennetliklere hizmet eden gençler kabuğunda gizlenmiş inci gibi olursa, bu hizmeti alan cennet ehli acaba nasıl olur"? Peygamberimiz (s.a.) bu soruya şöyle cevap verirler: *"Cennette söz konusu hizmeti alan cennetliklerin hizmetçilere olan üstünlüğü, ondördüncü gecesindeki ayın*

gökteki diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir." [222]

Hz. Ali ve **Hasan Basrî** (r.a.)'dan şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: Buradaki gençler müslümanların küçükken ölen çocuklarıdır. Bunların ne sevapları ve ne de günahları vardır.

Selman Fârisi de onların müşriklerin çocukları olup cennetliklerin hizmetçileri olduklarını söylemiştir. Yine **Hasan Basrî** (rh.) şöyle demiştir: Bu gençlerin, karşılığında mükâfât görecekleri iyilikleri veya cezâ görecekleri günahları yoktur. Onun için bu makama konulmuşlardır.

Allah Teâlâ dünyada iken çok küçük olmaları dolayısıyla hizmet etmeye elverişli olmayan kâfirlerin küçük çocuklarını öldükten sonra âhirette hizmete uygun hâle getirmeğe kâmil kudreti ve mükemmel rahmeti ile kadirdir.

İmam Nevevi (rh.) der ki: Bu meselenin araştırmasını yapan âlimlerin kanâati âyette söz edilen "vildan"ın cennet ehlinden olduklarıdır. **Tıybî** *Şerhu'l-mişkât* isimli eserde şöyle diyor: Gılmân yâni cennet gençleri hakkında en uygun olanı, bu konuda herhangi bir görüş belirtmemektir. Yâni biz, o gençlerin -bâzı âlimlerin kanâati doğrultusunda- cennet ehlinden olduklarını söyleyemiyoruz. Yine biz, başka âlimlerin görüşü doğrultusunda onların cehennemde babalarına tâbi olduklarını da söyleyemiyoruz. Şu hâlde bu gençler hakkında üç görüş ileri sürülmüş olmaktadır.

et-Tevilâtü'n-necmiyye'de bu âyet-i kerîme şöyle yorumlanmaktadır: "Etraflarında ölümsüz gençler dolaşır": Yâni etraflarında zâtî tecellîler dolaşır. Bunlar, isim ve sıfat küpeleriyle küpelenmişlerdir. "Sen onları gördüğün zaman saçılmış birer inci zannedersin." Yâni sen onları gördüğün zaman zât nurlarının şa'şaasından, sıfat ve isim nurlarının parlaklığından onları etrafa saçılmış inciler zannedersin.

وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾

20. Ne yana bakarsan bak, *(yığınla)* nimet ve ulu bir saltanat görürsün.

"Orada" cennette *"ne yana bakarsan bak,"* gözün nereye değse nitelenemiyecek derecede bol, *"(yığınla) nimet ve ulu"* büyük, geniş ve görkemli *"bir saltanat görürsün."*

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Cennetliklerin en alt mertebede olanı, mülkünde bin yıllık yürüme mesâfesine bakandır. Ancak o, en uzak kısmını, en yakın kısmını gördüğü gibi görür."*

Âyet-i kerîmedeki ifâdeleri, azdan çoğa doğru bir terakkî ve ta'mim olarak anlamak gerekir. Bu şu demektir: Âhirette yukarda zikredilen mikdardan daha büyük ve üstün başka şeyler de vardır.

Fusûl'da şöyle denilmektedir: "Naîm" bedenlerin râhatıdır, "mülk-i kebîr" ruhların lezzetidir. Naîm cennetin sevk ve safâsı mülâhazasında, mülk-i kebîr ise dîdârın

müşâhedesindedir. Müşâhedesiz ev hiç bir şeye yaramaz. Zâhidler Firdevs'i ararlar, biz ise dostun yüzünü ararız.

et-Tevilâtü'n-necmiyye'de bu âyetle ilgili olarak şu ifâdeler yer almaktadır: "Orada nereye baksan bir nimet ve büyük bir saltanat görürsün" yâni sen tevhid makamını ve vahdet hâlini kendi nefsinde gerçekleştirip hayata geçirirsen, şühûd nimetine erer, müşâhede edilen mülk ve zâtı, isim ve fiilleri ile kebir olanı elde edersin.

Şu hâlde dünyada "büyük bir saltanat" tâbirinden maksad, mânevî cennet ehlinin elde edeceği "şühûd" nimetidir. Mârifet ve rü'yet saltanatının üstünde, ondan daha büyük bir saltanat yoktur.

Bâzı tefsir kitaplarında belirtildiğine göre; "mülk" bir kimsenin emri altındakiler üzerindeki emr ve yasaklama şeklindeki tasarruf gücü demektir. Nitekim "iktidar" anlamında olmak üzere "mülk" kelimesi bu kökten türemektedir. Buna karşılık "milk" ise, insanın kendi mülkiyeti içindeki malı ve mülkü üzerinde dilediği biçimde tasarruf yetkisi demektir. Bu kökten mal sâhibine Arapçada "mâlik" denmiştir. Mülkün içinde milk de vardır. Çünkü her melik mâliktir, fakat her mâlik melik değildir.

عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ
وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾

21. Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.

"Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır." Yâni; onların etraflarında ölümsüz gençler dolaşır. Üzerlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Bu âyette yer alan "sündüs" ince ve değerli ipek kumaş demektir. Elbise anlamına gelen "siyab" kelimesinin ince ipek anlamına gelen "sündüs" kelimesine izâfeti "yüzük" anlamına gelen "hatem" kelimesinin yapılmış olduğu ana madde olan "gümüş" anlamına gelen "fidda" kelimesine izâfeti gibidir. Yâni onların giydikleri elbise, ince ve güzel ipek kumaştandır.

"Hudr" yeşil anlamına gelen "ahdar" kelimesinin çoğulu olup "siyâb" kelimesinin sıfatıdır. Yâni onlar, yeşil elbise giyeceklerdir. Nitekim, ***"onlar yeşil elbiseler giyerler"*** (el-Kehf, 18/31) âyet-i kerîmesi de bunu haber vermektedir. Bu âyetteki "hum/onlar" zamiri, daha önce haklarında bilgi verilen "ebrâr" kelimesine dönmektedir. Bunu ifâdenin gelişinden çıkarmaktayız. Çünkü âyetlerin siyakı, bahsedilen ebrârın elde edecekleri nimet ve ikramların sayılma noktasıdır. Şu hâlde uygun olanı, bu âyette zikredilen ince ve kalın yeşil ipek elbiseleri yukarda geçen "vildan: ölümsüz gençler"in giymeleri değil, onların aralarında dolaşıp hizmet ettikleri "ebrâr"ın giymiş olmalarıdır.

İmam Fahreddin Râzi'ye göre; "Üzerlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır" ifâdesinden maksad; "onların üzerlerine kurulan çadır, ince ve yeşil ipek

kumaştan yapılmıştır” demektir. Buna göre mânâ; “onların başlarındaki çadır ipekten ve dibaçtandır” demek olur. Bu ise, onların büyük bir mülkü elde etmiş olmalarının alâmeti olacaktır.

“İstebrak” kelimesi, “ثِيَابٌ إِسْتَبْرَقٌ” yâni “kalın ipekten elbise” takdirindedir. “İstebrak”, aslen Arapça olmayıp sonradan Arapçalaştırılmıştır. Mânâsı; “kalın ipek” demektir ki, parlak ve kalın ipek kumaşa bu isim verilmektedir. Bu kelimeyle ilgili daha detaylı açıklamalar Rahman sûresinde geçmişti.

“Gümüş bilezikler takınmışlardır.” Bu cümle yukarda geçen *“onların etraflarında dolaşır”* fiili üzerine mâtuftur. “Hullû/süslenmişlerdir” fiili, lafız itibari ile di-li geçmiş zaman, ancak mânâ açısından gelecek zaman ifâde etmektedir. “Hullû” fiilinin masdarı “tahliye”, ziynetle süslenmek demektir. Mechul sîgada kullanılan “hullû/süslenmişlerdir” ifâdesi, -sözgelimi- “tahallev/kendileri süslendiler” fiiline göre cennetliklere daha bir ta’zim, ayrı bir yüceltme anlamı katmaktadır. Çünkü kullanılan fiillerden anlaşıldığına göre onlar, süslenmiyor, bilakis başkaları tarafından süslendiriliyorlar.

“Esâvir”, bilezik anlamına gelen “esvira” kelimesinin, o da “sivar” kelimesinin çoğuludur. “سِوَارُ الْمَرْأَةِ” kadının bileziği tâbirinin aslı “destvâre” kelimesidir. Bu ismin tarihte özel bir hâtırası vardır. Eski zamanlarda hükümdarlar kendileri bilezik taktıkları gibi, şereflendirmek istedikleri kişilerin kollarına da bilezikler takarlarmış.

Bu âyet, Kehf ve Hac sûrelerindeki, cennetliklerin altın bilezik takacaklarını bildiren âyetlerle çelişik değildir. (bkz. el-Kehf, 18/31, Hac, 22/23) Çünkü dünyada kadınların çeşit çeşit ziynet ve bileklerine, kollarına taktıkları gibi cennetliklerin orada altın ve gümüş bilezikleri takınmaları mümkündür. Altın ve gümüş gibi iki cinsten bilezik takıldığı ve buna bir de inci eklendiği zaman o bilek ne kadar güzel olur. Öte yandan cennetliklerin, bu altın ve gümüş bilezikleri zaman zaman değiştirip takmaları da mümkündür. Bazen altın bazen gümüşü tercih etmiş olabilirler. Sonra altın ve gümüş bilezik takma açısından cennetlikler kısımlara ayrılmış da olabilir. Buna göre kimisi altın bilezik takarken kimileri gümüş takabilirler. Çünkü cennetliklerin ziynetleri, dünyada iken yaptıkları amellerinin durumuna göre farklılık gösterebilir. Mukarrabun denilen Allah’a yakın olanlar altın, ebrâr gümüş bilezik takmış olabilir. Yine her bir kişiye, kendi istemiş olduğu ve canının çektiği bilezik verilmiş de olabilir. Zira insanların yaratılış ve mizaçları birbirinden farklıdır. Nice insan vardır, altın ziynetindeki sarılıktansa gümüşteki beyazlığı daha çok tercih eder.

“Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.”

Bu temiz içki, yukarda geçen iki çeşit içecekten daha üstün başka çeşit bir içkidir. Nitekim bu içkiyi, âlemlerin rabbi Allah’ın “içirmiş” olması bize bunu göstermektedir. Öte yandan bu içecek “temizleyici” olmakla vasfedilmiştir. Çünkü bu içecek onların içlerini kandırma, aldatma ve kıskançlık gibi kötü huylardan eziyet verici şeylerden temizleyecek ve içlerindeki pislikleri söküp atacaktır. Onların kalplerinde cemâl-i ilâhi

nûrunun yansıması için gerekli saflık ve duruluk bu içki ile meydana gelecektir. İşte bu duruluk, sıddîk olan insanların yükselebilecekleri mertebelerin en üst sınırıdır. Bu nedenle ebrâr'ın sevaplarını konu alan ilâhî sözler, bu ***"وَسَقَيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا/Rableri onlara tertemiz ve temizleyici bir içki içirmiştir"*** ifâdeleri ile noktalanmıştır.

"Temizleyici" şeklinde tercüme edilen "tahûran" kelimesi, ism-i fâil kipinin mubalağalısıdır. Mânâsı; "çok temizleyici" demektir. Bâzılarına göre bu, "tâhir/temiz" kelimesinin mubalağalısıdır. Buna göre bu içki, dünyadaki şaraplar gibi necis değil çok temiz olacaktır. Buna, dünya şarabı elde edilirken olduğu gibi pis eller ve iğrenç ayaklar değmemiştir. Sonra içildiğinde insanın bedeninde necis hâle de gelmez. Tam tersine bu içkiyi içen kimsenin bedeninden misk kokusu gibi güzel kokular yükselir.

Kâşifî şöyle demiştir: Bilmek gerekir ki cennette Kevser ırmağı sâdece Hz. Peygamber (s.a.)'e mahsustur. Bunun açıklaması Kevser Sûresi'nde yapılacaktır. Diğer dördü, yâni su, süt, şarap ve bal ırmakları müttakîler içindir. Bunların özelliklerine dâir az bir bilgi Muhammed Sûresi'nde beyân edilmişti. Bunlardan iki çeşme haşyet ehli, iki çeşme ise yemîn ehli içindir. Bu dört çeşme Rahmân Sûresi'nde gelmiştir. Bunlardan diğer "Rahîk Çeşmesi" ebrâr, "Tesnîm Çeşmesi" ise mukarrebler içindir. Bu her iki çeşme Mutaffifîn Sûresi'nde zikredilmiştir. Selsebil denilen Kâfûr ve Zencebîl adlı iki çeşme ehl-i beyt içindir. Şarâb-ı tahûr bunlardan akar ve muhakkikler ona şarâb-ı şuhûd adını verirler. Bu şaraptan içenlerin gönül aynaları kıdem nurlarının parıltılarıyla aydınlanır. Ezel ve ebed nakış akisleri onun hâlini ve vaktini öyle saflaştırır ki vahdet yolunda yabancılık kirliliği mutlaka ortadan kalkar. İkilik rengini, şarap kadehinde olduğu gibi tek renge tebdil ederler.

Tamamıyla kadehtir, sanki şarap yoktur
Ya da bütünüyle şaraptır, sanki kadeh yoktur.

Âriflerden birisi demiştir ki, yarın dâr-ı bakâ meclisinde oturanlar şarâb-ı tahûrun lezzetini tatmak isterler. Oysa bugün Allah'ın fazlının meyhanesinden bâde içenlere, o gün verilecek payları burada peşinen verilmiştir.

"Rableri içirir" âyetinden anla ki bütün (ebrâr) iyiler mesttir
Lâ Yezâlin cemâlinden yedi, beş (ehl-i beyt) ve dört (hâlife) mesttir.

Ey civanmerd, bu öyle bir şaraptır ki gayb eli onu gönül kadehine döker ve ârif onu içer. Bir topluluğu şarap, bir diğer topluluğu ise Hakk'ın dîdârı mest etmiştir.

Büyüklerden birisine rüyasında **Mârûf Kerhî** (rh.)'in arşın çevresinde tavaf ettiğini gösterdiler. Rabbü'l-İzzet meleklerine "onu tanıdınız mı?" diye sordu. Onlar "hayır, tanımadık" dediler. Allah "o Mârûf Kerhî'dir, bizim muhabbetimizle sarhoş olmuştur. Bakışını bize çevirmeyiniz de uyanmasın, aklı başına gelmesin. Bugün muhabbet şarabı olmayana yarın şarab-ı tahûr da yoktur." dedi.

Eskilerden biri şöyle anlatır: Bir gün **Sehl b. Abdullah Ateme**'nin arkasında namaz kıldım. Namazda "ve sekâhum rabbuhum şerâben tahûran/rableri onlara temizleyici bir içki içirmiştir" âyetini okuyunca sanki bir şey emiyormuş gibi ağzını oynatmaya başladı. Namazı bitirince kendisine "okuyor muydun yoksa içiyor muydun?" diye sordular. Şöyle cevap verdi: "Allah'a yemin ederim ki, o âyeti okurken, onu içerken aldığım lezzet gibi bir tat alıyor olmasaydım bu âyeti okumazdım" dedi.

et-Tevilâtü'n-necmiyye'de bu âyetle ilgili olarak şu îzâhlar yapılmaktadır: Burada Allah, cennetlik olan kimselerin sündüs yâni zâti sıfatlardan ve istebrak yâni esmâî sıfatlardan sıfât-ı ilâhiyye ve ahlâk-ı rabbanî elbiseleri ile vasıflanacaklarına; göz alıcı sıfat ve zât isim bilezikleri ile ziynetleneceklerine; rablerinin kendilerine rububiyet ve terbiye kadehinden, başkalarına köle olma bulanıklığı karışmamış tertemiz zâtî muhabbet şarabından içireceğine işâret etmektedir.

إِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾

22. ***(Onlara şöyle denir:)*** **Bu, sizin için bir mükâfattır. Sizin gayretiniz karşılığını bulmuştur.**

"(Onlara şöyle denir:) Bu," gördüğünüz çeşit çeşit ikramlar *"sizin için"* iyi amellerinize karşılık olarak verilmiş *"bir mükâfâttır."* Hâlis niyetinizden dolayı *"sizin gayretiniz"* ameliniz *"karşılığını bulmuştur."* Bu ameller, makbûl ve rızâya uygun olmuştur. Âyetin başında "onlara denilir" ifâdesi gizlice yer almaktadır. Bu son cümlenin ebrâra, dünyada iken Allah tarafından yöneltilen bir hitâb olması da mümkündür. Buna göre onlara; "bu zikredilen çeşit çeşit bağışlar; sizin için bir mükâfâttır. Ameliniz makbul olmuştur" denilmiş olmaktadır. Burada insanın aklına şöyle bir soru takılabilir: Ehl-i sünnete göre kulların amellerini yaratan Allah'tır. O hâlde Allah Teâlâ kullarına hitâben nasıl olur da "ameliniz makbul olmuştur" buyurur? Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Ehl-i sünnete göre kulların amelleri, "kesb/kazanç" itibariyle kulların, "halk/yaratma" itibariyle Allah'ındır. Dolayısıyla "amelleriniz hâlis niyetlerinizden dolayı makbûl ve sevâba lâyık olmuştur" demek olur. Bu müjdeyi almalarından dolayı da onların ferah ve sevinçleri bir kat daha artar. Tıpkı cezâya çarptırılan insanın, kendisine "işte senin çirkin amelinin cezâsı budur" dendiğinde gam ve kederinin bir kat daha artması gibi.

"Makbûl" olarak tercüme edilen kelimenin âyetteki aslı "meşkûr" şeklindedir. "Şükür" tercüme ettiğimiz anlama mecâzen gelmektedir. Bir başka ifâdeyle bu makbuliyet, amelin karşılığı olma açısından "şükre" benzediği için "meşkûr" kelimesi kullanılmıştır. Yâni şükür/teşekkür, nimetin mukabili olması hasebiyle amellerin makbuliyeti bu kelime ile ifâde edilmiştir.

Bâzı âlimler derler ki; kulun yapacağı amellerin en alt derecesi, Rabbından hoşnudluk

duyması ve râzı olmasıdır. Nitekim bu anlama âyette “كَانَ لَكُمْ جَزَاءً/*bu sizin için bir mükâfâttır”* ifâdesiyle işâret olunmuştur. Amellerin en üst derecesi kulun -Rabbi katında- kendisinden hoşnud olunan bir kul olmasıdır. Nitekim âyette “وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا /*ameliniz makbul olmuştur”* ifâdesi ile de bu gerçeğe işâret olunmuştur. Yine kulun “kendisinden hoşnud olunan kul” olabilmesi, elde edeceği derecelerin en yükseği bulunduğu için ebrârın elde edebileceği mertebeler bu mertebenin zikri ile noktalanmıştır.

et-Tevilâtü’n-necmiyye müellifi bu âyeti şöyle anlıyor: “Şüphesiz bu sizin için bir mükâfâttır.” Yâni bu sizin için fıtrî istidâdınızın gereğine uygun bir mükâfâttır. “Ameliniz makbul olmuştur”. Ameliniz riyâ sebebiyle zâyi olup gitmemiş, aksine makbûl olmuştur.

---

[217]. Müslim, Tevbe 24, 25.
[218]. Bk. Münavi, IV, 224.
[219]. İbn Hacer, Kâfi, IV, 535.
[220]. Buhari, Bedu’l-halk 10; Mevakit 9; Tirmizi, Cehennem 9; İbn Mace, Zühd 38; Muvatta, Vukut 27-28; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 238, 277, 462, 503.
[221]. Bk. Nesâi, Sehv 62; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 191.
[222]. Taberî, Tefsir XXV, 54.

SABAH AKŞAM
RABBİNİN İSMİNİ YÂDET

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْز۪يلًاۚ ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ
مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًاۚ ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَص۪يلًاۚ ﴿٢٥﴾ وَمِنَ
الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَو۪يلًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ
وَيَذَرُونَ وَرَٓاءَهُمْ يَوْمًا ثَق۪يلًا ﴿٢٧﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَٓا اَسْرَهُمْۚ وَاِذَا
شِئْنَا بَدَّلْنَٓا اَمْثَالَهُمْ تَبْد۪يلًا ﴿٢٨﴾ اِنَّ هٰذِه۪ تَذْكِرَةٌۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪
سَب۪يلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَٓاؤُ۫نَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يمًا حَك۪يمًاۗ ﴿٣٠﴾
يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ ف۪ي رَحْمَتِه۪ۜ وَالظَّالِم۪ينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿٣١﴾

23. *(Rasûlüm!)* Kur'an'ı sana biz, evet biz indirdik.

24. Artık Rabbinin hükmüne *(boyun eğip)* sabret; onlardan hiçbir günahkâra, yahut hiçbir nanköre boyun eğme.

25. Sabah akşam Rabbinin ismini yâdet.

26. Gecenin bir kısmında O'na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et.

27. Şu insanlar, çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da önlerindeki çetin bir günü *(âhireti)* ihmal ediyorlar.

28. Onları biz yarattık; onların yaratılışını sapasağlam yaptık. Dilediğimizde *(kendilerini yok eder)* yerlerine benzerlerini getiririz.

29. Şüphesiz ki bu bir öğüttür. Artık dileyen Rabbine bir yol tutar.

30. Sizler ancak Rabbinizin dilemesi *(izin vermesi)* sâyesinde *(bir şeyi)* dileyebilirsiniz. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sâhibidir.

31. O, dilediğini rahmetine dâhil eder. Zâlimlere gelince, onlar için elem verici bir azap hazırlamıştır.

(Rasûlüm!) Kur'an'ı sana biz, evet biz indirdik.

Şüphesiz Kur'an'ı sana öyle olmasını gerektiren önemli ve büyük hikmetlere dayanarak parça parça, bölüm bölüm başkası değil, ancak ve ancak *"biz indirdik."* Buradaki vurguyu ve Kur'an'ın sâdece Allah tarafından indirildiğini pekiştirme biçiminde ifâde eden unsurlar zamirlerin ardarda tekrar edilmesidir. Allah Teâlâ burada sanki şöyle buyuruyor: "Şu kâfirler Kur'an'ın bir kehanet eseri olduğunu ve sihirden ibâret bulunduğunu söylüyorlar. Ben hak ve gerçek otoriteyim. Ben pekiştirerek ve

vurgulayarak diyorum ki bu Kur’an bir vahiydir, haktır. Benim katımdan indirilmedir. O hâlde sen onların kınamalarına aldırma. Çünkü sen doğru ve doğrulanmış hak peygambersin.”

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًاۚ ﴿٢٤﴾

24. Artık Rabbinin hükmüne *(boyun eğip)* sabret; onlardan hiçbir günahkâra, yahut hiçbir nanköre boyun eğme.

“Artık Rabbinin” kâfirlere karşı sana yardım etmeyi geciktirme konusundaki *“hükmüne sabret.”* Çünkü güzel âkıbet O’na âiddir. Kâfirlere mukabelede bulunmak ve onlardan intikam almak husûsunda acele etme. Çünkü bütün işler, kendileri için belirlenmiş hususi vakitlere bağlıdır ve her gelecek yakındır.

“Onlardan” kâfirlerden *“hiçbir günahkâra veya nanköre itâat etme.”* Âyet-i kerîmede “günahkâr” anlamına gelen “âsim” kelimesi ile “nankör” anlamına olan “kefûr” kelimesi arasında “ev” edâtı vardır. Bu edat “iki şeyden birisi için” önündeki kelimeyle arkasındaki kelimenin birbirine eşit olduğunu ifâde eder. Meselâ birine hitâben “جَالِسِ الْحَسَنَ اَوِ ابْنَ سِيرِينَ/Hasan veya İbn Sîrîn ile otur” dediğin zaman bu iki kişiden birisiyle oturmak emredilmektedir. Bu olumlu bir cümle örneğidir. Eğer cümle olumsuz olsaydı yine farketmeyecekti. Meselâ; “لَا تُكَلِّمْ زَيْدًا اَوْ عَمْرًا/Zeyd veya Amr ile konuşma” dediğimizde yine “bu ikisinden birisiyle konuşma” mânâsını kasdetmiş oluruz. Ancak cümledeki “birisi” kelimesi genellik ifâde etmekte olup, cümlede sözü geçen iki kişiden herbiri bu kavrama girer. Bir başka ifâdeyle bu cümlenin anlamı “sen, bahsedilen iki kişiden birisiyle konuşma” demektir. Bu îzâha göre âyetin mânâsı şöyle olur: “Sen, seni günaha dâvet eden ve günah işleyen veya küfürde ileri giden ve çağrıda bulunan nanköre itâat etme.”

“Ev” edâtı yukarıda işâret ettiğimiz gibi iki şeyden birisini ifâde etmek ve cümlede geçen iki kelimenin birbirine eşit olduğunu belirtmek için gelebildiği gibi, o iki şeyin isyan edilmeye müstahak olma hususunda birbirine eşit olduğunu ifâde etmek için de gelmiş olabilir. Buradaki “isyan”dan maksad; muhâtabın, günah ve nankörlüğe çağıran kişiye karşı sergilediği itâatsızlığıdır. Dâvet edicilerin ortak vasıfları kâfirlik iken onların bu âyette “âsim” ve “kefûr” şeklinde taksim edilmeleri, dâvet ettikleri günah ve nankörlük itibarıyladır. Yoksa dâvet edici kâfirlerin kendi aralarında “âsim” ve “kefûr” şeklinde ikiye ayrıldıklarından değildir. Zira burada bahsedilen dâvet edicilerin tümü kâfirdiler. Küfür ise günah çeşitleri içerisinde en kötü ve pis olanıdır. Öyleyse onların, küfür ve günahları açısından taksim edilmelerinin bir anlamı ve faydası yoktur. Öte yandan âyetteki yasaklığın günah ve nankörlük vasıflarına bağlanması, bu vasıfların, yasaklığın sebebi olduğuna işâret etmektedir. Şu hâlde bu, günah ve küfür noktasında itâat etmeyi yasaklayan bir emirdir. Yoksa günah ve küfür olmayan hususlarda yapılacak

itâat yasaklığa dâhil değildir.

Âyet-i kerîmedeki “isim” kelimesi, küfrün dışındaki günahları ifâde etmektedir. Çünkü Arapçada şöyle bir kaide vardır: Genellik ifâde eden herhangi bir kelime bir cümlede özel anlam ifâde eden bir kelime ile karşı karşıya geldiğinde, bu genel anlamlı kelime ile, özel anlamlı kelimenin beyân ettiklerinin dışında kalan kısım kasdedilir. Âyette “küfür” kelimesinin özel olarak zikredilmesi bunun, son derece çirkin bir günah olduğuna dikkat çekmek içindir. Şu hâlde -âyetin deyimiyle- bütün “kefûr/nankör”ler, aynı zamanda “âsim/günahkâr”dırlar; fakat bütün günahkârlar kefûr değillerdir. Ayrıca âyetteki “âsim” kelimesi ile “tâbi olanlar”ın, “kefûr” kelimesi ile de “önderlik edenler”in kasdedilmiş olması uzak bir ihtimal değildir.

Kâşifî demiştir ki: Utbe b. Rebîa gibi günahkârın biri seni günah işlemeye çağırıyor. Utbe, “dâvândan vazgeç sana kızımı vereyim” diyor. Velîd b. Muğîre gibi nankörün biri de seni küfre dâvet ediyor. Velîd, “babalarımızın dinine dönersen seni zengin yaparım” diyor.

Peygamber Efendimiz (s.a.), kâfirlerden hiçbir kimseye itâat etmediği ve onun hakkında zâten böyle bir şeyin düşünülemeyeceği belli iken kendisine bu âyette “onlardan hiçbir günahkâra veya nanköre itâat etme” şeklinde bir yasaklık getirilmesi, insanların sürekli irşad ve uyarılmaya muhtaç olduğuna işâret etmek içindir. Şöyle ki; insanların tabîat ve mizaçları, onları yanılma ve gaflete sürükleyen şehvet unsuru ile yaratılmıştır. İnsanlar arasında sâdece bir kişi Allah’ın başarılı kılması, yardımı ve irşadı ile bu irşaddan ve dikkat çekilme hususundan müstağnî kalsaydı, hiç kuşkusuz buna Peygamberimiz (s.a.) lâyık olurdu. Böylece ortaya çıkıyor ki; her müslümanın Allah Teâlâ’ya yakınlaşmaya teşvik edilmesi ve bütün işlerinde kendisini fitnelerden ve âfetlerden koruması için yaradanına yakarması şarttır.

Kâşânî bu âyetleri şöyle îzâh ediyor: “Onlardan hiçbir günahkâra” yâni onlardan sıfat ve ahval ile oyalanıp Allah’tan mahrum kalmış ya da kendi zâtı ile meşgul olup esas zâttan mahrum kalmış, ya da kendi nefsinin sıfat ve hey’etleri ile meşgul olup sıfatlardan gafil kalmış hiçbir günahkâra itâat etme. “Veya nanköre itâat etme”; yâni fiiller ve o fiillerin sonuçlarıyla uğraşıp zâttan mahrum kalana, onlara dikkat eden ya da fiilleriyle ve kendi kazançlarıyla meşgul olana, Allah’ın fiillerinden gafil olana itâat etme. Çünkü böylece onlara uygun düşer ve haktan mahrum kalırsın.

Allah hem bizi hem de sizleri mutlak biçimde düşmanlara uygun hareket etmekten muhâfaza buyursun.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٢٥﴾

25. Sabah akşam Rabbinin ismini yâdet.

“Sabah” günün ilk vakitleri *“akşam”* günün son demleri *“Rabbinin adını an.”* Yâni;

bütün vakitlerde rabbini anmaya devam et. Şu hâlde âyetteki “bukraten/sabah ve asîlen/akşam” kelimeleri ile “devamlılık” kasdedilmiş olmaktadır. Peygamberimiz (s.a.), burada emredilen zikri sabah akşam sürekli biçimde kendisi de yerine getirirdi.

Âyeti şöyle anlamak mümkündür: “Sabah, öğle ve ikindi namazlarına devâm et.” Çünkü “asl” kelimesi, ikindiden sonra başlayıp akşama kadar devam eden vakte dendiği gibi, zevalden sonra başlayan vakte de denir. Böylece “asl” kelimesi, öğlen ve ikindi vakitlerini kapsamış olur.

Müfti Sa’dî diyor ki: Beş vakit namazın farziyeti bu âyetin nâzil olmasından önce olmuşsa o zaman bu âyeti “namaza devam etmek” şeklinde tefsir etmeye ihtiyaç duyarız. Ağır basan ihtimal de gerçeğin böyle olduğu yolundadır. Çünkü beş vakit namaz, hicretten önce miraç gecesi farz kılınmıştır.

Fakir (**Bursevî**)’nin kanaâtine göre beş vakit namaz miraç gecesi farz kılınmıştır. Miraç ise hicretten bir yıl önce olmuştur. Oysa bu âyetin nâzil olduğu tarih bilinmemektedir. Bir başka ifâdeyle; bu âyet-i kerîmenin miraçtan önce mi yoksa sonra mı nâzil olduğu bilinmemektedir. Eğer söz konusu âyet miraçtan sonra nâzil olmuşsa, Sâdî Müftî’nin yukarıdaki iddiâsı yerinde olur. Eğer önce nâzil olmuşsa, o zaman bu iddiâ temelsiz kalır.

Kâşânî tefsirini yaptığımız âyetleri şöyle yorumlamaktadır: “Sabah akşam rabbinin adını an” yâni Allah’ın isimleri arasında bulunan ism-i a’zamı, bu ismin haklarını yerine getirerek mebde’/başlangıç ve müntehâ/son noktasında kemâlâtını ızhar ederek an. Bu ismin kemâlâtını fitri sıfatlarla ortaya çıkar; hem de bunu nur-i ilâhinin doğduğu vakitten itibâren yap. Nur-i ilâhinin fitrî sıfatları ezelde îcâd ettiğini ve o sıfatlara kemâlâtını koyduğunu hatırla. Bu hatırlamayı nûr-i ilâhinin battığı andan itibâren yap. Çünkü kul, fitrî sıfatlarını ortaya koyup mahrum kalarak ve kendi sıfatlarını kemâlâtıyla ortaya koyarak nur-i ilâhinin batmasına sebeb olmaktadır.

وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾

26. Gecenin bir kısmında O’na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O’nu tesbih et.

“Gecenin bir kısmında O’na secde et.” Yâni gecenin bir kısmında O’nun için namaz kıl. Herhalde bu akşam ve yatsı namazları olsa gerektir. Önceki âyetle birlikte mânâ; “beş vakit namazı edâ etme konusunda devamlılık göster” şeklinde olur.

Bu âyette “gece”nin öne getirilmesi, gece namazına özen göstermeye işâret etmek içindir. Çünkü gece namazı daha külfetli ve ihlâsa daha uygundur. Amellerin en fazîletlisi; en çok meşakkatli olanı, gösterişten uzak bulunanı ve ihlâsla yapılanıdır. Bundan dolayı gece namazı özen gösterilmeyi hak etmiştir. Âyette buna işâret edilmek üzere “gece namazı vakti” fiilden önce getirilmiştir. Âyette fiilin başında yer alan “fa”

harfi, şart mânâsını ifâde etmek için zikredilmiştir. Açıkçası; burada sanki şöyle denmiş olmaktadır: “Her ne olursa olsun, hangi durumda olursan ol gece rabbine secde et.” Bu şart anlamı da, gece namazı için ikinci bir pekiştirme anlamı taşımaktadır.

et-Tevilâtü’n-necmiyye’de bu âyetler şöyle îzâh edilmektedir: Tabîat gecesinden ve beşeriyet karanlığından Rabbine ubûdiyette fânî olarak O’na hakkıyla ibâdet et. Çünkü secdeler, zâti fâni oluşun, rukû, sıfâti fâni oluşun, kıyam ise ef’alî fâni oluşun sûretleridir. Dolayısıyla namazın taşımış olduğu sırlardan bâzılarını iyi kavra.

“Gecenin uzun bir bölümünde O’nu tesbih et.” Teheccüd namazını kıl. Çünkü bu namaz gecenin uzun bir bölümünde, üçte ikisinde veya yarısında ya da üçte birinde Peygamberimiz (s.a.)’e farz kılınmıştı. Âyette yer alan “leylen tavîlen” ifâdesi, zarf olmak üzere mansubtur. Burada şöyle bir soru gündeme gelebilir: Âyette yer alan “leyl” kelimesi zarf olmak üzere mansubtur. Ancak onu izleyen “tavîlen” kelimesi bu kelimenin sıfatıdır. O zaman âyetin mânâsı; “sen uzun gecede Rabbini tesbih et” demek olur. Öyleyse yukarda zikredilen “gecenin uzun bir bölümünde” anlamı nereden çıkmaktadır? Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Bir kere bu sorunun cevabı gâyet açıktır. Çünkü “gece” kelimesinin “tavîl/uzun” şeklinde nitelenmesi, “kasîr/kısa” kelimesini hüküm dışında bırakmak için değildir. Zira teheccüd namazının emredilmesi, aynı zamanda kısa geceleri de kapsar. Şu hâlde âyetteki “tavîlen” kelimesinden maksad, gecenin içinde “tesbih edeceğin zamanı uzat” demek olur. Yoksa bundan “uzun gece” anlamı kasdedilmemektedir.

Âyette teheccüd namazının “tesbih et” şeklinde tâbir edilmesi ve “leylen tavîlen” zarfının fiilden geriye bırakılması, bu namazın, daha önce geçen gece farz namazları mertebesinde olmadığını göstermektedir.

إِنَّ هَٰؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾

27. Şu insanlar, çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da önlerindeki çetin bir günü *(âhireti)* ihmal ediyorlar.

“Şu insanlar,” Mekke kâfirleri *“çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da”* onun gelip geçici lezzetlerine dalıyorlar. İşte onları küfre girmeye ve hakka uymaktan yüz çevirmeye yönelten asıl sâik budur. Yoksa hakkı karıştırmaları ve anlayamamaları değildir. Allah yukarda yirmi üçüncü âyette geçen “Şüphesiz Kur’an’ı sana parça parça biz indirdik” ifâdesi ile Peygamber Efendimiz’in göğsünü açtıktan ve kalbine ferahlık verdikten sonra kâfirlerin ahvâlini açıklamaya geri dönüyor.

“Önlerindeki çetin bir (âhireti) ihmal ediyorlar.” O gün için hazırlık yapmıyorlar. “Onlar bu ağır günü arkalarına atıyorlar.” “Arka” olarak tercüme ettiğimiz “verâ” kelimesi hem “ön” ve hem “arka” anlamında kullanılır. Ağır basan ihtimal bu iki kullanımın birlikte olduğu şeklindedir. Çünkü “verâ”, insana kapalı olan, onun

göremediği yön demektir. Bu anlamda arka tarafın insanın göremediği yön olması gâyet kolay anlaşılmaktadır. Ön tarafın insana nasıl kapalı olduğu meselesine gelince, bazen insanın ön tarafı da insana kapalı olabilir. Böylece "ön taraf" görülmezlikte "arka taraf"a benzetilmiş ve istiâre yoluyla ön tarafa da "verâ" denmiş olur.

"Ağırlık" aslında düşünce itibariyle uzun olan bir şeyin sıfatı değil, ağır ve kaba olan ve hacim itibariyle dünyada yer tutan cisimlerin sıfatıdır. Böyle bir kelimenin "gün" gibi zaman dilimine sıfat olarak verilmesi, o günün ağırlık ve zorluk bakımından ağır bir yüke benzemesinden dolayıdır. Bu hâliyle ifâde, bir tablonun diğer tabloya benzetilmesi gibi bir çeşit istiâre ihtiva etmektedir. Bu âyet-i kerîmede, dünyaya gönül veren, dünyanın nimetlerine meyleden ve özellikle insanlara zulmedip onlardan rüşvet alan kimselere bir tehdid vardır.

نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا اَسْرَهُمْۚ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٢٨﴾

28. Onları biz yarattık; onların yaratılışını sapasağlam yaptık. Dilediğimizde *(kendilerini yok eder)* yerlerine benzerlerini getiririz.

"Onları" bir nutfeden başkası değil, *"biz yarattık; onların yaratılışını sapasağlam yaptık."* Mafsallarını da biz pekiştirdik. Yâni mafsallarının bağını sinirlerle biz sağlamlaştırdık. Tâ ki böylece kalkıp oturabilsinler, alıp verebilsinler, hareket edebilsinler. Yaratan ve nimet veren varlığın hakkı, nankörlük edilmek değil, şükredilmektir. Dolayısıyla bu âyet-i kerîme, bir teşvik anlamı taşımaktadır.

Arapçada "esir" kelimesi rabt; yâni bağ anlamına gelir. Kelimedeki bu "bağ" anlamından hareketle, bir kimse diğerini herhangi bir bağ ile bağladığında "esera'r-racule" ifâdesi kullanılır. Âyet-i kerîmede "esr" kelimesinden sonra arada bir mukadder kelime vardır ki o da, mafsallar anlamına gelen "mafâsıl" kelimesidir.

Şu hâlde âyet-i kerîmenin mânâsı; "onların yaratılışlarını sağlam yaptık, fıtrat ve endâmları yerli yerindedir" demektir.

Râğıb İsfahânî diyor ki: Bu âyet-i kerîmede insanın yapısındaki hikmete işâret edilmekte ve bu hikmet üzerinde insanın derinden derine düşünmesi emrolunmaktadır. Nitekim bir başka âyet-i kerîmede bu mânâda; ***"Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır, kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz"*** (ez-Zâriyât, 51/20-, 21) buyrulmaktadır.

Bâzı âlimler bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermişlerdir: "İdrarınız çıktıktan sonra idrar yolunuzu, gâitanız çıktıktan sonra gâita yolunuzu sapasağlam yaptık. Böylece o yolların kasılarak sıhhatli bir şekilde devam etmesini sağladık." Âyetin mânâsı şöyle de olabilir: "İdrar ve gâita yolunuzu sizin irâdeniz olmadan gevşemez şekilde sağlam kıldık."

Onları değiştirmeyi *"dilediğimiz zaman yerlerine başka benzerlerini getiririz."*

Yâni onları helâk ettikten sonra yerlerine onların benzerlerini getiririz. “Tebdil” kökü çoğunlukla iki aded mef’ûl alır. Bunun, “فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ/***Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir”*** (el-Furkan, 25/70) âyetinde örneği görmek mümkündür. Allah, o kötülüklere bedel olarak iyilikleri getireceğini haber vermektedir.

Tefsirini yaptığımız âyette; “hem de onların yerlerine benzerlerini, hiç kuşkusuz, eşsiz bir biçimde getiririz” buyrulmaktadır. Bu da “izâ” zaman edâtının işâret ettiği üzere “öldükten sonra dirilme”dir. İlk yaratıştaki benzerlik ancak mafsalların sağlam yaratılması ve asli unsurlar itibariyledir. Ancak bu benzerlik, letâfet ve kesâfet gibi ârizî durumlar hasebiyle ayrılığa ve başkalığa zıd değildir.

Yaratma konusunda onları emsâlleriyle tebdil ederiz. Yâni onları öldürürüz, ikinci yaratılışta bu sûret ve hey’ette yeniden yaratırız.

Bu âyet-i kerîmeyi şu şekilde anlamak da mümkündür: “Dilediğimiz zaman onların yerlerine Allah’a itâat eden başkalarını getiririz.” Bu mânâyı, şu meâldeki âyet te’yid etmektedir: **“Eğer *(gerektiğinde savaşa)* çıkmazsanız, *(Allah)* sizi pek elem verici bir azap ile cezâlandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir.”** (et-Tevbe, 9/39)

Âyet-i kerîme bir korkutma ve gözdağı verme anlamı ifâde etmektedir. Burada bahsedilen benzerlik şeklîdir. Bu benzerliğin oluşu, amel ve itâat bakımından gayrılığa aykırı değildir. Âyetteki “izâ” edâtı, Allah’ın “onları giderip yerlerine başkalarını getirme” noktasındaki gücünü ve kuvvetini hükme bağlamaktadır. Böyle olmasaydı, getirilmesi gereken edat “in” olurdu. Çünkü “in” edâtı, henüz vukû bulmamış şeylerin başına gelir. Bizim örneğimizde de bahsedilen “tebdil” işi henüz vuku bulmuş değildir.

Kâşânî bu âyet-i kerîmeyi şöyle yorumlamaktdaır: Biz onların istidadlarını belli etmek sûretiyle onları yarattık. Ezelî mîsak ve hakîkî ittisal ile onları takviye ettik. Fiillerini bizim fiillerimizle selbetmek, sıfatlarını bizim sıfatlarımızla silmek, zâtlarını bizim zâtımızla ifnâ etmek, dilediğimizde onları benzerleriyle değiştirmek sûretiyle değiştiririz.

إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾

29. Şüphesiz ki bu bir öğüttür. Artık dileyen Rabbine bir yol tutar.

“Şüphesiz ki bu” sûre veya buradaki âyetler *“bir öğüttür.”* Yâni ebedî mutluluğun elde edilmesinde kaçınılmaz olan şeyleri hatırlatan bir öğüttür. Burada görüldüğü üzere sûre veya âyetler öğütün bizâtihi kendisi kılınarak mubalağalı bir anlam elde edilmiştir.

Bir tefsire göre; Ehl-i beytin îsâr ve tasadduk etme konusunda yaptıkları, mü’minler için ibrettir/öğüttür. Zira bu şekilde amel ederlerse onun benzeri mükâfatı onlar da elde ederler.

“Artık dileyen Rabbine bir yol tutar.” Yâni artık dileyen rabbine yâni onun sevabına kendisini ulaştıracak bir vesile edinir. Bir başka ifâdeyle; artık dileyen bu sûre veya âyetlerin içinde yer alan şeyleri yaparak Rabbine yakınlaşma yolunu tutar.

İbn Şeyh bu âyet-i kerîmeyi şöyle anlamıştır: O günün ağırlığından ve şiddetinden kurtulmayı dileyen kimse Rabbinin rızâsına kendini yaklaştıracak bir yol tutar. Bu yol Allah’a itâat yoludur.

وَمَا تَشَاۤؤُنَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٖيماً حَكٖيماًۗ ﴿٣٠﴾

30. Sizler ancak Rabbinizin dilemesi *(izin vermesi)* sâyesinde *(bir şeyi)* dileyebilirsiniz. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sâhibidir.

“Allah dilemedikçe siz diliyemezsiniz.” Bu cümle, hakkı ortaya koyup onu yol edinmekte sâdece onların dilemelerinin yeterli olmadığını beyân eden bir cümledir. Nitekim “şart” edâtının zâhirinden anlaşılan da budur. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: “Sizler yol edinmeyi diliyemezsiniz ve hiçbir vakit bunu elde etmeye gücünüz yetmez. Bu yolu ancak, Allah Teâlâ’nın sizin için dilediği vakitte edinebilirsiniz. Zira kulun dilemesinin, “kesb/fiilleri kazanmak” noktasından başka hiçbir rolü yoktur. Asıl etki ve yaratma Allah’ın dilemesine bağlıdır. Bu konuda söylenmesi gereken şudur: “Dileme” kulun ihtiyâri fiillerinden değildir. Tam tersine “dileme”, Allah’ın onu dilemesine bağlıdır. Bu tesbit, kulun dilemesinin taalluk ettiği fiillerin kulun ihtiyarı sonucunda vuku bulması ve onun dilemesiyle gerçekleşmiş olması durumuyla çelişmez. Her ne kadar kulun dilemesi bu konuda müstakil, bağımsız değilse de... Dile getirdiğimiz bu anlayış, Ehl-i sünnetin görüşü olan “cebr-i mutavassıt” olarak adlandırılan görüştür. Ehl-i sünnetin kanâatine göre irâde meselesi iki ucun arasındadır. Daha açık söylemek gerekirse ehl-i sünnet, kaderi inkâr eden görüşle kulun hiç irâdesinin olmadığını söyleyen cebr görüşü arasında bir yerdedir.

Aynu’l-maânî’de şu açıklama yer almaktadır: “Artık dileyen Rabbine bir yol tutar”: Yâni artık kulluk mükellefiyeti hüccetini dileyen Rabbine bir yol tutar. *“Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz”*: Yâni Allah dilemedikçe siz uluhiyetin kahrını ortaya çıkarmayı dileyemezsiniz.

“Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.” Bu cümle, Allah’ın dilemesinin ilim ve hikmete dayalı olduğunu haber vermektedir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ ilim ve hikmette son derece üstündür. Herkese lâyık olduğu şeyi yapar. Onlar için ancak ilmin ve hikmetin gereği olan şeyleri diler.

Kâşânî ise bu âyetleri şöyle anlamaktadır: Sizler ancak ve ancak benim dilememi dileyebilirsiniz. Önce ben size dilerim sonra siz beni dilersiniz. Dolayısıyla sizin irâdenizden önce benim irâdem vardır. Hattâ dış dünyaya yansıyan, benim dışa yansıyan irâdemin ta kendisidir. Allah Teâlâ onlara bahşetmiş olduğu bilgileri hakkıyla bilir. O,

bu bilgileri onlara nasıl vereceğini ve onlarda bu bilgilerin kemâlini nasıl ortaya çıkaracağını en iyi bilen hikmet sâhibidir.

يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿٣١﴾

31. O, dilediğini rahmetine dâhil eder. Zâlimlere gelince, onlar için elem verici bir azap hazırlamıştır.

"O" Allah rahmetine girmesini *"dilediğini rahmetine dâhil eder."* Bu son ifâde, Allah Teâlâ'nın ilim ve hikmete dayalı olan "dilemesinin ahkâmını" beyân cümlesidir. Yâni Allah rahmetine girmesini dilediği kimseleri rahmetine sokar. Rabbine doğru yol tutma istikametine kulun dilemesini yönelten O'dur. Kulu cennete götüren îmân ve itâatı nasip eden de O'dur.

"Zâlimlere gelince," -ki onlar irâdelerini yukarda işâret ettiğimiz istikametin tersine çevirenlerdir- "*onlar için elem verici bir azap hazırlamıştır."* Çok büyük, acı verici bir azap hazırlamıştır. Bu son kısmı da göz önüne alarak âyet-i kerîmeye şöyle anlam vermek mümkündür: "Allah dilediğini rahmetine sokar, zâlimlere ise azap eder." Buna göre "e'adde lehum/onlara hazırlamıştır" ifâdesi, zâlimler kelimesinin tefsiri olur.

Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın bâzı kullarını kendi mârifetinin rahmetine sokacağına işâret etmektedir. Buna karşılık hidâyet makamına sapıklığı, mârifet makamına cehâleti koyan zâlim kullarına ise Allah ruh ve cesede elem veren hicap azâbı hazırlamıştır. Yine onlara, Allah'tan başkalarıyla birlikte oldukları için hesap vermek üzere Rabbın huzûrunda durma, sonra da fiillere takılıp Allah'a dönmedikleri için cehennemde kalma azâbı hazırlamıştır.

Allah bu sûreyi haşr ve dirilme günü hazırlanmış olan azapla bitiriyor. Bu bitiriş, -ibretli bir bakış ve derin bir anlayış sâhibi olan kimselere gizli kalamayacağı üzere-sûrenin başlangıcına uygun olan güzel bir bitiriştir.[223]

---

[223]. İhsan sâhibi olan Allah'ın yardımıyla İnsan sûresinin tefsiri tamamlandı.

سُورَةُ الْمُرْسَلَاتِ

77- el-MÜRSELÂT SÛRESİ

Mekke'de inmiştir. 50 âyettir. «Gönderilenler» anlamına gelen «el-mürselât» kelimesi ile başladığı için sûre bu adı almıştır. Müfessirler, «gönderilenler»den maksadın, âlemin idâresi ile görevli bir kısım melekler veya rüzgârlar, yahut peygamberler, yahut da Kur'an âyetleri olabileceğini belirtmişlerdir.

O GÜN
YALAN SAYANLARIN
VAY HALİNE!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّج۪يمِ

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفاًۙ ﴿١﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفاًۙ ﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ
نَشْراًۙ ﴿٣﴾ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقاًۙ ﴿٤﴾ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْراًۙ ﴿٥﴾ عُذْراً اَوْ
نُذْراًۙ ﴿٦﴾ اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌۜ ﴿٧﴾ فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْۙ ﴿٨﴾
وَاِذَا السَّمَٓاءُ فُرِجَتْۙ ﴿٩﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْۙ ﴿١٠﴾ وَاِذَا الرُّسُلُ
وَمَٓا اَدْرٰيكَ ﴿١٣﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِۚ ﴿١٢﴾ لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْۜ ﴿١١﴾ اُقِّتَتْۜ ﴿١٥﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿١٤﴾ مَا يَوْمُ الْفَصْلِۜ

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Yemin olsun, *(iyiliklerle)* birbiri peşinden gönderilenlere;
2. Şiddetle eserek *(zararlıları)* savurup atanlara;
3. *(Hakîkat ve hayırları)* yaydıkça yayanlara;
4. *(Hak ile bâtılı)* birbirinden iyice ayıranlara;
5. *(Allah'a yönelenleri)* arıtmak,
6. *(Kötüleri)* sakındırmak için öğüt telkin edenlere;
7. Bilin ki size vaad olunan şey gerçekleşecektir.
8. Yıldızların ışığı söndürüldüğü,
9. Gökkubbe yarıldığı,
10. Dağlar ufalanıp savrulduğu ve
11. Peygamberlerin *(ümmetleri hakkında şâhidlik)* vakti tâyin edildiği zaman *(artık kıyâmet kopmuştur)*.
12. *(Bu alâmetler)* hangi vakte ertelenmiştir?
13. Ayırım gününe.
14. *(Rasûlüm!)* Ayırım gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin!
15. O gün *(Peygamber'i ve âhireti)* yalan sayanların vay hâline!

"Andolsun birbiri peşinden gönderilenlere", Hak üzere oldukları, hakka uydukları için hak ehline dünyada ve âhirette bâtıla sapanlara da hakka uymadıklarından uyarı için vahiy indirenlere.

“el-Mürselât” kelimesinin başındaki “vav” harfi kasem yâni yemin anlamı ifâde eden vavdır. Âyetin başındaki “el-Mürselât” gönderilmiş tâife, zümreler anlamınadır. Meleklere tâife ve zümre denmesi her günün veya her yılın ya da her olayın meleklerinin kendi aralarında bir tâife ve zümre oluşturmalarından dolayıdır.

Birinci âyette yer alan “urfen” kelimesi, “peşipeşine” anlamınadır. Burada birinci âyette meleklerin “birbiri peşinden gönderilenler” şeklinde ifâde olunması, “teşbih-i beliğ” kabilindendir. Buradaki teşbîhte ardarda gönderilen melekler, atın yelesindeki kıllara benzetilmiştir. Bir başka ifâdeyle burada birbiri ardına akan meleklerin üzerine yemin edilmektedir.

Birinci âyette yer alan “urfen” kelimesi, “birbiri ardına, peşipeşine” anlamına geldiği gibi, -münker; yâni çirkin şey anlamının zıddı olan -, “ma’rûf ve ihsan” anlamına da gelebilir. Kelimenin bu anlama gelmesi doğal olarak ilgisiz değildir. Çünkü melekler eğer rahmet için gönderilmişler ise kelimenin ma’rûf ve ihsan anlamına geldiği kolayca anlaşılır. Eğer melekler kâfirlere azâb etmek için gönderilmişlerse bu da peygamberlere ve müminlere yapılmış olan bir ma’rûf ve ihsan demektir. Bir başka ifâdeyle; düşmanlara verilecek azâb, dostlara yapılmış ihsan, iyilik demektir.

فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفاً ﴿٢﴾

2. Şiddetle eserek *(zararlıları)* savurup atanlara;

“Asafati’r-rîhu” demek, “rüzgar şiddetle esti” demektir. Şiddetle eserek savurup atanlara, İkinci âyetteki “asfan”, üçüncü âyetteki “neşran”, dördüncü âyetteki “farkan” kelimeleri kendi fiillerini pekiştirmekte, anlamı güçlendirmektedirler.

“ve’l-Mürselâti urfen” âyetinden sonra “el-Âsıfât” kelimesinin başına “fâ” harfinin getirilmesi meleklerin dünyaya inip harekete geçmelerinin, gönderilmelerinin hemen ardından olduğuna, arada hiç zaman aralığı bulunmadığına işâret etmek içindir. “el-Mürselât, el-Âsıfât, en-Nâşirât” sıfatlarının nitelemiş oldukları, meleklerdir.

وَالنَّاشِرَاتِ نَشْراً ﴿٣﴾

3. *(Hakîkat ve hayırları)* yaydıkça yayanlara;

“en-Neşr”, yaymak anlamınadır. “el-Âsıfât” kelimesinden sonra tekrar “vav” harfine dönülmesi sebebsiz değildir. Çünkü yayan melekler, “el-Mürselât/gönderilen” meleklerin zümrelerinden farklı zümredendirler. Bu ilk beş âyette iki kısım melek görüyoruz. Allah birinci grubu iki vasıfla niteliyor. Sonra bunları ikinci grub izliyor, Allah ikinci grubu üç vasıfla niteliyor.

فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ﴿٤﴾

4. ***(Hak ile bâtılı)*** **birbirinden iyice ayıranlara;**
“Fark”, “bir şeyi ayırmak” anlamınadır.

فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٥﴾

5. ***(Allah’a yönelenleri)*** **arıtmak,**
“İlka” burada, “atmak” anlamına değil, “ulaştırmak ve indirmek” anlamınadır. Âyetin sonundaki “zikran” kelimesi, “vahy” anlamınadır. Vahyin verilmesi kavramı “yayma ve fark irâdesi” şeklinde yorumlanmıştır.

Görüldüğü üzere Allah bu ilk grup âyette işleri idâre etmek, rızıkları yerlerine ulaştırmak, yağmurları yağdırmak, rüzgarları estirmek, kulların amellerini gece ve gündüz yazmak, ruhları kabzetmek gibi işleri yapmak üzere gönderdiği meleklerden bir tâifenin üzerine yemin ediyor.

“Âsıfât” kelimesi, “asfu’r-riyâh/rüzgarın esmesi”nden alınmıştır, meleklerin aldıkları emirleri rüzgar gibi hızlıca yerine getirmelerine işâret etmektedir.

Bir de Allah, burada, aldıkları vahiylerle inerken havada kanatlarını veya dünyanın dört bir tarafına şeriatlarını yayan, ya da hak ile bâtılın arasını ayıran ve peygamberlere vahyi veren diğer meleklerin üzerine yemin ediyor.

عُذْرًا اَوْ نُذْرًا ﴿٦﴾

6. ***(Kötüleri)*** **sakındırmak için öğüt telkin edenlere;**
Altıncı âyetteki “uzran” kelimesine gelince, bu kelime, “kötülüğün silinmesi” anlamına gelen “azera” fiilinin masdarıdır. “Nuzran” ise, “enzera/korkuttu” fiilinin ism-i masdarıdır. Ama masdar değildir.

İbn Şeyh der ki: “Zikr” kelimesi ile kasdedilen vahyin bütünü ise, bu takdirde “uzran ev nuzran” kelimeleri bedelu’l-ba’z minel kül/bütünden bir kısmın bedel olmasıdır. Çünkü müminin mutluluğuyla ilgili bir âyetin indirilmesi ona mâzeret verme ve günahını silme ile aynı anlamadır. Yine kâfirin bedbahtlığı ile ilgili bir âyetin indirilmesi ise onun kâfirliğine uyarı âyetinin indirilmesi ile aynı anlamadır.

Yukardaki “uzran ev nuzran” kelimeleri, “vahiy indirme” sıfatının sebebini bildirmek için olabilir. Çünkü vahiy indiren melekler bunu, tevbe ve istiğfar ile Allah’tan özür dileyen müminlerin günahlarının silinmesi, günahlarında ısrarlı olan bâtıl yola sapmış kimselerin korkutulması için yapmaktadır.

Keşfu'l-esrar'da, "uzran" kelimesi açıklanırken Allah Teâlâ'nın kullarından kendine yönelecek mâzereti ortadan kaldırmak için vahyi melekler vâsıtasıyla indirdiği şeklinde bir ifâde kullanılmaktadır. Böylece kulların ellerinde bahâne kalıp da "ya Rabbi bana peygamber gelmemişti" demesin... "Nuzran" kelimesi açıklanırken de şöyle deniyor: Vahiy, Allah'ın azâbından onların uyarılmaları için indirilmiştir.

İbn Abbas (r.a.)'ın "uzran ev nuzran" âyet-i kerîmesini açıklarken şöyle bir açıklamada bulunduğu naklediliyor: Allah Teâlâ der ki: "Ey Âdemoğlu Ben sırf hatırlatmak veya günahlarınızdan kurtarmak ve hatalarınızı örtmek için hasta ediyorum. Rabbiniz hastalıkların size ağır geldiğini çok iyi biliyor. Ben bu konuda sizin mâzeretinizi kabul etmek istiyorum."

Bâzı âlimler üzerinde durduğumuz bu âyetlere mânâ verirken, "birbiri peşinden gönderilen melekler" şeklinde değil de, "birbiri ardından gönderilen meleklerin rabbine" biçiminde mânâ vermektedirler.

İrşad'da bu ilk beş âyetteki kelimelerin dizilişi ile ilgili olarak şöyle bir açıklama yer alıyor: Burada şerîat ve nefislerin yayılması, hak ile bâtılın birbirinden ayırd edilmesi kavramlarının vahyin indirilmesi kavramından önce zikredildiğini görüyoruz. Oysa zâhir olan hak ile bâtılın vahyin yayılmasından sonra değil, vahyin yayılmasıyla birlikte olmasıdır. Ayrıca peygamberlere vahyin indirilmesi şerîatlerin yeryüzünde yayılmasından ve ölülerin ruhlarının diriltilmesinde hak ile bâtılın birbirinden ayrılmasından öncedir. Görüldüğü üzere âyette yer alan ifâdeler olayların mantıkî akışına uymamaktadır. Böylece bu olayların her birinin vahyin indirilmesi amacının ve kendilerine önem verilmesinin gerçek olduğuna işâret edilmek istenmektedir.

Burada bir başka ihtimal daha vardır. O da âyette zikredilen vasıfla nitelenmiş melek zümrelerini üzerine yemin edilerek meleklerin yüceltilme ve ta'zime lâyık olduklarına işâret vardır. Eğer bu sıfatlar gerçek hayattaki oluş biçimine ve mantıkî silsilesine uygun olarak getirilmiş olsalardı; vahyin indirilmesi, şerîatlerin yayılması, hak ile bâtılın birbirinden ayrılmasının yukarda işâret ettiğimiz lâyık olma kavramını gerektiren sıfatlar oldukları zannedilirdi.

Bu âyetin tefsirinde bu yazdıklarımızın dışında başka şeyler de söylenmiştir. Fakat burada kasdedilenlerin melekler olduğu yolundaki tercih daha doğrudur. Çünkü biz orada tahkik ehli âlimlerin, melekler arasında "el-Murselât/gönderilenler", "en-Nâşirât/ şerîatı yayanlar", "el-Mulkiyât/vahiy getirenler" vb. melekler olduğunu söylediklerini ifâde etmiştik.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle gelmiştir: "Hz. Ömer (r.a.)'ın hilâfeti zamanında Irak ehlinden Sâbîğ isminde bir adam gelmiş ve ondan Zâriyât ile Mürselât sûrelerini sormuştu. Bir süre sonra Sâbîğ, insanları zor durumda bırakıp alt etmek için böyle zor âyetlerden sorular sormayı artık âdet edindi. Bunun üzerine Hz. Ömer bu adama kırbaç vurdu ve şöyle dedi: 'Eğer başını traş edilmiş görseydim senin boynunu vururdum." Hz. Ömer bu sözü Hz. Peygamber (s.a.)'den işittiği bir hadis sebebiyle söylemişti. Zira bu Hâricîlerin özelliği idi, Hz. Peygamber (s.a.) '*Ümmetim içinde Hâriciler (Havâric) bir*

topluluk ortaya çıkacak, onların nişanı ve alâmeti başlarının ortasını traş etmeleridir.' buyurmuştu. Hz. Ömer (r.a.) Irak emiri Mûsa el-Eş'arî'ye: "Bu Sâbîğ denilen adamı bir sene sürgün edin, onunla oturun ve ona gerçeği anlatın." ifâdelerinin yer aldığı bir mektup yazdı. Bu bir sene sonunda Sâbîğ tövbe etti ve özür diledi. Hz. Ömer (r.a.) onun özrünü kabul etti.

Kamus'ta ifâde olunduğuna göre Sâbîğ insanları ifsad eder, üstü kapalı sözlerle ve sorularla kafalarını karıştırırdı. Hz. Ömer onu Basra'ya sürmüştür.

إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾

7. Bilin ki size vaad olunan şey gerçekleşecek!

Bu ifâde yukarıda geçen kasem'in cevabıdır. Bir başka ifâdeyle yukarıda üzerlerine yemin edilerek pekiştirilen gerçek, bu parantez içindeki ifâdedir. Yâni burada denmek isteniyor ki; kıyâmetin geleceğine dâir size yapılan vaad hiç çâresi yok mutlaka olacaktır.

Âyette işâret edilen "vaad edilen gerçek" kıyâmetin gelişidir. Çünkü bu âyetin hemen ardında zikredilen olaylar kıyâmet gününün alâmeti olan olaylardır. Vaad edilen gerçeğin kıyâmet olduğunu buradan anlıyoruz.

Kelbî diyor ki: Buradaki vaadden maksad herkesin başına gelen hayır ve şerdir. *et-Te'vilat en-Necmiyye*'de bu âyet-i kerîme başka türlü anlaşılıyor: Allah'tan kıyâmet gününün geleceğine dâir yapılan vaad, ehl-i mârifet, ehl-i şuhud, zevk ve vücûd erbabı için kesinlikle meydana gelecektir. Buna karşılık hicab ve ihticab ehline gelince, onlar hicabın kaldırılmasına, perdenin açılmasına hazır iseler, bu meydana gelecektir. Bu gerçeğe Allah Kasas ve Rahman sûrelerinde şu şekilde işâret buyurmaktadır: ***"O'nun zâtından başka herşey yok olacaktır."*** (el-Kasas, 28/88) Yâni derhal yok olacaktır. Bir diğer âyet-i kerîme ise az önce işâret ettiğimiz üzere Rahman sûresindedir. Allah orada şöyle buyurur: ***"Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak."*** (er-Rahman, 55/26) Yâni yeryüzünde fânî olan her canlı bakada fânî olacaktır. Çünkü bir kural vardır. Mukayyed kayıtlı ifâde mutlak ifâdenin mutlaklığı içinde kaybolup gider. Tıpkı yıldızın ışığının güneşin ışığı içinde yok olup gitmesi; yarımlığın, üçte birliğin, dörtte birliğin iki, üç, dört sayısı içinde kaybolup gitmesi gibi.

Yukarıdaki âyetlerin ardından Allah kıyâmet gününün eserlerinin ve olaylarının ortaya çıkmasından ve şakavet/bedbaht olacak kimseler için dalâletlerinin meydana gelmesinden söz ediyor.

فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ﴿٨﴾

8. Yıldızların ışığı söndürüldüğü,

Yıldızların bizzat varlıkları silinip yok edildiği zaman. Bu âyette geçen “tams” kökü “herhangi bir şeye delâlet eden eserin silinmesi” demektir. Burada uygun mânâ budur. Çünkü böyle bir mânâ verdiğimizde, İnfitar sûresindeki âyetle uyumlu bir mânâ olur. Zira Allah orada ***“yıldızlar döküldüğü zaman”***. (el-İnfitar, 82/2) ifâdesini kullanıyor. Ancak âyetteki yıldızların söndürülmesi ifâdesi, “yıldızların ışıkları söndürüldüğü zaman” şeklinde de anlaşılabilir. Ancak birinci anlam daha uygundur. Çünkü birinci anlamda “ışık” kelimesi gibi gizli bir kelime bulmaya ihtiyaç yoktur.

Bu âyet-i kerîmeye, “yıldızların haberi dürüldüğü ve gizlendiği zaman” şeklinde bir anlam vermek de mümkündür. Ancak bu üç ihtimalden birincisi daha uygundur. Âyetin anlamı şöyledir: Yıldızlar söndürüldüğü zaman size vaad edilenler meydana gelecektir. Ya da yıldızlar söndürüldüğü zaman dirileceksiniz veya yaptıklarınızın karşılığını göreceksiniz. Bu âyet-i kerîmede iza’nın cevabının hazfedilmesinin sebebi bundan önceki âyette yer alan **“size vaad edilen şeyler mutlaka olacaktır”** ifâdesinin buna delâlet etmesinden dolayıdır.

Bu son âyet-i kerîme insandaki zâhirî ve bâtınî on duygu yıldızlarının, hakîkat güneşi doğduğu zaman hakîkatleri idrak etmekten âciz kalacağına işâret etmektedir.

وَاِذَا السَّمَٓاءُ فُرِجَتْۙ ﴿٩﴾

9. Gökkubbe yarıldığı,

“Gök” Rahman’ın korkusundan *“yarıldığı zaman”* ve gökyüzünde, Allah’ın ***“onda hiçbir çatlak da yok”*** (Kaf, 50/6) âyeti ile olamayacağını ifâde buyurduğu yarık ve çatlaklar meydana geldiği zaman, gök bu yarılma ile kapı kapı olduğu zaman...

Bu âyet-i kerîmede Allah’a dâir tecellîler ardarda geldiği zaman ruhların semâlarının yarılacağına ve paramparça olacağına işâret vardır.

وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْۙ ﴿١٠﴾

10. Dağlar ufalanıp savrulduğu ve

Kalburda elenen taneler gibi olduğu ***“zaman,”***

Bu âyet-i kerîmede muâyene “gözle görme” ve müşâhede başladığı zaman, fâsid ve bozuk vehimlerle hayal dağlarının yok olup gideceğine işâretler vardır.

وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْۜ ﴿١١﴾

11. Peygamberlerin *(ümmetleri hakkında şâhidlik)* vakti tâyin edildiği zaman *(artık kıyâmet kopmuştur)*.

"Peygamberlere vakit tâyin edildiği zaman" yâni ümmetlerine şâhidlik etmek üzere gelecekleri vakit belirlendiği zaman. Bu zaman geldiğinde ve hazır olduğunda belli olur. Çünkü böyle bir zaman gelmeden önce, peygamberler için belirlenmez. Zira bu zamanın hangi zaman olduğunun bilgisi sâdece Allah'a âiddir. Bir başka ifâdeyle; peygamberlerin gelecek oldukları vaktin onlara beyân edilmesi, kıyâmetin alâmetleri cümlesindendir. Şöyle ki; bu belirleme ve tâyin dünyada olmayacaktır. Zira dünyada iken peygamberlerin ümmetlerine şâhidlik etmeleri için gelecekleri bir zaman tâyin edilmiş değildir. Bu zaman gelip çattığında peygamberlere: "şehâdet için geliniz, bunun vakti gelmiştir" denilecektir.

Biz yukarda üzerinde durduğumuz âyetin anlamı olarak "peygamberlere ümmetlerine şâhidlik etmek üzere gelecekleri zaman belirlendiğinde" şeklinde bir anlam vermiştik. Bu âyete şöyle bir anlam vermek de mümkündür: "Peygamberler bekledikleri zamana ulaştıklarında"... Bu zaman hâliyle kıyâmet günüdür. Çünkü âyette yer alan "tevkît" Arapçada herhangi birşeyi belirlemek, zamanını tâyin etmek anlamına gelebildiği gibi herhangi bir şeyi belirlenmiş vaktine ulaştırmak anlamına da gelir. Birinci anlama göre zamanın tâyin edilmesi zâtlarla ilgili bir kavram değildir. Zâtlar için bu kavram herhangi bir kelime takdir etmeksizin düşünülemez. Çünkü vakti tâyin edilen cesedler, maddî varlıklar değil, olaylardır. Peygamberlerin vakti tâbiri, peygamberlerin bizzat şahsiyetleri değil, gelme zamanlarıdır. Çünkü şahsiyetler oldukları yerde dururlar. Bunlar için bir vakit tâyin etmek düşünülemez. Oysa zaman içinde durmadan yenilenen zamanla ilgili kavramlar için bir vakit belirlemek mümkündür. Âlimlerin bu konudaki görüşleri böyledir.

Sa'dî Müftî der ki: İki anlamdan ikincisinin cesedler açısından herhangi bir kelime takdîri yapılmadan düşünülmesi kolayca anlaşılabilecek bir husustur. Bu âyet-i kırâat âlimlerinden Ebû Amr "vukkıtet" şeklinde aslına uygun okumuştur. Çünkü kelime "vakt" kökünden türemiştir. Diğer kırâat âlimleri ise vavı hemzeye çevirerek burada olduğu gibi "ukkitet" şeklinde okumuşlardır.

Bu âyet-i kerîme kalb, sırr ve tâyin elçilerine, organların ümmetine şâhidlik edeceklerine işâret etmektedir.

لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ﴿١٢﴾

12. *(Bu alâmetler)* hangi vakte ertelenmiştir?

Bu cümlenin başında gizli bir "kıyle/denilmiştir" ifâdesi mevcuddur. Bu âyet-i kerîme yukarıda geçen, **"peygamberlere vakit tâyin edildiği zaman"** ifâdesinin başındaki "iza" kelimesinin cevabıdır. Buna göre ifâdeyi tam şekliyle yansıtmamız gerekirse

burada şöyle denmiş oluyor: Onlara denilir ki; Peygamberlere dâir işler; onların toplanması ve getirilmesi ne zamana tehir edilmişti? Âyet bir başka âyette şöyle açıklanıyor: ***“Allah’ın peygamberleri toplayıp da size ne cevap verildi”*** dediği gün, ***“Bizim hiçbir bilgimiz yok, şüphesiz gizlilikleri hakkıyla bilen ancak sensin”*** diyeceklerdir. (el-Mâide, 5/109) Üzerinde durduğumuz âyetteki sorudan maksad o günün şanını yüceltmek ve korkusundan hayret uyandırmaktır.

Kâşânî bu âyet-i kerîmeyi kendine özgü ifâdelerle şöyle anlıyor: Elçiler yâni sevap ve cezâ melekleri tâyin edilip belirlendiğinde ya müjde, rahat ve esenlik vermek, ya da azâb, çile ve zillet ulaştırmak için kendilerine tâyin edilen zamana ulaştıklarında denilecek ki bütün bunlar hangi gün için ertelendi. Bunlar peşinen sevabın ve cezânın, amelin işlendiği gün verilmeyip ertelendiği o büyük gün içindir. Bir de beşer elçiler yâni peygamberler tâyin edildiklerinde ve kendileri için itâatkâr ile âsîyi, saîd ile şakî’yi birbirinden ayırmaları için belirlenmiş olan güne ulaştıklarında denilecek ki bütün bunlar hangi güne ertelenmişti? Peygamberler itâatkar ile âsîyi, saîd ile şakîyi birbirinden ayırabileceklerdir? Çünkü onlar herkesi sîmâsından tanıyacaklardır.

لِيَوْمِ الْفَصْلِ ﴿١٣﴾

13. Ayırım gününe.

Bu son âyet-i kerîme ertelenme gününün hangi gün olduğunu beyân etmek için getirilmiştir. O hâlde bu ertelenme günü yaratıklar arasında ayırım yapılacağı ve hakların sâhiplerine ulaştırılacağı, iyilik yapanla kötülük yapan arasında hüküm verileceği, Allah’ın birliğine inananlar ile inanmayanlar arasında ayırım yapılacağı gündür.

Bâzıları derler ki: O gün sevenle sevgili birbirinden ayrılacaktır. Ancak Allah uğrunda, sırf Allah için birbiriyle muâmele yapanlar bundan hâriç olacaklardır. O gün peygamberler annelerinden, babalarından, kardeşlerinden ayrılacaklardır. Ancak hak ve adâlet üzere olanlar birbirlerinden ayrılmayacaklardır.

وَمَا أَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ﴿١٤﴾

14. *(Rasûlüm!)* Ayırım gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin!

Hüküm gününün ne olduğu, mâhiyetinin nasıl olduğu hakkında seni bilgilendiren ve bu konuda sana bilgi sağlayan kimdir? Çünkü sen böyle bir günün benzerini görmüş değilsin Senden önce hiç kimse de böyle bir günün şiddetini görmüş değildir ki, sen bunu onlardan duymuş olasın.

Bu son âyette “yevmu’l-fasl/hüküm günü” ifâdesi açık olarak kullanılmaktadır. Oysa bu kelime daha önce geçtiği için yerine zamir getirilebilirdi. Ancak zamirin getirilmeyip de kelimenin açık olarak getirilmesi o günün korkunçluğunu ve fecaatini arttırmak içindir. Âyette hüküm verme gününün çok korkunç, benzersiz ve kimsenin takdir edemeyeceği, mâhiyetini anlayamayacağı bir gün olduğu vurgulanmaktır.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٥﴾

15. O gün *(Peygamber’i ve âhireti)* yalan sayanların vay hâline!

“O gün” o korkunç gün, Rahman’ın yaratıklar arasında hüküm vereceği günü *“yalan sayanların vay hâline!”* Yâni o gün, bunu yalan sayanlar helâk olacaktır.

Bu cümlenin aslı; Allah hüküm verme gününü yalan sayanları helâk edip, yok edecektir. Ya da o kimse kendisi helâk olacaktır. Bu âyet-i kerîmede “veyl” kelimesi, söz konusu helâkin bedduâya uğrayan kimseler açısından devam edeceğine ve değişmeyeceğine işâret etmek içindir.

Bâzı âlimler bu âyette yer alan “veyl” kelimesinin yukarda olduğu gibi bedduâ anlamı ifâde eden bir kelime değil, cehennemde bir vâdînin adı olduğunu söylemişlerdir. Bu öyle bir vâdîdir ki oraya dağlar atılsa derhal eriyip, yok olurlardı.

Cüneyd (k.s.) der ki: O gün dünyada bâtıl iddiâları ileri sürenlerin vay hâline!

BİZ SİZİ
DAYANIKSIZ BİR SUDAN
YARATMADIK MI?

أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذٰلِكَ نَفْعَلُ
بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾ أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ
مَهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾
فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾

16. Biz, *(bunlar gibi inkârcı olan)* öncekileri helâk etmedik mi?
17. Sonra arkadakileri de onların ardına takacağız.
18. İşte biz suçlulara böyle yaparız!
19. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!
20. *(Ey insanlar!)* Biz sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı?
21. İşte o suyu, sağlam bir yere yerleştirdik.
22. Belli bir süreye kadar.
23. Biz buna güç yetirmişizdir. Ve bizim gücümüz ne büyüktür!
24. O gün *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

"Biz" Nûh, Ad, Semud kavimlerini ve Peygamber (s.a.) Efendimiz'in peygamber olarak gönderilmesinden önceki diğer helâk edilen *"öncekileri helâk etmedik mi?"* Bunun sebebi, onların hüküm gününü yalan saymaları idi. Cümlenin amacı, kâfirlerin helâk edileceklerini vurgulamaktır. Cümledeki iki olumsuz bir olumlu anlamı ifâde etmektedir. Çünkü olumsuzun olumsuzu, olumlu anlam ifâde eder. Burada sanki şöyle denmiş oluyor: Hüküm gününü inkâr edenler, helâktan kurtulmuş değillerdir. Tam tersine biz onları helâk edip yok etmişizdir.

ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾

17. Sonra arkadakileri de onların ardına takacağız.

Bu "geridekiler," Peygamber (s.a.) Efendimiz'in peygamber olarak gönderilmesinden sonraki kâfirlerdir. Anlamı şöyledir: Biz o geridekileri, inkâr ve yalanlamada öncekilerin yolunu izleyen benzerlerinin peşine takacağız. Bir başka ifâdeyle; onları

helâk etme noktasında öncekilerin ardından göndereceğiz. Geridekilerin helâk edilmeleri henüz gerçekleşmemiştir. Bu cümle gelecekte meydana gelecek bir olayı haber vermek üzere kurulmuştur. Bu âyet-i kerîme Mekke kâfirlerine yönelik bir tehdidi içermektedir.

كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾

18. İşte biz suçlulara böyle yaparız!

İşte biz geride kalan kâfirlere de yukarda haber verdiğim fiilin aynısını yaparız. Bir başka ifâdeyle; Bizim âdetimiz hep bu şekilde cereyan eder. Bu, günahın âkıbeti ve kötü sonuçları hakkında bir uyarı ve bir sakındırma ifâde etmektedir.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾

19. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

"O gün" Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini *"yalan sayanların vay hâline!"* Bu son cümleye baktığımızda yukardakinin bir tekrarı gibi zannedilmektedir. Oysa yukarıdakinin bir tekrarı değildir. Çünkü yukardaki "veyl" âhiret azâbı ile ilgiliydi. Oysa bu âyetteki "veyl" dünya azâbı ile ilgilidir.

Burhanu'l-Kuran'da şöyle deniyor: Allah Teâlâ bu sûrede, bu âyeti tam on kez tekrar etmiş ve her defasında bir önceki âyetten başka anlam ifâde eden bir âyeti izlemiştir. Şu hâlde sûrede çirkin ve hoş görünmeyen bir tekrar mevcûd değildir. Bu tekrarlar yapılmamış olsaydı, o zaman kimileri için tehdid bulunurken, kimileri için bulunmayacaktı.

Derler ki; tekrar etmek ve sözü uzatmak Arapların âdetlerindendir. Nitekim sözü kısa tutmak ve îcaz yapmak da onların ayrı âdetlerindendir. Herhangi bir teşvik ve korkutma ifâdesinde sözü uzatmak, istenilen amaca ulaşmakta onu kısa tutmaktan daha iyi ve daha sonuç alıcıdır. Söz uzatıldığında herkes kendi nefsinde hiç kuşkusuz tekrarın etkisini daha çok görecektir.

اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَٓاءٍ مَه۪ينٍۙ ﴿٢٠﴾

20. *(Ey insanlar!)* Biz sizi değersiz bir sudan yaratmadık mı?

"Biz sizi değersiz bir sudan" sonradan olan, mümkün ve mübtezel, değersiz bir sudan, bir başka ifâdeyle; pis ve değersiz bir menîden *"yaratmadık mı?"* Menînin

değersizliği azlığından ve hakirliğinden kaynaklanmaktadır. İnsan her yere attığı ve önem vermediği bir şeyi koruma altına almaz. Korumadığında ise onu hor görmüş, değer vermemiş olur. Buna göre âyet-i kerîmede denmiş oluyor ki, Biz sizi değersiz bir meniden yarattık.

فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَى قَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾

21- 22. İşte o suyu, belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirdik.

"İşte o suyu" Allah'ın doğum için takdir ettiği *"belli bir süreye kadar",* doğum için takdir edilen bu süre dokuz ay veya daha az ya da daha çoktur. *"Sağlam bir yere"* rahime; yâni annenin karnındaki özel yere *"yerleştirdik."*

Âyette "rahim" anlamına "karar" kelimesi kullanılmıştır. Arapçada karar, istikrar yeri demektir. Aynı âyetteki "mekîn" kelimesi ise sağlam bir yer, koruma altındaki yer anlamına gelmektedir. Buna göre âyete mânâ, Biz bu suyu sağlam koruma altına alınmış bir yere yerleştirdik. Her türlü tehlikeden korunmuş olarak orada yerleştirdik.

Özet olarak burada denmiş oluyor ki; Biz o suyu belli bir zamana kadar orada kalmak üzere bıraktık.

فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾

23. Biz buna güç yetirmişizdir. Ve bizim gücümüz ne büyüktür!

"Biz bunu" Onun yaratılış ile organ, aza, renk, ana rahmindeki kalış süresi ve hayatını *"takdir ettik."* Bu kelimenin "takdir etme" anlamına olduğunu **Nâfî**'nin ve **el-Kisâî**'nin kırâatleri te'yid etmektedir.

"Biz ne güzel takdir edicileriz." **İbn Mes'ûd** bu âyetteki fiilin "takdir etmek" anlamına olduğu kanâatini benimsemiştir. Bununla birlikte yukarıdaki fiilin "güç yetirmek" anlamına gelmesi de mümkündür. Buna göre; Biz dilediğimiz biçim ve istediğimiz şekilde onu hakir ve değersiz maddeden yaratmaya ve biçimlendirmeye kadiriz, denmiş olmaktadır. Bu durumda "kudret"ten maksad; yaratığın yoktan var edilmesine bilfiil eşlik eden kudret şeklinde olmuş olur. Bu anlamı âyetin devamındaki ifâdeler güçlendirmektedir: Biz ne güzel güç yetireniz. Onu kendi gücümüzle yarattık ve en güzel şekle, biçime soktuk, denmiş olur.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾

24. O gün *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

“O gün” Bizim yaratmaya veya yeniden diriltmeye gücümüzü *“yalan sayanların vay hâline!”*

Ebu’l-Leys’e göre ilk yaratmayı kabul edip de ikinci yaratmayı inkâr edenlere şiddetli bir azap vardır.

YALAN SAYAGELDİĞİNİZ AZÂBA DOĞRU GİDİN!

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا
رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
﴿٢٨﴾ اِنْطَلِقُوا إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾ اِنْطَلِقُوا إِلَى ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ
شُعَبٍ ﴿٣٠﴾ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ ﴿٣١﴾ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ
كَالْقَصْرِ ﴿٣٢﴾ كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾

25. Biz, yeryüzünü toplanma yeri yapmadık mı?
26. Hem dirilere hem de ölülere.
27. Yeryüzünde haşmetli dağlar yarattık, sizlere tatlı sular içirdik.
28. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!
29. *(İnkârcılara o gün şöyle denilir:)* yalan sayageldiğiniz azâba doğru gidin!
30. Üç kola ayrılmış, bir gölgeye gidin.
31. *(Ama)* ne gölgelendiren ne de alevden koruyan bir gölgeye.
32. O, saray gibi kocaman kıvılcım saçar.
33. Her bir kıvılcım, sanki birer sarı deve gibidir.
34. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

"Biz, yeryüzünü toplanma yeri yapmadık mı?" Allah önce insana vermiş olduğu nimetleri tanıtmış oldu. Çünkü bu nimetler asıl mesâbesindedirler. Bu nefsî ve vücudla ilgili nimetlerin ardından Allah âfâkî; yâni insanı çevreleyen nimetleri sıralamaktadır.

Âyette yer alan "el-Kifat", nesneleri biraraya getiren ve toplayan şeyin ismidir. Çünkü bu kelimenin fiili "herhangi birşeyi biraraya getirdi, topladı" anlamına gelir. Buna göre âyet-i kerîmede denmiş oluyor ki: Biz yeryüzünü herşeyi bağrında toplayıp biraraya getiren bir nesne kılmadık mı?

أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾

26. Hem dirilere hem de ölülere.

"Hem" yeryüzündeki milyonlarca, milyarlarca, sayılara sığmaz *"dirilere, hem de"* yine orada sayılarla ifâde edilemiyecek kadar çok *"ölülere."*

Yerin üstünde ve kara bağrında sayılara sığmaz derecede canlı ve ölüler bir araya geldikleri için yeryüzüne, yavrusunu bağrına basan anneye benzetilerek "umm"

denmiştir. Anne nasıl yavrularını bağrına basıyorsa yeryüzü de ölüleri ve dirileri aynı şekilde sinesinde barındırmaktadır. Ölüler ve diriler yeryüzünde toplandıkları için toprak sanki onları alıp bağrına basıyormuş gibi kabul edilmiştir. Bundan dolayı böyle bir ifâde kullanılmıştır. Yukardaki okuduğumuz âyette "ahyâen, emvâten" kelimelerinin elif lamsız getirilmesi teklik veya çeşit ifâde etmesinden dolayı değil, o cinsin tamamını tek tek olmasa bile cins olarak kuşatması dolayısıyladır.

Burayı şu şekilde açıklamak da mümkündür. Yeryüzü her ne kadar insanların dirilerini ve ölülerini tümüyle bağrında barındırsa bile, canlılar ve ölüler sâdece yeryüzünde toplanmış da değildir. Çünkü bâzı canlılar havada, başka bâzıları suda barındıklarından yeryüzü bütün canlıları bağrında barındırmış olmaz. Tam tersine canlıların bir kısmı yeryüzünde barınmış olur. Buna göre yukarda okuduğumuz âyetin elif-lamsız getirilmesi mânâya uygun ve isâbetli olmuş olur. Çünkü bu durumda "ahyâen ve emvâten/canlılar ve ölüler" bütün canlılar ve ölüler değil, bir kısım canlılar ve ölüler olmuş olur.

el-Kaffâl'den nakledildiğine göre bu âyet-i kerîme mezarı açıp ölünün kefenini çalan hırsızın elinin kesilmesi gerektiğine delildir. Allah Teâlâ yeryüzünün "ölünün barındığı yer" olduğunu ifâde buyurmaktadır. Şu hâlde yeryüzü ölü açısından "hırz" olmuş olur. Fıkıhta bir kural vardır, o da şudur: Hırsızlar, "hırz/koruma altında" olan malları çaldıklarında ellerini kesmek farz olur.

وجعلنا فيها رواسي شامخات واسقيناكم ماء فراتا ﴿٢٧﴾

27. Yeryüzünde haşmetli dağlar yarattık, sizlere tatlı sular içirdik.

"Orada yüce" sâbit *"dağlar yaratmadık mı?"*

Arapçada "şâmih" yüce, yüksek anlamınadır. Buna göre âyet-i kerîmede denmiş oluyorki, Biz orada yüce, ulu, yüksek dağlar yaratmadık mı? "Şâmih" kelimesi yüce ve yüksek anlamına geldiği için Arapçada kibir ve gururlu anlamında burun büyüklüğü "شمخ/şemaha" kelimesiyle ifâde edilir.

Aynu'l-maânî'de "revâsî" kelimesi, kökleri sâbit, yerin dibine doğru işlemiş, "şâmihât" kelimesi ise dalları ve uçları göğe doğru yükselmiş, bulutlara başkaldırmış şeklinde açıklanmaktadır.

Dikkat edileceği üzere bu âyet-i kerîmede "رواسي" kelimesi, yâni müzekker çoğul, müennes çoğul ile sıfatlanmıştır. Ayrıca bu "revâsî" kelimesi akıllılardan da değildir. Ancak burada olduğu gibi müzekker çoğulun, akılsızlarda müennes çoğul ile sıfatlanması öteden beri uygulana gelen bir uygulamadır. Sözgelimi; "eşhur ma'lumat" ifâdesi de aynen böyledir.

"Revâsî ve şâmihât" kelimelerinin nekrâ getirilmeleri bunları yüceltmek içindir. Ya da yeryüzünde görülen dağların, kasdedilen dağların hepsi olmadıklarına, sâdece bir kısmı olduklarına işâret etmek, bir başka ifâdeyle "kısım" bildirmek içindir. Çünkü dağ

kavramına bilinmeyen ve görülmeyenler de dâhildir. Çünkü bizi üstümüzden çevreleyen gök de dağlardandır. Böyle olduğunu Nur sûresindeki şu âyet-i kerîme göstermektedir. Allah şöyle buyuruyor: ***"O, gökten, oradaki dağlardan dolu indirir."*** (en-Nur, 24/43).

Orada nehirler ve kaynaklar yaratmak sûretiyle *"size"* gerçekten son derece *"tatlı su içirmedik mi?"* yâni size orada içecek su kaynakları yarattık ve size bu suları içme imkânı verdik. Ayrıca hayvanlarınızı ve tarlalarınızı sulama imkânı da bahşettik. Bu âyet-i kerîmede yer alan "furaten" kelimesine biz "son derece tatlı" anlamını verdik. Kelimedeki bu anlamdan dolayı, Kufe nehrine "furat" denmiştir. Nehrin bu ismi alması lezzetinden dolayıdır.

Ebu'l-Leys Semerkandî bu âyet-i kerîmeyi açıklarken şöyle diyor: Size gökten ve yerden tatlı su içirmedik mi?

Bu âyette geçen "furaten" kelimesinin, nekre getirilmesi tatlılığını yüceltmek içindir, ya da kısım bildirmek içindir. Çünkü gökyüzünde de tatlı sular vardır. Hattâ gökyüzü tatlı suyun kaynağı ve döküldüğü yerdir.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾

28. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

"O gün" bu gibi büyük nimetleri *"yalan sayanların vay hâline!"* "Vay hâline" şeklinde tercüme edilen "veyl" kelimesi aynı zamanda cehennem'de bir vâdînin adıdır.

اِنْطَلِقُوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَۚ ﴿٢٩﴾

29. *(İnkârcılara o gün şöyle denilir:)* yalan sayageldiğiniz azâba doğru gidin!

O gün yalan sayanlara azarlama ve onları korkutma üslubu ile denilecek ki: *"Haydi"* dünyada iken *"yalanlamış olduğunuz şeye"* azâba *"gidin."* Bunu, cehennemin görevlileri ve zebânîleri söyleyeceklerdir.

اِنْطَلِقُوا اِلٰى ظِلٍّ ذ۪ي ثَلٰثِ شُعَبٍۙ ﴿٣٠﴾

30. Üç kola ayrılmış, bir gölgeye gidin.

"Haydi" özellikle *"üç kola ayrılmış gölgeye gidin."* Cehennem ateşinin dumanının gölgesine gidiniz. Bu ifâde ***"serin ve hoş olmayan kapkara dumandan bir gölge altındadırlar."*** (el-Vâkıa, 56/43, 44) âyet-i kerîmesi ile aynı anlamı taşımaktadır. Bir başka ifâdeyle burada denmiş oluyor ki, haydi üç kola ayrılmış kapkara, kesif bir gölgeye, duman yığınına gidin.

Âyette yer alan “şuab” kelimesi, “şu’be” kelimesinin çoğuludur. Söz konusu duman, büyüklüğünden dolayı kollara ayrılmaktadır. Tıpkı dünyada büyük dumanların böyle kollara ayrılması gibi. Âyette yer alan üç kol ifâdesi, bu dumanın çok büyük bir duman yığını olmasının kinâyeli yoldan anlatımıdır. Çünkü eğer bir duman kollara ayrılmışsa çok büyük, kesif ve yoğun demektir.

Bâzı âlimler bu âyeti şöyle açıklamışlardır: Cehennemden bir dil çıkar ve kâfirleri tıpkı herhangi bir evin avlusunun üzerini örten tavan gibi tamamen kuşatır ve bunun dumanı üç kola ayrılır. Kâfirleri, hesapları görülünceye kadar gölgelemeye devam eder. Müminler ise Allah’ın Arşının gölgesinde bulunurlar.

el-Kâdî, *Tefsir-i Kebir*’den ilham alarak şöyle diyor: Söz konusu dumanın üç kola ayrılması sebebsiz değildir. Nefsin kudsiyet nurlarını engelleyen unsurlar his, hayal ve vehim olmak üzere üçtür, onun için böyle denmiştir. Ya da âyet-i kerîmede işâret buyurulan azâba yol açan kuvvetler üç adettir. Bunlardan birincisi insanın dimağına yerleşen vehmî ve şeytânî kuvvettir. Bu kuvvet insanın nefsini şaşırtarak gerçekleri anlamasına engel olur. İkinci kuvvet kalbin sağ tarafında bulunan hayvânî, yırtıcı ve gazabî kuvvettir. Bu gazab kuvveti insan nefsini tam olarak i’tidal üzere durmaktan alıkoyar. Bir üçüncü kuvvet ise hayvânî-şehevî kuvvettir. Bu kuvvet kalbin sol tarafında bulunup insan nefsini ilâhî vasıflarla bezenmiş olmaktan alıkoyar. Bu nedenle âlimler derler ki âyette işâret edilen ve üç kola ayrılan dumanın bir kolu kâfirin tepesinde, bir kolu sağ tarafında ve bir kolu da sol tarafında olup onu kuşatacaktır. İnsandan kaynaklanan fâsid, bozuk inanç ve bâtıl ameller sâdece bu üç kuvvetten; yâni vehm, gadab ve şehvetten kaynaklanır. Bu üçü insandan kaynaklanan tüm âfetlerin kaynağı olduğu için insanın başına gelecek olan azâb da aynı şekilde üçe ayrılacaktır.

Her kim yarın bu işâret edilen dumandan emin olmak isterse, bugün aklın nûruna yapışması, karanlık şeytânî ve hayvânî sıfatlardan geçmesi gerekir.

Gazap ve şehvet karanlığından sakın
Zira onun dumanı gönül gözünü karartır
Gazap içeri girdiğinde akıl orayı terk eder
Hevâ galebe çaldığında can artık dik başlı ve edepsiz olur.

İnsanoğlunun başına gelecek azâb yukarıda açıkladığımız sebeblerden olabileceği gibi insanoğlunun üç kuvveti; yâni semi’/işitme, basar/görme, fuad/kalp gücünü kaybetmiş olmasından kaynaklanabilir. Nitekim Allah bu üç güce şöyle işâret buyurmaktadır: ***“Ve sizin için kulak, göz, kalp yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!”*** (es-Secde, 32/9) Şu hâlde bu verilen nimetlere şükretmek ve verilen o nimetleri gözetip harcamamak mutlulukların kaynağı; bunları korumamak, harcayıp elden çıkarmak tüm bedbahtlıkların sebebi olur.

Fakir (**Bursevî**)’nin kanâatine göre burada şöyle bir açıklama daha yapmak mümkündür: Bilindiği üzere “îman kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve amelden ibârettir”. Şu

hâlde âyette ifâde buyurulan üç kola ayrılmış dumandan her biri îmânın yukarda saydığımız üç temel esasından birine karşılık olmuş olur. Bizim bu yapmış olduğumuz açıklamayı az önce okumuş olduğumuz **"Haydi yalanlamış olduğunuz şeye gidin"** âyet-i kerîmesi bizlere göstermektedir. Ancak bu âyet-i kerîmede üç rükünden sâdece kalbin özelliği olan "yalanlama" sıfatı zikredilmektedir. Bu da sebebsiz değildir. Çünkü insan kalbi vücûdumuzdaki organların odak noktası ve bütün gücün kaynağıdır. Bu kaynak ve odak noktası bozulduğunda insanın dili ve diğer organları hep bozulup hasta olur. Şu hâlde "yalanlama", kalbin içerisinde gizli bir karanlık demektir. Bu karanlık îmânın dil ile ikrarının, organlarla amelin terkedilmesi ile oluşan karanlık, dolayısıyla kat kat kalınlaşan bir karanlık olur. Dünyada iken bâtınî karanlıklar böyle kat kat olunca, âhirette de zâhirî karanlıklar aynı şekilde kat kat insanı kuşatacaktır. Çünkü her amelin kıyâmet günü kendine âid bir sıfatı, sûreti ve cesede bürünmüş şahsiyeti olacaktır.

لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِى مِنَ اللَّهَبِ ﴿٣١﴾

31. ***(Ama)*** **ne gölgelendiren ne de alevden koruyan bir gölgeye.**

"O ne gölgelendirir." Bu gölge insanı harâretten, sıcaklıktan gölgelemeyecektir. Gölgenin o gün hiçbir sıcaklıktan; yâni cehennemin harâretinden gölgelendirmemekle nitelenmesi o kâfirleri kuşatacak olan ateş hâlesine "gölge" adının verilmesinin onlarla bir alay olduğuna işâret etmek içindir. Çünkü bilindiği üzere "gölge", insanın gölgelenmiş olduğu şeyden koruyucu bir vasfa sâhiptir. Gölge, insanı maruz kalmış olduğu harâretin şiddetinden korur ve serinliği, esintisi ile insana yarar sağlar.

Kâfirlere bu gölgeye doğru koşma emrinin verilmesi, onların bu gölgenin serinliğinden yararlanmaları ve rahata kavuşmaları için değil, içerisinde yaşamış oldukları harâret ve azâbı kat kat arttırmak içindir. Çünkü el-Vâkıa sûresinde geçtiği üzere "zıll/gölge" kelimesi insana herhangi bir sıkıntıdan rahata kavuşma, rahat bulma imajı vermektedir.

"Ne de alevden korur." Yâni bu gölge dünya gölgesinin insanı güneşin harâretinden koruduğu gibi, onları cehennem ateşinin harâretinden korumaz.

İfâdenin anlamı; sizler gölgelemeyen ve fayda verip korumayan gölgeye koşunuz, şeklinde olur. Tıpkı ihtiyacın kişiyi muhtâc olduğu şeye yaklaştırması gibi, "ğına" da insanı ondan uzaklaştırır. Öte yandan Arapça'da bir şeyin başka bir şeyden "iğna"sı ile o kimsenin o şeyden uzaklaştırılması anlamı kazanması mümkündür. Bütün bu açıklamalardan sonra şöyle diyebiliriz: Bu gölge sizi güneşin harâretinden gölgelemez. Sizlerden cehennemin alevini savmaz.

Âyette yer alan "el-Leheb", "ateşin üzerine çıkan alevler" demektir. Ateş tutuşturulduğunda bu alevler kırmızı, sarı ve yeşil olur.

et-Te'vilat en-Necmiyye'de tefsirini yaptığımız bu âyetler şöyle anlaşılıyor: Ruh/kalp gölgesi, fayda, etki ve ferahlığı uzun olan gölgedir. Ama nefs ve hevâ gölgesi böyle değildir.

Bâzıları şöyle derler: Nefsin pis ve vahdet nûrundan kopuk gölgesi, nefs zâtının gölgesi nedeniyle devamlı bir gölge değildir. Bu gölge tûba ağacının gölgesine benzemez, insana rahatlık ve ferahlık sağlamaz. Oysa hoş ve vahdet nûruyla aydınlanmış nefis ağacının gölgesi böyle değildir. Böyle bir nefs ağacı şeytânî güçler, yırtıcı, paralayıcı ve hayvânî güçler şeklinde birbiriyle çelişik çeşitli kollara ayrılmış değildir.

إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ﴿٣٢﴾

32. O, saray gibi kocaman kıvılcım saçar.

"O" kollardan herbiri *"saray gibi"* büyük *"kıvılcım saçar."* Bu kollar tıpkı büyük ve kocaman saraylar gibi kıvılcım saçarlar ve bu kıvılcımlardan her biri birer saray büyüklüğündedir. Bunların böylesine saray kadar büyük olduklarına ve bu tefsirimizin isâbetli olduğuna *"sanki onlar sarı bir erkek devedirler"* âyet-i kerîmesi işâret etmektedir.

Âyette yer alan "şerar" kelimesi, ateşin üzerinden dört bir tarafa saçılan kıvılcımlardır. Bunlar tıpkı yıldız gibi etrafa saçılırlar. Nitekim *Kamus*'ta şerar kelimesi açıklanırken bunun ateşin üzerinden sağa-sola sıçrayan kıvılcımlar olduğu ifâde olunmuştur.

"el-Kasr" aynı zamanda bol odun anlamına da gelir. Kelime bu anlama geldiği için **İbn Abbas** (r.a.) bu âyeti tefsir ederken "el-Kasr" ifâdesinin doğranmış büyük kereste anlamına geldiğini söyler**. İbn Abbas** şöyle devam eder: Bizler o büyük keresteleri alır, onları üç arşın boyunda veya daha büyük ya da daha kısa doğrar, sonra kışın yakmak üzere istif ederdik ve bu doğradığımız odunlara "el-Kasr" derdik. Onlara bu ismi bir zamanlar çok uzun, boylu boyuna ağaçları kesip kısalttığımız için verirdik. Burada durup düşünmelidir. Bu ateşin dumanı ve kıvılcımları böyle olursa acaba içine girenlerin hâli nice olur!

كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾

33. Her bir kıvılcım, sanki birer sarı deve gibidir.

Fethu'r-Rahman'da ifâde edildiğine göre "onlar" zamiriyle işâret edilen nesne, "kıvılcımlar" kelimesi değil de "ateş" kelimesidir.

Âyette yer alan "cimale" kelimesi deve anlamına gelen "cemel" kelimesinin çoğuludur. Cemel develerin erkeğine verilen isimdir. Deve sürüsünün içinde dişi develer yoksa bunlara "cimale" denilir.

"Sufur", "asfar" kelimesinin çoğulu olup siyah ile beyaz arası bir rengin adıdır. Bir başka ifâdeyle "sufur" sarı renktir. Bu renk siyahtan beyaza daha yakındır. Bu nedenle "sufur" kelimesi ile siyahlık anlamı da ifâde olunabilir. Âyet-i kerîmeye mânâ vermek

gerekirse; o ateşten sıçrayan her kıvılcım sanki sarı bir devedir, ya da siyah bir devedir, demek olur. Çünkü devenin siyahlığı sarıya çalar. Bu tıpkı bâzı ceylanlara "adem" denmesi kabilindendir. Beyaz ceylanlara siyah anlamına adem denmesi beyazlıklarına bir bulanıklığın hâkim olmasından dolayıdır. Develerin sarılığına da başlarındaki siyah tüylerin siyahlığı karışmıştır da ondan dolayı siyah deve anlamını vermek mümkün hâle gelmiştir. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle ifâde ediliyor: *"Cehennemdeki kötüler tıpkı zift gibidirler"* [224]

Kıvılcımların "kasr"a benzetilmesi, alevlerden saçılan kıvılcımların büyüklüğünü benzetme yoluyla ifâde etmek içindir. İkinci olarak getirilen sıfat ile o kıvılcımların develere benzetilmesi ise renkleri, çoklukları, ardarda uçuşmaları, birbirine karışmaları ve hareketleri açısındandır.

Râğıb'ın *Müfredât'*ında âyet-i kerîme açıklanırken şöyle deniyor: Sufur kelimesi asfar kelimesinin çoğuludur. Bâzıları ise bununla kasdedilen "sarılık" değil, yerden çıkarılan tunç mâdenidir, demişlerdir. Kelimenin yapısındaki bu mâden anlamından dolayı Arapçada bakıra "sufur" derler.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de ise bu âyet-i kerîme şöyle anlaşılır: Behîmî/hayvanî, sebûî yırtıcı hayvanî ve şeytânî sıfatlardan her biri gerek katılık ve gerekse şiddetine göre yüksek köşkler ve göklere kadar yükselen burçlar gibidir. Ya da bunlar vücud yapısı kocaman ve iri olan sarı develer gibidirler. Alevler o kadar yüksektir ki bu yükseklik o alevlerdeki ateşin kuvvetindeki şiddetten kaynaklanmaktadır. Bu kuvvet kuvve-i gadabiyye'dir.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾

34. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

"O gün" kıyâmet gününün korkularını ve âsîlerin o günkü durumlarını *"yalan sayanların vay hâline!"* **Kâşifî** demiştir ki; yalan söyleyenlerin vay hâline ki cehennemin sıfat ve kıvılcımlarına inanmazlar.

---

[224]. Bk. Kurtubî, XIX, 164.

BU, AYIRIM GÜNÜDÜR

هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْاَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾
فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾

35. Bu, *(kâfirlerin)* konuşamayacağı bir gündür.
36. Onlara izin de verilmez ki *(sözde)* mâzeretlerini beyân etsinler.
37. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!
38. *(O zaman şöyle denir:)* Bu, ayırım günüdür. Sizi ve sizden öncekileri bir araya getirdik.
39. *(Azaptan kurtulmanız için)* bir hileniz varsa, gösterin bana hilenizi!
40. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

Bu âyet-i kerîme onların cehenneme girecekleri zamana işâret etmektedir. Âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilebilir; bu onların hiçbir şey konuşamayacakları gündür. Çünkü sual, cevap, hesaba çekilme zamanı bundan önce geçmiştir. Kıyâmet günü uzun bir gündür. Bu günün çeşitli aşamaları, merhaleleri vardır. Onlar bu uzun ve aşaması çok olan günün bâzı vakitlerinde konuşabilecekken bâzılarında konuşamayacaklardır. Allah her vakti "yevm/gün" kelimesiyle ifâde buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîmeyi, "bu gün, onların kendilerine fayda verecek hiçbir şeyi konuşamayacakları gündür" şeklinde tefsir etmek de mümkündür. Çünkü insanın kendisine yararlı bir şeyi konuşamaması demek hiç konuşamaması demek gibidir.

Kâşânî ise bu âyete şöyle anlam vermektedir: Onlar bugün konuşamazlar. Çünkü konuşma aracı dillerini kaybetmişlerdir. Ağızlarına mühür vurulmak sûretiyle kendilerine konuşma izni verilmemektedir.

Bâzıları ise bu âyet-i kerîmeyi şöyle anlıyorlar: Onlar içine düştükleri şiddetli şaşkınlık ve- dehşetten dolayı konuşamayacaklardır.

Ebû Osman (rh.) ise bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsîr eder: Allah'ın rablık heybeti ve işledikleri günahların utancı onları susturacaktır. Nitekim **Şeyh Sa'dî** (rh.) bir Farsça beyitinde bu gerçeği şöyle dile getiriyor:

Gaflet yakasından başını şimdi kaldır,
Yoksa yarın utançla önüne bakarsın.

وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾

36. Onlara izin de verilmez ki *(sözde)* mâzeretlerini beyân etsinler.

Bu âyet-i kerîmede yer alan "onlara özür dilemeleri için" şeklindeki ifâde daha önce geçen "onlara izin verilmez" ifâdesi üzerine atfedilmiştir. Burada onlara izin verilmediğinden, özür dilemediklerinden söz edilmektedir. Bir başka ifâdeyle onların o gün ne izinleri ve ne de özürleri olmayacaktır. Özürlerinin olmaması kendilerine izin verilmemesinden kaynaklanmış olmayacaktır. İleri sürecek mâzeretleri de yoktur. Şâyet olsaydı zâten bunu ileri sürmelerine engel yoktu. Kendisine nimet veren yaratıcısından yüz çeviren, O'nun nimet ve ihsanlarını inkâr eden kimsenin ileri sürebileceği ne özürü olabilir ki! Özür dilemeleri konusunda kendilerine izin verilmez.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾

37. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

"O gün" bu haberleri ve kesin olarak meydana gelecek olaylarda yer alan hakkı *"yalan sayanların vay hâline!"*

هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾

38. ***(O zaman şöyle denir:)*** **Bu, ayırım günüdür. Sizi ve sizden öncekileri bir araya getirdik.**

"Bu" korkunç manzara ve durumunu müşâhede ettiğiniz gün, hak ile bâtılı *"ayırd etme günüdür."*

Baklî bu âyeti şöyle tefsir ediyor: Bu nefis ile şeytanın ârifin kalbi civârından ayrılma günüdür ve bu herşeyin, mahbûbundan başkasını seven kimseden ayrılma günüdür. Şöyle ki; bu gün o kişi sevgilisinin keremine, şühûduna ve vücûduna dalmış, onda fânî olmuştur.

Ey Muhammed *"sizi ve"* geçmiş milletlerden *"öncekileri bir araya topladık."* Âyetin bu ifâdesi yukarıda sözü edilen "ayırdetme"yi beyân ve ifâde etmektedir. Çünkü hak yolda olanla bâtıla sapan arasını ve bâtıla sapanla peygamberlerin arasını ayırt etme, ancak herkesi bir araya toplamakla olur. Bütün bunların huzûra getirilmesi şarttır. Özellikle yargılamaya, katılmayan kimsenin aleyhinde hüküm vermeyi câiz görmeyen âlimlere göre...

فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾

39. ***(Azaptan kurtulmanız için)*** **bir hileniz varsa, gösterin bana hilenizi!**

"Eğer" sizlere gelecek azâbı kendinizden savuşturabileceğiniz *"bir hileniz varsa onu Bana yapın."* Âyetin zâhirine göre bu, Allah'tan kâfirlere yöneltilmiş bir hitâbdır. Âyette yer alan "kîdûni" ifâdesinin kökü " keyd" şeklindedir. Bu kökün anlamı hile, çâre, herhangi bir şeyden kurtulmak için insanın becerebileceği herhangi bir numara demektir. Bu açıklamaların ışığında âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse şöyle diyebiliriz: Sizler kendi canınızı kurtarmak için haydi hilenizi yapın ve gücünüz yetiyorsa benim azâbımdan kurtulun. Çünkü sizlerin taklîd ettiğiniz kimseler ve ardından gittiğiniz şahıslar işte huzûrumda hazırdırlar.

Allah Teâlâ'ya herhangi bir hîle yaparak ve hikâye anlatarak kendinizden azâbı uzaklaştırmazsınız.

Hîle ve tuzakla Allah'ın azâbı uzaklaştırılamaz
İhlâs ve niyâz, seher vakti inlemek gerekir
Her iki âlemin mülkü bir "âh" ile satın alınabilir
Böyle bir amelden gâfil olma, yoksa pişmanlık içinde hakîr kalırsın.

Yukarda okuduğumuz **"bir hileniz varsa kurtulmak için onu bana yapın"** şeklindeki emir, buna muhâtapları küçük düşürmek için verilmiş bir emirdir. Karşıdaki kimselerin âciz olduklarını vurgulamak için yapılmıştır. Yine bu sesleniş onların dünyada iken müminlere karşı kurmuş oldukları tuzağı vurgulamak içindir. Ayrıca burada onlara, dünyada iken üzerlerindeki hakları ödemedikleri, insanların haklarını çeşitli hile, desise ve numaralarla çiğnedikleri hatırlatılarak utandırılmaktadır. Bundan dolayı Allah onlara tam da her türlü hileyi yapmaktan kesildikleri, her türlü numarayı çevirme imkânları kalmadığı ve bunu farkettikleri bir anda hitâb etmekte ve şöyle demektedir: Eğer elinizden gelen bir hileniz varsa buyrun o hilenizi bana karşı yapın. Bu hilenizi yapın. Çünkü ben size şimdi uyarıcı bir ifâdede bulunuyorum, sizleri utandırıyorum ve hile yapmaktan âciz olduğunuzu size gösteriyorum. Bu çeşit bir sözü ancak ve ancak muhatabının âciz olduğunu kesinlikle bilen söyler.

Bâzı tefsirlerde bu âyet şöyle tefsir olunuyor: Eğer sizin kendinize faydalı bir hileniz, bir çâreniz varsa buyrun onu bana karşı yapın.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾

40. O gün, ***(hakîkatleri)*** **yalan sayanların vay hâline!**

Çünkü onların Allah Teâlâ'nın azâbından yakalarını kurtarabilmeleri için yapacakları herhangi bir hileleri ve numaraları yoktur.

KUR’AN’DAN SONRA HANGİ SÖZE İNANACAKLAR

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا
وَاشْرَبُوا هَنِيٓئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ
﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ
﴿٤٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ
﴿٤٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَىِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

41. Şüphesiz *(o gün)* takvâ sâhipleri, gölgeliklerde ve pınar başlarında,

42. Canlarının çektiğinden çeşit çeşit meyveler arasında olacaklardır.

43. *(Kendilerine:)* «İşlediklerinizin karşılığı olarak şimdi âfiyetle yeyin için» *(denir)*.

44. İşte, biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız.

45. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

46. *(Ey inkârcılar!)* Yiyiniz, *(dünyadan)* faydalanınız biraz! Gerçek şu ki, sizler suçlusunuz!

47. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

48. Onlar, kendilerine: «Allah’ın huzûrunda eğilin!» denildiği vakit eğilmezler.

49. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

50. Onlar artık bundan *(Kur’an’dan)* sonra hangi söze inanacaklar.

“Şüphesiz” inkâr ve yalanlamadan sakınan *“takvâ sâhipleri gölgelerde ve”* kendilerinden susuzluğu gideren tatlı *“pınarların başlarındadırlar.”*

Yukarda âyeti tefsir ederken inkârdan sonra “yalanlama” kelimesini de katmış olduk. Bu anlamı bundan önceki âyette geçen “yalan sayanlar” kelimesine gelmesinden çıkarıyoruz. Âyet-i kerîme bu hâliyle amelden söz etmediği için âdeta “amel etmeyen müslüman olamaz” diyen Mu’tezile mezhebine cevap mâhiyetindedir.

İşte bu müttakiler kendilerini gerçek anlamda gölgeleyen mükemmel bir gölge altında olacaklardır. Bu gölgenin “mükemmel” olduğunu, ifâdesinin mutlak getirilmiş olmasından çıkarıyoruz. Bir başka ifâdeyle; muttakilerin altında duracakları gölge, yalanlayıcıların gölgeleri gibi olmayacaktır.

Bâzı âlimler bu âyet-i kerîmeyi tefsir ederlerken şöyle demişlerdir: Zâhiren anlaşıldığına göre burada müttakilerin kendi bahçelerindeki meyva ağaçlarının altında olacakları anlaşılmaktadır.

Fakir (**Bursevî**)'nin kanâatine göre daha doğru olanı, onların gölgeler altında olmaları ifâdesi, büyük bir rahatlık içinde olacaklarının kinâye yoluyla anlatımından ibârettir. Çünkü gölge insanı rahat ettirmek için var olan bir unsurdur. Nitekim ***"onları koyu bir gölgeye koyarız."*** (en-Nisa, 4/57) âyet-i kerîmesindeki ifâde de aynı şekilde büyük bir rahatlığın kinâye yoluyla anlatımı mâhiyetindedir. Allah Teâlâ'nın büyük rahatlığı değil de gölgeyi zikretmiş olması insanların kalplerini takvâya teşvik etmek içindir. Çünkü yeryüzünde öyle yerler vardır ki buralar hem sıcaktır, hem suyu, ağaçları ve gölgeleri azdır.

وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾

42. Canlarının çektiğinden çeşit çeşit meyveler arasında olacaklardır.

"Canlarının çektiği", yemeyi temennî ettikleri, çeşit çeşit ***"meyveler arasındadırlar."*** Onlar bu meyveleri, aç oldukları ve karınlarını doyurmak için yemezler. Tam tersine zevk olsun diye yerler. Kısaca ifâde etmek gerekirse onlar, kendilerine aykırı davrananların aksine refah ve çeşit çeşit nimet içerisindedirler.

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

43. *(Kendilerine:)* «İşlediklerinizin karşılığı olarak şimdi âfiyetle yiyin için» *(denir)*.

Bu cümlenin başında gizli bir "denilir" ifâdesi mevcûddur. Bu söylediklerimize göre cümleyi takdir edip yeniden ifâde edecek olursak; şüphesiz takvâ sâhipleri gölgelerde ve pınarların başlarında ve canlarının çektiği meyvalar arasındadırlar. Onlar bu hâlde iken kendilerine şöyle denir: Cennet nimetlerinden, meyvelerinden yiyiniz. Cennetin suyunu ve içeceğini içiniz, hem de âfiyetle, boğazınızdan aşağıya yuvarlanırcasına yağ gibi kayarak yiyip içiniz. Hiç bir hastalığa ve şişmanlığa yakalanmadan yiyip içiniz. Bütün bunları dünyada iken işlemiş olduğunuz sâlih amelleriniz sebebiyle özellikle -el-Hakka sûresinde geçtiği üzere- tutmuş olduğunuz orucunuz sebebiyle yiyiniz, içiniz.

Bu ifâde onlara, kendilerinden hoşnut olunduğunu ve kendilerinin Allah'ın sevgisine erdiklerini bildirmek için bir ikram emridir. Bu emir ikramı, Allah'ın ihsanı ve asla caymayan vaadi sebebiyledir. Yoksa bizzat işlenmiş olunan amel sebebiyle sevaba eriliyor değildir.

اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾

44. İşte, biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız.

“İşte Biz” inançlarında ve amellerinde *“iyi hareket edenleri böyle mükâfâtlandırırız.”* Ondan daha aşağı bir mükâfât da yoktur.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾

45. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

Çünkü düşmanları böylesine bol sevaba ulaştılar. Onlar ise ebedî ve şiddetli bir azâbın içinde kaldılar.

Kâşifî demiştir ki cehâlet, kötülük ve zem yalancılar içindir, zira onlar cennet nimetlerine inanmazlar.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de bu âyetle ilgili olarak şu satırları okuyoruz: Allah’tan başkasını bir yana bırakıp sâdece O’ndan korkanlar, bir başka ifâdeyle vahdet nûrundan sakınıp kesret zulmetinden yüz çevirenler, mârifet nûruyla nekre zulmetinden yüz çevirenler, ilâhî vasıfların, rabbânî ahlâkın gölgelerinde, ilim ve hikmet sularının pınarları başında, tecellîyat-ı rûhânî, tenezzülât-ı nûrâniyye’den diledikleri meyveleri yemektedirler. İşte sizler mevhibel/Hak vergisi yemeklerden âfiyetle yiyiniz. Tevhîdî içeceklerden âfiyetle içiniz. Çünkü sizler sâlih ameller ve güzel fiiller işlediniz. İşte Biz Bizim mutlak cemâlimizi müşâhede eden muhsin kullarımızı böyle mükâfâtlandırırız. O gün mükâfâtı ve mücâzâtı yalan sayanların vay hâline!

كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾

46. *(Ey inkârcılar!)* Yeyiniz, *(dünyadan)* faydalanınız biraz! Gerçek şu ki, sizler suçlusunuz!

“Yiyin. Birazcık faydalanın” veya kısa bir süre faydalanın. Bir başka ifâdeyle ecelinizin sonuna kadar kısa bir süre yaşayın. Çünkü dünya zamanı tıpkı metâı gibi azdır. *“Şüphesiz siz mücrim”* azâbı hak etmiş kâfir *“lersiniz.”*

Doğrusu siz müşriksiniz, âkıbetiniz ise devamlı azaptır. Bu âyet-i kerîmede “yiyin...” şeklinde başlayıp devam eden bu son cümlenin başında gizli bir “denilir” ifâdesi vardır.

Kevâşî tefsirinde deniyor ki: Âyetin mânâsı şöyledir; o gün yalan sayanların vay hâline! Çünkü onlara yiyin, birazcık faydalanın denilecektir. Ve “yiyin, birazcık faydalanın” ifâdesiyle onların dünyadaki hâlleri kendilerine hatırlatılacak ve dünyada iken nefisleri açısından ebedî nimeti bir yana bırakarak, dünyanın hemen peşin olarak elde edilen fânî metaını tercih etmeleri dolayısıyla nefislerine karşı işlemiş oldukları

cinâyetleri hatırlatılacaktır.

Burada şöyle bir itiraza mahal yoktur: “Bu insanlar âhirette azâb içinde olduklarına ve herhangi bir nimeti tatma durumunda olmadıklarına göre nasıl olur da onlara orada “yiyin, birazcık faydalanın” ifâdesi ile hitâb olunabilir? Bir başka ifâdeyle bu “yiyin, birazcık faydalanın” cümlesi onlara âhirette söyleneceğine göre bu ifâde gerçek anlamıyla dünya nimetinden yeme ve faydalanma talebi olamaz. Çünkü artık dünya hayatı geride kaldığına göre bu mümkün değildir.” Bu itiraza şöyle cevap vermek mümkündür; onlara “yiyin, birazcık faydalanın” ifâdesi yukarda zikrettiğimiz ifâdeyi hatırlatmak için söylenecektir. Şu hâlde âhiretteki “yiyin, birazcık faydalanın” emri bir azarlama, bir hasret ve iç yangısı uyandırma ve bir hüzün verme emridir.

Görüldüğü üzere onların bu harekete maruz kalmalarının sebebi ise nefislerine zulüm ederek mücrim olmalarıdır. Bu da gösteriyor ki her mücrimin âkıbeti bu olacaktır ve âkıbeti bu olan her mücrim dünyada iken sâdece sayılı bir kaç gün yiyip, faydalanabilecektir. Sonra âkıbet ebedî helâk içerisinde kalmaktan ibâret olacaktır.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾

47. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

Çünkü onların nefisleri az bir nimetle azıcık faydalanmak sûretiyle sürekli bir azâba maruz kalmışlardır.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de şöyle deniyor: Sizler mücrimlersiniz yâni sizler alçak hey’eti ve hoşnut olunmayan melekeleri kazanan kimselersiniz. O gün evsaf-ı hamidenin ahlâk-ı zemimeden daha üstün olduğunu yalan sayanların vay hâline!

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾

48. Onlar, kendilerine: «Allah’ın huzûrunda eğilin!» denildiği vakit eğilmezler.

“Onlara” yâni yalan sayanlara *“rükû edin”* Allah’a itâat edin, ondan huşû duyun. Allah’a karşı onun vahyini kabul etmek, dinine uymak sûretiyle tevâzu sâhibi olun, O’na boyun eğin. Bu böbürlenmeyi ve bu tekebbürü reddedin *“denildiği zaman rükû etmezler.”* Onlardan rükû etmelerinin istenmesi sebebsiz ve boşuna değildir. Çünkü herhangi bir kimseye rükû edip, boyun bükmek, ona karşı tevazuda bulunmak, ona ta’zimde bulunmak anlamına gelir. Secde ise tevazu ve ta’zim anlamı bakımından rükû’dan daha büyüktür. Bundan dolayı derler ki: Allah’tan başkasına secde etmek -eğer ibâdet amaçlı ise- doğrudan doğruya kâfirliktir. Allah’tan başkasına secde etmek -eğer o kişiye ta’zim amaçlıysa- o zaman büyük bir tehlike demektir.

İbn Şeyh’in ***Havâşî***’sinde şöyle deniyor: Dil bilgisi açısından “rükû” bir kimsenin

bedenini öne doğru eğmesi anlamında mecâzî değil hakîkî anlamdadır. Namazın rukûu da bu anlamda bel bükme gerçekleştiği için hakîkî anlamdadır. Ancak rükû kelimesinin Allah'a itâat ve boyun eğme şeklinde tefsiri mecâz-i luğavî'dir. Böylece itâat ve boyun eğme insanın maddeten bedenini bükmesine ve eğmesine benzetilmiş oluyor.

Âyetin sonunda "rükû etmezler" ifâdesi kullanılıyor. Bunun anlamı gene mecâz-i luğavî olarak Allah'tan huşu duymazlar ve bunu kabul etmezler. Böbürlenme huylarına ısrarla devam ederler, demektir.

Bâzı âlimler şöyle derler: Âyet-i kerîmede onlara namaz kılmaları veya rükû etmeleri emrolunuyor, onlar ise bunu yapmıyorlar. Çünkü rivâyete göre bu âyet-i kerîme Peygamber (s.a.) Efendimiz Sakif'lilere namaz kılmalarını emrettiği zaman inmiştir.[225] Sakif kabilesine mensup olan bu kişiler; "Biz yere kapanmayız ve rükû'da durmayız. Çünkü o bize ağırdır." demişlerdir. Peygamber (s.a.) Efendimiz de *"rükû ve secdesi olmayan dinde hayır yoktur"* buyurmuştur.[226]

Bâzı tefsirlerde ifâde edildiğine göre araplar câhiliyet döneminde putlara secde ediyorlar ama rükû etmiyorlardı. Böylece rükû Allah için namaz kılan müslümanların namazlarının bir nişanesi ve sembolü hâline gelmiştir.

Bu âyet-i kerîme kâfirlerin âhirette hesâba çekilme açısından -daha önce defalarca geçtiği üzere- dinin füruu (detay hükümleri) açısından mükellef olduklarına işâret etmektedir.

Bu âyet-i kerîme öte yandan namaz kılmayanlara büyük bir kınama ifâde etmektedir. Çünkü namaz kılmayan kimse Allah'a çağırana uymamaktadır. Allah'a çağırandan maksad müezzinlerdir. Çünkü onlar günde beş vakit müminleri Allah'ın evine ve namaz kılmaya çağırmaktadırlar. Diğer dâvetçileri de bu müezzinlere benzetebiliriz.

Kâşifî demiştir ki, maksad şudur ki Müslüman olmazlar, zira iki şehâdetten sonra İslam'ın en büyük rüknü namazdır.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle deniyor: Onlara rükû ediniz, denildiği zaman yâni; onlara hayvânî lezzetlerden vazgeçiniz, rûhânî lezzet içerisinde baki kalınız. Çünkü rûhânî lezzet ruhun münacatı Allah Teâlâ ile sır mâhiyetindedir ve rûhânî lezzetten daha lezzetlisi de yoktur, denildiği zaman bunu kabul etmezler.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾

49. O gün, *(hakîkatleri)* yalan sayanların vay hâline!

Lânet o gün yalan söyleyenlerin üzerinedir. Rükû ve secdeyi yalan sayarlar, İslam şerefine erişemezler.

فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

50. Onlar artık bundan *(Kur'an'dan)* sonra hangi söze inanacaklar.

"Artık onlar" ona inanmazlarsa bir başka ifâdeyle bütün sözleri içerisinde toplayan Kur'an-ı Kerim'e inanmazlarsa *"bundan sonra"* yâni dünya ve âhiret sözlerini konuşan, iki yaratılışı muciz ifâdelerle eşsiz bir biçimde kesin delillere ve göz alıcı burhanlara dayalı olarak ifâde eden ve bu iki yaratılışın haberini veren Kur'an-ı Kerim'den sonra *"hangi söze"* hakkı haber veren hangi habere ve olan ve olacak olanları doğru biçimde konuşan hangi söze *"inanacaklar?"* Bu ifâde devamıyla birlikte gizli bir şart cümlesinin cevabıdır.

Âyetteki "ba'de" kelimesi rütbe itibarıyla öncelik-sonralık ifâdesi açısından tıpkı "sümme" gibidir. Buna göre âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse şöyle denmiş oluyor: Onlar buna inanmadıklarına göre, oysa bu kitap zikredilen vasıflarla nitelikli bir kitaptır. O zaman hangi söze inanacaklar?

Allah bu sûreyi görüldüğü üzere kâfirlere taaccub, hayret ifâde eden bir cümleyle sona erdiriyor. Çünkü buradaki soru edâtı "ta'cîb" yâni hayrete düşürme istifhamıdır ve Allah yine sûrenin bu son âyetinde beyân ediyor ki o kâfirler Allah'a karşı gelme ve inad basamaklarının en yüksek basamağındadırlar. Çünkü doğru dinin hakîkatini gösteren böylesine göz alıcı delillere ve burhanlara boyun eğmemektedirler. Oysa bu deliller ve burhanlar arap fesâhat ve belağatının merdivenlerinde en yüksek basamağı, i'caz tabakaları içinde en yüksek tabakayı oluşturmaktadır.

Mu'tezile mezhebine mensup bâzı âlimler Kur'an'ın kadîm yâni ezelî olmadığına bu âyetle delil getirmeye çalışmışlardır. Çünkü âyette "hadîs" kelimesi geçmektedir. Arapçada "hadîs", ezelî anlamına gelen "kadîm" kelimesinin zıttıdır. Zira hudus ile "kıdem" (ezelî olmak) herhangi bir nesne açısından bir arada bulunmazlar. Mu'tezile'nin bu âyete sarılarak Kur'an-ı Kerim'in ezelî olmadığını isbata kalkışmalarına şöyle cevap verilmiştir. Burada "hadîs" kelimesi, sonradan olma anlamına gelen "hadis" anlamına değil, "haber" anlamınadır. Kelimenin sonradan olma anlamına "hadis" mânâsına geldiğini kabul etsek bile yukardaki âyet-i kerîme yine de Kur'an-ı Kerim'in sonradan olma olduğunu göstermez. Çünkü muhtemeldir ki âyetten maksad onlar kadîm ve ezelîden sonra hangi hadis'e inanıyorlar şeklinde olur. Yine Mu'tezile'nin iddiâsını kabul etsek bile âyet-i kerîme sâdece Kur'an'ın ezelî mânâlarına delâlet eden lafızlarının sonradan olma olduğunu gösterir. Zâten ezelî mânâ taşıyan Kur'an'ın bu mânâlara delâlet eden lafızlarının ezelî olmadığı ve hadis olduğu noktasında âlimler arasında hiçbir ihtilaf yoktur. İhtilaf bu kendi başına kaim olan mânânın ezelî olup olmadığı noktasındadır.

Rivâyet olunduğuna göre tefsirini yaptığımız bu el-Mürselât sûresi Mina'daki Mescidu'l-Hayf yakınındaki bir mağarada inmiştir. Bundan dolayı sûreye Ğaar ve el-Mürselat sûresi adı verilmiştir.

Âcizâne bu fakir o mağarayı ziyâret ettim ve orada bu el-Mürselat sûresini okudum. Mağaranın içerisindeki büyük kaya parçası üzerinde Peygamber (s.a.) Efendimiz'in

mübârek başlarının izi bulunmaktadır. Bugün orayı ziyâret edenler söz konusu mağaraya girip Peygamber Efendimiz'in mübârek başının izini teberrüken görmektedirler. Allah'a bana bahşetmiş olduğu bu ihsanından, nimetinin çokluğundan, Harem-i Şerifini ziyâret imkânı bahşettiğinden, Mustafa'sının haremini ve cemali ile kemalinin nûrunun tecelligâhını ziyâret imkânı bahşettiğinden dolayı hamdediyorum.[227]

---

[225]. Kurtubî, XIX,168.
[226]. (Ahmed, Müsned, c.29, s.438; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, c. 9, s.54). (el-Mektebetü'ş-Şâmile).
[227]. Allah'ın yardımı ile Mürselat sûresinin tefsiri sona erdi.

سُورَةُ النَّبَاءِ

78- NEBE' SÛRESİ

Meâric'den sonra inmiştir; ilk Mekkî sûrelerden olup 40 âyettir. «Nebe'» haber demektir. Kıyâmet haberlerini ihtiva ettiği için bu ad verilmiştir.

BİRBİRLERİNE
NEYİ SORUYORLAR?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ﴿٢﴾ اَلَّذِى هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴿٣﴾
كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ
مِهَادًا ﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Birbirlerine neyi soruyorlar?
2. Büyük haberi mi?
3. ***(İnanıp inanmamakta)*** **ayrılığa düştükleri**
4. Hayır! Anlayacaklar!
5. Yine hayır! Onlar anlayacaklar!
6. Biz yeryüzünü bir döşek,
7. Dağları da birer kazık yapmadık mı?

Mekkeliler *"birbirlerine neyi soruyorlar?"* Âyetteki "amme" lafzının aslı; "an mâ" biçimindedir. Daha sonra "gunne"de müşterek olduklarından "nun" "mim" harfine idğam edilerek "ammâ" şeklini almıştır. Ardından kelimenin sonundaki elif, "lime", "bime", "fîme", "ilâme", "'alâme" kelimelerinde olduğu gibi hazfedilmiştir. Esasen, işâret ettiğimiz bu kelimelerin de aslı; "bimâ-fîmâ-ilâmâ-alâmâ" şeklinde idi. Bu iki kelimenin (an ile mâ'nın) birbirine idğam edilmeleri sebebsiz değildir. Ya soru edâtı olan "mâ" ile başka çeşit "mâ"ları birbirinden ayırmak veya çok kullanıldıklarından dolayı ifâdede hafiflik sağlamak için idgam yapılmıştır.

Ebu'l-Baka'nın ifâde ettiği üzere "amme" kelimesi, elif hazfedilmeksizin "ammâ" biçiminde de gelmiştir.

Buradaki belirsizliğe gelince; bu belirsizlik sorulan şeyin önemine ve azametine işâret etmek için getirilmiştir. Sorulan şey, o günün dehşeti ve alışılmış şeylerin dışında olmasıdır. Sanki bu şeyin cinsi gizli bırakılmış da şimdi soruluyor gibi olmuştur.

Âyetteki soru hakikati (yâni bilinmeyen bir şeyi öğrenmek) üzere değildir. Tam tersine böyle bir soru, sadece o sorulan şeyi yüceltmek için yöneltilmektedir. Çünkü sorulan şey, Allah Teâlâ'ya –hâşâ- kapalı ve O'nun mechulü olan bir husus değildir. Zira ***"Bize âid hiçbir sır Allah'a gizli kalmaz"*** (el-Hakka 69/18) âyetinin ifâdesiyle Allah Teâlâ'ya hiçbir şey meçhûl kalmaz. Bütün bu açıklamalar ışığında âyet-i kerîmeye şöyle

mânâ verilebilir: Mekkeliler hangi büyük şeyi birbirlerine soruyorlar? Mekkeliler öldükten sonra dirilmenin olup olmayacağını, dünyadaki vücudla mahşere gelinip gelinmeyeceğini birbirlerine soruyorlardı. Kendi aralarında bu konuyu konuşup ele alıyorlardı. Ama bu ele alışları, o meselenin gerçeğini soruşturup onun gerçek yüzünü anlamak için değil, tam tersine böyle bir olayın meydana gelip gelmeyeceğini sormak biçiminde oluyordu. Bir başka ifâdeyle onların sorusu, “yeniden diriliş”in hallerinden biri olan “bu olayın meydana gelip gelmeyeceği” noktasında düğümleniyordu.

Âyetin başında yer alan “ma” soru edâtı kural olarak herhangi bir şeyin gerçek yüzünü ve ne anlama geldiğini öğrenmek için sorulur. Nitekim “me’l-melekü/melek nedir?”, “me’r-ruhu/ruh nedir?” dediğimizde “mâ” dilbilgisindeki kurallı anlamında kullanılıyor demektir. Fakat aynı “mâ” ile bazen eşyânın sıfat ve durumu da sorulabilir. Söz gelimi; “Mâ Zeydun” dendiğinde bununla Zeyd’in kim olduğu değil, “âlim mi yoksa doktor mu olduğu” sorulmaktadır. Bir başka açıdan bu edatla Zeyd’in durum ve sıfatı soruluyor demektir.

عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ﴿٢﴾

2. Büyük haberi mi?

“Büyük haberi mi?” Buradaki “en-nebe’” kelimesi, önem ve ağırlığı olan bir haber demektir. Dolayısıyla “büyük haberi mi?” ifâdesi hem cevaptır hem de sorulan şeyin önem ve ağırlığını beyan etmektedir. Burada sanki şöyle denmiş olmaktadır: “Onlar hangi şeyi soruyorlar, sana haber vereyim mi?” Bu sorunun yöneltilmesinden sonra ise cevap sadedinde şöyle denilmektedir: “Onlar, yaratıkların bilgi sınırları dışında kalan büyük haberi soruyorlar.” Bu ifâde ***“Bugün hükümranlık kimindir? Kahhar olan Tek Allah’ındır”*** (el-Mü’min 40/16) âyet-i kerîmesi ile benzer bir üsluptadır. Herhangi bir âyette önce soru sorulup, ardından cevabının gelmesindeki edebî fayda, anlamayı daha kolaylaştırmak ve açıklamayı daha etkin bir biçimde yapmaktır.

Âyetteki “an” harf-i cerri gizli bir fiile bağlı olup aslında bu fiilin “an” harfinden önce varmış gibi takdir edilmesi gerekir. Ancak bu harfin önce getirilmesi sebebsiz değildir. Bununla, yukarda sorulan soruya hemen çabucak cevap verilmeye geçildiğine işâret edilmekte; ayrıca sorunun tertibine de uyulmuş olmaktadır.

Bâzı âlimler bu âyete mânâ verirlerken; “‘ani’n-nebei’l-azîm” ifâdesini, “e ‘ani’n-nebei’l-azîm em ‘an gayrihî” şeklinde anlamışlardır. Yâni, “onlar o büyük haberi mi yoksa başka bir şeyi mi soruşturuyorlar?” biçiminde anlayarak burada bir başka soru olduğunu ifâde etmişlerdir. Bu îzâha göre, âyetin başındaki soru edâtı hazfedilmiş olsa da âyet içerisindeki ifâde bu soru edâtının varlığını bize göstermektedir. Bu takdirde, bu âyet-i kerîme yukarda işâret ettiğimiz Mü’min sûresindeki âyete değil, Enbiyâ sûresindeki ***“Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar”*** (el-Enbiyâ 21/34)

âyetine benzemektedir.

اَلَّذٖى هُمْ فٖيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴿٣﴾

3. *(İnanıp inanmamakta)* ayrılığa düştükleri.

"Ayrılığa düştükleri" ifâdesi, yukarıda geçen "en-Nebe/haber'" kelimesinin, "el-Azîm/büyük"ten sonra ikinci bir sıfatıdır. Bu sıfat getirilerek büyük haberin ne kadar önemli olduğu vurgulanmış ve soruşturulmaya ne derece esas teşkil ettiğine işâret olunmuştur.

Âyetteki "fîhi" lafzı, "yahtelifûn/ayrılığa düştüler" fiiline bağlıdır. Bu ifâdenin fiilden önce getirilmesi, ayrılığa düşülen konuya özel bir önem vermek ve âyet sonlarındaki ses uyumuna riâyet etmek içindir. "Ellezî" kelimesinden sonra onu açıklamak üzere getirilen cümlenin "isim cümlesi" oluşu, o kâfirlerin ayrılığa düşme bakımından sâbit halde olduklarını göstermek içindir. Şöyle denmiş olmaktadır: "Onlar içine düştükleri bu ihtilâfa dalıp gitmişler ve bunda sâbit hale gelmişlerdir." O kâfirlerden bu haberin; yâni yeniden dirilmenin imkansız olduğuna kesin kanâat edenler, bir başka âyetin ifâdesiyle; ***"Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız bizi ancak zaman helak eder"*** (el-Câsiye 45/24), ***"Biz bir daha diriltilecek de değiliz?"*** (el-Mü'minun 23/37) diyorlardı.

Onlardan bâzıları da ilâhlarının kendilerine şefâatçi olacağını iddiâ ediyorlar; **"*Bunlar Allah katında bizim şefâatçılarımızdır"*** (Yûnus 10/18) diyorlardı.

Bâzıları ise, yeniden dirilişten tamamen kuşku duyuyor ve: ***"Kıyâmetin ne olduğunu bilmiyoruz. Onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz. (Onun hakkında) kesin bir bilgi elde etmiş değiliz"*** (el-Câsiye 45/32) diyorlardı.

Tefsirini yapmakta olduğumuz âyet-i kerîme, kıyâmet-i kübrâya işâret etmektedir. Kıyâmet-i kübrâ, "fenâ"dan sonra, "bakâ" mertebesidir. Yahut bu, nefsin ölümünden sonra kalbin dirilmesidir. Ruh ve onun kuvvetleri bunu kabul ederlerken, nefis ve sıfatları ise bu gerçeği inkâr ederler. Çünkü nefis -bırakalım tadına varmayı- bundan tamamen câhildir. Nitekim denildiği gibi "tatmayan bilmez."

Kemâl Hocendî der ki:

Zâhidin senin aşkından uzak durmasına şaşmamalı
Bu şarabın lezzetini, tatmamış olan nereden bilecek?

Yukarda işâret ettiğimiz gerçeği tadanlara ne mutlu! Bundan mahrum kalanlara ise ne kadar yazık!

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

4. Hayır! Anlayacaklar!

Bu ifâde, "kellâ/hayır" edâtından anlaşılacağı üzere bir "reddetme"; "seya'lemûn/bilecekler" ifâdesinden anlaşılacağı üzere de bir tehdiddir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: Öldükten sonra dirilme konusu, inkâra veya soruşturmaya tâbi tutulabilecek biçimde hakkında şüphe duyulacak bir mesele değildir. Onlar, soruşturdukları bu şeyin gerçek olduğunu, buna kimsenin engel olamayacağını, bir gün mutlaka meydana geleceğini, bunda hiç kuşku olmadığını, kesin olarak gerçekleşeceğini ve yine bunda asla kuşku olmadığını anlayacaklar.

ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

5. Yine hayır! Onlar anlayacaklar!

Bu ifâde, bir önceki âyette geçen red ve tehdidi anlatmada abartı ve mubalağa olsun diye tekrarlanmaktadır. Böylece vurgulamada ve şiddet algısında bir pekiştirme sağlanmış olmaktadır.

Âyetin başındaki "sümme/sonra" edâtı, ikinci tehdîdin daha ağır ve şiddetli olduğunu göstermek için getirilmiştir. Bir başka ifâdeyle söylemek gerekirse "sümme" ifâdesi, aslında zaman açısından sonralık ifâde etsin diye kullanılır. Bu kelime bazen -mecâzen- rütbe açısından sonralık anlamında da kullanılabilir. Dolayısıyla "sümme" burada birbirine atfedilen iki gerçeğin şiddet ve fecâatte birbirinden çok farklı olduklarını vurgulamak için getirilmiş olur. Bu vurgu ise rütbe açısından uzaklığın, zaman açısından sonralığa benzetilmesiyle elde edilmiştir. Çünkü her iki öncelik ve sonralık, iki mesele arasında mutlak uzaklık açısından aynıdır. Şu halde burada "sümme" kelimesinin gerçek değil de mecâzî anlamı kasdedilmiş olmaktadır. Çünkü ifâdenin akışı içinde tam da burası, bir şiddet vurgusu ve tehdid yeridir. Kelimeyi bu şekilde yorumlamak, daha bir vurgu ve pekiştirme sağlar.

Bâzı âlimler "sümme" kelimesini gerçek mânâsında yorumlamışlar ve: "Onlar verilen haberin gerçek olduğunu can verirken anlayacaklar; bir de daha sonra kıyâmet günü anlayacaklar" şeklinde yorumlamışlardır. Kuşkusuz kıyâmet günü, zaman açısından, kişinin can verdiği zamandan daha sonra gerçekleşecektir. Böylece "sümme" zaman açısından bir öncelik ve sonralık ifâde etmiş ve gerçek anlamında kullanılmış olmaktadır. Âyet-i kerîmeyi şöyle yorumlamak da mümkündür: Onlar öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğunu, kabirlerinden kalkıp dirildiklerinde anlayacaklar. Sonra da amellerine uygun olarak karşılık alacaklarının gerçek olduğunu bilecekler ve anlayacaklar.

"Ayrılığa düştükleri" ifâdesini açıklarken kâfirlerin bâzılarının, öldükten sonra

dirilmenin imkansız olduğuna inandıklarından; bâzılarının, bunu kabul edip ilâhlarının şefâatçi olacağını söylediklerinden; bâzılarının ise bu konuda şüphe duyduklarından söz etmiş, "ayrılığa düşme"nin bu anlama geldiğini ifâde etmiştik. Bâzı âlimler ise "ayrılığa düşme" kavramını, kâfirlerin top yekün Peygamber Efendimiz'e "karşı durmaları" şeklinde anlamışlardır. Onlara göre "ayrılığa düşmek", iki grubun birbirinin görüşünü kabul etmemesi değil, bir çok kişiden aynı hareket ve fiilin zuhûr etmesi demektir. Çünkü, her ne kadar topluca tehdid ve redde müstahak olsalar da, bunlardan her birinin, bu tehdid ve redde müstahak oluşları, bir grubun diğer grup gibi düşünmüyor olmasından değildir. Çünkü "ayrılığa düşen" bu iki grubun hiçbiri de hak üzere değildir ki, bunlardan birisine karşı gelen ve onun gibi düşünmeyen grub, bu yüzden hesaba çekilmeye müstahak olsun. Bu bakımdan bahsedilen kimselerin tehdid ve redde uğramaları, özellikle Peygamber Efendimiz (s.a.)'e muhâlefet etmelerinden dolayıdır.

"Kellâ/hayır" lafzı, onların hem kendi aralarında bu konuyu "soruşturmalarını", hem de -her iki anlamıyla- "ayrılığa düşmelerini" red anlamı ifâde etmektedir. Aynı âyetteki "seya'lemûn/anlayacaklar" ifâdesi, başlangıç cümlesi mâhiyetinde olup, tehdid anlamı ihtivâ etmekte, öte yandan kendilerine yöneltilen red ve engel olmanın sebebini haber vermektedir. Fiilin başındaki "sin" harfi yakın gelecek zamanı ifâde etmenin yanısıra, aynı zamanda mânâya pekiştirme anlamı katar. "Anlayacaklar" fiilinin mef'ûlü, ifâdenin akışından anlaşılan, "onların soruşturdukları olayın meydana geleceği ve hakkında görüş ayrılığına düştükleri konunun mutlaka olacağı" şeklindeki anlam değildir. Bilakis o fiilin asıl mef'ulü, onların karşılaşacak oldukları çeşitli belâlar ve cezâlardır. Onların karşılaşacakları bu belâ ve cezâlar, "soruşturma ve ayrılığa düşme" fiillerinin ardından geldiği için "anlama, bilme" fiili ile ifâde olunmuştur. Buna göre âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermek mümkündür: "Onlar içinde bulundukları bu durumdan vazgeçsinler. Çünkü onlar çok yakında başlarına azap ve cezâ geldiği zaman işin iç yüzünü bilecekler."

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ﴿٦﴾

6. Biz yeryüzünü bir döşek yapmadık mı?

"Biz yeryüzünü bir döşek yapmadık mı?" Bu cümle, yukardaki haberin ve hakkında soruşturma yapılan durumun gerçek olduğunu belirtmek için sevkedilmiş bir başlangıç cümlesidir. Bahsedilen olayın gerçek olduğu, yukarda zikredilen tehdîd ve reddin ardından bunun gerçekliğini ifâde eden bâzı delillerin sıralanması ile vurgulanmaktadır. Buradan hareketle hakkında soruşturulma yapılan şey, -bâzılarının dediği gibi Kur'an veya Efendimiz (a.s.)'ın peygamberliği değil- "öldükten sonra dirilme"dir.

Âyetin başında yer alan hemze, aslında soru biçiminde olmakla birlikte soru için değil, bir gerçeği ifâde etmek/takrir içindir.

"Mihâd" sergi, döşek anlamındadır. Bâzı âyetlerde "mihâd" yerine yine aynı anlamda

“firâş” kelimesi kullanılmakta ve ***“O Rab ki, yeri sizin için bir döşek (firaş) göğü de (kubbemsi) bir tavan yaptı”*** (el-Bakara 2/22) buyurulmaktadır.

İbni Şeyh “el-Mihad” kelimesinin masdar olduğunu söyler. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olmuş olur: Biz yeryüzünü kişinin yere sermiş olduğu sergi ve yaygı üzerinde öte beriye gittiği gibi onların gezip dolaşmaları için yayılmış bir sergi kılmadık mı?

Diğer bir ifâdeyle “yoksa yeryüzünü size serilmiş bir yatak, ikamet ettiğiniz ve yer değiştirdiğiniz bir mahal yapmadık mı?”

“Mihâd”ın, “beşik” anlamındaki “mehd” kelimesinin çoğulu olabileceğini söyleyenler de olmuştur. Bu takdirde kelimenin çoğul olarak getirilmesi yeryüzünün üzerinde kimi yerlerin köy, kimi yerlerin yerleşim birimleri, beldeler, kimi yerlerin de başka biçimde olmasından veya yeryüzünün çeşitli maksadlarla kullanılmasından dolayıdır. Söz gelimi yerkürenin bir kısmı tarla, bir kısmı yerleşim birimleri diğer bâzı kısımları da başka maksadlar için kullanılmaktadır. Bu âyet-i kerîme “beşik” anlamına “mehden” şeklinde tekil olarak da okunmuştur. Bu kırâata göre yeryüzü, çocuğun yatmış olduğu beşiğe benzetilmiş olur. Bilindiği üzere beşik çocuk için hazırlanan ve üzerinde uyuduğu döşektir. Dolayısıyla kelime burada “masdar” olmak üzere “hazırlanmış” anlamında kullanılmıştır.

وَالْجِبَالَ اَوْتَادًاۙ ﴿٧﴾

7. Dağları da birer kazık yapmadık mı?

Dağların yeryüzü için birer kazık yapılması, yeryüzünün sakin durup, üzerindekilerin sallanmaması amacıyla sağlam bir şekilde tesbit edilip, yere çakılması anlamındadır. Zira yeryüzü suyun üzerinde sallanıp duruyordu. Şu halde dağların kazık yapılması tıpkı herhangi bir çadırın kazıklarla yere iyice çakılıp sallantıdan kurtarılması gibidir. Bu ifâde bir “teşbih-i beliğ” kabilindendir.

“Evtâd”, “veted” kelimesinin çoğuludur. Arapçada “veted”, ağaçtan yapılmış olan, sallanıp hareket eden herhangi bir nesneyi yere çakıp sağlamlaştırmaya yarayan kazık demektir.

Burada “Allah Teâlâ’nın irâdesi ve kudreti yeryüzünü sağlamlaştırmaya yetmiyor muydu da dağlar gibi bir kazığın yeryüzüne çakılmasına ihtiyaç duyuldu?” şeklinde bir tereddüd meydana gelecek olursa buna şöyle cevap verilir: Evet Allah’ın kudret ve irâdesi buna yeterlidir. Ancak Allah Teâlâ aynı zamanda sebeblerin de yaratıcısıdır. Bu, ise O’nun kudretinin mükemmelliğinden kaynaklanan bir unsurdur.

Bâzı âlimler âyette yer alan “evtâd” kelimesini gerçek anlamında kullanıp buna seyyid, evliyâ, havassu’l-asfiyâ anlamı vermişlerdir. Gerçekten evliyâ, seyyidler ve has kullar yeryüzünde sâbit dağlar gibi varlık arzı bunlarla sâbit hale gelir.

Ebû Said Harraz (k.s.)’a “evtâd” ve “ebdâl”den hangisinin daha üstün olduğu

sorulur. Harraz: “Evtâd daha efdaldır” diye cevap verir. “Neden evtâdın daha efdal olduğu” sorulunca da şöyle der: “Ebdâl bir halden bir başka hale geçen Allah dostlarıdır. Bunlar bir makamdan bir diğer makama geçer dururlar. Evtâd ise menzilin sonuna ulaşmıştır. Artık onların rükünleri sâbit olmuştur. İnsanların, yaratıkların belkemiği bunlardır.”

İbn Atâ der ki: “Evtâd” istikamet ve sıdk ehlidirler. Karşılarına çıkan durumlar onları değiştiremez. Zira onlar temkin makamındadırlar.

Evtâd dörde ayrılır. *Birincisi* doğuyu muhâfaza eder, bunun adı Abdulhay’dır. *İkincisi* batıyı muhâfaza eder. Buna Abdulalim derler. *Üçüncüsü* kuzeyi korur, bunun adı Abdulmurid’dir. *Dördüncüsü* ise güneyi korur, bunun ismi ise Abdulkadir’dir. Ebdâle gelince bunlar yedi tane olup yerkürenin bölgelerini yukardan ve aşağıdan korurlar.

“Ebdâl”in bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi şudur: Onlardan birisi vefat etse, kırk kişiden biri; yâni “nücebâ”dan birisi onun yerine bedel olur. Kırk kişi olan neciblerden eksilen kişinin yeri üç yüz kişi olan “nükabâ”dan biri ile tamamlanır. Eksilen bu üç yüz kişi de “sulehâ”dan biriyle tamamlanır.

“Ebdâl” bir yerde ikamet etmezler, fakat ebdâl olmadan önce hasta olurlar, tedavi görürler, yerler, giyinirler ve evlenirler. İrşadın kutbu Cüdâ benzeri olduğu gibi ebdâlin kutbu da Süheyl yıldızı gibidir.

Hz. Peygamber (s.a.) zamanında ebdâlin kutbu Üveys’in amcası İsâmüddîn Karenî idi. O vefat edince yerine Mekke ile Yemen arasında bir köyden olan İbn Atâ Ahmed geçti. **Bilal Habeşî** (r.a.), Hz. Peygamber zamanında yedi ebdâlden birisiydi. **İmam Şafii** de (r.a.) dört evtaddan birisi idi.

ÜSTÜNÜZDE
YEDİ KAT SAĞLAM GÖĞÜ
BİNA ETTİK

وَخَلَقْنَاكُمْ اَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ
لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا
شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾ وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ
مَٓاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِه۪ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ اَلْفَافًا ﴿١٦﴾

8. Sizi çifter çifter yarattık.
9. Uykunuzu bir dinlenme kıldık.
10. Geceyi bir örtü yaptık.
11. Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık.
12. Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik.
13. *(Orada)* alev alev yanan bir kandil yarattık.
14. Üstüste yığılıp sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik.
15. Size tohumlar, bitkiler yetiştirmek için
16. *(Ağaçları)* sarmaş dolaş olmuş bağlar bahçeler yetiştirmek için

"Sizi çifter çifter yarattık." Bu ifâdede yer alan "halaknâ/yarattık" fiili, "lem" ile olumsuzlaşıp mânâsı mâzîye dönüşen "elem nec'al/biz yapmadık mı?" muzâri fiili üzerine mâtuftur. Âyetteki "ezvâcen" kelimesini ifâdeye katarak mânâ vermek gerekirse "sizleri erkek-dişi çifter çifter yarattık" denmiş olmaktadır. Tâ ki bu çiftten birisi diğeriyle huzur bulsun, birlikte yaşama ve geçim işleri düzene girsin, üreme ve eş bulma gerçekleşsin. Arapçada ister canlı, ister mest ve ayakkabı gibi cansız, çift olan ve birbirine yakın bulunan her iki nesneye "zevc" denilir. "Zevc" iki anlamına gelmez. Zevc birbirine yakın olan iki nesnenin birisine denir. İkisine birden ise "zevcân" denilir. Ne demek istediğimizi bir örnekle açmak gerekirse "karattuhû bi'l-mikradeyni" veya "kasastuhû bi'l-mikassayni" denilir ki "ben onu makasın iki ağzıyla kestim" denmiş olunmaktadır. Çünkü makasın ağzı alt ve üst olarak iki tanedir. Dolayısıyla burada "makas" anlamında mikraz veya mikas kelimesi değil, yukarda geçtiği gibi mikrazayn ve mikassayn kelimeleri kullanılmıştır. İşte âyetteki "ezvacen" kelimesini böyle anlamak gerekir. Nitekim **Harîri** *Dürretü'l-gavvâs* isimli eserde böyle açıklama yapmaktadır.

Kamus müellifine göre birbirine yakın olan iki nesneye "humâ zevcânî" dendiği gibi "hum zevcun" da denilebilir. Herhalde bu isimlendirme, iki şıktan birisinin adını

anmakla yetinme kabilinden olsa gerektir.

Kadın için “zevce” kelimesinin kullanılması, uygunsuz bir isimlendirmedir. Çünkü Allah ***“Biz Ey Adem sen ve eşin (zevcuke) beraberce cennette yerleşin...dedik”*** (el-Bakara 2/35) âyetinde kadın için “zevce” değil “zevc” kelimesini kullanmaktadır:

İster birbirine benzer olsun, ister birbirine zıt olsun birbirine bitişik olan her iki şeye Arapçada “zevc” denilir. Bu sebeple bâzı âlimler bu âyete şöyle mânâ vermişlerdir: Sizleri, birbirine karşılık gelen vasıflarla vasıflanmış olarak yarattık. Bu vasıflardan herbiri karşısındaki vasıfla bir çift oluşturmaktadır. Fakirlikle-zenginlik, sağlıkla-hastalık, ilimle-cehâlet, kuvvetle-zayıflık, erkeklikle-dişilik, uzunlukla-kısalık ve benzeri gibi. İşte siz bunlarla imtihan olacaksınız. Dolayısıyla bir iyilik, bir üstünlük elde eden şükürle meşgul olur. Bunu elde edemeyen kimse ise sabırla meşgul olur. Sabır mertebesinden şükür makamına yükseldiğinde nimetin değerini bilir. Bütün bunlar Allah Teâlâ’nın kudretinin mükemmelliğine ve hikmetinin zirvede oluşuna delildir.

وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾

9. Uykunuzu bir dinlenme kıldık.

“Uykunuzu” ölüm gibi *“bir dinlenme kıldık.”* Uyku kendisine doğru yükselen buhar nemleri dolayısıyla beyin sinirlerinin gevşemesi, kendini salıvermesidir. Bu sebepledir ki sözünü ettiğimiz nem ve rutûbet az olduğundan dolayı riyâzat ehlinde uyku az olur.

Âyette yer alan “sübâten” kelimesi “ölüm” demektir. Kasdedilen ise, uykunun ölüm gibi olduğu gerçeğidir. Bu kelimeden türetilerek ölüye “mesbut” denilir. Kelimenin kökü “sebt” olup sözlük anlamı; “kat’/kesmek” demektir. Ölmüş kimse hareketten kesilmiş olacağı için kendisine bu kökten türeme bir isim verilmiştir. Yine kelimenin kökündeki “kesme” anlamından dolayı cumartesi gününe “yevmu’s-sebt” denilir. Bu isimlendirme sebebsiz değildir. Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmaya pazar günü başlamış ve altı günde tamamlamış; sonra cumartesi günü yaratma işini sona erdirmiş yâni yaratmayı kesmiştir. Bundan dolayı da cumartesi gününe “yevmu’s-sebt” denmiştir. Yine cumartesi günü İsrailoğulları’nın her türlü işten kesildikleri gündür.

Uyku iki ölümden birisidir. Nitekim Allah Teâlâ bu gerçeği Zümer sûresinde şöyle dile getiriyor: ***“Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canını alır.”*** (ez-Zümer 39/42) Uykuya ölüm denmesi sebebsiz ve hikmetsiz değildir. Çünkü ölümle uyku arasında yaşama belirtilerinin kesilmesi noktasında tam bir uyumluluk ve ortaklık vardır. “Sübâten” kelimesinin sonundaki “tenvin” “nev’iyet/çeşitlilik” bildirir. Buna göre âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse; “biz sizin uykunuzu bir çeşit ölüm kıldık” denmiş olur. Bu ölüm, kesilen ve devam etmeyen bir ölümdür. Çünkü uyku denen ölümde ruhun ışığı sadece bedenin zâhirinden kesilir. Bu itibarla uykuya ölümün kardeşi demişlerdir. İhtiyaç mikdarınca alınan uyku büyük bir

nimet demektir.

Bâzı âlimler “sübâten” kelimesine başka bir anlam vererek âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir etmişlerdir: “Biz uykunuzu hayvani güçleri rahatlatmak ve yorgunluğu gidermek için hareket ve histen kesme vâsıtası kıldık.” Ancak bizim yukarda verdiğimiz birinci anlam -ilerde görüleceği üzere- ifâdenin akışına daha uygundur.

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاساًۙ ﴿١٠﴾

10. Geceyi bir örtü yaptık.

İçinde uykunun gerçekleştiği *“geceyi bir örtü yaptık.”* Âyette “örtü” anlamı, elbise mânâsındaki “libas” kelimesi ile ifâde edilmiştir. Arapçada “lebise’s-sevbe” denilir ki, “elbise giydi” anlamındaki bu cümleyle “onunla örtündü” anlamı kasdedilir. İnsanı çirkin şeylerden örten her bir örtü, “libas” kılınmıştır. Bu nedenle ***“Kadınlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz”*** (el-Bakara 2/187) âyetinde beyan buyrulduğu üzere kadın, kocasının kötülük işlemesine mâni olduğundan ve onu kötülüklerden alıkoyduğundan ötürü kocası için bir örtü, ayrıca koca da kadın için bir örtü kılınmıştır. Temsil ve benzetme yoluyla takvâ da “örtü” sayılmıştır. Ayrıca korku ve açlık da, temsil ve teşbih yoluyla tasvir ettiklerinden dolayı örtü sayılmışlardır. Nitekim, “Filan kişi fakirlik zırhını, açlık libasını giydi” denilir. Bu açıklamalar ışığında âyet-i kerîme şu anlama gelir: “Elbise sizi nasıl örtüyorsa geceyi de o şekilde karanlığıyla sizi örten bir örtü yaptık.” Herhalde bununla kasdedilen, uyku esnasında insanın kendisine sarılıp örtündüğü yorgan ve benzeri nesneler olsa gerektir. Gerçekten gecenin yorgana benzetilmesi çok mükemmel bir benzetme ve maksadın elde edilmesi açısından çok faydalı bir başvurudur.

Fütûhât sâhibi demiştir ki: Gece, gece ehlini ağyârın nazarından gizleyen elbisesidir. Böylece her biri kendi halvetinde istidâdı nisbetince Hakk’ın onunla konuşmasının, Allah’ın huzurunda bulunmanın ya da O’nun müşâhedesinin lezzetinden nasip alırlar. Hazret-i Şeyhü’l-İslâm (k.s.) buyurmuştur ki: Gece bu yolun yolcularının perdesidir, gündüz ise seherde uyanık olanların pazarıdır.

Nitekim şair şöyle der:

Aşıkların örtüsü gece!
Devam etse, devam etse!
Gecenin yarısında, onun hayâli dostum olduğundan
Ben gecenin kölesiyim, gündüz de pazarımdır.

Allah Teâlâ geceyi, ölüm olarak tanıttığı uyku vakti, gündüzü de uyanık olma mahalli kılmıştır. Bu uyanık olma, şimdi gelecek olan âyette hayatta olma, çalışıp kazanma kelimeleriyle ifâde olunmuştur.

وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشاً ﴿١١﴾

11. Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık.

Yâni gündüzü de hayat vakti kıldık. Siz o vakit geldiği zaman ölümün bir benzeri olan uykunuzdan dirilmektesiniz. Nitekim Allah bu gerçeği bir başka âyet-i kerîmede şöyle dile getiriyor: ***"Sizin için geceyi örtü, uykuyu istirahat kılan, gündüzü de dağılıp çalışma (zamanı) yapan, O'dur."*** (el-Furkan 25/47)

Tefsirini yapmakta olduğumuz âyette, bir önceki âyette geçen "uykunuzu ölüm kıldık" ifâdesiyle tam bir mutabakat olsun diye "uyanıklığınızı hayat kıldık" denmiyor. Tam tersine "uyanıklık", "nehâr/gün" kelimesiyle karşılanıyor. Çünkü gün, çoğunlukla "uyanık" olmayı gerektirir. Öte yandan burada gözetilen mutabakat "ce'alne'l-leyle/biz geceyi kıldık" ifâdesiyle kuruluyor ve bu mutabakat için "ve ce'alne'n-nehâra/biz gündüzü kıldık" buyruluyor. Buradan da anlaşılıyor ki; "biz geceyi bir örtü yaptık" âyet-i kerîmesi, bir önceki "uykunuzu ölüm kıldık" âyetiyle bir sonraki "gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık" âyeti arasında başlı başına söylenmiş ve araya girmiş bir âyet değildir. Zira önceki âyette uykudan söz edilmekte ve onu izleyen bu âyette ise uykunun zamanı gösterilmektedir.

Âyetteki "ma'âşen" kelimesi, "âşe-ye'îşu" fiilinden masdar olup bunun başına bir muzaf takdir etmek şarttır. Nitekim âlimler, bu kelimenin baş tarafında "vakt" kelimesi takdir etmişler ve âyetin mânâsını "gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık" şeklinde vermişlerdir. Buna karşılık "maâşen" kelimesinin, ism-i zaman olması da muhtemeldir. Bu takdirde kelimenin başına muzâf takdir etmeye ihtiyaç yoktur. Bu kelimenin "geçinme, çalışıp-kazanma vakti" olarak tefsir edilmesi zâten ism-i zaman mânâsını ortaya çıkarmakta ve onun mânâsını açıklamaktadır.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de buraya kadar zikredilen âyetlere şöyle mânâ verilmektedir: "Biz yeryüzünü bir döşek yapmadık mı?" Biz beşeriyet arzını, rahatınız ve çeşit çeşit beşerî faydalar elde etmek üzere dağılmanız için döşek yapmadık mı? "Dağları birer kazık yapmadık mı?" Sizin kaskatı nefis dağlarınızı beşeriyet arzının kazıkları yapmadık mı? "Sizi çifter çifter yarattık" Sizde ruh ile nefsi, kalp ile nefsi eş yarattık. "Uykunuzu ölüm kıldık" Gaflet uykunuzu lezzetleri elde edebilmeniz, şehvetleri sonuna kadar tadabilmeniz için rahat ve istirahat kıldık. "Geceyi bir örtü yaptık" Tabîat gecenizi rûhâniyet gündüzünüzün örtüsü yaptık. "Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık" Ruhaniyet gündüzünüzü de itâat ve ibâdetlerle geçirdiğiniz yaşama zamanı kıldık ki işte bu yeniden dirilme sûretidir.

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعاً شِدَاداً ﴿١٢﴾

12. Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik.

"Sağlam" diye ifâde ettiğimiz "şidâd", "şedîd" kelimesinin çoğuludur. Yâni yaratılışı dayanıklı, binâsı sağlam, üzerinden asırların geçmesinin kendisine etki edemediği yedi kat gökyüzünü binâ ettik.

Ebu'l-Leys, "şidâden" kelimesini "kalınlık" diye tefsir eder. Her bir göğün kalınlığı beşyüz senelik yoldur. Göğün yaratılışının "binâ" kelimesiyle ifâde edilmesi, onun yaratıklar üzerine konulmuş kubbeler mesâbesinde binâ edilmesinden dolayıdır.

Bu âyet-i kerîmede kalbin yedi tabakasına işâret vardır. Bu tabakaları şöylece sıralayabiliriz:

1. *Sudur tabakası:* İslâm cevherinin kaynağı olan tabaka,
2. *Kalp tabakası:* Îman cevherinin bulunduğu tabaka,
3. *Şiğaf tabakası:* Aşk, muhabbet ve şefkatın yeraldığı tabaka,
4. *Fuad tabakası:* Mükâşefe, müşâhede ve rü'yetin bulunduğu tabaka.
5. *Habbetu'l-kalb tabakası:* Allah muhabbetine tahsis edilmiş tabaka. Kevneyn muhabbeti ve âlemeyn aşkına yer yoktur.
6. *Suveydâ tabakası:* Ledunnî ilmin kaynağı beytü'l-hikmedir.
7. *Beytu'l-izzet tabakası:* Ekmel insanlar kalb tabakasıdır. Hiçbir zaman bâtından zâhire çıkmaz yansırlar bulunur.

وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾

13. ***(Orada)*** **alev alev yanan bir kandil yarattık.**

Bu kandil güneştir. Güneşin "sirac" kelimesiyle ifâde olunması, göklerin yaratılışının "binâ" fiili ile ifâde edilmesi gibidir. **Râğıb Isfahânî**'nin ifâdesine göre "sirac", fitil ve yağ ile parlayan kandilin adıdır. Işık veren her şey bu şekilde ifâde olunur. "Sirac"a "misbah" da denilir.

"Vehhâc" kelimesi "veheceti'n-nar/ateş aydınlattı" ifâdesinden türemekte olup "tutuşup parlayan, ışık veren şey" demektir. Veya "vehc/ateşin harâreti" kelimesinden türemekte olup "harâreti yüksek olan ateş" anlamınadır.

Denildiğine göre; güneş ve ay arşın nurundan yaratılmışlardır. Bu iki ışık kaynağı, kıyâmet günü tekrar arşın nuruna geri döneceklerdir.

İkrime'nin rivâyetine göre **İbn Abbas** (r.a.) yanında bulunanlara: "Size Peygamber Efendimiz'den güneş ve ayın ilk yaratılışlarına ve âkıbetlerine dâir duymuş olduğum bir hadis-i şerifi aktarayım mı?" dedi. Onlar da "evet, Allah sana merhamet eylesin" dediklerinde İbn Abbas dedi ki: Peygamberimiz (s.a.)'e bu soru sorulunca şöyle buyurdu: *"Allah Teâlâ yaratmasını bir programa bağlayıp da Âdem'den başka yaratacağı hiçbir nesne kalmayınca kendi arşında iki güneş yarattı.*

İlm-i ezelisinde güneş olarak bırakacak olduğunu tıpkı dünya gibi doğusu ve batısı

olan bir gezegen biçiminde yarattı. Öte yandan ilm-i ezelisinde ışığını söndürecek ve aya dönüştürecek olduğunu ise büyüklük itibariyle güneşten daha küçük yarattı. Fakat gökte, bizden çok uzak ve yüksekte olduklarından küçük görünüyorlar. Şâyet Allah Teâlâ güneşi ve ayı ilk yarattığı gibi bıraksıydı gece ile gündüz, gündüz ile gece birbirinden ayırd edilemeyecekti. Ücretle çalışan kişi ne zaman çalışacağını, ücretini ne zaman alacağını bilemeyecekti. Oruç tutan ne zaman oruç tutup ne zaman iftar edeceğini anlamayacaktı. Kadın ne zamandan ne zamana kadar iddet bekleyeceğini bilemeyecekti. Müslümanlar ne zaman namaz kılacaklarını, ne zaman hacca gideceklerini bilemeyeceklerdi. Allah Teâlâ kullarının menfaat ve maslahatını çok daha iyi gözetmekte ve onlara çok merhamet etmektedir. Bundan dolayı Cebrail'i göndermiş ve kanadını ayın yüzüne sürmesini emretmiştir. Cebrail kanadını aya sürünce ayın ışığı söndürülmüş ve orada sadece nur kalmıştır.

Yüce Allah bu olaya şöyle temas eder:

«Biz geceyle gündüzü iki âyet (nişane) kıldık da gece âyetini silip (giderip) yerine eşyâyı gösterici gündüz âyetini getirdik. Tâ ki Rabbinizden bir lutuf ve inâyet arayasınız, yılların sayısını, hesabını bilesiniz. İşte biz herşeyi gereği gibi anlattık.» (el-İsrâ, 17/12) *Ayın yüzeyinde görmüş olduğunuz karaltılar yol benzeri bir takım çizgiler olup ayın ışığının söndürülmesinden kalmış izlerdir.*

Kıyâmet kopup Allah Teâlâ insanlar arasında hüküm verip, cennetliklerle cehennemlikleri birbirinden ayırdığında ve henüz cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme girmemiş iken Allah Teâlâ güneşi ve ayı çağırır. Her ikisi kapkara bir biçimde dürülmüş olarak getirilirler. O günün dehşetinden ve Rahmanın korkusundan omuzları tirtir titrer bir halde sarsılmış olarak Rahmanın huzurunda dururlar. Tam arşın hizasına vardıklarında Allah Teâlâ'ya secdeye kapanırlar, sonra şöyle derler:

«Ey ilâhımız dünya hayatı esnasında sana olan tâatımızı, sana ibâdetteki hareketimizi vermiş olduğun emre ne derece süratle koştuğumuzu biliyorsun. Müşrikler bize ibâdet etti diye, bize azap etme. Sen biliyorsun ki biz onları bize ibâdet etmeye çağırmadık. Sana ibâdet etmekten gaflete düşmedik.» Bu ifâdeler üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Sizler doğru söylediniz. Ben kendi nefsime yaratmayı ilk başlatan ve sonra yeniden döndüren olacağıma dâir söz verdim. Şimdi ben ikinizi yaratmayı başlattığım noktaya döndüreceğim. Haydi sizi yarattığım nesneye geri dönün.» Ay ile güneş bu emre karşılık: «Ey Rabbimiz! Sen bizi hangi şeyden yarattın?" diye sorarlar. Allah: «Sizi arşımın nurundan yarattım. Haydi ona dönün» der.

Peygamber Efendimiz şöyle devam eder: "*Ay ve güneşten bir şimşek çakması gibi ışık belirir. Bu ışık nerdeyse parlaklığından dolayı gözleri alacaktır ve sonra ay ile güneş arşın nuruna katılırlar. İşte Allah Teâlâ'nın* ***«يُبْدِئُ وَيُعِيدُ/O Allah ilk olarak yaratan ve geri döndürendir»*** (el-Buruc, 85/13) *âyet-i kerîmesinin mânâsı budur*."
Nitekim *Keşfu'l-esrâr*'da böyle kayıtlıdır.

Şeyh (rh.) *el-Fethu'l-Mekki'*de der ki: Yıldızlara gelince onların tamamı cehennemde olacaklardır. Öte yandan güneş, ay ve bunların doğup batmaları dâimâ cehennemde olacaktır.

Fakîr (**Bursevî**)'ye göre yukardaki açıklama ile bu ifâdeyi birbiriyle uzlaştırmak gerekirse şöyle diyebiliriz: Güneş ve aydan her biri hem nur hem harâret taşımaktadır. Bunlardaki nur kabilinden olan şeyler Allah Teâlâ'nın arşı ile bitişecektir. Bunların herhangi bir maddî varlıkları yoktur. Çünkü maddî varlığı olan şey gılzat/kabalık, zulmet/karanlık ve kesafetten hâlî değildir. Dolayısıyla bunlardaki ateş ve ısı kabilinden olan özellikler maddî varlıklarıyla birlikte ateşe bitişeceklerdir. Yâni bu iki özellikten herbiri kendi aslına dönecektir.

Eğer "Zâhir olanı, ay ile güneşin nurlarının Peygamber Efendimiz'in nuru ile bitişmesi idi. Çünkü ay ve güneşin nuru Peygamberimiz'in nurundan yaratılmışlardı" denecek olursa, bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Arş ve kürsî, Peygamber Efendimiz'in nurundan yaratılmışlardır. Ay ile güneş ise arşın nurundan yaratılmışlardır. Şu halde bu ikisi aslında Peygamber Efendimiz'in nurundan yaratılmış olup, onların nuru Efendimiz'in nuruna bitişiktirler. Dolayısıyla bütün bunların tümü Efendimiz'in nurudur. Hamd ise Allah'a âiddir.

Dokuz felek ve yedi gezegenin mesnedi olan güneş
Rasûller hâtemi, peygamberler efendisi Muhammed (s.a.)'dir.

وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾

14. Üstüste yığılıp sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik.

Buradaki "enzelnâ/biz indirdik" fiilindeki "biz" anlamına gelen "nâ" zamirindeki "nun" azamet ifâde etmektedir. Ayrıca bu nûnun getiriliş amacı, zât, isim ve sıfatların cem'iyyetine işâret etmek içindir.

"Mu'sırât" rüzgarlar tarafından sıkıştırılmış olup yağmuru damlatması yaklaşan, bir başka ifâdeyle sıkılması yaklaşan ama henüz sıkılıp suyu akıtılmayan bulutlar demektir. Zira "indirmek" bizâtihî suyu sıkılıp akıtılan bulutlardan değil, akıtılmaya hazır olan bulutlardan yapılır. Eğer bu suyu akmakta ve yağmur vermekte olan bulutlardan olsaydı o zaman "tahsîlu'l-hâsıl" olurdu. Yâni zâten elde edilmiş bulunan şey, bir daha elde ediliyormuş gibi olurdu.

Biz, "mu'sırât" kelimesine "sıkılmaya yüz tutmuş" anlamını verdik. Bunun sebebi, kelimenin fiili olan "u'sira"nın başındaki "hemze"nin "haynûnet/vakti gelmek" anlamında olmasından dolayıdır. Dolayısıyla "mu'sırat" ism-i fâil olup, mânâsı yukarıda belirttiğimiz gibi "sıkılması yaklaşmış, yağmur vermek üzere olan bulut" demektir. Nitekim bu kelimenin kalıbında gelen başka fiillerde de "hemze" harfi yine

"haynûnet/vakti gelmek" anlamı ifâde eder. Meselâ Arapçada "ekinin hasad zamanı yaklaştığında" bunu ifâde etmek için "ahsade'z-zer'u" denir. Buradaki "yaklaşma" anlamı, yukarda olduğu gibi "hemze" harfinden kaynaklanmaktadır. Yine kadın bünyesinin rahmi sıkıştırıp âdet görmesi yaklaştığında "a'sarati'l-câriyetu" denilir. Burada da "vaktin yaklaşması" anlamı, yine fiilin başındaki "hemze"den anlaşılmaktadır.

*Müfredat'*ta âdet kanaması görüp gençlik dönemine giren kadın için "el-mu'sır" denilir. Burada "zamanın girmesi" anlamı hemzeden anlaşılmaktadır. Verdiğimiz bu örneklerdeki fiillerin başında yer alan "hemze", "haynûnet" anlamında olmazsa, o zaman âyet-i kerîmenin "el-mu'sarat" şeklinde okunması gerekir ki, "sıkılmış bulut" demek olur. Çünkü rüzgarlar bulutları sıkmaktadır.

"el-Mu'sırat", bulutları sıkıp onlardan yağmur yağdırması yaklaşan "rüzgarlar" anlamına da gelebilir. Bu takdirde kelime yine ism-i fâil, hemze de "haynûnet" mânâsında olmuş olur.

"Buradaki hemze neden ta'diye; yâni fiili geçişli yapmak için değildir?" diye sorulacak olursa, cevaben deriz ki: Rüzgarlar bulutları sıkan nesnelerdir; yoksa kendileri sıkılan şeyler değillerdir.

"Mâen seccâcen" ifâdesi, "bol bol dökülen su" anlamındadır. Bundan maksad, damlaların peşpeşe birbirini izlemesi ve suyun çoğalmasıdır ki böylece o sudan yararlanma aynı şekilde artmış olur. "Seccâc" kelimesi, "su bol bol aktı ve döküldü" demektir. O halde, hem geçişsiz hem de geçişli anlamınadır. Kelimenin geçişli kullanımına bir örnek de Peygamberimiz (s.a.)'in "اَفْضَلُ الْحَجِّ اَلْعَجُّ وَالثَّجُّ" hadis-i şerifidir ki anlamı; *"Haccın efdali yüksek sesle telbiye getirmek ve kurban kanı akıtmaktır"* şeklindedir.[228]

Zeccâc "mâen seccâcen" tâbirini "kendi kendini akıtan su" şeklinde tefsir etmiştir. Zeccâc'a göre, bu ifâdede mubalağa elde etmek için bu tâbir kullanılmış olup sanki su kendi kendini akıtmaktadır. Buna göre "seccâcen" kelimesi geçişli olarak kullanılmış demektir.

Âyette yağmurun bulutlardan indirildiği, Mü'minun sûresindeki "وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً /***Gökten yağmur indirdik"*** (el-Mü'minun, 23/18) âyetinde ise yağmurun gökten indirildiği ifâde olunmaktadır. Ancak bu iki âyet arasında herhangi bir çelişki yoktur. Şöyle düşünelim: Yağmurun başlangıcı her ne kadar gökten oluyorsa da yağmur gökten bulutlara, bulutlardan da yeryüzüne inmektedir. Şunu belirtelim ki, yağmurun gökten indirilmesi, onun semâvi sebeblerle oluşumu itibariyledir. Bu sebepler arasında güneş ısısı da yer alır. Çünkü o, yeryüzünün nemli kuytu köşelerinden veya deniz ve nehirlerden su parçalarını buhar olarak harekete geçirir, hava boşluğuna çıkarır. Bu su parçaları bulutlar hâline gelir ve yağmur olarak yere iner. Şu halde yağmurun "bulutlardan" indirilmesi hakikat, "gökten indirilmesi" ise "sebebiyet" itibariyle mecazlı bir anlatımdır. Allah da, sebebleri yaratan ilk sebebtir.

لِنُخْرِجَ بِهٖ حَبًّا وَنَبَاتًاۙ ﴿١٥﴾

15. Size tohumlar, bitkiler yetiştirmek için.

"Size" buğday, arpa vb. insan bedenini ayakta tutacak, onun için azık olacak çokça *"tohumlar yetiştirmek için…" Aynu'l-Maâni'*de belirtildiğine göre "habb/tohum" kelimesi cins ismi olup bununla "tohumlar" şeklinde çoğul anlam kasdedilmiştir.

Râğıb Isfahânî'nin ifâdesine göre; "habb ve habbe" Arapçada buğday, arpa ve benzeri yenilecek türden nesnelerin tohumlarına denilir. Buna karşılık "hıbb ve hıbbe" ise fesleğen tohumlarına denilir. Şekil itibâriyle fesleğen tohumuna benzediği için yürekte bulunan siyah noktaya "hibbetü'l-kalp" denilir.

Saman, ot ve benzeri hayvan için yem olacak bol *"bitkiler yetiştirmek için…"* Bitkilerin, hayvanlar için yem olduğu bir başka âyet-i kerîmede şöyle ifâde buyruluyor: ***"(O bitkilerden) hem siz yiyiniz, hem de hayvanlarınızı otlatınız"*** (Tâhâ, 20/54) Normalde önce bitki sonra tohum oluştuğu halde âyette tohumlar anlamına gelen "habben" kelimesinin, bitkiler anlamına gelen "nebâten" kelimesinden önce getirilmesi, tohumun asli unsur olmasından ve şerefinden dolayıdır. Zira tohumun çoğu, insanların gıda maddesini oluşturmaktadır.

Bâzıları bu âyeti; "size inciler ve otlar yetiştirmek için üstüste sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik" şeklinde anlamışlardır. Nitekim **İkrime** der ki: Allah Teâlâ gökten hiçbir damla indirmemiştir ki onunla yeryüzünde ot ya da denizde inci meydana getirmiş olmasın.

Ancak bu görüş, meşhur olan görüşe aykırıdır. Meşhur görüşe göre inci her yağmurdan oluşmaz. Tam tersine inci nisan yağmurundan oluşur. Yukardaki ifâde ancak "inci" kelimesiyle bildiğimiz inci ve başka şeyleri kasdetmiş olursak o zaman doğru olabilir.

وَجَنَّاتٍ اَلْفَافًاۜ ﴿١٦﴾

16. *(Ağaçları)* sarmaş dolaş olmuş bağlar bahçeler yetiştirmek için.

İnsanın zevk, lezzet alması için *"(ağaçları) sarmaş dolaş olmuş bağlar, bahçeler yetiştirmek için."* Bahçeler diye tercüme ettiğimiz kelime âyette "cennâtin" şeklinde yer almaktadır. Tekili "cennet" kelimesidir. Cennet, aslında masdar olarak "örtmek" kökünden gelmektedir. Cennet, hurma ve dalları birbirine sarmaş dolaş olmuş, gölge veren ağaçlara isim olarak verilir. Ayrıca, ağaçlı toprak parçasına da "cennet" denilir.

Ferrâ der ki: Cennet, içerisinde hurma ağacı olan bahçe, firdevs ise içerisinde üzüm bağı olan bahçe demektir. Burada "cennât" kelimesinden maksad, bahçenin toprağı değil ağaçlarıdır.

Yukarda “sarmaş-dolaş olmuş” şeklinde tercüme ettiğimiz “elfâfen” kelimesinin anlamı, “dalları içiçe girmiş, birbirine sarılmış, birbirine çok yakın” demektir. Bu manzara, -dünya bahçelerinde gözlemlediğimiz üzere- bahçelerin güzelliklerindendir.

Âlimler, “elfâfen” kelimesinin tekili olmadığını söylerler. Tıpkı “evzâ’/dağınık topluluklar” ve “ahyâf/birbirine karışmış dağınık topluluklar” kelimelerinde olduğu gibi. Anası bir babası ayrı kardeşlere bu kelimeden türeme olarak “ahyâf” derler.

Bâzılarına göre ise “elfâf” kelimesinin tekili “liff”tir.

Bu suyla bağlar, bahçeler *“yetiştirmek için.”* Yâni bu suyun yeryüzüne varması, toprak ve içindekilerle karışması sebebiyle bağlar, bahçeler yetiştirmek için. “Li nuhrice” fiilinin başındaki “lam” harfi lâmu’l-maslahadır; yoksa Mu’tezile’nin iddiâ ettiği gibi lâmu’l-ğaraz değildir.

İbn Şeyh der ki: Âyetlerde önce “tohum” anlamına gelen “habb” kelimesi zikredildi. Çünkü tohum gıdâda temel unsurdur. Ardından “bitkiler” zikredildi. Zira bütün canlılar ona muhtaçtır. Son olarak da “cennât”; yâni bahçeler zikredildi. Çünkü meyvelere olan ihtiyaç, zaruri bir ihtiyaç değildir.

Bilmek gerekir ki; yukarda Allah Teâlâ’nın fiillerine dâir zikredilen unsurlarda öldükten sonra dirilmenin gerçekliğine yer verilmekte ve bunun üç yönden olduğuna işâret edilmektedir:

1- Allah Teâlâ’nın kudreti itibariyledir. Çünkü eşi ve benzeri bulunmayan bu güzel işleri herhangi bir örnek ve dayanacak bir kural olmadan yapan kimse, bunları bir kez daha yapmaya kadirdir. Buna gücü ve kuvveti daha fazla yeter.

2- Allah Teâlâ’nın ilmi ve hikmeti itibariyledir. Çünkü yüce gayeleri ve mahlukata yönelik güzel faydaları sağlayan bu oluşumu en güzel bir tarzda yaratan zâtın, bütün bunları top yekün yok etmesi ve onlar için kalıcı bir âkıbet kılmaması imkansızdır.

3- Bizzat fiilin kendisi itibariyledir. Şöyle ki, uykudan sonra uyanmak ölümden sonra dirilmeye bir örnektir. İnsanlar bunu her zaman görüyorlar. Aynı şekilde ölmüş topraktan tohum ve bitki çıkarmak da böyledir. Onu da her zaman görmekteler. Şu halde burada âdetâ şöyle denilmektedir: Kendisine îmânı gerektiren, öldükten sonra dirilmenin hak oluşuna çeşitli delâletlerle işâret eden bu âfâki/dış aleme âid ve enfüsi/iç aleme âid fiilleri yapmadık mı? Size ne oluyor ki onu inkâr ederek haddi aşıyor ve alay ederek birbirinize soruyorsunuz?

*et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’*de durum şu şekilde izah edilmektedir: “Sıkılmaya yüz tutan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik” Yâni zâtî ilimlerle rabbânî hikmetlerin sularını lutufların nefehâtı/üfürmesi ile harekete geçirerek ruhların göklerinden şarıl şarıl akan sular indirdik. Tâ ki bunlarla “tohum ve bitki çıkaralım diye” Yâni sizin ruhlarınızın semâlarındaki bulutlardan kalp arzınıza ilim ve hikmet sularını indirdik. Tâ ki bununla muhabbet-i zâtiye tohumunu; şevk, iştiyak, sevgi ve aşk bitkilerini çıkaralım diye… “Sarmaş dolaş olmuş bağlar bahçeler yetiştirelim diye” Yâni ruh semanızdan kalp arzınıza ilim ve hikmet suları indirdik. Tâ ki bu suyla birbirine sarmaş dolaş olmuş muhabbet, sevgi, aşk bahçeleri yetiştirelim diye...

---

[228]. Tirmizi, Hac 14; Tefsir (3), 6; İbn Mace, Menasik 6, 16; Darimi, Menasik 8.

HÜKÜM GÜNÜ VAKİT OLARAK BELİRLENMİŞTİR

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَتَأْتُونَ
أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ
فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾

17. Şüphesiz hüküm günü vakit olarak belirlenmiştir.
18. Sûr'a üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz;
19. Gökyüzü açılır ve orada pek çok kapılar oluşur;
20. Dağlar yürütülür, serap haline gelir.

"Şüphesiz hüküm günü" yâni Allah Teâlâ'nın, mutlu olanlarla bahtsızlar arasında verecek olduğu hüküm günü *"vakit olarak belirlenmiştir."* Allah Teâlâ'nın yaratıklar arasında hüküm vermesi, onların biçimleri, durumları, ahlakları ve amelleri itibariyledir. Burada "kâne" fiili cümlenin akışına şu takdirde uygundur: Şüphesiz hüküm günü, Allah Teâlâ'nın ilminde ve ezelî takdîrinde belirlenmiştir. Âyeti böyle anladığımız takdirde "mâzî" zaman kipinde olan "kane/idi" fiili buraya uygun düşebilir. Başka türlü de olamaz. Çünkü hüküm günü, "geçmiş zaman" ile kayıtlı değildir. Zira hüküm günü, zamanın yaratılmasından önce karara bağlanmış bir husustur.

Âyetteki "mîkaten" kelimesi "belirlenmiş vakit" demektir. Aslında öncekilerin ve sonrakilerin dirilme zamanları ve bunun peşinden amellere karşılık sevap ve cezâ verilmesi hemen hemen öne de alınmaz, geri de bırakılmaz. Şu halde buradaki "belirlenmiş vakit" ifâdesi, "mutlak vakit"ten daha özeldir. Nitekim, bu âyetteki "belirlenmiş vakit", Allah Teâlâ'nın bizlere vaad etmiş olduğu yeniden dirilme ve amellere karşılık vermenin zuhûr edeceği vakit olarak kayıtlıdır.

يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾

18. Sûra üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz;

"Sûra üflendiği gün" cümlesi yukarda geçen "hüküm günü" ifâdesinden bedeldir veya o cümleden atf-ı beyandır. Bu cümle, o günün ne kadar büyük ve ne derece dehşetli olduğunu ifâde etmektedir. Önce sûra üflenip sonra hüküm günü başladığı halde âyette önce hüküm gününün, sonra sûra üflenmesinin zikredilmesinde herhangi bir

sakınca yoktur. Çünkü bu iki olay, akıp giden aynı zaman sürecinde meydana gelecektir. Bu akıp giden zamanın başlangıcında sûra üflenecek, devamında ise hüküm verilecektir. Hükmün başlangıcı ve sonuçları bu günün devamında olacaktır.

"Nufiha/üflendi" kelimesi "nefh" kökündendir. Arapçada "nefh" herhangi bir şeyin içine hava üflemek demektir. Nitekim ilk yaratılış esnasında ruhun üflenmesini anlatmak üzere "nefhu'r-rîh" ifâdesi kullanılmaktadır. Bu anlamda âyet-i kerîmede ***"Ona şekil verdiğim ve ruhumdan nefhettiğim (üflediğim) zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın"*** (el-Hicr, 15/29) buyrulur. Kelimenin kökündeki "hava doldurma" anlamından hareketle, "karnı şişti" demek için "intefeha batnuhu" ifâdesi kullanılır. Yine aynı kökten ama bu kez istiâre yoluyla "günün yükselmesi" anlamında "intefeha'n-nehâru/gün şişti, kabardı" denilir. Yine istiâre yoluyla aynı kök kullanılarak "reculun menfuhun/şişirilmiş adam, şişman adam" ifâdesi kullanılır.

Âyetteki "sur" kelimesi, nûrâni bir biçimde yapılmış boynuz şeklindeki borunun adıdır. Buna üfleyecek olan İsrafil (a.s.)'dır. Yaptığımız açıklamalar ışığında âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verebiliriz: "Sizlerin dirilmeniz ve ruhlarınızın bedenlerinize bitişmesi, cesedlerinizin hayat bulması için sûra ikinci kez üfürüldüğü gün bölük bölük gelirsiniz." "Gelirsiniz" ifâdesi herkese yöneltilmiş bir hitaptır. "Gelirsiniz" demek olan "te'tûne" fiilinin başındaki "fâ" harfi, fâ-i fasîhadır. Bu fâ, "hal"in delâlet etmesi dolayısıyla hazfedilen cümleyi ortaya çıkarmaktadır. Bu ifâde aynı zamanda insanların dirilmelerinin hemen ardından mahşere ne kadar hızlı bir biçimde geleceklerine işâret etmektedir. Nitekim ***"Bunun üzerine Musa'ya asan ile denize vur diye vahyettik de deniz derhal yarıldı"*** (eş-Şuara, 26/63) cümlesinde de aynen tefsirini yaptığımız yukardaki cümlede olduğu gibi fâ-i fasiha vardır. Bu fâ, ifâdeye hız kazandırmak için hazfedilmiş olan cümleyi bize göstermektedir. O hazfedilen cümleyi dikkate alarak âyeti şöyle takdir edebiliriz: ***"Bunun üzerine Musa'ya asan ile denize vur diye vahyettik. Musa vurunca deniz derhal yarıldı."*** Şimdi bu açıklamaların ışığında hazfedilmiş cümleyi de göz önüne alarak âyete şöyle mânâ verebiliriz: "Sûra üflendiği gün kabirlerinizden dirilip kalkarsınız ve hiç beklemeden hemen bunun ardından mahşer yerine gelmiş olursunuz."

Âyetteki "efvâcen" kelimesininin tekili "fevc"dir. Fevc, "belli bir grup insan" demektir. *Müfredat*'ta ifâde olunduğuna göre fevc; "hızla gelip geçen kişiler" demektir. Buna göre âyete yeniden bakacak olursak, şöyle denmiş olmaktadır: "Sûra üflendiği gün sizler çeşitli milletler halinde ve her milletin başında da önderi olmak üzere gelirsiniz." Nitekim her milletin başında önderi olacağına şu âyet-i kerîme işâret etmektedir: ***"Her insan topluluğunu önderleriyle birlikte çağıracağımız o günde kimlerin amel defteri sağından verilirse onlar en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterlerini okuyacaklar."*** (el-İsra, 17/71)

"Efvâcen" kelimesine "bölük bölük" anlamını verebileceğimiz gibi, işledikleri ameller birbirinden farklı ve değişik olduğu için "amellerinize göre değişik durumlarda,

farklı vaziyetlerde, çeşitli gruplar ve zümreler halinde gelirsiniz" şeklinde mânâ vermek de mümkündür. Nitekim insanların amellerine göre farklı şekil ve biçimlerde mahşere geleceklerini Hz. Muâz'ın bize naklettiği şu hadisten anlıyoruz:

Hz. Muâz, Peygamber Efendimiz (s.a.)'e insanların mahşere bölük bölük ve değişik zümreler halinde gelmelerinin ne demek olduğunu sorar. Peygamberimiz (s.a.): *"Ey Muâz sen çok büyük bir meseleyi sordun"* buyurur, daha sonra gözleri dalar gider ve sözüne şöyle devam eder.

"Benim ümmetimden insanlar on zümre halinde mahşere gelirler. Kimisi maymun, kimisi domuz biçiminde, bâzıları yüzüstü ayakları havada sürüklene sürüklene mahşere gelirler. Bâzıları kör, bâzıları sağır ve dilsiz olarak gelirken, kimileri dilleri göğüsleri üzerine sarkmış onu çiğneye çiğneye gelirler. Ağızlarından irin akan bu insanlardan mahşere gelen herkes tiksinir ve iğrenir. Bâzılarının elleri ve ayakları kesiktir, kimileri cehennem ateşinden bir kütük üzerine asılmıştır. Bâzıları leşten daha pis kokar, kimisi katrandan bütün vücudunu kapatan cübbe giymiş olarak gelir. Bu cübbe vücudlarının derilerine tamamen yapışık haldedir.

Yukarda sıralanan kişilerden mahşere maymun biçiminde gelecek olanlar insanlar arasında koğuculuk yapan, laf getirip götürenler olacaktır. Nitekim koğuculuğun kötülüğüne dâir şöyle bir hikaye anlatırlar:

Adamın birisi pazarda köle satmaktadır. Bu köleye müşteri olan kimse kölenin herhangi bir ayıbının olup olmadığını sorunca satıcı; koğuculuktan başka hiçbir kusuru yoktur der. Bunu duyan müşteri o halde razıyım diyerek bu köleyi satın alır. Köle yeni sâhibinin yanında bir süre geçirdikten sonra bir gün efendisinin hanımına der ki: Kocan seni sevmiyor, o senin üzerine başka bir dost tutmak istiyor. Eline bir ustura al, uyurken kafasının arka tarafından bir kaç kıl kopar da onlara sihir yapayım ve kocan seni sevsin. Aynı köle daha sonra efendisine giderek; karın bir dost tuttu, seni öldürmek istiyor, uyur gibi yap gerçeği göreceksin der. Bunun üzerine o efendi kölenin dediği gibi uyur gibi yapar. Karısı elinde usturayla içeri geldiğinde efendi kadının kendisini öldüreceğini zanneder. Derhal yerinden fırlayarak karısını öldürür. Daha sonra kadının akrabaları gelip kocayı katlederler, böylece iki kabile arasında çatışma meydana gelir ve bu kan davası uzar gider." [229]

Hadis-i şerifte ifâde edilen mahşere domuz kılığında gelecek olanlar, dünyada iken haram yiyenler olacaktır. Haram anlamında hadis metninde "suht" kelimesi kullanılmaktadır. Kelimenin anlamı, herhangi bir şeyi kökünden sökmek, kökünü kazımak demektir. Haram da dini ve insanlığı kökünden kazıdığı için bu ismi almıştır.

Yüzüstü sürünerek mahşere gelecek olanlar, fâiz yiyenler olacaktır. Yüzüstü sürünme anlamına hadis metninde "tenkis" kelimesi kullanılıyor. Tenkis, insanın duruşunun başaşağı kılınması, bir başka ifâdeyle ayakların yukarıya başın aşağıya getirilmesi demektir.

Kör olarak mahşere gelecek olanlar, hüküm verirken zulüm yapan kimseler olacaklardır.

Dilsiz olarak haşredilecekler, yaptıkları amelleri beğenen kimselerdir.

Dillerini çiğneye çiğneye mahşere gelecekler, âlim ve kassâslar yâni insanlara va’z ve nasihat eden ancak sözleri yaptıkları fiilleri tutmayan kimselerdir.

Elleri ve ayakları kesik olanlar, komşularına eziyet eden kimselerdir.

Cehennem ateşinden kütük üzerine asılacak kimseler, halkı sultanlara gammazlayan, kimseler olacaktır.

Leşlerden daha kötü ve pis kokacak kimselere gelince bunlar şehvet ve lezzetlerinin peşinde koşan, bunlara düşkün olanlarla mallarından Allah’ın hakkını vermeyen kimselerdir.

Kapkara ziftten cübbe giyecek kimselere gelince; bunlar kibirlenen, böbürlenen, kendini beğenen kimseler olacaktır.[230]

Bu hadîs-i şerif önce herkesin mahşere nasıl geleceğini belirtmiş daha sonra da aynı sıra ile herkesin hangi günahı işlediği için bu şekilde geleceği ifâde olunmuştur. İnsanların işledikleri günahlarla mahşerde alacakları biçimler arasındaki ilişki, “tâbir” ilmi incelenecek olursa bulunabilir. Öte yandan hadis metninde günahkarların alacak olduğu biçimler ve buna yol açan sebebler sıralanmıştır. Bunun sebebi şudur: Bilindiği üzere bir kural vardır. O kural “tahliye tahliyeden öncedir.” Yâni insanlardaki olumsuz durumları temizlemek, insana yeni bir huy ve ahlak kazandırmaktan önce gelir. Hadiste iyi amel işleyenlerin hangi biçimde mahşere gelecekleri ayrıntısıyla açıklanmamış, sadece toptan bir işâretle yetinilmiştir. Bu işâret hadis metnindeki “min ümmetî/ ümmetimden” ifâdesidir. Bu ifâdenin başındaki “min” harfi “kısım” bildirmektedir. Kısacası; bedbaht talihsiz kimseler, mahşere işledikleri çirkin ameller biçiminde geleceklerdir. Âhiret hayatında mutluluğu elde edecek kimseler ise kendi işlemiş oldukları güzel amellerinin biçiminde haşrolacaklardır. Tâ ki bâzılarının yüzleri ayın ordördü gecesi dolunay gibi veya güneş gibi olacaktır. Nitekim güzel amel işleyenlerin yüzlerinin bu şekilde olacağına dâir sahih rivâyetlerde ifâdeler vardır.

Bâzı âlimlere göre hadis metninde yer alan “ümmet” kelimesiyle “ümmetü’l icâbe/Peygamber Efendimiz’in çağrısına uyanlar” değil de mümin ve kâfir olmak üzere “ümmetü’t-da’ve/çağrıya muhatap olan herkes” kasdedilmiştir. Bunlara göre eğer ümmetü’t-da’ve kasdedilmemiş olsaydı o zaman bu mertebelerin sonunda müminlerin de korkmaları gerekecekti. Oysa müminlere korku olmayacağını biz biliyoruz.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu hadiste zikredilen “ümmet” kelimesiyle kasdedilen “ümmetü’t-da’ve” değil “ümmetü’l-icabe” yâni Peygamber Efendimiz’in çağrısına uyan müminlerdir. Şu halde ümmetten maksad, Peygamber Efendimiz’e uyan ancak ameli tam olmadığı için kötü talihli olan kimselerdir. Anlamın böyle olduğunu Peygamber Efendimiz’in söze başlarken gözünün dalıp gitmesinden anlıyoruz. Ayrıca anlamın bu olduğunu, amellerin sınıflarının belirtilmesinden çıkarıyoruz. Çünkü amellerin sınıfları belirtilirken küfür ve inkârdan söz edilmiyor. Bir başka delil ise, bilindiği üzere kâfirlerin hadiste zikredilen biçimlerden çok daha çirkin bir biçimde mahşere gelecek olduklarıdır. Nitekim sahih haberlerde bunlar zikredilmektedir.

Yukarda zikrettiğimiz hadis-i şerifi **Sa'lebi** gibi bâzı müfessirler tefsir kitaplarında zikretmekte olup hadisin sıhhatini her iki taraf da kabul etmektedir. Şu halde **İbn Hacer**'in hadisin "uydurma olduğu açıktır" şeklindeki kanâatine itibar olunamaz. Bu kanâat, meselenin içyüzünü bilmemekten kaynaklanmaktadır. Zira kıyâmet günü, Allah'ın ***"gizlenenlerin ortaya döküldüğü gün "*** (et-Tarık, 86/9) âyetinde haber verdiği üzere bütün sıfatların ortaya serileceği ve döküleceği gündür. Kuşkusuz her sıfatın kendisine uygun güzel veya çirkin bir biçimi olacaktır. Gerçeğin bu olduğunu aklı başında hiçbir kimse inkâr etmemektedir. Diyelim ki bu hadis-i şerifin lafzı uydurmadır. Buna ragmen mânâsı sahihtir ve bu mânâ başka sahih haberlerin mânâsıyla desteklenmektedir.

Şu halde ey mümin! Sen taş gibi katı kalpli olma. Kalbinden feyiz nehirleri fışkıran, hikmet pınarları akan kişilerden ol. Hakkında "bir şeyler öğrenmişsin, ama bir sürü şeyi gözden kaçırmışsın" denilen kimselerden olmamak için çok çaba sarfet. Allah Teâlâ'nın muhlis ve samîmî kulları içinde bir kitap vâsıtasıyla olmaksızın ve ona dayanmadan sırf Allah'tan ilim alan kimseler vardır. Bu gerçek kıyâmete kadar böyle devam edip gidecektir. Ancak böylesi bir gerçek üzerine ayağını basabilen kimseler çok azdır. Bu nedenle inkâr çoğalmış, insanlar gerçeği farketmeksizin ve işin içyüzünü anlamaksızın zâhirî durumlar üzerine balıklama atılmışlardır.

Bizler Allah'tan kendimizi mârifet ehlinden kılmasını dileriz.

وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾

19. Gökyüzü açılır ve orada pek çok kapılar oluşur;

Hiçbir çatlak yok iken *"gökyüzü"* Allah'ın heybetinden açılır. Buradaki "gökyüzü açılır" ifâdesi, yukardaki "sura üfürülür" ifâdesi üzerine atfedilmiştir. Dikkat edileceği üzere bu âyette *"açılır"* şeklinde tercüme ettiğimiz fiil aslında "futihat/açıldı" biçimindedir. Bir başka ifâdeyle bu fiil "di-li geçmiş zaman" kipindedir. Bu kipin seçilmesi, göğün açılmasının kesinliğini vurgulamak içindir. Bir başka ifâdeyle burada denmiş oluyor ki: "Bir zamanlar içinde hiçbir çatlak yok iken gök, Allah Teâlâ'nın heybetinden çatlar ve yarılır."

"Ve" meleklerin hiç alışık olunmayan biçimde inmeleri için *"orada pek çok kapı oluşur."* Kapılar anlamına gelen "ebvâben" kelimesinin başında "zâtu" edâtı vardır. Bunlar dikkate alındığında âyete şöyle mânâ vermek mümkündür: "Gökyüzü meleklerin şimdiye kadar hiç bilinmeyen bir biçimde inmeleri için bir çok kapıya ayrılmış hâle gelir." Bu âyette anlatılmak istenen, Furkan sûresinde vurgulanan mânânın aynısıdır. Nitekim Allah orada şöyle buyuruyor: ***"O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir."*** (el-Furkan, 25/25) Bu âyetteki "gamâm/bulutlar" kelimesi, ***"onlar ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve***

meleklerinin gelmesini mi beklerler?" (el-Bakara, 2/210) âyet-i kerîmesinde zikredilen "gamâm"ın aynısıdır. Yâni "onlar Allah'ın ve meleklerin bulutlar arasından emrinin ve azabının gelmesini mi beklerler?"

Bâzı âlimler âyetteki "feth"den maksad, göğün yerinden alınarak açılması demektir, derler. Nitekim bu anlamı ***"Gökyüzü sıyrılıp alındığında"*** (et-Tekvir, 81/11) âyetinde de görmekteyiz. Gökyüzünde belirecek yollar ve gidiş yerleri de bu âyette ifâde edilen "kapılar"dandır. Dolayısıyla bu âyette şöyle denmiş olmaktadır: "Gök yerinden sıyrılıp alınır ve onun yerine kendisini hiçbir şeyin tıkamadığı yollara dönüşür."

وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾

20. Dağlar yürütülür, serap haline gelir.

"Dağlar yürütülür." Aslında dağları yürüten Allah'tır. Nitekim ***"Dağları yerinden götürürüz ve yeryüzünün çırılçıplak olduğunu görürsün"*** (el-Kehf, 18/47) âyeti bu gerçeği haber vermektedir. Buna göre âyetimize şöyle mânâ vermek mümkündür: "Dağlar yerlerinden söküldükten sonra Allah'ın yürütmesi ve emriyle havada yürütülür." Dağların havada yürütülmesi, sura ikinci kez üfürülmesinin ardından bütün yaratıkların diriltilmeleri esnasında olur. Tâ ki onlar, bu manzarayı müşâhede etsinler. Daha sonra Allah Teâlâ onları havada ayırır. İşte âyetteki "serap haline gelir" ifâdesiyle anlatılan gerçek de budur.

Âyette geçen "serab", insanın gün ortasında sanki suymuş gibi gördüğü şeydir. **Râğıb**'ın ifâdesine göre, "serab", çöllerde su gibi parlayan şeydir. "Dağların serab gibi olması", insanların gözlerinden gitmesi ve cereyan etmesi sebebiyledir. Gerçekliği olmayan husustaki serab, gerçekliği olan husustaki içilecek su gibidir. Yâni dağlar Allah Teâlâ'nın yürütmesi sâyesinde tıpkı serab gibi olurlar. Bir başka ifâdeyle; parçaları darmadağın ve ana maddeleri etrafa saçılmış olduğu için hiçbir şeymiş gibi olurlar. Nitekim dağların böyle etrafa saçılacağını: ***"Dağlar parçalandığı, dağılıp toz duman haline geldiği"*** (el-Vâkıa, 56/5-6) âyetinde görmekteyiz. Dağların paramparça edilmesi ve yarılması sura birinci üfürüşte olmakla birlikte, bulut gibi yürütülmesi ve yeryüzünün dümdüz hale getirilmesi sûra ikinci kez üfürüldükten sonra olacaktır. Bâzı âlimlere göre dağların uğrayacak olduğu birinci değişiklik, yerle bir edilme ve kırılıp dökülmedir. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: ***"Sur'a bir defa üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman işte o gün olacak olur (kıyâmet kopar.)"*** (el-Hakka, 69/13-15)

Dağlardaki ikinci değişiklik, atılmış renkli yün haline gelmeleridir.

Üçüncüsü ise toz duman gibi olmalarıdır. Bu oluşum, dağların atılmış renkli yün gibi iken darmadağın ve paramparça edilmesi ile olacaktır. Nitekim yukarıda geçtiği üzere ***"Dağlar parçalandığı, dağılıp toz duman haline geldiği"*** (el-Vâkıa, 56/5-6) âyetinde

dile getirilmektedir.

Dağlardaki dördüncü değişiklik kökünden sökülüp atılması halidir. Çünkü dağlar yukarda zikredilen değişikliklerle birlikte henüz yerli yerince durmakta ve altlarında toprak bulunmaktadır. Bir başka ifâdeyle yer altlarında henüz açığa çıkmış değildir. Allah rüzgar göndererek dağları yerinden söküp koparacaktır. Nitekim ***"Sana dağlar hakkında sorarlar? Deki: Rabbim onları ufalayıp savuracak"*** (Tâhâ, 20/105) âyeti bu gerçeğe işâret etmektedir.

Dağların uğrayacak olduğu beşinci durum rüzgarların onları yerden havaya kaldırması ve havada toz misali uçurmasıdır. Nitekim Allah bu gerçeğe şöyle işâret buyuruyor: ***"Sen dağları görürsün de onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler."*** (en-Neml, 27/88) Yâni insanoğlu dağlara baktığı zaman onu kendi gözünde yerlerinde sâkin olarak görür. Oysa onlar rüzgarların hızla önüne katıp yürüttüğü bulutlar gibi yürümektedirler. Şöyle ki; cisimler belli bir eğilim içerisinde hareket ettiklerinde -bu cisimler ne kadar hızlı hareket ederlerse etsinler- insanın gözü o hareketi hemen hemen farkedemez. Özellikle de bu izleme uzaktan olunca.

Dağların alacak olduğu altıncı şekil seraba dönüşmeleridir.

Fakir (**Bursevî**)'ye göre bu âyet-i kerîmede; nefislerin enâniyetinin izâle edilip nefislerin ön plana geçmesinin ortadan kaldırılmasına işâret vardır. Çünkü nefisler, Allah'ta fâni olmaktan ibaret bulunan kıyâmet-i kübra esnasında seraba döneceklerdir. Öylesine ki, insan onların yanına geldiğinde nefislerden hiçbir eser bulamayacaktır. Fakat gözleri perdelenmiş olan avâm ehl-i fenâyı kendilerinin yediklerinden yer, içtiklerinden içer gördüklerinde zannediyorlar ki, kendi nefisleri de onların nefisleri gibi bâki kalacaktır. Fakat onlar bu düşünceleriyle kötü bir zan beslemiş oluyorlar. Zira Allah'ta fâni olanlarla kendileri arasında o kadar uzak bir mesafe, o kadar büyük bir fark var ki! Çünkü Allah'ta fâni olanlar, inâyet ve tevfîk rüzgarıyla nefislerinin dağlarını beşeriyet arzından silip süpürmüşler ve nefislerini yok etmişlerdir. Onlara ruhlarının seması fetholunmuş, o sema sırr, hafâ ve ahfâ kapılarıyla kapı kapı açılmıştır. Onlar, bu kapılardan makamlara veya makamlardan daha yakın mertebelere girerler. Böylece Hak ile birlikte olurlar; çünkü Hak onlarla birlikte olmuştur. Sonra velâyet âlemine bakan yüce hakikat kapısından inerler. Akıl, kalp, mutahayyile, müfekkire, hâfiza ve zâkire kapılarından içeri girerler. Artık "kabe kavseyn" makamında halk ile birlikte olurlar; çünkü halk onlarla birliktedir. Ancak onların halk ile birlikte olmaları Hak'tan mahrum kalmalarına sebeb olmaz. Bu hak öyle bir haktır ki bu velâyet cânibidir. Ayrıca bunlar Hak ile birlikte olurlar. Ancak bu birliktelikleri, nübüvvet cânibindeki halktan mahrum kalmalarına yol açmaz. Böylece onlar zâhirde ***"Bana sadece sizin ilâhınızın ancak bir tek Allah olduğu vahyedildi"*** (el-Enbiyâ, 21/108) âyet-i kerîmesinin doğrulayıcı delili olurlar. Onların makamlarını bilmeyen mahcublar/perdeliler nerede, bu gibi gafillerin onların durumlarını idrak etmeleri ve durumlarının gerçek yüzünü kavramaları nerede!

---

[229]. Kurtubi, XIX, 175.
[230]. Kurtubi, XIX, 175.

CEHENNEM PUSUDA BEKLEMEKTEDİR

إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَاداً ﴿٢١﴾ لِلطَّاغِينَ مَاٰباً ﴿٢٢﴾ لَابِثِينَ فِيهَٓا
اَحْقَاباً ﴿٢٣﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْداً وَلَا شَرَاباً ﴿٢٤﴾ اِلَّا حَمِيماً
وَغَسَّاقاً ﴿٢٥﴾ جَزَٓاءً وِفَاقاً ﴿٢٦﴾ اِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَاباً ﴿٢٧﴾
وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كِذَّاباً ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ كِتَاباً ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا
فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَاباً ﴿٣٠﴾

21. Şüphesiz cehennem pusuda beklemektedir.
22. Azgınların barınağı olacak
23. *(Azgınlar)* orada çağlar boyu kalırlar.
24. Orada bir serinlik ya da *(susuzluk gideren)* bir içecek tatmazlar.
25. Ancak kaynar su ve irin tadarlar.
26. *(Dünyada yaptıklarına)* uygun karşılık olarak.
27. Çünkü onlar hesap gününü *(geleceğini)* ummazlardı.
28. Bizim âyetlerimizi yalanladıkça yalanlamışlardı.
29. Biz ise her şeyi bir kitapta sayıp yazmışızdır.
30. Tadın! Bundan sonra yalnızca azâbınızı arttıracağız.

"Şüphesiz cehennem pusuda beklemektedir." Yâni cehennem Allah Teâlâ'nın hükmü ve takdirinde bir gözetleme yeridir. Cehennemin zebânîleri orada azab etmek için kâfirleri gözetlerler.

Âyetteki "mirsad" kelimesi, ism-i mekan olup "üzerinde gözetleme işleminin yapıldığı yer" demektir. Tıpkı "girilen yol" anlamına ism-i mekan kalıbıyla "minhâc" dendiği gibi.

Râğıb "mirsâd" kelimesini açıklarken bunun tıpkı "mirsed" gibi gözetleme yeri anlamına geldiğini fakat bu "mirsâd" kelimesinin özellikle gözetlemeye tahsis edilen yer anlamında olduğunu belirtir. Azgınların barınağı olan cehennemin bir gözetleme yeri olduğunu haber veren bu âyet-i kerîme, cehennemin bütün insanların mutlaka gelip uğrayacakları bir yer olduğu noktasında uyarı anlamı ifâde etmektedir. Bu açıklamasına bakılırsa Râğıb'ın, "mirsâd" kelimesini genelleştirmiş olduğu görülüyor. Nasıl ki sırat Allah düşmanlarının takılıp kalacakları, Allah dostlarının ise üzerinden geçecekleri bir yer ise cehennemi de aynı şekilde tasavvur ediyor. Ancak birinci anlam bize göre daha uygun gelmektedir. Çünkü böylesi korkunç bir yerde gözetleme ancak ve ancak azab

etmek için yapılır. Azab ise kâfirler ve bedbahtlar için söz konusudur.

“Li’t-tâğîn” lafzı ya “hüve” gizli zamîrine bağlıdır ya da “gözetleme yeri” anlamına gelen “mirsâd” kelimesinin sıfatıdır. Biz âyetin meâlinde kelimeye sıfatmış gibi bir karşılık verdik.

“Dönüş yeri” anlamındaki “meâben” kelimesi “tâğîn” kelimesinden bedeldir. Şu halde âyet; “cehennem hiç kuşkusuz azgınların varıp dönecek oldukları bir gözetleme yeridir” anlamına gelmiş olmaktadır.

“Li’t-tâğîn” kelimesi, “meâben” kelimesinden hal de olabilir. Bu takdirde hal, hal olduğu kelimenin önüne geçmiştir. Öne geçmesinin nedeni ise kelimenin nekre olmasından dolayıdır. Eğer kelime “meâben” kelimesinden sonra gelseydi o takdirde bu kelimenin sıfat olduğunu söylemek gerekecekti.

لِلطَّاغِينَ مَآبًا ﴿٢٢﴾

22. Azgınların barınağı olacak

“Tağîn” kelimesinin tekili olan “tağî” azgınlaşan kişi demektir. Âlimlerin ifâdesine göre azgın kişi inkâr ederek dininde, zulmederek dünyasında azgınlaşan kişidir. Sözlük itibariyle “tağî” isyanda haddi aşan demektir. Âyette bu kelimeyle kasdedilen, müşriklerdir. Böyle olduğunu âyetin devamı göstermektedir. Azgınların azabları sonsuzdur. Çünkü onların inançları bâtıldır. Kökten hiçbir şeye inanmayan azgınların azabları da sonsuzdur. İsyankâr mümin gibi itikadı ve inancı sahih azgınların ise azabları sonsuz değil, sonludur.

لَابِثِينَ فِيهَآ أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾

23. *(Azgınlar)* orada çağlar boyu kalırlar.

Buradaki “lâbisîne fîhâ/orada kalırlar” ifâdesi “tağîn/azgınlar” kelimesindeki zamirden mukadder haldir. Buna göre âyete mânâ verecek olursak; “azgınların orada çağlar boyu kalmaları takdir edilmiş olarak bir serinlik tatmazlar...” demek olur. Bu kelimenin kökü olan “lebs”, insanın herhangi bir mekanda, oradan hemen hemen hiç ayrılmamacasına durması ve kalması demektir. Bundan ötürü Arapçada “lebise bi’l-mekan” dendiğinde bunun anlamı “filanca kişi filanca yerde, ordan hiç ayrılmamacasına durdu, kaldı” demektir.

“Çağlar boyu” şeklinde tercüme ettiğimiz “ahkaben” kelimesi yukarda geçen “lebs/kalmak” kelimesinin zarfıdır. Kelimenin tekili “hukb” şeklindedir. Hukb; *Kamus*’ta ifâde edildiği üzere seksen yıl veya daha fazla bir sene, dehr, sene veya yıllar anlamına gelir. Kelimenin kökü “peşipeşine gelmek, birşeyin ardından izleyip takip

etmek, birisinin ardına oturmak ve birisini ardına oturtmak” şeklindedir. Mesela bir kimse hayvanının terkisine birisini bindirdiği zaman bunu ifâde etmek için “ahkabe” denilir. Devenin üzerindeki eğerin arka tarafına binen kimseye, yine binitin arka tarafına bağlanan her şeye “hıkbe” denilir ve bu eylem aynı kökten türeme “ihtekabe” fiili ile anlatılır. Herhangi bir kişiyi binitinin arkasına bindiren kimseye de “muhkıb” denilir. Kelimenin kök yapısını gösteren bir başka örnek hadîs-i şerifte geçen “فَأَحْقَبَهَا عَلَى نَاقَةٍ/onu devesinin terkisine aldı” ifâdesidir.

Âyetteki “ahkaben” kelimesi “birbirini izleyen çağlar, yıllar boyu” anlamına gelmektedir. Her bir “hakb” geçtiğinde onu başka bir “hakb” izler ve bu izleme sonsuzdur. Çünkü hakb kelimesi, **Ebu’l-Leys**’in işâret ettiği üzere Arapçada hemen hemen sadece zamanların birbirini izlemesi ve ardarda akıp gitmesi anlamını ifâde etmek için kullanılır.

Âyette özellikle “ahkaben” kelimesinin zikredilmesi sebebsiz değildir. Çünkü bu kelime Arapların nezdinde en uzun süreyi ifâde eder. Dolayısıyla Kur’an’da onların hayallerinin tasavvur edebileceği ve bilebilecekleri en uzun süre kullanılmış, akıllarının erebileceği bir kelimeyle kendilerilerine hitap edilmiştir. Aslında “ahkaben” kelimesiyle kasdedilen ebediyet, sonsuzluktur. Dolayısıyla ahkaben kelimesi sonsuzluk ve ebediyyet anlamının kinaye yoluyla anlatımından başka bir şey değildir. Bu açıklamalar ışığında âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse; “onlar orada ebediyen kalırlar” denmiş olmaktadır. Nitekim kelimenin bu anlama geldiğine **Hz. Ömer’**in Hecr kabilesinden bir kimseye sormuş olduğu şu soru delâlet etmektedir. Hz. Ömer (r.a.) ona “ahkab”ın ne anlama geldiğini sorar. O da şöyle cevap verir: “Ahkab seksen senedir. Bu seksen senenin de her bir günü bin senedir.” Araplar, bu kadar büyük bir sayıyla ebedîliği ve sonsuzluğu kasdediyorlardı.

Mücahid’in; “Ahkab kırk üç hukubdur. Her hukub yetmiş hariftir. Her harif yediyüz senedir. Her sene üç yüz altmış gündür ve bir gün dünya günleriyle bin yıldır” şeklindeki ifâdesi de aynı şekildedir. Nitekim **İbn Abbas** ve **İbn Ömer** (r.a.)’dan da böyle rivâyet olunmuştur. Öte yandan bir tek hakb ile yetmişbin sene kasdediliyorsa o zaman bu senenin bir günü **Hasen Basri**’den rivâyet edildiği gibi bin yıl olmuş olur.

Râğıb Isfahânî der ki; sahih olanı bir hıkbenin seksen yıl değil belirsiz bir zaman dilimi olduğudur. Nitekim *Kamus’*ta ifâde olunduğuna göre “hıkbe” belli bir zaman dilimidir ancak bunun ne kadar olduğu belli değildir.

Kısacası âyette yer alan “ahkab” sonsuzluğa değil, sonluluğa delâlet eder. Kelime her ne kadar “cem-i kıllet” kalıbında ise de “hukub” şeklindeki “cem-i kesret” yerindedir. Veya kelime istiğrak/tüm fertlere şamil olan lamıyla belirli kılınmış “el-ahkab” yerindedir. Her ne kadar burada azgınların cehennemden çıkacaklarına işâret varsa da bu mefhum kabilindendir. Dolayısıyla bu işâret, onların cehennemde ebedî kalacaklarını gösteren açık ifâdeler karşısında tutunamaz. Kâfirlerin cehennemde ebedî kalacaklarına örnek olmak üzere şu âyet-i kerîmeyi zikredebiliriz: ***“Ateşten çıkmak isterler, fakat***

onlar oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azab vardır." (el-Mâide, 5/37) Çünkü bir tefsir kaidesine göre; açıkça söylenen ifâde âyetin mefhumundan anlaşılan işârete tercih edilir ve âyetin mefhumundan çıkan işâret açıkça belirtilen ifâde karşısında tutunamaz.

Ebû Hayyan'ın ifâdesine göre buradaki "müddet", ***"bundan sonra yalnızca azâbınızı arttıracağız"*** (en-Nebe', 78/30) âyet-i kerîmesiyle neshedilmiştir. Bununla ilgili başka açıklamalar ilerde gelecektir.

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾

24. Orada bir serinlik ya da *(susuzluk gideren)* bir içecek tatmazlar.

Âyetteki "tatmazlar" kelimesi, "hissetmezler" anlamındadır. Yoksa tatmanın aslı, tadın varlığı demektir. Ancak içilecek şey dikkate alınarak "tatmazlar" denmişse, o zaman bu ifâde zâhir anlamıyla doğru olur. "Tatmak" her ne kadar örfte az olan şey için söz konusu ise de aynı zamanda çok olan şey için de düşünülebilir. Zira bu fiilin çok olan nesneler için de kullanımı söz konusudur.

Âyetteki "berd/serinlik" kelimesinden maksad, cehennemdekileri rahatlatan, cehennemin ateşinin harâretini onlardan savuşturup gideren şey demektir. Yoksa onlar cehennemde zemherir soğuğunu tadacaklardır. Bu açıklamalar ışığında âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse; "onlar yararlanacakları ve kendine meyledecekleri herhangi bir serinlik duymazlar" demek olur. "Berden" kelimesinin sonundaki tenvin "nev'iyet/ çeşitlilik" bildirir. Buna göre "bir çeşit serinlik duymazlar" demek olur.

Katâde'ye göre "berd" kelimesiyle kinâye yoluyla rahatlık kasdedilmektedir. Çünkü Araplar sıcak ülkelerde yaşayan insanlar oldukları için insanın harâret anında serinlikten duyduğu lezzete itibar ederek "بَرَّدَ اللّٰهُ عَيْشَكَ/*Allah geçimini tebrid etsin yâni güzel kılsın"* derler.

Râğıb'ın ifâdesine göre "berd" aslında "harâret"in zıttıdır. Mesela Araplar "berede keza" derler ki anlamı "soğuk gibi sâbit oldu" demektir. Sâbit oluşun soğuk ile birlikte oluşu hareketin sıcaklıkla birlikte oluşu gibidir. Arapçada "بَرَدَ الْاِنْسَانُ/insan soğudu" derler ki bununla "o insan öldü" anlamını kasdederler. "Beredehu" ifâdesi "o onu katletti" demektir. Araplar "berd" kökünden türeme olarak "es-suyûful-bevârid/ öldürücü kılıçla" derler. İnsanın ölmesinin "berd" kökünden bir kelime kullanılarak ifâde edilmesi, ölmüş olan insanın ruhunun bedeninden ayrılması dolayısıyla vücûdunda harâretin kalmamasından ve hareketli iken sâkin hale gelmiş olmasından dolayıdır. Nitekim kelimenin kökündeki "soğukluk, serinlik, sükûnet" anlamından dolayı araplar uyku için "berd" ifâdesini kullanmışlardır. Bunu kullanmalarının nedeni ya uyku esnasında insanın cildinin soğumasından ve serinlemesinden ya da uyuduğunda sükûnete ermesinden dolayıdır. Serinlik anlamına gelince bilindiği üzere uyku, uyuyan insanı

serinletir. Dikkat edilirse görülür ki; susuzluk çeken insan uykuya daldığında susuzluğu gider. Sükûnet de böyledir. Bilindiği üzere uyku, bir çeşit ölümdür. Dolayısıyla buradaki "serinlik tatmazlar" ifâdesi "herhangi bir uyku tatmazlarki istirahate kavuşsunlar" demektir.

Âyetteki "içilecek bir şey" diye tercüme edilen "şaraben" kelimesi ile onların susuzluklarını dindiren şey kasdedilmektedir.

إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾

25. Ancak kaynar su ve irin tadarlar.

Buradaki "illâ", "lâkin" anlamındadır. "Hamîm" ise "harâreti zirveye çıkmış çok kaynar sıcak su" demektir. Bu öyle bir sudur ki yüzüne yakın getirseler, yüzünün etleri dökülür. Eğer içirseler iç organları ve bağırsakları parça parça olur. "Gassâk" kelimesinin anlamı "akan şey" demektir ki bununla "cehennemliklerin derilerinden dökülen şey, onların yaralarından akan irin" kasdedilir.

Allah Teâlâ, o azgınların cehennemde hiç bir şey tatmayacaklarını haber veriyor. Bu habere göre onlar ne bir serinlik ne de cehennemin sıcaklığını kendilerinden giderecek herhangi bir rahatlık hissetmezler. Ayrıca susuzluklarını giderecek bir içecek şey de tatmazlar. Fakat onlar cehennemde sımsıcak su ve irin tadarlar. Âyetteki istisnâ "munkatı' istisnâ" olup, kaynar su ve irinin serinlik ve güzel içeceklerden ayrı unsurlar olduğunu haber verir.

Zeccâc'a göre bu âyetin mânâsı şöyledir: "Azgınlar orada ne bir rüzgar, ne bir gölge serinliği ne de bir uyku rahatlığı tatmazlar." Zeccâc'ın bu tefsirine göre âyette geçen "berd" kelimesi insana rahatlık verecek her şeyin serinliği anlamında kullanmıştır. Buna göre "ve la şerâben" ifâdesi "soğuk su da tatmazlar" anlamına gelmiş olur. Böylece âyette önce bir genel ifâde kullanılmış, ardından da bir tahsis getirilmiştir. Çünkü içilecek şey, insanı rahatlatmakta en mükemmel bir unsurdur. Böylece "berd" ve "şerab" kelimelerinin ikisi birden "insanı rahatlatan nesne" anlamına kullanılmış olur. Bu takdirde âyetin devamındaki "hamîmen ve gassakan/kaynar su ve irin" kelimeleri "berden ve şeraben" kelimelerinden munkatı' istisnâ yapılmış olurlar.

"Gassak" kelimesi, "zemherir" şeklinde tefsir olunursa bu takdirde "gassak" "şerab" kelimesinden değil sadece "berd" kelimesinden istisnâ edilmiş olur. Çünkü zemherir, içilecek bir nesne değildir. Bu takdirde "hamîmen" kelimesi de "şerab" kelimesinden istisnâ edilmiş olur. Âyette "gassak" kelimesinin sona bırakılması, âyet sonlarındaki ses uyumunun sağlanması içindir. Birinci tefsir tarzını Peygamberimiz (s.a.)'in şu ifâdesi desteklemektedir: *"Gassak'tan (irinden) bir kovası dünya üzerine dökülecek olsaydı bu irin bütün dünyadakileri pislerdi."* [231]

"Gassak", "cehennemliklerin yaralarından akan irin" anlamında tefsir edilecek olursa

o zaman kelime “şaraben”den istisnâ yapılmış olur.

İbn Mesud (r.a.)’den rivâyete göre “gassak” cehennemdeki azab çeşitlerinden birinin adı olup “şiddetli soğuk” demektir. Hatta öylesine ki cehennemlikler oraya atıldıklarında Allah’tan zemherir soğuğu ile bir gün azab edilmeye karşılık cehennemde bin yıl azab edilmeyi isterler. Çünkü cehennem azâbını zemherir azâbından daha hafif görürler.

Şehreyn Havşeb der ki: “Gassak” cehennemde bir vâdinin adıdır. Bu vâdide üç yüz otuz bölüm vardır ve her bölüm üç yüz otuz evden ibarettir. Her evde dört köşe ve her köşede bir yılan vardır. Bu yılan, Allah’ın yaratıkları içerisinde en büyük yaratıklar gibidir. Bunlardan her bir yılanın başında bir zehir vardır.

Bâzıları “lâ yezukun/tatmazlar” ifâdesinin “lâbisîn” kelimesindeki zamirden hal olduğunu, dolayısıyla bu ifâdenin bir başlangıç cümlesi olamıyacağını söylemişlerdir. Buna göre âyetin mânâsı; “o azgınlar orada kaynar su ve irinden başka hiçbir şey tatmaksızın ebediyyen kalırlar. Sonra geçen uzun çağların ardından kaynar su ve irin dışında başka azablara uğrarlar” demek olur. Böylece burada içiçe girmiş haller sözkonusu olur. Buna göre “ahkaben” kelimesi “lâbisîn” kelimesinin zarfı olup, “lâbisîn” ise “lâ yezukun/tatmazlar” fiilinin mânâsıyla kayıtlı olur. Kayıtlı olan bu durumun sona ermesi, mutlak olan kalma fiilinin de sona ermesini gerektirmez. Şu halde âyetteki “ahkaben/çağlar boyu” şeklindeki kayıt, cehennemde kalmakla ilgili değil, “görülen o azabla” ilgili bir kayıttır.

İbn Mesud (r.a.) şöyle demiştir: Cehennemlikler cehennemde dünyadaki çakıl taşlarının sayısı kadar kalacaklarını bilselerdi sevinirlerdi. Cennetlikler de cennette dünyadaki çakıl taşlarının sayısı kadar kalacaklarını bilselerdi üzülürlerdi.

Bir başka tahlile göre “ahkaben” kelimesinin “lâ yezukun” fiilinden mansub zarf olması mümkündür. Bu tahlil, “lâ”dan sonraki âmilin mamûlünün, kendisinden önce gelebileceğini söyleyen âlimlere göredir. Buna göre kelime, “lâbisîn” kelimesinin zarfı olmamış olur. Bu takdirde âyetten “kâfirlerin cehennemde belli bir süre kalacakları ve sonra dışarı çıkacakları” anlamı çıkarılamaz. Çünkü artık “ahkaben/çağlar boyu” ifâdesi “lebs/kalmak” kelimesinin zarfı değildir.

“Ahkaben” kelimesinin hiçbir kelimenin zarfı olmaması, tam tersine “lâbisîn” kelimesinin içindeki zamirden hal olması da mümkündür. Bu takdirde âyetin mânâsı; “onlar her türlü hayır ve bereketten mahrum bir şekilde, sıkıntı içinde oldukları halde orada kalırlar” demek olur. Bu takdirde “ahkaben” “hakib” kelimesinin çoğulu olup, “hakibe’r-reculu/kişi rızıktan mahrum oldu” terkibinden alınmış olur. Zira görüldüğü üzere kelimenin kökünde “mahrûmiyet” anlamı vardır. Bu anlamdan dolayı içinde hayrın, yağmurun ve bereketin az olduğu yılı ifâde etmek için araplar “hakibe’l-amu” derler. Bu takdirde, “لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا/orada hiçbir serinlik tatmazlar” ifâdesi, onların çektikleri sıkıntının tefsiri mâhiyetinde olur. Bu durumda âyetten “azgınların cehennemde belli bir süre kalacakları” anlamı çıkmayacağından dolayı müşkili çözmek için başka bir yoruma da ihtiyaç kalmaz.

Rivâyete göre **Abdullah b. Amr b. el-As** (r.a.) şöyle demiştir: "Cehennemde öyle bir gün olacak ki o gün cehennemin kapıları kapanacaktır." **İbn Mesud** (r.a.) de şöyle demiştir: "Cehennemin üzerine öyle bir an gelir ki kapıları kapanır ve içinde hiç kimse kalmaz. Bu cehennemliklerin orada çağlar boyu kalmalarının ardından olur." Nitekim bu rivâyetler *el-Arais*'te yer almaktadır.

Şâbî'nin ifâdesine göre; cehennem iki âlemden en hızlı mamur olanı ve en hızlı harab olanıdır. Sahih bir hadiste ifâde edildiğine göre cehennemin dibinde ateşinin sönmesinin ve *"rahmetim gazabımı geçmiştir"* ifâdesinin gereği azâbın kaldırılmasının ardından cercir/roka otu biter.[232] Nitekim **Davud Kayseri'**nin *Fusus* şerhinde bu şekilde ifâde olunmaktadır.

Molla Cami (rh.) de *Fusus* şerhinde şöyle diyor: **İbn Arabî** (rh.) ve ona uyanların ifâdelerinden anlaşıldığı üzere, cehennemde ebedî kalacak cehennemliklerin üç durumları olacaktır:

1- Cehennemlikler oraya girdiklerinde birden tepelerinden aşağı vücudlarının içi ve dışı dâhil olmak üzere azâba uğrayacaklardır. Uğradıkları bu azab karşısında kendilerine büyük bir tahammülsüzlük ve ızdırap hâkim olacaktır. Bunun üzerine azaplarının hafifletilmesini veya yok olup gitmeyi ya da dünyaya geri dönmeyi talep edecekler, ancak bu isteklerine cevap verilmeyecektir.

2- İsteklerine cevap verilmeyince ve nefislerini azâba tahammül etmeye alıştırdıklarında Allah içlerindeki azâbı kaldıracak ve yüreklerine işleyen Allah'ın tutuşturulmuş ateşi sönecektir.

3- Bu âyette ifâde edilen "ahkab"ın geçmesinin ardından onlar azâba alışacaklardır. Uzun zaman orada bulundukları için artık o azâbın şiddetinden azab duymamaya, ne kadar büyük olursa olsun herhangi bir elem hissetmemeye başlayacaklardır. Sonunda iş, bu azabtan lezzet almaya ve onu tatlı bulmaya dönüşecektir. Hatta üzerlerine cennetten bir esinti esse bundan hoşlanmayacaklar, tam tersine eziyet duyacaklardır. Tıpkı pislik böceklerinin gül kokusundan eziyet duyması gibi. Allah Teâlâ bizleri ve bütün müslümanları böyle bir âkıbetten korusun.

Mevlâ Ramazan ve **Mevlâ Sâlihuddin** *Şerhu'l-Akaid*'de bâzı âlimlerin şu açıklamalarına yer vermektedirler: Allah Teâlâ'nın Kur'an'da haber verdiği iki yurdun ebedîliğine dâir ifâdeler haktır ve gerçektir. Fakat ölüm koçu cennetle cehennem arasında kesildiğinde ve cennet ile cehennemdekilere orada ebediyyen kalacakları nidâ edildiğinde, cehennemlikler oradan kurtulacaklarından ümitsizliğe düşerler. Sonra çektikleri bu azâba alışırlar, bundan elem duymazlar, sonunda o çektikleri azabtan lezzet almaya başlarlar. Hatta üzerlerine cennet esintisi esse bundan hoşlanmazlar, tam tersine azab duyarlar. Tıpkı pisliği hoş bulan ve gülden elem duyan pislik böceği gibi. İşte bu durumda Allah Teâlâ'nın ***"Allah bütün günahları bağışlar."*** (ez-Zümer, 39/53) âyet-i kerîmesi genelliği itibariyle, azab onlardan kalkacağı için, doğrulanmış olur. Yine Allah'ın ***"artık ne azabları hafifletilir ne de onların yüzlerine bakılır"*** (el-Bakara, 2/162) âyet-i kerîmesi de aynı şekilde doğrulanmış olur. Çünkü buradaki azabdan

maksad, onlar için takdir olunmuş azabtır.

Bâzı kemale ermiş kimseler şöyle derler: Daru'l-cemâl ehli nasıl orada istikrar bulur, üzerlerinde cemalin eseri zuhûr eder, onlar bundan ebediyyete kadar zevk alırlar, cemâlin celali ile eserini görmeyip sadece hissettikleri için o bunlara gizlenir ve onlar bundan asla ebediyete kadar elem duymazlarsa daru'l-celâl ehli de aynen böyledir. Onlar da daru'l-celâlde ahkab'ın geçmesinin ardından istikrar bulurlar. Onların bâtınlarında celâlin cemâli zuhûr eder. Bunu ebediyete kadar zevkle tadarlar. Onlardan celâlin nârının eseri, onu hissedip de görmeyecekleri biçimde kendilerinden gizlenir ve onlar bundan ebediyen elem duymazlar. Fakat bu, içlerindeki ve dışlarındaki ateşin harâretinin ahkab'ın geçmesiyle kesilmesinin ardından gerçekleşir. Bu iki gruptan her birini ateş, -dünya günlerinden bir günün şirkinden dolayı- âhiret seneleriyle bin sene yakar. Bunların üzerinde ahkab'ın geçmesinin ardından zuhûr eden şey, ebediyen devam eden haldir. Bu hâl, ezelde üzerinde bulundukları haldir. Bu ikisi arasında Rahmâni ibtilâlar vardır. İbtilâ bilindiği üzere sonradan olmadır. İbtilâ'nın sonradan meydana geldiğini şu âyette görüyoruz: ***"Bir deneme olarak sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz ve siz ancak bize döndürüleceksiniz."*** (el-Enbiya, 21/35)

Allah Teâlâ bizi ve sizleri helak yurdundan korusun, muhâfaza buyursun.

İşte tefsirini yapmakta olduğumuz âyet hakkında âlimlerin ifâdeleri bunlardır. Bu ifâdelerin bu satırlara naklinde herhangi bir sıkıntı ve güçlük yoktur. Biz, kâfirlerin ebediyen cehennemde kalıp azab göreceklerinden zerre kadar şüphe duymuyoruz. Onların azabları ahkabın geçmesinin ardından azba/tada dönse bile... Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: ***"Halbuki (o gün) onlar için Allah tarafından hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır."*** (ez-Zümer, 39/47)

Öte yandan Mûtezile mezhebi dünyada iken tevbe etmeden ölmüş olan kimseye Allah Teâlâ'nın azab vermesinin vâcib olduğunu söyler. Sonra bu kimse için âhirette hiç hesâba katmadığı bir af da ortaya çıkabilir.

Halkın müftüsü **İzzüddin b. Abdusselâm** vefatından sonra rüyada görülür. Rüyayı gören kendisine sorar: "Dünyada iken okunan Kur'an'ların sevabından bağışlanan şeylerin ölülere ulaşacağını kabûl etmiyordun. Şimdi ne diyorsun?" Şeyh şöyle cevap verir: "Heyhat! Burada meseleyi dünyada iken zannettiğimden başka türlü buldum."

Âlimler derler ki cehennemlik olan kâfirlerin cehennemde ebedî kalacaklarına itiraz eden yoktur. Dolayısıyla bu hüküm kâfirler açısından genelliği üzere bâkîdir. Büyük günah işleyen cehennemliklerin ise cehennemde ebediyen kalıp kalmayacakları tartışmalıdır. Dolayısıyla onlar açısından bunu uzun bir süre cehennemde kalış olarak tefsir ederiz. Zâhir ve bâtın âlimleri, ister Firavn, ister Hâmân, ister Nemrud, ister başkaları olsun, tüm kâfirlerin ebediyen cehennemde kalacaklarında görüş birliği içindedirler. Onların ihtilaf ettikleri nokta ahkabın/çağların geçmesinin ardından bu azâbın zâhirlerinden kalkıp kalkmayacağı noktasındadır. Herkes kendi ilmi mikdârınca tefsir ve yorum yapmıştır. Ancak Allah'ın âyeti tâbi olunmaya en lâyık olanıdır.

Huccetu'l-İslam'ın ifâdesine göre kâfirler üç gruba ayrılırlar:

1- Peygamberimiz (s.a.)'in adını, sıfatını ve dâvetini duyan kâfirler. Bunlar Daru'l-İslâm'a komşu ülkelerde yaşayan kâfirlerdir. İşte bunlar iman etmezlerse ebediyen cehennemde kalacaklardır; hiçbir mâzeretleri yoktur.

2- Peygamber Efendimiz'in adını duyup, sıfatını duymayan kâfirler. Bunlar, Muhammed adında müslüman ve yalancı birisinin çıktığını ve kendisinin peygamber olduğunu iddiâ ettiğini duyan kâfirlerdir.

3- Peygamber Efendimiz'in ne adını, ne sanını duymamış kâfirler. İkinci ve üçüncü grubtaki kâfirler kâfir olmakta mazurdurlar. Nitekim bu kâfir ayırımının bir benzeri, **İmam el-Eş'ari'**den *Muslihuddin el-Akaid* şerhinde naklolunmuştur.

Davudi Kayseri *Fusus* şerhinde der ki: Vaîd, Allah Teâlâ'nın "el-Muntakim/intikam alan" ismine taalluk eden azabtır. Bu azab sadece beş grub zümre için geçerlidir, çünkü cehennemlikler beşe ayrılırlar. Bunlar; müşrikler, kâfirler, münafıklar, müminlerin isyankârlarıdır. Bunlar da kendi aralarında muvahhid, arif fakat amel etmeyen ve mahcûb şeklinde ikiye ayrılırlar. el-Muntakim olan Allah'ın sultanı onlar üzerine tasallut ettiği zaman cahîmin ateşiyle azab görürler. Azab çeşitleri, azab görecekler için ebedî değildir. Çünkü şefâat edenlerin şefâatı sâyesinde onların azabları kesilebilecektir.

جَزَاءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾

26. ***(Dünyada yaptıklarına)*** **uygun karşılık olarak.**

"Cezâen vifâkan" yâni onlar böylece amellerine ve ahlaklarına uygun bir karşılıkla karşılık görmüşlerdir. Gördükleri bu karşılık sanki uygunluğun ta kendisidir. Böylece ifâdede bir mübâlağa elde edilmiş olur. Ayrıca yukardaki ifâdeyi "cezâen zâ vifâkin" şeklinde anlamak da mümkündür. Buna göre kelimenin başında muzaf hazfedilmiş olur ki "uygunluğu olan bir cezâ" şeklinde tefsir edilebilir. Veya bu ifâdeyi "vâfekaha vifâkan" şeklinde masdarın pekiştirilmesi olarak da anlayabiliriz. Bu takdirde "vifâkan" kelimesi "cezâ" kelimesinin sıfatı olarak *fiili* bir başka ifâdeyle *karşılık görme işini* pekiştirmiş olur.

Yapılan amel ile şimdi görülen karşılık arasındaki uygunluğa gelince onlar dünyada iken büyük bir günah; yâni küfür günahını işlemişlerdi. Buna karşılık âhirette büyük bir cezâ ile yâni cehennem ateşinde azâba uğrama cezâsıyla cezâlandırılmış olmaktadırlar. Şirkten daha büyük günah olmadığı gibi, aynı şekilde ateşle azap edilmekten daha büyük bir cezâ da yoktur. Kötülüğün cezâsı benzeri kötülüktür ki ikisi birbirine tam uygun düşmüştür.

Bâzı âlimlere göre yukardaki ifâdeyi "kâne vifâkan" şeklinde anlamak mümkündür. Bu durumda âyetin mânâsı; "bu öyle uygun bir cezâdır ki hak edilenden ne fazladır ne de eksiktir" demek olur.

Sa'dî Müftî der ki: Kâfirlerin küfür ve inkârda devam etme gibi bir niyetleri olduğu için onlara böyle bir cezâ takdir edilmiştir. Zâten biraz sonra gelecek ***"çünkü onlar hesaba (çekileceklerini) ummazlardı"*** (Nebe', 78/27) âyet-i kerîmesi buna işâret edecektir ki bu âyetin mânâsı; "onlar bir gün hesaba çekilecekleri beklentisi içinde olmadan inkârlarına devam ediyorlardı" şeklinde anlaşılmalıdır. İşte onlar inkâra devam niyetinde oldukları için sonu olmayan bir azab ve cehennemde çağlar üstüne çağlar boyu kalma cezâsı bu fiile uygun düşmüştür. Yine onlar insanın ruhunu rahatlatan ve kalbini serinleten "tasdik/doğrulama" fiilini bunun zıttı olan "tekzip/yalanlama" fiili ile değiştirdiklerinden dolayı kaynar su ve irinle cezâlandırılmışlardır. Buna karşılık Allah Teâlâ müminlere kendilerini cennetin serinliği ve içeceğiyle rahatlatacak nimetler verecektir. Su ile ilim arasındaki bu ilişkiden dolayı rüyada su görmek ilim ile tâbir edilir olmuştur.

Hakikate erenlerden birisi bu âyetleri şöyle anlamaktadır: "Şüphesiz azgınların barınağı cehennem bir gözetleme yeridir": Yâni hayvâni tabîat cehenneminde beşerî güçler -ki bunlar nefs-i emmâre ve heveslerinin peşinden gidenlerin tabîat cehennemlerinin zebanileridir-, hevâ ve heveslerine dalarak, bid'atlere uyarak, her şeyi mubah görerek, zındıklık yaparak, Allah'la yaratıklarının bir olduğunu iddiâ ederek, Allah'ın yarattıklarından bâzılarının vücûduna hulûl ettiğini iddiâ ile kendini ilgilendirmeyen bâzı meselelere dalarak nefsine zulmedenler için bir gözetleme yeridir. "Azgınlar orada çağlar boyu kalırlar". Yâni nefsine zulmeden bu zâlimler beşeriyet hükmünden çıkarılma, şeriat elbisesini giyme, tarikat ve hakikat hıl'atini giyme vaktine kadar kalırlar. "Orada bir serinlik ve içilecek bir şey tatmazlar". Yâni orada beşeriyet pencerelerine indirilmiş hicabın kaldırılması sûretiyle yakin serinliğini ve mahabbet şarabını tatmazlar. Çünkü onlar tabîat cehennemleri sebebiyle dünya muhabbetine dalmışlardır. "Dünyada yaptıklarına uygun karşılık olarak kaynar su ve irin tadarlar". Yâni onlar sadece tabîat irinlerinden akan irini tadarlar.

Kâşânî'nin tefsirine göre "sadece kaynar su tadarlar" demek, onlar cehl-i mürekkeplerinden dolayı kaynar su ve yoldan çıkarıcı şeyleri sevmenin ve ona meyletmenin karanlığından da irin tadarlar. "Yaptıklarına uygun karşılık olarak" yâni işledikleri amellerine ve önden gönderdikleri inanç ve ahlaklarına uygun olarak kaynar su ve irin tadarlar. Bu azab onların amellerinin ve ilimlerinin bozukluğundan dolayıdır. Onlar sevap umuduyla sâlih bir amel işlememişler ve doğru bir ilim sâhibi de olmamışlardır ki âyetleri tasdik etsinler.

إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾

27. Çünkü onlar hesap gününü *(geleceğini)* ummazlardı.

Bu cümle, yukarıda zikredilen cezâya neden lâyık olduklarını ifâde etmekte ayrıca

onların ilmi kuvvetlerinin bozuk olduğunu bildirmektedir. Buna göre âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse; “onlar âhireti inkâr ederler ve bir gün hesaba çekilmekten korkmazlardı” denebilir. Ahireti inkâr ettikleri ve hesaba çekilmekten korkmadıkları için her türlü çirkin fiilleri yaparlardı ve hiçbir itâatten hoşlanmazlardı.

Âyetteki “ummak” anlamındaki “recâ” fiili “korkmak” şeklinde tefsir edilmiştir. Ummak fiilinin korkmak şeklinde tefsir edilmesi sebepsiz değildir. Şöyle ki hesaba çekilmek bir insan için en zor iştir. Zor olan bir şey için de “ummak” değil, aksine “korkmak ve huşu duymak” fiili kullanılır.

وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كِذَّابًاؕ ﴿٢٨﴾

28. Bizim âyetlerimizi yalanladıkça yalanlamışlardı.

Onlar bu gerçekleri dile getiren *“bizim âyetlerimizi yalanladıkça yalanlamışlardı.”* Bu, onların düşünce yapılarının ne kadar bozuk olduğunu ifâde eden bir cümledir. Bâzı tefsirlerde bu son cümle şöyle tefsir edilmektedir: “Onlar bizim peygamberlerin ellerinde ve dillerinde ortaya çıkan kavlî ve fiilî âyetlerimizi yalanladıkça yalanlamışlardı.”

Âyetteki “kizzâben” kelimesi “aşırı yalanlamak” anlamınadır. Çünkü onlar küfürde ve çeşitli mâsiyetleri işlemekte ısrarlı idiler. Böyle oldukları için onlar, cezâların en korkuncu ile yaptıkları amellerine uygun bir şekilde cezâlandırıldılar. “Kizzâb” kelimesinin geldiği “fiâl” kalıbının kullanımı Arapçayı çok düzgün konuşan edebiyatçılar arasında yaygındır. Bu, kurala uygun sürekli bir kullanımdır. Tıpkı “kelleme” fiilinde “killâmen” kalıbının kullanılması gibi.

Keşşaf müellifi **Zemahşeri** şöyle anlatır: Bâzıları beni bu âyeti tefsir ederken gördüler. İçlerinden biri (kizzâb kalıbında bir kelime kullanarak) dedi ki: “ لَقَدْ فَسَّرْتَهَا فِسَّارًا مَا سُمِعَ بِمِثْلِهِ/Sen bu âyeti çok güzel tefsir ettin, bunun bir benzeri daha işitilmiş değildir.”

Bâzı âlimler şöyle bir açıklama yaparlar: Bâzı isimlerde şeddeli olan harflerden birisi, o kelime şeddeli masdarla karışmasın diye ya harfine çevrilir. Sözgelimi “dinnâr” kelimesi bu kurala uyularak “diynar” yapılmıştır **Ömer b. Abdulaziz**’in kâtibine söylemiş olduğu bir ifâdede aynı şeyi görmekteyiz. O kâtibine şöyle der: “Bismillah yazarken “bâ”yı uzat. Siynat’ı ortaya çıkar, mim’i yuvarlak yap.” Bu cümledeki “siynat” aslında “sinnat” şeklinde idi. Bu kelimenin tekili ise “sin” değil “sinn”dir. Sinn bilindiği üzere diş demektir. Ömer b. Abdulaziz’in ifâdesinde kasdedilen işte bu sin harfinin dişleridir, yoksa harf olan sinler değildir. Zira bilindiği üzere besmelede bir tek sin harfi vardır.

Bir başka açıdan şöyle demek de mümkündür. Burada diş anlamına gelen “sinn”, “sin” harfi ile ifâde olunmuştur. Bundan amaç ise mubâlağa ifâde etmektir. Buna göre

Ömer b. Abdulaziz şöyle demiş olmaktadır: Besmelenin dişlerini o kadar belirgin yap ki, sin harfinin kendisi gibi apaçık olsun. Nitekim **eş-Şerif** de aynı kanâate sahip olmuştur.

وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾

29. Biz ise her şeyi bir kitapta sayıp yazmışızdır.

Biz onların amelleri de dâhil olmak üzere bütün her şeyi bir kitapta yazdık. "Külle şey'in" ifâdesinin mansub olması, başında gizli bir fiilin bulunmasından dolayıdır. Bunun ne olduğunu bize "saydık" anlamına gelen "ahsaynâhu" fiili göstermektedir. "Ahsaynâhu" ifâdesi "biz onları bir kitapta muhâfaza ettik, bir kitapta yazıp kayıt altına aldık" demektir. Az önce "külle" kelimesinin gizli bir fiil ile mansub olduğunu belirtmiştik. Bu kelimenin gizli bir fiil ile mansub olması, kendini açıklayan bir fiilin cümlede gelmesi şartına bağlıdır. Tercih edilen açıklama şekli budur. Çünkü bundan önce geçen cümle fiil cümlesidir. Bu cümlenin de fiil cümlesi olması gerekir ki onun üzerine atfi mümkün olsun. Ayrıca bu "biz her şeyi bir kitapta sayıp yazdık" cümlesinin mu'teriza/parantez cümlesi olması bu açıklamamıza engel değildir.

Şöyle bir açıklama yapmak da mümkündür: Burada vurgulanmak istenen önemli nokta her şeyin bir kitapta kayda geçirildiğinin haber verilmesi değil, tam tersine her şeyin kitapta bir bir sayılıp yazıldığıdır. İşte bu vurgunun sağlanıp anlama katılması için "külle şey'in" ifâdesi fiilinden önceye getirilmiştir.

"Kitâben" kelimesi, "sayıp yazdık" fiilini pekiştiren ama o fiilin kendi kökünden olmayan bir masdardır. "Kitâben" masdarının "ahsaynâhu" fiilini pekiştirmesi, "saymak" fiili ile "yazmak" fiilinin aynı kategoride olmasından bir başka ifâdeyle zabt ve rabt altına alma anlamında ortak olmalarından dolayıdır. Buna göre âyet-i kerîmede sanki şöyle denmiş olmaktadır: "Biz her şeyi yazıyla kayıtlanan ilim vâsıtasıyla, kuvvette ve sâbit oluşta müsavi bir biçimde sayıp yazdık. Ya da biz her şeyi yazdık ve isbat ettik." "Ahsaynâhu kitâben" tâbirinin "ihtibâk" kabilinden bir ifâde olduğunu söyleyebiliriz. Yâni ikinci kelimenin "kitaben" fiilinin, birincinin "ahsaynahu" karinesiyle, birincinin masdarının "ihsaen" ikincinin "kitaben" karinesiyle hazfedildiğini söyleyebiliriz. Buna göre hazfedilenleri yerine koyarak ifâdeyi tam söyleyelim: "Ahsaynâhu ihsâen ve ketebnâhu kitaben." Az önce okuduğumuz cümlede altı çizili olan kelimeler çizili olmayanların delâletiyle ifâdeden çıkarılmıştır.

Bir başka açıklama da şudur: "Ahsaynâhu kitâben" ifâdesi hal olmak üzere "biz her şeyi levh-i mahfuzda ve hafaza meleklerinin sayfalarında yazılmış olarak sayıp yazdık" demektir.

Tefsirini yaptığımız bu âyet, 28 ile 30. âyetler arasına girmiş bir mu'teriza/parantez cümlesidir. Bu cümle, onların hesaba çekilmeyi inkârlarını ve Allah'ın âyetlerini

yalanlamalarını, “sizin inkârınız ve yalanlamanız, karşılığını almak üzere bir kitapta yazılmış ve korunmuştur” denilerek pekiştirmek için getirilmiştir.

Kâşânî bu âyeti şöyle anlamaktadır: Biz onların amel ve inançlarının sûret ve biçimlerinden olmak üzere her şeyi nefislerinin aleyhine semâvi sahifelerinde yazıp kaydettik.

فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

30. Tadın! Bundan sonra yalnızca azâbınızı arttıracağız.

“Tadın, bundan sonra” azâbınızın üzerine *“yalnızca azâbınızı arttıracağız.”*

“Tadın” anlamına gelen “ذُوقُو/zûku” fiilinin başındaki “fa” harfi, fâ-i cezâiye’dir. Bu harf, tatma emrinin onların hesaba çekilmeyi inkârlarının ve âyetleri yalanlamalarının bir sonucu olduğunu göstermekte ve azâbı tatma sebebinin bu amelleri olduğunu ifâde etmektedir. Bu durumda az önce ifâde ettiğimiz gibi ***“biz her şeyi bir kitapta sayıp yazdık”*** âyeti, sebep ile sonuç arasına girmiş bir mu’teriza cümlesidir. Bu cümle, sebep ile sonucun her ikisini de pekiştirmektedir. Dolayısıyla bu cümle, bir yandan onların masiyetlerinin sayılıp kayda geçirildiğini ifâde ederken, diğer yandan bu amelden kaynaklanan azâbın mutlaka başa geleceğini, lâyık oldukları kadarıyla takdir edilmiş olduğunu ifâde etmektedir.

Âyetin akışına bakacak olursak yukardan beri hep üçüncü şahıslar kullanılırken birden birinci çoğul şahsa geçilerek, kâfirlerin bizzat kendilerine hitap edilmeye başlanmaktadır. Bu hitap, tehdidde şiddeti arttırmak içindir.

“Nezîde” fiilinin başındaki “len” harfi, “arttırmayı terk” fiilinin Allah Teâlâ’nın gazâbının gizlenmeyecek ölçüde çok ve ifâde edilemeyecek derecede büyük olduğunu belirtmek için getirilmiştir. Peygamber Efendimiz’den rivâyet olunduğuna göre bu âyet-i kerîme Kur’an’da cehennemliklere karşı ifâde edilen en şiddetli âyettir. Çünkü burada onların cehennemden bir gün gelip çıkma ümidleri suya düşürülmektedir. Onlar cehennemde bir çeşit azaptan kurtulduklarında ondan daha beterine saplanacaklardır. Şu halde oradaki azâbın mertebeleri sayı ve süre açısından her ne kadar sonsuz ise de her bir mertebe şiddet ve çetinlik açısından sonlu olacaktır. Yâni bir şiddetli azâbı ondan daha şiddetlisi izleyecektir.

Dikkat edileceği üzere burada Allah onlara “yalnızca azâbınızı arttıracağız” buyuruyor. Oysa bir başka âyette ***“Kıyâmet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır”*** (Âl-i İmrân, 3/77) buyurulmaktadır. Bu iki âyet ilk bakışta birbiriyle çelişir gibi gözüküyor. Çünkü Âl-i İmran’da Allah Teâlâ’nın konuşmayacağı ifâde edilirken burada onlara konuştuğunu ve “yalnızca azâbınızı arttıracağız” dediğini görüyoruz. İlk bakışta çelişki var gibi görülen bu iki âyet arasında çelişki yoktur. Çünkü Allah Teâlâ’nın konuşmayacağının ifâde

buyurulduğu âyette maksad Allah'ın onlarla lütuf ve ikramiyle tecellî edip konuşmayacağı şeklindedir. Yoksa Allah Teâlâ bu âyette olduğu gibi onlarla kahr ve celal ile konuşacaktır.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: "Âyette arttırmaktan söz ediliyor. Bu artış eğer kâfirlerin hak etmedikleri bir artışsa o zaman bu zulümdür. Şâyet hakettikleri bir artışsa o zaman bunun yapılmaması ilk bakışta bir ihsandır. Kerim olan kişiye ise ihsanından dönmek yakışır mı?" Biz bu soruya şöyle cevap verebiliriz: Sözkonusu artış kâfirlerin hak ettikleri bir artıştır. Bunun artarak devamı azâbın arttırılması içindir. Öte yandan hak eden bir kimseye bâzı durumlarda hak ettiği azâbın verilmemesi onun bundan ibrâ edildiği ve azâbının iskat edildiği anlamına gelmez ki, bu azâbın daha sonra verilmesi ihsandan dönülme anlamına gelsin!

Öte yandan kâfirler inkârlarında, yalanlamalarında, Peygamberimiz (s.a.)'e ve ashabına eziyetlerinde ileri gidiyorlar, bunu günden güne arttırıyorlardı. Allah Teâlâ da azâba daha fazla lâyık oldukları için onların azablarını arttırıyor. Şu halde burada zulüm diye bir şey olamaz.

Şöyle bir soru daha sorulabilir: "Tadınız" âyeti bir tekrar olmuyor mu? Çünkü daha önce *"orada bir serinlik de içilecek bir şey de tatmazlar"* denilmiş ve hiç bir şey tatmayacakları zâten ifâde olunmuştu. Şu halde bu tekrar olmuyor mu? Buna şöyle cevap verilebilir: Evet, bu ifâde kâfirlere verilecek olan cezânın amellerine uygun olacağı iddiâsını güçlendirmek ve daha fazla mübâlağa ifâde etmek için getirilmiş olan bir tekrardır.

---

[231]. Tirmizi, Cehennem 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 28, 83.
[232]. Tenzihü'ş-şerîa, II, 247.

TAKVÂ SAHİPLERİ İÇİN KURTULUŞ VARDIR

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾
وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءً
مِنْ رَبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾

31. Şüphesiz takvâ sahipleri için umulanı buldukları yer vardır.
32. *(Orada)* bahçeler, üzüm bağları,
33. Göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar,
34. İçki dolu kâseler vardır.
35. Onlar orada ne boş bir lâkırdı ne de yalan işitirler.
36. Bunlar Rabbinin yeterli bir bağışı, mükâfatıdır.
37. O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O, rahmândır. O gün insanlar O'na karşı konuşmaya yetkili değillerdir.

"Şüphesiz takvâ sahipleri için umduklarını bulma (kurtuluşa erme) vardır." Bu cümle, Kur'an'ın adeti olduğu üzere kâfirlerin kötü durumlarının beyan edilmesinin ardından müminlerin güzel hallerinin açıklanması sadedinde bir başlangıç cümlesidir. Kâfirlerin durumlarının açıklanmasına neden öncelik verildiği açıklamaya ihtiyaç duyulmayacak kadar açıktır. Buna göre âyete mânâ vermek gerekirse; küfürden ve kâfirlerin ameli olan diğer çirkinliklerden sakınanlar için kurtuluş ve istediklerini elde etme vardır. Mânânın böyle olduğuna âyetin akışı içerisinde devam eden "bahçeler, üzüm bağları..." ifâdeleri işâret etmektedir.

"Mefâzen" kelimesini "kurtuluşa erme" şeklinde tercüme ettik. Kelimeyi böyle anlamak mümkün olduğu gibi, "ism-i mekan" olarak "kurtuluş yeri" şeklinde anlamak da mümkündür. Birinci yaklaşıma göre kelime mimli masdar, ikinci anlama göre ism-i mekândır.

Burada şöyle bir soru gelebilir: "Helâk olmaktan kurtuluş, lezzetleri elde etmekten daha önemlidir. Âyette neden daha önemli dururken, daha az önemli zikredilmiştir?" Biz bu soruya şöyle deriz: Helak olmaktan kurtuluş nimeti elde etmeyi gerektirmez. Çünkü helak olmaktan kurtuluş a'rafta olanlar için de söz konusudur. Halbuki onlar nimeti elde edemeyeceklerdir. "Nimeti elde etmek" böyle değildir. Nimeti elde etmek aynı zamanda helak olmaktan kurtuluşu da gerektirir. Şu halde nimeti elde etmenin zikredilmesi daha uygun düşer.

❀

حَدَٓائِقَ وَاَعْنَابًاۙ ﴿٣٢﴾

32. ***(Orada)*** **bahçeler, üzüm bağları,**

Orada, içerisinde meyve ağaçları ve üzüm bağları olan bahçeler vardır. Burada "hadâika ve a'nâben/bahçeler ve üzüm bağları" tâbiri, yukarda geçen "mefâzen/kurtuluş, kurtuluş yeri" kelimesiyle nimetin âm (genel) olarak ifâde edilmesinin ardından üstünlüğünden dolayı hâs (özel) olarak zikredilmesi kabîlindendir. Âyetteki "hadâik/bahçeler" kelimesi, mefâzen kelimesini mimli masdar kabul edersek ondan "bedelu'l-iştimâl"dir. "Bahçe" kelimesiyle "kurtuluş" kelimesi arasındaki ilişkiye gelince; bilindiği üzere "kurtuluş" iltizami/zorunlu bir delâletle "bahçeler"e delâlet eder. Buna karşılık "mefâzen" kelimesini ism-i mekan kabul edersek bu takdirde "hadâika" kelimesi "bedelu'l-ba'z" olur.

"Hadâik" kelimesi, "ağaçlı bahçeler" anlamındaki "hadîka" kelimesinin çoğuludur. Etrâfı duvarla çevrilmiş her bahçeye Arapçada hadîka denilir. Şu halde hadîka denildiğinde etrafı çevrili, içinde hurma ve meyva ağaçları bulunan bahçe anlaşılır.

Müfredat'ta ifâde olunduğuna göre, hadîka içinde suyu olan yeryüzü parçasının adıdır. Böyle bir yere hadîka denmesi, biçim itibariyle ve içinde su olması dolayısıyla gözün siyah yuvarlağına benzetilmesinden dolayıdır.

Âyetteki "a'nâb" kelimesi "ineb" kelimesinin çoğuludur. Bâzı âlimler derler ki; burada üzüm kelimesinin bizzat kendisinin zikredilmesi ve asmasının zikredilmemesi sebepsiz değildir. Çünkü üzümdeki şeref, onun ağacı olan asmada değil, bizatihi meyvesinin kendisindedir.

❀

وَكَوَاعِبَ اَتْرَابًاۙ ﴿٣٣﴾

33. Göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar,

Âyetteki "kevâib" kâib kelimesinin çoğuludur. Arapçada; "kâibeti'l-mer'etu küûben" derler ki anlamı "kızın göğüsleri belirip topuk gibi yükseldi" demektir. Buna göre kevâib; "göğüsleri yuvarlaklaşıp topuk gibi kabararak tomurcuklanan bâkire kızlar" demektir. Bu biçimdeki kadına Arapçada "nevâhid" de denilir. Nevâhid, nâhid ve nâhide kelimesinin çoğuludur. Anlamı, kevâib kelimesiyle aynı olup "göğüsleri tomurcuklanmış ve yükselmeye başlamış kadın" anlamındadır.

"Etrâben" kelimesi "lidât" yâni "yaşları bir" demektir. "Lidât" yaşça eşit kadınlar anlamında kullanılan bir kelimedir. "Vildetu'r recul" ise yaşça ve doğum tarihi itibariyle bir kişiye yakın ve onunla aynı olan kişi demektir. "Lidet" kelimesinin elde edilmesi için "vilde" kelimesinin başındaki vav atılmış ondan bedel olarak da sonuna tâ

getirilmiştir. Zira kelime, “doğmak” anlamındaki “vilâdet” kökünden türemektedir.

Ragıb Isfahânî der ki: Kevâ’ib beraber yetişen yaşıtlardır. Eşitlik ve benzeşmede göğüs kemiğine benzetilerek ve dünyaya birlikte geldikleri için böyle denmiştir.

Zâhidî Tefsiri’nde cennette kadınların on altı, erkeklerin ise otuz üç yaşında olacakları belirtilir. Çoğu tefsirlerde cennet ehli kadın ve erkeklerin otuz üç yaşında olacağı da dile getirilmiştir. Doğru olanı Zahidî’nin tefsirinde anlatılandır. Dolayısıyla âyette bahsedilen kızlar on altı yaşına basmış olanlardır. Onlar, cennetteki erkeklerin yarı yaşında olacaklardır. Öte yandan bu kızların “küûb” kelimesiyle nitelenmeleri de bize bunu göstermektedir. Küûb kadının göğüslerinin belirip yükselmesi demektir. Bundan maksad; onların büluğ çağına ermiş, güzellik, letafet, birlikte yaşama ve arkadaşlık etme açısından uygunlukta kadınlığın en mükemmel noktasına ulaştıklarıdır. Yaşları küçük değildir ki kendilerine duyulan cinsel istek zayıf olsun. Yaşları ilerlemiş de değildir ki kendilerine duyulacak şehvet kırılıp zayıflamış olsun. Tam tersine gençliklerinin tam doyum noktasındadırlar. Bir başka ifâdeyle gençlik suları vucudlarından çekilmemiştir. Henüz yaşlanmamışlar ve güzellikleri değişmemiştir. Âyette nimet olarak bu çeşit kızların zikredilmesi sebepsiz değildir. Çünkü dünyanın düzeni, âhiretin letâfet ve hoşluğu cismânî nimet açısından ancak bunlarla sağlanır.

وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾

34. İçki dolu kâseler vardır.

Orada şarapla dopdolu kâseler vardır. “Dihâkan” ifâdesi doldurulmuş anlamındadır. Kadehin bu şekilde vasfedilmesi, anlama bir mubâlağa ve abartı katmak içindir.

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾

35. Onlar orada ne boş bir lâkırdı ne de yalan işitirler.

Müttakiler *“orada”* bahçelerin içinde *“boş lakırdı ve yalan söz işitmezler.”* Onlar boş söz konuşmazlar. Boş söz anlamına gelen kelime “lağv” kelimesidir. Lağv, içinde hiçbir fayda olmadığı için değer verilmeyen, bir kenara atılan söz demektir. Müttakiler orada birbirlerine yalan söylemezler ki yalan da işitmiş olsunlar. Oysa dünyadakiler bir arada oturduklarında böyle değillerdir. Özellikle içki meclislerinde hiç böyle değillerdir. Mârifet ehli bir âlim bu âyeti şöyle anlıyor: Müttakiler orada hiçbir söz işitmezler. Sadece haktan geleni işitirler. Çünkü hakkı yakalamış olan kimse ancak haktan geleni işitir. Hem dünyada ve hem âhirette haktan başka hiçbir şeye şâhid olmaz.

جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾

36. Bunlar Rabbinin yeterli bir bağışı, mükâfatıdır.

Âyetteki “cezâen” kelimesi, mânâyı pekiştiren bir masdar olup, yukarda geçen “şüphesiz takvâ sahipleri için kurtuluşa erme vardır” âyetinin mânâsı ile mansubtur. Çünkü o âyet, “Allah takvâ sahiplerine rablerinden gelen büyük bir mükâfat olarak kurtuluş ile karşılık vermiştir” ifâdesinin gücündedir. “Cezâen” kelimesinin sonundaki tenvin ta’zim ifâde etmektedir. Bundan dolayı biz onu “cezâen azîmen/büyük bir mükâfât” şeklinde tefsir ettik.

Âyetteki “atâen” kelimesi Allah Teâlâ’dan gelen bir ihsan ve bir ikram anlamındadır. Kelimeyi böyle tefsir etmemiz; ehl-i sünnete göre- Allah Teâlâ için kullarına sevap vermenin vacip olmamasından dolayıdır. Allah Teâlâ’nın bir şeyi mükâfât ve bağış olarak vermesinin mânâsı açık değildir. Çünkü o şeyin mükâfât olması, buna lâyık olmanın sâbit olmasını gerektirir. O şeyin bir bağış olması ise buna lâyık olmamayı gerektirir. Şu halde âyette bir yandan mükâfât, bir yandan bağış kelimesinin kullanılması, birbirine zıt iki kavramın yanyana getirilmiş olması anlamını taşımaktadır. Fakat bu “hak ediş”, kulun itâatının Allah üzerine sevap vermeyi vacip hale getirmesinden değil Allah’ın va’di gereğidir. Şu halde sevap, Allah Teâlâ’nın va’di açısından itâatın karşılığı olarak bir mükâfât olmaktadır. Öte yandan Allah Teâlâ’ya hiç bir kimseye, hiç bir şeyi vermenin vacip olmaması açısından da müttakilere verilen bu şey bir bağış ve ihsan olmaktadır. İşte bu izah, yukarda 26. âyetteki “uygun bir karşılık olarak” ifâdesinin tam karşılığı olmaktadır. Müminlerin elde ettikleri mükâfât kat kat olduğu için Allah’ın ihsanı kabilindendir. Kâfirlerin karşılaştıkları cezâ ise Allah Teâlâ’nın adaleti kabilindendir.

Bağış ve ihsan anlamına gelen “atâen” kelimesi karşılık anlamına gelen “cezâen” kelimesinden bedeldir. Çünkü a’tâ ve cezâ kelimeleri, kavram itibariyle birbirinden farklı olsalar da yapıları itibariyle birdirler. Atâ kelimesinin cezâ kelimesinden bedel yapılmasında çok hoş bir nükte vardır. O da şudur: Allah Teâlâ’nın müttakîlere verecek olduğu şeyin bir bağış, bir ihsan olmasının beyanı burada asıl hedeflenen husustur. Bunun yapılan amellerin karşılığı olduğunun beyanı ise birinci anlama bir vesile ve araç mâhiyetindedir. Çünkü kurala göre “bedel”, cümle içinde asıl vurgulanmak istenen ve kasdedilen ifâdedir.

“Hisâben” kelimesi “yeterli” anlamında olmak üzere “bağış” kelimesinin sıfatıdır. Kelime yapı itibariyle masdar olup vasıf yerinde kullanılmıştır. Bâzı âlimlere göre ise “hisaben” kelimesine “amellerine uygun olarak” şeklinde anlamı vermiştir. Bir başka ifâdeyle âyetin mânâsı şöyledir: “Bunlar, Rablerinin her amele vaad ettiği üzere birden yediyüze kadar ve hesapsız bir biçimde amellerine uygun bir bağışı ve mükâfâtıdır.” Allah Teâlâ’nın kat kat ecir vereceği yolundaki vaadi, o mikdarın içine yâni hesaba dâhildir. Çünkü “hasb” kelimesi “mikdâr” anlamınadır. Bu son takdire göre ifâde “a’taen bi hisâbin” şeklindedir. Daha sonra hisâb kelimesinin başındaki harf-i cerr

hazfedilmiş ve isim mansub olmuştur.

Mârifet ehli birisi şöyle diyor: Allah'tan gelen mükâfâtın nihâyeti olmadığına göre bu, kulun ameli mikdarınca olmayacaktır. Tam tersine amelin çok üstünde olacaktır. Çünkü hadd ve nihâyeti olmayandan gelen bağışın hadd ve nihâyeti olmaz.

Bâzıları şöyle der: Allah'tan gelen bağış bir mükâfât yerinde değil bir ihsan mesâbesindedir. Âyetteki "cezâ" kulun işlediği amellere karşılık, "atâ" ise Allah'tan kula verilen bir hibedir ve bu hibeye kendi yurdunun ehlinden olan havas kimseler sâhip olabilir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de bu âyetler şöyle tefsir olunmaktadır: "Şüphesiz takvâ sahipleri için" yâni Allah Teâlâ, O'nun sıfat ve isimleri sâyesinde kapkaranlık nefislerinden sakınanlar için "kurtuluşa erme"; yâni Allah'ı ve O'nun sıfatlarını elde etme, "bahçeler"; yâni Allah'ı tenzih eden kalplerin topraklarına âid bahçeler, "üzüm bağları" yâni muhabbet-i zâtî şarabının üzümlerini veren hakikat ve mânâ ağaçları vardır. Ki bu üzümden yapılan muhabbet-i zâti şarabı, akıl gözünü başkalarını ve Allah'tan başkalığı görmesine engel olmak için örter. Yine onlar için "göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar" yâni letâif ve maârif bâkireleri olan göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar, "içki dolu kaseler" yâni muhabbet ve mârifet şarabından doldurulmuş kadehler vardır. "Orada boş lakırdılar" yâni nefsani düşüncelerinden boş sözler "ve yalan söz " yâni şeytani vesveselerden olan yalan söz işitmezler. "Bunlar Rabbinin yeterli bir bağışı, mükâfâtıdır"; yâni bunlar senin hiçbir amelin olmadığı halde Rabbinden tam bir bağış ve ihsanıdır.

Kâşânî ise bu âyetlere şöyle mânâ vermektedir: Fiillerinde şeriat ve aklın çizmiş olduğu adalet sınırını aşan azgınlara karşılık müttakiler için -bunlar ahlaksızlıklardan ve kötü fiillerden uzak duran kimselerdir- kurtuluş ve azgınların dönecek oldukları cehennemden uzak kalış vardır. Bunlar için ahlak cennetlerinden bahçeler, fiil ve hey'et meyvelerinden üzümler, ef'al cennetinde aynı tertibte esma âsârının sûretlerinden göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar, âsâr muhabbeti lezzetinden zencefil ve kâfûr karıştırılmış dolu dolu kadehler vardır. Çünkü âsâr ve ef'al cennetinde bulunanların bunların dışındakilere tamah ve arzuları yoktur. Çünkü o hâriçte kalanlar âsâra dalıp müessirden, atâ; yâni bağışa dalıp mu'ti'den mahrum olan kimselerdir. Kendilerine verilen bu bağış yeterli olup kendi himmetleri ve gözlerinin tamahı mikdarındadır. Çünkü onlar istidadlarındaki noksanlıktan dolayı bundan daha ötesini arzulamazlar. Onların içinde bulundukları durumdan aldıkları zevklerine göre bundan daha lezzetlisi yoktur.

رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ
خِطَابًا ﴿٣٧﴾

37. O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O, rahmândır. O gün insanlar O'na karşı konuşmaya yetkili değillerdir.

Bu âyetin başındaki "rab" kelimesi yukarda 36. âyette geçen "rabbike" kelimesinden bedeldir. Burada her ne kadar "göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların rabbi" deniliyorsa da asıl maksad "her şeyin rabbi yaratıcısı ve mâliki" demektir.

"Rahman" kelimesinin anlamı her mevcûda kendi hikmeti ve rahmet edilen varlığın istidadı mikdarınca hayır ve ihsanını dolu dolu veren demektir. "Rahman" kelimesini mecrur olarak okursak yukarda geçen "rab" kelimesinin sıfatı olmuş olur. Bâzı âlimlere göre Rahman kelimesi daha önce geçen "rabbike" kelimesinin sıfatıdır. Her hâlükârda bu âyet-i kerîmede Allah'ın herkesin rabbi oluşunun ve geniş rahmetinin zikredilmesi, yukarda zikredilen mükâfât ve karşılığın odak noktasına işâret etmektedir.

Kâşânî bu âyetlerle ilgili olarak şöyle demektedir: Yâni onlara bu bağışları yapan rableri Rahman Allah'tır. Çünkü onlara verilen bu bağışlar zâhirî yüce nimetlerdendir, yoksa dakik ve ince olan bâtınî nimetlerden değildir. Şu halde onların meşrebi, Allah Teâlâ'nın Rahman ismindendir; diğer isimlerinden değildir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de bu âyet-i kerîme şöyle tefsir olunmaktadır: Ervah semâlarının, nefis arzının ve bu ikisi arasında bulunan sırr, kalb ve onların ruhani güçlerinin rabbi olan Allah Rahman'dır. Bir başka ifâdeyle bütün cemâlî ve celâlî sıfatlarla isimleri kendisinde toplamış Rahman olan Allah'tır. Çünkü Rahman sıfatı, her sıfatı kendinde toplayan Allah ile Rahim arasında bulunmaktadır. Rahman sıfatının bir yönü kahrı içinde bulunduran ülûhiyete, diğer yönü de mutlak cemâli içinde bulunduran Rahim'e bakmaktadır.

"O gün insanlar ona karşı konuşmaya yetkili değillerdir." Bu cümle bir başlangıç cümlesi olup, Allah Teâlâ'nın herkesin rabbi oluşunun ifâde ettiği sonsuz azamet ve kibriyâyı belirtmektedir. Yine bu cümle Allah Teâlâ'nın, zikredilen bağış ve mükâfât noktasında müstakil ve tek başına olduğunu, hiç kimsenin bu konuda kendisine karşı bir güç kullanamayacağını vurgulamaktadır.

"La yemlikûn" fiilinin öznesi, göktekilerle yeryüzündekilerdir.

"Minhu" kelimesinin başındaki "min" mânâyı pekiştirmek için getirilmiştir. Tıpkı "bi'tüke/sana sattım" cümlesinin pekiştirilerek söylenmesi için "bi'tu minke" şeklinde söylenmiş olması gibi. Bir başka ifâdeyle "min" edâtı "hıtaben" kelimesinin sılasıdır. Bu edat hıtaben'den önce geldiği için beyan harfine dönmüştür. Bu açıklamalardan sonra âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse şöyle diyebiliriz: "Onlar kendiliklerinden Allah Teâlâ'ya karşı konuşmaya mâlik değildirler." Bu mâlikiyet "milk" lafzından anlaşılmaktadır. Çünkü memluk, birinin mülkü olan kişi, kendi mâlikine karşı hiçbir konuda hiçbir şekilde konuşamaz. Çünkü o mâlik, azamet ve kibriyâ noktasında tek başınadır, eşi ve ortağı yoktur. O kendi mülkünde emir, yasaklama, konuşma noktasında bir başınadır.

Bu âyetten maksad; onların Allah Teâlâ'ya azâbın eksiltilmesi, sevabın arttırılması için izinsiz olarak hiçbir şekilde konuşamayacaklarının en beliğ ve en kesin bir biçimde

vurgulunmasından ibarettir. Burada sanki şöyle denmiş olmaktadır: “Onlar daha önce geçen sevap ve cezâ noktasında Allah Teâlâ’ya karşı konuşmaya mâlik değillerdir.” Bu anlamla üzerinde durduğumuz bu âyetle daha önce geçen kâfirlere tehdid müminlere vaad âyeti arasında gerekli irtibat ve ilişki sağlanmış olmaktadır. Buradan ortaya çıkıyor ki, onların Allah Teâlâ’ya karşı konuşmaya mâlik olamamaları, yine O’nun izniyle gerçekleşecek olan şefâate engel değildir.

Kâşânî bu konuda şöyle diyor: Çünkü ef’al ehli sıfat makamına erişebilmiş değillerdir. Şu halde onların Allah Teâlâ ile konuşmak gibi bir nasip ve payları olamaz.

BİZ,
YAKIN BİR AZAP İLE
SİZİ UYARDIK

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ
الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى
رَبِّهِ مَاٰبًا ﴿٣٩﴾ اِنَّٓا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ
يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنٖى كُنْتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

38. Ruh *(Cebrail)* ve melekler saf saf olup durduğu gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşmazlar; konuşan da doğruyu söyler.
39. İşte o, kesin olarak gelecek gündür. O halde dileyen Rabbine varan bir yol tutsun.
40. Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık. O gün kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi: «Keşke toprak olsaydım!» diyecektir.

"Ruh ve melekler saf saf olup durduğu gün…" Dikkat edileceği üzere tahsisten sonra ta'mîm olsun diye önce ruh sonra melekler; Kadr sûresinde ise ta'mimden sonra tahsis olsun diye önce melekler sonra ruh zikrediliyor. Zâhir olan şudur ki ruh şeklinde zikredilen melek, meleklerin cinsindendir. Fakat ruh meleklerden yaratılış, rütbe ve şeref itibariyle daha büyüktür. Çünkü ruh insan rûhunun mukabilindedir. Nitekim melekler de rûhânî güçlerin mukabilindedir. Kuşku yok ki ruh, kendisine tâbi olan güçlerinden çok daha büyüktür. Tıpkı herhangi bir dünya sultanının, emirlerinden, askerlerinden ve yönettiği insanlardan daha büyük ve güçlü olması gibi.

Âyette yer alan "ruh" kelimesinin "bu Cebrail'dir" şeklinde tefsir edilmesi bizce zayıf bir ihtimaldir. Her ne kadar bu ruhun "Ruhu'l-kudüs" ve "Ruhu'l-emin'" şeklindeki tefsiri yaygın ise de bu zayıftır. Çünkü onun ruh oluşu zatı açısından değildir. Yoksa meleklerin tümü her ne kadar latif cisimli varlıklar olsalar da rûhânî varlıklardır. Şu halde Cibril'in ruh olması, ruh üflemesi ve canlılardaki ruh mesâbesinde olan vahyi getirmesi açısındandır. Âlimler görüş birliği halinde İsrafil'in Cebrail'den ve başka meleklerden daha büyük olduğunu söylüyorlar. Bu meleklerin içinde herhangi birini birinci safa koymak gerekirse bu Cebrail değil İsrafil olurdu. Dolayısıyla yukardaki âyette geçen "ruh" kelimesinden maksadın ne olduğunu -bu konudaki rivâyetler muhtelif olsa da- ancak Allah Teâlâ bilir. Bu noktada Allah Teâlâ'nın yardımıyla bize gözüken ve aklımıza gelen bundan ibarettir.

"Saffan" kelimesi haldir. Buna göre âyete mânâ vermek gerekirse şöyle denilebilir:

“Ruh ve melekler çok oldukları ve Allah Teâlâ’nın kullarla ilgili olarak kendilerine vereceği emri yapmaları için saf saf olup durdukları halde o gün Rahman’ın izin verdiklerinden başkaları konuşmazlar.” Bu verdiğimiz anlam Fecr sûresindeki ***“Rabbin(in) emri geldiği ve melekler saf saf dizildiği zaman”*** (el-Fecr, 89/22) âyet-i kerîmesine daha uygun olan bir tefsir tarzıdır.

Tefsirini yaptığımız bu âyetteki “yevm” kelimesi “la yetekellemûn. konuşmazlar” kelimesinin zarfıdır. “إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا/*Rahman’ın izin verdiklerinden başkaları hâriç onlar da doğruyu söylerler”* cümlesi “la yetekellemûn” fiilinin fâilinden bedeldir. Yukarda işâret ettiğimiz üzere bu fiilin fâili ruh ve melekler dâhil olmak üzere yeryüzündekilerle göktekilerdir. Bu âyet-i kerîmede meleklerin ve ruhun saf saf olup durmalarının zikredilmesi, Allah Teâlâ’nın saltanat, azamet, rablık, kibriyâ ve bu sûrenin başından sonuna kadar sözün dönüp dolaştığı odak noktası olan öldükten sonra dirilme gününün korkunçluğunun vurgulanması içindir.

“وَقَالَ صَوَابًا/***Konuşan da doğruyu söyler”*** cümlesi yukarda geçen “konuşmazlar” fiilinin anlamını vurgulayıp pekiştiren bir başlangıç cümlesidir. Burada şöyle denmiş olmaktadır: “Göktekilerle yerdekiler o gün söz namına hiçbir şeye kadir olamadıklarına ve ancak Allah Teâlâ’nın izin verdiği kimse konuşabileceğine göre o halde konuşmasına izin verilen kimse ancak ve ancak doğru söyleyecektir.” Bir başka ifâdeyle; doğru sözü söyleyecektir veya hatâ etmeksizin mahallinde vâki olan neyse onu söyleyecektir. Öyleyse onlar Rabbul izzet’e karşı konuşmaya nasıl mâlik olabilirler ki! O Rabbü’l-izzet mutlak kelamdan daha has ve maksad itibariyle daha azizdir. Buna göre âyet-i kerîmeye mânâ vermek gerekirse şöyle deriz: Onlar sadece Rahman’ın kendisine izin verdiği şahıs hakkında konuşabileceklerdir. Bu şahıs da hakkı söyleyecektir. Bu hak tevhid ve kelime-i şehadet’tir. Şu halde hakkı söyleyen kişinin dışındaki şirk koşanlar, Rahman ile konuşamayacaktır. Çünkü onlar dünyada iken doğruyu ve hakkı konuşmamışlardır. Tam aksine kelime-i küfr ve şirki konuşmuşlardır.

Son âyette “Rahman” kelimesinin yerine zamir getirmek gerekirken açık biçimde Rahman kelimesinin getirilmesi sebebsiz değildir. Böylece onlara verilen iznin dayanağının, Allah Teâlâ’nın mükemmel rahmeti olduğuna işâret edilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ üzerinde hiç kimsenin konuşma hakkı yoktur.

Bakli’nin *Arais* isimli eserinde şöyle denilmektedir: Dünyada iken kelamı ahval açısından, ahvâli vecd açısından, vecdi keşf açısından, keşfi müşâhede bakımından, müşâhedesi muayene bakımından olan kimse dünyada ve âhirette konuşmaya izinlidir. Böyle bir kimse, Hak Teâlâ ile birlikte hürmet ve hibe sergisi üzerinde konuşur. Allah o kişi sâyesinde yaratıkları helâk olma tehlikesinden kurtarır.

İbn Atâ şöyle diyor: Sözün halis olanı sırf Allah için konuşulanıdır. Sözün doğru olanı ise sünnete uygun olanıdır.

Bâzı âlimler şöyle derler: O gün cem ehli için umumiyetle heybet ortaya çıkar. Ama havas ve huzur ashâbına gelince onlar sonsuza kadar izzeti heybet sıfatıyla birlikte

müşâhede ederler.

Bu âyet-i kerîmede şöyle bir işâret vardır: Ancak sırlar, kalpler ve bu ikisinin ruh semâsı ile nefis arzı arasındaki güçleri Cenâb-ı Hakk'a nefs-i emmare'ye ve ardından gidilen hevâ ve hevese şefâat hakkında hiç bir şey söyleyemeyeceklerdir. Çünkü bunlar arasında bir bağ vardır. Zira bunların tümü ruh ve kalıbın evladıdırlar. Tıpkı Hz. Nûh'un oğlu Kenân hakkında Hak Teâlâ'ya hitab edip O'nunla konuşamadığı gibi. Şunu demek istiyoruz: Hz. Nûh oğlunu kurtaramadı. Zira kendisine şöyle hitab olundu: ***"Ey Nûh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme."*** (Hud, 11/46)

ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ ۚ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا ﴿٣٩﴾

39. İşte o, kesin olarak gelecek gündür. O halde dileyen Rabbine varan bir yol tutsun.

"İşte" onların yukarda zikredildiği şekliyle duracakları gün, bir başka ifâdeyle işte ruhun ve meleklerin saf saf durdukları, ne onların ne de başkalarının ilâhi heybet ve celalden dolayı konuşmaya kadir olamadıkları o büyük gün *"o kesin olarak gelecek gündür."* Yâni hiç kuşkusuz gerçekleşecek sâbit gündür. Bu günün gelmesini hiçbir güç erteleyip geriye alamayacaktır. Çünkü bu günün geleceği ilmen kesindir. Şu halde vuku bulma açısından da muhakkak ve kesin olmak zorundadır. Tıpkı gecenin geçmesinin ardından sabahın zorunlu olarak gelmesi gibi. Bu âyet-i kerîmede o günün bütün vakit ve zamanlarda meydana gelip vuku bulduğuna işâret vardır. Fakat onlar insanı alıkoyan nefisleriyle ve heva ve hevesleriyle meşgul olduklarından dolayı bu gerçeği görmüyorlar.

"O halde dileyen Rabbine varan bir yol tutar." Bu âyetin başındaki "fa" harfi, fa-i fasiha'dır. Bu harf, mahzuf bir şartı ortaya çıkarmaktadır. "Dilemek" fiilinin mef'ulü, fiil şart olarak vaki olduğu için mahzuftur. Onun mefulünün cevabın mazmunu olması ve cevabın bu dileme fiiline bağlanmasının garip düşmemesi bu konudaki dilbilgisi kurallarına göredir.

"İlâ rabbihi" ifâdesinin başındaki "ilâ" harfi "meâben" kelimesine bağlıdır. Ancak bunun "meâben"den önce getirilmesi, dikkatlerin "ilâ rabbihi" ifâdesine yöneltilmesi ve âyet sonlarındaki ses uyumunun sağlanması içindir. Bütün bu açıklamaların ardından burada şöyle denmiş oluyor: Madem ki mesele zikredildiği gibidir, bir başka ifâdeyle yukarda zikredilen günün gelip çatacağı kuşkusuzdur. O halde şân-ı azîmi zikredilen Rabbinin sevabına dönüş arzu eden kimse bunu iman ve itâat ile yapsın.

Katâde, "meâben" kelimesine "dönüş" değil, "yol" anlamı vermektedir.

Harf-i cerin meâben kelimesine bağlanması, kelimenin içindeki "iktiza ve îsal" yâni "gerektirme ve vardırma" anlamından dolayıdır.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de meaben kelimesi "Mercian/dönüş yeri" ve dünyadan âhirete dönüş, âhiretten dünyanın ve âhiretin rabbına dönüş şeklinde tefsir olunmaktadır. Çünkü dünya ve âhiret ehlullaha haramdır. Onların hedefi sadece Allah Teâlâ'dır.

إِنَّٓا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًاۚ يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ
الْكَافِرُ يَا لَيْتَنٖى كُنْتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

40. Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık. O gün kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi: «Keşke toprak olsaydım!» diyecektir.

"Biz yakın bir azab ile" âhiret azâbı ile *"sizi uyardık."* Yâni sûredeki öldükten sonra dirilmeyi ve onun ardından dirilmeye götüren unsurları dile getiren âyetlerle sizi uyardık veya hem bu sûre ve hem de Kur'an'da yer alan korkunç belâlar ve musibetlerle sizleri uyardık.

Bu âyetteki hitab arap müşrikleriyle Kureyş kâfirlerinedir. Çünkü onlar öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyorlardı. Bâzı tefsirlerde bu âyetteki hitabın sadece Arap müşrikleriyle Kureyş kâfirlerine değil, bütün herkese olduğu ifâde edilmektedir. Çünkü her tâifenin ve zümrenin uyarılmasında onlar için faydalar vardır.

Âyette âhiret azâbının "yakın azab" şeklinde nitelenmesi, bu azâbın bir gün kesin biçimde başa geleceğinden dolayıdır. Dolayısıyla âhiret azâbı Allah Teâlâ açısından - kâfirler uzak ve imkânsız görseler de- hem yakındır ve hem de mümkündür. Dolayısıyla onlar da: ***"Kıyâmet gününü gördüklerinde (dünyada) sadece bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar"*** (en-Nâziat, 79/46) âyet-i kerîmesinin hükmü gereğince onlar da bu azâbı yakın görürler.

Mârifet ehli birisi şöyle diyor: Yakın azab nefse, dünyaya, hevâ ve hevese iltifat etme azâbıdır.

Kâşânî'ye göre âyetteki "yakın azab"dan maksad a'mâl-i fâsideden kaynaklanan fâsık hey'etlerin azâbıdır. Yoksa ondan daha uzak olan kahr ve gazab azâbı değildir. Kahr ve gazab azâbı, onların elleriyle önden gönderdikleridir.

"O gün kişi önceden yaptıklarına bakar." Bu âyetteki "yevm/gün" kelimesi yukarda geçen azab kelimesinden bedel veya onun sıfatıdır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: "Biz kişinin, gerek hayır gerek şer, önceden yaptıklarına bakıp da kâfirin, keşke ben toprak olsaydım, diyeceği o gün azâbıyla sizi uyardık."

Verdiğimiz bu anlama göre âyetteki "mâ" ism-i mevsul olup "şey" anlamına gelmektedir. Ayrıca bu "mâ"yı soru edâtı olarak almak da mümkündür. Buna göre âyet-i kerîmeye şöyle anlam verilebilir: "O gün kişi iki eliyle yaptıklarının ne olduğuna bakar ve kâfir der ki: Keşke ben toprak olsaydım."

"Kişi" demek olan "el-mer'u" hem mümin hem de kâfir anlamında genel bir kelimedir. Çünkü herkes o gün kendi amelini, gerek hayır gerek şer, belli bir sayfada

kaydedilmiş olarak görecektir. Mümin, sâlih ameline karşı Allah'ın sevabını umarken, kötü amelinden dolayı da cezâlandırılacağından korkacaktır.

*"Ve kâfir"*e gelince o *"der ki: Keşke ben toprak olsaydım."* Bu âyetteki "ya" harfinin münâdâsı yâni nidâ edildiği, seslenildiği gizli bir "kavm" kelimesidir. Buna göre şöyle denmiş olmaktadır: "Ya kavmi/Ey kavmim!". Uyarılan kişinin belirlenme kasdı olmaksızın sırf herkesi uyarma ve bir hasret mânâsı ifâde etmek için bu kelimenin getirilmiş olduğunu söylemek de mümkündür.

Kâfir "keşke ben dünyada iken toprak olsaydım da yaratılmasaydım ve mükellef olmasaydım" diyecektir. Veya "keşke ben bugün toprak olsaydım da yeniden dirilmeseydim" diyecektir. Tıpkı ***"Keşke bana kitabım verilmeseydi"*** (el-Hakka, 69/25) âyet-i kerîmesinde dediği gibi.

Derler ki: Allah Teâlâ hayvanları hasreder. Mükellefiyet kısası şeklinde değil de mukabele kısası olarak boynuzsuz hayvan hakkını kendisine toslayan boynuzludan alır. Sonra Allah onları toprağa çevirir. İşte bu manzarayı gören kâfir kendisinin de aynı şekilde toprak olmasını arzu eder. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.): *"Kıyâmet gününde haklar sahiplerine verilecektir. Öyleki boynuzsuz koyunun hakkı boynuzludan kısas yoluyla alınacaktır"* [233] buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.)'in bu ifâdesi hayvanların haşredilip sevab ve cezâ olarak karşılık verilmek için değil, mukabele şeklinde kısas için diriltilecekleri hususunda gâyet açıktır. Derler ki: Kâfir İblis, Hz. Adem'i, onun zürriyetini ve sevaplarını görünce kendisinin de hakir gördüğü şey olmasını temenni eder. Nitekim İblis Hz. Adem'i hakir görmüş, Kur'an'daki ifâdeyle onun hakkında şöyle demişti: ***"Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın."*** (el-A'raf, 7/12)

İblis topraktan yaratıldığı için Âdem'i ayıplar, ateşten yaratıldığı için kendisini överdi. Hz. Âdem'e yapılan ikramı, mü'min çocuklarının sevaplarını, kendisinin de şiddetli azâbını gördüğü gün "keşke ben de toprak olsaydım ve Âdem'e nisbet edilseydim" diye arzu eder. Ey derviş, topraktan olanlara yapılan bu debdebe ve tantana, mahlûkattan başka hiçbir tabakada yoktur.

İblis, toprağı hakîr ve karanlık gördü
O aşağılık hasetçi Âdem'i inkâr etti
Onun bâtınının nûrundan gâfil oldu
Onun mükemmel sırrından haberdar olamadı
Toprağın kalbinde/derininde olan her hazineye
Göklerden şöyle ses verilmiştir:
Topraktan başka mazhar-ı küll yoktur
Toprak ol, toprak ol ki sende gül bitsin.

Cinlerin mümin olanlarına gelince onların da sevapları ve cezâları vardır. Onlar toprağa dönmeyeceklerdir. Bu konudaki sahih olan görüş budur. Cinlerin müminleri

cennette insanların müminleriyle birlikte veya A'raf'ta bulunacaklardır. Onların nimetleri kendi makamlarına uygun olacaktır. Kâfirlerine gelince onlar da cehennemde insan kâfirlerle birlikte bulunacaklar, azapları da kendilerine uygun ve münasip olacaktır.

Denilir ki: Âyette yer alan ve toprak anlamına gelen "türab" kelimesinden maksad, müminin secde ettiği topraktır. Çünkü bu toprakla mümine gelecek ateş söner. Yine bu topraktan maksad, müminin namazda iken üzerine ayak bastığı topraklardır. Şu halde kâfirin temennî etmiş olduğu şey, müminin ayağının altındaki toprağa dönüşmektir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de bu son âyetler şöyle tefsir olunuyor: "O gün kişi önceden yaptıklarına bakar". Yâni o gün kişi kalp eliyle, nefis elinin önceden yaptığı ihsana ve kötülüğe bakar. "Ve kâfir der ki, keşke ben toprak olsaydım": Yâni Hakk'ı örten nefis kâfiri der ki keşke ben ruh, sırr ve kalb ayaklarının toprağı olsaydım. Onların önünde zelil olup bana verecekleri emir ve yasaklar karşısında boynu bükük olsaydım.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle gelmiştir: O günün azametindendir, dünyanın gece gündüz yirmi dört saatine benzer yirmi dört hazîneyi bir araya getirir, kıyâmetin Arasat Meydanı'nda hazır eder, bu hazineleri birer birer açarak kula arz ederler. Açtıkları bu hazinede iyilik, güzellik, nur ve ziya olur. Bu, kulun dünyada her bir saatte yaptığı hayır, hasenât ve ibâdetleridir. Kul onda o kadar çok güzellik, nur ve kıymet görür ki kendisini bir sevinç, mutluluk ve coşku kaplar. Bu hâldeki kulun sevincini eğer cehennem ehline paylaştırsalar, onlar bu sevincin coşkusundan ateş elemini unuturlar. Sonra bir başka hazineyi açarlar, bunda ise karanlık, zulmet, vahşet ve pis koku vardır. Bu, kulun her saat işlediği günahlarını, Allah'ın vahşet ve zulmet şeklinde önüne koymasıdır. Bu hâlde kul öyle bir korku, haşyet, zorluk ve kederle dolar ki bunu bütün cennetliklere bölüştürseler cennet nimetleri onlara keder verir, nahoş gelir. Bu sefer bir başka hazine açarlar, ancak boştur. Bunda mutluluğa sebep olacak ibâdet olmadığı gibi gam ve kedere sebep olacak günah da yoktur. Bu da kulun uyuduğu, gaflette bulunduğu ya da dünyevî mubah şeylerle meşgul olduğu saatlere tekabül eder. Kul bu hâlde hasret içinde kalır ve büyük bir aldanışta olduğunu anlar. Bunun gibi hazineleri birer birer açarlar ve ona arz ederler. Kul ibâdet ettiği saatler için mutlu olur, günah işlediği saatler için kederlenir. Boşa geçirdiği saatleri hasret içinde büyük bir aldanış kabul eder. O gün kusurlu bir mü'minin hâli böyledir, artık sen bir kâfirin hasret, pişmanlık ve iniltisinin o gün ne şekilde olacağını buna kıyâs et.

Übey b. Kâ'b (r.a.)'tan rivâyet olunduğuna göre Peygamber Efendimiz buyurur: *"Her kim Nebe' sûresini okursa Allah Teâlâ kıyâmet günü onu serin içecekle sular."* [234]

Ebu'd-Derda (r.a.)'tan rivâyete göre o şöyle demiştir: Peygamber Efendimiz buyurdular ki: *"Nebe' sûresini öğreniniz, Kaf sûresini öğreniniz, en-Necm sûresini, Bürûc sûresini, Târık sûresini'ni öğreniniz. Çünkü sizler bu sûrelerde ifâde buyurulanları bilecek olursanız içinde bulunduğunuz şu hali terkedersiniz.*

Bunlardaki hükümleri öğrenir, bunlarla Allah Teâlâ'ya yaklaşırsınız. Allah bu âyetler sâyesinde kendisine ortak koşma günahı hâriç bütün günahları bağışlar." [235]

Hz. Ebûbekir Sıddıyk (r.a.)'tan şöyle rivâyet olunur: Peygamberimiz (s.a.)'e dedim ki: Ya Rasûlallah! Ne çabuk ihtiyarladınız! Peygamberimiz buyurdu ki: *"Hud, Vâkıa, el-Mürselât, Amme, İze'ş-şemsu küvvirat sûreleri beni kocattı."* [236]

Bu ifâdede ayrıca şöyle bir işâret var: Yukarda zikri geçen sûreleri öğrenen kimsenin mânâlarını da öğrenmesi gerekir. Çünkü bu sûrelerden arzulanan amaç ancak mânâları öğrenilmekle elde edilir. Ayrıca Peygamber Efendimiz'in yukardaki ifâdesi açıkça gösteriyor ki âhiret endişesi Allah Teâlâ'nın tehdidini öğrenme ve bunu dâimâ zihinde canlı tutma insanı kocaltır. Bundan dolayı hem âlim ve hem de şişman olan kimse, hem kırâat âlimi ve hem de şişman olan kimse kınanmıştır. Çünkü şişmanlık insanın okuduğunu gaflet içinde okumasından kaynaklanır. Eğer kişi okuduğunu canlı biçimde kavrayıp bunun endişesine düşerse o endişeden kocayıp ihtiyarlar, kederinden erir. Çünkü vücud yağı kederle birlikte bulunmaz.

İmam Şafii (rh.) şöyle der: Muhammed b. Hasen hâriç şişman olan hiç kimse kesinlikle felâha ermez. Niçin diye sorulduğunda şöyle cevap verir: Çünkü akıllı kimse mutlaka iki halden birisinde bulunur; ya âhiretini ve varacağı yeri düşünür ya da dünyasını ve geçimini düşünür. Vücud yağı ise keder ve düşünceyle bir arada bulunmaz. Kişi bu iki özellikten ve nitelikten uzak olduğu zaman şişmanlamak sûretiyle hayvanlar mesâbesinde olur.[237]

---

[233]. Müslim, birr 61; Tirmizi, kıyâmet 2; Müsned, II, 235, 301, 372, 411.
[234]. İbn Hacer, Kâfi, IV, 692.
[235]. Bk. ed-Dürru'l-mensûr, VII, 588; İbn Arrak, Tenzih, I, 297.
[236]. Tirmizi, tefsir (56), 6; Beyhaki, Delail, I, 358.
[237]. Allah'ın yardımı ile Nebe' sûresi tamamlanmış oldu.